De werken van Vondel
Deel 1. 1605-1620

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.R. de Klerk , B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn. en L. Simons

bron
J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn. en L. Simons (eds), *De werken van Vondel. Eerste deel 1605-1620*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1927

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

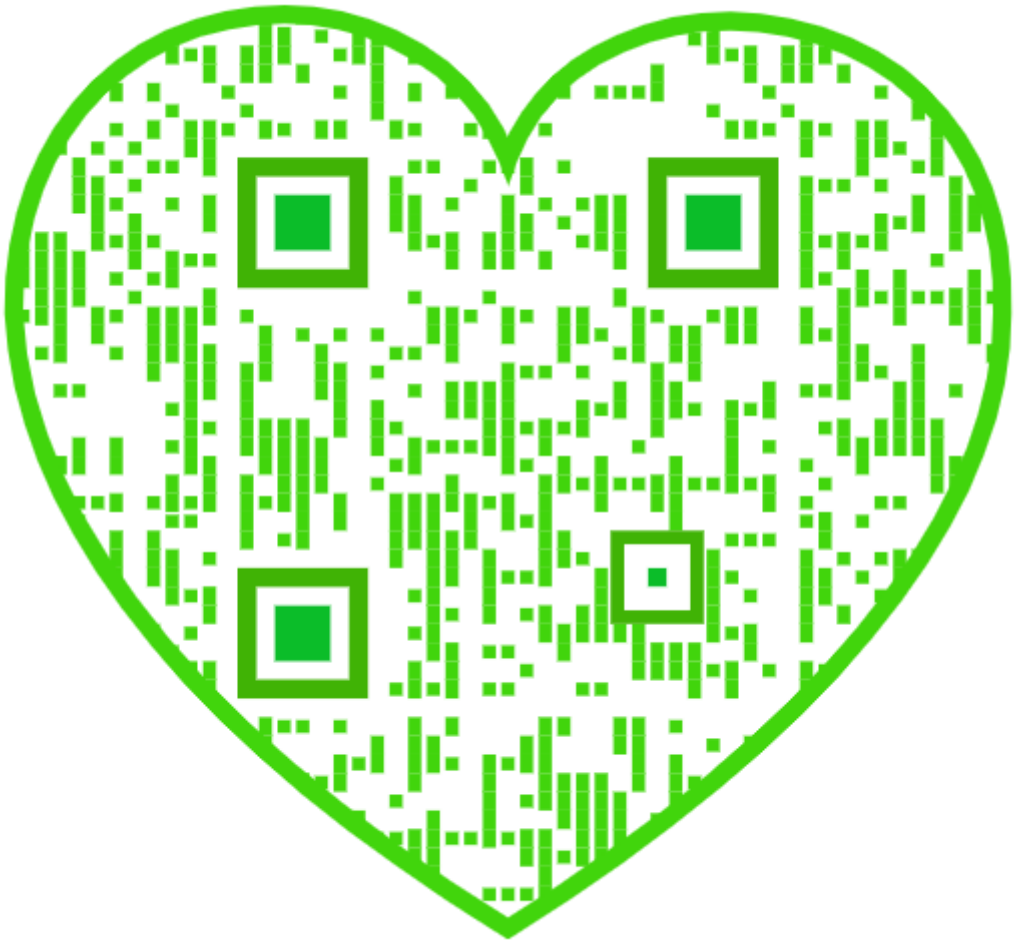

[Inleiding]

Joost van den Vondel
kopergravure van Theod. Matham naar de teekening van Joachim von Sandrart (omstreeks 1640)

De Bewerkers en de Uitgeefster aan den Lezer
I

Het behoeft geen betoog, dat de samenwerking van verschillende Vondelkenners noodig is, wil men een goede, wetenschappelijke uitgave van 's dichters werk tot stand brengen.

Vondel is zóó veelzijdig, dat de studie van zijn leven en kunst niet alleen de gewone taal-, geschied-en letterkundige wegen bewandelt, maar ook de bijzondere paden heeft te betreden van wijsbegeerte, theologie en cultuurhistorie, van bibliographie en oudheidkunde, terwijl zij behalve de kennis der nationale en internationale geschiedenis van 's dichters tijd ook levendige vertrouwdheid verlangt met Oud-Holland, vooral met Oud-Amsterdam.

Daarom is het te begrijpen, dat noch Van Lennep, noch Van Vloten, noch Unger, noch Alberdingk Thijm (helaas te vroeg gestorven) een bevredigende uitgave hebben kunnen leveren, Één geleerde, hoe veelzijdig ontwikkeld dan ook, is niet in staat Vondel zóó te doorgronden, dat hij zijn geheele werk kan omvatten en voor anderen bevattelijk maken.

Toch bouwen wij voort op de grondslagen, door deze voortrekkers gelegd. Hun komt de eer toe, dat zij den weg gebaand hebben, hoe kronkelig die dan ook wezen moge. De uitgave van Van Lennep dwingt nog onzen eerbied af. Zonder de voorname hulpmiddelen als Ungers Bibliographie, waarover wij beschikken, heeft Van Lennep den volledigen Vondel doorvorscht, als niemand vóór hem had gedaan. En al glimlachen wij soms om de luchthartigheid, waarmede hij zich van vele moeilijkheden afmaakt, maar die hem misschien juist zijn zware taak zooveel heeft verlicht, in die twaalf groote deelen kunnen wij toch Vondels werk naar hartelust genieten, en dikwijls opmerkingen vinden, die ons den Dichter beter doen begrijpen. Van Lenneps doorloopende historische toelichting kan nog vaak met goeden uitslag geraadpleegd worden.

Een genot geeft ook, hij de lezing van Van Lenneps editie, Bingers voorname typografische uitvoering, een eerste vereischte om Vondel te kunnen waardeeren. Bij onze uitgave heeft die dan ook niet ontbroken en het wekt onze bewondering op, hoeveel moeite de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur besteedt om haar Vondel-uitgave tot in de puntjes te verzorgen; hoe de druk van elk gedicht nauwkeurig wordt overwogen; hoe de oude prenten, die de verzen opluisteren, zorgvuldig worden weergegeven.

Roeping als uitgever van Vondel toonde de directeur, de Heer L. Simons, reeds in 1893, twaalf jaar dus voor hij optrad als stichter en leider van de Wereld-bibliotheek. Hij had toen, in samenwerking met de kunstenaars Der Kinderen, Zweers en Berlage, zijn voorname deel aan Bohn's vorstelijke prachtuitgaaf van den Gysbreght, *waartoe hij als 'navorscher en letterbeoefenaar' den inleidenden tekst bijdroeg. Sedert zijn medewerking aan dat luxueuse unicum heeft hem de gedachte niet losgelaten, dat Vondel nader tot het volk kon en moest gebracht worden, een gedachte die hem bezield heeft tot de uitgave van* Vondels Spelen, *de bekende negen deeltjes bij de Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur verschenen in de jaren 1912-1914. Was het wonder, dat, toen een nieuwe volledige teksteditie van Vondels Werken noodig bleek, het initiatief tot dit mooi, maar moeilijk ondernemen uitging van de Wereldbibliotheek?*

Bij de voor onze uitgave zoo onmisbare samenwerking van velen, kan verschil van opvatting niet uitblijven. Maar toen mij door den uitgever gevraagd werd, mij met de algemeene leiding en met de biografie, de geschied- en boekkundige toelichting, de literatuur-opgave alsmede de keuze der prenten te belasten, heb ik mij tot eerste beginsel gesteld, die leiding niet als een leiband aan te leggen, nu zulke eminente Vondel-kenners, als Dr. Moller, Prof. J. Prinsen JLzn., Prof. Molkenboer en de Heeren Simons en De Klerk een deel der bewerking of inleiding op zich hebben genomen. Laat ieder vrij zijn opvatting, zijn meening weergeven, dat kan slechts de veelzijdigheid der toelichting bevorderen, al wijkt die soms van de mijne af. De drukproeven zijn ook door mij met de oorspronkelijke teksten gecontroleerd.

Met ingenomenheid plaatsen wij reeds in dit deel de voorname monografie van Prof. Prinsen over Vondels Proza, *een oorspronkelijke studie, die nieuw licht werpt op den geheelen Vondel.*

Opnieuw is gebleken, hoe onmisbaar het Vondel-Museum *is, dat gelegenheid biedt tal van oude drukken voor deze uitgave te raadplegen, waarbij de bekwame conservator, dr. H.C. Diferee, steeds de vriendelijkste hulp verleent. Den leider der typografische uitvoering, den Heer C.R. de Klerk, danken wij den voortreffelijkendruk van Vondels Werken. - Zoo wil deze uitgave op nieuw bewijzen, dat aan den vromen Vondel zelf in vervulling ging wat in zijn prozavertaling de trotsche Horatius profeteert van eigen grootheid en roem: 'Ick heb een gedachtenis voltoit, die koper verduuren zal, en hooger uitsteeckt dan het punt der koningklijcke naelden. De vratige slaghregen, d'uitgelaten Noorden wint, nochte d'ontelbare reecks der jaren, en het verloop der tijden zullenze niet konnen uitroien. Ick zal niet geheel sterven. Mijn grootste deel zal de Doot ontvlieden. Mijn lof zal hier na altijt even frisch, aengroeien....'*

J.F.M. STERCK

Aerdenhout, September 1927.

II

Ondergetekende is verantwoordelik voor 't vaststellen van de tekst met de tekst-kritiek, voor 't bepalen van dejaartallen dus voor de volgorde van Vondel's werken, en voor alle toelichtingen die onder de tekst en buiten de afzonderlike opstellen gegeven worden. De historiese toelichtingen die Dr. Sterck buiten 't eigenlike Leven van Vondel geven zal, zullen met (*St.*) *gemerkt worden*.

In de verklarende toelichtingen en aantekeningen heb ik gemeend zo veel mogelik alles te moeten opnemen, wat voor 'n ontwikkeld lezer maar geen vakkundige of letterkundige, nodig of wenselik kan wezen. De vakkundige vindt er natuurlik veel te veel, maar niemand hoeft er kennis van te nemen, dan als ie dat wenst, en dan hoop ik dat ie er geregeld zal vinden wat ie zoekt en verlangt.

Men zal opmerken dat verschillende dingen meer dan eens worden verklaard. Dat kon niet anders. Niemand leest Vondel van 't begin af achter elkaar door. Ik moest dus meermalen met 'n enkel woord verklaren, wat de lezer die 'n bepaald stuk of gedicht lezen wil, op dat ogenblik nodig mocht hebben. En ik meende, hier is beter te veel dan te weinig. Nu zal 't toch gebeuren, dat men onder een der kleinere gedichten, b.v. onder 'n bijschrift in Gulden Winckel *of* Warande *een woord te kort of niet verklaard vindt; men bedenke dan, dat 't waarschijnlik kort te voren uitvoerig is toegelicht; iedere keer alles verklaren ging toch ook niet*.

In die verklaringen heb ik me vaak niet tevreden gesteld met eenvoudig de betekenis weer te geven. Ik meen dat ook niet-vakkundigen belang zullen stellen in dingen, die duidelik maken, waarom 'n woord, 'n uitdrukking, 'n zin, nu die bepaalde betekenis heeft. Niet om taalkundige geleerdheid gaat 't, maar juist om 't beter begrijpen en aanvoelen van wat Vondel zeggen wil.

En de schijnbaar zuiver-taalkundige opmerkingen? Ik heb die erin gezet, maar toch met bedachtzame spaarzaamheid meen ik, om dieper inzicht te geven in Vondel's taal, wat toch ook nodig is voor 't klare begrijpen en 't zuivere aanvoelen. En geen enkele lezer zal hoop ik meer denken aan onbeholpenheid of willekeur bij Vondel, wat anders nog wel gebeurt. In 't begin van 't twede deel zal ik 'n overzichtelik opstel geven van Vondel's taal en spelling in zijn Brabants-Vlaamse tijd.

Achterin heb ik vele Aantekeningen *bijeengezet in vier afdelingen, die zijn vooral voor de vakkundige wetenschap bedoeld. En me dunkt, ook de niet-vakkundige lezer zal nu en dan belangstellen in de vierde afdeling:* Nadere verklaringen, *en mogelik ook in de derde:* Jaartallen, *waar spraak is van de tijd waarin 't gedicht gemaakt is*.

Eindelik komen nog enkele Verbeteringen. *Ondanks de grootste zorg en de speurende ogen van velen, sluipen er enkele onjuistheden en vergissingen in. Ze staan in een klein groepje bij elkaar. Ik hoop dat ze maar weinig zullen hinderen, en ik wens de lezer de volle bevrediging van z'n belangstelling in Vondel's werken*.

Ten slotte breng ik m'n beste dank aan zovelen die me geholpen hebben bij de bewerking, vooral de bestuurders en beambten van al onze Universiteits-biblioteken, van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, de Doopsgezinde Bibliotheek te Amsterdam, en van de R.-K. Leeszaal in Tilburg. Ik heb ze heel veel werk bezorgd, en ze hebben met veel ijver gezocht en gezonden wat ik maar aan boeken nodig had. Maar biezonder dank ik de Heer C.R. de Klerk die zo trouw talrijke zeldzame werken heeft helpen opsporen om ze me te sturen, die alle proeven nauwkeurig mee heeft nagezien, en de oude teksten vergeleken heeft, en van wie ik verschillende malen kostbare opmerkingen heb mogen ontvangen. Ook m'n hartelike dank aan m'n dochter Maria Moller, die alle oude teksten tweemaal heeft vergeleken, alle proeven heeft nagezien, en menigmaal onjuistheden voorkomen heeft.

H. MOLLER

Tilburg, September 1927.

III

Met vreugde zien wij dit eerste deel van De Werken van Vondel *ons gebouw verlaten. Wehebben ernstig gestreefd naar een waardig uiterlijk voor den schoonen en rijken inhoud; aan den lezer nu het oordeel, in hoeverre we zijn geslaagd.*

Wij betuigen onzen oprechten dank aan allen, wier steun en genegenheid ons den moed gaven dit monumentale werk tot eere van onzen grootsten nationalen Dichter te ondernemen. Allereerst aan de wetenschappelijke Medewerkers, en niet in de laatste plaats aan Regeering en Staten-Generaal voor een subsidie, dat den ontzaglijken druk der lasten aan zoo'n uitgaaf verbonden, eenigszins verlicht.

Het verheugt ons te kunnen mededeelen, dat bij 't verschijnen van dit eerste deel het tweede bereids ter perse is.

Directie en Redactie van de Wereldbibliotheek:

L. SIMONS

N. VAN SUCHTELEN

C.R. DE KLERK.

Amsterdam, September 1927.

Het leven van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck
I
1587-1620

JOOSTE VANDE VONDE *van Antwerpen is op huyden den 27 Martii 1597 poorter deser stede geworden. Gedaen hebbende zijn poorter eedt ende voldaen den Tresorieren*.

Zoo luidt de eerste officieele vermelding ten Stadhuize van Amsterdam van den naam *Vondel*, die zoo groote beteekenis zou krijgen voor de stad, voor de geheele Republiek der Nederlanden, gedurende eeuwen. Eerst na lang en moeizaam zwerven was de Antwerpsche hoedenstoffeerder, met zijn gezin aan den Amstel aangekomen. Als Doopsgezinden werd hun het verblijf te Antwerpen zeer moeilijk gemaakt. Het schrikbewind van Alva richtte zich vooral tegen de 'Doopers.' Op 22 Juni 1569 was een Joost de hoedenmaker, als herdooper, in 't openbaar verbrand; wellicht was hij een van de Vondelfamilie. Vondels levensbeschrijver, Gerard Brandt, zegt van bovengenoemden poorter, dat hij 'week desgelyks om 't vervolgh naar Keulen.'

In hetzelfde geval verkeerde een andere doopsgezinde familie, het gezin van 'Peter Craen, een knopmakere.' Den 2^{en} Maart 1571 werd hij met eenige geloofsgenooten door den Onderschout van Antwerpen gedaagd, als herdoopers, te verschijnen. De anderen waren tijdig gevlucht en werden 'heur leefdaeghe lanck geduerende' gebannen uit het Markgraafschap. Maar Peter Craen, wiens vrouw hoogst zwanger was, bleef zich verbergen, en ontvluchtte ternauwernood achter uit zijn huis, toen de rakkers van

den Markgraaf hem gevangen wilden nemen. De vrouw werd nu als gijzelaarster medegenomen en in den Steen, de bekende gevangenis aan de Schelde, opgesloten. Maar op voorspraak en onder borgtocht van Hans Michiels, haar neef, werd haar toegestaan te huis haar bevalling af te wachten. Van deze vrouw, van wie alleen de voornaam Clementia bekend is, kan worden aangenomen, dat zij nog katholiek was gebleven. Desondanks werd zij, na de geboorte en den katholieken doop van haar kind, dat Abraham werd genoemd, weder op den Steen gevangen gezet, en zelfs met den vuurdood bedreigd, blijkbaar om haar man tot terugkeer te dwingen. Doch haar invloedrijke neef Michiels stelde zich weder voor haar op de bres en bewerkte haar vrijlating, onder voorwaarde, dat een der door haar man, die naar Keulen gevlucht was, medegenomen kinderen naar Antwerpen zou komen, om katholiek gedoopt te worden. Dit geschiedde, doch de vader keerde niet weêr. Op geen der lijsten van de herdoopers, die door de Inquisitie waren ingedaagd, komt Clementia voor, waaruit kan worden afgeleid, dat zij katholiek is gebleven, en men haar vrij heeft laten vertrekken, om met haar beide kinderen haar man naar Keulen te volgen. Al hunne bezittingen werden echter verbeurd verklaard.

De kinderen van Peter Craen en Clementia waren: Sara geboren 1565, Anna geboren 1567 en den 6^{en} Juli 1571, drie en half jaar oud te Antwerpen katholiek gedoopt, en dus het kind dat uit Keulen was teruggezonden om de moeder te redden, en Abraham, geboren 1571, die dus het kind moet wezen, waarvan Clementia zwanger was toen zij op den Steen werd gevangen gezet. Een andere plaatsing van deze kinderen is niet mogelijk. Brandt vermeldt, dat men, om de moeder te redden, ‘in der ijl een der kinderen (met den vader naar Keulen gevlucht) een dochter, naar Antwerpen ontbood.’ Er waren te Keulen dus minstens twee meegenomen kinderen, waarvan het zeker is, dat het eene: Anna, naar Antwerpen werd teruggebracht; het andere is dus Sara geweest, de oudste die te Keulen was achtergebleven. Het derde kind, tijdens moeders gevangenschap te Antwerpen

geboren, kan dus geen ander zijn dan Abraham, dien ik onlangs heb aangewezen als een broeder van Sara, genaamd Abraham Pieterszoon Craen, later in haar boedelscheiding vermeld, en die als soldaat-rederijker eenige gedichtjes heeft gemaakt.

Vondel, de hoedenstoffeerder, en Craen, de knoopenmaker, beiden stadgenooten, en als geloofs- en lotgenooten naar Keulen gevlucht en daar tot betrekkelijke rust gekomen, bleven natuurlijk met elkander verkeeren. Vondel was weduwnaar; of zijn vrouw reeds te Antwerpen was overleden, of te Keulen, wellicht na de doorgestane ellenden, is niet bekend. Zeker is het, dat hij te Keulen opnieuw in het huwelijk trad, nu met de 20-jarige dochter van Peter Craen, Sara, die met haar vader naar Keulen was gevlucht. Men kan dus aannemen, dat Vondel veel ouder was dan zijn vrouw. Uit dit huwelijk werd in 1586 te Keulen geboren Clementia, reeds het volgende jaar op 17 November 1587 gevolgd door *Joost van den Vondel*, den toekomstigen dichter.

Maar de rust was voor de Doopsgezinden te Keulen niet van langen duur. Toen Sara's zoon een jaar oud was, in 1588 werd ‘Joost von den Funden, ein hutmacher,’ wel haar man, als Wederdooper aangeklaagd. Hun huwelijk werd in 1594 weer met eene dochter, Sara, gezegend, terwijl het jaar daarop de vervolging ook hier dreigde, doch milder dan te Antwerpen, want Joost kwam met een betrekkelijk geringe boete vrij. Een volgende aanraking met den fiscaal zou hun een verbanning op den hals hebben gehaald. Daarom gaven Joost en Sara er de voorkeur aan vrijwillig te vertrekken en ondernamen zij een langen tocht, den Rijn langs naar Frankfort, verder naar Bremen en over zee, den gewonen weg, naar Utrecht. Waarom dien langen, onzekeren omweg? Blijkbaar in hoofdzaak om het Munstersche gebied te vermijden, zoo ongunstig bekend door de herinnering aan Jan van Leyden en zijne gruwelen. Maar ook wel om in die steden bekenden te bezoeken, en te overleggen, waar een vestiging het meest zou zijn aan te raden.

Want te Keulen waren nog meer Antwerpsche uitwijkelingen en geloofsgenooten. De familie Trigault uit de Scheldestad wordt

te Keulen bij de Wederdoopers vermeld, als in 1595 Heinrich Trigau, tegelijk met Joost von den Funden, als lid van de Secte wordt aangewezen. De familie De Wolff, ook van Brabantsche, dat is Antwerpsche afkomst, had zich reeds vroeger te Keulen gevestigd. Ook te Emden, Hamburg, Bremen, Frankfort en Dantzig hadden zich doopsgezinde vluchtelingen, ook wel bekenden van Vondel, nedergezet.

Wat er van Peter Craen is geworden, is niet bekend. Vermoedelijk overleed hij te Keulen, en is zijn weduwe daar blijven wonen.

Voorloopig bleven de Vondels te Utrecht, waar een dochter woonde uit grootmoeder clementia's eerste huwelijk, Agneta Wielss, weduwe van Dirck Cnobbe uit Wesel, wat wel de aanleiding geweest is tot hun voorkeur. Hier bezochten de kinderen Clemensken en Joost eene school, terwijl het meisje reeds te Keulen onderwijs had genoten en zelfs in een tooneelstukje, bij een ‘schoolmeester van de Geneefsche gezindheid’, als Mozes' zuster was opgetreden, zooals haar broeder in latere jaren in herinnering bracht bij zijn ‘Berecht’ voor ‘Salmoneus.’

Om zich te Amsterdam te vestigen, zal in de eerste plaats de bloeiende handelsstad den ouden Vondel hebben aangetrokken; ofschoon ik vermoed, dat ook een familiebetrekking hiertoe wel aanleiding kan hebben gegeven. Sara's jongere broeder Abraham Pietersz. Craen, die zich in zijn gedichten, opgenomen in ‘De Amsterdamsche Pegasus’ van 1627, voorstelt als een ruiter, die een prijs had gewonnen ‘van 't rennen met de Lans’, komt reeds als dichter voor in een bundel Nieuw-jaer-liederen van de ‘Duytsche Academie’, waarvan hij dus lid was, uitgegeven tusschen 1618 en 1622. Hij was toen dus 47 jaar, en hij moest reeds verschillende jaren te Amsterdam gewoond hebben, voordat hij in de Academie werd opgenomen, die in 1617 geopend was. Toen Vondel in 1597 den poortereed aflegde, was zijn zwager Abraham Craen 26 jaar, en moet hij ook, om als hollandsch dichter genoemd te kunnen worden, reeds langer te Amsterdam vertoefd hebben.

Sedert 1588 had Amsterdam, volgens besluit van de Staten,

een eigen bezetting van vier vendels; andere soldaten, behalve de schutterij, had de stad niet (Wagenaar, Amsterdam, 4° Uitg., Dl. IV, bl. 80). Het ligt voor de hand, dat Sara's strijdlustige broeder, die toen 17 jaar oud was, tot die vendels heeft behoord, of later is toegetreden. Zou zijn aanwezigheid Vondel en Sara niet hebben aangetrokken om zich te Amsterdam te vestigen? Voor de dichterlijke ontwikkeling van den jongen Joost is deze nieuwe figuur in den Vondelkring niet zonder beteekenis; maar hij was niet de eenige dichter in Vondels nabijheid, die invloed gehad kan hebben op zijn poëtische vorming.

Joost en Sara vestigden zich in de Warmoesstraat, ‘daer uythangt *de Rechtvaerdige Trou*’, hij niet als hoedenstoffeerder, maar als ‘coopman van syde’, zooals hij in zijn testament van 1597 genoemd wordt. Behalve de drie te Keulen geboren kinderen, zagen te Amsterdam het levenslicht Rebecca en Peter, die in 1602 nog leefden, voorts Catharina geboren in dit jaar, en Willem in 1603. De jonge Joost was 17 jaar toen hij in 1605 zijn eerste dichtproeve aflegde, een ‘Schriftuerlijck Bruylofts Reffereyn op 't Houwelijck van Jacob Haesbaert met Clara van Tongerlo.’ Dit rijmwerk mag nog niet beschouwd worden als een bewijs voor de dichtgave van den jongeling; want wie maakt er niet eens een bruiloftsvers! Gewoonlijk is zulk een feest de aanleiding tot dichterlijke ontboezemingen van dilettanten. Maar het familie-album van Haesbaert, waarin Jacob van Lennep Vondels eerste dichtproeve ontdekte, geeft toch wel een aardig kijkje op de omgeving waarin hij toen verkeerde.

Behalve Vondels vers, bevat het album ook eenige gedichten van Dirck Rafaëlsz. Camphuysen en van Jacob Haesbaert, den vader van den bruigom, namelijk een ‘Claegliedt van de cortheit onzes levens’, en een ‘Nieuw liedt’ op den naam van zijn vrouw. Wel is dit ook wel gewone rederijkers-poëzie, maar het bewijs wordt er door geleverd, dat de jonge Vondel reeds vroeg verkeerde in een kring, waar de dichtkunst werd beoefend, zoowel door een broer van zijn moeder, als door een huisvriend zooals Haesbaert, die ook uit Keulen afkomstig was, maar van oorsprong Ant-

werpenaar als Vondel. Hij woonde echter te Frankfort, waar hij overleed, en was waarschijnlijk ook een van de doopsgezinde uitwijkelingen, die Vondel de Oude in die stad bezocht, toen hij zijn grooten omweg maakte op zoek naar een plaats om zich te vestigen.

Vondels ‘Schriftuerlijck Bruylofts-Reffereyn’ voor een buurmeisje Claertje van Tongerlo en den zoon van een ouden Keulschen vriend gedicht, geeft den indruk, dat daar in de Warmoesstraat een kring van tevredene en gelukkige geloofsen lotgenooten verkeerde, waar liefde voor poëzie niet ontbrak, wier vroolijke en opgewekte omgang een gunstigen indruk op des dichters karakter moet hebben gehad, toen het nog gevormd kon worden. Zijn verzen bewijzen het overvloedig. Het is al zonnige vreugde, die ons uit zijn bruiloftslied tegenlacht in den zomer van 1605:

> Verheucht //o *Phoebi* jeught// door desen soeten tijdt:
> Den Somer door syn deught// verthoont syn groene blaren;
> t'Geuogeldt sich vervreught// t'ghediert int Bosch verblijdt;
> t'Veldt lacht elck toe verjeught// vliet weg alle bezwaren.

En hoe veelzeggend is dit, zijn eerste bekende gedicht, onder-teekend met de spreuk: ‘*Liefde verwinnet al*.’

Een godsdienstig ‘Nieuw-Jaersliedt’, in 1607 gedicht, toont ons den jongen Vondel voor het eerst in den omgang met anderen dan zijn eenvoudige geloofsgenooten, met de rederijkers van de Brabantsche Kamer ‘Wt Levénder Ionst.’ En dat hij daar weldra op den voorgrond trad, bewijst dit lied: gewoonlijk een eervolle opdracht voor den Factor of Poëet van de Kamer. Toch is het nog niets meer dan geknutselde rederijkerij. In hetzelfde jaar, in October, trok hij met de Kameristen naar een groot rederijkers-feest te Haarlem: ‘Het Constthoonende Juweel.’ (Dit was uitgeschreven door de ‘Wethouders van Haerlem’ om ‘het Oudemannenhuis met eene loterye te bouwen’, zooals Vondel later bericht. Het is nu het Frans-Hals-Museum). Een zinspeling op de beroemde Haarlemsche Kamer komt reeds voor in het Nieuwjaarslied, als er sprake is van ‘Een Spruyt wiens *Trouw*

moet blijcken.' Men kan wel aannemen dat de dichter toen ook gedacht zal hebben aan de Warmoesstraatsche 'Trou', het zinnebeeld van hun innig familieleven. De rederijkers van de Brabantsche Kamer kwamen toen uit: 'met den bermhartigen Samaritaen, die den gewonden en half naecten mensch geleide, terwijl dees, op zyn paert leggende, vast klippertande, en schier doot van koude was', zooals Vondel als ooggetuige verhaalt in het 'Berecht' voor zijn 'Salmoneus' in 1654. Een gelijktijdige prent van den optocht is bewaard in een uitgave van Zacharias Heyns, en geeft tevens het oudste portret van Vondel weer, indien men althans den vaandrig daarvoor houden mag, die inderdaad wel op den dichter gelijkt.

Vondels eerstgedrukte gedichten waren geheel in overeenstemming met de spreuk waarmeê hij ze teekende: 'Liefde Verwinnet Al.' Het jonge, 20-jarige dichterhart uitte zich in naïeve minneliedjes, als 'De Iaght van Cupido' en een 'Dedicatie aende Ionck-vrouwen van Vrieslandt ende Overyssel', die met een 'Oorlof liedt' werden opgenomen in liedboekjes van 1607. Dit laatste gedicht is vooral merkwaardig, omdat de dichter daarin afscheid neemt van zijn geliefde, voordat hij op reis gaat:

Doch hoewel wy scheyden
Met droefheyd en pijn,
Ia met tranigh schreyden
Zal u soet aanschijn,
d'Welck my heeft verwonnen
Door *Cupidos* schichten //fel,
My verheugen konnen
End' mijn hart verlichten //wel.
Stort dyne ghebeden
Als ick ben op reys,
Op dat ick met vreden
Keer in dijn Paleys...
Trouw als *Penelope*
My *Vlysses* wacht,
Ick stel all mijn hope
Op u dagh en nacht,
Als *Ocean* woedigh

Het gantsche schip deyzen //doet,
Door golven onspoedigh
Zal ick aan dy peyzen //vroedt.
Oorlof mijn Princesse,
Waardich om bespien,
Voor de laatste lesse,
Tot een wederzien,
Als mijn quaal zal blussen
V bywezen vruegdigh //hier,
Met een truerigh kussen,
Oorlof ghy schoon jueghdigh //dier.

Dat 'schoon jeugdig dier', (d.w.z. dierbaar wezen) was Maeiken de Wolff, een 21-jarig buurtje, dat hij wel heeft leeren kennen bij de bruiloft van zijn zusje clementia met Maeikens broeder, den weduwnaar Hans de Wolff, ook een zijdecramer, die in 1607 gevierd werd in 'De Trou.' Steeds is beweerd, dat Vondel geen minnedicht gemaakt zou hebben en dat ook het 'Oorlofliedt' geheel onpersoonlijk zoude zijn. Waarom? Is dit lied dan niet geheel toepasselijk op zijn leven in die dagen? Als jongeling ging hij op reis voor de zaak van zijn vader. De 'Ocean woedig', waarmede hij het hart van 't meisje tracht te vermurwen, is de Zuiderzee, die hij overstak om naar Friesland en Overijssel te komen, waar hij ook den Jonkvrouwen hulde bracht. De bijzonderheden van het 'Oorlofliedt' zijn juist te persoonlijk om algemeen te kunnen zijn.

De familieleden De Wolff waren ook 'Keulenaars van Brabantsche afkomst', volgens G. Brandt, ook 'sydecramers', dus ook wel gevluchte Antwerpsche Doopsgezinden, die in de Warmoesstraat hun lotgenooten waren gevolgd, en in een dubbele huwelijksverbintenis met de Vondels vereenigd werden: Clemenske met Hans de Wolff; Joost met Maeiken de Wolff.

In 1608 stierf de oude Joost van den Vondel en werd de zoon aangewezen om zijn moeder Sara in den zijdehandel bij te staan.

En kort nadat in 1610 zijn wenschen van het 'Oorlofliedt' vervuld waren door zijn huwelijk met Maeiken, neemt zijn moeder, die toen 45 jaar was, hem op in den zijdehandel, om zich in 1613 geheel daaruit terug te trekken. Zijn reizen en zijn zaken

hadden den dichter niet belet een sonnet op het ‘Twaalfjarige Bestandt’ te maken en in een ‘Wtvaert en treurdicht’ den moord van Henricus den Grooten te bezingen. Maar in 1610 gaf Vondel blijk van zijn snelle poëtische ontwikkeling in zijn eerste treurspel ‘Het Pascha’, dat reeds toen werd opgevoerd door de Brabantsche Kamer ‘Wt Levénder Ionst’, waarin dus de 24-jarige poëet al een voorname plaats bekleedde.

Al leefden bij den jongen dichter nog steeds de zoetste herinneringen voort aan zijn Keulsche kinderjaren, zoodat hij nog in 1632 kon zingen:

> Een heimelicke treck
> Verleit het hart naar mijn geboortstad Keulen.
> Daar heb ick eerst om honingh uitgevlogen,
> Ontrent den blonden Rhijn,
> Beplant met Rinschen wijn?
> En als een bie violendau gesogen, -

een duitsche geest is hem in zijn eerste gedichten niet bijgebleven. Van Frankrijk ontving hij zijn jongste dichterbezieling. ‘Het Pascha’ levert hiervoor het duidelijkste bewijs; het is niet alleen voorzien van een opdracht: ‘Epistre à Mon Seigneur Iean Michiels van Vaerlaer, mon singulier amy’, in 116 Fransche verzen, maar ook het spel zelf, een gedramatiseerd Bijbelverhaal, is duidelijk geïnspireerd door de didactische schriftuurpoëzie van den vermaarden Guillaume de Saluste, Seigneur du Bartas, met name door *La Loy*, een onderdeel van diens *Sepmaines*. (Zie Dr. A. Hendriks, *Joost van den Vondel en G. de Saluste, Sr. du Bartas*, blz. 63/66, Leiden 1892; en Dr. A. Beekman, *Influence de Du Bartas sur la littérature néerlandaise*, Poitiers, 1912, blz. 56). Vondel blijkt zich ijverig op de studie van het Fransch te hebben toegelegd, waarin hij onderwijs kan hebben gehad van den beroemden rekenmeester en Fransche-schoolhouder Willem Bartjens, met wien de dichter in die dagen zeer bevriend is geweest:

> Siet ons Bykens eens getuygen
> Hoe sy Franschen Honigh suyghen...
> Siet eens waar d'Hollander wandelt,
> Hoe hy met den Fransman handelt.

zong hij hem toe, onder die bietjens zeker in de eerste plaats zich zelven rekenend.

'Le Gascon du Bartas renommé', zooals Vondel hem noemt, heeft een sterk overwegenden invloed gehad op ons letterkundig leven in die dagen. Karel van Mander noemt hem: 'licht der Fransche tale', en Zacharias Heyns, invloedrijk lid der Brabantsche Kamer, prijst du Bartas, Ronsard, Du Bellay en andere Fransche dichters in zijn verzen. Onder geheel persoonlijken invloed van Bartas staan zijn Emblemata; is het te verwonderen, dat ook de jonge Vondel aan den Franschman zijn poëzie ontleende, en dat zelfs zijn Hollandsche verzen op Fransche leest geschoeid zijn, hij die Zacharias Heyns, die te Zwolle woonde, onder zijn oudere vrienden mocht tellen? In hetzelfde boekdeel van 1621, dat de vertaling bevat door Heyns van het grootste deel der 'Weken' (*Les Sepmaines*) van Du Bartas, komen ook twee vertalingen voor van Vondel, onder den titel van 'De Vaderen', en 'De Heerlijckheyd van Salomon', naar twee 'Weken' van den 'onsterflijcken Gascon' gedicht, en het eerste reeds in 1616 en het laatste in 1620 gedrukt. Heyns was de grootste kracht der Brabantsche Kamer, en de leider van tal van feestelijkheden, die zij uitvoerde, en ook wel van de tooneelspelen, die zij vertoonde. Hier was Vondel dus in de ware leerschool van het tooneel. De rederijkers van de Brabantsche Kamer 'Wt levénder Jonst' versieren met lof- en klinckdichten de uitgave van zijn eerste drama 'Het Pascha', opgevoerd 'voor den volke'; en omdat de dichter bevonden heeft, 'dat vele daer smaec-lustich ende begheerich na gheweestzijn, om tzelve noch eens t'over-lesen', heeft hij veroorloofd het te laten drukken. Dit is eerst in 1612 uitgevoerd bij een Schiedamschen drukker, vermoedelijk toen het daar ook eens werd opgevoerd.

Voor die begeerte bestond wel aanleiding, want, hoe weinig het stuk als drama om 't lijf heeft, als dichtwerk steekt het verre uit boven tooneelwerk van de medebroeders der Kamer, als Abraham de Koningh en anderen. Hier openbaart zich reeds Vondels echt dichterlijk gevoel, vrij van de rederijkerij, die anderer werk nog ontsierde. De Choorzang op de vrijheid, bij de verlossing der

kinderen Israëls, ook toepasselijk op de bevrijding der Nederlanden uit de Spaansche slavernij, behoort tot Vondels beste jeugdwerk.

O zoete vrijheyt! wat een krooningh
Danct u den ghenen die verruct
Nu zoo vele eeuwen heeft ghedruct
T'slaefsch jock van een tyrannich Koningh:
Oft schoon t'wildt voghelken met lust
Int korfken tiereliert en fluytert,
En inde traly twijl het tjuytert
Verdient tghekochte zaedt gherust,
T'zou liever inde tacxkens schieten,
En klieven met syn vlercxkens locht
Den blauwen Hemel, zoo het mocht
Slechts magher synen kost ghenieten.

Hetzij dat de jonge dichter, die in 1613 den zijdehandel van zijn moeder had aanvaard, door dezen werkkring veel werd in beslag genomen; hetzij dat hij zich heeft laten overhalen door den uitgever Dirck Pietersz. Pers; maar hij, die zoo veelbelovend was begonnen met poëzie, die grootendeels oorspronkelijk was, verviel in de eerstvolgende jaren in het berijmen van Emblemata, van prentjes vroeger reeds voor een ander boek gebruikt. De uitgever acht het voldoende te vermelden, dat hij ‘de dichten geheel nieu van een Liefhebber der stichtelycker poësie (na de wijze van de Fransche dicht-maet) daer by [heeft] doen maecken’. Den naam verzwijgt hij als van weinig belang; de Fransche dicht-maat is nog steeds een aanbeveling. Gelukkig kon Vondel dit zijn tweede groote dichtwerk: ‘Den Gulden Winckel der Konstlievende Nederlanders’, evenals zijn eerste treurspel onder zijn naam, ook opdragen aan een ‘mecenas’, aan zijn zwager Abraham de Wolff, een weinig bekende, maar blijkbaar veelbeteekenende persoon in den Vondelkring. De dichter noemt hem ‘knap en gaeuw’, en stelt hem voor als een bereisd man, die Rome en Napels had bezocht, doch hij woonde te Keulen. Dit laatste wordt bevestigd door de notarisprotocollen. Abraham was blijkbaar ook zijdekoopman en behartigde de zaken voor de Vondels te Keulen.

Hij reisde er voor naar Italië en verbleef te Rome toen de Paus daar aan het volk den zegen gaf. Ik vermoed dat dit gebeurde in het Jubeljaar 1600 tot 1602, toen ook Pieter Cornelisz. Hooft daar de ‘benedictiën van denzelven Paus over 't volck gegeven’, had bijgewoond, namelijk van Clemens VIII. Vondel hecht er veel aan dat die pauselijke zegen ook op zijn Musa zal nederdalen.

Reeds vroeger (*Oorkonden over Vondel en zijn kring*. Blz. 28 en volg., waarnaar ik ook verwijs voor vele andere bijzonderheden) heb ik aangetoond, dat Abraham de Wolff vrij zeker tot de katholieke verwanten van Vondel gerekend kan worden. De dichter kan voor zijn zwager zijn vreugde niet verzwijgen, dat hij nu den zijdewinkel voor zich zelf heeft geopend, en lascht bij zijn opdracht deze merkwaardige verzen in:

> Ick volgende als op't spoor (hoe qualijck het my veughd)
> Hier eenen *Winckel* heb geopent, daer de Ieughd
> Een kostelijck Threzoor van veelderley Kleynoden,
> Voor eenen kleynen prijs wert vrundlijck aengeboden:

waarbij hij tevens de aandacht vestigt op zijn zaak. Ook Dirck Pz. Pers, die den titel voor den bundel had bedacht, beval dien op dezelfde wijze bij de koopers aan:

> Liefhebbers comt vry aen, voor yeder een staet open
> Den *Gulden Winckel* hier: comt en beziet vry, off
> Veel liever koopt my uyt: ick heb hier nieuwe stoff
> Om voeden uwen geest, voorby en wilt niet loopen.
> Voor een gheringhe munt wilt eenen *Winckel* koopen
> Van alderhande waer, oft eenen schoonen Hof
> Van alderley ghebloemt, waer wt ghy mooght met lof
> U vlechten eenen krants, pluckt bloemkens hier met hoopen.

Dat Vondel nog wel betere klanken op zijn snaren had dan deze poëzie bewees hij in hetzelfde jaar 1613 door een ‘Hymnus, ofte Lof-gesangh over de wijd-beroemde Scheepsvaert der Vereenighde Nederlanden’ te dichten, vermoedelijk ter opluistering van een prent of een prentwerk. Hier is de dichter weêr in zijn volle kracht; die zeehelden, als Olivier van Noort, Houtman en Barentsz, die in kleine scheepjes ‘den kloot der aerden omgewielt’ hadden, wekken zijn warme bewondering op. Die ontdekkingsreizigers,

die nieuwe werelden en onbekende handelswegen opspoorden waren de mannen naar zijn vaderlandsch hart. Hij bezong ze later ook nog in Fransche klinkdichten op Willem Cornelisz Schouten, die met Le Maire de naar dezen genoemde zeestraat had ontdekt. De Schoutens waren aan de Vondels verwant.

In 1617 was Dirck Pietersz Pers in het bezit van een reeks kopergravures door Marcus Gerarts gesneden voor een boekje met dierfabelen. Weer werd Vondel door hem aangezocht daar versjes bij te maken; maar nu was dit een werk van weinig beteekenis voor een dichter zoo begaafd als Vondel, omdat de 'Vorstelijcke Warande der Dieren', niets anders is dan een vertaling van 'l'Esbatement moral des animaux', in 1578 te Antwerpen uitgegeven.

Het boekje maakte minder opgang dan de 'Gulden Winckel', waarvan tien drukken verschenen. Het merkwaardigste van de 'Warande' is de opgewekte 'Vermaeckelijcke Inleydinghe', waarin de dichter een beschrijving geeft van een der Amsterdamsche doolhoven, met allerlei vermakelijkheden en vreemde dieren. (Te Winkel, *Ontwikkelingsgang*, 2e dr. III, Deel I, 268).

Vondel heeft door deze uitgaven van Pers zijn dichternaam niet vergroot, al schijnt de uitgever er veel voordeel van gehad te hebben, daar de dichter hem eenigszins spijtig toevoegt, dat hij 'met 't drucken van sijn rijm veel geldt te zamen hoopte.'

Gerbrand Adriaensz Bredero, de geestige blijspeldichter, stierf in 1618. Hij had een lofgedicht op Vondels 'Pascha' gemaakt;

> Kroont *Vondels* weerdich hooft heyl-graege jongelingen

zong hij den broeders van de Kamer toe. Slechts twee jaar ouder dan Vondel, was hij bij zijn overlijden, reeds te Amsterdam beroemd door zijn onnavolgbare kluchten, terwijl Vondel nog slechts door één treurspel, enkele gedichten en een paar emblema-boekjes had naam gemaakt. Vondels ontwikkeling schreed langzaam voort; zoekend en oefenend zocht hij zijn weg op den Parnas. In Bredero zag hij niets dan een grappenmaker, 'wiens geest in schertsen munten uit', zooals hij in zijn graf-

schrift van hem getuigde, zoodat in de onderwereld ‘de zieltjens droef noch lachten om zijn farcen.’

De dichter van zoovele bruiloftszangen heeft ook zijn eigen huwelijk bezongen in een ‘Huwelycks-lof-liedt’, in 1618, dat herhaaldelijk werd gedrukt in liedeboekjes, als ‘Der Minnaers Harten Jacht.’ Vondel gevoelde zich echt gelukkig:

> Wat waert, met d'arme mensche,
> Indien hy u gesellicheyt sou derven?
> Al hadde hy's herten wensche
> In eensaemheyt hy quynende moest sterven:
> De goude torts
> Des daegs sou korts
> Vergeefs op onse daken
> Soo helder lichten
> Noch menschen aengesichten
> Meer vermaeken.

In 1612 was hem een zoon geboren, Joost genaamd, en reeds in 1613 een dochter Anna.

Er bestaat geen grond voor de wel eens geuite bewering, dat Vondel was ‘zwaartillend van aard, met aanleg voor melancholie’ en dat hij ‘altijd erg tegen de moeilijkheden opzag.’ De jonge Vondel was inderdaad blijmoedig en tevreden, dankbaar voor zijn huiselijk geluk, gevoelig voor al het schoone in Gods rijke natuur, mede opgaande in het godsdienstige leven van zijn doopsgezinde broeders, vol belangstelling voor den bloei van zijn nieuwe vaderstad en getroffen door elke groote gebeurtenis in het land. Dit komt duidelijk uit in zijn gedichten, welke in deze periode steeds vol zijn van zon, bloemen en lente, vol van opgewekte, geestige invallen en toespelingen. Zijn blijde verzen zijn in zijn eerste dichterlijke jaren vol licht en levensvreugde.

Het eerste gelegenheidsgedicht dat Vondel voor een bruiloft buiten zijn verwanten maakte, op Jacob Jakobsz. Hinlopen, Raet, en Out Schepen, met Sara de Wael, in 1618, wekt sterk den indruk besteld werk te zijn. Het is arm van gedachten en samenstelling, en een type van ‘het gedicht uit plicht, dat kruipt in plaats van vloeien.’

‘Liefde verwinnet al’, het uitdagend devies van den jongeling, wordt in dezen tijd vervangen door het stichtelijke anagram: ‘Door Een is 't nu voldaen’, samengesteld uit Joost van den Vondeler. Zijn verzen worden ernstiger. Hij blijkt zich op de studie van een tweede vreemde taal, het Latijn, te hebben toegelegd onder leiding van een Engelschman, Mathew Slade, die met de Brownisten naar Amsterdam gekomen, tot de Nederlandsch Hervormden was overgegaan; zich bij de Waterlandsche Doopsgezinden had aangesloten, en tot rector van de Latijnsche School aan de Oude-Zijde was benoemd geworden. Men kan wel aannemen dat Slade zijn leerling ook met de Engelsche letteren zal hebben bekend gemaakt. Een verwantschap met Shakespeare's sonnetten valt in die van Vondel niet te miskennen; en is het niet merkwaardig, dat zijn opschrift van 1637 voor den Amsterdamschen Schouwburg:

> De wereldt is een speeltooneel
> Elck speelt zijn rol en krijgt zijn deel

een letterlijke vertaling kon zijn van Shakespeare's

> I hold the world but as the world, Gratiano,
> A stage where every man must play a part.
> (Merchant of Venice, I, 1).

Een onderzoek naar de verhouding van den grootsten treurspeldichter uit den lateren tijd tot Vondels tragedies zou wellicht verrassende resultaten opleveren, evenals dit reeds is geschied in verband met de sonnetten door A.S. Kok, en door S.J.C.B., in het *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letteren*, 4e dl., 1884, en 13e dl., 1894. Ook door J. te Winkel, *Vondel als treurspeldichter* (blz. 273), die dezelfde gedachte aanwijst in *As you like it* (II, 7). Later nam Vondel nog Latijnsche les bij den leeraar van de school aan de Oude Zijde, den Fries Abbema.

Zijn vorderingen in het Latijn spreidt de dichter reeds ten toon in de opdracht van zijn tweede treurspel, ‘Hierusalem Verwoest’, aan den oud-burgemeester Cornelis Pietersz. Hooft, waar hij de vertaling van eenige verzen uit de ‘Aeneïs’ van Virgilius te pas brengt, en een Latijnsch citaat. In deze toewijding komen den

dichter ook de droeve vervolgingen weer voor den geest, waaraan zijn ouders waren blootgesteld geweest en vol dankbaarheid prijst hij in Hooft ‘het voorzichtig en wijs beleyd’ van de Regeerders, en noemt daarvan ‘de weerdighste vrucht’, ‘dat vele duyzend verjaeghde menschen in den schoot en het gebied der doorluchtige Heeren Staten gastvrij zijn geherberght en lieflijck gekoestert.’ ‘Indien wij ernsthaftigh overwegen, (gaat de dichter voort) de als in het hemde ontvloden wreedheyd, en wederom de genoten ruste en veyligheijd: gewisselijck wy moeten geperst zijn van een danckbaer gemoed...’

Als treurspel geeft ‘Hierusalem Verwoest’ geen blijk van 's dichters vooruitgang in de dramatische kunst. Wel staat het hooger in gedachten en wijze van uitdrukking, maar het ‘Pascha’ bevat wat meer dramatische handeling, die in ‘Hierusalem Verwoest’ bijna geheel ontbreekt. Eigenlijk is het een groot klaaglied door verschillende spelers afwisselend gezongen. Uit alles blijkt, dat de dichter nog niet de groote voorbeelden der klassieke oudheid kende, en in hoofdzaak de tooneelstukken van zijn broeders-rederijkers voor oogen had. Wel heeft Vondel zich goed voorbereid door de studie van de Romeinsche en de Joodsche geschiedenis, waarin Flavius Josephus hem wel den weg zal hebben gewezen.

Dit treurspel wordt ingeleid door een sonnet van Guilhelmus Vondelius, 's dichters 17-jarigen broeder, wiens gelatiniseerde naam blijk geeft, dat hij zich ook met klassieke studiën bezig houdt. De beide broeders waren innig met elkander bevriend. Daar beiden zich toelegden op dezelfde klassieke studie, moet een ijverige samenwerking zijn ontstaan van den 33-jarigen Joost met den zooveel jongeren Willem. Terwijl deze de Latijnsche School van Meester Sladus bezocht, kreeg gene van hem Latijnsche lessen.

De beide andere tegelijk met ‘Hierusalem’ verschenen gedichten ‘De Heerlyckheyd van Salomon’ en ‘De Helden Godes des Ouwden Verbonds’ staan nog geheel onder Franschen invloed. Het eerste is een vertaling naar een gedeelte der ‘Sepmaines’

van du Bartas, den ‘phoenix vande Fransche Poëten’, en opgedragen door den ‘vertaelder’ aan ‘zynen vrund den heer Dierick Korver’, een rijk korenkooper van Vondels leeftijd.

Ofschoon in 1620 gedrukt, is dit gedicht ook wel een reeds vroeger vertaald werk, evenals ‘De Helden Godes’, waarvoor de drukker Pers een reeks prenten naar Crispijn van den Broek gesneden door J. Sadeler benut heeft, om er door Vondel bijschriften voor te laten dichten.

De opdracht van de ‘Helden Godes’ aan ‘der artzenyen doctor Johan Fontein’ geeft ons weer een verrassend inzicht in Vondels studieijver en zijn onverzadigbaren kennisdorst. Een derde vreemde taal, of wil men het Engelsch medetellen, een vierde, had hij in studie genomen, het Italiaansch. Een aanhaling uit Tomas Garzon en een vertaalde strofe uit ‘Gierusalemme Liberata’ van den ‘hooghdravenden heer Torquato Tasso’ vlecht hij met trots in tusschen den lof, dien hij doctor Fonteyn toezwaait. Toch heeft Vondel het nooit ver kunnen brengen in deze taal, welke hij, naar ik vermoed, ook gezamenlijk met zijn broer Willem beoefend zal hebben, die met het plan rondliep Italië te bezoeken en zeker niet met de voorbereiding daartoe gewacht zal hebben totdat hij in 1624 reisvaardig was. De samenwerking van beide broeders in hun studie ligt zóó voor de hand, dat er geen nadere bewijzen voor noodig zijn.

Dat Vondel ook in andere kringen verkeerde dan die van zijn rederijkende broeders, en behoorde tot de vrienden van

> het Saligh Roemers huis,
> Wiens vloer betreden wordt, wiens dorpel is gesleten
> Van dichters, Kunstenaars, van Zangers en Poëten,

blijkt uit zijn gedicht: ‘Op de geboorte van onze Hollandsche Sappho, Anna Roemers [aant.] ’, in 1619. De zoo geprezen maagd was toen reeds 36 jaar, dus ongeveer drie jaar ouder dan Vondel, en bekend door haar vaardigheid in het glasgraveeren, schilderen, dichten, borduren enz.

De dichter kwam dus reeds spoedig in den kring van de meest ontwikkelde en beschaafde Amsterdammers, die toen in Roemer

Visschers huis aan de Geldersche Kade bijeenkwamen. Daar ontmoetten elkander Hendrick Laurensz. Spieghel (vóór 1612), Roemers oude vriend, en Bredero, die een blijspel toewijdde aan de jonge Tesselschade. Pieter Cornelisz. Hooft, nog niet lang geleden van zijn reis door Italië en Frankrijk teruggekeerd, deelde daar zijn fijne humanistische ontwikkeling mede, en werd door Vondel reeds geprezen als ‘die groote Apollo, die onze nederduytsche tale den dagh, en zijn treffelyck geslacht schoonder luister geeft.’

Ook na den dood van Roemer Visscher, in 1620, schijnen deze bijeenkomsten in de gastvrije woning voortgezet te zijn onder de zorgen van Anna en Tesselschade, die daar zijn blijven wonen tot aan hare huwelijken, Anna in 1624 en Maria in 1623.

Al noemt hij in evengenoemd verjaringsvers voor het eerst Hugo Grotius, met de staatkunde had hij zich nog weinig ingelaten. Bij het Twaalfjarig Bestand had hij zijn vreugde gezongen over den vrede; de moord op den koning van Frankrijk had hem een langademig Treurdicht ontlokt. De ‘Hymnus over de wijdberoemde Scheeps-vaert’ bezingt ook den slag bij Nieuwpoort en prijst Maurits als

> O onverwonnen prince! O bloeme van Orangien!
> O grooten Capiteyn! o teghen-gift van Spaengiën!

Maar er was een indrukwekkend feit noodig, een opzienbarende gebeurtenis, om Vondel eensklaps van een rustig rederijker tot een fel hekeldichter en een klassiek dramaturg om te scheppen. De strijd tusschen Maurits en Oldenbarnevelt bracht deze kentering bij Vondel te weeg.

Literatuur-opgaven door Dr. J.F.M. Sterck

1605	‘Een paar bruiloftszangen van Vondel’, J. Koopmans, *Taal en Letteren*, Jaargang VII, blz. 161, o.a. ‘Schriftuerlyck Bruylofts reffereyn’. A. Jolles, ‘Vondel als rederijker’, *Gids*, November '24.
1610	Dr. G. Penon, ‘Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’, Deel I, blz. 58-62. ‘Wtvaert en Treur-dicht van Henricus de Groote’, Dr. P. Leendertz Jr., *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Jaargang 35. Dr. H. Moller, ‘De beruchte verzen in Vondel's Henricus de Groote’, *Bijblad voor Taal en Letteren*, 1917.
1612	Het ‘Pascha’: ‘Vondel en Shakespeare als treurspeldichters’, Dr. K. Sybrandi (Bekroonde Verhandeling van Teyler's Genootschap, Haarlem 1841). ‘Proeve van Aanteekeningen op de Treurspelen van Vondel’, Mr. S.J.E. Rau, Leiden 1867. Prof. J. te Winkel, ‘Vondel als treurspeldichter’ in Bladzijden uit de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Haarlem 1882. Kritiek daarop van Dr. van Vloten, *Nederl. Spectator*, 1882, bl. 117. ‘Vondels Spelen’, ingeleid en toegelicht door C.R. de Klerk en L. Simons, Deel I, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, Amsterdam. ‘Het Pascha van J.v.d. Vondel’ door S.E. van Valkenburg, *Noord en Zuid*, Deel 30. ‘Een duistere plaats in het Pascha van Vondel’ door W.A. Bakker, *Noord en Zuid*, Deel 10. H. Linnebank, ‘Zes verzen van de oude Vondel’, *Bijblad voor Taal en Letteren*, Deel 1, 1913.

Bespreking van de uitgave van ‘Pascha’ door H. Beckering Vinckers door V., *Noord en Zuid*, Deel 25.
Dr. J.J. Salverda de Grave, ‘Over een Frans gedicht van Vondel’, *Nieuwe Taalgids* VI, 240.
Dr. J. Gessler, ‘De Fransche verzen van Vondel’, *Rev. Belge de Philologie et d'Histoire*, 1923, p. 583.

1613 ‘Hymnus ofte Lof-gesangh over de wijd-beroemde scheepsvaert der Vereenighde Nederlanden’:
Dr. G. Penon, ‘Nederlandsche dicht- en prozawerken’, IV, blz. 55.

1615 ‘Vondel en het Shakespeare-Sonnet’, door S.J.C.B., *Tijdschrift Ned. Taal- en Letterkunde*, Dl. 13.
Hetzelfde onderwerp door A.S. Kok, ibidem Dl. 4, blz. 113.
‘Oudste Gedichten van Vondel’:
Dr. G. Kalff, ‘Ontstaan en groei van Vondels gedichten’, *Tijdschrift Ned. Taal- en Letterkunde*, 1897, blz. 223, Dl. 16.
‘De oudste Gedichten van Vondel’, Dr. J. te Winkel, *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Akademie, Afdeeling Letteren*, 4de Reeks, Deel XI, 1912.

1615

Willem Bartjens:
Dr. E. Wiersum, ‘Het geboortejaar van Willem Bartjens’, *Het Boek,* 1912, blz. 113 en Dr. C.P. Burger Jr., ‘Willem Bartjens’. blz. 152, 193 en 225.
B.H. Molkenboer, ‘De onbekende Vondel’, *Bijblad voor Taal en Letteren*, Jaargang VIII, 1920.
Dr. J.F.M. Sterck, ‘Vondels eerst gedrukte gedichten’, Hoofdstukken over Vondel en zijn kring, blz. 3, 1923.
Dr. H. Moller, ‘Vondels oudste gedichten’, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, 1924, Deel 43.
Dr. J.F.M. Sterck, ‘Een oom van Vondel, Amsterdamsch Rederijker’, *Nieuwe Taalgids*, 1923, blz. 187, Dl. 17.
‘Du Bartas’:
G. Pellissier, ‘La vie et les oeuvres de Du Bartas’, Paris 1883.
C. Looten, ‘Etude littéraire sur le poète néerlandais Vondel’, Bruxelles 1889.
Dr. A.A. Hendriks, ‘Joost van den Vondel en G. de Saluste, Sr. du Bartas’, Leiden 1892.
Dr. G. Kalff, ‘Bronnen van Vondels werken’, *Oud Holland,* XII 1894.
Dr. G. Kalff, ‘Vondel als vertaler’, *Taal en Letteren*, Deel. 5, 1894.
A. Beekman, ‘Influence de du Bartas sur la Littérature Néerlandaise’, Poitiers 1912.

1616

‘De Vaderen’:
Mr. C. Bake, ‘Geen drukfout bij Vondel’, *Tijdschrift voor Nederl. Taal en Letteren*, blz. 8, Deel 34.

1617	‘Vorstelijcke Warande der Dieren’: ‘Dierkennis en Diersage bij Vondel’, Dr. M. Sabbe, *Bijblad voor Taal en Letteren*, 1915-1916. G. Segers, ‘Vondel als opvoedkundige’, *Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie*, 1899. L. Scharpé, ‘Van de Dene tot Vondel’, *Leuvensche Bijdragen*, Deel IV. J. Koopmans, ‘Vondel-studieën’, *Taal en Letteren*, Deel VIII. ‘Een brief van Pierre de la Rue’, (over den oorsprong van de Vorstelijcke Warande der Dieren), *Navorscher*, Deel 13, blz. 15.
1618	‘Op de Weeghschael van Hollant’: Dr. P. Leendertz Jr., ‘Op de Jonghste hollantse Transformatie’, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 34, blz. 311. Dr. J. Witlox, ‘Is Vondels “Hollandsche Transformatie” een hekeldicht?’, *Bijblad voor Taal en Letteren*, 1921, blz. 311, Deel 9.
1619	‘Sur l'admirable navigation de Guillaume Schouten’, voor de eerste maal gedrukt in *Oud-Holland*, Deel I, blz. 21. Mr. A.D. de Vries en J.H.W. Unger, ‘Vondeliana’. ‘Op de boeten betaelt’ door den Heer Peter Schrijver, *Oud-Holland*, Deel II, blz, 307, ‘Vondeliana’ door J.H.W. Unger.

1619

‘Geuse-Vesper’, J.W. Muller, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 34.

‘Geuse-Vesper’, Dr. P. Leendertz Jr., *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 35.
‘Geuse-Vesper’, G.J. Geers, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 37.

‘Geuse-Vesper’, Dr. Buitenrust Hettema, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 43.
‘Vondel's Geuse-Vesper’, Dr. H. Moller *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 43.
‘Vondel's Geuse-Vesper’, Dr. J.F.M. Sterck, Hoofdstukken over Vondel en zijn Kring, 1923, blz. 9 volg. Dr. A. Greebe, ‘Vondels Geusevesper.’ Z.j. (1917).
‘H e k e l d i c h t e n ’:
‘Joost van den Vondel als hekeldichter beschouwd’, door Remardtz van Driel, 1836.
‘Vondels hekeldichten’ met aanteekeningen van V.(loten), Uitgave Roelants, 1852.

1619

‘Vondel's Hekeldichten’, E. Rijpma, *Noord en Zuid*, Deel 27.
‘Aren lezen’, Dr. A.S. Kok, *Noord en Zuid*, Deel 19, blz. 330.
Dr. G. Penon, ‘Historische en Bibliogr. Beschouwingen van Vondels Hekeldichten’, *Academisch Proefschrift*, 1873.
Az. Hekeldichten van Vondel (Over Gommer en Armijn zou van Reael zijn volgens Beeloo), *Navorscher*, Deel 23, pagina 393.
Vondels hekeldichten toegelicht door Van Vloten naar aanleiding van Historische bibliografische beschouwing van Vondel's Hekeldichten van G. Penon, Groningen 1873. *Spectator*, 1874, blz. 334.
A. Schillings, ‘Bijdrage tot de bibliografie van Vondels werk’, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, Deel 37.
W.H. de Beaufort, ‘Vondel's verhouding tot de kerk- en staatkundige twisten van den aanvang der 16de eeuw’, *Gids*, 1887.

A.J. Botermans, ‘Vondels Hekeldichten’, *Spectator*, 1900, blz. 138, naar aanleiding van de uitgave van Dr. J. Bergsma in het Pantheon.
Een spotdicht tegen ‘Een otter in 't bolwerk’, Dr. J.F.M. Sterck, *Taal en Letteren*, Jaargang 6, 1918.

Biographie

1619

‘Het leven van den jongen Vondel’:
‘Vondel's Geboortehuis’, J.A. Alberdingk Thijm, *Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken* 1881 en *Navorscher*, Deel 14.
Lina Schneider, ‘Vondels familie en zijn Geboortehuis’, *Dietsche Warande*, 1872.

J.A. Alberdingk Thijm, ‘Vondels jonge jaren’, *Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken*, 1881.
J.A. Alberdingk Thijm, ‘De jonge Vondel’, *Volksalmanak voor Nederlandsche Katholieken*, 1880.
‘Vondels Opvoeding te Keulen’, Het Seminarium Hollandicum te Keulen, Bijdragen, Bisdom Haarlem, Deel I.
G. Segers, ‘Vondel Zuid-Nederlander’, *Taal en Letteren*, Dl. 9, blz. 127.
P. Génard, Aanteekeningen over de voorouders van Vondel, Gent, 1887. (*Kon. Vl. Academie*).
A.A. Vorsterman van Oyen, Joost van de Vondel en zijn geslacht. 's Gravenhage, 1887.
J. van der Valk, Vondel's grootouders onder Alva om het geloof vervolgd. *Annuarium Stud. Reform, 1912*.
J.F.M. Sterck, Oorkonden over Vondel en zijn kring. Amsterdam, 1918, Hoofdstuk I.
Vondels Geboortehuis. Dietsche Warande, III, 1857. Met afbeeldingen.
J.J. Merlo, J. van den Vondel und sein Geburtshaus zur ‘Viole’ in Köln. *Annalen des Histor. Vereins für den Niederrhein. 1871*. Ook *Nederl. Spectat. 1872*.
A. Th(ijm) Vondels Geboortehuis, *Dietsche Warande*, IX, 1871.
Lina Schneider, Vondel und kein Ende, *Dietsche Warande*, X, 1874.

Bibliographie door Dr. J.F.M. Sterck [aant.]

1605	*Schriftuerlijck bruylofts reffereyn en Nieuw-jaersliedt* zijn het eerst gedrukt in de uitgave van Jacob van Lennep, I, bl. 19 en 24.
1607	*De Jaght van Cupido* in: I. 'Den Nievwen verbeterden Lust-hof, 1607.' II. 'Thronus Cupidinis', 1618. *Dedicatie Aende Ionck-vrouwen van Vrieslandt ende Overyssel*, in 'Den Nievwen verbeterden Lusthof.' Met opschrift: '*Dedicatie Aende Ionckvrouwen vant Nederlandt*' in 'Thronus Cupidinis', 1618.
1609	*Op het Twaalfjarige Bestand*. In Poezij 1647, 1650, 1660, 1682.
1610	*Wtvaert en Treurdicht van Henricus de Groote*. Uitgegeven in 'De Vernieuwde Gulden Winckel', 1622. Dirck Pieterz.
1612	*Het Pascha*, I. Schiedam, bij Adriaen Cornelison, 1612. II. bij loost Broers, Amsterdam, 1636 met ets van C. Moyaert. III. Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, 1636. IV. Te Rotterdam, bij Izaak van Ruynen, 1695.
1613	*Den Gulden Winckel*. I. t'Amsterdam: Bij Dirck Pietersz. inde witte pars op t' water by d' oude brugge 1613. II. *De Vernieuwde Gulden Winckel* T' Amstelredam, Voor Dirck Pieterz. 1622. III. *Toonneel des Menschelikken levens, of de Vernieuwde Gulden Winkel*. t'Aemstel-dam, bij Cornelis de Bruyn, 1655. IV. *Toonneel des Menschelikken levens*, enz. t'Amsterdam, bij Jacobus vanden Bergh, 1661. V. Toonneel, enz. Tot Gorinchem, Voor David van Wezel, 1662. VI. *Theatre du monde*. A Amsterdam chez Sander Wybrants, 1682. VII. *Toonneel*, enz. t'Amsterdam by Willem Lamsvelt, 1699. VIII. *Toonneel* enz. t'Amsterdam by Jan Graal, 1718. IX. *Toonneel* enz. t'Amsterdam by Jan Graal,

	1718 (herdruk). X. *Den vernieuwden Gulden Winckel* enz. Te Dendermonde by de Weduwe J. Ducaju, 1786. (Zonder de prenten).
1616	*De Vaderen*, I. t' Amsterdam, By Dirck Pietersz. Anno 1616. II. Te Leyde, By Jan vander Dyster, 1722. III. Als voren 1722. IV~V. Te Amsterdam, By Johannes Sluyter, 1768. VI. *De Vaderen* is ook afgedrukt in Bartas' Werken, Tweede weke van.... Willem de Saluste.... Vertaelt door Zacharias Heyns. Tot Zwol, 1621.
1617	*Vorsteliicke Warande der dieren*. I. Amstelredam, Bij Dirck Pietersz. 1617. II. t' Amsterdam by Sander Wybrandsz. 1682. III. Bij Jan Blom, Amst. 1717. IV. Bij denzelfde, 1720. V. Bij d'Erve de Wed. Gysbert de Groot z.j. VI. Bij Wed. de Caju, Dendermonde, 1786.
1620	*Hierusalem verwoest*. I. Amst. Dirck Pietersz. 1620. II. By Paulus Matthysz Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, 1642. IIa. Als voren, titeluitgave, 1643. III. Amst. by Cornelis de Bruyn, 1661. IV. Amst. Weduwe van Abraham de Wees, 1665. V. Als voren, 1665. Latere druk. VI. Als voren 1705; geheel gelijk aan V.
1620	*De Heerlyckheyd van Salomon*. I. Amst. Dirck Pietersz. 1620. II. Ook afgedrukt in Bartas Wercken, Tweede weke..... van Willem van Saluste..... Vertaelt door Zacharias Heyns. Tot Zwol, 1621.
1620	*De Helden Godes*. I. Amst. Dirck Pietersz. 1620. II. Tot Gorinchem, David van Wesel, 1663. III. Amst. Weduwe van Gysbert de Groot, 1699. IV. Als voren 1727.

De bedoeling van deze Bibliographie is slechts een korte aanwijzing te geven van de verschillende uitgaven der Werken van Vondel, wat plaats, uitgever en jaar betreft, in verband met de nummers van Ungers Bibliographie, waarin men de nauwkeurige omschrijving van de titels, en verdere bijzonderheden kan naslaan.

Vondels proza door Prof. Dr. J. Prinsen Jlzn.

Inleiding

HET oudste mij bekende geschrift over Vondels proza dateert van voor een kleine honderd jaar. Het is een ‘Redevoering over J. van den Vondel als schrijver in ondicht’ van Maurits Cornelis van Hall.[1)]

Deze misschien citeerde ook het eerst de sedert meermalen aangehaalde regels van Joachim Oudaen, die ons het oordeel van een tijdgenoot doen kennen:

> Zoo yemand ook een stijl in onrijm zich verkoze,
> Ik ken geen majesteit, die boven Vondels proze
> Zich heffe in rijkdom, kracht of helderheit van taal.

Dit opstel van Van Hall is in 1905 op nieuw door een ander uitgegeven, eenigszins verkort en hier en daar gemoderniseerd als eigen werk, een voorbeeld van brutaal plagiaat.[2)]

Wat Van Hall schreef is voor zijn tijd bijzonder verdienstelijk. Hij weet het typische in Vondels proza te waardeeren, aan te wijzen en in goede voorbeelden onder de aandacht te brengen en, hoewel soms nog ietwat schroomvallig en onzeker, weet hij toch de rechten en de geschiktheid van het proza om in vollen omvang uit te drukken wat het dichterlijk gemoed bezielt, te verdedigen. Ik zal in het volgende meermalen de gelegenheid hebben de verdiensten van Van Hall aan te toonen.

1) Te vinden in Hollandsch Magazijn van Letteren, Wetenschappen en Kunsten, verzameld door N.G. van Kampen en J. de Vries, Amst. 1831, I, p. 159 vlg.
2) Noord en Zuid, jrg. XXVIII, p. 275 vlg.

Inderdaad in de dagen toen Van Hall schreef, werd het proza nog niet voor vol aangezien. Het werd geaccepteerd als de normale vorm voor de mededeeling van de gedachten, voor het betoog, de redevoering, de preek; maar dat men de volle schoonheid, die in litteraire kunst leeft, alle ontroering, die in alle richtingen van kunst uitgaan kan, zoowel in gebonden als ongebonden taal kan uitdrukken, werd nog slechts door weinigen aanvaard. Dat getuigen Geel's mooie essay over het Proza en de aanval dien prof. Simons er op deed.

Eerst sedert 1760 komt het proza sporadisch in het drama voor en dan nog natuurlijk enkel in het blijspel. Cénie van Mme de Grafigny, vertaald door Anna van Hattum, schijnt het eerste stuk te zijn geweest, dat in Hollandsch proza op het Amsterdamsch tooneel werd gespeeld en Corver verdedigde dit toen in een voorrede door o.a. te beweren, 'dat een Tooneeldichter zig meer moet bevlijtigen om het gemoed van den Aanschouwer te raken, dan om door een hoogdravende of zoetvloeiende zangtoon enkel zijn gehoor te streelen, en dat dieshalven hoe waarschijnlijker en natuurlijker een Blijspel kan vertoont worden, hoe het kragtiger op het gemoed werkt.' In 1764 volgde een proza-vertaling naar Holberg, De Hovaardije en Armoede, en Cornelis van Engelen kwam toen met de gewichtige uitspraak, dat het proza 'buigzamer en gemakkelijker is voor schrijver en lezer, en even vatbaar, misschien zelfs vatbaarer voor alle cieraden, voor alle kracht en roering der Dichtkunst.'[1)]

In de middeleeuwen heeft men stellig wel geen kunstenaars erkend in hen, die proza schreven. Wat meer zegt, heel dien rijkdom van zoo belangwekkend proza van de mystiek, het schitterend lyrische van Hadewych, de rustige, logische kracht in het proza der moderne devotie bij Ruusbroec, bij Mande, bij Brugman, de pittige, kritische geest in Jan van Leeuwen, het didactisch proza van heiligen-levens, kronieken, sermoenen, vaak van groote schoonheid, wie keek er naar om in de eerste helft der 19de eeuw, toen toch de belangstelling voor de middeleeuwsche litteratuur

1) J. te Winkel, Ontwikkelingsgang, V^2, p. 284 en 460.

reeds in volle fleur stond, toen Jonckbloet, De Vries, Leendertz, om van de Vlamingen niet te spreken, reeds al wat zij aan handschriften van middeleeuwsche berijmingen bemachtigen konden, zorgvuldig uitgaven en bestudeerden.

Moll in zijn mooie studie over Brugman (1854) voelt bijzonder weinig voor de pakkende aanschouwelijkheid van Brugman's proza. En toch had toen reeds Van Vloten zij*n* bloemlezing uit het middelnederlandsche proza van 1229 tot 1476 doen verschijnen (1851). Hij is weer de eerste geweest, die opzettelijk en uitvoerig op het belang ook van het middeleeuwsche proza wees. Na hem bepleitte Acquoy in een rede: De stichtelijke proza-literatuur onzer vaderen vóór de hervorming[1)], de erkenning en waardeering der schoonheid van het oude ondicht en sedert is een grondige studie er van gevolgd.

Met de Renaissance is de waardeering voor het proza in den tijd zelf, waarin het geschreven werd, zeer gerezen. Men had Cicero vooral leeren op prijs stellen en genieten. Marnix en Jan van Hout schreven voortreffelijk proza, rijk aan pakkende beelden; Van Mander kon machtig aardig aanschouwelijk vertellen; Coornhert vertaalde Cicero en werkte bewust of onbewust in diens geest.

En wanneer het tweede kwart der 17de eeuw is ingetreden, schrijft Daniel Mostaert, sedert 1622 secretaris van Amsterdam, voor zijn *Nederduytse Secretaris oft Zendbriefschrijver* (1635) in de opdracht aan Schout, Burgermeesteren en Schepenen der stadt Amstelredamme een beschouwing over het proza, die in strekking nabij komt de populaire uitspraak van Buffon van een goede eeuw later: Le style est l'homme même, in zijn *Discours de réception* aan de Académie:

> ‘Het is aenmerkens waerdigh, hoe dat in zoo groot een' overvloedt van briefschryvers zulk een verscheydenheidt van stijl ghevonden wordt, dat zelfs de genen, die voor zich nemen iemandt te volghen, den zelven in alles zoo wel niet naebootzen konnen of men ziet in ieder van hun luyden een merkelijk onderscheyt en eigenschap. 't Welk waerschijnlijk voort komen

1) Handelingen van de Mij. der Ned. Letterk. 1892.

> moet uyt de natuer, die, gelykze in zoodanigh een gelijkheydt der menschelyke Lichamen aan elk der zelven gegeven heeft zyn eyghen omtrek en een verscheyde beeltenis en wezen, alzoo ook gelijk onderscheydt gemaekt heeft in 't gheluyt der stemme, in 't maeksel der letteren en in de werken der handen en des vernufts. Maer zoodanigh verschil is zomtijdts ook veroorzaekt door de zeeden der eeuwen en Hoven. Want met ziet, dat op zommige tijden omhelst is geweest d'eenvoudigheit in 't schryven, zomwylen de cieraeden, altemets het vloeyend en kort, en zomtijds het gebroken en besnoeyt spreken, dat veel eer verwondering baert dan het verklaert 't geen 'er by verstaen moet worden.
> Alzoo prijst een ieder, 't zy hy van oft naer de konst schrijft, die manier, daer hy meest toe gedreven wordt door zyn eyge neyging oft door het oordeel, dat de neyging en gewoonte volght; dewijl 'er niets is, dat de hoedanigheyden des gemoedts en de verscheydenheidt van ieders aert meer ontdekt, als het schryven en spreken. Daerom ziet men Plato onder de groote meesters der welsprekenheidt ook in den brieven toonen zijn' zoo zinrijken, volkomen, maettalligen en zoeten stijl, Demosthenes zyn doordringentheit en deftigheit, en zoo men die van Aristoteles zaege, zou men misschien geen ander voorbeeldt van een' volmaekten stijl behoeven te zoeken. Alle ander Griexsche schrijvers hebben elk hun eygenschappen en onderscheydt. Onder den Latijnen steekt Cicero myns oordeels ver boven allen anderen uyt in allerhande slagh van schryven om zijn uytmuntenheidt in 't spreken, overvloed en verandering, maer byzonderlijk in briefschryven om de eigenschap sijns stijls, gepast naer allerley stof, om het uytdrukken der hartstoghten, om zyn levendige geestigheidt, bevallijkheidt, boerterijen, schrandere spreekwoorden, staetkunde ende alle andre deelen die inden brieven te prysen zijn; midts't welk hy alleen de bron en spiegel is aller volmaektheeden in dees konst.'

Dit is, betrekkelijk vroeg, de schoonste erkenning van den aard en de waarde van het proza als levende, zuivere uitdrukking van 's menschen persoonlijkheid. In een kort bestek hebben we hier alles bij elkaar, want naast het zeer persoonlijke in den stijl wijst hij ook op de mode (misschien met een kleine prikkeling naar de zijde van Hooft) en hij signaleert te gelijkertijd de modellen die de prozaschrijvers zich stelden, in het bijzonder Cicero. Hooft (die

den prik dan misschien niet gevoeld heeft), Vondel, Van Baerle, Van den Burgh zongen Mostaerts lof.

Als Mostaert dit schrijft, is Hoofts rijmpen al lang verdroogd, naar hij het uitdrukt in een brief van 1630 aan Tesselschade; hij was ‘verzoopen en verzonken in 't rijmeloos schrijven zijner Historiën.’ Hij is de prozaschrijver bij uitnemendheid geworden in den glorietijd onzer letterkunde.

Vondel is vol diepen, naïeven eerbied voor het proza van Hooft. Brandt laat hem zeggen:

> ‘In gansch Neêrlandt ken ik niemandt, die maghtigh is slechts een bladt te schryven, gelijk de Drost dat heele werk uitvoerde.’ ‘Ja, zegt Brandt, ik heb hem van die Historien zelf hooren zeggen: dat het een volmaakt werk was, een queekhof van verheven Duitsch: dat de Dichters uit dat werk al de krachtige en aardige spreekwyzen in orde behoorden te verzaamelen (gelyk Aldus Manutius en anderen uit Cicero in 't Latyn deeden) en dat ze die, door 't overweegen en herkaauwen, hun eigen makende, dan een styl zouden krygen den Parnas waardig.’[1)]

Zou Vondel zelf bij het schrijven van zijn eigen proza een dergelijk recept gevolgd hebben? Ik betwijfel het zeer. Daar is het te verscheiden, te levend en natuurlijk, te persoonlijk toe.

Brandt zelf is vol lof over het proza van Hooft en weet van Vondels Aenleidinge niets anders te vertellen, dan dat er ‘nutte regelen’ in werden ontvouwd.

Ik zou Hoofts proza niet gaarne in onze litteratuur missen. Het is krachtig en kernachtig; het is een geweldig taalmonument, dat nog altijd bewondering naast verbazing afdwingt. Doch men behoeft niet tot Multatuli's wilden spot en schuimbekkende verachting te vervallen,[2)] om toch in hoofdzaak in te stemmen met Te Winkel's bezadigd oordeel:[3)]

> ‘Het onnederlandsch karakter der taal openbaart zich niet slechts in enkele woorden, maar zelfs in geheele zinnen, daar Hooft zijn best deed, met het krachtigste merg van andere talen zijn Nederlandsch te voeden. Die vreemde

1) Brandts Leven van Vondel, 1905, p. 126.
2) Idee 731 en 1017 vlg.
3) Ontwikkelingsgang III^2, p. 458.

> zinvorming werd nog bevorderd door eene standvastige eigenaardigheid van onzen geschiedschrijver bij het samenstellen van zijn werk. De meeste zinnen toch zijn niet geheel oorspronkelijk, maar met meer of minder vrijheid vertaald, minder nog uit het Latijn, dan uit Fransch, Italiaansch of Spaansch, en zoo is het geschiedwerk te vergelijken bij een mozaïekvloer, kunstig samengesteld met kleine steentjes uit allerlei andere geschiedwerken losgepeuterd. Het beeld, dat ik hier gebruik, is aan Hooft zelf ontleend.'

Volgt een passage om dit te bewijzen uit een brief aan zwager Baeck.

Zoo is het proza van Vondel niet. Hij moet Cicero's proza goed gelezen en bijzonder genoten hebben; maar men krijgt niet den indruk dat hij ooit bijzondere studie van het proza gemaakt heeft, al is dit evenwel toch zeer goed mogelijk. Zijn proza lijkt echte, zuivere natuurkunst. Hij gebruikte het, als hij wat te zeggen had, wat te betoogen, te leeren, mee te deelen buiten datgene wat hij voelde als zijn eigenlijke kunst, zijn gedichten. En dan is het alsof het direct, zuiver en zoo als het voor ieder bepaald geval onveranderlijk in de meest rijke verscheidenheid van toon zijn moet, uit de milde bron van zijn geniaal kunstenaarschap vloeit. Hij zat geen mozaïek-vloertjes moeizaam in elkaar te prutsen. De kunstenaar sprak, zooals hij het in zich voelde groeien en leven, en ziet, het was goed en schoon. Het was verheven en aangrijpend, waar het verheven en aangrijpend zijn moest, het was speelsch en eenvoudig, waar zijn binnenste speelsch en gemoedelijk gestemd was. Het was steeds helder en doorzichtig van bouw, zoowel in het verhevene als in de meest simpele meedeeling, in de verheerlijking van het hoogste wat hem bezielde, als in den fellen, satirieken strijd, omdat zijn geest klaarheid en eenvoud was, in klaarheid en eenvoud ook het meest verhevene kon omvatten en uitbeelden, helder kon zijn ook wanneer zijn proza zwol tot forsche, krachtige gedragenheid en opstond in breeden periodenbouw. Het werd rijk aan schoone beeldspraak, omdat hij van nature een rijk dichter was zoowel in zijn proza als in zijn poëzie. Zijn proza *werd*, als hij het noodig had.

Dat wil zeggen: dien indruk maakt het thans op den lezer. Ook Vondel zal als ieder geniaal kunstenaar wel eens te worstelen

gehad hebben met de techniek. Maar zoo goed als altijd heeft hij schitterend overwonnen. Nergens krijgen wij den indruk, dat hij gezocht heeft, dat hij heeft zitten passen en meten om de boel in elkaar te peuteren en oneffenheden weg te werken.

Voor mij staat het proza van Vondel verre boven het gekunstelde ondicht van Hooft. Het proza van Hooft is voor mij een kostelijke merkwaardigheid, een mirakuleus bedenksel van vernuft, kennis, geestigheid, taai doorzettingsvermogen, dat wel sterk laboreert aan de modekwalen van den tijd, die zich elders als Marinisme, Gongorisme, Euphuïsme onder andere omstandigheden in andere vormen en eigenaardigheden hebben geopenbaard. Hooft heeft wel getracht aan dit alles een stoer, eigen Hollandsch karakter te geven.

Het proza van Vondel is tot heden te zeer verwaarloosd. Zijn oeuvre bood zoo overweldigende schatten van poëzie, dat men die meestal kleine brokjes proza, die hier en daar verspreid staan, over het hoofd zag. Ja, ieder die wat aan Vondel-lectuur gedaan had, kende ook wel de Aenleidinge, waardeerde ze en vond, dat Vondel waarlijk ook wel aardig proza schreef. Maar daarmee was het dan ook uit.

In dit opstel wil ik een eerste algemeen overzicht geven van al het proza, dat wij van Vondel bezitten. Ik zal daarbij wijzen op verschillende kwaliteiten van dit proza en vooral ook de aandacht vestigen op wat we van Vondels persoonlijkheid als mensch en dichter eruit kunnen leeren.

Al dit proza bij elkaar gevoegd, Sterck heeft het al gezegd,[1)] zou een vrij omvangrijk boekdeel vullen. Ik zal beginnen met het proza, dat ik meen te mogen aanduiden met den titel ‘Oorspronkelijke prozastukken.’ Daartoe behooren in de eerste plaats natuurlijk de Aenleidinge en het Tooneelschilt. Maar vóór verschillende werken staan soms zulke uitvoerige Berechten aan den lezer, niet bepaalde opdrachten aan zekere personen, dat men ze beschouwen kan als wat we thans zouden noemen kleine essays, die een auteur thans misschien niet bij zijn werk zou voegen, maar

1) Oorkonden, p. 128.

apart in een periodiek zou laten verschijnen. Deze meer uitvoerige Berechten heb ik ook tot de ‘Oorspronkelijke prozastukken’ gerekend.

Dan komen de Opdrachten aan de beurt, die Vondel aan de meeste zijner grootere werken liet voorafgaan. De ‘Inhoud’ der drama's is natuurlijk ook in proza geschreven; doch daar deze meestal niet anders dan zakelijke korte meedeelingen bevat, laat ik die stukjes over het algemeen buiten beschouwing.

De derde groep vormen de Brieven in proza. En ten slotte komen dan de Vertalingen in proza ter sprake.

De oorspronkelijke prozastukken

Vondels program als treurspeldichter: *Aenden gedichtlievenden lezer* voor Hierusalem verwoest (1620). Voorop eenig vertoon van geleerdheid, den autodidact eigen; trouwens deze neiging is Vondel lang bijgebleven; Virgilius geciteerd en Homerus. Hij kent zijn Latijn, voelt zich Renaissance-dichter, met welgevallen meegaand in de moderne strooming. Hij kent zijn geschiedschrijvers, die u vertellen van de rampen, die over Israël gekomen zijn als welverdiende straf van den God der wrake, straf voor de afgrijselijke zonde, volbracht aan het Lam Gods, ‘dat ter slagtbanck geleyd word.’ Hij vertaalt u uit zijnen Lipsius het verhaal van al de wederwaardigheden, die het eenmaal uitverkoren volk in de laatste jaren van zijn bestaan troffen. Ook in de oudvaders is hij thuis. En het *Urbs antiqua ruit*, dat hem ook bij zijnen Gijsbrecht zal bezielen, weerklinkt hier al.

Dan komt hij tot de stof. Door die gewijde stof te kiezen volgt hij slechts het spoor van den koninklijken harpenaar en den goddelijken dichter Jeremias.

Waarom zoekt hij schoonheid? Niet om de schoonheid zelve, een dergelijk idee was vreemd aan zijn tijd. Toch werkt in hem de onweerstaanbare, heilige drang naar schoonheid, even sterk als die andere, die wat op 's harten grond leit, hem naar de keel doet wellen. Al zijn krachten en gaven zijn slechts de nederige dienaressen, waarmee hij leeren en verheerlijken wil; de ‘weerdigheyd vande stoffe’ is voor hem de hoofdzaak en ootmoedig wenscht hij, dat zijn ‘rymen’ aan die weerdigheyd mochten beantwoorden.

Die weerdigheyd zoekt hij van den aanvang zijner dramatische kunst af in de gewijde stoffe van den Bijbel. En in dit korte opstel bakent hij voor goed zijn weg af als dramaschrijver, den langen weg, die loopt van het Pascha tot den Noah over een periode van

vijfenzestig jaar. Reeds in zijn opdracht van het Pascha aan den lezer overziet hij allerlei Bijbelsche stof en vraagt: ‘Wat zijn 't anders, als naecte Comedien, ende Tragedien, om daer mede te leeren die menschen, de welcke op gheen ander maniere de verborghen misterien van 't Rijcke der Hemelen verstaen konnen?’

In 1620, als hij den ondergang van Jeruzalem gaat uitbeelden, is dit verder in hem gerijpt en welbewust trekt hij de vaste lijnen van zijn verder christelijk dichterschap.

Nu reeds acht hij zich gerechtigd om met Euripides en Seneca ‘nae den palm te dingen’; doch hij rept hierbij niet over dichterlijke gaven, over schoonheid van vorm of diepte van karakter-teekening; hij stelt enkel de vraag, wie ‘hooghdravender en uytnemender zaecken verhandelt.’ Hij is de Renaissance-dichter die als stof voor zijn drama kiest de gewijde historiën boven de heidensche fabelen; de Joden zijn van geen geringeren adel dan de Trojanen.

En dan komt die schitterende vergelijking, waarin heel Vondels dramatische stof reeds ligt uitgedrukt en waarvan ik hier slechts het begin in herinnering breng: ‘De Dochter Sion wijckt niet voor Hecuba, noch Jerusalem voor thien Troijens. Ginder was de Kerck van Minerve: hier des Heeren Tempel, dat zesenveer-tighjarige getimmer, het welck aller uytheemschen oogen in Syrien lockte, en waer in de Nijd niet als enckel schoonheyd verachte. Daer stond het Palladium: hier school de Arcke des Verbonds bedeckt met goude Cherubynen, en meer heylighdoms elck om het heerlijcxste. Oock is de Jordane die den Israeliten weeck, en de Beke Cedron over de welcke Jesus gingh meerder als Xanthus. Davids burght gaet Ilium te boven’.... En wel voldaan besluit hij: ‘Dit dan aldus tegen malkanderen overwogen, zoo zietmen met een half oogh welcke stoffe van beyden meest weeght, en hoe de Zonne des heyligen Geestes alle Heydensche sterren met haren glans uyt doet.’

Hiermee is Vondels weg bepaald; aan dit program is hij trouw gebleven. Zijn godsdienstige en politieke overtuiging drong hem eenmaal tot een hekelspel en eenmaal tot een herdersspel, zijn

stadsliefde en wellust in Virgilius tot den Gijsbrecht. Hij vertaalde naar Euripides en Sophokles; doch was dit meer dan een zich oefenen in de taal, zich inwerken in den vorm tot het beter vervullen van zijn hooge roeping, die hij vond in de Oudtestamentische en Christelijke tragedie?
In de *Voorrede van den Palamedes* (1625) krijgen wij een geheel anderen Vondel te zien, niet den geleerden dichter, die in breede trekken aangeeft waar hij de stof voor zijn schoonheid vinden zal, doch den strijdlustigen, den diep bewogenen, den fel ontroerden, die in bittere, vlijmende waarheid uitbeeldde het onrecht en de misdaad zoo als hij die zag, als mensch die vrij en zuiver inzicht had gekregen in het geestelijk leven van zijn tijd, die in hevige verontwaardiging voelde, hoe eigenwaan, haat en willekeur grepen naar laster en verraad om te gronde te richten, wat niet paste binnen de grenzen van eigen belang en eigen glorie, binnen de nauwe palen van wat belangzucht als eenig mogelijken dienst van het heilige voorschreef.

Doch Vondel voelde blijkbaar wel de gevaren die hem dreigden, en waar hij in groote trekken de gebeurtenissen uit het oude Griekenland aangeeft, die zoo treffend voor allen die lezen konden, zouden vertolken den tragischen ondergang der vermoorde onnoozelheid, brengt hij hier meermalen voorzichtig kleine trekjes aan die de aandacht van zijn eigen gevaarlijk opzet kunnen afleiden. Hij zal zijn tijdgenooten laten zien ‘hoe de booze Heydenen onder een momaensicht hunne personagie wonderlijck hebben gespeelt; *ick roer geene Christenen*.’ Maar, gaat hij door, ‘gelijck het der rechtvaerdigheyd, als eygen is, verdrucking te lyden: alzoo is haer oock als eenen troostelijcken loon by geleyd, dat haere onnooselheyd niet onderdruckt blijft; maer by alle eerlijcke nakomelingen doorbreeckt.’

Na zoo scherp en duidelijk de waarheid in het algemeen, waar het hier in het bijzonder om te doen is, te hebben aangegeven, gaat hij argeloos voort, alsof hij enkel een willekeurig beeld voor dat *algemeene* zoekt, rustig keuvelend met het onschuldigste gezicht

van de wereld: ‘Onder de overoude kan hiervan getuygen de Griecxsche Palamedes, dien wy op het Neerlandsch toonneel brengen.’ En dan etaleert hij onder Griecksche namen heel den boozen handel met Oldenbarneveldt, spreekt van logenen en lasteringen, beulen en moordenaeren. Socrates verschijnt, ter dood gebracht, omdat hij van de Goden niet geloofde wat den machthebberen naar den zin was, en - o zoete bloem van het eerste Grieksch! - de dichter citeert u den eigen tekst van Xenophon in Grieksche karakters, waaruit blijkt, dat Socrates in het lot van Palamedes zijn troost vond.

Die Palamedes-geschiedenis is geen fictie; het is alles heusch gebeurd. Ja, uit die oude geschiedschrijvers is heel wat algemeene levenswijsheid op te doen. ‘Als myne treursangeres toghtigh was om yet wat treffelijcx te rijmen, so heeftse Palamedes wtgepickt, een' man die bij Griecxsche en Latynsche schrijvers soo hoogh geroemt word.’ Hoe teekenend is dit zinnetje: 't Was zoo toevallig gebeurd; hij voelde wel weer drang om eens wat te dichten in treurspelstijl en ziet daar valt zijn oog zoo op de fata van dien ongelukkigen Palamedes.

Die voorrede is een zeldzaam goed voorbeeld van den maskeerenden stijl, van kleine sous-entendu's, maar het lukt niet immer, telkens breekt de rauwe waarheid door en dat geeft aan dit stuk telkens den toon van den onopzettelijken humor. Doodonnoozel laat hij op zijn voorafgaande meedeeling volgen, hoe Diogenes Laërtius getuigt, dat Euripides in zijnen Palamedes ‘die van Athenen hunne moordaedigheyd, gepleeght in het ombrengen van Socrates, bedecktelijck aldus verweten heeft’ en er volgt weer een Grieksch citaat. Ja, ja, in zoo'n stuk kan wel eens een toespeling zijn, dat kan soms raar uitkomen. Hij wil zich dekken en telkens is het toch of hij bang is dat ze hem niet volkomen begrijpen zullen.

Er volgt nu allerlei betoog in dien zelfden toon over wat de oude schrijvers wel over Palamedes meedeelen. Die bronnen vermelden, dat Palamedes begraven is op den ‘oever van Aeolien, niet verre van Trojen.’ Hij heeft zijn uitvaart gevierd ‘daer het

wijdberoemde, en overoude orakel of de Godspraeck was der Godesse *Themis*' - '*dan dit salmen de poëtische vryheyd toegeven*', een toevallige luim van den dichter, en we zien den fijnen spot nauw merkbaar trillen in de hoeken van zijn mond, in zijn klare oogen, terwijl hij dit alles met een strak serieus gezicht voordraagt.

Misschien wel om den uiterlijken schijn van zakelijke meedeeling in deze voorrede te verhoogen, besluit hij met een notitie over de spelling. In den eersten druk is zij slechts kort; hij breekt plotseling zijn beschouwing af, omdat hij bang is den lezer te vervelen en vervolgt: 'Indien den letterkundigen hier in yet vreemds of ongerymts voorkomt, die sal weten dat wy ons daer in gedraegen hebben na het letterkundig besluyt, daer van wettelyck t'Amsterdam by eenige dichters gemaeckt: en wat de spelling belangt, also ons besluyt daer van niet en rept, en dit in elcx vrijheyd staet, soo hebben wy meest den gemeenen sleur gevolgt, wtgeseyd in weynige dingen, overmits wy tot noch toe noyt ons selven daer in hebben konnen voldoen, oock achtende datter so veel niet aen gelegen is, als, met verlof, sich sommige wel inbeelden.'

Nota: het autoriteitsbesef in deze zaak: wettelijk gemaakt door eenige dichters. Hiermee zal Vondel wel bedoelen het resultaat van de beraadslagingen tusschen hem zelf, Hooft, Laurens Reaal en Anthonis de Hubert. Brandt toch deelt mee, dat Vondel, bekomende van zijn ziekte in 1621, weer begon te dichten en zeer in de ontplooiing zijner gaven toenam door het verkeer met Hooft en andere dichters, waarbij ook Reaal en De Hubert genoemd worden. Bij hun samenkomsten werd 'gehandelt van d'eigenschappen der moederlyke taale. Men stelde verscheide regels, daar men zich in 't dichten naar hadde te schikken: ontrent het stuk der taalschikkinge, de t' saamenvoeging der woorden en naamen, het onderscheidt der geslachten, buiging der gevallen en spelling van yder woordt. Daar men eenig bericht van vindt in de Waarschouwinge, gestelt voor de Psalmen van den gemelden Hubert. Doch deeze taalschikking is sedert merkelyk ver-

betert, en door den Drossaardt en Vondel tot genoeghsaame volkoomenheit gebracht.'[1)]

Men merkt, er is tegenspraak tusschen Brandt en Vondels eigen meedeelingen voor den Palamedes. Brandt heeft, zooals Dr. Moller te recht aanneemt,[2)] als resultaat van de gemeenschappelijke besprekingen eenvoudig overgenomen wat De Hubert voor zijn eigen gebruik vastgesteld had bij zijn Psalmvertaling en vóór die uitgave had meegedeeld. Vondel zelf rept niet van een besluit over de spelling in zijn notitie. Er is daarover blijkbaar niets vastgesteld door de heeren. Vondel staat hier op het volkomen juiste standpunt tegenover de spelling, waar op ieder moet komen te staan voor hij zich zoo ten naastenbij een spellingsysteem afbakent of van anderen overneemt: 't is geen zaak van groot belang; met de eigenlijke levende taal, den klank, het dichterlijk geluid heeft de spelling bijzonder weinig te maken. Hij volgt de algemeene sleur.

Binnen een jaar zijn in 1626 nog zes andere drukken verschenen - natuurlijk; het boek was 'opgehaald' - en in al deze is de beschouwing over taal aanmerkelijk uitgebreid. Vondel wijst op het streven naar een phonetische spelling, een schrijven-zooals-men-spreekt, dat zich in Frankrijk (o.a. bij Du Baïf van de Pléiade) openbaarde, en voelt zeer goed, dat dit streven in zijn uiterste consequenties geen succes kan hebben door het gebrek aan nieuwe letterteekens. Er zou op nieuw een Cadmus moeten opstaan. Hij voorziet van een dergelijke poging slechts twist en oneenigheid, haalt Spieghel en Coornhert als autoriteiten in dezen aan: 'Maer hola 't is langh genoegh om de geytenwol getwist, laet ons liever hooren wat Palamedes te seggen heeft.'

Bij de volledige omwerking die de Palamedes in 1652 onderging, bleef heel deze paragraaf over de taal- en spellingregels weg. Zeer ten onrechte heeft men in deze weglating een volkomen onverschilligheid in later jaren gezien voor dergelijke questies.

1) Leven van Vondel, uitgegeven door Eelco Verwijs en J. Hoeksma, Amsterdam 1905, p. 26. Resultaten van deze gemeenschappelijke besprekingen ziet Te Winkel m.i. zeer terecht in de Waernemingen op de Hollandsche tael van Hooft door Lambert ten Kate in 1723 in zijn Aanleiding opgenomen (Ontwikkelingsgang III^2, p. 377).
2) Tijdschrift van de Mij. der Ned. Letterkunde XXVII, p. 106.

't Is alweer Dr. Moller, die de juiste opmerking maakt, dat het wegblijven van deze notities geen bewijs is van Vondels veranderde meening, in casu van zijn onverschilligheid voor de zaak. Hij volgt niet meer de gemeene sleur, heeft de wenschelijkheid erkend ook in deze wel uitsluitend uiterlijke vormkwestie toch eenige vastheid en systeem te brengen en is gekomen tot een stelsel op, voor zoover dan mogelijk met onze onvoldoende letterteekens, in hoofdzaak gezonde phonetische basis.

Omstreeks 1645 is hij gereed met zijn stelsel voor de spelling. Voor de medeklinkers komt het hierop neer, dat hij medeklinkers die door hun omgeving voor de uitspraak scherp worden, ook steeds door teekens voor scherpe medeklinkers weergeeft. Voor de klinkers: wanneer een korte of onvolkomen klinker door buiging of afleiding in een open lettergreep komt, geeft hij dien open klank door één letterteeken weer. Heeft een woord in een open lettergreep een klinker die nooit door buiging in een gesloten lettergreep komt, dan wordt steeds het enkele letterteeken gebruikt.[1)]

Men ziet, dat er geen enkel motief bestond in 1652 om het luchthartig uitvalletje van 1625/26 nog te herdrukken. Dat hij later om de weerga niet onverschillig is voor spellingzaken, blijkt uit een ander op zich zelf staand stukje proza, volgend achter den Lucifer in 1654, dat ik hier bij deze spelling-kwestie het best nog even ter sprake kan brengen. Hier is hij volkomen de strijdvaardige man met een gevestigde opinie. Het is het Noodigh Berecht over de nieuwe nederduitsche misspellinge, gericht tegen den Amsterdamschen predikant Petrus Leupenius, die in 1653 een, volgens Te Winkel, niet onverstandige spellingleer had uitgegeven, Aenmerkinge op de Neederduitsche taale.

Eenigszins uit de hoogte begint hij zijn terechtwijzing: ‘Sedert eenige jaren herwaert had Nederduitschlant het geluck dat vernuftige Schrijvers en Letterkunstenaers loflyck hunnen yver besteedden in onze Spraeck te verrycken, te schuimen, te zuiveren,

1) Zie verder Dr. H.W.E. Moller, Vondels Spelling (Tijdschrift Mij. der Ned. Letterk., XXVII, p. 111 vlg.).

en te regelen, door schriften, of letterkunstigh onderwijs.' Maar daar zal hij het op het oogenblik niet nader over hebben; hij wil alleen maar even wijzen op de dwaasheid eener misspellinge die weinigen begonnen in te voeren nl. in het verdubbelen van klinkers: vaader voor vader, vreede voor vrede, kooning voor koning etc. Van Eeden heeft dus al zijn voorgangers.

Vondel noemt dit walgelijke verdubbelingen en beroept zich op wijlen den hooggeleerden Vossius, die dit evenzeer als een 'gansch ongerymde en overtollige misspellinge' beschouwde. Hij eindigt zijn bitsen aanval met de meedeeling, dat hij deze opmerking maakte 'om den inbreuck van deze wilde woestheit te stuiten, de Nederlantsche pennen voor d'aenstootelycke klippe dezer misselycke misspellinge te waerschuwen, en zulck een inckvlack uit onze boecken te wisschen.'

Maar Leupenius was ook niet voor de poes. Op fellen toon heeft hij direct in een Naaberecht, gedaan op J. van Vondelens Noodigh Berecht[1)] Vondels vrijmoedigheid rijkelijk betaald gezet; hij weet daarbij al evenmin wetenschappelijke waardigheid in acht te nemen. Hij tracht Vondel naar huis te sturen met een 'schoenmaker houd u bij uw leest' en gaat al spoedig over in een aanval op den in zijn oog gruwelijken Lucifer. 'Een iegelyk is te gelooven in zijn eigen konste. Ik geloove dat Vondelen my wel soude konnen onderrechten hoe veel voeten dat in sulk of sulk een gedicht moeten weesen, waar sy moeten kort of lang syn: wat stoffe tot een Blijspel of Treurspel vereischt wordt.... maar of hy ooit syn werk gemaakt heeft om op de suiverheid van onze moeder Taale en nauwkeurigheid van spellen te letten, daar aan soude ik grootelyks twyfelen.' En dan gaat hij zoo geleidelijk over in een formeele scheldpartij. Hij heeft Vondels werken nooit gelezen, daar is zijn tijd te kostbaar voor, maar om zijn spelling te controleeren heeft hij nu toch eens zijn Lucifer ingekeken. 'Ik hebbe daarin ook wel vernoomen gewisse teekenen van een ydelen en verwaanden geest, wanneer een snoode Aerdworm sik

1) Afzonderlijk verschenen in 1654 bij Hendrik Donker, Amsterdam, herdrukt in Unger's Vondel-editie, 1654/'55, p. 269.

vermeet den helderen Heemel, daar men de Sonne noch de Maane niet behoeuft, in synen donkeren Schouwburg te vertoonen, den Heemelschen Geesten vleeschelyke beweegingen aan te trekken, en te stellen tot voorbeelden van die geile lusten, die doorgaans op syn Tooneel worden uitgegooten. Jaa wat niet? de Heilige aanbiddelyke Drievuldigheid, naar de malle inbeeldinge van sijn losse hoofd, door syne lichtvaerdige Kaamerspeelders, sonder eenige eerbiedigheid, of vreese voor syne verschrikkelyke Hoogheid, speelswyse af te beelden.' En zoo gaat dat door.

Het gezag van Vossius is hem meer waard dan dat van tien Vondelens, maar Vossius was knap in vreemde talen; over het Nederlandsch heeft hij zich niet in druk geuit, misschien mondeling, maar wie geeft hem de zekerheid, dat het goed wordt overgebracht. Hij eindigt met den wensch uit te drukken, dat ieder walging zal krijgen van zulk een 'stinkend aas' als Vondel en dat deze boetvaardigheid moge verwerven, eer hij zelf in de hel komt.

Zoo zien we, dat de strijd over dergelijke betrekkelijk onbeteekenende uiterlijkheden als de spelling, die nimmer werkelijk goed zal kunnen worden geregeld, maar waarin toch zekere conventie zeer gewenscht is, in Vondels dagen al even hevig de hartstochten in beweging kon brengen als in onzen tijd.

Aan de prozavertaling van Virgilius (1646) gaat vooraf, wat we zouden kunnen noemen een tamelijk uitvoerig essay over Virgilius, met den simpelen titel '*Aen den Lezer*.' Wederom zien we een andere phase van Vondels machtigen geest. Hij begint in een statigen zin met de meedeeling, hoe de glorie en roem van Augustus eischten 'eenigh heerlijck en uitstekende werck van Latynsche Poëzye', gelijk dat bij de Grieken met het werk van Homerus en anderen het geval was geweest. En ziet, daar was Publius Virgilius Maro.

Hij schetst u zijn leven en werk, hoe Virgilius, na 'te Kremone, Milaen en Napels in Latijnsche en Grieksche taelkunde en alle edele wetenschappen en kunsten, in zonderheit in artsenye, en wis-

kunst (te zijn) opgetrocken', te Rome kwam om zijn landgoederen terug te eischen, die Augustus na den burgeroorlog onder zijn soldaten had verdeeld. Hoe hij om hen, die hem daarbij van dienst waren en om Maecenas, die hem steunde en beschermde, te eeren zijn Herderszangen en Lantgedichten schreef. Hoe hij 'den geheelen dag over vylende, en lickende, gelyck de beerin haer jong, menigte van regels op een klein getal, en tot zulck een volkomenheit broght, dat al de schouwburgh hem hierop toejuichte, met handgeklap, en vrolijcken galm, en de zelve eerbiedigheit, die de Raet en het volck van Rome den Keizer toedroegen: en Burgemeester Cicero, vader der welsprekenheit, riep dezen jongen helt uit, voor d'Anderde of Tweede Hoop van Rome.'

Kunst wordt door arbeid verkregen, maar in dien goeden zin, waarin Geel het bedoelde in zijn geestig gesprek op den Leidschen buitensingel. En dan de waardigheid en eerbiediging der kunst in het leven.

En hij komt ten slotte op Hooft, die zijnen Parnasheiligh ter eere zingt:

> Was Maro niet gelijck
> Een zuil van koper aen de puy van 't maghtigh Rijck?
> Geen Raetsheer, daer August wel veiligh op moght slapen?
> Wiens wijsheit hem te sta quam meer dan menighs wapen.

Zoo werd deze begenadigde in het eind door Augustus 'allerbequaemst geoordeelt, en uitgekosen en geheilight om den hoogen toon, gelijck Homeer, te blazen, de Keizerlijcke trompet te steecken, en zich van den Tiber tot aen den Eufraet en in Thule, of noch verder te laten hooren; en Augustus leide hem op den arbeit van Aeneas den Trojaen, uit wiens bloet en stamme de Romainen, volgens d'overeenstemminge van bykans alle schrijvers, gesproten, en de muren van 's weerelts hooftstadt, Rome, het grootste van alle dingen, gebouwt zijn.' Met nadruk wijst Vondel op de langzame en zorgvuldige wijze waarop het groote epos onder voortdurend 'slijpen en polijsten' zijn voltooiing naderde.

Lyrisch proza, waarin de kunstenaar, hartstochtelijk bewogen, buiten allen band van maat of rijm, maar toch in hoog gedragen

rhythme zijn verrukking of haat uitstort, heeft Vondel nimmer voortgebracht. Als hij in die lyrische stemming kwam, greep hij naar de lier, vloeiden zijn kostelijke verzen. Waar hij proza schreef had hij zakelijke betoogende meedeelingen te doen over zijn werk meestal.

Zoo is ook deze essay bedoeld. Maar toch, we weten het, met welk een eerbied en verheerlijking hij in Virgilius opging, hoe deze ook zijn leidsman was. De Klerk heeft het voortreffelijk gezegd, reeds bij Hierusalem verwoest van 1620: 'hier is Vondels eerste bewust ontmoeten van den Mantuaanschen geest, naar de Romaansche verchristelijking van wiens eclogische droomwereld we Vondels Pascha-tijd on- of halfbewust maar spontaan zagen uitgaan.'[1)] En verderop: 'Vergilius heeft vanaf de eerste bewuste ontmoeting niet voor een tijd en voor een deel zijn poëtiek geleid, maar levenslang zijn gaan tot de Schoonheid begeleid. In het nooit rustende Paradiso-streven van Vondels naar het Ideale zich stileerende kunstnatuur is Maro's goede genius, als een gezondene Gods, trouw aan zijn zijde, zoodra en zoo vaak hij een "selva oscura", een helledonker woud dóór moet van beproevingen en tragische conflicten. Niet "werkelijk" en geweten leidt Vergilius hem in zijn Tragedie gelijk hij Dante doet in zijn Goddelijke Komedie, maar de goddelijke Mantuaan *maakt alles mee* in Vondels eenzaamst zielebestaan: het moeilijkste, het innigste, het heiligste.'

De Klerk wijst in de eerste plaats op de Leeuwendalers, die ontstaan in de periode, waarin Vondel zijn Virgilius' vertaling voltooid heeft; hij wijst op den Gijsbrecht, dat epische drama, dat, terwijl hem zijn epos Constantijn mislukte, na de Lyckklaght op zijn vrouw volgde, en op meer, dat ons het inzicht in den Virgiliaanschen Vondel verruimt.

Dit proza van Vondel over Virgilius moge bedoeld zijn als zakelijke meedeeling van wat de lezer weten moet, toch voelen we soms de lyrische ontroering erin trillen. Uit den fieren, krachtigen periodenbouw klinkt de eerbied en verheerlijking, het trotsche

1) Kultuurbeschouwende inleiding tot Vondels spelen, p. XLIII.

bewustzijn van de verwantschap met dien hoogen, heerlijken dichter der Oudheid.

Nadat hij ons verteld heeft, hoe Virgilius tot zijn dood toe heeft gewerkt aan de hoogere volmaking van zijn epos, en, onvoldaan, sterft met de opdracht om het werk te vernietigen, hoe Augustus dit belette en de nakomelingen aan zijn 'voorzichtigheit dancken datze dien onschatbaren schat, hun door zijne handen zorghvuldigh overgelevert, noch bezitten', krijgen we wel weer den echten Vondel van zijn proza te hooren, die zijn geleerdheid wil uitstallen, waar hij breed uitmeten gaat den strijd tusschen hen, die aan Virgilius den palm boven Homerus willen geven en hen, die Homerus het hoogst stellen, en wat in dien nobelen wedstrijd door beide partijen wordt aangevoerd. Inderdaad voor dièn tijd een niet onaardig voorbeeld van vergelijkende kritiek. Nu treft ons ook weer, als typeerend in Vondel, zijn autoriteitsgeloof, zijn ootmoedige eerbeid voor alle mogelijke uitspraken van anderen. Niet wat hij zelf schoons en heerlijks ziet en voelt in Homerus, maar wat tal van anderen tot verheerlijking en eeuwigen roem van den dichter der grijze oudheid zeggen, wordt uiteengezet. Hij zelf telt niet mee.

Tegenover heel die machtige phalanx lofuitingen, komt dan Virgilius te staan, met zijn naar eigen inzien onvoltooid werk, ten vure gedoemd, 'van Homeers draden geweven'. Wat vond men in Maro, dat niet in de daaraan voorafgaande Oudheid te vinden was? Dat was immers alles navolging en letterdieverij! Edoch, 'dat Homeer den naem van vinder en vader der heldenpoëzye droegh, sproot hier uit, dewyl men geen grijzer heldendichters van zoo groot een werck met name wist te noemen; doch twijfelde Aristoteles zelf niet datze 'r geweest waren: gelijck oock de fabelen, in zyne wercken geweven, niet alle by hem verziert maer ten deele gerimpelde wijven, en boeren in Chios, en elders; ten deele den Egyptenaren ontleent werden, die niet luttel van starrekunst en andere natuurkennis eerst uit Chaldeen en Oosterlingen schepten.' Ieder volgend geslacht staat op de schouders van de voorgaande.

Hoe gaarne zouden we hier nu juist verder Vondel zelf eens

hooren, een getuigenis van eigen ontroering, eigen verrukking, rechtstreeks van Virgilius' kunst uitgegaan. Doch weer volgen autoriteiten, groote en kleine, rij aan rij: ‘Ovidius, de geestighste aller Poeeten, noemde Maro by Augustus den geluckigen dichter van uwen Eneas, en den Eneas het doorluchtighste werck dat oit in Latium uitgingh. Statius durf dien goddelijcken Eneas niet bestaen na te stappen, en aenbidt die voetstappen slechts van verre. Silius begroet Mantua, Maroos geboortestadt, als het huis der Zanggodinnen’ enz. enz. Alles best! Maar gij, Vondel, wat zegt gij? Wat voelt gij?

Dat hij bovendien met al zijn autoriteiten zelfs van zijn standpunt en naar zijn manier van kritiek, zijn doel bereikt, zal niemand volkomen toegeven. Hij heeft als steeds, wanneer er zoo wat te betoogen valt, met ons den weidschen tuin van zijn Renaissanceweten rondgewandeld, ons met de geleerde namen al de producten, die hij daar zorgvuldig kweekt, aangewezen en besluit nu voorzichtig en bescheiden: ‘Jupijn zelf zich ontziende ter vierschaere te treden om over onsterflijcke schoonheden vonnis te strijcken, en de schoonste van drie den gouden appel toe te wijzen, beval dien bedenckelijken last den sterflijcken rechter, die zich hier mede dien vloeck op den hals haelde: veel min durven wy ons aenmeten over de grootste mannen der weerelt te zitten, maer ons liever over hun uitnementheid verwonderende, wijzen den lezer tot de wercken zelfs, en naer den Parnas, daer Apollo met de Zanggodinnen de rechtbanck spannende, dit geschil rechtvaerdighlijck beslecht, terwijl Maro voor eerst, buiten allen twijfel, onder alle Latijnsche Poeeten, d'eenige Fenix blijft, en eeuwigh blijven zal.’

Laten we er ons ook vooral rekenschap van geven, dat deze beide kritieken zich uitsluitend richten op de stof die behandeld is; over den vorm, den bouw, het rhythme, den klank, de beeldspraak enz. wordt geen woord of zoo goed als geen woord gerept. En toch moet de dichter Vondel dit alles wel fijn en zuiver gevoeld hebben, vooral dat moet hem hebben ontroerd. Dat alles was er wel, maar men gaf er zich geen rekenschap van. De dichter komt hier niet bewust aan het woord.

Toch is zijn proza vooral in dit stuk vast, krachtig, fier; zijn zinnen loopen gaaf en stevig langs hun baan; er zit een zeer stellige overtuiging achter. 't Is vaak alsof we wat de dichter vaag voelde, maar niet zeggen kon, omdat deze dingen nu eenmaal nog zoo weinig bewust beredeneerd werden, alsof we dat inademen als een fijnen geur, die opstijgt uit dit schijnbaar zwaarwichtig betoog, of we het hooren uitklinken hoog boven alle stellingen en tegenstellingen, alle namen en autoriteiten, of we het hooren trillen in zijn forsche stoeten van zinnen, die zich aaneen rijen onder zijn zwoegende werkkracht, zijn groote innige liefde voor, zijn innerlijk begrijpen van den Mantuaan, zijn dichterlijken leidsman.
De *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste* (1650); hier leeren we Vondel kennen als aestheticus en als leermeester der kunst. Het typische in de Aenleidinge is, dat deze Vondel, die zoo volgepropt zit met classicistische geleerdheid, met allerlei voorschriften van renaissancisten en philologen, deze practische kunstleer zoo klaar en eenvoudig neerschreef zonder eenigen omhaal van boekenwijsheid, zonder zich eerst omschanst te hebben met machtige folianten. Hij greep zijn leer zoo maar in eens midden uit de practijk, zooals hij ze op het moment zelf duidelijk voor zijn geest zag staan, in weinige bladzijden wat voor allen in alle tijden voldoende, maar dan ook strikt noodzakelijk is om trouw te behartigen.

De vorm is met het karakter der stof volkomen in overeenstemming; het is rijk, zuiver, maar in de eerste plaats doceerend proza. Hij maakt hier niet gebruik van zijn breed zwellende, soms zwierige en Rubensiaansche zinnen, altijd klaar en doorzichtig toch, waarmee hij ons treft in sommige opdrachten vooral; hij heeft hier een pittigen, pakkenden stijl: in meestal korte meedeelingen naast elkaar, zegt hij precies raak waar het op staat. Al heeft hij wel geen enkel boek opgeslagen, toen hij zijn Aenleidinge schreef, toch voelen we telkens, dat Horatius' *Ad Pisones* heel krachtig en welbewust in hem leeft.

Natuurlijk, de geest ‘in den schoot der Zanggoddinnen neder-

gezet en Apollo toegeheilight', moet zich door kunst en leeringe laten breidelen, moet niet als een ongetoomd paard in het wild rennen. Wist hij het niet van zijn Parnas-heilige Virgilius, die tot zijn dood met de meeste zorg en liefde steeds had gezocht naar de hoogste volmaking van zijn verheven epos; had hij zelf niet steeds die leer in practijk gebracht; had ook hij niet weten te vernietigen, waar hij voelde, dat hij de hoogte niet bereiken zou, die hij lokkend voor zich zag?[1)]

Maar vóór alles moet er de natuurlijke gave zijn, het talent, de geniale drang. 'Natuur baert den Dichter; de Kunst voedt hem op, dies raeckt niemant tot volmaecktheit, dan die de natuur te baet heeft, waer uit de kunst haren zwier en leven schept.'

Dan de moedige gelijkstelling van de kunst in eigen taal, in eigen Nederlandsch, naast die in welke andere ook. Die taal zelve weet hij in de laatste jaren juist zoo treffelijk gezuiverd en geschuimd; hij denkt aan Coornhert en Spieghel. Hoe verheerlijkt hij haar als uitstekende materie om de hoogste schoonheid in uit te drukken! Voorzichtig tracht hij aan te geven, hoe uit al wat in Nederlandsch gesproken en geschreven wordt door den kunstenaar met smaak en oordeel moet gekozen worden wat zijn taal zal zijn, de zuiverste, de hoogste.

Brandt deelt ons mee, hoe Vondel zijn dichtertaal bestudeerde, hoe hij zocht alom naar rijkdom van woorden, naar verborgen schatten. 'Om op elke stof en zaak de rechte spreekwysen te vinden, onderzocht hy, by allerley slagh van menschen, wat Duitsche woorden elk ontrent zyn werk, handteering, en kunst gebruikte. De landtluiden vraagde hy, hoe zy spraaken ontrent den landtbou, en hoe ze 't geen daar toebehoorde noemden en uitdrukten. Ontrent den huisbou, vraagde hy op gelyke wyze de timmerluiden en metzelaars: ontrent de zeevaart en 't scheepstuig de zeeluiden; ontrent de schilderkunst, en wat daar toe hoorde, de schilders; en zoo voort ontrent alle ander bedryf, wetenschappen en kunsten.

1) Dit ook in verband met Vondels zelfkritiek (zie Tijdschrift van de Mij. d. Ned. Letterk. XV, p. 35 en 108).

Dit strekte tot opbou der taale en om van al wat hem voorquam met woorden die de zaake eigen waaren, te spreeken.'[1)]

Hij kent de gevaren die uit Gongorisme, Euphuïsme, Marinisme, Petraquiseerende poëzie, uit alle voorbijgaande mode van den dag dreigen; alle onnatuur en gezochtheid haat hij. 'Men vermijde, gelijck een pest, de woorden, tegens den aert onzer tale, te verstellen; een evel daer doorluchtige Italianen, Spanjaarden en Franschen oock van zieck zijn.' Zoo verliest de taal haar luister en het oor wraakt dat geluid. Liever gaat hij terug naar het oude Hollandsche lied. 'In oude Hollantsche liederen hoort men noch een natuurlijcke vrypostigheit, vloeientheit, en bevallijcken zwier; maer het gebrack den eenvoudigen Hollander aen opmercking en oefening, om zyn geestigheit, uit een natuurlijcke ader vloeiende, krachtigh op te zetten, en te voltoien.'

Vooraf moeten gaan grondige oefeningen in de techniek van van de rijmkunst. Merk nu op in wat ik hier aanhaal, die korte krachtige uitspraken, die geen tegenspraak dulden: 'Het rijmwoort schijne niet gevonden om het rijm te vinden, maer zy zoo gestelt of het geen rijmterm waer. Het vaers schijne ook geen rymelooze rede, maer trecke den aert van een vaers aen, en sta wacker op zijne voeten. Heeft het geene zenuwen, zoo hangt het slap en vadzigh: is het te gedrongen, zoo staet het stijf, gelijck een lantsknecht in zijn harnas. De stijl zy snedigh, en geen stomp mes gelijck. Het scherpt de zinnen, en maeckt een goede pen zich te gewennen een zelve zaeck en zin op verscheide manieren te bewoorden, en cierlijck uit te drucken. Vaerzen willen gaerne vriendelijck en zuiver zijn: want de Zanggoddinnen zijn maeghden, aen wie vriendelijckheit en zuiverheit betaemt.'

Doch dat rijmen, die uiterlijke techniek is maar het abc der kunst, dat alleen de slechthoofden kan bekoren en door hen wordt geprezen. 'De laurier wort den Dichter niet van den gemeenen hoop geschoncken, maer van zulcken, die met kennisse en zekerheit de kroon uitreicken, en het snaterbecken der aecksteren van zwanezang onderscheiden.' Geen gezwets, geen blaaskakerij,

1) Brandt, Leven, ed. Verwijs-Hoeksma, p. 123.

geen gezochte duisterheid. ‘d'Alleroutste en beste Poëten zijn de natuurlijckste en eenvoudighste.’ Altijd beheersche de kunstenaar welbewust zijn kracht en speure in evenwicht met verstand en smaak naar de passende schoonheid.

Bovendien zij de dichter vooral een man van uitgebreide kennis op ieder gebied; overal zoeke hij zijn materiaal waaruit hij scheppen kan. ‘Zoo treckt en vergadert de honighby haer voetsel uit alle beemden en bloemen.’ Talenkennis is uiterst nuttig, ook het vertalen uit vermaarde poëten, zooals de aankomende schilder de meesterstukken copieert. Van voorgangers valt veel te leeren. Men wage niet direct zijn nog zwakke krachten aan het moeilijkste. ‘Die naulix twee of zes goede regels weet uit te wercken, wil een lierdicht opzetten. Die qualijck een lierdicht kan, wil voort een treurspel spelen, of een heldenwerck trompetten. By trappen klimt men eenen toren op, en niet zonder trappen, ten zy met gevaer van den hals te breecken.’

Is het niet, of hij Jan van Hout gelezen heeft, waar deze spreekt van de rederijkers, ‘die, als zy maer drie of vier ongebonden regelen by een anderen weten te rapen, een van tnoorden, een van tzuyden, dan een van toosten, en dan een van twesten, ende zy de zelve achter in den staert, opten anderen properlicken weten te doen rymen ende clincken, een groot stuc werx bedreven willen hebben.’[1)]

Inderdaad Vondel sluit in zijn beschouwingen wel direct aan bij Jan van Hout in diens kunstleer, meer dan bij het haast uitsluitend op taalstudie gericht werk van Spieghel en Coornhert. Maar Vondel overziet het terrein veel wijder, peilt het veel dieper; Vondel raakt de kern. Van Hout moest in 1576 schrijven: De tijden der Ouden zijn te prijzen boven onzen tijd omdat ‘de geleertheyt zo weynich geouffent en geacht wert, datter zo zelden yet fraeys inde Nederlantsche sprake voor heurluyder ogen of oren komt, ia dat dezelve onze moederlicke tale, wiens rycheyt ende overvloedicheit men leechlicken mit alle de spraken vande ommeliggende landen ver-

1) J. Prinsen JLzn., De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan van Hout, Amsterdam, 1907, p. 106.

geliken ende daer jegens inde waegschale zoude connen stellen, bi velen zo verachtelic ende spottelic gehouden wert, dat de zommige hem dezelve schamen ende liever hebben hem te ouffenen in uytheemsche talen, in de welcke zi haer leven lang arbeidende, naulix bi de minste scrivers vergeleken mogen werden, dan haer eygen zelfs moeders tale te gebruycken, daer zi anderssins ende heur bemoeyende omme dezelve te helpen eren ende vermeren, leechlicken tot de eerste ende voorneemste plaetse conden geraken'.[1)]

Van Hout weet, waar het naar toe moet en is vol plannen voor de opkomende renaissance-kunst. Als Vondel schrijft, zijn de tijden van wording voorbij; de rijpheid der tijden is gekomen; de letterkundige kunst staat in haar hoogste glorie en Vondel zelf, de grootste van allen, grijpt uit zijn rijkdom van kunstenaarservaring het beste en stalt het uit voor een komend geslacht, waarvan hij hoopt, dat het de traditie voortzetten zal.

In het vervolg van zijn betoog dringt hij er op aan wel te overwegen en te doordenken, eer men iets op het papier zet. 'Ghy ziet hoe de hoenders, den kop in de lucht stekende, met smaeck en nasmaeck drincken, en de gezonde schapen het gras erkauwen'. Hij eischt logischen gang, beknoptheid, evenwicht in het behandelen der stof, zuiverheid van teekening en niet te spoedig in het licht geven. Ga er eerst 'zevenwerf met versche zinnen over', laat een deskundige het vooraf lezen.

Ten slotte knoopt hij er nog een waarschuwing aan vast voor de moreele zuiverheid van het werk: 'Indien men bordeelspreucken en spreeckwoorden, en vuilicheit van hoeren en boevejaght uitbant, zoo zal de Schouwburgh een eerlijck tijtverdrijf strecken, en oock voor deftige lieden openstaen. Wie zich hier tegens verloopt, bederft de zeden en den luister van zijn werck'.

Tot zoover sprak de dichter Vondel, hij eindigt als de geleerde, de vereerder van het renaissance-weten en onderworpene aan wetten van geleerden. De zin die zoo mooi begint eindigt in verdorring: 'Een Dichter behoort hemelval en de spraeck der Goden

1) T.a.p., p. 166.

te spreecken. De hemelsche Poëzy wil niet op den middeltrap, maer moet in top staen, en op den toetssteen van een beslepen oordeel proef houden, *naer de wetten by de Geleerden daer toe voorgeschreven, waer toe wy gewezen worden*'.

Wij weten het allen: de dichter is steeds den geleerde te machtig geweest. Wij hooren hem glimlachend aan, als hij voor zijn spelen zijn wijze systemen uiteenzet en zijn ze onmiddellijk vergeten, wanneer hij ons daarna meevoert in zijn vlucht. Toch zat in die wetten der geleerden de dood der kunst van de eerste renaissance. Een kwart eeuw later, - Vondel was nog niet ten grave gedaald - brouwde Pels, een der hoofden van Nil Volentibus Arduum, zijn kunstleerboek op rijm, Horatius' Dichtkunst op onze zeden en tijden gepast (1677). Natuurlijk, wat Horatius gaf als gebaseerd op den aard der kunst van zijn tijd, kende en waardeerde Vondel ook en er zit onbetwistbaar wijsheid in, die haar waarde behoudt. Doch Pels heeft er allerlei details over maat en rijm, over het treurspel voor zijn tijd, de reien enz. aan toegevoegd en hij eindigt met de jonge dichters te verwijzen naar zijn collega in Nil, Dr. Meijer. Die wijst hun met plezier hun fouten aan; als ze maar willen luisteren. Als ze er echter aan denken mochten hun fouten te willen verdedigen, dan houdt collega zijn mond en zal hij ieder 'naar zijn zin met zijn pop alleen laten spelen'. Ieder, die wijs is, zal natuurlijk 'zulk een raazenden Poëet vermijden'.

Uitvoerige voorschriften voor het tooneel zijn daarop nog gevolgd. Dit alles kwam in de plaats van de wijsheid die Vondel ten minste zocht bij meestal knappe klassieke philologen, die hun kennis aan de bron der Oudheid zelf zochten; het werd het wetboek voor het slappe nageslacht der groote eeuw, dat onderging in oppervlakkige en slaafsche navolging van het Fransche classicisme.

Het mag de bedoeling niet zijn hier te overzien wat sedert Vondels Aenleidinge hier in den loop der 18de eeuw nog als kunstleer werd geschreven. Wie echter de suffe vormelijkheid, de keutelachtige wijsneuzerij wil leeren kennen welke hier een honderd jaren na Vondel werd verkondigd, doorbladere het tractaat van een man die zich niet ontzag zelfs den eigen titel van Vondels

wijze raadgevingen te ontheiligen in zijn ‘Aenleiding tot de Nederduitsche Dichtkunst of Waarnemingen omtrent het maken van Nederduitsche vaerzen.’[1)]

Om een enkel voorbeeld te geven: Vondel gaf jongen dichters den raad bij wijze van voorstudie het werk van groote dichters te bestudeeren, zooals aankomende schilders het werk van groote meesters copieeren. Zie hier wat dit geworden is bij den schrijver der 18e-eeuwsche Aenleiding: ‘Wil een Dichter, gelyk een Kunstenare past, een' kenner dan behagen, en noodzaken een volkomen genoegen over het gewrochtte kunststuk te toonen, zoo moet de ongemeenheit, de verscheidenheit, eenvoudigheit en zuiverheit in zyne vaerzen doorstralen.’ Bravo! Vondel zou het hem - een beetje minder stijf - gaarne nazeggen. Maar nu! ‘Om dat kunstjen, waer Ovidius, Virgilius, Broekhuizen, Vondel en anderen, zich meesterlyk op verstonden, dien Zanghelden, zoo veel mogelyk af te zien, moet hij hen lezen en herlezen met de penn' in de hand; ja gelyk de byen op allerlei bloemen [hij neemt die bijen zelfs over van hem dien hij meermalen Vader Vondel noemt] en kruiden azen om het geen haar smaekt, daer uit te halen, en vervolgens als een schat in hare korven te brengen, en daer zorgvuldig te bewaren; geen boeken van eenigen naem, vooral tael-, dicht-, geschicht-, oudheit-, natuur-, en redeneerkundige ondoorzocht laten, maer veel eer daer uit kippen, en in een boek by hem daer toe te houden overbrengen, al wat hem onder 't leezen recht mond, ten einde zich zelven daer van ten bekwamen stonde in dier voegen te bedienen, dat men van hem alzo min als van de byen zeggen kan, uit welke bloemen hy den honing, dien hy nederstort op 't veld zyner bladen, gehaald heeft.’[2)]

Toen deze man dit schreef was de herleving in West-Europa al begonnen, werden de banden der slaafsche navolging en het werken naar onwrikbare voorschriften reeds verbroken en spoedig zou ook hier iets van den morgen gloren; Van Goens liet

1) In Bijdragen ten opbouw van Neerlands Tael- en Dicht-kunde (1759) I p. 137, 161 en 445 (van den tweeden druk van 1771).
2) T.a.p. I, p. 169.

zich hooren; Van Alphen, Bellamy, Kinker waren op de komst.

Zelf noemt Vondel zijn Aenleidinge aan het eind een schets. Als hij ze naar den eisch had willen uitwerken, zou hij heel wat meer ruimte hebben noodig gehad. Hij sprak, zegt hij, hier niet over voeten en maten en rijmen. Dergelijke dingen konden echter beter mondeling behandeld worden onder leiding van een Maecenas in een nieuwen Parnas naar den stijl van Italië. Hij denkt blijkbaar aan de Italiaansche Academies, waarvan die van Coster vergeefs gepoogd had een navolging te worden.

Wij moeten ons gelukkig rekenen, dat Vondel zich zoo heeft weten te beperken, dat hij zoo scherp en juist in weinig woorden samen heeft weten te vatten de kern, die leven moet in elken dichter.

Brandt deelt over het ontstaan der Aenleidinge mee:

> ‘Ontrent de dichten van anderen handelde hy heusch. Wanneer jonge aankomende Dichters hem iet lieten leezen, met verzoek van zyn oordeel, wees hy hunne misslaagen wel gaarne aan, maar nam meer vermaak in 't pryzen van 't geen hem geviel, dan in 't berispen van 't geen hem mishaagde. Nooit zocht hy den geest uit te blusschen; maar in 't tegendeel den lust en yver der leerzame vernuften bet t' ontsteeken. Hierom stondt hy veeltydts gereet t' hunner hulpe en overzagh dikwils hun werk: verwerpende al wat misstondt; het ruwe beschavende, en 't misstelde herstellende: voorts hun leerende, geen woorden tegens den aardt onzer taale te verstellen; noch met zwetzen niet te hoog te vliegen, of door kreupelheit plat op d'aarde te vallen: voorts wel te letten op d'orde of den draet, en 't vervolgh der reede; ook op den staat, eigenschap en gestaltenis, van elke zaake, en die elk naar heuren aardt uit te drukken. Daar toe diende *d'Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste,* op het aanhouden der leergierigen in den jare MDCL geschreven.’

Vondel stond toch wel iets gemoedelijker tegenover zijn jonge kunstbroeders dan Dr. Meyer.

In het *Berecht aen alle kunstgenooten en begunstigers der tooneelspelen* voor den Lucifer (1654) heeft Vondel den aard en den omvang zijner stof uiteengezet en verdedigd, gestreden voor het recht van het Christelijk tooneel in het algemeen. Pater Molkenboer heeft aangetoond, dat de grondgedachte van den Lucifer Vondel van zijn eerste tooneeldichterschap af heeft beziggehouden. ‘Van 't begin af heeft hij de wereld als een theater bekeken, waarop

de trots en bestraffing van heerschzuchtigen als de boeiendste tragedies werden vertoond.'[1)] Reeds in het Pascha is het opstandsmotief aanwezig.

Vondel begint met de verklaring, dat hij hier dit motief niet kiest uit de grijze fabelen der Oudheid. 'Hier wort u, om uwen kunstyver weder t'ontsteken, en uwen geest teffens te stichten, en te verquicken, het heiligh treurtooneel, dat den hemel afbeelt, opgeschoven. De groote Aertsengelen, Lucifer en Michaël, elck met hunne aenhangelingen van wederzyde gesterckt, komen de stellaedje stoffeeren, en hun rol spelen.' De autoriteiten die de juiste keuze en afbakening van zijn stof, den val der engelen, kunnen wettigen, voert hij aan. Daar komen Izaïas, Ezechiël, Christus zelf uit Lucas X en ten slotte Judas Thaddeus. Met betrekking tot deze aangevoerde teksten besluit hij: 'Wij stuiten dan met deze goude spreucken, en in zonderheit met Judas Thaddeus, leerling en afgezant des hemelschen Leeraers, en Konings aller Koningen, gelyck op eenen diamanten schilt, alle de pylen der ongeloovigen, die de zekerheit van der Geesten afval zouden durven in twyfel trecken.' Welk een vaste onwrikbare overtuigdheid ligt er in den toon van zoo'n zin.

Dan volgen de getuigenissen der Oud-vaderen, Cyprianus, Gregorius, Bernard van Clairvaux. Hoovaardij en Nijdigheid (afgunst), het gespan van twee bestarnde dieren, den leeuw en den draak voor Lucifers oorlogswagen, zijn de oorzaken van den afgrijselijken brand. Zoo zet hij verder uiteen, wat hij voor zijn verheven tragedie noodig had. Hoe ook gebonden aan wat voor hem de zuivere leer was, eenige vrijheden heeft hij zich toch moeten veroorloven. Men moet in de Poëzie de gebloemde wijze van spreken niet al te neuswijs ziften, noch naar de scherpzinnigheid der schoollessen regelen. Hij is overtuigd, dat hij hier niet gebruik mag maken van de vrijheid, die Horatius den kunstenaar toekent:

> De Schilder en Poëet ontfingen beide een macht
> Van alles te bestaen wat elck zich dienstigh acht.

1) B.H. Molkenboer O.P. in zijn Inleiding op de Lucifer-uitgave der Zwolsche Herdrukken, 1917, p. IX.

Hij voelt zich gebonden aan de Schrift en aan de heilige Vaders, die ze hebben geïnterpreteerd en toegelicht; toch heeft hij om den naijver der hoogmoedige en nijdige geesten heftiger te ontsteken, den aartsengel Gabriël de toekomstige menschwording van Christus doen ontdekken, 'hierin onder verbeteringe volgende, niet het gevoelen der meesten, maar zommiger Godtgeleerden, naerdien dit ons treurtafereel rycker stof en luister byzet; zonder dat wy evenwel, in dit punt, noch in andere omstandigheden van oirzaken, tyt, plaetse, en wyze de rechtzinnige waerheit opzettelijck willen in het licht staen, of iet, naer ons eige vonden, en goetduncken, vast stellen.'

Pater Molkenboer heeft deze feiten nader bevestigd: 'Het is een feit, dat de stevig-onderlegde en zèèr orthodoxe dichter in de hoofdlijnen van zijn werk volkomen parallel blijft met de oudchristelijke en middeleeuwsche traditie; maar niet minder zeker, dat hij als dramaticus vaak zijn voordeel heeft gedaan met godgeleerde meeningen, die, hoezeer door groote namen gedekt, toch vrijwel singulier bleven. Vondel was zich van deze "poëtische vrijheid" volkomen bewust. Graag gebonden aan de noodzakelijke eischen van klaren bijbelzin en vaste kerkleer, vocht hij bij voorbaat in Berecht na Berecht voor zijn vrijheid in het vrije.'[1)]

In de aankondiging der menschwording van Christus volgt Vondel de voorstelling van den Spaanschen Jezuïet Suarez; ook het feit dat Apollion op Eva verliefd raakt en Lucifers wanhoop zijn in strijd met de toen gangbare theologie. Bovendien leert Thomas van Aquino, dien Vondel toch meestal trouw volgde, dat de eerste zonde van Lucifer enkel de hoogmoed was en dat de nijd daarvan slechts een gevolg kon wezen: 'Deze opzettelijke afwijkingen van onzen dichter toonen duidelijk, hoe hij in de wisselende meeningen der katholieke vakgeleerden thuis was. Volgens zijn Berecht moet hij zich wel overal met 'n kerkvader of theoloog hebben weten te redden, want van theologizeeren op eigen risico hield hij niet.' Pater Molkenboer wijst er verder op, dat Vondel de bouwstoffen voor den Lucifer wel moet ge-

1) T.a.p., p. XXXIII en XXXIV.

vonden hebben in het werk van den Franschen Jezuïet Petavius.

Vondel gaat dan over tot de verdediging van het op het tooneel brengen van zulk een gewijde stof. Hij beroept zich daarbij in de eerste plaats op den dichter Ezechiël, die in de tweede eeuw vóór Christus de Exagoge schreef in het Grieksch, een treurspel over den uittocht uit Egypte, waarvan in 1609 fragmenten waren uitgegeven; op Gregorius den Nazianzener, ‘die zelf den Gekruisten Verlosser in Grieksche tooneelvaerzen uitbeelde’; op Grotius, die diens voorbeeld volgde en op den onroomschen Engelschman Richard Baker (1568-1645), die ‘al den handel der oproerige Geesten oock vry breet in 't rymeloos uitgestreken’ had. Had hij slechts onze middeleeuwsche spelen gekend, in het bijzonder de Zeven Bliscappen, waar aan hij zoo nauw verwant was, hij had nog heel wat pakkender materiaal kunnen aanvoeren. Maar de middeleeuwen waren voorloopig voor goed uit de heugenis der menschen verdwenen.

Zeker, aanvankelijk hebben de kerkvaders, zoo gaat hij voort, het tooneel bestreden, maar dit geschiedde, omdat er nog zooveel heidensche afgoderij moest worden uitgeroeid. Nu zijn echter de tijden veranderd; nu kunnen Christelijke spelen hun nut hebben. Krachtig en fier formuleert hij, wat hij met zijn spelen hoopt te bereiken: ‘Het wit en oogmerck der wettige Treurspelen is de menschen te vermorwen door schrick en medoogen’ (het Aristotelische motief). ‘Scholieren en opluickende jongkheit worden door spelen, in talen, welsprekentheit, wysheit, tucht, en goede zeden, en manieren, geoefent, en dit zet in de teere gemoeden en zinnen, een ploy van voeghelyckheit en geschicktheit, die hun, tot in den ouderdom toe, byblyven, en aenhangen; ja het gebeurt by wylen dat overvliegende vernuften, by geene gemeine middelen te buigen, noch te verzetten, door spitsvondigheden’ (hier in gunstigen zin op te vatten) ‘en hooghdravende tooneelstyl geraeckt, en, buiten hun eigen vermoeden, getrocken worden: gelyck een edele luitsnaer geluit geeft, en antwoordt, zoo dra heur weêrgade, van de zelve nature en aert, en op eenen gelycken toon, en andere luit gespannen, getockelt wort van een geestige hant, die, al spee-

lende, den tuimelgeest uit eenen bezeten en verstockten Saul dryven kan'.

Ziedaar de echte breed zwellende Vondeliaansche proza-stijl. Hoe machtig van bouw is zulk een zin en tevens, hoe klaar en doorzichtig. Hoe natuurlijk verloopt alles. In zulk een enkelen zin voelen we uitstekend het verschil, dat er tusschen het proza van Hooft en dat van Vondel bestaat. Bij beiden volheid en kracht, scherpheid van uitdrukking, maar bij Vondel helderheid, nobele treffende schoonheid van klank en beelden, breedheid van rhythme tegenover hardheid en moeizaam gezochte kernachtigheid bij Hooft.

Een gemoedelijk betoog over de misschien sommigen hinderlijke bijgedachte, die het woord *spel* kan wekken, waar het zulk een verheven stof betreft, besluit dit opstel, en zoekt te preludeeren op wat zal los komen, wanneer hij zich later achter zijn Tooneelschild op stellen zal tot een verdediging van het tooneel tegen alle venijnige, slinksche aanvallen, waaraan het van de zijde der Calvinisten blootstond.

In dit Berecht zagen we dus vooral Vondel den theoloog zooals we hem terug zullen vinden in zijn Berecht voor den Adam in ballingschap.

De Salmoneus is geen stuk van groote beteekenis onder Vondels Spelen; daar zijn we het allen wel over eens. Het is maakwerk, direct na het verbod van opvoering voor den Lucifer in elkaar gezet, om het voor dit stuk vervaardigde tooneeltoestel toch te kunnen gebruiken en zoo schade te voorkomen. De regenten schijnen echter tegen den Salmoneus bezwaar gehad te hebben. Eerst na drie jaar is het opgevoerd en in druk verschenen en toen eerst heeft Vondel er zijn *Berecht aen alle Kunstgenooten en voorstanders van den Schouburgh* aan toegevoegd, in 1657.[1)]

Het geval-Salmoneus is een Lucifer-geschiedenis in aardsche verhoudingen. Na een en ander van de stof verteld te hebben, zooals die bij de Ouden voorkomt, gaat Vondel over tot het volgende verhaal, dat door zijn aanschouwelijkheid en levendigheid,

1) Zie Unger, Vondeliana in Oud Holland II, p. 127.

zijn staccato van al die bewegingen, geluiden van beesten alweer een bijzonder schitterend stukje proza is:

> ‘De ridder en drost Hooft, loflijcker gedachtenisse, verhaelde my, veele jaeren geleden, hoe een fluitenist in het dolhuis op zijn Duitsche fluit begon te blazen, waerop terstont elck kranckzinnigh hooft eenen byzonderen toon en grimmas zette, naer den ongelijcken temper en inbeeldinge der ontstelde hersenen. D'een begon te lachen, d'ander te schreien, te zitten, te klauteren, te springen, te zingen, de handen te wringen, te kermen, te schermen. Men hoorde en zagh den haenekraey, geblaet van schaepen, greepen van aepen, gebas van honden, gehuil van weerwolven, en het loejen van stieren. Men hoorde aexsters, papegaejen, en kraejen, uilen, zeemeeuwen en spreeuwen, en wiltzangk, een oubollige muzijck van dolle muzikanten, zonder maet, onder een gemengt, en zoo menigh dolhuis, zoo menigen weêrgalm.’

Vondel zelf is zoo'n fluitist. Heeft hij niet als die Hooftiaansche zijn spel van Lucifer in een dolhuis vertoond. Ging er niet van alle zijden in de meest verschillende vormen een waanzinnig spectakel op?

Maar wat is 't? Zelfs Jupiter kan het niet allen naar den zin maken; wat den een behaagt, is den ander een gruwel. Zoo ging het bij den Lucifer.

En weer haalt hij herinneringen op, van spelen nu, waarin Bijbelsche stof vertoond werd en waarover men zich niet belgde. Heeft zijn zuster niet te Keulen bij een schoolmeester van de ‘Geneefsche gezintheit’ als zuster van Mozes meegespeeld in een spel, waarin de geschiedenis van Mozes in het biezen kistje werd voorgesteld? Zag hij zelf niet in Utrecht voor het stadhuis op een tooneel, gebouwd op last van heeren Burgemeesteren, door leerlingen der Latijnsche school het spel van David en Goliath vertoonen; zag hij niet, hoe deze laatste ‘van Davids slinger met eenen kay in het voorhooft getroffen, nederplofte, dat de stellaedje kraeckte?’

Hebben de Wethouders van Haarlem, om door een loterij de kas van het oudemannenhuis te stijven, niet van her en der rederijkerskamers genood en ze eenige weken laten spelen voor het stadhuis ‘in het gezicht der kercke, zonder belet van de kercke?’ Heeft de Brabantsche kamer uit Amsterdam toen niet

gespeeld van den barmhartigen Samaritaan, die den gewonden en half naeckten mensch geleide, terwijl dees, op zyn paert leggende, vast klippertande, en schier doot van koude was?'[1)]

Terloops geeft hij ons eenige kleine trekjes, die hun waarde kunnen hebben voor de tooneelgeschiedenis. Maar dan is er nog dit: Vondel spreekt weinig over zich zelf. Ik herinner mij niet, dat hij het ergens meer doet dan hier. Hoe rustig, gemoedelijk overtuigend is zijn toon. 't Is of hij op zijn praatstoel zit en vertelt van allerlei ervaringen en herinneringen uit zijn eigen leven. Hoe helder, hoe eenvoudig, hoe aanschouwelijk en pakkend. Ook in dit stukje hooren we Vondel weer in een aparte kwaliteit; hier is hij de gezellige, geestige, licht ironische prater, al beweert Brandt, dat hij 'in 't gezelschap der menschen bijna spraakloos was, en zelden geluidt sloeg.' Doch diezelfde Brandt zegt ook terecht: 'De print, van zijn geest, verstandt en vlyt, met geen verwen te verbeelden, heeft hy zelf in onnavolgbare werken klaer en kunstig uitgedrukt. Daar kan men hem in zyn waare weezen best aenschouwen.' Dit geldt ook voor zijn proza.

Er volgt nog meer materiaal ter verdediging van het chrístelijk tooneel, uit de litteratuur, den tooneeldichter Ezechiël weer; Buchanan met zijn Jephtha (Vondel was misschien al bezig aan den zijnen); Schonaeus met zijn schooldrama's, de 'christensche' Terentius. En dan, niet te vergeten, welk een uitnemende vernuften hebben uit Aristoteles en Plato de tooneelwetten vastgesteld, een Scaliger, een Heinsius, ook Vossius. Had deze hem zijn boek (Institutiones poeticae) niet vereerd, zooals hij hem vereerd had door bij zijn treurspel tegenwoordig te zijn? Zoo volgt er nog een gansche rij van autoriteiten die blijk gaven van hun lìefde en belangstelling voor tooneel, waartusschen bijzonder treft als handige zet: 'Maer wat most ick niet vergeeten? De poët Theodorus Beza, wiens yver den Staet en de Kerck van Geneve zoo

1) Misschien is dit reeds een herinnering uit 1606, toen de Brabantsche kamer naar Haarlem trok met een spel van Zacharias Heyns over de vraag: 'Wat den mensche mach wercken om den armen te troesten ende zijnen naesten bij te staen'. Zie Jan te Winkel, Ontwikkelingsgang, III^2, p. 249 en 253.

zuiver bewaerde, als die door Kalvyn hervormt was, heeft zyn treurspel van Abrahams Offerhande nagelaeten.'

De 'eerlycke en staetnutte' kunst, die zoovele 'groot achtbaere Heeren en hooghgeleerde mannen' beoefenen en prijzen, wat zal men die dus hatelijk en onbeschaamd doorstrijken? 'De tooneelkunst wyst aen wat eerlyck, wat schandelyck luit. De treurstyl, die allerhooghst op geluck en ongeluck der Grooten draeft, arbeit om de menschen weeck in den boezem te maacken, schildert de hartstoghten naer het leven af, leert naer voortvallende gelegenheit den toom des Staets vieren of aenhalen, en elck zich zacht aen een anders ongeluck spiegelen.' Waar zoovele grooten en machtigen der aarde het tooneelspel verheerlijken en beoefenen, behoeft het niet te zwichten voor een hoop 'dringeren en dommekrachten.' En zoo besluit hij: 'Nochtans past het den voorstanderen der tooneelen niet altijt stomme honden te zyn, maer hunne loflijcke kunst tegens dwersdryvers en tooneelvlegels te verdaedigen, op dat het stichtelijck gebruick des schouburghs in aenzien en eere blijve.'

Voorwaar een krachtig, onpersoonlijk betoog. De ervaringen, met den Lucifer ondervonden, hebben hem scherper gemaakt. De Amsterdamsche Kerkeraad had weten te bewerken, dat het stuk na de tweede opvoering werd verboden; hoe zeer Burgemeesteren ook tegen den maatregel waren, zij hadden bevolen, 'dat uut Respeckt van den Kerckenraet de tragedie door haer last zou opgehaelt worden.' Petrus Leupenius hebben we hiervoor al even gehoord over het stuk. Er waren schimpende liedjes verschenen. Men had Cromwell, den rechtzinnige, achter Lucifer gezocht, zooals men Oldenbarneveld vond achter Palamedes. Dominee Wittewrongel vaarde op den kansel heftig uit tegen den schouwburg. Vondel zelf had de vrienden zoo eens even geestig gekastijd in zijn eigen twee liedjes: 'Speelstryt van Apollo en Pan' waarin Midas zich ezelsooren bezorgde door zijn plomp, onbehouwen oordeel over de kunst, en zijn: 'Uitvaert van Orfeus', waarin de meester-zanger verscheurd werd door dronken Bacchanten, en een bijtende toespeling op Wittewrongel had hij niet

achterwege kunnen laten. Intusschen had Wittewrongel zelf zijn ‘Oeconomia christiana of Christelycke huishoudinghe’ (1655) doen verschijnen.

Dit alles verklaart den scherpen toon in het verweer, dat in het Berecht voor den Salmoneus ligt uitgedrukt; maar het is waardig en streng, levendig en geestig, voortreffelijk gedocumenteerd en zonder rechtstreeksche persoonlijke hatelijkheden. In het *Berecht aende begunstelingen der toneelkunste* voor den Jeptha (1659) leeren we Vondel in de volle kracht kennen als dichter, tastend naar de klassieke tragedie.

Van innerlijken aanleg uit is Vondel geen klassiek dichter. Van nature sluit hij aan bij het middeleeuwsche mysteriespel, waarvan hij hoogstens uit enkele oude drukken iets heeft kunnen kennen. In oude handschriften heeft hij wel nimmer iets van dien aard gelezen; ze werden eerst in de negentiende eeuw opgespoord en uitgegeven. Door de Renaissance is hij naar het Classicisme gedreven en al direct na het Pascha werpt hij zich onder den invloed van Coornhert, Heinsius en vele anderen op de studie van het Latijn. ‘Hy rustte niet, zegt Brandt, voor dat hy de taal taamelijk verstondt; en door gestaadige oeffening meer en meer vorderende, begost met der tydt de Latynsche Poëten te leezen, te verstaan, en op de geestige en krachtige uitdrukkingen van hunne edele gedachten, en ryke vonden lettende, die by zich zelven t'overweegen.’[1)]

En we zagen het reeds als Hierusalem verwoest verschijnt, spreekt hij al van dingen naar den palm met Seneca en Euripides. Seneca stond aanvankelijk bovenaan. Daaruit kwam de Amsterdamsche Hecuba (1625) voort en een paar jaar later de Hyppolytus en nog heel wat meer.

Maar intusschen was hij reeds aan de studie van het Grieksch begonnen. ‘Ook liet hy zich door Daniel de Breen, een geleerdt jongeling, ïn de Logica of kunst van redenkavelen, en ook in 't Grieksch onderwyzen; om meer hulpmiddelen te hebben tot

1) Ed. Verwijs-Hoeksma, 1905, p. 23.

vorderinge in de kunst, daar hij hoe langs hoe meer op verslingerde'.[1)]

Te Winkel is van meening, dat hij zich slechts een oppervlakkige kennis van het Grieksch heeft verworven. 'Bij het lezen van Grieksche schrijvers zal hij wel meer het oog geslagen hebben in de Latijnsche vertaling, die slechts zelden in de uitgaven ontbrak, dan in den tekst zelf'. 't Is mogelijk, doch bewezen door een grondige studie van de vertalingen is het nog niet.

Op aandrang van Joan Victorijn begon hij in 1639 met de vertaling van Sophocles' Electra. Nu leert hij zien hoe ver de Grieken boven Seneca staan; hij gaat de gebreken in Seneca opmerken. Verschillende vertalingen naar Sophocles en Euripides zijn nog gevolgd tot 1668 toe, het jaar waarin hij Hercules in Trachin van Sophocles overzet. Van dat hij zich op de studie der Ouden ging toeleggen, in hen de modellen voor eigen kunst ging zien, heeft hij getracht de leer van het treurspel der Ouden streng te volgen. Boeken over deze stof heeft hij volop tot zijn beschikking gehad en gebruikt. IJverig heeft hij zitten speuren, hoe wat zoo mild en rijk in pure schoonheid in hem opwelde, gewrongen kon worden in de knellende voorschriften, die voor zijn persoonlijkheid niet pasten.

De Jeptha moest een model worden van klassieke tragedie. Hij nam zich voor 'dit werck op te zetten, oock in dier voege, dat het alle eigenschappen, tot een volkomenheit vereischt, in zich moght besluiten, en te gelijck den aenkomenden treurdichteren dienen tot een voorbeeldelijck onderwijs van het toestellen der treurspelen'. Jaren lang is hij met de stof bezig geweest, heeft hij geworsteld met de eenheid van tijd in het bijzonder.

Men heeft verondersteld, dat reeds Jephtahs Treurspel van Abraham de Koningh (1615) zijn aandacht op deze weerbarstige stof zou hebben gevestigd.[2)] De Koningh noch Buchanan in zijn

1) T.a.p., p. 40. Zie verder over deze materie Jan te Winkel, Bladzijden uit de geschiedenis der Ned. Letterkunde, p. 285 vlg.

2) J.E. Gillet, De Groei van Vondel's stukken, Tijdschrift Mij. d. Ned. Letterkunde, XXXIII, p. 176.

Jephthes waren erin geslaagd de eenheid van tijd te bereiken. Inderdaad Vondel zegt zelf, dat hij ‘menige jaeren’ zijn gedachten op deze stof gevestigd hield, ‘maer het spel bleef steecken, om de twee maenden uitstels, de dochter toegestaen, middelerwijl zy haeren maeghdelijcken staet op de bergen beschreit: welck uitstel Aristoteles tooneelwet in het licht staet: want hy zeght dat het treurspel allermeest begrijpt den handel van eenen zonneschijn, of luttel min, of meer’. Wat heeft hij getobd om dit in het reine te krijgen en toch Bijbeltrouw te blijven. Hij gaat dan in zijn Berecht door met een uitvoerige aanwijzing van alle punten, waarin zijn stuk trouw de voorschriften volgt. ‘De gansche handel van Jeptha is een, en eenigh, en de verscheidenheit der bedrijven, en alle omstandigheden van tijt en plaetse en andersins worden hier tot het uitvoeren en voltrecken van dezen eenigen handel geschickt: dewijl de schickelijcke t' zamenstellinge der bedrijven de ziel des treurspels genoemt wort, dat zonder deze niet rechtmaetigh kan bestaen, schoon 'er manhaftige uitspraeck, nochte zeden, nochte spreucken ontbreecken’. En zoo gaat hij voort in een lang betoog, dat mij inderdaad pijnlijk aandoet. Doch heel zijn wezen dwong hem nu eenmaal tot geestelijke gebondenheid. Hij moest een onwrikbaar stellaadje onder zijn voeten voelen, eer hij zijn vleugels kon uitslaan.

Hij doet ook nog een greep uit wat hem jaren lang het materiaal voor ernstige studie moet geweest zijn: ‘Om in dezen treurhandel nergens het leven, zijn voorbeelt, te bezwijcken, ververschten wij onze geheughenis met overlezen en herlezen van Aristoteles en Horatius dichtkunst en hunne uitleggers over de zelve stof, naemelijck, Robertellus, Madius, Lombardus, Scaliger, Heinsius, en de voorrede van Huigh de Groot, op Euripides vertaelde Fenisse, Castelvetro, Delrius en Strada, oock Vossius, en Menardieres, die beide, elck om het wackerste, d'een in Latijn, d'ander in Fransch, den Schouburgh, het worstelperk der menschelycke hartstoghten, helpen opbouwen.’

Het is natuurlijk hier de plaats niet om na te gaan in hoeverre hij werkelijk aan al deze voorschriften heeft voldaan en of al deze

boekenwijsheid inderdaad aan het spel ten goede is gekomen. Wij hebben hier enkel met het proza van dit Berecht te doen. En dan is er nog een punt van groot belang, nl. daar waar Vondel het eigenlijk oogmerk van de tragedie formuleert en zegt, dat ‘de toestel des treurhandels zoodaenig behoorde te wezen, dat die, zonder eenige kunstenarij, of hulp der lijdende personaedje, maghtigh ware alleen door het aenhooren en lezen der treurrolle medoogen en schrick uit te wercken, op dat het treurspel zijn einde en ooghmerck moght treffen, hetwelck is deze beide hartstoghten in het gemoedt der menschen maetigen, en manieren, d'aenschouwers van gebreken zuiveren, en leeren de rampen der weerelt zachtzinniger en gelijckmoediger verduuren.’ Terecht heeft Simons opgemerkt, dat Vondel hier meer zegt, dan Aristoteles gezegd heeft. ‘Voortbouwend op den waarschijnlijk, dieperen zin van Aristoteles' orakelspreuk, voegt hij er, uit de volle diepte van zijn eigen levensziening aan toe: ‘ende leeren de rampen der wereld zachtzinniger en gelijkmoediger verduren.’ Zoo alleen kon zijn werk geheel voldoen aan de priesterlijke zending, die Vondel in zijn dichterschap voelde. Dat hij zich hiervan zoo juist bewust wordt, kan dat ook samenhangen met Verwey's meening, dat in de Jeptha het onheil spreekt, dat den dichter in zijn zoon getroffen heeft?

Over de maat van het stuk geeft hij nog een meedeeling: ‘Dit treurspel treet voort op vaerzen van tien en elf lettergreepen: naerdien de edele heer Ronsard, de vorst der Fransche dichteren, deze dichtmaet hooghdravender oordeelt, en beter van zenuwen voorzien, en gesteven dan d'Alexandrijnsche, van twalef en dertien lettergreepen, die, zooveel langer, naer zijn oordeel, flaeuwer vallen, en meer op ongebonde rede trecken, ten zy deze, uit eenen uitnemenden meesters koker komende, zich verheffen, gelijck uitheffende schilderyen, en, rijck gestoffeert, en doorwrocht, van gemeenen kout en ommeganck verre afgescheiden zijn...’

Men ziet, hoe hij zoekt naar het hoogste ook in den vorm. Hij had anders wel bewezen, dat ook hij zelf in het drama den alexandrijn treffelijk hanteeren kon. Uit wat hij daar over Ronsard zegt,

zien we wel, dat deze in zijn dichterleven een figuur van beteekenis is geweest. Hoe bitter weinig weten we echter nog van zijn verhouding tot Ronsard.

Ook heel deze kleine essay, het Berecht voor den Jeptha, is geschreven, Vondel zegt het uitdrukkelijk aan het eind, om te zijn een tooneelkompas voor de jongeren, hun aan te wijzen, wat er wel geëischt wordt voor een goede tragedie, waar ze op dienen aan te sturen; een uitbreiding dus eigenlijk van de *Aenleidinge*.
In 1655 had dominee Petrus Wittewrongel, de 'trompetter van de Zeeuwen', zooals Vondel hem aanduidde, zijn Oeconomia Christiana of Christelycke Huishoudinghe in het licht gezonden, en we zagen het reeds, hoe zoowel Vondels spot als betoog zich daartegen richtten. Tegen het bestaan van goede tooneelstukken had Wittewrongel geen bezwaar; het was heel wat 'anders, een stichtelycke Comedie oft Tragedie te dichten ende die te lesen, als de selve op een Heydense wijse met soo veel toestel tot vleeschelijck vermaeck om geld te spelen.' Van de waarde van goede tooneelspelkunst had hij niet het minste begrip; hij vond tooneelspelen een vernederend en menschonwaardig bedrijf, geld verdienen door zich te laten bewonderen en de menschen te laten lachen, een werk vol gevaar voor de zedelijkheid.

De inhoud van de meeste tooneelstukken was in zijn oog 'soo grouwelick, dat alle vroome gemoederen daervan een afkeer ende grouwel moesten hebben.' Die inhoud is 'in 't gemeen geyl en dertel, vol onkuisheydt, wreet, bloedigh, meest ontleent uyt de Heydensche Comediën ende Tragediën, die vol superstitiën, grouwelicke afgoderyen, Godtslasteringhen ende versierde fabelen ende leugenen zijn.' Vooral ergerde hij zich over de 'beschimpinghen ende bespottinghen van Religie ende Godsdienst.' Hier richtte hij zich in het bijzonder tegen den Lucifer.

Toen van de Oeconomia in 1661 een tweede druk verscheen, die aan de Amsterdamsche regeering was opgedragen, welke regeering Wittewrongel daarvoor een vereering van 250 gulden toekende, greep Vondel opnieuw naar de pen en schreef zijn

Tooneelschilt of Pleitrede voor het tooneelrecht onder de spreuk Cedo nulli, dat nog in hetzelfde jaar afzonderlijk verscheen te Amsterdam bij de Weduwe Abraham de Wees.

'Wy bekennen ront uit, vangt hij schertsend aan, noch niet te konnen begrijpen, waerom de kerckuil een schildknaep van de Wijsheit en Pallas vogel is: want een kerckuil bemint de duisternis, en haet het licht. Hy zuight den olyfoli uit de gewijde koorlampen en vangt by nacht het lichtschuwe ongedierte, als een lecker wiltbraet; eigenschappen die luttel gemeenschap met de wijsheit schijnen te hebben.' Hij heeft nu al zoo veel tot verdediging van het tooneel geschreven; hij wil nogmaals tegenover het 'gigagen en d' aenklaghten der tooneelschenderen' zijne meening stellen, opdat niemand 'zonder grondige kennis van zaecken te neemen, een ontijdigh vonnis ten laste van schouburghoofden en tooneelieren (zal) vellen.'

Hij geeft de volgende bepaling van het tooneel: 'Het tooneel is een verheven plat, toegestelt naer den eisch der rolle van de personaedjen, die elck volgens heuren staet ingekleet, en gelijck vermomt, door stemmen en gebaer uitbeelden eene historie, of waerschijnende verzieringe, of klucht, waerdigh tot stichtigh vermaeck, in het openbaer, gehoort en gezien te worden. Uit deze eenvouwige bepaelinge kan de verstandige oordeelen of tooneelkunst zoo strafwaerdigh zy, als vernuftelozen, onder schijn van hun bezwaert geweten t'ontlasten, haer uitroocken.'

Alles goed en wel, maar er mag toch wel eens opgemerkt worden, dat in het bijzonder datgene wat onder den naam klucht ging op het Amsterdamsch tooneel wel eens niet 'waerdigh tot stichtigh vermaeck' was, inderdaad grond tot ernstige gemoedsbezwaren aan vrome menschen kan gegeven hebben. Hoe stond Vondel daar tegenover? Hij heeft dit punt in zijn betoogen steeds handig geëscamoteerd en enkel aan zijn eigen verheven tragedies gedacht. Even raakt hij het aan: 'Most men altijt, om der dingen misbruick, het recht gebruick verworpen; wat zou 'er ter weerelt onomgewroet en in zijn geheel blijven?'

Doorgaande op zijn definitie wijst hij er eerst op, hoe de rede-

naars in de hooge scholen hetzelfde trachten te berelkenals de tooneelspelers; de historieschilders eveneens. ‘Het ooghmerck der treurspelen is, zoo wy voorheene zeiden, den verwilderden aert in te toomen, en zeden in te scherpen, gelijck de grijze en wijze Pythagoras dit oock door de muzijck beooghde. Het blijspel verlicht zwaermoedige geesten, en geneest de hartewonden der staetheeren en amptenaeren, door geduurige bekommeringen en beslommeringen, tot heil der gemeente, afgeslaeft. Is nu het ooghmerck des redenaers, en der schilderkunsten goet; hoe kan het zuivere wit der tooneelkunste zwart en quaet zijn?’ Het tooneel uitroeien, ‘dat waer - alle wijnstocken, om het misbruick des wijns, met wortel met al uitroien: en wy hooren het onfaelbaere orakel der wijsheit bevestigen, dat de wijn Godt en mensch verheught.’

Alom, ook in bouw- en beeldhouwkunst zoekt men praal en schoonheid; zie het stadhuis, zie de kunstige preekstoelen. God zelf heeft zich steeds in droomen en gedichten ‘als door levendige vertooningen’ in zijn genade, liefde, rechtvaardigheid, majesteit geopenbaard. Zie Jacob's droomen en die van Jozef, Mozes' gezicht in het braambosch enz. En verderop laat hij dan volgen: ‘Al de weerelt gewaeght van de geschicktheit, en bequaemheit der Societeit, in het manieren, regelen en zedevormen der leergierige jongkheit, het welck zy mede uitwerckt door Godtvruchtige en stichtelijcke tooneelspelen en tooneeldanssen, wijt afgescheiden van lichtvaerdigheit, en bederf van goede zeden, by haer ten hooghsten gehaet.’ Wat is dit? Naïveteit? Waardig zelfgevoel? Onhandigheid? Hij kon toch weten, dat het citeeren van Jezuïeten op Hollandsche Calvinistische dominees moest werken als de roode lap op den stier.

Doch er is nog meer waarop ik de aandacht even vestigen wil. De tooneeldansen met name worden hier aangevoerd als gebruikt door Jezuïeten tot zedevorming van de leergierige jeugd. Om dit nader toe te lichten voert hij terstond ook een Calvinistisch voorbeeld aan:

> ‘De Heer van Bartas in Vranckrijck, zoo befaemt om zijne heerlijcke gedichten, waer op Goulart, leeraer te Geneve, zulcke geleerde aenteekeningen

> stelde, voert op de bruiloft van Salomon en Faroos dochter, Saturnus, Jupiter, Mars, Merkuur, en Venus ten reie, en zon en maen, die bruidegom en bruit, Christus en zyne kerck, afbeeldende, de Spaensche pavane danssen, en, elckandere onderling kussende en belonckende, het getrippel der voeten, op hun engelsch gezanck, en luit en violons, passen.'

Dit citaat is om de weerga niet onhandig. Ook in zijn vroegere betoogen heeft hij al wel dansen naast en bij het tooneelspel genoemd en verdedigd. Aan het slot van zijn Tooneelschilt herhaalt hij nog eens:

> 'Het moght nabedencken geven of men tooneelspel en tooneeldans, door een algemeen raetsbesluit, over al zoude opschorten, en den Schouburgh met een diamante grendelslot, by Vulkaen, der goden wapensmit, gesmeet, eeuwigh toesluiten, en bezegelen.'

Na o.a. een citaat uit den Gysbrecht (1411 vlg.) getuigt J.E. Gillet: 'Zijn heele leven door heeft Vondel de tooneeldansen hardnekkig tegen de telkens hernieuwde aanvallen der predikanten verdedigd, het uitvoerigst wel in "Tooneelschilt" (1661). Hoeveel belang hij er aan hechtte, blijkt ons uit het feit dat hij "tooneelspel en tooneeldans" als een soort equivalent voor "het tooneel" in 't algemeen gebruikt'.[1] *Zeer* waarschijnlijk zijn reeds in den Palamedes dansen uitgevoerd.[2]

Als we dit alles eens rustig overzien, heeft Sterck dan niet wat al te veel aan pernicieuzen invloed van Jan Vos gedacht in Vondels gebruik maken van den dans bij het tooneel? 'Dansen, schrijft Sterck[3], van allerlei fantastische personen en gepersonifieerde gruwelen, als Nijd, Oorlog, Roof en Moord; van elementen, Aarde, Water, Lucht en Vuur, van de hemellichamen, enz. behoorden tot de onmisbare bestanddeelen van het toenmalige drama. Waarom, zoo dacht Jan Vos, zou men de bedrijven van de treurspelen, die den ouden Vondel zooveel roem gebracht hadden, daarmede ook niet afwisselen? Ze behielden toch nog een goeden naam en waren lang "kasstukken" geweest; enkele dansjes zouden aan Lucifer,

1) Tijdschrift Mij. der Ned. Letterkunde XXXIII, p. 187. Zie ook L. Simons, Nieuwe Taalgids XIX, p. 49.
2) Zie vers 655-6 en 729-30. Zie ook Pascha 1925.
3) Mededeelingen van de Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden over 1912-'13, p. 98 en Hoofdstukken over Vondel en zijn kring Amsterdam, 1923, p. 97.

Jeptha en andere drama's weer een duurzaam tooneelleven kunnen verzekeren'. Wat Vos wil, verschilt niet zooveel van wat Vondel in Du Bartas roemt.

Ging niet inderdaad een sterke sympathie voor den tooneeldans van Vondel zelf uit? Hoe zien we hem hier in zijn voorliefde teruggaan op de Jezuïeten, waarvan al de wereld gewaagt, die dus een lange traditie in hun liefhebberij voor den dans hebben, teruggaan op Du Bartas, zooveel ouder dan Vos. Waarlijk hij had Vos niet noodig om op het idee van den tooneeldans met symboliek te komen. Slingert zich hier misschien een weelderige ader van zijn Rubensachtige Zuid-Nederlandsche natuur door het strakke geraamte van zijn bedenksels voor de klassieke tragiek? En is daarmee niet volkomen in overeenstemming, dat Vondel zelf van zijn kant Vos aanmaande te zorgen voor de dansen, die deze voor den Jeptha beloofd had?[1)]

Men kent de beschrijving der dansen, die Vos maakte voor den Lucifer,[2)] o.a. dit: 'Terwijl Adam en Eva, die zich naakt bevinden, bezich zijn met een hut te bouwen, vertoont zich een Engel, die de gramschap afgrijselijk ten oogen uit komt blaaken: hij drijft het verleide paar door het brandende slagzwaardt, dat hij in de vuist heeft, uit het lusthof. Honger, Armoedt, Arbeidt, Ouderdom en Doodt voegen zich bij d'eerste ballingen. De Goude eeuw wordt door d'Yzere verjaagt: de Tijdt komt vaardig voor den dach springen: hij heeft Staatzucht, Nijdigheidt, Oorlog, Roof en Moordt aan zijn zijde; na dat deze gruwelen een poos 't zaamen gedanst hebben, verspreiden zy hen over de wereldt. Liefde, Onnoozelheidt en Eer worden in een wolk vol starren ten hemel gevoerd'.

Sterck vindt dit blijkbaar niet mooi en passend. Ja, men zou het eens moeten zien. Zoo oppervlakkig prefereer ik ook wel de soort dansen, die Royaards bij den Adam liet uitvoeren. Doch Vondel schijnt toch wel smaak gevonden te hebben in deze vertooningen van Vos. Van opdringen is dunkt me nergens sprake. Het blijft zoo uiterst moeilijk zich in den geest der tijden in te denken.

1) Sterck, Hoofdstukken, p. 98.
2) Vondel, Unger-editie. 1654-55, p. 266 vlg.

In scherpe, bijtende taal, krachtig uitbeeldend zijn diepe verontwaardiging, zijn grenzenlooze verachting voor de aanranderen van zijn tooneel, in het bijzonder Wittewrongel, op wiens geschrift een enkele toespeling wordt gemaakt, zet Vondel zijn betoog voort. Hier herleeft de oude hekeldichter in het sterk gespannen proza. 't Is of de Roskam door zijn herinnering zweeft. Hij haalt weer op van de ‘gewitte graven, uitwendigh schoon en heerlijck opgepronckt, inwendigh vol stanck en verrotte beenders en beckeneelen’. De waarheid greep weleer die menschen bij de slippen. Zoo ook: ‘De Waerheit zelf bevestight dat openbaere zondaers by wylen de boetvaerdigheit en den hemel nader zyn dan schijndeugden, daer de hartekenner van walght.’

Dat heel zoo'n Tooneelschilt en trouwens ook de overige verdediging van het tooneel bij Vondel uitmunten door byzondere klemmendheid van betoog, zou ik niet gaarne beweren. Veel meer dan algemeenheden, vergelijkingen die niet byzonder kloppen, beweringen van anderen hooren we niet. Ook hier komt Vondels autoriteitsgeloof, zijn eerbied voor groote namen sterk uit.

Natuurlijk, de zaak waarvoor hij strijdt is goed; daar zijn we allen van overtuigd; hij meent het ook goed en zegt wat hij meent in een voortreffelijken vorm. Doch hoe had hij nog bovendien met de stukken der Ouden en die van later tijd in de hand kunnen aantoonen, welke schatten van levenswijsheid en deugdsbetrachting uit het tooneelwerk zelf te halen vallen. Hoe gaarne hadden we gezien, dat hij zich de vraag gesteld had: hoe kan *ik*, Vondel, met *mijn* vurig schoonheidsbesef, *mijn* godsdienstig gevoel, *mijn* reinheid der harten, *mijn* gezond verstand onafwijsbaar aan de stof waar het over gaat, zelve aantoonen, dat de vijanden van het tooneel zich vergissen, overdrijven, opzettelijk de waarheid afbreuk doen. Doch laten we Vondel, dien we moeten aanvaarden in zijn persoonlijke grootheid, wijsheid, genialiteit, daarvan hier geen verwijt maken.

't Is wel eens aardig het enthousiasme te hooren, waarmee Maurits van Hall reeds Vondels proza en in het bijzonder het Tooneelschilt begroette. Na eenige krachtige zinnen eruit te hebben aangehaald, gaat hij voort: ‘Hoe deftig, levendig en

treffend, welluidend en gemakkelijk tevens is niet deze aaneengeschakelde volzin. Het is zoo, wij vinden zoo hier als elders bij onzen taalhervormer den stijl misschien te vol van redekunstige figuren en dichterlijke beelden; maar vergeten wij toch nimmer, dat, bij de opkomst eener maatschappij, de talen gewoonlijk het meest figuurlijk en dichterlijk zijn; dat omtrent bij alle volken der aarde de figuren en overdragtige spreekwijzen het wezen hunner taal zelve hebben uitgemaakt; dat Van den Vondel in den herboren dageraad onzer letterkunde schreef, en dat hij tevens Dichter was; en ik althans houde het hem gaarne ten goede, wanneer wij hem, het tooneelregt verdedigende, den hateren van den schouwburg hooren vergelijken bij den kerkuil, die de duisternis bemint en het licht schuwt. ‘Hy zuight (zegt hij) den olijfolij uit de gewijde koorlampen en vanght bij nacht het lichtschuwe ongedierte, als een lecker wiltbraet.’

Deze en andere beelden en vergelijkingen, in het ondicht van Van den Vondel dikwerf voorkomende, moge dan voor een kiesch, nauwgezet beoordeelaar van onzen tijd niet behagelijk zijn; wij zullen dezelve bijna nooit als te zeer buitensporig, te vergezocht, of met den aard van het onderwerp onovereenkomstig ontmoeten.’[1)]

Bij al zijn enthousiasme zit hij er toch wel een beetje mee in, onze Van Hall. Die toon van vergoelijking is typeerend voor den tijd. Wat wij thans in volle overgave bewonderen als breedheid, nobelen zwier, kernachtige, schitterende beeldspraak, was voor de koele, nuchtere, benepen geesten van voor een honderd jaar te vol, te machtig, te overdonderend rijk van klank en beeld. Zij duizelen er van. En de man, die voor die hooge schoonheid toch wel veel voelt, moet bij zijn hoorders den gebenedijde verontschuldigen: hij wist niet beter; gij moet denken, de lange ontwikkelingsweg, waarvan wij het hoogtepunt bereikten, begon pas; 't was de dageraad onzer letterkunde. Maar in ieder geval, Maurits van Hall heeft de schoonheid en kracht van Vondels proza wel gevoeld en dat is al veel voor dien tijd.

1) Hollandsch Magazijn van Letteren, Wetenschappen en Kunsten, Amsterdam 1832, p. 168 vlg.

Erger is, dat de hiervoor reeds gesignaleerde H. van Leeuwen uit Haarlem in 1905, toen waarlijk de tijden wel veranderd waren, nog grootendeels al het bovenstaande van Van Hall naschrijft en als eigen opinie den lezers van Noord en Zuid aanbiedt.[1)]

Op Vondels verdediging van het tooneel zwegen natuurlijk zijn vijanden niet. Nog in 1661 verscheen in een afzonderlijke uitgaaf 'Tooneel-schilds-verplettering of grondig bewijs van d'ongesoutenheyt der Pleyt-reden voor het tooneel-recht.'[2)] Ik kan daar hier niet verder op ingaan. De schrijver heeft van zijn standpunt natuurlijk gelijk en hij komt me voor een handiger debater te zijn dan Vondel. Met wat een speelsche ironie gaat hij in op Vondels onhandigen zet, dat het grieksche 'hypocrita', voor de schijnheilige farizeën door Christus gebruikt, in den Statenbijbel ten onrechte wordt weergegeven door 'geveinsde', dat woord beteekende 'tooneelspeler.'

Het volgende jaar (1662) verscheen van zekeren Jacob Koeman een nieuwe aanval op het tooneel in den dramatischen vorm, een pamflet dat me volstrekt niet onbelangrijk voorkomt. Ik vind het werk van dien Koeman als satire nog lang zoo slecht niet. Zijn standpunt is te verdedigen, al sta ik natuurlijk pal tegenover hem. Hij heeft grondig over de zaak nagedacht, is blijkbaar een man van kennis, volkomen thuis in de stof, en door zijn vorm neemt het als werk van een man, die geen geboren dichter is, in de satirieke litteratuur van dien tijd geen slechte plaats in.

Ook dit kan ik hier niet op den voet volgen; maar om de waarde van het Tooneelschilt te doen uitkomen, wil ik toch even den grooten gang van deze 'Schouwspels beschouwing ofte ware afbeelding van de hedendaeghse tooneelhandel'[3)] aangeven. 'Het wit daer hy op doelt, is, om achter het Schouburgs bevalligh voorhangsel, alleen geen (= niet slechts een) hoeren-outer te ontdecken; maer zoodanig een grouwel der ongerechtigheit, die, met slincksche greepen, de jeught aflokt van den Koningklycken heilwegh

1) Noord en Zuid, XXVIII, p. 277.
2) Herdrukt in de Van Lennep-editie van Vondels werken IX, p. 321 en in de Unger-editie, 1661-'62, p. 305.
3) Herdrukt in de Van Lennep-editie van Vondels werken IX, p. 336.

naer Sion, om haer, op het renpadt naer Gehenna, van deught en eerbaerheit te verbasteren.'

Het eerste deel is een samenspraak tusschen eenige helsche geesten. Pan is dood. De heidensche wereld neigde tot ondergang. Helsche List brengt in herinnering, hoe de tooneelkunst der Atheners hun onnoemelijk voordeel bracht:

> Nu meen ik dit vergift de Christenen te dissen,
> Onder den braven naem van Leersaem tytverdrijf:
> En op dat het te meer zal kitt'len ziel en lyf,
> Meen ick het soo met glimp van schyngoet te vernissen,
> Dat daer een duizenttal sal doolen, eer zy't dencken.

In het tweede en derde deel volgt dan samenspraak tusschen Leander en Alcipus, waarbij de eerste ook een rechtstreekschen aanval doet tegen Vondel en diens verdediging van het tooneel. Vooraf toont Leander aan, dat het tooneel bij de Ouden allesbehalve een leerschool voor goede zeden en godsvrucht was:

> Alcipus:
> Maer let eens, goeje vriendt, dat d'Heidenen dit spel
> Misbruickte, was haer fout en sonde, maer het wel
> En wettighlyck gebruick, het welck ons aen kan dringen
> Tot deught is loflyck.
> Leander:
> Maer dat wettighlyck gebruiken
> Waer doet men dat? heeft ooit dees snoô verdorve tyt
> Het elders voortgebracht met soo een luister?

Daarna komt Leander dan tot een algemeene beschouwing van de gevaren van het tooneel, zooals zich dat in Amsterdam in zijn tijd voordoet, met telkens nog wel toespelingen speciaal op Vondel. Fel vaart hij uit tegen den dans op het tooneel:

> Slaet eens uw oogen van die afgebeelde boomen,
> Tot binnen het gordyn van't gulde ledekant,
> En ziet hoe naecktlyck dat daer de geile brandt
> Wert ingeswolgen, door verbeeldinge, en stroomen
> Van overspeelige, en meer dan hoersse reden.
> .....
> Ach! zou men nu niet wel, als eerlyk Cipriaen,
> Dus mogen klagen, dat, door het Comedy gaen,
> De jonge maeghden, die wel eer de schaemte çierden,
> Veel eerder weduwen, als wyven zyn bevonden,
> En dickwijls moeders sonder mannen?

Het spel van Biron door H. Roeland wordt als voorbeeld van ongerechtigheid gesignaleerd; ook op het werk van Jan Vos worden toespelingen gemaakt. Neen, wat Vondel in zijn Tooneelschilt Apollo's duitschen tempel noemde is inderdaad een Duivelskerk. Leander besluit met een lang niet onverdienstelijke, zeer aanschouwelijke teekening van wat er al zoo gezegd wordt en wat er gebeurt, als de heeren uit den schouwburg komen.

Te Winkel neemt dergelijke aanvallen in bescherming en misschien niet geheel ten onrechte. ‘Zelfs velen die niet tot de ‘fijnen’ behoorden, een ‘slordig’ praatje wel konden verdragen en om een ‘ontijdig’ grapje wel konden lachen, werden door den overvloed van bandelooze dartelheid en plompe vuilheid zoo zeer geërgerd, dat zij niet dan bij bijzondere gelegenheden naar den schouwburg gingen; en ernstig berispte De Dekker reeds vóór 1660, in een puntdicht den vader, die toeliet, dat zijn dochters kamers en tooneelen bezochten, ‘alwaer men niet en hoort als ongewassen kout, alwaer men niet en ziet als parten van bordeelen.’[1)]

Van ganscher harte sta ik aan de zijde van Bakhuizen van den Brink, waar hij zegt: ‘Zoo ergens, dan wenschte ik bij den kunstenaar, ik durf zeggen de godsdienstige overtuiging, dat al wat is, bestaat volgens de wetten eener eeuwige noodzakelijkheid; dat niets gering of groot mag heeten, tenzij onze geest geheel de verhouding daarvan tot het heelal hebbe bevat; dat hetgeen ons wanklank schijnt, zich vaak in een hooger accoord oplost, en - opdat ik mij niet verder in die verborgene geheimzinnige sfeer verlieze: de theorie, die de waarde der kunst naar haar voorwerp afmeet, is òf allervalscht, òf zij verdient nadere ontwikkeling en beperking’[2)] en wat er meer in dien zoo bijzonder merkwaardigen vierden brief aan Albert staat.

Maar er is kunst en kunst. Wat in de hierboven besproken aanvallen tegen Vondel bepaaldelijk wordt gericht, kan in onze oogen niets anders dan fanatieke dwaasheid zijn, al is die psychologisch dan ook te verklaren. Doch er gaat niets van af, dat er

1) Ontwikkelingsgang IV^2, p. 266.
2) Personeel en profaan, brieven aan Albert (Studiën en Schetsen III, p. 209).

buiten het groote werk van Breero, Hooft en Huygens en enkele anderen, heel wat gevaarlijke oubolligheid werd vertoond, die eigenlijk niet de minste pretentie op den naam kunst maken kon en eenvoudig kitteling der lagere instincten kon genoemd worden.

Hoe staat Vondel tegenover deze feiten? Hij heeft ze natuurlijk toch wel gekend en gepeild. Hij heeft ze natuurlijk afgekeurd. Maar nergens gaat hij er diep en rechtstreeks op in. Is dit naïveteit? Is dit taktiek? Handige taktiek lijkt me het dan alweer niet. Veel beter zou hij gedaan hebben door de gebreken breed uit te meten en er zijn zuivere, hooge, reinigende bedoelingen tegenover te stellen.

Ten deele, lang niet geheel en zuiver zijn aanvallen als van Wittewrongel, Koeman, e.a. te plaatsen naast wat o.a. Collier deed in Engeland met zijn Short View of the Immorality and Profaneness of the English Stage.

In het *Berecht betreffende den staet van den eersten mensche, voor en na den val, en eenige omstandigheden omtrent deze stof* voor den Adam in ballingschap (1664) hooren we Vondel ten slotte nog weer als theoloog. Heel dit kleine tractaat is zuiver theologie. Vondel is nu bijna tachtig jaar. Klaar en vast is de bouw der perioden in dit kleine stukje over het kleed der erfrechtvaardigheid. Het begint met een zin van een kleine pagina, dien ik hier niet alweer wil overschrijven, een zin waarin hij tegenover een schilderij van Apelles, die aan de hoogste eischen voldoet, stelt den bouw der katholieke waarheid, die door den Heiligen Geest zelf geregeerd wordt. Doch lees dien langen zin eens door met zijn onderdeelen en onderdeelen van onderdeelen, hoe doorziet ge opeens zonder verdere studie in vollen eenvoud en duidelijkheid het geheel der gedachte als een lange zuilengalerij. Dat is een van de groote krachten van Vondels proza, de helderheid en eenvoud in al die breed opgezette zinnen als weidsche bouwwerken.

God schiep Adam naar zijn beeld: heilig, wijs, rechtvaardig, oprecht en volkomen. Deze volkomenheid was een ‘overnatuerlijcke

schenckaedje.' De mensch bestaat uit vleesch en geest. Door het vleesch helt hij tot het 'goet des lichaems en der zinnen', door den geest tot het geestelijke en het 'verstaenbaere goet.' Daaruit ontstaat een strijd, moeilijkheid van zich 'wel te draegen.' Daartoe gaf God hem de Erfrechtvaardigheid 'waarmede, als met eenen toom, het meerder het minder deel moght intoomen. - Aldus luisterde het vleesch naar den geest om tegens zijnen wil niet uit te spatten, ten waere de geest tegens Godt quam in te spannen: evenwel stont het in de maght van den geest tegens Godt in te spannen of niet.'

Hiervoor volgen nu weer tal van bewijsplaatsen uit de Schrift en de Vaderen.

'Adam en Eva, dus heerlijck met deze overnatuurlijcke gave der Erfrechtvaerdigheit begenadight, leidden een geluckzaligh leven naer lichaem en ziel, geene steurnis onderworpen en opgetogen in geestelijcke wellusten van hemelsche bespiegelinge, gelijck Godts huisgenooten.'

Dan komt de mogelijkheid van verleiding, de val en het daarop noodzakelijk volgende verlies van het kleed der erfrechtvaardigheid, het besef van naakt te zijn. 'Hier openbaert zich de Herkentenis van dit jammerlijcke treurspel aller treurspelen, waer op datelijck volgt de schrickelijke Overganck van hun geluck in eene Ilias van ontelbaere rampzaligheden naer lichaem en ziel.' Even een vasthechten van de oude dierbare tooneelwetten, even de agnitio en peripetie.

Zoo kwam uit de zonde van één de verdoemenis van allen. Aan dit leerstuk knoopt hij dan een beschouwing vast over Pelagius, die de leer der erfzonde loochende. Deze leer van Pelagius met al wat er uit voortvloeide, bestrijdt Vondel krachtig.

Ik ben geen theoloog, maar dit meen ik toch wel te mogen constateeren: Voor wie eenmaal de Schrift en de Patres als de eenige en zuivere kenbron van goddelijke zaken aanvaardt, lijkt mij dit Berecht wel van den meest klaren eenvoud die er bij Vondel te vinden is. Meer dan elders vinden we hier ook een volkomen logischen gedachtegang in de opeenvolging van de onderdeelen.

Met dit betoog kon Vondel zich natuurlijk ook uit de groote moeilijkheid redden bij de voorstelling van den naakten Adam en Eva in het Paradijs, zooals die reeds zoo menigmaal in groote schoonheid door de schilderkunst waren uitgebeeld.

Toen en vooral in Amsterdam ging dit stellig niet op het tooneel zonder aanstoot, zonder krachtdadig verzet te wekken. Hij kon onze oerouders dus gevoegelijk eenige kleedij laten dragen, die dan tevens als symbool van het kleed der erfrechtvaardigheid kon doorgaan.

Deze bijgedachte zit wel achter het betoog in het Berecht en in een resoluten, franken toon, die zoo alle bezwaren met een enkele handbeweging weg vaagt, schrijft hij dan ook in zijn Opdracht van den Adam ‘Aen de Kunstbeminnende Heeren Vaders van het oudemannenhuis en weeshuis’ (die finantieel betrokken waren bij de opvoeringen) ‘voorstanders van het recht gebruick der tooneelspelen’ (let op de politiek in dit schoon epitheton): ‘Niemant kreucke om dit toestel van het paradijstooneel zijn voorhooft, nochte werde out en grijs voor den tijt van schrick en verbaestheit: want d'aenschouwer zal geen dertele saters en geile boxvoeten met moedernaeckte nymfen zien huppelen, neen zeker: en om de naeugezetten kort uit den droom te helpen, men zal het paradijstooneel zien gebootseert naer het paradijs, van den oppersten en eersten hovenier, in het oosten, aen d'Eufraet geplant, tot een lustprieel, en gezegent verblijf voor Adam en Eva, die hier, *in het zuivere gewaet van onnozelheit en Erfrechtvaerdigheit*, met engelen, aertsengelen en hemelsche geesten verkeerende, op hunne bruiloft den allerhooghste, die hen te zamen voeghde, eenen hemeldans toedanssen.’

Heel die opdracht kenmerkt zich door eenen luchtigen toon, waaruit toch verzekerdheid spreekt, alsof er geen vuiltje aan de lucht was, dat zich als een geweldig onweer over de opvoering van den Adam kon ontlasten. Even wordt de autoriteit van Grotius' Adamus exul aangehaald, welk doorluchtig voorbeeld hij slechts gevolgd heeft. ‘Indien d' aenschouwers, na het speelen, met een vrolijck hantgeklap eenstemmigh toonen dat hun dit behaeght,

zullenwe deze moeite niet qualijck besteet achten, en ondertusschen den kunstbeminnenden heeren vaderen der godtshuizen het hanthaven van 't recht gebruick der tooneelspeelen, ter eere van stadt en burgerije, bevolen laeten'.

De mogelijkheid van niet-spelen, 't is of hij er niet aan denkt, zoo verzekerd is zijn toon, zoo vast zijn vertrouwen in die kunstminnende heeren. En toch is voor ieder, die lezen kan die opdracht in haar luchtige onbezorgdheid en vertrouwen het bewijs, dat Vondel doodsbenauwd is zijn stuk nooit op de planken te zullen zien. Ja, Vondel kon ook wel handig en politiek zijn stijl draaien in zijn proza.

Vóór de tweede helft der 19de eeuw is echter de Adam niet vertoond in Holland, eigenlijk niet voor 1908, toen Royaards begon, want wat Van Lennep c.s. in 1852 tot stand bracht, moet meer op voordragen dan op eigenlijk spelen geleken hebben. En ook na het verschijnen van den Adam werden weer gedichten gedrukt, die getuigen van diepe verontwaardiging over het ten tooneele brengen van zoo heilig een stoffe. Volledigheidshalve wil ik er hier even op wijzen,[1] dat Vondel aan zijn Ovidius-vertaling in 1671, toen hij 84 jaar werd, een vrij omvangrijke *Voorrede* liet voorafgaan over de 'nutbaerheit der fabelen', waarbij we in het oog hebben te houden, dat Vondel het woord fabel niet in de beperkte beteekenis gebruikt, die wij thans kennen.

Ik kan niet zeggen, dat dit opstelletje nieuw licht over Vondels gaven en geest werpt. Het is een opeenstapeling van namen, feiten, autoriteiten, waarvan de dichter niet altijd de ware verhoudingen kan overzien. Op grond van de gelijkenissen van Jezus, de klaagliederen van David en Jeremias enz. enz. wordt het nut der verhalen bij Ovidius verdedigd. Hij haalt er zelfs Mirjam, de

1) Ook volgt nog achter Johannes de Boetgezant 1662 een halve pagina proza '*Aen den Lezer*', waarin erkend wordt dat den dichter ook wel bij het behandelen van gewijde historiën eenige fantasie toegestaan moet worden, 'voorbehouden dat hy in bybelstoffe zich doorgaens houde binnen de paelen van eene eerbiedige godtvruchtigheit en zedigheit'.

zuster van Mozes, bij, die ‘met de tamboer ten reie’ ging. Uit alles blijkt dat Vondel tot in zijn hoogen ouderdom behalve in de christelijke sferen, waar hij zijn hoogste heil vond, geleefd heeft in de wereld der Ouden met haar diepe wijsheid en schoone verbeeldingen.

De opdrachten

Meer nog misschien dan uit de tot nu toe behandelde prozastukken, die toch alle in hoofdzaak een betoogend karakter hebben, blijkt uit de opdrachten, welk een rijkdom van tonen, welk een verscheidenheid van melodieën Vondel zijn taalinstrument ontlokken kon, ook wanneer hij proza schreef. Ook in die opdrachten leeft de heele Vondel, hier niet enkel in zijn houding tot allerlei geestelijke waarden, als geloof, oudheid, aesthetiek, taalkennis, maar in de eerste plaats in zijn houding tegenover de buitenwereld, tegenover de menschen, die hij waardig keurde de eerste bladzijden van zijn werk met hun naam te sieren.

Hier hooren wij hem in alle tonen, van den meest diepen en onderdanigen eerbied tot de vertrouwelijke, gulle vriendschap. Overal treft hij den passenden, zuiveren toon, het juiste timbre in zijn geluid, de van zelfsprekende zinsmelodie en strofenbouw. Behalve de houding tegenover hen, wien hij zijn werk vereert, voelen we ook hier weer telkens zijn persoonlijk gevoel voor de dingen, waarin zijn dichterziel leeft, het lief en leed van den mensch Vondel. Ik kan hier natuurlijk niet die talrijke opdrachten stuk voor stuk in chronologische volgorde behandelen. Liever doe ik hier en daar een greep om de tegenstelling en de verscheidenheid te doen uitkomen.

Hooren we dan eerst dien diepen en eerbiedigen ootmoed in den nederigen burger van een republiek van kooplui tegenover ‘den onoverwinnelycksten Vorst en Heere, den Heere Ferdinandus den derden, gekoren Roomschen Keizer, altyt vermeerder des Rycks’, voor den Lucifer (1654):

> ‘Gelyck de Goddelycke Majesteit in een ongenaeckbaer licht gezeten is; zoo zit oock de weereltsche Mogentheit, die haer licht uit Godt schept, en de Godtheit afbeelt, in haren glans verheerlyckt: maer gelyck de Godtheit, of liever opperste Goetheit, den allerminsten en ootmoedigen, met den

> toeganck tot haren troon, begenadight; zoo gewaerdight de tydelycke Mogentheit oock den allerkleensten dat hy zich eerbiedigh voor hare voeten vernedere.'

Welk een zwellende statigheid in deze verheerlijking van het monarchaal gezag bij de gratie Gods in dien Katholieken Vondel, die eens, jaren her, in zijn Pascha een beeld gaf van den opstand der Hollanders tegen het wettig gezag van den Spaanschen Koning en in dien opstand Gods wil en leiding erkende; den Vondel, die zoo luchtig zijn veranderde houding zocht te verbergen in het fleurige, levendige herderspel van de Leeuwendalers. Hier verbergt hij niets meer, hier knielt hij openlijk in alle nederigheid voor de afschaduwing van het goddelijk gezag, waartegen de oproerige engelen in opstand waren gekomen.

> 'Op dit rampzalige voorbeelt van Lucifer, den Aertsengel, en eerst heerlycksten boven alle Engelen, volghden sedert, bykans alle eeuwen door, de wederspannige geweldenaers, waervan oude en jonge historiën getuigen, en toonen hoe gewelt, doortraptheit, en listige aenslagen der ongerechtigen, met glimp en schyn van wettigheit vermomt, ydel en krachteloos zyn, zoo lang Godts Voorzienigheit de geheilighde Maghten en Stammen hanthaeft, tot rust en veiligheit van allerhande Staten, die, zonder een wettigh Opperhooft, in geene burgerlycke gemeenschap kunnen bestaen: waerom Godts Orakel zelf, den menschelycken geslachte ten beste, deze Mogentheit, als zyn eige, in eenen adem, bevestight, gebiedende Gode en den Keizer elck hun recht te geven. Christenryck doorgaends, gelyck een schip in de wilde zee, aen alle kanten, en tegenwoordigh van Turck en Tarter, bestormt, en in noot van schipbreucke, vereischt ten hooghste deze eendraghtige eerbiedigheit tot het Keizerdom, om den algemeenen erfvyant des Christen naems te stuiten, en den Rycksbodem en zyne grenzen tegens den inbreuck der woeste volcken te veiligen en te stercken.'

Ook Van Hall haalt dezen zin aan, als voorbeeld van wat hij noemt den 'aaneengeschakelden' stijl bij Vondel tegenover den 'afgebroken' stijl. Hij heeft er reeds volkomen de kracht en solieden bouw van gevoeld: 'Gij zult, mijne toehoorders! voorzeker met mij, in dezen langen en onafgebroken volzin, eene geleidelijke zinsverdeeling, die zonder vermoeijen den hoorder of lezer bezig houdt, ontwaard, en gelijdtijdig daarin hebben opgemerkt eene langzame verheffing van stijl, een klimmende levendig-

heid van maat, en hoe de verschillende leden van denzelfden volzin elkander, zoo welluidend als ongezocht, volgen'.[1)]

Na den zin in zijn onderdeelen te hebben overzien, gaat hij voort: 'Heerlijk en schoon, en niet minder dan derzelver vorm en kleeding, zijn daarenboven de denkbeelden, die in dezen volzin als eene onafgebrokene gedachtenreeks in elkander vloeijen, uitgedrukt; en hij zelfs, die vóór eenigen tijd in zijne geschriften en gezangen het goddelijk recht en het wettig gezag van den Sultan des Turkschen rijks op de rampzalige Grieken verdedigde, zou echter hier de mannelijke en kernvolle taal, waarover Van den Vondel zoo meesterlijk gebood, moeten eerbiedigen, ten ware hem gevoel en oordeel geheel ontzegd ware'. We zijn in de dagen der Romantiek; Byron en anderen hadden gansch Europa met geestdrift vervuld voor de vrijheid der Grieken tegen den Turkschen geweldenaar. Zoo wordt Vondels Lucifer aan de Grieksche vrijheid vastgeknoopt.

Leggen we nu tegenover deze zware, geweldige opdracht aan Ferdinand III de koele, nuchtere meedeeling aan 'den Heere Justus Baeck' voor den Salomon (1648). In eenvoudige, korte zinnen, even helder van bouw, even veelzeggend als zijn breede perioden, schetst hij even zakelijk den inhoud van het spel: 'In dit treurspel wort geen bloet maer die groote ziel gestort' enz. Dan 'Uwe E. onder de Kunstbeminners gerekent, zal met den zijnen, die lust in dusdanige stoffe plaghten te scheppen, dit niet ongerijmt vinden, en gelieven t' ontfangen met zulck een genegentheit als het u opgedragen wort, tot een blijck dat ick blijve Uwe E. dienstwillige'.

Justus Baeck was de zoon van Laurens Joosten Baeck, den rijken suikerraffinadeur, die op Scheybeek bij Beverwijk woonde, waar Vondel omstreeks 1624 zulke rustige, genoegelijke dagen sleet, zulke jolige liedjes dichtte, bij wien hij een schuilplaats vond, toen hij vervolgd werd om den Palamedes, zoo niet op Scheybeek, dan toch in Laurens' huis in de stad. Justus werd door zijn huwelijk met Magdalena van Erp de zwager van Hooft. Uit den

1) Hollandsch Magazijn v. Letteren, Wetenschappen en Kunsten, Amsterdam, 1832, p. 177.

toon van de opdracht zou men bijna besluiten, dat de relatie met Justus niet zoo bijzonder intiem was en de opdracht een pure beleefdheid.

Toch heeft Vondel wel nauwe betrekkingen gezocht met Justus en zijn vrouw Magdalena.[1] Kan de koele toon van deze opdracht en misschien het opdragen zelf van een stuk met deze bepaalde strekking ook samenhangen met de onzekere houding van Justus tot het katholicisme, waar Sterck van spreekt, of van andere afdwalingen in Vondels oog.

Den leutigen, lossen, familiaren toon treft Vondel perfect, waar hij aan Anthonis de Hubert, die met Vondel, Hooft en Reael deel nam aan de bekende besprekingen over de Nederlandsche taal, de Amsterdamsche Hecuba opdraagt (1626). Welk een vertrouwelijke gemoedelijkheid, welk een hartelijke vriendschap zonder eenige praal van mooie woorden of deftige zinnen. Na nog even aan bedoelde besprekingen en besluiten herinnerd te hebben, eindigt hij: ‘Omhels dan, waerde heer ende vriend, onsen en der anderen arbeyd liefelijck, en, na uwe gewoonte, straf de misslaegen heusselijck, en leef hier voorspoedelijck, en namaels eeuwelijck.’

Maar hoor vooral dezen aanhef, vol vlotte scherts en luim; alles in korte zinnetjes, met toespeling op de hulp die hij bij de bewerking van Seneca's ‘Koninginne der treurspeelen’ tot de Amsterdamsche Hecuba van Hooft en Reael had ondervonden:[2]

> ‘Wy offeren hier uwe E. de Amsteldamsche Hecuba. Dezen bynaem draeghtse om dat Amstelredam haere geboorteplaets is. Verscheyde vaders hebben vaderlyck recht aen dit kind. Seydmen dat het schandelijck luyd datter meer als een vader tot eene zelve vrucht gehoort: wy staen het geerne toe: maer gelijck dat in de natuure oneerlijck is, alsoo sal't hier heerlyck sijn. Besietse, ja doorsietse vry, en zoo u dunct datter yet Godlycx in haer aenschijn zweeft, denckt datse geboren, ende oock herbooren is, alsoo datse met recht twee of dryboortige magh heeten.’

Speelscher, guitiger en geestiger klinkt de aanhef als hij zich tot ‘de wijze en vernuftige joffrouwe Maria Tesselschade Roemers,

1) Zie Sterck, Oorkonden, p. 138 en l41.
2) Zie Brandt's Leven (1905), p. 27.

weduwe van wijlen Heer Alard Krombalch' richt in zijn opdracht van de vertaalde Electra van Sophokles (1639):

> 'Gelijck een vryer met overlegh, en oordeel zyn hart, en liefde zet op een jonge vryster, die, om haere natuurlijcke schoonheid, aengebore bevalligheid, en voegelijck cieraed, bekoorlijck is; eveneens kreegh ick een' treck tot deze princes Elektra, of liever Electa, een uitgeleze dochter.'

Maar Tesselschade is de wijze, vernuftige en geleerde; hij kan niet nalaten haar in prettigen verteltoon een en ander mee te deelen over den aard van het stuk. Zij begrijpt dat wel, en hij kan haar uitleggen de moeilijkheden, aan het vertalen van zoo'n Grieksch drama verbonden. Dat is lang niet mis. 'Men bejegent plaetsen zo duister als raedsels, waer over d'uitleggers noch met zich zelve, noch met anderen overeen stemmen, en in 't uitleggen hemel en aerde verschillen. Oock is 't onmogelijck de redenen wel te binden, indien men gehouden zijnde de Griecksche koppelingen stip te volgen, niet met een ruim geweten wat vrymoedich daer over heenen durf vaeren.' Maar zijn zij niet confraters in het dichterschap en in het vertalen? Zij kan er ook van meespreken. 'Het van d'eene tael in d'ander, door eenen engen hals te gieten, gaet zonder plengen niet te werck:' (aardig beeld) 'een zaeck die ghy, wyze en vernuftige Joffrou, magtigh zijt te oordeelen, door ondervinding in 't vertaelen van uwen Tuscaenschen Tasso.'

In hoofsche, vleiende wendingen weet hij gracieus zijn Electra voor hare 'voeten, als aen eene der hemelsche zanggodinnen op te offeren.' Immers

> 'Uwe bezigheid ondertusschen by poozen wat uitgespannen zijnde, om de snede van vernuft en zinnen, door het al te stadigh blocken, op een zelve werck, niet te verstompen, verquickt en zegent zomtijds den Hollandschen Parnas met eenen lieflijcken en aengenamen dauw, van aertige spitsvondigheden, en geestige bloemen, en druckt uwe schrandere gedachten in verscheide taelen geluckighlijck uit, en koomt zelve op welgestelde toonen van leckere poësy al soetelijck en zachtelijck aen, gelijck het luisterende hart naer den kittelenden galm van luiten en fluiten.'

Hooft heeft aardige brieven aan Tesseltje geschreven, zeker, maar mij zijn ze dikwijls te precieus, wat te gewild geestig. Voor mij zit er nog al eens wat onechts in. Doch hier bij den 'burgerlijken'

Vondel beweegt zich de ware, franke, ridderlijke hoffelijkheid. Dit is iets geheel anders dan wat we bij Hooft vinden; maar het behoeft stellig niet onder te doen voor het liefste, vleiendste briefje, dat de drost ooit aan Tesselschade zond.

En hoe ongedwongen en geestdriftig laat hij zich gaan in de hartstochtelijke uiting over zijn kunst en zijn werk tegenover dien vriend en hooggeëerden geleerde, die alles zoo precies weet van de zoo geëerbiedigde oude tooneelwetten, die zich zoo ruim en vrij beweegt in die kunst, waar hij zich met moeite inwerkte en die hem zoo onafgebroken tot bewondering en nobelen wedijver dwingt. Aan hem kan hij pas zijn hart eens geheel uitstorten. Zoo werd de schitterende, leerrijke opdracht van de Gebroeders (1640), dat eenige treurspel van Vondel, waarvan we door een toeval ook zooveel weten van het decor en de requisieten, aan Geraerd Vossius, 'Professor der Historiën, in de doorluchtige schole der wijd vermaerde koopstede Amsterdam', bijna een opstel, dat we plaats konden geven onder zijn afzonderlijke prozastukken.

'Doorluchtige Man', in die aanspraak reeds spreekt een glorieus, apart geluid van waardeering. Met welk een passie gaat hij op in dat geweldige geval van David en de Gibeonieten. Hoe vol is hij van het verhaal, dat hij vond 'in de heilige bladen des profeeten Samuëls', zoo helder 'als waer het met zonnestraelen beschreven'. Koning Saul en de zijnen zijn door gruwzame ongehoorzaamheid van allerlei aard afgedwaald van de 'Koninklijcke heirbaene der godvruchtigheid en rechtvaerdigheid'; rampzalig komen zij om, beroofd voor eeuwig van scepter en kroon.

Ook de laatste afstammelingen worden uitgeroeid. Het geval staat bij Samuel (II, c. 21) aldus: 'Ende daer was in Davids dagen een honger, drie jaren, jaer achter jaer; ende David sochte het aengesichte des Heeren, ende de Heere seyde: Het is om Sauls ende om des bloethuyses wille, omdat hy de Gibeoniten gedoodt heeft. - David dan seyde tot de Gibeoniten: Wat sal ick u lieden doen? ende waer mede sal ick versoenen, dat ghy het erfdeel des Heeren zegenet? - Ende sy seyden tot den Koning: De man die

ons te niete gemaeckt en tegen ons gedacht heeft, dat wy souden verdelght worden, sonder te konnen bestaen in eenige lantpale van Israël, laet ons seven mannen van sijne sonen gegeven worden, dat wij se den Heere ophangen te Gibea Sauls, o gy verkorene des Heeren. Ende de Koningh seyde: Ick salse geven.'

Wat voelt Vondel de moeilijkheid, waarin David verkeert tegenover hen, met wie hij door huwlijk vermaagschapt was. Men lette er op: 'hoe verdacht dit stuck David en zijn kroon kon maecken, by zijne doodvyanden, en lasteraers; recht of hy zelf in dit werck zocht, 't geen God, by die gelegentheid van Gabaon, zocht, ende oock belooft hadde, naemelijck: te verdelgen Sauls geslacht, dat Davids Rijck kon beroeren, en Juda door Davids stoel te bevestigen.'

In breede trekken schildert hij voor den vriend, die dit alles zoo goed zal verstaan, al het aangrijpende en ontroerende van dit bloedig drama, waarin heerscht de Oud-testamentische God der wrake en gerechtigheid. En terwijl hij heel dat tafereel in zijn gespannen verbeelding klaar en vlammend voor zich ziet, voelt hij de geestelijke verwantschap aan dien anderen Zuid-Nederlander en ziet met oogen klaar, hoe Rubens heel dit schrikkelijke tooneel zou uitbeelden; hij ontwerpt heel de machtige schilderij. Welk een enthousiasme voor een stellig nog al barokke symboliek:

> 'Hier word ick belust, om door Rubens, de glori der penseelen onzer eeuwe, een heerlijck en koningklijck tafereel, als een treurtooneel te stoffeeren. Hy valt aen het teeckenen, ordineeren en schilderen, nocht zijn wackere geest rust eer het werckstuck voltooit zy. David zit 'er zwaermoedigh op den hoogen troon. Men ziet 'er, door een poort in 't verschiet, de drooge dorre en dorstige landouw quijnen. Boven in 't gewelf van 't prachtige marmeren en cederen hof zwieren zommige Engelkens, die, naer de gewoone zinrijckheid des allervernuftighsten Schilders, elck om strijd bezigh zijn, om net uit te beelden, 'tgeen ter zaecke dient. 'Teen schijnt het vonnis der Gebroederen uit een half ingerolt blad te vellen. Een ander geeft met een geslote water-spuit te kennen dat de hemel gesloten zy. Een ander beduid met een dompige fackel, een ander, met eenen waaier in 't aenzicht waeiende, hitte en benauwtheid. Twee andere schijnen twee stammen uit te beelden, te weten: het een, dat vrolijck van opzicht met kroon en scepter in top vlieght, Juda; het ander, dat, verbaest en treurigh van gelaet, en met den hoofde neer-

> waert vallende, naer de vallende kroone grijpt, Benjamin. Andere maecken een yzere keten klaer, om der misdadigen halzen te sluiten. Een ander druckt met weeghschael en zwaerd de rechtvaerdigheid der straffe uit. Sauls verweze nakomelingen staen voor den rechterstoel, *en* zien zeer deerlijck, overmits Benajas den lammen Mephiboseth en het kleentje Micha, op het wencken van 's Konings oogen, en wijzen des uitgestreckten scepters, uit den hoop treckt; terwyl de Gabaoners met wraeckgierige en gloeiende aengezichten, aen d'eene zijde, op hun recht dringen, en aen d'andere zijde hem benaauwen het misbaer en de traenen der allerbedruckste Michol; waernevens de stockoude weduwe, al bevende met de rechte hand op haer stoxken en met de slincke op de rechte schouder van hare kamenier leunende, met een lachende aenschijn meld, datze van rouwe aen 't mijmeren geslaegen, niet weet watze zeit.'

Rembrandtiek is het tafereel allerminst, geen somber spel van licht en donker, waarin de diepste ontroering beeft. Vondel heeft nu eenmaal nimmer de aangrijpende tragiek die de allergrootste der wereld, waar hij in Amsterdam voorbij liep, wist uit te drukken in kleur, gevoeld. Het zijn losse figuren, die ieder voor zich zelf spreken, in klare overzichtelijkheid tot een geheel gecombineerd. Rubens verstond hij wel, en inderdaad naar zulke gegevens zou de meester wel een schilderij hebben kunnen opzetten die volkomen aan des dichters behoefte aan sprekende klaarheid en wijze symboliek kon voldoen.

Nauwelijks overziet deze met een enkelen blik het grootsche tafereel, dat zijn verbeelding schiep, of daar verrijst die andere groote geestelijk verwante, die andere leidsman door zijn kunst en de toepasselijke Latijnsche verzen uit de Aeneis vloeien van zijn lippen:

> Sed nullis ille movetur
> Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
> Fata obstant, placidasque viri Deus obstruit auris etc.

Zelden is het ons gegeven, den dichter zoo te bespieden in wat hij gevoeld moet hebben, toen zijn geest vaardig werd tot het werk, toen de inspiratie in hem gloeide.

Nu komt de theologische beschouwing. 'Een zeker Godgeleerde' (dat zal wel een starre, onverzoenlijke calvinist zijn geweest) 'laet zich duncken, dat wij David te lang doende deizen, en hier

medoogend uitbeeldende, tegens de voegelijckheid misdoen. David, zeit hy, was al te bereid Gods bevelen te gehoorzaemen, noch maeckte zooveel wercks van den verworpen Saul en zijne kinderen niet, om die straf zoo lang te vertrecken.'

Maar daar is Vondel het absoluut niet mee eens; hij heeft bewijzen te over om het tegendeel te verdedigen. Zoo b.v. 'Voor ons spreecken Davids eige lijckklaghten en traenen, over Saul en zijn zoonen; de wraeck over hun vervolgers; oock zijn eigen mond: Is er noch yemant van Sauls huis overgebleven, aen wien ick barmhartigheid doe, om Jonathans wil' enz. En ten slotte zijn eigen oordeel, zijn persoonlijke zachtheid, mildheid, menschelijkheid: 'Het stemt eer met de voegelijckheid David met barmhartigheid te bekleeden, als van alle menschelijcke genegenheid te ontblooten; behoudens dat de gehoorzaemheid, ten leste d'overhand behoudende, het Orakel getrouwelijck uitvoere.'

Na zoo het geval, waar heel zijn dichterlijke geest vol van is, onder verschillend licht te hebben bezien, komt zijn zelfbewustzijn als kunstenaar tegen over het beste deel van zijn publiek naar voren; 'Ick moet bij deze gelegenheid ter loop aenroeren, dat luiden, van geen geringe geleertheid, en wetenschap, zich luttel met poëzye bemoeiende, by wylen al te naeuwe en strenge keurmeesters zijn, over deze kunst, en niet wel begrijpen, hoe die te teer en te edel zy, om zulck een harde proef uit te staen, zonder een groot deel van haere aertigheit en luister te verliezen.' Om door hen volkomen begrepen te worden, moet de kunstenaar zich soms wat schikken. De schilder is enkel nabootser der natuur, maar toch zal hij soms een invallende schaduw geven, waar ze de natuur weigert, om andere deelen beter te doen uitkomen. Zoo doet ook de musicus. Doch waar het een Bijbelstof geldt, is de dichter gebonden aan de Schrift. Hij weet, 'dat in 't herhaelen en vertoonen van geschiedenissen, beschreven met die zuivere en sneeuwitte duiveveder (getrocken als uit den vleugel der hemelsche Duive, die, aen den oever der Jordane, op dat van heiligheid straelende en gedoopte hoofd des onbesmetten nederdaelde) een zonderlinge maetigheid en saechachtige eerbiedigheid dient

onderhouden, terwijl men in weereldlijcke historien, noch meer in heidensche verzieringen ruimschoots magh zeilen.' Heeft de Heer Professor het niet zelf in zijn gedachten gedrukt: 'te weten: 'tGeen Gods boeck zeit noodzaeckelijck, 'tgeen het niet zeit spaerzaem, 'tgeen hier tegens strijd geensins te zeggen'?

Als om aan het zelfportret, dat hij in deze bladzijden ontwierp, de laatste hand te leggen, eindigt hij met de eerbiedige hulde aan de geleerdheid en wijsheid, die Vossius met Van Baerle in de doorluchtige schole 'dezer schatrijcke vermaerde koopstad' vertegenwoordigen. 'Doorluchtige Man, ick hebbe, om zelf yet te scheppen en te leeren, water in zee gedragen, en geschenen den Professor te willen leeren. Vergeef toch deze vermetelheid'.

Welk een rijkdom van schoonheid en wijsheid, van nobele dichterlijke menschelijkheid, naar vorm en inhoud beide, in zulk een enkele opdracht. De lezer van thans slaat er misschien nauwelijks een oog in, als hij de Gebroeders eens lezen wil. En toch, hoe voortreffelijk leeren we hier den dichter kennen, niet enkel in zijn volkomen meesterschap in het próza, dat zulk een eenvoud en klaarheid behoudt bij zulk een weelderige uitbeelding, bij zulk een schat van ideeën, - doch heel de dichter zelf ten voeten uit staat voor ons. We zien hem in zijn geestdriftig opgaan in zijn Bijbelstof, zijn heiligen scheppingsdrang, zijn verwantschap aan Rubens en Virgilius, zijn mildheid van gemoed, zijn gebondenheid aan Gods woord, zijn begrip van eigen kunstenaarschap, zijn eerbied voor de officieele wetenschap, zijn liefde voor de glorie van Amsterdam.

Wij kunnen allen kennisnemen van de tooneelaanwijzingen voor de opvoering der Gebroeders, overgedrukt van het schutblad van een oud exemplaar. Twee achtbare mannen uit de 18de eeuw verklaarden op grond van vergelijking met handschriften van Vondel, dat deze tooneelaanwijzingen van Vondels hand zelve zijn. Unger trekt deze overtuiging sterk in twijfel[1]. Wie ze geschreven heeft laat ik in het midden. Ik heb het handschrift niet gezien en kan er geen oordeel over hebben.

1) Zie Bibliographie van Vondels werken, p. 219 No. 13 en Oud-Holland, II, p. 299.

Maar wie ze ook schreef, Vondel zelf moet toch aan dit alles wel de leiding gegeven hebben. Wie zou toen met zooveel zorg en liefde ieder onderdeel van de kleeding des hoogen priesters volkomen in overeenstemming gebracht hebben met den tekst uit Exodus 28, als Vondel zelf, die zich zoo trouw gebonden achtte aan de Schrift. Wie kon beter dan hij zoo precies aangeven, hoe de borstlap, hoe de ark, hoe de kandelaar er uit moesten zien om de volle historische Bijbelsche wijding aan zijn stuk te geven. Lees daar de beschrijving van den hoogen priester met zijn witten onderrok ‘met witte mouwen beyde vol oogen; daerboven moet een hemelsblauwe rock zijn, daer de schellekens en granaetapplen aen hangen, en boven die moet de lyfrock zyn, geborduurd oft gewrocht met goud, hemels blauw, purper, scharlaken en wit deur malkander.’

't Is natuurlijk een droge opsomming, maar toch ge ziet er een Rubensiaansche figuur uit oprijzen.

Zoo zijn er nog tal van interessante grepen te doen uit dien rijken voorraad van Opdrachten in proza, waaruit we Vondels qualiteiten als prozaschrijver in al haar verscheidenheid en veelzijdigheid kunnen leeren kennen en waarbij we ook telkens weer belangwekkende zijden van den mensch en kunstenaar te zien krijgen. Ik moet mij beperken en kan er hier nog slechts enkele aanstippen.

Zoo is daar al die heele vroege, de opdracht van Hierusalem verwoest (1620) aan vader Hooft, dien Cornelis Pieterszoon, dat ‘hoofd vol kreucken, een geweten sonder rimpel’. Dit proza is al veel vlotter en leniger dan de logge, zware zinnen, die aen het Pascha voorafgaan, waarmee hij den ‘goedtwillighen leser heyl en salicheyt’ wenscht. Hoor zijn liefde voor Amsterdam reeds in de aanspraak, waar Hooft betiteld wordt: ‘Raed en ouwd Burgermeester der om des weerelds ommeloop wyd beroemde koopstad Amstelredam.’

Hij huldigt in den ouden Hooft het gezag en de toewijding aan het ambt der regeering. Die wijsheid en toewijding erkent

hij in de eerste plaats in de wijze waarop hier de Brabanders zijn geherbergd, die voor de wreede vervolging om den geloove van hun katholieke landgenooten de wijk moesten nemen.

> ‘De weerdighste vrucht van deze arbeyd is dat vele duyzend verjaeghde menschen in den schoot en het gebied der doorluchtige Heeren Staten gastvry zyn geherberght en lieflijck gekoestert, en die in veylige schaduwe gezeten niet meer hoeven te vreezen de grimmigheyd van die uyt het voorborgh der Hellen opgedonderde Spaensche Alecto, die drymael haer geslangde perruyck geschud hebbende, met haer fackel het vuyr stack inde mutsaerden en rijsbossen die de palen en staecken bekleeden waeraen dagelijcx vele vrome Christenen wierden vastgemaeckt, die midden inde vlammen Jesus Christus lof toezingende, hem lijf en ziele opofferden tot eenen zoeten en Godbehaegelijcken reuck.’

Hier ligt de kiem reeds van de schoone verzen, die Vondel aan de wijsheid, rechtvaardigheid, onkreukbaarheid van den ouden libertijn in den Roskam wijden zal.

‘Daer mangelt niets anders als danckbaerheyd.’ Moge de opdracht van Hierusalem een kleine uiting van die dankbaarheid bij den dichter zijn, ‘en dat nog zooveel te liever, overmids uyt uwe E. lendenen gesproten is die Groote Apollo die onze nederduitsche tale den dagh, en zyn treffelijck geslacht schoonder luyster geeft.’

Aan Dierick Korver voor de Heerlijckheyd van Salomon (1620) dit:

> ‘Het gene de voortreffelijcke Michel de Montaigne in 't algemeen van een uytnemende Poeetisch werck getuyght, daer hy schrijft: La bonne, la supreme, la divine est au dessus des regles de la raison. Quiconque en discerne la beauté d'une veüe ferme et rassise, il ne la void pas: non plus que la splendeur d'un esclair. Elle ne prattique point nostre jugement: elle le ravit et ravage, dat zelve mogen wy in 't byzonder van dit juweel spreken’ (de tekst van Du Bartas nl.).’

Ik pik dit even uit deze opdracht, niet alleen omdat er uit blijkt, dat Vondel Montaigne gelezen heeft[1)], maar vooral ook omdat hij uit diens werk juist door deze zoo bijzonder typeerende plaats getroffen werd, waarin zoo voortreffelijk is uitgedrukt het nieuwe

1) Ook in de opdracht van de Feniciaensche nog (1668) haalt hij Montaigne met instemming aan.

besef der macht en grootheid van de kunst in de Renaissance.

Zagen we Vondel bij de Gebroeders zijn eigen werk ombeelden tot een schilderij van Rubens, omgekeerd schijnt hij tot het plan van den Joseph in Dothan (1640) te schrijven in dien zelfden tijd te zijn geïnspireerd door een schilderij:

> 'Josephs verkoopinge schoot ons in den zin door het tafereel van Jan Pinas, hangende neffens meer kunstige stucken van Peter Lastman, ten huise van den hooghgeleerden en ervaren Dokter Robbert Verhoeven; daer de bloedige rock den Vader vertoont wort, gelijck wy in 't sluiten van dit werck, ten naesten by, met woorden des schilders verwen, teikeningen, en hartstoghten, pooghden na te volgen.'

Deze opdracht aan Joachim van Wickevort, een man van stand en aanzien, die blijkens de opdracht kunst en wetenschap waardeerde, is weer in den min of meer deftigen stijl gehouden, rijk aan schoone beeldspraak. Ook hieruit haalde Van Hall een fragment aan en 't is wel weer de moeite waard iets van zijn opinie te hooren, daar het de houding van voor een eeuw tegenover het proza zoo goed doet uitkomen. 'Zij, zegt hij,[1)] die beweeren, dat de welsprekendheid alleen het werk des verstands moet zijn, en dat de redenaar, wil hij het gebied der dichtkunst niet betreden, alleen betoogen en onderwijzen moet, zullen de beelden en leenspreuken, in de aangevoerde plaatsen voorkomende, voorzeker afkeuren.' Men ziet het, ook toen zelfs nog werd het proza nog lang niet door iedereen voor vol aangezien en vrijgelaten in zijn eigen ontwikkeling. En zelfs Van Hall zelf, die zoo bijzonder met Vondels proza ingenomen is, er voor zijn tijd zoo verstandig en smaakvol over spreekt, is uiterst voorzichtig in zijn oordeel, waar hij, na er op gewezen te hebben, dat er menschen zijn voor wie de redenaar en de dichter elkaar kunnen naderen, zijn periode eindigt met: 'Deze zullen den Vorst der Nederlandsche Dichteren niet veroordeelen, wanneer hij als redekundig schrijver de grenzen zijner eigene kunst, die der dichtkunst, hier en daar niet alleen nadert, maar zelfs op eene, naar mijn inzien *niet altijd berispelijke*, wijze overschrijdt.'

1) T.a.p., p. 171.

In geen der Opdrachten misschien treedt Vondel zoo sterk als in die voor de Maria Stuart (1646) naar voren als de vurige hartstochtelijke vereerder van het Katholicisme, die in zijn geestdriftige overdrijving de juiste verhoudingen uit het oog verliest en blind wordt voor de onmiskenbare feiten, welke een donkere schaduw werpen over de stille, vrome, duldende katholiciteit van zijn vlekkelooze heldin.

Hij draagt de Maria Stuart op aan 'Eduart door Godts genade Palts-Grave bij den Rijn, Hertoge van Bajere', zoon van den verdeven Koning van Boheme, een bekeerling als hij zelf.

Wanneer we hier nu lezen:

> 'In deze leste, zoo veel koeler in yver dan d'eerste, tijden, komt een *eenige* Maria Stuart op, als een nieuwe star. Zy versmaet haren grijzen stam, het edelste geslacht van geheel Kristenrijck. Zy vergeet over de hondert voorzaten en voorvaders, alle Monarchen van haren bloede, wiens oirsprong het einde van Alexander de Grootes tijt bereickt. Zy buight haer vrye schouders gewilligh, geduldigh onder het kruis, ten spiegel voor alle Kriste Vorsten. Hierom blinckt ze nu met recht onder de zalige Martelstarren in Godts hemelsche klaerheit, aen de voeten van Maria, wiens naem zy zoo waerdigh gedragen heeft, als zy haer, onder het twintigh jarige kruis, en met zoo vele zwaerden van wederwaerdigheit doorregen, nader dan zoo vele Koninginnen stont.'

dan bewonderen wij de schoonheid van taal; we bewonderen het schoone beeld, dat Vondels verbeelding van Maria Stuart schiep, de teerheid en eerbied, waarmee hij het hier in enkele zoet vloeiende zinnen teekent, doch ieder die ook maar eenigszins met de vaststaande historische feiten bekend is, zal moeten erkennen, dat dit beeld ook niet meer is dan fantasie.

Hier laat hij zich door het beeld, dat zijn geloof hem van Maria Stuart scheppen deed, zoo zeer betooveren, dat hij zelfs vrijwillig en wel bewust de hem zoo dierbare tooneelwetten eraan geeft:

> 'De tooneelwetten lijden by Aristoteles naulicks, datmen een personaedje *in alle deelen zoo onnozel, zoo volmaeckt*' [ik cursiveer] 'de treurrol laet spelen; maer liever zulck eene, die, tusschen deugdelijck en gebreckelijck den middenwegh houde, en met eenige schult en gebreken behangen, of door een hevigen hartstogt tot iet gruwzaems vervoert wert; waerom wy, om dit mangel te boeten, Stuarts onnozelheit en rechtvaerdigheit van haere zaeck

> met den mist der opspraecke en lasteringe en boosheit van dien tijdt benevelden, op dat haer Kristelijcke en Koningklijcke deugden, hier en daer wat verdonckert, te schooner moghten uitschijnen. Zoo steeckt gouden en purperen glans op nevels en wolcken, en licht op bruine schaduwen af.'

Natuurlijk moeten we hier wel bij in het oog houden, dat de historische kritiek in Vondels dagen nog in de windselen lag. Dat Vondel dingen, die hem niet naar den smaak waren en niet in zijn kader pasten, eenvoudig voor laster en bedrog uitgaf, nemen we hem oneindig minder kwalijk, dan we het iemand zouden doen, die thans in zijn geest een Maria Stuart zou schrijven. Vondel kon van een zeldzame naïveteit in dergelijke dingen zijn. Wanneer we echter al deze bezwaren wegdenken, dan kunnen we toch genieten van de schoonheid en reinheid van zeden, het martelaarschap en de vroomheid, waarin hij *zijn* Maria Stuart zag, al is het dan een geheel andere dan de historische. En de enkele bladzij proza, waarin hij zijn ideaal in enkele trekken schetst in deze Opdracht, overtreft misschien dan nog in ontroerende teederheid het heele drama zelf.

Bij de Leeuwendalers, uit dienzelfden tijd, leefde Vondel natuurlijk in dezelfde denkbeelden. Hij hield van den vrede; hij ging op in het lot van Holland en van zijn dierbaar Amsterdam. Maar toch kwam hij met zijn toenmalige ideeën bij het vredefeest in een moeilijk parket.

De oorlog was zoo langzamerhand een algemeen Europeesche geworden. De machtige handelstaat Holland lag midden tusschen de oorlogvoerende landen in, en, mogen sommigen al genoten hebben van het visschen in troebel water, het belemmerende en verlammende van den algemeenen oorlogstoestand deed zich sterk voelen in handel en nijverheid.

> 't Hol en 't hongerigh Europe
> Hijght met smerte en open mont
> Naer 't gemeene vreverbont

zong Vondel in zijn Vredezang. Er was oorlogsmoeheid en met vreugde zag men den loop der onderhandelingen tusschen de strijdende machten in 1647 in Munster en Osnabrück. Het resul-

taat was voor Holland een schitterende bevestiging van den toestand, dien het zich door eigen strijd en volharding had geschapen, een volkomen erkenning als zelfstandigen staat, door niets meer gebonden aan Spanje noch het Duitsche rijk. Vondel begon zijn Leeuwendalers, reeds in 1647 nog tijdens het leven van den ook door hem geëerbiedigden Frederik Hendrik. Een herdersspel. Vondel leefde mee in de glorie van zijn land, talrijke zangen getuigen het, maar voor den Roomschen Vondel, voor den Vondel die hing aan het koningschap bij de gratie Gods, moet er in den oorsprong van den langen worstelstrijd iets pijnlijks zijn geweest, dat hem belette de verheerlijkte helden van den opstand zelve in edelen strijd en zelfopoffering ten tooneele te voeren. Hoe kon hij een apotheose geven van den Zwijger, van Marnix, van Maurits? Voor hem was thans die opstand niet meer te rechtvaardigen. Toen hij het Pascha schreef stond hij er geheel anders voor.

Hij koos dus een fantastisch zinnebeeldig spel, waarin men uiterst vaag de lijnen der gebeurtenissen kon terug vinden, maar waarin elke openlijke hulde aan de leiders der revolutie, alle sympathie voor de Spaansche heeren, elk partij kiezen achterwege blijven kon. ‘Wij hebben, zegt hij in de Opdracht aan Michiel Le Blon agent der kroone en koninginne van Zweden, slechts eenige verwen en geuren, die ons voornemen dienen konden, uitgezocht, en ondereen gemengt, en het beloop van oorloge en vredehandel aldus in het klein ten ruighsten ontworpen, om alle hatelijckheit te schuwen; anders had men de bloem van deze verzieringe netter op de zaeck zelf konnen passen.’ Hij koos een vorm, waarin zijn oude liefde leven kon voor Virgilius, wiens Herders-kout hij in hetzelfde jaar nog vertaalde. Zoo kon hij Noord en Zuid schilderen, beide even schuldig, beide in goed vertrouwen en met goede bedoelingen bezield, bereid tenslotte om zich voor elkaar op te offeren.

Pour le besoin de la cause een heidensch spel dus bij den vromen, christelijken Vondel; een spel van heidensche natuurdienst en offerande, maar Vondel legt er den vollen nadruk op in zijn woord aan Le Blon, dat hij de Godheid Pan gekozen heeft.

> ‘Evenwel brengen wy Pan op het tooneel; eensdeels dewijl de veerijckheit der Nederlanden een Veegodtheit vereischt; anderdeels om iet grooters aen te wijzen, 't welck van het Heidendom door dien zeldzamen afgodt uitgebeelt wert. Want die vervloeckte afgodery, en het menighvouwdigh verdeelen van het enkele en eenige Wezen der Godtheit in ontelbare bygoden, ter zijde gestelt, zoo schilderde Pan haer wat groots en waerachtighs voor d'oogen. Pan is het Grieksche Al gezeit, en de natuurwijze Heidenen wouden door zyn beelt de geheele Natuur, of liever de Godtheit, die zich in alle schepselen uitstort, uitbeelden.’

Met nadruk haalt hij ook Virgilius aan. Waar thans de vredetriomf weerklinkt,

> ‘magh de Hollantsche Melker in de schaduwe des beukebooms gedoken, den hemel en hem (nl. Frederik Hendrik) ter eere zingen:
>
> O Maetelief, ick hou gewis een Godt,
> Een Godtheit, holp ons aen dit vreedzaem lot
> Ick wil hem oock opoffren myn gedachten,
> En lam en vaers, het puick der kudde, slaghten;
> Dewijl hy my laet weiden zoo gerust,
> En spelen wat mijn hart begeert, en lust.
>
> Wy mosten dan mede op het spoor van Virgilius (die in 't geruste bezit van zijn hoeve en lantgoet herstelt, Augustus aldus met Herderszangen eerde) den Hoogen Mogenden Heeren Staten, d'assche van den Nassauschen Vredehelt, uit Keizerlycken stamme, Willem, zynen eenigen zone, Prince van Oranje, en onze Burgemeesteren, die getrouwe Vredevaderen, dit Lantspel toespelen.’

Zoo is dit spel van vreugde over den vrede geworden meer een zoet zich vermeien in dierbare Virgiliaansche sferen, dan een krachtige, fiere, zelfbewuste uiting van nationalen trots. Tijdgenooten zullen deze ‘neutrale’ hulde allicht wat slap gevonden hebben. Vondel zelf heeft ervoor gevreesd, we voelen het door heel zijn Opdracht aan Le Blon heen, ook in zijn Voorredenaer. Maar hij kon nu eenmaal niet anders. Hij huldigde in bevallige, weidsche gratie, in frissche natuurlijkheid den Vrede, niet den Oorlog en zijn motieven die eraan voorafgingen.

Er zouden nog heel wat leerzame en verrassende plaatsen aan te strepen zijn in deze Opdrachten. Zoo die over de gemeenschap der poëzie, schilderkunst en beeldhouwerij in de Opdracht van Horatius' Lierzangen aan de Kunstgenooten van St. Lucas (1654).

Lessings Laocoon lag nog in verre verte. Vondel was eigenlijk de man niet voor een logisch doorgevoerd betoog over een dergelijk onderwerp en hij waagt er zich dan ook niet aan. In de Opdracht wordt van de bekende huldiging en kroning door de broeders van St. Lucas niet gerept. Over het feit of die Opdracht voor of na de huldiging plaats had, bestaat verschil van meening.[1)]

Dan is er zoo'n enkel woord, als verdwaald in de Opdracht aan Andries de Graef van David in Ballingschap (1660): 'De ridder en drost Hooft zeide niet buiten reden, dat d'allerschoonste dingen by inbeeldinge bestaen.' Dit is de groote waarheid, die eigenlijk eerst in de achttiende eeuw wordt ontdekt, het verlossende woord tegen het verstarde classicisme, dat dan eerst door de aesthetici wel bewust wordt uitgesproken. Gian Vicenzo Gravina wordt gesignaleerd als de eerste die heel laat in de 17e eeuw vaag zulke ideeën heeft geformuleerd.[2)] Hooft en Vondel zouden ze dus bij ons reeds in de verte hebben zien schitteren. Maar al hebben ze de theorie niet vastgesteld, al hingen ze aan hun regels en voorschriften, in de practijk hebben zij er immers naar gewerkt.

Dan in de Opdracht aan Cornelis van Vlooswyck van David Herstelt (1660), waar het hartewee ontvouwd wordt in de liefde der ouders voor hunne kinderen, waar hij met David klaagt: 'Och, mijn zoon Absolon, och Absolon, mijn zoon, moght ick voor u sterven! Och Absolon, mijn zoon, och mijn zoon Absolon!' Hoe trilt hier Vondels eigen zieleleed over den jongen Joost:

> 'Hier valt in zijnen uitgang het treurspel op het allerkrachtighste, en gaet alle treurspelen in droefheit te boven. Ick wert ontsteecken dese treurstof, uit haeren aert zoo hartroerende en leerzaem t'ontvouwen, en noch te vieriger, aengezien koning Davids herstellinge, als het anderde deel, vast is aen zijne ballingschap, onlangs gespeelt, op datze tegen elckandere te klaerder afsteecken, en d'onbestandigheit van het beloop der weerelt voor der aenschouweren oogen stellende, hun levendigh inboezemen, *dat er heden niets zoo vreemd voorvalt of het is al van outs gebeurt; want onder het omwentelen*

1) Zie Sterck, Hoofdstukken, p. 57 en Moller, Tijdschrift Mij. d. Letterkunde, XLIII p. 70.
2) J.G. Robertson, Studies in the Genesis of Romantic Theory in the Eighteenth Century, Cambridge 1923, p. 27 vlg. en mijn 'De Roman in de achttiende eeuw in West-Europa', p. 120.

> *van het radt van avontuure komen de zelve zaecken in andere tyden, plaetsen en personaedjen, t'elckenmaele weder boven*.' [Cursiveering van mij].'

En dan in zijn hoogen ouderdom in de Opdracht aan vier Amsterdamsche burgemeesters van de Feneciaensche (1668), het aardige beeld: 'Indien men menschen bij planten magh gelijken, zoo slachten staetzuchtigen het klimop, dat naer zijnen aert genoemt, geduurigh bij de muuren op klimt.' Zijn blik gaat nog eens weer door de wereldgeschiedenis: overal strijd en beroering, altijd maar weer dat pogen 'hooger in top van mogentheit te steigeren.' En waartoe? Als er zulk een rust en vrede te vinden is, die hij kent.

Maar ik moet ophouden. Ik hoop de overtuiging gevestigd te hebben, dat wie zich eens eenigen tijd uitsluitend in deze kleine stukjes proza verdiept, zoo lichtelijk over het hoofd gezien, die als opdracht aan vele grootere werken voorafgaan, getroffen wordt door een groote verscheidenheid in schoonheid van taal en stijl en telkens ook weer nieuwe gegevens aantreft, die hem het beeld van den hoogen dichter in de opvatting van zijn kunst, in zijn geloof, zijn kennis, heel zijn persoonlijkheid en leven, verduidelijken en verlevendigen.

De brieven

Van Huygens bezitten we een zeer uitvoerige correspondentie, meer dan zevenduizend-twee-honderd brieven over een periode van bijna tachtig jaar, voortreffelijk uitgegeven in zes zware deelen door Worp, misschien wel een unicum in de litteratuurgeschiedenis van heel de wereld. De correspondentie van Hooft is vrij wat beperkter, maar omvat toch nog altijd een kleine duizend brieven, die vier deeltjes vullen. Van Vondel zelf bezitten wij er hier en daar verspreid - het is zoo jammer dat Sterck deze niet bij elkaar heeft opgenomen in zijn oorkonden, waar ze zoo goed op hun plaats waren - een stuk of vijftien. Ook kennen we eenige brieven aan Vondel van Hooft, Grotius e.a. Nu moeten we niet vergeten, dat in de correspondentie van Hooft en Huygens ook de brieven aan hen zijn opgenomen en talrijke officieele brieven, door beiden geschreven in de uitoefening van hun ambt. Toch blijft het aantal particuliere brieven van die beiden, waarin zich de intieme uiting van het gemoedsleven tegenover vrienden en bekenden openbaart, veel en veel grooter dan die weinige, welke we van Vondel bezitten. We weten betrekkelijk zoo weinig van Vondel in vergelijking met Hooft en Huygens. Toch geven ons die weinige epistels wel even een kijk op Vondels briefstijl en op zijn verhouding tot hen met wie hij omging.

Om de volle waarde van Vondels briefstijl te beseffen is het niet kwaad eerst even een enkelen blik te werpen in de correspondentie van Hooft. In de laatste dagen van Mei 1634 is het dochtertje van Maria Tesselschade gestorven en plotseling daarop haar man, Crombalgh. Hooft schrijft aan Huygens 30 Mei 1634 over het droevig geval. Zijn vrouw had hem uit Amsterdam het bericht meegebracht, ‘dat Crombalghs oudste dochtertjen, een voeghlijk meisken, krank aen de poxkens, op de moeder verzocht hadt, de koeken, die, nae zijn overlijden en 't gebruik aldaer, den

buirkinderen zouden verscheenen zijn, bij zijn leven uit te deilen. 'Twelk geschiedt zijnde, zeid' het, als thans meer niet te doen hebbende, gereedt te zijn tot sterven, ende gaf vier uiren daerna zijnen geest.' Daarna volgt het verhaal van den plotselingen dood des vaders.

De toon van dezen brief lijkt me vrij luchthartig, van een diep innig meeleven in de ramp, die de zoo geestig en hoffelijk vereerde vriendin des huizes trof, kan ik niets bespeuren in dit schrijven aan Huygens, die toch ook veel met Tesseltje op had. Nog erger: 1 Juni schrijft Hooft over het tragisch geval aan Baak enkel: 'De tragique ramp van de comique Tesselscha zal U.E. verstaan hebben; zulx ons van haer dezen zomer kleene vreughde te verwachten staet.' Welk een vorm voor de meedeeling van de ramp die trof een schijnbaar zoo beminde hartsvriendin, die zulke guitige charmante briefjes kreeg. Waren die briefjes iets anders dan het ten toon spreiden van eigen geestigheid? En de eerste conclusie is het meest pure egoïsme: *wij* zullen nu geen plezier hebben.

Hoofts stiefdochter Susanna is Tesselschade gaan troosten; zelf schijnt Hooft geen brief van troost geschreven te hebben. Dat komt pas na een brief van haar van 15 Juni. Die brief is ook al niet het ware; de ware droefheid hult zich niet in zulke kunstig gedraaide zinnen als dit begin: 'Hoe het wrange noodtlott door een dollen herde slach (in teycken noijt smart alleen komt over dien Godt beproeven wil) myn gedult op lydens toets-steen op het uyterste getoetst heeft, sullen eervaeren gedachten leevendigher sich kunnen in drucken als myn pen uyt drucken kan' etc.

Na dien brief haalt Hooft zijn paradepaard van stal, de zwaarwichtige, hoogdravende frasen komen los:

> 'Ik sloofde mij af met 't samenschraepen van stoffe, ujt alle winkelen mijner heughenisse, tot hartezalf over V E leedt, ende vondt den heelen hoop te beroojt, om yetwes te baeten tot heelnis (zoo mij docht) zulk eener quetsujre, als V E schrijven, gezult in ongelooflijke manhaftigheit, mij komt onderwijzen, hoe de studjen, besteedt aen 't kauwen en verduwen der waere wijsheit, maghtigh zijn een murw vrouwengemoedt zulcx te verstaelen met rede, dat de felste schichten der Fortujne kinken, jae, daerin maer geen' wonden kunnen maken. Hejl zij V E, heldinne, daer de helden bij ter schoole

> behoorden te gaen. De traenen, die 't in 't geweldt des ramps niet geweest is uwer E af te perssen, zijn tot mijn' ooghen ujtgewrongen door innerlijke tederheit, gebooren ujt het betrachten des overheerlijken zins, van die leerlijke en stichtelijke regelen, meldende den hooghen ende weledelen aert uwer inborst, die met het slijk der gemeene geesten niet gemeens heeft' enz.'[1)]

Komen nog Seneca, Montaigne, Plutarchus bij deze ampele tentoonspreiding der stoïcynsche modefoef, die blijkbaar met eerlijk, echt zuiver gevoel niets te maken heeft. Tesseltje had het laconieke regeltje in den brief aan Baak er eens naast moeten lezen. Ze zou gevoeld hebben, hoe heel die brief een den drost gevallige pose was, meer niet.

Hoe geheel anders schreef Vondel zijn brieven.

Er is een zekere vriendschap geweest tusschen Hooft en Vondel; dat die ooit bijzonder intiem was mogen we betwijfelen. De hartstochtelijkheid waarmee de laatste zich eerst in zijn hekeldichten uitte en later als vurig katholiek, moet aan die vriendschap geen goed gedaan hebben. Hooft hield er niet van zijn innigste gedachten in het publiek te uiten. Hooft had vele katholieke vrienden; Hooft was geen papenhater; maar dat Vondel zijn aanhangen van het Pausdom 'daaghlyks liet blijken' in tal van geschriften, hinderde Hooft. En hij trok zich terug. Dit gaf Vondel aanleiding te schrijven in 1643:

> 'Ik wensch Kornelis Tacitus een gezont en zaalig nieu jaar, en dewyl hy my zyn geuse taafel verbiedt om een onnoozel Ave Maria: zoo zal ik somtydts noch een Ave Maria voor hem lezen; op dat hy sterve zoo devoot Catholyk, als hy zich toont devoot Polityk.'[2)]

Ook deze woorden zullen aan de vriendschap geen goed gedaan hebben. Trouwens het zat hem niet in het onnoozel Ave Maria. Vondel voelde dat niet. Maar er kwam nog iets anders bij.[3)] Hoofts tweede vrouw had sedert 1634 recht op aanzienlijke bezittingen in Brabant. Daar beweerde men, dat haar aanspraken door den oorlog verloren waren gegaan. Jaren lang heeft Hooft

1) Men vindt de hier besproken brieven bij elkaar bij J.A. Worp, Een onwaerdeerlycke Vrouw, Brieven en Verzen van en aan Maria Tesselschade, Den Haag 1918, p. 130 vlg.
2) Brandt, Leven van Vondel (1905), p. 77.
3) Ik kan hier natuurlijk niet uitvoerig de verhouding tusschen Vondel en Hooft behandelen. Men zie o.a. Dr. Witlox en Dr. Sterck in Van Onzen Tijd van 26 April 1919.

alles gedaan wat hij kon om de inkomsten van deze rechten binnen te krijgen. In 1645 was de zaak nog niet beslist. In zijn naïeve voortvarendheid van strijdbaar katholiek beging Vondel nu een flater. Op aandrang van katholieke vrienden vroeg hij den drost, of hij den katholieken in het Gooi, die natuurlijk door een man als Hooft toch al voor zijn tijd zeer vrijzinnig behandeld werden, nog meer vrijheid wilde geven en hij voegde er in de natuurlijke opwelling van het oogenblik aan toe, 'dat hij hun te wille behoorde te zijn, of dat het hem anders te Brussel moght schaaden'. Hooft gepikeerd, antwoordde: 'Dat hij zich daarmede niet hadt te bemoeyen en dat hy die taal voor een dreigement nam.'

Zoo werd de breuk volkomen en het bleef broeien tusschen de twee, tot Vondel zijn proza-vertaling van Virgilius klaar had (1646). Hij was hartstochtelijk van natuur, kon opstuiven, maar hij hield van den vrede, van de rustige sfeer van liefde en hartelijkheid. Die zou hij zoo gaarne hersteld zien tusschen zich zelf en dien kunstbroeder, die hem in zijn kunst zoo na stond, dien hij zoo zeer waardeerde, met wien hij vroeger zoo genoegelijk had samengewerkt.

En hij het eerst wil nu een poging doen tot verzoening. Dit 'neutrale' boek, dezen Virgilius, zal hij Hooft zenden met een hartelijken brief:[1)]

> 'My gedenckt, dat ick eens eenen Jode, een' Musikant, myn Koningklycke Harp aenboodt, die hy weigerde t'ontfangen, dewyl het zyn sabbath was: nu wil ick evenwel niet hopen, dat de staets-sabbath onzer onderlinge kunst-broederschap den toegangk van uw huis zal stoppen voor onzen Parnasheiligh, die uwe Ed. hier toegezonden wort, in een Nederduitsch pack gestoken. Mishaeght u iet van het myne, my zou lief zyn met der tyt iet aengetekent te zien; om het te verbeteren. Behaecht u iet van het myne, zoo laet het eens Sint Virgilius dagh zyn, en te zyner onsterflycke gedachtenisse den roomer eens omgaen.'

Zie, dat is takt, eenvoud, natuurlijkheid, fiere oprechtheid. En in droeve scherts herdenkt hij de oude vrienden. Mostaert was

1) Hoofts Brieven, IV, p. 204.

pas gestorven. De dood wacht ook hen. ‘Onverzoend?’ staat er tusschen de regels. ‘Onze Mecenaten smilten vast. Reael leit in de Westerkerk; Plemp, Baeck, Blaeuw, Victoryn en Mostert leggen in de Nieuwe Kerk onder de zercken gekropen, een teken dat wij volgen zullen; Godt geve ter zalige ure. Onze goede en wijze Grotius is oock al hene. Ick nam noch 's morghens afscheit van zijne Ed. aen Stadts herbergh, daer men wat naar packaedje wachte.’ Het zijn alle zulke stille, eenvoudige zinnetjes, maar er waait een zoet weemoedig aroom door; er geurt een eerlijk verlangen uit op naar vrede en vriendschap, een terugkeeren naar de goede dagen die hij herdenkt. Dan nog een veelzeggende toespeling op al het geharrewar, dat nog maar altijd voortduurt in het wereldje om hen heen en in het postscriptum nog een stille wenk naar den aard van het boek, dat buiten alle kerkgeschil staat, zooals hij Hooft ook de hand reiken wil over alle kerkgeschil heen.

Dit is een aandoenlijke brief van een fijnen, grooten geest, frank en eerlijk van toon. Men kan het koele diplomatieke antwoord van Hooft in diens brieven vinden,[1] het zegt niets en lijkt toch welwillend; 't is of de zoo scherpzinnige Hooft niets van de schoone bedoeling begrepen heeft; hij verbergt zich opzettelijk achter strakke, koude frazen.

Als Vondel getroffen is door een ramp, het verlies van twee kinderen en van zijn vrouw, schrijft hij een paar jaar later in allen eenvoud aan Grotius: ‘Ick offer uwe Ex^{tie} 't geen ick vermagh en niet het geen ick wel soude willen. Zedert de dood van mijn zalige huisvrouwe heeft mijn couragie eenen krack gekregen, zoodat ick mynen grooten Constantyn moet vergeten.’ Hij zoekt geen vertoon van kunstige gedraaide zinnen. Hij lijdt en peinst in stilte.

Vondel kon wel hoffelijk en gracieus zijn in zijn brieven, maar zonder eenige gezochte gewrongenheid. Zoo zien we hem in de vier brieven aan Huygens, die we van hem bezitten. Tegenover dezen vooral moet hij zich den gewonen Amsterdamschen burger

1) Hoofts Brieven IV, p. 206.

gevoeld hebben, die zich richtte wel tot een broeder in de kunst, maar dan toch tevens een deftig hoveling, die zich in de hoogste kringen van zijn land bewoog.

In 1644 schrijft hij hem:[1)]

> 'Nu zyn my door zekeren Bruno uwe E. luchtige en geestige buitensprongen [de Momenta desultoria nl.] toegezonden, die ick met vermaeck hebbe gelezen, en verwondert blyve, dat uwe E. zonder tyt noch zooveel tyts vindt; dan uwe E. aengebore lust kan zich niet spanen van de hengstebron, die u noch meer schynt te smaken dan alle hoffelycke weelde en leckernyen.'

En in 1646 met een exemplaar van Virgilius, die aan Huygens was opgedragen:[2)]

> 'Ick nam de vrymoedigheit dit boeck met uwe Ed. naem en titel te vercieren, overmits my docht, dat het niet beter kon verciert worden dan met den naem van eenen, wien de Zanggodinnen altyt zoo aengenaem waren. Ick hope het zal my niet qualijck afgenomen worden, nochte uwe Ed. in zynen staet of ampt quetsen, alzoo hier geen zaken verhandelt worden, waerover men tegenwoordigh stryt voert en Maro een ieghelijck even na is.'

De brief is op denzelfden dag 12 Juli 1646 geschreven als die aan Hooft. Er zit geheel dezelfde gedachtensfeer in. Hier aan Huygens weet hij onder geestigen, bevalligen zwier toch met gemak den afstand in het oog te houden.

Wij weten weinig van de verhouding tusschen Huygens en Vondel. Intiem is die wel nooit geweest. Het komt mij voor, dat Huygens hem altijd zoo'n beetje uit de hoogte als welwillend kunstbeschermer behandeld heeft. Die verhouding proeft men ook wel uit den brief, waarin Vondel Huygens eerbiedig bedankt voor een penning met de beeltenis van Frederik Hendrik, dien hij van de princes douairière (Amalia van Solms) gekregen had voor een bruiloftslied bij het huwelijk van haar dochter. 't Was anders wel een aardige attentie; Amalia en Huygens beiden konden weten, hoe hij met Frederik Hendrik had opgehad.[3)] Treffend is de toespeling op huiselijk leed als verontschuldiging voor zijn laat antwoorden. Huygens zal wel denken, dat hij ondankbaar

1) Brieven van Huygens over 1644-1649, p. 70.
2) Brieven van Huygens over 1644-1649, p. 320.
3) Brieven van Huygens over 1649-1663, p. 326.

is, ‘ten waere my ontschuldigde een donckere nevel van weereltsche moeilyckheit, die, juist omtrent dien tyt, mynen onmaghtigen geest benevelde, en belette door te schijnen met een dun straeltje van schuldige danckbaerheit voor d'onverdiende genade en eere der doorluchtighste en miltdaedighste Princesse douariere my bewezen.’ De brief is van 16 Dec. 1659. Al de ellende van den jongen Joost lag versch in het geheugen.

Dan is er nog een beleefd briefje waarmee Vondel een exemplaar aanbiedt van de hulde aan den kunstdrijver Paulus van Viane. Het is van 3 Januari 1668.[1)] Ik voel er enkel vormelijke beleefdheid in en kan niets ontdekken van eenige vriendschappelijke verhouding, die Unger er in meent te zien.[2)] Als hij werkelijk eenigermate intiem met Huygens was geweest, had hij hem op 3 Januari wel mee een gelukkig nieuwjaar gewenscht.

Ofschoon Vondel ook tegen De Groot met alzijn wijdvermaarde geleerdheid, al zijn klassieke kennis, heel zijn klassieke dichterschap, op zag, is de verhouding tot hem heel wat vertrouwelijker geweest. De Groot noemt hem dan ook in zijn brieven, ‘zeer geleerde, treffelijke vriendt.’ Aan hem schrijft Vondel als de vriend tot den vriend. Er bestaat een brief van Vondel ‘Aen zyn afwezenden vriend’, zonder twijfel Hugo de Groot, zegt de Unger-editie en ook ik kan niet bedenken, tot wien anders deze brief van 3 Maart 1644 zou kunnen gericht zijn. Hij plaatste hem achter de uitgave zijner werken, die eenige bewonderaars, niet geheel zonder zijn voorkennis, zonder dat hij het bepaald aangenaam vond, tot stand hadden gebracht, uitgegeven bij Joost Hartgers te Amsterdam in 1644. De stijl van dezen brief kenmerkt zich door kortheid en bondigheid van zinsbouw, zonder eenigen zwier zegt hij zakelijk waar het op aan komt:

> ‘De kunst is langk, het leven kort, zeide Hippokraat. Niemant wort met de kunst, wel met eenen treck tot de kunst, geboren. Men klimt al hijgende en zweetende, van langer hant, de steilte van Parnas op. Oeffeninge en wackerheit wetten het vernuft en struickelen leert opmercken; zoo dat men,

1) Brieven van Huygens over (1663-1687), p. 221.
2) Oud Holland, XII, p. 131.

> na verloop des tyts, te rugge ziende, misstellingen en dolingen, in rijmen of andersins begaen, leert wraken; oock rieckt, hoe alles niet met een even goeden luim gedicht zy.'

Hij is lang niet met de uitgave ingenomen en zwicht voor den sterken aandrang van zijn 'Maecenaten' Zijns ondanks zal hij 'moeten gedoogen dat men voor kunst mede opveile eenige rymen en regels, nutter gescheurt en verworpen.' De brief is van het hoogste belang om te vernemen wat door Vondel zelf in 1644 nog als werk, zijner waardig, wordt erkend:

> 'Indien men by die Verscheide Gedichten voege het Verwoeste Jerusalem, Gijsbrecht van Aemstel, voort myn andere Treurspelen, als Elektra, de Maaghden, de Gebroeders, drie Josephs, Peter en Pauwels, en de Maagdebrieven, by De Wees uitgegeven; zoo bint men in eenen bondel al wat ick voor myn eigen werck reken, behalve vier of vijf Saterdichten (bestaande in regelen van twalef of dartien lettergrepen) en noch een Lierdicht, de Deught, ter gedachtenisse gezongen, zonder nu van Palamedes Treurspel te reppen.'

Behalve veel ander werk wil hij dus ook het Pascha voor goed vergeten zien. Enkel omdat hij het als dichtwerk waardeloos vindt, of misschien ook omdat hij nu, in 1644, zich, absoluut niet meer met de strekking van het stuk, de verheerlijking van Gods leiding in den opstand tegen het wettig gezag van Spanje, kan vereenigen? Dat hij den Gulden Winckel en de Warande der Dieren schrapt, kunnen we begrijpen. Doch het Pascha zouden we noode gemist hebben, èn voor het begrip van des dichters ontwikkelingsgang, èn om de eigen bijzondere schoonheid van vele verzen in hun zwaren maatgang en schilderende pastorale pracht. Met kracht verzet hij zich tegen de erkenning van ander werk dan het genoemde:

> 'Onderwint zich iemant voortaan nog iet anders van 't verleden, op mijnen naem, buiten myn kennis en bestemminge, te drucken; men houde dat niet voor myn, maar voor een anders werck, of in verscheide harssepannen gegoten, en hergoten; gelijck Hekuba, en zommige kleinigheden, by my alleen niet gerijmt. Ick verworp ook al wat, onder boven gemelde gedichten niet begrepen, oit door my ontijdigh voortgebroght, en op pappier gekrabbelt, van mynen vrient Pers, of iemant anders uitgegeven, den dagh onwaardigh.

> en den nacht der vergetenisse toegedoemt zy. Bejegent de lezer nu, in dat ongelijcke werck, van overal byeen verzamelt, noch iet wrangs en onsmakelix, hy ontschuldige het naar het saizoen, waar in die vrucht gewassen is, of boete zijnen lust met het beste uit te picken, totdat de tijt hem noch wat rijpers aanbiede en vergenoege.'

Er zijn nog een paar brieven uit Vondels ouderdom o.a. een fleurig, levendig briefje van 1670 aan den 'geestigen en geleerden jongeling' Antonides van der Goes, die hem helpt bij de uitgave van zijn Ovidius-vertaling.[1)] Dan is er het bekende briefje van 13 Maart 1665 aan Vollenhove, wiens 'ootmoedigen dienaer' hij zich noemt.[2)]

Wanneer we bij Brandt nalezen, hoe hij in zijn ouderdom over verschillende jongere dichters dacht, Antonides, Vollenhove, zelfs Moonen, dan voelen we toch wel, dat hij, de zeer groote, de ware verhoudingen wat uit het oog ging verliezen, hoe zeer er ook werkelijk respectabele poëten van de tweede orde onder waren. Met alle respect voor Vollenhove vind ik hem in dezen brief toch wel wat al te zeer opgehemeld. Maar we zien er in ieder geval uit, hoe het domineeschap Vondel geenszins blind maakte voor wat hij letterkundige verdiensten achtte, al zou hij dan ook volgens Brandt naar aanleiding van Vollenhove's Kruistriomf gezegd hebben: 'Daar is een groot licht in dien man, maar jammer dat hij een Predikant is.'[3)]

Van zeer groot belang echter lijkt me een brief van Vondel van 1667 den 3^{den} van 'Oogstmaent' aan Oudaen, zijn 'gunstigen geleerden en vernuftigen vrient.'[4)]

Het moet een antwoord zijn op een brief, waarin Oudaen o.a. zijn afkeer voor het werk van Jan Vos te kennen geeft. Hoe Oudaen over Jan Vos dacht, weten we. Hij noemde hem 'eenen dommen os, die naeulix iet anders kon doen dan bulken en loeien, met zulk eene opgeblazentheit, dat hy waende alles te boven gestegen te zijn' enz. Dadelijk treft ons al in den aanhef van Vondels ant-

1) Zie Oud Holland, II, p. 229.
2) Oud Holland XII, p. 133.
3) Brandt, Leven (1905), p. 129.
4) Oud Holland, II, p. 226 vlg.

woord de hoogheid en zuiverheid van zijn geest, waarmee hij zich plaatst tegenover Oudaen's expectoratiën en hoe hij het de mortuis nil nisi bene in practijk brengt. Jan Vos was juist een paar weken geleden begraven: ‘Ik hebbe gelezen uwe opmerkinge over het werck van den overleden en laete dat omreden met hem begraven. Mondelinge hier van te spreeken zoude best vallen.’

Wanneer werkelijk Jan Vos Vondel in de laatste jaren van het tooneel in Amsterdam geweerd heeft,[1)] dan valt deze houding nog meer te waardeeren. Dat ook vroeger Vondel Jan Vos welgezind was, blijkt uit een postscriptum bij den hiervoor besproken brief aan Huygens van 1659: ‘Hierby gaen de gedichten van Jan Vos, tot een kleen bewys van danckbaerheit, en zyne gebiedenis aen haere doorluchtighste Hoogheit, in wiens dienst hy wenscht te leven en te sterven’.

Dieper gaat Vondel op een paar andere punten uit Oudaen's brief in; hij doet het in den kalmen waardigen, vertrouwelijken toon van den meerdere en oudere in ware wijsheid. Eerst op Oudaen's opmerkingen over den Noah; dan komt de volgende treffende pasage:

> ‘Het geliefde u aan te tekenen het groote en geweldige onderscheit van godtsdienst tusschen ons beide. Indien Jezus Christus het middelpunt zy, daer hemel en aerde en alle dingen om draeien, zoo behoort er geen onderscheit tusschen ons beide te zyn. Statuit supra petram meos pedes. Deze steenrots is Christus: en wat zyne kerk betreft: zy is De Kolom der Waerheit. Van Christus zeght de stem uit de wolken: Hoort hem. Van de Kerke zeght Christus zelf: Wie de kerk niet hoort, zy u als een heiden en openbaer zondaer. Zoo wort Christus en de kerke eene zelve maght en geloofwaerdigheit opgedraegen, en de geloovige aen hunne uitspraek verbonden, waaronder ik my gewilligh en gehoorzaem buige.’

Merkwaardig is ook, hoe zijn geest ook nu nog in zijn ouderdom bezig is met dien Montaigne, ‘ridder van St. Michiel, een uitgeleert en scherpzinnigh scepticus of twijfelaer, een orakel by den drost Hooft.’ Tegenover al dat twijfelen en zoeken langs eigen wegen kent hij zijn weg: ‘Elk voert zynen eigen vont, gelyk eenen afgodt, ten altaere en bidt hem aen. Zulk een baiert leght

1) Zie Te Winkel, Ontwikkelingsgang IV^2, p. 251.

hier van allerlei gevoelens zonder orde, en dit leert ons dat èr niet zekers is buiten het geene Godt zelf eens zeker en vast gestelt heeft. Hemel en aerde zullen vergaen, myn woort zal niet vergaen.'

Aandoenlijk is het te hooren, hoe hij zijn naderend einde gedenkt:

> 'Myn ouderdom nu in het taghtigste jaer gesteigert en de doot en het graf dagelyx in den mont ziende, pooght zich te wapenen tegen de naerheit van de dootkist en verrottinge door bespiegelinge van den staet der ziele en het lichaem, na dit leven. Gemelde Montagne stelt dat'er niet zekers is, buiten het licht van Godts genade en de waerheit, ons geopenbaert. Hy arbeit om te toonen hoe alle schryvers zelfs Pythagoras en Plato d'onvergangkelykheit der ziele los stellen, en endelyk de ziel niet vereeuwigen, het welk de dogmatisten hem evenwel niet toestaen, en met groote reden: doch hier tegens stelle ik myne gerustheit en troost in het onfeilbaer orakel der waerheyt, zeggende: Vreest niet die het lichaem dooden konnen; maer vreest hem, die beide ziel en lichaem kan bederven in de helle. Wat het lichaem aengaet: wy hopen dat dit sterflyk d'onsterflykheit zal aentrekken, en de zege den doot verslinden. In dit betrouwen wensche ik dat wy beyde standvastig volharden.'

Nog even poost hij bij het werk, waar Oudaen aan bezig is, dat hem wel interesseert, en dan nog een laatste ontroerend woord, een woord van verzoening en verruiming uit den mond van hem die zulk een fel strijder placht te zijn voor een eenige zaligmakende leer: 'Mij zoude niet verdrieten hier uit te leeren en vrucht te scheppen [uit het werk van Oudaen nl.], maer de hooge jaeren moeten veele dingen voorby gaen en alle kennis is hier stukwerk. Wy hopen op de volkomenheit waer toe d'alleropperste my en u gewaerdige en begenadige.' De zaligheid is ook voor anderen weggelegd; de genade wacht ook anderen. Dat mildere, zachtere in den laten avond des levens bij het volkomen handhaven van eigen overtuiging, doet vredig en liefelijk aan. Die brief kon bijna geschreven zijn door ieder die zich Christen gevoelt en toch drukt hij uit het meest zuivere en innige van zijn Roomsch geloof.

Ook in Vondels weinige brieven vooral treft ons het verschil, dat we reeds voor zijn overige proza tusschen hem en Hooft met eenige zijner vrienden konden aanwijzen, die groote klaarheid en eenvoud, die oprechtheid en sereniteit van gemoed, die geen

behoefte heeft aan kunstig bedachte en in elkaar gewrongen zinnen om schoon en goed te zeggen wat tot uiting dringt. Die klaarheid en evenwichtigheid van bouw treft ons overal in zijn proza, ook wanneer zijn stemming en de aard van het onderwerp hem bezielen tot breeder vlucht, tot weidschen zwier en pracht van ongebonden taal.

De vertalingen

Vondel heeft veel vertaald, ook in proza, grootendeels om zich te oefenen in zijn kunst. Na van de vertaling van De Groot's Sophompaneas gesproken te hebben, gaat Brandt voort: ‘Het vertaalen zelf vondt hy dienstig, om de gedachten van de grootste geesten tot in het merg te doorgronden, hunne kunst en aardigheit hun af te zien, en zyne snaaren te leeren stellen op hunne toonen. Met dit ooghmerk heeft hy verscheide stukken van d'ouden in prose overgezet: onder andere den dollen Herkules van Seneka: het groote klaagh- en smeekdicht van Naso uit Pontus aan Augustus, jaa ook de Herschepping; verscheide boeken van Lucanus en Papinius Statius, met Horatius Flaccus Lierzangen, en meer andere werken: van welke alleen Horatius Lierzangen en zyne Dichtkunst, (daar hy desgelyks de hulpe van Mostert en Victoryn toe hadt gebruikt) sedert in 't licht quamen.’[1)] Deze vertalingen waren voor hem dus enkel middel en verscheidene zijn er verloren gegaan of, zooals te verwachten was, door Vondel zelf vernietigd. Trouwens hij zelf ook weer heeft het in de Aenleidinge gezegd: ‘Kennis van uitheemsche spraecken vordert niet weinigh, en het overzetten uit vermaerde Poëten helpt den aenkomende Poeet, gelijck het kopieeren van kunstige meesterstucken den Schilders leerling.’ Ik zou bijna zeggen voor Vondel is het vertalen geweest, wat het enkel zijn kan, een middel, hetzij dan tot eigen oefening en beter begrip, of om hun die de taal van het oorspronkelijke niet verstaan dan toch ten minste eenig idee geven van den inhoud ervan. Immers hij, die er naar streeft in een vertaling te bereiken iets wat een volkomen zuiver en gelijkwaardig beeld geeft van het oorspronkelijke, zoekt steeds vrijwel naar het onbestaanbare, daar hij - om van de kleine nuances

1) Leven van Vondel (1905), p. 63.

van verschil in woordbeteekenis maar niet te spreken - nimmer denzelfden klank in hetzelfde rhythme van proza noch poëzie zal kunnen weergeven en juist deze van ieder werkelijk litterair kunstwerk een onafscheidelijk voornaam deel uitmaken. Het blijft steeds een à peu près, hoe verdienstelijk ook; er zijn maar weinig vertalingen, die iets meer zijn dan een zoete illusie.

Dat ook Vondel dit wel zoo ongeveer al gevoeld heeft, blijkt uit wat hij aan Huygens schreef in zijn opdracht van de prozavertaling van Virgilius: ‘Den Latijnen zal deze vertalinge min dan den Nederduitschen behagen, wanneerze zien, hoe de Fenix hier vry wat van zijne blinckende vederen gelaten hebbe: want indien, gelijck zommigen drijven, onder elck woort, lettergreep en letter eenige geheimenis van zin of klanck schuilt; wat moet'er nootzaeckelijck door d'ongelijckheit der beide talen, en heuren ongelijcken aert en eigenschappen, en het verschil van namen en woorden, die tekens der betekende zaecken zijn, gespilt worden en verloren gaen, oock zelf aan bloemen en geuren van welsprekentheit; behalve dat dicht en ondicht, of vaers en onvaers onderling verschillen, gelijck trompetklanck en bloote stem, en het vaers een stem, door een drieboghtige trompet krachtigh uitgewrongen, gelijck is.

Hierom moght de vertolcker liever Augustus Hofzwaen in rijm en op maet leeren opzingen: maer hoe veel meer had'er de Mantuaen van zyn vederen moeten laten, indien men zijnen geest door benaeuwtheit van voeten en rijm bestont te prangen en te knijpen en uit verlegenheit te rucken, te plucken en ter noet doorgaens met geleende pluimen van rijm- en noodige stopwoorden te decken. Het vertaelde te rijmen zonder afdoen of toedoen is qualijck mogelijck, ja onmogelijck, en dwaelt meestal min of meer af van het vertaelde. Ick zagh hem dan niet nader nochte eigentlijcker dan door onvaerzen en onrijm uit te beelden, om den Nederlander te levendiger Maroos ziel in te boezemen, hem te beter te dienen, en met een den Latinist, wien het Latijn nu misschien smaeckelijcker wil vallen, wanneer hij d'eigenschappen der Roomsche met onze moederlijcke spraecke zoo na overeen

gebroght en den stijl en rede zoo vlack en effen gevlijt ziet, als mij mogelijck was.'

Hij wil doen wat hij kan, maar is er toch wel van doordrongen, dat hij niet meer bereiken kan dan zoo trouw mogelijk het verhaal, den inhoud van Virgilius' werk weergeven in een vorm die slechts zeer uit de verte de schoonheid van den oorspronkelijken vorm doet vermoeden.

Laten we thans kortelijk overzien, wat Vondel in proza heeft overgezet. Ik begin met de vertaling van Tasso's Gerusalemme liberata, omdat mij deze het oudst lijkt. Sterck heeft zoo grondig en volledig uiteengezet wat we ervan weten,[1] dat ik eigenlijk niets anders zou kunnen doen dan hem navertellen. Ik kan hier echter wel met slechts enkele notities van de hoofdzaak volstaan.

Er zijn in de laatste decenniën twee handschriften van Vondels proza-vertaling ontdekt. Dr. Brugmans het eerst vestigde de aandacht op een handschrift in de Bodleian Library te Oxford;[2] Dr. De Vreese vond in de Keizerlijke Bibliotheek te Petrograd later een tweede handschrift.[3] Na grondige studie is gebleken, dat dit laatste Vondels eigen handschrift bevat. Het Oxfordsche handschrift is een copie van het Petrogradsche, echter niet zuiver naar Vondels tekst. De schrijver van het Oxfordsche handschrift heeft waarschijnlijk vele veranderingen, die we in Vondels handschrift aantreffen gemaakt, daarnaar zijn copie genomen, waarin hij dan weer veranderingen heeft aangebracht, vermoedelijk om alles later 'verbeterd' uit te geven, waarvan niets is gekomen.

Uit het watermerk van het Oxfordsche handschrift blijkt, dat het in de tweede helft der 17de eeuw moet zijn geschreven. Alleen daarom kan het dus al niet van Maria Tesselschade zijn, daar deze in 1649 overleed. Deze toch heeft lang aan een berijmde Tasso-vertaling gewerkt. Reeds in 1623 bij haar huwelijk maakt Vondel er toespelingen op en telkens duiken er berichten over op bij Hooft, Van Baerle, Jan Vos, Jan de Brune. De hypothese

1) Oorkonden, p. 83 vlg.
2) Verslag van het onderzoek naar Nederlandsche archivalia in Engeland in 1892, Den Haag 1895.
3) Verslagen en mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie, Gent, 1911.

van Sterck, dat Vondel al vroeg met zijn proza-vertaling is begonnen, tegenover die van De Vreese, die ze tegen 1640 stelt, lijkt me het aannemelijkst; wat De Vreese meedeelt over het watermerk van het Petrogradsche handschrift is, dunkt me, hiermee niet in strijd.

Men weet, dat Vondel reeds in 1620 Italiaansch leerde. Toen reeds heeft hij een enkele strofe uit de Gerusalemme liberata in verzen overgezet. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hij met die studie begonnen is, toen zijn broer Willem zijn Italiaansche reis ging ondernemen. Aan de waarschijnlijk toen reeds begonnen prozavertaling is hij jaren blijven doorwerken; allicht is ze voor hem, zooals trouwens Kalff al opmerkte, mede een vooroefening geweest voor zijn eigen epos over Constantijn den Groote.

Vlot is deze vertaling Vondel niet van de hand gegaan. Dit blijkt uit tal van feiten, waarop Sterck en De Vreese wijzen. Het ‘vierde boeck’ ontbreekt. De vertaling blijkt niet meer dan een voorloopige proeve te zijn met tal van onvoltooide zinnen en herhalingen. Bij Sterck en De Vreese vindt men eenige voorbeelden van Vondels tekst.

Ook Dr. L. Simons heeft een uitvoerige studie aan Vondels Tasso-vertaling gewijd.[1)] In hoofdzaak sluit hij zich aan bij Sterck's meening over de verhouding der handschriften en over het ontstaan van de vertaling. Met Sterck neemt hij aan, dat Vondel zijn vertaling, zooals die in het Petrogradsche handschrift voorkomt, reeds in zijn jeugd is begonnen en later heeft voortgezet. Dit is uitstekend te vereenigen met de watermerken in het papier, eerst van 1605-'15, later van 1635-49.

Dr. Simons gaat in het tweede gedeelte van zijn belangwekkende studie uitvoerig na de verhouding van Vondels vertaling en de daarop gemaakte correcties tot den tekst van Tasso zelf. Dit gedeelte is bijzonder leerzaam; we zien eruit, hoe uiterst gebrekkig Vondels kennis van het Italiaansch was, hoe hij zich telkens door hem bekende Latijnsche woorden van het spoor liet brengen, hoe

1) Verslagen en mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, 1922, p. 985 en 1923, p. 610.

hij worstelde met tal van moeilijkheden en lang niet altijd overwinnaar bleef. Dr. Simons geeft telkens eerst den Italiaanschen tekst, daarna Vondels vertaling, dan de correcties, vervolgens de juiste vertaling in het Hollandsch, waarna ten slotte het vonnis wordt geveld.

Het lijkt mij evenwel minder gelukkig dat Dr. S. bij dit werk een moderne kritische editie van Tasso gebruikte, welke naar zijn zeggen de editie van Mantua van 1584 *niet geheel verwaarloost*. Hoogst waarschijnlijk heeft Vondel zoo niet de Mantovana zelve, toch een editie gebruikt die daarvan weinig afweek. Er schijnen tal van varianten voor den 'Ger. Lib.'-tekst te bestaan, waarvan de meeste, voor zoover ik kan nagaan, eerst in laat 18de-eeuwsche drukken voorkomen. Het blijft dus mogelijk, dat Dr. S. den dichter hier of daar ten onrechte van onnauwkeurigheid of gebrek aan taalkennis beticht. Over het algemeen zou echter de totaal indruk der vertaling wel dezelfde zijn gebleven.

Ook over de proza-vertaling, die thans aan de beurt is, geeft Sterck ons weer volledige inlichtingen.[1)] In 1638 verscheen op stadskosten de Medicea Hospes van Van Baerle in het Latijn; in hetzelfde jaar een Fransche vertaling en in 1639 ook een Nederlandsche. Deze vertaling is in haar geheel van Vondel. J.A. Alberdingk Thijm heeft dit in 1889 ontdekt en Sterck heeft het nader aangetoond.

De bedoeling van dit werk was in een gedenkboek met platen de kostbare feesten te vereeuwigen, die door de stad gegeven waren ter eere van het bezoek der Koningin-weduwe van Frankrijk, Maria de Medicis, aan Amsterdam in September 1638, toen zij de bemiddeling der Staten kwam inroepen in het geschil met haar zoon. De vertaling verscheen naamloos onder den titel 'Blijde inkomst der allerdoorlughtighste Koninginne, Maria de Medicis, te Amsterdam. Vertaelt uit het Latijn des hooghgeleerden heeren Kaspar van Baerle. Bij Johan en Cornelis Blaeu, 1639'.

1) Oorkonden, p. 128 vlg. - Men vindt de belangrijkste gedeelten herdrukt in de Vondel-uitgave van Alberdingk Thijm, voortgezet door Unger, Deel III, p. 221 vlg. Leiden 1891.

De verzen, die in deze overzetting voorkomen, zijn reeds door tijdgenooten onder de gedichten van Vondel opgenomen. Mag men veronderstellen, vroeg Thijm, dat hij enkel de verzen zou vertaald hebben en niet het proza, terwijl hij toch zulk een voortreffelijk proza schreef? ‘Herkent en voelt men een vers van Vondel onder duizenden andere gedichten, ook een prozastuk van zijn hand treft ons onmiddellijk door de kracht en de zuiverheid van taal, de ongedwongenheid van uitdrukking, die het boven de prozaschriften van Hooft, zoowel als van anderen, doen uitmunten. Het heeft een eigenaardige geur en kleur, die het als Vondels proza kenmerken’.[1)]
Aanvankelijk was bij Thijm zijn ontdekking dan ook enkel gebaseerd op zijn fijn gevoel voor die geur en kleur. Sterck heeft dit - overigens zeer betrouwbaar - gevoel tot een onweersprekelijk, wetenschappelijk vaststaand feit gemaakt door te wijzen op een passage in een Latijnschen brief van 5 Juli 1639 van Barleus zelf aan Hooft, n.l.: ‘Vondels vertaling van de Medicea, waaraan gij ook uw bijval betuigt, en als grootmeester der Hollandsche taal uw ambtelijke stem gegeven hebt, is lang in handen van de drukkers, daarna in die van den boekhandelaar opgehouden’.
De vertaling van Ovidius' Heroïdes is weer een werk tot eigen oefening. In den pas bekeerden Vondel rees het plan om de geschiedenis van de martelaressen te behandelen, zooals hij dit inderdaad gedaan heeft in de Brieven der Heilighe Maeghden, die in 1642 verschenen, en hij vertaalde Ovidius' Heldinnenbrieven om, zooals Brandt zegt, ‘door dat middel den geestigen zwier van zulk een Ovidiaansch briefschrijven in 't hooft te krijgen en in stichtelijker stoffe te vervormen’.

Wat misschien gedreigd heeft met de Tasso-vertaling, is met deze gebeurd. Vondel heeft het handschrift, dat niet voor den druk bestemd was, nagelaten aan Agnes Block. Deze schijnt het vóór haar overlijden te hebben afgestaan aan Kaspar Brandt, welke het schonk aan den Amsterdamschen conrector David van Hoogstraten, onder voorwaarde, dat hij het zou uitgeven. Na diens dood

1) Sterck, Oorkonden, p. 129.

werd het gekocht door Gerard Papenbroek; uit diens nalatenschap ging het over aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek.

Van Hoogstraten heeft met de voorwaarde, waaronder hij het geschenk aanvaardde ingezeten. Hij kon het schrift niet behoorlijk lezen. In de voorrede van de uitgave, die hij er in 1716 eindelijk van verzorgde, verklaart hij het voor ‘zeer gekrabbelt en op vele plaetsen niet leesbaar dan met vele moeite.’ Dat heeft hem lang weerhouden van de uitgave, maar hij is gezwicht voor den aandrang van verschillende zijden. Hij is lang niet ingenomen met de vertaling van Vondel en verklaart dan ook: ‘dat ik eenige plaetsen, hier behandelt, indien 't myn werk ware, anders vertalen zou: opdat de Haegse keurmeesters weten mogen, dat ik my zoo zeer niet vergaep aen de schoonheit van Vondels werken, dat ik niet zou kunnen zien eenige misstallen, die als sproeten of vlekken in een schoon aangezicht zijn.’

Bij zijn uitgave heeft hij niet alleen de volgorde, waarin de brieven bij Vondel voorkomen gewijzigd, maar hij heeft ook aanmerkelijk den tekst veranderd; hij gaf inderdaad zijn eigen vertaling in plaats van die van Vondel. Wie zich daarvan overtuigen wil, vindt een fragment van beide teksten naast elkaar gedrukt in Oud Holland.[1)]

Unger is de eerste geweest, die in zijn herdruk van de Van Lennep-editie het oorspronkelijke handschrift van Vondel heeft laten drukken. Hij verklaart: ‘Het handschrift draagt geheel en al het karakter van een klad en is slechts ten deele afgewerkt. Op verscheiden plaatsen bleef de vertaler midden in een volzin steken, blijkbaar omdat hij geen passenden vorm in het Hollandsch kon vinden.’

En ondanks dit alles doet zich het merkwaardig verschijnsel voor, dat de vertaling van Vondel beter is dan die welke Van Lennep uitgaf naar Van Hoogstraten. ‘Bijna overal, waar Van Lennep en Van Vloten zich in hunne commentaren beklagen over de onjuiste vertaling, komt Vondels tekst overeen met hun verbeteringen.’

Mevrouw Dr. Berg-van der Stempel vond in een pakket, dat

1) Jrg. II, p. 20 vlg. door Unger.

de Amsterdamsche Universiteitsbibliotheek in bruikleen heeft van de Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, het begin eener vertaling door Vondel in of kort voor 1642 ondernomen van Vossius' Annales Hollandiae Zelandiaeque.[1] Dat Vondel aan deze taak gewerkt heeft, wisten we reeds uit twee brieven van Vossius.[2] In Augustus 1642 schrijft Vossius over de vertaling van zijn werk in het Hollandsch: 'Myn heer Vondelen sal mij sijn stijl leenen. Sitten alle daechs wel drie a vier uiren by malkanderen, soo dat ick verhope dat het eerste stuck noch wel dit iaer onder druck soude moghen gheraken.' 22 November 1644 schrijft Vossius echter aan Joan de Brune in het Latijn: 'Ik had gehoopt, dat Vondel met de vertaling van de Annalen zou zijn doorgegaan. Nadat hij echter openlijk tot de katholieke kerk is vervallen, wil hij liever zijn tijd voor andere dingen gebruiken.'

De vertaling kwam eerst in 1677 tot stand door Nikolaes Borremans. Waarschijnlijk heeft deze niet van Vondels begin gebruik gemaakt. Dr. van der Stempel vindt de vertaling van Vondel niet bijzonder nauwkeurig. Zij onderscheidt in het handschrift een folio kladschrift en zeven folio's netschrift, terwijl ze later toch weer neiging toont alles maar voor klad aan te zien. De bladen bevatten een kroniekmatige geschiedenis van ons land tijdens de invallen der Noormannen van ongeveer 859 tot 887.[3] Ik deel een en ander volledigheidshalve mee. Deze vertaling zal weinig aan den roem van Vondel als prozaschrijver toe of afdoen.

Nog onlangs heeft Dr. G. Brom bij een Grotius-herdenking te Nijmegen de houding van Grotius tot de Roomsch-Katholieke kerk aldus geformuleerd: 'Ontegenzeggelijk katholiseerde hij, maar het bewijs, dat hij overging, is nooit gegeven', en 'Hij meende, dat de Augsburgsche confessie en het Trentsche concilie alleen in toon en niet in zin verschilden en streefde naar

1) Zie: Zesde Verslag van het Vondel-Museum en Het Boek, 4e jrg., 1915, p. 49 vlg.
2) Medegedeeld door Worp in Oud-Holland VIII, p. 92. De brieven zijn in hun geheel afgedrukt in Het Boek, t.a.p.
3) Ze zijn afgedrukt in genoemd Zesde Vondel-verslag, p. 15 vlg.

overeenstemming tusschen beide formules.'[1] Ook Dr. Sterck verklaarde reeds: 'Al is het dus niet uitgesloten, dat Grotius, ware hij niet ontijdig gestorven in een luthersche omgeving, op zijn sterfbed het katholieke geloof zou hebben omhelsd, er zijn mijns inziens, geen voldoende gronden aan te voeren voor de meening, dat hij reeds bij zijn leven zou hebben blijk gegeven met volle overtuiging tot de Roomsche kerk te zijn toegetreden.'[2]

Vermoedelijk is de situatie wel het meest juist, trouwens ook geheel in overeenstemming met Brandt's opvatting, door Dr. Barnouw geteekend: 'Not the differences that divided the churches but the fundamental principles on which they agreed were worth his study. With an optimism that seems naïve to our after-wisdom he hoped that the willingness to make concessions on minor points of doctrine would be universal. In bad verse he wrote a good treatise on the true religion, and gave it wider publicity by translating it from the original Dutch into Latin prose.' Doch ook al hadden ze symphatie voor zijn algemeen geloof, Roomsch en onroomsch bleef toch hangen aan zijn eigen en hield het voor het beste. 'Hence Grotius, unable to obtain concessions, himself conceded more and more to Roman Catholicism as being the nearest approach to a catholic religion.'[3] Hij schijnt inderdaad wel in zijn hart Roomsch geweest te zijn, vóór nog Vondel overging, maar hij had een meer kritischen geest dan de dichter en kon een onvoorwaardelijke overgave niet rechtvaardigen.

In ieder geval, het 'katholiseeren' van De Groot moet sterken invloed hebben gehad op den overgang van Vondel, die met zulk een diepe vereering en hartelijke vriendschap tegenover hem stond, en we kunnen ons best voorstellen, dat Vondel in het vuur van zijn eigen bekeering zich, toen De Groot 29 Augustus 1645 te Rostock op zijn reis van Zweden naar Lübeck overleden was, direct aan het werk gezet heeft om stukken uit Grotius' Rivetiani

1) In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van Zaterdagavond 12 Dec. 1925.
2) Historisch Tijdschrift, Tilburg, 1921, I, p. 33.
3) Vondel, New-York, 1925, p. 108.

Apologetici Discussio te vertalen en daaruit naar zijn opvatting te bewijzen, dat De Groot in zijn hart als goed Roomsch-katholiek was gestorven. Deze vertaling gaf hij nog in 1645 uit onder den titel ‘Grotius Testament of Hooftpunten getrocken wt syn jongste antwoort aen D. Rivet’, anoniem, met de initialen R.C. ‘in Vredestadt by Gerusthart de Wit.’ Brandt deelt mee:

> ‘Dan daar tegen werdt gezeit, dat Vondel zich door zynen yver te ver liet vervoeren: dat men op dit Testament geen' staat kon maaken; dewyl hy uit de Groots schriften alleen hadt getrokken 't geen hem meê, en verzweegen 't geen hem tegen ging: dat hy zommige plaatsen, 't zy uit onkunde, of uit drift en yver voor zyne kerke, quaalyk hadt vertaalt, verdraait, of vervalscht.’

De bedoeling van het geschrift was natuurlijk proselieten te maken door het gezag van Grotius' naam en faam. Dit blijkt duidelijk uit dezen weer zoo solied gebouwden gecompliceerden zin uit de inleiding, waarin hij zich richt tot ‘allen goedtwillighen en verstroyden buyten de H. catholycke Kerck’ en waaruit we hem geheel als vurig strijdend apostel voor zijn nieuw geloof kunnen leeren kennen:

> ‘Heylgeerighe zielen, verstroyde harten, die van het Hemelsche Jeruzalem, de heylighe onfeylbare Katholijcke Kerck, door secterijen afgedwaelt, by den wegh dootelijck gewondt leght en zieltoocht: slaet ter goeder ure uw' oogen op: hier komt, lof zy Gode, een Samaritaen om u te genesen: met recht een Samaritaen; want hy, buyten Jerusalem, den wettigen godsdienst, onder Jerobeams Kalvers, te Dan en te Bethel, dat's onder de secten, grijs gheworden zijnde, stijght endelijck (na dat hy Jerusalem, de Catholijcke Kerck en haren onfeylbaren godtsdienst door en weder door besichtight heeft) van sijn paert, sijn aensien en eere by de menschen; giet suyverende en versachtende medecijne, wijn en olie, van d'eerwaerdighste Outheyt ontleent, in uwe geestelijcke wonden; verklaert u in verscheyde hooft-punten den zin der Heylighe Schrifture, en ongeschreve traditien, na het verstant der H. Kercke, Oudtvaderen en Concilien, en het ghetuighenis der Kerckelijcke Historien, en neemt u, zonder yemandt dan Godt t'ontsien, zoo veel arbeydt en moeyte, in het ende en uyterste van sijn leven, gewilligh af, met sulck eenen loflijcken yver, dat hy self schrijft: Kost Grotius, gelijck hy in dese saeck (hy meent de wettige autoriteit der H. Heeren Staten van Hollandt) hun de schellen van d'oogen trock, oock het selve in het stuck van de Religie te wege brengen; hy sou 'er een groote vrucht van sijnen arbeyt en leven uyt trecken.’

Het ‘Tweede deel van Vondels Poezy’, dat te Rotterdam in 1647 verscheen buiten Vondel om met de bekende Voorrede, zeer waarschijnlijk onder invloed van Westerbaen door den jongen Geeraardt Brandt geschreven, met de verzen, die Vondel maar liever niet herdrukt zag, daar ze van een geheel andere levensbeschouwing getuigden, wilde blijkbaar een tegenhanger zijn van Grotius' Testament en de daar onmiddellijk op gevolgde Altaer-geheimenissen.[1)]
In 1646 gaf Vondel de eerste vertaling, waarin hij zelf iets van zijn kunstenaarschap voelde, die hij zelf als zoodanig uitgaf en opdroeg aan Huygens, den man van het vak. Met brieven, die ons gelukkig bewaard zijn en waarover ik hiervoor reeds sprak, heeft hij een exemplaar vóór de officieele verschijning aan Huygens en Hooft toegezonden. Hij zelf, al spreekt hij er dan ook op een nederigen toon over, moet de waarde van deze vertaling hebben gevoeld; hij moet tevreden geweest zijn over zich zelf, dat hij in zulk een smijdig, krachtig proza de schoonheid van het werk des dichters, dien hij tot leidsman op zijn kunstenaarsloopbaan koos, in zijn rijken inhoud, zijn schoone verbeelding had kunnen weergeven.

Hoe hij zich tegenover Huygens uitliet over vertalen van verskunst in het algemeen, liet ik hiervoor reeds zien, hooren we nu met wat een gemoedelijken, vriendschappelijken eerbied hij in lustig klaterende zinnetjes zijn opdracht aan den hoogen kunstbroeder opent:

> ‘Ick neem de vrymoedigheit den Ridder, en in hem de rechte hant van zyn Hoogheit, wat outs en wat nieuws t'effens aen te bieden, dat is, den Poeet in het Nederduitsche kleet. Het spreeckwoort zeit, dat het kleet den man maeckt, maer hier zal de man het kleet maecken, door zyn volmaecktheit d'onvolmaecktheit des kleets te baet komen en het een zekere aangenaemheit byzetten.’

Over de wording der vertaling onderricht ons Brandt weer - wat zouden we toch eigenlijk van Vondel weten als Brandt niet

1) Zie Te Winkel, Ontwikkelingsgang, III^2, p. 491 vlg.

een vita van hem had opgesteld! -: ‘In 't volgende jaar gaf hy dat groote werk, de vertaaling van Virgilius werken in prose, lang bearbeidt, in 't licht. Hier in hadt hy grooten vlyt besteedt, om de moederlyke taal met d'eigenschappen van 't Latyn zoo naa over een te brengen, den styl en de reede zoo vlak en effen te vlyen en den eigentlyken zin te treffen, als eenigszins doenlyk was. Hy beklaaghde zich, dat hy, na de doodt van eenige zyer Mecenaten, of kunstqueekeren, zich hadt moeten behelpen en met zyn eige riemen langksaamer voortroeyen. Want Reaal, Mostert, Victoryn, Jakob Baake, en Kornelis Gyselbert Plemp, waren overleeden; en hy hadt nu niemant dan eenen Jakob Venkel, in beide taalen kundig, die hem somwyl met zyn oordeel en raadt, daar hy twyfelde, ten dienste stondt.’

Hij vertelt ons ook, hoe ongunstig Van Baerle zich over de vertaling uitliet, nog wel tegen Huygens zelf, aan wien het werk opgedragen was: ‘Toen Barlaeus, de Latynsche Poëet, dien Hugo de Groot den doorluchtighsten der Poëten en de Drost den Vorst der Dichteren noemde, Vondels Virgilius was ter handt gekoomen, schreef hy aan den Heer van Zulichem: Gy hebt Vondels Virgilius gelezen, of ten minste gezien, maar zonder leven, zonder mergh, en de lenden gebrooken. Indien hem Augustus las, hy zou deezen Maro niet van 't vier bevryden, ten zy dat gy, geleerde man, het anders verstaat.’ Dit is wel de echte ‘Latijnsche Poëet’ en klassicus van dien tijd, die in al beroering der oude godentaal heiligschennis ziet.

Doch Brandt heeft den moed Vondel tegen zijn schoonvader, trouwens toen reeds lang ter ziele, te verdedigen: ‘Die grondige kennis hadden van de Hollandsche taale en haare eigenschappen, oordeelden, dat zyn taal in dit werk onverbeterlyk was; en dat men nergens, daar Duitsch gesprooken wordt, iemant vinden zou, die Hollandsche woorden en spreekwyzen zou weeten te vinden, de kracht van Maroos Latyn zoo naa uitdrukkende, als hy doorgaans hadt gedaan.’

Reeds direct na Van Baerle's onbekookt oordeel nam Maria Heyns in de opdracht van haar Bloemhof der doorluchtige voor-

beelden den handschoen voor Vondel op en dapper verklaarde zij tegen het hooge klassiek-professorale gezag in:

> ‘Andere, die ervarentlijk daervan konden spreken, vertoonen dat de genen die 't laken, weinig verstand van Duyts en vertolken hebben, en dat de lakers met 'er duyzenden inéén gesmolten, niet magtig zouden zijn dat werk zo wel in Duyts te stellen. - Deze geloof ik wat my belangt, best, omdat ik, naer myn verstant, niets in onze tael geschreven of vertolkt kan zien, dat op veel na by d'eedelheit, schoonheit en vloeyentheit in 't schryven, zo in dicht als prose, van deze geest halen kan.’[1)]

Er schijnen dus behalve Barleus nog meer ‘lakers’ geweest te zijn. Doch de uitspraken van deze Maria Heyns, van Brandt, van Oudaen doen ons toch zien, hoe zeer de hooge waarde van Vondels proza reeds door de tijdgenooten werd gevoeld en begrepen.

Ik heb mij afgevraagd, of het niet wenschelijk zou zijn te trachten hier door vergelijking met den Latijnschen tekst tot een grondige bepaling van de waarde van Vondels vertaling te komen. Zulk een vergelijking heeft echter niet de minste waarde, wanneer zij zich tot een paar kleine fragmenten bepaalt. Talrijke met zorg gekozen brokstukken van de overzetting en van den oorspronkelijken tekst zouden naast elkaar gesteld en beredeneerd moeten worden. Een dergelijke studie zou dit toch reeds uitvoerig opstel stellig nog eenige vellen druks in omvang doen toenemen en toch slechts door weinige lezers van deze voor alle Nederlanders bestemde Vondel-editie kunnen gewaardeerd worden.

Toch is een dergelijke vergelijking zeer gewenscht. Er zijn vele moeilijkheden aan verbonden, waar Kalff in zijn opstel over Vondel als vertaler zich reeds behoorlijk rekenschap van gegeven heeft.[2)] Trouwens Worp heeft die ook reeds overzien, toen hij over Vondel als vertaler van Grieksche treurspelen sprak. Men kan bij een dergelijk onderzoek niet terecht met een moderne kritische uitgave van Virgilius. Men moet grondig onderzoeken, welke oude editie Vondel heeft gebruikt. De vergelijking zou er niet in de eerste plaats op moeten gericht zijn, of Vondel en zijn helpers wel eens ‘fouten’ in de vertaling hebben gemaakt. Zonder dit ietwat

1) Geciteerd bij Te Winkel, Ontwikkelingsgang IV^2, p. 334.
2) Tijdschrift van de Mij. der Ned. Letterkunde, XIII, p. 45 vlg. en 95 vlg.

schoolmeesterlijk resultaat geheel te verwaarloozen, zouden we vooral ons rekenschap ervan moeten geven, of Vondel den geest van Virgilius' werk heeft verstaan, of hij den toon van het werk juist heeft begrepen en weergegeven.

Voor de proza-vertaling van Virgilius heeft Kalff eenige opmerkingen gegeven, waarbij hij er o.a. op wijst, dat Vondel aan zijn vertaling een nationale tint gaf.[1)] Doch dit zijn slechts een paar verspreide notities. Het geheele werk moet nog gebeuren, en er kon aan toegevoegd worden een onderzoek naar den invloed van de Latijnsche litteratuur op heel Vondels oeuvre. Het is een uitstekend onderwerp voor een dissertatie en richt zich dan ook van zelf tot de kringen, die zich rekenschap geven kunnen van de waarde van dit werk.

Hooft vertaalde Tacitus geheel anders. Wat hij gaf, kwam als vertaling misschien den hoogsten eischen die men aan een vertaling stellen kan het meest nabij: Wie Hooft's vertaling leest, krijgt oneindig veel meer den indruk van het oorspronkelijke dan wie Vondel zijn proza-Virgilius leest. Hooft's proza is aan handen en voeten gebonden aan de strenge eischen van den Latijnschen zinsbouw en van de persoonlijkheid van Tacitus. Bij Vondel gaat in triomf uit een frank, nobel Nederlandsch proza, dat het proza van Vondel is; vrij en ongebonden geeft het naar Vondels eigen persoonlijkheid een schoon en trouw beeld van den inhoud, zich gemakkelijk en soepel voegend naar de Virgiliaansche schoonheid. Het is een proza met eigen innerlijk leven, een proza dat de prozakunst in Holland moet vooruit gebracht hebben, er een natuurlijke vastheid en kracht aan moet gegeven hebben.

Hier wil ik even een paar regels uit een Virgilius-vertaling van een halve eeuw vóór Vondel met die van Vondel vergelijken. Hoor het voorzichtig en onzeker tasten bij Van Mander in den aanhef van de eerste Ecloga:

> Al ligghend' hier sacht onder 't wyd' bevangh
> Des Bueckentops, ghy Tityr 't Boersch ghesangh
> Herspeelt al vast op 't pijpcken dun van even.

1) T.a.p., p. 101 vlg.

Maer lacy, wy de grensen nu begheven
Des Vaderlants; van 't Vaderlantsche g'hucht
En ackers soet doen wy een droeve vlucht.
Du, Tityr, luy in schauw leert t'wijl' int ronde
Den Bosschen dy nae schallen uyt den monde
Dijn liefste schoon, Amaryllis, met lust.

Daartegenover is Vondel al klaarheid, vastheid en eenvoud:

> 'Tityr, ghy leght en duickt vast onder den breeden beuckeboom, en speelt een veltliet op een dun riet. Wy moeten de grenzen onzes vaderlants en onze lieve ackers verlaten; wy moeten van ons vaderlant scheiden. Tityr magh op zijn gemack in de schaduwe, van zyn schoone Amaril zingen, dat er het bosch naer luistere en op wedergalme.'[1)]

October 1653 liet Vondel zijn proza-vertaling van Horatius' Lierzangen en Van de Dichtkunst (Ad Pisones) verschijnen. In de oorspronkelijke uitgave was de Latijnsche tekst tegenover den Nederlandschen gedrukt. In de Opdracht aan de Kunstgenooten van Sint Lukas vertelt hij: 'Dewijl dan de Poëzy, Schilder- en Beeldekunst, van outs her, gelijck noch, in onderlinghe gemeenschap verknocht zijn, dacht het my niet ongerijmt uwe E. op te dragen Horatius Flakkus Lierzangen en Dichtkunste, eenige jaren geleden, by my, tot een eerlijck tijdverdrijf en oefeninge, by wintersche avonden, in 't rymeloos vertaelt, met hulpe van wijlen den Heere, Daniël Mostert, secretaris dezer stede, en Joan Vechtersz. of Victorijn, beide rechtsgeleerden en zonderlinge begunstigers mijner Poëzye.' Dit geeft ons licht over den tijd waarop Vondel aan de vertaling begon. Victorijn stierf in 1642 en Mostaert in 1646.[2)]

We mogen dus aannemen, dat Vondel minstens een jaar of twaalf aan de vertaling gewerkt heeft of ten minste ze onder zich heeft gehouden en dat hij dus behoorlijk het voorschrift uit Horatius' Dichtkunst heeft toegepast: 'Hou u schriften negen jaren bij u thuis. Wat niet uitgegeven is, kan men telckens uit-schrabben.'

1) Volledigheidshalve verwijs ik hier naar eenige zuiver grammaticale opmerkingen van Dr. Overdiep bij de prozavertaling van Virgilius. Tijdschrift van de Mij. der Ned. Letterkunde. XLIV, p. 156 vlg.
2) Niet in 1626 zooals de Heer Gillet schrijft in dit verband. Tijdschrift van de Mij. der Ned. Letterkunde XXXIII, p. 168.

Naar de berichten van Brandt was bovendien de uitgave van 1653 nog niet eens eens een vrijwillige. Na de huldiging en lauwering bij St. Lucas verteld te hebben gaat hij voort: ‘Te deezer tydt quam zyne Vertaaling van Horatius Lierzangen onder de pers; maar buiten zyn toedoen, door iemant die een afschrift wist te bekomen. Doch hy, ziende den druk niet te verhinderen, hieldt'er de handt noch aan, en droeg die vertaaling op aan de Kunstgenooten van St. Lucas.’

Natuurlijk, wie de maat en het taalgeluid nog in de ooren hoort van

> Maecenas atavis edite regibus
> O et praesidium et dulce decus meum! etc.

en die daarnaast bij Vondel leest: ‘O Mecenas! die uit Koninglijcke Voorouderen gesproten, myn beschermer en waerde roem zijt, zommigen scheppen lust het olympische stof met den wagen om hunne oren te doen stuiven en den perkpaal met barnende wielen te mijden, om door den edelen palm van lantsheren tot Goden verheven te worden.’, die voelt wel dat Horatius in het meest eigene van zijn kunst hier ver te zoeken is. Vondel geeft ons enkel de gedachte van Horatius, maar die geeft hij over het algemeen trouw en juist weer. En de vorm is Vondels eigendom; het is zijn eigen kostelijke proza, het beste, dat de 17de eeuw heeft voortgebracht. Tenslotte kan ik dan nog even herinneren aan het Leven van P. Ovidius Naso, dat aan de berijmde vertaling van de Metamorphosen (1671) voorafgaat. Dit is een vertaling naar Petrus Crinitus, een leerling van Politianus, uit den Renaissance-tijd, met invoegingen naar Aldus Manutius en anderen. En dan is er nog de vertaling van een Latijnschen brief van Maart 1630 van Van Baerle aan Hooft.[1)]

1) Zie Oud Holland, I, p. 141.

Vondels werken
Eerste deel

*

[Gedichten]

Schriftuerlijck
Bruylofts Reffereyn[aant. aant.*]
Op t'houwelijck van Jacob Haesbaert met
Clara van Tongerlo

Gecomponeert door I. van Vondel
1605 in junio

Verheucht //o *Phoebi* jeught// door desen soeten tijdt:[1]
Den Somer door syn deught// verthoont syn groene blaren;[2]
t'Geuogeldt sich vervreught// t'ghediert int Bosch verblijdt;
t'Veldt lacht elck toe verjeught// vliet weg alle bezwaren;[4]
Droefheyt neemt floecx v keer //nijdt//strijdt// wilt henenvaren;[5]
Voor v de Bruyloft wijckt, zoo ghy daer comt ontrent.
Cleyn, groot, ja wie t'mach sijn, Jongh' jeught, oft gryste hairen,[7]
Sijdt well'com int ghemeen, weest gegroet hier present,
Die om vergad'ren hier, v soo ootmoedich kent:[9]
In liefd' sticht'lijck verheught, by een met reyn manieren:
Dus seg ik noch, vliet floecx van hier, ghy nydich tieren.[11]

* TEKSTKRITIEK: De eerste stroof mist 'n regel; immers met de ‘stok’ mee tellen ze alle 15 regels, de eerste echter 14; die regel ontbreekt blijkbaar achter regel 10, waar volgens 't rijmschema van de volgende strofen, 'n regel had moeten volgen met rijm op *kent* van regel 9.

* Dit *Bruylofts Reffereyn* en 't volgende gedicht *Nieuw-jaars Liedt* zijn door Van Lennep overgenomen uit 'n album afkomstig van de famielie Haesbaert, toen eigendom van Jhr. Mr. F.A. Ridder van Rappard. In wiens bezit dit album is op den ogenblik, is onbekend.
T' gedicht is hier afgedrukt volgens de uitgave van Van Lennep (Dl. I, blz. 19).
Schriftuerlijck: met gedachten en voorstellingen uit de Schriftuur.
Reffereyn: 'n refrein was 'n gedicht in strofen, die eindigden met dezelfde ‘stok’ (*stok* is ons refrein); alle strofen van dit gedicht hebben in de vier eerste regels nog 'n binnenrijm gemeen, dat Vondel volgens de toenmalige gewoonte aanduidt met de dubbele komma's. Evenzo doet hij, als er andere binnenrijmen zijn, zoals in regel 5: ‘nijdt’‘strijdt’. Wij geven die tekens in de tekst weer met dubbele *gotiese* komma's, die in Vondel's tijd geregeld gebruikt werden, toen er nog zoveel met gotiese letter werd gezet, bijv. Vondel's *Pascha*.

1 *Phoebi jeught:* kinderen van Phoebus (Apollo): zangers en zangeressen, dichters, wees verblijd om deze zoete tijd (*verheucht* = verheugt u).
2 *door syn deught:* door zijn weldoende kracht.
4 T'veld in nieuwe jeugd (*verjeught*) lacht ieder toe.
5 *floecx:* fluks, terstond (de oe-klank, oostelik Nederlands; invloed van 't Keuls bij Vondel?)
7 *Jongh' jeught:* jonge mensen; *gryste: grijst* Zuid-Nederl. bijvorm van grijs.
9 *om:* om te; *die v soo ootmoedich kent:* die u zo bereidwillig verklaart om hier bijeen te zijn (*ootmoedich* = welwillend, *hem kennen* = zich verklaren).
11 *noch:* nog eens.

*
Laet jonst begeerich syn, gelijck eens Hirts bestieren,
En d'*Haas-baart* syn cracht snel, om loopen d'Hont t'ontwijcken,
Snackend' na t'water *Claar-ken* cant beter gelijcken?[12-14]
Geenszins en laet in sangh// *Hymenaeus* sijn verhooght[15]
Noch *Thalassus* geclangh// maer Gode lofs voortbringhen,[16]
Hoe hy overvloedt schanck// en t'water gants verdrooght[17]
Sonder yemants bedwangh// bethoond' zoo vremde dinghen,
Wt t'water, wyn seer claer, als een fonteyn deed' springhen,[19]
Vervult ses cruycken vol, int Galileetsche landt,
Te *Cana* in de Stadt, een Bruyloft sonderlinghen;[21]
T'eerste teycken *Christi*, men elck maackte bekandt
Door sulcx ons mercklijck leert, dat int Houwlijckx verbandt[22-23]
Alleen men eerlijck hoort, te houden goed' geruchten:
Den getrouwden hy meest behoeden sal voor schandt:
Wie hem met lust bemint, en derft voor niemant duchten,[26]
Soo liefd' begeerich haackt, als t'Hirt doorsnelt gehuchten[27]
En d'*Haas-baart* syn cracht snel, om loopen d'Hont t'ontwijcken
Snackend' na t'water *Claar-ken* cant beter gelijcken:
Wat *Christus* met syn Bruydt// elck-een te kennen gheeft,
Laet ons met goedt beduydt// malcand'ren daer in stichten,[31]

* TEKSTKRITIEK: vs. 27 *doorsnelt*, Van Lennep schreef *doorsnel*, wellicht 'n verschrijving; - vs. 28 *om loopen:* Van Lennep schreef *om loopend,* blijkbaar 'n verschrijving in 't handschrift of in 't afschrift - zo niet 'n drukfout: vgl. dezelfde regel in de andere strofen.

12-14 Laat uw welwillendheid verlangend zijn (naar de vreugde), zoals 'n hert zich begerig toont, en de haas al z'n snelheid gebruikt (z'n snelle kracht voortbrengt) om te lopen om de hond te ontvluchten, snakkend naar 't klare water; ik kan 't niet beter uitbeelden (vergelijken); *om lopen d'Hont t'ontwijcken:* om de hond te lopen ontvluchten (om te lopen om te ontvluchten); *jonst:* gunst, welwillendheid; *gelijck eens Hirts bestieren:* zoals 't streven van 'n hert, dus: zoals 'n hert zich begerig toont; *k' en kan 't:* ik kan 't niet (*en:* niet). *Haas-baart* en *Claar-ken:* woordspelingen op de namen van bruigom en bruid.

15 *Hymenaeus:* de grieks-romeinse god van 't huwelik; *sijn verhooght:* verheerlikt worden.

16 *Thalassus* (eigenlijk Talassius): romeinse huweliksgod: laat geensins uw lied klinken (*geclangh voortbringhen*) voor Th., maar laat in uw zang lof verkondigen aan God, hoe hij...

17 *schanck:* schonk; en hoe hij 't water geheel deed verdwijnen (*verdrooght*), zonder iemands aansporing, zo 'n wonder deed gebeuren, uit 't water enz.

19 *Wt:* vroegere spelling voor *uit; verdrooght* en *vervult* (vs. 20 tegenw. tijd naast de verl. tijden in de andere delen van deze zin).

21 *een Bruyloft sonderlinghen:* op 'n merkwaardige (biezondere) bruiloft.

22-23 Men heeft Kristus' eerste wonder aan ieder bekend gemaakt, omdat dit ons duidelik leert, dat men in 't verband van 't huwelik eerzaam alleen 'n goede roep hoort te behouden; *door:* doordat; *sulcx:* dit; *mercklijck:* duidelik.

26 *met lust:* met vurigheid; *en derft:* behoeft, de ontkenning *en* tot versterking bij *niemand*.

27 *Soo:* wanneer; *als t'Hirt...*: zoals 't hert...

31 *met goedt beduydt:* met 'n goede verklaring.

Die hy met zoet geluydt// soo vriend'lijck roept beleeft:[32]
Comt ouerschoone spruydt// die myn Hert can verlichten![33]
Myn peerl', myn Edelgreyn, ter Weyden comt bedichten![34]
Schoon bloem en Roos int dal, Noeyt minnaer myns ghelijck.
Voor niemant sijt bevreest, Reyn Duyve wilt niet swichten,
Die wtvercoren sijt! myn jonst sonder afwijck[33-3737]
Al-laeghdy hier veracht, int bloet, op t'veldt, int slijck,
Vertreden van elck-een, nochtans v niet begeuen,
Maer wiesch v aenschijn schoon, welrieckend met practijck[40]
Balsemd' v zoeten rueck, bouen al waart verheuen
Als ghy schier waart vernielt, myn liefd' vierich ghedreuen[38-4240-42]
Als d'*Haas-baart* syn cracht snel, om loopen d'Hont t'ontwijcken[42-43]
Snackend' na t'water *Claar-ken* cant beter gelijcken.
Godts kercke de Bruyt recht// 't lichaam *Christi* een paar[45]
Van *Christo*, haren echt// wert sy salich naar reden,[46]
Seer lieflijck hy beslecht// al haar saacken eerbaar,[47]
Mint, naar reden, en recht// alleen syns lichaams leden,
Die al ter Bruyloftfeest, lieflijck werden ghebeden,[49]
Vercoren volck alleen, wt goetaardich geslacht,[50]
t'Bruylofts cleedt zy ontfaan door dezen Vorst vol vreden[51]
Syn Bruyt wordt bouenal, Aldaar waardich geacht

32 *Die hy:* n.l. *syn Bruydt, die hy...; beleeft:* met liefde; *soo vriend'lijck beleeft:* met zo vriendelike liefde.
33 *verlichten:* vertroosten.
34 *myn Edelgreyn:* mijn juweel (*edel grein,* dat in de middeleeuwen veel voorkomt, betekent: edel wezen, edele maagd; Vondel heeft 't blijkbaar opgevat als: *edelsteen*); *ter Weyden:* op 't veld; *bedichten:* naderbij.
33-37 Deze regels zijn in de geest van 't Hooglied toegepast op Kristus en de Kerk.
37 *myn jonst sonder afwijck... u niet begeven:* mijn nooit bezwijkende liefde zou u niet begeven (*zou* is uitgelaten; of mogelik *begeven* (= begeve) tegenw. tijd voor begave).
40 *met practijck:* met kundigheid, met kundige zorg.
38-42 Deze verzen zijn ontleend aan Ezechiel 16: 5, 6, 9.
40-42 *maer wiesch...:* maar zou uw aanschijn schoon wassen, en met zorg uw zoete geur welriekend balsemen, (de geur) van u waard boven alles verheven te worden, toen gij schier waart bezweken (minder waarschijnlik zoals Van Lennep en Unger verklaren: de zoete geur zou u balsemen).
42-43 *mijn vurige liefde* hier nog eens aan 't eind als herhaling van *mijn jonst:* mijn vurige liefde gedreven, zoals de haas enz.
45 *de Bruyt recht:* de echte, ware Bruid.
een paar van Christo, haren echt: wederpaar van Kristus haar echtgenoot.
46 *wert:* wordt; *naar reden:* zoals redelik is.
47 *al haer saacken eerbaar:* al haar eerbare zaken: omdat alles bij haar volgens ere is.
49 *werden gebeden:* worden verzocht.
50 zij alleen 't uitverkoren volk; *goetaardich:* edel.
51 *zy ontfaan:* zij ontvangen 't bruiloftskleed.

Sittend' in Haar Troon, na de ghenooden wacht,[53]
In witte zijd' gecleet, met peerlen fraay behanghen.
Een croone sy ontfanght, van den Bruyd'gom gewracht.[55]
Een Trouwrinck haar bedacht, Syns gheests, heeft zy ontfanghen.[56]
Hierom spoedt v ter feest, begeerich met verlanghen
Als d'*Haas-baart* syn cracht snel, om loopen d'Hont t'ontwijcken
Snackend' na t'water *Claar-ken* cant beter gelijcken.

PRINCE.

Princen, de Bruydt present// voor al die sijn vergaardt[60]
Laet ons voor t'slodt end' endt// T'geluck haer lieflijck bieden;[61]
Dat Godt syn seghen wendt// als Dauidt ons verclaardt,
In syn Psalm maackt bekendt// claarlijck voor alle lieden:
Wel die den Heere vreest, Geluck zal hem geschieden:
In al syn weghen sal verlynen ouervloet,[65]
V wijf sal ghelijck sijn, den wijnstock na t'bedieden,[66]
Die vrucht draaght t'synder tijt, sy sal ontfanghen spoet[67]
Aan den Disch, als een croon, v kinders lieflijck zoet:
Als olijfrancken schoon, sult ghy se claar aenschouwen,[63-69]
Met veel weldaden meer, van Godt vercrijghen goet:[70]
De Heer geef haar doch cracht, om in Liefd' niet te flouwen,
Maar Jonst hen voeghe t'saam, begheerich na vreeds douwen[72]
Als de *Haas-baart* syn cracht snel om loopen d'Hont t'ontwijcken
Snackend' na t'water *Claar-ken* cant beter ghelijcken.
Liefde verwinnet al.[*]

53 *na de ghenooden wacht:* wacht zij op de genodigden.
55 *gewracht:* gewrocht, gemaakt.
56 een trouwring van zijn Geest haar toebedacht heeft zij ontvangen: de genade van de H. Geest die altijd met de Kerk zal zijn, is de trouwring haar door Kristus toebedacht.
60 *Princen = Prince:* soms was 'n vorst (*prince*) beschermheer van 'n rederijkerskamer, vandaar dat spoedig de beschermheer van iedere rederijkerskamer *Prins* of zelfs *Keizer* genoemd werd. Alle gedichten van de rederijkers sluiten daarom met 'n stroof die aan de 'Prince' wordt gericht.
61 *'t geluck bieden:* onze gelukwens aanbieden.
65 *sal verlynen:* zal Hij verlenen (ook in 't Middeleeuws: verleinen).
66 *na t' bedieden:* naar 't verklaren: zoals verklaard wordt (in de psalm).
67 *spoet:* voorspoed.
63-69 De psalm hier bedoeld is Ps. 127 (protestantse Bijbel 128) waarvan de drie eerste verzen hier zijn bewerkt.
70 zult gij van de goede God verkrijgen.
72 *na vreeds douwen:* naar de landouwen van de vrede. (*douwen* inplaats van *ouwen;* deze vorm van 't woord is op 't gehoor ontstaan uit landouwen, wat ook uit land-douwen samengesteld kon lijken).
* *Liefde verwinnet al:* liefde verwint alles; met deze spreuk ondertekende Vondel de zes eerste gedichten die wij van hem hebben. De Haarlemse Kamer '*de Wyngaertrancken*' had als devies 'Liefde boven al'; mogelik had Vondel betrekkingen met deze Kamer.

Nieuw-jaars liedt[aant. aant.*]

A°. 1607.
Door I. van Vondel.
Gestelt op den toon van den 2en psalm.**

De Doodt //zeer snoodt// d'Aarde haar pijlen boodt,[1]
D'ondeught //verheught// was met haar helsche scharen,
Deughd' //vloot// door noot// Dorst haer niet geuen bloot:
Haer vreucht //verjeught// veranderd' in bezwaren,[4]
Omdat //den padt// der waerheyt, wert bestreden,
De Trouw //met rouw// zeer deerlijck was verplet,
Liefd's schadt //Godts stadt// de vrucht int lustich Eden,
Een vrouw //(te flouw'// Eylaes) elck waas besmet.[6-8]
Maer t'Licht //t'Gesicht// der Blinden, diet al sticht,[9]
Becleed //met vreed// Een Spruyt wiens *Trouw moet blijcken*,[10]
Wiens plicht //opricht// elcx Heyl, met Liefdes Schicht
Bestreedt //het wreedt// geslacht, s'vyandts practijcken:[11-12]
d'Ootmoedt //hem voedt// In Dauidts stadt onrustich:[13]

* *Nieuw-Jaars Liedt* afgedrukt volgens Van Lennep. (Dl. I, blz. 24). Zie opmerking onder 't vorig gedicht.

** *Gestelt op den toon van den 2en Psalm:* te zingen op de wijs van de 2e psalm. Dit gedicht bezingt 't Kerstkindje, en is geïnspireerd door de 2e psalm.

1 *d'Aarde haar pijlen boodt:* schoot haar pijlen af op d'aarde.

4 *Haer vreucht verjeught:* haar jonge vreugd.

6-8 De Trouw lag jammerlik verpletterd onder 't leed, en vernietigd was de heerlike liefde. (*Liefd's schadt*), 't rijk van God (de eenheid van leven met God: *Godts stadt*), de vrucht (van de boom des Levens) in 't vreugderijke Paradijs; 'n vrouw te zwak in deugd helaas, had 't frisse waas van die vrucht besmet.

9 *t'Licht:* God de Zoon, Kristus, die alles geschapen heeft (*diet al sticht*).

10 omhult met Zijn vrede 'n spruit, Zijn Kerk (zie ook vs. 18) wier liefdetrouw zal blijken. *Trouw moet blijcken* was de zinspreuk van de bekende Haarlemse Kamer ‘De Pelicaan’, ter ere waarvan Vondel dit Nieuwjaarslied blijkbaar heeft gemaakt.

11-12 Wiens plichtgetrouwheid ieders redding bewerkt, heeft met de wapens van Zijn liefde 't wrede geslacht bestreden, de sluwheden van de duivel.

13 Kristus is geboren in de diepste ootmoed; Z'n zielespijs is d'ootmoed (*d'Ootmoedt hem voedt*), in David's woelige stad (Bethlehem was overvol door de gedwongen volkstelling).

Een croon //seer schoon// hy biedt, van Godt gewracht:
Doet //Boet// met spoet// voor dees Siel-Rust wellustich:[15]
Godts Soon //tot loon// t'Leuen buyt Sion bracht.[16]
Dit lam //Godts Stam// dwelck Sathans macht benam,[17]
Syn bruydt //den Spruyt// die syn hert heeft ontstolen,
Waarnam //en quam// tot haer, der Jonsten vlam,[19]
Om buyt //t'besluyt// der feest niet meer te dolen.[20]
Haer deel //t'Juweel// t'nieuw paradijs verheuen
Schonck haer //t'Nieuw-Jaer// Christus d'Opperste pant;[22]
Een eel //prieel// Godts Gheest der Eng'len leuen,
Alwaar //dit paar// des leuens Boom herplant.[23-24]
Het kint //bemint// de Liefd', die t'quaat verwint,[25]
Elck noodt //minioot//: kiest myn eenvuldich wezen,[26]
Die Blint //ghesint// v tot s'Doods vruchten bint,[27]
Ontbloodt //Diuoot// v eyghen will' misprezen[28]
En tracht //bedacht// om suyveren inwendich[29]
V Hert //verwert// bevleckt, van t'Aarts gequel;
Verwacht //d'Eendracht// naar dit Leuen ellendich[31]
Ghy wert //van smert// vry, door *Emanuel*.

15 *voor dees Siel-Rust wellustich:* voor deze heerlike zielevrede (die Kristus als kroon aan de mensen bracht).
16 *buyt Sion:* uit Sion, uit de hemel; *t'Leuen:* 't leven van de ziel.
17 *Godts Stam:* uit God geboren.
19 *Waarnam:* Aanschouwde; Kristus de vurige liefde (*der Jonsten vlam*) kwam tot haar,
20 opdat zij buiten 't verblijf van Zijn vreugde niet meer zou kunnen dwalen; *buyt t' besluyt der feest:* buiten de omheining van Kristus' vreugde.
22 *t'Nieuw-Jaer:* te Nieuwjaar, met 't nieuwe jaar: de nieuwe genadetijd voor de mensen, (zinspeling ook op Nieuwjaar dat in de Kersttijd valt, zoals meermalen in Kerstliederen Nieuwjaar die dubbele betekenis heeft). De hele zin is dus: met 't Nieuwe jaar schonk Kristus de opperste beminde aan Z'n Bruid haar deel, 't Juweel, 't nieuwe Paradijs; *de pant:* de borg, de schat, beminde (*pand* is onz. en manl.).
23-24 Gods Geest (de H. Geest) 't Leven der Engelen, schonk haar 'n heerlik lustoord ('t paradijs van genade) waar dit paar, Kristus en de Kerk Zijn Bruid, de nieuwe Boom des Levens heeft geplant. (Alleen die met Kristus verenigd zijn in Zijn Kerk hebben 't eeuwige leven).
25 Het beminde Kind, de Liefde zelf ('t Kerstkindje).
26 nodigt iedereen minzaam uit: ‘kies mijn eenvoud (eenvoudige natuur).’
27 *Die Blint ghesint:* Gij die verblind.
28 *Ontbloodt Diuoot:* leg af in Godgelatenheid (*Diuoot:* overgegeven aan God) uw eigen verkeerde wil.
29 *om suyveren:* om te zuiveren.
31 *d'Eendracht:* de samenstemming, de samenstemmende eenheid van onze natuur; *naar:* na.

PRINCE.

Verlaat //dan t'quaat// ghy *Princen* metter daat;[33]
Aansiet //verdriet// noch kruyc' om sijn herboren,[34]
Al staat //s'vleesch-raat// en pooght na s'wereldts onmaat,[35]
Rust niet //maar vliet// naar *Bethlehem* vercoren,
Beschreydt //v Leydt// soo comt v, mildt te baten,
t'Kindt kleyn //dwelck pleyn// v heerschen moet vooral;[38]
Want scheydt //Goetheydt// van v (Door s'Deughts verlaten)[39]
Dees reyn //Fonteyn// v Hert' niet suyvren sal.
Liefde verwinnet al.

33 *Princen:* voor *Prince,* in wie de hele kamer werd toegesproken: (zie blz. 132).
34 *Aansiet:* bekommert u, ontziet; *kruyc':* afkorting van *kruyce:* kruis.
35 al houdt de vleselike neiging stand, en streeft ze naar 't onmatig genot van de wereld.
38 't Kleine Kind, dat volkomen boven alles over u moet heersen.
39 Want scheidt de rechtschapenheid (of Gods barmhartigheid?) zich van u af door 't verlaten van de deugd.

Lof-zangh,
toe-ge-eygent
Mr. Willem Bartjens.[aant. aant. aant. aant.*]

Dees die met haar blont vercierssel[1]
Reyckt aan't uytgespannen swierssel,[2]
Die azurigh sit verschoont,[3]
En van d'Astren wort gekroont,[4]
Die tot eenen staf in handen
Voert den Scepter met dry tanden,[6]
En op vloeden twee ten thoon[7]
Heeft verhemelt haren Throon,[8]
Dees, wiens speelgenoots met minnen[9]
Sijn Zee-Goden en Godinnen,
Wiens vloeden heel vergult[11]
Met veel rijckdoms zijn vervult:
Waar in swart-bepeckte vogels[13]
Sweven met hun lichte vlogels,
Die *Caucasi* Dochters Roem[15]

* Dit gedicht is waarschijnlijk van 1606 of 1607.
Afgedrukt volgens de tekst in *De Cijfferinge van Willem Bartiens, Amsterdammer*. t'Amsterdam by Ian. E. Clopenburgh, 1632, blz. 156 vlgg. (ongenummerd); van de oudere uitgaven is nog geen ex. gevonden. Dit boekje is de eerste volledige cijferkonst in ‘onse Nederlandtsche tale’, zegt Bartjens in zijn opdracht (1604) van de eerste uitgave, aan Schout, Burgemeesteren en Schepenen van Amsterdam.
Willem Bartjens, geb, in 1569, was schoolmeester in de rekenkunst, de schrijfkunst en de Franse taal, van af 1591 in Amsterdam.

1 *Dees:* de Amsterdamse stedemaagd, die in vs. 9 nog eens met *dees* wordt aangeduid en eindelik in vs. 21 genoemd wordt; *met haar blont vercierssel: met* haar sierlike blonde haren. Mogelik zijn de verzen l-14, of 1-25 de beschrijving van 'n tietelprent in de oudste uitgaven (1604 enz.).
2 *'t uytgespannen swierssel:* 't zwierende (draaiende) uitspansel; de twee eerste verzen betekenen: zij die hemelhoog verheven is.
3 met 'n fraai hemelsblauw kleed, (*azurigh-verschoont:* hemelsblauw verfraaid).
4 *d'Astren:* de sterren.
6 *den Scepter met dry tanden* is de heerserstaf van Neptunus de zeegod; dus vs. 5-6: die heerseres is over de zee.
7 *op vloeden twee:* op twee rievieren, IJ en Amstel; *ten thoon:* openlik.
8 haar overwelfde troon heeft gesteld ('n troon met 'n troonhemel).
9 *wiens:* wier; *speelgenoots met minnen:* geliefde speelnoten.
11 *wiens vloeden heel vergult:* wier gouden rievieren.
13 *swart-bepeckte vogels:* van de zeilschepen gezegd.
15 *Caucasi Dochters:* waarschijnlik bedoelt Vondel de rievieren van klein-Azië (die gedeeltelik van de Caucasus komen); hun roem is dan de voortbrengselen van 't land dat ze besproeien: de voortbrengselen van de Levant; Amsterdam's handel op de Levant was in volle groei; (spreek hier uit Caucási).

Lieflijck plucken als een Bloem,
Ia aan 't Ooster eynd der werelt,
Daar *Tytonis* Bruyt beperelt[18]
Haar blond hayr met spanssels toyt,[19]
En haar roode Roosen stroyt:[20]
Dees beroemde Maaght verheven
(Segh ick) schept haar lust en leven
Dat ghy in heur schaduw rust,[23]
Aan haar overvloedsche Cust,
Op haar aangename stranden
Daar de voedster vande Landen[26]
Breede Waters maackt te kleyn,[27]
Om te dryven haren treyn,[28]
Haren treyn die uyt u konste[29]
Schept haar leven en haar jonste,[30]
Sonder welck sy onbedocht[31]
Nimmermeer beklyven mocht.
Ghy o *Cithon* hoogh verheven,[33]
Van een hoogen Geest gedreven,
Boven't al gemeyn verstant
Ghy alleen de Croone spant.
Inde *Cypher-Konst* beraden[37]
Leert ghy jeught de rechte graden:[38]
Hoe den groen-geloofden krans
Kroont gerechtigheyts Balans,[39-40]
Om de rekeningen slechten,[41]

18 *Titonis Bruyt:* Auróra, de morgenstond (zie blz. 145, vs. 7) dus: de beparelde Auróra.
19 *spanssels:* haarbanden.
20 de rode rozen van de morgenstond.
23 dat gij (Bartjens) in haar schaduw woont.
26 *de voedster vande Landen:* de zee.
27 de brede rievieren zijn te klein om de grote scheepvaart van de zee te kunnen bevatten.
28 *haren treyn dryven:* haar werk doen, dus de scheepvaart doen, (*trein:* werk).
29 *u konste:* uw kunst; door de wiskunstige berekeningen was de zeevaart mogelik.
30 *jonste:* heil, voordeel.
31 zonder die wiskunst zou de scheepvaart onbezonnen zonder berekening zijn en nooit kunnen standhouden (*onbedocht:* onbedacht, zonder nadenken).
33 *Cithon:* waarom is Bartjens 'n Cithon?
37 *beraden:* ervaren.
38 *de rechte graden:* de juiste graden van deugd (met zinspeling op de wiskunstige graden).
39-40 Hoe de krans van groene loverbladen de rechtschapen koopman kronen zal (de olijfkrans van de ouden voor burgerdeugd).
(*gerechtigheyts Balans:* de balans, de koopmanschap van gerechtigheid).
41 om zo de rekeningen te vereffenen (*slechten:* effenen).

*

En Koophandel uyt te rechten.[42]
Boven dien in 't Hollands velt
Ghy de suyver Lely stelt.[43-44]
Siet ons Bykens eens getuygen
Hoe sy Franschen Honigh suyghen,
Tot aan 't Pireneesch geberght
Dat getopt den Hemel terght:[48]
Siet eens waar d'Hollander wandelt,[49]
Hoe hy met den Fransman handelt.
Voorts dijn Veder inden inck[51-vlgg.]
Met de Slangh maackt eenen krinck,[51-52]
Eenen krinck in't rond getogen,
Die ons 't eeuwigh stelt voor oogen,
Ghelijck sy op jaarsche maat[55]
Haar verrimpelt kleedt uyt laat,
En vernieuwt haar eerste wesen:
Alsoo suldy hoogh ghepresen
Door u konst onsterflijck zijn,
Want u gulde Letters fijn
Sal de schrijf-konst als klaar sterren,
Aan d'uytbreysels wijt uytsperren:[62]
Boven dien, o Hemels Licht!
Doedy door u konstigh Dicht,[64]
Beyd' ons vloeden onbesweken[65]
t'Hemelwaarts hun hoornen steken,[66]
Boven *Nylus,* en den *Taan,*[67]
Of den blonden *Lidiaan*.[68]

* TEKSTKRITIEK: vs. 51 *inck*, de oude uitgave heeft *inckt*.
42 *uyt te rechten:* volgens recht te drijven.
43-44 Bartjens was ook leraar in 't Frans; *de suyver Lely:* gij leert de Hollanders zuiver Frans (dat ze nodig hebben voor hun handel zie vs. 49-50).
48 *getopt:* met z'n toppen.
49 *d'Hollander:* spreek uit d'ollander.
51-vlgg. Hier wordt Bartjens geroemd als schrijfkunstenaar.
51-52 Evenals de slang (*met de Slangh*) maakt uw pen kringen, sirkels, zinnebeelden van de eeuwigheid.
55 De slang wisselt ieder jaar van vel, en is zo zinnebeeld van de onsterfelikheid.
62 *d'uytbreysels:* 't uitspansel; *uytsperren:* uitspreien.
64 *Doedy:* doet gij; Bartjens was maker van verschillende gedichten.
65 *onbesweken:* met kracht.
66 *hun hoornen:* zie *Pascha* vs. 96, blz. 181.
67 *den Taan:* de Don (Tanaïs is de oudklassieke naam van de Don).
68 *den blonden Lidiaan:* de blonde goudgele Lydiese rievier; de bekende Paktólus, die goudzand meevoerde (flavus Pactólus: de goudgele P.) zie *Heerl. v. Salom.* vs. 244.

*

Amsterdam sal dy beklagen[69]
Als sy u sal sien verslagen
Stout van d'al-vernielsche doot,
Inder aarden wijde schoot:
Nochtans salmen t'allen tyden
Uwen grooten lof belyden:
Hoe de Koopmanschap vermaart
Nutte vruchten heeft gebaart,
Door u en des Heeren zegen,
Die met synen gouden regen
D'Emstel mildelijck bespoeyt,[79]
Datter neerings welvaert bloeyt.
Adieu *Bartjens*, ick wil swygen,
D'wijl ghy gaat ten Hemel stygen.[82]
'k Wenschte dat ick hier in schijn[83]
Slechts mocht uwen *Echo* zijn.
I.V. VONDELEN.
Liefd' verwinnet al.

* TEKSTKRITIEK: vs. 79 *Amstel*, de oude uitgave heeft *Emstel*.
69 *dy:* u.
79 *bespoeyt:* besproeit.
82 *D'wijl:* terwijl gij ten Hemel gaat stijgen (door uw verheven dichtkunst).
83 *in schijn:* blijkbaar, dus: dat ik hier 'n goede echo van u mocht zijn.

Oorlof liedt[aant. aant.*]

Op den thoon: *De reyn Liefde virigh*.

D'wijl *Saturnus* vluchtigh.[1]
Die ons heeft vergaart
Ons nu scheyden zuchtigh[3]
Doedt: gheheel bezwaart
Neem ick met verlanghen[5]
Oorlof aan u mijnen //lust,[6]
Gh'ebt mijn hart bevanghen,
Ick verwacht naar pijnen //rust.[8]
Doch hoewel wy scheyden
Met droefheyd en pijn,
Ia met tranigh schreyden[11]
Zal u soet aanschijn,
d'Welck my heeft verwonnen
Door *Cupidos* schichten //fel,
My verheugen konnen
End' mijn hart verlichten //wel.
Ia mijn liefde krachtigh
Die ick t'uwaarts draagh,
Als *Piram'* eendrachtigh,[19]
Blijft u trouwe staagh,
Dit zal ick doen blijcken
Als die liefd' bestrijdet //my,
K'sal geensins bezwijcken
Voor de dood belydet //vry,[24]
Noeyt minnaar ghestadigh
Als ick dynen knecht,

* Van 1607. Afgedrukt naar: *Den Nieuwen verbeterden Lust-hof. Den derden druck gebetert en veel vermeerdert. t'Amstelredam, by Dirck Pietersz. in die witte Persse. Anno 1607* (blz. 94).
Oorlof Liedt: afscheidslied.
1 Dewijl de vluchtige tijd (Saturnus).
3 *zuchtigh:* met zuchten.
5 *met verlanghen:* met liefdeverlangen.
6 *mijnen lust:* mijn geliefde.
8 *naar:* na.
11 *schreyden:* schreien.
19 *Píram':* Piramus de trouwe minnaar van Thisbe; even onveranderlik als Píramus.
24 *belydet vry:* beken 't vrij.

Min *Hero* weldadigh,[25-27]
Die u hayren vlecht
Als *Diana* chierigh,[29]
My van ghelijcken //gheriefd',[30]
Groeyt in liefde virigh,
Troost my laat blijcken //de liefd'.[31-32]
Stort dyne ghebeden
Als ick ben op reys,
Op dat ick met vreden
Keer in dijn Paleys,
Bid *Neptunus* gonstigh
Dat hy zy behoedigh //my,
End *AEoll'* my jonstigh[39]
Door *Zephir'* voorspoedigh //zy,
Trouw als *Penelope*[41]
My *Vlysses* wacht,
Ick stel all mijn hope
Op u dagh en nacht,
Als *Ocean* woedigh
Het gantsche schip deyzen //doet,
Door golven onspoedigh
Zal ick aan dy peyzen //vroedt.
Lijdzaam wilt verwachten
Mijn weercomst verhueghd,
Met wanckel ghedachten
Maackt geen ongenueghd,[51-52]
Gheen *Paris* licht-vaardigh[53]
Ben ick zoo ghy mercken //mooght,[54]
Oenone waardigh
My een vrueghds verstercken //tooght.[55-56]
Myn *Tempe* verheven[57]

25-27 Nooit was minnaar zo standvastig, zoals ik uw knecht, mijn geliefde Hero (*Hero*, de geliefde van Leander uit de klassieke sage); *min:* m'n.
29 *chierigh:* sierlik; als de sierlike Diana; *chierigh*, spreek uit: sjierig.
30 gij... wondde mij; *gheriefd':* griefde, wondde.
31-32 Groei in vurige liefde, laat de liefde mij 'n troost blijken.
39 *AEoll':* Aeolus de god van de winden.
jonstigh: gunstig, goedgezind.
41 Wacht trouw als Penélope mij uw Ulisses (Vondel leest hier als dikwels: Penelópe).
51-52 Maak u geen verdriet door te denken dat ik wankelen zal in mijn liefde (*met wanckel ghedachten:* met gedachten aan wankelheid).
53 Paris was Oenóne ontrouw geworden om Hélena.
54 Zoals gij kunt ervaren.
55-56 Geliefde Oenóne, toon mij uw sterker vreugde; *togen:* tonen.
57 *Tempe:* de heerlike vallei in Thessalië, klassieke naam voor: paradijs.

DEN NIEVWEN VERBETERDEN

Lust-hof/ Gheplant vol uytgelesene/eer-

lijcke/Amorense ende vrolijcke ghesanghen/als Mey/Bruylofts//Tafel/ende Nieu jaers-liedekens/ met noch verscheyden t'samen-spreeckinghen tusschen Vryer en Vrijster.

Verciert met leeckere Copere Figueren die opte Liedekens accordeken.

Item is noch hier achter tot eyn beslvyt by ghevoeght/ eyn Bruylofts Bancket, verstiert met day met stichtelijcke Tafel ende Bruylofts Liedekens: alles op goede maet ende voysy ghestelt van verscheydy experte Componisty/ voyt te voren ghedruckt.

Den derden druck gebetert en veel vermeerdert.

'Amstelredam, by Dirck Pietersz. in die witte Perse by die oude Brugge aent VVater. Anno 1607.

Afbeelding op ware grootte van het T i t e l b l a d d e r b l o e m l e z i n g , die in 1607 drie eerstelingen van Vondel afdrukte: *Oorlof liedt, de Iaght van Cupido* en *Dedicatie*

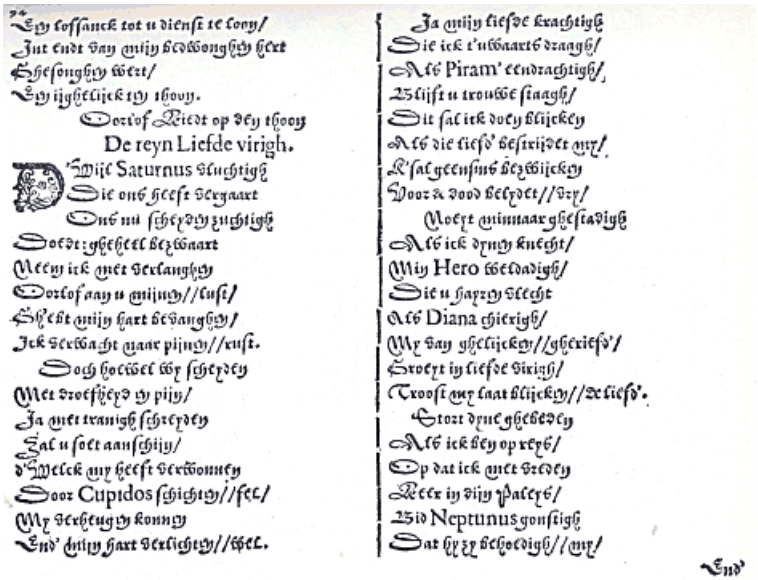

Afbeelding op ware grootte van bladzij 94 uit ‘D e n n i e v w e n v e r b e t e r d e n L u s t - h o f ’, met een gedeelte van Vondels *Oorlof liedt*, gezet met de zogenaamde civilité-letter

*
Daar ick in vermey,
Mijn vrueghd' in mijn leven,
Wiens troost ick verbey,[60]
Wie kan my aftrecken
Van u lieflijck wesen //zoet,
Ghy kont my verwecken[63]
Door u dueghd ghepresen //goet.
Cyrces toover kruyden[65]
Hoef ick soecken niet,
Int' noorden oft zuyden
Met pijn en verdriet,
Ghelijck *Glaucus* zwaarlijck
Om *Scylla* veel pijnen //leet,[69-70]
Ghy troost my eenpaarlijck,[71]
Zijt mijn medecynen //zeed.[72]

PRINCE.
Oorlof mijn Princesse,[73]
Waardich om bespien,
Voor de laaste lesse,[75]
Tot een wederzien,
Als mijn quaal zal blussen
V bywezen vruegdigh //hier,[77-78]
Met een truerigh kussen,
Oorlof ghy schoon jueghdigh //dier.[80]
Liefd' verwinnet al.

* TEKSTKRITIEK: vs. 65 *toover kruyden:* de oude uitgave heeft: *toonder kruyden*. - vs. 74 de oude uitgave heeft: *om te bespien*.
60 *Wiens:* van wie (enkel- en meerv. voor alle geslachten: *wiens*).
63 *verwecken:* (tot liefde) opwekken.
65 *Cyrce* (Kirke) de bekende toveres uit de Odussee.
69-70 Zoals Glaukus in zwaar verdriet veel pijnen leed om Scylla; Glaukus vroeg aan Circe toverkruiden, om zijn hardvochtige Scylla te winnen, maar Circe die Glaukus voor zich zelf begeerde, veranderde haar in 't bekende zeemonster (Scylla en Charibdis).
71 *eenpaarlijck:* met eenparige liefde.
72 *medecynen zeed:* zachte medecijnen (zeed' waarschijnlik *zede*, als bijv. n.w. gebruikt = zedig, ons tegenwoordig Brabants zeeg).
73 *Oorlof:* vaarwel.
75 *voor de laaste lesse:* mijn laatste woord (les) is: tot weerziens.
77-78 Als uw verheugend bijzijn hier mijn liefdevuur zal blussen.
80 *dier:* liefelik wezen (*dier* wordt in de 17e eeuw dikwels gebruikt als benaming voor mens, en ook meermalen van 'n jong meisje (*aerdich dierken*).

De iaght van Cupido[aant. aant. aant.]*

In het zoetste vanden tijd
Als *Zephyrus Flora* vrijd,[2]
  Als *Phoebus* met helder stralen
  Taurus snel gingh achterhalen,[3-4]
Quam *Cupido Venus* zoon[5]
S'morghens tot sijns Moeders throon,
  Eer *Tithons* Bruyt met verlanghen[7]
  Verthoond haar bloeyende wanghen.
Venus lagh in ruste zoet
Die door *Lethes* wert ghevoed:[10]
  Cupido met heusscher spraken[11]
  Onverziens haar deed ontwaken,
Moeder riep hy slaapt ghy zaght:
K' neem oorlof ick ga ter Iaght.[14]
  Zy ontsprangh en goedertierigh[15]
  Schoof op haar gordijnkens chierigh:[16]
Wel sprack zy mijn zone waart,[17]
Aanvanght ghy uwe dagh vaart?
  Ick wensch u kracht zoo vermeere
  Dat niemant u pijlen keere,
Keert in tijts tot mijn paleys,
Fortuyn bejonstigh u reys.
  Floecx heeft zich *Cupido* waardigh
  Tot de Iaght snel ghemaackt vaardigh,

* Waarschijnlik van 1608. Afgedrukt naar: *Den nieuwen verbeterden Lusthof*, 3e druk van 1607 (zie onder 't vorig gedicht). Dit gedicht en 't volgende is in deze druk van *Den Lusthof* later bijgevoegd achter 't *Register*.

2 *Zephyrus:* de klassieke zoele wind (Vondel legt meestal de klem op de twede lettergreep, in plaats van Zéphyrus).
Flora: de godin der bloemen; hier: de bloemen.

3-4 Als de zon (*Phoebus*) in 't teken van de stier (*Taurus*) is gekomen.

5 Vondel leest de ene keer Cupído, en de andere Cúpido.

7 *Tithons Bruyt* is Aurora, de dageraad (zie blz. 137, vs. 18).

10 *Lethes:* Lethes (eigenlik Lethe, de rievier van de vergetelheid in de onderwereld), de vergetelheid.

11 *met heusscher spraken:* met vriendelike woorden.

14 *oorlof nemen:* afscheid nemen.

15 *Zy ontsprangh:* zij ontwaakte.

16 *gordijnkens chierigh:* sierlijke gordijntjes (de *ch* uitspreken als *sj* in meisje: de Franse *ch*).

17 *mijn zone waart:* mijn lieve zoon.

Niet als *Adonis* beangst[25]
Om der wilder dieren vangst,
  Maar om Hemel en aard' tranigh
  Zich te maken onderdanigh,
Hy streelde zijn hayr vergult,
Zijnen koker hy vervult
  Met zijn pijlen, twreed bezuren,[31]
  Doch verscheyden van naturen,
Waar meed hy zonder gheschil[33]
De Minnaars pijnt naar zijn wil,
  Hy ontsloegh zijn wacker vlercken[35]
  Om zijn krachten te doen wercken:
Eer hy toeghemaackt vol ionst
Was door der *Charites* konst,[37-38]
  Zagh hy swerrelts lamp verschijnen
  Dies hy tot de reys ging pijnen,[40]
Aura end' *Zephyrus* beyd'[41]
Speurend' dat hy was bereyd,
  Als voor-boden gingen zweven,
  Beecxkens, bladren deden beven,
Cupido haar volgde snel
Om spelen t'gewoonlijck spel:
  Beyde menschen ende Goden[47]
  Haast vernamen door dees boden[48]
Wat quale haar overviel[49]
Tot beroeringh van haar ziel:
  Maar eer zy conden ontvluchten
  Desen schutter (t'pijnlijck zuchten)[52]
Werden zy in korter stond
Van zijn pijlen wreed doorwond,
  Ghelijck t'nachtegaalken jueghdigh

25 *Adónis:* beminde van Venus, werd op de jacht door 'n everzwijn gedood (en door Venus in 'n bloem veranderd).
31 *twreed bezuren:* 't wrede bezuren, de wrede pijn (de pijlen, de wrede pijn).
33 waarmee hij zonder verzet.
35 *Hy ontsloegh:* hij sloeg uit.
37-38 Eer hij nog vol minzaamheid door de kunst der Gratiën was opgetooid.
40 *pijnen:* zich inspannen.
41 *Aura end' Zephyrus:* beide zachte zoele winden.
47 *Beíde... ende:* zowel... als.
48 *Haast:* weldra.
49 *haar:* hun.
52 *t'pijnlijck zuchten:* wat 'n pijnlik zuchten van liefdesmart, (die hij veroorzaakte).

't Welck in t'quinckeleren vrueghdigh
Onversins zich vint bezet,
In des voglaars listigh net:
Alzoo dees vrye in orden[59]
Moesten liefdes slaven worden:
Iupiter uyt den *Olimp*
Die voormaals met spot en schimp
Desen Iager gingh begecken,
Most nu liefdes keten trecken:
Appollo, en *Pluto*, rijck,[65]
Mercurius vol practijck,[66]
t'Most al onder zijn jock buyghen:
Mars most *Venus* borsten zuyghen,[68]
Niet de rechter borst vol wijn
Maar de slincke vol fenijn:[69-70]
Lyaeus voor zyn zoete druyven[71]
Most nu liefdes spyze kluyven:
't Kind hielt d'overhand int'perck
Over menschen, Goden sterck,
Vingh en schoot stadigh vol qualen,
t'Waar te lange om verhalen:
En ghelijck t'vermoeyde hert
d'Welck in stricken is verwert,[78]
En s'Iaghers list is beproevigh,[79]
Schreydet bitter tranen droevigh,[80]
Alzoo oock met tranen elck
Most vervullen *Venus* kelck:
Desen Schutter naar zijn wenschen
Trefte Goden ende menschen.[84]
Den tijd die (steeds onvermoeyd)
Ghedurigh voort-vaart en spoeyd
Liet *Hesperus* zien ter wylen[87]

59 *in orden:* op de rij af, de een na den ander.
65 de rijke Pluto (als god van de rijkdom).
66 *Mercurius*, de god van de handel; *vol practijck:* vol sluwheid.
68 *Venus:* godin van de liefde.
69-70 *rechter* en *slincke* als tegenstelling hier; de goedaardige en boosaardige.
71 *Lyaeus:* Bacchus.
78 *d'Welck:* t' welk (zie vs. 90).
79 en de list van de jager ondervindt.
80 *Schreydet:* schreit.
84 *Trefte:* trof.
87 *Hésperus:* de avondster; *ter wylen:* intussen.

Cupido verschoot zijn pijlen,
d'Avond deckte s'werelts oogh:
D'weeldigh kint naar *Paphos* vloogh,
Om zijn Moeder te verzellen,[90-91]
En zijn avonthuur vertellen,
Als *Venus* haar kind vernam
Zy hem in haar armen nam,
Zijn komste was haar vermaacklijck,
Schonck hem mild den *Nectar* smaacklijck,
Tot dat hun den zoeten nacht
Stillekens in ruste bracht.
I.V. VONDELLEN
Liefd' verwinnet al.

90-91 *D'weeldigh kint* (d' verzachting van *t'* voor *w* of andere zachte klanken): 't dartel kind vloog naar Paphos ('t Griekse eiland, verblijf van Venus) om z'n moeder gezelschap te houden.

Dedicatie Aende Ionck-vrouwen van Vrieslandt ende Overyssel[aant.] [aant.] *

Als *Venus* goedertier de liefd' ter werreld bracht,[1]
Wert *Iupiter* beroert// die terstond alle Goden[2]
In s'hemels hoogste zaal liet dagen door zijn boden,
Die aan dit kints ghedaant oordeelden met voordacht,[4]
Dat hy de menschen zouw' beroeren met tweedracht:
Dies zy bestemden al dit dertel wicht te doden:[6]
Venus dit haast vernam// is met haar kind gevloden,
En bracht het om te voen by u, o zoet geslacht!
Dit kind hebdy gevoed, geleert// en boven dien[9]
Met boogh' en pijlen straf gewapent, en voorzien,
Het treft (naar uwen wil) ons met zijn scherpe stralen,[11]
Dat wy als Zwanen droef' voor onzen onder-gangh,
Met een treurigh geluyt, u bieden ons gezangh:
Ionck-vrouwen u gezicht laat min'lijck daar op dalen.
Liefde verwinnet al.
I.V. VONDELLEN.

* Waarschijnlik van 1608. Afgedrukt naar *Den nieuwen verbeterden Lusthof*, 3e druk (zie onder 't vorige gedicht). In de 4e druk is de tietel: *Dedicatie aende Ionck-vrouwen vant Nederlandt*, die ook al in sommige exemplaren van de 3e druk voorkomt.
1 *Venus goedertier:* de minzame (goedertieren) Venus; *de liefd':* Cupído.
2 *beroert:* ontsteld.
4 *met voordacht:* met vooruitzien.
6 Daarom besloten ze allen.
9 *hebdy:* hebt gij.
11 *stralen:* schichten.

Op het twaalfjarige bestandt der Vereenigde Nederlanden[aant. aant. aant.*]

Den Heemel krijgens zadt, erbermt sich onser quaalen:
Kastiljen wort beweegt den Vreede ons aan te biên,
De Staaten leenen 't oor, dies wy verwondert, zien
Het vreedemaakend volk genaaken onze paalen.[4]
Naar onderling gesprek, opschorssing en lang draalen,
Vergunt men haar 't BESTANT voor jaaren twee en tien:[6]
Op hope oft met'er tijdt een Vreede-zon misschien
Den Nederlanden mocht geduuriglijk bestraalen.
NASSOU ontwaapent zich om ruste te verwerven,
Steekt op sijn dreigend staal, geschaart van't veel doorkerven,
En't Bondig Landt geniet de vruchten van sijn zweet,[11]
Van vreugde golven vyers ten heemel opwaart vaaren,[12]
Men offert lof en dank den Heere der Heirschaaren,
Die nu in loutre vreugt doet eyndigen ons leet.
I.v.V.

* 1609. Afgedrukt naar *I.V. Vondels Poesy, ofte verscheide Gedichten. Het tweede Deel. Tot Schiedam, Gedruckt voor den Autheur*, 1647, blz. 159 (de oudste bekende druk van dit gedicht). (*Bibliographie van Vondels werken*, nr 2).

4 *Het vreedemaakend volk:* de onderhandelaars over de vrede.

6 *haar:* hun.

11 *'t Bondig Landt:* de Verenigde Provinciën.

12 *golven vyers:* van de vlammende vreugdevuren (pektonnen enz.).

Wtvaert en treur-dicht van Henricvs de Groote, Koningh van Vranckryck en Navarre.[aant. aant. aant. aant.*]

Wel-aan mijn Zang-Goddin, 't is tyd dat wy aenvangen
Te stellen op't Toneel, al zijn wy plomp en grof,
Het droevigh Treurspel van't *Parisiaansche Hof*,
Waarom de tranen noch bepeerlen onse wangen.
Ghy werelt-Goden, o! die op u groote kroonen,[5]
Op u Rijcx-Staven, en verheven zetels pocht,
Wiens wortels inde Hel, wiens spitsen inde Locht[7]
Sich bergen, komt nu hier, komt hier ick sal u toonen:
Dit leerlijck schouw-tooneel: komt doet u oogen open,[9]
't Sy oft ghy heerscht daar ons met zijn gespiegelt licht[10]
De morgen-wecker roept, 't zy oft ghy hebt gesticht[11]
V troonen daar den dagh ons aspunct gaat ontloopen.[12]
Siet in dit tafereel van uwe heerlickheden
Den wanckelbaren stant, siet hoe eens Konings roem
En blyschap eer verwelckt dan een verçierde bloem,
Die's morgens vrolijck bloost, en 's avonds leyd vertreden.
Schout 's tijds getuymel aan, die als een gramme Leeuwe
V vluchtigh leven scheurt, en hier in't aartsch gewoel
Den Vader ruckt in 't graf, den Soon stelt op den Stoel,
En wend soo stadigh 't glas van Koning, Staat, en Eeuwe.[20]
Zijn hooge Majesteyt, de *Christelijckste* Koningh[21]
Sich nu gesegent vont, en Vranckrijck in't gemeen[22]

* 1610. Afgedrukt naar de oudste bekende druk, in Vondels *De Vernieuwde Gulden Winckel. T'Amstelredam, Voor Dirck Pietersz. Anno 1622*, blz. 85 vlgg. (*Bibliographie van Vondels werken*, nr. 72).

5 *werelt-Goden:* machtige wereldvorsten.

7 *Wiens:* zie *Oorlof Liedt*, vs. 60; *inde Hel:* tot in 't diepste van de aarde.

9 *leerlijck:* leerzaam.

10 *gespiegelt licht:* schitterkleurig licht.

11 *De morgen-wecker:* de morgenzon.

12 *ons aspunct:* onze pool, onze aarde (vs. 11, 12: in 't Oosten of in 't Westen).

20 *'t glas:* 't tijdglas (zandglas, glazen zandloper) dus: voortdurend de zandloper omkeert, de tijd doet aflopen van koning, staat en tijdperk (*Eeuwe*).

21 *de Christelijckste Koningh*, met zinspeling op de tietel van de Franse koningen: Sa majesté très-chrétienne.

22 *Sich nu gesegent vont:* zag zich nu gelukkig; *en Vranckrijck in 't gemeen riep:* en heel Frankrijk riep.

Riep, tot versekeringh van dees *Monarche*, alleen[23]
Ontbreeckt ons Koningin de Koninghlijcke krooningh.[24]
De krooninge wiens glants van 't Oosten tot den Westen
Gelijck den blixem licht, en onsen *Dolphijn* voed,[25-26]
Soo manlijck tot de Kroon, als wel zijn Edel bloed
Rechtveerdigh erfgenaem hem tuyght, en kan bevesten.
Dus rees tot Sint *Denijs* den blyden dagh besloten,[29]
Tot *Medicis* triumph, waar voor de schoone Mey[30]
Heur bloemen allesins op 't aartrijck als een sprey
Had verwigh uytgespreet, en rijckelijck gegoten.
De vyer'ge Zonne-kloot (die met een heet gebluyster[33]
Naar 't Tweelings teecken liep) heeft sich van spijt geberght,
En van soo veel gesteente, en dierbaar gout geterght,[35]
Verloos zijn heerlijckheyd, en zyner stralen luyster.
Wat pratter pronckery! wat zeltsaem levereyen[37]
Vertoonen sich alhier! hoe blinckt hier mennighvout
Den aartschen Hemel, ô! hoe ruyscht en kraackt hier't gout
Der kleedingen, waer in sich *Zephyr* komt vermeyen.
't Is *Salomonis* Eeuw, 't zijn d'*Idumeesche* stranden,[41]
De Peerlen zijn gemeyn, en't Goud hier ongeacht,
Hier heeft Nature en Konst om't konstigste gewracht,[43]
Sy offren t'samen hier de wercken hunder handen.
Maar wie in al 't gedrang soo heerlijcken van verre
Doch boven al uytmunt? o 't is de Koningin!
Henrici schoone Bruydt, de sterflijcke Goddin,
Diemen de Kroon opstelt van Vranckrijck en Navarre.[48]
Die met heur witte hand, en vingeren ompeerelt
Den Sçepter *Galliae*, eenstemmigh algelijck[49-50]

23 *Monarche:* monarchie.
24 *Maria de Medicis*, de koningin, werd plechtig gekroond als koningin van Frankrijk.
25-26 die glansrijke kroning voedt de Dauphin (*Dolphijn*) zo krachtig op om eenmaal de kroon te dragen, zoals zijn edel bloed hem betuigt en kan bevestigen dat hij de rechtvaardige erfgenaam is.
29 *tot Sint Denijs:* te St. Denis (waar de kroning zou gebeuren); *den blyden dagh besloten:* de blije vastgestelde dag.
30 Rechts naast dit vers, bij 't woord *Mey* staat in de oude uitg.: *An: 1610, 13 Mey:* dit is n.l. de dag waarop de koningin plechtig gekroond werd.
33 *gebluyster:* geblaak.
35 *dierbaar:* kostbaar.
37 *Wat pratter pronckery:* wat 'n trotse pronk (*wat pratter*, heel gewoon in de 17e eeuw bij *wat* 't bijv. naamw. op-*er*).
41 *d'Idumeesche stranden:* de Palestijnse stranden (*Idumea* was 'n landschap in Palestina).
43 *gewracht:* gewrocht, gewerkt.
48 *opstelt:* op 't hoofd zet.
49-50 *ompeerelt den Scepter Galliae:* de koningstaf van Frankrijk met haar vingers als met peerlen omvat; *algelijck:* al te samen.

*

Men Koninginne kroont van't Fransche Koningrijck,
En wettelijck omdruckt voor God, en al de weerelt.[52]
Ay ziet! wat grooter vreught, en vrolijckheyd der Franssen[53]
Gemoeden ree bevangt, nu met een luyde stem
Des Hemels *Echo* roept, veel heyls de *Diadem*
Die op *Mariae* hooft weerlicht met helder glanssen.
Leeft lange, o Koningin! die door u kinder-baren
Ons gelucksaligh maackt, uyt wiens vruchtbaren schoot
De *Dolphijn* is verweckt, die naar zijns Vaders doot
Den sleutel van dit Rijck sal houden, en bewaren.
Ter goeder tijd, en uur *Prinçesse!* ghy *Florencen*
Tot onser baten liet, en braackt de blauwe Zee,
Heur golven met de Kiel uws vlottigh Schips in twee,[62-63]
En landen spoedigh als een *Venus* aan ons grenssen.[64]
Dus eyndight dese Feest, *Vive! o Vive la Reine!*
De naklang al den nacht vast wederschalt verheught,
Denijs onwetens is op 't hoogste van zijn vreught,[67]
Met dat sich *Phoebus* weer komt spieglen inde *Seine*.
De Koning vint *Parijs* met vrolickheyd bevangen,
En overgeven heel: hy siet na zynen lust[70]
Hoe vlytigh yder sich çiert, wapent, en toerust,
Om 's volgenden Sabbaths zijn Koningin t'ontfangen.
Henricus die de deught, en't heyligh *Euangeli*
Soo vyerighlijck beschermt, eylaas! denckt luttel ach!
Dat met de Zon alree geresen is de dagh
Waar in zijn leven sal verwelcken als een Lely.
Als hy naar middagh doet den Koetsier zynen wagen[77]
Voorthalen met 't gespan, terwijl aen 's Hemels glas[78]
De Zonne wederom gaat vallen in het gras
Soo heeft de klock zijns tijds de laatste uur geslagen.
Hy klimt ontydelijck in zijn gewielde Koetse[81]
Om volgens zynen aart in 't Heldisch *Arcenaal*

* TEKSTKRITIEK: vs. 71 de oude uitg. heeft *çiert;* - vs. 56 de oude uitg. heeft *Mariaes*.
52 Die... men de kroon om 't hoofd zet (omdruckt) volgens de wet.
53 *wat grooter:* zie vs. 37.
62-63 en de zee haar golven hebt doorvaren (*braackt in twee*).
64 *landen:* landde; *als een Venus:* als de schone Venus uit de zee gekomen.
67 *onwetens:* zonder te merken dat de morgen alweer aanbreekt.
70 *en overgeven heel:* en geheel overgegeven aan de vrolikheid.
77 *naar middagh:* na de middag.
78 *aen 's Hemels glas:* aan 't kristallijne gewelf van de hemel.
81 Hendrik IV reed naar 't Arsenaal (wapenhuis) toen hij door Ravaillac doorstoken werd. *ontydelijck:* te kwader tijd (bij ontij).

*
Zich spieglen in 't azuur van 't Oorloghs wapen-staal,
Daar van zijn vromigheyd blijckt de beproefde toetse.[84]
Waar is de dapp're schilt daar zijn verwonnen Steden[85]
Men in geblixemt siet? daar hy met't bloedigh sweert,[86]
Met roode sluyers, en veel krijghs-roof quam te peert,[87]
Selfs uyt den slagh *Yvry* triumphelijck gereden.[88]
Daer 't bloed liep van zijn arm met karmozyne stralen,
Daer hy stack inde locht de bloedige *Tropheen*,[90]
Waar met de *Ligue* in 't vlack bestoven velt verscheen,[91]
En meynden van zijn hooft de groote kroon te halen.
De blasers liggen hier daer zijn rebelle *Gallen*[93]
Eer met gedwongen zijn tot onderdanigheyt,
Waar met de dulle *Mars* ter neder is geleyt,
Waar met beschoten zijn soo veel versteende wallen.
Maer och! hy rijd al voorts, lijf-wachters wilt u schamen!
Dat ghy so traaglijck volgt, 't is tijd om toe te sien,
Ghy laet hem in zijn koets met weynige Edel-lien
Zijn eynde vinden, en zijn duyster tombe t'samen.[100]
De Voerman die hier stiert de breydels, en de toomen
Den Stierder recht gelijckt, die met 't gevlerckte Schip
Loopt op een blinde Syrt, op een verrader-klip,[103]
Op een gedoken Rootz in d'*Oceaansche* stroomen.[104]
De Rossen doen 't gebit van hare breydels schuymen,
En weyg'ren luy en traagh te trecken hunnen last,
De toom die hun bedwinght, de geessel-sweep die klast[107]
Doet hun den laatsten pat van's Coninghs rit opruymen.[108]

* TEKSTKRITIEK vs. 104: de oude uitgave heeft achter *stroomen* een komma.

84 waar de beproefde toets van z'n dapperheid (vromigheyd) te zien is (door zijn wapens in 't arsenaal).

85 de betekenis van deze regel is niet duidelik; Vondel bedoelt waarschijnlik, dat in Hendrik's schild men (in de strijd) de steden kan zien weerspiegelen, die door hem overwonnen worden; (want overal was hij vooraan in de strijd).

86 *daar hy:* (de steden) waar hij.

87 *met roode sluyers:* met bloedige vaandels (zie vs. 90).

88 Bij *Yvry* heeft Hendrik IV de Ligue verslagen.

90 *de bloedige Tropheen:* de vaandels van die Ligue droeg Hendrik uit die bloedige slag als trofeeën mee.

91 *waar met:* waarmee.

93 *blasers:* kanonnen.

100 *tombe:* graf:

103 *blinde Syrt:* blinde klip (*Syrtis* eigennaam van twee zeebaaien, gevaarlik door hun zandbanken, aan de Noordkust van Afrika).

104 *Rootz:* rots.

107 *klassen:* klappen, kletsen.

108 *opruymen:* (eigenlik ruimte, ruim baan, maken) in volle ruimte oprijen.

't Plaveysel vander straat, d'oneffen harde steenen
De Koetse weeren wil in heuren quaden tocht:
Des Hemels oogh verdompt zijn fackel inde locht[111]
De blauwen Hemel sich ontluystert al met eenen.
Gelijckmen menighmaal de teeckens en voorboden
Van 't aanstaande onweer ziet, als over's werelds kruyn
Sich donder, blixem, wint wroeght dampigh, mistigh bruyn,[115]
Als *Iuno* krygen sal met heuren God der Goden,[116]
So sietmen hier alree beweegelijck voorloopen
De bonte Regen-boogh, der swerter wolcken val,[117-118]
Die Vranckrijcks *Horisont* met 't schreijende kristal,[119]
Van een stort-regen sal in droeve tranen doopen.
Françoys (o geen Françoys) maer overgeven Moorder[121]
Den wagen heeft in 't oogh, welck by sint *Innocent*[122]
Een Kerre, en Koetse ontmoet, die met hun wielen, blent[123]
Weerhouden 's Coninghs Koets, dat achterwaerts noch voorder[124]
Geen van hun allen mach: 't zy dat de Raders haken
In d'een en d'anders As: oft 't zy elckanders Rat[126]
Malkanderen in 't spoor van eenen wagen-pat
Weerhouden, en so t'saam aan 't stille staen geraken.
De booswicht hier op loert, en siet zijn sake schoone,
Dies wapent *Satan* hem, hy ruckt uyt zijnder schee
't Geblintdoeckt hand-staal daar hy met (ô schricklijck wee!)[131]
Bourbon twee wonden geeft aldaar hy zit ten toone:
Beyde in sijn slincker zyd', vervloeckte Moorder-stucken![133]
d'Een naer de schouder toe niet dieper is gepriemt
Dan recht door 't vliesigh vel: en d'ander al gevliemt[135]

111 *verdompen:* dompt uit.
115 *Sich wroeght:* met elkaar strijdt, door elkaar wringt.
116 wanneer Juno twist (oorloogt) met de Oppergod Jupiter.
117-118 Zo ziet men hier ook van te voren de regenboog en de breuk (val) van de zwarte wolken (waaruit 'n stortregen neer zal komen).
119 *kristal:* om de kristalheldere droppels.
121 *Françoys* Ravaillac, de moordenaar van Hendrik IV; *o geen Françoys:* o geen Fransman; *overgéven Moorder:* diep boosaardige moordenaar (*overgéven:* geheel overgegeven aan de misdaad).
122 *by sint Innocent:* bij 't kerkhof van Sint Innocent (des Saints Innocents, van Onnozele Kinderen).
123 *Kerre:* kar; *blent:* blind (zonder opzet).
124 *dat:* zo dat; *voorder:* meer vooruit, verder.
126 *oft zy:* of dat zij elkaars rad (bij elkaar) in 'n wagenspoor tegenhouden (dat ze dus tegen elkaar stoten in 'n wagenspoor vastgeraakt).
131 *'t Geblintdoeckt hand-staal:* de verborgen dolk.
133 *vervloeckte Moorder-stucken:* vervloekte moorddaad.
135 *al gevliemt:* heel en al doorvlijmd, helemaal doorgestoken.

Van 's Coninghs Edel hart, gaat d'ader diep doordrucken.[136]
Beneen de seste rib 'tgepuncte moort-mes krachtigh
In 's Coninghs lichaem dringht, so dat het met zijn spits
Den hollen ader treft, ô doodelijcken flits!
De wereltsche *Monarch* sinckt in zyn koetse onmachtigh.
Gelijck op *Helicon* uytbortelende d'ader[141]
Des Berghs ten Hemel sprongh, doen met 't hoef-yser straf
Persei lichten Hengst heur sloegh, en oorsprong gaf,
Soo spuyt oock alsins 't bloed van desen Franschen Vader.
Zijn Edel-lien verbaast om 't edel bloed te stelpen[145]
Flucx wenden na 't Palleys de Koninghlijcke koets,
Die stroomigh overliep van een reviere bloets,
Men riep, men kreesch om hulp, eylaas! ten mocht niet helpen.
Van alle kanten 't volck de straten quam vervullen,
En bootsen 't baar-gedrang van een vergramde Zee,[150]
D'een om den moordenaar te scheuren flucx in twee
Men als een Leeuwe sagh van toorne en gramschap brullen.
D'een loopt na 't groot Palleys, en d'ander met veel scharen
Zich op de Wallen geeft, d'een spoeyt zich vlugh en rat,
Om't *Capitolium* van dees beroemde stadt:[155]
En d'ander om *Loys* den *Dolphijn* te bewaren.[156]
Dus ondertusschen raackt de Koningh inde *Louvre*,
Alwaar zijn bleeck gelaat na 't leven vast de doodt[158]
Afschildert, en betuyght den sterffelijcken noodt,
En ster-ooght Hemel-waarts naar alder vromen Oevre.[160]
Zijn handen vlecht hy t'saam naar den gesterden Throone,[161]
En roept (eylaes! soo't schijnt) den hooghsten Koning aan:
Wilt tot een Offerhande ô Heer! mijn Ziel ontfaan,
Als 't Lichaem sal ontlast zijn van dees aartsche Kroone.
Drymalen schijnt hy noch *adieu* te roepen t'elcken,
Adieu mijn Coningin, mijn Kinders, en mijn Hof,

136 gaat de diepe ader van 's konings hart doorsteken.
141 op de Griekse berg, aan de Hélikon, deed Perseus' gevleugelde hengst Pégasus (*Perséï lichten Hengst*) met z'n hoefslag de bron der muzen ontspringen. *uytbortelende:* uitborrelend.
145 Zijn ontstelde edellieden keren snel naar 't paleis, om de bloedende wond te stelpen.
150 *bootsen't baar-gedrang:* bootsen na, gelijken op 't golfgedrang.
155 *'t Capitolium:* 't Louvre, 't hoofdslot van Parijs. (Capitolium: de burcht van Rome).
156 *Loys:* Louis, de Dauphin.
158 Zijn bleek gelaat is 'n volkomen afbeelding van de dood, beeldt heel en al de dood naar de werkelikheid (*na 't leven*) uit, toont zijn stervensnood, stervensgevaar; *vast:* reeds.
160 *Oevre:* oever, de oever waar alle vromen landen willen.
161 *Throone:* hemel.

Mijn leven nu verscheyt uyt 's Lichaems broose stof,
Onsterflijck zy mijn Ziel, 's Geests Hutte moet verwelcken.[168]
Daar werd zijn Lijck beschreyd met heet beweegde tranen,
De droefheyt overvloeyt tot 's Hemels hoogh gebouw:
't Geluyt ten wolcken klimt, daar kleed zich inden rouw
De Choor des Parlements, met al zijn onderdanen.[172]
De duysent-tongsche *Faam* zy u gerucht bevolen[173]
Beklaaghlijcke *Monarch!* aldus de *Peleaan*,[174]
Met *Caesar* de Romeyn dy lange is voorgegaan,
Doch huns naams *Echo* speelt noch heden inde polen.[176]
Iaar-maanden seventhien, en elf *Olympiaden*[177]
Afgonstigh heeft de tijd u dagen afgemaayt:
En eyndelijcken 't wiel van dynen loop gedraayt[179]
Na datmen heeft gesien de blixems van u daden:
Naer datmen den Olijf heeft vredelijck sien bloeijen
Sint ghy den *Thracier* hebt sijn wapenen berooft,[182]
En onder 't lief ontsagh van u gelauwert hooft
Navarre, en *Vranckrijck* tot een Lichaam laten groeijen:[183-184]
Nu slaapt *Henrice*, slaapt, nu rust op der gedachten[185]
Verheven Altaar-plat, naar so veel Wapen-strijts:
Vermeluwt dijn *Collos* door 't oudt verloop des tijds,[187]
Oft wischtmen 't graf-schrift uyt van mijn geveerde schachten.[188]
V vliegende gerucht kan tijt noch eeuw verrasschen,[189]
De *Phoenix* beelt dit af, die eyndelijcken spijst,[190]
't Vuyr met zijn sterflijckheyd, waer uyt de Ionge rijst:
So sietmen weer verweckt, den *Dolphijn* uyt u asschen.

168 *'s Geests Hutte:* de woning van de geest ('t lichaam).
172 *de Choor des Parlements:* de vergadering van 't Parlement: 't Parlement.
173 *u gerucht:* uw roep, de verkondiging van uw roem.
174 *de Peleaan:* de Pelide, de zoon van Peleus: Achilles.
176 *inde polen:* op de aarde.
177 Vondel bedoelt elf maal 5 jaar en 17 maanden, samen 56 jaar en 5 maanden ('n olympiade telde echter vier jaar).
179 *'t wiel van dynen loop gedraayt:* 't rad van uw loop gekeerd, doen aflopen ('t levensrad draait maar eén keer).
182 *Thraciër:* Turk (klassiek was Thraciër de naam voor barbaar).
183-184 Sinds gij onder 't geliefde gezag van Uw gelauwerd hoofd Navarre en Frankrijk tot een staat hebt doen samengroeien.
185 rust op 't hoge altaar van de herinneringen der mensen.
187 *vermeluwt dijn Collos:* vergaat al tot stof uw standbeeld.
188 of al wist men 't lijkdicht uit door mijn pen geschreven (*geveerde schachten:* pen).
189 *u vliegende gerucht:* uw wijd verbreide roem kan door geen eeuwen of tijden overweldigd (*verrast*) worden.
190 De oude fenixvogel liet zich (volgens de sage) in 't vuur verbranden, maar uit zijn as verrees de jonge fenix.

O snoode *Ravaillac!* God sal hier namaels eyssen
Van u (die *Iean Castel, la Barre* en *Biron* volght[194]
Welck *Acherontis* poel, en *Styx* heeft op gegolght)[195]
Het dier vergoten bloet met een gekromde zeyssen.[196]
Eylaas! ghy moort u Ziele in droefheyt, en ellenden,
Met 's Conincx sterflijck lijf te maaijen in het graf,
En moet hier evenwel door d' alderwreetste straf
Treurspeligh dynen tijt met 's Conincx eynd volenden.[200]
Den Hemel zy gelooft, die met zijn goetheyds vlercken
Heeft *Vranckrijck* overschauwt, en met genade omarmt,
Die in so grooten storm den *Dolphijn* heeft beschermt,
Met d' Edle Coningin, nu prijst Gods wonder wercken.
Veel heyls, en veel gelucks, ô schoone Morgen-sterre!
Die over *Vranckrijck* licht, en in uws Vaders plaats
Met dijn Vrouw-Moeder heerscht, met so veel wyzen raats,[207]
Io. Io. de Kroon van *Vranckrijck* en *Navarre!*
Dolphijn (niet meer *Dolphijn*, maar Coninckklijcke *Lely*,[209]
Loys die stadigh moet vertreden sien den Kop[210]
Sijns vyants, en alsins 't velt-teecken rechten op,[211]
De roode Standaart-Vaan van 't dobbel *Euangelij*)[212]
Tot eenen *Gyges* groeyt, dat door u kloeck bestieren,[213]
Des *Ibers* Ialouzy dy nimmer achterhaelt,
Als 't *Pyreneesch* geberght dijn Rijck van Spangien paalt[215]
Schut sijn afgonstigheyd, oock so van u frontieren.
I.V. VONDELEN

194 *Iean Castel, la Barre en Biron:* alle drie belagers tegen 't leven van Hendrik IV.
195 *Acheron* en *Styx:* rievieren van de Onderwereld, dus: die door de poel van de Onderwereld zijn uitgebraakt (als helse monsters).
196 God zal met de sikkel van zijn wraak (*gekromde zeyssen*) 't kostbare vergoten bloed van u opeisen.
200 tragies uw levenstijd voleinden.
207 *met so veel wyzen raats:* met zo veel wijze raadslieden (als in 't Middeleeuws heeft *veel* hier 'n 2e n.v. bij zich).
209 *maar Coninckklijcke Lely:* maar koning; *de lelievlag* was de koninklike standaard.
210 *moet:* moge (moeten om 'n wens uit te drukken, nog vrij geregeld in de 17e eeuw).
211 *alsins:* overal 't veldteken moge oprichten.
212 *de roode Standaart-Vaan:* de vurige standaard, de liefde-standaard?
't dobbel Euangelij: waarom 't *dubbel* Evangelie? (in latere uitgave: *'t heyligh* Ev.).
213 dolfijn... groei tot 'n groot vorst, zodat; wat Vondel met *Gyges* bedoelt, is niet duidelik; Gyges is de bekende koning van Lydië, die op misdadige wijze de toverring bemachtigd had; waarschijnlik denkt Vondel alleen aan 'n machtige koning Gyges.
215 Zoals de Pyreneeën uw rijk afscheiden van Spanje, weer zo ook Spanje's afgunst van uw grenzen.

[Het Pascha]aant. aant. aant. aant.

Afbeelding op ware grootte van het Titelblad van Vondels eerste boekje naar een anonyme houtsnede.

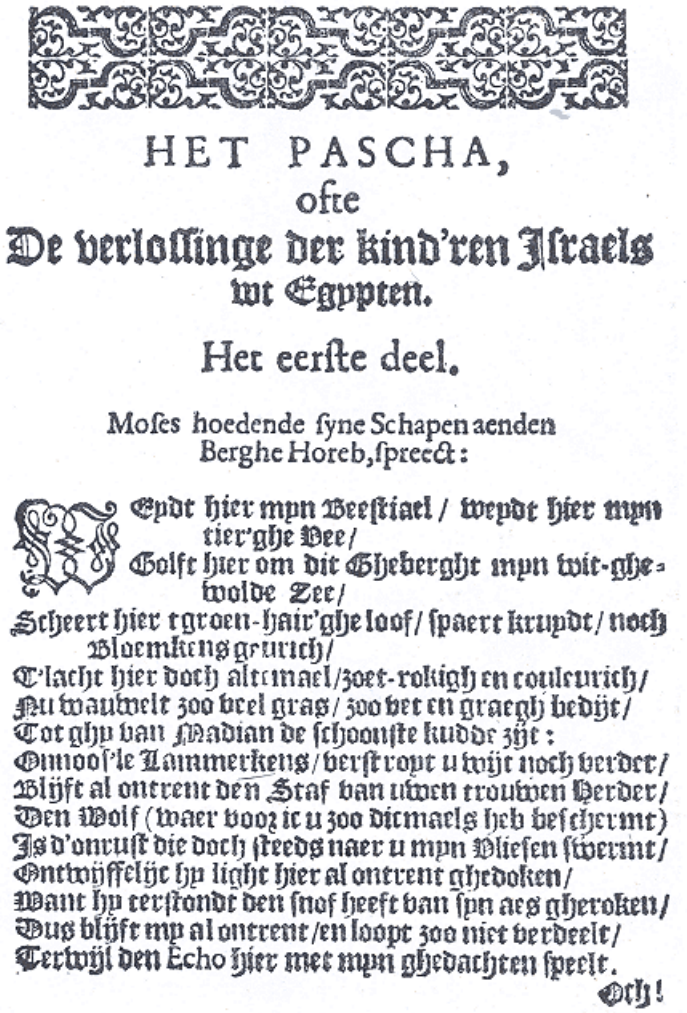

HET PASCHA,
ofte
De verlossinge der kind'ren Israels
uit Egypten.

Het eerste deel.

Moses hoedende syne Schapen aenden
Berghe Horeb, spreeckt:

Wepdt hier mijn Beestiael / wepdt hier mijn
tier'ghe Vee /
Golft hier om dit Gheberghte mijn wit-ghe-
wolde Zee /
Scheert hier tgroen-hair'ghe loof / spaert krupdt / noch
Bloemkens geurich /
T'lacht hier doch altemael / zoet-rokigh en coulerich /
Nu wauwelt zoo veel gras / zoo vet en graegh bedijt /
Tot ghy van Madian de schoonste kudde zijt:
Omoos'le Lammerkens / verstropt u wijt noch verder /
Blijft al ontrent den Staf van uwen trouwen Herder /
Den Wolf (waer voor ic u zoo dickmaels heb beschermt)
Is d'onrust die doch steeds naer u mijn Vliesen swermt /
Ontwijffelijc hy light hier al ontrent ghedoken /
Want hy verstondt den snof heeft van syn aes gheroken /
Dus blijft mij al ontrent / en loopt zoo niet verdeelt /
Terwijl den Echo hier met mijn ghedachten speelt.

Och!

Afbeelding op ware grootte van de eerste verzen-bladzij in Vondels eerste boekje.

Het Pascha
ofte De verlossinge Israels wt Egijpten
Tragecomedischer wijse een yeder tot leeringh opt tonneel gestelt

Den goeden vind'my goed
Den quaden straf en strengh
Wanneer ick d'een behoed
En d'ander t'onderbrengh

Tot Schiedam,
By Adriaen Cornelison boeckdrvcker 1612.

Afgedrukt naar de eerste uitgave, te Schiedam bij Adriaen Cornelison in 1612 verschenen (Unger: bibliographie van Vondels werken, nr. 66).

Den dichter wenscht den goedtwillighen leser heyl ende salicheyt.*

[1] D'oude wijse Heydenen aenmerckende den aert ende verdorventheyt[1]
[2] des menschen, ende ziende hoe traegh vast een yeder was om langhs de
[3] trappen der deughden op te klimmen, ende om hoogh te stijghen in al
[4] het ghene wat loflijck ende eerlijck by hun mochte ghenaemt worden,[4]
[5] als zijnde eenen al te steylen bergh; zoo hebben sy in alle manieren ghe-
[6] tracht door zekere middelen een yeder te brenghen tot een goet, zedigh,
[7] ende natuerlijck borgherlijck leven; tzij door eenighe Poëtische Fabulen,
[8] ende verzierde ghedichten, oft door andere bequame Regulen ende[8]
[9] Wetten: dan onder andere hebben sy voor goet inghezien de maniere[9]
[10] van eenighe oude Historien ofte vergheten Gheschiedenissen wederom
[11] te ververschen, ende voor al de Werelt op't Toneel te stellen: om alzoo
[12] door zekere aerdighe toeghemaecte Beelden ende Personagien, leven-[12]
[13] dich wt te drucken ende na te bootsen tghene tijt ende outheyt met veel
[14] verloopen eeuwen ende afghemaeyde jaren bykans wt tghedacht ghe-[14]
[15] wischt hadde, in voeghen als oft die eerst teghenwoordich gheschiedden:[15]
[16] waer inne sy betoonden hoe int eynde alle goet syn belooninghe, ende
[17] alle quaet syne eyghen straffe veroorzaeckt, op dat zelfs plompe, rouwe[17-21]
[18] ende ongheleerde menschen, die al hoorende doof, ende al ziende blindt
[19] waren, zonder bril mochten hun feylen als met den vingher aenghewesen,
[20] ende door sprekende Letteren van ghecierde Figuren ghetemt ende
[21] ghezedight werden, ende alzoo volghens de spreucke *Horatij* t'proffijt

* in de tietel: *tragecomedischer wijse:* op de wijze van 'n *tragi-komedie*, dat wil zeggen 'n treurspel met 'n blij einde: blij eindend treurspel (zie de laatste regels van ‘Tot den leser’).

1 *aenmerckende:* beschouwende.

4 *eerlijck:* eerzaam, deugdzaam.

8 *verzierde ghedichten:* gedichten over verzonnen of verdichte geschiedenissen (*verzieren* = verzinnen, uitdenken).

9 *dan:* zo.

12 *aerdighe toeghemaecte Beelden ende Personagien:* kunstig toegestelde voorstellingen van personen (*aerdigh:* kunstig).

14 *tghedacht:* 't geheugen.

15 *in voeghen als oft:* op de manier alsof.

17-21 opdat aan die plompe... mensen hun feilen mochten aangewezen worden, en zij door de sprekende leer van zinnebeeldige voorstellingen beschaafd en verzedelikt mochten worden.

sprekende Letteren van ghecierde Figuren: sprekende leer van zinnebeeldige voorstellingen.

de bekende woorden van Horatius: qui miscuit utile dulci: die 't nuttige heeft verenigd met 't aangename.

met ghenoechten leeren: Want nademael sy bevonden dat eenighe te[22]
kreupel waren, om te graven na de kostelijcke kleynodien der leeringhen
ende gheheymenissen die onder de schorsse van ghedroomde Fabulen
wech-ghescholen ende verborghen laghen, ende hun van greetighe Zoec-[25]
kers ende Yveraers gheerne wilden laten vinden; ende dat den eenen
op dese den anderen op een ander wijse wilde gheleert ende onderwesen
zijn, zoo en ist hun niet ghenoegh gheweest oft schoon de Boecken van
schoone lessen al vervult waren, ende gheheel dick op-ghehoopt op
malkanderen ligghende eenen heerlijcken winckel maecten, ende oft veel
gulden redenen in Koper-platen ende Marbel-steenen konstich ghegra-[31]
veert alsins int voor-hooft van treffelijcke ghebouwen, de Voorby-gan-[32]
ghers al verbaest op-hielden: maer sy hebben ooc daer beneffens in
groote byzondere schou-plaetsen willen in 't openbaer de schatten der
Philosophie inden schoot toe-werpen, de ghene die te achtloos waren[35]
om daer naer te arbeyden ende te streven: sy hebben met dit doen oock
den gheheelen standt ende conditie der Werelt willen afbeelden, ende
die eenen yeghelijcken als een levende schoon-verwighe schilderije voor
ooghen stellen. Want waer by mach het gheheele Tafereel oft Theatrum
deser Werelt beter vergheleken worden, als by een groot openbaer To-
neel, daer vast een yeder ghedurende den handt-wijlschen tijdt van syn[41]
vliende leven, syn eyghen Rolle ende Personagie speelt. D'een vertoogh[42]
sich daer op als Koningh, ende neemt ghenuechte met synen bepeerlden
Scepter ofte Rijcksstaf veel Koninghrijcken ende Landen te ghebieden
ende te beheerschen, met een gouden Kroone syn Koninghlijc hooft om[45]
te drucken, ende bekleedt met een glantzich luysterende purper zich[46]
te vertoonen op synen hooghen Troon, voor wiens Majesteyt d'onder-
danen met groote eerbiedinghe buyghen ende neder-vallen. Een ander
volght den Krijgh-Godt *Mars*, ende al blauw ghehelmt steeckt syn peerdt
met sporen, hebbende in d'eene handt een twee-snijdende sweert, in
d'ander een ghevelde speere, rijdt alzoo midden onder de vijanden,
ontziende noch leven noch doodt, om met thien duysent Tropheen
triumphelijc weder te keeren, oft int bestoven velt onder de verslaghen
Helden, syn graf al met groenen Palm ende Lauwer bestroyt te hebben.

22 *te kreupel:* te gebrekkig van geest.
25 *ende hun:* en die zich (n.l. de leringen)
31 *Marbel:* marmer.
32 *'t voor-hooft:* 't topstuk (vooral de klassieke topdriehoek) in de voorgevel.
35 *de ghene die...*: bij hun die...
41 *den handt-wijlschen tijdt:* de kortstondige tijd (*handtwijle:* ogenblik).
42 *vertooght sich*: vertoont zich.
45 *om te drucken*: zie *Wtvaert van Henricus d. Gr.*, vs. *52*.
46 *luysterende:* schitterende.

[55] Desen met een verbleeckt ghelaet queelt van liefden, ende doet met[55]
[56] syn beweeghlijcke klachten alsins den schallenden *Echo* in 't holle ghe-
[57] welf van *Veneris* Tempel wedergalmen. Die berijdt den woesten *Ocean*[57]
[58] met een ghevleughelt Peerdt, niet ontziende stormen, winden, zee-[58]
[59] vlaghen, noch syrten, noch klippen, noch diepe afgronden, om vant[59]
[60] Oosten in 't Westen te gheraken. Een ander beploeght met een paer
[61] Ioc-ossen den rugge van onser aller Moeder, om tsynder tijdt de God-[61]
[62] dinne *Ceres* d'eerstelinghen syner vruchten toe te wijden, etc. Twijlen
[63] dus den eenen in dit, den anderen in een ander bezigh is, ontgaet hun
[64] den vlugghen tijt, ende eer den eenen naer den anderen den laetsten
[65] zucht gheeft, moeten sy alle met den Wijsen-man roepen, dat alles niet
[66] anders is dan *Al ydelheyt, Al ydelheyt*, ende worden alzoo door onver-
[67] wachte doodt eer sy hun zelven hebben recht leeren kennen, van het
[68] Toneel des Aertbodems achter de Gordijne wech gheruct: daer is den
[69] rijcken ende den armen, den wijsen ende den zotten, den schoonen ende
[70] den leelijcken, den stercken ende den swacken, d'een d'ander ghelijck;
[71] zoo dat met recht over dese onse ydelheyt Heraclitus schreyt, Demo-
[72] critus lacht, ende Timon sich voor de menschen als voor eenen vloeck[72]
[73] versteect, op hooghe berghen, in diepe holen, in duystere wildernissen,
[74] ende andere eensame plaetsen. Dit aldus aenghemerct zijnde, kunnen
[75] wy lichtelijc vonnissen wat d'oude wijse Heydenen met dese maniere
[76] van doen hebben willen te kennen gheven, ende dat sy daerinne niet
[77] te vergheefs zo vlijtich ende besich gheweest zijn. Ia dat meer is, wie
[78] zal dorven ontkennen dat de Wet met al heur ceremonien ende wter-[78]
[79] lijcke diensten, als offerhanden, reynighinghen, Sabbatthen, nieuwe
[80] Maenden, ende al het ghene Aarons Priesterschap, ende den Tempel
[81] met alle syn cieragien, ghereedtschappen, ende toerustinghen aenkleeft,
[82] zoo ooc het regiment van t'Rijcke Israels? wie zal (zegghe ic) dorven[82]
[83] verloochenen dat dit alles yet anders gheweest zij als een voorspel van
[84] tghene men inden toekomenden Messias te verwachten hadde? Want
[85] doen desen alderheylichsten Hooghenpriester ende Koningh alder Ko-
[86] ninghen quam, doen hadden alle wettelijcke letterlijcke Priesteren ende
[87] Koninghen Iuda hun rolle volspeelt ende wtghedient: want in Christo
[88] houden alle beelden, schaduwen ende figuren op. Ia de bloote para-

55 *queelt:* zingt z'n (liefde) klachten.
57 *van Veneris Tempel:* van Venus' tempel (*Veneris:* van Venus).
58 *ghevleughelt Peerdt:* beeld voor 't gezeilde schip.
59 *syrten:* zie *Wtvaert van Henricus d. Gr.*, vs. 103.
61 *Joc-ossen:* ossen die 'n juk dragen.
72 *Timon:* Timon mensenschuwe en mensenhater uit Athene tijdens de Peloponesiese oorlog (omtrent 420 vóór Kr.).
78 *de Wet:* de oude, de Joodse wet.
82 *het regiment:* de regering, 't bestuur.

[89] bolen ende gelijckenissen die de Heere onsen Zalichmaker inden Euan-
[90] gelio voorstelt; *van den mensche die onder de moordenaers ghevallen*
[91] *was. vanden verloren Zone, die al syns Vaders goet onnuttelijc verquist*
[92] *hadde. vanden Rijcken-man die met purpur ende kostelijc lijnwaet bekleedt*
[93] *zijnde, leckerlijc leefde, ende Lazarus vergat:* wat zijn't anders, als naecte
[94] Comedien, ende Tragedien, om daer mede te leeren die menschen,
[95] de welcke op gheen ander maniere de verborghen misterien van 't Rijcke
[96] der Hemelen verstaen konnen? Ic gae voorby de Boecken der Konin-
[97] ghen: daer eenen hoovaerdighen woedenden Saul al rasende ende
[98] troosteloos in syn eygen sweert valt; daer eenen vluchtigen David ghe-
[99] duerende syn ballinghschap Hemel ende Aerde te nauw dunckt; daer
[100] eenen verwonnen Zedechias ghevanghelijck na Babylonien ghevoert
[101] werdt; daer eenen tyrannischen Nebucadnezar Ierusalem ende des
[102] Heeren Tempel verwoest, ende tot eenen steenhoop maeckt, etc. Alle
[103] welcke Personagien ons van den H. Gheest tot leerachtighe voorbeel-[103]
[104] den (als op de Scena) voorghedraghen werden: zo hebben wy voor-[104]
[105] henen dese Trage-Comedie voor eens yeders ooghen willen op de[105-106]
[106] Stellagie opentlijck vertoonen: Ende alzo wy bevonden hebben dat vele
[107] daer smaec-lustich ende begheerich na gheweest zijn, om tzelve noch
[108] eens t'over-lesen, niet vernoeght zijnde dat sy tghezichte ende tghe-
[109] hoor daer van ghenoten hebben, zo hebbe ic ten ernstigen verzoecke
[110] van eenige gheoorloft tzelve (hoewel het gheringh is ten aenzien van
[111] tghene ick daer in ghedaen hebbe, nochtans groot ende ghewichtich
[112] van stoffe) door openbaren druck eenen yeghelijcken ghemeen te maken:
[113] te meer, om dat het by velen wt myn originael ghetoghen zijnde, te
[114] zeer ghekrenckt, ende van synen luyster te zeer berooft ende onciert
[115] werdt: Wenschende dat het met zoodanighe vruchtbaerheydt ghelesen
[116] werde, dat het ghedije tot prijs van den heylighen ende ghebenedijden
[117] Name Godts, ende dat door het overdencken van dese Trage-comedie
[118] ofte dit Blij-eyndich-spel, de droeve Tragedie oft het droevich Treur-
[119] spel van ons ellendich leven, mach nemen een vrolijc eynde ende
[120] ghewenschten wtghangh: Amen.

In Amstelredamme, 1612. den 29. Maerte.

Den al uwen

I.V. VONDELEN.

103 *leerachtighe:* leerzame.

104 *de Scena*: 't toneel.

105-106 *op de Stellagie:* (uitspraak als ons stellage): op 't toneel (op 't plankenverhoog); Vondel had Het Pascha al laten spelen op 't toneel, waarschijnlik in 1610 in de Brabantse rederijkerskamer: 't Wit Lavendel met de zinspreuk *Wt levender Jonst* (uit levende liefde) te Amsterdam.

*

Epistre
A mon-seigneur Iean Michiels van Vaerlaer, mon singulier Amy.

L'Encensoir odoreux de l'Arabie heureuse,
L'Attique miel sucré, la mine precieuse
De la riche Peru, les perles, les thresors
Que l'Inde orientale a sur ses riches bords,
Ne pouvant presenter à vostre Seigneurie,
Ie vien l'Avant-coureur de mienne Poësie
Sacrer à ton honneur, en toute humilité,
La printaniere fleur de mon aage doré.
Ma Muse rit desia, se voyant amiable
Dessoubs l'ombre d'vn tel Mecaene favorable,
Qui fuyant le pavé des ruës, va les champs
Presser de ses talons: qui l'aage de son temps
Loing, loing hors l'emmuré d'vne Cité redouble,
Laissant des Citadins la peupuleuse trouble:
Qui pour les bords du Leck *et son bord verdissant*
Quitta le bleu Triton de l'Amstel *ondoyant,*[16]
Et estant petit Roy de Iaersvelt*, ne desire*
Changer son libre estat pour vn plus grand Empire.
O trois fois bienheureux (*a autre fois chanté*
Horace et le Gascon du Bartas renommé)
O mille fois heureux! qui voit tousiours Nature
Fleurir parmy les champs en eternel verdure,
Le maniement joyeux d'vn verd scion enté[23]
Le lustre passe d'vn royal sceptre emperlé,
Les feuilles ombrageux d'vn florissant boscage,
Les doux tirelirants Rossignols en ramage,
Surpassent l'orgueilleux couronnement royal,
Et le chant mesuré des Chantres musical.
Si tost que le Soleil va peindre de dix milles
Couleurs le gay Printemps, par les pleines fertiles,
Le champestre Bourgeois voyt ores sur les fleurs[31]

* TEKSTKRITIEK: vs. 23 *scion*, in de oude uitgave staat *sion*.
16 *Triton:* eigenlik zeegod, hier dus: watergod.
23 *scion:* spruit.
31 *ores:* nu, terstond.

Aurore distiller les agreables pleurs,
Il voit les fleurs ployer soubs vn mignard Zephire,
Il oyt le doux Echo qui par le ciel souspire,[34]
Il voyt les aime-fleurs d'Hymette bancquetter,[35]
Le sueux Laboureur la terre cultiver,
Et richement semer la nouvelle semence,
Pour moissonner apres les fruicts en abondance.
Le chaleureux Esté (*qui brusle tout vermeil*)[39]
Luy monstre les espics, la vertu du Soleil
Luy monstre le coral des cramoisins cerises,
Et l'Automne a couvert de mille friandises
Son table, riche en fruict, en bled, en grain, en vin,[43]
Verssant le bon Bacchus dedans vn crystalin.
Or estant de tous biens richement couronnée
Il sent desia en l'air les aisles de Borée.[46]
He Dieu! qu'est-ce vn plaisir ainsi en liberté
Parmy les champs feconds en toute seureté
De talonner les pas de nostres premiers Peres,
Loing, loing laissant à dos les passions severes,
Fuyant le bruict mondain: ô doux et sainst repos!
Qui de cupiditez n'as point chargé le dos,
Qui ne crains le malheur d'vne gauche fortune,
Ni l'azur ondoyant du barbare Neptune,[54]
Qui portes dans ton coeur ta richesse et thresor,
Et ton bien souverain: qui pour argent ni or
Ne passeras la mer, ne tendras tant de toiles,
Pour borner tes desirs soubs l'ombre de tes voiles,
Qui d'vn Balaine fier ne crains d'estre englouti,
Mais qui dans ton berceau veux estre enseveli.
Durant l'aage doré que nos premiers Ancestres
Faisoint profession des ouvrages champestres,
Astrée florissoit, et la terre à chascun[63]

34 *Il oyt:* hij hoort.
35 *aime-fleurs:* bloemenliefhebbers, hier: de bijen;
Hymette: de Hymettus, berg in Attika, was beroemd om z'n honing; vandaar honingberg.
39 *Esté:* été: zomer.
43 *bled:* blé: graan.
46 *Borée:* Boreas, de Noordewind.
54 *Neptune:* Neptunus, de god van de zee, vandaar: de zee.
63 *Astrée:* Astrea, de godin van 't recht; 't recht.
Deze regels zijn 'n herinnering uit 't begin van Ovidius' Metamorphoses; de gouden eeuw.

Estoit avec ses fruicts en partage commun,
Les fifres ni tambours n'esveillerent l'orage
D'vn sanglant eschaffaut, ne Mars aime-carnage
N'exhortoit ses Souldats, on ne trouva Citez,
Chasteaux, ni tours pierreux, ni Remparts terrassez,
Neptune n'eust le dos ni ses ondes salées
Chargées de cent vaisseaux, car du fruict des vallées
Chascun se contentoit, et vivoit à Ceres,[71]
Laquelle abondamment leur provida assez.
O celeste labeur! qui dans ton front empraincte
Portez la saincte loy, la justice, et la craincte
Du grand Dieu Zebaoth, comme Abel vertueux,
Noë, Moyse, Abram, et celuy qui les Cieux
Semble oreillier au son de sa harpe dorée,
Et triomphant se voyt vainceur d'vn Briarée.
Combien d'années les Romains sont sagement
Gouvernez soubs ceux ci, qui du coutre trenchant[80]
La terre ont cultivé, je laisse vn Tite Live
Historier dessus le Tyberique rive.
Ie ne veux, ni ne puis mettre en jeu tous les Roys,
Porte-sceptres dorez, Demy-dieux, Donne-loyx,
Qui ont abandonnez leur Couronne invincible,
Pour vivre bien contents parmy le champ paisible,
Loing, loing des vanitez et troubles de l'esprit,
Pour laquelle ses pleurs Heraclite espandit.
La plus part qui cerchoynt les immortelles vivres,[89]
Et qui diligemment ont feuilletté les livres
Du trois-fois sainct Esprit, sont aussi retiré,
Laissant arriere loing l'humaine vanité.
Car le vray Helicon, et Pernasse des Muses
Se plaist d'entre le son des douces cornemuses
Du haubois pastoral, soubs l'arbres ombrageux
Lesquels tous-jours croissant vont menaçant les Cieux.
Toy qui d'vn mesme feu, et d'vne mesme flame
Bruslez divinement, c'est vers toy que je rame
Avec mon foible esquif, puis qu'vn vif jugement[99]
Accompaigne tous-jours ton hault entendement,
Souffrez que soubs ton nom je vien le vieil Theatre

71 *Ceres:* de godin van de akkerbouw.
80 *coutre:* ploegijzer.
89 *cerchoynt:* zoeken.
99 *esquif:* bootje, hulkje.

Icy renouveller, et Pharon l'Idolatre
Presenter obstiné, qui ses derniers sanglots
Et derniers pleurs noya dedans les rouges flots:
Souffrez que je despein icy la delivrance
Des enfans d'Israël, d'Abram juste semence,
Afin que par Zoyle au visage effronté[107]
Les fleurs de mon printemps ne soyent violé.
C'est la cause pourquoy, Mecene tres-fidelle!
Que ma Muse dessoubs l'ombrage de ton aisle
Se cache volontiers. Ma Muse qui s'en va
Sur le sacre sommet de l'Arabe Sina
Le front pousser au Ciel jusqu'aux bigarres nuës,
Soubs l'Echo de ton nom jusqu'aux astres cornuës:
Recevez doncq ces vers, ces vers qu'à ton honneur
Vrayment meritent bien vn plus docte Sonneur.
De vostre Seigneurie le tres-affectionné
I.V.V.

107 *Zoyle:* Zóïlus was 'n bekrompen bevitter van Homeros.

Op de verlossinghe Israels

Hoe Godt rechtveerdich straft den Pharo obstinaet,
Midts syn hardtneckich hert, en tyrannighen haet,[2]
Over syn volck verheven,[3]
Hoe hy oock Israel verlosset wt syn handt
Door Moysis synen knecht, wt het Egyptsche landt,
Speelt *Vond'len* hier na t' leven.
Ghetrou altijt.[*]

2 *midts:* om.
3 tegen zijn (Gods) verheven volk.
* *Ghetrou altijt:* t' is niet bekend wie deze spreuk voerde.

Eer-dicht op de verlossinghe van Israel

Het domme mis-verstant door onbeslepen sinnen
Verdoolt vaeck inde keur, en wisselt goet voor quaet,
Den siende blindelingh volcht lust voor wijsen raedt,[3]
En die doet gantsch verkeert verkeerde dingen minnen.
De reden-rijcke mensch kant misbruyc haest verwinnen[5]
Door deuchdens liefde, die met kennis hooch begaeft[6]
Wanneer hy't heylich woordt ziel-ijverich hanthaeft
Wert hy Gods Rijc-genoot, de wijsheyt syn vriendinnen.[8]
Kroont *Vondels* weerdich hooft heyl-graege jongelingen,
Die voor d'onkuysche min het hoochste nut leert singen[10]
Het welc den geest vervreucht met een inwendich juygen,
Het wroecht niet na de daet, als die snoo leugen dichten,[12]
Tweesinnich hy verlijct de oud' en nieuw' gheschichten:[13]
Doorleest dit sin-rijc boec het zalt u best ghetuyghen.
T'kan verkeeren.*

3 De ziende volgt blindelings z'n begeerte in plaats van wijze raad.
5 *haest:* spoedig.
6 die met hoge kennis (hem) begaaft.
8 *vriendinnen:* voor vriendinne, enkelvoud.
10 *voor:* in plaats van.
12 *snoo:* snood, boosaardig.
13 Hij vergelijkt de oude en de nieuwe geschiedenis, zodat z'n spel 'n dubbele betekenis heeft (zie Vondel's *Verghelijckinghe* achter *Het Pascha*).
* *T'kan verkeeren:* Breero's bekende zinspreuk.

Klinck-veers op de verlossinghe der kinderen Israels*

Gheen man en kan den lof van Godes groote daden
Te recht wel singhen wt, oft prijsen zoo't behoort,
Ten zij de wijsheydt zelfs beschreven in Godts woordt,
Door Moyses gulde penn', hem leyt op syne paden,
Als dan den mensche zal bemercken veel ghenaden[5]
Aen den Hebreen geschiet, welc waren schier versmoort
Ondert Egyptsche jock, bedwonghen en bespoort[7]
Te wercken boven macht na s' Landts-volc listich raden.[8]
Geen Schilders kloec verstant, geen verwe, noch pinceel,
En zal afbeelden zoo, ten vollen noch ten deel,
Verlossingh voor dat volc, verheest van treurich klaghen,[11]
Als hier nu heeft ghedaen een goet Helicons klerck,[12]
Die naect'lijck stelt ten toogh in recht Poëtisch werck,
s' Volcx last, verlossing med', schept in Gods gaef behagen.[14]
Godt is myn heyl.*

* *Klinck-veers:* klinkdicht, sonnet.
5 Dan (als dan) zal de mens bemerken.
7 *bespoort:* aangedreven.
8 *na s' Landts-volck listich raden:* volgens de listige plannen van 't volk van dat land.
11 *verheest:* hees geworden.
12 *een goet Helicons klerck:* 'n goed dichter ('n goed schrijver van de Hélikon, zie blz. 156).
14 Schep behagen in deze gave Gods (dit dichterlik werk) (of die schept behagen in Gods gunst aan de Joden).
* *Godt is myn heyl:* de spreuk van de bekende rekenmeester Willem Bartjens, die door Vondel bezongen is (zie blz. 136).

Klinck-dicht
over de verlossinghe Israels wt den dienst-huyse Egypti

Die leerlustent verheucht de rijcke konst te kroonen,[1]
Komt lievers tot dit hof, en nutticht van t'geplant,[2]
Een zuyvere deuchts vertoon, een stichtelijcke stant
Laet in u graghe gheest staeghs onversadicht woonen:[3-4]
Merct dit rijck redens werc, van *Vondel* int vertoonen
Hoe't slaefsche Israël verlost werdt wt het Landt
Egypti, en gheleydt van een wree Koninckx handt
Na t' langh ghewenschte goedt en heerlijc wel beloonen.
Kranst dees Tael-cierder kloec (na waerde te verheven)
Batavia, die u een spieghel heeft ghegheven[9-10]
T' licht van een vrijen tijdt, na slavernijen ent,
Onder t'vermetel Room, en tyrannich verwoeden,[10-12]
Godt is den quaden quaet, den goeden als den goeden,
En wint t'behouden Rijck, die 's Heeren naem bekent.[14]
Bemint de waerheydt.

1 Die leerlustig zich verheugt.
2 *Komt lievers tot dit hof:* moet veeleer (allereerst) komen in deze tuin.
3-4 Laat 't vertonen van zuivere deugd, enz.; *staeghs:* staag.
9-10 *Kranst.... Batavia:* Batavenland, krans deze kloeke taalkunstenaar.
10-12 *een spieghel....* 'n gelijkend beeld van uw vrijheid na 't einde van uw slavernij onder 't vermetele Rome (de Roomse godsdienst).
14 en hij wint 't rijk van 't heil, van 't geluk, die enz.

Klingh-dicht

Wil yemant tot verheugh' syn wetenschap bewijsen,[1]
T' is last'rich hy syn sin tot ydel zaken spist,[2]
Als roem van *geyle minn'* oft wreed' *oorloghsche twist,*
Waer wt verwaent ghemoet en dulle herssen rijsen:
Maer die syn *Musae* stelt om *s'Hemels Vorst* te prijsen
In *scheppingh,* in *behout,* in *straf',* oft in *ghenaet,*
Die doelt naer t' rechte wit, die houdt de rechte maet.
En teelt als *Hemels-Bie* ons *Ambrosinsche spijsen*.[8]
S'g'lijcx desen *Dichter* doet, die ons verbloemt gaet toogen[9]
Tot nieuwen versch ghedacht in onse slaep'righ oogen,
Gods *wraec* aen Pharao, syn *jonste* tot syn Volck,
Tot spieghel: s'menschen trots is enckel onvermoogen:
Maer d' Heer syn ned'rich volck g'naed-krachtich wil verhooghen,
Dies ons *Van Vond'len* is den *g'lauwer-kroonden Tolck*.
Liefd' al volmaect.

1 *tot verheugh':* tot vreugde (van anderen).
2 *last'rich:* zondig.
8 *Ambrosinsche:* goddelike (*Ambrosijn:* de godenspijs bij de Grieken).
9 *S'g'lijcx:* desgelijks, aldus.

Kort begrijp vande trage-comedie

[1] Terwijlen Moses de Schapen (syns Sweers Iethro) hoedt in Madian[1]
[2] byden Berghe Horeb ofte Sinai, verschijnt hem de Heere in de ghedaente
[3] eens Enghels wt den vlammenden Bosch, ende stelt hem tot een Leydts-
[4] man, Herder, ende Verlosser over t'Huys van Israel: Moses ontschuldicht
[5] sich om syn onbequame tonghe, dies verzelt hem de Heere met synen
[6] Broeder den schoontalighen ende Priesterlijcken Aaron. Dese twee[6]
[7] Ghebroeders als Ghezanten van Gods hooge Majesteyt, verzoecken de
[8] verlossinghe Iacobs aenden Koning Pharao met bevestinge vant eerste
[9] wonderteecken hun Slang-wordende Roede: maer den hooghmoedighen
[10] Koning verstockt (zoo door't ingheven ende goochelerije van syn Droom-
[11] bedieders ende Toovenaers, als door syns zelfs obstinaetheyt) verdruct
[12] de Hebreen meerder als voor henen: waer op volghen de thien straffen
[13] Godts, als roeden ende gheesselen van syne rechtvaerdicheyt, dies hy
[14] bedwongen is hun te verlaten. Doch de Heere verstoct hem tot wterste[14]
[15] straffe van syne hartneckicheyt, ende tot grootmakinge van synen heyli-
[16] ghen Name, dat hy met syn Heir-legher, Ruyters, Paerden, ende Waghenen
[17] d'Israeliten achterhaelt aen't roode Meir, daer de Heere syn wtverko-
[18] rene drooghs voets door brenght wt tgheweldt Pharaonis, die hun op't
[19] spoor navolghende, syn droevich Treur-spel eyndight, ende alle hoogh-
[20] moedighe Godt-verachters synen ondergangh als eenen spieghel voor
[21] ooghen stelt. D'Israeliten verlost, loven (over hun triumphante verlos-
[22] singhe) den Heere met Lof-zanghen ende Danck-zegghinghen. Luystert
[23] toe, etc.

1 *Sweer:* schoonvader.
6 *schoontaligh:* welbespraakt.
14 *te verlaten:* vrij te laten.

Beelden van 't blij-eyndich spel*

GODT DE HEERE.
MOYSES, AARON, CORACH, d'Outste der Hebreen.
IOSUA en CALEB, d'Outste der Hebreen.
PHARAO, den Koningh.
TIPHUS, Droom-bedieders ende Toovenaers.
SERAX, Droom-bedieders ende Toovenaers.
ALBINUS, Velt-hooftman met syn Heir-legher.
DEN REYE DER EGYPTENAREN.
DEN REYE DER ISRAELITEN.
FAMA, oft t'vlieghende Gherucht.
CHOOR, de leerlijcheyt ofte moralisatie van't Spel.**

* *Beelden:* personen (de beeldende, de voorstellende personen).

** *De leerlijcheyt ofte moralisatie van 't Spel:* Vondel bedoelt hiermee de zedelike leer; de zedelike verklaring en beoordeling van de menselike daden in 't spel verbeeld, wordt ons door 't *Choor* voorgehouden; hij heeft dus 'n afzonderlik *Choor* hiervoor; de reien zijn dan de uiters van de gevoelens (hier twee verschillende reien voor de twee strijdige partijen).

Het Pascha ofte De verlossinge der kind'ren Israels wt Egypten
Het eerste deel*

MOSES hoedende syne Schapen aenden Berghe Horeb, spreect:

Weydt hier myn Beestiael, weydt hier myn tier'ghe Vee,[1]
Golft hier om dit Gheberght myn wit-ghewolde Zee,
Scheert hier t groen-hair' ghe loof, spaert kruydt, noch Bloemkens geurich,
T'lacht hier doch altemael, zoet-rokigh en couleurich,[4]
Nu wauwelt zoo veel gras, zoo vet en graegh bedijt,[5]
Tot ghy van Madian de schoonste kudde zijt:
Onnoos'le Lammerkens, verstroyt u wijt noch verder,
Blijft al ontrent den Staf van uwen trouwen Herder,[8]
Den Wolf (waer voor ic u zoo dicmaels heb beschermt)
Is d'onrust die doch steeds naer u myn Vliesen swermt,[10]
Ontwijffelijc hy light hier al ontrent ghedoken,
Want hij terstondt den snof heeft van syn aes gheroken,[12]
Dus blijft my al ontrent, en loopt zoo niet verdeelt,
Terwijl den *Echo* hier met myn ghedachten speelt.
Och! oft met desen Staf myn Iaren henen slipten,[15]
Dien Staf my weerder als den Scepter van Egypten,
Oft ick myn daghen sleet in dese weyden schoon
Veel heuchelijcker alst ghewelf van Memphis throon:[18]

* *Het eerste deel:* voor bedrijf werd in 't begin van de 17e eeuw *deel* of *handel* (= handeling) gebruikt.
1 *Beestiael:* vee (kudde); *tier'ghe:* tierig, groeizaam.
4 *zoet-rokigh:* zoetgeurig.
5 *wauwelt:* knabbelt; *zoo vet en graegh bedijt:* groeit zo vet en graag (lustig).
8 *ontrent:* omtrent, nabij.
10 *doch:* toch; *Vliesen:* schapen (letterl.: vachten); *swermt:* rondzwerft.
12 *den snof:* de lucht (snof: snuf).
15 mocht ik altijd herder blijven.
18 *heuchelijcker:* aangenamer; *'t ghewelf:* 't baldakijn, de (troon)hemel.

Veel liever wilde ic hier een zoeten bloemkrans plucken,
Als met de Nylsche kroon myn voorhooft prat omdrucken,[20]
Gheen purper ruylden ick oft Koninclijc ghesmijd,[21]
Met myn omgorden rock, myn herderlijck habijt,
Gheen wijnen liet ick in een goude schale ghieten,
Voor eenen koelen teugh gheschept wt dese vlieten,
Veel gragher wt myn mael smaeckt dese spijse grof,[25]
Als al de leckernij vant Koninghlijcke Hof:
Al schijnet Koninghs Hof te swemmen in wellusten,
T'is wederom vermenght met zorghen en onrusten,[28]
Nu zal de Koningh zijn met purper schoon bekleet,
En morghen toegherust met wapens dul en wreedt,[30]
Nu zal syn weerdich hooft de groote kroon bedwelmen,[31]
En morghen t'harde stael en t'blau van eender helmen,[32]
Druct nu syn stercke hant den Scepter hooch en weert,
T'verandert sanderdaeghs licht in een vlammich sweert.
Zit nu syn Majesteyt in syn ghewelfde Salen,
Nu moet hy na de grents en t'wterst van syn palen.
Ick zie niet dan een sweert aen eenen zijden draet
Steets hanghen boven thooft den Koninghlijcken staet.
Ons Vaders hebben dus hun leven laten glijen,
En over t'Vee ghezocht de zoetste heerschappijen:[40]
Abel, en Abraham, Isac en Jacob milt[41]
Zijn wel d'aenvanghers van t'eenvoudich Herder-gilt,
Gheen van hun allen heeft ghedreven ander woecker,[43]
Als met de geylicheyt van t'Vee hoe langs hoe kloecker,[44]
Hun Beesten waren meest hun werckingh en hun doen,[45]
Ick volgh hun stappen naer, en langhs de kusten groen,[46]
Dus schuwe ic heel gherust tgewoel van groote Heeren,

20 *prat:* trots.
21 *ghesmijd* (gesmijde): sieraad.
25 *mael:* (herders)tas.
28 *wederom:* daarentegen.
30 *dul:* (dol), razend, woedend.
31 *bedwelmen:* bezwaren.
32 't harde en blauwe staal van 'n helm (*van eender helmen:* van een helm; *eender* vrouwelik; *helm* komt anders nooit vrouwelik voor).
40 de zoetste heerschappij over 't vee.
41 *Jacob milt:* de zachtaardige Jakob.
43 *woecker drijven:* zich op winst toeleggen, winst zoeken.
44 als met de vruchtbaarheid van 't vee, dat hoe langer hoe weliger werd.
45 *werckingh en hun doen:* hun dageliks bedrijf.
46 *de kusten groen:* de groene zomen.

Doch meer dwingt my den noot als hertelijc begeeren.[48]
T'bloet is noch versch en lauw, waer met ick dese wijl[49]
Eens laefden't dorstich zant by't stroomen vanden Nyl:[50]
Mocht ick den Pharao zoo lichtelijc begraven,
En rucken Jacobs huys wt dit gheduerigh slaven.
Tyran! och! oft ghy eens begrijpen mocht int minst,
Dat herderlijck beroep den Koninghlijcken dienst
Beteecken t'eenemael, ghy bleeft niet zoo versteenight,[55]
Zaeght ghy den Scepter met den Herder-staf vereenigt:[56]
Het Herder-ampt vereyscht, dat hy syn kudde hoet,
De Koning dat hy t'volc heerscht met een wijs gemoet,
Den Herder moet syn kud voor des wolfs tanden vrijen,
De Koningh weeren al d'uytheemsche tyrannijen,
Dat d'Herder-staf geen Lam voor d'ander stoot noch sla,
En elck Inwoonder hoort den Scepter even na,
D'een vlies voor d'ander komt de weyde niet ten goeden;[63]
Zoo hoort t'Rijck op te staen, om yeghelijc te voeden:[64]
Maer Israel, eylaes! gaet op een dorre heyd,
Daer den Egyptenaer int grasigh groene weyt,
D'een is een droeve Slaef, en moet, ocharm! ontbeeren,
Dat d'ander zal in weelde en overvloet verteeren:
De vloer waer op sich den Egyptenaer verlust
Veel sachter is alst bed van d'Isralijtsche rust:
Pharaos Rijcx-staf hun verstreckt maer eenen vleghel,[71]
Syn kroon een lastich Ioc, dat zonder maet oft reghel,
Den Israliten druckt: syn wedersnijdich staal[73]
Zal den Egyptenaer beschermen t'eenemael,
En al hun vijanden verstrecken eenen prickel,[75]
Maer Iacobs vruchtbaerheyt afmaeyen als een zickel.[76]

48 *den noot:* de noodzakelikheid (om zijn manslag op de Egiptenaar die 'n Hebreër geslagen had. Uittocht 2, 11 vlgg.).
49 *dese wijl eens:* vroeger eens.
50 Mozes had de dode Egiptenaar in 't zand begraven. (Hij ziet die manslag van 40 jaar geleden, als onmiddelik voor zich).
55 *Beteecken t'eenemael:* 't volkomen beeld is (van 't koninklike ambt).
56 Als gij de schepter naast de herderstaf zoudt zien (vergeleken met de herderstaf).
63 T'ene schaap heeft niet meer voedsel van de wei dan 't andere.
64 *op:* open.
71 *vleghel:* dient maar voor 'n vlegel om hun te slaan.
73 *wedersnijdich:* snijdend aan weerszij: tweesnijdend.
75 *verstrecken eenen prickel:* 'n scherp wapen zijn tegen hun vijanden.
76 *Iacobs vruchtbaerheyt:* de mannelike kinderen der Joden moesten gedood worden volgens bevel van de Pharao.

Fij ongherechticheyt! Fij Koninghlijcke haef![77]
Waer van d'een Borgher is en d'ander eyghen slaef:[78]
En oft sy schoon met graen al Memphis zolders vullen[79]
Het kaf is al den loon die sy ghenieten zullen.
Myn Israliten die zoo langhe om vrijheydt riept,
Ghy graeft om elcke stadt een grondeloose diept,
Ghy bout syn mueren op, en gaet den Hemel terghen
Met Toornen die hun kruyn tot int Gesternte bergen,[84]
En hoe ghy bout, en slaeft met Truffel, Spa, oft ploech,
En arbeyt in het sweet ws aenschijns, spade en vroech,
Des morghens eer de Son met syne stralen luystert,[87]
En t'Manen-zilver met syn gulden Torts verduystert,
Tot dat den swarten Nacht beschaduwt Bergh en dal,
En dat s'doots suster wieght in slaep den grooten Al:[90]
Noch raset den Tyran, Egypten leyt ten woesten,[91]
En zal door ledicheydt van desen swarm verroesten.[92]
Heeft tijdt, en outheydt dus Iosephs weldaden groot
Wt u ghemoet ghewischt? denct, hoe wt synen schoot
Egypten werdt ghespijst, doen over syn limiten
Zijn hoorenen den Nijl maer Iaerlijcx twelf cubiten[96]
In zeven Iaer verhief, en zelf de Hemel-locht
Dy weygherden zoo langh heur tranen koel en vocht,[98]
Doen u vrou Ceres, laes! wat sy ooc ploechde oft zaeyde,[99]
Met gheene Zeyssen krom in zeven Ooghsten maeyde
Doen t'elcken inden Ooghst den droeven Ackerman[101]
Vervloecte Ploeg, en Zeyn, Dorsch-vlegel, Egh en Wan,[102]
Doen't heele Ceres-ghilt schier niet dan stroo en stoppel[103]

77 *Fy:* foei; *Koninghlijcke haef:* koninklike bezitting; koninkrijk.
78 *eyghen slaef:* onderworpen slaaf (die iemands eigendom is).
79 *oft sy schoon:* of zij al; ofschoon zij.
84 *Toornen:* torens.
87 *luystert:* schittert.
90 *s'doots suster:* de slaap; *den grooten Al:* 't heelal.
91 *leyt ten woesten:* ligt in verwoesting.
92 *desen swarm:* de Joden; *verroesten:* verderven.
96 *hoorenen:* de rievieren werden op klassieke wijs verpersoonlikt als goden, die horens droegen (als zinnebeeld van vruchtbaarheid); dus: *de Nijl verhief zijn hoorenen:* de Nijl verhief zijn (vruchtbare) wateren.
twelf cubiten: twaalf ellen (de Egiptiese el, waarschijnlik ook bij de Joden in gebruik, is bijna 'n halve meter). De Nijl kwam in zeven jaren veel te weinig buiten z'n oevers.
98 *Dy:* U.
99 *Doen u vrouw Ceres:* toen uw vrouwe Ceres; Ceres de godin van de landbouw.
101 *t'elcken:* telkens.
102 *Zeyn:* zeis, sikkel.
103 *Ceres-ghilt:* 't gilde van Ceres, de landbouwers.

In schooven tsamen bondt, in bondels, en ghekoppel:
Doen loegh elc Ioseph toe, doen was hy s'Konincx beelt,[105]
Zoo langh hy vaderlijck het graen heeft wt ghedeelt,
Doen hy zoo vriendelijck de stralen van syn ooghen
Op yeghelijcken wierp, en niemant heeft ontoghen
De vrucht syns overvloets, doen syne volheyt pleyn,
Ghelijc de Sonneschijn, een yder was ghemeyn.[109-110]
O Ioseph! al te slecht hebdy ghevoedt te veuren[111]
De Wolven, die nu t'Schaep van Israel verscheuren,
V mildt weldadich hert dat ghy hun hebt betoont,
Wort ons met tyrannije al t'onverdient beloont:
Hadt ghy ons Vaders doch gheweyghert dese gaven,
En langhen tijdt met hun voor onsen tijdt begraven.[116]
Oft schoon Abrahams zaet in vruchtbaricheydt tiert,
Als s'Hemels mantel blau met loovers is gheciert,[118]
Oft schoon Isacx gheslacht in veelheyt goederhandich[119]
Beklijft alst Roode Meyr opworpt syn baren zandich,
Oft Iacobs Neven sich verspreyen in saysoen,[121]
Alst loof groeyt wt den schoot van dees valleyen groen:[122]
Wat batet, als hun dus verheert met tyrannije[123]
T'ondraeghlijck eeuwich joc van droeve slavernije?
O onser Vadren God! wanneer zal eens tghesmoock
Van onse Altaren, als een lieffelijcken roock[126]
Ten Hemel stijghen op? waerwaerts, en in wat landen
Zal u den wierooc van ons heylighe offerhanden
Bevallen? och! ghedenckt aen't teecken des verbonts,[129]
Bezeghelt met het woort ws Goddelijcken monts,
Dat ghy den Scepter noch zult peerlen in ons handen,[131]

105 *beelt:* evenbeeld.
109-110 toen zijn volle overvloed voor iedereen beschikbaar was.
111 *slecht:* eenvoudig, zonder achterdocht.
116 en onze Vaderen allang voor onze tijd met hun (de Egiptenaren) laten sterven.
118 Zoals de blauwe hemel met sterren is gesierd (zo talrijk als de sterren aan de hemel, volgens Gods belofte aan Abraham).
119 *goederhandich beklijft:* door Gods goedheid aangroeit zo talrijk als de Rode Zee z'n zandige baren opwerpt. (Deze en de voorgaande vergelijkingen zijn zinspelingen op de bekende beloften van God aan Abraham en Izaak).
121 *Neven:* nakomelingen; *in saysoen:* in volle bloei.
122 letterlik de woorden van de H. Schrift. Uittocht 1:7.
123 *verheert:* overheerst.
126 *roock:* reuk, geur.
129 *gedenckt aen:* gedenk 't teken van 't verbond (de besnijdenis was 't teken van Gods verbond en Gods zegen voor Abraham's nakomelingen, *Schepping,* 17).
131 *peerlen:* dat gij de scepter in onze handen met parelen zult versieren; ons 'n heerlike scepter in handen zult geven.

Die overheeren zal den trots van u vijanden,
Bevesticht u beloft, ontreckt ons niet zoo licht
De heyl'ghe stralen van u Hemelsch aenghesicht:
Oft zijn wy dus ghestraft om onse swaer misdaden,
Wascht ons weer inde Borne en Vloet uwer ghenaden,[136]
Zo wijt den morgenstont beschaemt het nacht-zeyl swert,[137]
Toont dat de gunste strect van u Vaderlijck hert:[137-138]
Treet ons met u ghericht niet altijdts op de hielen,
Worpt uwen Blicxem niet op zoo veel duysent zielen:
Wy zijn dijn handen werck, etc.[141]

GODT verschijnt Moysi inden vlammenden Bosch.

M o y s e s :
Aenschout dat heerlijck licht!
Hoe blict int sterflijck oogh dit wonderlijck ghesicht![142-vlgg.142]
T'Bosch schijnt in vuyr en vlam te sparcken, en te gloeyen,[143]
Nochtans in s'vuyrs gegolf gebloemt, en bladers bloeyen.
Ic wil my derwaerts spoen.

G o d :
Zacht, Mose Mose beyt.[145]

M o y s e s :
Hier ben ic.

G o d :
T'is hier van myn tegenwoordicheyt[146]
Een drij mael heylich lant, dus wacht u my t'ontmoeten,
Eert my, en dese plaets, ontschoeyt terstont u voeten.
T'Bosch dat hier branden schijnt, en niet en wort verteert,
Daer mede is Israel naeckt af ghefigureert,[150]

136 *de Borne en Vloet:* de bron en vloed, de stromende bron.
137 *het nacht-zeyl swert:* 't zwarte voorhang van de nacht.
137-138 Zo ver als de morgenstond de zwarte nacht verjaagt (van Oost tot West), toon, dat zover de liefde van uw vaderlik hart zich uitstrekt.
141 *etc.:* hiermee geeft Vondel blijkbaar aan, dat Mozes plotseling onderbroken wordt door 't gezicht van 't vlammend braambos.
142-vlgg. Deze regels over de verschijning in de brandende braamstruik naar Uittocht 3:2 vlgg.
142 *blict:* straalt.
143 *sparcken:* vonken, spatten.
145 *beyt:* blijf staan (van *beiden*).
146 *God;* volgens vele H. Vaders is God zelf (de Engel van Jehova, God de Zoon) aan Mozes hier verschenen.
T'is opmerkelik dat dit 't enige toneelspel is, waarin Vondel God zelf doet optreden, zoals de Middeleeuwers gewoon waren. Later doet Vondel dit nooit meer (zelfs bijv. niet in *Adam in Ballingschap*).
150 *naeckt af ghefigureert:* zuiver afgebeeld.

*

T'vuyr is een beeltenis van mynen Gheest, die leerlijck[151]
De quaedt-doender verteert, de goede loutert heerlijck,
En gh'lijckmen op den touts het edel dierbaer gout[153]
Na dat het is doorvuyrt, veel weerdigher beschout:[154]
Zoo zullen ooc int kruys de twelf Ioodsche stammen[155]
Groen blijven, alst geboomt int golven deser vlammen.[149-156]
Ick ben Abrahams God, de God die t'al bezielt,[157]
Waer voren sich Isac, en Iacob heeft gheknielt.

M o y s e s :
Amy! waer zal ick vlien, in klippen oft in kuylen?[159]

G o d :
Ick was, Ick ben, Ick blijf.[160]

M o y s e s :
Waer zal ic my verschuylen?

G o d :
Den Hemel is myn throon, d'Aerd mynder voeten-banc,
En t'Helsche Keyser-rijc t'wit van myn pijlen stranc;[162]
Dit wonderlijck gheheel van Hemel en van Aerde,
Ia tot myn even beeldt den mensche hooch van waerde[163-164]
Ick in zes daghen schiep, de Son is maer een vonck
Van myne heerlijcheydt, die voor veel Eeuwen blonc:
De God die Abrahams zaet in Isac wilde noemen,
Zo vele als tzant des meirs oft als de Lentsche bloemen;[167-168]
Ick ben de zelfde God die Israels troubel Zee
En groot heyrlegher met myn vleughelen bespree,[169-170]

* TEKSTKRITIEK: vs. 162 de oude uitg. heeft *stranc,* - vs. 163 de oude uitg. heeft *Aerde;*
151 *leerlijck:* leerzaam, tot 'n leerzaam voorbeeld.
153 *touts:* toets (*touts* nog met de franse spelling van *touche*);
dierbaar: kostbaar.
154 *veel weerdigher beschout:* beschouwt als van hoger waarde.
155 *int kruys:* in de beproeving; *twelf* spreek uit: twellef.
149-156 Deze zinnebeeldige verklaring van de brandende braamstruik staat niet in de Schrift, maar is ontleend aan de oude Kerkvaders.
157 *Abrahams God:* spreek uit: Abráhams God.
159 *Amy* (spreek uit: a mij): o mij, wee mij;
klippen: grotten, holen.
160 God noemt zich *Uitt.* 3:13. *Ik ben* (*Die is*) (zie vs. 209): Vondel geeft de uitvoeriger naam van God volgens *Openb.* 1: 4 en 8.
162 *t'Helsche Keyser-rijc:* 't helse rijk; *pijlen stranc:* straffe, scherpe pijlen.
163-164 behoren bij *ick schiep,* vs. 165.
167-168 *wilde noemen zo vele:* zo talrijk wilde noemen.
Abrahams spreek uit: Abraams in 2 lettergrepen.
169-170 *Israels troubel Zee en groot heyrlegher:* Israëls heerleger dat als 'n troebele verontruste zee is (*troubel* door de Egiptenaren);
bespree: bespreed, bespreid (ik bespree).

Worpt slechts op myn beloft den Ancker van u hopen,[171]
Want over Iacobs huys staen steeds myn ooghen open,
Myn oor beluystert hun ghebedt van woort tot woort,
Ick heb hun leet ghezien, en hun gheschrey ghehoort!
Myn Zeyssen maeyt nu eens den draet van hun ellenden,[175]
Ick zal nu t'wanckel rat van myn beproevingh wenden,[176]
Nu zuldy zien wiens handt den Pharao ontruckt
Myn Lelij, die zoo langh de Doornen heeft ghedruckt:[178]
Ghy zult den Leydsman zijn, en brengen hun persoonich[179]
Met uwen Staf int lant dat vloeyt in melck en honich,
Int lant daer Abraham zoo dicwils zach de Maen
Heur hoornen spieglen in de glasighe Iordaen,[182]
Daer syn ghehoorsaemheyt my over had ghegheven
Syn eenich liefste Kint den Spieghel van syn leven,[184]
Daer hy niet en ontzach op Salems hooghte trots[185]
Te storten t'bloet syns zoons, tot eenen offer Godts,
Daer hy te buyten trat de Vaderlijcke palen,
En zach opt Altaer-plat alree ten Hemel stralen,
(Met ooghen des gheloofs, van wil en van ghemoet)
T'vuyr van syn offerhand, en syn verkoren bloet,
Daer hy in asch en stof opt heylighe ghesteente,
Alree begraven had syn vleesch en syn ghebeente,
Daer hy syn wandelingh ten eynde heeft ghebrocht,
En t'Hemelsch borgherschap hier boven heeft ghekocht,
Daer synen zoon Isac en Iacob bey te gader
Zijn pelgerims gheweest, met hunnen ouden Vader,[196]
Int lant daer ic de kroon hun drucken zal om t'hooft[197]
Die Abraham, Isac, en Iacob is belooft.
Gaet bootschapt Pharao wie dat u is verschenen
De wech is al bereydt, dus treckt met vreden henen.

M o y s e s :
Ic ben een sterflijc mensch, ic ken my veel te swac.

171 *Worpt:* werpt.
175 *Zeyssen:* zeis; *nu eens:* nu eindelik.
176 *wanckel:* wisselend.
178 die zo lang onder de dorens is geweest (op dorens heeft gelegen) (naar Hooglied 2,2.6. de lelie onder de doornen).
179 *persoonich:* persoonlik.
182 *glasighe:* doorschijnend.
184 *den Spieghel van syn leven:* zijn evenbeeld.
185 *hooghte trots:* trotse hoogte.
196 *Zijn pelgerims gheweest:* hebben omgezworven.
197 *hun:* de Israelieten.

G o d :
Hy maect u machtig, die noyt stercheyt en ontbrac,[202]
En tot een teecken blij, naer u verlossingh veylich,[203]
Doet my op desen Bergh een offerhande heyligh
Van liefelijcken reuc.

M o y s e s :
O God ghebenedijt!
Hoe zal ick Iacob doch betuyghen wie ghy zijt
Die my ghezonden hebt?

G o d :
Iehova, God almachtich
Die hun met synen erm zal helpen sterc en krachtich:
Ick ben, die ick zal zijn, die u de kroone biet[209]
Met wtghereckter handt, en ghy en grijptse niet:
Ick ben diet al vermach, die uwen Staf bepeerelt[211]
Den dans-beleyder wijs van d'een en d'ander weerelt,[212]
Ick ben de Heere zelf.

M o y s e s :
De vonc van hun gheloof
Is zeer na wtghebluscht in asschen bleeck en doof.[214]

G o d :
Met wonderdaden dan versterct hun swacheyt teder,
Wat hebdy in u hant?

M o y s e s :
Een staf.

G o d :
Wel worpt hem neder.

M o y s e s :
Wat krunckelt hier alree? hier wemelt, krolt en drilt[217]
Een Slanghe, die my in de hielen bijten wilt:[218]
O Heere staet my by!

G o d :
Wel grijpt den krommen worme.[219]

202 *die:* aan wie.
203 dit zal u 'n teken zijn van Israëls werkelike bevrijding; na uw verlossing (*naer* = na) zult gij met uw volk mij hier 'n offer opdragen.
209 *Ick ben die ick zal zijn:* de eeuwige, de onveranderlike (zie vers 160).
211 *bepeerelt:* met perels bezet.
212 de wijze leider van de dans der hemellichamen.
214 *zeer na:* bijna helemaal; *doof:* uitgedoofd.
217 *krolt:* krult; *drilt:* draait.
218 *wilt:* Zuid-Nederlands voor *wil*.
219 *worme:* slang.

M o y s e s :
Dits mynen zelfden staf, weer in syn eerste forme:
O Heere wonderbaer!

G o d :
Op dat u niets ontbreect,[221]
V rechterhant nu eens in dynen boesem steect,
En trectse weder wt.

M o y s e s :
Myn hant is stijf en kromme
Melaets gelijc de sneeu.[224]

G o d :
Wel druct nu wederomme
V ongheloovich hert.[224-225]

M o y s e s :
S'is zuyver reyn en klaer.

G o d :
Ghelooven sy dan niet dees teeckens wonderbaer,
Met vochtich water sprengt de vloer die gy bewandert,[227]
T'wert in rootverwich bloet door myne kracht verandert.

M o y s e s :
Om voor den Pharao verschijnen ic my schaem,[229]
Want, Heer, myn tonghe lispt, myn stem is onbequaem,[230]
Kiest elders een Gezant.

G o d :
Zal my dan yets ontbreken?
Die't alles schiep wt *Niet,* in d'eerste weec der weken,
Den Hemel die om u met syne Lichten wielt,[233]
En al wat int begrijp van nat oft drooghe krielt,[234]
T'ghevoghelt inde locht, dat op de winden swieret,
En t'waterzuchtich aes, dat na t'vlietwater gieret,[236]
T'viervoetich veldsch gediert, tgheboomte dat gekromt
Van syne vruchten hanght, de dalen vol gheblomt:
Wie heeft den mensch doch eerst tghesuysel en tghehoore
Van eenen sachten wint gheblasen in syn oore?
Wie heeft den appel kleyn van syn ghezicht bepaelt?[241]

221 *Opdat u niets ontbreect:* opdat niets ontbreekt aan uw macht u te doen geloven (door wondertekens).
224 door de melaatsheid wit als sneeuw.
224-225 steek uw hand weer in uw boezem.
227 *de vloer die gij bewandert:* de bodem (de grond) die gij bewandelt.
229 *om.... verschijnen:* om te verschijnen.
230 *myn stem is onbequaem:* ik spreek niet makkelik.
233 *wielt:* draait, wentelt.
234 *int begrijp:* in de bevatting; binnen.
236 *t'waterzuchtich aes:* 't waterzoekend gedierte.; *gieret:* hevig begeert.
241 *den appel kleyn van syn ghezicht:* zijn kleine oogappel.

Waer mede hy alsins myn heerlijcheyt bestraelt;[242]
Wie heeft doch gheconfijt syn milde tong schoon-talich?[243]
Waer met den mont ontvloeyt syn rijpe woorden salich;[244]
En oft ic schoon u tongh ghebreckelijcken liet[245]
Om u hartneckicheyt: wat dunct u, kan ic niet
Ghebruycken neffens u, voor Israel en Pharon
De zoetvloeyende tael van uwen broeder Aaron?

M o y s e s :
Oft Pharo blijft versteent, en drijft met ons den spot.[249]

G o d :
Leeft met hem zo ghy wilt, tot eenen aertschen Godt
Zijt ghy van my ghesalft.

M o y s e s :
En blijft hy onbewoghen.

G o d :
Zo dreyght hem mynen toorn, met myn gespannen boghen,
Myn pijlen hanghen ree ghescherpt in mynen tros,[253]
En naer myn dreyghement, zoo gaen myn pesen los.[254]

M o y s e s :
En oft myn haters my noch in Egypten vonden.[255]

G o d :
De doot heeft lang vernielt die naer u leven stonden:
Dus spoeyt u.

M o y s e s :
Op u woort zal ick my henen spoen,
Myn vliesen zijn hier vast verstroyt, verspreyt int groen,[258]
Wel op myn gheylich Vee, loopt thuys-waerts voor my henen,[259]
Dits voor de laetste mael, den tijt die is verschenen
Dat ick een Herder ben van Iacobs huys bescheert:[261]
Wat schadet dat ick't aen dees schaepkens heb gheleert?

Binnen.[*]

242 *alsins:* overal; *bestraelt:* beschouwt.
243 Wie heeft zijn zachte schoonsprekende tong zo zoet van taal gemaakt?
244 Waarmee de mond zijn rijpe heerlike woorden laat uitvloeien.
245 *oft ick schoon:* of ik al; ofschoon ik.
249 *Oft:* als.
253 *tros:* bundel, koker.
254 *naer:* na.
255 Als mijn (vroegere) vijanden mij zouden herkennen.
258 *vliesen:* schapen (zie vs. 10); *vast:* al.
259 *gheylig:* dartel.
261 *bescheert:* aangewezen als (van *bescheren:* aanwijzen, bestemmen tot).
* *Binnen:* toneelaanwijzing: af (eigenlijk: *naar binnen;* terwijl 't opkomen van de personen werd aangegeven met *uyt*).

*

CORACH, IOSUA, ende CALEB.

C o r a c h :

Hoe langh zal Iacob noch betreden dese pleynen?[263]
Daer hy syn ooghen maect tot schreyende fonteynen?
Hoe langhe zullen noch in syne daghen out
Dees groene velden met syn tranen zijn bedout?
Hoe langhe zullen noch syn klaghelijcke lippen
Beweghen Bergh en Dal, de rootsen en de klippen?[268]
Hoe langhe zal hy hier ghelijcken onghestilt[269]
Een sneeuwen beelt, dat inde sonneschijn versmilt?[270]
Hoe blijft hy dus van God verworpen droef en smertich?
Wien heeft den Hemel oyt gheweest zo onbarmhertich?
O Heere, niet om ons, maer om u vast verbondt,
En drij mael heylghen naem, verstopt den lastermondt
Der Heydenen, die stout en schempich dorven spreken
Is dit t'verkoren volc, twelc voert het Godlijc teecken?
Ghy zijt doch onsen God, wy kennen anders gheen,[277]
Wy hebben doch noyt beelt van koper noch van steen,
Gesternte, Son noch Maen, noch schepsels creatuerlijc,[279]
Noch noyt gouden Collos noch zilver-beelt figuerlijc[280]
Afgodisch aenghebeen, noch sichtbaer beeltenis.
In vuyr noch in gheboomt wy noyt gheheymenis
Verblint hebben ghezocht, noch u onsterflijc wesen
Den glants benomen van u heerlijcheyt ghepresen,
Wy hebben nemmermeer voor Isis onbezielt[285]
D'Egypter Afgoddin devotelijc gheknielt,
Wij kennen Osiris niet met een blinde zotheydt
Voor yet bezonders, oft een drijvuldighe Godheydt.[288]
Met u straffende handt en druct ons niet altoos,

* TEKSTKRITIEK: vs. 281 oude uitgave beeltenis (zonder punt).
263 *pleynen:* velden.
268 *rootsen:* rotsen.
269 *onghestilt:* niet gestild, ongetroost in z'n smart.
270 *versmilt:* versmelt.
277 *doch:* toch.
279 *schepsels creatuerlyc:* geschapen (afhankelike) schepsels.
280 *Collos:* kolos (de Colossus op Rhodos, 'n reusachtig standbeeld van de zonnegod); *zilver-beelt figuerlijc:* zinnebeeldig zilverbeeld.
285 *Isis onbezielt:* de onbezielde *Isis,* de Egiptiese (af)godin, gemalin van Osíris; *onbezield* noemt Vondel haar, omdat haar beeltenis aanbeden werd; *Osíris* was de genius van de Nijl, en dus beschermgod van Egipte (spreek uit in vs. 287: Osiris).
288 *drijvuldighe Godheydt:* men meende in Vondels tijd, dat Osiris 'n drievuldige Egiptiese godheid was in deze drie gedaantes: Osíris (de Nijlgod), Apis (de heilige stier) en Serápis (de god der afgestorvenen).

*
Ghy kent ons swacheyt teer, en ons natuere broos,
Wy zijn doch Aerde en stof, wy hebben niet te roemen,
Wy zyn niet anders dan verghanghelijcke bloemen,
Als ghy het stalich licht ws aenschijns van ons went,
Zoo zijn wy arm, en swac, vol kommer en ellent.
Ziet, hoe ons Gosen, laes, van droefheyt overvloeyet,[295]
Hoe ons Pharao heeft gheketent en gheboeyet,[296]
Wy zijn t'roockende vlas, wy zijn t'ghekroocte riet,[297]
Een ander eenen vloec, ons zelven een verdriet.
Met dat de ronde Son de Hemelsche gordijnen
Van syne koetse schuyft, en doet den nacht verdwijnen,[300]
Met dat den Dagheraet treet heur slaepkamer uyt,
Die vanden witten Dach den draeyboom open sluyt,[302]
Met dat sy heure vlucht gaet inden waghen spannen,[303]
Zoo spant terstont int Ioc d'Israelijtsche mannen
Den slaefschen arrebeyt, met een ghesichte leep,[304-305]
Die steeds ons onvernoecht voort-klatert met syn sweep,
Dat elcken druppel hayrs schijnt eenen stroom te sweeten,
Wanneer het Son-Compas den dach heeft overmeten.[308]
Schelt-woorden is den loon van al ons dienstbaerheyt,
Ons wort nau spijse en dranc om leven by gheleyt.[310]
Och! oft de bleecke doot ons slavernije susten,
Wy hebben hier doch niet daer wy op moghen rusten:
Komt aenghename doot, en helpt ons wt dit krijt,[313]
En overschrijdet perck, het perck van onsen tijdt:[314]
Want onse slavernij schijnt eeuwich en ghedurich,
Ghelijc de Zee d'een baer op d'ander golft azurich,
Een ander roept, o doot! keert elders uwen Boogh,

* TEKSTKRITIEK: vs. 295-296 de oude uitgave heeft *overvloeyt, gheboeyt*.
295 *ons Gosen:* aan de Joden was 't Egiptiese landschap Gosen als woonplaats aangewezen.
296 *Pharao,* spreek uit: Pharáo.
297 *'t ghekroocte riet:* 't geknakte riet (kroken = kreuken).
Deze regel is ontleend aan 't bekende vers van Isaïas, 42, 3: dat betekent dat God de zwakke zondaar (die nog iets goeds heeft) niet zal vernietigen.
300 *koetse:* legerstede.
302 *den witten dag:* de lichtende dag.
303 *heure vlucht:* haar vliegende rossen.
304-305 Zo spant terstond de slaafse arbeid de Israelieten in 't juk.; *met een ghesichte leep:* met 'n nors gezicht (de slaafse arbeid met 'n nors gezicht).
308 *heeft overmeten:* heeft afgemeten; dus: als de dag ten einde is.
310 *om leven by gheleyt:* verschaft (toegelegd) om te leven.
313 *krijt:* worstelperk.
314 Kom binnen de bepaalde grens van onze levenstijd; *overschrijdet:* overschrijdt 't.

Maer wy, o zoete doot! komt dwaet ons tranich oogh.[318]
T'is onbestendich al, het planten en het zaeyen,
Men weder keeren ziet in plucken en afmaeyen,[320]
Nu ploeghtmen d'aerde swert met tkouter om end om,
Nu scheertmen weer de vrucht met eene zeyssen krom,
Nu bloeyt de lieve Lent met al heur bloemkens verwich,
Nu is den Herbst bekroont met gulden ayren terwich,[324]
Nu lacht den Somer schoon, nu gnort den Winter grijs,[325]
D'een spieghelt sich int groen, en d'ander in het ijs,
Nu rijst de Son int oost, nu daelt sy neer int westen,
Wanneer de bleecke Maen klimt wt de water-vesten,[328]
De Mane die heur nu in volle ronde stelt,
En weder heuren glants en zilver-schijn versmelt,[330]
Ia zelf der Sterren loop, den Hemel met syn Spheren,[331]
Met d'Elementen steeds veranderen en keeren:[332]
Maer onsen droeven staet ghelijct een vaste Pool[333]
Die staegh wt een climaet blijft pincken als een kool.[334]
Het geen God eens belooft, breect God dat wederomme
Door wispelturicheyt?

I o s u a :
Neen, God als een Colomme
En Pyramide sterc blijft altijt vast ghegrondt.

C o r a c h :
Is hy't niet die hem aen ons Vaderen verbondt?[338]

I o s u a :
Door ons misdaden is dien Zeghel weer ghebroken.

C o r a c h :
Hy hevet doch belooft, hy hevet zelf ghesproken,[340]
Ooc heeft hy wel voorzien ons wanckelmoedicheyt,
Een Kroon (gheen lastich Iock) heeft hy ons toeghezeyt,

318 *dwaet:* wis onze tranende ogen droog.
320 *men weder keeren ziet:* men weer (op z'n beurt) veranderen ziet.
324 *Herbst:* herfst (*herbst* duitse vorm, zoals meermalen in 't begin van de 17e eeuw); *ayren terwich:* tarwige aren, tarwenaren.
325 *gnort:* knort, grimt.
328 *de watervesten:* 't waterrijk.
330 en dan weer haar zilverglans doet verdwijnen (wegsmelten).
331 *zelf:* zelfs; *Spheren:* bollen.
332 *d'Elementen:* de krachten van de weersgesteldheid.
333 *een vaste Pool:* de vaste poolster.
334 *een climaet:* een hemelstreek; *pincken:* schitteren.
338 *hem:* zich.
340 *Hy hevet doch belooft:* hij heeft 't (*hevet 't* samengesmolten tot *hevet*).

Noch gheen Egyptenlant, maer Canaan vruchtbarich,
Noch gheen ghehoornden Nyl, maer een Iordane barich.[344]

C a l e b :
Hy heeft ons dees beloft in gheenen tijt ghestelt.[345]

C o r a c h :
En heeft syns waerheyts mont niet Abrams zaedt ghemelt?[346]

C a l e b :
Dat strect sich eyndeloos op ons nakomelinghen.

C o r a c h :
Wat heuchenis ist ons, als onsen tijt gaet springen?[348]

C a l e b :
Hy is in zachte rust, die ondertusschen sterft.

C o r a c h :
Waer toe ist dan belooft, alsmen de vruchten derft?

I o s u a :
God hevet niet belooft die syn ghebodt versmaden.

C o r a c h :
Waer wt bewijst ghy dat?

I o s u a :
God bint hem aen gheen quaden.

C o r a c h :
Is syn belofte niet aen Abrams zaet verklaert?

I o s u a :
Tzaet dat als Abraham oprechte vruchten baert,
In liefd', gheloof en hoop, en in zachtmoedicheden,
In ghehoorsamicheyt, in ootmoet en in vreden:
Dat God nu syn belofte in ons niet en vervult
Daer zijn wy oorzaec van om onser sonden schult,
Ons ongherechticheyt doet syne liefd' veranderen,
De misdaet scheydet God en mensche van malkanderen
Als eenen stercken muer: want God is onbevlect,
Hy heeft den Hemel heel met wolcken overdect,
Hy went syn aenghesicht, verstoppende syne ooren,
Ons krachteloos ghebedt en wil hy niet verhooren.

344 *ghehoornden Nyl:* zie vs. 96; *Iordane barich:* golvende Jordaan.
345 *in gheenen tijt ghestelt:* op geen tijd bepaald; niet op 'n bepaalde tijd toegezegd.
346 *niet ghemelt:* niet gesproken van.
348 *heuchenis:* verheuging; *springen:* afbreken.

C o r a c h :
Wat staet ons dan te doen?

I o s u a :
Tot boete zijn bereyt
Voor hem, die overvloeyt rijc van bermherticheyt:
Misschien, wy moghen doch syn wijsheyt niet begrijpen,
Op dat in ons ghemoet vruchtbarigher mocht rijpen
De vruchte des gheloofs, heeft hy ons dus beproeft,
God kent ons nutticheyt, en wat de mensch behoeft[370]
Weet hy te voren wel.

C o r a c h :
Behoudens u propoosten,
Beproeving schijnt nochtans den mensche leyt ten boosten.[371-372]

I o s u a :
O neen, den rouwe die ons God heeft toegheveucht,[373]
Ontwijffelijc beklimt den steylen bergh van vreucht,
Dat hy ons van hem worpt geschiet maer wt ontfermen,
Om vaderlijcken ons t'omhelsen met syn ermen:[376]
Wy zijn van oordeel blint, want s'Heeren wil en eysch
Meer onser zielen rust zoect, dan tghemac des vleysch.

C o r a c h :
En schiep hy lijf en ziel niet inden Paradijse?

I o s u a :
D'een tot onsterflijcheyt, en d'ander tot een spijse
Der wormen in het graf, waerom hem ooc ghewis
Veel weerder onse ziel alst sterflijc lichaem is:[382]
De ziele keert tot God, maer na dit tijdlijck slaven
Wort t'lichaem weder in syn zelfde stof begraven,[384]
En moet ghelijc het graen int aertrijck eerst verrot,
Versterven, eer't verrijst in heerlijcheydt tot Godt:
Doch ons ziele is een beelt syns heerlijcheydts zelfstandigh,[387]
Die gheen Tyran en mach verdrucken, hoe vijandigh,[388]
Ghelijck ons teere lijf, ellendich, naeckt en bloot,

370 *ons nutticheyt:* wat ons nut is.
371-372 *Behoudens u propoosten:* zonder aan uw woorden te kort te doen, schijnt 't nochtans dat de beproeving de mens tot 't ergste voert.
373 *den rouwe:* 't leed; *toegheveucht:* toegevoegd; overgezonden.
376 *vaderlijcken:* vaderlik; als 'n vader.
382 *veel weerder:* veel dierbaarder.
384 *in syn zelfde stof:* in zijn gelijke stof, in de stof hem gelijk.
387 *ons ziele is:* spreek uit: ons ziel' is.
388 *mach:* kan.

Twelc vanden menschen boos wert lichtelijc ghedoot:
Maer d'edel ziele staet alleen in s'Heeren handen,
Al wortse hier beswaert met veelderleye banden,
Terwijlse int aertsche dal ons lichaem tleven gheeft,
En in s'lijfs hutte vast heur korte wooningh heeft:[394]
En oft ons lichaem schoon in alderley wellusten
En duysent weelden swom: wat waert? als niet en rusten[396]
Ons edel ziele in God den Heere Sebaoth?[397]
Wat baten ons dees winst? wanneer wy namaels t'lot[398]
En t'alderhooghste goet den Hemel moesten derven?
T'wort hier doch al opt lest geeyndicht met een sterven:
Ghy ziet, hoe hier het glas van onsen tijdt verloopt
Gheen ballingh is hy die een borgherschap verhoopt
Hier namaels, zijt ghetroost, het dient ons al ten besten,
Dat wy als wandelaers, ons herte niet en vesten
Op een verganghlijck Rijck, dwaes is hy die verkiest
Het tijdlijck, en daer voor het eeuwighe verliest.

C o r a c h :
Ons Vaders leefden wel voorspoedich en geluckich.

C a l e b :
God heeftse ooc al ghestelt in syn beproevingh druckich.[408]

C o r a c h :
Noyt in zo harden proef als nu is Iacobs huys.

I o s u a :
Een yeder dunct sich tsyn te zijn het swaerste cruys.[410]

C o r a c h :
Heeft God ons niet opt strengst getreden op de hielen?

I o s u a :
Hy heeft een gheessel noch waer met hy na der zielen[412]
Den mensche harder straft, een onverganghlijc wee,
Syn alderscherpste stael steect noch in syne schee,
Dees waerschouwende straf ons ernstelijc te voren

394 *vast:* zo lang.
396 *wat waert? als niet en rusten:* (wat waar 't), wat zou 't betekenen, als niet rustte.
397 spreek uit: ons edel ziel' in God.
398 *Wat baten ons:* wat baatte ons.
408 *al:* allen; *beproevingh druckich:* drukkende, zware beproeving.
410 Iedereen meent voor zich dat 't zijne 't zwaarste kruis is.
412 *waer met hy na der zielen:* waarmee hij naar de ziel.

Op een veel grooter wijst, dat niemant gae verloren:[416]
Dus laet ons dese roe waer mede hy ons drieght[417]
Waernemen noch in tijts, eer onsen tijt vervlieght:[418]
Hy zal ons met syn gunst en vleughelen bespreyen,[419]
Indien wy niet te spade ons sonden en beschreyen,
Ghelijc als d'eerste weerlt die Noach al betraent[421]
Had zo veel jaren tot boetveerdicheyt vermaent,
Sy bleven onbeweeght, al zaghen sy voor ooghen
Zoo vele Wolcken swert, zoo vele Reghenboghen,
Tot tGoddelijc Compas verloopen was te vroegh,[425]
En s'Hemels groote Klock de laetste ure sloegh,
Doen heeft God op-ghestelt syn groote Waterspuyen,[427]
En alle Sluysen van syn vochte Reghen-buyen,
De Meiren liepen tzaem, met alle Stroomen droef,[429]
Tot eyndelijc een Zee den Aerden-kloot begroef.

C a l e b :
Ooc doen't boos wesen hem begonste te verdrieten[431]
Van die van Gomorra en stoute Sodomiten,
Hy alsins op hun spoogh vuyr-pijlen, damp, en smoock,
Zoo datter niets van hun bleef over als den roock.

I o s u a :
Int jegendeel bleef Loth beschaduwt vande vlercken[435]
Van s'Heeren Enghelen, en Noach vander Arcken:
Dus bout u hope op hem, die dees twee Heyl'ghen puer[437]
D'een vrijt van s'waters vloet, en d'ander van het vuer.

C o r a c h :
T'is al vergeefs gehoopt.

I o s u a :
Vertwijffelt niet in hopen.

C o r a c h :
Ic zie doch gheenen wegh tot ons verlossingh open.

416 *dat niemant:* opdat niemand.
417 *drieght:* dreigt.
418 *dese roe waernemen:* letten op deze roe.
419 *met syn gunst en vleughelen:* met de vleugelen van zijn genade.
421 *al betraent:* geheel betraand, met gedurig schreien.
425 *tGoddelijc Compas:* 't goddelik uurwerk; *te vroegh:* te vroeg voor hun; voor dat ze boete hadden gedaan.
427 *op-ghestelt:* open gesteld; *Waterspuyen:* waterkanalen.
429 *Stroomen droef:* troebele, stormige stromen.
431 *Ooc doen 't boos wesen:* ook toen de boze aard; *begonste:* begon.
435 *beschaduwt van:* beschermd door; *vlercken:* vleugelen.
437 *Heyl'ghen puer:* zuivere, onzondige heiligen.

C a l e b :
Aen duysent middelen t'hem nimmermeer en schort,
Syn ermen reycken wijt, syn hant is niet verkort:
Doen Ammons vader Loth gheraect was inde handen[443]
Van Kedor Lamors heir, en schenen niet syn banden[444]
Onbrekelijc te zijn? Maer God de Heere nam
Tot eenich Instrument den ouden Abraham,
Die derwaerts henen met syn knechten is ghetrocken,
Met keyen toegherust, met pijlen en met stocken:
Maer Godt was synen Schildt, den Hemel was syn Vaen,
Waer onder hy dan by den oorsprongh der Iordaen
Syn vijanden aengreep, die alree met vertzaghen[451]
Den grootsten Capiteyn had in de vlucht gheslaghen,
Wie niet ontvlieden mocht, viel in syn eyghen sweert,
Aldus verlosten d'een den anderen broeder weert,
Die heel verlaten scheen, naer aller menschen oordeel,
Want die de Heere helpt heeft altijt tgrootste voordeel.

C o r a c h :
Wy hebben onsen last ghetrocken zoo veel jaer.

I o s u a :
Wanneer den tijt verschijnt, zo is Gods hulpe daer,
De Heere Zebaoth mocht wel Loths kommer stelpen,[459]
Eer Abram oyt optrock had hy hem konnen helpen.[460]

C o r a c h :
Waerom en deed hy 't niet?

I o s u a :
Maer vraeghdy den waerom? Van syn verlossingh was de Wijser noch niet om:
Want Gods voorzienicheyt die eeuwelijc zal dueren,
Heeft heuren tijt bestemt, heur daghen en heur uren:
Ghelijck den Ackerman tgoed zaet in d'aerde zaeyt,
Waer van hy tsynder tijt de rijpe vruchten maeyt:
God is den Bouwer oock die teghen ons ghenoeghen
Den acker van ons hert komt door Pharao ploeghen,
Al wat steenachtich is vermorselt hy gheheel,

443 Loth, de vader van Ammon (zie Schepp. 14).
444 *Kedor Lamor,* Schepp. 14, l: Chodorlahomor genoemd.
451 *die alree....:* de vijanden, die de opperste bevelhebber (God) al door de vrees op de vlucht had geslagen.
459 *De Heere Zebaoth:* de Heer der legerscharen.
460 Zonder dat (Eer nog) Abraham was opgetrokken.

Eer dat hy in ons zaeyt syn goede zaden eel,[470]
Het zaet syns godlijc woorts, daer na begraeft hy wacker
En delvet met syn eggh het zaet in onsen acker,
Als nu de troubel Son van boven wt de locht[473]
Heur stralen op ons schiet, op dat te rijcker mocht
Syn inghezaeyde zaet in ons vruchtbarich groeyen,
Hy eenen reghen laet van tranen ons bevloeyen:
Zoo weerdich zijn wy hem, daeromme zijt ghetroost,[477]
Ghelijc den Lantman, die op hope vanden oogst
Zoo vele kommers lijdt, zoo dicwils moet verzuchten,
Hy bout en slaeft alleen op hope vande vruchten.

C o r a c h :
Ghy keeret al int best.[481]

I o s u a :
Gheeft gij ons gheen gheloof,
Zoo proevet by u zelf, en achtet gheenen roof[482]
Dat God ons dus beproeft, wy hebben hem te loven,
Al swermen wy, eylaes, in droeffenis verschoven,[484]
Naer slaven volght de rust, naer droefheydt volght de vreught,[485]
Wy moeten dancbaer zijn, tzij wat ons God toeveught.[486]

C o r a c h :
Hoe onlangs ist? dat noch de Koning had vermeten[487]
Ons te verdelghen heel.

C a l e b :
Ghelijc als aen een keten
De Leeu ghesloten staet, die synen Meester viert,[489]
Niet langher dan hy wil, zoo wort van God bestiert
T'voornemen des Tyrans, die niet en kan volbrenghen[491]
Dan tghene God hem zal toelaten en ghehenghen,[492]

470 *goede zaden eel:* goede edele zaden.
473 *de troubel Son:* de bewolkte zon; Vondel wil waarschijnlik zeggen: als de zon z'n warmte geeft in 'n zwaarvochtige lucht: dus 'n broeiende warmte door de vochtige wolken.
477 *weerdich:* dierbaar.
481 gij duidt alles ten beste.
482 *roof:* schade.
484 *verschoven:* verworpen, verlaten.
485 *naer slaven:* na 't slaven.
486 *tzy wat:* wat ook.
487 *Hoe onlangs ist? dat:* hoe kort is 't nog geleden, dat;
had vermeten: zich had vermeten, 't onbeschaamde plan had.
489 *een keten.... die synen Meester viert:* die z'n meester laat schieten.
491 *niet:* niets.
492 *ghehenghen:* veroorloven.

Syn voornemen heeft God ten wtersten beperckt,[493]
Die door veel middelen voorsienichlijcken werckt:
Den Prins van Sinear, den Nemrot dacht tyrannich[495]
Met synen Scepter wel te trotzen wederspannich
Het blauwe Firmament: eylacen, maer syn hert
Rees, eer het groot ghebouw, tot boven int Ghestert,
En wert van schaemten root, doen't Babylons ghestamer
Leem, kalc, voor steenen bracht, de truffel voor den hamer.[499-500]
Syn willen hing aen God, ghelijc 't hier mercklijc bleec,[501]
God leyt de Koninghen ghelijck een waterbeec:
Niets isser zoo gheringh van al wat hier mach blicken,[503]
Hy heerschet tzamen door syn wijsselijc beschicken:
God is alleen het Roer, daer t'heele Schip na zeylt,
Tgherechtich Wijs-compas, dat nimmermeer en feylt:[506]
Zoo weynich in een zaeck ghelt tKoninghlijcke spreken,
En of hy schoon yet bout, de Heer zal't weder breken[508]
Zoo't hem niet en behaeght, hun woorden altemael
Syn krachteloos en yl, indien sy in de schael[510]
Des Goddelijcken wils niet even op en weghen.[511]

C o r a c h :
Ghy spreect u zelven en de zuyver waerheyt teghen.

C a l e b :
Waerom?

C o r a c h :
Het goddeloos bestier van een Tyran,
(Na wtwijs van u reen) daer is God oorzaec van.[514]

C a l e b :
Geensins, int minste niet, t'quaet dat hy mach verschaffen,

493 *Syn voornemen:* de plannen van de tieran heeft God ten engste beperkt.
495 Nemrot de vorst van Babilon in 't land Sennaar (*Schepp.* 10, 8-10); Nemrot meende in weerspannige hoogmoed tegen God zelfs 't uitspansel te trotseren door z'n Babeltoren (*Schepp.* 11) maar (z'n hart) z'n plannen rezen eerder omhoog dan 't werkelike bouwsel.
499-500 't Babelse gestamel (de spraakverwarring) bracht leem of kalk in plaats van stenen enz. (ze begrepen elkaar niet).
501 *hing aan God:* was afhankelik van God; *mercklijc:* duidelik, merkbaar.
503 Niets van al wat hier kan te voorschijn komen (*blicken:* schitteren) is zo gering of God beheerst 't alles door Zijn wijze beschikking.
506 *Wijs-compas:* richt-kompas.
508 *of hy schoon:* indien hij al iets bouwt (ofschoon hij iets bouwt).
510 *yl:* ijdel.
511 *niet even op en weghen:* niet gelijk opwegen (met Gods wil).
514 *Na wtwijs van u reen:* naar uw woorden uitwijzen.

De goede strect tot heyl, de quade t'synder straffen,[516]
Niemant en is tot quaet ghedwongen, gh'lijckmen ziet,
Dat alle quaet door Gods toelatingh maer gheschiet:
T'leedt daer ons Pharao met pijnicht ongherichtich,[519]
(Op myne woorden let, en oordeelt dan voorzichtich)
Hem tsynder straffe dient: maer ons indien ons vroet[521]
Dees kastijdinghe leydt tot rechte ware boet,
Die God hier mede eyscht, s'is ons zoo nut en salich,
Als sy den Koningh is verdoemelijck en dwalich.[524]

C o r a c h :
Ghy zeght nochtans, etc.[525]

MOYSES ende AARON.

M o y s e s :
Ontluyct (ghelijc een lustdal schoon
Dat inden morghenstont syn bloemen stelt ten toon.

A a r o n :
Vervrolijct u, ghelijc de voghelkens met lusten
De Sonne groeten als sy stijght wt heurder rusten)
Ghy die verlaten scheent.

C o r a c h :
Wie oft met vrolijcheyd
Ons onghewoon begroet?

C a l e b :
T'zijn Amrams sonen beyd.

I o s u a :
O Broeders willekom![531]

M o y s e s :
U voorhooft wilt vervroyen.

C o r a c h :
Waer in? in onsen druc en jammerlijc verstroyen?[532]

M o y s e s :
Verheft u droef ghelaet, o Israel! en steeckt
Nu thooft ten Hemel op, die al u banden breeckt,
De Heer die is met u, die alle u ellenden

516 Strekt aan de goede tot heil, aan de boze tot 'n straf
519 *daer.... met:* waar.... mee; *ongherichtich:* onrechtvaardig.
521 *indien ons vroet.....:* als deze kastijding ons door onze wijsheid tot ware boete brengt; *ons vroet.....:* ons wijselik....
524 *verdoemelijck en dwalich:* tot verdoemenis en ongeluk strekt (*dwalich:* in 't verkeerde, in 't ongeluk brengend).
525 *etc.:* omdat z'n woorden plotseling worden onderbroken door Mozes' begroeting (zie vs. 141); *ontluyct:* opent uw hart (voor de vreugde).
531 *willekom:* welkom; *vervroyen:* vervroliken.
532 *jammerlijc verstroyen:* jammerlike verstrooiing, ballingschap.

En droevich treur-spel komt met vreuchd en blijschap enden.
De God van Abraham, Isac, en Iacob zelf,
Die synen Troon pilaert opt brandende ghewelf,[538]
Is my verschenen in een blixemende klaerheyt.

C o r a c h :
Ic denc t'is eenen droom.

M o y s e s :
Neen broeders inder waerheyt,
Doen ic by Sinai was hoedende myn kud
Met dees ghedoornde mick myn herderlijcke stut,[542]
Zagh ic tgroot Horebs bosch een blickich vuyr omranden,[543]
Twelc heel verteeren scheen, en tzamen te verbranden:[544]
Maer even vrolijc loech blaen, bloemen, kruyt en loof:[545]
Eer desen blixem noch voor myn ghezicht verstoof,
Den donder van een stem, o wonderlijc spectakel![547]
Verklaerde my den sin, en eysch van dit mirakel,[548]
Op dese wijse, Tbosch waer in dees vlamme speelt,
Daer mede is Israel na tleven afghebeelt,
Die int vervolghings vuyr zal als dit Bosch ontluycken,[551]
Ic wil myn Lely schoon nu wt de Doornen pluycken.[552]
Doen dreunden theele Bosch, ic stont gheheel bedut,[553]
Drijmalen heeft den Bergh sich bevende verschut:[554]
En als ic niet en wist waer henen te vervluchten,[555]
Met een borstkloppich hert, en met een swaer verzuchten,[556]
En schier van vreesen lagh begraven in het gras,
Doen gaf de Heere my te kennen wie hy was,
De God Iehova zelf, de God van onsen Vader,
Den Schepper vanden Al, alleen des levens ader,
Den Herder Israels, die int beloofde Lant

538 *pilaert:* steunt (op pilaren doet oprijzen);
't brandende ghewelf: 't hemelgewelf, waarin de hemellichten branden.
542 *ghedoornde mick:* 'n doornstok (tak van 'n doornstruik met vorkvormig boveneinde).
543 zag ik 'n schitterend vuur 't bos van Horeb omranden (omringen).
544 *verteeren scheen:* te verteren scheen; *tzamen:* helemaal.
545 *loech:* lachte, straalde (enkelvoud; al 't volgende als 'n geheel gezien).
547 *o wonderlijc spectakel:* o wonderlik gebeuren (eigenlik: gezicht).
548 *sin en eysch:* de juiste betekenis (*eysch* naar den eis, naar de natuur van 't wonderteken).
551 *ontluycken:* openbloeien.
552 Zie vs. 178; *pluycken:* plukken.
553 *bedut:* ontsteld.
554 *verschut:* verschud, schuddend bewogen.
555 *te vervluchten:* weg te vluchten.
556 *borstkloppich:* in de borst kloppend.

*
Ons nu vervoeren wil wt Pharaonis hant,
Wt al ons slavernij.

C o r a c h :
En deed hy u gheen teecken
Van syn almachticheyt, dat hy ons leet zal wreecken,
Dat hy ontboeyen zal den swerm van zoo veel duyst,[565]
Die onder Pharao dus langhe zijn ghekruyst?

M o y s e s :
Ia haddy't zelf ghezien, doen ick ontweec zo bange
Voor desen Staf, die wert een krunckelende Slanghe,
Een serpentijnich dier, int wesen, niet in schijn,
En spoogh alsins op my heur doodelijck fenijn
Met heur ghesplitste tongh, en lach int gras gescholen,
Heur ooghen vlamden als twee gloeyendighe kolen,
Azurich luysterden heur vel, en in myn oogh[573]
Gheleect de Slangh die ons Voorouderen bedroogh
Int weeldich Paradijs, want waer sy henen swerfde,
De groenicheyt vant gras en t'kruyt alsins versterfde:[576]
Als nu de stemme my den Worm te grijpen hiet[577]
Wast weer den zelfden stoc; ghelijc ghy zelver ziet:
Ten bleef hier noch niet by, God smette boven desen[579]
Myn hant met lazerij, en heeftse weer ghenesen,[580]
En vastelijc belooft, hoe dat ick't water reyn
Verkeeren zal in bloet, door syne kracht alleyn:
Op dat als elcke daet myn woorden volght warachtich,[583]
V en Pharao maer een sterc gheloove krachtich
En schort; dees boodschap dan brengh ic u met der spoet,[584-585]
Met mynen broeder die my is op wegh ontmoet,
Die zelf de stemme Gods beval tot myn verschooningh,[587]
Te spreken neffens my voor Pharao den Koningh,
En God heeft my ghezalft een Leydsman, en een Hooft[589]
Van syn verkoren Volck.

* TEKSTKRITIEK: vs. 585 *En schort;* de oude uitg. heeft alleen 'n komma.
565 *duyst:* duizend (*duyst:* Zuid Nederl. voor duizend).
573 *luysterden:* glansde.
576 *alsins versterfde:* overal verstierf.
577 *Worm:* slang; *hiet:* beval.
579 *boven desen:* bovendien.
580 *lazerij:* melaatsheid.
583 *Op dat:* zo is 't duidelik dat; zodat.
584-585 *maer.... en schort:* maar schort, niets ontbreekt dan (ook bij *maer* 't ontkennende *en,* zie aant. blz. 130, vs. 26); *met der spoet:* met spoed.
587 *die....* aan wie Gods stem zelf.
589 *een Leydsman:* tot 'n leidsman....

C a l e b :
De Heere zij ghelooft,
Die Iacobs aenschijn nu de tranen wil afwasschen,
En int beloofde lant bedelven eens onse asschen[592]
In ons Voorvaders graf.

I o s u a :
De Heer zij lof en prijs.

C o r a c h :
Wy zullen niet meer zijn der dieren aes en spijs,
Den wreeden Pharao zal ons niet meer verheeren,[595]
Den Stamme Iuda nu aenvanghet te regeren,[596]
Komt Iuda als een Leeu, klimt nu ten hooghsten staet,[597]
Verciert u met een kroon en Koninghlijc ghewaet,
Den gulden Scepter grijpt, want God is ons Verzorger,
Wij zijn gheen Slaven meer, elc Hebree is een Borgher
Int zoet beloofde landt, daer de Iordane stroomt,
Daer ick in mynen slaep zoo dick van heb ghedroomt:[602]
Ach lang gewenschte vreucht.

C a l e b :
Ach heuchelicke tijding,
Nu straelt den blijden dach, den dach van ons verblijding.

I o s u a :
En ghy twelf-stammig volc versmoort wel in u vreugt,[605]
Als ghy dit hooren zult.

C o r a c h :
Hoe zal dan met gheneucht
Den Donder van dees stem zoet in u ooren klincken?
Als ghy alree den glants ziet van u vrijheyt blincken.

M o y s e s :
Gaet boodschapt den Hebreen hun wtkomst, want int Hof
Des Koninghs, gaen wy beyd' verzoecken ons verlof.[610]

C o r a c h :
En zo hy't u ontzeyt.

A a r o n :
Ten mach hem geensins baten:
Want door Gods stercke hant zoo moet hy ons verlaten.[612]

Binnen

592 *bedelven:* begraven.
595 *verheeren:* overheersen.
596 Nu begint de stam van Juda te regeren.
597 Kom Juda, als 'n leeuw.
602 *dick:* dikwels.
605 *versmoort wel....:* zult wel haast versmachten, bezwijken van vreugde.
610 *verzoecken ons verlof:* ons heengaan verzoeken.
612 *verlaten:* weg laten gaan.

CHOOR

Als de Zee vast onghestuymich[613]
Stormt, en worpt heur baren schuymich
Na den Hemel al verbaest,[615]
Als den Schipper hoort de buyen
Vanden Noord-wind tStrand doorluyen,
Is de stilte eerst aldernaest.[618]
Zoo ooc God, wanneer hy droeve[619]
Stelt int hartste van syn proeve
T'menschlijc schepsel t'eenemael,
Is syn gunste zoo veel nader,
En ghelijc een goedich Vader
Zoo verzacht hy al hun quael.[624]
Na syn toornicheyt ontsteken,[625]
Zal hij weer syn pijlen breken,
En na syn kastijdingh schier,[627]
Na syn straffinghe weldadich,
Worpt hy wederom ghenadich
Al syn roeden in het vyer.
Want in droefheyt en ellenden
Zal de mensch tot God sich wenden:
Maer in weelde en voorspoedt zadt[633]
Zal hy wederom vergheten
s'Heeren goetheyt onghemeten,
Wijckende van synen padt.
Dat ons God dan proeft ten lesten,[637]
Dienet al tot onsen besten,
Oftmen't schoon zoo niet begrijpt:
Zal den Wijngaert vruchtbaer groeyen,
Och, men moet hem wel besnoeyen,
Eer syn gulden vruchte rijpt.
Naer een bitter sausse schele,[643]

613 *vast:* voortdurend.
615 *den Hemel al verbaest:* de geheel ontstelde hemel.
618 Is de stilte, de kalmte juist 't dichtste bij.
619 Vlgg. wanneer Hij 't menselik schepsel in diepe droefheid volstrekt 't hardst op de proef stelt.
624 *quael:* leed.
625 na zijn ontstoken toorn: na de ontbranding van zijn toorn.
627 *kastijdingh schier:* snelle kastijding.
633 *zadt:* verzadigd.
637 *proeft:* beproeft.
643 *naer een bitter sausse schele:* na 'n bittere wrange saus.

*
Zal den honich onse kele
Smaken zoeter en belust:
En na t'langh gheduerich slaven
Light den moeden zacht begraven
Inden schoot van stille rust.
Die den Hemel meest beminnet,[649]
Dien hy alderliefst bezinnet,[650]
Meest van droefheyt wert bespoelt:
T'moedich Peerdt dat inden stalle
Is wtmuntich boven alle,
Meest syns Heeren spooren voelt.
Ist dan vremt dat God de Ioden
Inde tranen van veel noden
Heeft ghewasschen reyn en klaer:
Nu den tijt ooc is verschenen[658]
Keert in blijschap al hun weenen,
Nu is hunnen Trooster daer.
Want God voor veel jaren Mosen
Amrams sone heeft verkosen
Tot een Trooster Israels:
Ziet eens hoe hy hem om-ermde,
Hem omhelsden en beschermde
Voor Pharaos gramschap hels.[666]
Doen d'afgonsticheyt de sonen[667]
Iacobs, zonder te verschoonen,
Sweert en water overgaf,[669]
Doen het moederlijcke herte
Iochebeds zagh met veel smerte[671]
Mosis wiegh aen voor syn graf.
Doen de moeder heurs soons leven
Moest de baren overgheven,
Als sy had heur kint ghekust,
Doen de moederlijcke zorghen
Laghen met heur kint gheborghen

* TEKSTKRITIEK: vs. 645 *belust:* smakelik (oude uitg. *belust.* met enkele punt).
649 die door de hemel 't meest bemind wordt.
650 die de hemel 't liefst genegen is (*bezinnen:* genegen zijn, liefhebben).
658 *ooc:* immers.
666 Spreek uit Pharáo's, zoals meermalen; *gramschap hels:* helse gramschap.
667 *d'afgonsticheyt:* de haat van Farao.
669 aan 't zwaard en 't water overgaf (aan de dood door zwaard en water).
671 *Jochebed:* de moeder van Mozes.

In het kistjen ongherust.[678]
Doen sy moest heur zelf verliesen,
Van twee quaden tbest te kiesen,[680]
Met een droef adieu te noo,[681]
Riep, ick hope in dese golven
Meer medooghen is ghedolven
Als in s'Koninghs herte snoo.[684]
God hoe langhs hoe goedertierder[685]
Van dit scheepken was de Stierder
Zelf, met eenen wester wint,
Die het blies hoe langhs hoe lochter,[688]
Inden schoot van s'Koninghs dochter,
Voor een Enghel en gheen kint.[690]
T'kint dat zaghmen weder dorsten
Naer syn eyghen moeders borsten,
T'wies in alle schoonheyt op,
In syn voorhooft stond ghelettert[694]
Hoe't den Pharao verplettert[695]
Noch vertreden zou den kop.
T'groeyden op in manlijcheden,[697]
En van herten heel besneden
Voor des Hofs wellusten hy[698-699]
Koos in ballinghschap te swermen,[700]
En den Hebree te beschermen
In syn droeve slaverny.[701-702]
Als hy hierom moest vervluchten,
En in Madians ghehuchten[704]
Weyden t'Herderlijcke vee:[705]

678 *het kistjen ongherust:* 't onrustige, dobberende kistje.
680 om van twee kwaden 't beste te kiezen.
681 *te noo:* te node, heel ongaarne.
684 *herte snoo:* snode hart.
685 *hoe langhs hoe:* hoe langer hoe: buitengewoon.
688 *lochter:* lichter, sneller.
690 *Voor een Enghel:* als 'n engel.
694 *ghelettert:* geschreven ('t kind was voorbestemd om Farao te vernietigen).
695 de verpletterde Farao.
697 *in manlijcheden:* in mannelike deugden.
698-699 *heel besneden voor:* heelemaal afgestorven aan; hij wilde niet als Egiptenaar, zoon van Farao's dochter leven (zie Hebr. 11:24, 25).
700 *swermen:* zwerven.
701-702 Mozes doodde 'n Egiptenaar die de Hebreeën mishandelde (Uitt. 2:11, vlgg.).
704 *ghehuchten:* landen, streken.
705 *t'Herderlijcke vee:* 't vee van de herder (Jethro).

Als den tijt nu was voor handen
Dat den Heer syn offerhanden
Eysschen zou van den Hebree,
  Zoo verschijnt hem vanden Hemel
By Sinai t'licht gheschemel[710]
Van des Heeren heerlijcheyt,
God laet hem syn stemme hooren,
Op dat hy syn wtverkoren
In het landt Canaan leyt.
  Op dat sy daer zonder smetten
Onderhouden syne Wetten,
En hem lieflijck met Wieroock
Eenen zoeten reuck toebrenghen,[718]
En met Bocken bloet besprenghen
Syn Altaren met ghesmoock.[720]
  Op dat dancbaer onverholen[721]
Wijder als tusschen de Polen
T'Hemel-licht den nacht beschaemt,
Al syn groote wonder-daden
En syn goetheyt vol ghenaden
Over al mocht zijn befaemt.
  Dat den mensche steedts mocht haken,
Om hier boven te gheraken
Daer't hem alles looft en prijst,[729]
‘Acht het aertsch dan veel gheringher[730]
‘Als het Hemelsch, daer de vingher
‘Van syn zoete wet opwijst.

710 *t'licht gheschemel:* de lichtstraling.
718 *Eenen zoeten reuck:* 'n geurig reukoffer.
720 *Altaren met ghesmoock:* brandaltaren.
721 Op dat in openlike dankbaarheid, wijder dan de zon heel de aarde bestraalt.
729 Waar alles hem (God) looft en prijst.
730 Vondel duidt zoals gewoonlik (zie Gulden Winckel en Warande der dieren) de zedeles, de zedelike gevolgtrekking aan met aanhalingstekens.

Het tweede deel

PHARAO den Koningh, TIPHUS ende SERAX, Droombedieders ende Toovenaers.

P h a r a o :

Den laetst gheleden nacht (wat hoef ick my te veynsen)[733]
Heeft my belemmert swaer met veelderley ghepeynsen,
Ghelijc de groote kroon ghemeynelijc aenkleeft
De zorgh, die altijdts met veel zorghen om ons sweeft,
De zorg die s'Koninex hooft met heuren swerm verduyselt,[737]
En met een sterc gheblas steeds in syn ooren suyselt.[738]
Wanneer de schaduw valt, en dat het sterflijck Dal[739]
Snachts vleughelen bespreet, zoo slaept den grooten Al,[740]
De Son in Thetis schoot, t'ghedierte met vermacken[741]
In syne holen rust, t'ghevoghelt inde tacken
Syn vlercken hanghen laet: maer s'Koninex Majesteyt
Doch nimmer rust omhelst, oft zoo hy wert verleyt[743-744]
Door eenen zachten slaep, en d'ooghen komt te sluyten,
Zoo waect syn zorghe noch, en sluyt syn ruste buyten,
Als hy int bedde swemt in Lethes stillen stroom,[747]
Syn zorghen werden ijl verkeert in eenen droom.[748]
My docht in mynen slaep ick op den grooten waghen
Wert lancs het roode Meyrs schuymzandich strant gedragen[750]
In volle wapeningh, en rustingh t'eenemael,
Ghelijc wanneer de Moor ontziet myn bloedich stael,[752]

733 De laatste voorbijgegane nacht (wat hoef ik mij anders voor te doen).
737 *met heuren swerm verduyselt:* die met z'n gezwerm duizelig maakt.
738 *gheblas:* geblaas.
739 als de vleugelen van de nacht 't sterfelik dal (de aarde) overspreiden, dan slaapt 't groot heelal; de zon rust in de schoot van de zee; Thetis, zeegodin, bij de Latijnse dichters dikwels: de zee.
740 *bespreet:* enkelv. Vondel neemt *vleughelen* als 'n geheel.
741 *met vermacken:* met verkwikking.
743-744 maar nimmer omhelst de rust s'konings majesteit; *verleyt:* meegevoerd.
747 *in Lethes stille stroom:* in de stroom van de vergetelheid (*Lethe* de onderaardse rievier van de vergetelheid).
748 *ijl:* ijlings; zijn zorgen veranderen in 'n droom, dan wordt hij nog gekweld door zorgen in z'n dromen.
750 *het roode Meyr:* de Rode Zee.
752 zoals wanneer ik tegen de Moren (Ethiopiërs) optrek.

Den Hemel was ghevaecht blau, helder, en azurigh,[753]
En Phoebus zach in Zee syn spieghel stralen vurigh,[754]
Het weder loegh elck toe, men hoorden gheen gheruys,
Zephyrus nau verblies een golfken met ghedruys,[756]
De schepen laghen stil, dat nau Neptunes ghilden[757]
Voor t'windeloose weer een zeyl wtspannen wilden,
T'ghespan van myne koets den breydel gaf ghehoor,[759]
En telden, zoo het scheen, hun stappen op het spoor,[760]
Als op het onversienst het Meyr bestont te bruyssen,[761]
Dat gheene kielen sich na t'roer en lieten kruyssen,[762]
Den sturen Boreas beghonst flocx wt der Zee[763]
T'grijs-schuymich baer gebercht te brenghen op de ree,[764]
Den Hemel wert bekleet met droeve duyster wolcken,[765]
En t'voorhooft vande locht omstort met swerte kolcken,
Een doncker nachtzeyl blint beschaduwde den dach,
Dat t'licht alsins verdween, oft zoomen schijnsel zach,
Wast blicxem wederlicht, dat met een slincx gheflicker[769]
Iupijn van boven wierp, met eysselijck gheklicker,[770]
Den donder dreunden met een dommeligh gheklack,[771]
Dat Sirt, klip, rots, en strant Neptunus gramschap brac,[772]
Die met syn gaffel scheen den Hemel te beklemmen,[773]
En t'weder tFirmament int roode diep te swemmen,[774]
De Tritons trompten op hun groote water-schulp,[775]

753 *ghevaecht:* schoon (gezuiverd van wolken).
754 *Phoebus:* de zon; *syn spieghel:* zijn spiegelbeeld.
756 *Zephyrus:* 'n zachte wind.
757 *dat nau:* zodat nauweliks; *Neptunes ghilden:* de gilden, de troepen van de zeegod Neptunus: de zeelui.
759 *T'ghespan:* 't span paarden.
760 En liepen zo rustig en kalm, als telden ze hun stappen in 't gewone spoor.
761 *Als:* toen.
762 *sich na t'roer en lieten kruyssen:* zich naar 't roer lieten wenden.
763 *Den sturen Boreas:* de stuurse Noordewind; *flocx:* fluks, terstond.
764 *'t baer gebercht:* (baargebergte) 't golfgebergte, de berghoge golven.
765 *droeve:* troebele, sombere.
769 *blicxem wederlicht:* 't weerlicht van de bliksem; *slincx:* onheilspellend, ongelukbrengend.
770 *gheklicker:* geklater.
771 *dommeligh:* rommelend.
772 *Sirt:* zandbank (zie aant. *Wtvaert van Henricus de Groote,* vs. 103).
773 *gaffel:* (eigenlik 'n stok met 'n tweetandige vork aan 't eind): drietand; *beklemmen:* beklimmen. Dus: de zee scheen tot aan de hemel te reiken.
774 *en t'weder:* en aan de andere kant (daarentegen) scheen 't uitspansel te zwemmen in de Rode Zee (*en t'weder* zal wel zijn *ent weder:* en aan de andere kant; *ent* = ende, zoals in ons opentop uit *op ent op*).
775 *Tritons:* zeegoden, zonen van Neptunus; *trompten:* trompetten.

Dat yeder Palinur de Goden riep om hulp,[776]
De schepen steghen op ghenade na de Polen[777]
En hadden t'wijs-compas, en t'roer den wint bevolen.[778]
De paerden zaghen nau ooc d'onweers stormen leep,[779]
Den voerman hoefden toom, noch breydel, nochte sweep,[780]
Sy vloghen even dul, een langhdurighe wijle
Als wt een Schijtschen boogh den onbedwongen pijle,[782]
Veel snelder als de wint, veel snelder als de stroom
Schoof op vier raders den beslaghen Disselboom[784]
Hot, hot, al breydeloos den waghen henen glipten,[785]
Ontziende noch de kroon, noch Scepter van Egypten:
Wat s'Koningcx Koetser oock ghebaerde oft luyde riep,[787]
De redeloose vlucht al even swijmich liep,[788]
Nu bin nu buyten spoors, al zonder wech te peylen,[789]
Gheen schip ons volghen mocht met opgeblasen zeylen.[790]
Dus stoof den voortocht vast als eenen water-vliet[791]
Die vant gheberchte valt, tot daermen Pharos ziet[792]
Weerhoudeloos verbaest in hunnen loop ten vollen,[793]
Ghelijcmen eenen steen ziet vande klippen rollen,
Hoe't grondeloose diep meer zants en waters spoogh,
Hoe heftigher verschrict elc ros om zeerste vloogh,
Tot door het storm gheblas een Crocodille stranden,[797]
De grootste die hier oyt ghezien mocht zijn te landen,
Dicht aenden boort des strants, int minst van drijmael vijf[799]
Cubiten, over sterc ghewapent op het lijf[800]

776 *Palinur:* stuurman (Palinúrus, de stuurman van Aeneas in Virgilius' Aeneis).
777 *na de Polen:* naar de hemel (de beide hemelpolen).
778 en hadden 't richten en besturen aan de wind overgelaten; *wijscompas:* richtkompas.
779 *d'onweers stormen leep:* de boze stormen van 't noodweer (*leep:* scheef; boos).
780 *Den voerman hoefden:* de voerman behoefde.
782 *een Schijtschen boogh:* 'n Skietiese boog (de Skieten in Z. Oost-Europa en Voor-Azië waren beroemde boogschutters).
784 *den beslaghen Disselboom:* de (met metaal) beslagen disselboom schoof voort op z'n vier raderen (*disselboom* hier voor de hele wagen).
785 de wagen glipte breiddelloos vooruit.
787 *ghebaerde:* te keer ging.
788 't dolzinnige paardespan liep al maar even razend (*swijmich* = in duizelende vaart).
789 *al zonder wech te peylen:* al maar zonder naar 'n weg te zien (*peylen:* berekenen).
790 *mocht:* kon.
791 *den voortocht:* 't voorspan; de paarden stoven voortdurend voort (*vast:* voortdurend).
792 *Pharos:* 't eiland met de bekende vuurtoren bij de monding van de Nijl.
793 helemaal niet te weerhouden, buiten zich zelf in hun loop.
797 totdat door 't stormgeweld (geblaas) 'n krokodil strandde.
799 *int minst:* ten minste.
800 *Cubiten:* ellen; *op het lijf:* op z'n lichaam.

Met dobbel schelpen hert, t'hooft zeltsaem om aenschouwen,[801]
Zoo eysselijck en groot dat het elck dede grouwen,
Scherptandich inden mont: zo haest ons Iacht vernam[803]
Dit zeltsaem monster, twelc heel heftigh na hun quam,
Sy hunnen loop op nieus verdobbelden verbolghen,
De koetse mocht gheswint heur op het snelste volghen,
Alst koppel honden heet het Hirt volght op de hiel,
Tot dat een hollicheydt den waghen wederhiel,
Waer door sy wt t'ghespan van hun gareelen raecten,
En krac, krac, tot tweemael den grooten wagen kraecten,[810]
Die eyndelijc verswact, niet wederhouden mocht[811]
Met my stac op het strant de beenen inde locht![812]
Hier lach de dissel, ghins het speeck, en daer de raden,[813]
Tot ick my smorghens van Morpheus vont verraden.[814]
Den droom bediet wat vremts (hoe wel hy zomtijts liegt,
En met syn Iden als een schaduwe vervlieght),[816]
Want onlancx zijn ghezien de dreyghende Cometen,
Verscheyden beeltsels ooc van bloedighe Planeten,[818]
En tot drij nachten toe een gheestelijck ghespoock[819]
Is voor myn slaeps ghesicht verswenen als den rooc:[820]
De Pyramiden van de Koninghlijcke graven
Drijmalen zijn beweeght, een vlucht van swerte raven
T'Meyr opgheworpen heeft, graf-voghels die graf graf[823]
Egypten dreyghen gruw met d'een oft d'ander straf,[824]
De grootste Zarcken vande Tomben zijn ghereten,[825]
En t'nare Kerchof heeft doods-beenders opghesmeten,[826]
Isidis heyligh beelt, tot voorspel van ons leet,[827]

801 *Met dobbel schelpen hert:* met harde dubbele schubben.
803 *ons Iacht vernam:* onze jagende paarden bemerkten.
810 de grote wagen kraakte.
811 *niet wederhouden mocht:* kon 't niet meer houen.
812 tuimelde met mij achterover op 't strand.
813 *het speeck:* 't spaakwerk, de spaken van de wielen.
814 Tot ik bevond dat ik door 'n droom bedrogen was (Morpheus: de god van de slaap; spreek uit hier Morféus: *-féus* twee lettergrepig, in pl. van - fuis).
816 *Iden:* inbeeldingen (*ide:* idee).
818 *beeltsels:* voortekenen (bloedige planeten als voortekenen).
819 *gheestelijck ghespoock:* geestverschijning.
820 *verswenen:* verdwenen, heengegaan (van *verswinen*).
823 *graf graf:* klanknabootsing van 't gekras van de raven.
824 *gruw:* gruwelik.
825 *ghereten:* losgerukt.
826 *nare:* sombere.
827 *Isídis:* van Isis; zie aant. vs. 285.

Heeft eenen reghen vocht van bloedich sweet ghesweet![828]
Osiris na den Nyl heeft sich ghekeert verbolghen,[829]
Ontwijffelijc hier na moet d'een oft d'ander volghen:[830]
Ghy Sienders, my den gront van dese zaec verklaert.

T i p h u s :
Den Koning zij hier in bekommert noch beswaert.

S e r a x :
Den droom rijst wt een hert beslommert met veel zorgen.

P h a r a o :
Hy rijst waer wt hy wil, wat isser in verborghen?

T i p h u s :
Gantsch niet grootmoghent Vorst.[835]

P h a r a o :
Nochtans den droom bediet
En wijst op tgheen daer na ghemeynelijc gheschiet.

T i p h u s :
Pilaer vant grootste rijc, de droomen zijn verscheden,[837]
En eensdeels anders niet dan ydelheyt verbreden;[838]
Ten and'ren Prophetisch, Voorloopers, diens ghebaer[839]
De komst boodschappen van de zuyver waerheyt klaer;
Ten derden, twijfelijc, en doncker int aenschouwen,
Daer niemant, dan die wil, t'geloove op hoeft te bouwen:
Nu t'beelt van s'Konincx droom, ten aenzien onghewis,[843-vlgg.]
Van ijl, en twijffel tsaem in een versmolten is,
Zoo datter niet en waer yet zekers wt te ramen.

S e r a x :
Belanghende t'ghespoock met dees voorteeckens tsamen,[846]
Ten deele schijnet wel tot quaet te zijn gheneycht,
En acht wy werden vande Goden dus ghedreycht,[848]

828 *eenen reghen vocht:* 'n vochtige regen.
829 *Osiris:* zie aant. vs. 285.
830 *d'een oft d'ander:* t'een of t'ander.
835 *Gantsch niet:* helemaal niets.
837 *verscheden:* verschillend.
838 voor 'n deel vertonen ze niets dan zinsbegocheling.
839 *Ten and'ren:* ten twede (voor 'n ander deel) zijn ze profeties; *diens ghebaer:* wier vertoning.
843-vlgg. Nu is de droomverbeelding van de koning onzeker van voorstelling, 'n mengsel van zinsbegocheling en twijfel, zodat er niets zeker uit te ramen zou zijn (*ten aenzien onghewis:* onzeker, twijfelachtig bij 't aanschouwen).
846 Wat betreft de geestverschijning te samen met deze voortekens.
848 *En acht:* en meen, wees overtuigd, dat wij.

Om dat wy zuymich zijn, en werden lancx hoe sloffer[849]
Int heylighe ghesmoock en dienst van onsen offer,[850]
Om d'ander Goden straf t'ontslaen en maken quijt[851]
Op den Altaren die den Priesters toeghewijt[852]
Bevolen zijn van outs, den Koningh tot een teecken
Van boet, hun heyligh doe het offer-vuyr ontsteken,
Op dat den Hemel (die ons dreyghen schijnt met wee)
Syn stael mach wederom bekleeden met der schee,
En d'offerhanden als een zoeten reuck ontfanghen,
Wechnemende de straf, die toornich schijnt te hanghen
Ons allen boven thooft: dat ooc den Koningh weer
De Godsdienst, die allencx vervallen meer en meer
Is in het gantsche Rijc, op nieus mocht wederbaren[861]
Gheheel opt oud ghebruyc van over vele jaren,[862]
Dat ooc des Heylichdoms Hoochtijt by yeder mocht
Devotich zijn gheviert, en alles wederbrocht[864]
Wert op den ouden voet, etc.[865]

MOYSES ende AARON tot PHARAO

M o y s e s :
Groot Koningh vande stranden
Des Nyls, den Koning die den Scepter voert in handen
Van Hemel, Aerde, en Zee, die uwen glantz verdooft,
Der Koninghen Monarch, en aller Princen Hooft,[868]
Heeft ons ghezonden hier.

P h a r a o :
Wiens Scepter, oft wiens Kroon is
Ontzienelijcker als den Rijcx-staf Pharaonis?[870]

M o y s e s :
T'onsterflijc wesen zelf, de Heere Zebaoth.

P h a r a o :
Wie kenter neffens my een grooter Heer oft God?
Breyt sich myn Heerlijcheyt niet wt aen alle kanten.

849 *zuymich:* nalatig.
850 in de dienst van onze heilige rook- (brand-) offers.
851 om de verdere straf van de Goden af te weren en te verhinderen, die de koning op de altaren....
852 *die den Priesters toeghewijt bevolen zijn van outs:* die van ouds zijn bevolen aan de priesters gewijd voor die altaren.
861 *wederbaren:* terugbrengen.
862 *over:* voor.
864 *wederbrocht:* teruggebracht.
865 *etc.* om de plotselinge afbreking.
868 *Princen:* vorsten.
870 *Ontzienelijcker:* meer te ontzien; *Pharaonis:* van Farao.

A a r o n :
Van een almachtich Heer wy beyde zijn Gezanten,
Van God die synen Troon op s'Hemels vout pilaert.[875]

P h a r a o :
Regeert hy inde Locht, ic heersch hier op der Aerd.

A a r o n :
Hy is die s'Hemels loop stiert op de hooghe Polen.[877]

P h a r a o :
Ic denc ghelijc de Nyl omdraeyt de water-molen.[878]

A a r o n :
Hy is den Donder-god, en tblixemende licht.

P h a r a o :
Den Donder is myn stem, den Blixem myn gezicht.

A a r o n :
Syn Godlijck woort beweeght de blauwe Firmamenten.

P h a r a o :
Het Aerdrijc schut en beeft van myne dreigementen:
Wat ist dat ghy verzoect? Ziet wien ghy rebelleert.[883]

A a r o n :
De God van Abraham op Pharao begheert[884]
Dat hy van t'jock ontslae en buyten de limiten
Egypti trecken laet de slaefsche Israeliten,[886]
Dat sy hem moghen doen een offerhande vrij
Vant Heydensche ghezicht, die hem behaeghlijc zij,[888]
Daer Horeb tvoorhooft bercht ten Hemel inde Wolcken,
Dus oorloft nu tvertrec aen al d'Hebreeusche volcken.[890]

P h a r a o :
Ghenade, o Iupiter! Wie zijt ghy die zoo licht
V hielen teghens my den grootsten Koningh licht?
Help Isis, en Osir! Ic sweere u by de sickel[893]
Saturni, dat ghy thooft zult steken aenden prickel:

875 *op s'Hemels vout pilaert:* op's hemels gewelven grondvest; *vout* (spreek uit: voet) gewelf.
877 die de loop van't hemelruim op de hoge polen, om's hemels as bestuurt.
878 Me dunkt, zoals de Nijl de watermolen draaien doet. (Is dit vers spottend bedoeld?)
883 *wien ghy rebelleert:* tegen wie gij rebelleert.
884 *op:* van.
886 *Egypti:* van Egipte.
888 *vrij vant Heydensche ghezicht:* zonder door de heidenen gezien te worden.
890 *oorloft:* veroorloof, sta toe.
893 *by de sickel Saturni:* bij de sikkel van Saturnus (Sat. werd met'n sikkel afgebeeld, als oud-Italiese god van de landbouw).

Wie isser die sich derf opwerpen teghens my?[895]
Dwing-volc, Kroon-drager van de grootste heerschappij:[896]
Ic sweer by thoogh Toneel van myn rechtveerdich leven,[897]
Ghy hebt u eyghen roe my inde hant ghegheven:
Als teghens synen Heer de Slave sich opwerpt,
Nootzakelijcken moet de roede zijn ghescherpt,
Het lastich jock verswaert, den hals hem overwoghen,[901]
En syn hartneckicheyt ghebroken en gheboghen,
Den stouten hoochmoed van syn vleughelen ghekort,
Hoe tbede sachter is, hoe hy veel tragher wort,[904]
En hoe men hem meer rechts en voordeels zal aenbieden[905]
Hoe hem veel meer te kort zal duncken te gheschieden:
T'is weelde die u jeuct, al langh ghenoegh verschoont,
Best datmen u verdruck en houd in d'ou ghewoont,
De roede is vanden neers en eerst in t'vuyr ghesmeten,
Nu't langher niet en smert de stramen zijn vergheten,[910]
Ghelijc den gladden henghst die op den stal verkoelt[911]
Syns Heeren sporen niet in langhe en heeft ghevoelt,
Noch toom, noch breydels dwangh, alreede quaedt om temmen.
Te noo laet synen Heer weer op den zadel klemmen,[914]
Het steyghert en het briescht, van weelden onghesont;
Nu schort u ooc tghebit van ijser inden mont,[916]
T'is best datmen u weer dees ziecte doe wtsweeten,
En voor een vette sop gheeft slaghen voor u eten:[918]
Gaet henen int gareel, gaet henen bout en slaeft,
Ic wil dat ghy den wegh van u vertreck op-graeft.[920]

A a r o n :
Wy zijn de Boden Gods, dus laet u niet verrucken,[921]

895 *derf:* durft.
896 *Dwing-volc:* volkbeheerser.
897 *thoogh Toneel:* de hoge schouwplaats.
901 *den hals hem overwoghen:* moet de hals met zwaarder gewicht (overgewicht) belast worden.
904 *Hoe tbede sachter is:* hoe zachter't gebod is.
905 *meer rechts en voordeels:* 2de n.v. afhangende van *meer*.
910 *stramen:* striemen.
911 *den gladden henghst:* de (glimmende) goed verzorgde hengst. *verkoelt:* min vurig geworden.
914 *Te noo:* heel onwillig (*te* = heel, zeer); *klemmen:* klimmen.
916 *schort u:* ontbreekt u, mist gij.
918 En in plaats van vette spijs u slagen geeft als eten.
920 Ik wil dat gij zelf de weg van uw aftocht zult vernielen. (*opgraven:* onbruikbaar maken door uitgraven.)
921 *verrucken:* misleiden.

Hoort ghy syn stemme niet syn hant die zal u drucken:
Daer light de Roede tot een teecken opder eert,
Ziet hoe sy in een Slangh lichamelijc verkeert,[924]
Sy krunckelt en sy kruypt: indien by u ons spreken
Niet eene pluym en weeght, gelooft ons by dit teecken,
En looft Israels God, die u tgheloof versterckt,
En door dees wonder-daet zoo krachtelijcken werckt:
Geloofdy't niet om't eerst, gelooft dan met den and'ren,[929]
Het tweede als in root bloet het water zal verand'ren,
De Visch versterven zal in der Rivieren stanck,
Die God de Heere slaen zal zeven daghen lanck.

S e r a x :

En dynen lieven God vertoont hy sich zoo brave,[933]
Om dat hy in een Slangh verandert uwen Stave?
Is dit syn hooghste konst? Loopt, met u Meersche loopt,[935]
En uwe kramerij al elders duer verkoopt,
By ons en gheldtse niet, ghaet, ghaet, vendtse aende dwasen.

T i p h u s :

Meynt ghy den Koning zo in d'ooren wat te blasen?
Meynt ghy dat onsen Prins zo lichtlijc is ghetrootst?[939]
Wy hebben't al te dick voor ooghen hem ghebootst:[940]
En of ghy schoon in bloedt verkeert de Vlieten stormich,
Wy zullen t'water ooc couleuren ghelijckformich.

A a r o n :

Gy toovert, ic herschep, gy met den schijn bedrieght,
Den schijn, wiens wesen als een schaduwe vervlieght,
V goochel-konst en is maer forma en figure,[945]
En t'myne lijffelijck verandert van nature:[946]
Want ghy door Satan werckt, en ic door kracht ghewis
Van Gods almachticheyt, die niets onmogh'lijck is:
Schort dees hartneckicheyt, en wilt syn stemme hooren[949]
Die weder desen Staf maect als hy was te vooren.

924 *lichamelijc verkeert:* verandert in't lichaam van'n slang (niet in schijn, maar'n werkelik slangelichaam (zie vs 946 lijffelijck).
929 *om't eerst:* om't eerste wonderteken; *met den and'ren:* bij't andere wonderteken, 't twede....
933 *brave:* dapper, flink.
935 *Meersche:* mars (vgl. marskramer), tas: koopwaar.
939 *ghetrootst:* (getrotseerd) overbluft.
940 We hebben zo iets al te dikwels voor z'n ogen vertoond (*ghebootst:* gevormd).
945 *forma en figure:* vorm en uiterlike gedaante.
946 *lijffelijck:* lichamelik (zie vs 924).
949 *Schort:* leg af, (schorten = opschorten).

P h a r a o :
Waer toe dit lang sermoon? preect elders al u best,
En Pharaonis eer niet door eens anders quest:[952]
Gaet boodschapt den Hebreen, myn hand is veel geringer[953]
Voor desen hun gheweest als nu myn kleynste vingher.
Ic voel, ic voel, het jock is hunnen hals te licht,
Dies ic drij dobbel moet verswaren hun ghewicht,
Met Schorpioenen wil ic hun voortaen kastijden,
En alle roeden tvuyr en uwen God toewijden
Tot eender offerhand. Den Koningh is verleydt[959]
Die d'ondersaten meynt tot sich met zoeticheydt
Te trecken meer en meer, en ziet hy niet te veuren,[961]
Sy zullen syn ghebiedt van hunnen halse scheuren,
En stellen t'Rijc in roer, en roepen tza wel aen,[963]
Laet ons den swaren last van s'Koninckx Kroon ontslaen,[964]
Wat roert oft gaen ons aen syn inghestelde Wetten,[965]
Een yeder breeck de boey en schakel van syn ketten.[966]

M o y s e s :
Verheft u herte niet, want s'Heeren straffe dra,
Volght u alree ghelijck de schaduw t'lichaem na,
Der berghen tzoppen die sich in de locht verheffen,[969]
Afgrijsselijc men ziet de slincxsche blixems treffen:[970]
Heer Koning, luystert hoe Gods gramschap wederschalt
Verschuylt, verschuylt u, eer den Hemel op u valt,
Twijl u Gods goetheyt noot, syn straf komt met vertragen[973]
Naer den godloosen toe, maer komt met sware slaghen
Op der Tyrannen kop: dus wt den grootschen tret
Vws obstinaetheyts wijct, en van u stout opzet,
Haelt flocx de zeylen in, ghy moogt hem niet ontslippen,[977]
Oft ghy hem schoon ontvlucht, zoo raecty op de klippen[978]

952 En kwets Farao's eer niet door die van 'n ander (door aan 'n ander de koninklike eer te geven).
953 *geringer:* zachter.
959 *Den Koningh is verleydt:* de koning heeft 't mis.
961 *en ziet hy niet te veuren:* ziet ie niet vooruit, zorgt ie er niet voor.
963 *in roer:* in beroering; *tza:* toe!
964 *ontslaen:* afwerpen.
965 *Wat roert:* wat bekommeren ons (*roert* enkelv. onder invloed van wat).
966 *ketten:* ketting.
969 *tzoppen:* toppen. (*tsop* of *sop* al in 't middelnederl. uit 't middelfrankies).
970 *slincxsche:* boze, vreselike.
973 *Twijl:* (tewijl), terwijl, zolang; *noot:* nodigt; *met vertragen:* langzaam (maar zeker).
977 *ghy moogt:* gij kunt.
978 *raecty:* raakt gij.

Van uwen ondergangh, en oft ghy u verschuylt,
Int alderhelschte diep, int donckerste ghekuylt,[980]
Gheen duysternissen daer syn oogh u niet zal mercken,
Gheen schilden moghen u voor synen schicht bevlercken,[982]
Alsins vint ghy u inde kaken opghespert[983]
Van syn rechtveerdicheyt, en inden strick verwert
Van synen grimmen toorn, die altijdt na der zielen
En na den lichaem u zal treden op de hielen
Van u versteent ghemoedt: wat baet doch kroon oft Staf,[985-987]
Als hy u kroone breect die u den Scepter gaf[988]
Met synen stercken arm, dus neemt tot gheen verschooningh[989]
V troetelende macht, die steeds den hooghsten Koningh
Moet onderworpen zijn, want Gods almoghentheyt
Belacht, eylaes! den trots die u omhelst en vleyt
Met een vermomt ghelaet.

P h a r a o :
Waer toe dees langhe rollen?[993]

S e r a x :
Heer Koning, laet den zot thert met syn tong wtbollen.[994]

T i p h u s :
Wat worpt ons Pluto op?

A a r o n :
Volght tijdelijck den raedt[995]
Des Heeren, die u met ons stemme wecken laet
Wt desen diepen slaep, ontwaect, eer u te spade
De helder Son begheeft het licht van syn ghenade.[997-998]

P h a r a o :
Help Aerde! wonder ist, dat ghy't u niet en belght,[999]
En dees Trotzeerders in u swerte keel verswelght:
Past flocx het groot ghewelf van Memphis Hof te ruymen,[1001]
Eer s'Koninckx gramschap als een zee begint te schuymen,

980 *Int alderhelschte diep:* in 't diepste van de hel, in d'allerdiepste diepte.
982 *moghen:* kunnen; *bevlercken:* bedekken.
983 *Alsins:* overal; *inde kaken opghespert:* in de opengesperde kaken.
985-987 die altijd naar ziel en lichaam u vervolgen zal in uw verhard gemoed.
988 Als hij die u de schepter heeft gegeven, uw kroon zal breken met zijn sterke arm.
989 *neemt tot gheen verschooningh u troetelende macht:* verschuil u niet achter uw macht die uw zelfgevoel streelt.
993 *dees langhe rollen:* deze lange redeneringen.
994 laat die zot met z'n tong z'n hart luchten (*wtbollen:* uitbabbelen).
995 *tijdelijck:* intijds.
997-998 eer, als 't te laat is, de heldere zon, 't licht van zijn genade u verlaat.
999 dat gij er niet toornig om wordt.
1001 *Past flocx:* zorgt onmiddelik.

Hy heeft syn planten swaer op t'Aertrijc neer ghezet,[1003]
Verstapt hy, elcken tret een Koninghrijc verplet:[1004]
Zoo ghy den blixem zoect, Iupijn is hier te vinden:
Dus wacht u wel den Leeu syn keten te ontbinden,
Schuym-boeven van myn Rijck, gaet boodschapt den Hebreeuw[1007]
Dat tglas verloopen is van synen gulden eeuw,[1008]
De laetster ure is langh gheslaghen aen de Wijser,[1009]
En in Pharaos Hof is synen Kerf-stock ijser:[1010]
Gaet henen maect hem kont wien dat u fijn verstant
Den stock om hem te slaen gaf in syn rechterhant,
Gaet brengt dees blijde maer aen al d'wtheemsche Slaven
Dat langh voor hun vertrec den wegh is opghegraven:[1014]
En ist dat uwen God niet vast en zit gheschroeft,
Hy doe syn boodschap zelf, indien hy yet behoeft.

Binnen.

M o y s e s :
Syn hert is onbeweeght veel grooter als de rotzen.[1017]

A a r o n :
Wie dorst den Hemel doch oyt obstinater trotzen?

M o y s e s :
T'hert ligt hem veel te hooch geschoten inden krop.

A a r o n :
Hy worpt den steen die hem zal vallen op den kop.

M o y s e s :
Hy heeft God opgheweckt met syn grootmoedich baffen.[1021]

A a r o n :
Tza gaen wy, want door ons zal hem de Heere straffen.

Binnen.

1003 *planten:* voeten (voetzolen).
1004 *verstapt hy:* zet hij'n stap, verzet hij'n voet.
1007 *Schuym-boeven:* uitvaagsel.
1008 dat de tijd van zijn goude eeuw voorbij is.
1009 *De laetster ure:* 't laatste uur; (de *r* van laetster? om de hiaat te mijden, onder invloed van de verbogen naamvallen? vgl. te elfder ure); *aen de Wijser:* op de klok, (uurwijzer).
1010 Aan't hof van Farao kon hij (de Hebreeuw) niets meer verkrijgen; de kerfstok is ijzer (of van ijzer) betekent: dat iemand geen krediet meer heeft; er kan geen kerf op zijn kerfstok meer gesneden worden; die is zo hard als ijzer.
1014 *opghegraven:* vernield (zie aant. vs 920).
1017 *veel grooter:* veel erger.
1021 *grootmoedich baffen:* hoogmoedig, overmoedig blaffen, bassen.

*

CHOOR

Steenen Pharao wilt swichten,[1023]
Want syn schichten
Haelt den Hemel wt den tros:[1025]
Pyramiden wacht u spitsen[1026]
Voor syn flitsen:
O daer gaen syn pijlen los!
Nylus schreyt nu al bedolven[1029]
In syn golven,
Om de Visch die in syn kruyck[1031]
Sterft, om dat de waterbaren
Aldus varen
Bloedich over syn parruyck.[1034]
Vorschen, Luysen, Wormen krielen[1035]
Waer syn hielen
Den Egyptenaer verzet:
Heptapolis groot gheweste[1038]
Oock met peste
Doodelijcken is besmet.
T'vluchtich voghelken met ijlen[1041]
Van heur pijlen[1042]
Onversiens wert achterhaelt,
Dat syn vleughels aende sterren
Wt ghing sperren,[1045]
Inde baren neder daelt.
T'lockich Schaepken sterft int bleyten,[1047]
En de Geyten
Vallen voor den Herder-stock,
Waer de Bouwer ploeght al wacker

* *Choor:* in deze reizang worden de negen eerste plagen van Egipte beschreven.
1023 De (versteende) verharde Farao zal bezwijken (*wilt:* wil = zal).
1025 (de hemel) God haalt zijn schichten uit zijn pijlenbundel.
1026 *wacht:* hoedt.
1029 *Nylus:* de Nijl, de Nijlgod.
1031 *in syn kruyck:* in zijn bedding (de rieviergoden werden afgebeeld met 'n grote water-kruik); zie bijv. de tietelprent van *Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam,* 1655).
1034 *over syn parruyck:* over zijn hooft; *parruyck:* pruik.
1035 *Vorschen:* kikvorsen.
1038 *Heptápolis:* (hier klem op pólis): 't rijk der zeven steden (van Egipte).
1041 *met ijlen:* ijlings.
1042 door haar pijlen (de pijlen van de pest).
1045 uit ging spreien.
1047 *bleyten:* blaten. (bleten, bleiten, Zuid-Nederl.).

Ziet hy't Acker-
Vee begraven onder t'jock.[1051-52]
Nu druct hun de hant des Heeren
Weer met zeeren,
Met onreynich puyst ghedoornt,[1055]
Menschen ende beesten woelen,[1056]
En bevoelen
S'Hemels grimmicheyt vertoornt.[1057-58]
Nu dreyght hun den AEther vierich,[1059]
Al wraeckghierich,
Met syn kromme blixems root,
Nu laet hy Egypten vallen
Van crystallen
Een diluvie inden schoot.[1063-64]
Nu zoo dreyght hy hun afgrijsich
Met een ijsich
Donders dommelich gheklack,[1067]
Nu jaeght God met haghels ronden[1068]
Om hun zonden
Al d'Egypters onder tdack.[1070]
D'Eyck en schijnet nu den Elsen[1071]
Niet t'omhelsen,
D'Aerde droef en onbespreedt[1073]
Mist heur rancken en heur noppen,[1074]
Mist heur knoppen
En heur groen gheschildert kleedt.
Nu beschaduwt hy hun banen
Met Sprinchanen,
Die voorts rooven t'eenegaer
Al de vruchten die sy zaeyden

1051-52 ziet hij't ploegvee dood neervallen onder't juk.
1055 *onreynich puyst ghedoornt:* onreine stekende (gedoornde) zweren.
1056 *woelen:* woelen dooreen (van pijn).
1057-58 en gevoelen s'hemels vertoornde grimmigheid.
1059 *den AEther vierich:* de vurige lucht, de vurige hemel (met z'n onweers-vuur en hagelbuien, zie Uitt. 9: 23, 24).
1063-64 een stortvloed van hagelstenen.
1067 *dommelich gheklack:* rommelend gekletter.
1068 *met haghels ronden:* met ronde hagelstenen.
1070 verjaagt ze allen van't veld.
1071 De bladerkroon van eik en els zijn nu niet in elkaar gegroeid, want alle gewas was vernield.
1073 *onbespreedt:* onbespreid, ongedekt..
1074 *noppen:* knoppen, botten.

En afmaeyden
Inden schoot vant ronde Iaer.
Nu houdt Phoebus sich ghescholen[1083-vlgg.]
Inde Polen,
En vertrect syn blonde hooft,[1085]
T'licht van synen gulden Waghen
Hy dry daghen
Hunnen Horizont berooft.[1088]
Noch blijft desen Koningh trotze
Als een Rotze
Die gheen golven en ontziet,
Als een klippe die ghedurich[1092-vlgg.]
Klieft azurich
T'schuymsel van Neptunes spriet.
Want God in syn stoutheyt krieghel[1095]
Tot elcx spieghel
Heeft verstoct syn steenich hert,
Niet om met een welbehaghen[1098-vlgg.]
Hem te jaghen
In s'doodts stricken al verwert.
Maer om straffen syn voorleden
Godloosheden,
En om Israel bequaem[1103]
Stof te gheven om te zinghen
Zonderlinghen[1105]
D'eer van synen heyl'ghen Naem.

1083-vlgg. De negende plaag: drie dagen duisternis; de zon houdt zich verscholen in't hemelruim.
1085 *vertrect:* verbergt.
1088 aan hun horizon ontrooft.
1092-vlgg. Als 'n blauw-kleurige klip die gedurig de schuimende golven, die Neptunus beheert, doet breken; *Neptunes spriet:* Neptunus' drietand (zie vs. 773 en blz. 136 aant. op vs. 6).
1095 God heeft Farao's stenen hart, om zijn weerbarstige trots, verhard (zie Uitt. 10:27 en ook vroeger meermalen).
1098-vlgg. Niet om hun te doen zondigen, maar als 'n strafgevolg van Farao's boosheid.
1103 En om Israël geschikte stof te geven.
1105 *Zonderlinghen:* op biezondere wijze.

Het derde deel

Pharao den Koningh:

Hoe wel wy op den throon als Aertsche Goden prachtich
Een werelt buygen schier met onsen Scepter krachtich,
Hoe wel ons goude kroon blinckt met den diadem,[1109]
Daer is een grooter Heer, daar is een hoogher stem,
Daer is een Koning noch die onsen glants verduystert,
En een bepeerlden Staf die heerelijcker luystert,[1112]
Daer is een Hemelsch rijc, twelc t'wereltsch rijc omvangt,
Daer alle moghentheyt den Scepter van ontfanght:
T'is hy die boven woont, en heerscht ooc hier beneden,
Die onse Zetels doet verschricken voor syn treden,
Der Princen overhooft, der Koninghen Monarch,[1117]
Diet alles overziet van synen hooghen berch,
Die opt verhemelt ront ghebout heeft synen troone,[1119]
De louter sterren zijn maer loovers van syn kroone,[1120]
Die met syn donder-stem den sterflijcken verschrict,
En met het vuyrich root van synen blixem blict.[1122]
Meer pijlen heeft hy op Egyptenlant ghescherpet
Als zants, en barich schuym het roode Meyr opwerpet,
Als koren-aders rijp den vochten Nyl besproeyt,[1125]
Wanneer van synen stroom de vlietkruyc overvloeyt.[1126]
Wat baet my nu opt hooft de kroone van Afriken?
Oft dat ick't derdendeel van al des weerelts Rijcken[1127-1128]

1109 Hoewel mijn gouden kroon en diadeem op mijn hoofd blinkt; *kroon met den diadem:* bedoelt waarschijnlik één kroon, die uit 'n versierde hoofdband (diadeem) bestaat, waarboven de kroon verbonden is; of wel wordt bedoeld 't dubbele gezag, de koninklike kroon van 't wereldlik oppergezag en de diadeem of opperpriesterlike hoofdband van 't priesterlik oppergezag.

1112 *luystert:* schittert.

1117 *Der Princen overhooft:* der vorsten opperhoofd.

1119 *opt verhemelt ront:* op 't ronde hemelgewelf.

1120 *De louter sterren:* de zuivere sterren.

1122 *blict:* licht, bliksemt.

1125 meer.... dan de vochtige Nijl rijpe korenaren besproeit. (*ader:* onjuiste voller vorm voor *aar*).

1126 *de vlietkruyc:* zie aant. vs. 1031.

1127-1128 *Afriken-Rijcken:* in deze tijd had de *ij* nog de klank van *ie* in Amsterdam tenminste bij velen; of waarschijnliker is 't dat moet gelezen worden: *Afrijken*.

Op mynen globes zie? wat baet dat ick alleen[1129]
Maeck een triumphe van hooveerdighe tropheen?[1130]
Oft dat ic op den boort van mynen vloet doe swieren
Dees vendelen ghecruyst, dees bloedighe banieren?[1132]
Oft dat den Arabier oft Moore martiael[1133]
Ontziet de puncten scherp en sneden van myn stael?
Wat batet (als ick doe myn oorlooghs legher krielen)
Dat d'ander weerelt moet voor desen Scepter knielen?[1136]
Dat ick vant oost tot west ghevreest worde en gheeert?
Als desen grooten Mars noch boven my regeert?
O Delta, Delta schoon! die met u graf pilaren,[1139]
Met u Mausolen schijnt d'wtbreydselen te naren,[1140]
Daer Pharos met syn kruyn de Firmamenten doet[1141]
Verschricken, en vertreet het Aerdrijc met de voet:[1142]
Wat batet oft ghy kont met flitsen en met pijlen
Verdonckeren de locht? oft in zoo korter wijlen[1144]
Ghy een bosschagie maect van lancen wtghespeert?[1145]
Oft s'weerelts aensicht met u krijghers eclipseert?[1146]
Wat batet oft ghy in u wapens voert gheschreven
De teeckens van u deught en vromicheyt verheven?[1148]
Wat baet oft uwen Prins met slavernije strangh[1149]
Zoo vele volcken druckt? oft dat den Ondergangh
Syn roede nederworpt, en offert voor myn voeten,[1150-51]
Oft met syn kroone my den Middach komt begroeten?[1152]

1129 *globes:* op mijn rijksappel. *globes* = 't latijnse globus; (Vondel stelt zich blijkbaar de rijksappel voor met 'n afbeelding van 't rijksgebied; of bedoelt hij eenvoudig ‘op mijn wereldbol’?)
1130 dat ik zegepraal in trotsheid met de veroverde krijgstekens?
1132 *Dees vendelen ghecruyst:* deze gekruiste vaandels, vaandels met 'n kruis voorzien ('t rijkskruis), of is *gekruiste vendels,* kronkelende vaandels?
1133 *Moore martiael:* strijdhaftige Ethiopiër.
1136 *d'ander weerelt:* de andere helft van de wereld.
1139 *graf pilaren:* en *Mausolen:* grafmonumenten, de Piramieden, de grafmonumenten van de Farao's (Mausoléum: grafmonument).
1140 *d'wtbreydselen te naren:* 't uitspansel te naderen.
1141 Waar Pharos (de vuurtoren, zie vs. 792).
1142 en't aardrijk verachtend beneden zich laat.
1144 *in zoo korter wijlen:* in zo korte tijd, in 'n oogwenk.
1145 gij 'n bos maakt van opgestoken lansen? (*wtghespeert:* uitgesperd, uitgespreid; met zinspeling op *speren?*)
1146 Of dat ge....
1148 *deught en vromicheyt verheven:* verheven kloekheid en dapperheid.
1149 *slavernye strangh:* strenge, harde slavernij.
1150-51 of dat 't Westen zijn heerserstaf voor mijn voeten neerwerpt en mij aanbiedt (*ondergang* van de Zon: Westen).
1152 *den Middach:* 't Zuiden.

Als heel Egypten dus door blixem wint en storm
Tot eenen Chaos kruypt weer in syn oude form.
Help Iupijn! wie ghy zijt, die met u oorloogs wempel[1155]
Ons boven thooft braveert, komt over uwen drempel[1156]
Int sterfelijc begrijp, en laet den Hemel staen,[1157]
Komt plant opt platte velt de stenghe van u vaen;[1158]
Gheen Koningh is hier doch die om de beste kansse
Met my kroon teghen kroon derf zetten in balansse:[1160]
Ick waegh om t'Hemelsch Rijc noch op een goede hoop
Den ronden circkel groot van s'werelts ommeloop;[1161-62]
En brenghdy my int graf opt hooghste van myn dagen,[1163]
Zoo ist my eers ghenoech van u te zijn verslaghen:
Komt slechts opt aertsch toneel zo ghy tournoyen wilt,[1165]
Op dat ick proeven mach de deught van uwen schilt;[1166]
En ist dat ick u sweert noch spere niet ontvliede,
Zo wensche ic op myn graf gheen schoonder Piramyde.[1168]
Oft ghy al schoon d'Hebreen die mynen Scepter druct
Van hunnen halse scheurt, en Pharao ontruct
T'joc van hun dienstbaerheyt, waerwaerts wilt gyse brengen[1170-71]
Dat sy de hoornen van u altaren besprenghen?[1172]
Sy raken elders licht in dieper slavernij,
Oft onder een ghebiet van strengher heerschappij.
Gantsch Lybien is woest daer Athlas stijgt om hooge,[1175]
En t'inghezeten volck gheneert sich met den boghe,[1176]
En oorlooght met de spriet ghestadich teghen t'wilt,

1155 *oorloogs wempel:* oorlogsvaan.
1156 *Ons boven thooft braveert:* ons hierboven beheerst.
1157 *Int sterfelijc begrijp:* in de kring van de stervelingen.
1158 *de stenghe:* de stang.
1160 *derf:* durft.
1161-62 om t'hemelse rijk waag ik nog (in de kamp met u) met goed vertrouwen de grote ronde kring van heel de wereld (die ik beheers).
1163 *opt hooghste van myn dagen:* op 't hoogste van mijn levenstijd, op 't hoogste punt van mijn leven.
1165 *tournoyen:* kampvechten.
1166 *deught:* voortreffelikheid.
1168 *gheen schoonder Piramyde:* geen schoner grafmonument (dan de eer met u gekampt te hebben).
1170-71 't juk van hun hals scheurt en aan Farao ontrukt.
1172 *de hoornen van u altaren:* de vier hoeken van 't Joodse brandofferaltaar liepen in 'n hoorn uit (Uitt. 27, 2) en bij 't offeren werden die horens met 't bloed van de zoenoffers bestreken. (Lev. 4, 25 enz. Uitt. 29, 12).
1175 *Lybien:* 't woeste deel van N. Afrika ten Westen van Egipte; *Athlas:* 't Atlasgebergte.
1176 *gheneert sich met:* voedt zich met, leeft van.

Daer yder tot nootdruft syn pijlen op verspilt.[1178]
Gaen sy hun by den Moor oft Etiopier voeghen,
Die heeft noch t'meeste deel wel van syn Rijc te ploegen;[1180]
Oft hyse schoon ontfanght, en loopt se al int ghemoet,
D'wtheemsche als een Slaef syn ackers bouwen moet.
Den ruyghen Barbaros oock binnen syn limiten[1183]
Gheen vremdelingen lijt, noch Meden, nochte Sciten,[1184]
Noch over onsen vloet, noch over de Iordaen
En zal de Philistijn ooc gheen Hebreen ontfaen.[1186]
Den vrecken Arabier sy passen op hun stucken,[1187]
Is oock ghenoech bekent noch om syn oude tucken,[1188]
Hy vilt besteelt en pluckt wie in syn handen raeckt,
En die hy borgher zalft hy eyghen Slave maeckt.[1190]
Noch daer den Assyrier der Koninghlijcker staten[1191]
Toneel eerst bouwen dorst, by't stroomen der Euphraten,[1192]
Noch nerghens waer het licht de duysternis verdooft,
Oft d'inghezeten is der vremden overhooft.
Oft zoecken sy een Lant oft zoecken sy een wooningh
Daer yder borgher is, daer yder is een Koningh,
Daer yder Rechter is, en t'mes treckt wt der schee,
Diens bodem is ghelijck de diepte vander Zee,
Daer alle baergheschuym oprijset met malkander,[1199]
Zoo wil een yder hier ooc heerschen boven d'ander,
En werden sy dan tsaem verdruckt in ongheval,
Wat Koningh isser die hun zake rechten zal?
Oft trachtense onder een Climaet zelf te heerschappen[1203]
Daer sterflijck mensche noyt het spoor van syne stappen
Gheprent heeft laten staen, daer zonder arrebeydt
De willighe natuer het acker-veldt bereydt,
Sy zullen menich mael noch om Egypten wenschen,
Eer't tot voldoeningh strect voor zoo veel duysent menschen,[1208]

1178 *nootdruft:* levensonderhoud.
1180 Die moet nog 't grootste deel van z'n land ontginnen.
1183 *Barbaros:* de Berber, bewoner van Barbarije aan de zeekust.
1184 *noch Meden:* ook de Meden.... dulden geen vreemden.
1186 *ontfaen:* ontvangen.
1187 *sy passen op hun stucken:* laten ze (de Hebreeën) op hun stukken passen.
1188 *tucken:* listige streken (*tuck:* aard; wat in z'n aard ligt).
1190 En die hij (voor de schijn, uiterlik) als burger erkent.
1191 Noch waar de Assyriër 't eerst (van allen) de koninklike macht vestigde.
1192 *der Euphraten:* van de Eufraat (Eufrate door Vondel vrouwelik genomen).
1199 *alle baergheschuym:* alle schuimende baren.
1203 *zelf te heerschappen:* zelf de heerschappij te voeren.
1208 *Eer't tot voldoeningh strect:* eer er voldoende voedsel is.

Die buyten Pharao behoeven al ter noot[1209]
Tot nootdruft eenen opghehoopten vollen schoot.

MOYSES ende AARON tot den KONINGH.

M o y s e s :
Monarche Misraijns, hoe lang zuldy noch konnen[1211]
D'oog-appels sluyten voor de klaerheyt eender Sonnen?
Hoe langhe o Pharao! zuldy beletten dat
Israel smoocken doe het heylich Altaer-plat
Des drijmael hoogen Gods? Ay blint versteenigt Vorste?
Hoe priemdy op u hert, hoe steldy op u borste
Zoo menich pijl en schicht, en welft u stout en trots,
Hartneckich over thooft den strenghen toorne Gods,
Die heel Egypten druct t'onsterflijc eeuwich wesen
Dus met syn stemme roept, ic heb voor t'laetst myn pesen
Noch eenmael wtgherect en mynen krommen Boogh
Ghespannen, wee! o wee! t'wit van myn grimmich oogh
Is Heptapolis kroon, die trots myn Hemel schichten[1223]
Heeft neghen-mael belet den Isralijt te lichten
Syn ancker vanden Nyl: Wee! wee! indien sy stout
Noch dit twelf-stammich heir van hun vertrec ophout:
Van d'outst gheboren af wt Pharaonis lenden,
Tot d'alderminste toe die van d'Egypters benden
Sich d'eerstgheboren roemt van Vader Moeder lief,
Niet een zal zijn die niet de doot ghelijck een dief
Zal rucken in het graf, gheen hert dat niet zal voelen
Myn koude stralen in syn heete bloedt verkoelen:[1232]
Dus loopt noch int ghemoet des Hemels Koning preuts[1233]
Terwijlen hy u dreyght, zoo hout u buyten scheuts
Van mynen stalen boogh, die weder is ghespannen;
En oorloft onsen tocht, dat d'Isralijtsche mannen
Op Horeb smoken doen hun Altaren bebloedt.

P h a r a o :
Ghy zingt al eenen zang, ghelijc de Koeckoec doet,

1209 Die zonder Farao aan alles gebrek hebben in hun nood, en tot levensonderhoud 'n hoog opgehoopte volle schoot nodig hebben.
1211 *Misraijns:* van Misraïm, Hebreeuwse naam voor Egipte.
1223 *Heptapolis:* zie vs. 1038; *trots:* ondanks.
1232 *stralen:* pijlen; die niet zijn bloed door mijn koude pijlen zal voelen verkoelen.
1233 Ga nog de grootmoedige hemelkoning te gemoet, dus; volbreng zijn wil (*preuts:* edel van gemoed).

En oft ghy Slaven trockt om uwen God te spijsen,[1239]
Daer Horeb met syn spits ten wolcken gaet oprijsen,
En oft myn Majesteyt ghedooghde goedertier
Dat ghy opstijghen deed t'Afgodisch offer-vier
Wt der woestijnen schoot, om ick en weet wat Goden[1243]
Vermaken met het bloet des Altaers opghezoden,[1244]
Zoudt ghy my sweeren dier te keeren al met vliet[1245]
Ter plaetsen die ghy met verlof te rugghe liet:
Oft veynsdy my den tocht die ghy hebt voorghenomen?
Zeght waerwaerts hy sich strect.

A a r o n :
Waer wt wy zijn ghekomen,
Het lant van Canaan, recht over de Iordaen,
Daer ons Voorvaders eerst hun stappen lieten staen,
Dat God zelf heeft belooft, dat God zelf heeft gesworen
Aen Isac synen knecht en Iacob wtverkoren.

P h a r a o :
Ghy t'Lant van Canaan verkrijghen int bezit?
V Boghen zijn te slap om schieten na dit wit,
Meynt ghy met lijf en ziel zoo in dit Landt te treden?
Gaet henen, vraeght te deegh na syn gheleghentheden:[1256]
Hoort Idumea, hoort, hoe achtmen dy zoo licht,[1257]
Een ander heeft ghenoegh en schrickt van u ghezicht,
Die rondsom afghepaelt light midden inde berghen,
Die met u mueren trotz den Hemel schijnt te terghen,
Waer voor zoo menig Rijc syn wapens heeft gheschorst,
En daer de Philistijn wtsteeckt syn hooghe borst,
Daer elck Inwoonder stout is eenen Giges hooghe,[1263]
En ghy Sprinchanen teer en Musschen in hun ooghe:
Te wijt zijdy verdoolt! en timmert inde locht,
En schildert op Neptuns azure golven vocht[1265-66]
Dy tPhilistijnsche Rijc zoo wonderlijck voor ooghen:
Help! tgheeft my wonder wt wat borsten ghy ghezogen

1239 *En oft:* en of gij al, indien gij dan.
1243 *om ick en weet wat Goden vermaken:* om ik weet niet wat voor Goden genoegen te doen.
1244 met het (gekookte) verbrande bloed van't altaar.
1245 *sweeren dier:* plechtig zweren (*dier:* met 'n duren, plechtigen eed); *met vliet:* met vlijt, (zie aant. vs. 1127) nauwgezet.
1256 *gheleghentheden:* toestand, gesteltenis.
1257 *Idumea:* in't Zuid-Oosten van Kanaän ('t Land der Edomieten); *dy:* u.
1263 *Giges:* reus, 'n gigant (gigas de Latijnse naam van de hemelbestormers).
1265-66 in de lucht timmeren, en op Neptunus' blauwe watergolven schilderen, voor: dwaze voorstellingen hebben.

Hebt dees hooghdraghentheyt, en hoe ghy zoo verruckt[1269]
Dees stoute dwaesheyt in u herssens hebt ghedruckt:
Wat Rijc is u belooft? My dunct ghelijc de Mugghen
Ghy om de kaersse swermt, tot dat ghy Bedel-plugghen[1272]
V vleughelen verbrant: ic rade, ic rade u blaest
Eer ghy dit heete moes wilt proeven met der haest:
Oft wildy bancken in de Philistijnsche koken,[1275]
Eer hy u heeft ghenoodt, oft synen haert doen smoken,
Zoo keert dan onverzaedt: ghy Kranen vlieght u mat,[1277]
Om gasten met den Vos, die al in schotels plat[1278]
De spijse toebereyt, en als ghy meynt te drabben[1279]
In syn ghestolen vet, zult ghy u niet beslabben.[1280]
Zoect vrij een ander aes, oft sich u kele belght,[1281]
De brock is doch zoo groot dat ghyder aen verswelght:
Dus slaet dit inde wint, en laet vrij aender Eycken[1283]
De Schilden hanghen die ghy niet en meucht bereycken
Met uwen lammen erm al veel te kort en stram,
En voor dien Scepter eel van dynen Geytschen Ram
De kromme hoornen grijpt, twelck beter u zal voeghen,[1286-87]
Oft tKouter, om de borst des Ackers te doorploeghen
Van't Palestijnsche lant.[1289]

M o y s e s :

Israel onbezorght
Heeft God tot eenen Schilt en tot een vaste Borght,
Den grootsten Capiteyn die hy wil overvallen,
En baet geen preuts gheberght van opgeworpen wallen[1291-92]

1269 *zoo verruckt:* zo verdoold van verstand.
1272 *Bedel-plugghen:* bedelschooiers.
1275 *bancken:* banketeren, feestmalen; *koken:* keuken.
1277 *Kranen:* kraanvogels; in deze vogels toespeling op de fabel van de kraanvogel en de vos.
1278 *Om gasten:* om te gasten, te eten.
1279 *drabben in:* wroeten in (*drabben:* heen en weer lopen).
1280 *u beslabben:* u bemorsen (door haastig overvloedig eten).
1281 *oft sich u kele belght:* als uw keel boos wordt, ontevreden wordt.
1283 *slaet dit inde wint:* laat dit waaien, zie er vanaf; de volgende regels zinspelen blijkbaar op 'n spel (wapenspel?) waarbij men schilden die aan 'n eikeboom hingen, moest trachten te grijpen; (de *eycken* = de eik).
1286-87 en in plaats van naar die edele schepter grijp liever naar de horens van uw bok (bemoei u met uw vee); *Geytschen Ram* waarschijnlik = geitebok.
1289 *Palestijnsche lant:* wel vreemd dat Vondel hier spreekt van't *Palestijnse land,* dat toch't zelfde is als Kanaän; mogelik denkt Vondel alleen aan ploegen en veeverzorgen, (en liet ze dat bij verziening hier in Palestina doen) als tegenstelling met hun hoge veroveringsplannen.
1291-92 *die hy wil overvallen:* als deze Capiteyn (God) iemand wil aanvallen, dan baat geen trots gebergte.

Noch diepe vestingh van een grondeloose zee,
Noch boghen, noch gheflits, noch sweerden wt der schee,
Noch vele wapentuygh, noch s'werelts oorloghs heiren
In een slach-ordening en mochten sich verweiren[1296]
Voor synen stercken erm die nau verheven schier
Om strijden, al omvlecht is met den Lauwerier.[1297-98]

P h a r a o :
En of tLandt open stont van alle Philistijnen,
Hoe raeckty door de dorre Arabische woestijnen,[1300]
T'onvruchtbaer woeste velt, de doornen wildernis,[1301]
Daer niet min ruygh ghediert als wilt gheboomte en is[1302]
Daer is noch vrucht tot spijs, noch vochticheyt om laven,
T'waer pas een Kerchof om u tzamen te begraven.[1304]

A a r o n :
God is de volheyt zelf wiens overmilden schoot
Voor Iacob overvloeyt van tzoete Hemels broot,[1306]
Die't al gheschapen heeft wt niet, kan op der heyden
En tstekel-doornich velt ons Tafel toebereyden:
De zelfd' waer door den Nyl noch jaerlijcx overvloeyt,[1309]
Waer door den Ocean wt zoo veel stroomen groeyt,
En zal ons nimmermeer aemachtich laten dorsten,[1311]
De moeder zal veel eer s'kints lippen hare borsten
Ontrecken wreedt en stuers, eer onsen Herder zal
Vergheten syne kudde int aerdsche tranen-dal.

P h a r a o :
Stuyt u den Philistijn, zoo hebdy te passeren
T'rood grondeloose Meir, waer wildy henen keeren?

A a r o n :
Die met syn Water-pas bepaelt de groote Zee,
En heeft ghecompasseert den boord van yeder Ree,[1318]

1296 *en mochten:* zouen niet kunnen.
1297-98 die nauweliks opgeheven om te strijden, al omkranst is met de lauwer van de overwinning.
1300 *raeckty:* raakt gij.
1301 *de doornen wildernis:* de wildernis van dorenstruiken.
1302 *ruygh ghediert:* woeste dieren.
1304 *pas:* juist.
1306 *tzoete Hemels broot:* toespeling op 't manna.
1309 *De zelfd':* dezelfde, God door wie....
1311 *aemachtich:* machteloos, krachteloos (ons *amechtig*).
1318 *ghecompasseert:* afgepast (met 't kompas, de passer).

Die s'Hemels vouten schoon te zamen heeft gewrongen,[1319]
En t'Aerdsche centrum swaer hout allesins gedrongen,[1320]
Heeft lang de wegh bereyt, heeft lang den padt gebaent
Voor tvolc van syn verbont, die stoutlijc en verwaent[1322]
Ghy aen u opzet boeyt, en derft noch thooft opsteken
Als oft het aende macht des Hemels zou ghebreken
Te blixemen den trots van u hartneckicheyt,[1325]
Daer u de vingher van Gods hooghe Majesteyt[1326]
Zoo streng heeft aenghetast, eylacen! wort eens wijser,
En noch de wraec verstompt van syn rechtveerdich ijser[1328]
Waer mede hy u dreyght.

P h a r a o :
Rebellen altemael,
Trect henen, maer ic wil, ic wil u Beestiael
Hier blijf tot roof en buyt. Trect henen uwer straten.[1331]

M o y s e s :
Wy zullen van ons Vee geen klau hier achter laten.[1332]

P h a r a o :
Zo blijft dan die ghy zijt: Hoe, zullen dees Hebreen
Ons trotzen? Neen, eer wert den alderleeghsten steen[1334]
Memphidis omghekeert: Het Vee dat zal hier blijven,[1335]
Trect met u Kinders heen, u Hoeren en u Wijven.

A a r o n :
Waer tVee blijft blijven wy, grootmogende Monarch,
Als wy ghekomen zijn by Sinai den berch
Wy God een offerhand van Ossen ofte Stieren[1339]
Opt heylighe ghesteent dancbarich moeten vieren,[1340]
Tot eenen zoeten reuck, en tot een teecken blij

1319 *vouten:* gewelven (spreek uit: voeten).
1320 Volgens de opvatting van velen was de aarde 't middelpunt van 't heelal (volgens onze zintuigelike waarneming beschrijven de dichters't heelal gewoonlik zo; zie o.a. Vondel's Lucifer en Adam).
1322 *tvolc.... die:* 't volk.... dat (*die* als in't Middel Ned. naar de voorstelling of naar't natuurlik geslacht in plaats van overeen te komen met't woord).
1325 *blixemen:* neer te bliksemen.
1326 *Daer u.....:* terwijl toch Gods vinger u zo heeft aangegrepen.
1328 *En noch.....:* dan zal nog; *ijzer*: wapen.
1331 *Trect henen uwer straten:* gaat uw weg (gaat uw gang).
1332 Zo Uitt. 10:26.
1334 *alderleeghsten:* allerlaagste, onderste.
1335 *Memphídis:* van Memfis (hoofdstad van Egipte).
1339 *een offerhand.... vieren:* 'n offerande plechtig opdragen.
1340 *Opt heylighe ghesteent:* op'n gewijd altaar van opgestapelde stenen (Uitt. 20:25).

Dat hy ons heeft verlost van al ons slavernij,
De palen synes Wets wy niet en overtreden,[1343]
Dus oorloft ons vertrec, en hoort syn stemme heden.

P h a r a o :
In geenderley manier.

M o y s e s :
Zo blijft de straffe hant
Des Heeren over u, en over tgantsche Lant:
God zoude eer eenen bergh of harde rotz beweghen.[1347]

P h a r a o :
Is hy een rustich Haen hy kray noch eens te degen,[1348]
Den sleutel van myn Rijc zij u voor tlest ontzeyt,
En welcker tijt ghy in myn teghenwoordicheyt
Hier weer verschijnen dorft, ic sweer by mynen Throone,
Misraijns edel Hof, en by myn groote Kroone,[1352]
Ic sweer by desen Staf bepeerelt en vergult,
Dat ghy van stonden aen u kerchof vinden zult.

Binnen.

M o y s e s :
O Diamanten hert! o ijseren nature.

A a r o n :
Het ijser wort ghedweegh int gloeyen vanden vuyre[1356]
Den Diamant hoe hart verzachtet Bocken-bloet,[1357]
Maer desen blijft verstoct, versteent in syn ghemoedt.

M o y s e s :
T'glas van ons slavernij is niettemin verloopen,[1359]
Ic zie, ic zie den wegh tot ons verlossingh open,
Egypten ziet om hoogh, het sweert is wt der schee,
Dies Iacob morghen licht syn Ancker van dees Ree.

Binnen.

1343 *De palen:* de grenzen.
1347 eer dan u.
1348 *een rustich Haen:* 'n wakkere haan.
1352 *Misraijns:* zie vs. 1211.
1356 *ghedweegh:* lenig, smijdig.
1357 Bokkebloed verzacht de diamant hoe hard ook (volgens de vroegere natuurver-klaarders).
1359 *T'glas:* de tijd ('t tijdglas, de zandloper).

CHOOR

Nu t'manen-schijnsel sich gaet ronden,
En met heur kromme hoornen naect
Vast eenen halven circkel maect,[1364-65]
Wert den Hebree van druc ontbonden,[1366]
En van't tyrannich jock ontlast:
Ziet hoe elc juyght met blijden gheeste,
Ziet hoe sy nu hun Paesschen-feeste
Met vrolijcheyt bereyden vast,
Hun jaer'ghe Lammerkens sy slachten[1371]
Met dat de schaduw sich wtstrect[1372]
En s'Hemels oogh syn licht vertrect[1373]
Om schuylen inde water-grachten.[1374]
Ziet, hoe sy met de roode stralen
Van t'zuyver Lams verkoren bloet
De dorpels ende posten vroet[1377]
Van hare poorten vast bemalen:[1378]
O heyligh klaer ken-teecken! om
Te vrijden al u eerst gheboren
Voor d'Enghel die in s'Heeren toren
Gaet maeyen met een Zeyssen krom,
Al d'eerstelinghen vanden Nyle,
Al d'eerste die wt s'moeders schoot
Beschouden Phoebi stralen root,[1385]
Door-schicht hy met een Hemel-pijle.[1386]
D'Israëliten rusten twijlen[1387]
Hun toe na s'Heeren wil en eysch,
Om hun te gheven op de reys[1389]
Van zoo veel stadien en mijlen:[1390]

1364-65 en met haar naakte (open) kromme horens al'n halve sirkel maakt (bijna halve maan).
1366 *Wert:* wordt.
1371 *jaer'ghe.....:* eenjarige.
1372 Zodra de avendschaduw zich begint uit te spreiden.
1373 *vertrect:* wegtrekt.
1374 om in de waterdiepte (de zee) onder te gaan.
1377 *vroet:* wijselik, uit voorzorg (volgens Gods gebod).
1378 *bemalen:* bestrijken, beschilderen.
1385 *Phoebi:* van Phoebus, van de zon.
1386 *Door-schicht:* doorschiet.
1387 *rusten twijlen hun toe:* maken zich intussen klaar.
1389 *Om hun te gheven:* om zich te begeven.
1390 *stadien:* gewone oud-Griekse afstandmaat (ongeveer 120 meter).

*

De Lammerkens die nu ghedoot[1391-vlgg.]
Zijn, sy gaen voor den vuyre speten,
Daer na met bitter sausse op-eten,[1393]
Met zurigh onghehevelt broot,[1394]
Omgort gheschoeyt, den staf in handen,
Een yeder vlijtich t'Lamken eet
Al staende, als wandel-gasten reet,[1397]
Om scheyden vande Nylsche stranden.
Schoon morghen-root begint te blosen,[1399-vlgg.]
Sy met verlanghen roepen tzaem,
Komt werpt u stralen aenghenaem
Eens in ons blijschap over Gosen,[1402]
Blau Hemels Licht doorschijnt de Locht,
Beschaemt den zilver-schijn der Manen,
En distilleert de peerel tranen[1405]
Die van ons wanghen rollen vocht,
Niet meer van droefheyt als voorhenen,
Maer al van blijschap en van vreucht,
Om dat den Hebree met gheneucht
Syn zoete vrijheyt is verschenen.
O zoete vrijheyt! wat een krooningh[1411]
Danct u den ghenen die verruct[1412]
Nu zoo vele eeuwen heeft ghedruct
T'slaefsch jock van een tyrannich Koningh:
Oft schoon t'wildt voghelken met lust
Int korfken tiereliert en fluytert,
En inde traly twijl het tjuytert
Verdient tghekochte zaedt gherust,[1418]
T'zou liever inde tacxkens schieten,

* TEKSTKRITIEK: vs. 1412 *Danct u,* de oude uitgave heeft *dunct u*.
1391-vlgg. Zij gaan de lammerkens... aan 't spit steken ('t paaslam mocht alleen gebraden worden genuttigd).
1393 *met bitter sausse:* 't Paaslam moest met bitter kruid gegeten worden (Uitt. 12:8).
1394 met zuur maar niet gedeesemd brood; *onghehevelt:* ongedesemd, ongerezen (zonder *hevel:* rijsmiddel, gist).
1397 *reet:* gereed.
1399-vlgg. Zij allen roepen verlangend: schoon morgenrood begin te blozen, kom....
1402 *Gosen:* 't Egiptiese landschap waar de Israëlieten woonden.
1405 *distilleert:* doe verdampen.
1411 *wat een krooningh:* wat 'n heerlikheid.
1412 *die verruct.....:* die nu zo veel eeuwen in radeloosheid (*verruct*) is gedrukt door 't slavenjuk. (*danct u den ghenen:* dankt u degene).
1418 *gherust:* wakker, moedig.

En klieven met syn vlercxkens locht[1420]
Den blauwen Hemel, zoo het mocht[1421]
Slechts magher synen kost ghenieten.
Waerom versteect sich inde stoppels
Der bosschen t'hoorn-ghetacte Hert,[1424]
De rancke Hind waerom zoo hart
En snel vlucht sy voor s'Iaghers koppels?[1426]
Waeromme vliedt het schuw Konijn
En d'achter-lamme bloode Hasen,[1428]
Die als een schaduw wechgheblasen
Zoo flocx in hun zant-holen zijn?
D'azure Visschen waerom duycken[1431]
Sy voor tdoorluchtich net zoo ras[1432]
Int diepste van het water-glas
Int diepste van Thetidis kruycken?[1434]
Ach! om hun vrijheyt, die zoo naecte[1435]
Een yeder van naturen wis
Syn voorhooft ingheschreven is,
Van dat hy eerst int licht gheraecte.
O drymael edel vrijheyts kroon!
Die Isac d'hooft-slapen omvlechtet,[1440]
Waerom den lieven Hemel vechtet,[1441-vlgg.]
Die met syn vleughelen ten toon
Beschaduwt d'Isralijtsche benden,
En helpt hun wt t'Egyptisch zandt,
Int rijcke Palestijnen landt,
Wt al hun droefheyt en ellenden.
Twijl Iacob dus van vreuchden reyet[1447]
Den heldren witten dagh aenbreect,[1448]

1420 *syn vlercxkens locht:* z'n luchtige, zwierige vlerkskens.
1421 *zoo het mocht slechts:* indien 't maar mocht.
1424 *t'hoorn-ghetacte:* met getakte horens.
1426 *koppels:* troepen honden.
1428 *d'achter-lamme:* om d'eigenaardige manier van springen (niet de *hazen* zijn achterlam maar de konijnen, die met d'achterpoten niet kunnen lopen).
1431 *D'azure:* blauwkleurig door 't water.
1432 *doorluchtich:* opengewerkt.
1434 *Thetídis kruycken:* de wateren van de zee (Thetidis = van Thetis, zie vs. 739).
1435 *zoo naecte:* zo open, zo duidelik.
1440 *Isac:* de Israëlieten.
1441-vlgg. de vrijheid, waarom God zelf voor de Israëlieten strijdt; God die met de vleugelen van zijn bescherming openlik (*ten toon*) de Isr. beschaduwt.
1447 *reyet:* ten reidans gaat.
1448 *witten:* stralende, blije.

De gulden Sonne thooft opsteect,
Die over Nylus golven spreyet
Het stralich licht van syn flambeel,[1451]
Die haest ontdect hoe dees Comedi[1452]
Rijst wt de bloedighe Tragaedi
Van Deltas schreyende Toneel,
Daer d'outst-gheboren voor hun maghen[1455]
Opt bedde ligghen kout en stijf,
En laten tgraf hun doode lijf,
Dies Isr'el wert vant jock ontslaghen.[1458]

1451 *flambeel:* flambouw.
1452 Die weldra doet zien hoe dit blij schouwspel (zie aant. op de tietel blz. 163).
1455 *voor hun maghen:* voor 't oog van hun bloedverwanten.
1458 *wert:* wordt.

Het vierde deel

PHARAO den Koningh. REY DER EGYPTENAREN.

P h a r a o :

Hy, die na mynen tijt zou Memphis Troon beklimmen
En als een kleynen God dit aerdsch Toneel beschimmen,[1460]
Hy, die opt hoogh ghestoelt van s'Koninghs Majesteyt
Dees dobbel groote Kroon alree was toeghezeyt,[1462]
Hy, die niet minder zou als syn half-Godsch voor-ouders
In d'edel schoenen treen: en Athlas dese schouders[1463-641464]
Ontlasten vanden last, die mynen ouden dagh
Veel kommerlijcker valt dan sy te voren plagh:
Diens opgang helder scheen alst licht der morgen-sonnen,
Den middagh grooter hit en klaricheyt te jonnen,[1467-68]
Diens rijpe jaren my veel heyls hadden belooft,
Den eenen Pharao den and'ren is ontrooft.[1470]
Drijmalen zij vervloect den nacht die met syn veren[1471]
Bespreet heeft Tisiphone, Alecton, en Megeren,
Den Atropos die meer sterflijcken heeft ontzielt,[1473]
Als Astren desen nacht om ons hebben ghewielt:[1474]
O Phebus! had ghy ons gewaerschout doch zorchvuldich
Eer ghy u blonde hooft en u parruycke guldich[1476]
Ter quader tijt vertrockt van onsen Horizont,[1477]
Gheheel Egypten waer zoo deerlijck niet doorwont
In synen eersten slaep, dat alletijt met tranen
Zij desen nacht beschreyt, dat nimmer t'licht der Manen

1460 *beschimmen:* beschaduwen; optreden op.
1462 *dobbel groote:* buitengewoon grote.
1463-64 die niet minder als zijn grootse helden-voorouders hun edele voetstappen zou drukken.
1464 *en Athlas:* en als 'n Atlas (*Atlas* die volgens de oude godeleer de wereld torste); *dese schouders:* mijn schouders.
1467-68 wiens heldere opgang, zoals 't licht van de morgenzon, aan de middag groter hitte en klaarheid scheen te beloven (*jonnen:* gunnen).
1470 hij, de ene Farao is aan (mij) de andere Farao ontroofd.
1471 Alle eerstgeborenen in Egipte waren in die nacht door de doodsengel getroffen. De nacht die met z'n vleugelen overspreid heeft Tis. enz. de drie Griekse wraakgodinnen (spreek uit: Tisifoon).
1473 *Den Atropos:* een der 3 Gr. schik- of lotsgodinnen, die s' mensen levensdraad afsneed.
1474 *Astren:* sterren; *ghewielt:* gewenteld.
1476 *u parruycke guldich:* uw gouden haren.
1477 *vertrockt:* zie vs. 1373

Syn duysternis doorstrael; dat nemmermeer t'ghestert[1481]
Verlicht met heuren glants syn doncker zeylen swert.[1482]
O dieftelijcke doot! O pest die onghenadich[1483]
Zijt op den boort van Styx oft Acheron beschadich[1484]
Onsalich voortghebrocht, wiens pijlen met vermenght[1485]
En doodelijck verghift venijnich zijn besprenght.
Vervloect zij dees Bellon, die listich inde wapen[1487]
Ons met een stille trom bekruypt wanneer wy slapen
Den tijdelijcken slaep: En komt verkeeren straf
De slapers in een Lijck, hun bedden in een graf.

REY DER EGYPTENAREN.

M a n :
Wy offeren ons leet, ons tranen aende voeten
Van s'Koningx Majesteyt, om onsen druck te boeten,[1492]
Met ons verscheurde kleet, en ons verbleect ghelaet,
Waer wt ghy leest wat in ons hert gheschreven staet
Ons droeve klachten, laes! syn hoocheyt niet en belgen,[1495]
Den Hemel zal opt lest ons t'eenemael verdelghen.
Dus langhe heeft hy steeds ons vleughelen ghekort,
En d'een op d'ander mael den blixem neer ghestort
Van syne gramschap, ach! ziet hoe ons velden schijnen
Niet dan een wildernis en doornighe woestijnen,
Ons boomen zijn niet meer met vruchten schoon bekleet
Noch d'aerde met gheen groen tapijten meer bespreet,
De bloemen zijn verwelckt, de kruyden en de loven[1503]
Zijn met hun lieflijcheyt en zoeten reuck verstoven,
Waer op Aurora eer met t'kriecken vanden dach
De tranen vanden dau te distilleren plach,[1506]
Zephyrus voert niet meer op syne zachte vloghels[1507]
Den blijden *Echo* van de zorgheloose voghels,

1481 *t'ghestert:* t' gesternte.
1482 *syn doncker zeylen swert:* zijn donkere zwarte schaduwen (zeilen).
1483 *dieftelijcke:* diefachtige (als 'n dief in de nacht).
1484 aan de boorden van de verderfelike (*beschadich*) Styx of Acheron (*Styx* en *Acheron* rievieren in de onderwereld).
1485 *vermenght en doodelijck:* dooreengemengd dodelik vergift.
1487 *dees Bellon:* Bellona, de Romeinse oorlogsgodin; dus: deze vijand; *inde wapen:* in de wapenrustig (*wapen* zoals in 't Mid. Ned. ook vrouwelik).
1492 *om onsen druck te boeten:* om ons leed te stillen (*boeten:* verbeteren).
1495 Laat onze droeve klachten zijn hoogheid niet vertoornen.
1503 *de loven:* de bladeren ('t loof).
1506 *distilleren:* zie vs. 1405.
1507 *Zephyrus:* zie vs. 756.

Noch t'zoet ghelureluer van Pans veelgaetsche pijp[1509]
In langhen niet ghehoort is in dit ront begrijp,[1510]
Het veltsche Beestiael is schielijcken ghestorven,
Den droeven Ackerman syn velden ziet bedorven,
Syn ploeghen is vergheefs, syn zaeysel is onnut,
Syn ackers ligghen woest en magher wtgheput,
Den Herder laet syn vee, den Iager t'wout ghehuchtich,[1515]
Den Bouwer syne ploeg, den Visscher t'net doorluchtich,[1516]
Den Vog'laer synen strick daer eertijdts t'zorgheloos
Wilt voghelken zoo dic syn vrijheyt in verloos.

V r o u :

Maer, och! ontijdelijc met dat sich eerst wtstrecte[1519]
De schaduw deses nachts, ontijdelijc ons wecte
Een jammerlijc gheschrey, als een die onder s'Leeus
Grijp-klauwen sich alleen verweirt met veel geschreeus;
Wy vlogen al verbaest, ach! t'wert van tijt noch eeuwen
Zoo langhe d'outheyt ons grijs-hairich zal besneeuwen[1524]
Wt ons ghemoet ghewischt, wy vloghen al verbaest
Naer t'bedde van die ons op therte laghen naest;
Te spade, eylaes! te spaed, de doot ons hier verraste,
De pols was wech eer elck al bevende noch taste
Naer t'leven van syn kint, en yeder moeder zagh
Zoo haest als van de kaers scheen eenen lichten dagh[1530]
Int droefste vanden nacht, in eenen slaep te vaste
Het wit ijvooren beelt, het schepsel van albaste[1532]
Syns kints int pluymich bed: elc kreesch, elck riep terstondt
Des spieghels krystalijn op s'kints verbleecten mondt:
Maer ziel en leven was vervloghen met den aessem,
Want t'glasighe krystal bleef zuyver zonder waessem,
De roosen waren op de kaecxkens al verwelckt,
T'corael waer met zoo dick dees borsten zijn ghemelckt[1538]
Was vande lippen wech, de stralen zonderlinghen[1539]
Van d'ooghskens vriendelijc (die plachten te doordringen

1509 *Pan:* de herdersgod, uitvinder van de veldfluit (*veelgaetsche pijp*).
1510 *in dit ront begrijp:* in deze ronde omtrek, hier overal in't rond.
1515 *t'wout ghehuchtich:* 't bos vol struikgewas.
1516 *Den Bouwer:* de landbouwer; *doorluchtich:* zie vs. 1432.
1519 *met dat.... eerst:* toen voor 't eerst, zodra als.
1524 *d'outheyt:* d' ouderdom.
1530 zodra de kaars ons licht gaf.
1532 *het schepsel van albaste:* de albaste vorm (geschapenheid).
1538 *T'corael:* 't kraalrood (van de lippen); *waer met:* waarmee.
1539 *de stralen zonderlinghen:* de heerlike (biezondere) stralen.

Dit moederlijcke hert, ach! dat zoo veel verliest)
En flickerden niet meer, maer waren al bevliest
Van twee wijnbrauwen droef; dat liever noyt dees ooren[1543]
En hadden t'zoete woort van Moeder moghen hooren.
Ach! onghevallich eynde! ontijdelijcke doot!
Ghy treft met uwen flits die eerst wt s'moeders schoot[1546]
Beschouden s'Hemels licht, eylaes! voor al de smerte
En pijn, wats mynen loon? niet dan tdoorschoten herte[1548]
Van myn verkoren bloet: ach! eer ghy oyt verreest,[1549]
Had beter s'moeders buyc u doncker tomb gheweest:[1550]
Hoe is dus mynen troost, hoe is dus mynen roeme
Op eenen nacht verwelckt ghelijck een dorre bloeme.

M a n :

Oft desen dooden mondt noyt Vader Vader riep,[1553]
Dees wiens liefde in myn hert begraven lach zoo diep,
Die letterlijcken stont in myn ghemoet gheschreven,
De Sonne van myn vreucht, de Ziele van myn leven,
Den rechten erfghenaem, en d'aldernaesten oor[1557]
Van al myn rijcke haef, van t'gout in myn thresoor,
Ia t'beelt myns aenghesichts, de wortel die de vruchten
Myns zaets beloofden voort te brengen met genuchten.[1559-60]
‘Wat is ons leven? ach! wat is ons leven oock?
‘Een lieffelijcke bloem, bel, bobbel, damp en roock[1562]
‘Oft smoock, die inde locht verblasen en verswenen[1563]
‘Ghelijc een schauw verstuyft, en ydel vliegt daer henen:[1564]
‘Het duert een wijle maer een tijdeloosen eeuw,[1565]
‘En smelt weer lichter als een witghevlocte sneeuw,
‘Oft als een ijsen beelt, twelck spoedich overwonnen[1567]
‘Syn statua verliest met t'stralen eender Sonnen,[1568]

1543 *wijnbrauwen:* wenkbrauwen.
1546 *eerst:* voor 't eerst.
1548 *wats:* wat is.
1549 *bloet:* kind.
1550 *tomb:* tombe, graf.
1553 *riep:* had geroepen.
1557 *oor:* erfgenaam.
1559-60 de wortel waaruit mijn nageslacht zal voortgroeien..
1562 *bel:* 'n bel, 'n waterbel.
1563 *verswenen:* verdwenen (van Mid. Ned. *verswinnen:* verzwinden, verdwijnen).
1564 *schauw:* schaduw.
1565 *een tijdeloosen eeuw:* 'n tijd die geen tijd is (*eeuw:* tijd).
1567 *ijsen:* van ijs.
1568 *statua:* statuur, stand, wezen.

*
T'is als een blixems licht, dat nau om schijnen pooght
En mist syn heerlijcheydt met dat het sich vertooght,[1569-1570]
Een torts die duerigh schijnt en smeltet al besweken,[1571]
Met dat heur lemmet sparct, met dat sy is ontsteken:[1572]
Hoe vliên ons daghen wech, als waren sy ghevlerckt,
Ons uren zijn bestemt, en onsen tijdt beperckt,[1574]
Ons wieghe werdt ons graf, ons leven is verloren,
Wanneer wy naulijcx zijn wt smoeders schoot geboren.

V r o u :
Dus schreyden d'ouders vast in zulcken harden proef,[1577]
Ons ooghen vloeyden, laes! als twee fonteynen droef,
De suster op heur sus, de broeder op syn broeder
Riep, oft noyt wt den schoot van een verkoren Moeder
Wy beyd waren gheteelt, och! oft wy noyt met smert
En pijn hadden ghedruckt een zelfde moeders hert;
Och! waren wy noyt beyde wt eenen bloet gheronnen,[1583]
Noch noyt door eenen rinc gheraect int licht der sonnen,
Noch van een Vader noyt in syne liefde zoet
Ghewonnen op een Koets, noch met de melck ghevoedt[1586]
Die wt een ader vloot, noch tsamen opghevoestert,
Noch in een wanckel wiegh met pijnen opghekoestert;
Zoo'n had u droevich eynde alst ommers wesen most[1589]
Ons zoo veel zuchten (laes!) noch tranen niet ghekost.
Wat hebdy meer misdaen als wy, dat s'doots verstaelden
Gescherpten schicht met een dees borsten niet doorstraelden?
O helschen Atropos! Wie dacht, wien had ghedacht,[1592-1593]
Dat ghy huns levens draet zout korten desen nacht?
Wy hadden uwe komst wel vlijtich waer ghenomen,[1595]
En niet den zachten slaep met Lethes laten stroomen[1596]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1596 de oude uitg. heeft *stroomen,* (met komma).
1569-1570 *dat nau om schijnen pooght:* dat nauwliks poogt te schijnen; *vertooght:* vertoont.
1571 *torts:* toorts, kaars; *duerigh:* duurzaam, langdurig (ons leven is 'n toorts, die duurzaam schijnt, maar al smelt bezweken).
1572 *lemmet:* pit; *sparct:* fonkelt, uitspat.
1574 *bestemt:* bepaald.
1577 *vast:* voortdurend.
1583 *gheronnen:* voortgekomen (van *rinnen,* vloeien, lopen).
1586 *Koets:* legerstee.
1589 *Zoo'n had:* zo en had ('t ontkennende *en*) *ommers:* immer, dan toch.
1592-1593 *met een:* meteen; *dees borsten:* deze (onze) borsten; *doorstraelden:* doorboorden (*strael:* pijl); *Atropos:* zie vs. 1473.
1595 *waer ghenomen:* opgelet (wij zouden goed op uw komst gelet hebben).
1596 *met Lethes:* met de vergetelheid, de onbewustheid (Lethes zie vs. 10, blz. 145), dus: en de zachte slaap met de vergetelheid niet op ons gesloten oog hebben laten vloeien.

Op ons ghesloten oogh, en noch voort laetst adieu
Dees wanghen eens ghekust, eer uwe vlimme hieu[1598]
En scheyden ziel en lijf wraecghierich vanden andren,[1599]
Voor eeuwich hadden wy noch eens omhelst malkandren.
Ach! saligher ist Lyck t'welck hier light wt ghestreckt
Dat nu den rouwe met heur vleughelen bedeckt,[1602]
Als wy, die treurich om dees droefheyt te verzachten
Ons over stelpen in ons tranen en ons klachten.

M a n :

Tweemael vijf straffen wy (eylaes!) hebben gevoelt,
En worden altijt meer van droefheyt noch bespoelt,
Den Hemel even strengh hout synen boogh ghespannen;
Dies bidden wy verlaet d'Israelijtsche mannen,[1608]
Verlatet den Hebreen, ontsluyt Egyptenlandt,
Op dat sy hunnen God voldoen syn offerhand
Ontslaetse doch van t'Iock van al hun slavernijen,
En wilt ons alle voor een grooter straf bevrijen.

P h a r a o :

Sy vluchten metter ijl van daer het morghenroot
Verrijst, tot daer het licht neerdaelt in Thetis schoot,[1614]
Voor Pluto trecken sy zoo wijt ter hellen neder,[1615]
Tot daer sy nimmermeer en keeren herwaerts weder,
Sy reysen naer t'besneeuwt en t'kout behijselt noort,[1617]
Tot daermen nimmermeer van hun vertrecken hoort,
Sy laten dan den Nyl die overvloeyt vant goede,
Tot daer hun al ghelijc moet drucken d'arremoede:
T'weerspannich slaefs ghedrocht, sy loopen al hun best,[1621]
Die ons ghezont Climaet ontsteken als een pest,
Sy nemen al hun Vee, sy nemen al hun have,
En werden op het velt een spijse voor de rave,
Sy ruymen tghantsche Rijck, sy loopen na hun doot,
En erven Plutos nest voor eenen zachten schoot.

Binnen.

1598 *vlimme:* vlijm, mes.
1599 *vanden andren:* van elkaar.
1602 *den rouwe:* de rouw bedekt 't lijk met z'n vleugelen.
1608 *verlaet:* laat vertrekken.
1614 *in Thetis schoot:* in zee (zie vs. 739).
1615 *Pluto:* de Grieks-Romeinse god van de onderwereld.
1617 *behijselt:* beijzeld.
1621 *ghedrocht:* 'n monsterachtig volk.

DEN REYE DER ISRAELITEN ZINGHEN.

Hebreen speelt s'Hemels lof
Nu op u luyte schoone,
Adieu Misraijns Hof,[1629]
Adieu Memphidis Throone.[1630]
Adieu Egypten-landt,
Adieu Rijcx-staf en Kroone
Die Nylus sandich strandt
Beheerscht door Pharaone.
Adieu tyrannich jock,
Adieu dienstbarich Gosen
Waer wt de Heer ons trock
Door Aaron en door Mosen.
Israël wil tbelooft
Canaan nu ghelucken.[1639-40]
Daer Iuda syn voorhooft[1641]
Zal met een Kroone drucken,
Daer Iuda onder t'licht
En t'wanckel rondt der Manen[1643-44]
Syn Stoel en Zetel sticht
By tstroomen der Iordanen.
Ghy Philistinen haest,[1647]
En ghy o Iebusiten![1648]
Met Amalec verbaest
Maect plaets met d'Ammoniten.
De Koningh Iuda komt[1651]
Preuts in u schoenen treden,[1652]
O luystert! hoe hy tromt,[1653]
En naerdert met syn schreden.
Dat dynen hooghmoedt daelt
Voor die syn Rijck wil vesten

1629 *Misraijns:* zie vs. 1211.
1630 *Memphidis:* zie vs. 1335.
1639-40 Aan Israël zal 't beloofde Kanaän nu ten deel vallen.
1641 *Iuda:* de voornaamste stam van de Israëlieten; zie vs. 1651.
1643-44 ‘onder 't licht en 't wisselend rond van de maan’; dit doelt op de volle maan, waarbij de Israëlieten uit Egipte trokken.
1647 *haest:* weldra, gij maakt spoedig plaats.
1648 *Iebusiten:* die de stad Jeruzalem bewoonden.
1651 *De Koningh Iuda:* Juda de stam, uit wie 't koningshuis van David voortkwam; ook met zinspeling op de Messias (uit 't huis van David).
1652 *Preuts:* fier, met edele hoogheid; *in u schoenen treden:* uw plaats innemen.
1653 *tromt:* dreunt.

*
Ghelijck den blixem straelt
Vant Oosten tot den Westen.[1657-58]
V Grentzen open sluyt
Voor onsen Prins personich,[1660]
En laet tot roof en buyt
V melck en uwen honich.
Iordaen die vanden tsop[1663]
Der heuvelen komt bruysschen,
Steect u blau hoornen op,[1665]
En laet u bobbels ruysschen,
Golft in d'azure Zee,
Zeght d'Oceaensche baren
Hoe Iuda op u Ree
Komt synen Throon pilaren.[1670]
Sinai maect dy ree,[1671]
Want op u hooghte steylich
Wil smoocken doen d'Hebree
Syn brant-offeren heylich.
Dat Horeb eewich staet
Gheresen onder t'Maenschijn,
En tuyght wie heeft ghedwaet[1677]
De tranen van ons aenschijn.
Mensch stappen zullen eer[1679]
Des Hemels circkel meten,
Dan hunnes Koninghs eer
Israel zal vergheten.
Den Enghel maect het spoor,[1683]
O laet ons niet verslappen,
Ons Leyds-lien treden voor,
Wy volghen hunne stappen.

Binnen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1670 *Throon pilaren:* de oude uitg. heeft *Throonpilaren*.
1657-58 zo snel en krachtig, als de bliksem (van de komst van Kristus gezegd in Matth. 24:27).
1660 *personich:* in persoon.
1663 *tsop:* top.
1665 *u blau hoornen:* uwe blauwe vruchtbare wateren. (in de oudheid sprak men van de horens van 'n riever, als zinnebeelden van vruchtbaarheid).
1670 *pilaren:* vestigen (op pijlers).
1671 *dy:* u.
1677 *ghedwaet:* gewist (van *dwaen*).
1679 *Mensch stappen:* mensestappen.
1683 *Den Enghel:* de Engel Gods die voor Israël's leger uitging (*Uitt.* 14:19).

PHARAO den Koningh. ALBINUS Velthooftman met syn heir-legher.

P h a r a o :
Die niet ontziet den roem syns Scepters te bevlecken,
Mach doen als Pharao, en laten henen trecken
De Slaven van syn Rijc, die onder s'Hemels wiel[1689]
Den Koningh eyghen zijn met lichaem en met ziel,[1690]
Die steeds ghehouden zijn den Koningh toe te wijden
De vruchten van hun sweet, en hongher zelfs te lijden,
De Slaef die s'Princen hooft met een ghemarmort dac
Moet overwelven s'daeghs, en onder t'Hemel-vlack
Zelf slapen al den nacht, en dobbel wert vergouden,[1695]
Wanneer by synen loon hy t'leven mach behouden,
Oft rekent synen Heer hem tschuymsel vander aerdt,[1697]
En is hy op de helft nau zoo vele eeren waert,[1698]
Geen vrijheyt komt hem toe, ten zij hy't mach verwerven
Door synes Koninckx gonst, oft eyndelijc door syn sterven.
Vast hebben dees Hebreen verdobbelt snoo en valsch[1701]
T'Ioc van hun dienstbaerheyt gheschoven vanden hals,
Door toverkonst huns Gods, diet scheen ons zou verdelgen
En heel Egypten in syn toornicheyt verswelghen,
Zoo nu syn rechte hant verlamt is noch verkort,
Hy neem de hantschoen op die hem gheboden wort.
Sy zijn wel wt t'ghesicht, maer noch niet wt myn handen,
Noch wt hun slavernij, al schijnense wt de banden
Vant slaefsche Iock te zijn: Sy werden na ghedraeft,
En éer den vlugghen tijdt de bleecke Son begraeft,
Zie ick hun achterhaelt en onverziens bedroghen,
Ghelijc de voghel t'net wert over thooft ghetoghen,
En als int bladich bosch zoo schielijc t'bloode Hert
Beschreyt syn vrijheydt, alst in stricken is verwert,
Zoo zal ooc al betraent theyrlegher der Hebreeuwen
Hun vrijheyt zien berooft voor allen tijdt en eeuwen.
Tsa Hooftman, waerwaerts ist dat sy ghetoghen zijn?

H o o f t m a n :
Ontziende t'bloedich stael des preutschen Philistijn,[1718]

1689 *s'Hemels wiel:* de omwenteling van 't hemelruim.
1690 *eyghen zijn:* eigendom zijn van.
1695 *dobbel wert vergouden:* dubbel en dwars wordt beloond (*vergouden:* vergolden).
1697 *oft:* als, indien.
1698 *En* is hier weer ontkenning bij *nau*.
1701 *vast:* reeds; *verdobbelt snoo:* dubbel snood.
1718 *preutschen:* fiere.

Heer Koningh, al verbaest begaf sich desen swerme[1719]
Daer t'rood Arabisch Meirs gekromden woesten erme[1720]
Dit Rijck ten deel omvanght, en de woestijne dreyght,
Ghewapent naulijcx, sy om strijden niet gheneycht
En schenen, noch bequaem ten minsten hun vijanden[1723]
Het half ghelaet te bien, ick late staen hun tanden
Te breken met ghewelt: indien ghy desen Rey[1725]
Vervolght, ghenadich Vorst! voort oorlooghs velt-gheschrey
Sy raken inde vlucht, en reppen tsaem hun zolen,
Als Schaeps-kud die de Wolf het herte heeft ontstolen,[1728]
Om gheen beschermen denckt, maer van een bende haest
Wel hondert benden maeckt, en vluchtet al verbaest.[1730]

P h a r a o :
Wel aen de rossen toomt om gheenen tijdt verzuymen.[1731]

H o o f t m a n :
Sy briesschen, en tghebit huns breydels doen sy schuymen,
En zijn met strijdschen moedt ghespannen int gareel,
De waghens toegherust, en t'Legher al gheheel
Ghehelmt, ghestoct, ghestaeft, vierkantich in slach-orden
Verlangt wanneer den tocht zal aengevangen worden.

P h a r a o :
Zo treed de Koning voor, op trommel en trompet![1737]
De wapenroovers noot tot tbloedighe bancket,[1738]
Dat elc syn hielen licht, t'is gheenen tijt om hincken,
Nu int bestoven velt Mars synen schilt doet blincken,[1740]
Krijght onder syn banier, hy leyt u aenden dans,[1741]
Des overwinners hooft omvlecht den Lauwer-krans,
Den wegh is al ghebaent, dus laet ons niet verslappen,
Zoo verr te vinden is het spoor van hunne stappen.

Binnen.

1719 *al verbaest:* heel beangst.
1720 Waar de kromme woeste arm van de rode Arabiese zee (*t'rood Arabisch Meirs* als een woord te beschouwen).
1723 *ten minsten:* ook maar.
1725 *desen Rey:* deze troep.
1728 *het herte:* de moed.
1730 *Wel hondert benden maeckt:* de ene troep slaat uit elkaar in verstrooiïng.
1731 *om.... verzuymen:* om.... te verzuimen.
1737 Ga dan de koning vooruit op trommelslag en trompetgeschal.
1738 *De wapenroovers noot:* nodig onze soldaten, die de wapenbuit (van de Israëlieten) zullen krijgen.
1740 *Mars:* de Romeinse oorlogsgod.
1741 *Krijght:* oorlogt.

CHOOR

Die den Hemel derf bekrijghen,[1745]
Zal wel voor een wijl opstijghen,
  Even als Neptunus vocht[1747]
  Worpt syn baren na de locht,
Die van zelf in korter stonden[1749]
Weder vallen in d'afgronden,
  Oft ghelijck een vlam gheswimt[1751]
  Licht op na den Hemel klimt,
Diemen wederom sich zelven
In syn asschen ziet bedelven:
  Want de groote goetheyt Godts
  Latet wel den Koningh trots
Op het hooghste en even dolle[1757]
Woeden, doch wanneer hun rolle
  Is ten wtersten vol-speelt,
  Opt Theatrum ghetoneelt,[1760]
En wanneer hy met berommen[1761]
Meynt ten hooghsten zijn gheklommen,
  Stoot den Godlijcken Monarch
  Hem afgrijsich vanden berch,
Hoe hy was den Hemel naerder
Hoe den val hem is te swaerder,
  Hoe hy meerder opwaerts steegh
  Hoe hy dieper valt om leegh,
Hoe hy meerder rees verkorselt[1769]
Hoe hy platter valt vermorselt.
  Dit blijct aen Pharao straf,[1771]
  Die zoo blind'lingh loopt na tgraf,
Die in s'Heeren straffe tijdich[1773]

1745 *bekrijghen:* beoorlogen.
1747 *Neptunus vocht:* de vochtige zee.
1749 *in korter stonden:* in korte tijd.
1751 *een vlam gheswimt:* 'n snel opschietende vlam (*gheswimt:* om 't rijm voor *geswint?* of 't oude zwakke deelw. van swimmen: zwemmen?).
1757 *even dolle:* heel dol.
1760 op 't speeltoneel der wereld.
1761 *berommen* (= *brommen*): pralen.
1769 *verkorselt:* in koppige hoogmoed.
1771 Hier en bij vers 1781 staat in de oude uitgave 'n handje; dit betekent waarschijnlik dat vs. 1771-1781 de toepassing van de algemene zedeleer aangeven; dus de moraal van 't betoog (vgl. *Gulden Winckel*, de aanhalingstekens); *straf:* sterk, duidelik.
1773 *straffe tijdich:* tijdelike straf.

Blijft verstoct, versteent partijdich,[1774]
Daer een yeder roe als vrient
Hem tot beteringhe dient:
Want de strengheyt Gods ten lesten
Yder een kastijdt ten besten,
En syn gheessel al begrijst[1779]
Op een grooter roede wijst.
Wie dan in der Sonnen luyster
Sluyt syn ooghen in het duyster,
Wie d'aenkloppers van tghemoet
S'herten deur niet open doet,
Wie zoo vele donderslaghen
Luyden laet voor ydel vlaghen,[1786]
Op het onversienste balt[1787]
S'Heeren blixem overvalt:
Ghelijck desen Koningh prachtich[1789]
Die gheen teyckenen aendachtich[1790]
Mochten leyden wt den tret
Van syn obstinaet opzet.
Dies de Heere t'eenemalen
Hem ontrect de helder stralen
Van syn Hemelsch aenghesicht,
En verduystert hem int licht,
In verkeertheyt overgheven,[1797]
Tot hy eyndelijck ghedreven
Even als een roerloos schip
Drijft al blind'lingh op de klip
Van syn overgheven boosheyt,[1801]
Van syn stoute goddeloosheyt,
Inden afgrondt en t'verleyt[1803]
Van syn overgheventheyt.[1804]

1774 *partijdich:* vijandig.
1779 de gesel, de straffen van God die Farao al betreurd heeft (de tien plagen) wijzen op groter straffen, als ie versteend blijft; *begrijst:* bejammerd.
1786 dreunen laat alsof 't ijdele vlagen zijn.
1787 *balt:* plotseling.
1789 *desen Koningh prachtich:* deze pralende koning.
1790 *aendachtich:* met opmerkzaamheid, zodat ie er z'n aandacht genoeg aan wijdde.
1797 helemaal overgegeven aan de boosheid.
1801 *overgheven boosheyt:* bandeloze boosheid (waaraan ie zich heeft overgegeven).
1803 *en t'verleyt:* en de verdwaling van zijn uiterste boosheid.
1804 *overgheventheyt:* overgegevenheid aan de boosheid.

Het vijfde ende laetste deel

FAMA, oft tblasende Gherucht.[*]

T'heir-legher Israels (dat God zelfs had gheleydt[1805]
Onder syn vleugh'len wt d'Egyptsche dienstbaerheydt,
Dat God s'nachts voorghing in een vierighe Colomme
En s'daeghs in eene Wolc) Pharao wederomme[1808]
Had eyndlijc achterhaelt, en met syn oorloghs-heir
Omringt tusschen tgheberght en tusschen t'roode Meir,
Dat met de Sonne quam de duysternis verrasschen,[1811]
Sich spieghelden verbaest in zoo veel harrenasschen,
In zoo veel yser-blau, dies riepen sy, ten helpt,[1813]
Wy blijven tzamen hier in droefheyt overstelpt,
Wy zijn besloten van tgheberghte en vande baren,[1815]
Van zoo veel oorloghs-volc en toegheruste scharen:
Ha Amrams sonen snoo! die ons zoo onbedocht[1817]
Vervoert, hier op een graf en kerc-hof hebt ghebrocht:
O salich waren wy in arbeyt en in slaven
Eer in Egyptenlant ghestorven en begraven:
Verraders vanden Rey en tLegher der Hebreen,[1821]
Een yeder wreec sich zelf en worp den eersten steen.
Ghelijck de Reysighers (als in d'azure golven
Van eenen waterbergh bedeckt wort en bedolven
Het vlottich schip, wanneer sich Boreas verheft,[1825]
En tgolvich driftich hout met groene baren treft)[1826]
Den Schipper dreyghen vast, zoo voor de stuere winden[1827]
Hy't opgheblasen zeyl wil strijcken noch ontbinden:

* *Fama:* De Romeinse godin van de faam, 't alles verbreidend gerucht.
1805 *zelfs:* zelf.
1808 Farao had eindelik 't leger van Israël weer ingehaald.
1811 de rode zee die, toen de zon kwam (*met de Sonne* = met dat de zon).
1813 *riepen sy:* riepen zij n.l. de Israëlieten; *ten helpt:* 't helpt niet (*t'en helpt*), er is geen uitkomst.
1815 *besloten:* omsloten.
1817 *Amrams sonen snoo:* boosaardige zonen van Amram (Mozes en Aäron); *ons zoo onbedocht vervoert:* ons zo onbezonnen misleid.
1821 *Rey:* schaar.
1825 *vlottich:* drijvend; *Boreas:* Noordewind.
1826 *tgolvich driftich hout:* 't op de golven drijvende schip (*hout*).
1827 *vast:* gedurig.

*

D'een met een bleec ghelaet na tleven vast de doot[1829]
Afschildert, d'ander klaeght dat in Thetidis schoot[1830]
Hy vint syn duyster tombe, en d'ander dat syn leven
Ontijdelijck hy moet den baren overgheven,[1832]
Dat ondertusschen heeft den Zeeman al ontrust[1833]
Ghenoegh te doen eer hy d'een stilt en d'ander sust.
Zoo oock in desen storm d'Israelijtsche Hoeders
Aaron en Moses beyd vertroosten hun ghebroeders,
En roepen, Mackers denct dat uwen Koningh leeft,
Die midden in s'doots noot de syne t'leven gheeft,
T'is eenen vasten gront, en twijffelt niet zoo wancker,[1839]
Vest u gheloove op hem, en worpt der hopen ancker
Op Gods almachticheyt, die tsteyl gheberghte kan
Tot dalen platten, en verdrooghen d'Ocean.
Den jonghsten toont hoe hun den Hemel is te goede,[1843]
En slaet met syne doode en levendighe roede[1844]
Het woeste baergheplots dat sich verdeylet stuer,[1845]
En wederzijden maect een roo robijnen muer,
Een schutsel van crystal, en nemet syn afscheytsel[1847]
Zoo wijt dat midden blijft een guldich zant plaveytsel,[1848]
Een droogen vloer geschelpt, waer op dees Leytslien voor[1849]
Tgantsch Legher volghen doen hun stappen op het spoor.
O zeldsaem wonderwerc! wie zal ick best ghelijcken[1851-vlgg.]
Israel die zoo haest een plaetse vint om wijcken,
Als by de watervloet, die stroomich op ghehoopt
Een leegher diepte vint en snellijcken verloopt.
Terwijlen dus d'Hebreen (spijt t'wesen der natueren)[1855]
Vast dweerssen dese straet van crystalijne mueren,

* TEKSTKRITIEK: vs. 1842 *d'Ocean*. (met punt); de oude uitg. heeft *d'Ocean,* (met komma).
1829 *na tleven:* naar 't leven, volkomen lijkend; *vast:* al.
1830 *Afschildert:* nabootst, gelijkt; *in Thetidis schoot* (zie vs. 739).
1832 *Ontijdelijck:* ontijdig, vóór z'n tijd.
1833 *Dat ondertusschen:* zodat ondertussen; *den Zeeman al ontrust:* de overal lastiggevallen zeeman.
1839 *wancker:* wankel, wankelmoedig.
1843 *Den jonghsten:* de jongste (van beiden), Mozes.
1844 *doode en levendighe roede:* Mozes staf was in 'n slang veranderd geweest.
1845 *stuer:* star, stijf (als 'n muur; zie Uitt. 14:22).
1847 *syn afscheytsel:* zijn scheiding.
1848 *guldich:* gouden.
1849 *voor:* voorop.
1851-vlgg. *wie zal ick best ghelijcken Israel:* waarmee (met wie) anders zal ik 't beste Israël vergelijken, als met de watervloed.... (Israël gaat door die droge bedding als 'n snelle watervloed); *haest:* spoedig; *leegher:* lager.
1855 *spijt t'wesen der natueren:* ondanks de aard v.d. natuur, tegen de natuur in van 't water.

Roept d'een, de Zee is droogh, en t'water even vocht
Hanght ick en weet niet hoe tot boven inde locht,
En d'ander krijst, wats dit? t'roo meir schijnt opgeblasen,
Thetis ciert heur parruyck in dese spieghel-glasen:
Waer toe met schepen meer ghevloten over t'nat,[1861]
Wanneermen doorgaens vint zulck eenen drooghen pat?[1862]
Waer toe dient doch t'compas en d'opgespannen zeylen,
Oft grondloos diep-loot om de diepten met te peylen?[1864]
Dus in verwonderingh treet vast t'heyrlegher voort,
En vindet sich drooghs voets van d'een op d'ander boort
Behouden op het strant, dies Pharao verbolghen
Verkiest den zelfden pat om flocx hun t'achtervolghen
Met al syn wapentuygh, met al syn krijchs ghewelt,
En is nau int ghebiet van t'zandich Zeeusche velt[1870]
Oft den Hebreeuschen God beghinnet sich te belghen,
Die om hun in een graf te zamen te verswelghen,
Een slincx onweder van den Hemel nederworpt,[1873]
Dat t'slibberich gheberght weer in syn holte slorpt,[1874]
Dat yder over hooft en hals int diepste sobbelt,[1875]
En komen door tghegolf eens eyndlingh opghebobbelt[1876]
Met eysselijck gheschreeu, half levende en half doot:
De dooden zijn alree meer als der golven vloot:[1878]
D'een roept Osiris, o! helpt my te boven klemmen,
En d'ander, help Isis, op dat ick't mach ontswemmen,
D'een is met tharnas swaer ghezoncken inden gront,
D'een hout sich aende Koets, oft aen de wielen ront,
En d'ander al verbaest, om boven t'water wacker[1883]
Noch thooft te houden op, grijpt synen naesten Macker
En zincken beydegaer: de Zee die altijt woelt,
Wat noch te boven drijft voorts inden afgront spoelt.[1886]
Den Prince vanden Nyl, die in syn Koetse deftich,

1861 *ghevloten:* gevaren.
1862 *doorgaens:* van 't begin tot 't einde.
1864 *grondloos:* dat geen grond vindt.
1870 *Zeeusche velt:* veld van de zee; (*zeeuws:* de oorspronkelike vorm van 't bijv. naamw. waarvoor wij hebben overzees).
1873 *slincx:* boosaardig.
1874 *t'slibberich gheberght:* t'slibberig watergebergte.
1875 *sobbelt:* struikelt, heen en weer slingert.
1876 en ze komen ten lange laatste (*eyndlingh*) omhooggebobbeld.
1878 *meer als der golven vloot:* talrijk als de massa van de golven (*vloot:* wat samen voortstroomt, voortvliet).
1883 *verbaest:* beangst.
1886 *voorts:* voort, weg.

Wert voorts getrocken van sneeu witte hengsten heftich,
Vervloeckt de troubel Zee, de golven zout gheswint,
Den Hemel en de locht, de blixems en de wint,
En om ontijdlijc noch de bleecke doot t'ontvlieden,
Derf hy den dullen storm thooft even dapper bieden,
En stijght de baren op, en krijschet, oft ghy schuymt,
Voor desen gaffel spits de wech na t'strant opruymt,
Ick ben Neptunus zelf den God van dese stranden,
Ontziet myn blauwe spriet met dry ghescherpte tanden:
Gy bruyscht, gy swalpt, en krielt, ziet wie gy rebelleert;
Ick bent, die op het diep van uwen stroom laveert.
Den Ocean en past op vloecken noch op schelden,
Syn dreygementen dweers en moghen hier niet gelden;
Na dat hy zevenmael met t'woest ghetuymel vocht,
Syn voorhooft heeft gheberght ten wolcken inde locht,
En weder zevenmael ghedaelt is inde vesten
Vant grondeloose diep, hem eyndelijck ten lesten
De vochticheyt verswaert, ja alle hoop berooft,
En in heur grimmicheyt delft over hals en hooft.
Ick gheef te dencken voorts, de Hebreen diet aenzagen
Hoe hunnen vijant lach zo kortelingh verslaghen,
Hoe God zo lichtelijck den pratten hooghen moet
Pharaos had ghedempt vertreden onder voet,
Oft niet een yders tongh van vrolijcheyt ontspronghen,
Den drymael hooghen lof des Hemels heeft ghezongen,
Als sy aenschouden vrij van s'Koninex wreetheyt straf,
Dat hun verlossingh werdt Pharao tot een graf,
Diens korten ondergang, diens droevich treurspel even
En onversienste doot hun strecte tot den leven.
De winden en het Meyr goetjonstich wierpen ruyt
D'Egyptsche wapeningh weer aenden oever wt,

1889 *de golven zout gheswint:* de snelle zoute golven.
1891 *ontijdlijc:* buiten z'n tijd (t' was nu zijn tijd van sterven).
1892 *derf:* durft; *even:* heel.
1893 en krijst (tot de zee) wat gij ook schuimt, ruim de weg open voor deze spitse gaffel (zie volgende verzen en aant. vs. 773 en blz. 136 aant. op vs. 6); *opruymt:* ruim open, maak open.
1899 *Den Ocean en past:* de zee let niet op.
1900 *dweers:* zijn dwarse, verstoorde dreigementen.
1901 *t'woest ghetuymel vocht:* 't woeste tuimelende water ('t vochtige getuimel).
1902 met de woeste golven omhoog in de lucht is geworpen (*gheberght:* geborgen).
1908 *zo kortelingh:* in zo korte tijd.
1915 *korten:* snelle, spoedige; *even:* juist.
1917 *goetjonstich:* goedgunstig; *ruyt:* ruw, met geweld.

Wierp harnasch schildt en sweerdt juyst den Hebreen in handen,
Daer sy eerst werden met ghedreygt van hun vijanden:
Dit heb ic zelf ghezien, dit heb ic zelf ghehoort,
En deylt een yeder voor de zuyver waerheyt voort,[1922]
Veel wijder alsmen ziet Son, Maen, en Sterren blincken
Zal ic dees nieuwe-maer met myne tromp doen klincken.[1924]

Binnen.

HYMNE OFTE LOF-ZANGH VANDEN ISRAËLIJTSCHEN REYE.

1
Nu zinght, nu speelt, nu reyt en danst,
Nu looft den Heer der Heeren
Die ons met d'overhant bekranst,[1927]
Vlecht hem een kroon van eeren,
Hy is die al de banden van
Ons slavernije breken kan,
En onsen rou in vrolijcheyt verkeeren.[1931]
2
De Heer ghedenct aen syn verbondt
Over syn wtverkoren,[1933]
Looft hem met ziele, tongh, en mondt,
Die Israel staet voren,
Die Iacobs Huys in dienstbaerheyt
Onder syn schaduwe bespreyt,
Prijst synen Naem, en wilt nu vreucht oorboren.[1938]
3
Hy is den God van Abraham,
Isac en Iacob machtich,[1940]
Die nu tot Koningh salft den stam,
Den stamme Iuda krachtich,
Die ons na tzoet beloofde Landt
Gheleydet door syn stercke handt
Om heerschen int landt Canaan eendrachtich.
4
Int Landt daer melck en honich vloeyt,
Daer de Iordaen beneven
Stroomt, die wt zoo veel beecxkens groeyt
Vant steyl gheberght verheven:[1949]

1922 *deylt:* deel et.
1924 *tromp:* trompet, bazuin.
1927 *d'overhant:* d'overwinning.
1931 *rou:* leed.
1933 *over:* ten gunste van, met.
1938 *oorboren:* genieten.
1940 *machtich:* de machtige God van....
1949 van 't steil verheven gebergte (vloeiend).

Daer als de baren van der Zee[1950]
Oft t'zant der stranden nu alree,
T'zaet Israels doet syn vijanden beven.
5
Looft desen Krijghshelt onvervaert,[1953]
Die paerden, ros en waghen,
T'ghewapent heir met schilt en swaert
Heeft mannelijc verslaghen,
Met den verstocten Koningh trots,[1957]
Bout op dees klip en stercke rots,
Die niet en swicht voor stormen en zee-vlagen.
6
Den root-schaerlaken mantel breyt[1960]
Vant roode Meir hy scheurde,
En heeft gult-zandich gheplaveyt[1962]
Een effen straet waer deur de
Hebreen ontweken hun misval,[1964]
Tusschen twee mueren van crystal,
Daer Pharao den laetsten zucht betreurde.
7
Pharao die ons op de hiel
Vervolghde met syn scharen
T'zee-water stormich overviel[1969]
Met tswalpen vande baren,
Die t'voorhooft berghden int ghestert,[1971]
Inden afgrondt vernedert wert,
Speelt s'Heeren lof op harpen en op snaren.
8
Pharaos wimpelen ontdaen[1974]
En zaghmen niet meer swieren,
Noch tbloedtzeyl van syn oorloghs vaen,
Noch al syn roo banieren,
Syn wapens en gheslepen stael
Zonck met syn rustingh altemael,
Wilt hem opt plat van syn Altaren vieren.[1980]
9
Bout al u hoop op desen Steen,
Bout u gheloove vaste[1982]

1950 waar zo talrijk als de baren....
1953 deze en de volgende stroof uit Loflied van Mozes (Uitt. 15:3, 4, 5).
1957 Bouw op deze sterke rots (God).
1960 de breeë roodscharlaken mantel.
1962 *gult-zandich:* goudzandig, zie vs. 1848.
1964 *misval:* ramp, ongeval.
1969 't stormende zeewater overviel Farao.
1971 Hij (de Koning) die 't voorhoofd ophief tot in 't gesternte.
1974 de ontplooide vanen van Farao.
1980 *wilt hem:* wil God de Heer (als in 1973).
1982 *u gheloove vaste:* uw vast geloof.

Op den Monarche der Hebreen,
Die Pharao verraste,
Die des Tyrans voornemen schort,[1985]
Den hooghmoedt van hun vleughels kort,
En met syn stercke schouders ons ontlaste.

In koper, steen, noch yser hart,[1988-vlgg.]
Alleen niet dees weldaden
En prent, maer schrijft ooc in u hert
Gods goetheyt vol ghenaden,
Die ons s'doodts muyle heeft ontruct,
Groen Palm en Myrte tacken pluct,
Kroont, ciert, en vlecht u hooft met Lauwer-bladen.

MOYSES doet syn offerhande ende spreect:

Dwijl Israel ontruckt is wt syn slaefsche banden,
Zoo stijgh ten Hemelwaert ons herte met tghesmoock
Van desen Altaer, als een lieffelijcken roock
Ontfangt o Heer! ontfangt dees heylighe offerhanden.
Ontfanght dees offerhand tot een dancbarich teycken
Oft schoon den teeren mensch niet anders wedergheeft[2000]
Dan tghene hy (eylaes!) van u ontfanghen heeft,
Syn swacke sterffelijcheyt niet hoogers mach bereycken.
Ghy zijt de volheyt zelf, de spruytende fonteyne
Die overvloeyt van tgoede: o mensch! die niet en hebt
Yet goets, als tgheen ghy wt dees zuyver borne schept,
En zijt niet van u zelfs als stof en asch onreyne.[2006]
Wat offert ghy den Heer? niet anders als den lof der
Oprechter lippen vroom voor syn weldadicheyt,
Twelc God veel meer behaegt als boc, stier, kalf of geyt,
‘Een dancbaer hert is hem den aenghenaemsten offer.[2010]
T'is God die't al wt *Niet* heeft door syn woort geschapen
Die't wonderlijc gheheel ghegheven heeft den eysch,[2012]
Ghewelft, ghebout, gheciert ghelijc een schoon Palleys,
De Stieren hooren hem de Kalveren en Schapen.
Niets isser zoo gheringh of t'is van hem ghevloten,

1985 *schort:* opschort, verhindert.
1988-vlgg. prent, grift deze weldaden niet alleen in koper.... (*En prent:* ‘en’ ontkenning bij ‘Alleen niet’).
2000 *teeren:* zwakke.
2006 gij zijt niets uit u zelf als onreine stof en as.
2010 Deze regel, door 't aanhalingsteken vooraan aangewezen (vgl. blz. 206) bevat de kern van Mozes' gebed en toespraak (zie Markus 12, 33).
2012 *den eysch:* z'n eis, wat em naar z'n wezen toekomt.

Hy hevet al ghemaect, o groot is uwen lof!
Die't al hebt rijckelijck ghebouwet zonder stof,[2017]
Zoo ghy in uwen raet verholen hadt besloten.[2018]
Heer, dit bekennen wy noch eenmael met verlanghen,
Wat wy op den Altaer in vyer en vlammen root
Onsteken, is ghevloeyt wt uwen milden schoot,[2021]
Ia hebben ziel en lijf van u, o God! ontfanghen.
Den offer komt u toe, die Heer verteert tot asschen,[2023]
Neemt dat u toebehoort: den Altaer toebereyt
Alleene zij tbewijs van onse dancbaerheyt,
Dat ghy ons aenschijn van de tranen hebt gewasschen.
Dat ons ghemoet u vyert inwendich na den gheeste,
En dat ons herte brant, ghelijck als in s'vuyrs gloet
Opt heylighe ghesteent ons offerhande doet,[2029]
En dat wy uwe Wet betrachten aldermeeste.
Zo dicwils als het bloet der bocken zal besprenghen
Des Altaers hooghe plat, zal ick ghedencken aen
Hoe wy de straffe hant ws Enghels zijn ontgaen,[2033]
Waer door ghy tzamen ons wout wt Egypten brengen.
Ic zal ghedencken hoe om Pharaos verdinsten[2035]
Al d'eerstelinghen van gheheel Egyptenlant
Van menschen en van vee door uwe stercke hant
Gheslaghen werden van den meesten tot den minsten.[2038]
En hoe ghy ons verlost hebt wt de tyrannije
Van desen Koningh, die om syn hartneckicheyt
Met synen hooghmoet nu int Meir begraven leyt,
Waer door wy zijn ontboeyt van al ons slavernije.
O Heer, bereyt den wegh, en trect noch voor ons henen,
Ghelijc ghy tot noch toe ghedaen hebt goedertier,
Des daeghs in eene Wolc s'nachts in een vlammich vier
Waer in ghy my ooc zijt op Sinai verschenen.[2046]

2017 *zonder stof:* uit 't niet.
2018 *in uwen raet verholen:* in uw verborgen raadsbesluit.
2021 *onsteken:* ontsteken, in brand steken (*on-* in plaats van *ont-* is evenals in 't Midd. Ned. heel gewoon, vooral vóór *s*).
2023 *Den offer.... die:* 't offer dat, o Heer....
2029 *'t heylighe gesteent:* zie vs. 1340.
2033 *ws Enghels:* van uw Engel (die dodend rondging, zie vs. 1471).
2035 *verdinsten:* verdiensten, schuld (*verdinstcn:* verkorting van *ie,* zo als *hild* voor *hield*).
2038 *van den meesten tot den minsten:* van de hoogste tot de laagste.
2046 *op Sinaï:* God is aan Mozes op de berg *Horeb* verschenen, ook de *Sinaï* wordt in de H. Schrift *Horeb* genoemd; waarschijnlik waren *Horeb* en *Sinaï* verschillende delen van 't Woestijngebergte.

*

Vertzaeght voor onse komst de stoute Philistijnen,[2047]
Quetst hunnen preutschen moet, o Heer, blijft onsen borght[2048]
En onsen schilt, op dat wy moghen onbezorght
Gheraken door de dorre Arabische woestijnen.
Op dat wy eyndelijc eens moghen triumpheren
Int Lant van Canaan, en dat wy uwe Wet,
V offerhanden daer reyn zuyver onbesmet,
En ons beloft voldoen, tot ws naems prijs en eeren.

Binnen.

CHOOR

S'Hemels goetheyt die voorhenen
Ons Voorvaders heeft beschenen
Is hier opt Toneel herspeelt,
En na t'leven afghebeelt.
Tijt noch de verghetenissen[2059]
Hoort wt ons ghemoedt te wissen
Dees weldaden overgroot
Neerghedaelt wt s'Hemels schoot.
Doch wanneer wy zien veel milder[2063]
Wat den Goddelijcken Schilder
Hier met naect af conterfeyt,
Raect dit in vergetenheyt,
En vertoont sich veel gheringher,
Wanneer dit ons met den vingher
Wijst opt ware wesen bly
Van dees Hemel-schildery,
Op een grooter weldaet leerlijck[2069-2071]
Die door Iesum Christum heerlijck
Ons zoo rijckelijc beschijnt,

* TEKSTKRITIEK: vs. 2047 *Philistijnen;* de oude uitgave heeft *Philistinen* (zie ook aant. op vs. 1127 en 1245).

2047 *Vertzaeght:* doe sidderen, (deze stroof uit 't loflied van Mozes, Uitt. 15:14, 15, 16).

2048 *Quetst hunnen preutschen moet:* vernietig hun overmoed.

2059 *de verghetenissen:* de vergetelheid.

2063 *milder:* levendiger, natuurliker (zie Gulden Winckel LXXIV, vs. 11).
vlgg. Doch wanneer wij zien wat de Goddelike Schilder (God die ons dit afbeeldt) hiermee naar 't leven afbeeldt (*naect af conterfeyt*), moet dit (deze verlossing van Israël) in vergetelheid raken (tegenover de verlossing van 't mensdom door Jezus Kristus).

2069-2071 *Wijst opt.... leerlijck:* leert ons 't ware blije wezen, de eigenlike bedoeling van deze hemelse schildering, n.l. op groter weldaad....; *leerlijck:* op 'n leerzame wijze.

Dat de schaduwe verdwijnt:[2074]
Want wanneer de Sonne luystert,[2075]
T'Manen-zilver wert verduystert,
T'bleecste voor het helderst swijct,[2077]
T'minste voor het meeste wijct:[2078]
Om den zin hier van te mellen[2079]
D'een wy teghens d'ander stellen.
Nu het Rijck Egypten is[2081]
Oft beteyckent duysternis,
Daer in sware slavernije
Iacob onder d'heerschappije
Pharaonis met gheklagh
Droevelijck in boeyen lagh:
Maer door tGoddelijc verweire[2087]
Werden sy door t'roode Meire
Tzaem verlost wt dees spelonc
Als den Pharao verzonc
Met syn schilden en syn swaerden,
Met syn ruyters, volc, en paerden:
Even laghen wy verstrict,[2093]
Leelijc in ons bloet verstict,
Onder Satan, Hel, en Sonden,
In s'Doodts banden vast ghebonden,
Maer door s'levens klaer Fonteyn
Onsen Salichmaker reyn,
Als hy in het laetst der daghen
Aen het Cruyce wert gheslaghen,
Werden wy door syn bloet roodt
Vrij van Sond, Hel, Duyvel, Doodt,
Door syn goetheyt vol ghenaden
Afghewasschen ons misdaden:
Niet verlost als Iacob bloot[2105]
Van een tijdelijcke doot:

2074 *schaduwe:* voorafbeelding (Israël's verlossing is 'n *schaduw* 'n schilderij van de verlossing van 't mensdom).
2075 *luystert:* schittert.
2077 *swijct:* bezwijkt.
2078 *minste:* 't laagste wijkt voor 't hoogste (zie vs. 2038).
2079 *mellen:* melden.
2081 *Nu:* welnu.
2087 *verweire:* verweer, bescherming.
2093 *Even:* juist zo (nu begint de toepassing).
2105 *niet... bloot:* niet alleen.

Maer door desen Samson leeuwich
Vrij van d'Helsche pijnen eeuwich,
Van Gods onverganclijc wee,
Van het sweert dat wt der schee
Boven thooft ons dreyghde grammich
Met den brandt des afgrondts vlammich.
Israel trock al ghelijck[2113]
Naer een aerdsch verganclijc Rijck,
Dat maer voor een tijt mocht bloeyen,
Maer naer ons ghebroken boeyen[2116]
Ons de Heere roept tot hem
In het nieu Ierusalem.
Loopt dan ijverich gheneghen,[2119]
Hebben wy door Christum kreghen[2120]
Eenen wegh ghebaent en plat
Naer de schoone Hemel-stadt,
Daer doot, siecte, strijt noch tranen
Ghelijc over der Iordanen
Ons meer zal ontmoeten wreedt,
Alst den Israliten deed,
Die zoo vlijtich hun bewesen
In het wterlijcke wesen,[2127-28]
Ooc om slachten tzuyver Lam,
T'welc terstont een eynde nam,[2130]
Als den Godlijcken Messias
(Daer den anderen Helias[2132]
Syn verkoren Ionghers vroet
Op wees met den vingher zoet,
Alder schatten kleynoot koffer)[2135]
Doen die quam, en synen offer[2136]
Als Hoogh-priester dede spa
Op den Bergh Calvaria,

2113 *al ghelijck:* allen te samen.
2116 *naer ons ghebroken boeyen:* na de verbreking van onze boeien.
2119 *gheneghen:* met liefde, graag.
2120 nu wij door Kristus hebben gekregen.
2127-28 die zich zo vlijtig betoonden in al 't uiterlike (wat 'n voorteken was van de grote werkelikheid in Kristus) ook om te slachten 't zuiver Paaslam (*zuiver:* zonder gebreken; zie Uitt. 12:5).
2130 *T'welc:* dat uiterlike wezen.
2132 *den anderen Helias:* de andere Elias, d.i. St. Jan de Doper.
2135 Kristus, de schatbewaarder van alle genadeschatten.
2136 *Doen:* toen.

Doen hy teghens Satan kampten,
Alle Priester-dienst en ampten
Eyndden met het Paesschen-feest,
Als de Ioden Iaerlijcx meest[2142]
Posten dorpels noch bestreken[2143]
Met s'Lams bloede, tot een teecken
Hoe Godt hun bevrijdde weerdt[2145]
Voor des slaenden Enghels sweerdt.
Voorspel t'welc ons leert ten besten
Hoe dat inden alderlesten
Dagh der daghen int ghericht,
Voor Godts toornich aenghesicht
Iesum Christum ons zal vrijden[2151]
Door syn heyligh bitter lijden,
En met t'rood onschuldich kleydt
Van syn droeve sterflijcheyt
Ons onreyn melaetsche vlecken
Voor des Heeren aenschijn decken.
Eet dan gheestelijcker wijs
Noch dit Lam, der zielen spijs,
Met een bitter sausse spijtich[2159]
Ware Israeliten vlijtich,[2160]
Laet de kracht van syne doodt
V noch zijn een Hemels broodt,
Weest omgordt, en staet al reede
Om te wand'len na den vrede,
Met den Staf alzoo't behoort
Van des Heeren heyligh Woort,
Opgheschort, omgort op vordel[2167]
Met der liefden bandt en gordel.
Ooc aenmerct hier alghemeen[2169]
Dees twee Leyds-lien der Hebreen,
Moses (onbespraect voor Pharons

2142 *Als:* toen.
2143 de deurposten, en de bovendorpels (Uitt. 12:7).
2145 *weerdt:* (waard) liefderijk.
2151 *Jesum Christum:* bij verschrijving voor Jesus Christus (de uitgang *um* is o.a. de lijdende voorwerpsvorm).
2159 met 'n wrange bittere toespijs (zie op vs. 643).
2160 *ware Isr.:* als ware Isr.; *vlijtich* behoort bij *eet* 2157.
2167 *opgheschort:* met opgeschort kleed (om op reis te gaan); *op vordel:* om Gods gunst te verwerven (om voordeel).
2169 *aenmerct:* let op, beschouwt.

Aenschijn) hoeft des Priesters Aarons
Reden-rijcke tonghe vocht:
Doch gheen van dees beyden mocht
Isac brenghen eyndelijcken[2175]
In Canaans Konincrijcken:
Onder welcke schorsse duyct[2177]
Alsmen desen bast ontluyct,[2178]
D'onvolkomen swacheyt teder[2179]
Vander Wet, te korten leeder[2180]
Om int Hemelsch Vaderlant
Op te stijghen wt den brant,
Wt den brant der zielen sweerdich,[2183]
Wt Gods toornicheyt rechtveerdich,
Daer ons Christus als ghezeyt
Heeft behouden wt gheleyt.
Want in Christo woont bequamich
Zelf de volheyt Gods lichamich,
T'Euangelische Verbondt
Vloeyet wt syns wijsheyts mondt,
Der ghenaden fonteyn-ader,
Ons Verbidder by den Vader.
Israel vertrock op hoop,
Maer voor ons heeft al den loop[2194]
Christus t'Hooft van syne Benden[2195]
Langh te voren gaen volenden,
En met tCruys ghetriumpheert
Boven Hemelen en eerd.
Laet dit plaetse by u grijpen,
Laet dit Godlijc zaeyssel rijpen,
Zoo zal t'uwaerts s'Hemels gonst
Vloeyen *Wt levender jonst*.[2202]

EYNDE.

2175 *eyndelijcken:* ten slotte.
2177 onder welke schors; onder deze schors ligt verborgen.
2178 *ontluyct:* opensluit.
2179 de nietige zwakke onvolkomenheid.
2180 *te korten leeder:* 'n te korte ladder.
2183 uit de pijnlike brand (*sweerdich:* zwaardig, scherp als 'n zwaard).
2194 Kristus heeft voor ons heel die weg voleindigd.
2195 *van syne Benden:* van zijn legerscharen.
2202 *Wt levender jonst:* de spreuk van de Brabantse rederijkerskamer *'t Wit Lavendel* te Amsterdam (zie blz. 166).

Verghelijckinghe vande verlossinge der kinderen Israels met de vrijwordinghe der Vereenichde Nederlandtsche Provincien.[aant. aant.]

Hoewel den vluggen tijt d'wtkomste der Hebreeuwen[1]
Spijt Moysi gulde pen met veel verloopen eeuwen[2]
Heel wt te wisschen dacht: zoo is het even beelt[3]
Van Israels triumph zoo aerdich weer volspeelt[4]
Opt Nederlandts Toneel, dat gheene van dees beyden[5]
Nau vanden andren is met waerheyt t'onderscheyden.
Wien schildert Pharao na t'leven naecter af,[7]
Als Phlippo den Monarch; den eenen met syn Staf[8]
Beheerscht den blauwen Nyl; den and'ren draeght in handen
Den Scepter wiens ghebiet strect over Tagus stranden;
Den eenen Osiris eert met gheboghen knien;[11]
Den and'ren zal den God des Tybers eere bien;[12]
Den eenen maeyt int graf d'onnoosle zuyghelinghen;
Den anderen die noch aen s'moeders borsten hinghen;[14]
Den eenen Iacobs huys verdruckt met slavernij;
En d'ander t'Nederlandt verheert met tyrannij;[16]

1 *d'wtkomste:* de uittocht (uit Egipte).
2 *Moysi:* Mozes z'n (van Mozes).
3 *het even beelt:* de volkomen gelijkenis, iets wat volkomen gelijkt op Israël's zegepraal, n.l. de vrijmaking van de Nederlanden (in de werkelike gebeurtenissen).
4 *zoo aerdich:* zo helemaal in dezelfde aard, in 't zelfde karakter; zo zuiver.
5 *Opt Nederlandts Toneel:* op 't toneel der Nederlanden; in Nederland.
7 *naecter:* zuiverder.
Wie wordt door Farao nauwkeuriger naar 't leven afgebeeld als Filips.
8 *Phlippo:* Philippo, de Spaanse vorm van de naam Filips.
11 *Osiris:* zie *Het Pascha,* vs. 287.
12 *den God des Tybers:* de Paus.
14 Wat de Spaanse troepen gedaan hebben bij de uitmoording van Naarden en elders (zie Hooft's Nederl. Hist. op 1572, blz. 275 en vlgg. van de oude uitgave 1642).
16 *verheert:* overheerst.

Den wettighen Gods-dienst belet den eenen duyster,[17]
En d'ander al verblint ghehenght niet dat den luyster[18]
Des Euangeliums ghelijck een Son doorbreeckt,[19]
Noch dat de waerheyt thooft ten Hemel erghens steect.
Israel zijnde dus in droefheyt en in rouwe,
De vouten schallen doet van s'Hemels hooch gebouwe;[22]
O Vader! roepen sy, wilt ghy wt uwen tros[23]
De pijlen uwes toorns steeds op ons laten los,
Gedenct doch aent verbont dat ghy met uwer knechten
Voorvaders goedertier hier voormaels wout oprechten;
Oft zoo ghy onser naer u goedtheyt niet ghedenct,
Ten minsten d'eere ws naems, o Heere! niet en krenct,
Ghedooght niet dat wy (ach!) den tijdt van onse leven
Den vijanden tot roof en spijse zijn ghegheven.
Belgica van ghelijc met zuchten en gheklach[31]
Den droeven *Echo* weckt, en stenet nacht en dach,
O Heere! Laet op ons de lieffelijcke stralen
Ws aenschijns vanden troon des Hemels neder dalen;
Wy zijn, eylaes, bevleckt met ongherechticheyt,
Dus reynicht ons int bloedt van Christi sterflijcheydt,[36]
Syn eenighe offerhand' neemt aen tot een voldoeningh
Onser misdaden, en volkomene verzoeningh.
God Iacobs stenen hoort, en tot Voorvechters trou[39]
Weckt Amrams zonen beyde, en die van t'Huys Nassou,[40]
Den Nederlanders tot Beschermeren en Vooghden,
Die tsamen hunnes volcks verlossinghe beooghden.
Die eer voor Memphis heeft ghestreen als besten vriendt,[43]
Wordt eynd'lijck haer partije, en die voorheen ghedient[44]
Heeft t'strengh Bourgoensche Hof, sich rustet teghens Spaengien,[45]

17 *Den wettighen Gods-dienst:* de godsdienst van de Wet (de oude Wet); *duyster:* in z'n geestelike verblinding (de ene in z'n verblinding belet....).
18 *ghehenght niet:* laat niet toe.
19 Belet de verkondiging van 't ‘zuiver Evangelie’ door de protestanten.
22 *De vouten:* de gewelven (spreek uit *voeten*).
23 *tros:* pijletros, pijlbundel.
31 *Belgica:* de Latijnse naam voor de Nederlanden.
36 *sterflijcheydt:* sterfelik lichaam.
39 *stenen:* steunen, klagen; *en tot Voorvechters trou:* en tot hun trouwe voorvechters.
40 *Amrams zonen beyde:* Mozes en Aaron; *en die:* en de zonen van 't Huis Nassau.
43 Mozes die vroeger voor Memphis heeft gestreden; hij werd aan 't hof van Memphis opgevoed.
44 *haer partije:* haar tegenpartij (van Memphis).
45 *'t Bourgoensche Hof:* de regering werd nog altijd de Boergondiese genoemd; *Spaengien/Orangien,* spreek uit: Spaenjen/Oraanjen.

O wonderbaerlijck schict sich Moyses met Orangien![46]
Den een strijdt voor de Wet, den and'ren slaet de trom,[47]
En vrijt met synen arm het Euangelium;[48]
Den eenen gaet d'Hebreen de roode golven banen,
En d'ander leyt de syn door eenen vloet van tranen,
Al recht door't gholvigh Meyr van klibber breyn en bloedt;[51]
De Slaven d'een ontslaet en d'ander steeckt den Hoet[52]
Der vrijheyt inde locht, en eyndlijck streckt sich even[53]
Huns vijandts onderghangh te zamen tot den leven.
Pharao voor een graf het roode Meyr beerft,
Philippus out en grijs katijvich henen sterft:[56]
God wel verscheyden straft, d'een vroech en d'ander spade,
Maer eyndelijc overvalt hun beyd syn onghenade.
Den zelven Koningh die t'Rijck Israels bevesten,[59]
Heeft eyndelijck u zaeck, o Belgica! ten lesten[60]
Voleyndicht in triumph; dies dy niet langher quelst,[61]
Dewijl hy dijnen staet met syne macht omhelst:
Hoe is de macht ghegroeyt van u verbonden Steden,
Sint desen grooten Helt ghingh inde schoenen treden[64]
Syns Vaders, welck (eylaes) verraderlijck en straf
De swarte nijdicheydt gheblixemt heeft int graf,[66]
Help God! de wraeck is u, ghy zult hier namaels eyssen[67]
Het dier vergoten bloedt met een ghekromde Zeyssen.[68]

46 *schict sich:* sluit zich aan, past bij.
47 *slaet de trom;* dit doelt wel op 't bekende Geuzelied: ‘Slaet opten trommele van dirredom deine’, van Arent Dircxz. Vos.
48 *vrijt:* bevrijdt; *Euangelium:* (zie vs. 19), spreek uit Evangeliom; de gewone uitspraak van 't latijnse *um* was *om,* zo tot voor kort ook in heel 't Zuiden.
51 *klibber:* kleverig.
52 *den Hoet der vrijheyt:* de hoed op 'n stok in de hoogte geheven als zinnebeeld van de vrijheid. Dat zinnebeeld is ontleend aan de Romeinen waar 'n slaaf bij z'n plechtige vrijlating de *pileus,* 't hoofddeksel van de vrije man opgezet werd (zie Vondel's gedicht op de Bruiloft van Jan de Witt (1655) vs. 1-4).
53 *even:* gelijkelik; de ondergang van hun vijand strekt op gelijke wijze tot heil (tot 't leven).
56 *katijvich:* ongelukkig, in rampspoed.
59 *Den zelven Koningh:* dezelfde koning, God; *bevesten:* bevestte, bevestigde.
60 *Belgica:* zie vs. 31.
61 *dy niet langher quelst:* kwel, bekommer u niet langer (*quelst* alsof 't werkw. *quelsen* was, ongewone vorm).
64 *desen grooten Helt:* Prins Maurits.
66 *nijdicheydt:* haat.
67 *Help God!:* gewone uitroep: God helpe (ons, mij), ook *help* alleen. Vondel vat 't blijkbaar op als *help ons,* o God, de wraak is U. Zie Pascha 1268.
68 Zie aant. op vs. 196 (Wtvaert van Henricus, blz. 28).

Wat rester nu? dan God te vlechten met bescheydt[69]
Den loffelijcken krants van ware dancbaerheydt:
Vreest hem die lichtlijck kan verstroyen inder ijlen[71]
Het steunsel van u zaeck den Bos gheknoopte Pijlen,[72]
Peynst om den ghenen die de volckren van Sion
Als Slaven voeren liet gheboeyt naer Babylon.

FINIS.
TOT SCHIEDAM,
Voor Ian Wolffertsz Boecverkooper woonende by de Kercke.
Anno 1612.

69 *met bescheydt:* met wijs inzicht, naar redelikheid.
71 *inder ijlen:* in 'n oogwenk.
72 *den Bos gheknoopte Pijlen:* de eenheid, de bundel van zeven verbonden pijlen, 't zinnebeeldend wapen van de Zeven Verenigde Provinciën.

*

Den Gulden Winckel der Konstlievende Nederlanders[aant. aant. aant.]

Gestoffeert met veel treffelijcke historische, Philosophische, Poeetische morale ende schriftuerlijcke leeringen.[*]
Geciert met schoone kunstplaten oft Beeldenissen.
Vermakelyck en stichtelijck voor alle staten van Menschen.
t'Amsterdam.
Bij Dirck Pietersz inde witte pers op t'water bij d'oude brugge.[**]

* TEKSTKRITIEK: *morale;* in sommige exemplaren staat op 't tietelblad *moralen* (zie de afdruk hierachter), andere hebben *morale,* wat de juiste lezing is. Blijkbaar hebben ze onder 't drukken de fout bemerkt, en de *n* uit de plaat uitgesneden.

* *morale* (*leeringen*)*:* zedelessen; *schriftuerlijcke leeringen:* lessen uit de schriftuur (de Bijbel): deze staan onder iedere plaat.

** *op t'water:* op 't Damrak (hoek Oudebrugsteeg).

A F G E D R U K T VOLGENS DE TEKST ÈN NAAR DE PRENTEN VAN DE EERSTE UITGAVE, VERSCHENEN BIJ DIRCK PIETERSZ. PERS TE AMSTERDAM IN 1613.
(*UNGER: BIBLIOGRAPHIE VAN VONDELS WERKEN, NR. 71*). aant.
Inderdaad zijn ook de platen van de oudste GULDEN WINCKEL - de enige uitgave, waarvan vaststaat, dat ze door de dichter zelf is bezorgd - hier afgebeeld naar hun staat van nà 1608, het jaar van hun laatste herdruk sinds hun eerste uitkomen in 1579 in 'M□κροκ□σμος Parvus Mundus' *[d.i. De Kleine Wereld]. Die herdruk geschiedde bij Pers in DE CLEYN WERELT, 1608; de oude platen waren bijgesneden en opgewerkt door Claes Jansz Visscher, en de tekst was 'n herdruk van* Mr. Jan Moerman (*'De Kleyn Werelt', 1584 Antwerpen*). *Deze tekst heeft Vondel bewerkt; opmerkelik is dat ie aan 't slot van de bijschriften de kristelike toepassingen van Moerman weglaat. Dit emblemenboek had de Gulden Winckelier op zijn schrijftafel liggen onder 't dichten van zijn bijschriften. Ditzelfde emblemenboek lag op de werkbank van onze clicheerder om dienst te doen bij de oordeelkundige retouche der autotypieën naar de sterk gesleten platen van de eerste 'Gulden Winckel.'*

Unger, die beweerde voor het eerst de o o r s p r o n k e l i k e prenten van Geerardt de Jode[?] weer te geven, publiceerde als zodanig namaaksels uit DE VERNIEUWDE GULDEN WINCKEL van 1622, als duidelik bij hem de platen XXVIIII en XLIII zijn.

Tietelblad op ware grootte naar de gravure van P i e t e r S e r w o u t e r s

Voor-reden

DE DRUCKER WENSCHT ALLE KUNSTlievende Nederlanders eeuwich heyl ende welvaren.

[1] Als eener (waerde Nederlanders) dese vraghe onder ander worde voor-[1]
[2] gestelt, wat hy achtede in de wereld meest te blincken? antwoorde, de
[3] *Son:* nochtans, seyde de ander, en kunnen de blinde de Sonne niet sien.[3]
[4] soo antwoorde hy weder: zy sien hem niet, om dat zy van haer ooghen
[5] berooft zijn: *ey! Soo moet dan de Deughd veel meer blincken ende schijnen,*
[6] *de welcke oock de blinden claerlijcken sien:* Want als ghy de Deught hebt
[7] (seyde eener) so hebt ghy alles; maer als ghy de ondeught hebt, soo en
[8] hebt ghy oock niet u selven. Tot dese Deughd behooren wy ons met
[9] alle naersticheyt en vlijt te begeven: ende dit is het dat de Ouden, als
[10] in eenen spiegel ons (nae haere kennisse) hebben willen aenwijsen, hoe
[11] wy onsen korten loop des levens best souden volbrenghen: Enighe
[12] hebben door teykenen, sommighe door Fabulen, andere door treffelijcke[12]
[13] Philosophische en Moralische leeringen en spreucken, den Mensche tot
[14] het wit des Deugds gewesen, int welcke zy verstonden haere hoogste[14]
[15] gelucksalicheyt gelegen te zijn. Is dit dan van den Heydenen aenge-
[16] merckt, soo behoort het veel meer van ons Christenen behertight te
[17] worden, daer wy de waere Deughd, met het aenkleven van dien, zo
[18] naecktelijck ende levendich voor oogen behoorden te hebben: nochtans
[19] zijn wy zo traegh en sluymerigh, datmen ons der Poëten Fabulen, der
[20] Philosophen Moralen ende Historien moet voordraghen, om ons also[20]
[21] totte Deughd (als met trappen) te doen opstijghen. Wij hebben hier
[22] van een proeve in dit tegenwoordich Boeck voorgestelt, dienende den
[23] Mensche alles tot stichtinghe en leeringhe, jae totte waere Deughd aen-
[24] radende: ende tot meerder vermaeck van ons teere verstanden, is hier
[25] de stomme schilderie en levende dicht-kunst (als twee gesusters, malkan-[25]
[26] deren omhelsende) kunstlijcken versaemt, en het profijtelijcke by het
[27] vermakelijcke ghevought; op dat, als de vlieghende en onrustige sinnen
[28] door het lesen vermoeyt zijn, zy door het aenschouwen der Kunstighe

Voor-reden: dit woord staat in de oude uitgave boven aan de bladzijden van de twee inleidingen.
1 *eener:* iemand (hier tegelijkertijd: iemand, en aan iemand); *worde:* werd.
3 Volgens kanttekening is dit ontleend aan *Pontanus:* in zijn werk *de Principe* (De Vorst).
12 *teykenen:* afbeeldingen.
14 *het wit:* het doel, de (praktiese) kennis, de beoefening.
20 *Moralen:* zedelessen.
25 *levende:* sprekende (door de taal).

[29] beeldenissen moghen verquickt ende verheught worden: Volghende
[30] hier in het ghedicht des geleerden *Horatij,*[30]

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Dat is,
Hy heeft den rechten sin getroffen van de saeck,
Die't nutte en stichtlijck werck maeckt van een goede smaeck.

[34] Dan wat isser doch treffelijcker als de kennisse ende deught der Weten-[34]
[35] schappen: en, gelijck *Cicero* seyt, zo en is den Mensche niets aenge-[35]
[36] namer, geneuchlijcker noch behaeglijcker als die selve; en contrarie so
[37] en isser niet schandelijcker als d'onwetenheyt. Voorwaer wy zijn wel
[38] veerdich ende naerstich tot het besorgen van onse tijtlijcke goederen,[38]
[39] ghelijck den voorgenoemden Poëet seyt:

40 *Impiger extremos currit mercator ad Indos*
Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes. Dat is,
Den wack'ren Koop'man loopt, naer *Indi* dorre strandt,
Om Rijckdom, en siet aen, noch water, vier, noch sandt.[43]

[44] Behoorden wy dan niet veel meer totte Deughd, goede Konsten, ende[44]
[45] Wetenschappen (die de weyde ende het voetsel des gemoets moghen[45]
[46] genaemt worden) geneghen te zijn? want de lichamelijcke goederen
[47] worden door de Fortuine verlooren, maer de Wetenschap blijft oock,
[48] alst lichaem is gestorven.

[49] Laet ons dan tesamen de Edele Wetenschap (als de Goudt-bloeme de[49]
[50] Sonne) volghen, op dat de waere Deught (als de Morgen-sterre) mach
[51] in ons hert en gemoederen glinsteren en blinken.

[52] Het sullen sich veele verwonderen, waerom ick dit Boeck met een
[53] ander naeme voor den dagh brenghe, dewijl het doch onder den naem
[54] van *Cleyne Weereld,* gedruct ende bekent is. Den selven zy tot antwoort[54]

30 *hier in:* hierin.
34 *deught:* degelikheid, voortreffelikheid.
35 De kanttekening verwijst naar Cicero: *De Oratore* (De Redenaar).
38 *veerdich:* vaardig, vlug er bij.
besorgen: zorg dragen voor, behartigen.
43 *siet aen:* bekommert zich om.
44 *goede Konsten:* 't Latijnse *bonae artes,* dat alle wetenschap en kunde omvatte die de vrije man in de Renaissancetijd, de ontwikkelde mens, de humanist beoefende; (*goede vrije kunsten:* de kennis die 'n vrij man past; *konst:* kunde) *goede konsten* en *wetenschappen* betekent 't zelfde (wetenschappen is bijgevoegd, omdat *kunst* niet meer *kunde* betekende).
45 *weyde:* voedsel.
49 *de Edele wetenschap:* zelfde als goede konsten.
54 Dat wil zeggen, dezelfde platen maar met andere boven- en onderschriften, en andere bijschriften (zie beneden, regel 64 vlgg).

*

[55] gegeven, dat ick oock een geheel ander werck voor den dagh brenghe,
[56] ende daerom wel mach den naem veranderen. Ick kan my oock niet
[57] genoegh verwonderen, waerom dit Boeck eerst metten naem van *Cleyne*[57]
[58] *Weereld* is aen den dagh gekomen, daer het nochtans niet eygentlijck
[59] van de *Cleyne Weereld,* dat is, van den Mensche, handelt, maer alleen
[60] van de adjuncten of toevallen des Menschen: So heb ickt daerom liever[60]
[61] ende bequaemlijcker den *Gulden Winckel der Constliefhebbende Neder-*
[62] *landers* willen naemen, alsoo daer allerley waere (voor den Mensche) te
[63] koop is, ende dat om kleyn gelt.

[64] De Dichten heb ick geheel nieu van een Liefhebber der stichtelijcker
[65] poësie (na de wijse vande Fransche dicht-maet) daer by doen maecken:[65]
[66] maer van den arbeyt ende kunst sult ghy (O Liefhebbers!) selver mogen
[67] oordeelen: latende evenwel het werck vanden eersten Dichter in zijne
[68] kracht en weerde, lovende zijne volmaecte veerdicheyt en naerstigheyt,
[69] seggende met den Kunstrijcken Mr. Albrecht Durer van Nurnbergh,
[70] *Er hat sein fleiss gethän*.

[71] Wenschende hier mede, dat ghy in alle eerlijcke en Goddelijcke weten-[71]
[72] schappen mooght wassen ende toenemen.

[73] *Uwen dienstschuldighen Dirck Pietersz.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 55 *oock een:* de oude uitgave heeft *oock en*.

57 De mens werd mikrokosmos: kleine wereld genoemd, omdat ie 'n wereld in 't klein is, zoals de hele kosmos, de grote wereld makrokosmos is.

60 *toevallen:* 't Latijnse accidentia, bijkomstigheden.

65 De Franse dichtmaat was de Renaissance-versmaat met 'n bepaald getal lettergrepen, in tegenstelling met 't vrije vers van de middeleeuwen.

71 *eerlijcke:* eervolle.

Den dichter wenscht zijnen Z. Abraham de Wolf geluck ende eeuwigh welvaren.*

De Deughd', de witte Deughd, die altijd wert verschoven,[1]
De Deughd die't edel Goud en Peerlen gaet te boven,
Is d'alderschoonste Kroone, en t'heerlijckste cieraet
Dat hier den Mensche ciert waer dat hy henen gaet.
Wat is een deughdigh Mensche een ciersel vander Eerden!
Oft schoon den meestendeel hem acht van kleender weerden,
Zoo blinckt hy inden hoop van dit verkeerd geslacht[7]
Gelijck een gouden Sterre in't droefste vanden nacht:
Oft als een schoone Roos, die inde doornen struycken
Op haeren groenen steel heur bladen gaet ontluycken,
Waer uyt de lentsche Bye (terwijl de Zonne straelt)
Geen doodelijck venijn, maer zoeten honigh haelt.
Hoe heusch is zijnen mond! hoe heyligh zijn zijn treden![13]
Hoe liefelijck zijn tael! hoe aengenaem zijn zeden!
Hoe statigh van gelaet! hoe matigh aenden disch!
Al watmen aen hem ziet aenmerckens weerdigh is:
Gelijck een Lely-bloem verspreyt hy zijnen reucke;
Een lesse is elcke daed, elck woord een gulden spreucke,
Die aen hem wert gespeurt, die van hem wert gehoort,
Al zwijght hy schoon, zoo spreeckt al watmen aen hem spoort:[20]
Hy is een naeckt voorbeelde, oft Spiegel daer de gecken[21]
Schaemrood in mogen zien hun schandelijcke vlecken,
Daer meed' sy zijn besmet, daer meed' sy zijn besmeurt;[23]
Hy is den rechten touts, waer aen den vroomen keurt.
De deughd van zijne deughd, de vroomheyd van zijn leven,[25]

* *zijnen Z.:* zijn zwager.
Abraham de Wolf was de broer van Vondels vrouw Maayken de Wolf. Hij woonde in Keulen, reisde veel, o.a. ook naar Rome (zie vs. 90), kwam meermalen in Amsterdam o.a. 1606 en 1611. Of hij katoliek was is heel twijfelachtig, en kan zeker niet worden afgeleid uit vs. 89 vlgg.

1 *witte:* glanzende, stralende; *verschoven:* versmaad.
7 *verkeerd:* boos, ondeugdzaam.
13 Hoe oprecht is zijn taal, hoe heilig z'n daad (z'n wandel); vs. 14 zegt ongeveer 't zelfde.
20 *al.... schoon:* al.... ook; *spoort:* bespeurt.
21 *naeckt:* zichtbaar; *gecken:* niet wijzen (de deugdzame is de wijze).
23 *Daer meed':* waarmee.
25 *De deughd van zijne deughd:* de degelikheid van z'n eigen deugd.

Hoe hoogh hy klimmen moet, hoe leegh hy is gebleven:[26]
Vermids den Bergh waer op de Deughd stijght inde locht,
En heur gelauwert hooft maeckt inde wolcken vocht,
Zoo hooghe is en zoo steijl, jae moeylijck om bestappen,
Langhs eenen engen pat, met gladde en slimme trappen,[30]
Vermids van duyzent nauw raeckt eenen op den t'sop[31]
Van dees verheven hooghte, alwaer hem zijnen kop
Met palm bevlochten wert, tot teecken dat ten lesten[33]
Een heerelijcke Kroon den klimmers is ten besten,
Zoo hebben d'Oude noeyt noch vlijt noch moeyt gespaerd
Om wisselen in Deughd des Menschen quaden aerd:
De Philosophen oft verstandige Wijs-gieren
Vervulden tot dien eynd' het wit van hun papieren
Met meen'ge schoone les, welck als een rijck Kleynood
Zy wirpen yeder een, om niet, in zijnen schoot,[40]
En door een God'lijck vuyr des yvers voorts gedreven
Bevestighden hun leer met een goed' heyligh leven,
Als penningen die niet van heldre munte alleen[43]
Maer oprecht van alloey oock bloncken voor elck een.[44]
Pythagor', Samos roem, ons leeret als de wijze[45]
Gebruycken soberheyd in dranck en oock in spijze.
Den goeden *Socrates*, onnoozel zonder schuld,
Leert ons het lastigh kruys verwinnen met geduld.
Diog'nes in zijn vat bespot het ydel wroegen
Van onze onnutte zorge, en leeret ons genoegen.[50]
De tijdelijcke haef leert *Crates* den Thebaen
Om vord'ren inde Deughd' ons al geheel ontslaen.[51-52]
En *Solon* dadelijck vermaent ons zonderlingen[53]
Met stille zedigheyd ons losse tongh te dwingen. &c.[54]
Maer den verdurven Mensche en wast noch niet genoegh,[55]

26 *leegh:* laag.
30 *slimme:* moeilike.
31 *t'sop:* top.
33 *wert:* wordt.
40 *wirpen:* wierpen, met verkorting als hilden voor hielden.
43 *van heldre munte:* met zuivere onvervalste stempeldruk.
44 *oprecht van alloey:* maar van 't echte zuivere allooi.
45 *Pythagor':* Pythágoras, Grieks wijsgeer uit Samos.
50 *genoegen:* vergenoegdheid, tevredenheid met weinig.
51-52 Crates den Thebaen leert ons ons zelf algeheel los te maken van tijdelik bezit, om in de deugd te vorderen.
53 *dadelijck:* met z'n daad; *zonderlingen:* biezonder, met aandrang.
54 *etc.:* nog meer voorbeelden had Vondel kunnen geven (zie Pascha vs. 141 en vs. 525).
55 Voor de verdorven mens was 't.

Oft zijn gemoed al schoon met der Wijs-gieren Ploegh[56]
Dus omgespittet was: dies veel Poëten abel[57]
Om leeren met genucht verzierden meen'ge Fabel,[58]
Die onder hunne schors' gemeen'lijck hielden in
Een schoon geheymenisse oft leerelijcken zin,
Daer mede t'woeste volck al bourdigh en met jocken,[61]
Als met een lockende aes, goedwilligh wert getrocken
In s'Wijsheyds heyligh net, den Goddelijcken strick
Die ons geluckigh maeckt op eenen oogenblick.
D'Histori-schrijvers die benevens hun voorts brachten
Al d'ou geschichten op den *Altar* der gedachten,[65-66]
Betoonden yeder een met menigh voorbeeld schoon
Hoet quaed zijn straffe vind en t'goede zijnen loon,
Hoe d'eene om leege valt, en d'ander is geklommen,
Wanneer, waerom, waer door, dit al is by gekommen. &c.
Maer als ick nu te gaer het onderscheyden werck
Van alle schrijvers raep, zoo is hun oogen-merck
En doel-wit algemeen geweest het schoon bekranste
Beeld van d'oprechte Deughd, de Bruyt daer't al om danste:
Ick volgende als op't spoor (hoo qualijck het my veughd)
Hier eenen *Winckel* heb geopent, daer de Ieughd
Een kostelijck Threzoor van veelderley Kleynoden,
Voor eenen kleynen prijs wert vrundlijck aengeboden:
De Dicht-kunst vindmen hier vereenight hupsch en fijn
Met Beelden, d'wijl sy beyds Gezusters t'samen zijn,
D'een spreeckt, en d'ander zwijght; d'een klapt t'geen d'ander heelde;
t'Gedicht verklaert den zin en leerlijckheyd van't Beelde;
De Beelden zijn de stof van't vloeyende Gedicht,
En toonen yeder zoo een vrolijck aengezicht.
Maer als ick ommezie wie met een milde ontfermen[80-85]
Mijn slechte *Musa* voor de Schempers zal beschermen,[86]
Ick mijnen *Abraham* verkieze, knap en gaeuw'
Die heur vergunnen zal een liefelijcke schaeuw':[88]

56 *Oft al schoon:* of (indien) ook al.
57 *Poëten abel:* voortreffelike dichters.
58 Menige fabel uitdachten om ons op genoegelike wijs te onderrichten (*verzieren:* uitdenken).
61 *bourdigh:* schertsend; *jocken:* grap.
65-66 De geschiedschrijvers die naast hun (de dichters) op 't altaar van onze gedachtenis al d'oude geschiedenissen (voort) brachten; *D'Histori-:* spreek uit ‘d'istorie.’
80-85 Zie de voorrede van ‘de Drucker’ blz. 268, regel 24 vlgg.
86 *Mijn slechte Musa:* mijn eenvoudige Muse, dichtkunst.
88 *schaeuw:* schaduw, beschutting.

Alreede is sy verblijd, misschien om dat den zegen
Die hy te *Roomen* heeft zoo goedertieren kregen
Van zijne *Heyligheyd*, hy uyt zijn goedheyd pleyn[91]
Zal storten op heur hooft, en maecken heur gemeyn:[92]
Ey! ziet eens hoe sy lacht, om dat sy valt in handen
Des genen die verliet des *Rhijns* vermaerde stranden,
En quam te *Parthenop',* daer *Maro* uyt der tijd[95]
Heeft zijne sterflijckheyd den marmor toegewijd.[96]
Goedwilligh dan aenveert *Maecenas* mijne gunste,[97]
Die hier in meer uytmunt, als mijn geringe kunste,[98]
Omhelst mijn Zangh-Goddin, en bind alzoo te hoop[99]
Ons lieve Zwagerschap in eenen vasten knoop.

Den al uwen Z.[*]
I.V. VONDELEN.

91 *Van zijne Heyligheyd:* van de Paus.
92 *maecken heur gemeyn:* haar meedelen.
95 *Parthenope:* Napels; *Maro:* Virgilius, die in Napels begraven wilde worden; *uyt der tijd:* uit de tijd, na zijn dood.
96 *sterflijckheyd:* lichaam; *den marmor:* aan 't grafteken.
97 *Maecenas:* de bekende kunstbeschermer van Horatius; hier De Wolf; *mijne gunste:* mijn genegenheid (blijkend uit de opdracht van mijn werk).
98 *hier in:* in mijn werk.
99 *te hoop:* te samen.
* *Den al uwen Z.:* de geheel aan u (verknochten) zwager.

Dirck Pietersz.
aen allen deughd en kunst-lievenden.

Sonnet

Liefhebbers comt vry aen, voor yeder een staet open
Den *Gulden Winckel* hier: comt en beziet vry, off
Veel liever koopt my uyt: ick heb hier nieuwe stoff
Om voeden uwen geest, voorby en wilt niet loopen.
Voor een gheringhe munt wilt eenen *Winckel* koopen
Van alderhande waer, oft eenen schoonen Hof
Van alderley ghebloemt, waer wt ghy mooght met lof
U vlechten eenen krants, pluckt bloemkens hier met hoopen.
Oft zoo't u niet en lust, wort Byekens, en met vlyt
Vyt dit gheschildert dal zoet honichzeem confyt,[10]
Hymettus staet hier schoon ghebloeyt als eenen ruycker.[11]
Hier is des *Deughds Trezoor,* indien ghy zijt belust,
Leergierighe komt hier, en uwen hongher blust,
De Deughd bereyckt de kroon, zy eyndicht al in suycker.[14]
Deughd bereyckt de kroon.

10 *Vyt dit gheschildert dal:* uit dit dal in woord en beeld voorgesteld (*dal* als vruchtbare vallei); *honichzeem:* (vloeiende) honing.
11 *Hymettus:* berg in Attika, beroemd om de honing die uit zijn bloemen gepuurd werd; *ghebloeyt:* in bloei.
14 *in suycker:* in zoetheid.

[I]

Twee Weerelden ziet hier, d'een groot en d'ander kleen,[*]
Die wonderlijck te zaem zich draghen over een

I. Pet. 1.

Al s' Menschen heerlijckheyd, al s' Menschen pracht en roeme,
Is niet als gras en hoey, oft als een veldsche bloeme.

* Boven- en Onderschrift:
Twee Weerelden enz.: zie aant. bij regel 57 op blz. 270; *zich draghen over een:* overeenkomen.

I. Pet. 1: Eerste brief van Sint Pieter hfst. 1 (vs. 24).
veldsche bloeme: bloem van 't veld.

I

Aenschouwer, off het u een dwaesheyt docht verwytel[1]
Dat t'redelijcke Dier onaerdich met den tijtel[2]
Van Kleyne-Weerelt wert gheciert en afghemaelt,
Ick bids u op dit beeld' eens met u aenzicht straelt:[4]
Den Mensch, den kleenen Mensch toont u in korter stonde,
Kleen zijnde, t'heel begrijp van s'Weerelds groote ronde.[6]
God heeft den grooten AL door't eewigh woort gheteelt,[7]
Hy is den Schepper oock van dit zoet-apigh beeld:[8]
Zee, Hemelen, en Aerd' bestaen in vier hooft-stoffen,[9]
Soo doet dit schepsel oock, is dat niet juyst ghetroffen?
Zijn gramschap is het vuyr, zijn roode bloed de locht,
Zijn vochtighe natuur, het water cout en vocht,
En zijn zwaermoedigheyd is d'Aerde droef en duyster.
Heeft t'Koninghlijck Palleys des weerelds vol van luyster,
Oost, Westen, Zuyd en Noord, voor open poorten vier,
T'is even eens ghestelt met dit twee-voetigh Dier,
Zijn rechter is het Oost, zijn slincker hand het Weste,
Zijn hooft het Zuyden, en zijn voeten t'Noords gheweste.
De groote Wereld heeft twee wackere ooghen staen
In't hooft, d'eene is de Zon, en d'ander is de Maen,
De kleyne van ghelijck, twee glinsterende kolen
In zijnen Hemel draeght, om s'daeghs, noch s'nachts te dolen:
Iae niets en is het groot ghetimmer meed gedeelt,[23]
Dat niet in't aenzicht van het kleyne boussel speelt.[24]
Den grooten Globus rolt, en wert steeds voorts ghedraghen,[25]
Van *Lenten, Zomer, Herbst,* en *Winter* met zijn vlaghen,
Den kleynen van gelijck zijn *Kintsheyd* wederom,[27]
Zijn *Ieughd,* zijn *Manheyd* heeft, en zijnen *Ouderdom*.
Kort om, den grooten AL heeft zijn begin, en ende,
Den kleynen komt met druck, en scheyt weer met ellende,
En dus zy beydegaer verdwijnen als den roock,
Want soo de Wereld is, zoo zijn de Menschen oock,
Behalven dat den Mensch zal worden nieus herboren,
En uyt den grave opstaen, als alles is verloren.[34]

1 *verwytel:* die verwijting verdient, berispelik.
2 *t'redelijcke Dier:* de mens (*dier:* levend zinnelik wezen); *onaerdich:* onjuist (niet naar de juiste aard).
4 *Ick bids u:* ik verzoek u (*'s:* et, dit).
6 *t'heel begrijp:* de hele omvatting, 't hele samenstel.
7 *den grooten Al:* 't heelal.
8 *zoet-apigh beeld:* liefelik nabootsend (de mens als afbeelding van de grote wereld).
9 *vier hooft-stoffen:* volgens de Ouden: (vuur, licht, water, aarde of vaste stof).
23 *ghetimmer:* bouwsel, bouwwerk.
24 *boussel:* bouwsel.
25 *Globus:* wereldbol.
27 *wederom:* op zijn beurt.
34 *verloren:* als de wereld vergaan is.

[II]

Ziet hoe I u p i j n bestiert des Weerelds z i l v ' r e n Eeuwe,[*]
Des Zomers groen van 't looff, en s'Winters wit van sneeuwe.

Gen. 3.

I n 't z w e e t u w s a e n g e z i c h t s z u l t g h y u b r o o d b e k o m e n,
T o t d a t g h y a e r d e w e r t, w a e r v a n g h y z i j t g h e n o m e n.

* Boven- en Onderschrift:
zilv'ren Eeuwe: 't zilvere tijdperk, dat volgens de Ouden volgde op 't goude (dat van Saturnus).

Gen. 3: (Génesis) Boek der Schepping, hfst. 3 (vs 19).

II

Doen zich den *gulden Eeuw'* het onderst' boven wende
(Gelijck een wanckel rad) met droefheyd en ellende,
Den *Silu'ren Eeuwe* quam, daer *Jupiter* van droegh
Den Scepter, die terstond op eenen and'ren boegh
Het groote wereld-Schip deed wonderlijcken zeylen,
Want hy't twaelfmaendigh jaer ging in vier deelen deylen:
Doen wertmen eerst gewaer des Zomers heeten brand:
En s'winters strenge kou, de dorrigheyt van 't land
Doen liep eerst yeder een ontschuylen inde klippen,[9]
T'rood Zomers aengesicht, en s'Winters blauwe lippen,
En d'Ossen men in't juck al hygende en bezweet
Door onses Moeders borst t'krom kouter trecken deed.[12]

9 *inde klippen:* in de rotskloven.
12 *onses Moeders:* van onze moeder, de aarde.

*

[III]

Ziet hoe C u p i d o valt, en om zijn oude luymen[*]
Zoo schandelijcken moet den schoonen Hemel ruymen.

Iesai. 14.

Die boven t' Hemelsch heyr dacht stellen zijnen stoel,
Van Godes aenghezicht viel inden Helschen poel.

* TEKSTKRITIEK: in de oude uitgave staat onder de plaat *Iesai. 13*.

* Boven- en Onderschrift:
luymen: listen.
Iesai. 14: Profetieën van Isaïas (Jesaja) hfst. 14 (vs. 13, 15).

III

Cupido Venus wicht ontstack met zijne stralen[1]
Het heyligh Hemelsch Choor, en al de hooge zalen:[2]
T'een herte heeft hy voor, het ander nae doorklieft,
Het queelden al van min, het queelden al van liefd:
Hy wert terstond ghe-eert van zoo veel groote Ioff'ren:
Nu gingh hem d'eene dit, nu d'ander dat opoff'ren.
Iupijn die was beducht oft wel (tot zijnder schand)
Den Hemel op het lest mocht raken inden brand,
Dies hy den blixem nam, en in een groot onweder
Met eenen straele vuyrs hem werp van boven neder.[10]
Die opgeklommen was tot t'alderhooghste wiel[11]
Met eenen leegen kop weer inden affgrond viel.[12]

1 *Venus wicht:* Venus' kind; *stralen:* minnepijlen.
2 *Choor:* paleis (*choor:* kerk).
10 *werp:* wierp.
11 *tot t'alderhooghste wiel:* tot 't hoogste van 't rad (van avontuur).
12 *leegen:* lage, vernederde.

[IIII]

Aenmerckt, hoe I o v i s baerd Minervam uyt zijn hooft,[*]
Naer dat den mancken Smit zijn hers'nen heeft gheklooft.

Iacob. 3.

De wijsheyd die van God daelt met haer witte vlercken
Is reedlijck, ongheveynst, en vol van goede wercken.

* Boven- en Onderschrift:
Iovis: Jupiter's; *baerd:* baart, voortbrengt: *den mancken Smit:* Vulcanus de god-smid in de Etna.
Iacob. 3: Brief van Sint Jakob de Apostel, hfst. 3 (vs. 17).
reedlijck: voor overreding vatbaar.

IIII

Ziet hoe den Kreupl'en Smit *Iupijn* voormaels gheriefde,[1]
En met een scherpe bijl van diamanten kliefde
Zijn zwang're hooft, dat hem het harssebecken kraeckt,
Waer door *Minerva* eerst in't licht der Weereld raeckt.
‘Maer zeght, ô Musa! zeght, en leeren dese verssen[5]
‘Niet dat de Wijsheyd light ghescholen inde herssen?
‘Dat t'kleynood des verstands, gelijck een heerlick loth
‘Alleen van boven komt, alleene comt van God?
‘En dat dit Godlijck zaet ontfanghen wert te voren,
‘Daer naer met smerte en pijn gewonnen en geboren?
‘Maer lieve seght my doch waerom wort wijt befaemt
‘De wijse *Pallas* oock *Tritonia* ghenaemt?[12]
‘Ist niet, om dat (gelijck't begrepen wert by veelen)
‘De Wijsheyd recht bestaet in dryderleye deelen?
‘T'geen is, t'geen was, t'geen zal, volkomen alle drien
‘Verstaen, gedencken, en aendachtich te voorzien?[16]
‘Waer naer ten laetsten dan de Koninghlijcke Reden[17]
‘Zijn macht en mogentheyd weet wijslijck te besteden.

1 *gheriefde:* van dienst was.
5 *en:* ontkenning bij *niet; en leeren niet:* leren niet (zie *Pascha,* blz. 201 vs. 585). De aanhalingstekens (of liever dubbele aanwijskomma's) hier en in de volgende bijschriften om de zedeles aan te geven (zie *Pascha,* blz. 206 vs. 730).
12 *Pallas:* de griekse godin van de wijsheid (Pallas Athene) die in 't latijn Minerva genoemd werd; *Tritonia:* de Tritonse, zo heet Minerva naar 't meer Triton bij Tripolis in Afrika, waar volgens de godeleer Minerva geboren was. Vondel zoekt in *Tritonia* verband met *tres, tria:* drie of *tritos,* derde.
16 *gedencken:* zich herinneren (t'geen geweest is).
17 *Reden:* rede, verstand.

[V]

Ziet hier I a p e t i zoon om zijn vyer-dieft ghebonden,[*]
Wiens lever groeyt des nachts, en wert des daeghs verslonden.

Marc. 9.

Den worm (die niet en sterft in 't onghebluste vyer)
Den boozen eeuwigh knaeght wanneer hy scheyd van hier.

* Boven- en Onderschrift:
Iapéti zoon: de zoon van Iápetus ('n gigant): Prométheus; *vyer-dieft:* vuurdiefstal; Pr. had 't vuur van Jupiter uit de hemel gestolen, om de lemen mens die hij gemaakt had, te bezielen, en werd daarvoor gestraft, zoals afgebeeld en beschreven wordt.
Marc. 9: Evangelie volgens Markus, hfst. 9 (vs. 47).

V

Ey ziet! hoe *Prometheus* van *Iupiter* verstooten,
Zoo jammerlijck en droef aen *Caucaso* ghesloten[2]
Den *Echo* gaende houd, en met een droef gheween
Ah my! ah my! ah my! weckt dryemael achter een:
Den Arent niet en rust, ziet hem eens lever-picken,
En als een greetich aes het rouwe vleesch insticken:
De Goden lastert hy, en wenscht in dezen nood
Dat hy zijn leven hier magh eynden met een dood:
Maer t'is vergeefs geklaeght, zijn lever langs hoe wreder
Is s'daeghs des vogels roof, en groeyt by nachte weder.
‘Onzaligh is te recht die s'Hemels gunste derft,
‘Die stervende altijd leeft, en levende altijd sterft.
‘O Mensche! spiegelt u, verzoent in tijds Gods toren,
‘Want als den boozen sterft zijn straffe eerst wert geboren:
‘Al zwijght God hier een wijl, zoo wort nochtans het end
‘Des quaden, op het lest t'begin van zijne ellend.

2 *ghesloten:* vastgeboeid.

[VI]

Ziet, hoe met heur een ooghs verlies de Nydigheyd[*]
Vyt afgunst koopen wilt heurs naesten ooghen beyd'.

Proverb. 14.

Des lichaems leven is een goedigh hert vol vreden,
Maer bittre Nydigheyd is etter inde leden.

* Boven- en Onderschrift:
met heur een ooghs verlies: met 't verlies van haar ene oog; *de Nydigheyd:* de nijd, afgunst.

Proverb. 14: Liber Proverbiorum: Boek der Spreuken, hfst. 14 (vs. 30).
Des lichaems leven....: 'n goed hart vol vrede is 't leven (de gezondheid) van 't lichaam.

VI

Den grooten *Iovis* zand *Apollinem* op eerden,[1]
Met zijn saffranich hooft, en met zijn vuyr'ge Peerden,[2]
Op dat hy *Nymphen* twee zoude ernstigh dragen veur,[3]
Dat hy uyt louter gunst hun gaf den willekeur[4]
Dat d'een zoude eysschen wat heur herte mocht bedencken,
En d'ander hy tweemael zoo rijcken gift zou schencken
Als d'eerste wenschen mocht: t' was niet zoo haest ghezeyd,
Oft d'herten-knaeghster quam, de zwarte *Nydigheyd,*
O *Phoebe!* (zeyde zy) spand uwen gouden boghe[9]
Met eenen stalen schicht, en van mijn rechter ooghe
T' gezicht des Appels quetst, ô *Phoebe!* ick verkiest,
Ten minsten d' ander heur oogh-appels beyd' verliest.
‘Aldus schept *Nydigheyd* (genegen tot den quade)
‘Een wonderlijck proffyt uyt heures naesten schade,
‘Z' en spaert haer een oogh niet, hoe ooc de zake loopt
‘Wanneer zy daer meed' slechts eens anders blindheyd koopt.

1 *Iovis:* Jupiter; *zand:* zond; *Apollinem:* voorwerpsvorm van Apollo, de god die de zonnewagen, met vurige paarden bespannen, bestuurde.
2 *saffranich:* blond, goudgeel.
3 *dragen veur:* voordragen, meedelen.
4 *Dat hy:* n.l. Jupiter; *willekeur:* de vrije keus.
9 *O Phoebe!:* aanroepvorm van Phoebus = Apollo.

[VII]

Den Pyler die ghy ziet, van Godes schickingh is[*]
Een levendigh patroon, en klare beeldenis.

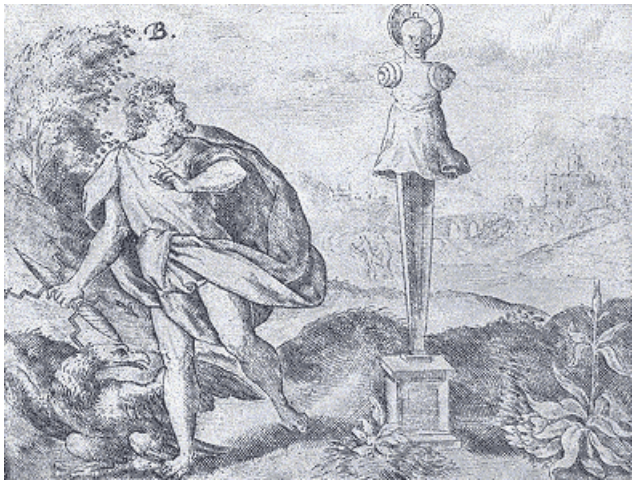

Iob 14.

Den Heere heeft den Mensch voor zijnen laetsten dagh
Gestelt een perck, t' welck hy niet overtreden magh.

* Boven- en Onderschrift:
Een levendigh patroon: 'n sprekend model, afbeelding.
Iob 14: Boek Job, hfst. 14 (vs. 5).

VII

Den Marmeren Pilaer staet vast, en onbezweken,[1]
Hy wijckt niet voor *Iupijn*, maer blijft een eeuwigh teecken,[2]
In spijt van weer en wind klimt hy ten Hemel op,
En stijght tot inde locht met eenen trotsen kop:
Den Pael staet daer hy staet, hy weet van geen verschrickingh,[5]
‘Te recht hy een figure, en beelde is van Gods schickingh,
‘T'gezet welck is gestelt door't Goddelijck beleet,[7]
‘Hoe groot, hoe hoogh, hoe diep, hoe langh, hoe wijt, hoe breet,
‘Wat was, wat is, en blijft, van gist'ren, heden, morgen,
‘O! dit light wonder diep in Godes raet verborghen![10]
‘Zoo diep dat ick my yse! als ick dien afgrond naeck,[11]
‘Blijd' ben ick blijd' dat ick daer weder uyt geraeck.

1 Die pijler of pilaar is 't Noodlot, zie vs. 2.
2 *Hy wijckt niet voor Iupijn:* ook Jupijn was onderworpen aan 't alles overheersende Noodlot (de verwrongen voorstelling bij de Ouden van de Goddelike Beschikking of Voorzienigheid).
5 *verschrickingh:* op zij gaan (*schrikken:* springen, zoals in schrikkeldag).
7 *T'gezet:* 't vastgestelde, bepaalde; *beleet:* beleid.
10 *raet:* beleid, overleg.
11 *dat ick my yse:* dat ik huiver van ontzag.

[VIII]

Ziet hoe de wraecke Gods (*op dat wy niet en dolen*)*
Hier vergeleken wert by eenen stillen Molen.

Luc. 18.

Zal God niet wreken dan zijn lieve en uytverkoren?
Hoewel hy goedertier, en langsaem is tot toren.

* Boven- en Onderschrift:
Luc. 18: Evangelie volgens Lukas, hfst. 18 (vs. 7).

VIII

Den Molen die een wijl staet stille sonder wielen,[1]
Gelijck't de wrake Gods die 'tquaed heel zal vernielen:[2]
Den Molen slapet wel een wijle windeloos,
Zo doet oock Godes wrake, al zijn wy noch zo boos:
Maer als den storm-wind blaest als oft hy waer verkorzelt,[5]
Den zwaren Molen-steen al t'graen tot gruys vermorzelt:
Zo oock, als zich verheft de gramschap onzes Gods,
Wert al het quaed vermaelt, al zijn wy noch zo trots.
‘Den stillen Molen dan ons allen zy een bake,
‘Dat wy de goetheyd Gods erkennen voor zijn wrake:
‘Want oft zy schoon vertoeft zo zal zy doch in 't lest
‘Gelijck den blixem gaen van 't oosten tot in 't west.
‘Die Gods langhmoedigheyd dan hier naer s' vleeschs behaghen
‘Heeft achteloos verzuymt, zalt veel te spa beklagen,
‘Wanneer dengenen die hem vriendlijc heeft genood[15]
‘Met een wreet aengezicht hem inden afgrond stoot.

1 *wielen:* draaien.
2 *Gelijck't:* (gelijket), gelijkt.
5 *verkorzelt:* vertoornd (korzelig).
15 *dengenen die:* hij (n.l. God) die.

[IX]

Ziet hoe een zeldsaem kruyd (*ô wonderlijck bedrijf!*)*
Het leven weder brenght in een ghesturven lijf.

Sap. 16.

Geen kruyd noch plaester heeft Israël in 't gemeen
Genezen, dan ô Heere! u eeuwigh Woord alleen.

* Boven- en Onderschrift:
bedrijf: doen, handeling.
Sap. 16: Liber Sapientiae: Boek der Wijsheid, hfst. 16 (vs. 12).
plaester: pleister, geneesmiddel; *geen.... in 't gemeen:* geen.... in 't geheel, geen ander.

IX

Twijl *Esculapius* vast wandelt op en neder,[1]
En tot gezondheyd zoeckt de kruyden groen en teeder,
Hy eenen Herder ziet, die in een dal gezwint[3]
Strijd met den Basilisc', welck hy op 't lest verwind,[4]
Door kracht en middel van een deel gevlochten blaren,[5]
Daer zijn hooft-slapen beyd met overschaduw't waren:
Dies *Esculapius* hem vuyrich daer om bad.
Maer nauw den Herder hem dees gift geschoncken had,
Den loozen Basilisc' die haddet haest vernomen:
Dies hy om strijden weer is haestigh aengekomen.
Maer, laes! den Iongelingh te zwack viel en te light,
Hy storf zo haest hy zagh t' wreet Monsters aengesicht.
Het welck den grooten Arts nauw ziende, hem gewreven
Heeft met hetzelfde kruyd, en bracht hem zo ten leven.
T'welck als ick 't overdenck, gaet boven mijn verstand,
Dat zulcken grooten kracht het kruyd is ingeplant.

1 *Twijl:* terwijl; *Esculapius:* de grote geneesheer uit de Ilias; verder de god van de geneeskunst; *vast:* voortdurend.
3 *gezwint:* met snelle bewegingen.
4 *Basilisc':* (*basiliscus*), de basilisk, 'n fabelachtig dier, dat met z'n blik de mens kon doden (zie Warande der dieren IV).
5 *een deel:* 'n partij.

[X]

T' is B a c c h u s die hier zit, nae 't leven uytghebeelt,
Die ons den Geest verheughd, en alle zorge ontsteelt.[*]

Syr. 31.

Den ed'len zoeten Wijn verquickt des menschen hert,
Wanneer hy matighlijck met smaeck genuttight wert.

* Boven- en Onderschrift:
Syr. 31: Syrach hfst. 31 (vs. 36); dat is 't boek Ecclesiásticus of Wijsheid van Jezus, Syrachs zoon.

X

Hier zit den Wijn-god zelf met zijnen platten kroes,
Op zijn ghezadelt Ros, en speelt al vast a vous![2]
O *Bacche!* drinckt eens om, en laet ons ooc a moeyen,[3]
T' vat is niet hallef leegh, wy mogen noch wel poeyen:
Maer zeght my hoe u hooft dees lichte vleugels krijght,
En *Pegasus* aldus gevlerckt nae boven stijght?
Ist niet, ô Geve-lust, Wyn-vinder, Licht-beloven![7]
Om dat den wyn versterckt en stiert den Geest nae boven?
Maer waerom krunckelt dus dees wijnrancke in u hand?
Ist niet om dat ghy eerst den Wijn-stock hebt geplant?
Waeromme zydy dus geschildert bly en jeughdigh?[11]
Ist niet om dat den Wijn den Mensch maeckt kinds en vreughdigh?[12]
En waerom zydy naeckt? ist, om dat onbeschaemt
Den Dronckaert niet en weet, noch acht wat hem betaemt?
O dat is wel geraen! dus drinckt uyt mijnder schalen
Eens lecker druyven-bloed, ick zal't gelagh betalen.[15-16]

2 *a vous:* op u, op uw gezondheid.
3 *drinckt eens om:* laat de beker rondgaan (ge drinkt aldoor zelf op eens anders gezondheid, laten we ook 's à moi drinken, dus laat mij ook 's drinken (spreek uit: *amooien*).
7 *Geve-lust:* die lust, vreugde geeft ('n woord als brekespel); *Licht-beloven:* licht-belover.
11 *zydy:* zijt gij.
12 *kinds:* kinderlik.
15-16 Deze woorden zegt Bacchus; *uyt mijnder schalen:* uit mijn schaal.

[XI]

De Vreed' veel overvloeds een yeder maeckt gemeen,[*]
Wanneer den dullen Krijgh met voeten light vertreen.

Iob 22.

Vereenight u met God, hebt vrede in u gemoeden,
Ghy wert uyt zijnen schoot gezegent met veel goeden.

* Boven- en Onderschrift:
Job. 22: Boek Job, hfst. 22 (vs. 21).
goeden: (goede dingen), weldaden.

XI

Ziet *Cornucopia* met heuren vollen Horen[1]
Ontluycken, twylen *Mars* al schuymende van toren
Met zijn *Bellona* light getreden met de voet:[2-3]
Gekneust is zijnen schilt, en zijnen stalen hoet:
Zijn yser is verstompt, en zijne spiets gebroken:
Zoo dapper heeft de Vreed' zich over hem gewroken.
Duert langhe, ô zoete Vreed'! dat eeuwigh voor dy buygh[7]
Den dullen God des krijghs met al zijn wapen-tuygh:
Verstickt zijn moort-trompet, en laet zijn vendels rotten,
Scheurt zijn banieren al, en werptse voor de motten:
Zijn woedige *Tropheen* vernielt hoe schoon en weerd:[11]
Maeckt van zijn spiets een zeyn, een kouter van zijn sweerd,[12]
Op dat den Acker-man weer met een goet genoegen
Magh onzes Moeders rugh doorvoren, en doorploegen,[14]
En *Ceres* wederom toewijden met genucht[15]
Het eerste veld-gewas het eerste van zijn vrucht.

1 *Cornucópia:* die de hoorn van overvloed draagt; hier de naam van de vredemaagd. (*cornu copiae:* de hoorn van overvloed).
2-3 *Mars:* god van de oorlog; *Bellona:* zuster van Mars, godin van de oorlog.
7 *voor dy:* voor u.
11 *weerd:* kostbaar.
12 *zeyn:* sikkel.
14 *onzes Moeders rugh:* vergelijk II vs. 12.
15 *Ceres:* aan Ceres, de godin van land- en graanbouw.

[XII]

*Ziet hoe vrou V e n u s wicht met zijn ghevlerckte sprieten**
D' onledige D i a e n kan quetsen, noch doorschieten.

Syr. 33.

D r i j f t s t a d i g h u w e n k n e c h t t e n a r b e y d v r o e g h e n s p a e d,
W a n t l u y h e y d o n t u c h t b a e r t, e n a l d e r h a n d e q u a e d.

* Boven- en Onderschrift:
Diaen: Diana, godin van de jacht.
Syr. 33: Syrach (zie aant. blz. 295, bij plaat 10), hfst. 33 (vs. 28, 29).

*

XII

Ziet hoe *Diana* spoeyt met heure wack're brooskens[1]
Langhs t'schoon gebloeyde veld bezaeyt met roode Rooskens,
Ziet hoe zy rent en loopt door 't schaduwende bosch,
Gebooght, gepijlt, geleerst, geladen met den tros,[4]
De koppels hitsende aen het Wilt met open kelen,[5]
En geeft haer gouden haer de windekens om spelen,
Hier vanght zy eene Hinde, en ginder een wilt Hert,
Dat met zijn hoornen in de tacken is verwert,
Hier eenen snellen Haes, die met zijn ommekijcken[9]
Niet mocht in zijnen loop den rancken Hond ontwijcken,
Nu kruyst zij 't doncker wout, nu schuylt zy eens in 't lisch:
Dat ondertusschen zy *Cupidoos* doel-wit is,
Zy niet eens mercken kan, dewijl zy langhs hoe styver[13]
Volherdight inde jaght, en groeyt in desen yver.[14]
‘Want wie de Luyheyd haet, en Neerstigheyd bemind
‘De liefde in zijnen vlijt, en arbeyd overwind.

* TEKSTKRITIEK: vs. 11 *lisch:* de oude uitgave heeft *lisch* (zonder dubbelpunt).
1 *wack're brooskens:* brozen zijn de half hoge rijglaarzen van de oude klassieken; (hier niet volgens de afbeelding) *wack're:* vlugge.
4 *tros:* pijlbundel.
5 *koppels:* de koppels honden; de honden aanhitsende op 't wild, dat met open kelen wegvlucht; *hitsende aen:* hitsende tegen.
9 *met zijn ommekijcken:* met al zijn zorg (om te ontkomen).
13 *dewijl:* omdat; *langhs hoe styver:* hoe langer hoe straffer.
14 *Volherdight:* volhardt.

[XIII]

C u p i d o en de D o o d die sliepen beyde t'samen,[*]
Ontwakende zy blind elck anders schichten namen.

Rom. 6.

De Dood, de bleecke Dood (wanneer wy 't recht doorgronden)
Is den gerechten loon, en straf van onze zonden.

* Boven- en Onderschrift:
Rom. 6: Brief van de Apostel Paulus aan de Romeinen, hfst. 6 (vs. 23).

XIII

Cupido en de *Dood* zich leyden om te slapen[1]
In een zacht Bloemen-dal, met hun getuygh en wapen,
Maer als zy beyds te gaer ontwaken uyt den dut,
Onwetende nam d'een des anderen geschut:[4]
Het domme Minne-wicht gingh schieten met der ylen,[5]
De herten die hy trof, haest storven van de pylen:[6]
De Dood de blinde Dood, waer zy de borst doorklieft
Des grijsen Ouden mans, daer queelt hy vande liefd'.
‘Daerom ist dat (hoe vreemt het schijnt in onzen zinne)
‘Den Iongen dickwils sterft, en d'Oude queelt van minne:
‘Daerom ist dat de Ieughd als eene Bloem valt af
‘Van heuren groenen steel, geblixemt in het graf,
‘En dat het Minne-vuyr des Ouden hert doorkruypet,
‘En pynelijck hem t'mergh uyt zijn gebeenten zuypet,
‘Dat wegh gerucket wert den Ionghlingh als een dief,
‘En dat den Ouden stock vrijt om zijns herten lief.[16]

1 *Cupido:* zie aant. op vs. 5.
4 *geschut:* schutting.
5 *Minne-wicht: Cupído*, 't kind van de Minnegodin, Venus; *met der ylen:* ijlings.
6 *haest:* spoedig.
16 *den Ouden stock:* de oude grijsaard.

[XIIII]

In M o m i scheel gezicht geen dingen zijn volmaeckt,[*]
Al schort maer aenden dans dat V e n u s toffel kraeckt.

Iud. I.

De booze Lasteraers (waer zy oock zijn gezeten)
Die lasteren het geen zy zelvers niet en weten.

* Boven- en Onderschrift:
Momi: van Momus, de god die de verpersoonlikte hoon was.
Iud. I: Liber Iudicum: Boek der Rechters, of Boek Judith, hfst. 1; de tekst is niet te vinden.

Lasteraers: kwaadsprekers, vitters; *lasteren:* afkeuren; *zelvers:* zelf.

XIIII

De Goden quamen t' saem in s' Hemels opper-zael,
Om nutten met genught een heerlijck Avondmael,
Den Rey was niet zo haest vergadert, oftmen deckter
Des Tafels breeden rugh met *Ambrosijn* en *Nectar,*[4]
Men schickten zich ten disch, men at, men dronck, men loegh,
Geen dingen hier gebrack, daer was van als genoegh:[6]
Het mael was nauw gedaen, men gingh de zinnen scherpen,[7]
En op den zoeten toon van Fluyten en van Herpen
Aenvangen eenen dans: vrou *Venus* zoete snol[9]
Die maeckten meen'gen spronck, en luchte kabriol:[10]
Maer *Momus* inden hoeck (die altijds kloeck en wacker
Eens anders Hofken wied, en zijnen eygen Acker
Van 't onkruyd laet vertreen) riep duydelijck en plat,[13]
T'gekraeck van *Venus* schoen den dans bedorven had.
‘Dus waer den spotter zit, men zijne tongh hoort lispen,
‘Hy vind in yeders doen yets dat hy magh berispen.

4 *Ambrosijn:* de onsterfelik makende godenspijs; *Nectar:* godendrank.
6 *Geen dingen hier gebrack:* geen ding ontbrak hier (*dingen* Zuid-Ned. vorm voor *ding*); *als:* alles.
7 *scherpen:* opfrissen, opvroliken.
9 *zoete snol:* zoete liefdegodin.
10 *luchte:* luchtige.
13 *van 't onkruyd laet vertreen:* door 't onkruid laat overwoekeren; *plat:* platweg, ronduit.

[XV]

*Hier zit de Minne-moer met heuren Zoon verzelt**
Aen 't vuyr, t'wyl B a c c h u s dwaelt met C e r e s langs het veld.

I. Pet. 4.

H e t g e e f t d e n b r a s s e r s v r e e m t (d a e r g h y m e e d p l e e g h t t e l o o p e n)
D a t g h y z o o n u c h t'r e n l e e f t, e n s c h o u w t d e r s l e m p e r s h o o p e n.

* Boven- en Onderschrift:
Minne-moer: moeder van de min, Venus (zie aant. blz. 301, op vs. 1 en 5).
I. Pet. 4: (zie aant. plaat 1 blz. 276) hfst. 4 (vs. 4). Vondel heeft deze tekst verkeerd weergegeven, er staat: als gij niet mee loopt; dus: waar gij *niet* mee pleegt te lopen.
Het geeft.... vreemt: 't verwondert; *schouwt:* schuwt.

XV

Vrou *Venus,* en heur Wicht hier inden hoeck gescholen
Zich wermen aenden heert, en roosten voor de kolen,
Vermits Vrou *Ceres* en Heer *Bacchus* beydegaer[3]
Al dwalende langhs t'veld gescheyden zijn van haer.
Maer wat beteeckent doch, dat zy van een gescheyden
De Moeder met heur Kind hier laten met hun beyden?
‘Ist niet om dat het vuyr der geylen Minne-lust
‘Door soberheyd verkout, en gantsch wert uytgeblust?[8]
‘Want daer van Graen en Wijn is alderhande volheyd
‘Men aldermeest bespeurt der liefden brand en dolheyd:
‘Dus wie de Wellust haet, zijn lijf houde in bedwanck
‘Door soberheyd van spijs, en matigheyd van dranck.

3 *Vermits:* onderwijl, terwijl.
8 *verkout:* koud wordt.

[XVI]

Der Tooverschen gespoock u deze prent uyt wijst,[*]
Zoo eysselijck om zien dat t'hayr te berghe rijst.

Apoc. 21.

Der Toovenaren loth met solpher, vuyr, en roock
Is inden Helschen poel, vol brands en vol gesmoock.

* Boven- en Onderschrift:
Der Tooverschen gespoock: 't spoken der toveressen.
Apoc. 21: Apocalypsis: Openbaring hfst. 21 (vs. 8).
loth: lot, bestemming.

XVI

De Tooverschen ziet hier, t'wijl and're Menschen slapen,[1]
Met wonderlijck gebaer verkeeren al in Apen,
En met een held're Torts van doode-smeer gewracht[3]
Doen eenen lichten dagh oprijsen inder nacht.
Wat brand hier voor een Hel? wie oft zy hier wieroocken?
Wat Katten lollen dus? help *Pluto!* t'sijn al spoocken;[6]
Zout wel een Kerckhof zijn? ic laet my schier verleyn!
Hier light zo menigh hooft, en schedel sonder breyn.
Wat maecken zy gebaers? wat maecken zy al kruyssen![9]
Beroerende de locht, en doen de Boomen ruysschen.
Gins staet een looden Kelck vol doodelijck venijn,
Oft sout *Medeams* sap, oft *Circes* dranck wel zijn?[12]
Hola! zy wecken al de Geesten hier ter banen,[13]
De locht die is vol vuyrs, en vol gehoor'nde Manen,
Ick derf nauw naerder treen, zy maecken een geluyt:
Plutonis Hel-gedrocht, ghy *Furien* komt uyt![16]
Tisiphone, Alecton, Megera licht u hielen,
Ick dage u inden naem van dees verstorven zielen,
By *Styx* en *Acheron*, dat ghy op desen tijd[19]
V t'samen vinden laet in't midden van dit krijt.[20]
A my! wat sien ick daer in't ronde perck vergaren?
De helle ontledicht schier al heur verbannen scharen,
Zy werden my gewaer, zy hebben my gezien,
Waer loop ick alderbest, waer zal ick henen vlien?

1 *t'wijl:* terwijl.
3 *van doode-smeer gewracht:* van lijkevet gemaakt.
6 *Pluto: de god van d'onderwereld*.
9 *kruyssen:* vreemde tekens.
12 *Medéams sap:* Medéa's sap of Circe's drank, 'n toverdrank door Medéa of door Circe bereid. (Medéa en Circe beide toveressen).
13 *ter banen:* op de weg.
16 *Plutonis Hel-gedrocht:* Pluto's helleschaar, de furieën, die in vs. 17 worden opgenoemd.
19 *Styx en Acheron:* twee rievieren van d'onderwereld.
20 *krijt:* kring.

*

[XVII]

T' A t h e e n ' wert d'O v e r h a n d , den strijdschen M a r s in S p a r t e n ,[*]
En P h o e b ' by den T y r i e r s geëert van gantscher herten.

Rom. 1.

In eenes Menschen beeld zy hebben Godes wezen
Verandert en verkeert, jae dienst en eer bewezen.

* TEKSTKRITIEK: De oude uitgave heeft I. Rom. 1.

* Boven- en Onderschrift:
T'Atheen' enz.: zie bijschrift vs. 5-9.
Rom. I: (zie aant. op plaat 13, blz. 301) hfst. 1 (vs. 23).

XVII

De Heydenen hoe blind zy voor ons henen gingen[1]
Noch altijds droomden van *een wezen alder dingen*,
T'welc als een eygenschap t'aenbidden quam alleen,
Dat heylich was van aerd, en yeder algemeen:[2-4]
D' Atheners d' *Overhand* devotigh eere boden,[5]
De *Tyriers Phoebus* als den grootsten alder Goden,
Den wapen-roover *Mars* wert met veel offer-viers[7]
Geeert devotigh van den *Lacedemoniers:*
Maer ander blinder, en veel woester van manieren
Gods-dienstigh offerden d'onredelijcke Dieren:[10]
En t'alderdomste volck voor 't vuyr heeft neer geknielt,
Oft ander schepsel t'geen dood was en onbezielt.
Elck land had zijnen Godt eerbiedigh in 't gezichte,[13]
Dies in hun blind'heyd zy beschaemden veel verlichte,
Die eenighsins verlicht, noch gaen in blindheyd voort
En vragen na Gods-dienst, naer God, noch naer zijn woord!

1 hoe blind zij waren in de tijd dat ze ons voorgingen.
2-4 'n Opperwezen (aan t' welk) waaraan alleen toekwam, als hem eigen, 't aanbidden, en dat heilig was van aard, en in ieder aanwezig.
5 *d'Overhand:* de Overwinning als godheid.
7 *wapen-roover:* die de wapenen van de overwonnenen buitmaakt, als oorlogsgod.
10 aan d' onredelike dieren.
13 *had in 't gezichte:* had in 't oog, lette op.

[XVIII]

De L i e f d e k e n s staen hier, ziet! hoe zy ons aenpryzen[*]
Malkand'ren alle deughd en vrienschap te bewysen.

I. Ioan. 4.

God is de Liefde zelf (de Liefde is t'hooghste loth:
Wie inde Liefde blijft, blijft eeuwigh'lijck in God.

* Boven- en Onderschrift:
De Liefdekens: de gratiën of bevalligheden; Grieks Chárites (zie vs. 5 van 't bijschrift).
I. Ioan. 4: Eerste brief van Sint Jan, hfst. 4 (vs. 16).

XVIII

Oft yemand vragen mocht wat deze *drye* bedieden,
Ghy ziet hier *een* de *twee,* en weder *twee* d' *een* bieden[2]
Elckanders aengezicht, dewijl men zeght gewis
Dat eene vriendschap twee vriendschappen weerdigh is.
Het zijn de *Charites,* die met een mild ontfarmen[5]
Malkand'ren alle *drye* zoo liefelijck omarmen,
Met ware liefd' zy tot malkand'ren zijn gezint,
De liefd' den gordel is die hun te samen bind
In eenen vasten knoop: maer waerom en becleeden
Zy niet het wit albast van haere naeckte leden?
T'is om dat reyne liefde, en vriendschap ongeveynst
Een open herte toont, dat nimmer quaed en peynst.
Aglaja, Thalia, en *Euphrosin'* zy heeten,[13]
Bevalligheyd, Vermaeck, en *Blyschap* ongemeten,[14]
Want aengenaemheyd en vermaeck zy in 't gemeen[15]
En rechte vrolijckheyd voorts brengen by elck een.

2 *bieden:* aanbieden, heenkeren.
5 *mild ontfarmen:* zachte liefde.
13 *Thalía:* hier Thália.
14 *Thalía:* betekent de bloeiende. Vondel heeft haar hier verward met Thalia de muze van 't blijspel, vandaar vs. 14: *Vermaeck*.
15 *in 't gemeen:* steeds.

[XVIIII]

De W e l d a e d d r y d e r l e y (*ons tot een goed exempel*)*
Wert heylighlijck geëert te Roomen inden Tempel.

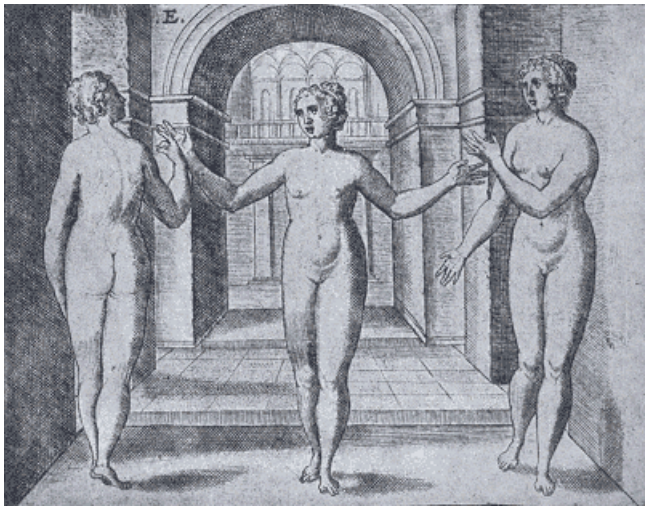

Heb. 13.

D e W e l d a e d n i m m e r m e e r u y t u g e m o e d e n v a e g h t,
W a n t z u l c k e n o f f e r h a n d d e n H e e r e w e l b e h a e g h t.

* Boven- en Onderschrift:
De drie 'Weldaden' zijn eigenlik dezelfde als de Gratiën, Gratiae, (zie vorige plaat), maar nu *gratia* niet opgevat als bevalligheid, maar als weldadigheid, en dankbaarheid.
De Weldaed: 't weldoen, de weldadigheid.
Heb. 13: Brief van d'Apostel Paulus aan de Hebreeuwen, hfst. 13 (vs. 16).

XVIIII

Dees drije Goddinnen hier dus op de rije staende
En zijn niet ongelijck de Beelden van 't voorgaende,
Dees schoone Maeghden zijn de *drije Weldaden* zelf
Hier voormaels opgerecht in 't heyligh Rooms gewelf:[4]
D'een is *Weldadigheyd,* die met een open herte
En met een open hand gedenckt heurs naesten smerte:
Ontfangende geschenck de tweede Nymphe heet,
Daer steeds *Weldadigheyd* heur giften aen besteed:
De derde *Danckbaerheyd,* in wiens gemoed begraven
Light den danckoffer van heurs naesten milde gaven.
D' een rijckelijcken geeft, de tweede die ontfanckt,
De derde voor de gaef eerbiedighlijck bedanckt.
‘Och oft dees *Nymphen* ons altsaem zoo wel bevielen
‘Dat wy hun plaetsten in den Tempel onzer zielen:
‘Want daer in 't herte blinckt dit schoone beeldewerck,
‘Daer is een heyligh Huys, en welgecierde kerck.

4 *in 't heyligh Rooms gewelf:* in de heilige tempel van Rome.

[XX]

Ey ziet! wat grooter Visch is hier int net gevischt:[*]
T'is P a l l a s , door 't bedroch van G i e r i g h e y d , en L i s t .

I. Timoth. 6.

D i e z i c h b e k o r e n l a e t v a n ' t g o u d d a t h y z i e t b l i c k e n ,
D o o r G i e r i g h e y d g e r a e c k t i n v e e l d e r h a n d e s t r i c k e n .

* Boven- en Onderschrift:
wat grooter, zie aant. op vs. 37, blz. 152.
I. Timoth. 6: Eerste brief van d'Apostel Paulus aan Timótheus, hfst. 6 (vs. 9).
blicken: schitteren.

XX

De kloecke *Listigheyd* tweeaenzighdigh en wacker,[1]
En d' arme *Gierigheyd* (die van eens anders acker
Wel haere schuren vult, en in heur diefsche tasch
Berght (t' *goud* dat zy kabast uyt heures naesten kas)[4]
De wijze *Pallas* zelf zoo aerdich kosten locken,[5]
Tot dat zy hadden t'net heur over t'hooft getrocken.
'Want dat *de Gierigheyd de Wijsheyd wel bedrieght,*
'Is een gemeene spreuck, die door de monden vlieght.
Dit is wel eer gezien aen *Midas* doen hy haeckte[9]
Dat het al louter goud mocht werden dat hy raeckte,[10]
Dees bede hem gewert, en was hem light vergont,[11]
Greep hy een stocxken op, het wert al goud terstond,
Oft grijpt hy eenen steen, hy wert in goud herboren,
Neemt hy een hand vol graens, hy heeft al gulden koren,
En dobbert hy in 't nat, oft grijpt hy eenen boom,
Hy heeft een gouden eijck, en eenen gulden stroom:
Den geck die is verblijd, hy lacht vast dat hy schatert,
En geeft den *Echo* werck, die al zijn doen besnatert;
Maer als hy aenden disch zal eten (t'is te vreemt!)
Wort al de spijze goud die hy in handen neemt,
En als hy drincken zal, (wel hoe wilt nu gelucken?)[21]
Den Wijn in goud verkeert, en met geheele stucken
Hem in het keelgat valt, dies roept hy weder aen
De Goden, die uyt liefd' hem van dit leet ontslaen.
'Dies dickwils *Gierigheyd* de *Wijsheyd* heeft bedrogen,
'En t'goud heeft inden nood' noeyt yemand helpen mogen.

1 *kloecke:* sluwe; *tweeaenzighdigh:* met twee aangezichten.
4 *kabast:* steelt ('*kabassen*', bedriegelik in de kabas of buidel steken).
5 *Pallas:* zie blz. 283, aant. op vs. 12; *aerdich:* listig; *kosten:* konden.
9 *doen hy haeckte:* toen ie vurig verlangde.
10 *raeckte:* aanraakte.
11 *hem gewert:* werd hem gegund, verhoord.
21 *hoe wilt nu gelucken?:* hoe zal dat nu verder gaan?

[XXI]

Aenmerckt hoe d' Avonthuur de huyck hanght naer de winden,[*]
En niet met allen vraeght naer vyanden, noch vrinden.

Psal. 19.

Mijn toevlucht is alleen den Heere der heerscharen,
Geen quaed, noch ongeval, en kan my wedervaren.

* Boven- en Onderschrift:
de huyck naer de wind hangen: letterlik: de mantel met de wind laten meewaaien, dus met alles meegaan; Vondel gebruikt hier *huik* (zie de afb.) in algemener zin, 'n vaan of iets dergelijks; *niet met allen:* niemendal, helemaal niet.
Psal. 19: 19e Psalm (in de Katolieke Bijbel 18e Psalm) (vs. 15).

XXI

Die d' Avonthuur vertrout, eerst overdenck te voren[1]
Dat zy lichtveerdigh als den weerhaen opden toren
Met alle winden waeyt, en dat hy is verleyd,[3]
Die in heur zoecken wil zijn rust en vastigheyd:
Ziet hoe zy staet en zwiert met vleugels gauwe en vlugge,
D'een zy nu t'aenschijn bied, nu d'ander weer den rugge;
Ziet hoe zy voeteloos op eenen ronden bal
Toont hoe den hooghmoed gaet gemeenlijck voor den val.
Dees beeldenisse ontbreeckt dat zy niet wispelturigh[9]
Een wanckel rad om draeyt, onstadigh en gedurigh,
Daer d' een om hooge rijst met eenen trotsen kop,
En d' ander inden grond valt boven vanden t'sop:[12]
Want dit is haren lust, dat zy in grooter weerden[13]
Den eenen hoogh verheft, den andren worpt ter eerden.
Als ick in't tafereel *Cebetis* heur aenschouw'[15]
Zoo zie ick zoo my dunckt een dulle en blinde vrouw'[16]
Die voren inden hoop stroeyt eenen gouden regen,
Daer elck om 't meeste dringht: den eenen heeft gekregen
Een kostelijck Thresoor, verzilvert, en vergult,[19]
Den andren om een kroon van vreughden is vervult,
Die, eenen Scepter draeght, en desen heeft een Keten,
Den andren is een Schael vol Peerlen toegesmeten,
Maer achter deze *Nymphe*, eylaes! wat zie ick hier?[23]
D'een heeft den bedel-zack, den andren heeft een lier,[24]
Den eenen heeft een krucke, oft van sint Iacobs schelpen,[25]
Den andren steent en zucht, t' is al God wil u helpen.[26]
En twijl den eenen vast heur voor de gift bedanckt,[27]
Den andren om zijn loth vast treurt, zucht, weent en ianckt,
Neemt zy den eenen t'sijne, en gevet eenen andren,
En doet zoo vreughde in rouwe, en rouwe in vreught verandren.[30]

1 *d'Avonthuur:* de fortuin.
3 *verleyd:* misleid.
9 *Dees beeldenisse ontbreeckt:* aan deze afbeelding ontbreekt.
12 *t'sop:* top.
13 *in grooter weerden:* in grote waardigheid.
15 *in't tafereel Cebétis:* 't tafereel van de Griekse wijsgeer Cebes, dat is 'n Sokratiese tweespraak, Pinax (schilderij) geheten, en aan Cebes toegeschreven, waarin de lotgevallen der mensen geschilderd worden.
16 *dulle:* dolle, uitgelaten dwaze.
19 'n schat van zilver en goud.
23 *deze Nymphe:* deze zinnebeeldige vrouw.
24 *lier:* draaiorgel.
25 *oft van Sint Iacobs schelpen:* of heeft van St. Jakob's schelpen; die schelpen waren t' eerst door de pelgrims, die van Sint Jakob in Spaans Galicië kwamen, gedragen. Blijkbaar bedoelt Vondel ook hier weer met de dragers van St. Jakobs schelpen bedelaars, immers de pelgrims deden hun tocht bedelend.
26 *God wil u helpen:* God zal u helpen, u lonen (roepen ze allen).
27 *heur:* nl. d'Avontuur.
30 *rouwe:* verdriet.

[XXII]

Die arm is, en genoeght met t'geen hy heeft ontfangen,[*]
De wankel A v o n t h u u r heeft inden strick gevangen.

Iob I.

'T geen God gegeven had dat nam hy t'sijnder tijd:
Des Heeren heyl'gen naem zy hoogh gebenedijt.

* Boven- en Onderschrift:
genoeght: tevreden is; *wankel:* veranderlik; *Avonthuur:* zie bij plaat XXI.
Iob. I: Boek Job, hfst. 1 (vs. 21).

*

XXII

Daer in een biezen Hut zich d' *Armoede* geneerde,[1]
Daer't hooft de zolderingh, en daer de voeten d' eerde
Geraeckten te gelijck, en daer een vuyren planck[3]
Te samen was den disch, en oock de zitte-banck,
Daer 't goud-geel kaf en stroo men op den vloer uytspreeden,
Om rusten inden nacht de moegeslaefde leden,[6]
Daer 't water was den dranck, en droogen visch het brood,
Daer lavenisse en spijs gehaelt wert uyt de sloot,
Daer aenden kouden heert de tanden mosten knappen,
En daermen liep bekleed met duyzenderley lappen,
Daer den huysvader (laes!) was eenen blinde-man,
En daermen leven most van t'geen de vrouwe span,[12]
Daer vijftien zonen en drije ionge meyskens waren,
Daer't al by daegh te bed most om de keers te sparen,
En daermen nauwe een biese, oft daermen nauwe een lamp[15]
Ontstack, wanneer daer s' nachts quam t'een oft t' ander ramp.
En daer noch nietemin t' *Genoegen* wert gevonden,[17]
Aldaer lagh d' *Avonthuur* die *Lichte-schoy* gebonden.[18]
‘Want daer't genoegen is, al valt schoon d'aermoe zuur,[19]
‘Daer vreestmen geen Fortuyn, noch wanckele Avonthuur.

* TEKSTKRITIEK: vs. 18 *Lichte-schoy,* de oude uitgave heeft *Lichts-schey*.
1 *zich geneerde:* zich voedde, leefde.
3 *een vuyren planck:* 'n plank van vurenhout.
6 *om rusten:* om te doen rusten.
12 *span:* spon.
15 *een biese:* 'n riet.
17 *t'Genoegen:* de tevredenheid.
18 *Lichte-schoy:* lichtzinnige schooister, zwerfster (=die lichtzinnig schooit of rondzwerft, van *schooien* in de vroegere betekenis zwerven).
19 *al.... schoon:* al.... ook.

[XXIII]

Ziet hoe H i p p o m a n e s A t ' l a n t a voren loopt,[*]
Vermits zy om het goud den hooghsten prijs verkoopt.

I. Cor. 9.

Zy loopen alle wel ter banen dat elck hyght,
Maer een van allen doch den prijs alleen verkrijght.

* Boven- en Onderschrift:
I. Cor. 9: Eerste brief van d'apostel Paulus aan de Korinthenaren, hfst. 9 (vs. 24)
ter banen: op de baan.

XXIII

Ruymbaen! *Hippomanes* loopt *Atalanta* nae,[1]
Het gelt hem zijnen kraegh indien hy komt te spae,[2]
Zy loopen beyde om strijd, o bloet! wat zal ick zeggen?[3]
Het schijnt ghy noch een lijf hebt inde kiste leggen,[4]
Dat ghy v zelven voed met zoo een yd'le hoop,
En waent dees vlugge *Nymphe* (in heuren snellen loop
Die't al verwonnen heeft) zo lichtlijck t' overwinnen:
Hippomanes, eylaes! wat mooghdy doch beginnen.
Men blaester de Trompet, dies elck zijn hielen licht,
Eer ick eens ommezie zy zijn my uyt t'gezicht;
Den bloet komt achter aen, wel hoe! nu wint hy't weder,
Ey ziet eens wat hy doet! hy werpt ter eerden neder
Drije Appels rood van goud, wel tot drijemalen toe,
Daer t'elcken zy naer buckt, het welck hem komt te goe,
Hy loopt, hy overwint, tot dat hy moed' geronnen[15]
De *Nymphe* in haeren loop heeft eyndlijck overwonnen.
‘Maer zeght, ô *Musa!* zeght, geeft niet den *Sulmoaen*[17]
‘Met deze Fabel ons uytdrucklijck te verstaen,
‘Dat inden wegh des deughds, zijn tweederleije hoopen
‘Die vuyrigh om den prijs op't alder snelste loopen,
‘Daer d'een ten eynde loopt, en d'ander stille hout,
‘Die zich verleyden laet van't zorgelijcke goud,
‘Daer d'eene tot zijn loth den prijs is toegevallen,
‘En d'ander komt te spade, en krijget niet met allen.[24]

1 *Atalanta:* 'n Arkadiese prinses, daagde iedere minnaar uit tot de wedloop. Als zij hem inhaalde, doodde ze hem met de speer. Hippómanes nam de wedloop aan, en liet onder 't lopen drie gouden appelen een voor een vallen. Atalanta raapte die telkens op, en verloor zo de wedloop, en werd de bruid van Hippómanes.
2 *kraegh:* hals.
3 *o bloet:* o stakker, ocharme.
4 't schijnt dat ge nog 'n lichaam te verliezen hebt.
15 *geronnen:* gelopen.
17 *den Sulmoaen:* Ovidius, van Sulmo geboortig, heeft dit beschreven.
24 *niet met allen:* niemendal.

[XXIIII]

Hoe eenen a r m e n M a n (*t' is wel aenmerckens weert*)*
Door een gelijckenis den K e y s e r heeft geleert.

Exod. 23.

G e s c h e n c k e n n i e t e n n e e m t v a n v y a n d e n n o c h v r i n d e n,
W a n t z y d e s R e c h t e r s o o g h e, e n t' s i e n d e r e c h t v e r b l i n d e n.

* Boven- en Onderschrift:
aenmerckens weert: waard om op te merken.
Exod. 23: Exodus: Uittocht, hfst. 23 (vs. 8).

XXIIII

Den *Keyzer* langhs den wech aldaer hy gingh spaceren[1]
Zagh eenen *Armen man* vol puysten en vol zeeren,
Waer op de vliegen vast al greetigh en verwoed
Zich mesten vet en dick, met etter en met bloed,
Den Koningh wert beweeght' en mocht dit niet verdragen,[5]
T'sae Pagie (zeyde hy) dees vliegen wilt veriagen:
Neen sprack den *Armen man,* ey lieve laet doch dat,
Dees vliegen zijn verzaed, dees krekels zijn nu zat,[8]
Veriaeghdy desen zwerm; zoo komter weer een ionger,[9]
Met nieuwen appetijt, met gragen verschen honger,
En zullen van mijn vleesch en bloed hun zelven voen
Met meerder pijn en smert dan my nu deze doen:
Den *Keyzer* dedet vremt, deze antwoord met groot wonder[13]
Hem in zijne ooren klonck gelijck als eenen donder:
‘Hy mocht gedencken, oft den Rechter die van goed,[15]
‘En gelden is verzaed, t'recht zoo veel hinders doet
‘Als eenen kalen vinck die eerst t'gedingh zal schiften,[17]
‘En eet den armen op met gaven, en met giften.

1 *spaceren:* wandelen.
5 *beweeght':* bewogen, ontroerd.
8 *krekels:* hier = insekten.
9 *een ionger:* 'n jongere zwerm, 'n nieuwe.
13 *dedet vremt:* deed't vreemd aan; *met groot wonder:* met grote verwondering (dit antwoord grote verwondering wekkend).
15 *oft den Rechter....:* of de rechter.... zooveel hinder doet aan 't recht.
17 *t'gedingh schiften:* de rechtzaak uitwringen, eruit halen wat te halen is.

[XXV]

Ziet hoe A n c h i s i s Z o o n den Vader helpt in nood,[*]
En N e r o al verwoed zijn Moeder brenght ter dood.

Proverb. 10.

I n e e n e n w i j z e n Z o o n d e n V a d e r z i c h v e r b l i j d ,
M a e r i n e e n G o d l o o s k i n d d e M o e d e r d r o e f h e y d l i j d .

* Boven- en Onderschrift:
Proverb. 10: (zie bij plaat 6, blz. 287), hfst. 10 (vs. 1).

XXV

Doen *Troeyen* ondergingh en stont in roode kolen,
Doen't hongerige vuyr steegh opwaerts naer de Polen,[2]
En doen het Griexsche stael (al razende en verwoed)
Geen dingen zoeter vont dan het Troeyaensche bloed;
AEneas met zijn *Kind* ontwijckt den brand te gader,
En neemt op zijnen halze *Anchisen* zijnen Vader:[6]
Hy draeght den Ouden man dat hem den rugge kraeckt,
Tot dat hy eyndelijck uyt s'doods perijckel raeckt.
Hoe draeght AEneas dus? ick drage mijne kroone;[9]
En drucke levende uyt het beeld van eenen Zoone,
Van eenen goeden Zoon, die heyligh, en beleeft[11]
Den genen weder draeght die hem gedragen heeft.
Maer recht int yegendeel is *Nero* veel verwoeder
Als een onreed'lijck Beest, die't herte van zijn Moeder
Vyt heuren lijve ruckt, en ziet het enge graf
Van zijnes Moeders buyck, dat hem eerst t'leven gaf.
Hy doodight die waer van hy't leven heeft ontfangen,[17]
En noch loopt eenen traen niet langhs zijn snoode wangen.
‘Dies als ick dezer twee hun vonnisse onderzoeck,
‘D'een komt den zegen toe, voor d' ander is den vloeck.

2 *naer de Polen:* naar de hemel (de polen van 't hemelruim).
6 *Anchisen:* lijdende voorwerpsvorm van *Anchises*.
9 *ick drage....:* AEnéas wordt hier sprekend ingevoerd.
11 *heyligh:* godvrezend; *beleeft:* liefderijk, vol liefde (in de 17 d'eeuw de gewone betekenis; hier voor *pius AEneas*).
17 *doodight:* doodt.

[XXVI]

Men hoort den P h i l o s o o p h ' den K e y z e r hier verklaren[*]
Waerom den dooden wert geciert met lauwer blaren.

Eccl. 7.

D e n s t e r f - d a g h i s d e n M e n s c h v e e l b e t e r i n z i j n s m e r t,
D a n z i j n e n e e r s t e n d a g h a l s h y g e b o r e n w e r t.

* Boven- en Onderschrift:
Eccl. 7: Ecclesiastes: Prediker, hfst. 7 (vs. 2).
geboren wert: geboren wordt.

XXVI

De heydenen voorheen, den Doon ter eerden brochten,[1]
Wiens bleeck besturven hooft met lauwer was omvlochten,
Den *Keyser* nieusgier om hier d'oorzaeck van verstaen,[3]
Spreeckt zijne honigh bije den wijzen *Bias* aen,[4]
Zeght, ô wijsgieren! zeght, waerom men dies ten toone[5]
Den Doon ten grave brenght omvlochten met een Kroone?
‘Heer *Keyzer* (zeght hy) t'is om dat hy voor gewis
‘Van alderleije ellende en smerte ontslagen is,
‘Dat hy voleyndight heeft den loop met zijne voeten,
‘En af geleyd de schuld die wy betalen moeten,
‘Dat hy in zijne dood de Dood verwonnen heeft,
‘En hier gesturven is op dat hy elders leeft.

1 *den Doon* = de Doden: de dode.
3 *van verstaen:* van te verstaan.
4 *zijne honigh bije:* de bij (woordspeling met Bias) die hem zoveel nuttigs gaf.
5 *wijsgieren:* wijsgeer; *dies:* aldus; *ten toone:* openlik.

[XXVII]

Ziet hoe den Assyrier verwijft gelijck een kind,[*]
Zijn hand slaet aende spille, en zijnen rocken spint.

3. Regu. 11.

Doen Salomon zoo veel boelagien had verkoren
Wert hy zoo gantsch verwijft, dat alles liep verloren.

* Boven- en Onderschrift:
den Assyrier: (spreek hier uit Assyr*ier*, niet.... *iër*) de koning van Assyrië, Sardanápalus, de laatste koning van Assyrië.
3 Regu. 11: Liber 3 Regum: Derde boek der Koningen, hfst. 11 (vs. l-4).

XXVII

Sardanapalus ô! wat helpen v drije mijten[1]
Daer ghy de spille om draeyt? het dient tot u verwijten[2]
Dat ghy zoo heel verwijft, en zelfs den rocken spint,[3]
Dit harnasch past u niet, wat zijdy dul, oft blind?[4]
Den Scepter voeght u best, om daer meed' te bestieren
V onverwonnen erf, het Rijck der Assyrieren:
Ghy slacht *Alcmenae* Zoon, die (hoe ontsien en trots)[7]
De schoone *Omphale* geeft zijn pijlen, en zijn knods,
En wisselt al zijn tuygh, (ô zotte minne-grillen!)
Voor eenen spinrock, en een hand vol ronde spillen.
O groote minne-kracht! die wonderlijck uytmunt.
Als ghy een manlijck hert zoo heel verwijven kunt.
‘Als ghy eens Koninghs ziele in uwe boeyen kluystert
‘Is al de Majesteyd van zijne Kroone ontluystert,
‘Zijn wijsheyd ongheacht, zijn mogentheyd vervoert,[15]
‘En door zijn hoerery wert tganssche rijck verhoert:
‘Daer 't Hof van minne brand, wert (eer men 't soude wanen)
‘Het land een vuyl Bordeel, vol lichte Courtisanen.

1 *wat helpen v drije mijten:* wat baten u die nietigheden, de gunst van die vrouwen; (*drije mijten* hebben de waarde van 'n penning).
2 waarvoor gij immers de spil doet draaien van 't spinnewiel (*Daer.... om:* waarom).
3 *den rocken spint:* aan 't spinrokken (de vlasstok) 't vlas spint (rocken is in de ouwe taal manlik).
4 *dul:* dol, dwaas.
7 *Alcmenae Zoon*, de zoon van Alcméne: Herkules, die uit liefde voor koningin Omphale haar in vrouwekleren diende (spreek hier uit *Omphále*).
15 *mogentheyd:* macht; *vervoert:* misleid, verzwakt.

[XXVIII]

Merckt hoe rechtveerdigh dat P e r i l l u s raeckt ter dood[*]
In zijnen kop'ren Stier, die hy voor and'ren goot.

Psal. 7.

Den Goddeloozen graeft den put naer zijnen zin,
Maer als hy't heeft gedaen, valt hy daer zelver in.

* Boven- en Onderschrift:
Psal. 7: 7e Psalm (vs. 16).

XXVIII

Den konstigen *Perill'* (die op het alderblootste[1]
Den gieter *Myron* zelf in zijne konst naebootste)[2]
Goot eenen kop'ren Stier, die hy om zijnder konst[3]
Den Tyran *Phalaris* (om raecken in zijn gonst)
Eerbiedighlijcken schonck: maer als hy voor den Koningh
Verscheen, om naer zijn werck te krijgen zijn belooningh,
Sprack den Tyran tot hem, Zeght my, du kloecker geest[7]
Wat zoud' men mogen doen met dit gehoornde Beest?[8]
Heer Koningh (zeyde hy) den Stier die heeft een wyde
Vierkante venster in het midden van zijn zyde,[9-10]
Waer in men werpen zal den boozen t'sijnder straf:
Wanneer den quaden nu in dit metalen graf
Met hitte wert gepijnt, zal hy den Stier doen brullen,
En met een luyd geloey, de ruyme locht vervullen.
Wel aen (sprack den Tyran) t'is best ghy't eerst verzoeckt;[15]
Men greep hem byden kop, zijn kunst heeft hy vervloeckt,
Geen klagen hier en holp, men most het recht vervolgen,[17]
Den dooden Stier heeft hem al levende op gezwolgen.
‘Dies, ô ghy kunstenaers! denckt dat in s'werelds perck
‘Een yeder wert geloont nae zijnder handen werck.

1 *op het alderblootste:* op 't nauwkeurigst.
2 *Myron:* Myro is 'n beroemde Griekse beeldemaker.
3 *om zijnder konst:* om de kunst die eraan was.
7 *kloecker geest:* wijze geest.
8 *mogen:* kunnen.
9-10 *een wyde vierkante venster:* bij Vondel is 't *de* venster (geen *het*-woord).
15 *verzoeckt:* beproeft.
17 *het recht vervolgen:* 't recht doen voortgaan, 't recht z'n loop laten.

[XXVIIII]

*Ziet hoe een stalen zweert aen eenen zijden draet**
Steeds hanget boven t'hooft den Koninghlijcken staet.

Psal. 55.

Mijn herte is in mijn lijf beanxstet, iae het beeft,
S'doods vreeze mijn gemoed aldus getroffen heeft,

* Boven- en Onderschrift:
Psal. 55: 55e Psalm (in de Katolieke Bijbel Psalm 54) (vs. 5).

XXVIIII

Den vleijer *Damocles* Pluijmstrijcker die uytsteket,[1]
En nimmermeer (God wouds!) in s'Princen hof gebreket[2]
Acht *Dionesium* als eenen aerdschen God
Geluckich over zeer, schier zonder mate oft slot.[4]
Waerom den Koningh hem met purp'ren kleed'ren schoone
Als eenen Koningh ciert, iae t'voorhooft met een Kroone
Hem heerelijck omdruckt, en hem in handen geeft
Den Koninghlijcken staf, waer voor't al schrickt en beeft;
Den nieuwen Koningh hy dus laet ter Tafel zetten
Diens rugh geladen is met alderley bancketten,[10]
Men speelt een zoet musijck, en weckt den *Echo* zelf
Met eenen zoeten toon in 't Marmoren gewelf:
Maer twijlen men dus iuyght in 't midden der gezangen,
Laet *Dionysius* een stalen zweert ophangen
Aen eenen zijden draet, recht boven t'hooft gewis
Des geenen die zich waent dat hy geluckich is,
Maer ziende naeuwe om hoogh, verschrickt hy zoo voor't dreygen
Van't opgehangen zweert, dat hy zijn hooft moet neygen,
En roept, Heer Koningh ô! verlost my uyt den druck,
Ick kieze mijnen staet, en laet u dit geluck.
‘Aldus en magh hy niet geacht geluckigh wezen[21]
‘Die stadigh is gepijnt met duyzenderley vreezen,
‘T'Palleys dat zijnen kop hoogh inde lucht verheft,
‘Eer dan eens Herders Hut, den krommen blixem treft.[24]

1 *die uytsteket:* die erger vleier en pluimstrijker is dan anderen.
2 *nimmermeer:* nooit; God wouds! (= God woud's): God beschikke 't: God betere 't (van *wouden:* besturen, beschikken); *gebreket:* ontbreekt.
4 *over zeer:* overzeer, bovenmate.
10 *diens:* wiens (vgl. *Oorlof-Liedt* vs. 60, blz. 144; *bancketten:* heerlike spijzen, lekkernijen.
21 *magh.....:* kan hij niet gelukkig geacht worden.
24 de kromme bliksem treft eer 't paleis dan.

[XXX]

N e r o o s Tucht-meester ons hier schildert naer het leven[*]
Hoe Hooghmoed wert verkleent, en Ootmoed hoogh verheven.

Math. 23.

Hy wert vernedert die zich te verheffen pooght,
Maer die hem zelf verkleent wert heerelijck verhooght.

* Boven- en Onderschrift:
Neroos tucht-meester: Nero's leermeester, Seneka.
Math. 23: Evangelie volgens Mattheüs, hfst. 23 (vs 12).
wert verkleent: wordt vernederd (verkleind).

XXX

Den wijsen *Seneca* ons meld, en gaet vertoonen
Van eenen *Koningh* die zijn drije bedaeghde Zonen[2]
Heel van verscheyden aerd drije Vog'len stelde veur,
En gaf van alle drije elck een den willekeur,[4]
Op dat hy ramen mocht wie 't beste van henlieden[5]
Het Koninghrijck voorts aen zou heerschen en gebieden,[6]
En dragen zoo den last, die zijnen ouden dagh
Veel kommerlijcker viel, dan zy te voren plagh:
Den *Arent* d' eerste koos, den Koningh aller Vogels,
De tweede koos naer hem den *Sperwer* snel van vlogels,[10]
Den langh gebeckte *Snep* verkoos de ioncxste Zoon,[11]
Dies hem den Vader schonck de Koninghlijcke Kroon.
‘Hy die door Ootmoed en Vernedertheyd van geeste
‘Verkoos het minste loth, verkreegh het aldermeeste.[14]
‘Want wie door Hooghmoed klimt, die naerdert zijnen val;[15]
‘En die zich zelfs verkleent, gemeenlijck klimmen zal.
‘Dies die in Nedrigheyd verslijt zijn vliende leven,
‘Al schijnt hy leeg te zijn, zoo is hy hoogh verheven;[18]
‘Hy is den val naer by die hooge zich verheft,
‘En die zich hout om leegh den blixem niet en treft.
‘Des Weerelds loop is twee put-eemeren gelijcke,[21]
‘Het leeghste klimt om hoogh, het hooghste valt int slijcke.

2 *bedaeghde:* volwassen.
4 *den willekeur:* de vrije keus.
5 *ramen:* berekenen, beslissen.
6 *voorts aen:* voortaan.
10 *naer hem:* na hem.
11 *Snep:* snip.
14 *loth:* lot, deel.
15 *naerdert:* nadert.
18 *leeg:* laag (zo ook in vs. 20 en 22).
21 *twee put-eemeren:* twee putemmers, die door 'n ketting verbonden beurtelings omhoog en omlaag gaan, om water te putten.

[XXXI]

Ziet hier den y s ' r e n E e u w , daer deene d'ander terght,[*]
De Weereld is vol strijds, en heel in't quaed vererght.

Gen. 4.

D e s W e e r e l d s v i e r d e d e e l s l o e g h *C a i n* , e n w a s n i e t w i j z e r ;
H y b o u d e n d ' e e r s t e S t a t , e n *T u b a l* v o n d h e t y z e r .

* Boven- en Onderschrift:
den ys'ren Eeuw: na gelukkiger tijdperken (de gouden eeuw, enz. zie *Den Gulden Winckel,* bijschrift II) die volgens de klassieke mythologie de aarde beleefd heeft, kwam 't harde onmeedogende ijzere tijdperk, waarin de mensen elkaar bestrijden en vermoorden.
Gen. 4: Génesis: Boek der Schepping, hfst. 4 (vs. 8, 22).
Des Weerelds vierde deel sloegh Cain: Kain doodde 't vierde deel van de mensen (toen hij z'n broer Abel doodsloeg; (Vondel meent blijkbaar, dat er nog geen andere mensen waren, dan Adam en Eva, Abel en Kain).
Tubal of Tubalcaïn, de eerste ‘die 'n hameraar en smeder was in alle werk van brons en ijzer’ (Schepping, hfst. 4, vs. 22).

XXXI

Doen 't yzer quam in't licht uyt t'ingewand der eerden,
Klep, klep, het Aenbeelt gingh, men smeden niet dan zweerden;
Rechtveerdigheyd uyt vrees weer naer den Hemel treckt,
Het Aerdrijck wert terstond met Menschen bloed bevleckt,
Den *Krijgh* wert opgequeeckt, men gingh de zinnen scherpen
En met den blinden Mol een aerden wal opwerpen,
Het Kalfs-vel wert gereckt, men maeckten flocx een Trom,[7]
Den Mensch wert loos in 't quaed, en inde wijsheyd dom,
Men kreegh een bonten vlagh gewonden om de stengen,
Men gingh vierkantigh t' Heyr in zijn slaghorden brengen,[10]
Den Horen onraed blies, de Trommel sloegh alarm,
De vreeze wert verdooft, en 't bloed in 't herte werm,
Het eene Heyr verwan, het ander is gevloden,[13]
Het veld dat wert bedeckt met mennigh duyzent dooden,
Men rieper niet dan moord, daer wert een groot geschreeu,
En zoo quam op de hand den dullen *ys'ren Eeuw'*.[16]

7 de trommels werden bespannen met kalfsvellen; *flocx:* fluks, terstond.
10 *vierkantigh:* 't leger werd in 'n vierkant opgesteld; in carré.
13 *verwan:* verwon.
16 *quam op de hand:* naderde; *dullen:* dolle, verwoede.

[XXXII]

P y t h a g o r a s zit hier, den Disch die is hier knap[*]
Verzorght met eenen wegh, wat vruchts, en eenen nap.

Marc. 1.

Den Dooper die den wegh voor Godes Zoon quam banen,
Hadde anders geene spijze als honigh en sprinckhanen.

* Boven- en Onderschrift:
Pythágoras: Griekse wijsgeer die op 't eiland Samos leefde; *knap:* schraal, sober.
Verzorght met: voorzien van; *eenen wegh:* 'n brood (*wegh: wegge*).
*Marc. 1:*Evangelie volgens Markus, hfst. 1 (vs. 2, 6).

XXXII

Pythagor', Samos roem, te wonderlijcken haten[1]
D'onnutte Gulzigheyd, die niet en kan als vraten;[2]
Met eenen sobren Disch hy wel te vreden was,
Hy speenden zich van Vleesch, en Visch; by't veldgewas[4]
In ware danckbaerheyd hy heylighlijcken leefde,
En met der herten aen een goed genoegen kleefde.[6]
‘O gulden Soberheyd! ghy zijt v zelfs een maet;
‘Als d'ander eerst begint, zoo zijdy al verzaet.
‘De spijze is niet zoo zeer om t'lichaem vet te mesten,
‘Gelijck een kermis-gans die kruypen moet ten lesten,[10]
‘Als zy geschapen is, dat elck een van heur proeft[11]
‘Alleen zoo veel als t'lijf tot onderhoud behoeft.[12]

1 *te wonderlijcken haten:* haatte heel sterk (*te:* zeer, heel).
2 *die niet en kan als vraten:* die niets kan als vratig zijn (*vraten:* 'n vraat zijn).
4 *speenden zich:* speende zich, onthield zich.
6 *met der herten:* met 't hart; *aen een goed genoegen:* (aan 'n goede voldoendheid) aan wat behoorlik genoeg was.
10 *kermis-gans:* 'n gans die vetgemest wordt voor 't kermisfeest.
11 *als zy geschapen is:* de spijs is niet zo zeer om vet te mesten als dat ze geschapen is, opdat....
12 *t'lijf:* 't lichaam.

[XXXIII]

Ziet S o c r a t e s (*eylaes!*) *besprongen vande boosheyd*[*]
Der Wijven, met gedult verwinnen hun Godloosheyd.

Syr. 25.

V e e l l i e v e r w i l i c k n o c h b y L e e u w e n e n b y D r a e c k e n,
A l s b y e e n b o o z e V r o u w' m i j n r u s t e n w o o n p l a e t s m a e c k e n.

* Boven- en Onderschrift:
Syr. 25: Syrach, hfst. 25 (vs. 20); dat is 't boek Ecclesiasticus, of Wijsheid van Jezus, Syrachszoon.

XXXIII

Die een qua Vrouwe heeft, genoegh heeft aen zijn wee;
Den armen *Socrates* (eylacen!) heefter twee,
Hy isser meed' gescheept, hy moeter oock meed' varen
Door zoo veel holle Zeen, door zoo veel waterbaren:
D'een Tessche is hallefblind, en d'and're Feecx is leep,[5]
D'een slaet hem met de roede, en d'and're met de zweep
Noch was hy wel te vreen, hoe zeer zy op hem brulden,
Zijn herte is onbeweeght, en alles kan hy't dulden:
Kneust d'een hem met de vuyst, en d'ander met den voet,
Zoo hout hy evenwel een ongequetst gemoet:
Hy lijd, zy slaen; hy zwijght, zy voeren heuren snater;
Hy zit op 't drooge land, zy gieten hem met water;
Ten laetsten zeght hy eens, wanneer de locht verbolght[13]
Den regen in't gemeen naer eenen donder volght.
‘Aldus Geduldigheyd met zoete en zachte zinnen
‘Heur kruys verlichten kan, en tegenspoed verwinnen:
‘Hy wreeckt zijn leet genoegh, die stille met verdragh[17]
‘Niet zijnen smaet en wreeckt, daer hy't aen wreken magh.[18]

5 *Tessche:* (tas) wijf; *leep:* scheel.
13 Sokrates zei: wanneer de lucht (verbolgen is) onstuimig wordt, volgt de regen gewoonlik op de donder.
17 *stille met verdragh:* stil met verdragen; met stil verdragen.
18 *daer hy 't aen wreken magh:* aan wie hij 't wreken kan.

[XXXIIII]

Hoe dat D i o g e n e s bewees (*naer zijnen wensche*)*
Dat eenen naeckten Haen was een Platonisch Mensche.

Iac. 3.

Wie met zijn Tonge niet in woorden missen kan,
Is al geheel volmaeckt, iae een volkomen Man.

* Boven- en Onderschrift:
Iac. 3: Brief van de Apostel Jakobus, hfst. 3 (vs. 2).

XXXIIII

Den Wijs-gier *Plato* om zijn Iongeren te leeren[*1]
Zeyde, *een tweevoetigh Dier naeckt, bloot, en zonder veren*
Is den geschap'nen Mensch: dees voorgestelde les
Ter ooren al terstond quam voor *Diogenes:*
Den Drol en is niet slinx, hy past op deze stucken,[5]
En gaet flocx eenen Haen al levendigh uyt plucken
Zijn pluymen uyt het lijf, en daer meed' slechten Iool,[7]
Oft hy geen vijf en kost, loopt naer d' Atheensche school,[8]
En werpt den naeckten Haen voor *Platoos* voeten henen,
Dats een Platonisch Mensch, naeckt (zeght hy) *met twee beenen*.
‘Noeyt yemand zoo bespraeckt diens tongh niet eens en lispt,
‘En niemand oeyt zoo wijs die niet mocht zijn berispt.

* *Plato* en *Diogenes:* twee Griekse wijsgeren in Athene.
1 *Iongeren:* leerlingen.
5 *Den Drol:* de snaak; *slinx:* dom; *hy past op deze stucken:* hij let op zulke dingen (is er als de kippen bij).
7 *slechten Iool:* als 'n onnozele hals.
8 *Oft hy geen vijf en kost:* of ie geen vijf kon (tellen).

[XXXV]

Dees stomme beeldenis spreeckt (*als in eenen droom*)*
Den Boom is als den Mensch, den Mensche is als den Boom.

Math. 3.

Een yeder Boom die niet draeght goede vruchten hier,
Ten lesten wert gekerft, en dan verbrand int vyer.

* Boven- en Onderschrift:
Math. 3: Evangelie volgens Mattheüs, hfst. 3 (vs. 10).
wert gekerft: wordt omgehakt.

XXXV

Het redelijcke Dier den Mensch verkeert genomen[1]
Gelijckt wel eenen Boom, hoe aerdigh wil dit komen![2]
Den Boom spruyt uyt der eerd, den Mensche uyt s'moeders graf;
Den Boom groent en verdort, den Mensch komt en gaet af;
Den Boom zijn tacken heeft, die hy zoo wijt uytspanden,[5]
Den Mensch zijn voeten oock, en zijne palmen handen;[6]
Den wortel is de Deughd, die al den Boom aenkleeft,[7]
Den Mensche zonder hooft oock nimmermeer en leeft;[8]
Wanneer s'Booms wortel treurt, zoo hangen al de bladen,
Oock s'menschen leden, als't hooft is met druck beladen:
Den Boom die lange staet opt lest wert oud en krom,
Den Mensche ziet nae 't graf in zijnen ouderdom;
Waer den Boom henen valt daer zal hy liggen moeten,
Den Mensche naer zijn dood heeft geenen tijd van boeten;[14]
Den Boom zijn midden heeft, met eene schorsse omgort,[15]
Den Mensche een Ziele die van 't vleesch bekleedet wort;
S' Booms Midden eyndelijck, wort met den Boom verdorven,
Maer s' Menschen Ziel noch leeft alst lichaem is gestorven.

1 *Dier:* zinnelik levend wezen; *verkeert genomen:* andersom genomen, omdat alles wat de boom voortbrengt uit de wortel, en juist andersom, alles wat de mens voortbrengt uit z'n hoofd voortkomt (zie vs. 7 en 8).
2 *hoe aerdigh wil dit komen:* hoe keurig komt dat uit (*wil:* zal).
5 *uytspanden:* uitspande, heeft uitgespannen.
6 *palmen handen:* handpalmen.
7 De wortel is de (deugdelikheid) de levenskracht, die aan heel de boom zich meedeelt.
8 *nimmermeer en leeft:* leeft nooit, kan niet leven.
14 Dus de mens blijft, zoals hij bij z'n dood is.
15 *midden:* binnenste.

[XXXVI]

Hier light D i o g e n e s , en kiezet in zijn vat[*]
Het vrolijck Zonne-licht voor A l e x a n d e r s schat.

Hebr. 11.

Voor al't Egyptsche goed, voor *Pharaoos* Threzooren
Heeft *Moyses* met Gods volck het aldernutst verkoren.

* Boven- en Onderschrift:
Hebr. 11: brief van de Apostel Paulus aan de Hebreeën, hfst. 11 (vs. 25, 26).
het aldernutst: n.l. de versmading van 't Joodse volk en van Kristus, en 't eeuwig geluk dat daaruit voortkwam.

XXXVI

De woonst *Diogenis* was een boomloze Tonne,[1]
Hij schuylden in heur schaeu voor't steken vande Zonne,
Hy had geene and're Hut, noch and're Tente op d'eerd,
Dit vliende leven docht hem luttel moeyten weerd:
Zijn Tafel was het gras, op een bysondre wijse
Hielt hy zijn middaghmael, met ongekoockte spijze:
Den aes-zack zijn schappray hy altijds by zich droeg;[7]
Nature meenden hy heeft lichtelick genoegh:
De Wijnen die hy dronck, wast water, daer hy zeker
Geen *Aconit* in vond, zijn hand was zijnen Beker:[10]
Hy hadde geenen schat, oft droegh hy om't gemack
Een Tesch, zoo wast zijn hert dat vol genoegen stack.[12]
Waerom den *Macedoon,* den treffelijcksten Koningh,[13]
Hem te bezoecken dacht, hy vant hem in zijn wooning;[14]
Diogenes die lagh en treckt hem weynigh an[15]
Oft hy een Koningh zagh, oft eenen Ackerman:
Dit docht den Prince vremt, dies om zijn zeltsaem leven
Zeyde, eysschet wat ghy wilt, ick sweere ick zal't u geven.
Den Wijs-gier naulijcx sprack, ey! *Alexander* vrund,
Ghy neemt my t' Zonne-licht dat ghy niet geven kunt.[20]
‘Dus is hy waerlijck rijck, die zich in niets bedroevet,
‘Die in als is te vreen, en weynigh noodrufts hoevet.[22]

1 *De woonst Diogenis:* de woning van Diogenes; *boomloze:* bodemloze.
7 *Den aes-zack:* de voedselzak, knapzak; *schappray:* (schapraai) spijskast.
10 *Aconit:* vergiftige plant; vergif.
12 *Tesch:* tas, zak.
13 *Waerom:* en daarom.... wilde (dacht); *den Macedoon:* de Macedoniër, Alexander de Grote.
14 *vant:* vond.
15 *trockt hem weynigh an:* trok 't zich weinig aan.
20 Alexander stond hem in de zon (hij verzocht hem uit de zon te gaan).
22 *in als:* in alles, met alles; *hoevet:* behoeft (letterlik weinig behoefte behoeft: weinig behoefte heeft).

[XXXVII]

*Ziet hoe D i o g e n e s den kroes aen eenen kant**
Wegh werpt, dewijle hy kan drincken uyt zijn hand.

I. Timoth. 6.

Een goed genoeghsaem herte, en Goddelijcken zin,
Is eenen grooten schat, en wel een rijck gewin.

* Boven- en Onderschrift:
I. Timoth. 6: eerste brief van de Apostel Paulus aan z'n leerling Timótheus, hfst. 6 (vs. 6).
genoeghsaem: tevreden.

XXXVII

Diogenes, die steeds arbeyden om te mind'ren
Zijns lichaems noodruft, zagh hoe twee onnoos'le kind'ren[2]
Het water met der hand vast schepten uyt den vloed,[3]
Dies nam hy zijnen nap en trat hem met de voet,
Wat mach ick (zeyde hy) zoo vele huysraeds nutten,[5]
En dus beladen gaen, dewijle men kan putten
Den dranck met zijne hand, en lesschen zo den dorst?
Waer toe hebbe ick zoo lang d' onnutten Kroes getorst?
'Daerom wannneer wij't doen der ouden wel beproeven,[9]
'Zij zochten hunnen schat in luttel te behoeven:
'Want daermen veel behoeft, daer is vrij d'armoe groot;[11]
'Maer waerlijck is men rijck daer weynig is van nood.[12]

2 *noodruft:* behoefte; *onnoos'le:* onschuldige, eenvoudige.
3 *vast:* aldoor.
5 *vele huysraeds:* zo veel huisraad (achter *vele* = veel, dikwels de 2e n.v.); *nutten:* gebruiken (tot m'n nut).
9 *wel beproeven:* goed onderzoeken.
11 *vrij:* zeker wel.
12 *is van nood:* nodig is (van node is).

[XXXVIII]

D i o g e n e s leert hier, dat zy tot geenen dagen[*]
Niet alle Menschen zijn, die wel den name dragen.

Iesai. 1.

D e n E z e l k e n t z i j n K r i b ', d e n O s s e z i j n e n H e e r e ,
M a e r I s r a ë l e n w e e t v a n G o d n o c h v a n z i j n l e e r e .

* Boven- en Onderschrift:
tot geenen dagen: letterlik in geen dagen, dus nooit, volstrekt niet.
Iesai. 1: Jesaja's of Isaïas' profetieën, hfst. 1 (vs. 3).

*

XXXVIII

Den drol'gen ouden Pouts, *Diogenes* ick meen,[1]
Als op den middagh t'licht t'schoonst vanden Hemel scheen,
Met een lanteerne liep, om zoecken naer zijn wenschen:[3]
Elck riep, wat zoeckt hy hier? t'sijn *redelijcke Menschen*
Die ick dus zoecken gae; elck bourden, en elck loegh,[5]
Wel *Diogeen'* zijn hier geen Menschen noch genoegh?
Ick zieder hier niet een (sprack hy) want ghy betoonet
Dat geene reed'lijckheyd in uwe herten woonet,
V beestlijck leven tooght dat ghy (het welck ick haet)[9]
Zijt Menschen met den naem, maer Beesten inder daed.
‘Die met *Diogenes* liep zoecken als de blinden,[11]
‘Noch zoude hedensdaeghs nau Menschen kunnen vinden:
‘Want dese weereld is een woeste Wildernis,
‘Die niet vol Menschen, maer vol wilde Dieren is;
‘Iae noch den meestendeel zijn woester van manieren
‘Als in het wilde Wout d' onredelijcke Dieren:
‘Want dat den eenen Wolf den anderen op eet,[17]
‘Daer is den Winter koud, daer is den Winter wreed;
‘Maer dat den eenen Mensche (al schijnt hy drijemael vromer)[19]
‘Den anderen verslind, geschied wel inden Zomer.[20]

* TEKSTKRITIEK: vs. 19 *drijemael*, de oude uitgave heeft *driemael*.
1 *drol'gen:* drollige, grappige; *Pouts:* pots, potsemaker (*Pouts* spreek uit *poets*).
3 *om zoecken naer zijn wenschen:* om te zoeken naar wat ie wenste.
5 *elck bourden:* iedereen boertte (*boerdde*), spotte; *loegh:* lachte.
9 *tooght:* toont.
11 *als de blinden:* als de blinde, als iemand die niet goed zien kan.
17 *want dat:* want als.
19 *drijemael vromer:* veel voortreffeliker (spreek uit *drijmaal*).
20 *inden Zomer:* in de voorspoed.

[XXXVIIII]

Hoe den Philosophus zijn goud werp inde baren,[*]
Dat zal v deze prent, en dit gedicht verklaren.

Math.

Wie alles niet verlaet, en volght mijn stappen veerdigh,
Is mijn leerionger niet, noch en is mijns niet weerdigh.

* Boven- en Onderschrift:
den Philosophus: de wijsgeer (Crates); *werp:* wierp.
Math.: Evangelie volgens Mattheüs (hfst. 10 vs. 38 en hfst. 16 vs. 24).
leerionger: jongere, leerling.

XXXVIIII

Ziet *Crates* den Thebaen hem zelven gaen te boven,
Verkoopende zijn haef, zijn goederen, en hoven,[2]
Dewijl hem s' weerelds goed behindert inden loop.
Des Deughds, verzaemt hy't geld in eenen klomp oft hoop
En spoeyende daer meed' recht naer den dorren oever
Van d' ongetemde Zee (als zijnde geen behoever[6]
Van zulcken overvloed) werpt zijnen schat heel veir[7]
En al zijne yd'le zorgh met eenen in het Meijr,
En roept, ô lighstu daer in't midden vande golven![9]
Veel beter ist dat ghy light inden grond gedolven,
Dan dat ghy nacht en dagh mijn innerlijck gemoed
Met anxst en zorge pijnt, oft met veel quellingh voed.
‘O groote Kemels! die hier met vele ongemacken[13]
‘Zoo lastigh gaet getrost, met s' rijckdoms zware packen,[14]
‘Aenmerckt wat *Crates* doet, niet langer voorts en draeft,
‘Ziet hoe hy al zijn goud in't diepe Meijr begraeft.
‘Maer ghy zijt veels te gier, en zout veel liever drencken[17]
‘In't midden vande Zee, dan't goud de baren schencken.
‘Ay arme Gieriegaerts! wat zal ick zeggen dan?
‘De heele Weereld niet v herte vullen kan:
‘Dryekantigh is u hert, dies als ick met verkloecken[21]
‘Een ronde daer in treck, daer blijven altijds hoecken
‘Noch leegh end' ydel staen: dus roep ick met beklagh
‘T'is eenen diepen put die niemand vullen magh.

2 *haef:* have, bezit.
6 *als zijnde geen behoever:* omdat hij (Crates) geen behoefte heeft.
7 *veir: ver*.
9 *lighstu:* lig gij (*lighstu = ligs du*, eigenlik = ligt gij).
13 *Kemels:* kamelen (de mensen worden hier toegesproken).
14 *getrost:* gepakt (met de tros beladen).
17 *gier:* begerig; *drencken:* verdrinken.
21 *met verkloecken:* met wijs beleid.

[XL]

Ziet hoe den Philosooph' hier aende Tafel dut,[*]
En den gezonden Wijn gesparighlijcken nut.

I Timoth. 5.

O Zone! ick rade dy (uyt zorge die ick drage)
Gebruyckt een weinigh Wijns, om uwe quade mage.

* Boven- en Onderschrift:
dut: peinst; *gesparighlijcken:* spaarzaam, matig.
I Timoth. 5: eerste brief van de Apostel Paulus aan Timótheus, hfst. 5 (vs. 23); de oude uitgave heeft bij vergissing hfst. 4.
dy: u.

XL

Hier zit de Wijse-man, hy laet hem niet meer tappen[1]
Tot t' noenmael, dan alleen drije matelijcke nappen,[2]
Hy slacht den Dronckaerd niet, die nimmermeer en kan
Vytblusschen zijnen dorst, gelijck den Ocean,
Die alhoewel hem steeds de bomen, en de vlieten[5]
Zoo vele waters in zijn glazen kruycke gieten,[6]
Noch nimmer is verzaed: zoo oock den dronckenbol
Hoe vele dat hy drinckt, zoo'n is hy nimmer vol:[8]
Maer den Wijs-gieren heeft de soberheyd verkoren,[9]
En laet een druppelken onnut niet gaen verloren.
‘Die zoo den Wijn gebruyckt, die zoo de druyven leest,
‘Wort vanden Wijn gevoed nae't lijf, en nae den geest,
‘Den geest hy levend' maeckt, het herte sterck en ionger,
‘De hersnen zuyvert hy, en wecket gragen honger,
‘T'bleeck aenzicht hy verdrijft, verwermt het koude bloed,
‘En ons teer lichaem hy lange in gezondheyd hoed.

1 *hy laet hem:* hij laat zich.
2 *Tot t' noenmael:* bij 't middagmaal; *matelijcke nappen:* kleine (matige) bekers.
5 *bornen:* bronnen, stromen.
6 *in zijn glazen kruycke:* in zijn glazen kruik, in zijn doorschijnende golven (zie blz. 219, *Pascha*, aant. op vs. 1031 en blz. 234, aant. op vs. 1434).
8 *zoo'n is:* zo en is, *en* ontkenning bij *nimmer* (zie ook blz. 130 vs. 26).
9 *den Wijs-gieren:* de wijsgeer.

[XLI]

Het listigh Monster S p h i n x stelt O e d i p o te voren[*]
Een raedsel, t'welck hy raemt, dies doot het zich van toren.

Iob. 14.

D e n M e n s c h g e l i j c k e e n B l o e m v e r w e l c k e t e n v e r g a e t,
E n b l i j v e t n i m m e r m e e r i n e e n e n z e l v e n s t a e t.

* Boven- en Onderschrift:
Oedipo: aan Oedipus; *te voren:* voor; *raemt:* verklaart.
Iob. 14: Boek Job., hfst. 14 (vs. 2).

XLI

Het zeltsaem Monster *Sphinx* (dat den *Thebaners* quelden)[1]
Dit raedsel *Oedipo* op't alderscherpst voorstelden:
Vier voeten, twee, en drye, heeft ergens eenigh Dier,
Dat niet en heeft als stem, en stem verandert schier,[4]
Dat geen Dier meer zoo doet, van al wat vlieght om hooge,[5]
Oft zwemt in natte Zee, oft wandelt hier op't drooge,
Maer als op voeten veel dit Dier begint te gaen,
Begint hem al zijn Jeughd, en al zijn kracht vergaen.
Dit Dier (zeght *Lai Zoon*) ick zal't u haest ontknoopen,[9]
Dat is den Mensche die ter Weereld komt gekropen,
Die eerst op hand en voet, als op vier beenen gaet,
Zoo lange tot hy recht op zijn twee voeten staet:
Maer als den Ouderdom met zuchten en met steenen
Aenbreeckt, hy zwack en kranck op eenen stock moet lenen,[14]
En als drije voetigh gaen met zijnen doornen staf[15]
Nae zijn engh kerckhof toe, tot dat hy valt in't graf;
Den *Rader* naulijcx zwijght, t' woord is nau vande lippen
Oft *Sphinx* breeckt zijnen hals, en werpt zich vande klippen.

1 Die 't raadsel niet konden oplossen, werden door de Sfinx gedood.
4 Dat niets anders heeft als de stem (om zich te doen kennen); *schier:* schielik, spoedig.
5 Zodat geen ander dier (levend wezen) zo doet (stem heeft).
9 *Lai Zoon:* de zoon van Laius: Oedipus.
14 *lenen:* leunen.
15 *doornen staf:* staf van doornehout, van de hagedoorn.

[XLII]

Ey ziet! hoe M o m u s hier zijns naesten feylen teeckent,[*]
En al wat hy misdoet vergeet, en niet en reeckent.

Math. 7.

Hoe ziedy doch zoo licht de splinters, ô ghy schalcken!
In 't ooghe uws broeders, en vergeet u eyghen balcken.

* Boven- en Onderschrift:
Momus: bij de Ouden de verpersoonlikte hoon, of honende vitter; *teeckent:* optekent.
Math. 7: Evangelie volgens Mattheüs, hfst. 7 (vs. 3).
schalcken: sluwe misdoeners.

XLII

Siet den *Berisper* hier nae't leven afgeschildert,
Hoe staet hy dus en grijnt! hoe is hy dus verwildert![2]
Twee Tesschen hy steeds draegt, ô Zifter van een mug![3]
D'een hanght hem voor de knien, en d' ander op den rugh,
De grootste voren hangt, de kleynste draegt hy achter,
Van s'naesten feylen is hy een getrouwe Pachter,[6]
Want hy ontfanger daer de grooste Tesch meed' vult,[7]
Maer achter is de Buijl leeg van zijn eygen schuld,
D'wijl hy die niet en ziet: van voren stelt hy kloecke[9]
Zijns naesten misdaed net en zuyverlijck te Boecke,
Hy heeft zijne oogen op een ander zoo gereet,
Dat hy hem zelfs verzuijmt, en teenemael vergeet.[12]

2 *grijnt:* ziet boosaardig, grijnst.
3 *Tesschen:* tassen.
6 *Pachter:* als 'n pachter die 't innen van de belastingen gepacht heeft.
7 *ontfanger:* als ontvanger (zoals 'n ontvanger van belastingen).
9 *kloecke:* ijverig.
12 *hem zelfs:* zich zelf.

[XLIII]

Den Walschen H e r c u l e s hier aerdigh en perfeckt[*]
De lieden met zijn Tongh schoontaligh tot zich treckt.

I. Cor. 13.

Wanneer ick liefdeloos schoon spreke eens Engels tael,
Wat ben ick anders dan een luydende metael?

* P r e n t XLIII mist de rechterbovenhoek; die was reeds erg gehavend in *De Cleyn Werelt* van 1608; hier in *Den Gulden Winckel* is de punt alleen wat gelijkmatiger afgesneden.
Boven- en Onderschrift:
Den Walschen Hercules: de franse Herkules; volgens de sage Ogmion, van wie verteld werd wat in 't bijschrift te lezen staat.
I. Cor. 13: Eerste brief van de Apostel Paulus aan de Korinthenaren, hfst. 13 (vs. 1).
luydende: klinkend.

XLIII

Den Walschen Hercules (daer veel van is gezongen)
Met gulden ketenkens aldus aen zijnder Tongen
De volck'ren had gehecht; t'welck zoo vele is gezeyd
Dat een schoontaligh man door zijn welsprekentheyd
De menschen tot zich treckt, en vele groote scharen
Bestiert, als oft zy aen zijn Tongh gebonden waren:
T'is daerom datmen noch wel zeght na d'oude sloer,[7]
Hy klapten my zoo schoon, hy kreegh my aen het snoer:[8]
Tis daerom datmen zeght, dat met zijn zoete snaren
Orpheus in't wilde wout de Dieren konde paren:[10]
T'is daerom datmen zeght, dat *Amphion* in't veld
Heeft *Thebes* opgebout een stat groot van geweld:[11-12]
‘Welsprekentheyd verzelt met Billigheyd en Reden,[13]
‘Het sterckste wapen is dat yemand mochte smeden,[14]
‘Het bind de herten t'saem, en maeckt van velen een,
‘Gelijck het lijf bestaet uyt veelderhande leen.

7 *sloer:* sleur, gang, manier.
8 *klapten:* klapte, praatte.
10 *Orpheus:* Orpheus, de bekende zanger van de Griekse sage, die de wilde dieren bedwong door z'n snarenspel (*konde paren:* kon verenigen).
11-12 *Amphion* (Vondel leest Amphion met klemtoon op d'eerste lettergreep): de Griekse lierzanger, op wiens snarenspel de stenen zich zelf opeen stapelden, en zo de muren van Thebe bouwden; *geweld:* macht.
13 *Billigheyd:* billikheid (Duitse vorm).
14 *mochte:* zou kunnen.

[XLIIII]

De Tongh het kleyne lit (*zoo B i a s eens beveste*[*]
Voor den Egyptschen Prince) *ist quaedste, en oock het beste.*

Proverb. 18.

Het leven en de dood die liggen onbedwongen
Vrijwilligh in't geweld en inde macht der Tongen.

* Boven- en Onderschrift:
Bias: een der zeven wijzen van Griekenland; *beveste:* bevestigde.
Proverb. 18: (hfst. 18, vs. 21) zie bij afb. VI (blz. 287).
geweld: macht; *der Tongen:* van de tong.

XLIIII

Den Koningh en Monarch der oude Egyptenaren,
Tot *Biam Brutum* zant, op dat hy zou verklaren[2]
Welck doch van alle dingh hem't slimste, en t'beste docht?[3]
Zijne antwoord was een *Tongh*, die hy den Koningh brocht.
Dit heeft *AEsopus* oock bevestight als de wijze,[5]
Doen zijne Meester hem de beste, en slimste spijze
Hiet koopen op de marckt, hy bracht hem Tongen t'huys,[7]
Den Meester wert vergramt, en zeyde, by gants kruys![8]
Ick zende u tweemael heen, ghy brenght my altijd tongen:
Hoort Meester (zeyde hy) v gramschap zy bedwongen,
‘Een goede Tonge ist best dat hier ter Weereld is,
‘En weder 'tslimste deel een quade Tongh gewis:
‘De Tongh baert twist en krijgh, de Tongh baert peys en vrede;
‘De Tonge die bedroeft, de Tongh vertroostet mede;
‘De Tonge die verdruckt, de Tonge komt te baet;
‘De Tongh de liefde breeckt, de Tonge dood den haet;
‘De Tonge die ontstight, de Tongh baert nutte leere;
‘De Tonge lastert God, de Tonge looft den Heere:
‘Dus alsmen d'eygenschap der Tongen wel verzint,[19]
‘Zoo is zij't quaedste deel, en't beste datmen vind.

2 *Brutum:* Brutus (vorm van 't voorwerp, evenals Biam van Bias); *zant:* zond.
3 *slimste:* kwaadste.
5 *als de wijze:* als 'n wijs man, met wijsheid.
7 *Hiet koopen:* beval te kopen.
8 *by gants kruys:* (opzettelike) verbastering van: bij Gods kruis.
19 *verzint:* overweegt, overdenkt.

[XLV]

Ziet hoe den Philosooph' zijn eygen Tongh afsnijdet,[*]
Op dat hy zwijgen leere, en't ijdel spreken mijdet.

Proverb. 21.

Die zijnen mond behoed, en zijne Tongh bewaert,
Diens Ziele niet met anxst noch droefheyd wert bezwaert.

* Onder- en Bovenschrift:
Proverb. 21: (hfst. 21, vs. 23) zie bij afb. VI (blz. 287).
wert: wordt.

XLV

Den wijsen *Solon* (om't veel spreken te vermijden)[1]
Gingh met een scherpe vlim zijn eygen Tonge afsnijden.[2]
Men vraeghden hem, waerom? hy schreef, *om dat veel quaed*
De Tonge oeyt heeft gewracht, en't zwijgen noeyt geschaed.[4]
O Ionckheyd! luystert toe, het dient u zonderlingen[5]
Om leeren uwe Tongh van veel geklaps bedwingen.
Welspreken is een deughd, wel zwijghen oock een konst,
Die hier de mate in treft verkrijght een groote gonst.
Natuur zorghvuldigh om ons hier in te verstercken,
Heeft onzen mond verzorght met dobb'le bollewercken,
Op dat de losse Tongh niet licht uytbarsten mocht
Met eenigh schand'lijck woord, dat boven inde locht
Als eenen Vogel stijght, en als het is ontvlogen
Niet licht'lijck wederom kan werden ingetogen:[14]
Dat ick oeyt stille zweegh my noeyt en heeft berout,[15]
Maer wel dat ick te veel geklapt hebbe en gekout.[16]
De Heydenen die steeds hier inne vlijtigh leerden
Harpocratem als God des stillezwijgens eerden,[18]
Die met den vinger op den mond hun onderwees,
Inhoudende de stem het zwijgen elck aenprees.
Pythagoras snijd oock als met een vlimme oft messe[21]
Het vele sprekens af, als hy voor d'eerste lesse
De Ieughd vijf iaren langh leert zwijghen en verstaen,
T'is noodigh dat wy noch by hem ter scholen gaen;
‘Want zedigh stilgezwijgh, en niet het vele spreken
‘Dat zie ick alle dagh ons allen noch ontbreken.

1 *Solon:* de wetgever van Athene, een der zeven wijzen van Griekenland.
2 *vlim:* vlijm, scherp mes.
4 *oeyt:* (ooit) altijd; *gewracht:* gewrocht, bewerkt.
5 *het dient u zonderlingen:* 't helpt u op biezondere wijze.
14 *ingetogen:* ingetrokken, binnengehaald.
15 *oeyt:* ooit.
16 *geklapt hebbe en gekout:* gepraat heb en gebabbeld.
18 *Harpocratem:* Harpócrates, de god van 't stilzwijgen.
21 *Pythágoras:* de Atheense wijsgeer.

[XLVI]

Een leerlijck voorbeeld van een Schipper (*nae mijn oordeel*)*
Die met zijn schade zocht zijns naestens meeste voordeel.

Proverb. 11.

Die't koren zoldert heeft zijn vloeckers en benijders,
Maer die het mild verkoopt heeft veel gebenedijders.

* Boven- en Onderschrift:
leerlijck: leerzaam.
Proverb. 11: (hfst. 11, vs. 26) zie bij afb. VI (blz. 287).
mild: ruim, met milde hand (zonder achter te houden); *gebenedijders:* zegenaars.

XLVI

Den mag'ren dieren tijd, schier tot in't graf des doodes[1]
Verdruckten de Gemeente, in d'oude Stat van *Rhodes,*
Waerom de Mare vast met hare groote Trom[3]
Opweckten t' naeste land, tot hulp en troost alom,
Tot datter eyndelijck drye Schepen zwaer geladen
Met terwe quamen aen, om yeder te verzaden,
Maer naulijcx raeckten zy uyt d'ongestuyme Zee,
En wirpent Ancker uyt, oft quamen op de ree,
Oft d'opper Stierman roept, zoo luyde als hy magh brullen,
O Borgers! hier is graen om u gebreck vervullen,[10]
Maer koopt niet al te dier, oft immers maer ter nood,[11]
Want daer komt achter my noch een geheele Vloot,
Dus hout een leege marckt, en willet niet opsteken,[13]
Want daer is voor de hand, meer als u magh ontbreken.[14]
‘Graen-koopers u vry schaemt, als ghy u niet verkloeckt,[15]
‘En met u schade aldus t'gemeene beste zoeckt,[16]
‘Wanneer ghy gierigh om een hooge marckt verwerven[17]
‘V koren-zolders sluyt, en latet graen verderven,
‘God geef oock wieder vast met kommer en geduld,[19]
‘Als uwen aes-zack maer is tot de keel vervuld,[20]
‘Peynst vryelijcken dat des Rechters ooren tuyten,[21]
‘Die eens op't lest voor u zal s' hemels schuren sluyten;
‘Als ghy dan klaeght en kermt, wert ydel uwe hoop,
‘Wanneer hy zeggen zal, *mijn graen is niet te koop*.

1 *dieren tijd:* hongersnood (*dieren:* dure).
3 *de Mare:* voor de Ouden 'n godin.
10 *om u gebreck vervullen:* om uw behoefte te voldoen (wat u ontbreekt aan te vullen).
11 *oft immers maer ter nood:* of in ieder geval alleen voor uw behoeften (*ter nood:* tot de nood, tot de behoefte).
13 *leege:* lage; *opsteken:* opjagen.
14 *magh:* kan.
15 *als ghy u niet verkloeckt:* als gij u niet redelik gedraagt.
16 *t'gemeene beste:* 't algemeen welzijn.
17 *gierigh:* begerig.
19 *God geef oock wieder vast:* doet er niet wie d'r vasten moet. (*God geef wie:* God bebeschikke maar wie, onverschillig wie).
20 *aes-zack:* voedselzak, knapzak.
21 *Peynst vryelijcken:* denk maar gerust; *tuyten:* van de vele klachten die Hij horen zal over u.

[XLVII]

Aenmerckt dit vonnis doch, hoe aerdigh en hoe naeckte[*]
Een van drye Broeders naest des Vaders hert geraeckte.

3. Regum 3.

Den twist die *Salomon* kon scheyden t'geender ure,
Slist hy door middel van de levende Nature.

* Boven- en Onderschrift:
aerdigh: juist; *naeckte:* duidelik; *naest:* 't dichtst.
3. Regum 3: derde boek der koningen, hfst. 3 (vs. 16-28).
t'geender ure: (op geen uur) nooit had hij op de gewone wijze deze zaak kunnen uitmaken (de zaak van de twee vrouwen die twistten aan wie 't kind behoorde); *van de levende Nature:* door 't moederhart te doen spreken.

XLVII

De Dood nam onverziens wegh eenen ouden Vader,
Die inde Weereld noch drye Zonen liet te gader,
Twee waren al van een, maer van een ander bed
Den derden Zone was: waerom dat altemet[4]
Den twist hoe langhs hoe meer oprees naer s' Vaders sterven,[5]
Wie van hun drye gebroers des Vaders goed zoude erven.
Maer als noch wet, noch loth hun scheyden mocht als vriend,
Zoo hebben zy hun zaeck den Rechter aengedient:[8]
Den Rechter om veel eer hun twist-gekijf te slechten,[9]
Deed' s'Vaders doode lijf aen eenen Boom oprechten,[10]
En sprack, het goed zal hem gewerden met der ijl[11]
Die naest des Vaders hert kan treffen met den pijl:
De twee die schoten heen, den Ioncxsten met verblooden,[13]
Sprack, liever dan zulx doen ick sterve duysent dooden.
Nature toonde door dit medelijden ras
Dat hy den erfgenaem, en oock met eenen was
Den genen, die het hert des Vaders naest door kliefde,
Met geenen stalen schicht, maer met een rechte liefde.

4 *altemet:* telkens.
5 *naer:* na.
8 *aengedient:* bekend gemaakt.
9 *veel eer:* veel eerder, te spoediger.
10 *oprechten:* oprichten, ophangen.
11 *gewerden:* geworden, toekomen; *met der ijl:* terstond.
13 *met verblooden:* met beschroomd worden, met schroom (voor die daad).

[XLVIII]

De Moeder die de Jeughd wil voor de roen verschoonen[*]
Die schent heur aengezicht, en worght heur eygen Zonen.

Eccles. 30.

Die zijnen Zone lieft, hem matigh zal kastijden,
Op dat hy inden dagh der oudheyd magh verblijden.

* Boven- en Onderschrift:
roen: roeden. *Eccles. 30:* Ecclesiásticus, hfst. 30 (vs. 1); zie bij plaat X en XII (blz. 295 en 299).
matigh: met mate; laatste regel: opdat hij in z'n ouderdom vreugde van hem mag hebben.

*

XLVIII

Eer den Misdadigen zal door een ken'pen venster[1]
Aenschouwen van het licht den laetsten strael oft glenster,[2]
Hy zijne Moeder kust, en rooft voor't hoogh Gericht
Met zijne tanden heur den Neus van't aengezicht;
Omstanders (zeght hy) hoort, want d'oorzaeck van mijn lijden
Mijn eygen Moeder is, vermids zy met kastijden[5-6]
Noeyt mijnen quaden aerd getemt heeft voor den val,
Zy altijd naer mijn dood (tot yders Spiegel) zal
Dit teecken voeren, op dat andere Ouders leeren
Hun Kind'ren op te voen in alle tucht des Heeren.
‘De Moeder die heur Kind niet inde ionckheyd temt
‘Van een recht Moeders hert is teenemael vervremt:
‘Die't Kind geeft lossen toom in alle zijn wellusten,
‘Zal met der tijd allenx een Monster-dier toerusten:[14]
‘De stramen inden Neers van een quaed Kind gewis[15]
‘Het recht merck-teecken van een goede Moeder is,
‘Die heuren Zoon bemind: op dat nae al heur slaven
‘Zy niet een Galgen-aes gevoed heeft voor de Raven.

* TEKSTKRITIEK: vs. 8. De oude uitgave heeft: (*tot yders Spiegel zal*).
1 *ken'pen venster:* kennipen venster; de strop werd 't kennipen venster genoemd, venster van hennep (of kennep) waar 't touw van gemaakt werd.
2 *glenster:* glinstering.
5-6 Lees als tussenzin tussen haakjes (want mijn eigen moeder is d'oorzaak van mijn ellende).
14 *toerusten:* klaar maken, opvoeden.
15 *De stramen inden Neers:* de striemen in 't achterste.

[XLVIIII]

*Terwijlen H e r c l e s slaept aldaer hy is geleghen,**
Figuurlijck hem vertoont zijn twee verscheyden wegen.

Math. 7.

Den wegh nae d'eeuw'ge dood, is ruym, is wijd, en breed,
Maer enge en smal den pat die tot den leven leet.

* Boven- en Onderschrift:
Hercles: Herkules; *hem vertoont zijn:* worden hem vertoond.
Math. 7: Evangelie volgens Mattheüs, hfst. 7 (vs. 13, 14).
tot den leven leet: naar 't leven leidt.

*

XLVIIII

Terwijl *Alcides* lagh met *Lethes* zachte stroomen[1]
Besprenget vanden Slaep s' doods zuster: zagh hy komen,
Twee schoone *Nymphen,* oft Goddinnen met geneugt,[3]
D' een was *Wellustigheyd,* en d' ander was de *Deughd:*
De *Wellust* quam zeer zoet gelijck den morgen blozen,
Den wegh al waer zy liep beschildert was met Roozen,
Den ingangh die was breed: maer weer in't yegendeel
Den uytgangh nauwe en scherp vol droefheyd al geheel.
De *Deughd,* de witte *Deughd,* door doornen, en door struycken[9]
Wees eenen engen pat, schier naulijcx om gebruycken;
Maer hoemen dieper zagh, hoe blijder hy met lust
Int eynde mede bracht een aengename rust.
Dus stont van deze twee hem t'aldernutst te kiezen:
‘Die't eene winnen wil het ander zal verliezen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 4 *Wellustigheyd*, de oude uitgave heeft *Welustigheyd*.
1 *Alcides:* afstammeling (kleinzoon) van Alceus: Herkules.
Terwijl Herkules daar lag met 't zachte water van Lethe (de vergetelheid) besprenkeld door de slaap, de zuster van de dood.
3 *met geneugt*: met voldoening (zag hij komen).
9 *de witte Deughd:* de blanke, stralende deugd.

[L]

Een algemeene leer van 't nieuwe boter-vat,[*]
Dat zijnen reuck behoud naet eerste sap oft nat.

Proverb. 22.

De leere die het Kind is inde Ieughd gegeven
Gemeenelijck het zal behouden al zijn leven.

* Boven- en Onderschrift:
Proverb. 22: (hfst. 22, vs. 6) zie bij afb. VI (blz. 287).

L

Het is noch hedensdaeghs een algemeene spreucke
'T'vat hout nae't eerste sap doch altijd zijnen reucke.[2]
Dit heeft *Lycurgus* eer natuurlijck op het blootst[3]
Met eenen rancken Wind, en Huys-hond uytgebootst;
Den Windhond bry en pap hadde altijd inde koken,[5]
Den Huys-hond op de iaght t'gevangen wilt geroken.
Dees bracht hy beyde op't leste in't openbaer ten toon,
Elck koos van stonden aen het geen hy was gewoon:
De Windhond koos den bry, en d'ander koos het wilt braet,
En eten't t'samen op, eer een van beyden stil staet.
'O Ouders! leert hier uyt, eer ghy u doet te kort,
'T' Kind aerd naer't gene hem van ionx is ingestort,
'Dus houdet vander Ieughd in eenen goeden regel,[13]
'En druckt hem in't gemoed de Deughd als eenen zegel,
'Want s' Kinds herte is als Wasch, waer in gedweegh en mild[15]
'Den Meester prent en druckt de letter die hy wilt.

2 *doch:* toch.
3 *eer:* weleer; *op het blootst:* op z'n duidelikst.
5 *koken:* keuken.
13 Houdt 't dus van jongsaf (van de jeugd af).
15 *gedweegh:* week; *mild:* zacht.

[LI]

Ghy ziet 'tgebreydelt R o s hier met een vrou beladen,[*]
Die elck verwondert heeft met mannelijcke daden.

Iudith 13.

Bethulia door Gods en *Iudiths* tegenweijr
Nam *Holofernes* t'hooft, en sloegh het gantschen heijr.

* Boven- en Onderschrift:
Iudith 13: Boek Judith, hfst. 13.
Bethulia: de stad, door Holofernes belegerd.

LI

Ziet hoe een Man'lijck hert schuylt onder Vrouwe kleed'ren,
Ziet hoe *Semiramis* stelt t'heijr in zijn geled'ren,[2]
Ziet hoe kloeckmoedigh zy geseten op het Peerd
Grijpt met d'een hand den toom, met d'ander hand het zweerd,
Hoe d'afkomst van heur bloed, en Koninghlijcken adel
Zy niet op't bedde toont, maer op den gouden Zadel,
En rijst noch s' morgens vroegh voor't blincken vande Zon
Als eenen blixem op nae't pratte *Babylon*;[8]
Zy strijd, zy overwind, zy slaet den vyand t'onder,
En met veel wapen-roofs keert weer als eenen donder;
Ziet hoe zy heur parruijck diep inde palmen berght,[11]
Hy light al onder voet die heur ten strijde terght.[12]

2 *Semíramis:* koningin van Assirië.
8 *pratte:* trotse.
11 Zie hoeveel zegepalmen zij om 't hoofd draagt (hoe ze d'r hoofdhaar in de zegepalmen verbergt).
12 *al:* geheel.

[LII]

To m i r i s Cy r u m slaet, en zijnen dooden kop[*]
(*Tot wraeck van haren Zoon*) *werpt in een bloedigh sop.*

Iob 15.

D e n G o d d e l o o z e n M e n s c h l e e f t a l t i j d i n b e z w a r e n,
O o c k e n w e e t d e n T y r a n t'g e t a l n i e t v a n z i j n I a r e n.

* Boven- en Onderschrift:
Tomíris: koningin van Skythië.
Iob 15: Boek Job. hfst. 15 (vs. 20). Vondel heeft in de derde regel *leeft in bezwaren* de zin volgens de Hebreeuwse grondtekst uit zijn hervormde Deux-aes Bijbel: de Vulgaet leest: *superbit: is overmoedig;* de vierde regel betekent: dat weinige jaren voor hem zijn weggelegd.

LII

T'was *Cyro* niet genoegh dat zijne kroon bepeerelt
Was met den halven kreyts oft ommeloop der Weereld,[1-2]
Hy most in *Schyten* noch den kloecken Wapen-held[3]
Tomiris liefsten Zoon begraven in het veld.[4]
De Moeder is bedroeft, heur oogen tranen leken,
Zy treckt het harnasch aen om heurs Zoons dood te wreken.
O *Cyre* wreed Tyran! ziet wie ghy hebt geterght
(Zeght zy) ick zal u bien het voorhooft in 't geberght,
Daer ghy het dorstigh zand met mijnen bloede drenckten:
Zy treckt hem in 't gemoed, en slaet hem inder enghten,[10]
Met al zijn oorlooghs-heyr, in 't kriecken vanden dagh,
Dat niet een overblijft die 't nae vertellen magh.
Den strijd is nauw' geeynd, oft zy gaet heur verkloecken,
En onder zoo veel doon den dooden *Cyrum* zoecken,
Zoo lange zy hem vind; en laet van stonden aen[15]
Zijn bleeck besturven hooft van zijn kout lichaem slaen:
Het Koninx-hooft zy neemt met eenen grammen moede,
En worpet in een vat, dat vol is vanden bloede
Van zijn verslagen volck; light (zeght zy) daer in 't nat
Du bloed-tyran! die noeyt waert vanden bloede zat.
‘Aldus wie bloed vergiet (t'is zoo van God besloten)
‘Diens bloed wert uytgestort, en wederom vergoten.[22]

1-2 *Cyro:* voor Cyrus (de Grote; de bekende koning van de Perzen); *bepeerelt:* (bepareld) versierd, dus dat hij koning was over de halve omtrek van de wereld (*kreyts:* kring; *ommeloop:* omtrek).
3 *Schyten:* Skythië.
4 *begraven:* doden, in 't graf brengen; *in het veld:* op et slagveld.
10 *in 't gemoed:* te gemoet; *inder enghten:* in de engte, in de bergpas.
15 Zo lang tot zij hem vindt; *van stonden aen:* terstond.
22 *wert:* wordt.

[LIII]

*Ziet hoe V l y s s i s Maets en Mackers met malkand'ren**
Door C y r c e s tover-dranck in wilt gediert verand'ren.

2. Pet. 2.

D e n H o n d d i e i s g e k e e r t t o t z i j n u y t s p o u s e l r a s ,
D e Z e u g e w e e r i n ' t s l i j c k a l s z y g e w a s s c h e n w a s .

* Boven- en Onderschrift:
Vlyssis: tweede naamval van Ulysses.
2. Pet. 2: Twede brief van de Apostel Petrus, hfst. 2 (vs. 22).

LIII

Ziet hoe *Vlyssis* volck (in eenen storm versteken,[1]
Aen 't land *Cyrceum* vast) door *Cyrces* looze treken[2]
En boozen toover-dranck verliezen s'lijfs gedaent,[3]
Die Menschen waren eerst zijn Beesten eermen 't waent.
Aenschouwer, zoo u dunckt dat ghy wel mooght ontberen
Dees zeltsaem Fabel, die (zoo 't schijnt) u niet kan leeren,[6]
Hoort hoe de Wijsheyd zelfs zoo aerdigh hier op gloost,[7]
Als inden kercker zy *Boëthium* vertroost:[8]
Zijn Menscheyd (zeght zy) is verdwenen en verslonden,
Die onderworpen is het iuck der snoode zonden;[9-10]
Die zich in 't quaed verkeert, t' sij d' eene oft d' ander uur,[11]
Terstond daer door verliest zijn Mensch'lijcke natuur:
Wie door begeerlijckheyd pleeght onrechtveerdigh grapen,[13]
Is eenen Wolf die zich geneeret op de Schapen:[14]
Die twist en tweedracht maeckt, die is alree gestraft,
En eenen Hond gelijck die yeder een aenblaft:
Die vrolijck is wanneer hy yemand yets ontlorden,[17]
Te recht met eenen Visch magh vergeleken worden:
Die toornigh briescht en grimt, jae maeckt een groot geschreeu,
Te recht inwendigh draeght het hert van eenen Leeu:
Die stadigh is bezorght met vele onnutte vreezen,[21]
Magh voor een bloode Hinde oft Hert gehouden wezen:
Die trage is luy en bot, in wezen en in schijn,
Dat moet in zijne huyt wel eenen Ezel zijn:
Die wispelturigh is, met vele onstade grillen,[25]
Zal vande Vogelen zoo vele niet verschillen:
Die in onreynigheyd en vuyligheyd op wast,[27]
Is aenden snooden lust der vuyler Zeugen vast:
‘En aldus wert den Mensche (ick stemme met vele Ouden)
‘Een Beeste, oft hy schoon s'lijfs gestalte heeft behouden.[30]

1 *Vlyssis:* Ulysses, de bekende koning van 't Griekse Ithaka, die na de verwoesting van Troje, tien jaren rondzwierf (zie bijschrift LIIII); *versteken:* gedreven (de vorm *versteken* = verstoken).
2 *Cyrcéum:* 't eiland van Circe, de toveres.
3 *s' lijfs gedaent:* de gedaante van 't (menselik) lichaam.
6 *niet:* niets.
7 *de Wijsheyd:* de wijsbegeerte; *gloost:* glossen maakt, 'n verklaring geeft.
8 *Boëthius*, de oude wijsgeer, die in de gevangenis schreef zijn: *De Consolatione Philosophiae* d.i. De Troost der Wijsbegeerte.
9-10 *Zijn Menscheyd.... die:* de menselikheid van hem.... die.
11 *in 't quaed verkeert:* tot 't kwaad wendt.
13 *grapen:* grijpen, schrapen.
14 *zich geneeret op:* z'n kost haalt van, zich voedt met.
17 *ontlorden:* (*ontlorde*) ontfutselde, afkaapte.
21 *bezorght met:* beangst door (eigelik is *bezorhgt met:* voorzien van, vervuld van; blijkbaar vermenging van beide betekenissen van *bezorgd*).
25 *onstade:* ongestadige.
27 *op wast:* opgroeit.
30 *oft hy schoon:* of ie al.

[LIIII]

*De daed P e n e l o p i s is een leerachtigh voorbeeld,**
Want met heur kuyscheyd zy d'onkuyscheyd heeft veroordeelt.

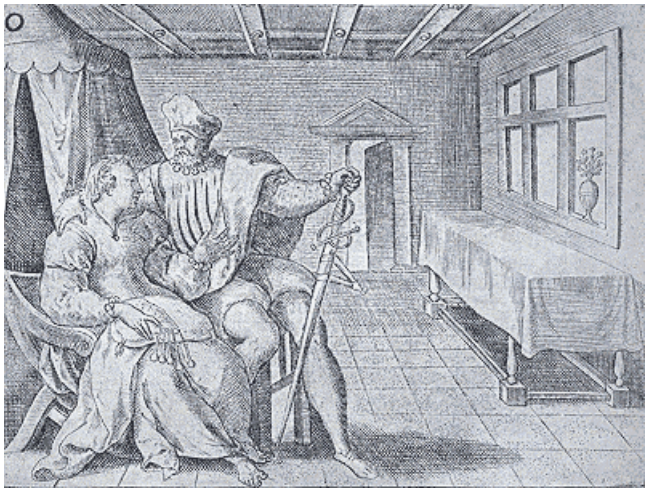

Eccles. 26.

Een deughdsaem fijne Vrou die eerbaer is en kuysch,
Ist beste goed des Mans, en t'cierssel van heur huys.

* Boven- en Onderschrift:
Penelopis: van Penélope; *leerachtigh:* leerzaam.
Eccles. 26: Ecclesiasticus (zie bij plaat XXVI) hfst. 26 (vs. l, 3).

LIIII

Komt by *Penelope,* ô Vroukens! hier ter scholen,[1]
Die twijl *Vlysses* vast gaet twintich Iaren dolen,[2]
(Thien iaren om de blom van *Menelai* Hof,[3]
Waerom t' schoon *Troijen* wert geblixemt al tot stof,
En andre iaren thien door d'ongestuyme baren,
Waer met hy stoffe geeft *Homeri* zoete snaren)[6]
Heur zuyverheyd behoud; hoe lange hy vertoeft,
Zoo blijft zy hem getrou, hoe hert zy wert beproeft
Van zoo veel Welpen, en onstekene benijders[9]
Van heur sneeuwitte vleesch: t'sijn al vergeefsche strijders,
Hoe zy gepijnight wert: *Vlysses* is langh wegh,[11]
Misschien door *Hectors* zweerd gevallen in 't belegh,
Oft op zijn wederkomst (dit hebdy licht te gissen)[13]
Verzopen inde Zee, en g'eten vande Visschen.[14]
Maer als zy nu op 't lest zal laten inden strijd[15]
Het heylighst dat zy heeft *Vlyssi* toegewijd,
Zy hun uytstelt zoo langh, tot dat zij't fijne Webben[17]
T'welck zy begonnen heeft zal afgeweven hebben:
Hier meed' zijn zy gepaeyt, dus wat zy inden dagh[19]
Weeft, dat ontweeft zy s'nachts alst niemanden en zagh.[20]
O Pollen! zijdy blind, ghy meynt den brand te blusschen,[21]
Ziet wat zy s'nachts ontvlecht, zoo langh tot ondertusschen
Vlysses weer betreet den dorpel van zijn huys,
En met zijn komst verlicht zijns vrouwen lastigh kruys.
De Minnaers druypen wegh, zy zien haest wat daer thuys leyt:
‘Dies komt de Kroon heur toe van d'onverwonnen kuyscheyd.

1 *Penélope:* de vrouw van Ulysses.
2 *twijl:* (tewijl) terwijl; *vast:* voortdurend.
3 *de blom van Menelai Hof:* Hélena de vrouw van Meneláos was door Paris van Troje geroofd.
6 *Waer met:* waarmee; Homeros heeft in z'n Odusseia Ulysses' zwerftocht bezongen.
9 *Welpen:* aanzienlike jonge mannen; *onstekene:* ontstokene, hartstochtelike; *benijders:* afgunstige begeerders.
11 Hoe zij ook gepijnigd werd door de volgende woorden van die ‘benijders.’
13 *dit hebdy licht te gissen:* dit kunt ge makkelik gissen (hebdy: hebt ge).
14 *g'eten:* (geëten) gegeten.
15 Als zij (schijnbaar) in de strijd overwonnen is, en zal verliezen wat....
17 Stelt ze hun uit, totdat ze haar weefsel zal af hebben.
19 *gepaeyt:* tevreden gesteld.
20 *alst niemanden en zagh:* als niemand 't zag.
21 *Pollen:* (onreine) minnaars.

[LV]

T'oprechte V r i e n d s c h a p s B e e l d druckt hier zijn eygenschappen[*]
Op 't alderlevenst uyt, ô volget zijn voetstappen!

Proverb. 17.

Een trouwe en oprecht Vriend heeft lief tot allen tijden,
En als een Broeder is altijd bereyt tot lijden.

* Boven- en Onderschrift:
oprechte: echte, waarachtige. *Proverb. 17:* Boek der Spreuken, hfst. 17 (vs. 17).
tot: te, in; De Latijnse woorden in de afbeelding verklaart Vondel achtereenvolgens in vs. 7, 9, 11.

LV

Een *Statua* tot *Room* was weerdigh aen te mercken,[1]
T'oprechte *Vriendschaps Beeld,* weldadigh in zijn wercken,[2]
Was eenen Iongelingh, met een blijde aengezicht;
Dwijl ware Vriendschap niet door oudheyden bezwicht:[4]
Zijn kleed was vrolijck groen; de Vriendschap is steeds ieugdigh,[5]
En elck een aengenaem: in zijn zoet voorhooft vreughdigh
Den grijzen *Winter-tijd,* en *Zomer* was geprent;
Dwijl Vriendschap in onspoed, en voorspoed blijft ontrent:[8]
Op zijnes herten kolck gedruckt stond *by* en *verre;*[9]
Dwijl Vriendschap verre en by schijnt als een Morgensterre:
In zijnder kleed'ren boord stond *dood* en *leven* beyd';
Dwijl t'leven noch de dood geen ware Vriendschap scheyd.

1 *Státua:* standbeeld; *was weerdigh aen te mercken:* verdiende de aandacht.
2 *weldadigh:* de vriendschap weldadig in....
4 *door oudheyden:* door ouderdom; *bezwicht:* (van bezwichten) bezwijkt.
5 *groen:* zinnebeeld van jonkheid.
8 *ontrent:* (17d'eeuwse vorm voor) omtrent, nabij.
9 *kolck:* (kuil) boezem.

[LVI]

Hoe twee gemackers zijn malkandren trou gebleven,[*]
En hebben in s' doods nood d' een d' ander niet begeven.

Ioan. 15.

Waer zaghmen grooter liefd' (hoe vuyrigh zy oeyt brande!)
Dan daermen stelde t' lijf voor zijnen vriend te pande.

* Boven- en Onderschrift:
gemackers: makkers (woord gevormd als: gebroeders); *d' een d' ander:* elkander.
Ioan. 15: Evangelie volgens Joannes, hfst. 15 (vs. 13).
t' lijf: t' leven.

LVI

In eenen diepen put lagh *Damon* vast gebonden,[1]
Zijn borgh bleef *Pythias,* hy wert nae huys gezonden,[2]
Mits dat hy keeren zoude, en uyt de vangenis
Des kerckers zijnen vriend verlossen voor gewis:
De wederkomst vertrock, den tijd die was verstreken,[5]
Maer *Pythias* (eylaes!) bleef inde vreeze steken:
Zijn vonnis was gemaeckt, hy wert geleyd ter dood,
Maer *Damon* twijlen komt, en ziet hem inden nood,[8]
Heer Koningh (zeyde hy) tast my aen zonder zorge,
Ick Schuldenaer ontslae hem van zijn trouwe borge!
Ick ben den rechten Man, ick heb de dood verschuld,[11]
Dies mijnen vrund ontslaet, en t' recht in my vervult:
Den Koningh al verbaest bezagh dees lieve Vrinden,
Die trou tot inder dood malkanderen beminden,
Dies hy verwondert was, en in zich zelven loegh,
En om zoo trouwen daed hun beydegaer ontsloegh.
‘Dus eenen trouwen Vriend is beter als veel Broedren,[17]
‘En kostelijcker schat dan al des Weerelds goedren.[18]

1 *Damon:* de vorst van Syrakuse had Damon ter dood veroordeeld en in 'n diepe kerker gevangen gezet.
2 *hy wert:* Damon mocht tehuis z'n zaken regelen.
5 *De wederkomst vertrock:* de terugkeer (van Damon) toefde, liet op zich wachten.
8 *twijlen:* intussen (terwijl).
11 *verschuld:* verdiend.
17 ontleend aan Boek der Spreuken, hoofdstuk 18, vs. 24.
18 ontleend aan Ecclesiasticus, hoofdstuk 6, vs. 14, 15.

[LVII]

E m p e d o c l e s bewijst hier met een kluchte fijn[*]
Dat daer het Vyerschaer slaept, de Rechters Ezels zijn.

Ierem. 22.

Om dat *Iosiae* Zoon t' gerecht niet wil handhaven,
Als eenen Ezel hy op 't veld zal zijn begraven.

* Boven- en Onderschrift:
Ierem 22: de profetieën van Jeremias, hfst. 22 (vs. 17-19).
Iosiae Zoon: de zoon van Jozías, Jóakim.

LVII

Empedocles voor 't Recht oft Vierschaer onversaeght[1]
Als Taelman quam, voor een die hert was aengeklaeght,[2]
Daer komende vand hy de Rechters t' saemen slapen,[3]
Dies sprack hy kluchtigh om hun listigh te betrapen:[4]
Een Reyzieger, als hy om reyzen was bedocht,
Huerde eenen Ezel, die hem spoedigh dragen mocht;
Maer onderwegen hy aemachtigh en schier flaeuwe
Koos voor des middags brand des Ezels koele schaeuwe:
Den eygenaer des Muyls die vander Zonnen vlam
Schier smolt, die seyde dat s' Beests lommer hem toe quam;
Den andren wilde hem daermede niet gerijven:[11]
Dus om eens Ezels schaeuw' men twee zagh heftigh kijven. &c.[12]
Hiermede *Empedocles* zweegh oft hy was vermoord.
Den Rechter hoorde toe, en sprack vertelt ons voort.
Doen loegh den Philosophe, en voeghde noch by dezen,
Recht eenen Ezel ghy mooght vergeleken wezen,
Want in eens Ezels schaeuw schept ghy veel meer vermaeck
Als ghy deed doen ghy sliept indes misdaders zaeck.
O dat was recht gezeyd! zy mogent noch wel hooren:
Vry Musa! waer hy zit daer vat hem by zijn ooren.[20]

1 *Empédocles:* 'n grieks wijsgeer op Sicilië.
2 *Taelman:* verdediger voor de rechtbank; *hert:* hard.
3 *vand:* vond.
4 *kluchtigh:* voor de klucht, voor de grap; *te betrapen:* te betrappen, beet te nemen.
11 *gerijven:* gerieven, van dienst zijn.
12 *&c.:* hier breekt hij plotseling af (zie *Pascha*, blz. 183, aant. vs. 141).
20 *Vry.... vat hem:* vat hem vrij; *Musa:* muze.

[LVIII]

A r c h i l l a heeft uyt liefde, en Broederlijcker zorgen[*]
Goedhertigh zijnen Vriend geholpen in 't verborgen.

Math. 6.

Werpt met u rechterhand de gaven in Gods koffer,
Dat zelfs de slincker niets en weet van uwen offer.

* Boven- en Onderschrift:
Math. 6: Evangelie volgens Mattheüs, hfst. 6 (vs. 3).
Gods koffer: 't offerblok, de offerkist in de tempel.

LVIII

Archilla (zoomen zeght) die milde en rijck van goedren[1]
Stond den bedroefden by als warent zijne Broedren,
Nau speurende hoe dat in grooten nood gebrocht[3]
Was zijnen lieven Vriend, hem vlijtigh heeft bezocht,
En heym'lijck onder zijn zit-kussen wech gescholen[5]
Een goede somme munts, als oft hy't had gestolen.
‘Hy heeft een rijck thresoor die zo zijn goed besteed',
‘Dat hy't nau selver speurt, noch zijnen vriend schier weet,
‘De gifte blijft hem by, zijn weldaed onvergeten
‘Hem weder inden schoot wert dobbel toegemeten.
‘Des armen dorstigh hert dat is des wijzen flesch,[11]
‘Zijn gelden hy verspaert in zijnes naesten tesch,[12]
‘Hem zelven hy besteelt, en maeckt veel goede Vrinden.
‘Die hier zijn goed verliest die zal't hier naemaels vinden.

1 *Archilla:* (mij onbekend).
3 *Nau speurende:* zoodra als ie (toen ie nauweliks) merkte.
5 *wech gescholen:* verborgen.
11 *hert:* hart.
12 *tesch:* tas.

[LVIIII]

Hier ziedy t' schoon voorbeeld, den grooten R o o m s c h e n T e m p e l[*]
V a n 't M e n s c h e l i j c k v e r b o n d, ons tot een goed exempel.

Eccles. 5.

H e t g e e n g y G o d b e l o o f t e n w i l t g e e n s s i n s v e r t r e c k e n,
W a n t e e n m i s h a g e n h e e f t d e n H e e r e a e n d e g e c k e n.

* Boven- en Onderschrift:
Roomschen Tempel: de Tempel van Rome (de tempel van de beloften, van 't verbond).
Eccles. 5: Boek Ecclesiasticus (zie blz. 295) hfst. 5 (vs. 8) alleen de eerste regel; de laatste regel is ontleend aan *Spreuken,* hfst. 9 (vs. 8, 10 of 14).

*

LVIIII

Nvma Pompilius liet stichten binnen *Romen*[1]
Den *Tempel des Verbonds,* zeer schoon en uytgenomen,[2]
Hy was heel circquel-rond in zijnen ommeloop,
T' gewelf te samen hingh gebonden knoop aen knoop.[4]
De Romers quamen hier, t' was eenen fijnen regel,[5]
Al t' geen hier wert belooft hielt vast als eenen zegel.
‘Phy! schamen moeten zich, die nu met hunnen mond[7]
‘Beloven dit oft dat, en brekent weer terstond.
‘Wie yemand yets belooft (past wel op deze leere)
‘Is door zijn eygen woord verbonden aenden Heere:
‘Wie zijn beloft dan breeckt, die breeckt een heylig slot,
‘En spot met geenen Mensch, maer met den hoogen God.
‘Dus als ghy yets belooft, ziet oft ghy't oock kunt boeten,[13]
‘Want t' is een schuld die ghy zult God betalen moeten.
‘Wie zijn verbond niet acht, en zijn beloft vergeet,[15]
‘Heeft een twee-snijdend zweerd voor zijnen hals gesmeed.

* TEKSTKRITIEK: vs. 16 *twee-snijdend,* de oude uitgave heeft *twee-snijden't*.
1 *Nvma Pompilius* was volgens de overlevering de twede koning van Rome, opvolger van Romulus.
2 *uytgenomen:* uitnemend.
4 *gebonden knoop aen knoop:* door de ribben die bij ieder gewelf in 'n knoop samenkomen.
5 *De Romers:* de Romeinen.
7 *Phy!:* foei (spreek uit fij; mogelik ook *phij* door vermenging met *phoe*).
13 *boeten:* in orde brengen, voldoen.
15 *verbond:* verbintenis.

[LX]

*Aenmerckt hoe F i r m i u s gelijck de dwaze dooren**
Ons zijne kracht laet zien, en zijne sterckheyd hooren.

Ierem. 9.

Den stercken wachte zich (hoe krachtigh hy zich noeme)
Dat in zijn groote kracht hy niet te zeer en roeme.

* Boven- en Onderschrift:
Aenmerckt: bemerk, beschouw; *dooren:* zotten.
Ierem. 9: Profetie van Jeremias, hfst. 9 (vs. 23).

*

LX

Soo sterck was *Firmius* van lichaem en van leden[1]
Dat klits, klats, klits, klats, hy met hameren liet smeden
Op een zwaer Aenbeeld daer zijn lichaem onder lagh,
Want noeyt verstaelder Mensch men immermeer en zagh.[4]
Maer oft schoon zulcken kracht hy hadde vande Godheyd
Ontfangen, niettemin wast wel een groote zotheyd,
Dat hy met zulck gevaer beproefden zijne kracht;
De Wijze-man zijn doen bespottet en belacht.[8]
‘De kracht des lichaems ons Nature niet geschoncken
‘En heeft, op dat wy daer meed heerlijck zouden proncken,
‘Noch om door ydele eer daer door te zijn beromt,[11]
‘Maer nutten danckbaer die daer't ons te passe komt.[12]

* TEKSTKRITIEK: vs. 4 *immermeer,* de oude uitgave heeft *immeer*.
1 *Firmius:* 'n verzonnen naam? Firmius betekent de sterke; of keizer Firmius?
4 *immermeer:* ooit.
8 *De Wijze-man:* de wijsgeer, de wijze.
11 *beromt:* beroemd.
12 *Maer nutten.... die:* maar om die te benutten.

[LXI]

Den stercken M i l o n hier een yeder wil ontluycken[*]
Dat elck verhoeden zal zijn gaven te misbruycken.

Iudic. 16.

O f t s c h o o n d e n *N a z a r e e n* h a d v e e l g e w e l d s b e d r e v e n ,
Z o b r a c h t z i j n s t e r c k h e y d h e m t e n l a e t s t e n d o c h o m 'tl e v e n .

* Boven- en Onderschrift:
ontluycken: ontsluiten, openbaren, verkondigen; *verhoeden:* zich hoeden.
Iudic. 16: Liber Judicum: Boek der Rechters, hfst, 16 (vs. 25 vlgg.).
den Nazareen: de Nazareër (de aan God gewijde), Samson; *veel gewelds:* veel krachtdaden;
doch: toch.

*

LXI

De sterckheyd *Milons* wert gedacht van ons voorouders,[1]
Die eenen grooten Stier geladen op zijn schouders
Licht op eens hoogen Berghs verheven spitse droegh;
Alwaer hy met zijn vuyst hem dood ter Aerden sloegh,
En eyndelijck zijn mael daermede heeft gehouwen:
D'hooft-slapen hy bewrongh met dick gedraeyde touwen,
En zijn hooft-zenuwen zoo krachtigh hy verhief,
Dat alles brack in twee, het was dan leet oft lief:[8]
Hoe geerne wilde ick zien dat yemand hem ontruckte[9]
Den Appel die hy met vier vingeren omdruckte:
Maer door verwaentheyd (laes!) hem eyndelijck, hoe vroom,[11]
Zijn eygen kracht bedroogh, doen eenen dicken Boom
Om scheuren hy met beyd zijn handen heeft gegrepen,[13]
Want als de klove sloot bleef hy daer in genepen,
Int woeste en eensaem wout, verlaten in zijn smert,
Tot hy een greetigh aes der wilder Dieren wert.[16]
‘Dus wie zijn kracht misbruyckt gedijtse noch in't ende[17]
Tot zijnes Meesters straf, met droefheyd en ellende.

* TEKSTKRITIEK: vs. 17 *ende,* de oude uitgaaf heeft *eynde*.

1 *Milons:* van Milo (Miloon); de bekende Athleet Milo van Crotóne; *wert gedacht:* wordt herdacht.

8 *het was dan leet oft lief:* 't was dan onaangenaam of aangenaam; wie 't ook lief of leed was; onverschillig, zonder zich om iets te bekommeren.

9 Ik zou wel 's willen zien.

11 *vroom:* dapper, sterk.

13 *Om scheuren:* om te scheuren.

16 *een greetigh aes:* 'n graag, 'n begeerd aas.

17 Dus voor wie z'n kracht misbruikt, wordt die....; *gedijt:* (groeit) wordt.

[LXII]

T' is T a n t a l u s die hier in 't water wert gepijnt,[*]
Die dorst en honger lijd, en nimmermeer verdwijnt.

Sapient. 11.

D a e r h i e r d e n M e n s c h e i n h e e f t g e z o n d i g h t i n d i t d a l,
H y w e d e r o m z i j n s t r a f d a e r i n o o c k d r a g e n z a l.

* Boven- en Onderschrift:
en nimmermeer verdwijnt: en ze nooit stilt (doet verdwijnen).
Sapient. 11: Liber Sapientiae, Boek der Wijsheid, hfst. 11 (vs. 17).

LXII

Eylacen! *Tantalus* die niet en kan verwinnen[1]
Light inden Helle-vliet begraven totter kinnen,[2]
Hem hongert, en hem dorst, dat hy van smerten krijst,
En nimmermeer wert hy gelavet noch gespijst,
Maer stadigh aen geterght: hy staet diep inden gronde
Des waters, en de vrucht hanght boven zijnen monde:
Zoo hy nae't water buckt ontzincket hem den stroom,
En grijpt hy nae de vrucht zoo wijckt den Appel-boom.
‘Maer lieve zeght my doch, is niet des gier'gen herte[9]
‘Als *Tantalus* gepijnt, en heeft gelijcke smerte?
‘Vermits t' vervloeckte goud daer hy op is belust
‘Noch noeyt heeft zijnen dorst en honger uytgeblust,
‘Hy gaept altijd naer goud, en hoe veel geele slijcke
‘Hy vreet en inneslockt zoo'n is hy nimmer rijcke,[14]
‘Maer in zijn goed verarmt: zoo dickwils als hy hapt
‘Nae goud en zilver hem t' genoegen wert ontsnapt:[16]
‘Hy derf nau zijnen darm met s' lichaems noodruft vullen,[17]
‘En wermt hem by den heert nau by een hand-vol krullen:
‘Hy heeft altijd het goud als eenen Wolf by't oor,
‘Hy rammelt nacht en dagh in zijn vervloeckt thresoor:[20]
‘Het goud is zijnen God, dat eert hy langhs hoe kloecker,[21]
‘Hy kanckert de gemeent met overbaet en woecker:[22]
‘En als hy sterven zal zoo is al zijn beklagh
‘Dat hy zijn geld hier laet, en niet meed dragen magh.

1 *die niet en kan verwinnen:* die niets kan krijgen.
2 *totter kinnen:* tot de kin.
9 *des gier'gen herte:* 't hart van de gierigaard.
14 *zoo'n:* zoo en, de ontkenning *en* bij *nimmer*.
16 *wert ontsnapt:* wordt weggesnapt.
17 *derf:* durft.
20 *thresoor:* schat, schatkist.
21 *langhs hoe kloecker:* hoe langer hoe sterker.
22 Hij mergelt de gemeenschap uit met overmatige winst en woeker.

[LXIII]

Een Schaep, Aep, Zwijn, oft Leeuw' den dronck maeckt vanden man.[*]
Alst nat is in zijn lijf, zijn wijsheyd inde Kan.

Proverb. 23.

Den Wijn heel zoet en glad wel door de kele leeckt,
Maer inden buyck hy dan gelijck een Slange steeckt.

* Boven- en Onderschrift:
Proverb. 23: Boek der Spreuken, hfst. 23 (vs. 31, 32).

LXIII

Men zeght, dat eenen Boer oft eenen botten Kinckel,
Die woonden op het land, (hy heeten Eloogh Schinckel)[2]
Met vierderleye mist van Beesten heeft gevet[3]
Den Wijngaard: wie te veel van desen Wijn ick wed
Zal zuypen (zeyde hy) ick wed dat van vier Dieren
Hy een naer apen zal, in alle zijn manieren:[6]
Het zy hy werd gelijck een slecht onnoozel Schaep;[7]
Het zy hy lustigh bootst als eenen drol'gen Aep;[8]
Het zy hy vuyl, onnut, en onreyn als een Vercken,
Oft eenen grammen Leeuw' gelijck werde in zijn wercken.[10]
‘Want wie met vele Wijns verladet zijnen geest,[11]
‘Wort in zijn dronckenschap het eene oft t'ander Beest.
‘Indien den Dronckaerd wist, oft kon te dege ramen,
‘Hoe hem den dronck mistaet, hy zoud' hem moeten schamen.

2 *Eloogh:* Elooi? (Elooi is Eligius; heeft Eloogh die *g* van Eligius? De 2e uitgave van 1622 heeft *Elboog,* spottend bedoeld?).
3 *mist:* mest.
6 *naer apen:* na apen.
7 *slecht:* gewoon.
8 *bootst:* grappen maakt.
10 *werde:* worde.
11 *verladet:* (verlaadt), belaadt.

[LXIIII]

Den Dolphijn in het Meijr bewogen vande snaren[*]
Den Harper A r i o n draeght door de blauwe baren.

Ion. 2.

Drye Dagen *Ionas* in den Walvisch was gedolven,
Die eyndelijcken hem spoogh uyt de water golven.

* Boven- en Onderschrift:
Ion. 2: Boek Jonas, hfst. 2 (vs. 1 en 11).

LXIIII

Den Herper *Arion* den *Ocean* gingh kruyssen[1]
In een Corintsche Barck, ontsiende niet het bruysschen
Des grondeloozen Meijrs, op dat hy aen het strand
Zijn stappen zetten mocht in't schoon Hesperisch land:[4]
Maer nauwe en is hy t' scheep, of heym'lick hy en hoorden[5]
Dat hem het Schip-volck s' nachts bestemde te vermoorden,
Dies hy van anxst en vrees schier kroop in eene schulp,
Als hy verlaten zich van alle menschen hulp
Vond in zijns lijfs gevaer: wat raed in dees verbazingh![8-9]
Hy gaet terstond (als door een Goddelijcke inblazingh)
Zijn lichaem cieren, en toemaecken hupsch en schoon,[11]
Gelijck hy was gewoon, als hy den zoeten toon
Zijns gulden Chyters in een Schouplaets plagh te wecken,[13]
Op dat zijn ciersel noch tot zijns Lijckx eer mocht strecken,
En dat hy als de Zwane in zijnen lesten nood
Met eenigh droevigh Lied beklagen mocht zijn dood.
Dus zijnde toebereyd, dus zijnde toeberustet
Hy tot den Schiplien zeght: Maetroozen, my gelustet[18]
Tot d' eere *Apollinis* een Lied te heffen aen.[19]
Maer als hy naulijcx noch ten halven heeft gedaen,
De Zonne in *Tethis* schoot met zyne vuyr'ge Peerden[21]
Daeld zachtelijcken neer om daer zijn rust t' aenveerden;
Het Boots-volck al verwoed gelijcker hand toe treed,
Eer noch zijn doncker zeyl den Nacht hadde uytgespreed,
En komt gewapent aen om zijnen draet te korten,[25]
Dies hy van boven neer zich inde Zee gaet storten:
Maer eer met zijn gantsch lijf hy noch int water plost[27]
Hy vande Dolphyns wert gedragen en getrost,[28]
D'een neemt hem op den rugge, en d'ander door de baren
(Als of zy dezen dienst hem dobbel schuldigh waren)
Geleyden hem door't nat: dies eer hy ommekijckt
Ist Schip zoo wijt van hem dat het een schelp gelijckt.
Hy heft zijn aenschijn op en vrolijcken van verren[33]
Aenschout de zilv'ren Mane, en zoo veel gulden Sterren,
Dies hy gedenckt dat Gods Gerechticheyd wijt zweeft,[35]

1 *Den Herper Arion:* de harpenaar Arion (hier klemtoon op A).
4 *Hesperisch land:* Avendland, Westelik land, Italië (ten Westen van Griekenland).
5 *nauwe en:* nauweliks (de ontkenning *en* bij *nauwe,* vergelijk ons: hij was nog niet op 't schip, of); *t'scheep:* te scheep, op 't schip (*t'scheep* werd ons *scheep* in *scheepgaan*).
8-9 *zich.... vond:* zich zag; *zijns lijfs gevaer:* gevaar voor z'n leven; *verbazingh:* ontsteltenis.
11 *toemaecken:* opmaken, versieren.
13 *Zijns gulden Chyters:* van z'n heerlike (gouden) citer (harp); *Schouplaets:* Schouwburg.
18 *my gelustet:* mij behaagt, ik begeer.
19 *Apóllinis:* van Apollo.
21 *in Tethis schoot:* in de zee (zie *Pascha,* blz. 207 vs. 739 en blz. 241 vs. 1614).
Volgens de voorstelling van de Grieks-Romeinse mythologie reed de zon de hemel langs op de zonnewagen getrokken door vurige paarden, bestuurd door de zonnegod Apollo.
25 *draet:* levensdraad.
27 *plost:* voor *plotst:* plonst.
28 *wert.... getrost:* wordt.... opgeladen, gedragen.
33 *vrolijcken:* vrolik.
35 *wijt:* in wijde verte.

En niet met een oogh ziet, maer zoo veel oogen heeft
Als Sterren inde lucht, daermede hy bespiedet[37]
Al t'geen wat op der Eerde oft inde Zee geschiedet:
T'welck in dit groot gevaer hem een kloeck herte maeckt
Tot hy behouden zoo twijl aenden oever raeckt.[40]
‘O dommen Mensch! leert hier, kruypt eens uyt uwe schelpen,[41]
‘Hoe uwen naesten ghy in nood behoord te helpen.

37 *daermede:* waarmee.
40 *twijl:* (tewijl) intussen.
41 *kruypt eens uyt uwe schelpen:* kom eens te voorschijn uit uw bekrompenheid.

*

[LXV]

Hier zit P o l y c r a t e s die der Fortuynen rad[*]
Gestadigh mede liep, en nimmer onspoed had.

Proverb. 1.

D e r d w a z e n v o o r s p o e d m a g h h a e r g e e n s s i n s b a t e n n i e t,
M a e r z a l t e n l e s t e n h u n n o c h b r e n g e n i n 't v e r d r i e t.

* TEKSTKRITIEK O n d e r s c h r i f t : *Der dwazen voorspoed,* de oude uitgave heeft *Den dwazen voorspoed*.

* Boven- en Onderschrift:
die...: wie 't rad van de Fortuin gestadig meeliep.
Proverb. 1: Spreuken, hfst. 1 (vs. 22 en 27).
haer: hun.

LXV

Men zeght *Polycrates* geluckigh boven allen[1]
D' onstadige Fortuyne is altijd toegevallen:
Als hy op eenen tijd in vriendschap zich verbond
Met zijnen goeden Vriend, hy boven hand en mond[4]
Om deze Vriendschap vast en troulijck te bevesten
Noch zijnen gouden Ringh in't water werp ten lesten:[6]
Maer als hy naderhand nae Koninghlijcker eysch[7]
Zeer aerdigh aenden Disch zat binnen zijn Palleys,[8]
Vand hy den zelven Ringh die was in't Meijr geworpen[9]
In't lijf van eenen Visch zeer zeldsaem opgeslorpen.[10]
‘O wonderlijck bedrijf! het schijnt wel voor gewis
‘Dat menigh Mensche tot t' geluck geboren is:
‘Den eenen jaeghter naer, en't loopt steeds voor hem henen,
‘En't komt den and'ren t'huys zelfs eer hy't zoude meenen.
‘Den zienden schiet nae't wit en raeckt een bonte Kraey;[15]
‘Den blinden Koningh wert, en treft den Papegaey.[16]

1 *Polycrates:* vorst van Samos in de Griekse oudheid.
4 *boven hand en mond:* meer dan met z'n handslag en z'n woord.
6 *werp:* wierp.
7 *nae Koninghlijcker eysch:* zoals 't 'n koning past.
8 *Zeer aerdigh:* zeer kunstig; met veel praal.
9 *Vand:* vond.
10 *zeer zeldsaem opgeslorpen:* opgeslorpt op zeldzame wijs.
15 *wit:* 't doel (de papegaai).
16 *Den blinden Koningh wert:* de blinde wordt (schutters) koning.

[LXVI]

T' kleyn Vischken R e m o r a kan lichtelijck terstond[*]
Bekrijgen een groot Schip, en stooten't inden grond.

Iob 12.

Gaet vraeght u Moeder d'Aerde op dat zij 't u bediede,
De Visschen zullen u vertellen het geschiede.

* Boven- en Onderschrift:
Bekrijgen: bevechten, aanvallen.
Iob 12: Boek Job, hfst. 12 (vs. 8).
bediede: zal beduiden, verklaren (n.l. Gods macht en wijsheid).

LXVI

Het Vischken *Remora* langhe eenen halven voet[1]
Heeft eenen hoorn in't hooft daer't groot geweld meed' doet,[2]
Want het *Antonij* groot Galioen verletten[3]
Daert opgeblazen quam met volle zeylen zetten
In't Adriatisch Meijr, en boorden't schier te grond:
Waerom *Erasmus* dit met zijnen gulden mond
Tot een gelijckenis gebruyckt heeft zonderlingen,
Bij't kleyne lit, de *Tongh,* die zulcken grooten dingen[7-8]
In korten tijd beschickt, gelijck alst roer dat t' Schip
In een goe haven stiert, oft op een herde klip
‘Schip-breucke lijden doet, Laet ons hier altijd leeren
‘Dat in't kleyn schepsel meest uyt munt de kracht des Heeren.

1 *Rémora:* 'n fabelachtige vis die volgens de Ouden (Plinius bijv.) in de Rode zee gevonden werd.
2 *groot geweld meed' doet:* grote kracht mee uitoefent.
3 *Antonij groot Galioen:* 't grote galjoen (oorlogschip) van Antonius (de vriend van Caesar en Augustus); *Antonij* = Antonii: van Antonius.
7-8 *zonderlingen:* op biezondere, treffende manier; *Tot een gelijckenis gebruyckt heeft... bij:* heeft vergeleken bij.

[LXVII]

D e m o s t h e n e s hier by gelijckenis verklaert[*]
Dat zonder W i j z e n niet een Stat magh zijn bewaert.

Sapien. 6.

Veel beter wetenschap dan kracht in hare wercken;
De Wijze van gelijck is beter als den stercken.

* Boven- en Onderschrift:
magh; kan.
Sapien. 6: Wijsheid, hfst. 6 (vs. 7).
Veel beter: Veel beter is....

LXVII

Als *Ph'lippus* had verzocht d'Atheensche Wijze Tolcken,[1]
Sprack by gelijckenis *Demostheen* tot den volcken:[2]
De Schapen waren met de Honden eens getreen
In een verbond, dies zy de Wolven t'saem bestreen:[4]
Maer als de Wolven nu hoe krachtigh inde wapen[5]
Het krijgen niet en holp, zy met d' onnoos'le Schapen[6]
Besloten eenen vreed', dies zy van stonden aen[7]
De Honden mosten hun quijtmaecken en ontslaen:[8]
De Schapen deden zoo, maer als zy nu bloot zaten,[9]
En hadden onbedacht de Honden heel verlaten,
De Wolven wederom aenquamen met geweld,
En hebben zoo de kud verslonden op het veld.
Hier meed' *Demosthenes* bewees uyt der naturen[13]
Dat hun niet baten mocht de sterckheyd van haer muren,[14]
Indien zy lieten gaen de *Wijze* vander Stat;
'Want daer geen Wijsheyd is daer zijn de wallen plat.[16]

1 Toen Filippus (koning van Macedonië) de wijze redenaars had opgeëist (om ze hem uit te leveren). (Zie hierachter: *Vorsteliicke Warande der Dieren IX*).
2 *Demostheen:* Demósthenes, de beroemde Atheense redenaar ten tijde van koning Filippus.
4 *dies:* waarom, zodat ze.
5 *inde wapen:* in de wapenen (meerv. van *wape;* of in 't wapen, wapen was vroeger niet alleen 'n *het*-woord maar ook 'n *de*-woord, vrouwelik).
6 *Het krijgen....:* 't oorlogen niet hielp.
7 *dies:* op voorwaarde dat; *van stonden aen:* van dat ogenblik af.
8 *hun quijtmaecken en ontslaen:* zich losmaken en afkeren van.
9 *bloot:* onbeschermd.
13 *uyt der naturen:* uit de natuur.
14 *haer:* hun.
16 *plat:* geslecht.

[LXVIII]

Leergierige leert hier aen een gecierde Rave[*]
Dat ghy u niet verheft in yemands anders have.

Eccles. 11.

In cierlijck schoon gewaed verheughd u niet al t'seffen,
Noch wilt u inden dagh der eeren niet verheffen.

* Boven- en Onderschrift:
in yemands anders have: op iemand anders goed.
Eccles. 11: Ecclesiasticus, hfst. 11 (vs. 4) (zie blz. 295).
al t'seffen: (al) aanstonds.

LXVIII

De zwart geveerde Raef geciert met veler Vogels
Veel-verfde pluymen, aen zijn borst en om zijn Vlogels,[2]
Zich dwazelijck verheft, als hy in't kristalijn
Van eene zilvren beeck ziet zijnen schoonen schijn,
Gedenckende niet eens hoe't eynde wil gelucken[5]
Als elcken Vogel komt zijn veeren weder plucken.
‘O zoete Fabel! die op't hooft zoo dapper treft[7]
‘Den genen die op't goed eens anders zich verheft,
‘En niet gedachtigh is als elck het zijn zal halen
‘Hy naeckt zal wederom met schanden moeten dalen.
‘Hoe menigh Vogel noch de dunne locht doorsnijt
‘Die, waer hy alle zijn geleende pluynen quijt,[12]
‘Die hy op woecker heeft, hy waer geen overvlieger,[13]
‘Maer speelden bancquerout gelijck een recht bedrieger.[14]

2 *Veel-verfde:* veelkleurige, bonte. (*veel-verfde:* met veel verven = kleuren; waarschijnlik gevoeld als veel geverfde).
5 *wil gelucken:* zal aflopen.
7 *zoete:* schone.
12 *waer hy:* was hij.
13 *op woecker:* in leen; *hy waer:* dan zou hij geen hoogvlieger zijn (*over:* boven).
14 *Maer speelden:* maar hij zou bankroet spelen.

[LXVIIII]

De moordische H a r p y gestelt tot yeders baeck,[*]
Hoe des verslag'nen bloed in 't eynde roept om wraeck.

Math. 26.

T'zweerd in u scheede steeckt, want wie daermede slaet
In 't eynde daer in valt, en jammerlijck vergaet.

* Boven- en Onderschrift:
baeck: baken, waarschuwing.
Math. 26: Evangelie volgens Mattheüs, hfst. 6 (vs. 52).

LXVIIII

De moordische *Harpy* heur selven gulzigh mesten[1]
Met Menschen vleesch en bloed, zoo langh tot zy ten lesten
Quam drincken uyt een Borne, en zagh in kristalijn[3]
Heur spiegelende schaeuwe en held'ren wederschijn,[4]
Dies wanende dat daer heur Zuster lagh begraven,
Die inden zilvren vloed heur dorst had willen laven,
‘Zy haest van rouwe storf. Doodslagers, spiegelt u!
‘Wanneer ghy't beelde Gods zo eysselijck en gruw'
‘Maeyt in het duyster graf, en onze Moeder Eerde
‘Bevleckt met t'roode bloed dat druypt van uwen zweerde,
‘Gedenckt aen uwen loon, en ziet dit schouspel aen!
‘Daer in den Mensch misdoet, daer zal hy in vergaen.[12]

1 *De moordische Harpy:* de moordlustige Harpij (fabelachtige vogel met mensehoofd); *mesten:* mestte.
3 *Borne:* bron; *in kristalijn:* in 't kristalhelder water.
4 *spiegelende schaeuwe:* spiegelbeeld (*schaeuwe:* schaduw).
12 *Daer in:* waarin.

[LXX]

Ziet A p u l e i u s hier met toover-zalve vuyle[*]
Besmeeren zijn naeckt lijf, en werden eenen Muyle.

2. Reg. 17.

D o e n S a t a n I a c o b s h u y s t o t t o o v e r i j e b r a c h t
N a m G o d h u n m i d d e n w e c h u y t t'M e n s c h e l i j c k g e s l a c h t.

LXX

Doen *Apuleius* zich met toover-vet besmeerde[1]
In eenen Ezel hy lichamelijck verkeerde,
En loopt zoo naer den stalle, om eten uyt de kreb,
Daer hy gestooten wert op zijne magre reb[4]
Van zijn beslagen Paerd: dies vlucht hy tot *Hippone*[5]
t' Goddinnen beeld, t'welck daer staet inden stal ten toone,
Op dat door middel van de Roozen (zo hy waent)
Daer 't beeld mede is geciert, zijn voorige gedaent.

* Boven- en Onderschrift:
werden: worden.
2 Reg. 17: twede boek der Koningen, hfst. 17.
r e g e l 4: Nam God ze weg, midden uit 't menselik geslacht.
1 *Doen:* toen; *Apuleius:* Romeins wijsgeer; (eigenlik vertelt Apuleius de hier volgende geschiedenis of fabel als 'n zinnebeeld, maar niet als hem zelf overkomen).
4 *reb:* rib.
5 *Hippone:* godin van de paarden.

Hy dus bekomen mocht: maer nau licht hy zijn voeten
Oft den stal Iongen komt hem met stock-slagen groeten,
Zoo lange tot hy hoort een wonderlijck gedruysch
Van Dieven, die terstond bezetten t' gantsche huys,
En rooven zoo veel schats, en rooven zoo veel goeden[13]
Dat neffens hunnen last zy dezen Ezel loeden,[14]
En stouwen hem zoo voorts met kluppel slagen vast,[15]
Langs eenen steylen wegh, met zulcken zwaren last.
Philebum dient hy nu, nu vlucht hy gauwe en wacker[17]
Voor 't mes van eenen Kock, nu dient hy eenen Backer,
Nu eenen Hovenier, nu draeght hy op zijn ruygh
En mager rugge-been eens Krijgers wapen-tuygh,
Nu zal den armen Muyl des Ridders zadel vuyren, &c.
En ondertusschen heeft zoo duyzend avonthuren[22]
In zijne Beest'lijckheyd: den kommer en d' ellend,
De slagen d'ongemack den honger neemt geen end'
Daermeed' hy wert bezwaert. nu kleuntmen hem met stocken,[25]
Nu is hy in s' doods nood, nu rot hy vande pocken,
Zoo lange dat op 't lest hem *Ceres* weder bald[27]
Door eenen Roozen-hoet brenght tot zijn Mensch gestalt.[28]
‘Maer zeght my Zangh-goddinne, als ic hier recht naer vorssche
‘Wat voor geheymenis schuylt onder deze schorsse?
‘Die willigh zijnen hals buyght onder 't snoode jock
‘Der zonden, wert bekleed met eenen Ezels rock,
‘Verliest zijn Mensch'lijckheyd, en met veel ongemacken
‘Door s' werelds wilde wout reyst met veel zware packen:
‘Zijn vrijheyd is hy quijt, en maeckt alzoo getrost[35]
‘Een Ezel van zich zelfs, die om den magren kost
‘Zoo grooten slaverny en dienst is onderworpen,
‘Hy dwaelt, hy rent, hy loopt, door Steden en door Dorpen,
‘In duyzenderley pijne, in duyzenderley smert,
‘Tot dat hy moe geslaeft in 't lest aendachtigh wert,
‘Bedenckende hoe hy zijn Mensheyd heeft verloren,
‘Dies hy de Godheyd bid om weder zijn herboren,[42]
‘En als hy zoo s' vleesch lust (den schoonen Roozen-hoed
‘Die m' uyt de doornen pluckt) verslind in zijn gemoed,[44]
‘Hy tot zich zelven komt, en werd naer zijnen wensche
‘Van eenen slaelfschen Muyl zoo weder vrije Mensche.

13 *goeden:* goederen (*goeden:* goede dingen).
14 *neffens hunnen last:* behalve hun eigen last; wat ze zelf droegen; *loeden:* laadden.
15 *stouwen:* stuwen, drijven; *vast:* voortdurend.
17 *Philébum:* wie of wat is Philébus?
22 En heeft zo ondertussen.
25 *kleunt:* beukt.
27 *Ceres:* de godin van de akkerbouw; *bald:* spoedig.
28 *Roozen-hoet:* krans van rozen.
35 *getrost:* beladen.
42 *om weder zijn herboren:* om weer herboren te worden (tot mens).
44 *m'uyt:* men uyt (*me* zwakke vorm van men).

[LXXI]

Van 't Water en van 't Vuyr een kluchtige verhalingh,[*]
Waer uyt wy naeckt verstaen der Heyd'nen blinde dwaling.

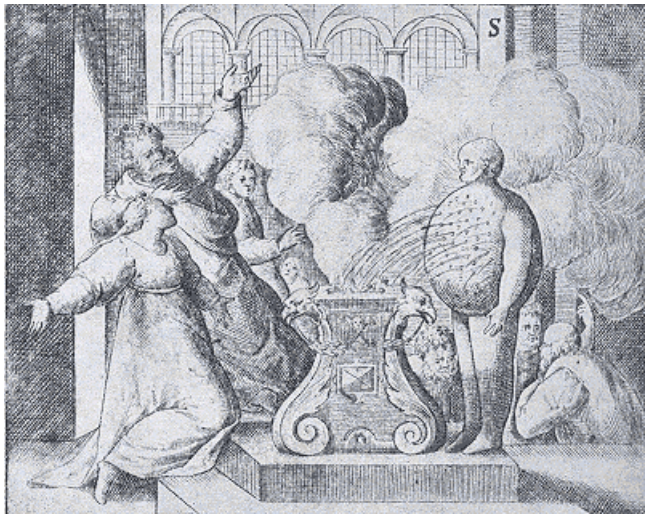

Sapien. 13.

Gantsch ydel is den Mensche, en blind gelijck een Rotz,
In welcke niet en is de kennis onzes Gods.

* Boven- en Onderschrift:
naeckt: openlik, duidelik.
Sapien. 13: Wijsheid, hfst. 13 (vs. 1).

LXXI

Het *Vuyr* by den Persiers (als die niet beters wisten)[1]
Als God wert hoogh geeert. het welck met grooter listen
Van eenen Priester wert zeer aerdighlijck bespot:
Want hy met *Water* vocht gevult heeft eenen pot
Die al vol gaetkens was, gestopt met Wasch te zamen,
En maeckten hem een hooft zeer aerdigh nae 't betamen.
Den Afgod zoo hy was (ziet dat ghy niet en lacht)
Heeft hy voort heete vuyr zeer kluchtigh voortsgebracht,
Het Wasch versmolt terstond, het Water sprongh daer henen,
En bluschten zoo geheel den God des Vuyrs met eenen.
Dies werd de water-kruyck (ô wonderlijck bestier!)
Voortsaen by den Persiers geeert in plaets van 't vyer.
T' gaet zoo noch hedensdaeghs, wanneer wy daer op mercken,[13]
‘Elck een die houdet vast noch altijd met den stercken.[14]

1 *Persiers:* Perzen (*Persiers,* spreek uit in twee lettergrepen).
13 *daer op mercken:* daarop letten.
14 *die houdet:* die houdt 't (voor *houdet 't*)*; vast:* voortdurend, geregeld.

[LXXII]

Hoe eenen Herder eerst het levendige Beeld[*]
Der schoone Schilder-Konst in Griecken heeft geteelt.

Ezech. 4.

Een effen Tafel neemt, en luystert nae mijn stem,
Treckt daer nae 't leven op de Stat Ierusalem.

* Boven- en Onderschrift:
eerst: 't eerst; *het levendige Beeld:* de levende schoonheid van de schone schilderkunst; *in Griecken:* in Griekenland (*in Grieken,* 't meerv. van de volksnaam, als naam van 't land; zo nog: Zweden, Pruisen enz. eigenlijk: bij de Grieken, enz.); *geteelt:* voortgebracht.
Ezech. 4: profetieën van Ezéchiël, hfst. 4 (vs. 1): neem 'n vlakke steen.... en teken daarop naar de werkelikheid de stad Jeruzalem.

LXXII

Terwijl in Griecken-land den Herder gaet verknapen[1]
Zijn kud, naet leven hy de schim van zijne Scapen
Natuurlijck treckt int zand: als nu de schaeu vertrock[3]
Had hy een wolligh Vlies gemaelt met zijnen stock.[4]
Aldus werd aldereerst met heur veel-verfde wiecken[5]
De schoone *Schilder-konst* gebaert bij d'edel Griecken;
Pictura die voortsaen met een blijde aengezicht[7]
De weereld heeft verheughd, en wonderlijck gesticht:[8]
Die ons gezicht bedrieght, alst platte schijnt verheven,
Het stomme spreken, en het doode schijnt te leven,
Het gene stille staet, als oft het zich beroert:
Dies is zij weerdigh dat men heur ten Hemel voert.[12]

1 *verknapen:* bedienen, verzorgen (als knaap dienen).
3 *de schaeu vertrock:* de schaduw wegtrok.
4 *een wolligh Vlies:* 'n wollig schaap (*vlies:* schapevacht).
5 *veel-verfde:* veelkleurig (zie blz. 411, plaat LXVIII, vs. 2).
7 *Pictura:* de schilderkunst.
8 *gesticht:* onderwezen, gevormd.
12 *ten Hemel voert* als 'n godin.

[LXXIII]

Schoen-makers luystert hoe den kloecksten Schilder geest[*]
U allen blijven leert by uwen houten leest.

I. Corinth. 7.

Een yeder blijve in t'geen (zoo lange als hy hier leeft)
Daer hem den lieven God zelfs in beroepen heeft.

* Boven- en Onderschrift:
I Corinth. 7: Eerste brief van de Apostel Paulus aan de Korinthenaren, hfst. 7 (vs. 17, 20 en 24).
zelfs: zelf.

LXXIII

Apelles, Schilders Prins, zijn naeckte *Venus* schoone[1]
Bracht voor't gemeene volck in't openbaer ten toone,
Maer eenen *Schoeyer* heeft zijn werck berispet plat[3]
Om dat Vrou *Venus* schoe te weynigh stricken had;
Den Schilder al terstond zo haest men hem dit anbracht,
(Dewijlt een zake was die des Schoenmakers ambacht
Betrof) heeft met t' pinceel geholpen dese fout.[7]
Waerom den Ambachtsman hoveerdigh wert en stout
Als hy na dezen zagh dat tgeene was verbetert
T'welck hy geoordeelt had te slecht te zijn gevetert:[10]
Dies voer hy trotser voort, en voor een yeder sprack,
Dat aen Vrou *Venus* scheen oock vry al wat gebrack.
Apelles hoorden dit, en sprack met stillen geeste,[13]
Schoenmaker ziet wel toe, en *blijft by uwen leeste*
Daer ghy u op verstaet, en weest niet zoo gereet.[15]
'Hy dwaelt die vonnist t' geen daer hy niet van en weet.

1 *Apelles:* de bekende Griekse schilder; *Schilders Prins:* vorst van de schilders.
3 *Schoeyer:* schoenmaker; *plat:* vlakweg, ronduit.
7 *geholpen:* verholpen.
10 *gevetert:* gestrikt, bestrikt.
13 *met stillen geeste:* met stil, kalm gemoed.
15 *zoo gereet:* zo bij de hand, zo'n mondjegauw.

[LXXIIII]

Siet hoe twee Schilders hier elck een omt beste deel[*]
Vast schilderen om strijd met t' verwige pinceel.

Eccles. 9.

Hun wercken zullen in der konstenaren hand
Altijd gepresen zijn van d'eene in d'ander land.

* Boven- en Onderschrift:
Vast: voortdurend, met ijver.
Eccles. 9: Ecclesiacticus, hfst. 9 (vs. 24).
van d'eene in d'ander land: van 't ene in 't ander land (*d'eene* in plaats van 't eene, door verzachting van *t* voor *l: d'land* voor t'land, zodoende ook van d'eene in d'ander land).

LXXIIII

Den Schilder *Zeuxis* heeft zeer kunstigh met verstand[1]
Een Kind met eenen tros gemaelt in zijne hand,[2]
Waer naer de Vogelen al graegh en hongrigh vlogen,
Maer komende daer aen zoo waren zy bedrogen.
Waerom *Parrhasius* hier over heeft gesmaelt:[5]
Indien't Kind (zeyde hy) waer levende afgemaelt
De Vog'len hadden naer de druyf niet dorven picken,
Dewijl zy in 't gemeen voor Menschen zich verschricken:
En gingh zoo al terstond (uyt dryven der natuur)[9]
Een ploeyige gordijn betrecken op den muur,[10]
Die zoo getroffen was! zoo levendigh en milde![11]
Dat *Zeuxis* als hy quam die zelfs oplichten wilde:
Aldus *Parrhasius* had met een listigh oogh
Verschalckt zijn Meester die de Vogelen bedroogh.

1 *Zeuxis:* Grieks schilder.
2 *tros:* druivetros.
5 *Parrhasius:* evenzo 'n Grieks schilder.
9 *uyt dryven der natuur:* uit 'n natuurlike drang (als schilder).
10 *ploeyige:* plooiig; *betrecken:* trekken, tekenen, schilderen.
11 *milde:* soepel.

Raetsel des dichters

Den vlienden vluggen Tijd, al toornigh en verbolgen
Voorlooper, overlangh dat ick op 't lest zal volgen
Gewisse tijdingh bracht, en dat al watmen ziet[1-3]
Ick met mijn komste zal vermeluwen tot niet.[4]
Niets hier ter Weereld is, al schijnet noch zoo zoete,[5]
Al blinckt het noch zo schoon, oft t'loopt my te gemoete.
De Zonne met zijn Tourts, de Mane met heur Lamp,
Den Dagh met zijn wit hooft, den Nacht met heuren damp,[8]
Den Zomer groen van 't loof, den Winter wit van 't sneeuwe,
Verliezen zich in my als met een luyd' geschreeuwe,
Het Iaer, het ronde Iaer dat op twelf voeten gaet
Zich altijd tot my wend met een beweeght gelaet.[12]
Te mywaerts spoedet zich den gulden loop der Sterren,
Den Mensche in zijn geboort beschout my al van verren.
Den Tijd die met zijn Zeyn maeyt alles in dit dal[15]
Ick dapper eens in 't lest zijn vleugels korten zal.
Den Mensch denckt minst om my daer meest aen is gelegen
Dewijl ick Roede oft Kroon, den Vloeck oft oock den Zegen,
Den Hemel oft de Hel, het leven oft de Dood,
Hem eyndelijcken zal toe werpen inden schoot,
Wanneer ick't wanckel Rad van alle dingen wende.
Nu denckt eens wie ick ben, en radet my in't[22]
ENDE.

1-3 De vliedende vlugge tijd.... bracht lang geleden de zekere (gewisse) tijding, dat ik op 't laatst zal volgen.
4 *vermeluwen:* vermelen, tot meel, stof maken; *tot niet:* tot niets.
5 *al schijnet:* al schijnt 't (voor *schijnet 't*).
8 *wit hooft:* stralend aanschijn.
12 *beweeght:* bewogen, ontroerd, droevig gestemd.
15 *Zeyn:* sikkel.
22 *Ende:* is tevens de oplossing van 't raadsel: *'t einde*.

Register

of *Inhout deses Gulden Winkels.*

1 Den Mensch by een *Cleyne Weerelt* vergeleken.
2 Den *Silveren Eeuwe*.
3 *Iupiter* werpt *Cupido* uyten Hemel.
4 *Iupiter* baert *Pallas* uyt zijn hooft.
5 *Promethei* straffe.
6 Den aert der Onsalighen Nijdicheyt.
7 Eenen Pijlaer by Godts schickingh vergeleken.
8 Gelijckenis van de wrake des Heeren by een Meulen.
9 Van een wonderlijck cruyt dat den doden 'tleven geeft.
10 Vytbeeldinghe *Bacchi*.
11 Krijgs ondergangh baert Overvloet.
12 *Dianas* vlijt, verwint de Liefde.
13 *Cupido* en de *Doot* wisselen elckanders pijlen.
14 *Momus* berispt *Venus* danssen.
15 Venus verkout sonder *Bacchus* ende *Ceres*.
16 Van de Toover-konst.
17 Van de Godts dienst der Heydenen.
18 Van de drye *Charites,* of Liefdekens.
19 Van de drye Weldaden.
20 Giericheyt en List bedrighen *Pallas*.
21 Beelt van *Fortuna,* of Avonthuur.
22 Armoed verwint *Fortuna*.
23 *Atalanta* ende *Hippomanes* lopen om strijt.
24 Van den Keyser Tiberius ende den armen Bedelaer.
25 *AEneae* goetheyt ende *Neronis* wreetheyt vergeleken.
26 Vytvaert der Heydensche dooden.
27 *Sardanapalus* spint met de Wijven.
28 *Phalaris* straft *Perillum* in zijnen stier.
29 *Dionysij* swaert bovent hooft *Damoclis*.
30 Van drye soonen wert d'Ootmoedighste Coninck.
31 Den *Iseren Eeuwe*.
32 Soberen disch *Pythagorae*.
33 *Socratis* soberen disch.
34 *Diogenes* berispt *Platonem*.
35 Den Mensch by een boom geleken.
36 *Diogenes* kiest 'tsonne licht voor *Alexandri* schat.
37 *Diogenes* verwerpt zijnen beker.
38 *Diogenes* soeckt Menschen.
39 *Crates* werpt zijn schat in Zee.
40 Maticheyt des Wijns wort gepresen.
41 Het Raetsel van 't Monster *Sphinx*.

42 Van *Zoilus* den Berisper.
43 Des Walschen *Herculis* Welsprekentheyt,
44 De Tonghe ist beste ende quaetste.
45 *Solon* snijt zijn tonghe af.
46 Oprechticheyt eens Schippers in een dieren tijt te *Rodes*.
47 Nature vonnist van drie sonen, de rechte erfgenaem.
48 Een Misdadighe rooft zijns moeders neus.
49 *Wellust* en *Deughd* verschijnen *Herculi*.
50 'Tvat rieckt naer't eerste sap.
51 *Semiramis* Cloeckmoedicheyt.
52 *Tomyris* onthalst *Cyrum*.
53 *Cyrces* betovert Vlissis gesellen.
54 *Penelopis* Kuysheyt.
55 Vytbeelding van ware Vrientschap.
56 Getrouwicheyt van *Damon* ende *Pythias*.
57 *Empedocles* bestraft de slapende Rechters.
58 *Archillae* Barmherticheyt.
59 Den Tempel des Verbonts tot Romen.
60 De dwase Sterckheyt *Firmij*.
61 *Milonis* sterckheyt.
62 *Tantali* straffe.
63 Vierderley aert der Dronckaerts.
64 Den Dolfijn draeght *Arion* door de Zee-baeren.
65 Van *Polycratis* geluck.
66 Van *Remora* het visken.
67 *Demosthenes* waerschout die van Athenen.
68 De Rave ciert heur met allerley Vogels veeren.
69 Straffe over des Harpyen bloetdorsticheyt.
70 *Apuleius* wert Ezel, en weder Mensch.
71 Dwalinghe van de Heydensche Afgoden.
72 Vindinghe van de Schilder-konst.
73 *Apelles* bestraft den Schoenmaecker.
74 Den Schilder *Zeuxis* bedrieght de Voghelen, ende *Parrhasius* verschalckt zijnen Meester.

TOT AMSTELREDAM,
By Dirck Pietersz. Boeck-verkoper op't Water by de oude Brugghe, inde Witte Persse. A°. 1613.

[Gedichten] aant. aant. aant. aant.

Hymnvs, Ofte Lof-Gesangh,
Over de wijd-beroemde scheeps-vaert der Vereenighde Nederlanden.

Aenden Goed-jonstigen Aenschouwer. *

O Bondigh Nederland! die al des werelds percken[1]
Beschaduwt, en door-vlieght met u bepeckte vlercken,[2]
En om den Aerden-kloot met u Meyr-minnen sweeft,[3]
Tot daer Natuere dy haer rijckste schatten geeft,[4]
Gedooght, dat ick al-om den middel mach verbreden,[5]
Waer by den welstant groeyt van u Scheep-rijcke Steden,[6]
En ghy, o Admirael! die op de winden zwiert,[7]
En van't lazurigh veld de zoute toomen stiert,[8]
Mijn reyse gunstigh zijt: op dat ick met verblyden[9]
Mach aen een goede kust het Ancker laten glyden,

* 1613. Afgedrukt naar de oudst bekende druk in *De vernieuwde Gulden Winckel. T'Amstelredam, Voor Dirck Pietersz. Anno 1622,* blz. 75 vlgg. (Bibliographie van Vondels werken, nr. 72).
In 't Register heet dit gedicht: *Lands welvaren;* op de prent (zie volgende aant.) troonde '*'s Lans Welvaren*' in de gedaante van 'n gelauwerde jonge vrouw.
In 't opschrift: *Aenden Goed-jonstigen Aenschouwer:* aan de welwillende beschouwer.

Vondel spreekt van *Aenschouwer* (zie ook vs. 68) omdat dit gedicht in de eerste druk verschenen is bij 'n *prent* (zie vs. 66 waar de prentbeschrijving begint). Zie verder de uitvoerige aantekening achter in dit deel.

1 *Bondigh:* in eén bond verenigd, verbonden; *die: die,* niet *dat* om de persoonsverbeelding.
2 *u bepeckte vlercken:* uw met pek besmeurde zeilen (zie *Lof-zangh op Bartjens* vs. 13 en 14, blz. 136). Vondel noemt alles wat op de schepen is *bepekt* of *beteerd,* zie *Het Lof der Zeevaert* (1623) vs. 1.
3 *Meyr-minnen:* Germaans mythologiese zeemeisjes, zeevrouwen; Vondel noemt zo de schepen.
4 *Tot daer:* tot waar; *dy:* u.
5 *den middel:* het middel (naast *het* middel, ook in 't M. Ned. *de* middel, mannelik); *verbreden:* (verbreiden) bekend maken.
6 *Waer by:* waardoor.
7 *Admirael!:* de klassiek mythologiese god van de zee: Neptúnus.
8 *'t lazurigh veld:* 't blauwgroene veld; de blauwgroene zee (*lazurigh* van *lazuur*, de oorspronkelike vorm van *azuur*).
9 *Mijn reyse gunstigh zijt:* wees mijn reis welgezind (*mijn reis* heel de wereld rond met Nederland's schepen).

*
Al-waer ick nau geland, zal mijn beloft voldoen,
En 't heyligh Altaerplat met heeten Wieroock voen.[12]
Doen 't menschelijck geslacht hadde onder zijn bestieren[13]
De Vogelen gebracht, en d'ongetemde Dieren,
Wat rester (riepen zy) dan dat wy eyndlijck mee[15]
Vermeesteren in 't net de Visschen vander Zee?
't Was niet soo haest geseyd, d'een gingh de zoete stroomen
Beryden, half beangst, met uytgehoolde Boomen:[18]
Een ander met een Vlot van schorssen al bemorst,[19]
Zich nauwelijcx in 't diep van strande geven dorst,[20]
Die, met een lichte Barck van barstigh Bocken-leder[21]
Heel vremd te gaer gepast, vast golfden op en neder,[22]
So lange tot sy 't Want op-trocken met de Visch[23]
En met een versche vangst bekroonden haren disch.
Maer d'onverzaedlijckheyd des menschen niet te vreden[25]
Met nootdruft zynes lijfs, in zijn behoeflijckheden,[26]
Hier mede niet vernoeght, dus by sich selven spreeckt:
Wat is 't doch dat ons let? wat is 't dat ons ontbreeckt?[28]
Dat in een vreemd gewest wy elders niet en soecken,
't Gene ons Climaet ontbeert, in d'een oft d'ander hoecken?[30]
Oft zal de schrick des doots, 't woeste op geblasen Meer,[31]
Het ruysschen vande wind, en 't bulderende weer,
Van een so stouten daed ons yzen doen en beven?[33]

* TEKSTKRITIEK: vs. 12 *Altaerplat*, de oude uitgave heeft *Altaer plat*.
12 *Altaerplat:* altaartafel; *heeten Wieroock:* brandende wierook.
13 *Doen:* toen.
15 *mee:* ook.
18 *Beryden:* zie vs. 56; *uytgehoolde:* uitgeholde (van *uitholen*).
19 *schorssen:* ruwe boomstammen met de schors er nog om; *al bemorst:* helemaal bevuild: dus: met 'n vlot van heel ruwe vuile boomstammen.
20 *in 't diep van strande:* van 't strand naar de diepe zee ('t Latijnse *in altum*); *zich.... geven:* zich begeven.
21 *Die:* weer anderen; *barstigh:* vol barsten, ruw; *een Barck van Bocken-leder:* waarvan 't lichte hout met boksleer overtrokken was (zie ook *Het Lof der Zeevaert*, vs. 32).
22 *te gaer:* te gader, aan elkaar; *vast:* gedurig.
23 *'t Want:* 't net.
25 *te vreden:* nog de ouwe vorm, letterlik: in vrede, met genoegen: *niet te vreden:* niet vergenoegd.
26 *Met nootdruft zynes lijfs:* met wat z'n lichaam nodig heeft.
28 *wat is 't dat ons ontbreeckt:* welke middelen missen we, om.... (we hebben alles).
30 *d'een oft d'ander hoecken:* in deze of gene streken; (*d'een oft d'ander: een* zoals in 't M. Ned. ook in 't meervoud gebruikt, en evenals *ander*, meermalen in onverbogen vorm in plaats van de verbogen vormen).
31 *de schrick des doots:* de schrik voor de dood.
33 *Van een.... daed:* voor 'n zo stoute daad (van een.... daad weg).

Neen! neen! na rijckdom streeft, oft wenscht niet meer te leven,
Ontsiet de diepte niet, al is haer aensicht straf:
Sy helpe ons tot meer heyls, of strecke ons tot een graf,
Heel weynigh is 't verschil, oft na dit tijdlyck slaven
Wy worden inder Aerde, oft inde Zee begraven,
En ons en is voorwaer het aerdrijck niet alleen,
Maer oock de vloeden selfs ghegeven tot een Leen.
Elck rept' van stonden aen sijn handen tot den wercke,
d'Een timmert, klutst, en bout een tweede Noahs Arcke,[42]
Een ander stijght om hoogh ten wolcken met de Mast,[43]
Die, maeckt den Wouwe-steert het roer van achter vast.[44]
Den eenen 't ancker smeed, die, draeyt de Kenpsche zeelen,[45]
En d'ander 't vlacke Zeyl de winden gaet bevelen,[46]
Doet een nieuw-wereld op, gaet bruyssen door het nat[47]
En keert flucx wederom met alderhande schat.
Van een so nutten kunst, krijght haest de nieuwe maren[49]
Sesostris, de Monarch der oude Egyptenaren:[50]
Die door 't Arabisch Meyr een vlote kielen sleept,
En met zijn Oorlooghs-heyr naer Indus over-scheept,[51-52]
Keert veyligh weder t'huys, als vele uytheemsche Rijcken
Hy onderworpen had den Scepter van Afrijcken.
Dit's wel den eersten Prince oft Coningh die de Zeen[54-55]
Heeft met een houten Peerd betreden, en bereen,[56]
Die als een heldre Tourts geluchtet heeft voor-henen,[57]
Welck zijn op 't spoor gevolcht de machtige Turrhenen,[58]

42 *klutst:* klopt, hamert.
43 *ten wolcken:* tot de wolken (*ten:* te den).
44 *Wouwe-steert:* gevorkte staart (zoals de wouw en ook de zwaluw heeft; zwaluwstaart).
45 *Kenpsche zeelen:* zelen, touwen van hennepgaren gedraaid (*kennep* of *kemp* = hennep).
46 *de winden gaet bevelen:* aan de winden gaat overgeven (*bevelen:* toevertrouwen, overgeven).
47 *Doet een nieuw-wereld op:* opent 'n nieuwe wereld (*op:* open).
49 *haest:* spoedig; *de nieuwe maren:* de nieuwmaren, de tijding (*maren* is meervoud).
50 *Sesostris:* de Griekse naam van Ramses II (1300-1230 voor Kristus), de beroemdste koning van Egipte (de Farao in de tijd van Mozes' leven aan 't hof). Van 'n tocht naar Indië is niets bekend; waarschijnlik is er verwarring met de *Indus*, rievier in Frygië, Klein-Azië; Ramses had wel 'n deel van Klein-Azië onderworpen.
51-52 *'t Arabisch Meyr:* de Arabiese golf; *Indus:* rievier in Indië (zie aant. op vs. 50); *Indus over-scheept:* met schepen naar Indië overvaart; *Indus* voor Indië.
54-55 *den Scepter van Afrijcken:* aan de scepter van Afrika, d.i. Egipte hier. Voor de uitspraak van *Afrijcken* zie *Pascha* aant. op vs. 1127, blz. 222; *Prince:* vorst.
56 *bereen:* bereden.
57 *Tourts:* toorts (spreek uit *toerts*)*; geluchtet:* gelicht, gestraald, (van *luchten:* lichten).
58 *Welck zijn op 't spoor....:* op wiens spoor zijn gevolgd (*welck:* ook in 't manl. onverbogen als objekt: dewelke, die); *Turrhenen:* de Tyrrhenen, of Etruriërs, die naar de sage bij Vergilius, uit Lydië (klein-Azië) naar Italië waren gekomen.

*

Na deze de Tyriers, en so is voorts verbreyd[59]
Dees vindingh meer en meer, om hare nuttigheyd.
En wie erkent doch niet den grooten heyl en zegen,[61]
Die hier door werd bereyckt, en lichtelijck verkregen,
Waer sy in zwange raeckt, oft uyt-steeckt hare borst,
Werd yder Dorp een Stadt, elck Reeder eene Vorst,[64]
Vruchtrijcke Marckten van onnutte en dorre stranden.[65]
Getuygen zuldy zijn vereende Nederlanden![66]
Wiens voorste Zee-ste'en hier na 't leven afgemaelt,[67]
d'Aenschouwer al verbaest met sijn gesicht bestraelt,[68]
Verbaest, om dat hy so veel Toornen ziet gewassen[69]
Wt laegh versopen Land, uyt Poelen, en Morassen,[70]
't Schatgeld-rijck *Amsteldam, Rotterodam* 't beroemt,[71]
Enckhuysen 't Haringh-rijck, 't kloeck *Middelborgh* genoemt
Der Zeeuwen beste pand, en *Vlissingh* 't wel gelegen
Om raken af en aen, door d'ongebaende wegen.[73-74]
In dezer Peerlen kreyts voornamelijcken gants,[75]
Ofte aldermeest bestaet de Zee-vaert deses Lands.
Van ouder tyden staegh in Oorloge en in vrede[77]
Elck deser Steden was een wijd-vermaerde Reede,
Vermids den *Oceaen* goed-jonstigh tot haer vloeyt,

* TEKSTKRITIEK: De oude uitgave heeft achter vs. 63 een punt.

59 *Tyriers:* (spreek uit als twee lettergrepen) de Tyriërs, de inwoners van Tyrus in Fenicië.

61 *den grooten heyl:* 't grote geluk (*heil* was in 't Nederduits ook manlik; of is hier *heyl en zegen* één woord, en slaat *den grooten* dan op *zegen?*).

64 *eene Vorst: eene* werd ook bij 't manlik gebruikt zoals in 't M. Nederl. (vgl. ons: *ene Jansen:* 'n zekere Jansen).

65 *Vruchtrijcke Marckten van* (d.i. *werden van* = ontstonden uit).

66 Hier begint de beschrijving van de prent.

67 *Wiens:* wier (zie *Oorlof Liedt* aant. vs. 60 blz. 144); *voorste:* eerste, voornaamste.

68 *bestraelt*: beziet (volgens de vroegere opvatting: met de straal van z'n oog treffen; zie *Pascha* vs. 242).

69 *Toornen:* torens; n.l. alle torens van *Amsterdam*, dat van de IJ-kant gezien over de hele lengte van de prent was afgebeeld.

70 *Wt laegh versopen Land:* uit laegh, verdronken land, uit laag waterland; *Morassen:* moerassen (*moras* Nederl. vorm van 't oorspronkelik Franse *maras*, Hgd. morast).

71 *'t Schatgeld-rijck:* rijk aan schatgeld, opgespaard geld; schatrijk.

73-74 *'t wel gelegen Om....:* goed gelegen om hiervandaan af tevaren of hier te landen langs de zeewegen (*d'ongebaende wegen*).

75 *In dezer Peerlen kreyts:* in de kring, de krans van deze parelen; dat zijn deze vijf zeesteden (die op de prent *'s Lans Welvaren* omringen); vs. 75 en 76 betekenen dus: door deze vijf zeesteden vooral, die 't sieraad zijn van ‘de vereenighde Nederlanden’, bestaat de zeevaart van dit land geheel of voor 't grootste deel (*voornamelijcken gants*).

77 *Van ouder tyden:* van af oudere tijden.

*
Waer door zy meer en meer allencx sijn aenghegroeyt,
En neffens veel tribuyts, niet weynigh luysters gaven[81]
Den Vorstelijcken naem, van haer gehulde Graven,[82]
Der welcker eer, en roem, sich spreyde wijd en zijt,
En hielden Ridderlijck den zegen inden strijd.[84]
Waerom de *Caesars* oock, en ander Potentaten[85]
Haer Bond-genoodschap lief en weerd was boven maten.[86]
Twee *Diederijcken* zijn (oft ymmers alsmen leest)[87]
Geswagers vande Kroon der Vrancken eer geweest.
Arnolf de derde had twee Keyseren te gader[89]
Tot eenen Swager d'een, den andren tot Schoon-vader,
Wilhelm de tweede, Graef van Holland, werd alom[91]
Beroepen tot Monarch van 't Duytsche Keyserdom.
En waer door anders zijn dees' Graeffelijcke Heeren
Geklommen op den trap, en hooghsten Bergh van eeren,
Als door de zegeningh der Scheep-vaert, die den schoot
Der Landen maeckte rijck, en hare Vorsten groot.[95-96]
En *Carolus* (genaemt) de vijfde vanden Rijcke[97]
Des Keyzerlijcken stoels, die niemand sijns gelijcke
Tot synen tyden heeft in mogentheyd erkent,[99]
Wien zelfs sijn Heyligheyd, der Kercken hooft *Clement*,[100]
De pratte Coningen van Vranckrijck, en Naveerne,[101]

* TEKSTKRITIEK: De oude uitgave heeft achter vs. 99 een punt. - vs. 100 *Wien:* de oude uitgave heeft *Wiens*.

81 *veel tribuyts:* veel belasting (spreek uit *tribuits; veel* evenals *weynigh* met 'n 2e naamval).

82 *van haer gehulde Graven:* van hun erkende (gehuldigde) Graven (*gehuld* van *hulden:* huldigen).

84 *hielden.... den zegen:* de overwinning behaalden.

85 *de Caesars:* de keizers van 't Duitse rijk.

86 *Haer Bond-genoodschap:* n.l. van de graven; *lief en weerd:* lief en welkom (*weerd:* waard = lief).

87 *Twee Diederijcken:* van Dirk I en Dirk II van Holland wordt verhaald, dat ze aangetrouwde verwanten (*Geswaghers*) zouden zijn van de Franse koningen; *oft ymmers als:* of tenminste zoals.

89 *Arnolf:* Arnolf of Arnout, de derde graaf van Holland, was zwager van keizer Otto III (die met z'n zuster getrouwd was) en schoonzoon van de Griekse keizer Romanus.

91 *Wilhelm:* Graaf Willem II, Rooms koning of gekozen keizer van 't Duitse rijk.

95-96 *den schoot der Landen:* 't binnenste, 't geheel der landen, 't hele land.

97 *En Cárolus:* dit *Carolus* is onderwerp van *heeft geproeft* in vs. 109, waar *Cárolus* weer wordt opgenomen met *Die*.

99 *Tot synen tyden:* in zijn tijd (*tot*: te).

100 *Clement:* Paus Klemens VII erkende hem als wereldlik hoofd van de kristenheid.

101 *pratte:* fiere; *Naveerne:* Navarre (koning van Frankrijk en Navarre, was de tietel van de Franse koningen, sedert de vereniging van beide koninkrijken onder een vorst, met Hendrik IV).

Zo andere Vorsten meer sich onderwierpen geerne,[102]
Voor wien eerbiedigh heeft den Kleefschen Vorst geknielt,[103]
Die gantsch Europam niet alleen in vreese hielt,[104]
Maer selve oock alle vier de hoecken vander Eerde[105]
Sijn wapens voelen dede, en 'tstael van zynen sweerde,
Die als Monarche droegh van 't drymael Heyligh graf[107]
De Coninghlijcke Kroon, den Tytel, en den Staf,
Die (segge ick) heeft geproeft wat nut in zyne tochten[109]
En Krygen, iaerlijcx dees Provincen hem aen-brochten,
Waerom hy niet vergeefs verstandigh, en bequaem[111]
Philippum synen Sone, en een'gen Erfghenaem
Vermaende, geensins niet den *Iber* toe te laten[113]
Met zynen trotsen kop, 'tbeheerschen deser Staten,[114]
De welcke lange om 't lijf niet passen zou den rock[115]
Van zulck een forts gebied, als 't Spaensche ondraeghlijck Iock.[116]
Maer 's Vaders lesse heeft de Zoone haest vergeten,[117]
Die 't uytheemsch bloed beveelt 's Lands rechten, en geweten,[118]
Dies slachtet Neder-land 't gheterghde Spaensche Ros,[119]
'Twelck voelende sijn kracht, breeckt al sijn toomen los,
Begeeft sich buyten spoors, den Meester mach niet gelden,[121]
En briesschende ghewint den sleutel vande velden,[122]
Den Ridder light vertreen, vermeestert t' sijnder spijt,[123]
De Meester is den Hengst, de Hengst den Meester quijt.
Enchuysen is de Brugh, daer d'eere van Orangien[125]

102 *Zo.... meer:* evenals meer andere vorsten.
103 *den Kleefschen Vorst:* Willem van Gulik, vorst van Kleef, onderwierp zich in 1543.
104 *Europam:* Latijnse voorwerpsvorm (4e n.v.) van Europa.
105 *selve:* ook alle vier de hoeken zelf van de aarde.
107 Karel V had ook de tietel (toch wel niet de kroon en de staf) van koning van Jeruzalem.
109 *geproeft:* ondervonden.
111 *niet vergeefs:* niet zonder reden; *bequaem:* gepast, geschikt (als 'n verstandig en geschikt vorst).
113 *geensins niet:* volstrekt niet; *den Iber:* de Ebro, d.i. de Spanjaard.
114 *'tbeheerschen:* 't beheersen van deze landen (de Nederlanden) om de Spanjaard toe te laten.
115 *lange.... niet:* niet lang; *dus:* de Staten wie de rok.... niet lang zou passen.
116 *zulck een forts gebied:* zo'n straffe overheersing (*forts:* fors).
117 *haest:* spoedig (haastig).
118 *Die't uytheemsch bloed beveelt:* die aan de vreemdelingen (Spanjaarden) overgeeft...
119 *slachtet:* slacht, gelijkt.
121 *den Meester mach niet gelden:* de meester heeft geen gezag meer (kan niets betekenen).
122 *ghewint den sleutel vande velden:* overmeestert, verbreekt de afsluiting van de velden.
123 *vermeestert:* overmeesterd, overwonnen.
125 *d'eere van Orangien:* de eer, de grootste van Oranje, Willem I (*Orangien* spreek uit *Oranjen*).

[*1]

Linker-zijstuk van de prent *s'Lans Welvaren*
Zie ommezijde.

S'lans Welvaren, anonieme zinnebeeldige prent van 1613, beschreven door Vondel in zijn ‘Hymnvs, ofte lof-gesangh, over de wijd-beroemde scheeps-vaert der Vereenighde Nederlanden’ (prentenkabinet van de Koninklike Biblioteek te Brussel)
Zie de beschrijving van 't geheel op blz. 818.

Rechter-zijstuk van de prent *s'Lans Welvaren*
Zie ommezijde.

Langhs over komt te lande, en schut de macht van Spangien,[126]
De Geld-kasse *Amsteldam*, in 't gheven rijck en mild,
't Zeeus *Vlissingen*, van 't Land de grendel oft den schild,[128]
'T vermaerde *Rotterdam*,'tkloeck *Middelburgh*, en d'ander,[129]
Van d'alghemeene saeck voor-standers met malkander.
Meet hun vermoghen af, en reeckent, ick verswijgh[131]
Wat al verslonden heeft de veertigh Iaer'ge Crijgh.
Crijgh, tegens dien Monarch, die waeghde tot den lesten[133]
Wat sijn Thresoor verswolgh van Oosten, en van Westen.[134]
Tot dat hy uytgheput, verpandet, en verschuld,[135]
Ons eynd'lijck met den Hoed der Vryheyd heeft ghehuld.[136]
Gheduerende den storm der dulle krijghs-rumoeren,[137]
Sy veyligh als voor-heen de stroomen staegh bevoeren,
Dewijle 't beste deel der Havens op haer zij,[139]
Hun-lieden niets ghebrack, als voor-wind, en ghetij,[140]
Beneffens dat sy Heer van d'onbetuynde hoven[141]
In kloeckheyt laghen meest haer vyanden te boven,[142]
Waerom sy af, en aen, nu uyt, nu weder in,[143]
Door-ploeghden 't vochte veld met voorspoet en ghewin.
't Oneyndelijck ghetal van dees ghevlerckte Kielen,[145]
Die inden woesten plas ghelijck de visschen krielen,
Den Deenschen Coningh gaf verwonderingh ghenoegh,

126 *daer.... langhs over:* waaroverlangs, waarlangs. (Prins Willem was daar 't eerst erkend); *schut:* afweert, tegenhoudt.
128 *den schild: schild* is manl., zoals in 't middeleeuws geregeld, zie *Henricus de Groote*, vs. 85, blz. 154.
129 *en d'ander:* de andere havensteden; onverbogen vorm, zie aant. op vs. 30.
131 Meet en bereken hun bezit.
133 *tot den lesten:* tot 't laatste toe (*den lesten:* 3e naamval onzijdig).
134 *Wat sijn Thresoor:* alwat zijn schatkist.
135 *verpandet:* na alles wat ie bezat in pand te hebben gegeven, (zelf helemaal verpand); *verschuld:* in de schuld bedolven.
136 *den Hoed der Vryheyd:* zie *Verghelyckinghe* achter *'t Pascha*, aant. op vs. 52, blz. 263. *ghehuld:* getooid, gekroond; *ghehuld* van *hullen:* omhullen, versieren.
137 *dulle:* dolle, razende.
139 Omdat de voornaamste zeehavens van de wereld op hun zij waren.
140 *voor-wind:* voor de wind varen (met wind van achter in de zeilen); *ghetij:* gunstig getij, gunstige (rustige) toestand van de zee.
141 *Beneffens dat:* sluit aan bij *Dewijle:* ze waren veilig, tevens omdat ze; *d'onbetuynde hoven:* d'onomheinde ruimtes, de onbegrensde zeeën.
142 *laghen.... te boven:* overtroffen (boven uitstaken); *te boven liggen:* scheepsterm: aan de bovenkant, de windkant liggen, zodat men de andere schepen de wind afsnijdt.
143 *af, en aen = uyt* en *weder in* n.l. varende.
145 *Oneyndelijck:* eindeloos; *ghevlerckte Kielen:* de zeilen werden geregeld *vleugels* of *vlerken* genoemd (zie vs. 2 en *Lof-zangh op Bartjens*, vs. 13 en 14 blz. 136).

Doen hy'r ses hondert sterck op sijnen stroom besloegh,[148]
Behalven d'ander die hun streken elders namen,[149]
En t'seffens uyt het Vlie hun Anckers lichten t'samen,[150]
Ick swijgh de reste noch, die mede al om profijt
In 't Westen liepen uyt, op eenen selven tijdt.
Doen 't vlieghende gherucht ons met een luyd gheschreye[153]
Bracht tydingh vande Vloote, en groote Scheeps-armeye,[154]
Waer mede Quinti Soone alree sich had belooft[155]
De Croon van Enghelandt te drucken om sijn hooft,
De Staten met der haest tot weder-standt begrepen[157]
Te reeden thien mael thien ghewapende Oorlooghs-schepen,
Om rustigh op den Teems den pratten Castilliaen
Het aenghesicht te bien, en sien alsoo te slaen,
En tellende hun macht, bevonden al verwondert
Van weerbaer Schepen meer als drymael neghen hondert,[162]
Daer 't minste van gheschat thienmael thien Vaten groot,[163]
Gaet bruyssen voor de wind, ghereed in tijdt van noot,
Ick laet de Buyssen staen, de Krabbers, en de Booten,[165]
Die om den Visch-vangh noch op 't zoute water vlooten,[166]
Ick laet de Binnen-vaert van d'een tot d'ander Stadt,

148 *ses hondert sterck:* zeshonderd ruim, 'n sterke zeshonderd; *besloegh:* bespeurde, beslaan met de ogen: met de ogen treffen: zien (*met de ogen* kon wegblijven); *op sijnen stroom:* op zijn zeearm, de Sont.

149 *d'ander,* zie op vs. 30 en 129; dus in de Sont alleen waren er al zeshonderd ruim, behalve de andere die elders voeren; *hun streken elders namen:* hun richting elders namen, elders heen zeilden; (*streken:* de streken van 't kompas, die de richting aangeven naar 't Noorden enz.; *hun streken nemen* is dus hun richting, door 't kompas aangewezen, nemen).

150 *t'seffens:* tegelijk, op dezelfde tijd (= *seffens*).

153 *'t vlieghende gherucht:* de Faam, zie *Pascha* bij vs. 1805 blz. 248, en de personenlijst blz. 177; *gheschreye:* geroep.

154 *groote Scheeps-armeye:* de grote Spaanse Armada, de onoverwinnelike vloot van 1588.

155 *Quinti Soone:* Philips, de zoon van Cárolus Quintus (Karel de vijfde).

157 *begrepen:* van plan waren.

162 *.... Van weerbaer Schepen:* ze vonden aan weerbare schepen er meer dan 2700; er lagen in de hollandse, zeeuwse en friese havens ruim 2700 handelschepen die bewapend waren (*weerbaer* onverbogen; in 't meervoud is de onderwerps- en voorwerpsvorm vooral van meerlettergrepige bijv. naamv. meermalen onverbogen, gelijk in 't Middeleeuws).

163 *Vaten:* tonnen.

165 *Ick laet.... staen:* ik reken niet eens; *Buyssen:* haringbuizen; groot, van voren breed en gedekt vaartuig met 2 of 3 masten, vroeger voor de haringvangst gebruikt; *buyssen* spreek uit *buisen* met s, nog met de ouwe uitspraak; in vs 193: *buizen*); *krabbers:* visvaartuig (om krabben te vangen?); *booten:* kleinere vissersvaartuigen (met 1 of 2 masten).

166 *vlooten:* drijven.

Van 't een in 't ander Meyr door 't schoon ghemarmort nat,
Van Heuden, Playten, Boots, Smack-zeylen, ofte Stevens,[169]
En duysent and're meer tot onderhoudt des levens.
In 't Gulden Iubel-jaer, doe onsen Held met macht[171171-vlgg.]
Sijn onverwonnen Heyr op 'svyands bodem bracht,
Men langs de Vlaemsche kust laveren, en verdeylen[173]
Een Vlote sagh, by na van dertigh hondert Zeylen,
Waer van het Boots-volck vranck en veyligh mocht aensien
Twee Legers aende strand malkand'ren 't voor-hooft bien,[176]
Daer MAURITZ aen d'een zijde omringht is vande baren,
Aen d'ander, vanden swerm der toegheruste scharen,[178]
Daer eenen donder roers ten wolcken weder-schalt,[179]
Daer een blau haghel-buy van looden koeghels valt,
Daer 't polver van 't Geschut gaet eenen blixem geven,
Dat Hemel, Aerde, en Zee staen t'zitteren, en beven,[182]
Help! wat een wonder wast, doen langhs de vlacke Zee[183]
Des Vyands ordeningh ghebroken werdt in twee,
Sijn Hoogheyd al verbaest, het vlieden had verkoren,[185]
En sijnen Veld-heer liet met 't gantsche Heyr verloren:
Den Arragon ghevaen, sijn Crijghs-volck in het zand[187]
Begraven, hier en daer, ons Helden d'overhand.[188]
Al sacht mijn Zangh-goddin, laet uwen yver dalen,
Ghy loopt al veel te wijdt, blijft binnen dijne palen,

169 *Heuden:* vaartuigen met platte bodem (platboomd); *Playten:* pleiten en *Boots:* 't zelfde als *booten* (*boots* is de gewone vorm) kleiner vaartuigen; *Smack-zeylen:* of *smakken:* langwerpig vaartuig; *Stevens:* schepen (eigenlik ons *stevens* van 'n schip, hier de benaming van 'n bepaald soort schepen?).

171 *In 't Gulden Iubel-jaer:* hier 1600; 't eeuwjaar was geregeld 'n jubeljaar in de kristelike (katolieke) kerk, in 't jubeljaar werden veelvuldige pelgrimstochten gehouden naar Rome.

171-vlgg. *onsen Held:* Prins Maurits won in 1600 de slag bij Nieuwpoort.

173 *laveren:* heen en weer zeilen; *verdeylen:* opstellen (verdelen in verschillende onderdelen voor de slagorde).

176 *aende strand:* strand evenals in 't míddeleeuws 'n *de*-woord.

178 *der toegheruste scharen:* z'n goed toegerust leger.

179 *eenen donder roers:* 'n donder van geweren (musketten); *ten wolcken:* tegen de wolken.

182 *t'zitteren en beven:* te sidderen en te beven (*t'zitteren:* nog de Duitse vorm met *tt;* niet duidelik of *t' = te* òf dat het bij *tzitteren* hoort, zoals dit woord meermalen voorkomt).

183 *Help!:* O! hemel! (oorspr. God helpe mij) zie *Pascha, Verghelijckinghe* op vs. 67 blz. 263.

185 *Sijn Hoogheyd:* Aartshertog Albert; *al verbaest:* geheel verbijsterd, verslagen van schrik.

187 *Den Arragon:* Mendoça Admiraal van Arragon, zijn veldheer werd gevangen genomen (*gevaen:* gevangen).

188 *ons Helden:* aan onze helden liet d'overhand; (*ons:* heeft als in 't middeleeuws ook overal onverbogen vormen).

Laet slapen desen Wolf, en niet den ghenen weckt[191]
Die 't Neder-lands Tonneel soo bloedigh heeft bevleckt.[192]
Den Visch-vangh voor-geroert van so veel Haring-buysen,[193]
(Die op den blaeuwen rugh des Oceaens, als huysen
Ghedreven hier en daer, op hoop van vryen buyt[195]
Op Sint Ians nacht haer Want met vreughden worpen uyt)[196]
Ick niet verswijghen kan: O wat een gulden neeringh![197]
En voedsel brenght ons toe de Coninghlijcke Heringh,
Hoe menigh duysent ziel by desen handel leeft,[199]
En winnende sijn brood, God danck en eere gheeft.
Oprechte Zebedeen! die stadigh opt verbolghen[201]
Zee-waters woesten plas bespoeld wordt vande golgen,[201-202202]
Die Petrum volght op 't spoor, en schier den meesten tijdt
V vliende leven op den diepen afgrond slijt,
Den Hemel zegen u, vermids ghy soo goedt-aerdigh[205]
Ws Lichaems nootdruft wint onnoosel en rechtvaerdigh,[206]
En vanden lieven God met danckbaerheydt ontfanght
'Tzy weynigh, ofte veel, wat ghy in 't garen vanght.[208]
Doe *Draeck* en *Candisch* vast nieuw-werelden ontdeckten,[209]
Om 'sWerelts ommeloop haer vleugelen uyt-reckten,[210]
En keerden elck op't lest van een so nutte reys

191 *Laet slapen desen Wolf:* maak de Spanjaard niet opmerkzaam ('t was tijdens 't Twaalfjarig Bestand).
192 *'t Neder-lands Tonneel:* de Nederlanden; zie *Pascha: Verghelijckinghe* vs. 5, blz. 261; (*tonneel:* de oorspronkelike vorm van toneel).
193 *voor-geroert:* voorgegaan, voorgevaren; de visvangst persoonlik voorgesteld, voorafgegaan door vele visservaartuigen (van *voor-roeren; roeren:* bewegen).
195 *vryen buyt:* buit voor iedereen beschikbaar (op de vrije zee).
196 *Op Sint Ians nacht:* de nacht, de avend, de dag vóór Sint-Jan, wiens gedenkdag 24 Junie is, dus: op 23 Junie; *haer Want:* hun net (zie vs. 23); *worpen:* werpen.
197 *wat een gulden neeringh!:* wat 'n heerlike kostwinning.... brengt ons.
199 *Hoe menigh duysent ziel: ziel* inplaats van zielen naar 't voorbeeld van: menig duizend man (*man* oorspronkelik meerv.).
201 *Zebedeen:* Zebedeërs, de apostelen Johannes en Jakobus, zoons van Zebedéus, waren vissers, daarom Zebedeen hier = vissers.
201-202 *opt verbolghen zee-waters woesten plas:* op de woeste plas van 't verbolgen zeewater (*opt verbolgen zeewater* is als een geheel bepaling van *woesten plas*, vandaar *opt*).
202 *golgen:* golven (vgl. *opgolgen, Henricus de Groote*, vs. 195, blz. 158).
205 *goedt-aerdigh:* goed van karakter.
206 *onnoosel:* eenvoudig.
208 *in 't garen:* in 't net.
209 *Draeck:* Drake; *Candisch:* Cavendish, beide Engelse zeevaarders en ontdekkers ten tijde van koningin Elizabeth; *vast:* telkens.
210 *haer vleugelen uyt-reckten:* hun zeilen spanden, rondzeilden.

*

Met Zyde-seylen aen West-munster, 't groot Palleys,[212]
De Bondgenooten oock begonden te verlangen,[213]
Om op een goede hoop van winninge aen te vangen
't Geen hun nabuyrigh volck nu meermaels had bestaen,
Te meer, dewijl zy vranck, en niemand onderdaen,[216]
Niet hadden om te sien na 's Roomschen Paus Statuyten,[217]
Dewelcke af-gunstigh haer van d' Indi vaert uytsluyten.
Den yver daeghlijcks groeyt, waerom den heelen rey
Der Cosmographen flux (om *China*, en *Cathay*[220]
Langhs 't Noorden op te doen) zich onderlingh beraden,[221]
Daer om den doorgangh elck te vinden is beladen.[222]
d'Een achtet voor-gheberght *Tabin* te noordwaert light,
En d'ander schijnt dit vremd, vermids hy is bericht[223-224]
Dat voor vele Eeuwen lange is op de duytsche stranden
De Indiaen ghesien by storm-wind komen landen.[225-226]
De hope van gewin, so wijd de saecke brocht,
Dat tot tweemalen toe dees streke werd besocht,[228]
Wijt onder 't Beyrsche licht: Maer laes! met weynigh bate,[229]
Niet wyders op gedaen als der NASSOUWEN strate.[230]

* TEKSTKRITIEK: vs. 212 *Palleys*, de oude uitgave heeft achter vs. 212 een punt.

212 Van Cavendish wordt verteld dat hij met zeilen van zijde naar West-Minster (*West-munster*) terugkeerde.

213 *De Bondgenooten:* de Verenigde Nederlanden.

216 *onderdaen:* onderworpen, onderdanig.

217 *'s Roomschen Paus Statuyten:* de bepalingen waarbij Paus Alexander VI na de ontdekking van Amerika, de grenslijn aangaf, zodat de landen van de ene zij aan Portugal, en die van de andere aan Spanje werden overgelaten (*Statuyten* spreek uit *statuiten*).

220 *Cosmographen:* wereldbeschrijvers; *Cathay:* 't N.v. China (*Cathaía:* oudere naam v. Ch.).

221 *op te doen:* in 't zicht te krijgen; te ontdekken.

222 *Daer.... elck.... is beladen:* omdat ieder begerig is de doortocht om de Noord te vinden.

223-224 D'een meent dat kaap Tabin naar 't Noorden (*te noordwaert*) zich uitstrekt (zodat ze toch niet verder Oostwaarts kunnen varen); *Tabin*, de Noordelikste punt van Azië, op oude kaarten ook *Tabis* geheten, ongeveer in 't midden van de Noordkust van Siberië, tegenwoordig kaap Tsjeljoeskin genaamd; *hy is bericht:* hij is ingelicht.

225-226 *lange:* lang geleden; *duytsche:* Nederlandse (*Duitsch* 'tzelfde als 't Zuid-Nederlandse *Dietsch* in de middeleeuwen); *De Indiaen:* de Indiër zou, naar verteld werd, langs 't Noorden om door stormen naar onze kusten gedreven zijn.

228 *tweemalen:* in 1594 door de Staten van Holland en Zeeland, in 1595 door de Staten-Generaal uitgezonden, deze kwamen tot de straat *Waaigat* ten Zuiden van Nova Zembla.

229 *Wijt onder 't Beyrsche licht:* ver weg onder 't licht van de sterrebeelden de grote en de kleine Beer.

230 *Niet wyders op gedaen:* (dees streke) werd niet verder ontdekt (*opgedaen*)*; der Nassouwen strate:* de (zee)straat van Nassou (straat Waaigat, zie vs. 228), eigenlik is straat *Nassou* de Westelike helft, straat *Waaigat* de Oostelike helft van de zeestraat die, naar ze toen meenden, Nova Zembla scheidde van 't vasteland; 't eiland *Waigatsj* ten Zuiden van Nova Zembla bewaart nog de naam.

Maer *Willem Barentzoon* als vooght, en principael,[231]
Den Noord-pool met noch een, gaet voor de derde mael[232]
Bestoken op vier min als vier-mael twintigh trappen,[233]
En daeld ter hellen-waert, daer nergens menschen stappen,[234]
Daer hem *Corneliszoon* in nood, en lijfs gevaer[235]
Om al des weerelds schat geensins wil volgen naer,[236]
Dan *Barentzoon* (die niet vind raedsaem, zich te wenden)[237]
Tot Nova-zembla toe, verzeylt aen's Weerelds enden.[238]
Natuere word beroert, sal ick dan gantsch verkracht
(Seght sy) ten lesten zijn van 't menschelijck geslacht?[239-240]
Zal dan een sterflijck dier de palen over-springen,[241]
Die eenmael heeft ghestelt de Moeder aller dingen?[242]
Zal dan geen plaetse zijn op 's Werelds aengezicht
Daer desen woesten hoop zijn zoolen niet en licht,[244]
Natuere sal vele eer, vele eer als dit ghedoogen[245]
Geheel ontwapent zijn van alle haer vermogen.[246]
't Is nauwelijcks gezeyt, een wonderbaer geweld
Van Hagel, storm, end wint de Zee ten wolcken welt,[248]
d'Een schotse op d'ander tast, tot eenen yzen toren,[249]
Oft glinsterenden Bergh, daer 't Schip op blijft verloren.
Geen deerlijck sien hier gelt, sy zijn in 't ys geraeckt,[251]
Dies van gepijnden nood men flucx een deughde maeckt,[252]

231 *vooght, en principael:* hoofdleider, Willem Barentsz was de eigenlike leider van de tocht 1596-1597; Barentsz en Heemskerck zijn op de prent afgebeeld aan weerskanten van *'s Lans Welvaren*, op de ereplaats.
232 *met noch een:* met nog iemand (met Jacob van Heemskerck).
233 *op vier min als vier-mael twintigh trappen:* op 4 minder als 80 graden, op 76 graden N. Br. (de Noord-Oostkust van Nova Zembla waar Heemskerck en Barentsz overwinterden ligt op 76 graden).
234 *daeld ter hellen-waert:* daalt als in de onderwereld af, in die gruwelike streken ('n tocht, even gevaarlik als die van Enéas in d'onderwereld).
235 *Daer....:* waarheen; *Jan Corneliszoon de Rijp* moest bij Spitsbergen, door 't ijs gedwongen, terugkeren.
236 *volgen naer:* (na)volgen.
237 *Dan:* maar; *zich te wenden:* terug te keren.
238 Verzeilt naar Nova-Zembla.
239-240 Zal ik dan ten leste helemaal overwonnen zijn door 't menselik geslacht?
241 *dier:* wezen (zie *Oorlof Liedt,* vs. 80 blz. 144).
242 *de Moeder aller dingen:* de Natuur.
244 *zijn zoolen niet en licht:* z'n voeten niet (neerzet en) opheft: niet loopt.
245 *eer als dit ghedoogen:* eer als dit te gedogen.
246 Helemaal van haar macht beroofd zijn.
248 *welt:* opstuwt.
249 *eenen yzen toren:* toren van ijs.
251 *Geen deerlijck sien hier gelt:* geen treurig gezicht baat hier.
252 *van gepijnden nood:* van pijnlike noodzakelikheid.

Men klutst een houten hut, getroostet zich t' erneeren[253]
Met witte Vossen vleesch, te stryden met de Beeren,
In desen dooden hoeck, vol ys en sneeuw gheberght,
Daer 't licht dry maenden ruym sijn gulden tourts verberght,[256]
En 't Somers wederom met uytgeworpen stralen[257]
Gaet hondert nachten langh sijn Winter-schuld betalen,
Noch even wel en magh door geenen Zonne-schijn[259]
Die hard bevrozen Kolck geensins ontdoijet sijn,
Geswyge datmen hier soude ergens loof, oft Fruyten[261]
Wt onses Moeders schoot zien groeijen, ofte spruyten.[262]
Na dat nu *Barentzoon* de kille noordsche locht[263]
Drymael drye maenden langh met sneeuw-jacht heeft besocht,
Hy als in lijfs gevaer, zich selven gaet te buyten,[265]
't Schip tot een baecke laet, en keert met open Schuyten,[266]
Door so veel grauwe Zeen, daer hem uyt 's werelds kruys[267]
God in sijn ruste haelt, zijn Hulpers komen t'huys.
De Batavieren, die terwijlen niet en rusten,[269]
Met vier Kasteelen gaen besoecken *Indi* kusten,[270]
De Mid-lijn kruyssen zy, en nemen haren loop[271]
Vast door-gaens langhs de Cape oft kust van Goede Hoop,[272]
Door *Houtmans* kloeck beleyd so nutten reys volstrecken,[273]
Die keerende, andermael gaet dese Vaert ontdecken,
En blyvende op den wegh, laet 't lieve Vaderland[274-275]
't Geruchte synes naems, als een dierweerdigh pand.[276]

253 *klutst:* timmert (zie vs. 42); *erneeren:* voeden.
256 *tourts:* toorts (zie vs. 57).
257 *wederom:* daarentegen; *uytgeworpen stralen:* uitgeschoten, uitschietende stralen.
259 *Noch even wel:* toch.
261 *Fruyten:* vruchten.
262 *Wt onses Moeders schoot:* uit de schoot der aarde (zie vs. 242); *onses Moeders:* de *s* ook bij vrouwl. woorden.
263 Nadat de kille Noordse lucht Barentsz negen maanden heeft gekweld (*besoeken:* kwellen).
265 Beproeft ie, omdat ze toch in levensgevaar zijn, 't uiterste.
266 *laet:* laat ie achter; *open Schuyten:* open sloepen.
267 *grauwe:* sombere; *daer:* waar.
269 *De Batavieren:* de Nederlanders (onder Cornelis Houtman in 1595-97).
270 *Kasteelen:* zeekastelen, heel grote schepen; *Indi:* van Indus; *Indus:* Indië (zie ook vs. 52).
271 *De Mid-lijn:* de middellijn, de Evenaar.
272 *Vast door-gaens:* voortdurend verder door, altijd verder (*door-gaens:* doorgaand).
273 Brengen die zo vruchtbare reis ten einde (*volstrecken*).
274-275 Op 'n twede tocht is Houtman in Indië vermoord (*blyvende op den wegh*) in 1599 op aanhitsing van de Portugezen.
276 *dierweerdigh:* dierbaar, kostbaar.

't Beginssel zijnde aldus kloeckmoedigh aen gegrepen,
Men Schepen tweemael vier, gaet door de baren slepen,
Daer *Neck* ter goeder tijd den gulden dage-raed[279-vlgg.]
So spoedigh mede groet, en wederom verlaet,
Dat in Iaer-maenden ses, en negen met verblijen
Hy 't Land den Offer bied, en reuck der Specerijen,
Die een gewaget heeft krijght vier daer voren weer,[283]
Dies yder is verheughd, en geeft den Hemel d'Eer.
Mijn glas te zeer verloopt, wat wil ick veel vermanen,[285]
Hoe *Olyvier* van *Noord*, de Straet der Magellanen
Langhs *Chili*, en *Peru* beseylt heeft, en den kloot[286-287]
Der aerden omgewielt, met een vier-scheepsche Vloot.[288]
Ick swygh hoe dickmael 't weste ontblood is van Gesteente,
Van Peerlen, en van Goud, tot welstand der Gemeente.[289-290]
Castilien swelt van nijd, dat so een rijcke Leen[291]
Als 't gulden *Indus* is, schier yeder word gemeen:[292]
Dat dese goude Thuyn in d'aldersoetste luchten
Ons in den schoot verleent so veelderhande vruchten:
Dies schat noch moeyt en spaert, om sluyten eens op 't lest
Den draey-boom vande vaert van Oosten, en van West.[295-296]
De Bondgenooten hier niet weynigh op en letten,[297]
Maer d'Eylanden alsins met wapenen besetten,[298]
Tot welcken eynde oock nu (om zijn ervarentheyd)
Den kloecken *Geeraert Reyns* gegeven is 't beleyd[300]

279-vlgg. Onder *Jakob van Neck* ging in 1598 'n vloot van negen schepen (Vondels *tweemael vier*) naar Indië, en kwam al na 15 maanden (vs. 281) terug, rijkbeladen met Indiese specerijen; *den gulden dage-raed:* 't gouden Oosten.

283 *gewaget:* gewaagd; *daer voren:* daarvoor.

285 *Mijn glas te zeer verloopt:* mijn uurglas verloopt te snel: de tijd is te kort; *vermanen:* vertellen (de oudere betekenis).

286-287 *Olivier van Noord* deed in 1598 de eerste reis om de wereld, hij zeilde naar Indië door de straat van Magelhaens in Zuid-Amerika (*beseylt heeft:* gezeild is door); zijn afbeelding staat op de prent bij Rotterdam.

288 *omgewielt:* omgezeild (*omwielen:* ronddraaien, omheen draaien).

289-290 Hoe dikwels uit 't Westen Amerika's schatten hierheen gebracht zijn.

291 *Leen:* bezitting.

292 *Indus:* Indië (zie op vs. 270 en 52).

295-296 Daarom spaart Spanje (*Castilien*) schatten noch moeite om eens en voor goed de vaart op Oost en West af te sluiten; *eens op 't lest:* eén keer (en) voor 't laatst, eens en voor goed.

297 De Verenigde Nederlanden (Staten Generaal) wijden aan deze zaak al hun aandacht.

298 De Hollanders bezetten verschillende eilanden in Indië (Ambon, enz.) met forten en gewapenden.

300 *Geeraert Reynst* (Vondel schrijft *Reyns*) is in Julie 1613 als twede goeverneur-generaal naar Oost-Indië vertrokken.

Als opper-Admirael, om d'Indische Quartieren
Ten besten van 't gemeen verstandigh te bestieren,
De lieve Hemel hem doch sonder ongheval
Ter plaetsen brenghen wil daer hy regeeren sal,[304]
Op dat 'tGeselschap mach door hem des Heeren zegen[305]
Met danckbaerheydt ontfaen, als eenen soeten reghen,
En wassen meer en meer, ghelijck men groenen siet
Den schoon ghebloeyden Eyck aen eenen Water-vliet.
Oud Griecken-land treedt voort, treedt voort met u zeylagien,[309]
Maer kinder-spel by onse al dryvende Bosschagien,[310]
Die door't ghekrolde blau gaen voeren haren last,[311]
Ghetimmert op een Ree, daer nerghens hout en wast,
En jaerlijcks niet te min wel duysent werden stercker,[313]
Gelyck bereeck'nen mach de vlijtighen Aenmercker.[314]
Ulysses, Hercules, oft *Typhis,* wie ghy zijt![315]
Die u merck-teeckens eer hebt op-gherecht soo wijt,[316]
Oft ghy verrijsen mocht, hoe soudy u verwond'ren?[317]
Soo onse Sloten ghy soo verre hoorden dond'ren?[318]
So vande Noordtsche baeck, ghy saeght den grijsen tsop
Van 't Oosten tot in 't Weste ons Krijghs-heyr trecken op?[319-320]

304 *Ter plaetsen brenghen wil:* moge hem op de plaats brengen (Vondel schrijft zijn gedicht juist in deze tijd).
305 *'tGeselschap:* de Oost-Indiese Compagnie in 1602 opgericht onder bescherming van de Staten-Generaal.
309 *met u zeylagien:* met uw zeilschepen; *zeylagien, Bosschagien* spreek uit: zeilaadzje(n), bosschaadzje(n), mogelik toen -aazje.
310 *al dryvende Bosschagien:* alle drijvende bossen (de schepen met hun talrijke masten); *al* voor *alle* of *allen,* zoals ook in 't middeleeuws.
311 *'t ghekrolde blau:* de gekrulde blauwgroene zeegolven.
313 En die jaarliks wel met duizend toenemen. (Op de Hollandse scheepswerven werden jaarliks 'n duizend nieuwe schepen gebouwd).
314 *mach:* kan; *Aenmercker:* opmerker.
315 Alle drie uit de klassieke sagen bekend om hun verre tochten over de wereld; *Typhis:* Tiphys de stuurman van de Argo, 't schip van de Argonauten die onder Jason naar Kolchis aan de Zwarte Zee (Azië) voeren om 't Gulden Vlies (de gouden schapevacht); *wie ghy zijt!:* wie gij ook zijt.
316 *eer:* eertijds.
317 *Oft:* als.
318 *onse Sloten:* onze kastelen, zeekastelen; *ghy hoorden:* evenals in 't latere middeleeuws meermalen de uitgang *-en* inplaats van *-e* bij werkwoorden, (ghi hoordet, ghi hoorde, en ghi hoorden).
319-320 Als gij van af de grijze (met sneeuw bedekte) top van de Noordkaap (in Skandinavië) onze krijgslui zaagt optrekken, naar 't verre Oosten en 't verre Westen, (de eerste regel is door Vondel onjuist uitgedrukt); *tsop:* top (*tsop:* middelfrankiese vorm van *top*, in 't Vlaams-Brabants heel gewoon).

Soo vele schatten oock, de wanckele ghebouwen,[321]
Het avontuer der Zee, en 's Hemels gunst vertrouwen,
Soo ghy de kusten saeght van 't eene en 't ander veldt,[323]
Wiens streken zijn ontdeckt, wiens namen zijn ghestelt[324]
By *Houtman, Barentszoon, Speilberg,* van *Noord, Linschoten,*[325]
Van *Neck, Heems-kercke,* en meer van haer Vlies-ghenoten,[326]
Waer van d'Antipoden begroet zijn op de rij,[327]
Die and're Sterren sien, en Hemel-locht als wy.
Naest hem die 't al regeert, voert vander Staten stromen[329]
NASSAU als Admirael de Breydels en de Toomen,[330]
Wien weder, wind, en stroom, soo vriendelijck toe-lacht,
't Zy als hy spelen vaert met sijn beschildert Iacht,
Het zy wanneer hy gaet sijns vyands Heyr verstroyen,
Oft erghens winnen *Sluys,* terwijl men Crijght voor *Troyen,*[334]
Elck wil de voorste zijn, elck loopt hem te ghemoet,
Een nieus-gier soel gheblaes de Vlagghen swieren doet,[336]
De Zee al sachtlijck speelt, en schept een groot behaghen,
Van soo een dapper Held op haren vloed te draghen,
Light winden (roept sy) light; niet al te seer en ruyscht,[339]
Ghy siet wat grooter Vorst mijn natte borst door-kruyst,[340]
Oft soo ghy vullen wilt sijn Zeylen en sijn Wimp'len,
Wacht u mijn aenghesicht met golven te berimp'len
Op dat ghelijckerhand wy dienen sonder noodt[343]

321 Als gij hun ook zoveel schatten zaagt toevertrouwen aan de wankele bouwsels (de schepen), aan 't aventuur van de zee, en aan s' Hemels gunsten.
323 *van 't eene en 't ander veldt:* van't Oosten en van't Westen.
324 *wiens namen...*: waarvan de namen bepaald zijn door (*by*).
325 *Speilberg:* Joris van Spilbergen; *Linschoten:* de bekende *Jan Huygten van Linschoten* had de eerste tocht om de Noord aangevoerd in 1594 (zie op vs. 228); hun beider afbeeldingen staan op de prent.
326 *meer van haer Vlies-ghenoten:* meer van hun genoten, die dezelfde verre tochten hebben ondernomen; even ver en beroemd als van hun die om 't Gulden Vlies gingen (zie op vs. 315).
327 *Waer van:* door wie onze tegenvoeters begroet zijn alle zonder uitzondering (*op de rij:* een voor een).
329 *Naest hem:* Naast God.
330 *Nassau:* Prins Maurits van Nassou was kapitein-admiraal, zijn afbeelding stond op de prent, op de spiegel van 'n galei midden in 't IJ.
334 *Sluys:* is door Maurits veroverd in 1604, tijdens 't beroemde beleg van Oostende, dat hier met *Troje* vergeleken wordt.
336 *Een nieus-gier soel gheblaes:* 'n zoel nieuwsgierig windje.
339 *Light:* zacht wat!
340 *wat grooter Vorst:* wat 'n groot Vorst; (*wat grooter:* zie *Henricus de Groote* op vs. 37. blz. 152).
343 *ghelijckerhand:* gezamenlijk; *sonder noodt:* zonder nooddwang, gaarne (tegengestelde van *node*).

Den ghenen die mijn glas beschaduw't met sijn Vloot.[344]
Ghelijck als aende Strangh, de Duynen ons ten goeden[345]
Beletten met gheweld den overloop der vloeden,
Wanneer het woeste Meyr uyt sijnen afgrond braeckt,
Waer door al 't leege Land in rep en roere raeckt,[348]
Soo heeft *Nassouwen* oock (naest God) in onse allarmen,[349]
't Vereenighd' Neder-landt haer vryheydt gaen beschermen,[350]
Haer palen uytghestreckt, en eynd'lijck door sijn drift[351]
Den vrede toe-ghebracht, ghelijck een rijcke gift.
O onverwonnen Prince! O bloeme van Orangien!
O grooten Capiteyn! O teghen-gift van Spaengien![353-354]
'tGheruchte dijnes lofs zy nimmer uytghewischt,
Die t'onsen dienst tot noch u leven hebt verquist,
En door u vroomheydt nu zijt in Sint Ioris Orden[357]
Groot Ridder van de Kroon *Britanniae* gheworden.[358]
Bestendigh moet de vrede, O Nederlanders! dueren,[359]
O heymelijcke schrick van uwe Nae-ghebueren![360]
Een yder u beminde, een yder u begheert,
V Bond-ghenoodtschap is een yder lief en weert,
D'uytheemsche laten sich van alle kanten vinden,
En onderlingh met u eendrachtigh haer verbinden.
De Tulpand-drager Turcq, het Othomansche zaed,
Die 't heele Christen-rijck dreyght met een wreed' ghelaet,
Sijn Havens open stelt, en langher niet versteenight,[365-367]

344 *mijn glas:* mijn water(spiegel).
345 *de Strangh:* 't strand (*strange* of *stranc* is 'n ander woord als *strand*)*; ten goeden:* tot voordeel.
348 *leege:* lage.
349 *allarmen:* gevaren, rampen.
350 *'tVereenighd' Neder-landt haer vryheydt:* de Verenigde Nederlanden hun vrijheid; *'tVereenighd' Neder-landt* als'n verzamelwoord met meervouds-voorstelling (*haer:* hun).
351 *Haer palen uytghestreckt:* hun grenzen uitgezet; *drift:* vurige ijver.
353-354 *Orangien, Spaengien:* uitspreken Oranje(n), Spanje(n).
357 *u vroomheydt:* uw dapperheid.
358 *van de Kroon Britanniae:* van de Britse kroon (*Britanniae:* van groot Brittanje).
359 *moet:* moge.
360 *O heymelijcke schrick....*: in 't verborgen zijn uw geburen (vooral Engelsen en Fransen) bang voor u.
365-367 *De Tulpand-drager Tureq:* met 't Turkse rijk (de Ottomannen) was in 1612 'n verdrag gesloten, waarbij aan de Nederlandse schepen werd toegestaan onder eigen vlag in de Turkse havens te komen, en bescherming werd toegezegd tegen de Barbarijse zeerovers, en de Nederlandse slaven werden vrijgelaten; *het Othomansche zaed:* 't Ottomanse geslacht, volk; (*tulpand* naar *tulpe,* de bloem, dat oorspronkelik 't zelfde woord is, en zelf ook in de betekenis ‘tulband’ voorkomt); *versteenight:* verhard, onvermurwbaar.

Heeft sijnen Scepter korts met u Gebied vereenight,[368]
Tot teecken van sijn gunst, maeckt alle Slaven vry,
En toont hoe lief en weerd hem uwe vrundschap zy.
Wel aen ghy Bataviers, die als op gouden straten,
Als Vorsten henen treed, wat salt u moghen baten?
Wat batet, oft ghy smaeckt soo veel weldaden Gods?
Wanneer ghy die misbruyckt, wellustigh, prat, en trotz?[374]
Soo ghy te hooghe vlieght, te leeghe suldy dalen,
Soo ghy den blixem naeckt, O wacht u voor sijn stralen!
De straffe in tijds ontvlucht, siet 's Heeren goedheydt aen,
Eer ghy zijn strengheyd voelt, wanneer ghy meynt te staen.[378]
Van Tyriers, Zydoniers, en van Capernaiten[379]
Door ware boete wordt bekeerde Niniviten.
Worpt alle u Kroonen wech, u purp'ren sluyers scheurt,
En met een droef ghemoedt om uwe zonden treurt.[381-82]
Vwe ooren open sluyt voor 't luyd gheschrey der armen,
En treckt goedtwilligh aen een hertelijck ontfarmen.
Volght dese Handelaers, van wiens Ophirisch Goudt[385]
En Silver, Salomon heeft Zions kerck gheboudt.
Gods Tempelen voorwaer zijn d'arme Christen leden,[387]
Waer aen ghy alle u goud en zilver mooght besteden:
Den wijsen Koopman slacht, die 't beste deel verkiest
En om de schoonste Peerle, een weynigh goedts verliest.[389-90]
Men loopt, men woelt, men draeft met gierighe ghemoed'ren:[391]
Men hoopt sich bergen op van tijdelijcke goed'ren.
Veel Zeen men vast door-kruyst, veel Hulcken men uyt-reed,[393]
Maer 't Scheepken des gemoeds men heel en al vergheet.

368 *korts:* onlangs, kort geleden.
374 *prat:* hovaardig.
378 *wanneer ghy meynt te staen:* als ge nog meent te staan in Gods liefde (‘Wie staat zie toe dat hij niet valt’).
379 Weest niet onboetvaardig zoals de inwoners van Tyrus, Sidon en Capernaüm; maar bekeert u in ware boete zoals die van Ninive (vgl. *Mattheüs 11,* 21-23; en *Lukas 10,* 13-15 waar Kristus spreekt van de onboetvaardige inwoners van Sidon en Tyrus, en vooral van Capernaüm, en *Lukas 11,* 32 waar over de boete van Ninive gesproken wordt).
381-82 Zoals de Ninivieten hebben gedaan (zie de profeet *Jonas,* hfst. 3).
385 De vloot van Koning Hiram bracht uit Ophir (Zuid-Arabië) goud en andere kostbaarheden, waarvan Salomon de tempel heeft gebouwd, zie derde boek der Koningen, hfst. 10 vs. 11 (in andere, ook de protestantse bijbels, eerste boek).
387 *d'arme Christen leden:* de arme leden van Kristus' Kerk.
389-90 Naar de bekende gelijkenis in 't Evangelie volgens Mattheüs hfst. 13, vs. 45, 46.
391 *gierighe:* begerige.
393 *vast:* voortdurend; *Hulcken:* grote zeilschepen.

V selven dan ontword, u schatten treed met voeten,[395]
En met den blinden Mol blijft niet in d'Aerde wroeten:
Maer koopt een seker rente, een eeuwigh blyvend pand
In 't nieu Ierusalem, der vromen Vaderland:
Al waer te vinden is, naer al dit pijnlyck slaven,[399]
Naer al dit aerdsch gewoel, een soete en stille haven.
Gedurende o mijn God! dat ick in 's Weerelds krijt[401]
Naer uwen heyl'gen wil mijn broosche leven slijt,[402]
Vergunt my dat ick mach, O Vader alder dingen!
Den uytgebreyden lof van uwe daden singen,
Tot myner zielen heyl, mijn eenigh oogen-merck,
Tot d'Eere dynes Naems, en bouwingh dyner Kerck.[406]
I.V. VONDELEN.

395 *V selven dan ontword:* sterf u zelf af (*ontworden:* sterven).
399 *naer:* na; *pijnlyck:* moeilik, inspannend.
401 *in 's Weerelds krijt:* in de kring van de wereld (in de wereld).
402 *broosche:* uitspreken: brose (met *s*) is de oude vorm zoals ook in 't middeleeuws; broos, broze is de latere.
406 *bouwingh:* tot opbouwing, uitbreiding.

[Hymnus of Lofzangh vande Christelycke Ridder][aant. aant. aant. aant.]

Een illustratie van Paulus' woorden in de brief aan die van Ephese VI, 13 prent getekend door David Vinckboons en gegraveerd door Pieter Serwouters voor de letterkundige ‘Konstvercooper’ Abrahamus Regius of Abraham de Koning in 1614. Hoogst waarschijnlik is deze prent gemaakt op Vondels gedicht: *Hymnus of lofzangh vande Christelycke ridder*. Zo zijn de eigenaardigheden (fouten? vrijheden?) van deze prent te verklaren; zie, ook voor andere biezonderheden, de uitvoerige aantekening achter in dit deel.

De tekst, in de rechterbovenhoek, luidt: *Propterea accipite universam armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. Ephes. 6. v. 13*. [Neemt daarom aan de volle wapenrusting Gods, opdat gij weerstand kunt bieden op de boze dag en in alles volmaakt stand kunt houden].

Deze tekst volgens de vroegere Latijnse vertalingen van de H. Schrift, gelijk die tekst ook in de Vulgaat luidt, behalve dat 't woord *universam* daar ontbreekt en vermoedelik afkomstig is uit Erasmus' vertaling, die leest: ‘Quapropter assumite *universam* armaturam’: wat 'n volledige vertaling is van 't Griekse *πανοπλ□αν,* letterlik: volle wapenrusting.

In de linkerbovenhoek staat de opdracht: *Clarissimo, doctissimoque viro D Ioanni Polyandro SS Theologiae eximio Professori, cognato suo omni observantia colendo, consecrat Abrahamus Regius*. [Aan de hoogst edele en geleerde Heer Joannes Polyander, voortreffelik professor in de heilige godgeleerdheid, zijn eerbiedwaardige bloedverwant, wordt deze prent toegewijd door Abraham de Koning].

De 8 Latijnse versregels onder langs de rand luiden:

In me quid rabida saevitis mente Tyranni?
Vulnere crescit amor, non cedo, figite corpus,
Figite, non cedo: flammantes mitte sagittas
Haeretico comitate tuo male Rector Averni;
Nil tua Munde moror ter fallacissime dona;
Hinc procul esto Caro, nunquam tua iussa capessam:

Hinc fuge Peccatum, fuge ex hinc ad Tartara Lethum:
Militiae Christus mihi Dux, idemque Triumphus.
[*Vrij vertaald:*
Wat woedt gij zo dolzinnig tegen mij, Tyrannen!
De wonde voedt de liefde, ik wijk niet, schiet op mijn lijf,
Schiet, ik wijk niet: werp uw vlammende schichten,
Gij met uw Ketterse gezel, o boosaardige Hellevorst!
Driewerf leugenachtigste Wereld, ik versmaad uw geschenken:
Weg gij, o Vlees, nooit zal ik uw eisen inwilligen;
Vlucht van hier, o Zonde, vlucht van hier naar de Hel, o Dood:
Mijn krijgsheer is Kristus, hij is mijn Victorie.]

Deze verzen zijn de ‘Christelycke Ridder’ in de mond gelegd. Ze zijn als 'n korte toelichting op de prent, en dus als een samenvatting van Vondels gedicht.

Hymnus of Lofzangh
Vande Christelycke Ridder.*

Eens anders Zangerin magh ryckelycken melden[1]
Den welverdienden roem van Iacobs oorlooghshelden,
Die keerende uyt 't gevecht, besprengt met breyn en bloed,
Liep eenen zoeten rey van maeghden te gemoet:[3-4]
Ick zingh des Christen helds stryd wapens en partijen.[5]
Groot Hertogh des geloofs, die door uw bloedigh strijen[6]
Onze overwinningh wrocht, en die gebenedijt
Van zulcken Ridderschap de dapper hoofdman zijt,[8]
Vergunt my, dat ick magh den eed'len Ridder roemen,
Die ghy geweerdight hebt nae uwen naem te noemen,[10]
Die gantsch op and're wyze als David was gewoon
Met zynen kruysheer vecht om d'alderhooghste kroon.[11-12]
Heel korts in nare schaeuw, beschaduwt vande bladen,[13]
Wy's heeten middaghs brand al peynzende versmaden,[14]
Daer ons de slaep bekruypt, terwyl 't gevogelt queeld,[15]

* Waarschijnlik van 1614. Afgedrukt naar de oudst bekende druk, achter de eerste uitgaaf van *De Helden Godes. T'Amsteldam, Voor Dirck Pietersz.* Anno 1620, de laatste 9 bladzijden achter blz. 38, L. 2 tot M. 2. (Bibliographie van Vondels werken, nr. 99).
Op dit gedicht is hoogst waarschijnlik gemaakt de hiernaast verkleind afgedrukte prent van 1614, die 'n kristelike ridder voorstelt, strijdend met de Wereld en 't Vlees, 'n Aartsketter (zie de aant. achter in dit deel) en Satan. De prent meet 35.5 × 28 cM. en is bezit van het Rijksprentenkabinet.

1 *Eens anders Zangerin:* de zangster (muze of dichtkunst) van 'n ander; of Vondel 'n bepaald gedicht bedoelt, is niet bekend; *ryckelycken melden:* met grote luister verkondigen; (*ryckelycken,* met *en* zoals meermalen in 't middeleeuws).

3-4 *Die...* wie 'n liefelike rei van meisjes tegemoet kwam; *besprengt:* bespat; *breyn:* hersens.

5 *partijen:* weerpartijen, vijanden.

6 *Groot Hertogh des geloofs:* grote aanvoerder van 't geloof: Kristus.

8 *zulcken:* zulk 'n.

10 *nae uwen naem:* naar uw naam kristelik te noemen.

11-12 Die op heel andere wijze dan David gewoon was te strijden (n.l. met 't zwaard), om de hoogste kroon strijdt zoals Kristus, z'n heer die op 't kruis streed en overwon.

13 *Heel korts:* heel kort geleden; *nare schaeuw,* donkere schaduw.

14 *Wy.... versmaden:* wij (de dichter) minachten, bekommeren ons niet om.

15 *Daer:* waar.

En voed met zulcken droom als ons gezangh uytbeeld.[16]
Ick zagh van 't hoogh geberghte in vlack gelegen velden
Twee trotze legers die haer in slaghoorde stelden,[18]
Belust elck anders kansse en voordeel af te zien,[19]
Of liever duyzend doon te lyden dan te vli'en.[20]
Zoo flucx men 't teecken geeft roert yder 't stof met voeten[21]
Dat d'aerde schud als zy malkanderen gemoeten.
De razerny vanght aen met een vermenght geluyd,
Dat nae den sterren klimt, en aen den hemel stuyt,
Wiens vrolijck voorhoofd haest verouwdet vande rimp'len,[25]
Wiens alderhelderste oogh zelf schemert vande wimp'len,[26]
En van 't geslepen stael, dat wederzyds gescherpt.
Zoo vaeck't zijn vyand dreyght den blixem op hem werpt.
't Bloed stroomt tot een rood meyr, welcx heete baren bruyzen,
En droef luyd den adieu der zielen die verhuyzen.[30]
d' Eerwaerde Wijsheyd Gods dees' slachting vast aenschouwt
Van haren heyl'gen throon in't opperste gebouwt.[32]
Zy daeld van boven af met haer sneeuwitte vlercken,[33]
En grijpt die meest uytsteeckt in ridderlijcke wercken
Uyt 't midden vanden strijd die vuyrigh is en straf,
En op een woeste plaets voerd hem ter zyden af.[36]
O Ridderlijck gemoed! dus heeftze hem aengesproken,
't Is langh't is al te lange in 't harnasch zich gewroken,
't Is langh genoegh aldus met David zich besprenght[39]
In 't Philistijnsche bloed, en 't dorstigh zand gedrenckt,[40]
Zulck krygen ben ick zat. ontslaet u dit scherp yzer,[41]
Dees' stalen borst ontgespt; gaet henen wend u wyzer

16 De slaap verkwikt mij (*voed*) met 'n droom, zoals mijn zang hier uitbeeldt.
18 *trotze:* (nog met de spelling van 't Duits, waaraan 't ontleend is); *die haer in slaghoorde stelden:* die zich in slagorde stelden (*slagh-oorde*).
19 *elck anders:* elk van den ander, elkanders; *af te zien:* af te winnen (door zorgzaam toezien); *kansse*. kans.
20 *vli'en:* Vondel meende als velen dat *vlieden* 't oorspronkelike en *vlien* de samengetrokken vorm was, *vlien* is de oorspronkelike.
21 *roert:* beweegt, jaagt op.
25 *haest:* weldra; *vande rimp'len:* door de rimpels van de vele vaandels (*wimp'len*).
26 De heldere zon zelf ('t *oogh* van de hemel) schemert.
30 *En droef luyd den adieu:* en 't vaarwel luidt droevig.
32 *in't opperste gebouwt:* in 't hoogste van de hemel opgericht.
33 *vlercken:* vleugels.
36 *woeste:* eenzame.
39 *besprenght:* bezoedeld.
40 *In 't Philistijnsche bloed:* in 't bloed van de vijanden (*in 't Philistijnsche* zo als David deed).
41 *ontslaet u:* ontdoe u van.

Tot eenen strijd des geests, en tot dat oorloogh vlied[43]
't Welck zoo vele eeuwen langh door 't geest'lijck is bedied.[44]
Dit Christ'lijck wapentuygh voor 't ander wilt omgorden,
En op een nieuwe wyze een Christen Krijghsman worden,
Treckt deze rustingh aen, en kiest die steyle rotz
Tot eenen vasten borght, zulcx raed de Wijsheyd Gods.[47-48]
Eerbiedigh antwoord hy: O hemelsche meestressel
Die waerlijck zijt alleen der schepselen vooghdesse,
Waer hebbe ick oyt verschuld dat ghy mijns gade slaet[51]
En 't vreughdenrijck paleys uws lieven vaders laet?[52]
Aenbedelycxste vrou, wild voor uw hemelvaren
't Gebruyck dier wap'nen my eerst grondelyck verklaren.
De wysheyd zegt, die helm is d'hoop van 't eeuwigh heyl,
Die schild't beproeft geloof, waer door men vranck en veyl[56]
Des Satans schichten schut, en uytbluscht inder ylen[57]
Den brand, den helschen brand, van zijn geschoten pylen.
Dat zweerd is 's Heeren woord 't welck wederzyds ontzeyd[59]
Die borstbeschermer kreeft dat is gerechtigheyd.[60]
Die brooskens wel gepast die vorstelijcke schoenen[61]
Is 's Euangeliums zoet vredenrijck verzoenen,[55-6262]
En d' hoecksteen Christus is, waer op in al zijn doen[63]
Zich vry verlaten mach de Christen kampioen.
't Was nauwelijcx gezeyd, de Wijsheyd eerst verschenen,

43 *dat oorloogh:* oorlog 'n *het*-woord, zoals vroeger.
44 *door 't geest'lijck is bedied:* door de H. Schrift (*'t geest'lijck*) is zo veel eeuwen lang deze geestelike strijd aangeduid; vooral in 't *Boek der Wijsheid,* vandaar dat Vondel hier de Goddelike Wijsheid laat spreken, in 't 2e Boek der Koningen (2 Samuel), Isaïas, en Paulus. Zie hieronder bij de volgende verzen, en de aantekening achter in dit deel.
47-48 *die steyle rotz....*: die rots en die burcht is God (2 Koningen 22, 2: 'De Heer is mijn rots en mijn burcht) en Paulus' 'de rots is Kristus', 1 Kor. 10, 4; Vondel dacht ook aan 't lied van Luther: Een vaste burcht is onze God. (*rotz* de *z* spelling onder invloed van Duitse woorden als *trotz,* zie vs 18).
51 *verschuld:* verdiend; *mijns gade slaet:* acht geeft op mij.
52 *uws lieven vaders:* van God de Vader (God de Zoon is *de Wijsheyd Gods*).
56 *Die schild:* zie *Lof-gesangh over de scheeps-vaert,* vs. 128 blz. 433; *veyl:* veilig.
57 *schut:* tegenhoudt.
59 *wederzyds ontzeyd:* naar twee kanten strijdt (*ontzeggen:* de vrede opzeggen: bestrijden).
60 *Die borstbeschermer kreeft:* dat borstbeschermende harnas (*kreeft:* borstharnas, naar de gelijkenis met de kreefteschaal zo genoemd).
61 *Die brooskens wel gepast:* die zuiver passende laarzen of schoenen.
55-62 Naar Paulus' brief aan die van Ephese 6, 13-17.
62 Ephes. 6, 15: weest geschoeid aan de voeten tot voorbereiding van 't Evangelie van de vrede.
63 Naar Paulus' brief aan die van Ephese 2, 20; *d'hoecksteen Christus* betekent dat Kristus de hoofdsteen (van de hoek) is, die 't bouwwerk te samen houdt.

Heeft heylighlijck gespoockt, en is terstond verdwenen.[66]
De Ridder al verbaest of't waerheyd was of waen[67]
Ontwapend zich op't lest, treckt's wijsheyds rustingh aen,[68]
En 't harnasch aengepast hy van des hoecksteens midden[69]
Steroogende hemelwaert aldus aenvanght te bidden.[70]
O Veldheer onzes stryds, die door uw bloedigh zweet
En roode wonden hebt eens hoofdmans ampt bekleed:
O waren Samson! die verbrekende's doods banden,[73]
Verpletterde den kop van alle uwe erfvyanden,
En een schoon voorbeeld liet, hoe in dit iammerdal
Elck kryghsknecht 't enge spoor uws kruysweghs houden zal:[76]
O kruysvorst! kapiteyn! voorvechter! en verbidder![77]
Van 't rood gesluijert heyr, aenschouwt aenschouwt den Ridder[78]
Die uwe benden volght, en zyn behagen schept
Dat hy verwinnen mach als ghy verwonnen hebt.
't Gebed noch nauw'lycx eynd, of d'Hemel geeft een teecken
Dat hem zyns koninghs hulpe en troost niet zal gebreecken.[82]
Flucx ziddert al 't geberghte, en 't aerdryck daer ontrent
Een wolck van damp en roock uytbraeckende opwaerts zend,
En eer hy 't mercken kan zoo treed hem onder oogen
Een opgesmuckte vrouw die groot is van vermogen,[86]
Die beter een Godinne als sterflyck mensch gelyckt,
En 't schoonste beeld beschaemt dat inde spiegel kyckt.[88]
De rycxste bagge haer çiert. alsins is zy bepeereld.[89]

66 *Heeft heylighlijek gespoockt:* heeft in heilige geestverschijning zich vertoond (*spoken:* als geest verschijnen).
67 *al:* heel.
68 *'s wijsheyds rustingh:* de wapenrusting hem door de Wijsheid aangewezen.
69 *En 't harnasch aengepast:* toen hij dat harnas had aangedaan; *van des hoecksteens midden:* steunende op Kristus die de hoeksteen is (zie vs. 63, 64); op de prent staat de ridder op 'n ‘hoeksteen’; de tekenaar heeft ‘hoeksteen’ blijkbaar zo willen verzinnebeelden; zie aant. op vs. 63, en de aant. achter in dit deel.
70 *Steroogende:* strak opziende (starogend).
73 *O waren Samson:* naar 't Latijn achter o de voorwerpsvorm.
76 *zal:* moet.
77 *kapiteyn:* aanvoerder, hoofdman (zie vs. 72); *verbidder:* (voorbidder) voorspreker; die vergiffenis afbidt.
78 *'t rood gesluijert heyr:* 't leger met de rode vanen (van Kristus bloed); (kruisvorst van 't leger....).
82 *gebreecken:* ontbreken.
86 *vermogen:* uiterlik aanzien.
88 *beeld:* vrouw.
89 *bagge:* (kleinood) armband; *alsins is zy bepeereld:* overal is zij met parels versierd.

Haer ployryck purper vloeyd. haer p'ruyck druckt een kleyn weereld,[90]
Iae 't is de Weereld zelf wanneer hy 't wel beziet,
Die met haer rechter hem een gouden kopschael bied,[92]
En met de slincker zwaeyt een waeijer zwert van pluymen.
Die rechte Ioffrou sleeps, hoe steecken haer de kruymen.[94]
Zy maeckt een fiere gangh, en 't schynt als ofze hem smeeckt[95]
Met eenen zoeten lach. nu luystert watze spreeckt.
Vroom Ridder, wie ghy zyt, door zonderlinge driften
Ons uwe dwaelsterr' dringht u heerlyck te begiften[98]
Met Ryckdom, Eere en Staet, of Wellust, welck ghy kiest,
Behoudens ghy u zelf in onzen dienst verliest.[100]
Dit aerdryck ick bestier. d'ontzichelycke zielen[101]
Der Majesteyten zelf voor my ter aerden knielen,
En zoecken steeds de gunst myns Godheyds met gebe'en:
Want yder trots Monarch ontfanght van my zyn leen.
De Scepters deyle ick om: de kroonen en de banden[105]
Van Koningh, Vorst en Graef zyn zegens myner handen.
Met witte marmorsteen myn hof ten wolcken ryst,
Dat's Pelgrims oogh verlet, en met verwond'ren spyst.[108]
Inwendigh 't bont tapyt de wanden houd gescholen.[109]
't Vertreck der zalen doet myn hofgezin verdolen.[110]
My vierd der Ioffren Reye, een wonderlycke pracht,[111]
Die door de tralien kyckt, en inde watergracht[112]
Om tydverlies zomtyds zyn schaduwe laet spelen,[112-113]

90 *Haer ployryck purper vloeyd:* haar purper gewaad vloeit in rijke plooien om haar leden; *haer p'ruyck druckt een kleyn weereld:* 'n kroon versierd met 'n kleine wereldbol draagt ze op 't hoofd; deze uiterlike biezonderheden zijn alle op de prent afgebeeld; (*p'ruyck* uit *paruik:* haar).
92 *kopschael:* beker (van *kop:* beker, en *schaal:* drinkschaal), zie de prent (daar echter biedt ze de beker met de linker hand, en zwaait de veren waaier met de rechter; zie de aant. achter in dit deel).
94 *Die rechte Ioffrou sleeps....:* die echte opgepronkte juffrouw met haar lange sleep, hoe trots doet ze (*sleeps:* met lange sleep, zie *Heerl. van Salomon* vs. 235).
95 *smeeckt:* vleit.
98 *uwe dwaelsterr':* uw planeet, geboortester dringt ons u heerlik te begiftigen.
100 *Behoudens:* behoudens dat, op voorwaarde dat; *u zelf... verliest:* u helemaal overgeeft.
101 *d'ontzichelycke zielen:* de ontzagwekkende personen (*ontzich*(*t*): ontzag).
105 *deyle ick om:* deel ik uit; *banden:* hoofdbanden, diademen.
108 *verlet:* tegenhoudt; *Pelgrims:* reizigers.
109 *houd gescholen:* bedekt.
110 *'t Vertreck:* de wijdheid, de grote ruimte.
111 *een wonderlycke pracht:* 'n wonder van prachtig uitgedoste jofferen.
112 *tralien:* vensters (getraliede vensters van 't kasteel; *tralien* uitspraak in twee lettergrepen).
112-113 Die in de gracht om de burcht (zie vs. 131) spelevaren, en hun schaduwen over 't water laten spelen; *om tydverlies:* voor tijdverdrijf.

Terwyl in's lusthofs top de Nachtegalen quelen:[114]
De blancksgepluymde zwaen haer weelde uyt 't water schept,[115]
En d' oijevaer op 't dack met zynen klepel klept.
Zoo flucx my d'avondsterr' toeknickt om t'avondmalen,
Ick my ter disschen schick daer duyzend toortzen stralen,
Daer's tafels rugh zich om den last der spyzen belght,
Daer yder zilv'ren vlackt' zyn venezoen verzwelght,[120]
Daer d'honger werd geterght van zo veel leckernyen[121]
Dat't suyckerzoet bancket men naulijcx weet te vlyen:[122]
Daer uyt een blaeuw kristal op konstrijck goud geschroeft[123]
De most het hert verheught, dat nimmer is bedroeft:[124]
Daer 't Goddelijck musyck van zangh en spel in d'ooren[125]
Den weerklangh van 't gewelf zo lieffelijck laet hooren
Dat ziele en geest ontspringht, en 't lichaem ongetemt[127]
Al danssende in een zee van duyzend weelden zwemt,
Tot dat 't lijf juychens moede en mat van 't stadigh woelen,
Een zoete nachtrust vind in d'ermen van zijn boelen:
Terwijl het wakende oogh des torenwachts den borght
Voor ongeval behoed, en veylighlijck verzorght.
O Ionckheer is 't oock vreemd dat wolcken volcx van verren
My haesten te gemoet, en dragen aen de sterren?[134]
Dat der vergoder schaer zo heftigh om my dringht?[135]
Is 't anders als klaer goud en zilver dat hier blinckt.
Vermomde Toveres! wegh met uw valsch blancketzel,
Wegh met u zoet vergift, en doet mijn ziel geen letzel.[138]
Uytwendigh zydy schoon, van binnen vol ellend:[139]
Uw heerlijckheyd is kort: uw vreughd met droefheyd end:
Uwe eere is wanckelbaer: uw hoogheyd dreyght te vallen.

114 *in's lusthofs top:* in de (toppen der) bomen van de lusthof.
115 *haer weelde:* door de waterdruppels die na 't duiken op hem glinsteren.
120 Daar iedere zilvere schotel beladen is met wildbraad (*vlackt':* vlakke wije schotel).
121 *werd geterght:* wordt geprikkeld.
122 dat men nauweliks die aller*fijnste* gerechten (*bancket*) weet te schikken (hun plaats weet te geven).
123 *op konstrijck goud:* op 'n kunstrijk goud voetstuk.
124 *most:* (jonge) wijn.
125 *'t musyck:* muziek, in 't Brabants-Vlaams vroeger 'n *het*-woord, zo als ook nu nog bij velen (*musyck* uitspreken *muzijk*).
127 *ontspringht:* opspringt (van vreugde); *ongetemt:* onbedwongen, tomeloos.
134 *en dragen aen de sterren:* hemelhoog verheffen (*aen:* tot aan).
135 *der vergoder schaer:* de schaar van die mij vergoden.
138 *en doet:* doe m'n ziel geen letsel (*en* dubbele ontkenning bij *geen,* zie *Bruylofts Reffereyn* vs. 26 blz. 130 en beneden vs. 146 *niet en*) de spelling *blancketzel* en *letzel* zie aant. vs. 47.
139 *zydy:* zijt ge.

Van al 'tgeen ghy belooft en geefdy niets met allen[142]
Als ramp en druck te loon den genen die u dient.
God hem zijn gunst ontzeght wie zich met u bevriend.
U dreyght een eeuwigh wee: uw lachen werd tot huylen,
Als ghy voor't vierschaer Gods u niet en moogt verschuylen,[146]
Met al die uwen sleep te volgen zijn gewoon,
Als 't vonnis werd geveld van God en 's menschen zoon.[148]
Verziet u Duyvels zaet, verziet u voor mijn schelden:[149]
Vlied na den afgrond toe, uw munt wil hier niet gelden.[150]
Voor zulcken antwoord vlucht de Moeder alles quaeds,[151]
En eer 't de Ridder speurt, flucx weder in haer plaets
Een vette poezel komt al nader t'hemwaerts sluypen.[153]
Zy koestert vast een Slange, en waent hem te bekruypen,[154]
Dies roept hy: verder niet, eerst antwoord op mijn eysch.
'kBen, zeghtze, niet en schroomt, het ongebreydelt Vleysch,
Die niet verzwelgen kan dat ghy door 's Geests afraden[157]
Al d'aengeboden gunst des Werelds gaet versmaden.
Wat dolheyd gady aen? ay arm onzaligh man,[159]
Ontslaet u van 's Geests juck, ontslaet u dien Tyran,[160]
Die zo veel zielen plaeght, en vol van jalouzije
Haer 't leven bange maeckt, en druckt met slavernije:[162]
Die's levens lust benijd: die 't lichaem pijnt en kruyst,
En als 't is afgereen daer schielijck uyt verhuyst.[164]
Zijn dienaers slaven zijn, en 't loon dat zy beerven
Is datze elcx gaepspel zijn, en martelaren sterven.[166]

142 *niets met allen:* niemendal (zie *Gulden Winckel* bij plaat XXIII vs. 24); *geefdy:* geeft ge.
146 *'t vierschaer:* de rechterstoel ('t vierschaar, onzijdig, is vreemd, waarschijnlik door verwarring met *'t schaar:* stuk grond met voldoend voedsel voor een stuk vee; en verder recht om in de gemeenschappelike (gemeente)-wei te laten grazen: te scharen; *vierschaar* was in Vondels tijd al 'n histories woord, dus weinig bekend).
148 *van God en 's menschen zoon:* door de zoon van God en van de mens: Kristus: God de Zoon en de zoon des mensen.
149 Wacht u, duivels kind, voor mijn kastijding (schelden: zoals in 't middeleeuws: berispen, kastijden).
150 *wil:* zal.
151 *zulcken:* zulk 'n.
153 *Een vette poezel:* 'n mollige vrouw.
154 *vast:* voortdurend (zie voor de biezonderheden de afbeelding).
157 *verzwelgen:* verduwen, verkroppen.
159 *gady aen:* gaat gij aan; begint gij; *ay:* ach.
160 *zich ontslaen:* zich losmaken van (met voorzetsel *van* of zonder voorzetsel, of met 2e nvl.)
162 *Haer:* hun; *bange:* de ouwe bijwoordsvorm met *e*.
164 *afgereen:* (afgereden) afgejakkerd.
166 *elcx gaepspel:* tot 'n spel dienen om door iedereen aangegaapt te worden; *martelaren sterven:* als martelaren sterven.

Ontzegt's Geests dienstbaerheyd: vertrouwt u'swerelds bruyt[167]
En in haer schoonheyd weyd, zy munt te wonder uyt.[168]
Verfoeyt den engen pad: voldoet uws herten wenschen,
En volgt op 't breede spoor den braefsten hoop der menschen.[170]
Verleydster zydy daer, de strenge Ridder roept,[171]
Die 't oor de slange leent, en van 's doods vruchten snoept.[172]
O snoode zielenpest! die vleyende, ondertusschen
Den Geest nae 't leven staet, en pooght zijn zaed te blusschen,[174]
Vermids hy lust noch treck tot uwe wetten heeft,
En 't heyl der zielen werckt als hy u wederstreeft.[176]
Wat Moeder dat ghy zijt magh aen uw vruchten blijcken,[177]
Die alderminst Gods aerd, en 's Duyvels gantsch gelijcken.
Afgoderije, haet, moord, twist, hovaerdije en nijd[179]
Uwe eygen docht'ren zijn, den Satan toegewijd.
Laetst zwoer ick u den dood: dorft ghy my noch ontmoeten?[181]
Zo scheld de Ridder 't Vleesch, en doodet voor zijn voeten.[182]
'tVleesch geeft aldaer den Geest, en 't neemt zijn leste adieu.
Maer aende slincker zijde hem weder op een nieuw[184]
Een Ketter overvalt, heel statigh, ouwd van wezen,
Die stickziende altijd doolt, en brilt van veel te lezen,[186]
Die lezende versuft, en min tot kennis koomt.
De Ridder spreeckt hem aen, en vraeght waer van hy droomt.
'tWas, zeght hy, al van ouwds 't gevoelen veler wijzen
Dat ydel werd gelooft's vleesch opstaen en verryzen,[190]
En dat elck kerckhof niet 't verstorven bleeck gebeent
Der doon opworpen zal gelijckmen dwaeslijck meent:[192]
Want zo d'opstandingh wat geloofs word toegeschreven,[193]

167 *Ontzegt:* zegt op; *'swerelds bruyt:* de wellust '*het ongebreydelt Vleysch*' (vs. 156).
168 *te wonder:* heel wonderbaar, heel biezonder.
170 *braefsten:* flinkste, kloekste.
171 *zydy daer:* zijt gij daar, zijt gij dat.
172 *'s doods vruchten:* de vruchten die de dood (van de ziel) brengen.
174 *blusschen:* vernietigen.
176 *der zielen:* van de ziel (evenals in 't middeleeuws ook in 't enkelv. de verbogen zwakke vorm op *n*)*; werckt:* bewerkt.
177 *magh:* kan; *vruchten:* kinderen.
179 *Afgoderije:* de *e* smelt samen met *haet: afgoderij aat;* juist als bij *hovaerdije en*.
181 *Laetst:* onlangs, nog pas.
182 *scheld:* zie op vs. 149; *doodet:* doodt 't.
184 *weder op een nieuw:* weer op nieuw, nu weer.
186 *stickziende:* bijziende, kortzichtig (middeleeuws *sticsienich* in 't oostelike M. Ned).
190 *werd:* wordt.
192 *opworpen:* opwerpen, teruggeven.
193 *word:* werd.

Ontwyffelijck het is geschied al in dit leven.[194]
Is 't niet een fyne klucht, en rechte kinderspot,
Dat 't lyf verryzen zal als 't eenmael is verrot?[196]
Zo 't waerheyd strecken magh, gewis hoe wilmen vloecken
Als elck om 't eerste grielt, en gaet zyn beenen zoecken.[198]
Daer by verdichtmen noch, zo vremd als praetgemeen,[199]
Dat Christus 't vierschaer Gods zyns Vaders zal bekleen:[200]
Maer zoo 't waerachtigh is, wat zalmen toe gaen schryven[201]
't Vertragen van zyn komst, en 't stadigh achter blyven?[202]
Want van dat 's werelds lamp eerst blonck aen 's Hemels glas,[203]
Nature een zelve blyft, en alle dingh als 't was:[204]
D'een eeuwe d'ander volght, d'een zomer volght den and'ren,
En hoe zeer d'aerd verouwd, noch spoortmen geen verand'ren:[206]
Den hemel hemel blyft, d'aerd aerd, de zee blyft zee:
Dies komt hy nimmermeer, of is te zelden ree.[208]
Vlied, zeght de Ridder, vlied aertzketterl valsch verrader!
Gaet veylt uw logenkraem den Duyvel uwen vader:
Gaet preeckt den Saduceen, en die geen hope en heeft[211]
Ick waen niet, maer ick weet dat mynen Heyland leeft,
Die ware Ionas, uyt 's grafs walvisch, nae dry dagen[213]
Weer 't licht des hemels zagh: die zo vele heyl'gen zagen,[214]
En door die zelve macht, en door die zelve geest[215]
Waer door hy eens zyns zelfs opwecker is geweest,[216]

194 Dan is 't ontwijfelbaar gebeurd nog in dit leven: dan was 't lichaam niet dood, maar nog levend.
196 *'t lyf:* 't lichaam.
198 *om 't eerste grielt:* om 't hardste grijpt, grabbelt. (*om 't eerste:* om de eerste te zijn; *grielen:* grijpen (zie *Klinck-veers* vóór De Vaderen (1616) vs. 8).
199 *zo vremd als praetgemeen:* even vreemd als algemeen verteld.
200 *'t vierschaer:* zie op vs. 146.
201 *wat zalmen....:* aan wat zal men....
202 *achter blyven:* weg blijven.
203 *'s Hemels glas:* s'hemels uitspansel ('t kristallijne gewelf, om z'n doorzichtigheid).
204 *een zelve:* (eenzelfde), een en dezelfde.
206 *spoort:* bespeurt.
208 Kristus de Rechter komt dus nooit, of hij is nooit (te zelden) gereed.
211 *den Saduceen:* aan de Saduceeën, die in Kristus' tijd de verrijzenis van 't lichaam lochenden.
213 *Die ware Ionas:* die als de waarachtige Jonas (Jonas' verlossing na drie dagen uit de ingewanden van 't zeemonster, was de voorafbeelding van Kristus' verrijzenis uit 't graf).
214 *die zo vele heyl'gen zagen:* die door zoveel broeders in 't geloof (*heyl'gen*) gezien werd; door de Apostelen en andere leerlingen, zie o.a. 1 Kor. 15; 5-8 (*die* zoals in 't middeleeuws in alle betrekkingen onverbogen); spreek uit: *veel eilgen*.
215 *die zelve:* die zelfde.
216 *zyns zelfs:* (van zich zelf) z'n eigen.

Hy 't menschelyck geslacht zal uyt 's doods slaep opwecken,
En voor den rechterstoel des grooten Rechters trecken,
Wanneer hy als een zon de dicke wolcken breeckt,
De deughd met heyl bekroont, en zyn versmaetheyd wreeckt.[220]
'tVertrecken van zyn komst veroorzaeckt dat hy goedigh,[221]
Niet wil des zondaers dood, maer hoopt zyn boet langmoedig.
Hoe langh zijn komst vertraeght, 't werd t'zijnder tijd vervuld,[223]
Maer't wil te spade zijn als ghy't gelooven zult.[224]
De Ketter schaemrood deynst, en flucx verrijst door 't gapen[225]
Des aerdrijcx een gedrocht, dat eyslijck en wanschapen,
Noch mensch noch dier gelijckt, en met dry pylen mickt
Met zynen strengen boogh: dies onze Ridder schrickt.[228]
't Wreed Monster briescht hem toe: gedonderd uytter hellen
Verschijn ick 's afgronds Vorst, om eeuwigh u te quellen,
Vermids ghy vruchteloos op uwen Christus hoopt,
Vergeefs in zynen naem besprenght zijt en gedoopt.[232]
Der zonden zyn te veel die u voor God verklagen.[233]
Die zoo wel 's nachts als 's daeghs u voor den Rechter dagen:
Slaet uws gewetens boeck eens open, daer zoo naeckt
Uw pleyt heeft uytgedient, en 't vonnis is gemaeckt:[235-236]
En effen als uw hope zoo is't geverwt geloove[237]
Daer ghy vergeefs op steunt, dat u voorlanghs ten roove[238]
Des afgronds heeft verklaerd, en 's leeuws keel overgaf.[239]
Wat is uw wangeloove? is 't anders yet als kaf?
Als stopp'len hoy en stroy, 'twelck voor den heeten toren
Van Gods rechtveerdigheyd versmilt en gaet verloren?
Is 't anders yet als waen en dwaesheyd ingebeeld?[243]

220 *met heyl:* met geluk; *en zyn versmaetheyd wreeckt:* en de smaad Hem aangedaan straft.
221 *'tVertrecken:* 't uitstellen; de hele zin is: dat hij in z'n goedheid niet de dood van de zondaar wil, maar lankmoedig op zijn boetvaardigheid hoopt, veroorzaakt 't uitstel van z'n komst als rechter.
223 *'t werd t'zijnder tijd vervuld:* 't wordt vervuld op de ervoor vastgestelde tijd.
224 *'t wil te spade zijn:* t'zal te laat zijn.
225 *flucx:* plotseling.
228 *strengen:* straffe.
232 *besprenght zijt en gedoopt:* met 't water van 't Doopsel zijt besproeid.
233 *Der zonden zyn te veel:* te veel zonden zijn 't (*der zonden:* 2e naamval, hangt af van *veel*); *verklagen:* aanklagen.
235-236 *daer zoo naeckt Uw pleyt heeft uytgedient:* waar zo openlik en ten einde toe uw zaak bepleit is.
237 *effen als:* even als, juist als; *'t geverwt geloove:* 't onecht (gekleurd) geloof.
238 *voorlanghs:* allang.
239 *'s leeuws keel:* aan de muil van de leeuw, in de macht van de (helse) vijand (bekende Bijbelse uitdrukking, zie o.a. St. Pauwel 2 Tim. 4, 17; Openb. 13, 2 en Daniël 6, 16 vlgg).
243 Ingebeelde waan en dwaasheid; ingebeelde dwaze waan.

Is niet geveynsde schijn de pop waerme' ghy speelt?[244]
En wat is 's hemels God doch als een uytermaten
Ondraeghlijck wreed tyran, die weerdigh is te haten?[246]
Veel min aenbiddens weerd: vermids hy yderman
Een wet stelt die hy zelf niet onderhouden kan:
Noch eyscht hy dat elcx mond zal van zijn goedheyd roemen,[249]
Daer hy elcx onheyl wil, en lacht in ons verdoemen.
O wonderbaren storm! zijn pylen nu verspilt[251]
Terstond afstuyten op des vromen Ridders schild
Die zich aldus verweert: Erfvyand aller zielen!
Serpent! Leeuw! Draeck! ouw Slange! hoe lang zult ghy uwe hielen[254]
Opheffen tegen God en al wat hem aenkleeft?
Zielmoorder! Logenaer! die d'yd'le locht doorzweeft,[256]
Die 's werelds Prince zyt, en in uw boeyen kluystert[257]
Al wie u d'ooren leent, en nae uw smeken luystert.[258]
De misdaed overweeght wel die myn ziel bevleckt:[259]
Maer Gods barmhertigheyd haer noch veel wyder streckt.[260]
Myn zonden zyn bloed rood, en geensins om vergrooten:[261]
Maer rooder is noch 't bloed 'twelck Christus heeft vergoten:
't Geloove is zwack in my, dit baert my zwaer verdriet:
Maer God de liefde zelf verwerpt den zwacken niet.
Oock is hy lievens weerd, die kocht ons aller leven,[265]
Doen hy zyn waerdste pand aen 't kruys gingh overgeven,[266]
Doen hy ons Iesus gaf zo deerlijck, zo bebloed,[267]
Die 's vaders toorn verzoent, en al ons schuld voldoet,[268]
Die ons dien geest verwerft waer door wy allegader
Zijn Medebroed'ren zijn, en roepen Abba vader.[269-270]

244 *geveynsde schijn:* bedriegelike schijn.
246 *die weerdigh is te haten:* die verdient gehaat te worden.
249 *Noch:* toch.
251 *O wonderbaren storm:* zie op vs. 73.
254 Allemaal namen in de H. Schrift aan de duivel gegeven.
256 *yd'le:* ijle.
257 *Prince:* vorst.
258 *nae uw smeken:* naar uw vleien.
259 *óverweeght:* weegt zwaarder (dan m'n deugd), is 't zwaarst.
260 *haer noch veel wyder streckt:* strekt zich nog veel verder uit; is sterker dan mijn zonde.
261 *geensins om vergrooten:* niet om ze te vergroten; ze zijn in werkelikheid zwaar.
265 *lievens weerd:* waard bemind te worden.
266 *zyn waerdste pand:* zijn liefste zoon.
267 *deerlijck:* deerniswekkend.
268 *ons:* als in 't middeleeuws overal ook onverbogen.
269-270 St. Pauwel's brief aan de Romeinen, 8:15: gij hebt de geest ontvangen van de aanneming tot zonen, waarin wij roepen: Abba vader (*Abba vader:* abba, dat is vader).

*

Voor zulcken antwoord ruymt de booze Geest zijn plaets,[271]
En vlucht den name Gods, de Ridder wint den kaets:[272]
Dies hy den Hemel looft: van waer hem zijnen Koningh
Door d'Eng'len 'slevens kroon opoffert tot belooningh.[274]
Vroom Ridder, zeggen zy, omvlecht, omvlecht uw hoofd
Met den Laurierenkrans, die Iesus heeft belooft
Die onder de baniere haers hoofdmans vroomlyck strijden,
Die leden zyn haers hoofds in droefheyd en in lyden:[277-278]
Vroom Ridder, neemt dien krans van uwen Kapiteyn,
En hebt met hem zyn kruys en zijn triumph gemeyn.
De Ridder triumpheerde, als 't ruysschen vande boomen
Myn zoete rust versteurde. ick overley de droomen[282]
Daer 't hert mee' was belast: 's drooms beeld, dacht ick, gewis[283]
De waerheyd niet altyd heel ongelyck en is.[284]

* TEKSTKRITIEK: vs. 276 *Met den Laurierenkrans,* de oude uitgave heeft: *Laurenkrans* (of lezen *lauwerenkrans?*).

271 Voor *zulcken antwoord:* voor zo'n antwoord (*zulcken:* zulk 'n).

272 *vlucht den name Gods....:* vlucht voor de naam van God, de ridder wint 't spel (*den kaets winnen:* de kaatsbal 't verste geslagen hebben).

274 *opoffert:* aanbiedt.

277-278 Aan wie onder de banier van hun hoofdman (Kristus) dapper strijden; (*baniere haers* spreek uit *banier aers,* zie op vs. 179); *haers hoofdmans:* van hun hoofd (Kristus); zie St. Pauwel's eerste brief aan de Korinthenaren 6, 15: Uw lichamen zijn leden van Kristus (en Ephes. 5, 30).

282 *ick overley:* ik overwoog, overdacht (overlegde).

283 Waar mijn hart mee bezig was.

284 't Droombeeld, de droomverbeelding wijkt niet altijd helemaal van de waarheid af: is soms gelijk aan de werkelikheid.

*

Zedigh Gedicht, Vande Ydelheyd der Menschen en Wanckelbaerheyd der Koningh-Rijcken.[aant. aant. aant.]**

1
Elck heeft gebiedens Lust, elck tracht naer hooge staten,[1]
Na eenen Tytels glans, na Myters, Staf en Croon,[2]
Na Bisdom, Graeflijckheyd, en Rijcken boven maten:[3]
Elck wil als aerdsen God hier bouwen zynen Throon.
2
Indien sulcx heyl aenbrocht, ick wild oock daer na streven[5]
Om 't ampt eens Vorsten, Graefs of Koninghs te bekleen,
Maer overmids sulcks heyl aenbrengen kan noch geven,
Verfoey ick 't al gelijck, en acht van allen geen.[8]
3
Wat segh ick, zijn dan niet Monarchen hoogh gebooren?
Als met den heldren glants eens Godheyds aengedaen,[10]
Dien selden haers gelijck of niemand komt te vooren:[11]
Kan ergens salicheyd dit Heyl te boven gaen?

* TEKSTKRITIEK: vs. 10, de oude uitgave heeft achter *aengedaen* dubbele punt. - vs. 11, de oude uitgave heeft achter *te vooren* geen leesteken.

* Waarschijnlik van 1614 of 1615. Afgedrukt volgens de oudst bekende druk in *De Vernieuwde Gulden Winckel* t'Amstelredam 1622, blz. 91 vlgg. (Bibliographie van Vondels werken, nr. 72).

* I n ' t o p s c h r i f t : *Zedigh gedicht:* zedelik gedicht: gedicht met zedelike beschouwing.

1 *naer hooge staten:* naar hoge rangen (in de maatschappij), naar 'n hoge staat.

2 *Na eenen Tytels glans:* naar de luister van 'n tietel, naar 'n luisterrijke tietel (*Tytels glans* is als 'n samenstelling gevoeld).

3 *boven maten:* tracht boven mate.

5 *heyl:* geluk; *ick wild:* ik wilde, ik zou willen.

8 *Verfoey:* minacht; *'t al gelijck:* dat alles evenzeer.

10 *glants:* de ouwe vorm uit 't hoogduitse *glanz; aengedaen:* omgeven, omstraald.

11 Wie zelden of nooit huns gelijke voor ogen komt (*selden... of niemand:* zelden iemand... of liever niemand die hun gelijk is).

*

4

't Is waer ick latet toe, dats' uyterlijck voor d'oogen[13]
Sijn met een wolck om-schaut van grooter Majesteyt:[14]
Maer innerlijck in 't hert, is 't niet als waen en loogen,
Is 't vol van slaverny, druck en katyvigheyd.[16]

5

De Croon al schencktse een Son van Gout en Dyamanten
Is haer een lastigh pack: de zyde en purper dracht[18]
't Lijf noopt met ongemack: de Dienaers en Trawanten[19]
Haer 't harte beven doen, en sorgen dagh en nacht.[20]

6

Den Sçepter zijnse moe te hand'len en te dragen,[21]
Om dat meer Rijcken niet staen onder haer gebiedt:[22]
Is d'eene werelt haer, en hoorense gewagen
Van 't ander werelts Rijck, zy huylen van verdriet.[24]

7

Zijn d'Onderdanen veel, veel valter te bestieren:[25]
En na de volckren zijn in zeden onderscheen,[26]
Zy onderworpen zijn elx zeden en manieren,[27]
Of d'een of d'ander raeckt te lichtlick op de been.[28]

8

De Most haer edick is, hoe zoet en uytgenomen:[29]
Bancket noch Venesoen haer honger niet versaet:[30]

* TEKSTKRITIEK: vs. 18 *dracht:* de oude uitgave heeft achter *dracht* 'n komma.

13 *ick latet toe:* ik geef et toe; *dats':* dat ze.

14 *om-schaut:* omschauwd, omschaduwd; *van grooter:* van grote (*grooter* verbogen vrouwelike vorm).

16 *katyvigheyd:* narigheid.

18 *Is haer een lastigh pack:* is hun 'n zware last.

19 *'t Lijf noopt:* benauwt, pijnigt 't lichaam.

20 *sorgen:* vrezen (*doen beven en sorgen*).

21 *te hand'len:* in handen te houden, te voeren.

22 *onder haer gebiedt:* onder hun gezag.

24 *Van't ander werelts Rijck:* van 't rijk van de andere (helft van de) wereld (*ander werelts:* van de andere wereld: *ander* onverbogen, zodat *ander werelts* een geheel is, en dan *ander werelts Rijck* één samenstelling is); of: van 't andere (van 'n twede) wereldrijk? zie vs. 50.

25 (*Zijn d'Onderdanen*) *veel:* talrijk.

26 En naar de volkeren in zeden en gewoonten verschillen (onderscheiden zijn).

27 Zijn zij (*de Monarchen*) gedwongen zich naar ieders zeden en manieren te schikken.

28 *raeckt te lichtlick op de been:* komt heel makkelik in opstand.

29 *De Most:* de wijn (jonge zoete wijn) is hun azijn; *uytgenomen:* uitnemend, uitgezocht.

30 *Bancket noch Venesoen:* feestgerecht noch wildbraad: geen heerlik wildbraad.

*

's Nachts als een ander rust so schiet haer in haer dromen[31]
Dat yemand na haer kroon of na haer leven staet.

9

De vyanden zijn veel van binnen of van buyten,
Is 't een rumoer geslist, het ander dat ontstaet,[34]
Van buyten staet haer toe des vyants heyr te stuyten,[35]
Van binnen toe te sien voor oproer of verraet.

10

Soo haer den seghen mist van welgeboorne Soonen,[37]
Of isser maer een vrucht, sy sorgen voor misval:[38]
Zijn oock de Kindren veel, sy duchten om de Croonen
Een bloedigh strengh gevecht ten lesten volgen sal.[39-40]

11

Kort-om; so glory-rijck en heerlijck alse schynen,[41]
Voor 't uyterlijck gelaet, soo deerlijck wederom[42]
Haer innerlijck in't hart doorprickelen veel pynen:
Behalven dat 's op 't laetst verwelcken als een blom.[44]

12

Als d'onverwachte Dood genaeckt tot haer Palleysen,
En aen haer Poorten klopt: die naulijcks opgedaen[46]
Een droeve stem ontmoet, 't is tijd ghy moet verreysen,[47]
Monarchen maeckt u ree! 't is hier met u gedaen.

13

Daer vanght het suchten aen met uytgestorte tranen:
Adieu mijn heerlijckheyd! adieu mijn Werelds rijck![50]

* TEKSTKRITIEK: vs. 39, de oude uitgave heeft geen komma achter *veel*, en achter *Croonen* wel 'n komma. - vs. 44 *blom:* de oude uitgave heeft *bloem*. - vs. 50 *mijn Werelds rijck!*: de oude uitgave heeft *my Werelds rijck!*

31 *schiet haer....:* schiet hun in hun dromen; krijgen ze plotseling 'n droomgezicht.
34 *geslist:* bedaard, onderdrukt (van *slissen*).
35 *staet haer toe:* past hun, is 't hun plicht (onpersoonlik *'t staat toe*).
37 *haer.... mist:* hun mist, hun ontbreekt; *welgeboorne:* wettiggeboren.
38 *een vrucht:* een kind; *misval:* ongeluk (door uitsterven van hun geslacht),
39-40 Ze duchten dat om de kronen (de verschillende delen van hun rijk) 'n bloedig wrede strijd ten laatste volgen zal.
41 *alse:* als ze.
42 *Voor 't uyterlijck gelaet:* in de uiterlike vorm (*gelaet:* gedaante, zoals de ouwere betekenis is); *wederom:* daarentegen (aan d'andere kant).
44 *Behalven dat 's:* ongerekend dat ze, terwijl ze ook nog (*behalven* de oorspronkelike vorm).
46 *die naulijcks opgedaen....:* dan klinkt voor de nauweliks geopende poorten 'n droeve stem; (*die:* hun (de poorten) ontmoet een droeve stem; *opgedaen:* opengedaan).
47 *verreysen:* wegreizen, vertrekken.
50 *Werelds rijck:* wereldrijk (*werelds rijck* is 'n samenstelling).

*

Houd van aenbeden op, mijn knielend' onderdanen![51]
Mijn Son is laegh gedaelt, mijn glory valt in't slijck.
14
Dan zijnse min noch meer als d'armst der bedelaren,[53]
Die om een kruymken Broods voor hare traly badt:[54]
Indien de balsem 't Lijck mocht voor 't verrotten sparen,
Dit mocht al 't voordeel zijn 't geen noch een Coninck had.[55-56]
15
Wech dan met d'ydelheyd! daer so veel duysent menschen
In stellen 't hooghste goet en't alder-opperst heyl:
Wort Vorsten uws gemoets, wat wildy schoonders wenschen?[59]
Dees deughd is ongemeen, nochtans voor yder veyl.[60]
16
Een machtigh Coningh is 't, die zijn verdorven lusten
Zich onderworpen heeft, en over haer gebiet,
Die zijn gemoet besit in stilheyd en in rusten,[63]
En willeloos in God niet anders wil als niet.[64]
17
De sulcke draeght in sich zijn Coninghrijck beslooten,
De sulcke vint in hem al 't geen hy in God socht,[66]
Door 't uytgaen van hem selfs, en door sich selfs t'ontblooten[67]
Hy als gesegent heel het aertrijck aen sich brocht.[68]

* TEKSTKRITIEK: vs. 51, de oude uitgave heeft achter *op* dubbele punt. - vs. 68 *heel het aertrijck:* de oude uitgave heeft achter *heel* 'n komma.

51 *Houd van aenbeden op:* houd op met aanbidden, vereren.

53 *d'armst:* d'armste (onverbogen zoals ook in 't Middeleeuws meermalen).

54 *hare traly:* hun venster (zie *Christelycke Ridder* op vs. 112, blz. 451).

55-56 *mocht:* kon, zou kunnen.

59 *wildy:* wilt gij.

60 *Dees deughd is ongemeen:* dit goed, dit geluk is niet aan allen gemeen; *veyl:* verkrijgbaar, bereikbaar.

63 *in stilheyd en in rusten:* in rustige zelfbeheersing; *in rusten:* in rust, ouwe zwakke vorm in de 3e (ook 2e) naamval.

64 En zonder eigen wil, overgegeven aan God, zelf niets anders wil als niets (alleen wil wat God wil).

66 *in hem:* in zich zelf.

67 *Door 't uytgaen van hem selfs:* door uit zich zelf te treden, door in niets zich zelf te zoeken; (*hem* nog heel gewoon in de betekenis van *zich*)*; door sich selfs t'ontblooten:* door zich zelf van alle eigen begeerte te ontdoen.

68 *als gesegent:* omdat ie (van God) gezegend is: gezegend als ie is door God: (*als* redengevend in de betekenis van *doordat, omdat*).

18

Vermits men sulcken heyl onwetlijck niet mach erven,[69]
Dat is, ten zy men daelt van't Goddelijcke bloet:[70]
Is 't wonder dat dan veel dees hoocheydt moeten derven?
En datmen selden vint een Coningh naer't gemoet?[72]

19

Verliest u selven dan en word uyt God geboren,[73]
In dien ghy anders haet der sonden slaverny,[74]
En uws Ziels vryheyd lieft, ghy werd als uyt verkoren,[75]
Gesalicht en gesalft, tot sulcken heerschappy.
Dit songh ick daer ick lach gerust en onbekommert[77]
Van d'uytgestreckte Eyck beschaduwt en belommert.[78]

69 *sulcken heyl:* zo'n geluk, dat geluk (zulk 'n); *onwetlijck:* onwettig; *mach:* kan.
70 *ten zy:* alleen als men van 't Goddelik geslacht is.
72 *een Coningh naer't gemoet:* 'n koning over z'n eigen inwendige, z'n eigen binnenste (zie stroof 15 en 16).
73 *Verliest u selven dan:* verlochen dus uw eigen.
74 *In dien ghy anders:* indien gij altans, als gij ten minste.
75 *uws Ziels:* de *s* ook bij vrouwelike woorden, zoals in de 16e eeuw (zie *Lof-ghesangh over de Scheeps-vaert* vs. 262, blz. 439); *lieft:* lief hebt; *als uyt verkoren:* dan wordt gij als de uitverkorene, de gezaligde, gezalfde: dan wordt gij uitverkoren.... (wij gebruiken in zo'n geval *als* niet meer).
77 *daer:* waer.
78 *van:* door; *uytgestreckte:* uitgespreide, met wijd uitgespreide takken.

*

Uytbreyding Over den 19 Psalm Davids, Vervatende d'uytnemendheyt van de Wet des Heeren. aant. aant. aant. aant.**

1
Geen schepsel soo gering,
Of 't predickt sonderling[2]
Sijns Scheppers lof en prijs,
Meer of men luydkeels riep,[4]
Die alle dinge schiep,
Is machtich, goedt en wijs:[6]
Doch onder alle die,[7-vlgg.]
Voornamelijck ick zie
Der Hem'len kring uytdrucken
Hoe groot en wonderbaer
Is desen konstenaer
Vol kloecke meesters stucken.
2
Het uytgebreyd gewelf[13]
My tot den Schepper self
Met soo veel lichten treckt,

* TEKSTKRITIEK: vs. 4 leesteken volgens 1650. - vs. 5 ontbreekt in de oude uitg., de twede druk (ook van 1647) en Vondels eigen uitgaaf van 1650 hebben die regel wel, maar achter *schiep* 'n punt.

* Waarschijnlik van 1614 of 1615. Afgedrukt naar de oudst bekende uitgave in *I.V. Vondels Poësy, ofte verscheide Gedichten. Het tweede Deel*. Tot Schiedam 1647, blz. 141. (Bibliographie van Vondels werken, nr. 2).

* Dit gedicht is 'n uitbreiding van de 18e psalm (in de protest. bijbels de 19e), de 15 strofen beantwoorden niet aan de 15 verzen of strofen van de psalm.

In 't opschrift: *Vervatende:* bevattende (*vaten* is de oorspronkelike vorm).

2 *sonderling:* op biezondere wijs.

4 Meer dan indien men luidkeels zou roepen (met de stem): Hij die alles geschapen heeft...

6 *wijs* met dubbele punt; Vondel gebruikt de dubbele punt zeer dikwels zoals wij de *kommapunt*.

7-vlgg. Maar onder al die schepselen zie ik vooral de hemelkring, de hemel zelf verkondigen, hoe groot.... (*alle die:* die alle).

13 T'uitspansel trekt mij met z'n talloze lichten.

*

En tuygt van 't ware Licht,[16]
Dat sijn schoon aengesicht
Daer achter houdt bedeckt.
Nu weyd, mijn ooge weyd:[19]
Der Hem'len Majesteyt,
Vol schoonheyts ingegooten,[21]
De schoonheyt my verbeeldt[22-vlgg.]
Van't noyt geschildert beeldt,
Tot noch voor ons gesloten.

3

Nau gistren daelden neer[25]
Den morgen melden 't weer
Geduerichlijck voorts aen:[27]
Den eenen duystren nacht
Het tot den andren bracht.[29]
Gods Lof noyt stil bleef staen.
't Schoonst dat oyt daeglijcx blonck,[31]
Ons 'sdaegs sijn stralen schonck
Te helder nog van verren:[33]
En als het onderdoock,
Den duystren nacht ons oock
Quam lichten met haer sterren.

4

Geen tongen, volck, of steê,[37]
Hoe uytheemsch, over zee,
Of leeren ongewent,[39]
Of in hoe duystren hoeck,
Dat niet uyt 's Hemels boeck,[41]

* TEKSTKRITIEK: vs. 19, 21, 30 en 33 leestekens volgens 1650.

16 *tuygt:* getuigt.

19 *mijn ooge:* mijn oog; *weyd:* aanschouw (weiden met de ogen: zien).

21 Vol ingeschapen (ingestorte) schoonheid.

22-vlgg. Verbeeldt mij de schoonheid van Gods nooit geschilderd beeld, dat tot nu toe (altijd) voor ons blijft afgesloten (we hebben geen afbeelding van Gods schoonheid zelf).

25 Nauweliks is 't gisteren neergedaald of de morgen meldt 't ons weer (n.l. Gods heerlikheid); (*daelden* en *melden* met *n* overal in de verleden tijd op-*de* en -*te* zoals reeds in 't latere middeleeuws).

27 *voorts aen:* (verder aan) altijd door.

29 *bracht:* heeft 't verder gebracht, verkondigd.

31 *'t Schoonst.....:* de zon.

33 *Te helder....:* heel helder zelfs uit de verte.

37 *steê:* plaats, land (geen talen van volk of land).

39 Of ongewoon (niet gewend) iets te leren.

41 *Dat....* geen volk of land dat.

*
Alst wil, den Schepper kent:
Elck sterretjen gewis
Een gulden letter is.
Wie dees boeck-staven t'samen[45]
Onsichtelijcken stelt,[46]
Daer merckelijck uyt spelt[47]
Gods wonderlijcke name.

5

Van derwaerts is dat trots[49]
Den blixem onses Godts
Den sterflijcken verschrickt.[51]
Zy vlieden al haer best,[52]
Als hy van't oost in't west,
In yders oogen blickt.[54]
Wat plaets, wat hoeck, wat oord'
De donder niet en hoort,
Wanneer hy die wil senden:[57]
Hy berst ten wolcken uyt[58]
Met ysselijck geluyt,
Tot aen des werelts enden.

6

In 't driftich velt om hoog[61]
Heeft Godt des werelts oog[62]
De Son een hut vergunt,[63]
Waer uyt hy toebereet,[64]
Als eenen Bruydgom treet,

* TEKSTKRITIEK: vs. 51 en 54 leesteken volgens 1650. - vs. 58 *ten* (volgens 1650), de oude uitg. heeft *den.* - vs. 61 *driftich* (volgens 1650), de oude uitg. heeft *deftich*.

45 *boeck-staven:* lettertekens.

46 *Onsichtelijcken:* eerbiedig (met *ontsich:* ontzag; zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder* aant. vs. 101 blz 451).

47 *merckelijck:* duidelik.

49 *Van derwaerts:* van af de hemel; *trots:* fier, met kracht.

51 *Den sterflijcken:* de stervelingen.

52 Zij vluchten zo snel ze kunnen (*al haer best:* al hun best).

54 *blickt:* straalt.

57 *hy:* God.

58 *Hy:* de donder.

61 *In't driftich velt:* in 't wentelend hemelruim (*driftich:* drijvend, bewegelik).

62 *des werelts oog:* d.i. *de Son* (zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder* vs. 26 blz. 448).

63 *hut:* kamer.

64 *toebereet:* (toebereid) gereed.

*

Die in çieragie uytmunt,[66]
Die uyt sijn slaep-zael gaet
En blinckt in syn gewaet
Van held're diamanten.
Met minder luyster niet
Ons 't licht syn fackel biedt,
En straelt aen alle kanten.

7

Soo haest sy 'smorgens rijst[73]
Op dees aertbodems lijst,[74]
Der sterren glants verdooft:[75]
Gelijck een moedich helt
Hy sich tot loopen stelt,
En toogt sijn glansich hooft:[78]
Den gulden Vlammendrich[79]
Alle oogen treckt tot sich
Van menschen en van dieren.
't Gevogelt algelijck[82]
Hem groet met wilt muzijck,[83]
En vrolijck tierelieren.

8

Verwondert ick aensach
O Vader van den dach,[86]
Hoe snel gy 't al verklaert,[87]
Hoe vlug gy henen schrijt,
Ja in soo korten tijdt
Volbrengt u Hemel-vaert:[90]

* TEKSTKRITIEK: vs. 66 en 69 leesteken volgens 1650.

66 *çieragie:* uitspraak sieraadzje (zie *Lof-gezangh over de Scheeps-vaert* aant. op vs. 309 blz. 441).

73 *sy:* de zon (merk op, in 64 en 77 wordt *hy* gezegd van de zon om de verbeeldingen waarin de dichter em ziet (Bruigom, held). Zo meermalen wisseling van *hy* en *zy* voor 't zelfde ding, zonder dat altijd 'n bepaalde verbeelding geuit is).

74 *Op dees aertbodems lijst:* op de rand van de aarde.

75 *glants:* nog met de uitspraak van 't hoogduits waaraan 't ontleend is: glanz.

78 *toogt:* toont.

79 *Vlammendrich:* vlammendrager (gevormd naar *vaandrig:* vaandrager).

82 *algelijck:* alle te samen.

83 *met wilt muzijck:* met wildzang, met vrije zang.

86 *Vader van den dach* is de zon.

87 *verklaert:* verlicht (opklaart).

90 *u Hemel-vaert:* uw tocht aan de hemel.

*

Des Hemels blaeuwe tent[91]
Gy dagelijcx omrent
Met u gevlerckte paerden:[93]
U hett' breeckt alsins door,[94]
En niets en blijfter voor[95]
Geschoolen op der aerden.[96]

9

Schoon 'shemels aengesicht,[97]
En alderschoonst het licht,
Waer door de werelt ziet,
Noch schoonder 's Heeren Wet
Die reyn en onbesmet,
Noyt ziel haer vlecken liet.[102]
Hoe blinckt der starren troon[103]
En alderklaerst ten toon[104]
De goudgeel sonne luystert:[105]
In klaerheyt waer sy straelt[106]
Godts wet noch prijs behaelt,[107]
Voor wien al 't licht verduystert.

10

't Uytbreydsel wonder net[109]
De Sonne, 's levens wet,[110]
Wort aldernetst geacht;
Doch netter noch bekleef[112]
De Wet die Godt voorschreef

* TEKSTKRITIEK: vs. 103 *der* (volgens 1650), de oude uitg. heeft *den*. - vs. 110 *'s levens wet,* de oude uitg. heeft *'t leven wet*. - vs. 111 *aldernetst,* de oude uitg. heeft *alderminst*. - vs. 112 *Doch netter noch bekleef* (volgens 1650), de oude uitg. heeft *Doch metter vlijt bekleef*.

91 *blaeuwe tent:* 't blauwe uitspansel.
93 *gevlerckte paerden:* de gevleugelde paarden van de klassiek-mythologiese zonnewagen (zie *Den Gulden Winckel,* plaat LXIIII, aant. op vs. 21, blz. 405).
94 *U hett':* uw hitte; *alsins:* overal.
95 *niets en:* zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder* aant. op vs. 138 blz. 452.
96 *Geschoolen:* verscholen, verborgen.
97 *Schoon* is....
102 Nooit aan de ziel toeliet zich te bevlekken (*haer vlecken:* zich bevlekken).
103 *der starren troon:* 't hemelgewelf.
104 *ten toon:* openlik zichtbaar.
105 *luystert:* schittert (in luister).
106 Waar de zon in volle klaarheid straalt.
107 *noch:* toch.
109 'T uitspansel is 'n wonder van volmaaktheid; (*net:* volmaakt).
110 *'s levens wet:* waar al 't leven van af hangt (door geregeld wordt).
112 *bekleef:* is geworden (*beklijven:* groeien, worden).

*
Het menschelijck geslacht:
De wet die aengemerckt[115-vlgg.]
Zielneyging daed'lijck werckt
Ten goeden, van den quade,
Vermits sy swaerder weegt,[118]
Waer door men Godt beweegt
Tot gunst en tot genaden.
11
De Leeck sy wederbaert,[121]
En sijnen wulpschen aert
In wijsheyt grijsen doet,[122-123]
Wanneer sy wel beoogt[124]
Soo onderscheydlijck toogt[125]
Het waere en 't valsche goedt.
Wie heylich en geschickt,[127]
Des hoogsten reden wickt,[128]
Die salse oprecht belijden;
En d'onderhouder wert
Ervaren hoe sy 't hert[130-131]
Soo seer in Godt verblijden.
12
O! Welcken heldren glants
In d'oogen des verstants
Van 's Heeren wet afschiet,[135]
Waer door Heer uwen knecht
Na u behagen recht,[137]
't Een lieft, en 't ander vliedt.[138]

* TEKSTKRITIEK: vs. 116 *Zielneyging* (volgens 1650), de oude uitg. heeft *Wel neyging*.
115-vlgg. Die goed overwogen (beschouwd) werkelik de zielsneiging tot 't goede richt, en van 't kwade aftrekt; *aenmercken:* beschouwen, overwegen; *daed'lijck:* met de daad, werkelik.
118 De opmerkzaam beschouwde (overwogen) wet van God weegt zwaarder (trekt sterker dan de neiging ten kwade).
121 Gods wet doet de mens herboren worden; *De Leeck:* de zwakke (onwetende) mens.
122-123 Gods wet maakt de jonge (onervaren) mens 'n grijsaard in wijsheid; (*wulpsch:* jeugdig).
124 *wel beoogt:* opmerkzaam beschouwd, overwogen.
125 *onderscheydlijck:* duidelik.
127 *geschickt:* bescheiden, eerbiedig.
128 De woorden van den Allerhoogste overweegt (*rede*: woord).
130-131 *wert ervaren:* wordt ervaren, ervaart, ondervindt.
135 *afschiet:* afstraalt.
137 Naar uw volkomen behagen.
138 *lieft:* lief heeft, zoekt.

*
De vreese die steets vreest
Met eenen kintschen geest[140]
Des hoogsten toorn is haylich,
Dies 't lot dat sy verhoopt
Niet met der tijdt verloopt;
Maer in Gods schoot rust vailich.
13
Rechtvaerdich ist gericht[145]
Dat yder sijnen plicht
Aentekent, en verklaert.
Wijl 'shemels wetten dan[148]
Geen tong volprijsen kan,
Hoe schoon sy zyn, en waerd.[150]
Noch goudt noch eel gesteent
Heeft Ophir oyt verleent[152]
Soo dierbaer in myn oogen:[153]
Noch nimmer honichbie[154]
Konfijten hoonich die[155]
Soo soet heeft smaken mogen.
14
U knecht heeft 't geen hy weet
Al steets met doen bekleedt,[158]
Steets hield' hy sich vermaent,[159]
En nimmer yver sadt,[160]
Speurt hoe sy hem den pat[161]
Ter hoogster eeren baent.

* TEKSTKRITIEK: vs. 149 *kan* (met komma), de oude uitgave heeft achter *kan* 'n punt. - vs. 154 *honichbie,* de oude uitgave heeft *honichbye*. - vs. 162 *baent* met punt, de oude uitgave heeft een komma.

140 *kintschen:* kinderlike.

145 *'t gericht:* 't recht, 't bevel van God.

148 *Wijl.... dan:* want.... toch.

150 *waerd:* van hoge waarde.

152 *ophir:* 't goudland (zie *Lof-Ghesangh over de Scheeps-vaert,* aant. op vs. 385 blz. 444); *verleent:* voortgebracht.

153 *dierbaer:* kostbaar.

154 *honichbie:* honingbij (*bie* oorspronkelike en Zuid-Nederl. vorm van *bij*).

155 *Konfijten:* konfijtte, maakte (de verleden tijd op *en,* zie aant. op vs. 25).

158 *Al steets....:* volstrekt altijd met z'n daden onderhouden.

159 Steeds beschouwde hij zich als door Gods wet onderwezen (*vermanen*: onderrichten).

160 En nooit afkerig van ijver: altijd even ijverig (*yver sadt:* genoeg van ijver hebbende; vergelijk ons: ik ben 't zat).

161 *sy:* Gods wet.

*
Soo oyt mijn ziel verleyt
Wiert door onwetentheyt,
Wie kan die feylen mijden?
Errinnert my ô Heer[166]
Al 't geen waer door wy d'eer
Uws heylgen naems ontwijden.
15
Ontslaet derhalven my
Der trotschen heerschappy,[170]
Soo blijve ick onbevleckt,
En onbesoedelt van
Al 't geen den vromen man
Tot schult en onheyl streckt:
Alsdan sal *Davids* mondt[175]
Ontdecken 'sharten gront[176]
Met heylige gedichten:
Mijn schermheer, troost en schilt,
Die my verlossen wilt,
En al mijn kruys verlichten.
I.v.V.
Over veel jaren gedicht.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 163 geen komma achter *verleyt* volgens 1650. - vs. 170 *trotschen,* de oude uitgave heeft *trotscher*. - vs. 177 leesteken volgens 1650.

166 *Errinnert:* herinner, doe gedenken; *erinneren* uit 't Duits, ouwe vorm van *herinneren*.

170 Van de heerschappij der trotsen, der bozen.

175 *Davids mondt:* David, de dichter van de psalm, zegt dit van zich zelf.

176 Openbaren 't diepste (de overpeinzingen) van mijn hart.

* O n d e r s c h r i f t : *Over veel jaren gedicht:* voor veel jaren gedicht; dit is door de uitgever in 1647 er bij gevoegd, om aan te geven dat 't tot Vondels oudste gedichten behoort. Vondel zelf heeft 't in 1650 opgenomen onder: *Oude Rymen* (zie aant. achter in dit deel).

Sonnet[aant.*]

Evripides voor langhs dede al d'Aenschouwers weenen[1]
Doen *Iphigenia* bebloeden zijn Toonneel,[2]
En als een schoone Bloem van haren groenen steel
Geblixemt nederviel, gelijck een schauw verdwenen:[4]
Doch *Koning* doet niet min wanneer hy 't oud voorhenen
Droef Schouw-Spel ons vernieut, en 'tMaegdelijcke bloed[5-6]
Van *Iephthahs* weerdste pant, uytstort als eenen vloed,[7]
Dan stervet al met haer, dan bersten schier de steenen.[8]
Zoo werd een oud geschicht vergetelheyt ontogen,[9]
En levend' wederom gebootst voor yders oogen,[10]
Zoo een uytheemsche daed met onze stof bekleed.
Treur-speler! o ghy had ons iammerlijck verraden,[12]
(En doen de tranen van ons bleecke wangen dwaden)[13]
Als ghy dien witten hals met een scherp Stael doorsneet.
I.V.V.

* 1615. Afgedrukt volgens de tekst in *Iephthahs ende zijn Eenighe Dochters trevr-spel,* van Abraham de Koningh, t'Amsterdam, 1615, blad 3 van 't voorwerk.
Vondel heeft dit *Sonnet* waarschijnlik gedicht toen De Koningh's *Iephthah* gespeeld is op de Brabantse Kamer *'t Wit Lavendel* vóór de uitgave.

1 *Evripides:* (481-406 vóór Kristus) de bekende Griekse treurspeldichter, heeft in zijn 'Iphigenia in Aulis' uitgebeeld, hoe *Iphigenía* door haar vader Agamemnon aan Artemis (Diana) werd opgeofferd, om 'n gunstige vaart naar Troje te verkrijgen. Dit treurspel van Euripides was door Erasmus in 't Latijn vertaald.

2 *Iphigenia:* Vondel spreekt hier uit: Iphigénia; toen Iphigenía's bloedig offer door hem op 't toneel werd uitgebeeld (*bebloeden:* bebloedde; zie blz. 465 aant. op vs. 25).

4 *schauw:* schaduw.

5-6 *'t oud voorhenen droef Schouw-Spel:* 't oude vroegere treurspel.

7 *Iephthah:* volgens de Hebreeuwse spelling van die naam; *weerdste pant:* liefste kind.

8 *stervet al:* sterft 't al, sterft alles (*stervet* = stervet 't).

9 *geschicht:* geschiedenis, gebeuren (bij 't oorspronkelik werkw. *geschien,* zoals *gezicht* bij *zien,* maar in de betekenis van geschiedenis waarschijnlik door invloed van 't Duits bij Vondel).

10 *gebootst:* uitgebeeld (van *bootsen*).

12 *Treur-speler:* treurspeldichter; *iammerlijck verraden:* in diepe jammer (droefheid) gebracht.

13 *dwaden:* afwissen; *dwaden* 't middeleeuwse *dwaen* (de oorspr. vorm), verkeerd opgevat als ontstaan uit *dwaden*.

De vaderen,
ofte het tweede deel vande derde dagh der tweeder weke,
vervatende Abrahams offerhande.[aant. aant.]**

GHEDICHT
BY WYLEN DEN E.G. DE SALUSTE, HEERE VAN BARTAS, DE
PHOENIX VANDE FRANSCHE POËTEN.
ENDE NU WT HET FRANSCH IN NEDERLANDTS VERTAELT.
HEB. 11. VERS. 17.
Door den geloove heeft Abraham, als hy versocht wert,
Isaac gheoffert, ende hy die de belofte ontfanghen hadde, sijn eenigh-gheboren Sone gheoffert.
t'AMSTERDAM,
By Dirck Pietersz. Boeck-vercooper op't Water, inde
Witte Parsse. Anno 1616.

* 1616. Afgedrukt volgens de eerste uitgave: t'Amsterdam, By Dirck Pietersz. Boeckvercooper op't Water, inde Witte Parsse. Anno. 1616. (Bibliographie van Vondels werken, nr. 81).
Dit gedicht is de vertaling van *Les Pères,* 'n deel uit *Seconde Sepmaine ou l'Enfance du monde* van *Guillaume de Saluste, Seigneur du Bartas* (1544-1590).
In de eerste *Sepmaine* beschrijft hij in zeven zangen de Scheppingsweek. in de twede wilde hij de wereldgeschiedenis beschrijven tot aan de ondergang van de wereld, vier Dagen heeft hij voltooid, tot de verwoesting van Jeruzalem onder koning Zedekias.

* In de tietel: *vervatende:* bevattende (zie *Uytbreyding over den 19 Psalm Davids,* aant. over 't opschrift blz. 464); *by* (*wylen*): door (wijlen); *den E.G.:* den Edelen Guillaume; *de phoenix:* Du Bartas was de vrome protestantse (Kalvinistiese) dichter van de Pleïaderichting, en daarom zeer geliefd onder de Nederlandse protestanten.
Heb. 11, Vers. 17: Uit Sint Pauwel's brief aan de Hebreeën, 11e hoofdstuk vs. 17;
Deze tekst is de eerste letterlike bijbeltekst die we in Vondel's werken vinden: de vertaling is volgens de Deux-aes Bijbel van Van Wingen.
versocht: beproefd.

Inhoudt.

[1] Dit stuck-werck vervaet de verklaringhe vant ghene *Moses* verhaelt[1]
[2] int 22. Capittel *Genesis,* hoe Godt Abraham versocht, ende hem beval[2]
[3] synen Sone Isaac te brengen op eenen berg, om aldaer geoffert, tot een
[4] *Holocaustum,* dat is, onthalst, daer na ontledet, ende van sijnen Vader[4]
[5] Gode geoffert te worden. Onse dichter heeft sijn bedenckinge over soo[5-6]
[6] grooten geheymenisse, en teeckent aen de voornaemste omstandicheden
[7] desselfs. 1. eerstelijck, stelt hy voor oogen, de goede onderwijsinge, ende[7]
[8] opvoedinge van *Isaak, Abrahams* genegentheyt nevens soodanighen Sone.
[9] 2. ten tweeden, de versoeckinghe van den waren Godt, de welcke de sijne[9-10]
[10] grondeert gantsch op andre wijse, als wel de Sathan den Menschen. 3. ende
[11] overmits men uyt den text verstaet, dat de Vader was bevolen sijnen Soon[11]
[12] te offeren, s' daegs te voren eer hy op trock om Gode te ghehoorsamen,
[13] soo vertoont de Dichter ten derden de groote aenvechtingen die *Abraham*[13-14]
[14] al den nacht in sijn ghemoet hadde, int overdencken vant gene hem belast
[15] was. Hier over worden dan wijtloopich voorgestelt, alle de tegenwerpingen
[16] vande natuerlijcke hertzneigingen, om *Abraham* af te keeren van Gods[16]
[17] bevel te gehoorsamen: daerby, de verantwoordingen vanden Gheest Gods[17]
[18] in sijn getrouwe dienst-knecht, de welcke overwinner blijft, besloten
[19] hebbende sijnen last te voldoen. 4. ten vierden, beschrijft hy syn reyse
[20] nae den bergh, de nieuwe aenvechtingen van *Abraham* en *Isaac,* daer[20-21]
[21] na haer beyder Geloove, ende de geluckige uytgangh van haer vrywillige[21]
[22] gehoorsaemheyt, de Heere haer op 't uyterste te kennen gevende, de

1 *stuck-werck:* deel van 'n groter werk (van de *Seconde Sepmaine*).
2 *Génesis:* 't Boek der *Schepping* in de Bijbel; *versocht:* beproefde.
4 *Holocaustum:* brandoffer; *ontledet:* in z'n leden verdeeld.
5-6 *Onse dichter....:* Du Bartas, heeft 'n zo groot geheimenis overwogen (*sijn bedenckinge:* zijn beschouwing; *soo grooten:* zo groot 'n).
7 *desselfs:* daarvan.
9-10 *versoeckinghe:* beproeving; *de welcke de sijne grondeert:* die de zijnen (zijn dienaren) doorgrondt (onderzoekt, beproeft), op heel andere manier als de Satan de mensen beproeft.
11 *uyt den text:* uit de H. Schrift (Schepping, hfst. 22, 3).
13-14 *aenvechtingen.... in sijn ghemoet:* de aanvallen in zijn gemoed; gemoedstrijd.
16 *hertzneigingen:* neigingen van 't hart (hertz: harts, zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* aant. op vs. 18 blz. 448).
17 *verantwoordingen:* de verklarende antwoorden die Gods Geest geeft op die tegenwerpingen in Abrahams binnenste.
20-21 *daer na haer beyder Geloove:* daarna beschrijft de dichter hun beider geloof.
21 *uytgangh:* uitslag, besluit.

[23] reste van sijn verborgen wille over sulck een versoeckinge. Sluytelijcken,[23]
[24] de Dichter hebbende *Abrahams* geloove groot gemaect, ende tselve tegen-[24]
[25] gestelt de wreede en mensch-verdichte Gods-diensten der afgodische[25]
[26] Heydenen, dewelcke hare kinderen den Duyvel, ende niet Gode opge-
[27] offert hebben, toont het ware wesen van dese schaduwe, ende de t'samen-[27]
[28] stemminge die daer is tusschen *Isaac* en *Iesum Christum* het Lam Gods
[29] voorgeschict ten brand-offer tot quijt-scheldinghe onser sonden.[29]

23 *Sluytelijcken:* ten slotte.
24 *groot gemaect:* verheerlikt ('t Latijnse m a g n i f i c a r e); *ende tselve*.... en dat gesteld tegenover.
25 *mensch-verdichte:* door de mensen verzonnen.
27 *schaduwe:* voorafbeelding (van Kristus).
29 *voorgeschict:* voorbeschikt.

Klinck-veers, over Abrahams offerhande.[aant.*]

D'oud-Vader sijnen Soon brengt met bedroefder zielen[1]
Op't rijsende gheberghte, op dat hy't altaer sprenght[2]
Met 'tbloed sijns lieven kinds, en 'tvuyr 'tkoud lichaem schenct,[3]
Hy bind hem d' armen vast, en doet hem neder knielen.
De *Liefde* 'tvuyr ontfonct, om't slacht-schaep te vernielen,
'tGheloof dat houdet tou daer't Lam mede is ghestrenght,[6]
d'Hoop 'tstael den Vader langht, die flucx den slach aenbrengt,[7]
De Dood is al ghereet om Isacx ziel te grielen,[8]
Maer's Heeren Enghel (die om s'vromen legher waeckt)[9]
Abrahams arm verlet, en't droevich truer-spel staeckt[10]
Van Vader en van Soon, van twee bestorven herten.[11]
Nature by gheval van veers sach't schou-spel aen[12]
En riep, o sterck gheloof! wat durfdy niet bestaen!
Een Vader slacht sijn Kindt, en derf de doodt uyt-terten![14]
Anagramma,*
Door een ist nu voldaen.

* In de tietel: *offerhande:* offerande (de spelling met *h* die velen in die tijd schrijven, door verwarring met 't twede lid van *allerhande* enz. waarvan *hande* niet meer begrepen werd).
1 *met bedroefder zielen:* met bedroefde ziel (*zielen:* oude buigingsvorm).
2 *sprenght:* besprenkelt.
3 *en 'tvuyr:* en aan 't vuur.
6 *houdet:* houdt 't (*houdet 't*)*; ghestrenght:* vastgebonden (met *strengen* gebonden).
7 *langht:* aangeeft; *flucx.... aenbrengt:* spoedig zal aanbrengen.
8 *grielen:* grijpen (zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* vs. 198, blz. 455).
9 *legher:* legerstede, woning.
10 *verlet:* tegenhoudt.
11 *bestorven:* dodelik gewond, bedroefd.
12 *van veers:* van verre.
14 *derf:* durft.
* *Anagramma:* letterverschikking; de spreuk is gevormd door verschikking van de letters uit Vondel's naam: Ioost van der Vondelen (*u* = *v*). Vondel heeft waarschijnlik deze spreuk gekozen met zinspeling op 't offer van Kristus, door wie alles is voldaan.

De vaderen,
of het tweede deel vande derde dagh der tweeder weke,
vervatende
Abrahams offerhande.[aant.]

O Bartas! Vranckrijcx roem, onsterflijcken Gascon![**1]
Duld dat ick bleecke sterr' mijn licht scheppe uyt u Son,
De bleeckste sterre hoe doof, en droef datse is van luyster[3]
Hoe seer sy s' daeghs haer schaemt, so straeltse noch int duyster:[4]
Soo kan oock erghens ick (daer s'Werelts aenghesicht
V goude tourtse ontbeert) noch lichten met mijn licht,[6]
Ter tijdt ghy weer vergult met uwen glants de daken,[7]
Wanneer myn lampe uyt gaet, en ophoud van te blaken.
Ey! Goddelick Poët, mocht ick myn daghen langh
Onaenghenaemste krael, navolghen u ghesangh,[10]
Daer int ghewyde Choor, ghy Priesterlick, den Heere[11]
T'soet reuckwerck zyt ghewoon t'ontsteken van zyne eere,
En daar met *Iesse* Soon, soo vuyrighlick, en kuysch,[13]
V d'yver schier verslind van s'Heeren heylich huys,
Hoe sou ghelijck een Hart, myn Hert van vreughden springhen![15]
Maer arme Dichter swyght, en hoort zyn Musa singhen.
Sulcke heeft een hemelsch loth die sproot uyt vromen bloede[**17]
Die s'vroeden Tuchtigaers onstrenghe kinder-roede,[18]

[**][Randschrift:] *Zedig oorlofsversoec des vertaelders aenden Dichter, welckers geleerde veersen hy verre boven dese vertalinghe waerdeert*. **[**In 't Randschrift: naast vs. 1 *Zedig:* bescheiden.**]**

[**][Randschrift:] *1. Willende spreken van Isaac, so stelt hy voor een alghemeyne spreucke, de welcke hy past tot dit van God gezegent kint*. **[**In 't Randschrift: naast vs. 20 *past tot:* toepast op; *neffens:* jegens.**]**

1 *Gascon:* Bartas, waarvan hij heer was, en waar hij bijna z'n hele leven gewoond heeft, lag in Gascogne.
3 *doof:* dof, verdoofd; *droef.... van luyster:* zwak van lichtglans.
4 *noch:* toch.
6 *tourtse:* toorts (zie *Lof-Gesangh over de Scheeps-vaert,* aant. op vs. 57 blz. 429).
7 *Ter tijdt:* tot de tijd dat, totdat.
10 *Onaenghenaemste krael:* ik onbehagelike zanger (*krael* = koraal: zanger).
11 *Daer:* waar; *int ghewyde Choor:* als gewijde zanger, dichter van gewijde, godsdienstige gedichten.
13 *Iesse Soon:* David, zoon van Jesse of Isaï.
15 *Hart:* hert; *Hert:* hart.
17 *Sulcke:* zo iemand, hij.
18 *s'vroeden Tuchtigaers:* van de wijze tuchtiger, de wijs straffende vader; *onstrenghe:* niet te harde.

*

Van kindts been af ontsagh, en boven al de gheen,
Die hingh Godt-vruchticheyt onnoosel aende speen.[20]
Sulck heyl heeft *Isac* wel maer noch twelck is te loven,[21]
Zyn vlyt d' opvoedingh gaet en zyn gheboort te boven:[**22]
Zyn wysheyt, zyn gheloove, en zyns gheests kloeck begryp,[23]
Zyn met zyn wulpscheyt daer, en voor zyn iaren ryp.[24]
Noch jongh, en teeder zynde is Gods dienst zyn hanteringh,[25]
Met yver houd hy sich verplicht aen s'Vaders leeringh,[26]
Neemt op zyn voorbeeldt acht, zyn daden hy bespiet,
En schept een nutte lesse aent minste dat hy siet.
Elck woort is hem een roede, hy komt door vlyt al nader,
Iae voorcomt d'heylghe lust en wensch van zynen Vader.[30]
En oft schoon *Abraham* in al t'ghene hy beooght[**31]
Sich schickelicken wys, en welghematicht toogh,[32]
Als oft zyns Soons bedryf hem nimmer kon vernoeghen:[33]
Soo laet doch t'Vaderlijck gemoet sich niet te wroeghen.[34]
Zyn liefd' breeckt erghens door, en t'oogh staert ongherust,[35]
En blyft ghelyck ghehecht aen Isac zynen lust.
De spieghel zyns ghesichts is Isacx soet aenschouwen,[37]
En naulycx and'ren naem de Vader heeft onthouwen.[38]
Nu God die deses liefds volmaecktheyt gade slaet,[**39-vlgg.]
Acht sulcx bequame stof waer door hy met der daet,

[**][Randschrift:] *De voornaemste deelen van dese segeninge bestaende inde liefde en eerbiedigheydt neffens zijnen Hemelschen ende Aerdtschen Vader*.

[**][Randschrift:] *Abrahams liefde neffens Isaac*.

[**][Randschrift:] *2. Waer wt volght de versoeckinghe Godts*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 32, de oude uitgave heeft achter *schickelicken* een komma.

20 Die als schuldeloos kind (*onnoosel*) de borst gezogen heeft van 'n godvruchtige moeder.

21 *heyl:* geluk; *noch:* bovendien.

22 *Zyn vlyt:* Izaak's eigen inspanning voor de deugd.

23 *kloeck hegryp:* wijs inzicht (begrip).

24 Zijn er al in z'n eerste jeugd (*wulpscheyt*).

25 *hanteringh:* zijn degelike handeling.

26 *houd hij sich verplicht:* acht hij zich gebonden, houdt hij vast.

30 *d'heylghe:* spreek uit d'eilge (zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* aant. op vs. 277 blz. 458).

31 *oft schoon:* of al, ofschoon.

32 *schickelicken wys:* passend wijs, naar recht en rede wijs (de regel betekent: zich niet te gauw tevreden toont); *schickelicken* bijwoord op *en* (zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* aant. op vs. 1 blz. 447).

33 *bedryf:* handelwijs, levenswijs.

34 Toch laat 't vaderlik hart niet na zich te openbaren (*wroeghen:* verklaren).

35 *staert ongherust* (uit vrees dat Izaak iets kwaads zal overkomen).

37 De zoete aanschouwing van Izaak verheldert z'n gezicht (*spieghel:* straling, verheldering).

38 Ter nauwernood onthoudt de Vader de naam van z'n andere zoon Ismaël.

39-vlgg. God nu, die.... beproeft hem (*bekoort*) feller dan Hij anderen doet.

Mach proeven zyn gheloof, bekoort hem boven and'ren,[**41]

[**][Randschrift:] *Verschillende van Satans, ende der menschen becoringen, gelijck wtwijst de vergelijckinghe van God, en de satan in desen. Item by de vergelijckinge van dien vanden Mensche ende van Godt*. [In 't Randschrift: naast vs. 42 *becoringen:* beproevingen.]

41 *proeven:* op de proef stellen.

*

Doch niet als Satan doet, oft menschen doen malcand'ren:[42]
D'erf-vyant alles goets ons steets ter hellen treckt,
En God ter havenwaerts die tot den leven streckt:[44]
Dees, tot de wortel toe, ons hoop waent uyt te rucken,[45]
Die, van stantvasticheyt gaet t'zeghel daer op drucken.[46]
Deen vleyt ons tot het quaet, en dander tot het goedt,
D'een van t'Christ'lyck beroep ontslaen wil ons ghemoed[48]
En dander thert zyns Kercx bevestight lancx hoe styver,[49]
Met een onleschlijck vuyr van wonderbaren yver.
En sPrincen twyffel die sich geern versekert sach,[51]
Van s'knechts getrouwicheyt, oft hy'er op steunen mach,[52]
Ontwakende overleght, oft oock zyn woorden schillen,[53]
Waer in sy met zyn doen en wercken stemmen willen;[54]
En om wel te doorsien de vroomheyt zyns ghemoets,[55]
Beproeft met t' aenbeeldt hem met hamer en met toutz.[56]
Maer Godt de zyne niet door d'enghte laet passeren,**
Van zyn becooringhs sifte om therte haer te gronderen,[58]
'Vermidts hy yeder kent en grondelicken weet,
Elcx doen selfs eert tghedacht des menschen heeft ghesmeet,[60]
Dan wel om theylich zaet, haer sterck gheloof, te toonen,**[61]
En haer stantvasticheyt als sonderlingh patroonen.[62]
Oock buytens tyts God niet haer overlast met kruys,[63]

** [Randschrift:] *Hoedanich de becoringe Godes sy*.

** [Randschrift:] *Tot wat eynde sy streckt*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 54, de oude uitgave heeft achter *willen* een punt.

42 *als:* zoals.

44 God trekt ons naar de haven die ons in 't leven binnenvoert.

45 *Dees:* de ene, de Satan; *ons* zonder uitgang ook bij manl. en vrouwl. woorden (zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* vs. 268 blz. 457).

46 *Die:* de andere, God; 't zegel van standvastigheid (gebleken in de beproeving).

48 *beroep:* roeping; *ontslaen:* losmaken.

49 Maakt 't hart van zijn kristenen hoe langer hoe sterker.

51 *En sPrincen twyffel:* en de twijfel van 'n vorst, 'n vorst die in twijfel is, en die zich....

52 *mach:* kan.

53 *Ontwakende overleght:* gaat waakzaam na (*ontwakende* evenals in 't Middeleeuws door verwarring met *onwake:* in wake, wakende); *schillen:* verschillen, tegenstrijdig zijn.

54 En hoe (waarin) z'n woorden willen (kunnen) overeenstemmen met z'n daden.

55 *vroomheyt:* deugdelikheid.

56 *toutz:* toetssteen (zoals voor 't goud); *toutz* met de Franse *ou*-spelling van touche; voor *tz* zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* aant. op vs. 47 blz. 449.

58 *Van zyn becooringhs sifte:* van de zeef van zijn beproeving; *therte haer:* 't hart hun, spreek uit: *'t hert aer; grondéren:* doorgronden, onderzoeken.

60 *eert tghedacht:* eer de gedachte.... 't (*eert:* eer 't).

61 *Dan wel:* maar wel; *haer sterck gheloof:* hun sterk geloof (van *de zyne,* vs. 57).

62 *als sonderlingh patroonen:* als biezondere modellen, voorbeelden (*sonderlingh* zonder uitgang (zie *Lof-Ghesangh over de Scheeps-vaert,* aant. op vs. 162 blz. 434).

63 *buytens tyts:* buiten de geschikte tijd.

Noch soo flucx alsse zyn dienstknechten van zyn huys.[**64]
Want leerlinghs noch te swack mocht haer de moet ontglyden[65]
En swacke scheepkens licht in d'afgront schipbreuck lyden.
Tgheloove nau ghelijck een tedre bloeme int gras,[67]
Sou stuyven over tvelt, voor s'eersten wints gheblas,[68]
Haer beuckelaers te dun voor sulcken herden slaghen,[69]
En sy te weecklijck noch tot sulcken last te dragen.
Maer dan, wanneer allencx de Goddelicke loten,[71]
Haer wortelen int hert diep hebben ingheschoten,
En als haer d'hals-kraech is strydlustigh aenghepast,[73]
Welcx dickte schroomt noch quaen noch gheenderhande last.[74]
Ghelijck als *Abraham* die int *Gheloove* ervaren,[**]
In Liefd', Rechtvaerdicheyt en Sterckte voor veel iaren,
Sich selfs onbuyghlick toont, en die als hy de krans,[77]
[Nae d'eensaem ballinghschap zyns lieven Vaderlants,
Nae sBroeders kluysteringh', nae 't missen van zyn schoone,[79-vlgg.]
En d' al te droeven ban van Agars zynen Sone]
Als Overwinner draeght, versocht wort vande stem,[81]
Die s'Herders kruyn vaeck ciert met 'sKonincx diadem,
O stemme! u stemme dan my niet en laet ontbreken,[**]
Wilt met een Godlick vuyr myn borst van nieus ontsteken,[84]
Verheft my boven my, dat d' op en d' ondergangh,[85]
Verbaese om *Abrams* daed de stof van myn ghesangh.[86]
O *Abram, Abraham,* roept t'eeuwich Godlick wesen,
Ick ben u God, u loon, en Koningh uytghelesen,

[**][Randschrift:] *In wat tijt hy syn kinderen versoect. Verscheyden treffelijcke gelijckenissen die hier toe passen.*

[**][Randschrift:] *Toe eygeninge vant gene int algemein geseyt is aen den persoon Abrahams, dienaer gods en te voren in verscheyden manieren geoeffent.* **[**In 't Randschrift: naast vs. 75 *Toe eygeninge.... aen:* toepassing.... op.**]**

[**][Randschrift:] *3. De dichter aenroept Godt om die genade te erlanghen dat hy dese versoeckinghe recht mach beschrijven.*

64 Ook niet zodra ze zijn dienaars geworden zijn, dus niet onmiddelik.
65 Want als nog te zwakke leerlingen mocht hun soms de moed ontzinken.
67 *nau:* nauweliks.
68 *gheblas:* geblaas.
69 *Haer beuckelaers....:* hun schilden zijn.
71 *Maer dan....:* maar dan eerst beproeft God hun; *de Goddelicke loten:* de goddelike planten (dit slaat op vs. 67, 68).
73 *d'hals-kraech:* 't borstharnas.
74 *quaen:* rampen, onheil.
77 *Sich selfs:* zich zelf; *onbuyghlick:* onbuigzaam (niet naar 't kwaad te buigen).
79-vlgg. Nadat hij op Gods bevel z'n vaderland Ur had verlaten, zijn neef (broeder genoemd naar Hebreeuwse stijl) uit de gevangenschap had verlost, en zijn bijvrouw Hagar (*zyn schoone:* Agar) had weggezonden en met haar zijn zoon Ismaël (*Agars zynen Sone:* zijn zoon uit Hagar).
81 *versocht wort.....:* beproefd wordt door de Stem (van God) die hem (de herder) zo dikwels 'n koningskroon voorspeld had.
84 *van nieus:* opnieuw.
85 *d'op en d'ondergangh:* n.l. van de zon: 't Oosten en 't Westen, heel de wereld.
86 *Verbaese:* zich verbazen zal.

*

Klimt op nae *Salems* steylte en van medooghen vreemt,[**89]
Vergiet t' rood bloedt uws Soons en *Isac* tleven neemt,
Doorkerft hem met u stael en schenct zijn vleesch t' vergrammen,[91]
En teeder jongh ghebeent te sparcken inde vlammen.[92]
De gheen die sluymrich droomde en t'oogh ten halven loock,[**93]
Sagh soo hy waende eens gheests al t'ysselick ghespoock,[94]
Sich ondert decksel school en anxstigh teenemalen,[95]
Mocht voor een halv' uur nau den adem weer herhalen.[96]
Niet anders *Abraham* van sulcke een stem sich haest,[**97]
Met druck bevanghen vindt en is al heel verbaest,[98]
Zyn aensicht is alree doodverwigh en tonvreden,[**99]
Eens Winters strenghe koude ontstelt hem al de leden,
En syghende ademloos ter aerden neer van schrick,
Besturven en verbleeckt wort op een ooghenblick,
Een dood-sweet hem al tlyf bevochtight door 'tverstooren,[103]
De sprake hem gantsch begeeft, hy kan noch sien noch hooren,
Maer als hy wat becomt en schept des levens lucht,
Stort hy twee tranen uyt, tot tweemael hy versucht:
En spreeckt: o wreedt bevel! dat ick goets moets een teder,
Ontwapent Ionghelingh sal wreedlick slaen ter neder,
Dat ick een vrient sal doon, dat ick myn hant besprengh[109]
In 't bloed myns weerden soons moordadich en te strengh:[110]
Van welcken sone helaes! van Isac Abrams eenen[111]
Die oyt in vriendlickheyd een Enghel heeft gheschenen,[**112]
Van Isac die in deughd verstreckt elcx voorbeeld meest,[113]

[**][Randschrift:] *Bevel van God Abraham gedaen om Isaac te offeren ter plaetsen die hem soude worden ghewesen*.

[**][Randschrift:] *Gelijckenisse wtdruckende Abrahams ontsteltheydt over dit bevel, syn ghesteltenisse, en sijn wesen*. **[**I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. 97 *wesen:* toestand.**]**

[**][Randschrift:] *De natuerlijcke hertzneiging doet sijn kracht*.

[**][Randschrift:] *Sijn redenen om dit gebot niet te ghehoorsamen zijn dese*.

[**][Randschrift:] *1. Isaacx onnoselheyt, de liefde ende soeticheit van sodanigen soon*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 104 *begeeft,* de oude uitgave heeft geen komma. - vs. 106 *uyt,* de oude uitgave heeft geen komma. - vs. 113 *meest,* de oude uitgave heeft geen komma.

89 *en van medooghen vreemt:* en zonder meedogen.
91 *t'vergrammen:* om te branden (*t'vergrammen* = aan 't vergrammen (aan 't boos zijn) aan de felheid van de vlammen).
92 *te sparcken:* in vonken uitspatten, knetteren.
93 *De gheen die....:* iemand die in z'n slaap zou dromen.
94 En zoals hij meende, de ijselike verschijning van 'n geest zou zien.
95 Zou zich onder 't dek verschuilen.
96 Zou 'n half uur lang nauwliks weer kunnen adem halen.
97 *Niet anders:* evenzo ('t n o n a l i t e r van Vergilius en anderen); *haest:* terstond.
98 *verbaest:* ontsteld.
99 *doodverwigh:* doodsbleek; *tonvreden:* in onvrede, in onrust, angstig.
103 *'tverstooren:* de ontzetting.
109 *een vrient:* 'n bloedverwant.
110 *weerden:* lieve; *te strengh:* al te hard.
111 *Abrams eenen:* Abrams enige zoon.
112 *oyt:* altijd.
113 *meest:* allermeest.

Van Isac iongh en wulpsch maer oud en grys van gheest,[114]
Van Isac 'theyl van d'onse en der nabuyren smerte[**115]
Die 'sVaders leven is, en 'therte van syn herte,
Dat een vervloeckt Altaer ick weecke met 'tbloed-root
Des lendens die wel eer uyt myne lenden sproot,[**118]
Ach waert noch uyt myn dyge o kleyn verlies eens Menschen![**119]
O licht-vergheten schade hoe gheerne wilde ick't wenschen.[**]
Ick oud en vruchteloos slacht d'hollen Eyck, die naeckt,
Mismaekt en bladerloos, gheen schaduw langher maeckt,[**]
En tot de wortel toe verdort niet om verslimmen[**123]
Alleen voor't veyl verstreckt een ladder om te klimmen.[124]
Maer Isac zynde ontsielt en misse ick niet alleen[125]
De name die my was door sHemels gunst bescheen,[126]
Maer vind my oock ontbloot met een van soo veel neven[**127]
Als zands wert aende strangh van Moria ghedreven.[128]
Vermooght ghy wreeden arm de snede van u zweerd,
Te vellen int teer hert van Isac lief en weerd?[**130]
Verseker ick waer doot van ancxt en van benoutheydt,[131]
Ontweldighde ick myn Kind de krucke van myn outheydt,[**132]
Myn troost, myns herten lust, myn wit daer ick nae schiet,[133]
Niet d'handt eens fellen beuls int midden vant verdriet.
Maer laes! sal ick verdoen? ô wreedtheydt uytghenomen,
Helaes sal ick verdoen die van my is ghecomen?[136]
Doorwonden syne borst en met bebloede vuyst

[**][Randschrift:] *2. Van eenen Sone die van sijn Vader en yder bemind wordt*.
[**][Randschrift:] *3. Tis tegen natuere*.
[**][Randschrift:] *4. beter waer het de Vader als het Kint te offeren*.
[**][Randschrift:] *5. In Isaac is al de werelt besloten*.
[**][Randschrift:] *6. Tis onmogelick so fel te moghen wesen*.
[**][Randschrift:] *7. En in alle manieren onmogelic dat een Vader syn soon sal dooden, daer na ontleden en verbranden*.
[**][Randschrift:] *8. de gedachtenisse heeft in alle manieren een afgryzen van zulc een daed*. **[**I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. 127 *de gedachtenisse:* de gedachte, de voorstelling.**]**
[**][Randschrift:] *9. In wreed te zijn moetmen Gode niet gehoorzamen*.
[**][Randschrift:] *10. Godt magh hem selfs niet wederspreken*.

114 *wulpsch:* jeugdig; *iongh en wulpsch:* jong en onervaren.
115 Izaak 't geluk, de roem van de onzen, en de afgunst van de naburige stammen (om de grote belofte door God over hem gedaan).
118 *Des lendens:* van de zijde.
119 Ach was dat bloed uit mijn dij; dus: mocht ik zelf sterven, 't was maar 'n klein verlies van één mens (*dyge* bijvorm van *dij*).
123 *niet om verslimmen:* niet om slechter te worden: zodat 't niet slechter worden kan.
124 *'t veyl:* de klimop.
125 *en.... niet alleen:* niet alleen (zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder* aant. op vs. 138 blz. 452).
126 *De name:* de naam van de zoon: de zoon; *bescheen = bescheden:* bescheiden, geschonken.
127 *met een:* meteen, tegelijk; *neven:* nakomelingen.
128 Als er zandkorrels aan 't strand van Morenland gedreven worden (zoals God hem beloofd had); *strangh:* strand (zie *Lof-Ghesangh over de Scheeps-vaert,* aant. op vs. 345 blz. 443).
130 *Te vellen:* te doen vallen.
131 *Verseker.* voorzeker.
132 *myn Kind.....:* mijn kind die de steun is van mijn ouderdom.
133 *myn wit.....:* 't doelwit van mijn leven.
136 *verdoen:* vernietigen, doden.

*

Hem 'thert uytrucken t'wyl daert leven uyt verhuyst?[138]
Sal ick d'aenvangher zyn van sulck een woest beleeden,[139]
t'Ghewyde Altaer beslaen met syn ghescherfde leden?[140]
Syn vleesch en beenen braen, dat t'slibbrigh inghewandt
Al sperkende voor my tot stoffe en asch verbrandt?[142]
'tGhedacht alleen van sulcx can s'Vaders gheest ontroeren,[143]
'Tis voor de wil te wreedt, ick swygh van uyt te voeren,
Wie wil, wie sal, wie mach syne hand alsoo bebloedt,[145]
Ick mach noch wil gheensins my toonen soo verwoedt,
Noch doen 'tgheen Godt beveelt, God syns verbonds aenvangher,[147]
Blyft dan de pylaer niet van trou noch waerheydt langher,[148]
Maer handelt trouweloos, breeckt t'ghene hy heeft ghesticht,
Doet 'tghene hem best bevalt, laet sich beweghen licht
Met aller winden drift en soo vele eeden strecken,[151]
Tot stricken om alsins de vromen in te trecken,
Nu sal hy toesegh doen en sweeren by zyn al[153]
Dat eenmael *Isacx* zaet dit Landt bevolck'ren sal.
Dit Landt daer in ick zwerve, en dat myns Soons gheslachten
Hy als een deessem sal van sijne goedtheydt achten.[155-156]
Nu willen wederom dat ick den ghenen krenck[157]
Daer al mijn hope in rust, dat ick de Wereld drenck
Int bloed eens ionghelincks en eens slaghs niet en spare[159]
Te rooven *Isac* t'hooft, en t'hooft van dese schare,
Die 't brandend wieroock sal tot d'eer syns naems besteen,[161]
Hem vullen 't oore en 't oogh met weldoen en ghebeen:[162]

* TEKSTKRITIEK: vs. 149 *trouweloos*, en vs. 150 *bevalt,* de oude uitgave heeft geen komma's.
138 *t'wyl:* terwijl.
139 *beleeden:* beleiden, doen: daad.
140 *beslaen:* overdekken; *ghescherfde:* verbrijzelde.
142 *sperkende:* knetterende (zie *sparkende* vs. 92).
143 *van sulcx:* van zo iets.
145 *syne hand:* spreek uit: zijn and (zie vs. 30); wie wil, wie zal, wie kan zijn zo bebloede hand.... (hier breekt Abraham af).
147 *syns verbonds aenvangher:* de (beginner) insteller van zijn verbond met mij.
148 *pylaer:* waarschijnlik uit te spreken *pijlaar,* ons ‘pijler’.
151 *drift:* 't drijven; en zo veel eden (waarmee God zijn beloften bekrachtigde) strekken tot strikken.
153 *Nu:* de ene keer (in 157 *Nu:* de andere keer).
155-156 En dat hij de stammen die uit mijn zoon geboren zullen worden, als de desem zal beschouwen van zijn goedheid; dus door wie hij de wereld met zijn goedheid zal doordesemen.
157 *krenck:* dood.
159 *eens slaghs niet en spare:* en met een slag niet aarzelen zal.
161 De talrijke volkstam die de wierook tot de eer van zijn naam zal branden.
162 *weldoen:* daden van deugd.

*
Syn woord sal logen zijn, God selfs sal met God stryden,
En 'tghene hy my beveelt 'tbeloofde niet kan lyden,[164]
De grondvest myns gheloofs 'tgheloove heel ommestoot,[**165]
Oft ick syn Wetten eere oft niet ten is gheen nood:[166]
Wat seghdy *Abraham?* ghy soud u licht verrasschen,[167]
Den ghenen die herbaert den Phaenix uyt syne asschen,[168]
En uyt 'twelruyckend graf van eenen kleynen worm
Een bonten Voghel weckt nae s'eerstens beeld en vorm,[168-170]
Soude hy syns *Isacx* wel, de stronck, vergeten moghen,[171]
Van syne aenstaende Kerck en 'tlicht dat yeders ooghen,
Soo schoonen dagh belooft, oft salt hem syn te swaer,
Hem op te wecken als hy schoon ghestorven waer?[174]
Maer wederom siet toe, terwyl gh'u wilt verstyven[175]
Met Gods almachtigheyt, dat in't gheheel ghy blyven[176]
Laet syn rechtvaerdicheyt, int minste is gheen verschil[177]
Dat God niet doen en magh dan t'ghene hy niet en wil,[178]
Niet quaed en lieft hy doch soo fluckx voor s'Hemels schelden,[179]
De Zendvloed d'afgrond koos, de wijd-versopen velden,[180]
Haer toonden andermael, en *Noah* los van rouw,[181]
Sich met de syne ontsloegh, het dryvende ghebouw,[182]
De doodslagh werd verbo'on soo strengh dat elck mocht beven,
Als ofter snooders niet voor God mocht syn bedreven.[184]

[**][Randschrift:] *11. Het woord Gods magh niet ghebroocken zijn, noch het geloove van de syne omghestooten. Antwoorde vande Geest Gods teghen de natuerlijcke ghenegentheydt en haer byghebrochte redenen. De natuerlijcke ghenegentheydt verantwoort haer. God wil geen onrechtvaerdicheyt. Hy heeft de doodtslagh uytdruckelijc verboden. Antwoorde vande Geest Gods. God is boven tgene hy den menschen beveelt.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 169, de oude uitgave heeft achter *worm* een punt.
164 .... kan zijn belofte niet dulden.
165 *De grondvest myns gheloofs:* d.i. God zelf.
166 *ten is gheen nood:* er is geen noodzakelikheid, 't blijft 't zelfde.
167 *u verrasschen:* u vergissen.
168 *Den ghenen* sluit aan bij *Soude hy* (vs. 171) d.i. God.
168-170 De bekende voorstelling dat de oude fenixvogel zich 'n welriekend nest bouwt, dat door de zon in brand gestoken wordt. Uit de as van de vogel komt 'n worm te voorschijn, die zich ontwikkelt tot 'n nieuwe fenixvogel (vgl. de 4e rei van ‘Joseph in Dothan’).
171 Zou Hij wel zijn Izaak kunnen vergeten, die de stamvader (*stronck*) moet zijn van zijn toekomstige Kerk, n.l. de Joden.
174 *als hy schoon:* als hij al, hoewel hij.
175 *wederom:* aan d'andere kant; *verstyven:* bevestigen (in uw geloof aan God).
176 *in 't gheheel:* in z'n geheel, onaangetast.
177 *int minste:* zelfs in 't minste, hoegenaamd.
178 *magh:* kan.
179 *Niet quaed:* niets kwaads; *lieft:* bemint, wil; *schelden:* vermanen, bevel.
180 *Zendvloed:* Zondvloed (*zendvloed:* de grote vloed, is de ouwere juistere vorm, door bijgedachten aan de zonde, al in de Middeleeuwen in zondvloed veranderd, toen men 't woord niet meer verstond); *d'afgrond koos:* ging weer naar de diepte.
181 *Haer:* zich.
182 *Sich ontsloegh:* verliet.
184 *mocht:* kon.

*

O mensch d'oordeelen Gods opt nauwst niet naer en spoort,[185]
T'is een te diepen Meyr t'en heeft noch grond noch boord,
In soob're wijsheyd doch u selven stelt ghelaten,[187]
Verwondert u alleene om t'gheen noch niet kan vaten[188]
De swackheyd uwes Wets, God heeft hem selfs gheset,[189]
Als die elck Wetten gheeft en vry blyft van syn Wet.
Hy is syn eyghen Wet en vlieght met snelle veeren,[191]
Alsins waer heen hem dryft syn willen en begeeren,[192]
Al 'tghene hy schaft is goed, niet datmen sal vermoen,[193]
Dat God om t'goeds wil t'goed ghehouden is te doen,
Maer 'tgoed is alleen goed om dat het komt te neyghen[**195]
Van d'hooghste goedheyd selfs, des ghenen die als eyghen[196]
Rechtvaerdigheyt besit, en van 'tvolkomen goed,[197]
Welck 'teygendom van dien men niet ontrecken moet.[198]
Lichtvaerdich wanen ach! wil hy dan op 't ghesteente,[199]
Onmenschlijck zijn ghedient met menschelijck ghebeente?
Wenscht hy Godlooselick als eenen waren God
Aldus te zyn ghe-eert? ghy Milcon Astaroth,[202-vlgg.]
Ghy Chamos ghy ghedrocht, ghy Molochs u verwachtingh,
En lust ist datmen u besmoockt met sulcken slachtingh,[204]
Die rondom t'brand-hout spooct daer't wieroock langs af druypt,[205]
Die onse vleesch verswelght en onsen stanck insuypt,[206]
Die soeter bornen noyt ter Wereld hebt ghevonden,[207]

[**][Randschrift:] *Al wat God doet is onberispelijc ende den reghel aller deught. Verantwoordinge vande natuerlijcke beweginghe dat God met geen menschlijck bloed ghedient is. Zulcx is den boosen Geesten eyghen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 193, de oude uitg. heeft achter *goed* geen komma. - vs. 195, de oude uitg. heeft achter *neyghen* 'n komma. - vs. 202, de oude uitg. heeft achter *ghe-eert* geen vraagteken.

185 Spoor Gods besluiten (*oordeelen*) niet zo nauwkeurig na, om er alles van te doorzien.

187 Wees tevreden met 'n matig inzicht.

188 *vaten:* vatten, begrijpen (*vaten* zie *Uytbreiding over den 19 Psalm Davids* aant. over 't opschrift blz. 464).

189 *De swackheyd uwes Wets:* de zwakheid van uw godsdienst, van uw Godskennis; *hem selfs gheset:* zich zelf gesteld.

191 *veeren:* vleugels.

192 *Alsins:* naar alle kanten.

193 *schaft:* maakt, doet; *vermoen:* vermoeden, denken.

195 *komt te neyghen:* voortkomt (komt te dalen).

196 *eyghen:* aan Zijn Natuur eigen, behorende tot Zijn Natuur.

197 *en van 'tvolkomen goed* behoort bij *van d'hooghste goedheyd*.

198 Waaraan men 't eigendom daarvan niet kan onttrekken (*van dien:* van dat, daarvan).

199 *'t ghesteente:* 't altaar (in 't algemeen van stenen opgebouwd).

202-vlgg. *Milcon, Astaroth, Chamos, Moloch:* heidense goden van Feniciërs en Kanaänieten (zie Boek der Koningen, hfst. XXIII vs. 13) *Astaroth* de bekende *Astarte,* en *Moloch* (of Melchom, Milkom) de afgod aan wie kinderen als brandoffer werden opgedragen.

204 *sulcken:* zulk 'n.

205 Gij goden (duivels) die....

206 *onse:* de vorm *onse* kon ook voor 't onzijdig gebruikt worden (vgl. *ons,* zie vs. 45).

207 *bornen:* bronnen (*borne* de oorspronkelike vorm).

*

Als 'tbloed dat ons ontloopt uyt d'opghevlimde wonden.[208]
Sulckx is niet *Abrams* God, die Heyligh goed en zoet[**209]
Om onsent wille in't licht de weereld brenghen moet:[210]
Die bloed-schuld vyand is, die lieft syn werck ten goeden,[211]
Die tot brand-offer eyscht boetveerdighe ghemoeden.
Ghy zyt het die versteld in Engels aenghesicht,[213]
Van wreedheyd mynen God en Schepper valsch beticht,[**]
Die blusschen wilt in my s'gheloofs volmaeckte deughde,
En my Goods Altaer heet ontwyden, o myn vreughde,[**216]
Myn welgeboorne Soon, ia Vader vanden hoop,[217]
Van een verkoren volck, u heyl heb zyn beloop.[**218]
'Ken hinder 'tniet lief kind! vreest niet dat ick ontbeere[219]
Een Vaderlyck ghemoed, ofte aen u bloed my keere,[**220]
En door so vuylen stuck en onverdiende wraeck,[221]
My selfs de volgende eeuw' berucht en kenbaer maeck',[222]
Ick wil dat van myn doen de Faem ghevlerckt op styghe,[223]
Dat daer de tydingh af d'aenstaende Wereld kryge.[**224]
De Pyn die wederzyds bestormt op 'tvlacke veld,[225]
Nu ziddert aen d' een zy, nu weer aan d'ander helt.[226]
Daer eenen wortel kraeckt en schettert voor't fel weder,[227]
Hier eenen and'ren breeckt, hy buyght sich op en neder,

[**][Randschrift:] *Anders is de nature Godes*.

[**][Randschrift:] *Het zijn quade ingevinghen die tot Godloosheyt raden*.

[**][Randschrift:] *Men moet zijn ooghmerc hebben op Isaac*.

[**][Randschrift:] *De Vaderlijcke liefde is vermogende*.

[**][Randschrift:] *Bequame vergelijckinge, uytbeeldende den strijd dewelcke daer is tusschen de natuerlijcke hertstochten en Abrahams Geest*. **[**In 't Randschrift: naast vs. 220 *Bequame:* passende.**]**

[**][Randschrift:] *De Gheest eyndelijck overwinner ende Abrahams voornemen is Gode te gehoorsamen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 219, de oude uitgave heeft achter *ontbeere* 'n komma.

208 *opghevlimde:* opengesneden (door 't *vlim* of vlijm opengesneden).
209 *Sulckx:* zo.
210 De wereld in 't licht (in 't geluk) zal brengen.
211 *bloed-schuld vyand is:* bloedschuld; (*vyand:* haat, vijandig is aan); *ten goeden:* tot 't goede, tot 't geluk (van zijn schepsel).
213 *versteld in:* veranderd in, onder de schijn van.
216 *o myn vreughde:* hier spreekt Abraham die in de inwendige strijd overwonnen heeft, zijn zoon Izaak toe.
217 *welgeboorne:* wettiggeboren.
218 *u heyl heb zyn beloop:* uw geluk hebbe zijn loop (ik kom niet tussen Gods besluiten).
219 *'Ken hinder 'tniet:* ik belemmer 't niet (*en.... niet,* zie *Lofzangh vande Christelycke Ridder,* aant. op vs. 138 blz. 452).
220 *aen u bloed my keere:* aan uw bloed de hand sla; *my keere aen:* mij richte (begerig) naar.
221 *so vuylen stuck:* zo'n lage daad; *onverdiende wraeck:* niet gerechtigde wraak.
222 *selfs:* zelf; *de volgende eeuw':* aan de volgende tijd, 't nageslacht; *berucht en kenbaer:* berucht en bekend.
223 *de Faem ghevlerckt:* de gevleugelde Faam (zie *Pascha* blz. 248).
224 Dat de komende geslachten daarvan zullen vernemen; *daer.... af:* daarvan.
225 De inwendige tweestrijd van Abraham wordt hier vergeleken met 't geweld van twee stormwinden tegen 'n pijnboom; *De Pyn:* (hij is als) de pijnboom; *wederzyds:* van twee kanten.
226 *helt:* overhelt, neerbuigt.
227 *schettert:* knarst; *voor 't fel weder:* voor (onder) de felle storm.

Hy staet en valt al staegh, is tweer Tyrannen ral,[229]
En hellende weet nauw' wien hy toevallen sal?
Abraham desghelickx bekryght van liefde en yver,[231]
Nu *Isacx* Vader is, nu weer syns Soons ontlyver,[232]
Nu heeft de Geest wat wils en dan weer 'tvleesch wat bots,[233]
Koud om syn Soon te doon, angh voor 'tmishaghen Gods;[234]
Ten lesten spreeckt hy dus: t'is desen God der Goden,[235]
Die my soo vaeck verscheen, myn schuts-Heer in veel nooden.
'Tis dien God die my lieft, ontwyflyck t'is de tael,
Des ghenen die in ancxst my troosten menighmael,[238]
'tKan niet de Satan syn hoe schoon hy weet te veynzen,
Door 't ommegaen light God te vast in myn ghepeynsen,[240]
Ick voele in my sijns Gheests onsienelycke kracht,[241]
Zyns inspraecks leerlycheyd verlet steeds myn ghedacht;[242]
God van myne handen eyscht dit offer hem ter eeren,
Ick moet ['tmagh gaen soo 't wil] aen zyn bevel my keeren.[244]
Nauw dwynt de duysternisse, oft 'twindeken versucht,[**245]
En maeckt in 't boom-ryck wout een koel en zoet gherucht,
Terwyl de morgen-roode haer opsmuckt ciert en peerelt,[247]
Om bet haer schoonheyds glants te toonen al de wereld,[248]
En om te beter noch den douw die light ghespreed,[249]
Te distilleren lanckx de soomen van haer kleed.[**250]
dOud-Vader met haer ryst en vind sich al eer langhe,[251]

[**][Randschrift:] *Den nacht met sodanige aenvechtingen overgebracht synde, soo vertrect hy met zynen soon, van voornemen hem den Heere op te offeren*. **[**I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. 246 *overgebracht:* doorgebracht; *soo:* dan.**]**

[**][Randschrift:] *Hy klimt den Bergh op*.

229 *is tweer Tyrannen ral:* is de speelbal van twee tirannen (de twee stormen); *tweer:* tweeër, van twee; *ral:* rel(letje): gebabbel, pretje, spelletje.
231 *bekryght:* bekampt; *liefde* voor zijn zoon en *yver* voor de dienst van God.
232 *ontlyver:* iemand die 'n ander 't leven (*lyf*) ontneemt.
233 *dan weer 'tvleesch wat bots:* dan weer heeft z'n zwakke menselike natuur wat speling (*bots:* touw, dat gevierd wordt; zo is *bot geven:* 't touw vieren).
234 *Koud:* huiverig; *angh:* angstig.
235 *t'is desen God: desen* ook als onderwerp; zo ook vs. 237 *'Tis dien God*.
238 *troosten:* troostte (zie blz. 465 vs. 25).
240 *Door 't ommegaen:* door 't voortdurend omgaan (met God)...
241 *onsienelycke:* onzichtbare.
242 De leerzaamheid van zijn inspraken houdt mijn gedachten voortdurend bezig; *verletten:* bezighouden; *ghedacht:* Zuid-Nederl. voor *gedachte*.
244 *aen zyn bevel my keeren:* naar zijn wil mij toekeren, aan Hem gehoorzamen (vgl. vs. 220: *my keere*).
245 *dwynt:* verdwijnt.
247 *de morgen-roode:* 't zelfde als 't morgenrood (in 't middeleeuws de rode kleur van de dageraad), bij Vondel de klassiek-mythologiese godin Aurora, de dageraad.
248 *bet:* beter.
249 *ghespreed:* Vlaams-Brab. voor gespreid.
250 *distilleren:* in parelende druppels, als parels te leggen.
251 *met haer ryst:* rijst op, staat op met haar; *eer langhe:* spoedig.

*

Naer een driedaeghsche reyse aen Cedrons groene stranghe,[252]
Besichtight d'Heyl'ghe Bergh, en bevende en benout,
Styght opwaerts met zyn Soon, beswaert met t'offer-hout:
Myn Vader seght het kind (denckt hoe hem t'hert beklemmet)[255]
Hier is wel t'drooghe rijs, t'vuyr en de scherpe lemmet,[256]
Maer t'offer-Lam ons schort, klimt op myn weerde beeld:
Klimt op seght *Abraham,* de rest den Heer beveelt.[**258]
Maer nauwelickx heeft noch t'onnoosel Schaep den hoogen
En steylen top des Berghs beslaghen met zijn ooghen,[**260]
Oft *Abram* t'hert ontsinckt, en even als het nat
Eens nieuwen soeten Wyns die bobbeligh in't vat,[262]
Soeckt locht en adem-tocht, in't eynde ontlast sich selven,[263]
En spuyt de schuym en spon aen s'Kelders hoogh ghewelven,[264]
Braeckt eenen rooden stroom dat t' vloersel wyd en veer,[265]
Bespoelt light en beschuymt ghelyck een staende Meer:[266]
Soo vind hy sich ghesteld soo flucx hy hoort vermanen[267]
Van Vader en van Soon, t'oogh d'opghehouden tranen,
Stantvasticheyd te spyt langhs t'aenzicht bigglen doet,[268-269]
d'Hebree spreeckt by hem selfs met een beancxst ghemoed,[270]
[Want hy zyn hertzweer noch voor *Isac* wil verschuylen][**271]
En eyndlick berst aldus syn droefheyd uyt met huylen:[272]
Ellendigh schouw-tooneel! Ach wreeden arm alree![273]
Ghy met de Tourts dan blaeckt, en t'Yser scherp van snee,[274]

[**][Randschrift:] *Seght dat God hem den slacht-offer sal voorsien*. [I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. 258 *den slacht-offer sal voorsien:* voor 't slachtoffer zal zorgen.]

[**][Randschrift:] *De worstelinge vande natuerlijcke genegentheyt tegen het gheloove, ende vant vleesch tegen de geest vangt in Abraham op nieus aen*.

[**][Randschrift:] *Hy beklaegt syne ende zijns Soons ellende*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 267, de oude uitgave heeft achter *vermanen* 'n komma.

252 *Naer:* na; *stranghe:* boord, zoom van de rivier de Cedron (*strangh* zie blz. 482 vs. 128).
255 *beklemmet:* (beklemt) benauwt; benauwd wordt.
256 *rijs:* rijshout; *de lemmet:* 't zwaard (*lemmet* vroeger ook *de*-woord).
258 *beveelt:* laat over aan.
260 *beslaghen met zijn ooghen:* aanschouwd (zie blz. 434 vs. 148).
262 *bobbeligh:* opbobbelend, gistend.
263 *ontlast sich selven:* bevrijdt zich zelf, stort zich uit.
264 *de schuym:* 't schuim (Zuid-Nederl. ook *de*-woord); *spon:* stop.
265 *wyd en veer:* wijd en ver, overal in 't rond.
266 *een staende Meer:* 'n meer met stilstaand (niet stromend) water; 'n wijd meer.
267 *soo flucx hy hoort vermanen van:* zo gauw hij hoort spreken van Vader en van Zoon = zo gauw hij aan z'n zoon en aan z'n eigen vaderschap herinnerd wordt.
268-269 *t'oogh.... doet:* 't oog laat de ingehouden (opgehouden) tranen....; *te spyt:* tot spijt; ten spijt van, ondanks z'n standvastigheid.
270 *by hem selfs:* bij (in) zich zelf; *d'Hebree:* de Hebreeuw Abraham.
271 *hertzweer:* hartzeer.
272 *berst.... uyt met huylen:* barst zijn droefheid uit in (*met*) schreien.
273 *Ellendigh schouw-tooneel:* droevig schouwspel; *alree:* ach, arm al (reeds) wreed nu.
274 *Ghy met de Tourts dan blaeckt:* steek gij dan (z'n arm n.l.) 't offer in brand met de toorts (*blaecken:* doen branden), de hele regel betekent: Maak gij dan 't brandoffer met de toorts en 't scherpe offermes; *tourts:* zie blz. 429 vs. 57; *t'Yser:* 't offermes.

*

Die blaeck'ren sal myn hert, die *Isacx* tyd sal korten,[275]
Die myner Zielen Ziele en 'tbloed myns bloeds sal storten:
En ghy rampsaligh kind, ghy draeght vast dat ghy steent[277]
Den rijsch-bosch, die verdoen sal kraeckende u gebeent:[278]
En die om 'sVaders meer als om uwe eyghen vlecken,[279]
Den Priester sult en'tLam eens selven offers strecken.[280]
O ongheluckigh kind! ô Vader sonder God!
Met eenen sonder heyl. Ach! ach! wat wreeder loth[282]
Ons in dien afgrond stoot, waer in ick al t'ellendigh,[**]
Om vroom te syn voor God, my toonen moet soo schendigh:[284]
Om toonen myn gheloof, moet ick't te buyten gaen,
Om Godes Soon te syn moet ick myn Soon verslaen,
Te strenghen Vader syn en sal myn smert ghenesen,[287]
Ick magh syn Vader niet noch hy myn Sone wesen.[**]
Hy stijght vast nietemin, en klimmende bestaet,[289]
Als door tgheloof vertroost, t'ontfronssen syn ghelaet.
Ghelyck de Silvre Sterr', die naulijckx uyt de baren[291]
Ghewasschen synde, al meer haer voorhooft op gaet klaren,[291-292]
Hy rust thoogh Altaer toe, met rijs hy't plat belast,[293]
En bind al soetelyck syns soons beyde armen vast.
Myn Vader roept het Kind, myn Vader, ô! myn Vader,[**]
Hoe dus, hoe wendy dus u aenschyn lanckx hoe quader?[296]
Waer toe dient dit bedryf? ô! Vader segget myn.[297]
O felheyd noyt ghehoord! sal dit de middel syn[298]

[**][Randschrift:] *Hy kan niet vereenighen sijn genegentheyt tot Isac en synen yver neffens God*.

[**][Randschrift:] *De Geest en het voornemen van Gode te gehoorsamen nemen de overhant*.

[**][Randschrift:] *Isacx versoec t'welcke in Abraham vernieuwt de worstelinghe van zijn genegentheyt teghen sijn geloove*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 288, de oude uitgave heeft achter *wesen* 'n komma.

275 *blaec'kren:* branden, pijnigen; *tyd:* levenstijd.

277 *vast:* voortdurend.

278 de takkebos (*rijsch-bosch*) die knetterend (*kraeckende*) uw gebeente zal vernietigen.

279 *vlecken:* zonden.

280 de priester en 't (offer)lam zult zijn (*strecken*) van 't zelfde offer; *eens selven:* van eenzelfde (*selve* oorspr. vorm van *zelfde*).

282 *Met eenen:* met een, tegelijk; *heyl:* geluk, troost; *wat wreeder loth:* wat'n wreed lot (*wreeder* zie blz. 152 vs. 37).

284 *schendigh:* jammerlik.

287 *Te strenghen Vader:* 'n al te strenge vader te zijn zal mijn smart niet stillen; *en:* niet.

289 *Hij* (Abraham) stijgt toch voortdurend de berg op: *bestaet:* begint.

291 *de Silvre Sterr':* de Maan.

291-292 *die naulijckx uyt de baren ghewasschen synde:* die nauweliks uit de zee opgerezen (*zon* en *maan* rezen op uit de zee volgens de klassieke voorstelling, zie blz. 403 vs. 21); *Ghewasschen:* van wassen, opgroeien, opstijgen.

293 *'t plat:* 't vlak gedeelte (van de offertafel); altaarplat.

296 *wendy:* verandert ge; *lanckx hoe:* al langer hoe; *lanckx* = langer (mnl. *lanc*) met bijwoord-s).

297 *myn:* mij; (*myn* voor *my,* veel gebruikt in veel dialekten).

298 *de middel:* 't middel, vroeger ook 'n *de*-woord.

*

Waer door ghy leven sult in myn nakomelinghen,[**]
Die heldisch eenmael dees' Provincien sullen dwinghen?[300]
Waer door ick heylighlijck met sterffelycke Go'on[301]
De Wereld vullen sal, met Sterren s'Hemels throon,[302]
Son-Waghen schoone Koets, die ryck syt van Robynen,[**]
Dit eyslyck schouw-spel vlied, houd op van meer te schynen,
Verschuylt u in het Meyr, Abraham dan alleen[305]
Maeckt [*Isac* uytgheseyd] syn goedheyt elck ghemeen.[306]
Den grooten Abraham in wreedheyt van manieren,
Salt wilde-Swijn, de Beyr, en woeste Tyger-dieren,[**]
Dan wyd te boven gaen, helaes! aenschout hoe vreemt
Hy d'ooren voor my stopt, en nergens acht op neemt,
Als op syn bloedigh stuck, o! welck onnoosel wesen,[311]
De Moorder van syn kind schynt s'hooghstens straf te wesen.[312]
De gheen die aen syn bloed hem selven schuldigh maeckt,
Vertwyffelt oft hy oock in Goddeloosheyd raeckt.
Myn Vader leent my t'oor, niet niet dat myn begeeren,
Is met een langh sermoon u gramschap af te weeren,[316]
Mayt stoutelyck ter neer, 'tby u ghesayde graen,
Komt, komt, wilt dien ghy lieft dit leven vry ontslaen:[318]
Drenckt met myn bloed dees zo'on die dus te samen hanghen,
Vermits myn dood u lust, ist sterven myn verlanghen,
Alleenlyck maeckt my diets waer in ick heb verschuld,[321]
Soo grouwelycken dood, hebbe ick wel oyt ghevult
Met doodlyck Aconith u schotel, myn behoeder,[323]

[**][Randschrift:] *Het was veeleer Abraham als Isac, die welcke dit alles voorstelde syne ghedachten, waer in de genegentheden streden*.

[**][Randschrift:] *Wat de Sone teghen den Vader magh geseyt hebben, oft liever wat Abraham sich selfs van synen Isac voorghestelt heeft*. **[**In 't Randschrift: naast vs. 304 *magh:* kan; *sich selfs:* zich zelf.**]**

[**][Randschrift:] *Ten heeft gheen quade Sone gheweest*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 301, de oude uitgave heeft achter *Go'on* 'n komma. - vs. 302, de oude uitgave heeft achter *sal* geen komma. - vs. 309, de oude uitgave heeft achter *vreemt* 'n komma. - vs. 321 *diets*, de oude uitgave heeft *dienst*.

300 *heldisch:* heldhaftig: *dees' Provincien:* deze landen, deze gewesten.

301 *sterffelycke Go'on:* vorsten en koningen; *Go'on:* omdat ze met God 't heersen gemeen hebben (klassieke term).

302 *s'Hemels throon:* 't uitspansel.

305 *het Meyr:* de zee (met de Antwerpse wije *ee* uitspraak).

306 *Maeckt [Isac uytgheseyd].... ghemeen:* maakt iedereen deelachtig aan z'n goedheid, is goed voor iedereen behalve (*uytgheseyd*) voor Izaak.

311 *stuck:* daad (vergelijk: schelmstuk).

312 *s'hooghstens straf:* de straffende hand van de allerhoogste, van God (*hooghstens met* dubbele verbuiging, zie ook vs. 392 en vs. 409, door verwarring met woorden als *'s gevangens*).

316 *u gramschap:* uw gramschap.

318 *wilt dien.... ontslaen:* wil hem die ge liefhebt onbezwaard (*vry*) dit leven ontroven.

321 *waer in... verschuld:* waarin ik me schuldig heb gemaakt, waaraan ik dit verdiend heb.

323 *Aconith:* 't sap van de Aconith ('n giftplant).

*
Oft met vergif verhaest de daghen van myn Moeder.[324]
Oft aenghespannen met u vyand op syn eysch,
Als hyt aen my versochte. ô Goddelyck Palleys![**]
O Heylich Hemelsch huys, ghewickt op weder-syden,[**326-327327]
Soo sulck een misdaed oyt myn vroom ghedacht ontwyden,[328]
V Poorten voor my sluyt, en weert rechtvaerdelyck
My wt der Engelen Choor en 't onvergancklyck ryck:
Soot gheen van desen is, doet my ten minsten weten[331]
O *Abram* [want ick u voorts Vader schroom te heeten]
T'ghene ick hebbe aenghegaen, waermede o! droeve saeck,[333]
Ick u slacht-offer ben en u myn moorder maeck:
Ververscht in myn ghedacht die misdaed eer ick sterve,[335-vlgg.]
Op dat ick neffens God myn soen aen u verwerve,
Van sulcken snooden stuck, en by u selven ghy[337]
Vernoeght hier blyft, en ick ontslaghen overly.[338]
Myn Soon tot dese straffe en sydy niet verkoren,[**339]
Noch by uwe eyghen schuld noch by uws Vaders tooren,
Den Heere ist die u roept die niet wil dat ghy d'aerd[341]
Al quelende betreed: dat van een Heyden t'swaerd,[342]
Den draed uws levens kerve en uwe Ieught verrassche,[343]
Oft dat een vuyl ghesmoock u lyf verkeere in assche,[344]
Maer dat int Heyligh vuyr u ziele en gheest verscheen,
Met een devoten reuck met opghedraghen e'en.[346]

[**][Randschrift:] *Het is God wel bekent*.

[**][Randschrift:] *Hy heeft aen syn Vader de doot niet verschult*. **[**In 't Randschrift: naast vs. 328 *verschult:* verdiend (door schuld).**]**

[**][Randschrift:] *Abraham voldoet noch Isac, noch sijn natuerlijcke ghenegentheyt uyt een Heyligh voornemen van te ghehoorsamen den ghenen die het alsoo belieft*.

Men moet Godt niet vragen waerom hy het alsoo wil.

* TEKSTKRITIEK: vs. 326, de oude uitgave heeft achter *versochte* 'n komma.
324 de levensdagen verhaast heb, 't levenseinde heb bespoedigd.
326-327 Izaak roept de hemel (*Goddelyck Palleys*) tot getuige.
327 *ghewickt op weder-syden:* aan beide zijden in evenwicht gehouden; de hemel waar alles evenwichtig is, in zuivere orde.
328 *ontwyden:* ontwijdde (zie blz. 465 op vs. 25).
331 *Soot gheen van desen is:* als 't geen van van deze dingen is.
333 *aenghegaen:* (wat voor misdadigs ik) begonnen, gedaan heb.
335-vlgg. Breng die misdaad weer in mijn herinnering, opdat ik naast God ook van u verzoening kan verkrijgen.
337 *sulcken snooden stuck:* zo'n snode daad; *sulcken:* zulk 'n (met nog eens dat *'n* achter *snood*).
338 *Vernoeght:* tevreden gesteld.
339 Abraham begint hier te spreken; *en sydy niet:* zijt ge niet (*en.... niet:* de bekende ontkenning).
341 *d'aerd:* de offergrond.
342 *quelende:* jammerend.
343 *verrassche:* zou overvallen.
344 *verkeere in assche:* in as zou doen veranderen, zou verbranden.
346 Met 'n geur van devotie en aan God opgedragen beloften (eden).

*

Wat vreesdy doch myn troost, myn vreughd, die 't hert my stelet?[347]
Wat vreesdy myn vermaeck, d'Onsterflycke bevelet:[348]
T'betrachten is onse ampt, en niet t'na speuren, hoe.[349]
T'kan mooghlyck syn dat hy de Scepters spruyten doe
Wt u vermeluwt stof, oft hoe dan uyt u lenden
T'licht der gherechtigheyd syn stralen ons sal senden,
Die Bergh en rotz vermaelt met synen ys'ren staf:
Syn Wetten d'Hemel geeft, dit aerdrijck en t'helsch graf.[**]
Want die u wonderbaer ter Wereld bracht in 't leven,
Kan spyt natuers beloop u we'er een wesen gheven,[356]
T'welck t'eerst wijd overtreft: de macht ontbreeckt hem niet,
Noch mid'len om syn volck te lossen uyt t'verdriet.
T'roer deser Wereld is syn wijsheyt hel van klaerheyt,
Hy is in mogentheyd niet minder als in waerheyd.
Myn goed' myn soete kind, u goedheyd al te goed,[361]
En soeticheyd de rouw' vernieuwen in 't ghemoed,[362]
Verswaren myn verlies, en syn als heete tanghen,
Die my het inghewand toenypen en verpranghen:[364]
Myn Soon, die niet myn Soon, maer voortaen Godes syt,
Ontfanght de leste kus en t'oorlof voor altijd.[366]
Welaen, vermids t'God wil en ghy myn Vader mede[**367]
Sulcks wilt, soo wil ick't oock, ô! voor my niet soo wreede
Als eerelycke dood, u komste niet vertreckt,[**369]
Ick sie den Hemel op, God my syne hand uytstreckt.[370]
t'Sa laet ons t'hemwaerts spoen, en manlick onverslagen,[**371]

[**][Randschrift:] *Hy is machtigh sijn belofte te volstrecken, hy is wijs en over-sulcks sal hy de middelen konnen vinden waer door hy de waerheyt van sijn beloften sal vast maken*. **[**I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. *355 Hy is.... te volstrecken:* hij heeft 't in z'n macht z'n belofte te volbrengen; *over-sulcks:* daarom; - naast vs. 359 *vast maken:* bevestigen (door de uitkomst);**]**

[**][Randschrift:] *Isaac stemt met Abraham inde wille Gods*. **[**naast vs. 367 *stemt:* stemt in (met Gods wil)**]**.

[**][Randschrift:] *Treffelijck geloove van dese twee dienstknechten des Heeren*.

[**][Randschrift:] *Vermeerderinghe van Isacx geloove.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 349, de oude uitgave heeft achter *hoe* 'n komma. - vs. 352, de oude uitgave heeft achter *senden* 'n punt.

347 *vreesdy:* vreest gij.

348 *myn vermaeck:* mijn vreugd (evenals in de vorige regel, 'n aanspreking tot Izaak); *bevelet:* beveelt 't, (*bevelet* = bevelet 't).

349 't Betrachten, nakomen van Gods bevel is onze plicht *(ampt); onse ampt:* spreek uit: onz' ambt (*onse* zie blz. 485 aant. op vs. 206).

356 *spyt:* ondanks (*spyt* als voorzetsel ook zonder *te(n); een wesen gheven:* bezielen, 'n leven geven.

361 *soete:* lief.

362 *soeticheyd:* beminnelikheid.

364 *verpranghen:* samendrukken, beknellen.

366 *t'oorlof:* 't afscheid.

367 Hier antwoordt Izaak.

369 *eerelycke:* eervolle.

370 *op:* open; *syne hand:* spreek uit: *zijn 'and*.

371 *t'Sa:* welaan.

*
Een overgaende onweer, en swaer tempeest verdraghen;
Wat vreesdy desen slagh, hoe Vader swichty nu?**[373]
Och weent noch schreyt niet meer, *Isac* is niet meer u,[374]
Hy was Gods eygendom, voor d'aenvangh van sijn leven,
Toelatende u t' besit alleenlick is ghegheven.[376]
Wat aersseldy te rugh op't kroonen van een stuck,[377]
Soo loflijck, soo beroemt, dat mynen neck het iuck,
Daer God my meed belast afschud' met t'uwe t'same,**
En ick sijn woord alsoo vrymoedich ghehoorsame?
Waer wil ick hem ontvlien? den Hemel is syn stoel,[381]
D'aerd syner voeten banck, en d'onverlichte poel[382]
Daer de rampsalighe in voor s'Duyvels wreedheyt swichten,[383]
Ist doel waer in hy spilt van synen toorn de schichten.[384]
Mijn heyl, myn hooghste goed alleen ick uyt hem schepp',
Syn Altaer is alleen de vrijheyd welck ick heb.
Helaes! u weenen stilt, dees' zo'on gheen tranen willen[387]
Soo seer als menschen bloed om haren dorst te stillen;
t'Slacht-offer en de geen die 't vuyr sal steken aen,
Door noodwangh syn ghedruckt sich eens hier van t'ontslaen:[390]
Laet ons betoonen dat wy leerden onse zeden,
Ghy in des hooghstens Schole, ick in d'uwe, en dat heden[392]
Syn Woord dat alles schiep, dat alles stiert en ment
Des Heyl'gen saecke uytvoert, den qua'en plaeght met ellend:[394]
Die meer syn zaed bemint als God, verdient alrede[395]
In 't huys der kindren Gods te missen syne stede:[396]

**[Randschrift:] *Beschryvinghe van het ware gelove, en van de schoone vruchten desselfs in het herte der wtverkoorne haer Godt onderworpende, ende hem meer lievende als haer selven*.

**[Randschrift:] *Schuldighe plicht der kind'ren Gods*. [In 't Randschrift: naast vs. 379 *Schuldighe:* verschuldigde.]

* TEKSTKRITIEK: vs. 395 *als God*, de oude uitgave hier geen komma en wel achter *alrede*.

373 *swichty:* zwicht ge, trekt ge terug.
374 *Isac is niet meer u:* Izaak behoort niet meer aan u.
376 *Toelatende:* door Gods toelating, door Gods gunst (*toelatende:* op toelatende wijze).
377 *Wat aersseldy te rugh:* wat (aarzelt ge) deinst ge terug; *te rugh* is 'n versterking: *aerselen* betekende zelf al *terugdeinzen*.
381 *stoel:* troonzetel.
382 *d'onverlichte poel:* de donkere poel, de hel.
383 *Daer.... in:* waarin.
384 *spilt:* in grote hoeveelheid afschiet.
387 *zo'on:* zoden (waaruit hier de offertafel bestond).
390 zijn door 'n dwingende noodzakelikheid, gedwongen zich eens hiervan te ontlasten; wij moeten noodgedwongen dit nu eenmaal doen.
392 *des hooghstens:* van de Allerhoogste.
394 de zaak van de (heilige) Godvrezende doet; dus: de heilige helpt, maar de zondaar met onheil straft.
395 Hij die z'n kind (*syn zaed*) meer liefheeft als God.
396 *stede:* plaats, verblijf.

*
En die Gods Acker-veld wil bouwen, is verplicht
Hem nimmermeer te bien een weygrigh aenghesicht.[398]
De Vader dus versterckt, verfrischt syn treurigh wesen,[**399]
En roept ô *Abraham!* schept moed en wilt niet vreesen,[400]
De Wereld, Adam, t'vleesch syn in u t'onderbracht,[401]
De Geest, t'Gheloove en God syn noch uws levens kracht.[**]
O God door uwen Geest geeft dat s'gheloofs vertrouwen,
Myn hand verselle oock dat van verre ick magh aenschouwen,
Des waren *Isacx* beeld, en dat t'slacht-offer soet,
En d'Offraer moghen syn ghewasschen in syn bloed.
Noch naulijckx eyndight hy oft om den slagh te gheven,[**]
Heeft hy met macht alree den Sabel opgheheven,
Oft s'alderhooghstens stem komt donderende voor[**409]
Dit schouw-spel, en verlet syn Gheest, syn hand en oor:[410]
Abraham t'is ghenoegh, houd *Abraham* laet blyven,[**411]
Herscheyd herscheyd u stael, k'wil niet uws soons ontlyven,[412]
'Khebbe een volkomen proef van u Godsvruchtigheydt,
Voor't doen neme ick de wil die daer was en bereyd.[414]
Abraham looft den Heer', t'slacht-offer vande koorde
Ontslaet hy op den velde en aen den selven oorde,[415-416]
Hy seltsaem eenen Ram met d'hoornen vind verlet,[417]
Met welckers bloed devoot hy't groenende Altaer smet.[418]
t'Gheweldighste helden stuck, dat t'edelste ghemoed[**419-vlgg.]
Der dichters oyt verdichte u daden wijcken moet,

[**][Randschrift:] *Abrahams overwinninghe, ghehert en versterckt door synen sone Isac*. [In 't Randschrift: naast vs. 400 *ghe-hert:* bemoedigd (gehart, van 'n hart voorzien);]

[**][Randschrift:] *Sijn Gebedt*.

[**][Randschrift:] *Sijn oprechte ghehoorsaemheyt*.

[**][Randschrift:] *God verklaert hem het overblyfsel van syn verborghen wille*. [naast vs. 410 *overblyfsel:* 't overige, nog niet aan A. bekende; - naast vs. 411 *wille:* opzet, bedoeling;]

[**][Randschrift:] *Abraham looft den Heere, en offert hem een wonderlijc toegesonden Schaep*. [naast vs. 413 *wonderlijc:* op wonderbare manier.]

[**][Randschrift:] *Abrahams geloove steectuyt boven alle andre gaven die hem de Heylighe Gheest heeft uytghedeelt*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 409, de oude uitgave heeft achter *voor* 'n komma. - vs. 419, de oude uitgave heeft achter *ghemoed* 'n komma.

398 *nímmermeer:* nooit.

399 *De Vader:* Abraham; *verfrischt syn treurigh wesen:* herstelt z'n droevig gelaat.

400 Abraham spreekt zich zelf toe.

401 *t'onderbracht:* overwonnen (ten ondergebracht).

409 *komt.... voor:* voorkomt.

410 *schouw-spel:* toneel (van Izaak's slachtoffering); *verlet*: weerhoudt.

411 *houd:* hou op (ons *halt*).

412 *Herscheyd:* steek terug in de schede; (*herscheyden* van *scheide:* schede); *ontlyven:* 't doden, de dood (zie vs. 232).

414 *daer was:* aanwezig was.

415-416 *vande koorde ontslaet hy:* maakt ie los van 't touw (*koorde* was vroeger alleen 'n *de*-woord).

417 *seltsaem:* op 'n zeldzame, wonderlike manier.

418 *welckers:* van *welcker*, onder invloed van 't Duits ontstaan naast *welk; 't groenende Altaer:* 't altaar van groene zoden (zie vs. 387).

419-vlgg. De dichter spreekt Abraham toe.

*
En dese Wet die d'hand uws afkomsts voor sal schryven,
Sal nauwe een slecht verhael syn van u stout bedryven.
Een ander roem die't lust u overwinnende hand,[421-423]
V onghedempt gemoed, u goedheyd u verstand,
En u rechtvaerdigheyt die d'onbesnedene eeren,[425]
Myn swacke scheepken schroomt op die Zee te laveren:
Myn dicht sal u *geloof* niet in't gheheel verbre'en,[427]
Maer d'honderderley vrucht by haer gheteelt versche'en;[428]
Ick wil geene and're stof dese hebbe ick uytghesondert,
Noch eer als melden ick't wil aensien als verwondert.[430]
Slaet Heydenen de bla'en op van u Boecken vry,[**]
Verhaelt in't langhe en't breede u kinder-moordery,
Op d'Altaers van u Go'on, haelt op u schrijf pampieren,
V Tempelen doorloopt en mids door d'offervyeren,[434]
Die uyt vermaerdheys lust u Vadren blaecken de'en,
Onmoogh'lijck ist dat ghy my wysen mooght sulck een
Beeld van Godsvruchticheyd, daer't luck soo stryd ten toone;[437]
Daer Vader en daer Soon, min Vader blyckt en Sone:[**438]
Daer d' yver van een mensche en Gods medoogentheyd,

[**][Randschrift:] *De wreede menschverdichte Godsdienstigheyt der Heydenen, dewelcke hare kinderen den Duyvel geoffert hebben, en behoort nimmermeer met Abrahams vergeleken te worden*. **[**I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. 432 *menschverdichte Godsdienstigheyt:* door mensen verzonnen godsdienst; - naast vs. 435 *en behoort nimmermeer....:* kan nooit met die van Abraham....;**]**

[**][Randschrift:] *Onderscheyt tusschen der ongelooviger ende Abrahams offerhande*. **[**naast vs. 438 *der ongelooviger:* van de ongeloovigen (heidenen); *der ongelooviger:* ouwe middeleeuwse verbuiging, zie bijv. *Gulden Winckel*, blz. 397 vs. 16; *Pascha*, blz. 225 vs. 1191.**]**

* TEKSTKRITIEK: vs. 433, de oude uitgave heeft achter *Go'on* geen komma.

421-423 En deze geschiedenis (*Wet*) die de hand van uw nakomeling Mozes (*uws afkomsts*) als 'n voorbeeld van gehoorzaamheid zal optekenen, zal nauweliks (*nauwe*) 'n zwakke (*slecht*) weergave zijn van uw kloekmoedige daad; *Wet*: de (oude) wet, 't oude testament, waarvan dit gedeelte door Mozes beschreven is; *voor schryven:* schrijven, optekenen als 'n voorbeeld.

425 *die d'onbesnedene....:* die zelfs de heidenen eren.

427 *niet in't gheheel:* niet in z'n volheid; *verbre'en:* verbreden, verbreiden.

428 Maar de honderdvoudige vruchten van verschillende aard door uw geloof voortgebracht; *haer:* van 't geloof gezegd door de verzinnebeelding van 't geloof in de gedaante van 'n vrouw; *versche'en:* verscheden, verscheiden.

430 Nog liever dan er van te spreken wil ik 't in bewondering aanschouwen.

434 *mids door:* midden door.

437 *daer't luck soo stryd ten toone:* waar de wisselende toestanden zo openlik met elkaar strijden; *'t luck:* de wisselende omstandigheden (*luk, geluk* in onzijdige betekenis); *ten toone:* openlik, duidelik.

438 *min....:* minder Vader en Zoon blijken, dan dienaars van God.

D'een d'ander om den krans in vrundschaps plicht ontseyt.[440]
D'eene offert zyn gheslacht uyt nood en dwangh den Goden,[441]

440 D'een met de d'ander strijdt om de hoogste krans van de liefde; *ontseyt:* van *ontseggen:* bestrijden (zie vs. 453) uit: *ten strijde ontseggen*.
441 *D'eene:* n.l. bij de heidenen.

*

Een ander om met syn onnoosel kind te dooden[442]
T'ontsterflycken syn naem, een ander voor de schrick[443]
Van't dreygende ongheval, een ander dat hy schick
Nae't oude exemplaer van s'Lands ghewoont syn zeden,[445]
Die ons t' ghesight verblind, die wreedelyck de reden[446]
Wt haren setel stoot, en die gheveynst verveelt[447]
Dat sondigende men s'deughds personagie speelt.[448]
Maer syns selfs over-Heer wil *Abram* te dier stonde,[449]
Op't eensaem steyl gheberght begaen een vlecke en sonde,[450]
Afgryslijck voor d' Hebreen, en noch ter selver tijd[451]
Als dHemel gaef-rijck hem heeft mild ghebenedijd:
Ontseght natuer ten strijde en yvrigh op de beenen,[**453]
Verdoende synen Soon, bekrijght sich selfs met eenen.[454]
Mijn kunst-Goddin, die niet u Dichters t'voorhooft fier,[455]
Op den Parnas' omvlecht met broosen Lauwerier,
Maer op't doorluchtigh blauw van s'Hemels solderinghen,[457]
V pruyck met groene bla'en gaet kranssen en omringhen,
Zeght wat gheheymenis [want 'tis u naeckt en bloot][**459]
Verschuylt dese Heyl'ghe schorsse. ô! Duyvel, sonde en Dood[460]
Ontsteldy niet van ancxst van spijt te rugghe vliende?
Hier uwen ondergangh naeckt afgheschildert siende?

[**][Randschrift:] *Vrucht van onse verdorvenheyt*.

[**][Randschrift:] *De offerhande van Isac is gheweest een schaduwe van het ware on bevlecte Lam, te weten Christus Iesus*. [In 't Randschrift: naast vs. 460 *schaduwe:* voorafbeelding.]

* TEKSTKRITIEK: vs. 450, de oude uitgave heeft achter *sonde* 'n punt. - vs. 460, in de oude uitgave staat achter *schorsse* geen punt.

442 *met te dooden:* door te doden.
443 *T'ontsterflycken:* onsterfelik te maken.
445 *Nae't oude exemplaer van s'Lands ghewoont:* naar 't oude voorbeeld van 's lands gewoonte.
446 *de reden:* de rede, 't menselik verstand (*reden* en *rede:* beide in dezelfde betekenissen).
447 *gheveynst verveelt:* op valse geveinsde manier verbreidt, rondzegt (*vervelen:* vermenigvuldigen).
448 *personagie speelt:* de rol speelt; *personagie:* spreek uit: *personaadzje* (zie blz. 441 vs. 309).
449 *syns selfs over-Heer:* meester over zich zelf, met volkomen vrije wil, niet omdat 't zo de gewoonte is, enz.
450 *een vlecke en sonde:* wat op zich zelf (zonder Gods bevel) 'n zonde en misdaad zou zijn.
451 *en noch:* en dat nog wel; *ter selver:* op dezelfde (zie vs. 280).
453 *Ontseght natuer ten strijde:* daagt de menselike natuur ten strijd uit, strijdt tegen de menselike natuur; *yvrigh op de beenen:* ijverig op de been, in de weer; vol ijver (voor Gods eer).
454 *Verdoende:* dodende, door te doden.
455 *Mijn kunst-Goddin:* mijn muse (geen heidense muse van de mythologiese Parnas wil Du Bartas).
457 *doorluchtigh:* doorschijnend; *s'Hemels solderinghen:* s'hemels open zalen (*solderinge*, zoals in 't middeleeuws: wijd open terras).
459 *'tis u naeckt en bloot:* 't ligt helemaal open voor u.
460 *Verschuylt:* verbergt.

Dat met ghespannen boogh, Godt op u mickt ghewis,[**]
Dat *Isac* t'recht Patroon uws overwinners is.[464]
Beyds sijn sy wel bemind haers Vaders eengheboren,[465]
Beyde Heyl'ghe stichters van twee volck'ren uytverkoren:[466]
Van Heyl'ghe Vaders beyds sy trossen beyde haer hout,[467]
Onnoosel, stemmeloos, ootmoedigh en niet stout,[468]
Gheknevelt sijnse beyde, en beyde sijnse onschuldigh,
Van hare Vad'ren beyds, ter dood gheschickt gheduldich,[470]
Op Sions Heyl'ghen bergh, die hoogh en heerelijck,
Ons als een ladder streckt nae't eeuwigh Hemel-rijck:
Ons t'Paradijs ontsluyt daer Adam wt most vluchten,
En voortbrenght s'levens Boom met sijn heyl-rijcke vruchten.
T'is waer dat Christus sterft en *Isac* overschiet,[475]
Vermits sijn sterflijckheyd tot ons verlossingh niet[476]
Ghenoechsaem was voor Gode, ons misdaed veel te snoode,
Was een vele eed'ler bloed en eeuwigh zaed van noode.[478]

[**][Randschrift:] *Verghelijckinghe ende overeenstemminghe, tusschen Christum ende Isac, tusschen de waerheyt ende de schaduwe. Onderscheyt tusschen d'een en d'anders offerhande*. **[**I n ' t R a n d s c h r i f t : naast vs. 467 *d'een en d'anders:* van d'een en d'andere (*d'een en d'anders* als één woord genomen, waardoor de *s* alleen bij ander).**]**

Tot den Dichter der stichtelijcker Rijm-konst.[*]

Dichter laet de kryters snatren,
Ghy doet onse tanden watren
Nae dijn Heyl'ghe rijmery.
So moetmen *Poëtiseren*,
Goddelijcken *Bartaseren,*
Schouwen alle Sotterny.[6]
Als de Const met suyvre handen
Bloeyen magh in onse Landen,
Wort sy door dien *Geest* geloont,
Die den Dichter der Hebreuwen
Galmen doet van euw tot euwen,
En hem ewigh Koningh kroont.
Deus Providebit.[*]

464 *t'recht Patroon uws overwinners is:* de zuivere voorafbeelding van uw overwinnaar is; Izaak's vrijwilllig offer is de voorafbeelding van Kristus' offer, waardoor zonde, dood en duivel overwonnen worden.
465 *Beyds:* beiden (*beyds:* met *s* dikwels in 't 17d'eeuws; zie ook *Gulden Winckel* blz. 301 vs. 3).
466 *Beyde Heyl'ghe:* spreek uit: *beid'eil'ge*.
467 *trossen:* torsen (*trossen* 't zelfde als *torsen;* beide vormen van ouds).
468 *Onnoosel, stemmeloos:* onschuldig en zonder klagen (*stemmeloos:* zonder stem, geluid te geven).
470 *gheschickt:* bestemd (van *schikken:* bestemmen).
475 *overschiet:* in 't leven blijft.
476 *ons verlossingh: ons* zie blz. 457 vs. 268.
478 *eeuwigh zaed:* 'n eeuwige Zoon, 'n goddelike Zoon (*zaed:* zoon, zie vs. 395).
* TOT DEN DICHTER DER STICHTELIJCKER RIJM-KONST:
Dit rijmpje is niet van Vondel, maar waarschijnlik van de uitgever.
6 *Schouwen:* schuwen (*schouwen*, in Holl. en Brabantse streektalen).
* *Deus providebit:* God zal er in voorzien; deze spreuk wijst door de beginletters D en P op *Dirck Pietersz.*

Vorsteliicke Warande der dieren[aant. aant. aant.*]

Waer in de Zeden-rijcke Philosophie, Poëtisch, Morael, en Historiael, vermakelijck en treffelijck wort voorghestelt:

Met Exemplen uyt de oude Historien, in Prose; ende Vytleggingen, in Rijm verclaert:
Oock met aerdige Afbeeldingen geciert, ende constich in coper gesneden, door MARCVS GERARDS, Schilder.
Alles tot sonderlinghen dienst ende nutticheyt voor alle staten van menschen uytghegeven.
AMSTELREDAM,
Bij DIRCK PIETERSZ. boeckvercooper op't Water, in de Witte Persse, recht over de Koren-merct. Anno 1617.

* *Vorsteliicke:* heerlike; zie de 'inleydinghe' hierachter, blz. 506 vs. 3; (niet met *ij* geschreven, omdat deze als hoofdletter zonder staart werd gedrukt).
Warande der dieren: lusthof met allerhande dieren; zie 'inleydinghe', blz. 506 vs. 2, 3.
Zeden-rijcke Philosophie: levenswijsheid die de zeden verheft (verrijkt).
Poëtisch, Morael, en Historiael.....: op dichterlike manier, met zedelessen, en toepasselike voorbeelden uit de geschiedenis.
treffelijck: voortreffelik.
aerdige: kunstige.
sonderlinghen: biezondere.
Amstelredam: letterlik: Dam van de Amstelaren, deze vorm is samengesmolten tot Amsterdam.

Dirck Pietersz. wordt *Pers* genoemd naar 'de Witte Persse'; *op't Water* zie blz. 265.

VORSTELIICKE

WARANDE DER DIEREN

Waer in

de Zeden-rijcke Philoſophie, Poëtiſch, Moraeſ, en Hiſtoriael, vermakelijck en treffelijck wort voorgheſtelt:

Met Exemplen uyt de oude Hiſtorien, in Proſe, ende Vytleggingen, in Rijm verclaert:

Oock met aerdige Afbeeldingen geciert, ende conſtich in coper geſneden, door MARCVS GERARDS, Schilder.

Alles tot ſonderlinghen dienſt ende nuttieheyt voor alle ſtaten van menſchen uytghegeven.

AMSTELREDAM,

Bij DIRCK PIETERSZ. boeckvercooper op't Water, in de Witte Perſſe, recht over de Koren-merct. Anno 1617.

AFGEDRUKT VOLGENS DE TEKST EN NAAR DE PRENTEN VAN DE EERSTE UITGAVE, WAARVAN HIERVOOR 'T TIETELBLAD OP WARE GROOTTE IS AFGEBEELD (*BIBLIOGRAPHIE VAN VONDELS WERKEN, NR.* 85).
Marcus Gheeraerts had 107 platen in koper gesneden en die op zijn kosten uitgegeven onder de tietel DE VVARACHTIGHE FABVLEN DER DIEREN in 1567 bij de drukker Pieter de Clerck *in Brugge*.

De gerijmde bijschriften waren van Edewaerd De Dene *van Brugge. Deze afbeeldingen worden door* Carel van Mander *zeer geprezen* (*zie blz. 501*).

Dezelfde kopere platen, 'n beetje opgesneden, met 18 nieuwe ertussen en 'n nieuwe plaat voor 't tietelblad, zijn opnieuw afgedrukt in ESBATEMENT MORAL, DES ANIMAUX. A Anvers chez Philippe Galle, *van 1578. De Franse bijschriften zijn alle sonnetten of klinkdichten van meer dan een onbekende schrijver. De nieuwe platen zijn waarschijnlik van de uitgever Philippe Galle, die etser was*.

Al de 125 kopere platen van 't Franse fabelboek heeft Dirck Pietersz. *opnieuw geprent in de WARANDE. De afbeelding op 't tietelblad is maar gedeeltelik overgenomen van E S B A T E M E N T, n.l. 't bovendeel van 't middenstuk. De nieuwe prenten uit ESBATEMENT, die niet van Gheeraerts zijn, vinden we in WARANDE onder de volgende nrs. 1, 2, 3, 11, 14, 18, 19, 21, 22, 24, 47, 50, 52, 54, 98, 101, 110 en 114. De volgorde van de prenten is in ieder van de drie bundels verschillend*.

Evenals voor DEN GULDEN WINCKÉL heeft Dirck Pietersz. ook voor de WARANDE Vondel de gerijmde bijschriften laten maken. Vondel volgt in die bijschriften de tekst van de Franse sonnetten, en heeft ze min of meer vrij bewerkt.

De onderschriften 'in prose' in 'n veel ouder Nederlands geschreven, zijn niet van Vondel, maar ontleend aan andere fabelboeken (*mogelik aan 'n Duits THEATRUM ANIMALIUM van 1608*), *waarschijnlik door Dirck Pietersz., die blijkbaar ook de V o o r - r e d e n geschreven heeft*.

Er zijn van Gheeraerts z'n prenten ook kopieën andersom in hout-snee uitgegeven met dezelfde Franse bijschriften als de ESBATEMENT, en met Duitse bijschriften of liever achterschriften.

Carel van Mander[*]
in zijn Schilder-boeck.

[1] *Daer is oock tot vercieringhe onser Schilder-konst gheweest te* Brugge,[1]
[2] *eenen getal-weerdigen onder de vermaerde, geheeten MARCVS GERARTS,*[2]
[3] *dat een goet Meester is gheweest, die binnen* Brugge *ende elders verscheyden*
[4] *wercken dede, wesende Universael, of in alles wel ervaren, 'tzij Beelden,*[4]
[5] *Lantschappen, Metselerijen, Ordonnantien, Teyckenen, Etsen, Verlichterij,*[5]
[6] *en alles wat de Konst magh omhelsen. In Landschappen was hij seer aerdigh,*[6]
[7] *&c. Hij heeft oock geteyckent ende ge-etst het Boeck van de* Fabulen der[7]
[8] Dieren, *dat een fraey dinghen, ende seer wel ghehandelt is, &c*.[8]

[9] *'Tloff deses Konstenaers wort van alle verstandighe Meesters seer heerlijck*[9-11]
[10] *gheacht, ende als een Sonne onder de Lieffhebhers ghehouden, oock haere*[10]
[11] *discipulen op't hooghste nae te volghen, aenghepresen*.

* *Carel van Mander* (1548-1606) geboren te Meulebeke in Vlaanderen, gestorven te Amsterdam. Hij was schilder van beroep, en beoefende de dichtkunst als rederijker. Als doopsgezinde wijkt hij in 1583 uit Vlaanderen naar Haarlem, waar ie bijna z'n hele verdere leven gewerkt heeft. Hij is wel 't meest bekend om z'n 'Schilder-boeck' (1604) waaruit de hierboven staande karakteristiek van Marcus Gheeraerts is aangehaald.

1 *vercieringhe:* sieraad.

2 *getal-weerdigen:* waardig tot 't getal, tot de rang gerekend te worden.

4 *Beelden:* afbeeldingen van personen, figuren, portretten.

5 *Metselerijen:* (gebouwen) versiering van gebouwen; *Ordonnantien:* schikkingen (hij muntte dus uit in de schikking, de zuivere verhoudingen in de samenstelling van z'n schilderingen); *Verlichterij:* verluchten van boeken, miniaturen;(*verluchten* is 'n al middeleeuwse vertaling van 't Latijnse *illuminare*, de vorm *verlichten* is 'n nieuwere vertaling).

6 *aerdigh:* kunstig.

7 *&c.:* etc. enz. Vondel zet dat hier en evenzo 'n paar regels verder, omdat ie uit de oorspronkelike tekst wat heeft weggelaten (of de uitgever).

8 *dinghen:* ding, werk; *dinghen* is 'n in Zuid-Nederland nog gebruikelike bijvorm van *ding; ghehandelt:* behandeld, bewerkt.

9-11 Deze drie regels zijn niet uit 't Schilder-boeck van Van Mander.

9 *'Tloff:* tot in de 17e eeuw ook 'n *het*-woord; (zo gebruiken wij 't nu enkel nog in de betekenis van: kerkelike dienst in de namiddag).

10 *als een Sonne:* hij wordt als 'n zon; *oock haere discipulen:* en ook hun leerlingen aangeprezen, om zo hoog, zo veel mogelik na te volgen.

Voor-reden aenden Konstlievenden Leser, aengaende *de stichtighe vermakelickheyd ende nutticheyd der Fabulen*.

[1] De treffelijckheyt ende nutticheyt der Fabulen (Verstandige Leser) is[1]
[2] soo groot, dat die selve met geene woorden kan uytgedruckt noch be-[2]
[3] schreven worden: t'welck alsins door hem selven klaer is: want onder die[3]
[4] selve leyt die wijsheyd, als onder een schorsse, verborghen. Waerover[4]
[5] oock de Oude geoordeelt hebben, dat niemant die selve te recht konde
[6] verstaen; 'ten waere hij met een doorluchtigh verstandt van Godt was[6]
[7] begaeft. Want *Plato*, die onder den Heydenen de Godlijcke ghenaemt
[8] wordt, oordeelde datmen vande eerlijcke Fabulen behoorde te beginnen:[8]
[9] *Dat oock de Voedsters de teere en buyghsame verstanden met soodanighe*
[10] *lieflijckheyt meer behoorden te koesteren ende op te queecken, als zij haere*[10]
[11] *lichamen ghewoon zijn te cieren en op te proncken*. Wie isset niet bekent
[12] dat alle gheheimnissen der Ouden hier onder hebben ghescholen? want[12]
[13] zij gaven daer mede de domme werelt te verstaen, datter most eenighe
[14] Godts-dienst zijn, om alsoo de herten aff te schricken van de ondeugden,
[15] en ten wedersijden een spoore of prickel te geven de deughden te om-[15]
[16] helsen. *Dionys. Halicarnass*. heeft seer klaerlijck der Fabulen nootwen-[16]

1 *treffelijckheyt:* voortreffelikheid; *Fabulen:* deze vorm in nieuwe aansluiting aan 't Latijnse *fábula*.
2 *die selve:* deze.
3 *door hem selven:* uit zich zelf, van zelf.
4 *Waerover....:* en daarom hebben....
6 *doorluchtigh:* schitterend, uitstekend (*doorluchtigh:* doorlichtend, zie *verluchten*, aant. op regel 5 blz. 501).
8 *datmen vande eerlijcke Fabulen...:* dat men met (*van*) de voortreffelike fabelen behoorde te beginnen.
10 *haere lichamen:* hun lichamen (nl. van hun voedsterlingen).
12 *gheheimnissen:* geheimen, diepere godsdienstige waarheden.
15 *ten wedersijden:* van de andere kant.
16 *Dionys. Halicarnass.:* Dionysius Halicarnassensis (van Halicarnassus in Klein-Azië) was 'n Grieks redenaar en geschiedschrijver die van 30 v. Kr.-10 n. Kr. in Rome leraar was in de welsprekendheid. Hij schreef o.a. de geschiedenis van Rome, van z'n ontstaan tot de eerste Puniese oorlog.

*

[17] dicheyt te kennen ghegeven, als hy seyt: *Wie isser die niet en soude meenen*,
[18] *dat der Griecken fabulen den menschen hooghnodigh zijn? eenighe zijnder die*
[19] *de wercken der nature onder seeckere verbloemde redenen voorstellen, andere*[19]
[20] *die der menschen Droefheden en Ellendicheden boven maten vertroosten,*
[21] *andere drijven van haer wegh vreese en allerley verstooringhen des ghemoets*,
[22] *en verjaghen de oneerlijcke ghedachten; jae een ijgelijck is tot haere besondere*[22]
[23] *nutticheyt ghevonden*. 'Tis oock seecker dat de fabulen den menschen
[24] aenbrenghen een vaste overlegginghe tot scherpsinnicheyt en opmerc-[24]
[25] kinghe des verstandts, want soo haest en wort de fabel niet voorghestelt,
[26] off 'tkloecke vernuft lett terstont op't ooghmerck desselver. soo dat int[26]
[27] voorstellen en begrijpen een sonderlinghe aerdicheydt geleghen is.[27]

[28] Daer en is bij nae geene saecke die yemant mocht overkomen, of men[28]
[29] vindt daerinne stoffe, 'tzij ter leeringe of ter waerschouwinghe voorge-[29]
[30] stelt: jae met sodanige vermaecklijckheyt, dat veele gheoordeelt hebben,
[31] de vindingh der selve te wesen een lieflijcke en verheughlijcke confiture[31-32]
[32] van't menschen leven, en geen kleyne vertroostinghe onser swaricheden,
[33] waer toe die oock (sonder twijfel) van den Ouden zijn bedacht en ghe-[33]
[34] vonden. De edele en treffelijcke verstanden scheppen hier uyt een groote
[35] nutticheyt en scherpsinnicheydt: maer den geenen, die slechs bij haer[35]
[36] neuse heen sien, schijnen dese dingen belachelijck, jae connen niet God-[36]
[37] lijx daer uyt mercken en verstaen; gelijck d'onverstandige, die alleen op[37]
[38] de schorsse, en niet op de deughd en vruchten des booms letten. dese
[39] zijn den kinderen ghelijck, die bij den viere een deel Poëtische kluchten[39]
[40] vertellen, en letten niet eenmael op de heylighe en overtrefflijcke nutti-[40]
[41] cheydt die daeronder verborghen is.

[42] D'Oudheyd deser fabulen is soodanigh, dat den tijd daer van schijnt

* TEKSTKRITIEK: regel 20 *der menschen*, de oude uitgave heeft *den menschen*.
19 *verbloemde redenen:* zinnebeeldende woorden, niet rechtstreeks maar in zinnebeelden.
22 *oneerlijcke:* oneerzame, onbetamelike; *haere:* hun; *ijgelijck:* waarschijnlike uitspraak met *ij;* die uitspraak bestond zeker in dergelijke woorden, zo bijv. *ijder*, ook bij Vondel; maar in Amsterdam was *ij* nog teken voor *ie*-klank (zie *Pascha*, vs. 1127 blz. 222).
24 *een vaste overlegginghe tot...:* 'n voortdurende overdenking, waardoor 't verstand gescherpt en opmerkzaam wordt; *opmerckinghe:* opmerkzaamheid.
26 *kloecke vernuft:* wijze, nadenkende verstand; *desselver:* hiervan (2e n.v. van *'tselver*).
27 *een sonderlinghe aerdicheydt:* 'n biezondere behagelikheid, aantrekkelikheid.
28 *mocht:* zou kunnen.
29 *waerschouwinghe:* waarschuwing (Brabantse en Hollandse *ouw* voor *uw*).
31-32 *confiture van 't menschen leven:* verzoeting, veraangenaming van 't menselik leven.
33 *van den Ouden:* door de ouden.
35 *scherpsinnicheydt:* geest, vernuft; *bij:* langs.
36 *niet:* niets.
37 *mercken:* opmerken.
39 *bij den viere:* bij 't vuur; (*viere*, ouwe derde naamval; *vier* met Vlaamse *ie*).
40 *overtrefflijcke:* voortreffelik, alles overtreffende.

haer register verlooren te hebben. zij worden gemeenlijck *AEsopo* toe-[43]
gheschreven (hoe wel die oock bij veele andere geleerde Mannen verdicht[44]
zijn) om dat zijne harssenen veerdiger ende bequamer waeren, waerover[45]
hy ooc, als den konstichsten Meester daer van alleene den naem heeft
bekomen.

De H. Schriftuere wort van haere Godtlijcke Heylicheyt niet ont-
luystert, als wij menschlijcker wijse dese Fabulen, naer 'tsegghen der
Ouden, verheffen: doch elcx moetmen in haeren sin aenmercken: met een[50]
ander geest is dese, met een ander geest is d'ander beschreven. De H.
Schriftuere voert ons met verscheyden exemplen en aenwijsinghen, soo[52-53]
totte Dieren, Vogelen, &c. als tot verbloemde ende allegorische manieren[53-54]
van spreken, die niet als met eenen verlichten geest connen verstaen en
begrepen worden, waerin den H. Geest selve schijnt een vermaken ge-[55]
nomen te hebben. Soo datmen dese (soo veel een zeedelijck, burgerlijck
en eerlijck leven belanght) niet behoort te verachten en onteeren.[57]

Versoecken daerom, dat niemandt onsen vlijdt beschuldige, om dat wij[58]
dese Heydensche Fabulen uyt het boeck der vergetenheyt wederom voor
den dagh brenghen, als zijnde ghenoechsaem van andere ghedicht en
beschreven, maar letten insonderheyt op de geest-rijcke hant deses konst-
rijcken *Schilders*, die soo aerdigh en levendich het wesen der dingen[62]
heeft naeghebootst, dat de nature selve schijnt ontluystert te zijn. Waer-
over hy oock eenen onsterflijcken loff bij alle konst-beminders ver-
kreghen, en met den lauren-croon, nae zijne waerdigheyt, ver-eert is.

Van de dichten, salt aen den verstandighen Leser staen, die selve nae[66]
zijne beleeftheyd te verschoonen ende ten besten uyt te legghen: Maer[67]

43 *haer register:* hun afkomst; 't register, de optekening van hun voorgeslacht; *AEsopo:* aan AEsopus (Lat. 3e n.v.).
44 *bij:* door.
45 *waerover:* waarom (en daarom heeft ie...; betrekkelik voorn. w. op Latijnse manier, vergelijk blz. 502, aant. op regel 4).
50 *doch elcx moetmen in haeren sin aenmercken:* maar men moet elk (van beide) in z'n eigen betekenis, in z'n eigen bedoeling beschouwen; *elcx:* eigenl. 2e nmv. van *elc*, maar ook als onderwerp en voorwerpsvorm gebruikt; *met een ander geest: ander* blijft in 't 17 d'eeuws zoals in 't Middel-Nederlands dikwels onverbogen (zie blz. 428 vs. 30).
52-53 *soo totte Dieren.... als:* zowel tot de dieren.... als.
53-54 *verbloemde ende allegorische manieren van spreken:* de zinnebeeldige manieren, in gelijkenissen enz. (*verbloemd:* allegories, zinnebeeldig, zie blz. 503 regel 19); *verlichten geest: verlichten* wordt verklaard in regel 55.
55 *een vermaken:* 'n vermaak.
57 *belanght:* betreft.
58 *Versoecken:* wij verzoeken (zoals wij nog zeggen: verzoeke, voor: ik verzoek).
62 *aerdigh:* kunstig.
66 *salt.... staen:* zal 't.... overgelaten worden, passen.
67 *beleeftheyd:* welwillendheid.

[68] van den onverstandigen kan noch *Apellis* beeld, noch *Homeri* rijmen, niet[68]
[69] onghelastert noch onghetadelt blijven. tot meerder verlichtinghe en[69-70]
[70] verlustinghe deses wercx, hebben wij op een ijder Fabel ghepast en ge-
[71] eygent een oude historie, soo uyt de Latijnsche als Griecxsche schrijvers,
[72] om met de nieuwe Historien geene ergernisse of aenstoot te geven, alsoo[72]
[73] dit tot niemandts hoon noch smaet, maer alleen tot aller waerschouwinghe
[74] en leeringhe gheschreven is.

[75] Neemt hiermede onsen arbeyd in danck, en verwacht hier nae (met
[76] des Heeren hulpe) wat anders.[76*]

68 *Apellis:* van Apelles (Lat. 2e n.v.). Apelles is 'n schilder, die in de 4e eeuw v. Kr. in Griekenland leefde. Hij wordt *het* voorbeeld in de Renaissance; *Homeri rijmen:* verzen van Homeros (Lat. 2e n.v.). Homeros, de bekende Griekse dichter van de Ilias en de Odyssee.

69-70 *onghetadelt:* onberispt ('t Duitse *tadeln:* berispen); *verlichtinghe en verlustinghe:* verklaring en veraangenaming; *ijder:* ieder, zie blz. 503 aant. op regel 22; *geeygent:* toegepast.

72 *alsoo:* daar.

76 *wat anders:* de uitgever doelt op nieuwe werken die hij zal uitgeven.

* Deze voor-reden is blijkbaar van Dirck Pietersz. evenals de proza onderschriften (zie blz. 500).
Op de rand naast de regels 8 en 16 verwijst de oude uitgave naar *lib. 2. De republic*. d.i. Plato's ‘De Staat, 2e boek’ en naar *lib. 1. Antiquitat*. d.i. Dion. v. Halicarnassus' ‘Oude geschiedenis, 1e boek’ (zie blz. 502 op regel 16).

Vermaeckelijcke Inleydinghe *Tot de* Vorstelijcke Warande der onvernuftighe Dieren.*

Tsa Mackers! 'tzeyltjen strijckt, en stieret *'tjacht* te lande,[1]
Op dat wij onzen geest gins in die groen *Waerande*,
Een vorstelijcke plaets, ververschen inde schaeuw:[3]
De Zonne steeckt te zeer, haer hette maeckt ons flaeuw.[4]
De schoot van't binnen-meyr, is spiegel-glad en effen.[5]
Het windeken dat slaept, geen baren zich verheffen.
Koomt, volght mij op het spoor, en houd dit binnen-pat.
Van nuchtren morghen-dauw zijn noch de kruyden nat.[8]
Wij naerdren meer en meer, de *lust-plaets* loopt ons teghen.[9]
Hoe aerdigh heeft Natuur beschildert dese weghen![10]
Hier ist daer't wezen most, hou sluyter open doet![11]
Hij word mijn stem ghewaer, en loopt ons te gemoet.

* In deze inleiding beschrijft Vondel 'n Warande of lusthof, 'n speeltuin zoals Amsterdam er meer dan een gekend heeft; mogelik het Oude Doolhof, dat in die tijd bestond, met zijn lanen door geschoren hagen gevormd, en die op ingewikkelde manier in elkaar liepen, met allerlei bloemperken, verzamelingen van vogels en dieren, en kunstige fonteinen en waterwerken, en andere mekaniese vertoningen. Hij verbeeldt dat 'n gezelschap over 'n binnenmeer (Diemermeer?) met 'n zeiljacht komt aangevaren, aanlegt, en langs 'n binnenpad naar de speeltuin gaat.

I n d e t i e t e l : *onvernuftighe:* redeloze (zonder verstand).

1 *Tsa:* welaan; *stieret:* stiert, stuurt, gaat (met Vlaamse *ie*).

3 *ververschen inde schaeuw:* verfrissen in de schaduw; (*schaeuw:* samengetrokken uit *schaduw*).

4 *hette:* hitte; *flaeuw:* mat.

5 *De schoot van't binnen-meyr:* 't midden van 't binnen-meer; (voor de uitspraak van *meyr* zie blz. 490 vs. 305).

8 *nuchtren:* vroege, verse.

9 *naerdren:* naderen.

10 *aerdigh:* kunstig, liefelik.

11 *hou:* eigenlik: houd, sta stil (halt), hier 'n aanroep: he, hallo; *sluyter:* hofwachter (zie vs. 13).

Hoff-wachter oorloft doch dees Heeren en Jonck-vrouwen,[13]
Dat zij de cierlijckheyd van dese plaets aenschouwen,
U moeyt vergolden werd. Koomt vrunden treed vrij aen,[15]
Ontschuylt der sonnen brand in schaduwende blaen.[16]
Dat yeder een van ons zich inbeelde inde zinnen,
Dat wy al Graven zijn, Baroenen en Gravinnen,[18]
Int nutten van haer weelde, en haer wellusticheyd,[19]
Daer menigh d'hemel om zijn wellust heeft ontseyt.[20]
Wat haghen groen van palm zijn hier soo glad geschoren?
Die doolhoofs wijs ghestreckt, gekrunckelt ons verloren[22]
Doen doolen hier en daer, zoo datmen hier int groen
Van d'eel *Cretensche maeght* wel 'tklouwen had van doen,[24]
Om volghen lancx den draed', om eyndelijck den blinden[25]
Bedriegelijcken wegh, en d'open-poort te vinden.
Wij dolen heen en weer, en worden staegs gestuyt.[27]
Wij zijn schier affgemat. hoe raecken wij hier uyt?
De *Doolhoff* schijnt met ons zijn spotternij te drijven.
Wat Geest heeft ons vervoert? 'tgheselschap moet hier blijven.[30]
Men houdet mij te goede, ick kent het is mijn schuld,[31]
Ick, ick sal d'oorsaeck zijn, soo ghij hier blijven sult.
'Tgeselschap, soo mij dunckt, vermoeyt, sou wel ghelusten[33]
Te lesschen haeren dorst en ergens wat te rusten.
Wat raed? hoe moghen wij ontsluypen sulck ghevaer?[35]
Off ergens een weerdinne hier op te speuren waer,
Zoo waer't ghewonnen spel. doch voor ons lijfs vermoeyen[37]
Ziet aende slincker zijde een schoon prieelken bloeyen:

13 *oorloft:* veroorloof, sta toe; (*oorloft:* met de korte klinker als in *oorlof*).
15 *werd:* zal worden.
16 *Ontschuylt:* schuilt weg voor.
18 *Baroenen:* baronnen (*baroen:* de ouwere vorm; *baron* opnieuw uit 't Frans).
19 *haer:* n.l. van ‘dese plaets’ (vs. 14).
20 *ontseyt:* afgewezen; waarvoor menigeen de hemel om z'n genot (dat ie nu geniet) heeft afgewezen; (*daer.... om:* waarom).
22 *Die doolhoofs wijs ghestreckt:* aangelegd op de manier (*wijs*) van 'n doolhof.
24 *Van d'eel Cretensche maeght:* van de edele Kretiese maagd: Ariadne, de dochter van Minos, die Theseus uit 't labyrint van Kreta hielp door middel van 'n kluwen (*klouwen:* met Brab. Holl. *ou*); dus: zodat men wel 't kluwen nodig had van....
25 *Om volghen:* om te volgen; *blinden:* zonder uitweg, 'n weg waarop men blind, vast loopt.
27 *staegs:* voortdurend; *staags:* staag (stadig) met toegevoegde bijwoord-*s*.
30 *vervoert:* misleid.
31 *Men houdet:* men houde 't; *ick kent:* ik erken 't
33 Hij nodigt 't vermoeide gezelschap uit wat te gaan rusten; *ghelusten:* veel trek hebben.
35 *hoe moghen wij:* hoe zullen we kunnen.
37 *voor ons lijfs vermoeyen:* voor 't vermoeien van ons lichaam (*voor:* om te herstellen).

Elck spoeye best hij mach. Tsa vrunden sit hier om![39]
U aessem wat verhaelt, ghij zijt ons wellekom.[40]
Een aengename rust ververscht den machteloosen,[41]
En 'therte door den reuck van lelien en roosen,
Daer 'troosmarijn tapijt is rondsom mee bestickt,[43]
Niet weynich word vermaeckt, verlustight en verquickt.
Maer wat *Lucretia,* van maecksel wel besneden,[45]
Verberght daer in het groen haer blancke en naeckte leden?
En dreyght haer selfs de dood? zij dreyght niet, och zij steeckt!
Zij quetst haer selven 'thert! Ziet ziet hoe't bloed uytbreeckt:
Hoe't bloed de wonde ontvloeyt, en daelt met groot verlanghen
Benedenwaerts, daer't word behendelijck gevanghen,
Door s'kunstenaers bedrijf. verschrickt niet, 'tis maer schijn,
'Ten is geen vrouwen bloed, 'tis enckel rooden wijn:
Die *Bacchus* is ghewoon te schencken voor de Vorsten,[53]
En andre die vermoeyt hier inde schaduw dorsten.
Nu vrunden drinckt eens om, ziet hier is wel te pas[55]
Op kunst-rijck goud gheschroeft een crystalijnen glas.
Avoust, en doet bescheyt, daer is nog inde tonne,[57]
Laet omgaen met de Maen, of liever met de Zonne.[58]
Gheselschap brenght eens om, en koelt vrij uwen moet:[59]
'Tis niet *Lucretias* maer enckel druyven-bloed,[60]
'Twelck 'tbeeld besloten houd, van binnen in zijn adren,
Die wonderlijck gheleyt van elders haer vergadren.[62]

39 *best hij mach:* zo goed als ie kan; *sit hier om:* kom hier in de rondte zitten.
40 *U aessem wat verhaelt:* herstelt uw ademhaling wat, komt wat tot bedaren; *verhaelen:* wij zeggen nog: *op z'n verhaal komen*.
41 *ververscht:* verfrist.
43 *'troosmarijn tapijt:* 't groen tapijt, 't grasperk; de rosmarijn is 'n altijd groene plant.
45 *Lucretia:* de vrouw van Tarquinius Collatinus, die door een van de zonen van Tarquinius Superbus koning van Rome, met geweld werd onteerd, en zich zelf doorstak voor 't oog van haar vader en haar man; dikwels: de kuise Lucretia genoemd. Vondel beschrijft hier 'n wijnfontein, zoals die in zo'n Lusthof te vinden was, hier in 't beeld van Lucretia, die zich doorsteekt.
53 *Bacchus:* de Grieks-mythologiese god van de wijn.
55 Nu, vrienden, laat de beker eens rondgaan.
57 *Avoust:* doet a vous, op u, op uw gezondheid (*avoust:* van *avouzen*); *en doet bescheyt*: en geeft antwoord (op m'n klinken), klink 'ns terug.
58 Laat ('t glas) rondgaan van links te beginnen (zoals de maan), of liever van rechts (zoals de zon). De tegenstelling van dat omgaan tussen zon en maan is er eigenlik niet, maar zal wel als algemene tegenstelling bedoeld zijn: zon en maan, dag en nacht, enz.
59 *brenght eens om:* laat rondgaan, laat 't glas, de beker (waaruit gezamelik gedronken werd) eens van hand tot hand gaan; *uwen moet:* uw gemoed, uw hart; uw dorst.
60 *Lucretias* bloed.
62 *haer vergadren:* zich verzamelen, bijeenkomen.

Zoo niemant meerder lust, soo nemen wij verloff.[63]
Vaert wel *Lucretia:* zoo yemant wat te groff
Of te tyrannighlijck u 'tbloed heeft afghezoghen,
Denckt dat versmachten dorst tot sulcx hem heeft bewoghen.[66]
'Tis langh ghenoech ghedwaelt, wy laten den *Labrint*:[67]
Die hier ervaren is wel flucx een uytkomst vind.[68]
De *bloemhoff* light nu 'tnaest, wiens bedden zijn als schulpen
Heel uytheemsch van begrijp, daer menichte van tulpen[70]
Als in slaghorden staen, en steken haren kop
Veelverwigh nae de locht en nae de sterren op.[71-72]
Mij lust niet al de rest der *bloemen* te verhalen,[73]
Daer *Flora* prachtigh schijnt op't cierlijcxst mee te pralen:[74]
Als *Zephyr* haer omhelst, als zijn gezochtste bruyt,
En violetten blaest met Zijnen adem uyt,[76]
Zoo dickmael hij haer kust in dalen en prieelen,
Wanneer zij onderlingh malcandren 'therte ontstelen.
Hier heeft zijn zetel-stoel ghebouwt de blijde *Mey*
Van thijm, van roosmarijn, en bloemen veelderley.
Wat menghsels gloeyen hier? daer dhommelende bijen[81]
Om zoeten honighzeem haer wellust komen vrijen.[81-82]
Maar laet ons om wat nieus te droomen zijn bereyt,
Vermits 'tvermaeck ghevoed word door verscheydenheyd.[84]
Tsa opwaerts met mij stijght, op desen *lagen toren*
Die uyt een *eyckenboom* is wonderlijck gheboren,
En seven transsen draeght, een eere deser stee:[87]

63 *meerder:* meer; *verloff:* afscheid.
66 *versmachten dorst:* versmachte dorst, benauwde dorst, 'n dorst om te versmachten; *versmacht* van versmachten in de aktieve betekenis: verstikken, zoals in 't middeleeuws.
67 *Labrint:* labyrint, doolhof; *'t Labyrint* was 't doolhof op Kreta (zie vs. 24).
68 *uytkomst:* uitweg.
70 *Heel uytheemsch van begrijp:* heel uitheems van inhoud; ze bevatten veel uitheemse bloemen.
71-72 *haren kop veelverwigh:* hun veelkleurig, bont kopje.
73 *te verhalen:* op te noemen.
74 *Daer... mee:* waar... mee; *prachtigh* hoort bij Flora; *Flora:* de klassiek-mythologiese godin van de bloemen; haar man was *Zephyr* (vs. 75) de god van de zoele wind, die de vruchten en bloemen in hun groei en bloei bevorderde.
76 *violetten:* viooltjes.
81 *dhommelende bijen:* de gonzende bijen; (Vondels Zuid-Nederlandse vorm voor *bij* is *bie,* zie blz. 470 vs. 154).
81-82 waar de bijen komen vrijen (met aandrang komen zoeken) om de zoete honing, hun genot; (*honighzeem* eigenlijk de vloeibare honing, die de zoetste is).
84 'n Vrije vertaling van 't *varietas delectat*.
87 *seven transsen:* zeven verdiepingen; *een eere deser stee:* 'n eer, 'n sieraad van deze plaats (de lusthof).

Van waer ghy ziet beneen ontstaen een wilde Zee[88-vlgg.]
Door't springhen van een *born*, gegroeyt uyt groene planten,[89]
Dat als een schreyend beelt versmelt aen alle kanten
In vloeyende krystal, en 'tlijckt wel aenden schijn,
Als oft de Philosooph *Heraclitus* wou zijn:[92]
Die't alles, wat beschijnt het wanckel licht der Manen,[93]
Beschreyens weerdigh acht, met uytghestorte tranen.
Ghij ziet hier weerzijds *'tstrangh* van eenen *Oceaen*[95]
Die op zijn glasen stroom voert kielen zwaer ghelaen.[96]
Walvisschen mooghdij hier en monsters zien wanschapen,[97]
Die visschen rispen uyt en stroomen, als zij gapen:[98]
Die't water dobbren doen, dat *Typhis* is verveert,[99]
En *Palinurus* selff voor't slinghren van haer steert.[100]
Neptunus ziedij thooft en natten baert opsteecken,[101]
En dreygen met zijn vorck de baren die hem smeecken.[102]
Op zijnen kinck hoorn maeckt den *Triton* heesch gheluyt,[103]
Dat al de water Goon en *Nimphen* kijcken uyt.
Maer och hij word verlust en bijster schier van sinnen,[105]
Die dees Zee-juffren siet, dees spieg'lende Meyrminnen:[106]
Die met hayrstreelen staegh bedrijven al haer pracht:[107]

88-vlgg. Wat Vondel hier beschrijft is in 'n mekanies bewegelik kunstwerk ('n ‘alléengaande spel’ zoals ze zeien).
89 *born:* bron; *born:* ouwere vorm van bron in 't Nederlands.
92 *de Philosooph Heraclitus:* Heráklitos, de duistere genaamd, was 'n Grieks wijsgeer uit Ephese (± 500 v. Kr.), die om de dwaasheden van de mensen schreide, zoals Demókritos er altijd om lachte (zie Vondels Schouwburgrijmen in 1637).
93 *het wanckel licht:* 't onstandvastig, veranderlik licht.
95 *'tstrangh:* 't strand (zie blz. 443 vs. 345).
96 *zijn glasen stroom:* z'n kristalijne, doorschijnende golven (hier: van glas gemaakt?).
97 *mooghdij:* kunt ge.
98 *rispen uyt:* uitwerpen.
99 *Typhis:* de stuurman van 't schip op de tocht der Argonauten; zie blz. 441 vs. 315 (eigenlik *Tiphys,* Latijnse spelling van Tiphus).
100 *Palinurus:* de stuurman van AEneas in Vergilius' AEneïde.
101 *Neptunus* of Poseidoon was de zeegod, die de zee doet golven of tot rust kan brengen met z'n drietand (*vorck*).
102 *smeecken:* vleien, strelen, goedgunstig trachten te stemmen.
103 *Triton:* de zoon van Neptunus, die op z'n zeeschelp, 'n soort gedraaide horen (*kinckhoorn*) blies, om de zee in beroering te brengen.
105 *verlust:* door begeerte vervoerd; *bijster van sinnen:* van z'n verstand beroofd (*bijster:* afgedwaald).
106 *Meyrminnen* of Sirenen waren buitengewoon mooie vrouwen, die door hun betoverend gezang voorbijzeilende schepen naar de rotsen lokten, en hun zo in 't verderf stortten; *spieg'lende:* zich spiegelende.
107 Die met 't gladstrijken van hun haren voortdurend al hun pracht aan den dag leggen; *bedrijven:* aan den dag leggen, laten zien.

Dees, snoert haer vlechten op: die, om haer schaduw lacht:
Dees, laet aen haer paruyck tgoud en ghesteenten blincken,[109]
En peerlen die zij raept wanneer de schepen zincken:
Die, kemt haer gouden hayr, en wast in't soute nat[111]
Haer blinckende aenghezicht en voorhooft altijd glad.
Help *Nimphen* die u ziet, wie ist, die niet souw wenschen,[113]
Dat ghij mocht zijn gheteelt van't bloed en 'tsaed der menschen.
Wie ist die niet beklaeght dat u ghestaltenis'
Is boven navel mensch, en onder navel visch?
Maer ginder, zoo mij dunckt, uyt een verburghen haven[117]
Vlieght een *Galey* in't ruym door't roeyen vande slaven;[118]
Rand een *Koopvaerder* aen, die op't verbolghen Meyr
Zijn boeve-netten spant, en kloeck zich stelt te weyr.[120]
Wacht mannen, tgeld u lijff! Matroosen houd u onder![121]
Daer gaet een roock-wolck op, gevolght van eenen donder
En blixem des gheschuts, dat eyslijck van gheluyt
Vuyr, water, aerd, en locht blaest t'zijnder kelen uyt.[124]
Het ijser plompt in't nat, nae dat het een gheschreye
Heeft schielijck opgheweckt in't midden der galleye,
Die alzins is gheverwt, met klibber, breyn en bloed:[127]
Hier rolt een menschen hooft, en ginder eenen voet,
In't midden vanden storm groeyt 'therte vande *Turcken*,[129]
Die op haer halve maen en dicken tulband snurcken,[130]
d'Hollander onversaeght, bralt met zijn Princen vlagh:[131]

109 *paruyck:* haardos; (*paruyck:* pruik, vroeger naast *perruycke*).
111 *kemt:* kamt; (*kemmen,* 't oorspronkelike woord, is vervangen door *kammen*).
113 *Help:* 'n uitroep, oorspronkelik: *God help me;* met *Nimphen* zijn hier de *Meyrminnen* bedoeld.
117 T'gezelschap staat nog altijd op de *lagen toren* (vs. 85) dat mekanies kunstwerk te bewonderen, en ziet nu plotseling 'n galei van zeerovers, zoals dat in die tijd dikwels voorkwam, 'n koopvaardijer aanranden; *verburghen:* verborgen, onzichtbaar.
118 *ruym:* zeeruim.
120 *boeve-netten:* bekledingen van dikke strengen gevlochten, die boven 't boord van 't schip werden gehangen tot beschutting tegen 't geweervuur; ook tralie-werk van hout of 'n net van zware touwen voor de opening in de verschansing (tussen 't voor-en achterstuk van 't boord) om 't enteren te verhinderen; (*boef:* hier van de zeerovers gezegd).
121 *Wacht:* op uw hoede (van *wachten:* waken); *houd u onder:* houdt u beneden, gedekt.
124 *t'zijnder kelen uyt:* uit z'n keel (*te zijner keel uit*).
127 *alzins:* aan alle kanten, overal (*alleszins:* aan elke kant, maar *al* blijft dikwels onverbogen); *klibber:* kleverigheid; *breyn:* hersens.
129 *'therte:* 't hart, de moed.
130 *snurcken:* (snorken) snoeven.
131 *bralt:* praalt; *Princen vlagh:* oranje-wit-blauw: oranje-blanje-bleu, de kleuren van Prins Willem van Oranje.

d'Hollander die noch noeyt verwonnen t'onder lagh.[132]
Eer zouw de lont in't kruyt in't midden vande baren
Met zijn en s'vijands hulck recht nae de sterren varen,[133-134134]
Eer hij zich dwinghen liet van een *Mahumetaen*,[135]
En 'tijser aen het been soo schendelijck liet slaen.[136]
Mars raest noch even dol; hoe zal dien strijd zich enden?[137]
De *Turck* het hert ontvalt, hij gaet het hooft flucx wenden[138]
Weer nae zijn roof-nest toe. hij reyst weer op een nieuw:[139]
En d'Hollansche kartouw die schenckt hem den adieu.[140]
Ghewis eens menschen oogh en kan zich niet versaden.
De geest en 'thert zijn met verwondren overladen.
Best dalen wij om laegh, en zien waer zich nu rept[143-vlgg.143]
tGhevogelt dat de locht met zijne vleuglen schept,[144]
En hooger niet en stijght alst net en wil ghedooghen,[145]
Dat haer ghevanghen houd en alzins overtoghen.[146]
Den *Arend* krom ghebeckt is *Keyser* van dit rijck,
Die *Iupijns* blixem voert, daer elck voor knielt int slijck.[148]
De *Kraen*, de blancke *Zwaen*, de roode *Kalikoenen*,[149]

132 *t'onder lagh:* ten onder lag, verslagen werd.
133-134 Zoals Reinier Claeszen, vice-admiraal van Holland, op de Portugese kust in 1606 nadat ie twee dagen tegen 'n overmachtige Spaans-Portugese vloot gevochten had.
134 *hulck:* (groot) schip.
135 *Mahumetaen* van de onjuiste verlatijnsing van Mohammed: Mahumetus.
136 *schendelijck:* tot z'n schande (schandelik).
137 *Mars:* de oorlogsgod; *zich enden:* (einden) eindigen (met *zich* heel zeldzaam; onder Duitse invloed?).
138 De Turk verliest de moed.
139 *hij reyst weer:* hij doet weer 'n laatste aanval (*reizen:* ten oorlog trekken, zoals in 't middeleeuws); *op een nieuw:* opnieuw (*op een nieuw* is de oorspr. vorm, *nieuw* is zelfst. n.w.).
140 *kartouw:* ouwe naam voor 'n kanon; *adieu:* spreek uit adieuw; vandaar kon hiernaast de vorm *adie* staan, ook later zien we dit woord meermalen op *-ieuw* rijmen, zie *Hier. Verwoest* 1183-1184.
143-vlgg. In de beschrijving van de verzameling vogels en wilde dieren zal Vondel zich wel niet gehouden hebben aan wat er in de Amsterdamse Speeltuin te zien was, maar aan alle mogelike dieren gedacht hebben, zoals ie in zijn eigen *Warande* beschreef.
143 *zich.... rept:* zich beweegt, rondvliegt.
144 *schept:* opvangt (vergelijk: *de zeilen scheppen wind*).
145 *en wil: en* de bekende ontkenning, wij zetten hier geen ontkenning; (Vondel gebruikt hier de ontkenning, omdat *hooger niet en stijght* zo veel betekent als: verhinderd wordt hoger te stijgen; na woorden van verhinderen heeft Vondel (en ook 't middeleeuws) geregeld 'n ontkenning in de bijzin, zoals wij ook dikwels doen: ik zal em wel beletten, dat ie niet hier komt).
146 *alzins overtoghen:* van alle kanten overdekt.
148 Jupijn of Jupiter (bij de Grieken Zeus) slingerde de bliksem als 'n toorn- of wraakuiting tegen z'n vijanden; *blixem voeren* betekende dus: *'t gezag voeren*.
149 *Kalikoenen:* kalkoenen (kalikoen = kalikoense, ouwer: kalikoetse haan, of alleen: kalikoet (zie prent 99 van deze *Warande*) omdat ze van *Kalikoet* in Indië afkomstig heten te zijn.

De *Gier* en *Paeuw* dat zijn sijn heeren en baroenen.[150]
Den *Haen* wil Koningh zijn, om dat hij is ghecroont,
Om dat hij moedigh sich in't bloedigh oorloogh toont,[152]
En sich met d'handschoen licht laet tot den kamp bekoren,[153]
Vertrouwende op sijn moet en op sijn scherpe sporen.
Hij heeft der boelen veel, sijn geyle min hij bluscht,[155]
Recht oft een Koningh mocht al doen wat hem ghelust.
De *Papegaey* is Tolck, die aen d'uytheemsche volcken
Moet brenghen s'Koninex hert en sijnen sin vertolcken.[158]
De *Struys* sijn rechter is, die't vierschaer steeds bedient,[159]
En oordeelt in sijn naem wie vijand is of vriend.
De *Valck* als beudel straft, die't vierschaer heeft verwesen,[161]
Verbidden hier niet geld, als 'tvonnis is ghelesen.
De *Zwaluw, Musch,* en *Gans,* de *Duyff,* de *Nachtegael*
En *d'Exster* brenghen chijns den Keyser altemael.[164]
De *Vleermuys* en den *Uyl*, als bloedighe Tyrannen,
Zijn eeuwigh uyt het hoff in ballinghschap ghebannen.
Wiens herte niet ontluyckt, die sulcken vlucht bij een
Ghevlerckte borgers siet, van maecxsel onderscheen?
Eenparigh d'een verschijnt, en d'ander bont van pluymen.[169]
Hoe kanmen hier sijn tijd verspillen en versuymen!
tSa! gaen wij nu bespien waer't *wilt* en *onghediert*[171]
Verschuylt in't donker wout, en ons voor d'oogen zwiert.
Dien heuvel wel beplant verstreckt eens Princen wooningh,[173]
Voor d'onverwonnen *Leeuw* der dieren hooft en Koningh:
Die hier zijn hoff ophout, en met een fier ghemoed,
Nae sijn raed-kamer treed, gevolght van eenen stoet
En uytgelesen hoop van wel-geboren dieren,
Die hoogh gheadelt sijn, en die zijn hoogheyd vieren.[178]

150 *baroenen:* zie vs. 18.
152 *'t oorloogh:* 't gevecht (*oorloogh,* de oorspronkelike vorm is *orlogh*, was vroeger meestal 'n *het*-woord).
153 *met d'handschoen:* met de handschoen toe te werpen of op te nemen; de bekende manier waarop de ridders in de M.E. elkaar uitdaagden en op de uitdaging ingingen.
155 *der boelen veel: der:* 2e n.v. meerv. afhangende van *veel*.
158 *s' Koninex hert en sijnen sin:* z'n verlangen en z'n mening, z'n bedoeling.
159 *'t vierschaer:* de rechtbank (zie blz. 453 vs. 148).
161 *beudel:* beul (*beul* is de samengetrokken vorm van *beudel*)*; verwesen:* veroordeeld.
164 *chijns:* cijns, schatting (*chijns* waarschijnlik met uitspraak sjijns, is 'n heel ouwe bij-vorm van cijns).
169 *Eenparigh:* van een gelijke kleur.
171 *'t wilt en onghediert:* de wilde dieren ('t wild en 't schadelik gedierte).
173 *eens Princen:* van 'n vorst (de leeuw).
178 *vieren:* eer bewijzen.

't Langh-halzige *Kameel;* Heer *Bockaert* langh-gebaert.[179]
Het felle *Panter-dier*, en 'twelbeslagen *Paerd;*
Heer *Wolffaert,* en den *Beyr* zijn s'Koningcx opper-raden,
Die letten wat het rijck kan voordren en beschaden.[182]
De *Tygher* veld-heer is in't ruym van dees valley,
Daer hij het opzicht heeft van s'Koningcx veld-armey.[184]
Dien vreesselijcken *Dogh*, die d'ooghen wijt op sperde,
De trotze *Capiteyn* is van des Koningcx guarde.
t'Loos *Reyntjen* is spion die altijds op de straet
Doorsnuffelt watter in de wereld ommegaet.
De *Brack* is Courtisaen, en *d'Hasen* zijn lakeyen,[189]
Die proncken aen't palleys met s'Koningcx levereyen.[190]
Den afghejuckten *Stier,* den *Ezel* en het *Zwijn*[191]
Aen hofdienst met de *Kat* van ouds verbonden zijn.
De *Baviaen*, de *Sim*, en *d'Aep* hier op tonneelen[193]
Comedianten zijn, die s'Princen farcen spelen.[194]
Wie zagh oyt schoonder jaght van alderhande *Wilt?*[195]
Ziet hoe d'een in ghedaente, en verw van d'ander schilt.[196]
Hoe ruygh den eenen is, en d'ander tam van zeden.[197]
Zoo ijmand maer wat tijds of uren wil besteden
In't groen van dees *Warande*, en gae slaen over al[199-vlgg.]
t'Ghevogelte en *t'ghediert:* eerlanghe hij worden sal
Een treflijck *Philosooph,* vermids des wijsheyds leesten[201]
Ghevormt zijn nae't bedrijff van vogelen en beesten.
Wie dan leergierigh is, die voeg zich hier bij mij,
En laet geen leerens tijd onachtsaem gaen voorbij.
I.V. VONDELEN.*

179 *'t... Kameel:* was in de 17 d'eeuw ook als naam van 't dier, 'n *het*-woord; in de betekenis van *scheepslichter* altijd *het*-woord; *Bockaert* en *Wolffaert* (vs. 181) zijn de namen van de bok en de wolf zoals ze in de fabels en diergedichten optreden, en daar dan de verpersoonliking zijn van hun soort.
182 *letten:* er op letten; *voordren:* bevorderen, bevoordelen (*voorderen* in veel streken bijvorm van *vorderen*, vergelijk *voort* naast *vort*).
184 *het opzicht.... van:* 't toezicht.... op, 't opperbevel over; *veld-armey:* veldleger.
189 *Courtisaen:* hoveling.
190 *levereyen:* livreien.
191 *Den afghejuckten Stier:* de stier die z'n juk heeft afgeworpen (van 't juk bevrijd is), de vrije stier.
193 *tonneelen:* tonelen (zie voor *tonneel* blz. 436 vs. 192).
194 *farcen:* kluchten.
195 *jaght:* menigte.
196 *verw:* kleur.
197 *ruygh:* ruw, wild.
199-vlgg. Vondel gaat hier van de beschrijving van de *Warande*, waar ie z'n gezelschap liet vertoeven, over tot zijn *Warande*, de prenten met de bijschriften, om er de lezers binnen te leiden.
201 *des wijsheyds leesten:* de vormen, de voorstellingen, voorbeelden der wijsbegeerte.
* D e o n d e r t e k e n i n g : Vondel tekent in't begin nog al verschillend, vgl. blz. 476.

Dorpel-Opschrift.*

O Mensch, die hier, in dees Warand,
Tot u vermaeck wordt omgeleydt,
Terwijl dat ghij den geest vermeydt[3]
Leert wat, en lett eens op u schand:
Bemerckt hier, hoe het scherp verstant,
Twelck goet en quaet door Reden scheydt,[6]
Trouw, Liefde, en Recht, en Zeegbaerheyt,[7]
Gheweken zijn in't Beesten-lant.
Den Mensch is nu in desen eeuw[9]
Van aert een Wolf, Vos, Beer oft Leeuw.
Pythagoras souw seggen dan;[11]
Den Man wordt Beest, de Beest wort Man.[12]
Des kent u vuyl; en seght, Ick wensch[13]
Dat ick weerom mach worden Mensch.
I.R.A.*

* In de tietel: *dorpel-opschrift:* opschrift op de dorpel, aan 't begin van 't werk; inleiding.
3 *vermeydt:* vermaakt (*vermeyden* komt meermalen voor, door vergissing in plaats van *vermeien*, zich in de Mei vermaken).
6 *door Reden:* door redelik inzicht.
7 *Zeegbaerheyt:* zedigheid, bescheidenheid.
9 *eeuw:* tijd.
11 *Pythágoras:* 'n Grieks wijsgeer, die leefde in de 6e eeuw vóór Kristus.
12 *Man:* mens.
13 *Des:* dies, dus.
* Ondertekening: I.R.A. t'is niet bekend wie dit is.

Tot d'aenschouwers van dees warande.

Koomt vrij schouwen dese *Beemd*,
Siet hoe wonderlijck en vreemd
Dat de *Dierkens* 'tsamen leven:
Hoe de trotse *Leeuwe* pralt,[4]
'tReyntjen loos in stricken valt,[5]
Hoe *'tSchaep* voor de *Wolf* moet beven.
Waer den mensche in wort gheleert,
Hoe des werelts hoogheyd keert:
Hoe zich ijder heeft te draghen:[9]
'tZij tot eerbaerheyd en deughd,[10]
'tZij tot teghenspoet of vreughd,
Wilt dat hier de *beestjens* vragen.

4 *pralt:* bralt, praalt (*prallen* uit 't Hoogduits).
5 *'tReyntjen loos:* 't loze Reintje.
9 *ijder:* ieder, zie blz. 503, aant. op r. 22.
10 *tot:* in (*tot* heeft ook nog de betekenis van *te*)*; eerbaerheyd:* aanzien, achting.

Klinck-Gedicht.

Ontkerckert van het Lijf mijn *Ziel* korts gingh spanseren,[1]
En vond' een groen *Warande*, alwaer zij trots en fier
Sagh treden op het kruyt, en speelen menigh *Dier*,[3]
Oock *Voogh'len* licht en vlugh van allerhande veeren.
O sprack zij! laet den tijdt niet vruchteloos passeren,
Hebt acht op haer bedrijff en onderlingh geswier,[6]
Misschien de Wijsheyd oock verburgen schuylt alhier:
Van Dieren mogen doch de Menschen zeeden leeren.
Zij lagh hier op haer luym, en hielt haer wegh gescholen,[9]
En monsterde al het Choor der gener die hier dolen:
Ten laetsten leerens satt, zij tlichaem weder vandt.
Beval de *Kunst-Goddin* eens *Dichters*, met zijn dichten,
En *Beeldenaer* uyt jonst dees *Idé* te verlichten,[13]
Om elck die aen te bien tot een dierweerdigh pandt.[14*]

1 *Lijf:* lichaam; *spanseren:* wandelen.
3 *op het kruyt:* op 't groen.
6 *haer bedrijff:* hun doen; *geswier:* (zwierende) beweging.
9 *Zij lagh hier op haer luym:* zij lag hier op de loer.
13 Beval aan 'n etser om uit welwillendheid deze voorstelling (*Idé*) te verluchten; *Beeldenoer:* iemand die 'n beeldende kunst beoefent; in dit geval 'n etser; *jonst:* de Brabants-Vlaamse vorm van *gunst,* die ook door andere 17 d'eeuwse, vooral Amsterdamse, schrijvers veel gebruikt wordt; *verlichten:* verluchten, zie blz. 501, op regel 5.
14 *dierweerdigh:* kostbaar (*dier:* Vlaamse vorm van duur).
* Dit klinkdicht is uiteraard niet van Vondel, denkelik van Dirck Pietersz., de uitgever.

1. Van't Peerdt ende den Voerman.*

[1] Aldus heeft de Keyser *Tiberius* met een van zijn Hof-dienaers gehandelt. Dese was
[2] des Keysers voor-rijder, ende soo dickwils als de Keyser een reys deed, most hy voor
[3] uyt om al den wegh te besichtighen. Doen hy nu eens in een diepe ende boose kuyl
[4] viel, ende daer in bleef steken, dat hijder niet wel uyt comen konde, soo wierd *Tiberius*
[5] toornich, sloegh hem heftich, ende sprack: Pack dy haest daer uyt, of ick wil dy in
[6] desen dreck laten steken ende vergaen.
SVETONIVS.

* Boven- en Onderschrift:
Van 't Peerdt: dit *van:* over, is 'n Latinisme (Latijn *de*).
Regel 3 *al:* heel; *te besichtighen:* na te gaan, te inspekteren; *Doen:* oorspronkelike vorm van *toen; boose:* lelike. - r. 5 *Pack dy:* pak je; *haest:* haastig, onmiddelik. - r. 6 *Suetonius:* hij was geheimschrijver van keizer Hadrianus (2e eeuw na Kristus) en heeft de levens van de 12 eerste keizers beschreven: *Vitae XII imperatorum*.

I

Het slaefsche lastbaer *Peerd*, afwijckende te verre[1]
Van't rechte wagen-spoor, geraeckte met zijn kerre[2]
In't diep van een morasch en slibberigen plas,[3]
Alwaer't by nae versmoort en heel verzopen was.
De *Voerman* al vergramt, zijn geessel-zweep doet klassen,[5]
En roept, o kreng! ontslaet ons d'afgront der morassen.[6]
Het ongeluckich dier, trost wat het trossen magh,[7]
T'hijght bykans ademloos en voelt vast slagh op slagh:[8]
Ten laetsten spreeckt het dus: O beudel! wilt u schamen,[9]
Dat ghy zoo armen guyl (als ick) slaet 'tlijf vol stramen,[10]
Daer ick my zelfs niet spaer maer hale tocht op tocht,[11]
Op dat ic uyt dees' gracht op't droogh geraecken mocht.[12]
Zacht (zeght den voerman) zacht! zult ghy my wederstreven?[13]
Ick zal u stocken-brood in plaets van haver geven.[14]
Zoo sprekende hy den zweep rept met een groot geraes,[15]
En touwt het taeye vel van't mager honden-aes.[16]
‘Onzaligh is het land, daer van een woest verwaten[17]
‘Ondraeghlijck wreed Tyran verheert zijn d'ondersaten.[18]
‘Hy zuypt haer 'tvleesch en 'tbloed, en knaegt tot op 'tgebeent
‘T'versteken overschot der schameler gemeent.[20]
‘En zo daer yemand kickt, die moet (wat booser plagen!)[21]
‘Een drijemael swaerder juck als oyt voor henen dragen.

1 *lastbaer:* lastdragend.
2 *kerre:* kar.
3 *morasch:* moeras (*morasch:* zie blz. 430 vs. 70).
5 *klassen:* klanknabootsend woord (kletsen, kletteren).
6 *ontslaet ons:* bevrijd ons, haal ons uit (*ontslaet* met *t* juist als wij, vooral bij biezondere nadruk, voor klinkers).
7 *trost:* trekt, sjort (zie blz. 497 op vs. 467).
8 *vast:* voortdurend.
9 *beudel:* beul.
10 *guyl:* bonk, knol (trekpaard); *stramen:* striemen (*straam,* vooral in de Kempen gebruikt, is 'n heel ander woord als *striem*).
11 *hale tocht op tocht:* ik doe trek op trek; ik trek telkens opnieuw.
12 *gracht:* diepte, 't moeras; *mocht:* kon, zou kunnen.
13 *Zacht:* stil (hou je mond).
14 *stocken-brood:* brood met de stok.
15 *rept:* snel heen en weer beweegt.
16 *touwt:* bewerkt, slaat; *honden-aes:* en alleen nog goed genoeg om door de honden verslonden te worden.
17 De aanhalingstekens om de zedeles aan te geven, zoals bij de slotregels van *Den Gulden Winckel* en in *Pascha* vs. 730 blz. 206; *daer van:* waardoor.
18 *verheert:* overheerst, getierannizeerd.
20 *versteken:* weggeworpen (*versteken:* oorspronkel. vorm van *verstoken:* verborgen; vooral in Zuid-Nederland gebruikelik); *der schameler:* ouwe verbuiging als in 't middeleeuws; *gemeent;* (gemeente) gemeenschap.
21 *wat booser:* wat boze (zie blz. 152 v. 37).

2. Vanden Leeuw ende Vos.*

[1] Dese Fabel heeft den Keyser *Rudolphus* de eerste gebruyckt. Want als hy vande
[2] Vorsten gevraegt wierde, waerom hij niet in Italien, als de voorgaende Keysers ende
[3] Koningen, quam? soo gaf hy hun ter antwoort: Hy had de treden ende voetstappen
[4] veeler Keyseren gesien, die in Italien waren ghetogen, maer weynich voetstappen
[5] der gener die vrolijck ende wel te vreden weder 'thuys ghekomen waren, ende heeft
[6] hen daer op dese Fabel vertelt.
CVSPINIANVS.

* Boven- en Onderschrift:
ende Vos: meermalen wordt in de boven- en onderschriften achter *en* of *ende* 't lidwoord niet herhaald, zie bijv. boven prent 21; *en* en *ende* worden geregeld door elkaar gebruikt.
Regel 1 *Rudolphus:* Rudolf I van Habsburg in de 13e eeuw. - r. 3 *ter antwoort:* ten antwoord (*antwoord* oorspronkelik 'n vrouwel. *de*-woord). - r. 6 *Cuspinianus:* (Spieszhaymer) humanist omtrent 1500, heeft geschreven *De Caesaribus,* de Rom. keizers tot Maximiliaan's dood.

II

Den onverwonnen *Leeuw* der dieren opper koningh[1]
Zich veynsde doodlijck kranck in zijn ghewelfde wooningh:
En daeghden al t'gediert ten Hove op groote peen[3]
Wie daetlijc niet verscheen tot voorstand van 't gemeen:[4]
Vermits hy zaecken hadde' haer allen te verbreyden,[5]
Nut tot den stand zijns Rijcx als hy zou zijn verscheyden.[6]
Elck volght zijns Koninx last, al bevende uyt ontzagh
Verschijnt in 't groot Palleys op den gezetten dagh.
Elck komter, uytghezeyd de *Vos,* de loost' van allen,
Die heeft in al dit spel een wonder quaed gevallen,[10]
Neemt op de stappen acht, die hy in 't zand ziet staen,
Verneemt dat niemand keert van al die derwaerts gaen:[12]
Dies spreeckt hy by zich zelfs, al toornigh en verbolgen,
Te recht zy beesten zijn die blindelingh dus volgen.
De stappen die in 't zand gestreckt nae 't groot Palleys
Klaer toonen waer toe wil gedijen zulcken reys,[16]
Vermits van veelen niet een van ons meed-gezellen
Weerkeerden veyligh om 't geschiede te vertellen.
‘Geluckich is de man, die uyt een rijp beraet
‘Van s'Princen tyrannije en wreetheyd 'tnet ontgaet.[20]
‘Die uyt t'gevaer zich houd van stricken opgehangen
‘Daer't arme slechte volck te licht zich in laet vangen.[22]

1 *onverwonnen:* onoverwinnelik (onverwonnen, Latinisme: *invictus*).
3 *daeghden:* daagde (zie blz. 465 vs. 25); *peen:* straf, boete ('t Latijnse *poena,* middeleeuwse uitspraak en spelling *pena*).
4 *voorstand:* bate, nut; *'t gemeen:* de gemeenschap, de gemeente (zie prent 1 blz. 519 vs. 20).
5 *hadde' haer:* had hun, spreek uit *had'aar; te verbreyden:* mee te delen.
6 *Nut tot den stand:* nuttig voor de instandhouding.
10 *heeft.... een wonder quaed gevallen:* heeft.... 'n wonderlik slecht plezier; heeft er geen zin in.
12 *Verneemt:* merkt.
16 *zulcken:* zulk 'n.
20 *tyrannije:* spreek uit tierannij (met ei-klank; in 't Brabants-Vlaams was deze *ei*-klank al vroeg ontstaan, in tegenstelling met 't Hollands (Amsterdams) zie *Pascha* vs. 1127 blz. 222.
22 *slechte:* eenvoudige.

3. Vanden Eycke ende Olmboom.*

[1] Sulcken raed gaf *Sosistratus* den *Syracusanen*. Want als *Sosistratus* sagh dat *Aga-*
[2] *thoclis* vrienden in ende om de stadt *Syracusa* tot grooten nut ende beschuttinge
[3] der selver Stadt wijdt ende breedt te heerschen ende te gebieden hadden: Soo raede
[4] hy den *Syracusanen,* dat sy de heerschappy ende oock de vrienden *Agathoclis* souden
[5] uytroeyen, ten eynde de Stadt van sulcke hulpe berooft zijnde, te lichter vanden
[6] vyandt belegert, ingenomen ende verwoest mocht worden.
POLYAENVS.

* Regel 2 *Agathoclis:* (Lat. 2e n.v.) van Agáthocles. Agathokles was alleenheerser van Syrakuse in de 4e eeuw v. Kr.; *dat Agathoclis vrienden.... wijdt ende breedt....:* dat Agathokles' vrienden veel macht hadden. - r. *5 vanden:* door de. - r. 6 *Polyaenus:* (Poluainos) Grieks Rhetor in Rome in de 2e eeuw na Kr.; hij heeft 'n 900 krijgslisten verzameld (*Strategemata*).

III

Den schaduwenden *Olm* bad *d'Eyck* der bomen koningh,
Dat zonder langh verdragh oft eenige verschoningh[2]
Hij't bladerijck geboomt dat om hem stont gegroeyt
Ter aerden vellen zou: op dat hy schoon gebloeyt[4]
Zich heerlijck toonen mocht, en zonder eenich kommer
Zijn groente breyden uyt en veel begeerde lommer.[6]
Maer als den rijpen *Eyck* zijn schalckheyt wert gewaer[7]
Sprac hy: Waer blijve ic dan op't strenghste van het Iaer,
Wanneer den zuyren herbst en winter met zijn buyen[9]
Als uytgelaten heel zoo fel begint te luyen?[10]
Dat mijn volwassenheyd noch dickte komt te stae[11]
Hoe diep in dafgrond ick mijn kromme wortel slae;
Ten zy een dicke schaer van Beucken, Elsen, Linden,
Afschutten 'tmijner baet 'tgebulder vande winden:
Dies ick u schalckheyd spoor wel tastelijck en groff,[15]
En t'uwer straff verban u eeuwigh uyt mijn hoff.
‘Ghy Vorsten luystert toe, en wilt dees leeringh vaten,[17]
‘Dat s'Princen heyl bestaet in t'heyl van d'ondersaten:
‘Dat hy geluckigh is die s'vleyers tongh ontgaet,
‘En van't geselschap der lof-tuyters zich ontslaet,
‘Diens eenigh doel-wit is den plas-danck van haer Heeren.[21]
‘En tot den bodem toe de rijcken om te keeren.

2 *verdragh:* uitstel.
4 *schoon gebloeyt:* in mooie bloei.
6 *groente:* groen.
7 *rijpen:* volwassen, verstandig.
9 *herbst:* herft (*herbst* uit 't Duits); (*zuyren* spreek uit *zuren*).
10 *uytgelaten heel:* geweldig stuurs (*heel:* stuurs); *luyen:* (luien als klokken), gieren.
11 *komt te stae:* tot nut is (*te stae:* te stade).
15 *spoor:* speur, bespeur.
17 *vaten:* vatten (zie blz. 464 in 't opschrift).
21 *Diens:* wier (*diens* juist als *wiens:* van wie, in alle geslachten enk. en meerv. zo als reeds in 't middeleeuws); *plas-danck:* 'n lief-bedankje.

4. Vanden Basilisco ende t' Weselken.*

[1] Soo hebben gedaen de Knechten ende Boeren, die in *Scythia* bleven. Want doe de
[2] Heeren des Lands tegen de manhaftige wijven, *Amazones* geheten, krijch voerden,
[3] soo zijn de knechten (om dat de Heeren 7 jaren langh uyt bleven) selver Heeren
[4] geworden, ende hebben haere Meesters, doense wederkeerden, verdreven. Dies de
[5] Heeren tegen de Knechten moesten krijgh voeren. Maer de knechten hebben al
[6] deurgaens het veldt behouden. Eyndlijc heeft eener geraden, men soude de knechten
[7] niet met wapenen, als machtige vyanden, maer met roeden ende geesselen, als Slaven,
[8] aengrijpen. Desen raedt hebben sy alle gevolght, ende haer met Spies-roeden ende
[9] geessels toegerust, ende aldus teghen de Knechten ende Boeren ghestreden, haer
[10] overwonnen, ende 'tlandt wederom in gekregen.
IVSTINVS.

* Boven- en Onderschrift:
Basilisco: Lat. 3e n.v. van *basiliscus:* koningslang; fabelachtig dier met 't voorlijf van 'n haan, en 't achterlijf van 'n slang.
Regel 1 *in Scythia:* in Skythië (in de streken van de Kaukasus); *doe = doen:* toen (zie blz. 518 op r. 3). - r. 2 *manhaftige wijven:* strijdbare vrouwen. - r. 3 *selver:* zelf (oorspronkelik verbogen vorm, die ook in 't middeleeuws in alle gevallen gebruikt werd). - r. 6 *eener:* een, iemand (*eener* onder Duitse invloed). - r. 8 *haer:* hun, zich; *Spies-roeden:* spitsroeden (*spiesroeden* uit 't Duits); 't zijn buigzame tenen roeden, als zweep of geselroeden gebruikt. - r. 10 *in gekregen:* in bezit gekregen; *Iustínus:* Romeins geschiedschrijver omtrent 150 na Kr.

IV

Het wreede onmenschlijck dier, dat eyselijck en straf
Den menschen blixemt met een oogenwenck int graf,
De felle *Basilisc*, beloerden en bewaeckte[3]
Een *Wezelken* 'twelck staegh zijn duyster hol genaeckte.
Een *Wezelken* 'twelck staegh zijn aes aldaer ontrent[5]
En dagelicxen roof te halen was ghewent.
'Twelck als het nu gewaer wert *s'Basiliscen* treken,[7]
Zoo heeft het hem beraen om s'vyands macht te breken,[8]
En met een tacxken groen van ruyten zich bedeckt,[9]
Van ruyten 'twelck voor't gift een tegen-gift verstreckt:
Iae eyndelijck vermagh den *Basilisc* te dooden:
Dies heeft het dagelijcx zijn vyand t'hooft gheboden.
‘Het welck den zwacken leert, dat hy zijn zaeck gewis
‘En wijs beleyden zal, om hem die stercker is
‘Met uyterlijck ghewelt soo seer niet te bespringhen,[15]
‘Als door voorsichticheyd en kloeckheyd te bedwinghen.[16]
‘Veeltijdts de stercke zijn door kloecker t'onderbracht,[17]
‘Want list (gelijckmen zeght) gaet dickwils boven kracht.

3 De basilisk kon volgens de Ouden iemand doden met z'n blik (zie blz. 293 vs. 4), maar hij had 'n afschrik van de wijnruit (zie vs. 9, 10); *beloerden en bewaeckte:* beloerde en bespiedde.
5 *ontrent:* omtrent (*ontrent* 17 d'eeuwse bijvorm van *omtrent,* door verwisseling van omen onwat veelvuldig voorkwam, vooral door gelijkmaking van klank, *on* werd *om* bijv. voor *b* en *m,* en *om* werd *on* voor *d* en *t*).
7 *'Twelck:* Latijnse zegswijze, betrekkel. voornaamw. dat terug ziet op 'n voorgaande zin, aan 't begin van 'n nieuwe zin; *'Twelck als het nu:* en als dit nu; *s'Basiliscen:* verbogen vorm zoals *s'mensen*.
8 *hem beraen:* zich beraden, overleggen.
9 *ruyten:* wijnruiten; de wijnruit is 'n geneeskrachtige plant.
15 *soo seer niet:* niet zo zeer.
16 *kloeckheyd:* wijsheid.
17 *kloecker:* wijzeren; *t'onderbracht:* ten onder gebracht.

5. De Aep met haer Ionghen.*

[1] Alsoo ist *Antigono* ende *Alexandro* den Sonen des Conings *Hircani* gegaen. Want
[2] *Hircanus* had *Antigonum* zeer lief, en deed hem veel goeds, meynde hem oock het
[3] Koninckrijck te erven: maer *Alexandrum* hatede hy; ende of schoon *Alexander*
[4] *Antigonum* in stoutmoedicheyt ende verstant verre te boven gingh, soo en dorst hy
[5] nochtans *Hircano* niet wel onder d'oogen comen. Doch eyndlijck storf *Antigonus,*
[6] ende *Alexander* bleef te lijf, ende quam tot grooter eeren.
IOSEPHVS.

* Onderschrift:
Regel 1 *Hircani:* (Lat. 2e n.v.) Hyrcánus; Johannes Hyrcánus I, van 't geslacht der Makkabeeën, hogepriester in Israël, 136-105 vóór Kristus, had z'n derde zoon Alexander van af diens geboorte verstoten, omdat hij in 'n droomgezicht van God vernomen had, dat die hem zou opvolgen. Na de dood van Hyrcanus' oudste zoon Aristobúlus is Alexander koning geworden. Antígonus, de twede zoon van Hyrcanus, was vroeger door z'n vijanden vermoord. Hyrcanus had de tietel van koning niet; deze tietel nam Aristobúlus weer voor 't eerst na de Babiloniese gevangenschap aan. - r. 2 *Antígonum:* Lat. 4e n.v. - r. 3 *te erven:* na te laten (*erven:* doen erven, nalaten). - r. 6 *te lijf:* in 't leven; *Iosephus:* Flavius Josephus, de bekende Joodse geschiedschrijver (37-95 na Kristus); z'n voornaamste werk is *Antiquitatum iudaicarum libri XX* (in de 17 d'eeuw dikwels vertaald als *Joodsche historiën*), waarin bovenstaande vermeld wordt. Vooral de boeken (XII-XX) zijn zeer belangrijk als bijna de enige bron voor de geschiedenis der Joden in de laatste 2 eeuwen vóór Kristus. Vondel gebruikt dit werk meermalen (zie *Hierusalem Verwoest,* slot van *Het inhoud*).

V

Der *Bavianen Nicht* vol cluchtighe practijcken,[1]
Die baerden t'eender dracht twee kind'ren haers gelijcken,
Die welck zy ongelijck heeft 'tsamen opghequeeckt:[3]
'Teen zy met liefde omhelsde en lieflijck heeft gesmeeckt;[4]
Het ander zy verwerp en liet het in groot lijen,[5]
Als of het waer gheweest onecht van bastaerdijen:
Daer't nochtans wetlijck als het ander dalen quam
Van't Baviaensche bloed den rechten Apen-stam.[8]
Het ander dertel dier zwom vast in duysent weelden,[9]
Het buytelden op't hooft, het dansten en het speelden,
Tot dat bij ongheval, o droevigh Apen-wee!
Het zijnen lincker poot zeer deerlijck brack in twee:
De moeder Simme was begaen om 'tkind te sussen,[13]
Maer laes! ten holp al niet, t'en vraeghden nae geen kussen.[14]
Zy druckten't aen de borst, het was te zonderlingh![15]
Zoo langhe tot de ziel het arme wicht ontgingh.
De moeder was bedroeft. zy huylden en zy schreyden,
Maer trechte wit-broots kind, dat was en bleef verscheyden.
‘Ghy ouders die u vrucht met zotte liefde aenkleeft,
‘Neemt hier een spiegel aen, en ziet wat loon 'tu geeft:
‘Als ghy u kind opqueeckt, wilt, dertel, onghebonden,
‘Groeyt in zijn ydelheyd en lacht in zijne zonden.[22]

1 *Der Bavianen Nicht:* 'n nicht van de bavianen, 'n aap.
3 *Die welck:* (dewelke), die.
4 *gesmeeckt:* gevleid, getroeteld (zoals in 't middeleeuws).
5 *verwerp:* ouwere vorm van *verwierp*.
8 *rechten:* echte.
9 *vast:* steeds.
13 *Simme:* apin; *was begaen:* was in de weer, was vol zorg.
14 *laes:* helaas (*laes* vroegere kortere vorm); *ten holp al niet:* 't hielp allemaal niets (*holp* ouwere vorm voor *hielp*).
15 *te zonderlingh:* heel biezonder, heel erg.
22 *Groeyt... lacht:* samengesmolten uit: *groeyt 't... lacht 't*.

6. De Leeuwe en 't Peerd.*

[1] Gelijck de Leeuw tot het Peerd, alsoo archlistich is *Cleopatra* (hoewel tot haer eygen
[2] verderff) by *Antiochum* gecomen. Want als *Antiochus Gryphus Alexandrum* inden
[3] krygh hadde overwonnen, so ontstack sy met een doodelijcke haet tegens *Antiochum,*
[4] doch liet sulcx aen haer niet mercken, maer quam zeer vriendlijck tot *Antiochum,* en
[5] als of sy groot me-lyden met hem had, boodt sy hem in zijnen grooten dorst een
[6] versche dronck waters, daer in sy nochtans doodtlijck venijn gemengt had, ende
[7] noode hem te drincken. Maer *Antiochus* mercte het perijckel, ende dreefse van hem,
[8] ende lietse naderhandt ombrengen.
SABELLICVS.

* Regel 2 *Antíochus Gryphus* (= A. met de haviksneus) werd na de moord op z'n vader, Demetrius Nikátor, koning van 'n deel van Syrië, overwon z'n tegenkoning *Alexander* en dwong z'n moeder *Kleópatra* 't vergif te drinken. - r. 7 *perijckel:* gevaar. - r. 8 *Sabéllicus* (1436-1506): een van de geleerden die in Italië werkten aan 't herstel van de klassieke studiën.

VI

De *Leeuw* 'tontzaghlijck dier, 't *Peerd* ziende 'tgras af lezen,[1]
Zeer listich tot hem trad, en veynsde zich te wezen
Een wel-ervaren *Arts*, die door Kunst-rijcke list
Tot allerley gebreck en kranckheyd hulpe wist.
Maer 't *Peerd* niet minder loos, riep, o ter goeder uren[5]
Heeft u *Apollo* hier tot mywaerts willen sturen![6]
O *AEsculapi* komt uytnemenste Doctoor![7]
Treet herwaerts met u kunst en komt mijn quale voor:[8]
Want mijnen achtervoet my bangh maeckt en verlegen,[9]
Vermits een groot ghezwel daer onlancx aen gekreghen:[10]
Ontzeght u hulpe niet, ist anders in u macht[11]
Besmeeret met v zalve, op dat het wat verzacht.[12]
De *Leeuw* veynst zich gereet 's *Peerds* achter-voet te heelen,[13]
En schickt zich achter aen: dan 't *Ros* slacht niet den schelen,[14]
Het slaet den loozen *Arts* 'thoef-yzer voor den kop,
Dat hy ter aerden light een-slaeghs met eenen klop.[16]
‘'Tgaet zoo gemeenlijck, dat die andren neemt te plagen[17]
‘Die wort eerst zelfs geplaeght en moet zijn straffe dragen:[18]
‘Die andren 'tnet voor-spant oft eenen kuyl bereyd,[19]
‘Eer langh zelfs inden strick oft inden afgrond leyd.

1 *af lezen:* afgrazen (*lezen:* verzamelen).
5 *loos:* listig.
6 *Apollo:* de klassiek-mythologiese god o.a. van de geneeskunst.
7 *AEsculapi:* Latijnse aanroepvorm van *AEsculapius:* deze was de zoon van Apollo; bij Homeros is ie 'n arts, later komt ie voor als de god van de geneeskunde.
8 *Komt.... voor:* kom te hulp.
9 *bangh:* benauwd; *verlegen:* krachteloos (van *verliggen*).
10 *Vermits:* om reden van, door.
11 *anders:* tenminste.
12 *Besmeeret:* besmeer't (eigenlik *besmeert 't*).
13 *gereet:* bereid.
14 *schickt zich:* plaatst zich; *slacht niet den schelen:* aardt niet naar, lijkt niet op 'n schele; ziet niet scheel.
16 *een-slaeghs:* met één slag.
17 *plagen:* kwellen, kwaad doen.
18 *zelfs:* zelf.
19 *andren.... voor-spant:* voor anderen spant.

7. De Vos en de Kraen.*

[1] Gelijck de Kraen den Vos, alsoo heeft de Keyser *Iustinianus II*. zijnen vyandt betaelt.
[2] Want als *Leontius* hem niet alleen het rijck afnam, maer oock de neus had laten af-
[3] snijden, en dat *Iustinianus* het Rijck weder verkreegh, soo heeft hy hem aen *Leontio*
[4] ende den zijnen, daer van hy een groote menighte ghevangen had, wel gewroken.
[5] Want soo dickwils hy zijn neus snoot, ende zijn afgemotste neus aenraeckte, soo liet hy
[6] een van *Leontij* volck, niet alleen de neus, maer ooc den kop af-houwen.
FVLGOSVS.

* Regel 1 *Iustinianus II* werd in 685 keizer van 't Oost-romeinse rijk, maar 10 jaar later door *Leontius* verdreven. Na z'n herstel nam ie vreeslik wraak op z'n vijanden. Hij wordt gewoonlik genoemd *J. rhinotmetos:* (= J. met afgesneden neus). - r. 3-4 *heeft hy hem... gewroken:* heeft hij zich gewroken. - r. 5 *afgemotste:* afgehakt (*afmotsen:* afhakken). - r. 6 *Leontij* = Leontii: (Lat. 2e n.v.) van Leontius (ij = ii zie ook *Den Gulden Winckel* blz. 407 vs. 3); *Fulgosus:* wie hier bedoeld wordt kan ik niet achterhalen.

*

VII

De langh-gebeckte *Kraen* den schalcken *Vos* vergasten.[1]
De *Vos,* die op de koomst van zijn vrundinne pasten,[2]
De spijze rechten aen, int plat van een platteel:[3]
Dies pronckten Iuffrou *Kraen*, maer *Reyntgen* kreegh zijn deel.[4]
Dit heeft haer tot in't hert verdroten en ghespeten,
Doch heeft zij't ongemerckt voor suycker opghegeten,[6]
Ter tijd zy om haer leet te wreken was ghereet,[7]
En *Reynert* oock ghenood haer tafel heeft bekleed:[8]
Maer 'sKranen loosheyd heeft hy haestelijck vernomen[9]
Doen hy't engh-halzigh vat met spijs ter disch zagh komen.
De smetsende *weerdin* spreeckt 'tloose *Vosken* aen:[11]
Hoe *Reynaert* eet ghy niet, laet ghy mijn spijse staen?
Hoe smaeckt mijn disch-gerecht? de *Vos* die spreeckt ten besten:[13]
‘Die met een ander spot, word zelf bespot ten lesten.
‘Want wie met andren schempt en houd zijn spotgeral,[15]
‘Denck vrylijck dat hy weer beschempet werden zal.[16]

* TEKSTKRITIEK: vs. 13, de oude uitgave heeft voor *Hoe* aanhalingstekens.
1 *vergasten:* was de gast van (vergelijk blz. 717, aant. op vs. 1)
2 *pasten:* lette, bedacht was.
3 *rechten aen:* rechtte aan, diende op; *platteel:* plat bord.
4 *Dies pronckten:* dus pruilde, trok 'n zuur gezicht (deze betekenis nog in 't Vlaams); *Reyntgen:* Reintg*jen,* zoals de ouwere uitspraak in Holland was; vergelijk Vondels: *Een nieuw lietgen van Reyntgen de Vos,* van 1627).
6 *Doch:* toch; *voor suycker opghegeten:* voor zoete koek opgegeten.
7 *Ter tijd:* tot de tijd dat.
8 *haer tafel heeft bekleed:* aan haar tafel heeft plaats genomen.
9 *'sKranen:* hier *'s,* hoewel in vs. 4 *Iuffrou Kraen* staat, zoals ook *'s vrouwen,* enz.; *haestelyck vernomen:* gauw gemerkt.
11 *smetsende:* smullende.
13 *spreeckt ten besten:* spreekt op z'n best, (wat in deze toestand 't beste is).
15 *met andren schempt:* anderen beschimpt, bespot; *en houd zijn spotgeral:* en met hun de spot drijft; (*geral* bij rallen = babbelen; zie *ral* blz. 487 vs. 229.
16 *Denck vrylijck:* (denke vrij) mag gerust verwachten; *weer:* op zijn beurt.

*

8. Pauw ende Nachtegael.*

[1] Sulcken eygenschap had *Callinous* de Soon *Calliopes*. De welcke of hy wel niet
[2] alleen schoon van lijf ende gedaente was, maer oock van een goede natuere, ende
[3] daerenboven met groote gaven des verstants verciert, soo heeft hy nochtans de
[4] Goddinne *Calliope* raets gevraeght, hoe hy de saeck soude aenvangen om de kunst
[5] van singen wel te leeren. Daer op *Calliope* hem antwoorde: Hy soud hem met de
[6] gaven die hem verleent waren, genoegen laten, ende nae gheen andere gaven trachten.

IN ADAGIIS.

* TEKSTKRITIEK: B o v e n s c h r i f t , de oude uitgave heeft *Pauw ende t'Nachtegael*.

* Regel 1 *Calliopes:* (Lat. 2e n.v.) van Callíope; een van de negen Muzen; *Callínoüs:* 'n Grieks elegiedichter uit de 7e eeuw v. Kr.; *Sulcken:* zulk 'n, die; *De welcke of hy wel... was:* En al was hij niet alleen... (*de welcke of...:* 't Latijnse *qui etsi*... zie blz. 525 op vs. 7; *of... wel:* hoewel). - r. 2 *lijf ende gedaente:* lichaam en gestalte; *natuere:* gestel, 't hele lichamelike wezen. - r. 4 *raets gevraeght:* om raad gevraagd (*raets* 2e n.v. bij *vragen*). - r. 5 *Hy soud hem... genoegen laten:* hij moest zich tevreden stellen. - r. 7 *In Adagiis:* in de 'Adagia' (Spreuken) van Erasmus de bekende Nederlandse humanist (1466-1536).

*

VIII

De schoon-geveerde *Pauw* aenhoorde met begeeren
Het *Nachtegaelken* inde wilghen quincqeleeren,
En werd by nae verlieft op't liefelijck gezanck
En't goddelijck musijck dat uyt de tacken klanck.[4]
Ten laetsten sprackse aldus: O Moeder aller dinghen![5]
Nature die my voor vele andren zonderlinghen[6]
En heerlijck hebt gheciert, hoe was ick soo onweert[7]
Dat ghy welsingens kunst met mijnen gouden steert
En eersleyp niet te gaer hebt willen huwelijcken,[8-9]
Op dat ick zoo alsins der Voglen roem mocht strijcken![10]
Nature doen terstond heeft 's *Pauws* ondanckbaerheyd[11]
Berispt, om dat met tgene haer rijcklijck bij geleyd[12]
Zy niet en was vernoeght, ghelijck tot geenen tyden[13]
Het *Nachtegaelken* niet s' *Pauws* voordeel zal benyden:[14]
Maer zich te vreden houd met tgene haer is ghejont.[15]
Indien oock (zeyde zy) het elck een waer vergont
Te hebben tgene hy wenscht, 'tstond grootelijcx te vreezen
Dat met vernieuwen ick al steeds zou bezigh wezen.[18]
‘Ghy die met uwen staet, noch eens ontfangen loth[19]
‘V nimmermeer vernoeght, maer opstaet tegen God,[20]
‘En der Naturen wet, leert met vernoegingh leven,[21]
‘Noch wenscht niet nae het gene een ander is ghegeven.[22]

* TEKSTKRITIEK: vs. 13, de oude uitgave heeft achter *vernoeght* 'n punt.
4 *klanck:* klonk (*klank* oorspronkelike vorm van *klonk*).
5 *O Moeder aller dinghen* d.i. de Natuur.
6 *voor vele andren zonderlinghen:* boven vele andren op 'n biezondere wijze.
7 *hoe was ick soo onweert* (hoe was ik zo onwaardig): waarom was ik niet waard.
8-9 Dat ge de kunst van mooi te zingen, niet hebt willen paren met de schoonheid van m'n goude staart en staatsiesleep (*te gaer:* te gader, te samen).
10 *alsins:* in alle opzichten; *de roem... strijcken:* de hoogste roem van alle vogelen zou kunnen bezitten (*strijcken:* opstrijken).
11 *doen:* toen.
12 *bij geleyd:* toegelegd, geschonken (was).
13 *vernoeght:* tevreden; *tot geenen tyden... niet:* in geen tijd... niet (dubbele ontkenning).
14 *voordeel:* voorrecht.
15 *zich te vreden houd:* zich tevreden stelt; *ghejont:* gegund (*ghejont:* Brab. Vlaamse vorm, zie blz. 517 vs. 13; in de volgende regel als gewone vorm *vergont*).
18 *al steeds:* altijd door, voortdurend; (*al* is 'n versterking van *steeds*).
19 *noch... loth:* noch met 't eens ontvangen deel.
20 *V nimmermeer vernoeght:* u nooit tevreden stelt.
21 *der Naturen wet:* de wet, de loop der natuur; *vernoegingh:* tevredenheid.
22 *wenscht niet nae:* verlang niet naar.

9. Vande Wolven ende Schapen.*

[1] Gelijcken spel heeft *Antipater* die van *Athenen* gespeelt, dien hy spin-vyand was,
[2] ende niet anders dan haer verderff sochte. Want hy geliet hem zeer vriendelijck, ende
[3] begeerde een ewige vreede met haer te maken. En op dat dese vriendschap des te
[4] vaster ende bestandiger mochte wesen, begeerd hy van haer, sy zouden die thien
[5] *Orateuren* ende Raetsheeren, als lieden die alle onvreed ende vyandschap tusschen
[6] hem ende haer veroorsaeckten, sonder vertreck afsetten (dewelcke nochtans treffe-
[7] lijcke voorstanders vande Stadt ende vande gantsche gemeynte waren) 'twelck soo
[8] sy deeden, soo wilde hy haer geen schade met allen meer doen. Als sy nu in zijn
[9] begeerte verwillighden, ende die voorsienige Raets-heeren afstelden, soo maeckte hem

* Onderschrift:
Regel 1: met *Antípater* is waarschijnlik de Macedoniese veldheer bedoeld die als gezant van Philippos naar Athene werd gestuurd, en daar ook in 338 v. Kr. de vrede bewerkte; *Gelijcken:* (gelijk 'n), net zo'n; *spin-vyand:* zeer vijandig; vergelijk: *spin-nijdig*. - r. 2 *niet anders:* niets anders; *hy geliet hem:* hij toonde zich. - r. 4 *begeerd hy:* begeerde hij; *mochte:* zou; *sy zouden:* ze moesten. - r. 5 *onvreed:* onvrede, tweedracht. - r. 6 *sonder vertreck:* zonder uitstel; *treffelijcke voorstanders:* voortreffelike verdedigers (die de belangen van de stad voorstonden). - r. 7 *gantsche gemeynte:* de hele gemeenschap (*gantsche* met *t* uit 't oorspronkelik Duits: *ganz;* vergelijk *glants* blz. 459, vs. 10); *'twelck soo sy:* en als ze dat (naar 't Latijnse *quod si*); - r. 8 *geen schade met allen:* volstrekt geen schade (*met allen:* met alles, zie blz. 563, vs. 9). - r. 9 *verwillighden:* toestemden; *voorsienige Raets-heeren:* wijze raadsheren (*voorsienige:* vooruitziende); *afstelden:* afzetten; *soo maeckte hem Antipater:* zo drong Antipater (*maeckte hem:* maakte zich). - r. 10 *met gemack:* op z'n gemak. - r. 11 *haer machtigh worde:* de macht over hun kreeg, (hun machtig werd; *haer:* 2e nvl. bij machtig); *ende 'tregiment innam:* en zich van 't bestuur meester maakte (*regiment:* bestuur, met *g* uitspraak). - r. 12 *plaeghde:* kwelde; *Demosthenes* (383-322 v. Kr.) de beroemde Atheense redenaar, o.a. van de Philippika's tegen Philippos koning van Macedonië.

[10] *Antipater* arglistigh in de Stadt, ende maeckte hem met gemack daer sterck, tot dat hy
[11] haer machtigh worde, ende 'tregiment innam, soo dat hy daer na de Burgers sonder
[12] eenigen wederstant na zijn believen plaeghde ende onderdruckte.
DEMOSTHENES.

IX

De *Schapen* hadden met de felle *Wolven* tsamen
Een heftich Krijgh-geschil, dies haer ter hulpe quamen
De wacker *Honden*, die zich toonden al bereyd
Haer zaeck 'thanthaven en haer groote onnoozelheyd.[4]
De *Wolven* buyten hoop van d'overhant te houden[5]
De *Schaepkens* boden aen (indien zij't haer vertrouden)[6]
Te handelen van vreed': mits dat van stonden aen[7]
Zy d'*Honden* zouden als in gijselingh ontfaen;
En daer voor wederom de *Wolfkens* tot haer zenden.[9]
De *Schaepkens* stemden zulx! o droefheyd! wat ellenden[10]
Genaeckten haer zoo flucx; van d'Honden zy ontbloot[11]
Het een nae't ander van den Wolfkens werd gedood,[12]
Als d'Honden waren van den Wolven tand verbeten.[13]
‘Zoo varen zy die licht der ouden leer vergeten,[14]
‘De welck ons strengh verbied dat zich een yeder wacht[15]
‘Te stellen zijn geweld in s'Vyands wil en macht:[16]
‘Noch dat wy nimmer ons in slaep en laten wiegen
‘Van hem die al van ouds gewoon is te bedriegen.

4 *Haer zaeck:* hun zaak; *onnoozelheyd:* onschuld.
5 *buyten hoop:* zonder hoop.
6 Boden de schaapjes aan, als die hun hierin vertrouwden.
7 *Te handelen van vreed':* over vrede te onderhandelen; *van stonden aen:* terstond.
9 En daartegenover (*daer voor wederom*) zouen zij (de wolven) hun (jonge) wolven als gijzelaars aan hun zenden.
10 *stemden zulx:* stemden daarin toe.
11 *van d'Honden zy ontbloot:* nu ze van de honden beroofd waren.
12 *van den Wolfkens:* door de wolfjes.
13 *Als:* toen; *verbeten:* doodgebeten.
14 *Zoo varen zy:* zo gaat 't met hun.
15 *verbied dat zich een yeder wacht:* 't verbieden is hier dubbel uitgedrukt: *verbiedt* z'n macht te stellen; en dat men *zich wacht* dat te doen; juist als de dubbele ontkenning op vs. 13 plaat 8.
16 *geweld:* macht.

10. Vande Leeuw ende t' Muysken.*

[1] Even alsoo liep het af met *Balduino* den Coning te Ierusalem. Want als hy *Admirati*
[2] des Turcschen *Bassae* huysvrouw gevanghen hield, ende dacht die zelve te dooden,
[3] soo besinde hy hem anders, ende dacht hy zoude weynigh profijts met haer doodt
[4] uytrechten, maer beter doen, so hyse los liet. Daerop hyse vry liet. Niet lang daer
[5] naer wierd *Balduinus* vande Turcken zelfs gevangen: doen liet het wijf niet af, of zy
[6] maeckte *Balduinum* weder vry, ende hielp hem met zonderlinghe practijcken daer uyt.
EGNATIVS.

* Onderschrift:
Regel 1-2 *Balduino:* Latijnse verbuigingsvorm; (*Balduínus*) Boudewijn I was 'n jongere broer van Godfried van Bouillon, en nam ook deel aan de kruistochten; met de hier aangehaalde Balduinus kan echter ook bedoeld zijn een van z'n opvolgers Boudewijn II of III. Ze waren alle drie koningen van Jeruzalem. - *Admirati* en *Bassae* (Lat. 2e n.v.); 'n Bassa of Pacha is 'n bestuurder van 'n provincie in Turkije. - Want toen hij de vrouw van Admiratus, de Turkse Bassa, in gevangenschap had.... - r. 3 *besinde hy hem:* bezon hij zich. - r. 4 *uytrechten:* uitrichten, bewerken. - r. 5 *wierd.... zelfs:* werd.... zelf door de Turken gevangen genomen; *doen liet het wijf niet af:* toen liet de vrouw niet af, hield niet op. - r. 6 *met zonderlinghe practijcken:* met biezondere listige streken. - r. 7 *Egnatius:* waarschijnlik J.B. Egnazio van Venetië (16e eeuw); hij heeft o.a. geschreven: 'Verhandeling van de oorsprong van de Turken.'

X

K'en weet by wat gheval de *Leeuw* met groot verschricken[1]
Zich vond op't onverzienste in toebereyde stricken,[2]
Het zy door s'Iagers list, die't ongediert belaeght,[3]
Oft ander ongheval in't looze net ghejaeght.[4]
De stercke is in gevaer. hy worstelt nae vermogen,
Maer word hoe lancx hoe meer daer dieper inghetoghen.[6]
Dies hy zijn stem verheft, en eysselijcken brult,[7]
Dat 'tgansche Bosch alom is van 'tgheroep vervult.
Een *Muysken* by gheval daer dicht ontrent gheslopen,[9]
Op't schallende gekrijsch koomt 'tzijnder hulp geloopen,[10]
En knaeght den strick in twee, met danckbaerheyt en vreughd
Vergeldende des *Leeus* heel korts bewezen deught.[12]
‘Koomt herwaerts spiegelt u ghy Koningen en Heeren,
‘En houd zoo wel de kleynste als d'aldergrootste in eeren,
‘Vermids hier niemand is zoo machtich noch zoo groot
‘Oft d'alderkleynste kan hem oorbaer zijn in nood.[16]

1 Ik weet niet door welk toeval (*gheval*) (*K'en weet:* ik weet niet).
2 *op't onverzienste:* op 't onverwachtst; *toebereyde:* klaargemaakte, van te voren gespannen strikken.
3 *'t ongediert:* de roofdieren.
4 *'t looze net:* 't bedriegelik net.
6 *inghetoghen:* ingetrokken.
7 *eysselijcken:* op 'n ijselike manier, (*eysselijcken:* bijw. op -en, zie blz. 447 op vs. 1).
9 *ontrent:* omtrent, in de omtrek (*on-* zie blz. 525 op vs. 5).
10 *schallende:* luid weerklinkende.
12 *korts:* kortelings, onlangs; (*korts:* bijw. op -s); *bewezen deught:* de onlangs aan 't muisje bewezen weldaad.
16 *oorbaer:* nuttig, van nut.

11. Vande Wind, Sonne ende Wandelaer.*

[1] Het laet hem aensien of de twee Roomsche Keysers *Titus* ende *Domitianus* haer
[2] even alsoo hadden aengestelt tegen den anderen. Want *Titus* gingh met het volck
[3] heel lustigh ende vriendlijck om, liet geen hovaerdije aen hem mercken, en gaf een
[4] yder goet ghehoor. Maer *Domitianus* gaf niemand een goet woordt, handeld' hard
[5] en stuer met zijn ondersaten, ende pooghde hen met macht haer goet af te dringen.
[6] En heeft nochtans met zijn ongerechtich Gewelt weynigh gelts ende veel vyandschaps
[7] gemaeckt. Maer *Titus* heeft met zijn lieffelijcheydt groote gunst, ende al wat hy wilde
[8] van hen verkreghen.
IN 'T LEVEN DER KEYSEREN.

* Regel 1 Titus Flavius Vespasianus, Romeins Keizer (41-81 n. Kr.) zoon van Keizer Vespasianus, voor wie hij in 't begin niet onderdeed in wreedheid. Na de dood van z'n vader brak hij met z'n verleden en toonde zich zeer beminnelik voor z'n volk; ondertekende geen ter dood veroordeling, bezocht geteisterde streken, enz. Hij werd buitengewoon door z'n dankbare onderdanen gevierd. - *Domitianus:* Titus Flavius Domitianus, Romeins Keizer (81-96 n. Kr.) broer en opvolger van Titus; had 'n wantrouwige wrede natuur; liet tenslotte ieder die hem niet beviel onder een of ander voorwendsel ter dood brengen; hij is de beruchte Joden- en Kristenvervolger. In 96 werd hij vermoord. *Het laet hem aensien....:* 't Laat zich aanzien, 't lijkt, dat de twee Romeinse (*Roomsche*) Keizers Titus en Domitianus zich op gelijke wijze hadden gedragen tegenover elkander. - r. 3 *lustigh:* aangenaam. - r. 5 *stuer:* wreed, stuurs; *met macht:* met geweld hun goed af te dwingen, af te nemen. - r. 6 *En heeft:* en hij heeft (weglating van 't onderwerp in zulke gevallen meermalen); *ongerechtich:* onrechtvaardig. - r. 7 *lieffelijcheydt:* vriendelikheid; *gunst:* liefde. - r. 8 *In 't Leven der Keyseren:* zie onder prent 1: *Suetonius*.

XI

De sturen *Boreas* wel sterckelijck beweerde,[1]
Dat hy de schoone *Zon* in mogentheyd passeerde:[2]
Zulck roemen *Phoebo* docht een al te grooten spijt,[3]
Flucx dagende over zulcx den Blaes-kaeck uyt ten strijt.[4]
De *Noord-wind* was gereed, liet zich ter plaetsen vinden,[5]
En snorckte dat hy was de stercxste vande winden.[6]
Zy maeckten een verdragh: d'een voor en d'ander naer,[7]
Te proeven haere kracht op eenen *Reyzenaer*.[8]
De Bulderaer began, en blies met volle kaecken,
Wierp eycke-boomen om, en hoogh-geresen daecken.[10]
De *Reyziger* terwijl hielt zijnen mantel vast[11]
Spijt wat hy blazen mocht wel stijf om't lijf gepast.[12]
De *Wind* nae langh geruys niet ziende te vermoghen[13]
Gaf oorlof dat de *Zon* nu oock haer kracht mocht tooghen.[14]
De *Zon*, die zoetelijck uyt s'Hemels gouden dack
Op't hooft des *Reyzenaers* met heete stralen stack,
Dat zweetende ademloos, zijn kleedren hem verdrooten,[17]
En zich van s'mantels last genoodzaeckt was t'ontblooten.[18]
‘Ghy die te streng regeert, leert wat een macht vermengt
‘Met Re'en en zachtigheyd al nuttigheyd toe-brenght.[19-20]
‘Gematighde' heerschappy onbuygelijcke lieden[21]
‘Veel dragelijcker valt als al te strengh ghebieden.
‘'Tgemeene Volck dat haet een al te korten lijn,[23]
‘'Twil liever zacht geleyd, als hart gedwongen zijn.

1 *De sturen Boreas:* de ruwe Noordewind (*Boreas* klassieke naam).
2 *in mogentheyd passeerde:* in macht overtrof.
3 *Phoebo*: (Lat. 3e n.v.) aan Phoebus de zon(negod); *een al te grooten spijt:* 'n al te grote krenking.
4 *over zulcx:* daarom; *Blaes-kaeck:* snoever.
5 *liet zich ter plaetsen vinden:* zorgde dat ie ter plaatse tegenwoordig was.
6 *snorckte:* blufte.
7 *verdragh:* overeenkomst; *d'een voor en d'ander naer:* d' een voor en d' ander na.
8 *Reyzenaer:* reiziger.
10 *daecken:* huizen.
11 *vast:* voortdurend.
12 In weerwil van al z'n (Boreas) blazen; *gepast:* gesloten.
13 *niet ziende te vermoghen:* ziende niets te vermogen.
14 *Gaf oorlof*: gaf verlof, stond toe; *mocht tooghen:* kon tonen.
17 *Dat:* zodat; *hem verdrooten:* hem hinderden.
18 *En...* zie aant. bij regel 6 onder de prent; *t' ontblooten:* te ontdoen.
19-20 *wat... al nuttigheyd:* wat al nut; *Met Re'en en zachtigheyd:* met verstand en zachtheid; *toe-brenght*: aanbrengt.
21 *onbuygelijcke lieden:* aan onbuigzamen.
23 *een al te korten lijn:* 'n al te korte teugel, (die al te kort gehouden wordt).

12. Vande Mier ende Krekel.*

[1] Sulck een Krekel was *Acilius,* die in zijn jeught niet spaerde, maer alle daegh lustigh
[2] ende vrolijck teerde. Na dat hy nu alles doorghebracht had, ende niet een lens inde
[3] merss' had om by te setten, so quam hy tot den Keyser *Tiberium* ende begeerd van
[4] hem hulpe: maer hy kreegh slechs dit antwoort: Lieve ghesel, ghy hebt te lang
[5] geslapen, u komst is te langh verwacht. *Nihil op't request*.
COELIVS.

* Regel 1 *lustigh:* opgeruimd. - r. 2 *doorghebracht:* opgemaakt; *ende niet een lens inde merss' had om by te setten:* en niet 'n linze(ert) in z'n mars had om bij te brengen, en helemaal rut was; *merss':* mars, tas. - r. 5 *verwacht:* afgewacht (men moest er te lang op wachten); *Nihil op't request:* Nul op 't rekest, 't verzoek is van de hand gewezen; *nihil:* niets; *Coelius:* welke Coelius wordt hier bedoeld? Zie Nadere verklaringen blz. 823

XII

De magre *Krekel* nu van s'winters kou bespronghen,[1]
Zocht aen't kloeck *Mierken* heyl, tot bedelen gedrongen,[2]
En met een heesche stem viel 'tbezich dierken aen;[3]
Erbermt u Iuffrou *Mier!* en om een weynigh graen
My ongetroost niet laet, noch hongers nood bezuren,[4-5]
Mijn armoe wat vervult, en opent uwe schuren.[6]
Maer 'twacker *beestien* vry van kommer en ellend,[7]
Den *Krekel* heeft aldus zijn traegheyd voorgewend:[8]
Draeght nu verschulde straf, draeght nu 'tvermaledijden[9]
Die al den zomer sleet in wellust en verblijden,[10]
Die d'aengename tijd en zegen hebt veracht,
En slempende uwen oegst verquist en doorghebracht.
‘Het kostelijcxste pand en kleynood uytgenomen[13]
‘Is d'altijd vliende tijd, die huyden omgekomen[14]
‘Niet morgen weder keert: wijs is hy van beraet
‘Die s'tijds gelegentheyd beooght en gade slaet.[16]
‘Die op geen weelde steunt, noch die, hoe hoogh gezeten,[17]
‘D'aenstaende zwarigheyd lichtveerdigh gaet vergeten.[18]

1 *magre:* arme; *van s'winters kou bespronghen:* door de kou van de winter overvallen.
2 *aen't kloeck Mierken:* bij 't ijverig miertje.
3 En overviel.... 't bedrijvig diertje.
4-5 En stuur me niet ongetroost weg om 'n beetje graan, en laat me niet 't zuur, 't bittere van de hongersnood proeven.
6 Voorziet m'n armoe wat, kom me wat te hulp in m'n armoe.
7 *beestien:* beestje (verkleinwoord op -*ie*(*n*) zie prent 31 vs. 13).
8 *zijn traegheyd voorgewend:* z'n luiheid naar voren gebracht, op z'n luiheid gewezen.
9 *verschulde:* verdiende; *'tvermaledijden:* 't vervloeken, de vloek.
10 *Die al....:* gij die heel de zomer.
13 *kleynood uytgenomen:* 't uitnemendste, 't mooiste kleinood.
14 *die huyden omgekomen:* die heden, vandaag ten einde. - *huyden:* heden (vergelijk *huidig*).
16 *Die s'tijds gelegentheyd....:* die op de tijdsomstandigheden let.
17 *hoe hoogh gezeten:* hoe hoog verheven ook.
18 *D'aenstaende zwarigheyd:* de moeilike tijd die voor de deur staat.

13. Vanden Wolf en de Kraen.*

[1] Aldus gingh het den genen, die *Basilium Macedonem* den Griecschen Keyser van't
[2] perijckel des doods bevryde. Want als een Hert op de jacht desen *Basilium* hard
[3] op't lijf liep, ende hem by de hoornen in zijn gordel gevat hadde, ende hem also
[4] optilde om hem in 't Bosch te dragen, soo sprong een trou Dienaer toe met een
[5] bloot sweerdt, ende sneet met haeste den gordel ontwee, en verloste alsoo den Keyser
[6] van de doodt. Dies de ondancbare Keyser vertoornde, ende liet hem het leven nemen,
[7] om dat hy hem met een bloot sweerdt soo dicht aen t'lijf quam.
ZONARAS.

* Regel 1 *Basilium Macedonem:* (Lat. 4e n.v.): Basilíus de Macedoniër, 'n Byzantijns Keizer (867-886). - r. 2-3 *hard op't lijf liep:* koud op 't lijf liep, plotseling overviel. - r. 5 *ontwee:* in tweeën. - r. 6 *Dies:* hierover. - r. 7 *Zonáras:* Johannes Zonaras, Byzantijns schrijver in Konstantinopel omtrent 1100.

XIII

De *Wolff* der schapen vrees', doort al te gulzich slicken
Aen een verzwolgen been schier meynde te versticken,[2]
Dies hy op hoop van hulp de langhgehalsde *Kraen*[3]
Met veel beloften heeft verwilght, zijn leet t'ontslaen.[4]
De *Kraen* op winst verzot, heeft stout en onverschrocken[5]
Vit d'opgesperde keel des *Wolfs* het been ghetrocken.[6]
Maer als zy nu om loon heeft (wel verdient) getaelt,[7]
Heeft met deze antwoort haer t'gheholpen dier betaelt:[8]
Wat plompheyd kleeft u aen, dat ghy noch eyscht belooningh
Of is niet loons ghenoegh d'erbarmlijcke verschooningh[10]
Zoo dadelijck betoont? doen ick, hoe wreet geaert,[10-1111]
V keel in mijne keel medoogende heb ghespaert.
Dus uwer straten gaet, gaet henen uwer straten,[13]
En 'tleven hebt te loon, dat ick u heb gelaten.[14]
‘D'ondanckbre nimmermeer 'terkennen is bereet[15]
‘De weldaed en de deughd die aen hem is besteed.[16]
‘Zich zelven kent hy niet, blijft trots, stout en hovaerdigh,
‘'Tkoomt (waent hy) hem al toe, en is noch meerder waerdigh.[18]

2 *verzwolgen....:* gulzig ingeslokt been.
3 *Dies:* daarom; *op hoop van hulp:* in de hoop op hulp.
4 *heeft verwilght:* heeft toegestemd (ingewilligd) hem van z'n pijn te verlossen.
5 *op winst verzot:* er erg op uit om wat te krijgen.
6 *opgesperde:* opengesperde.
7 *Maer als zy,...:* maar toen ze dan... zich heeft laten horen om loon, gerept heeft van loon; *taelen om:* taal geven, zich laten horen om, vragen naar.
8 *deze antwoort:* antwoord is van ouds 'n *de*-woord (vrouwel.) en is dat ook nog in de 17e eeuw, naast 't *het*-woord.
10 *loons:* met 2e naamvals-*s* bij *ghenoegh* (zie bij *veel,* blz. 431 vs. 81).
10-11 *d'erbarmlijcke verschooningh:* de barmhartige vrijlating, 't barmhartig loslaten (van uw snavel) zo juist (*dadelijck*) getoond.
11 *doen:* toen; *hoe wreet geaert:* hoe wreed van aard ik ook ben.
13 *Dus uwer straten gaet:* ga dus heen; (ga dus uws weegs).
14 *te loon:* tot loon.
15 *nimmermeer:* nooit; *bereet:* bereid (*bereet:* met Zuid-Nederl. *ee*).
16 *de deughd...:* 't goed dat hem is gedaan.
18 *al:* alles, allemaal; *en is....* en hij is (zie blz. 538 op vs. 6).

14. D'Esschen-boom en't Riet.*

[1] Sulcken hooghmoedt heeft bewesen de stadt *Tyrus*. Want als *Alexander de Groote*
[2] even als een groote stormwind in't landt van *Phoeniciam* viel, hebben de kleyne
[3] steden haer verootmoedight ende t'hooft inde schoot geleyt, ende zijn daerom van
[4] *Alexander* verschoont. Maer *Tyrus* verliet hem op zijn macht ende stercte, ende set
[5] hem tegen *Alexander* met al zijn cracht. Dies greep hy de Stadt met groot gewelt
[6] an, namse in, ende brack alle Huysen ende Palleysen ten gronde af. Alsdoen hebben
[7] de kleyne stedekens, onbeschadight zijnde mogen seggen: Och hoe nut ende noodigh
[8] ist datmen zijn meerder ende gheweldigher wijcke!

* Onderschrift:
Regel 1 *Tyrus:* de grote zeestad van Phoenicië; *Alexander de Groote:* (356-323 v. Kr.) de beroemde koning van Macedonië. Na z'n overwinning op Darius van Perzië, trok ie Syrië binnen, waar alleen *Tyrus* en *Gaza* hardnekkige weerstand boden, maar tenslotte bezweken. Van Tyrus werden 3000 inwoners als slaven verkocht; de betekenis van de stad was voor goed vernietigd; *Sulcken:* (zulk 'n) zo'n; *bewesen:* getoond. - r. 2 *Phoeniciam:* Lat. 4e n.v. om 't Nederl. voorzetsel *van*. - r. 3 *haer:* zich; *t'hooft inde schoot geleyt:* er zich bij neergelegd (z'n hoofd in de schoot van den overwinnaar leggen, was in vroeger tijd 'n teken van overgave). - r. 4 *van Alexander verschoont:* door Alexander gespaard; *verliet hem:* (verliet zich) vertrouwde. - r. 5 *Dies:* derhalve; *gewelt:* kracht. - r. 8 *zijn meerder ende gheweldigher:* (voor z'n meerdere en sterkere), voor iemand die groter en krachtiger is.

XIV

Den dick gegroeyden *Esch,* wiens steyle toppen gingen
Recht nae de sterren toe en s'Hemels zolderingen[2]
Trotzeerde, dat hy stont verheven int foreest,[3]
Spijt d'alderfelste storm en allerley tempeest:[4]
Braveerde dat hy was veel stercker van vermogen[5]
Als *t'Riet* dat van de wint al stadigh word gebogen;[6]
Als 'twanckelbaere *Riet* dat ziddert, schud en beeft[7]
Voor d'alderminste koelt' die langs de velden zweeft.
Hy eyndicht nau, een buy ontstaet met sneller vaerden,[9]
En velt den *Esschen-boom* ontwortelt uyt der aerden.
T'*Riet* speurende de val des genen die terstond[11]
T'gebladert hooft op stack en hoogh verheven stond,
‘Dus by zich zelven spreeckt: o veyligh wonderbaerlijck,[13]
‘Is nederigen staet voor hoogheyd, die gevaerlijck[14]
‘Het onderwerpsel is van allerhande leet,[15]
‘En schielijck word gedreyghd te vallen eermen 't weet!

2 *s'Hemels zolderingen:* de hemelgewelven (zie blz. 496 vs. 457).
3 *Trotzeerde:* zich verhief tot; *dat hy stont...:* zodat hij rechtop stond in 't bos.
4 *tempeest:* regen en onweer; onder *storm* wordt meer verstaan: 'n heel sterke wind.
5 *Braveerde:* blufte.
6 *al stadigh:* aldoor.
7 *'twanckelbaere:* 't wankele, 't zwakke riet; *ziddert:* met *z* (zie blz. 435, vs. 182).
9 *Hy eyndicht nau....:* hij (de es) eindigt nauwliks, hij is nauwliks uitgesproken; of 'n storm steekt op met snelle vaart, (*met sneller vaerden; sneller* ouwere 3e n.v. vrouwel.; *vaerden:* ouwere 3e n.v. van *vaerde,* bijvorm van *vaart,* zie *rusten* blz. 462, vs. 63).
11 *terstond:* zo even.
13 *o veyligh wonderbaerlijck:* o wonderlik, biezonder veilig.
14 *voor hoogheyd:* boven 'n verheven staat.
15 *Het onderwerpsel is:* 't onderwerp is, blootgesteld is aan.

15. Vanden leugenachtigen Schaep-herder.*

[1] Alsoo ist met het garnisoen der Stadt *Ampele* in *Peleponeso* gegaen. Want die
[2] hebben dickwils een gheschrey ghemaect, als had de Vyandt voor de poort geweest.
[3] Daer op dan de Burgerije in't geweer quam. maer doen sy sagen datter geen vyand
[4] voorhanden was, hebben zy met een quaedt genoegen het harnas ende wapenen
[5] weder neergeleyt. Daer nae begaf het hem, dat de Vyand inder waerheyt aenquam.
[6] Als nu de Burgers wederom opgheboden wierden, meynden sy dat het was, gelijck
[7] het dickwils te vooren had geweest, namelijck een versiert Spiegel-ghevecht, wapen-
[8] den haer daerom niet. met dien comt de Vyand aen, ende neemt sonder eenige
[9] wederstant de Stadt in.
MANVTIVS.

* Onderschrift:
Regel 1 *Ampele:* 'n stad in den Peleponesus (*Peleponeso,* Latijnse vorm), 't zuidelik schiereiland van Griekenland, 't tegenwoordige Moréa. - r. 2 *als had... geweest:* alsof... was geweest (*zijn* wordt oorspronkelik met *hebben* vervoegd). - r. 4 *voorhànden was:* aanwezig was; *met een quaedt genoegen:* met 'n slechte voldoening, onbevredigd, - r. 5 *begaf het hem:* (begaf 't zich), viel 't voor, (in deze betekenis al in 't mnl., 'n germanisme, hgd.: es begiebt sich). - r. 6 *opgheboden wierden:* opgeroepen werden. - r. 7 *versiert Spiegel-ghevecht:* 'n verzonnen schijngevecht (*versiert* eigenlik *verzierd*). - r. 8 *haer:* zich; *met dien:* op 't zelfde ogenblik. - r. 9. *Manutius:* in de 15e en 16e eeuw leven er achtereenvolgens in Venetië: Manutius Aldus, M. Paulus, M. Aldus de jongere, die 'n beroemde drukkerij hadden. Manutius Aldus (1450-1515) van wie dit onderschrift hoogst waarschijnlik is, schreef vele geleerde werken in 't Latijn. De werken die bij hem van de pers kwamen behoren tot de mooiste van de ouwe boekdruk-kunst (zgn. Aldinen).

XV

Een die met d'*herder-staf* de *wit gewolde kudden*
Voort ongediert op't veld belast was te beschudden,[2]
Vyt schalckheyd menigh mael zijn luyde stem verhief,[3]
Help wapen wapen help! en weert den Schapen-dief,[4]
De *wolf* mijn kud belaeght, en light hier by geslopen:[5]
De land-lien quamen flucx tot onderstand geloopen:[6]
Zoo lange tot van hem bedrogen menighmael[7]
Zy sloegen inde wind zijn schalcke logen-tael.[8]
Ten lesten quam de geen, die vast op jonge lamren,[9]
Dies d'Herder deerlijck kreesch, het zoude een mensche jamren;[10]
Help naegeburen help! mijn kuddeken lijd nood,
De *Wolf* van't beste *Vlies* mijn schaeps-kud heeft ontbloot.[12]
Zijn roepen was vergeefs, vergeefs was 'sHerders weenen,
Zij dachten tis bedrogh, hy lieght gelijck voor henen.
‘Zulcx en zoodanigh is der logenaeren loon,[15]
‘Diens goddelooze tongh te lieghen is gewoon:[16]
‘Al spreeckt hy zomtijds schoon de waerheyd zonder liegen[17]
‘Men geeft hem geen geloof die lust heeft int bedriegen.

2 *Voort ongediert... te beschudden:* tegen roofdieren... te beschermen (*beschudden* 'n heel ander woord als *beschutten*).
3 *Vyt schalckheyd:* uit boosaardige pret (ouwer betekenis: laagheid, boosaardigheid, zie vs. 8).
4 *wapen:* te wapen, hulp ('n algemene roep om hulp geworden).
5 *by geslopen:* sluipende nabij gekomen.
6 *tot onderstand:* tot ondersteuning, te hulp.
7 *Zoo lange tot.....:* zolang totdat ze, al menige keer door hem bedrogen....
8 *schalcke:* boosaardige.
9 *vast op:* hongert naar.
10 *het zoude een mensche jamren:* 't zou 'n mens pijn doen; je zou er meelij mee krijgen.
12 *van't beste Vlies.... ontbloot:* heeft mijn kudde van 't beste schaap beroofd (*Vlies:* oorspronkelik: schapevacht).
15 *Zulcx:* dit.
16 *Diens:* wier (zie blz. 523, vs. 21).
17 *Al.... schoon:* al.... dan, ofschoon.

16. Van't Zwijn ende den Wolf.*

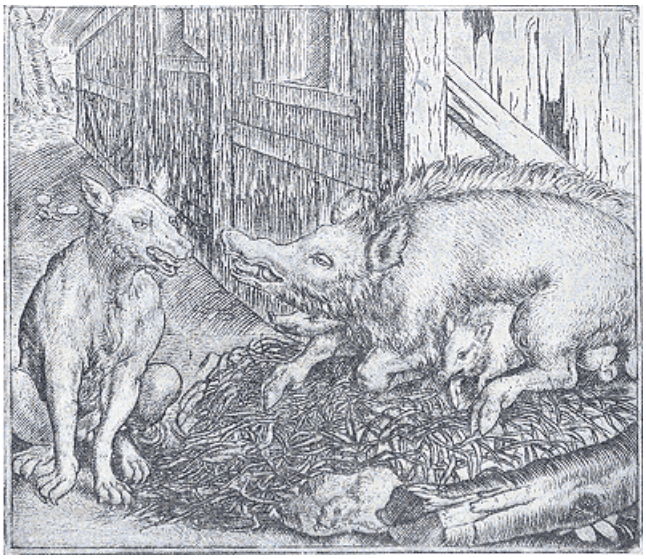

[1] Sulcken semblant heeft de Turcsche Keyser *Solymannus* vertoont. Want als *Iohannes,*
[2] Vaivoda te Sevenbergen, ende Koning van Vngeren gestorven was, ende een jonghe
[3] Soon achter liet, soo heeft hy hem by de weduwe voor een Pleegh-vader ende Mom-
[4] boir des jongen onmondigen kints aengeboden, ende belooft hy woude het geern
[5] opvoeden, ende daernae alst tot zijn mondige jaren ghecomen soude zijn, Vaivode
[6] te Sevenbergen ende Coningh van Vngeren maken. Maer wat dese Wolf begeerde,
[7] ende met zulcken vriendlijcken ghelaet zochte, hebben de weduwe ende haer Soon
[8] namaels wel bevonden.
L. SURIUS.

* Regel 1 *Sulcken semblant....:* zo'n geveinsde vriendelikheid heeft.... getoond; *semblant:* uiterlike schijn, geveynsde houding. *Solymannus:* Sultan Soliman (1496-1566). Als wetgever en staatsman een van de grootste Turkse vorsten (*Sóliman* de Arabiese vorm van Salomon). - r. 2 *Vaivoda:* woiwode, bestuurder, vorst; *Koning van Vngeren:* koning van Hongarije. - r. 3 *hem:* zich; *Momboir:* voogd, beschermer. - r. 7 *zulcken vriendlijcken* (*zulk 'n* en *vriendelik'n* zie blz. 491, vs. 337). - r. 8 *namaels:* later; *bevonden:* gemerkt, ondervonden; *L. Surius:* Karthuizer, bekende hagiograaf en kerkgeschiedschrijver, in de 16e eeuw; hij heeft ook Ruusbroeck in 't Latijn vertaald.

XVI

De *Wolf* een vuyle Zogh ziende' inden misthoop liggen,[1]
Die zwanger nu bestond te stenen en te biggen,[2]
Zich *vroemoer* heeft geveynst, en haer in biggens smert[3]
Te helpen aengeboon uyt een medoogend hert.
Zulcx heeft de vuyle *Zeughe* al morrende afgeslaghen.
De *wolf* om zulcken roof te beter te belagen[6]
Erboot zich *Minne-moer* te willen zijn van't speck[7]
Dat nergens beter groeyt als in zijn eygen dreck.
Maer als de *bigster* nu bemerckten s'wolves treken[9]
Zy met deze antwoorde is der dieren schrick ontweken:[10]
Gaet henen Ioncker *wolf,* u smeer en pelsen huyt[11]
Betuygen wie ghy zijt, zoeckt elders uwen buyt.
‘Ghy die noch menschen wilt in dese weerelt schynen,
‘En dood d'aenstaende vrucht uws lichaems met venynen,[14]
‘Ick laet 'topvoeden staen: koomt herwaerts en ontwaect,[15]
‘Ziet hoe het vuylste beest de Zeuge u vonnis maeckt.[16]
‘T'zijn hoeren die haer lief onechtelijck omarmen,[17]
‘Maer duyvels die de vrucht haers lichaems niet beschermen.

1 *Zogh:* zeug (*zog* Brabants-Hollands voor zoge, zeug).
2 *bestond....:* begon te kermen en biggen te werpen.
3 *vroemoer:* vroedvrouw (*vroemoeder*).
6 *te beter te belagen:* des te beter, des te makkeliker meester te worden.
7 *Erboot zich....:* bood zich aan de Min te willen zijn voor de biggen; *erbieden: er*-onder invloed van 't Duits; *'t speck:* 't spek, de biggen.
9 *de bigster:* die de biggen geworpen had; *bemerckten:* bemerkte; *treken:* gemene listen,
10 *deze antwoorde:* dit antwoord (zie prent 13 op vs. 8); *der dieren schrick:* de schrik van de dieren, de wolf.
11 *u smeer....:* uw buik en vacht tonen wie gij zijt; *smeer:* vet, vettig gedeelte, de buik.
14 *En dood:* en die doodt.
15 Ik spreek niet eens van opvoeden.
16 *u vonnis maeckt:* uw vonnis velt.
17 *onechtelijck:* op niet echtelike wijze, buiten 't huwelik.

17. Van een hoveirdich Muyl-dier.*

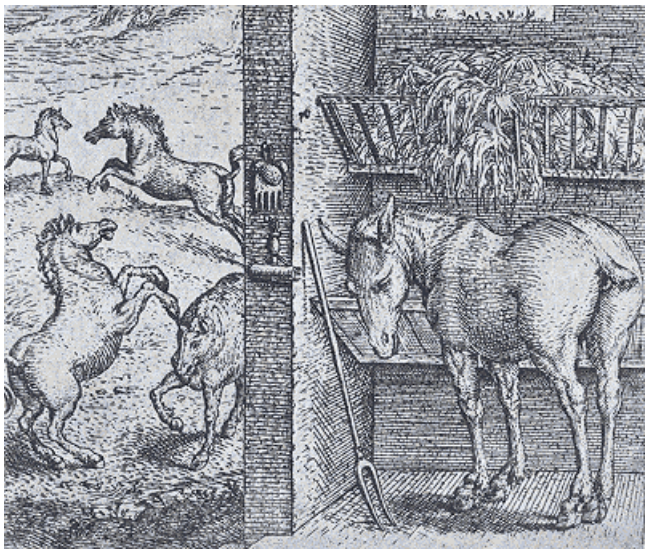

[1] Alsoo vermeten was *Amphionis* Soon. Want hoewel hy een luye ende trage pamp-
[2] sack was, soo hield hy hemselven nochtans voor rasch ende snel: badt derhalven zijn
[3] suster *Chlori,* die rasch ende behendich was, dat sy tegens hem om strijdt wilde
[4] loopen: maer als sy nu liepen, sprangh *Chlori* verr' voor henen, ende hy en konde
[5] om zijn vette buyck noch loopen noch snuyven, ende kreegh alsoo niet anders dan
[6] spot ende schand daer van.
PAVSANIAS.

* Regel 1: *Amphíon* de beroemde Griekse lierspeler en zanger uit de Griekse heldensage, die ook al deelgenomen heeft aan de tocht der Argonauten om 't gulden vlies. Z'n zoon bleek dus niet naar de vader te aarden, wel z'n dochter *Chloris; pampsack:* dribbelzak (*pampelen:* drentelen, dribbelen). - r. 2 *hield hy hemselven:* hield hij zich zelf. - r. 3 *Chlori:* Latijnse 3e n.v. van Chloris; *tegens:* tegen (met *s* gelijk nog: jegens). - r. 4 *sprangh verr' voor henen:* sprong Chloris ver vooruit (*sprangh* oorspronkelike vorm van *sprong*). - r. 5 *snuyven:* ademhalen. - r. 6 *daer van:* daardoor; *Pausanias:* 'n Grieks schrijver uit de 2e eeuw na Kr.; z'n werk 'Periegésis' (Rondreis) bevat allerlei geschiedkundige, mythologiese en artistieke merkwaardigheden van Griekenland.

XVII

De gladde *Muyl* gestalt aen eener voller kribben,[1]
Zich mesten rond en bol dat 'tsmeer kleefde aen de ribben,[2]
Vermids hy noch met last noch arbeyt was bezwaert,
Waerom hy weeldich wert en brieschten als een Paert,[4]
Beroemende tgeslacht waer van hy was ghesproten,[5]
Iae van veel ed'ler bloed als al zijn tijdgenooten,
Verheffende zijn deughd en draf geleertheyds kunst,[7]
Waer door hy 'themwaerts trock zijns Heeren oogh en gunst,[8]
Waer door hy overtrof *Rosbayaert* int pickeren[9]
In ren of in tournoy, in springen of in keeren.[10]
Maer als de *Muyl* op't lest wert voortgebracht int perck,[11]
En op zijn traegheyd van naturen nam gemerck,[12]
Als d'andre hengsten hem zoo wijt te boven gingen,[13]
Het zy in wackerheyd van draven of van springen;
Nu (sprack hy) merck ick licht, als ick my zelven ken,
Dat ick van't ezels bloed van ouds gesproten ben.
‘De roemers varen zoo, die zot haer zelf flatteren,[17]
‘En roemen van het geen zy inder daed ontbeeren.
‘Of yemand duysentmael met roem zich zelf bekroont,
‘D'ervarentheyd betuyght wat deughd by yemand woont.[20]

1 De vetgemeste muilezel op stal bij 'n volle krib; *gladde:* glad, blinkend, vetgemest; *eener voller,* beide ouwe vrouwel. buigingsvormen.
2 *Zich mesten:* mestte zich; *'tsmeer:* 't vet.
4 *weeldich:* dartel.
5 *Beroemende:* zich beroemende op; *waer van:* waaruit.
7 *deughd en draf geleertheyds kunst:* z'n deugdelikheid en z'n ervarenheid in 't draven (z'n kunst van drafgeleerdheid).
8 *'themwaerts:* tot zich.
9 *Rosbayaert:* Beiaard, 't beroemde paard van de vier Heemskinderen; *pickéren:* berijden.
10 *tournoy:* steekspel.
11 *wert voortgebracht int perck:* naar voren werd gebracht in 't renperk.
12 *van naturen:* van nature eigen, natuurlike traagheid; *nam gemerck:* acht gaf op, merkte (*gemerk:* opmerkzaamheid, aandacht).
13 *Als:* toen.
17 Zo gaat 't met de bluffers (*roemers*) die op 'n dwaze wijze zich zelf vleien (*flattéren*).
20 De ondervinding (*ervarentheyd*) toont wat voor deugdeliks er in iemand is.

18. De Wolf int schaeps-kleet voor de koy vant Schaep.*

[1] Ghelijck dese Wolf, soo heeft *Saladinus* een Turcsche *Sultan* ende Vorst in AEgyp-
[2] ten hem vercleedt ende gants vriendelijck by den Christenen in Vranckrijck ende
[3] Duytslandt gevoeght. De welcke hem kennende, tot hem seyden: alsdan willen wy
[4] met dy vriendschap ende gemeynschap houden, als ghy geen Turck meer in dijn
[5] hert, maer een Christen zijn sult. Daerop hy hem haestigh weghmaecte ende niet
[6] meer aldaer sien liet.
IGNATIUS.

* Regel 1 *Saladinus:* Saladijn, de bekende sultan van Egipte en Syrië (12e eeuw). Hij versloeg koning Guido van Jeruzalem, en nam in 1187 de stad Jeruzalem weer in. - r. 3 (*hem*) *gevoeght by:* zich gevoegd bij, zich begeven tot. - r. 4 *dy:* u; *dijn:* uw; *dy* en *dijn* ouwe vormen voor 't enkelv. van de 2e persoon, al sinds lang alleen in de geschreven taal gebruikt, *dy:* je, u; *dijn:* jouw, uw, zie onder prent 1, regel 5. - r. 6 *Ignatius:* zie onder prent 10.

*

XVIII

De *Wolf* quam tot de koy der wapenlooze schapen
Vermomt met t'lamren-vel om d'*Hamel* te betrapen,[2]
En bad hem dat hy zich vervoegen wilde in't wout
Dat als een schoon prieel was loof-rijck opgebout:
Maer d'*Hamel* seyde: ick zoude u geerne gaen verzellen
Indien ghy waert een *Wolf* die u te weyr mocht stellen,
Zoo eenich ongediert ons overviel in't groen:[7]
De *Wolf* gelijck verheught om zulck een antwoord doen[8]
Van't schaeps-vel zich ontsloegh, en sprack: tsa gaen wy wacker:[9]
Ick ben de *Wolf* u *Vrund* en aldertrouste macker:
Neen sprack den *Hamel* doen, gaet uwer straten heen[11]
En hebt met uws gelijck u lust en vreughd gemeen,
Mijn schaeps koy ick behoe ter tijd ick 'tmijnder bate[13]
Een trou gezel bekoom daer op ick my verlate:[14]
Genoegh heb ick gheleert aen deze u vreemde pert,[15]
Dat onder't schapen-vel school 'twreede wolven hert.
‘Tis al van ouds dat om d'onnoosle te verlocken
‘De wreede 'tschapen-vel arghlistelijck aentrocken.
‘De schijn veeltijts bedrieght, dus is hy wijs bedacht
‘Die Ioncker *Wolfaert* vreest, en zich voor't schaeps-vel wacht.[20]

* TEKSTKRITIEK: vs. 15, de oude uitgave heeft achter *gheleert* 'n komma en achter *pert* geen komma.
2 *d'Hamel:* 't schaap.
7 *ongediert:* ondier, wild dier.
8 *doen:* toen.
9 *zich ontsloegh:* zich ontdeed.
11 *gaet uwer straten heen:* ga heen, uw eigen weg, (*uwer straten:* zoals: uws weegs).
13 *ick behoe:* ik behoud, ik hou vast, ik blijf in; *ter tijd:* tot de tijd dat; *'tmijnder bate:* (te mijner bate) tot mijn baat, tot mijn hulp.
14 *daer op ick my verlate:* waarop ik mij verlaten kan.
15 *gheleert:* gemerkt; *pert:* manier van doen (*pert* of *perte* Vlaams voor *part:* streek).
20 *Ioncker Wolfaert:* Jonker Wolf (*Wolfaert* zie blz. 514 op vs. 179).

19. Een Herder ende een Aff-godt.*

[1] Even alsoo hebben sommige Volcken met hare Af-goden ende Beelden om gegaen,
[2] want als sy haer bede van dieselve niet vercregen, hebben syse uyt toorne geslagen:
[3] ende als sy daer nae sonder eenich perijckel, t'geene sy begeert hadden verkregen,
[4] soo meynden sy, dat sij't vanden Af-goden, die sy wel geslagen ende affgesmeert
[5] hadden, sulcx bequamen.
ALEX. DE ALEXANDRO.

[1] Op sulcken voet heeft oock Xerxes den Af-god der Zee *Neptuno* uytgestreken.
[2] Want als hy over Zee wilde schepen, badt hy *Neptunum* om een geluckige reys.
[3] Maer doen hy onderweegh een groote storm kreegh, wierd hy toornigh, sloegh met
[4] grooter toorne inde Zee, ende wierp voet-ysers daer in, om *Neptunum* daer in te
[5] vangen. En als de Zee corts daer nae stil wierde, so meynde hy, dat hy *Neptunum*
[6] met slagen ende voet-angels daer toe ghedwonghen had.
HERODOTUS.

* Onderschrift:
Regel 2 *haer bede:* hun bede, wat ze vroegen. - r. 3 *sonder eenich perijckel:* zonder enig gevaar, zonder dat hun iets kwaads overkwam (voor hun handelwijs tegen de afgoden). - r. 4 *affgesmeert:* afgeranseld; *afsmeren:* smeer (slaag) geven. - r. 5 *Alex. de Alexandro:* Italjaanse humanist omtrent 1500, heeft geschreven 'Dies geniales' (Verrukkelike dagen), waarin ie alle mogelike geschiedenissen en merkwaardigheden verzameld heeft. - r. 6: *Xerxes* de bekende Perziese koning (5e eeuw v. Kr.), die de Grieken bestreden heeft; *Neptuno:* (Latijnse 3e n.v.) Neptunus; *uytgestreken:* uitgeveegd, afgestraft. - r. 7 *schepen:* varen (met 'n schip); *Neptunum:* Latijnse 4e n.v. - r. 8 *onderweegh:* onderweg (*onderweegh* oorspronkelike vorm, *wege, weeg* 3e n.v.). - r. 9 *voet-ysers:* ijzere voetboeien. - r. 10 *corts:* kort (met bijwoord-*s*). - r. 11 *Heródotos* van Halikarnassos (± 484-406 v. Kr.), Grieks geschiedschrijver, de vader van de geschiedbeschrijving. Hij heeft bijna alle in die tijd voor Grieken toegankelike landen bezocht. In 't Ionies heeft ie de geschiedenis van de Grieken van 't begin tot ongeveer de Perziese oorlogen (478 v. Kr.) beschreven, en daar tussen door gevlochten tijdperken uit de geschiedenis van Perzen en andere volken.

XIX

Een *Ossen-herder* tot afgodery genegen
Aenbad een *houten-God* om rijckdom en om zegen:
Hy lagh op't aertrijck neer, en bad de Godheyd aen,
Op dat hem 'theyligh hout van armoe mocht ontslaen:
Maer als hy moe gebeen nae blinder luyden zeden[5]
Noch schat noch rijckdom kreegh tot loon van zijn gebeden,
Hy met een stalen acx den af-God ging te keer,[7]
Die brekende den hals viel van thoogh altaer neer,
Vytstortende een threzoor van schijven, die (uyt zorgen)[9]
Daer yemand voormaels in had by geval verborgen.[10]
Dies d'Herder sprongh van vreughd', en riep o Godheyd mijn
V weldaed niet verbeen, maer wou gedwongen zijn.[12]
‘Wat weldaed yemand doet met kracht daer toe gedwongen,
‘De zulcke ontbeert den lof op des ontfangers tongen:
‘Wie willigh al van zelf zijn naesten deughd bewijst[15]
‘Veroorzaeckt datmen hem voor zijne miltheyd prijst.

5 *nae blinder luyden zeden:* naar de gewoontes van de blinde lieden (heidenen die menen in veel woorden en veel gebaren te moeten bidden).
7 *acx:* aks (akst), bijl; *ging te keer:* zich keerde tegen, aanviel.
9 *schijven:* geldstukken; *uyt zorgen:* uit voorzorg (*zorgen:* ouwe derde naamvalsvorm).
10 *by geval:* bij toeval.
12 *verbeen:* verbeden, afgebeden.
15 *deughd:* goed, weldaad (*deughd:* wat iemand goed doet).

20. De Vos en de Katten.*

[1] Hier op past wel, datmen van een Roomsche Sterre-kijcker, ende van *Papyrio Cursore*
[2] leest. Want de Sterre-kijcker ende *Prognosticant* hield zeer veel van zijn konst, ende
[3] gaff uyt, dat hy door dese kunst alle aenstaende perijckelen zijns lijfs ende levens
[4] konde ontgaen. *Papirius* daerentegen verliet hem op zijn cloecke vuysten. Als nu
[5] *Papirius* en de Sterre-kijcker vande Vyanden aengegrepen wierden, soo stelde *Papirius*
[6] zijn vuysten te werck, weerde hem ridderlijck, sloegher door, ende behield zijn leven.
[7] Maer de Sterre-kijcker bleef met zijn kunst op de plaets doot.
SABELLICVS.

* Regel 1 *Hier op past wel, dat:* hier komt goed mee overeen, wat; *Roomsche:* Romeinse; *Papyrio Cursore:* (Latijnse buiging) Papirius Cursor, beroemd consul en veldheer van de Romeinen (eind van de 4e eeuw v. Kr.). - r. 2 *Prognosticant:* voorspeller. - r. 3 *gaff uyt:* verkondigde; *zijns lijfs:* van zijn lichaam (*lijf ende leven:* lichaam en leven; leven). - r. 4 *verliet hem:* verliet zich, rekende. - r. 7 *Sabbéllicus:* zie onder prent 6.

XX

De schalcke *Vos* op't velt de *Katten* vast verzelde,[1]
En van zijn listigheyt veel snorckende vertelde,[2]
Dat aller Katten doen en hand-werck (hoemen't acht)[3]
Was muyze-vangerije en enckel ratten-jaght.
Terwijl sy onderlinge aldus int twisten resen,[5]
En *Reynert* boven haer d'uytnemenste wouw wezen,
Een koppel honden haer te schielijck overkoomt:[7]
De *Simmen* klavren in de tacken van't gheboomt;[8]
Maer *Reyntien* in ghevaer niet wetende waer vluchten
Is flucx der Bracken roof, en spreeckt met diep versuchten:
Hoe ydel is de roem des genen voor ghewis[11]
Die op de Katten smaelde en nu haer schou-spel is.
Wanneer hy in ghevaer jae hoop en troost ten eynde[13]
Haer vlytigheyd aenschout en selfs blijft in ellende.[14]
‘Die schiervergodet schijnt en alles hier toelacht[15]
‘Zich voort beroemen hoede' en voor't bespotten wacht,
‘t'Gheluck is wanckelbaer: wel hem die wijs beraden
‘Zorghvuldelijck zich wacht van andre te versmaden.

1 *vast:* 'n eind (*vast:* voortdurend).
2 *snorckende:* snoevende.
3 *acht:* bekijkt.
5 *int twisten resen:* hoe langer hoe hoger ruzie kregen (hoger gingen in 't twisten).
7 *Een koppel:* 'n troep; *te schielijck overkoomt:* heel plotseling overvalt.
8 *De Simmen:* de katten, (eigenlik *apen;* de katten worden om hun klauteren hier zo genoemd); *klavren:* klauteren.
11 *voor ghewis:* gewis, voorzeker (evenals *voorzeker* is de oorspr. betekenis wel: voor zekerheid, in zekerheid; *zeker* en *gewis* beide als zelfst. n.w. gebruikt).
13 *hoop en troost ten eynde:* ten einde van hoop en troost (vergelijk: ten einde raad); *eynde, ellende,* de twee rijmklanken *eynd* en *end* verschilden iets minder als nu, *end* had in 't Zuid-Nederl. ongeveer de klank *eind*.
14 *vlytigheyd:* vlugheid.
15 *en alles:* en wie alles.

21. T' Serpent en Aenbeelt.*

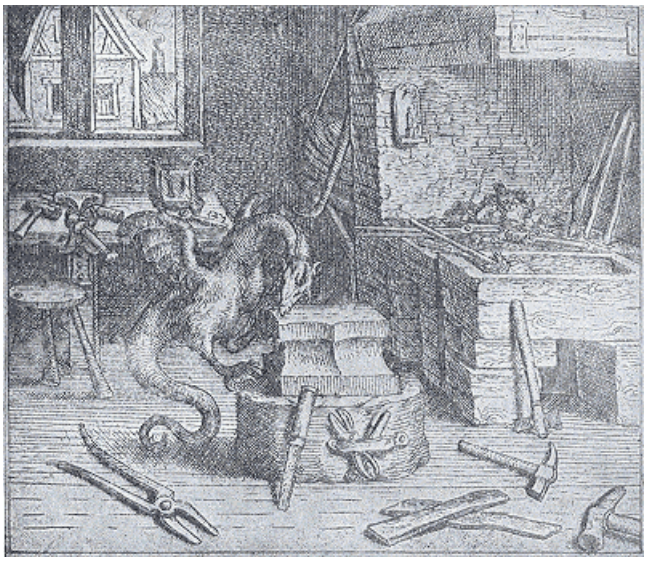

[1] Gelijc de Slangh te vergeefs met haer swacke tandekens het aenbeelt bestaet te
[2] knaghen: Also hebben de vervolgers van Gods kercke te vergeefs met haer grim-
[3] mige Tyrannie onderstaen de Christenen ende het Christen geloove uyt te roeyen,
[4] gelijck als *Nero, Traianus, Iulianus, Valerius, Severus &c*. Want hoe zy de Christenen
[5] meer vervolgden, hoe die selve haer standvastiger bewesen, so dat *Severus* eyndelijck
[6] bekende ende seyde, dat hy hem selven met zijn tijrannie meer schaeds deede als
[7] den Christenen, ende *dat het Bloedt der gedooden het zaedt der Christenen was*.
IN SYMBOLIS IMPERATORVM.

* Boven- en Onderschrift:
t'Serpent en Aenbeelt: ook hier 't twede lidwoord weggelaten, zie prent 2.
Regel 1 *Slangh* hier in de zin van 'n fabelachtig serpent. - r. 4 de Romeinse keizers *Nero,* midden van d'eerste eeuw; *Traianus,* eind eerste eeuw; *Iulianus* (de afvallige), vierde eeuw; *Valerius* (*Sevérus*), begin vierde eeuw, (Septímius) Sevérus omtrent 200, allen, vervolgers van de kristenen; *hoe zy.... meer:* hoe meer zij. - r. 5 *haer standvastiger bewesen:* zich standvastiger toonden. - r. 6 *meer schaeds:* meer schade (*schaeds* 2e n.v. bij *meer,* zoals bij *veel* zie blz. 456 vs. 233). - r. 8 *In symbolis Imperatorum:* In de beknopte geschiedenissen van de keizers? (van welke schrijver?).

XXI

T'scherptandige *Serpent* belust wat te vermalen[1]
Een *Ambeelt* hert van stael en yzer teenemaelen,[2]
Maer kon verwinnen niet op zulcken ys'ren romp;[3]
En maeckte t'aenbeelt niet, maer al zijn tanden stomp.[4]
Als nu des diers gebit ten lesten was bedorven,
Heeft het van't aenbeelt tot een antwoort dit verworven:
Wat dolheyd gaet u aen? dat met u scherp gebit[7]
Ghy om mijn hertheyd te verbrijslen zijt verhit![8]
Laet af, laet af in tijds, al waren uwe tanden
Van koper en van stael, ick maecktese ter schanden.[10]
‘Dees fabel wil de zulcke aen-spreken zonderlingen[11]
‘Die zich aenmeten meer als Menschelijcke dinghen.[12]
‘Gelijck dat zotte volck dat met een ydel hoop
‘Een vaert langs *t'Noorden* zoeckt, spijt der natueren loop:[14]
‘Dat met een eycken planck, o stoute Zee-gezellen!
‘Drijft door't bergachtigh ys gelijck als nae der hellen.[16]
‘En blijfter al een schip int *Noorden* voor den tol[17]
‘Ghelijck een toren staen, zy varen even dol.

1 *belust wat te vermalen:* begerig er'es stuk te bijten (*wat:* zo wat, 's).
2 *Ambeelt:* aambeeld (*Ambeelt:* de vormen met *aen, ane*, zie vs. 4, zijn ouwer, oorspronkelik: *anebelt;* de *m* door de *b*)*; teenemaelen:* helemaal (te ene(n) male).
3 *kon verwinnen niet:* kon niets gewonnen krijgen.
4 En beschadigde 't aambeeld niet, maar wel al z'n tanden (*stomp maken* rechtstreeks van de tanden gezegd, en dan oneigenlik van 't aambeeld).
7 *gaet u aen:* overvalt u.
8 *Ghy.... zijt verhit:* je begeert heet.
10 *ter schanden:* tot schande; *ter:* (te der): tot de; *schanden* ouwe zwakke buigingsvorm enkelv.
11 *zonderlingen:* in 't biezonder, vooral.
12 *zich aenmeten:* zich vermeten, op zich durven nemen.
14 *spijt der natueren loop:* in spijt van de loop, de toestand der natuur.
16 *nae der hellen:* naar de hel (*hellen* van helle, zie *schanden* op vs. 10).
17 *voor den tol:* voor de slagboom (van de tol), omdat 't blijft steken in 't ijs.

22. D'oude ende jonge Kreeft.*

[1] Also is de Keyser *Heliogabalus* van kinds-been af, tot alle ondeught ende boosheyd
[2] van zijn moeder opgevoedt ende gewent, daerom hy oock een overmaten godloos
[3] leven geleydt heeft; ende doen hy noch in zijn jeught vanden Keyser *Severo* vermaent
[4] ende gebeden wierde, dat hy den wegh der boosheydt wilde verlaten, ende op den
[5] wegh der deugden keeren, gaf hy voor antwoord: dat hy dien wegh al gewennet was,
[6] ende hadse van zijn moeder gheleert, kondse daerom niet laten.
CVSPINIANVS.

* Regel 1 *Heliogábalus* Romeins keizer (begin twede eeuw). - r. 2 *van zijn moeder:* door zijn moeder; *overmaten:* bovenmatig, buitengewoon (*overmaten:* over de maat, van *mate, maten* zie prent 21 vs. 10. - r. 3 *Severo:* keizer Sevérus (zie prent 21). - r. 6 *kondse:* kon ze (*kond'* = konde); *laten:* verlaten; *Cuspinianus:* zie onder prent 2.

XXII

De schelpe-drager *Kreeft* wilde haers gelijck aenwijzen,[1]
Dat t'voorwaerts swemmen meer als t'aerslen is te prijsen:[2]
Al wast schoon dat nature haer luyden in dit deel[3]
Int scheppen hadde ontbloot van schoonheyd al gheheel,
Vermits zy andren hadde op andre wijs ghegeven
Met vinnen door het vocht recht voorwaerts uyt te sweven.
Maer d'onderwesen *Kreeft* sprack zijnen macker aen,
Dewijl hij't had gheleert hij zoudet eerst bestaen,[8]
En als een leerlijck beelt het vochte velt door ploeghen,[9]
Hy wilde recht op't spoor hem nae te volghen voeghen.[10]
‘Ghy die't voortreflijck ampt eens leeraers vast becleet,[11]
‘En andren haer ghebreck te toonen zijt ghereet,
‘V zelven eerst bestiert, wilt in u zelf ghenezen
‘T'geen ghy in andren meynt bestraffelijck te wezen:[14]
‘Want als ghy andren leert, en blijft vant goede schuw,
‘Zoo blijft een dobbel sonde en grover vleck in u.[16]

1 *schelpe-drager:* schaaldrager (*schelpe* = schaal, van schaaldieren).
2 *aerslen:* achteruitgaan (oorspronkelike betekenis).
3 *Al.... schoon:* al.... dan; *haer luyden:* hun lieden: hun; dus: al was 't dan dat, al had dan de natuur hun bij 't scheppen helemaal van sierlikheid in 't zwemmen verstoken (*in dit deel:* in dit opzicht: n.l. in 't zwemmen).
8 *hij zoudet:* hij (zou) moest 't; *bestaen:* ondernemen, doen.
9 *leerlijck beelt:* leerzaam voorbeeld; *vochte:* vochtige.
10 *hem nae te volghen voeghen:* zich voegen, zich schikken, zich er toe zetten na te zwemmen (volgen).
11 *vast:* geregeld.
14 *meynt:* meent (*meynen* met Brabantse *ei*).
16 *dobbel:* dubbele (*dobbel* onverbogen vorm zie blz. 434 vs. 148).

23. Een Kraey en t'Schaep.*

[1] So als het Schaep de Kraey, soo heeft *Theodorus Cyrenus* den Tyran *Lysimacho*
[2] geantwoort. Want als *Lysimachus Theodorum* grousaem plaegde, en hij't alles met
[3] groote lijdsaemheyt ende sachtmoedicheyt verdroegh, soo wierde *Lysimachus* noch
[4] veel duller, ende dreygde hem den doodt. Doe seyd *Theodorus:* ‘Ghy dreygt my
[5] ‘arme krancke Mensche den doodt; maer hebt ghy een hert in't lijf, soo gaet heen
[6] ‘en dreygt een machtigh Heer om't leven te brenghen.
CICERO.

* Regel 1 *Theodorus Cyrenus:* Theodórus van Cyréne (Cyréne in Afrika, in 't tegenwoordige Tripolis?). *Lysimacho:* (aan) Lysímachus, veldheer van Alexander de Grote, en een van de koningen (diadochen) in 'n deel van diens rijk, in Thracië. - r. 2 *als:* toen; *grousaem;* gruwzaam (Brab. Holl. *ouw* voor *uw*)*; 't alles:* dat alles. - r. 4 *duller:* doller, verwoeder; *dreygde hem den doodt:* dreigde hem met de dood. - r. 5 *krancke:* zwakke. - r. 6 *Cicero* de bekende Romeinse redenaar (106-43 v. Kr.).

XXIII

Een hongerige *Raef* tot stelen altijd vlugge[1]
Vloogh t'witgewolde *Schaep* op zijnen bonten rugge:[2]
Vytpluckende vant vlies de wol ghelijck verwoet[3]
Doorpickt het blancke vel, en zuypt t'onnoosle bloed.
Het Lammeken lijd smert, doet niet dan droevigh blaren;[5]
Maer kan de vogel noch verschricken noch vervaren.[6]
Dies het ten lesten spreeckt: bloed-zuypende tyran,
Ghy zijt voorwaer op my een dapper helt en man;
Op my onnoozel dier en weerloos heel met allen:[9]
Maer hebdy t'hert bestaet den hond eens aen te vallen:[10]
De *Raef* word noch beweeght noch luystert nae dien zanck;[11]
Zuypt t'jonge lamren bloed, gaet vlytigh haren gangh.[11-12]
‘De klachten zijn vergeefs, vergeefs zijn al de tranen
‘Die voor een dwingeland uyt storten d'onderdanen:
‘Hy lacht in haer verdriet, hy groeyt in hare smert,
‘En voed met haren druck de blyschap in zijn hert.

1 *Raef* in algemene betekenis door elkaar met *kraai* gebruikt; *vlugge:* ouwere vorm van *vlug*.
2 *bonten:* grauwgrijze (zoals in 't middeleeuws) of wollige; *rugge:* ouwere vorm van *rug*.
3 *'t vlies:* de vacht; *ghelijck verwoet:* (als verwoed) daar ie verwoed was, vol woede.
5 *blaren:* blèren, blaten.
6 *vervaren:* bevreesd maken.
9 *heel met allen:* (heel in elk opzicht) helemaal (*met allen:* in alles; *allen* 3e n.v. van *al*).
10 *bestaet:* durf.
11 *beweeght:* bewogen (*beweeght*, in de betekenis: in beweging brengen werd *bewegen* ook nog zwak vervoegd).
11-12 Spreek uit *zank, gank;* Vondel had blijkens rijmen en spellingwijze nog de klank *nk* in zulke woorden, zoals in 't middeleeuws; maar spelt hier meestal heel willekeurig, vergelijk blz. 603 vs. 3 en 4, 677 vs. 7 en 8, enz.

24. De Vos en de Bijen.*

[1] Gelijck het desen Vos, alsoo ist oock *Ciceroni* gegaen; want als hy inde kluyven
[2] *Clodij* ende zijner anderer vyanden geraeckt was, soo heeft hy zijn vrienden, ende
[3] insonderheydt *Pisoni* geschreven, ende gebeden, dat hy hem te hulpe komen wilde.
[4] Maer *Piso* antwoord hem, dat hy zijn hulp niet begeeren soude, want soo hy hem
[5] onderwond te helpen, soo souden de vyanden des te heftiger ende toorniger op hem
[6] vallen, ende gheheel ombrenghen.
CICERO.

* Regel 1 *Ciceroni:* (Latijnse 3e n.v.) aan Cicero, zie onder prent 23; *kluyven:* klauwen. - r. 2 *Clodij:* van Clodius, de bekende vijand van Cicero; *anderer:* met *r,* ouwe buigingsvorm van 't meerv. - r. 3 *Pisoni:* aan Piso (vriend van Cicero). - r. 5 *hem onderwond:* (zich onderwond) op zich nam.

XXIV

De *Vos* in eenen strick gheraeckt in duyzend lijen,[1]
Besprongen eenen zwerm van hommelende *Bijen,*[2]
Die priemden hem alsins op't heetste vanden dagh[3]
Met angelen int lijf, daer hy ghevangen lagh.
Zijn macker tot hem treed, en raed dat hy te zamen[5]
Dien zwerm af-schudden zal die hem zoo deerlijck pramen:[6]
Neen zeght de schalcke *Vos,* dees *Bijekens* zijn nu zat[7]
Vant looze Reyntjens bloed, dat liefelijcke nat.
Verjage ick dezen zwerm, zoo koomter weer een jonger
Met nieuwen appetijt, met verschen gragen honger,
Die zouden van mijn vleesch en bloed haer zelven voen
Met meerder pijn en smert als my nu deze doen.[12]
‘Het is een oude sproock, de welck natuer noch heden
‘In sherten tafel heeft uytdruckelijck ghesneden,
‘Dat van twee quaden t'beste altijd te kiezen staet:
‘Wel hem die int verdriet het slimste noch ontgaet.[16]

1 *lijen:* ellendes; *lijen* meervoud van *lij* (de kant van 't schip, die niet naar de wind is gekeerd; dus 'n schip dat ligt ‘in de lij’ van 'n ander schip, krijgt weinig of geen wind, is in moeilikheden, bijv. bij wedstrijden, en vooral bij zeegevechten in die tijd; in de gewone binnenvaart komt 'n schip ‘in lij’, makkelik aan lager wal, de lijwal; vandaar *lij:* moeilike toestand; door deze laatste betekenis verward met *lijen* uit *lijden:* smart).
2 *hommelende:* gonzend.
3 *alsins:* overal.
5 *te zamen:* te gelijk, allemaal samen.
6 *pramen:* kwellen.
7 *Bijekens:* spreek uit *bijkens* (*bie* was en is de Zuid-Nederlandse (oorspronkelike) vorm, die ook door Vondel nog werd gebruikt, zie blz. 470, vs. 154).
12 *meerder:* groter, meer.
16 *slimste:* ergste.

25. Den Arend en de Vos.*

[1] Ghelijck de Vos den Arendt, soo heeft *Harpagus* den grousamen Tiran *Astyagen*
[2] betaelt. dese *Astyages* had *Harpagi* zoon omghebracht, ende met andere gerichten
[3] ende spijs opgeset ende t'eten gegeven. t'welck *Harpagus* verstaende heeft terstont
[4] bedacht hoe hy hem aen zulcken onmenschelijcke wreetheyt wreken ende zulcke on-
[5] gehoorde daedt straffen soude mogen. nam daerom de saeck listich voor, verstoord zijn
[6] Coninglijcke pallays, ende dreef hem ende zijn kinderen te lande uyt.
HERODOTVS.

* Regel 1 *Astyagen:* (voorwerpsvorm van) Ast *y* ages, koning van de Meden (6e eeuw v. Kr.), had Hárpagos bevolen de jonge Cyrus te doden; Hárpagos volbracht dit bevel niet, en na de ontdekking hiervan, werd z'n eigen zoon omgebracht (aldus Heródotos). - r. 2 *gerichten:* gerechten. - r. 4 *hem aen.... wreken:* zich over.... wreken. -r. 5. *nam.... voor:* overlegde, ondernam; *verstoord:* verstoorde, overviel. - r. 7 *Heródotus:* de Griekse geschiedschrijver Heródotos (zie onder prent 19).

XXV

Den *Arent* krom-ghebeckt het *Vossen* nest beloerde,
Daer zy de jongskens uyt by haer ghebroetsel voerde,
Die veyligh vant ghediert, van hagel, wind en stroom[3]
Gheleghert laghen in de top van eenen boom.
De *Vos* die is beroert, is toornigh en ontsteken,[5]
Met eenen oock ghezind zijn leet op't strengst te wreken.
Maer alst aen vlercken mist om styghen inde locht,[7]
Daer inden top des booms zijn jongskens zijn ghebrocht,
Hy met een vuyrge tourts 'tbebladert hout van onder[9]
Aen lichter laghen blaest, en branden doet te wonder.[10]
Laes! *d'Arends* schreyen vast int midden van't ghesmoock.[11]
De Moeder hopeloos vast vlieght om vuyr en roock.
Maer och! tis al vergeefs, ten houd niet op van branden[13]
Oft al 'tgebroetsel is met nest met al ter schanden.
‘Ghy die in mogentheyd ghelijck ghebenedijt[15]
‘Tot op der eeren troon als Goo'n verheven zijt,
‘V voor de minste ontziet, en wacht u haer te krencken:[17]
‘Ghedenckt dat d'alder kleynst' zich zal te wreken dencken.[18]

3 *ghediert:* gedierte, (wilde) dieren.
5 *beroert:* ontsteld; *ontsteken:* ontstoken (in toorn); *ontsteken* de oorspr. vorm vooral Zuid-Nederl.
7 *alst aen vlercken mist:* als 't (hem) ontbreekt aan vleugels; *om:* om te.
9 *tourts:* toorts (uitspraak toerts); *toorts* is uit 't Frans; *tourts* onder invloed van Frans dialekt, of wel andere Franse woorden waar *o* en *ou* beide voorkwamen in verschillende dialekten.
10 *Aen lichter laghen:* in lichte laaie (*laghen* 3e n.v. van *laghe:* vlam naast *laeye:* vlam); *te wonder:* heel wonderbaar, heel erg.
11 *Laes:* helaes (zie blz. 527 vs. 14); *vast:* voortdurend.
13 *ten houd niet op:* 't houdt niet op (*en*.... bij *niet*).
15 *ghelijck ghebenedijt:* als gezegend; omdat gij gezegend zijt als machthebbers.
17 *ontziet:* neemt u in acht.
18 *zich.... dencken:* zal zinnen zich te wreken.

26. D'Esel springt zijn Meester op't lijf.*

[1] Deses Ezels aert ende manieren had *Aplas*. Want als hy zagh, dat anderen dien het
[2] schimpen ende boerden wel voegde, met den Keyser *Augusto* wel stonden, soo wilde
[3] hy hen dat selve oock nadoen, ende oock met den Keyser schimpen; maer hy ging
[4] daer mede soo ongeschict ende groff te werck, dat hem *Augustus* uyt de Saele joegh,
[5] ende beval datmen hem de huyt lustigh soude smeeren.
SUETONIUS.

* Regel 1 *Aplas:* 'n zekere hoveling. - r. 2 *schimpen:* schertsen. - r. 3 *dat selve:* 't zelfde. - r. 5 *Suetonius:* zie onder prent 1.

XXVI

T' *langh-oorigh lastbaer dier,* jeloers om al de weelde[1]
Des *Honds,* die inden schoot zijns Meesters daeghlijcx speelde,
Die't beste wiltbraet at, dat vande tafel viel,
En smulden als de geen die altijd feest-dagh hiel,
Werd eyndelijck bera'en zijn meester te feesteren,[5]
En sprongh met luyd gebulck op s'Heeren zijden kleeren.
Den Huys-heer al verbaest, roept wapen, wapen, moort![7]
T'gezin raeckt op de been, de knechten komen voort:[8]
En ziende 'twoest bedrijf, en s'*Ezels* vremde zeden,
Met kluppel-slagen hem bestreken al zijn leden:[10]
Besmeerden hem zijn huyt, en spoeden nae de stal,[11]
Daer hy met droefheyd mocht beclagen zijn misval.[12]
‘Ghy die lichtveerdighlijck verandert wispelturigh
‘Van't een tot t'ander ampt, en selden zijt ghedurigh
‘Int opgeleyd beroep, vernoeght met uwen staet,[15]
‘Op dat het u op't lest niet als den *Ezel* gaet.

1 *lastbaer:* lastdragend; *jeloers:* jaloers (*je* uit *ja* door de zwakke toon).
5 *bera'en:* beraden, besloten; *te feestéren:* 't hof te maken, aan te halen.
7 *wapen:* hulp! (eigenlik: te wapen, zie blz. 547 op vs. 4).
8 *T'gezin:* alle huisgenoten, (nog in de vroegere ruimere betekenis); *komen voort:* komen vooruit, komen te voorschijn.
10 *kluppel:* ouwere vorm van knuppel.
11 *Besmeerden hem:* gaven hem smeer op; *spoeden:* joegen (*spoeden:* doen spoeden).
12 *misval:* ongeluk ('t verkeerd uitvallen).
15 *opgeleyd beroep:* opgelegd, opgedragen ambt; *vernoeght:* wees tevreden.

27. De Wolff en 'tonschuldigh Lammeken.*

[1] Even aldus heeft ghehandelt die bloetdorstighe Keyser *Nero* met *Peto Thrasea*. Want
[2] als *Thraseas* hem slechs droevich aensagh, teegh hem *Nero* dat ten quaesten aen,
[3] seggende: *Petus* nam wat quaets voor teghen den Keyser, ende liet hem daer op
[4] haestelijck ombrengen.
SUETONIUS.

* Regel 1 *Peto Thrasea:* verbogen vorm van Petus Thraseas. - r. 2 *als:* toen; *teegh.... aen:* rekende.... aan (van *aantijgen:* aanzeggen, beschuldigen). - r. 4 *Suetonius:* zie onder prent 1.

XXVII

Als by gheval de *Wolf* en *t'Lammeken* te zamen
Het zilver van een borne oft beeck te drincken quamen,[2]
De *Wolf* ter zyden zagh, en riep gheheel onstelt[3]
Wie zydy die u hier zoo dicht by my verzelt?[4]
Die't water roeren dorst en't nat van dees rivieren:
Ghewis alwaerdy schoon een vande grootste Stieren[6]
Die stoutheyd waer te groot! het *Lammeken* verbaest
Zijn onschult heeft gemaeckt: Maer *Wolfaert* als beraest[8]
t'Onnoosle dierken greep, en vattet by der keelen,
En riep hoe zuldy van u ouders niet verschelen
Maer volgen haren aert? ick zweere voor die schult
Ghy eer de zonne daelt my t'leven laten zult.
'Wie brand om andren te verbyten en verslinden,[13]
'Licht yemand schuldigh kent en kan een oorzaeck vinden.[14]
'Men slacht t'onnoozel Lam om't vet en om de rock:[15]
'Want wie den Hond wil slaen vind lichtlijck eenen stock.

2 Kwamen om te drinken 't (zilvere) glinsterende water van 'n bron (*borne:* oorspronkelike vorm van *bron*).
3 *onstelt:* ontsteld, vertoornd (*on* voor *ont* meermalen, zoals in 't middeleeuws).
4 *u.... verzelt:* u.... voegt, aansluit.
6 *al.... schoon:* al.... ook; *waerdy:* (waart gij) was je.
8 *Zijn onschult heeft gemaeckt:* heeft zich verontschuldigd (*onschult:* verontschuldiging); *Wolfaert:* de wolf (zie blz. 514 vs. 179); *beraest:* razend.
13 *verbyten:* dood te bijten.
14 *kent:* erkent, vindt.
15 *rock:* vacht.

28. De Dief en den Huys-Hond.*

[1] Noch veel getrouwer is *Menenij* knecht zijnen Heer gheweest. Want als *Menenij*
[2] vyandt met geweer ende wapen in zijn Huys quam, ende den knecht vraegde waer
[3] zijn Heer te vinden was, oock groot gelt beloofden, soo hy hem wees; ende den
[4] doodt dreygden, so hij't niet en dede: Soo heeft de knecht noch met dreyghen hem
[5] laten schricken, noch met gelt becoopen om zijn Heer te verraden, maer met een
[6] wonderbare listicheyt haer bedrogen, ende zijn Heer alsoo verlost, ende hemselven
[7] aen zijns Heeren plaetse vrywilligh laten dooden.
FVLGOSVS.

* Regel 1 *Menenij:* (Menenii) van 'n zekere Menénius. - r. 2 *met geweer ende wapen:* gewapend (*geweer:* synoniem van wapen). - r. 6 *haer:* hun (*de vijandt:* meervoud bedoeld). - r. 7 *Fulgósus:* waarschijnlik Baptisto Fregoso, doge van Genua in de 15e eeuw, heeft o.a. 'n werk geschreven over ‘Daden en woorden van pausen, keizers’ enz. (Zie ook onder prent 7).

XXVIII

Een *Dief* in s'borgers huys by duyster nacht gebroken,
Van d'huys-bewaerder *Hond* ontdeckt werd en geroken:
Dies hy in lijfs gevaer den *Hond* aenbood ter nood,[3]
Indien hy't blaffen staeckte, een lecker garsten-brood.
Maer 'taldertrouste beest, zijns ampts en plichts gedachtigh,
Al blaffende verhief zijn stemme lancx hoe krachtigh:[6]
Opweckende 'tgezin luyds-keels met groot gerucht,
En dreef met dese stem den Roover op de vlucht:
Zoude ick om't snood genot u diefte en boosheyt helen,[9]
En trouweloos alzoo mijns Heeren goeden stelen?[10]
Of door begeertens brand om winst my toegezeyd[11]
V veylen 'tgoed gerucht van mijn getrouwigheyt?[12]
Vliet Roover: packt u wech: verziet u voor mijn schelden:[13]
Mijn eere is my te weert, u munt wil hier niet gelden.[14]
‘Dees fabel stelt ten toon de schult en plicht oprecht[15]
‘Van een getrou gemoed en vroom rechtvaerdigh knecht;
‘Die s'heeren haef beschut en voorstaet als zijn eygen,[17]
‘Noch om geen giften zal tot trouwelоosheyd neygen.

3 *ter nood:* in de nood (n.l. van de dief) in z'n angst.
6 *lancx hoe krachtigh:* al langer hoe krachtiger (*lanx:* zie blz. 489 op vs. 296).
9 *diefte:* diefstal.
10 *goeden:* goederen.
11 *door begeertens brand:* door de vurigheid van de begeerte (*begeertens:* naast *begeertes,* meermalen dergel. vormen op *ens* bij Vondel; zie b.v. *Heerlijckheyt van Salomon* vs. 511).
12 *veylen:* verkopen; *'tgoed gerucht:* de goede roep, de goede naam.
13 *verziet u:* wacht u, wees op uw hoede; *schelden:* bestraffen, bestraffing.
14 *wil:* zal.
15 *schult en plicht oprecht:* de eerlike plicht, waartoe hij als eerlik man verplicht is; ouwere betekenis van *schuld* is *verplichting;* (*schuld* en *plicht* betekenen beide 't zelfde).
17 *haef:* have, bezit.

29. Den Hont op't hoy, en den Os.*

[1] Ghelijcken aert hadde *Ptolemaeus* de Coning in *Cypers*. Dese karige fielt had groten
[2] schat aen goudt, silver en geldt, en gaf nochtans den nootdruftigen niet met allen,
[3] noch en gebruycte oock sulcx niet voor hem selven. En op dat niemant daer van te
[4] bet soude hebben, so droegh hy al 'tgoudt ende geldt in een schip, deed het door-
[5] boren ende sincken.
VALERIVS MAXIMVS.

* Regel 1 *Ptolemaeus:* een van de vele koningen van Egipte na de dood van Alexander de Grote; *Cypers:* 't eiland Cyprus; *fielt:* schurk. - r. 2 *niet met allen:* ouwere vorm van *niemendal* (niets in 't geheel; *met allen:* met alles (al). - r. 3-4 *te bet.... hebben:* te beter hebben, baat hebben. - r. 5 *Valérius Máximus:* (1e eeuw na Kr.) Romeins geschiedschrijver, die toepasselike voorbeelden verzamelde uit de geschiedenis.

XXIX

Het krom-*gehoornde beest* den hoy-bergh hongrigh raeckte[1]
Daer eenen grauwen *Dogh* zijn bedde en nest af maeckte:[2]
Die als hy werd ghewaer de komst des grooten Stiers,[3]
Heeft hy hem afgheweert van t'hoy met veel ghetiers:
Dies heeft t'verhongert dier zijn droeve stem verheven,
Hoe macker! gunt my 'thoy, en hout my by den leven;[6]
Tis 'teygenst dat ick heb, ghy hebt geen hoy van doen:[7]
Hoy boet u honger niet, noch t'kan geen Honden voen.[8]
Neen zeght de *Blaffer,* neen; past flucx dees plaets te ruymen;[9]
Tis waer, ick eet geen hoy, maer t'hoy is my als pluymen:
T'hoy doet my slapen sacht, t'is 't bedde van mijn koy,
T'brenght rust en wellust aen, dus packt u van mijn hoy.[12]
‘Sulcx is den boozen aert van veel broot-droncken menschen,[13]
‘Die in wellustigheyd nae haren lust en wenschen[14]
‘Onnuttelijck verdoen, t'geen d'arme ontbeert ter nood,[15]
‘En weygren in haer weeld den hongerigen 'tbrood.

1 *raeckte:* kwam bij.
2 *Daer.... af:* waarvan.
3 *Die als hy:* ('t Lat. *Qui cum*) toen deze.
6 *by den leven:* in 't leven.
7 *'teygenst:* 't mij meest eigen, meest geschikte voedsel.
8 *boet:* (verbetert) verzadigt.
9 *past:* zorg.
12 *packt u van:* pak je weg van.
13 *broot-droncken:* (verzadigd van brood, in weelde levend), overdadige, bandeloze.
14 *nae:* naar, volgens.
15 *ter nood:* in zijn nood.

30. D'overladen Ezel en 't Peerd.*

[1] Alsoo heeft het toegegaen met *Octavia,* ende *Poppaea Sabina Neronis* wijven. Want
[2] *Nero* quelde ende mishandelde *Octaviam* zeer qualijck: maer *Poppaea,* die *Neroni*
[3] zeer lief was, had met *Octavia* geen melijden. Doe nu *Octavia* so zeer beswaert was,
[4] ende de mishandelinghe niet langer verdragen konde, ende dat *Nero* oock merckte
[5] dattet haer het meeste leet was, dat *Poppoea* geen melijden met haer hadde, soo hield
[6] hy op *Octaviam* soo hard te quellen, ende begoste *Poppaeam* van ghelijken te doen.
SUETONIUS.

* Regel 1 *Octavia:* vrouw van keizer Nero. Op aandrijven van de mooie en zedeloze Poppaea Sabína, werd zij door haar echtgenoot verstoten, daarna verbannen en op 20 jarige leeftijd vermoord; *heeft het toegegaen:* is 't gegaan; *Neronis:* van Nero (Lat. 2e n.v.) de beruchte kristenvervolger en wellusteling, romeins keizer (54-68 na Kr.). - r. 2 *qualijck:* slecht; *Neroni:* (Lat. 3e n.v.) aan Nero. - r. 3 *so zeer beswaert was:* zo erg gekweld was, in zo groot verdriet was. - r. 4 *ende dat...:* en toen. - r. 6 *begoste:* begon; *van ghelijken te doen:* op dezelfde manier te behandelen. - r. 7 *Suetonius:* zie onder prent 1.

XXX

Den *Ezel* overlaen en met veel packen zwanger,[1]
Viel zijnen zwaren last op reyze langs hoe banger:[2]
Dies hy zijn reys-gezel aemachtigh moede en mat[3]
Het weeldigh *Ros* om hulpe en wat ontlastingh bad.[4]
T'welck voerloos niet alleen hier door niet werd betogen,[5]
Maer heeft den armen *Muyl* van trossen krom gebogen[6]
In zijn ellend beschimpt; ter tijd het slaefsche beest[7]
Ter aerden neder viel en deerlijck gaf de geest.[8]
De Reyziger die om zijn reys te spoeden pasten[9]
Bestond met s'Ezels last s'Peerts rugge te belasten,[10]
'Twelck weygerende met veel slagen fel gegroet[11]
Het lachen werd verleert in s'Ezels tegenspoet.
‘Wie in eens anders kruys en lyden schept vermaken,[13]
‘En onmedoogende is, magh ernstelijcken waken:[14]
‘Want als hy zal verzaed zijn van zijn spot-geral[15]
‘Hy eyndlijck zelver'tjuck des onspoeds dragen zal.[16]

1 *met.... zwanger:* belast met.
2 *zijnen zwaren last:* in 't Zuid-Nederlands ook als onderwerp aanhoudend *zijnen, den* enz. (vergelijk blz. 487 vs. 235)*; langs hoe banger:* al langer hoe verschrikkeliker (*langs:* zie blz. 489 op vs. 296).
3 *aemachtigh:* amechtig, buiten adem; *aemachtigh moede* enz. horen bij *hy* (= de ezel).
4 *weeldigh:* vurig; (*Het weeldigh Ros* hoort bij *zijn reys-gezel*)*; ontlastingh:* verlichting van lasten.
5 *T'welck:* en dit ('t Lat. *Qui* of *Quod* aan 't begin van 'n zin, zie blz. 525 op vs. 7); *voerloos:* zonder vracht (*voer*) en dit, dat niets te dragen had, werd niet alleen niet bewogen....; *betogen:* bewogen (getrokken, overgehaald).
6 *Muyl:* muilezel; *van trossen:* door de pakken (*tros:* last, pak; vergelijk *legertros,* en *trossen:* torsen zie blz. 497 op vs. 467).
7 *ter tijd....:* tot (de tijd) dat; *slaefsche:* slavende.
8 *deerlijck:* op deerniswekkende wijze.
9 De reiziger die er op paste, er voor zorgde, z'n reis te bespoedigen.
10 *Bestond:* begon.
11 *fel gegroet:* stevig begroet, flink afgerost.
13 *vermaken:* vermaak.
14 *magh ernstelijcken....:* moet ernstig....; *ernstelijcken:* met 't bijwoordelike *en* (zie blz. 447 vs. 1).
15 *verzaed:* verzadigd (van *verzaden*).
16 *zelver:* zelf (*zelver* zie blz. 524 op r. 3); *des onspoeds:* van de tegenspoed.

31. De Papegay en den Vos.*

[1] Sulcke vossen zijn gheweest de hovelingen des eergierigen Keysers *Antonini Cara-*
[2] *callae*. Want so haest den Keyser geldt of fraey goedt ter handen quam, soo hebben
[3] sy hem als eenen die in mildigheyt ende in 't weghschencken allen Koninghen ende
[4] Keyseren ver te boven gingh, geroemt: welcken roem den Keyser also behaegde, dat
[5] hy sulcke pluymstrijckers zijn beste inkomen schanck ende vereerde.
DION.

* Regel 1 *eergierigen:* eerzuchtige; *Antonini Caracallae:* (Lat. 2e n.v. van) Antonínus Caracalla, Romeins keizer (l88-217). - r. 5 *schanck:* oorspronkelike vorm van *schonk; Dion:* Dionysius van Halikarnassus (zie blz. 502 op r. 16).

XXXI

Den klapper *Papegay* opt opperste' eender eycken
Met vette roof gelaen, kon *Reynaert* niet bereyken,[1-2]
Dies hongrigh nae de kaes die zy genepen had[3]
Met haren krommen beck, bedrieghlijck tot haer trad.[4]
Gheluck (riep hy) gheluck! o wiens ghemaelde veeren[5]
Al d'andre voglen wijt in zuyverheyd passeren,[6]
Indien u schoonheyd met t'wel-klinckende gheluyd
Van singhen waer ghepaert, ghy waert de braefste bruyt,[8]
Van al dat licht-ghewieckt met uyt-ghebreyde schachten[9]
De dunne locht door-snijd en 't aerdrijck gaet verachten.[10]
De *Papegay* door't lof beweeght in hare ziel[11]
Stack op een heesche keel, dies haer de kaes ontviel;[12]
Die't slimme *Reyntien* nam; en leerden d'hooghgezeten[13]
Bedroghen vogel zoo wel zinghen voor zijn eten.
‘Zulcx is der vleyers kunst, die van de wijste man
‘Als hy haer 'toore leent, 'tghehoor betoovren kan:[16]
‘Schoon woorden geven zy, waer doorze hem achterhalen[17]
‘Wanneer hy die op't dierste int reeck'nen moet betalen.[18]

1-2 Reynaert is onderwerp van *kon niet bereyken; Den klapper Papegay:* de babbelaar, de praatachtige papegaai in de top van 'n eik; *eender eycken:* van een eik (*eender = ener; eycken:* verbogen vorm van *eike*, vroeger meestal vrouwelik).
3 *die zy genepen had:* die ze vasthield; *zy* en *haer* hoewel in vs. 1 *den klapper,* vergelijk blz. 467 op vs. 73.
4 *bedrieghlijck:* met valse bedoelingen.
5 *Gheluck....:* heil u (ik wens u geluk); *ghemaelde:* (geschilderde) kleurrijke.
6 *wijt.... passeren:* ver te boven gaan.
8 *waer:* zou zijn, was; *de braefste bruyt:* de sierlikste bruid.
9 *Van al dat:* van al wat; *met uyt-ghebreyde schachten:* met uitgespreide vleugels.
10 *locht:* lucht; *en 't aerdrijck gaet verachten:* zich verwijdert van de aarde.
11 *door't lof:* door de lof prijzing bewogen, getroffen; (*'t lof*, zie blz. 501 op vs. 9); *beweeght:* bewogen (zie blz. 563 op vs. 11).
12 *Stack op een heesche keel:* begon met hese keel te schreeuwen ('n keel op te zetten); *dies:* (daardoor) waardoor.
13 *Reyntien:* spreek uit *reintie*(*n*) (verkleinwoorden op *tie* waren in Holland heel gewoon, nu nog in Zuid-Holland, vergelijk *Reyntgen* blz. 531 op vs. 4); *leerden:* leerde, de zin is: zo leerde hij de papegaai voor z'n lekkere kaas (*eten*) mooi zingen (*wel:* goed).
16 *haer:* hun; *oore:* ouwere vorm van oor.
17 *Schoon woorden....:* mooie woorden (*schoon* bijvoegel. n.w. zonder uitgang, zoals in 't middeleeuws; vergelijk b.v. blz. 462 vs. 44); *achterhalen:* vangen, beetnemen.
18 *op't dierste:* op 't duurst', heel duur (met Vlaamse *ie*); *int reeck'nen:* bij 't afrekenen, bij 't sluiten van de rekening.

32. De Vorsch, Ratt, ende Adelaer.*

[1] Soo ist gegaen niet alleen met den *Paloeologis* te *Constantinopolen*, maer oock met
[2] *Lucano* den Coning in *Peloponneso*, ende *Emanuele Cantacuzeno* in *Albania*. Want
[3] als sy malcander beloerden, ende d'een d'ander zocht te bederven, soo quam *Mahomet*,
[4] als een stercke ende diefsche Gier, ende neemt beyde 'tvolck ende 'tKoningrijck onder
[5] zijn ghewelt.
CHALCOCONDYLAS.

* Regel 1 *met den Palaeólogis:* met de Palaeologen (Latijnse buigingsvorm) de laatste Keizer-dynastie van 't Oost-Romeinse rijk; Michael VIII (1259) - Konstantijn XI (+1453) bij de verovering van Konstantinopel; *te Constantinopolen:* te Konstantinopel (verbogen vorm, 3e n.v. na *te*). De Palaeologen en andere kristen Griekse vorsten (hier worden er twee genoemd) waren in voortdurende oorlogen met elkaar. - r. 2 *Lucano:* Lat. vorm van Lucánus; *in Peloponneso:* (Lat. vorm) in de Peloponnesos, nu Moréa genoemd; *ende Emanuele Cantacuzeno:* en met Emanuel Cantacuzenos; *Cantacuzenos:* (gewoonl. gespeld: Kantakuzenos) is 'n Grieks aan de Palaeologen verwant vorstenhuis. - r. 3 *bederven:* verderven, in 't verderf storten; *Mahomet:* Mohammed II, die Konstantinopel veroverde, en 't Griekse rijk vernietigde. - r. 5 *ghewelt:* macht; *Chalcocondylas:* naam van twee broers, Griekse geleerden. Hier wordt bedoeld Laoníkos (eerste helft van de 15e eeuw); zijn 'Historiai' geven de geschiedenis van 't Balkanschiereiland van 1298-1463.

XXXII

Der groener *Vorschen* heyr bestond zeer fel te woelen,[1]
En met den *Ratten* krijgh te voeren om de poelen:
Doch eyndlijck afgemat, besloten eenen vre,[3]
En hielden int morasch te gaer haer plaets en ste.[4]
Der *Vorschen* Koningh noch des krijghes niet vergeten[5]
De Velden-vorst belaeghde en nooden hem ten eten,[6]
Die peynzende om geen wraeck beschreet des Vorschen rugh,[7]
Op dat hy over't meyr hem strecken mocht een brugh:[8]
Maer midden inden stroom ghezwommen en ghekropen
De Vorsch uyt ouden haet de Veld-rat heeft verzopen.
T'welck als den Arent zach, heeft dese buijt beloert,[11]
En *Vorsch* en *Rat* om hoogh tot haeren roof ghevoert.[12]
‘De moorders nimmermeer haer straffe ontvluchten mogen:[13]
‘De straffe treed alsins den boozen onder oogen;[14]
‘Zy volgt hem waer hy gaet, gelijck de schaduw' 'tlijf:[15]
‘En altijts koomt hem voor zijn goddeloos bedrijf.[16]
‘'T vergoten bloed roept wraeck, waer dat hy is gevloden:
‘Ter tijd de levende is begraven by den dooden.[18]

1 *Der groener* (ouwe buigingsvorm zie blz. 152 vs. 37)*; bestond zeer fel te woelen:* durfde 't aan de rust te verstoren.
3 *besloten:* sloten.
4 woonden samen in 't moeras (*te gaer:* te gader, samen); *int morasch:* in 't moeras (*morasch* zie blz. 430 vs. 70).
5 *des krijghes niet vergeten:* die de oorlog nog niet vergeten was.
6 *Velden-vorst:* vorst van 't land, de ratten-koning; *nooden:* (noodde) nodigde.
7 *peynzende om:* denkende aan; *beschreet:* ging schrijlings zitten over de rug van de kikvors.
8 Opdat die hem over de plas (*meyr*) tot 'n brug zou dienen.
11 *T'welck als:* toen de arend dit zag ('t Lat. *quod cum*).
12 *tot haeren roof ghevoert:* als z'n buit meegenomen.
13 *nimmermeer:* nooit; *mogen:* kunnen.
14 *alsins:* overal; *den boozen:* de booswicht.
15 *'tlijf:* 't lichaam.
16 *koomt hem voor zijn.... bedrijf:* komt hem z'n.... daad voor ogen.
18 *Ter tijd:* tot (de tijd) dat.... (de hele regel: tot z'n dood toe).

33. Den Os en de Vorsch.*

[1] Insgelijcx ist ghegaen met *Sila* den hooftman des Konings *Agrippae*. Dese heeft den
[2] Koning niet willen wijcken, maer aen goederen, eer, verstandt ende stercte hem willen
[3] gelijck zijn. Als hy hem nu dus trotsigh opblies, so heeft hy met grooten spot het hof
[4] moeten verlaten, ende is als een opgheblasen Vorsch ghespleten ende om zijn leven
[5] ghecomen.

* Regel 1 *Sila:* Silas. Dit verhaalt Flavius Josephus in *Antiq*. (zie onder prent 5) behalve dat ‘gespleten’. *Agrippae:* (Lat. 2e n.v.) Koning Herodes Agrippa I, die na Kristus' dood in Palestina regeerde († 44). - r. 2 *aen goederen:* in goederen. - r. 3 *Als hy hem:* toen ie zich; *met grooten spot:* met veel bespotting.

XXXIII

De *Vorsch* benijde dat t'ghehoornde *Beest* af-snoeyde[1]
Het lisch en t'groene kruyt dat by zijn poelen groeyde,[2]
En zwillende onbedacht van haet en af-gonst dul,[3]
Bestond hoe kleyn en teer te snorcken op den Bul,[4]
Ter tijd hy borst aen tween door grootscheyt opgheblazen,[5]
Besprengende met bloed en vochtigheyd de grazen.[6]
O (riep t'viervoetigh dier) wat duller razernij[7]
Bevanght u dat ghy u dus opstelt teghen mij!
Dat ghy u teederheyd en zwackheyd gaet vergeten,[9]
En dorft u teghen my het worstelen vermeten.
‘Leergierighe leert hier, dat yeder een voor al
‘Een grooter sterckte voor zijn zwackheyd stellen zal.[12]
‘Dat mindre teghen meerdre in macht onvergheleken[13]
‘Zich wacht den hane-kam oft pluymen op te steken.[14]
‘Wie aenden prickel stoot, verplet zijn eyghen hooft.[15]
‘Wijs is hy die zich zelfs niet al te veel ghelooft.[16]

1 *benijde:* was nijdig, kon niet hebben; *af-snoeyde:* afgraasde.
2 *Het lisch:* 't rietgras.
3 *zwillende.....:* zwellende van haat en dolle afgunst; *onbedacht:* (onbezonnen).
4 *Bestond.... te snorcken op den Bul:* dorst.... te snoeven, uit te pakken tegen de stier.
5 *aen tween:* in tweeën.
6 *Besprengende:* besprenkelende, bespattende; *de grazen:* de grashalmen.
7 *wat duller razernij:* wat dolle razernij (met -*er*-uitgang bij *wat*, zie blz. 152 vs. 37).
9 *teederheyd:* teerheid.
12 *voor zijn zwackheyd stellen zal:* boven zijn zwakheid moet stellen, moet bedenken, dat er boven zijn zwakheid 'n grotere kracht bestaat.
13 *in macht onvergheleken:* in macht onvergelijkbaar.
14 't Beeld ‘hane-kam oft pluymen op te steken’ is ontleend aan 't hanegevecht.
15 *aenden prickel stoot:* tegen de prikkel in slaat.
16 *zich zelfs:* zich zelf; die zich zelf niet te hoog aanslaat.

34. T' Hert spiegelende aende fonteyn.*

[1] Van ghelijcken gingh het met *Orithyia* de dochter *Erichthei* des Conings te *Athenen*.
[2] Want als zij haer by een fonteyn gingh vermeyden ende in't claere water spiegelen,
[3] ende over haer schoone ghedaente verwonderde, doen quam daer onversiens eenen
[4] *Boreas*, ende jaeghde haer geweldigh na: ende of *Orithyia* wel vlughtede ende haer
[5] verborgh, soo is zy doch van hem ghegrepen ende vercracht.
DIONYSIVS.

* Regel 1 *Van ghelijcken:* op gelijke wijze; *Orithyia* dochter van Erichtheus, Koning van Attika, die de eredienst van de godin Athene in Athene instelde; *des Conings:* zoals in 't middeleeuws na 'n eigennaam in de 2e n.v. de bijstelling ook in de 2e n.v. - r. 2 *zij haer:* zij zich; *vermeyden:* vermeien (zie blz. 515 op vs. 3). - r. 3 *verwonderde:* zich verwonderde (zonder *hem* of *zich*, zoals in 't middeleeuws). - r. 4 *Boreas:* in de klassieke mythologie, de noordewind, ook als godheid verpersoonlikt; *geweldigh:* onstuimig; *of.... wel:* hoewel, ofschoon; *vlughtede:* vluchtte (*vlughtede* is weer opnieuw met *-ede* gevormd, *vluchtte* al in 't middeleeuws gewoon). - r. 5 *Dionysius:* Dionysius van Halicarnassus (zie blz. 502 r. 16).

XXXIV

T'*Hart* ziende int kristallijn eens *Borns* zijn schaduw leven,[1]
In schoonheyd van gedaente heeft d'hoornen prijs gegeven,[2]
Die't voorhooft dienden tot een sonderling cieraet,[3]
Daer zijn vier beenen by verdienden niet als smaed,[4]
Vermits zy lanck en dorr' d'aensienlickheyd bevleckten[5]
Der hoornen, die op't hooft hem als twee kroonen streckten.[6]
Terwijlen *t'Hart* dus op zijn beenen is ghestoort,[7]
Het onverziens geblaes van s'Iagers horen hoort:[8]
Dies zich 'tontvluchten spoed de naerderende bracken,[9]
Maer blijft met d'hoornen vast verwart in wilgen tacken:[10]
Word veler honden roof, en s'Iagers rijcken buyt.
Waerom dees droeve clacht *t'Hart* barst ter harten uyt:[12]
O! die zoo menichmael uyt s'Iagers blinde lagen[13]
My 'tlijf en 'tleven hebt geweldelijck ontdragen,[14]
Twas onrechtvaerdicheyd dat ick voor u zoo snood[15]
Den prijs aen d'hoornen gaf, een oorsaeck van mijn dood.
‘Door qua' gewoonte wy de reden zoo verliezen,[17]
‘Dat wy het schaedlijcxst meest voor't aldernutst verkiezen.[18]
‘Misprijsen 'topperst goed; verheffen thooghste quaed.
‘En als wy nu gheraeckt zijn in een quaden staet,[20]
‘Dan gaen ons d'oogen op: en moeten spae belijden;[21]
‘'Tgeen ons behaeghlijckst scheen, is d'oorzaeck van ons lijden.

1 *T'Hart:* 't hert (bij Vondel meestal *hart* of ook wel *hirt*)*; eens Borns:* van 'n bron (zie blz. 510 op vs. 89).
2 Heeft aan z'n horens de schoonheidsprijs gegeven.
3 *sonderling:* biezonder; *cieraet:* nog met klemtoon op -*aet*.
4 *Daer.... by:* waarbij.
5 *dorr':* schraal; *d'aensienlickheyd:* 't aanzien, de sierlikheid.
6 *als:* tot.
7 *Terwijlen:* terwijl (de ouwere vorm op *en*)*; op... is ghestoort:* over z'n poten verstoord is.
8 *Het... hoort:* hoort 't onverwachts (*onverziens*).
9 Dus spoedt 't zich om...; *de naerderende bracken:* de naderende honden.
10 *vast:* stevig, helemaal.
12 *Waerom:* en daarom ('t Lat. *quare*).
13 *blinde lagen:* verborgen hinderlagen.
14 *hebt geweldelijck ontdragen:* met alle kracht hebt weggedragen, gered; *'tlijf:* lichaam.
15 *voor u:* boven u.
17 *de reden:* de rede, 't verstand.
18 *meest:* meestal.
20 *in een quaden staet:* in 'n slechte toestand, in 't ongeluk.
21 *op:* open; *en moeten spae belijden:* en moeten we laat bekennen (achter en bij 't w.w. dikwels geen onderwerp, vergelijk blz. 538 op r. 6).

35. De Valcken en Gieren verscheuren de Vogels.*

[1] Ghelijck den Gier de voghelkens, so heeft de schalcke *Ptolemaeus* op zijn burght
[2] *Doch Simoni Machabaeo* ende zijn twee sonen een heerlijck banquet aengherecht.
[3] Want hy ontfirigse met heel vriendeliicke woorden ende ghelaet op de burght ont-
[4] haelde haer met spijs ende dranck opt alderheerlijcst, ende was met hen lustigh ende
[5] vrolijck. maer als sy droncken wierden, overviel hyse, ende verworgde d'een na d'ander zeer erbarmelijck.
1. MACHAB. 16.

* Regel 1 *de schalcke Ptolemoeus:* de sluwe Ptolemaeus (2e eeuw v. Kr.) was als overste aangesteld in 't gebied van Jericho; hij wilde Judéa onder z'n macht brengen en zon op list om z'n schoonzoon Simon de Makkabeeër en diens zonen uit de weg te ruimen. Toen deze met z'n zonen de steden van Judea bezocht, werd hij door Ptolemaeus in 'n kleine vesting, *Doch* genaamd, met veel schijnbare vriendelikheid ontvangen, maar na de maaltijd, waaronder zij dronken gemaakt waren, gedood. - r. 2 *Simoni Machaboeo:* (Lat. 3e n.v.) voor Simon de Makkabeeër; hij werd in 143 v. Kr. opperpiester en hoofdaanvoerder der Joden, en daarna door 't volk tot soeverein uitgeroepen. Hij stierf in 135 v. Kr. - r. 3 *ende ghelaet:* en vriendelik uiterlik. - r. 4 *haer:* hun. - r. 6 *erbarmelijck:* gruwzaam. *1. Machab. 16:* 't eerste boek van de Machabeeën, 16e Hoofdstuk (vs. 11-16).

XXXV

De *Sperwer* overviel al meer d'onnoosle *Duyven*,[1]
En wist geen zoeter aes noch vogelen te kluyven.[2]
De *Duyfkens* om t'ontgaen zijn hongherighe krop[3]
Den *Valck* tot haren vooght en Koningh wierpen op.[4]
Maer t'gingh haer als de geen, die om deen klip t'ontglijden[5]
Verzeylt, weer schip-breuck op een andre drooghte lijden.[6]
Want in beschermens plaetse heeft haer de *Valck* geplaegt,[7]
En tot t'ghebeente d'een nae d'ander op gheknaeght.
'Veeltijds wanneermen om d'een tyrannij t'ontvlieden[9]
'Een Koningh d'hulde opdraeght en scepter van gebieden,[10]
'Men onder 'tjuck geraeckt van eenen strenghen Vorst,
'Die nae het bloed zijns volcx en onderdanen dorst.
'Veel Princen zweeren veel, en houden niet met allen,[13]
'En leven met haer volck nae eyghen welghevallen.

1 *al meer:* voortdurend meer, al meer en meer (*al:* voortdurend).
2 *geen zoeter aes noch vogelen:* geen zoeter eten of vogels (geen andre vogels die hem zoeter smaakten) *geen aes noch vogelen:* noch aes noch vogels: geen vogels tot voedsel.
3 *hongherighe krop:* begerige krop.
4 *wierpen op:* verhieven.
5 *haer:* hun; *de geen:* degenen (zoals veel voorn. w. en bijv. naamw. ook in 't meervoud onverbogen).
6 *Verzeylt:* verkeerd weggezeild; *drooghte:* ondiepte.
7 *in beschermens plaetse:* in plaats van te beschermen; *geplaegt:* gekweld.
9 *Veeltijds:* dikwels.
10 *d'hulde.... en scepter van gebieden:* 't gezag en de scepter van de heerschappij (van 't gebieden); *hulde:* eigenlik: de trouw, gehoorzaamheid van d'onderdaan.
13 *en houden niet met allen:* en onderhouden niets, komen niemendal na.

36. Peerd ende Hert.*

[1] Met sulcken list heeft *Marius* de Romeynen hem onderdanich ghemaect. Want als
[2] sy van *Sylla* ende andere Tyrannen meer, zeer beswaert werden, soo hebben sy
[3] haren noot desen *Mario*, die uyt *Africa* te Roomen met een groot krijgsheyr optrack,
[4] gheclaegt: daer op hen *Marius* antwoorde, dat hy haer licht uyt desen noot helpen
[5] conde; soo sy hem wilden in laten, ende voor haer Heer aennemen: 'twelck als sy
[6] deeden, soo heeft *Marius* haer daer nae veel arger geribsact ende verdruct, als *Sylla*
[7] oyt te voren deede.
PLVTARCHVS.

* Regel 1 *Marius:* (156-86 v. Kr.) was 't hoofd van de volkspartij in Rome en als zodanig tegenover Sylla (138-79) 't hoofd van de aristokratiese partij. - r. 2 *van Sylla ende andere Tyrannen meer:* door Sylla en meer andere tirannen; *beswaert:* onder drukt. - r. 3 *desen Mario:* (Lat. 3e n.v.) aan deze Marius; *te:* naar; *Roomen:* 3e n.v. van Rome (zie blz. 580 op r. 1); *optrack:* optrok (*trak* oorspronkelike vorm voor *trok*). - r. 4 *daer op:* waarop. - r. 5 *in laten:* binnenlaten. - r. 6 *geribsact:* gekweld; *ribbezakken:* in de ribbezak (ribbekast) stoten. - r. 7 *Plutarchus:* (± 50-120 na Kr.) Grieks geschiedschrijver, bekend door z'n paarsgewijs vergelijkende levensbeschrijvingen.

XXXVI

Gheschil was tusschen *t'Ros* en 'tvluchtigh *Hert* gerezen.[1]
t'Ros om door zoete wraeck zijn wonde te ghenezen[2]
Een man om hulpe aenriep, die zulcx beloofde vroom,[3]
Indient zich onderwierp de sporen en den toom.
Het *Peert* verhit om *t'Hert* bloed-dorstigh te bestrijden,[5]
Liet zich uyt lust tot wraeck besporen en berijden;[6]
En rent ghesadelt heen, met d'opgheseten held,
Die't *Hert* met schichten quetst en dood'lijck nedervelt:[8]
Dies *tRos* den *Ridder* prijst, en zoeckt te zijn ontslaghen[9]
Om langher niet den last des zadels meer te draghen.
De meester dit ontzeght, en houdet onder 'tjuck;[11]
Dus eyndet zijnen tijd catijvigh in veel druck.[12]
‘Wie andren hindren wil of leet doet nae vermoghen,
‘Sich selven op het lest ellendigh vind bedroghen:
‘Hy werckt zijn eygen quaed die quaed heeft inden zin.[15]
‘Wie andren netten spant gheraeckter selver in.[16]

1 *'tvluchtigh....:* 't vlugge hert.
2 *zijn wonde:* z'n smart (de pijn door z'n haat).
3 *vroom:* oprecht, eerlik.
5 *Het Peert verhit:* 't paard heet begerig....
6 *besporen:* met sporen aanzetten.
8 *dood'lijck nedervelt:* dodelik wondt en neervelt.
9 *en zoeckt te zijn ontslaghen:* en verlangt bevrijd te zijn.
11 *ontzeght:* weigert; *houdet* (houdet 't): houdt 't.
12 *Dus eyndet....* (eyndet 't): eindigt 't; *tijd:* leven; *catijvigh:* ellendig, treurig.
15 *werckt:* bewerkt.
16 *selver:* zelf (zie blz. 524 op r. 3).

37. De Leeuwe met d'andere Dieren.*

[1] Even also meynde *Scipio AEmilianus*, als hy tegen de Numantiners te velde lagh, dat
[2] *Cajus Metellus* hem inden krijgh geen proffijt deed. Want hy hem voor een rechte
[3] geck hield, ende seyde: So *Caij Metelli* moeder noch eens baren soude, het soude
[4] voorseker een Ezel zijn. alhoewel nochtans desen *Metellus* voor een ongeschict
[5] mensch gehouden worde, so is hy *Scipioni* nochtans in't selve Oorlogh zeer profij-
[6] telijck gheweest.
COELIVS.

* Regel 1 *Scipio AEmilianus:* (2e eeuw v. Kr.) Romeins veldheer, die Karthago heeft ingenomen; in 133 nam hij de Spaanse stad *Numantia*, en heeft die tot de grond toe verwoest. - r. 2 *rechte:* echte. - r. 3 *Caij Metelli moeder:* de moeder van Caius Metellus (Caij: Caii, ij-spelling voor ii van de Lat. 2e n.v.). - r. 5 *worde:* werd (ouwere vorm); *Scipioni:* (Lat. 3e n.v.) voor Scipio; *in't selve Oorlogh:* in dezelfde oorlog (*oorlog* oorspronkelik 'n *het*-woord). - r. 6 *Coelius*? zie Nadere verklaringen blz. 823.

XXXVII

De *Leeuw* der dieren hooft beval dat alle beesten
Zich rusten tot den krijgh, de minste met den meesten.[2]
t'Langhalzighe *Kameel*, den *Ezel* en den *Stier*,[3]
De *Beyr*, den *Haes*, het *Zwijn*, en t'wreede *Panther* dier,
De *Luypaert*, en de *Wolf*, ten hove flucx verschenen,
Met al wat t'aerdrijck druckt, en voortstreed op vier beenen.[6]
Doen sprack de ruyghe *Beyr*, heer *Koningh!* zy dy dwaes[7]
Dat ghy ghedaghvaert hebt den *Ezel* en den *Haes?*[8]
Die onbequaem ter krijgh schier vluchten voor de doode?[9]
Den *Ezel* is te bot, den *Haes* is veel te bloode.[10]
Des *Ezels* dommigheyd is wijd en zijt berucht;[11]
En *t'Haesken* drijft de vreese al stadigh op de vlucht.[12]
Neen (sprack de stoute *Leeuw*) die twee ons nut zijn zullen:[13]
Den *Ezel* schrick aenbrenght, vermids zijn eyslijck brullen;[14]
Het *Haesken* vlugh en snel, in 't loopen wel gheleert,[15]
Boodschappen zal al t'geen wat inde krijgh passeert.[16]
‘Die om t'ghemeene beste eendrachtigh te beleyden[17]
‘Zoo rijp is van beraet, zoo kloeck en zoo bescheyden,[18]
‘Dat zelf d'onnutste hem oock te passe komen kan,
‘Die zulcke 'tbeeld uyt druckt van een byzonder man.[20]

2 *Zich rusten:* zich zouden uitrusten; *de minste met den meesten:* van de geringste tot de aanzienlikste.
3 *t'.... Kameel:* de Kameel (zie blz. 514 op vs. 179).
6 Metal wat op de aarde zich beweegt (*druckt:* zich niet van de aarde verwijdert); *voortstreed:* vooruitgaat, zich beweegt op vier poten; dus geen vissen en vogels (*voortstreed: voorts:* voort, vooruit).
7 *zy dy:* zijt ge.
8 *ghedaghvaert:* voor de oorlog opgeroepen.
9 *onbequaem ter krijgh:* ongeschikt voor de oorlog (*ter:* te der); *schier:* aanstonds; *de doode:* de gesneuvelden (aanstonds op de vlucht slaan als ze doden zien).
10 *bot:* dom.
11 *berucht:* bekend.
12 De vrees drijft 't haasje aanhoudend, telkens (*al stadigh*) op de vlucht.
13 *nut:* nuttig.
14 *vermids:* door.
15 *gheleert:* ervaren.
16 *passeert:* gebeurt.
17 *t'ghemeene beste:* 't algemeen welzijn, de gemeenschap; *beleyden:* besturen.
18 *kloeck:* wijs; *bescheyden:* klaar van inzicht, verstandig.
20 *Die zulcke:* die geeft 't ideaal ('t hoogbeeld) weer, die toont 't karakter.

38. Voghelaer en de Slanghe.*

[1] Sulcken Vogelaers waeren de groote Heeren int' Conings-Hof *Darij,* die den Propheet
[2] *Danieli* met arghlistigheyt rechtschapen netten stelden. Inden welcken, als sy hem
[3] gevangen hadden, so zijn sy wel niet van een Slangh, maer van hongerige Leeuwen
[4] vermaelt ende opgesloct: Maer *Daniel* is uyt het net ende alle gevaer ontkomen.
[5] DAN. 6. Ende is aen haer het spreecwoordt vervult: *Malum consilium consultori*
[6] *pessimum:* dat is

Ten argsten comt de boose raet;
Want sy haer eygen meester slaet.

* Onderschrift:
Regel 1 *Darij:* (Lat. 2e n.v.) van Darius; Darius, Koning van 't Perziese wereldrijk. - r. 2 *Danieli:* (Lat. 3e n.v.) voor Daniël, de bekende profeet (zesde eeuw v. Kr.). Darius wilde hem om z'n buitengewone wijsheid over 't hele rijk aanstellen, maar de Perziese landvoogden brachten hem bij Darius in ongenade, zodat ie in de leeuwekuil geworpen werd. Maar door de hulp van God blijft Daniël ongedeerd, en z'n aanklagers worden zelf voor de leeuwen geworpen en verscheurd. - r. 2 *rechtschapen netten stelden:* goed gemaakte netten spanden; *rechtschapen:* goed gemaakt, goed gevormd (oorspr. betekenis); *In den welcken, als....:* toen ze hem hierin.... ('t Lat. *Quibus cum eum*. - r. 3 *van:* door. - r. 4 *vermaelt:* in stukken gekauwd. - r. 5 *Dan. 6:* De profetie van Daniël, 6e hoofdstuk; *aen haer:* aan hun; *vervult:* in vervulling gegaan. - r. 7 *Ten argsten comt de boose raet:* 't boos opzet strekt tot ongeluk (*ten argsten:* tot 't ergste). De Latijnse spreuk luidt letterlijk: 'n boos opzet verderft de aanlegger (is allerergst voor).

XXXVIII

De *Voghelaer* belaeghde een *Tortel* schoon van veeren,
En dacht haer in zijn net het vliegen te verleeren.
Zijn stricken hy bereyd, zijn netten spant hy uyt.
Het *Duyfken* word beweeght aenziende zulcken buyt[4]
Van rijck en edel zaed, en daelde nae het garen:[5]
Maer och wat droefheyd is den Vog'laer wedervaren!
Soo flucx hy trecken wil, hy op een *Slange* treed,
En voelt int' lincker been een doodelijcke beet.
De *Tortel* is verheught, zy koomt tot hem ghevloghen;
En roept, nu moet ghy zelf de bleecke dood ghedoogen.[10]
Die onze onnoozelheyd bespied hebt en belaeght,[11]
En int bedrieghlijck net mijn maeghschap hebt gejaeght.[12]
‘Wie andren wil verraen, zich zelven vind verraden;[13]
‘Hy jaeght zijn eyghen schae, die andren wil beschaden.[14]
‘De quade zijnen list op elck-een heeft ghemunt:
‘Maer zulcx hy andren wenscht, zulcx word hem weer ghegunt.[16]

4 *word beweeght:* werd getrokken (bewogen) toen 't zag..... (*word:* ouwere vorm naast *werd;* zie *worde,* blz. 590 op r. 5; - *beweeght*, zie blz. 563 op vs. 11).
5 *nae:* naer.
10 *ghedoogen:* lijden, ondergaan.
11 *onnoozelheyd:* onschuld.
12 *mijn maeghschap:* mijn verwanten.
13 *verraen:* misleiden.
14 *Hy jaeght....:* hij zoekt z'n eigen ongeluk; *beschaden:* benadelen (beschadigen).
16 *zulcx.... zulcx:* wat.... dat (zoals.... zo); *weer ghegunt:* terug gewenst.

39. De Pauw en d'Exter.*

[1] Als de lantsaten in *Arragonia*, nae't afsterven hares Konings *Martini* versamelt waren
[2] om een ander te kiesen, so trat *Vrcelensis* een treffelijcke Grave voort, en begeerde
[3] men soude hem Koning maken, dewijl hy rijck van goeden, edel van bloede, ende
[4] de Koninglijcke eer wel weirdigh was. Maer sy pasten op hem niet, mits sy hem voor
[5] sulcken man niet en kenden, die haer met verstant ende wijsheyt konde regeren, ende
[6] met een manlick onvertsaeght hert beschermen. Dies sy *Ferdinandum* d'Infant van
[7] Castilien vercoren, die vroom ende van hooghen verstande was, ende dat Koningrijck
[8] wel gheregeert heeft.
VALLA.

* Regel 1 *Martini:* (Lat. 2e n.v.) van Martinus, Koning van Arragon in 1410. - r. 2 *Vrcelensis:* 'n Spaanse graaf. - r. 3 *rijck van goeden:* rijk aan goederen. - r. 4 *Maer sy pasten op hem niet:* maar ze sloegen geen acht op hem. - r. 5 *kenden:* erkenden; *haer:* hun. - r. 6 *Dies:* dus; *Ferdinandum:* (Lat. 4e n.v.) Ferdinand I, zoon van Jan I van Castilië, in 1412 koning. - r. 7 *vercoren:* gekozen. - r. 8 *Valla:* Laurentius Valla, geleerde en letterkundige (1407-1457); hij schreef o.a. ‘Geschiedenis van de regering van Ferdinand, koning van Arragon.’

XXXIX

Al wat op wiecken zweeft vergaderde te zamen,
Op datze een braef *Monarch* en overheer bequamen.[2]
D'een stemde dat de *Zwaen* van ouds de kroon toe quam,[3]
En d'ander *d'Arent* koos van Keyzerlijcken stam.[4]
Ten lesten is de stem en uytspraeck van haer allen
Op d'opgheprónckte *Pauw* eendrachtelijck ghevallen,[6]
Vermids dat om de glans zijns schoonheyds hoogh beroemt[7]
Zy stemden dat de kroon rechtveerdigh hem toe komt.[8]
Maar *d'Exster* snater-beck de waerheyd niet kon zwijghen,
En sprack van waer oft wy dan hulpe zullen krijghen
Als erghens jemand ons heel 'tonderdrucken pooght?[11]
Dewijl ghy op s' *Pauws* kracht al heel niet steunen mooght.[12]
Of zou de vyand voor de luyster van zijn pluymen
En schoone schachten t'veld verbaest wel moeten ruymen?[14]
‘Een schoonheyt onverzelt van wijsheyd en van macht
‘Een vlecke is in het bloed en Koninghlijck gheslacht.[16]
‘De schoonheyd van een *Prins* kan nerghens d'onderzaten[17]
‘In tijd van strijdens nood noch helpen noch yet baten.[18]

2 *braef:* flink; *overheer:* opperheer.
3 *de Zwaen:* omdat in de Griekse en Germaanse fabelleer de zwaan altijd nauw verbonden was met de goden, en haar zodoende 'n goddelike macht werd toegeschreven.
4 *van Keyzerlijcken stam:* omdat de keizers vanouds de arend in hun wapens droegen (de keizerlike adelaar).
6 *eendrachtelijck:* eendrachtig, met algemene stemmen.
7 *Vermids dat:* omdat; *beroemt:* geroemd.
8 *Zy stemden:* ze beslisten.
11 *jemand:* wel onder Duitse invloed voor *iemand; heel:* met geweld, stuurs (zie blz. 523 vs. 10).
12 *al heel niet:* helemaal niet; *mooght:* kunt.
14 *schachten:* pennen, vleugels; *verbaest:* verward, ontsteld.
16 *vlecke:* 'n zwakte.
17 *Prins:* vorst.
18 *In tijd van strijdens nood:* in tijd van nood door oorlog.

40. De Os en de ghemeste Koe.*

[1] Ghelijck als de Koe ghemest zijnde ter slachtbanck ghevoert worde, ende de Osse
[2] zijn leven langer behield: also ist den Israëliten inde woestijne ghegaen. Want als
[3] sy haer met het *Manna* ofte hemels broodt, 'twelck haer op een seker mate tot onder-
[4] houdt des levens ghegheven worde, niet genoegen lieten, maer begeerden haer met
[5] vleysch te vullen ende te mesten, so is hun sulcx in grooter overvloet ghegheven.
[6] Doch als sy haer op't beste ghevult ende vol gegeten hadden, so dat haer het vleesch
[7] noch inde mond ende tanden stack, doen wierden sy geslachtet ende van God om-
[8] gebracht. Maer de andre, die met het broodt te vreden waren, die bleven by het
[9] leven.
NUMER. 11.

* Regel 1 *worde:* werd. - r. 3-4 *haer... niet genoegen lieten:* zich niet lieten tevreden stellen; *op een seker mate:* in 'n bepaalde hoeveelheid; (ze konden niet meer gebruiken dan ieder voor z'n maaltijd nodig had: zie *Uittocht,* hfst. 16, vs. 16-18). - r. 4 *haer:* zich. - r. 5 *sulcx:* dit; *in grooter overvloet:* in grote overvloed (*grooter:* ouwe 3e naamv. vrouw. op *-er*). - r. 6 *op't beste:* op z'n best. - r. 7 *inde mond ende tanden stack...* zie *Numeri* 11, 33: 'nog stak 't vlees hun in de tanden... en zie de toorn des Heren is over 't volk ontstoken'; *geslachtet:* gedood; *van God:* door God. - r. 8 *by:* in. - r. 9 *Numer. 11:* Numeri 11e hoofdstuk; Numeri heet 't 4e boek van Mozes, (Boek der getallen, zo genoemd naar de volkstelling, waarmee 't begint).

XXXX

Een *Os* die zwaer gejuckt den tragen ploegh most slepen,
En stadigh werd gedreyght met 'tluyd geklats der zweepen,
Des avonds werd gestalt, aemachtigh mat en moe,[3]
En rusten naest de krib van een ghemeste *Koe*,[4]
Die schamper dreef den spot, met al zijn slavernije,[5]
Om dat zy leefde in weelde en huppelde als de vrije.[6]
Maer eynd'lijck werd den *Os* ghewaer, en nam wel acht[7]
Dat dees ghemeste *Veers* werd met de bijl gheslacht.[8]
Waerom hy zijnen staet voor d'ander heeft gheprezen,[9]
Vermids hy niet en had de slagh des bijls te vreezen:
Dies koos zijn slaverny noch liever als een wijl
In wellust opghevoed te werden voor de bijl.[12]
‘Wie't eynde gade slaet van goeden en van quaden,
‘De korte wellust zal verfoeyen en versmaden.
‘De wellust is wel zoet in d'uyterlijcke schijn,
‘Maer kan van druck en rouw niet afghescheyden zijn.[16]

3 *aemachtigh:* amechtig, buiten adem.
4 *rusten:* rustte.
5 *schamper:* schimpend.
6 *huppelde als de vrije:* in vrijheid rondliep; *als de vrije:* gelijk de vrijgeborene; (gewone omschrijving voor 'n bepaling van wijze zoals in 't middeleeuws: *doet alse die wise:* handel wijs).
7 *nam wel acht:* zag heel goed.
8 *Veers:* vaars, koe.
9 *Waerom:* daarom ('t Lat. *Quare* aan 't begin van 'n zin); *staet:* toestand; *voor:* boven.
12 *In wellust:* in overvloedig genot; *werden:* oorspronkelike vorm van *worden*.
16 *rouw:* verdriet.

41. Adelaer en de Rave.*

So bijcans ist den Keyser *Honorio* gegaen. Want *Honorius* begeerde niet alleen
[2] dat Roomsche rijck te regeren, maer uyt het selve groot goedt ende geldt te ver-
[3] samelen: doch wist niet, hoe hy de saeck wel beginnen soude. Hy had nu een veld-
[4] Maerschalck *Stilico* gheheten, die geern het Roomsche Rijck onder hem ghebracht
[5] had, die gaf *Honorio* desen Raedt: Hy soude de krijgslieden niet betalen, ende den
[6] Gotthen geen soudije gheven. Als nu *Honorius* desen raedt volgde, soo muytineerd
[7] het krijgsvolck, ende viel van *Honorio* af tot *Stiliconem*, die haer altesamen soudije
[8] ende groot goedt beloofde; ende bracht hier door de saeck soo verre, dat hy bycans
[9] het Roomsche Rijck in kreegh.
BONFINIUS.

* Regel 1 *Honorius*, de eerste West-Romeinse keizer († 423), zoon van keizer Theodosius I. Na z'n vaders dood eerst onder voogdijschap van Stilicho, wiens dochter hij huwde. - r. 2 *dat Roomsche rijck:* 't Romeinse rijk. - r. 4 *Stilico:* Stilicho, Romeins veldheer en staatsman (gest. 408); door moed, inzicht en trouw onder keizer Theodosius I tot de hoogste waardigheid geklommen. De hier vermelde geschiedenis zal wel 'n fabel zijn; *onder hem:* onder zich. - r. 6 *Gotthen:* Goten (Germaanse hulptroepen van de Romeinen in Italië: de Oost-Goten); *soudije:* soldij (*soudy,* ouwere bijvorm van *soldij*)*; muytineerd:* (muitineerde) muitte. - r. 7 *haer altesamen:* hun allemaal. - r. 9 *in kreegh:* in z'n macht kreeg. *Bonfinius:* Lat. geschiedschr. (15e eeuw).

XXXXI

Aent ongheruste strandt des Zees, der duynen voester[1]
Vond eenen *Adelaer* een toe-ghesloten oester,
Soo vast ghesloten schelp dat hy vergeefs zijn best[3]
En yd'len arbeyd dede om t'openen op't lest.[4]
Een *Rave* daer ontrent, om sulcken buyt te krijghen[5]
Riep, O ghy most om hoogh recht nae de wolcken stijghen,
En brislen d'oester-schelp doort vallen nae beneen,[7]
Op een verheven klippe en rotze oft herden steen:[8]
Want ydel en vergeefs ghy arbeyd met bezuren[9]
Te breken deze schelp, die hart is van naturen.
Den *Arend* dit gheviel: steegh opwaerts nae de locht,[11]
Liet vallen d'oester-schelp op datze breken mocht:
De schelpe viel in twee, datze op de rotze klapten:[13]
De *Rave* daer ontrent den visch terstond op snapten.
'De tafel-vrunden zijn zoodanigh oock van aerd:
'Zy troetelen de weerd om eenen lecken-baert;[16]
'Maer als ten eynde loopt het brassen en het smeeren,[17]
'Zoo wil de vrundschap flucx in vyandschap verkeeren.[18]

1 *ongheruste:* onrustige; *der duynen voester:* die de duinen (door zandaanstuiving) doet groeien.
3 *Soo vast ghesloten schelp:* zo'n vaste gesloten schelp (zo vast geslote(n) 'n schelp).
4 *om t'openen:* om die te openen; *op't lest:* ten slotte (dus: dat ie ten slotte ijdele arbeid deed).
5 *Rave:* oorspronkel. vorm van *raaf; ontrent:* omtrent (zie blz. 525 op vs. 5).
7 *brislen:* verbrijzelen.
8 *rotze:* rots (*tz* zie blz. 448 aant. op vs. 18).
9 *met bezuren:* met zware inspanning.
11 *gheviel:* beviel.
13 *klapten:* klapte (de schelp).
16 *troetelen:* vleien; *om eenen lecken-baert:* om 'n likkebaard te krijgen, om te likkebaarden, zich de mond te likken van 't smullen.
17 *smeeren:* smullen.
18 *wil.... verkeeren:* zal veranderen.

42. De Rave en 'tSchaep.*

[1] Soodanighe ghesellekens waren oock *Terentius Varro* ende *Paulus AEmilius*, als sy
[2] tegen *Hannibal* te velde lagen. Want als sy ghezien hadden, hoe dapper ende ridder-
[3] lijck *Fabius* hem tegens zijn vijanden stelde, ende die selve inde vlucht dreef: so
[4] meynden sy dat sy oock met *Hannibal* so conden omgaen. Dies sy oorsaeck ende
[5] ghelegentheyt om te slaen sochten. Maer 'tis qualijck met haer afgheloopen: want de
[6] een quam om zijn leven, ende de ander ist uyt den velde ont-rent.
PLUTARCHUS.

* Regel 1: *Terentius V.* en *P. AEmilius* zijn de twee veldheren door Hannibal bij Cannae verslagen in de 2e Puniese oorlog (218-201 v. Kr.); AEmilius sneuvelde, Terentius ontvluchtte. - r. 3 *Fabius:* Fabius Máximus Cunctátor (de draler), de bekende veld-heer tegen Hannibal; *die selve:* die. - r. 6 *ist.... ont-rent:* is 't ontlopen; *Plutarchus:* zie onder prent 36.

XXXXII

Den *Arent* krom-gebeckt belaegde en nae gingh sporen[1]
De *Schaepkens* wit gewolt die 'tgroene kruyt afschoren,
En voerde op't onverzienste een *Lammerken* om hoogh.
De *Rave* 'tspel aenzagh met een begeerigh oogh,
En sprack dus by haer zelfs, is d'*Arent* zoo onschamel,[5]
Wat hindert my dat ick niet roof den vetsten *Hamel*[6]
Van alle die de weyde en 'tgroene cruyt beslaen?[7]
Zy daelde op 'sHamels rugh, om hem te grijpen aen:
Maer als haer klauwen in de wolle zijn gheslagen,
Zy veel 'tonmachtigh is zoo vetten vlies t'ontdragen.[10]
Den Herder op zijn luym, den *Rave* ziet verwert,[11]
Die op haer dieft terstont van hem gevangen werd.[12]
‘Wie boven zijne macht zich yets derf onderwinden,[13]
‘Zich eyndelijcken zal geheel bedrogen vinden.[14]
‘Wie grooter pack op loed als hy verdragen mocht,[15]
‘Stack menighmael in't zand de beenen inde locht.

1 *nae.... sporen:* naspeuren, bespiedde.
5 *onschamel:* onbeschaamd.
6 *Hamel:* schaap.
7 *beslaen:* bedekken, beweiden.
10 *zoo vetten vlies:* (zo vet 'n vlies): zo'n vet schaap (*vlies:* vacht, schaap); *t'ontdragen:* weg te dragen.
11 *op zijn luym:* (op de loer) op de wacht.
12 *op haer dieft:* (diefte) op z'n gestolen buit.
13 *derf:* durft (*derf* ouwere vorm van *durft*).
14 *eyndelijcken:* eindelik (bijwoorden op *en* nog dikwels bij Vondel in z'n Brabants-Vlaamse tijd).
15 *pack:* last, vracht; *op loed:* oplaadde; *verdragen mocht:* weg kon dragen.

43. 'tWild Vercken en den Ezel.*

[1] Also mede heeft de Keyser *Theodosius* de Ionge, doen hy veracht en van vele gelastert
[2] werde, hem van toorne onthouden, dat hy sick niet alleen niet ghewroken heeft, maer
[3] oock niet wederom ghesmadet heeft. En als hy ghevraegt worde waerom hy hem niet
[4] en wreecte, ende die hem soo leelijck schenden, ende so onbillijck lasterden, als die
[5] *Crimen Iaesae Majestatis* begaen hadden, niet aenden lijve strafte? so antwoorde hy:
[6] Gave Godt dat ick oock die geene, die om hare misdaden veroordeelt ende alreede
[7] gherichtet zijn vanden doodt verlossen, ende weder ten leven brengen conde!
ZONARAS.

* Regel 1 *Also mede:* zo ook; *Theodosius de Ionge:* Theodosius de jongere, keizer van 't Oost-Romeinse rijk, geb. 401, gest. 450; *van vele gelastert werde:* door velen gehoond werd. - r. 2 *sick:* zich (*sik* Nederduitse en Brabants-Vlaamse vorm van *zich*). - r. 3 *wederom ghesmadet heeft:* terug beledigd heeft; *worde:* werd. - r. 4 *schenden:* beledigden; schend(d)en: ouwere verleden tijd van *schenden; als die:* daar ze. - r. 5 *Crimen laesae Majestatis:* misdaad van majesteitschennis; *aenden lijve:* aan 't leven, met de dood (gewoonlik: aan 't lichaam straffen). - r. 6-7 *alreede gherichtet:* al terechtgesteld. - r. 8 *Zonaras:* Johannes Zonaras (omtrent 1100) Byzantijns monnik op de berg Athos; hij heeft 'n groot geschiedwerk geschreven, meestal *Annales* of *Chronicon* genoemd.

XXXXIII

T'wild ruygh geborstelt *Zwijn* prat op den *Ezel* smaelde,[1]
Om dat hy alzins schande en nergens lof behaelde,[2]
Vermids hy dom van geest en traegh in zijnen gangh
Zijn leven slijten most ontrent der prijen stanck,[4]
Als die onweerdigh was gherekent te verkeeren[5]
By d'ander beesten, die zich onderlingh gheneeren:[6]
Waerom aen't snoodste werck hy oock gehouden wierd:[7]
Maer ick (sprack t'wilde *Zwijn*) ben d'eelste van't gediert,
Mijn eer klinckt over al, jae inder Princen hoven,[9]
Daar hoortmen mijne kracht en groote snelheyd loven.
Den *Ezel* hoorens zat en walghende vant lof,[11]
Twelck d'opgeblasen *Zwijn* zich eyghende te grof,[12]
Riep, Willich ick onbeere een snelheyd onbedwonghen[13]
Om dat mijn leven niet alst uwe word besprongen.[14]
‘Een glori steeds omringht van allerley ghevaer
‘De wyze geerne mist al blincktze wonderbaer:
‘Dien glans bekoort hem niet; en liever als verheven
‘Wil veyligh slave zijn, en heel vergeten leven.[18]

1 *prat:* trots.
2 *alzins:* overal.
4 *ontrent der prijen stanck:* bij de stank van krengen; voor de rijmklank, zie blz. 563, vs. 11-12.
5 *Als die.....:* omdat ie onwaardig gehouden werd.
6 *zich onderlingh gheneeren:* samen de kost zoeken, met elkaar omgaan.
7 *snoodste:* laagste.
9 *Princen:* vorsten.
11 *hoorens zat:* die genoeg had van dat te aanhoren (*hoorens* 2e n.v. hangt af van *zat*)*; 't lof:* (lof *het*-woord, zie blz. 501 op vs. 9).
12 *d'opgeblasen Zwijn:* 't verwaande zwijn (*de* voor *'t* zie blz. 148 op vs. 90); *zich eyghende:* zich toeeigende.
13 *Willich....*: gewillig, graag mis ik 'n onbedwongen snelheid.
14 *Om dat:* opdat (zoals in 't middeleeuws).
18 *veyligh slave:* in veilige dienstbaarheid ('n veilige dienstbare).

44. Strijd der Voghelen en der Beesten.*

[1] Ghelijck als de vliermuys teghen de voghelen, also heeft *Hiero* hem ghedraghen
[2] teghen *Themistoclem*. Want als *Themistocles* teghen die van Perssen oorlogen wilde,
[3] so begeerd hy van *Hierone*, dat hy sick by hem wilde voeghen, ende helpen hem
[4] strijden teghen die van Persen. Maer *Hiero* sloegh hem sulcx uyt vreese af, ende
[5] stelde sick ter syden. Doen nu *Themistoclis* boven lagh, ende nade vercreghene
[6] overwinninghe groote Triumfe ende schouspelen hield, so quam *Hiero* mede om hem
[7] by te zijn ende met hem te triumferen. maer *Themistocles* wees hem met grooten
[8] spot van hem wegh, seggende: De wijl ghy my inden strijt ende in't perijkel niet
[9] hebt willen by staen, so zijt ghy niet weerdigh in tijdt van vrede mijn megesel te
[10] zijn, ende de gemeene vreught deelachtigh te wesen.
AELIANUS.

* Onderschrift:
Regel 1 *vliermuys:* vleermuis (Vlaamse bijvorm, door verwarring met *vlier*, vlierstruik); *Hiero I*, koning van Syracuse op Sicilië. - r. 2 *Themistoclem:* Latijnse voorwerpsvorm van Themístocles, de beroemde Atheense veldheer in de Perziese oorlogen (5e eeuw v. Kr.); *die van Perssen:* die van Perzië, de Perzen. - r. 3 *begeerd:* begeerde; *Hieróne:* Latijnse buigingsvorm; *sick:* zich (zie blz. 602 op r. 2); *wilde:* zou. - r. 4 *sloegh hem sulcx.... af:* weigerde hem dat. - r. 5 *stelde sick ter syden:* hield zich onzijdig; *boven lagh:* overwinnaar was. - r. 7 *hem by te zijn:* bij hem te zijn. - r. 9 *megesel:* (meegezel) deelgenoot. - r. 10 *gemeene:* algemene; *Claudius AElianus:* Romeinse geschiedschrijver (omtrent 200 na Kr.).

XXXXIV

T'viervoetigh wild ghediert' streed met *t'ghevogelt* heftigh.
Men quam van weder zijds te velde prat en deftigh:[2]
T'zy om dat veel te laegh t'ghevogelt dalen quam,
En 'teyghendom al meer des aerdrijcx tot zich nam,
Oft ander oorsaeck, verre om d'oudheyd noch te zoecken[5]
Int onghekreuckt pampier van onbeschreven boecken.[6]
De strijd gingh dapper aen; een yder deed zijn best,[7]
Op dat hy zijn party verwinnen mocht int lest.[8]
De *Vleermuys* half beducht, haest tot den dieren neyghde,[9]
Om best in tijds 'tontgaen t'ghedierte dat haer dreyghde,
Maer als de vog'len nu door't vlieghende gherucht[11]
De dieren dreven met de *Vleermuys* op de vlucht,
De *Vleermuys* sichtent om haer trou-loos onderwinden[13]
Haer geenzins dorst int choor der vog'len laten vinden,
Maer sluypt by duyster nacht omt quaed dat haer aencleeft,
Haer schamende de daed die zy bedreven heeft.
‘Al die in d'open locht het voorhooft op wil houden,
‘Zich wel van ontrou wacht, die dobbel werd vergouden.[18]
‘Wie eenmael ontrou pleecht, heeft altijd schande en smaet,
‘En word van't mensgheslacht verbeten en ghehaet.

2 *quam.... te velde:* trok op voor d'oorlog; *prat:* trots, deftig, goed toegerust.
5 *verre....:* heel ver weg nog uit te zoeken, omdat 't zo lang geleden is (*om d'oudheyd*).
6 Ironies, want 't is toch nooit beschreven!
7 *gingh dapper aen:* 't vechten ging er dapper toe; *yder:* spreek uit met *ei*-klank (zie blz. 503 vs. 22).
8 *zijn party verwinnen mocht:* z'n weerpartij zou kunnen overwinnen.
9 *haest....:* sloot zich gauw aan bij de landdieren.
11 *vlieghende gherucht:* geschreeuw van de vogels.
13 *sichtent:* sedert (vooral Zuid-Nederlands); *onderwinden:* daad.
18 *wacht:* (wachte) moet zich met zorg (*wel*) voor ontrouw wachten; *vergouden:* vergolden.

45. De Vorsschen en haren Koning.*

[1] Alsoo mede waren de Romeynen met den Keyser *Diocletiano* niet te vreden: be-
[2] geerden derhalven een ander; ende kreghen *Maximinianum* na haer eyghen begeeren:
[3] maer die en stondt haer oock niet aen. Dies zy *Constantium* verkosen; daer na
[4] *Galerium*, na hem *Valerium Severum;* ende en waren met geen van allen te vreden,
[5] tot dat sy den grousamen Tyran *Maxentium* kreghen, die als een wreede bloethond,
[6] kleyn ende groot, jongh en out, mannen ende wijven aenviel, ende op't grouwe-
[7] lickste plaegde ende onderdructe.
IN VITIS IMPERATORVM.

* Boven- en Onderschrift:
Vorsschen: kikvorsen.
Regel 1 *Alsoo mede:* zo ook; *Diocletianus, Maximinianus, Constantius, Galerius, Valerius Sevérus, Maxentius*, keizers van 't Romeinse rijk in 't laatste deel van de 3e eeuw en 't begin van de 4e; *In Vitis Imperatorum* zie *In 't Leven der Keyseren* blz. 538 r. 18 en *Suetonius* onder prent 1.

XXXXV

De Vorschen *Jovem* om een Vorst, oft Koningh baden:[1]
Den Hemel om zich van haer klachten wat t'ontladen
Haer eenen *Hollen Stronck* toevoeghde als vooght van't rijck:[3]
Die voor fluweel aentrock een rock van't fijnste slijck.
De Kickers niet te vreen met dezen dooden Koningh,
Die noch beschermingh bood noch straffe noch belooningh,
Weer *Iupiter* op nieus aenriepen, om een Vorst
Die Ziel en leven droegh van binnen in zijn borst.
De *Blixem-voerder* haer den *Reyger* heeft ghezonden,[9]
Die deen nae d'ander heeft zeer jammerlijck verslonden.[10]
‘Ghy die van dertelheyd geen weelde draghen mooght,
‘Noch nimmer u vernoeght aen eenen vromen vooght;[12]
‘Ziet toe, en wacht u wel van licht te muytineren,[13]
‘Noch wilt zoo onbedacht verwerpen u Lands Heeren.
‘Zoo d'eerste reedlijck is, of al wat strenghe viel;[15]
‘Een tweede koomt al haest, en neemt u lijf en ziel.[16]

1 *Jovem:* Latijnse voorwerpsvorm van *Júpiter* (zie vs. 7 waar niet de voorwerpsvorm gebruikt is), de oppergod in de Romeinse mythologie.
3 *Stronck:* boomstam; *vooght:* bestuurder.
9 *Blixem-voerder:* Jupiter die de bliksem als wapen voerde.
10 *jammerlijck:* gruwzaam.
12 *u vernoeght aen:* u tevreden stelt met; *vromen:* degelike.
13 *te muytineren:* oproerig te worden.
15 *reedlijck:* tamelik...; *of al wat.....:* of misschien wat streng uitviel.
16 *al haest:* al gauw.

46. De Wolf en 'tGeytken.*

[1] T' is bycans met den Burgers van *Salapia* in *Italien* alsoo toeghegaen. Want als *Han-*
[2] *nibal* met zijn krijgsvolck in *Italien* aen quam, doe vermaende *Crispus* de Burgers
[3] dat sy de Stadt vlijtigh sluyten ende goede wacht houden souden. Als *Hannibal* dit
[4] mercte, so bedacht hy desen loosen vondt. Hy maecte een valsche brief, ende dructer
[5] oock een valsch zegel van *Marcellus* den Roomschen Burghemeester op, ende sandt
[6] die brief uyt *Marcelli* naem inde stadt. Het inhout was, dat inde volgende nacht
[7] *Marcellus* met het Roomsche leger hen te hulp comen wilde, dat se derhalven in zijn
[8] aenkomst hem de poorten souden openen ende in stilheyt inlaten. Ter ghesetter tijd
[9] ructe hy zijn leger, als ware hy *Marcellus,* voor de Stadt. Maer als hy nu na by der
[10] Stadt poorten quam, ende begeerde ingelaten te zijn, soo mercten de Burgers dat
[11] hy *Marcellus* niet en was, maer *Hannibal:* dies sy hem terstondt van haer afwesen.

PLUTARCHUS.

* Onderschrift:
Regel 1: *Salápia*, in Apulië, Zuid-Italië (*Italien:* ouwe 3e n.v., zie blz. 580 r.l); *Hannibal:* zie onder prent 42. - r. 2 *doe:* toen. - r. 3 *vlijtigh:* met spoed, aanstonds. - r. 4 *desen loosen vondt:* deze listige streek; *een valsche brief:* 'n onechte, nagemaakte brief. - r. 5 *Marcellus den Roomschen Burghemeester:* Marcellus de Romeinse konsul; *sandt:* oorspronkelike vorm van *zond*. - r. 6 *uyt Marcelli naem:* uit naam van Marcellus (Marcelli: Lat. 2e n.v.); *Het inhout:* vroeger was *inhoud* ook 'n *het*-woord. - r. 7-8 *in zijn aenkomst:* bij zijn aankomst. - r. 8-9 *Ter ghesetter tijd ructe.....:* op de gezette, bepaalde tijd voerde hij (Hannibal) zijn leger.... - r. 9-10 *der Stadt poorten:* de stadspoort (*poorten:* ouwe 3e n.v. van *poorte*, zie blz. 476 vs. 1). - r. 11 *van haer:* van hun. - r. 12 *Plutarchus:* zie onder prent 36.

XXXXVI

De langh-gebaerde *Geyte* om voedzel gaende uyt dolen,
Eerst *'tGeytken* heeft belast te blijven wech ghescholen[2]
Int diepste vande koy, die zy met grendels sloot,
En geenzins op te doen haer joncxken strengh ghebood.[4]
De *Wolf*, die by gheval daer lagh ontrent gheslopen,[5]
Quam als de *Geyt* vertrock flucx aende koy gheloopen,
En klopte zoetlijck aen, en riep tot zijn ghewin,[7]
Op, op, mijn *Geytken*, op, en laet u moeder in.[8]
Neen, zeght de jonge *Geyt*, ick luyster nae geen spreecken,
Ten zy my ymand brenght de loze en t'rechte teecken.[10]
Doet op, mijn Kind, doet op, houd *Wolfaert* stadigh aen,
De loze mijn ghedachte en hers'nen is ontgaen:
Zoo hebbe ick, zeght de *Geyt*, de sleutels oock vergeten;
Dus blijft vrij buyten staen, ick zie u door de reten.
‘Wie op de wetten acht die billijck zijn en goed,[15]
‘Zich vranck en veyligh voor veel onghevals behoed.
‘Wie't oor der oudren tucht leent vlijtigh nae vermoghen,[17]
‘Niet licht van ymand werd verleyd, noch oock bedrogen.[18]

2 *belast:* bevolen.
4 *op te doen:* open te doen.
5 *die by gheval.....:* die bij toeval nabijgeslopen daar in de buurt lag; *ontrent:* omtrent, zie blz 525 vs. 5.
7 *zoetlijck:* zachtjes; *tot zijn ghewin:* voor z'n eigen voordeel (om 'n prooi te krijgen).
8 *op:* open.
10 *ymand:* met ei-uitspraak, zie blz. 503 vs. 22; *de loze en t'rechte teecken:* de leus en 't juiste teken.
15 *acht:* let.
17 Wie luistert (*'t oor.... leent*) naar de opvoeding, de vermaningen (*tucht*) van de ouders (*der oudren*).
18 *werd:* wordt.

47. De Houtklover en't Bosch.*

[1] Sulck een hout-klover was *Pisistratus*, want als hy van die van *Athenen* 'tgeweer
[2] ende allerley wapen begeert ende verkregen had, soo heeft hy haer evenjuyst met
[3] het selve gheweer aenghetast ende overwonnen, ende hen alle hare goeden ende
[4] vrijheden benomen.
PLUTARCHUS.

* Regel 1 *Pisístratus:* na 't vertrek van de wijze Solon uit Athene (571-527 v. Kr.) komt Peisístratos aan 't hoofd van de volkspartij; met behulp van de lijfwacht, die hij zich op 'n slimme manier van staatswege tot beveiliging van z'n persoon had laten aanstellen, maakte hij zich in 560 van 't oppergezag in de staat meester. Na enige onderbrekingen krijgt ie in 538 voor goed 't bestuur in handen; nu is z'n regering 'n weldaad voor Athene; *van Athenen:* ouwe 3e n.v., zie blz. 580 r. 1; *'t geweer ende allerley wapen:* volledige bewapening (*geweer* en *wapen* betekenen 't zelfde; *wapen:* ouwe meerv. vorm). - r. 2 *evenjuyst:* op juist dezelfde wijze, evenzo (als die hout-hakker met 't bos deed). - r. 3 *het selve:* 't zelfde. - r. 4 *Plutarchus:* zie onder prent 36.

XXXXVII

Een *Landman* gaende int *Wout* spanceren en verlusten,[1]
Een bijle zonder steel vond aende groene kusten:[2]
De welcke op datze' hem nut en oorbaer wezen zou,[3]
Zoo bad hy't boomrijck *Bosch*, wiens toppen aent gebouw
Des Hemels rezen op, dat hy een stock mocht snijden,[4-5]
Om die in't ijzer der ghevonden bijl te vlijden.[6]
'tBosch gaf den *Boer* verlof: die eenen ronden tack
Tot eenen steel int hol van d'ijsren acxe stack,[8]
En kerfden flucx nu d' eyck, nu d'elzen, nu de linden,[9]
Zoo dat eer lange *'tWout* niet meer en was te vinden.[10]
‘Ghy die te licht ghelooft, en hem die u beloert
‘De wapens overgeeft, die ghy tot noodweyr voert,[12]
‘Denckt hoe't u zal vergaen, wanneer ghy t'zweert in handen
‘De zulcke geeft, die u vernielt en maeckt tot schanden.[14]

1 *spanceren en verlusten:* wandelen en genieten (wandelen voor z'n plezier).
2 *aende groene kusten:* aan de groene randen van 't woud.
3 *De welcke op datze:* en opdat die.... ('t Lat. *quae ut*, zie blz. 525 vs. 7); *datze' hem:* lees: datz'em; *nut en oorbaer:* nuttig en bruikbaar.
4-5 *aent gebouw des Hemels:* tot aan de hemel.
6 *te vlijden:* in te voegen; (*vlijden* door vergissing met ingevoegde *d* uit *vlijen:* schikken, door invloed bijv. van *snijden* dat *snijen* werd).
8 *Tot eenen steel:* als 'n steel; *acxe:* aks, bijl.
9 *kerfden flucx:* hakte terstond om.
10 *eer lange:* weldra.
12 *tot noodweyr voert:* tot verdediging in de nood draagt (uitspraak van *weyr* zie blz. 490 vs. 105).
14 *De zulcke:* aan zo iemand; *vernielt:* vernietigt.

48. D'Exter met Pauwen veeren.*

[1] Dierghelijcke spot kreegh te Romen *Chaerestratus*. Want al was hy van gheringhe
[2] staet, so heeft hy hem nochtans voor een treffelijck Edelman uytghegeven, ende
[3] boven ander Edele Ridders aenghezien willen zijn. Dies hy hem niet alleen onder
[4] de Ridders begaf, maer oock alle Ridderlijcke oeffeninge by handen nam. Doch de-
[5] wijl op die tijdt niemand te Romen Ridderlijcke eer ende waerde hebben mocht, of
[6] hy moest thien duysent Croonen aen leggende goederen hebben, die hy niet had,
[7] noch hebben cond, maer slechs een arm slocker was, so is hy met grooten spot,
[8] als eener, die de schoone Rijcdoms pluymen verwisselde, verdreven.
MARTIALIS. *Lib. 5. Epigr. 26.*

* Onderschrift:
Regel 1 *Chaerestratus:* 'n zekere Chairéstratos. - r. 2 *staet:* stand; *hem:* zich; *treffelijck:* (voortreffelik) aanzienlik. - r. 3 *aenghezien willen zijn:* willen aangezien worden. *Edele Ridders:* de Romeinse *equites:* de nieuwe geldadel in Rome, die naast de ouwere geboorte-adel de aristokratie van Rome vormde. - r. 4 *Ridderlijcke oeffeninge:* de oefeningen van de Romeinse ruiterij, in de keizertijd van de officieren der ruiterij (equites: ruiters oorspronkelik); *by handen nam:* begon, zich bezighield. - r. 5 *waerde:* waardigheid. - r. 6 *Croonen:* de goude kroon had omtrent 1600 ongeveer de waarde van 4 gld.; ze moesten 'n bezit hebben van 400.000 sestertiën, ongeveer 40.000 gulden; *leggende goederen:* (liggende) vaste goederen. - r. 7 *cond:* (konde) kon; *een arm slocker:* 'n arme drommel. - r. 8 *als eener:* als iemand (eener, zie blz. 524 r. 6); *verwisselde:* zich tooide met (z'n eigen veren verwisselde met die van de rijkdom). - r. 6-8 Deze toepassing klopt niet met de zedeles van 't gedicht vs. 11-12. - r. 9 *Martialis Liber. 5. Epigr. 26:* 't 26ste puntdicht in 't vijfde boek van de *Epigrammata* (puntdichten) van Martiális; deze Latijnse hekeldichter leefde onder Domitianus (± 40-102 na Kr.). Hij liet 15 boeken Epigrammata na.

XLVIII

Een *Exter* om in't choor der *Pauwen* als de vrije[1]
Te komen, en met haer te houden maetschappije,[2]
Van *Pauwe-pluymen* heeft een heelen bos vergaert,
En heerlijck haer verciert met eenen *Pauwen* staert,
Verschijnende in een dal, daer leegh en diep ghezoncken,[5]
De *Pauwen* zijn gewoon haer cierlijck op te proncken.[6]
Die (speurende terstond dat *d'Exter* schoon voor't oogh
In eenen *Pauwe* schijn haer listelijck bedroogh)[8]
Haer vloghen op het lijff, en haelden elck zijn pluymen,[9]
En dedenze met schande en smaet het lust-dal ruymen.[10]
‘Wie zich by Heeren voeght, en niet van 't hooge bloed
‘Des adels dalen koomt, al is hy rijck van goed,[12]
‘Zoo haelt hy niet dan smaet, dan schande en onbenoegen.[13]
‘Wijs die by zijns gelijck zich schicklijck weet te voegen.[14]

1 *'t choor:* de schare, de gemeenschap; *als de vrije:* met de rechten die 'n vrijgeborene pauw heeft; dus: gelijkberechtigde als vrijgeborene.
2 *en met haer....:* en met hun gemeenschap te houden.
5 *leegh:* laag; *diep ghezoncken:* diep ingezonken, diep liggend; dus: in 'n laag, diepliggend dal, waar de pauwen...
6 *haer:* zich.
8 *haer:* hun.
9 *haelden elck:* en ieder ontnam aan de ekster z'n eigen (pauwe)veren.
10 *En dedenze... het lust-dal ruymen:* en joegen haar weg uit hun bekoorlik dal; *lust-dal:* dal van genoegen, naar 't bekende klassieke dal Tempe in 't Griekse Thessalië; *lust:* in deze betekenis wel 'n germanisme.
12 *dalen koomt:* afstamt.
13 *haelt hy niet:* behaalt hij niets; *onbenoegen:* ongenoegen.
14 *schicklijck:* op 'n passende manier.

49. 't Hart en de Ossen.*

[1] Ghelijck het Hert vande Iagers, also zijn de vijf Koningen opter jacht ghekreghen.
[2] Want als zy haer inde vlucht wouden salveren, soo begaven zy haer slechs in een
[3] hol, meynende zich daerinne te onthouden, ende *Josuae* t'ontcomen: maer zy wierden
[4] aldaer ghevonden, uytghehaelt, ter aerden neergheworpen, met voeten haer halse
[5] ghetreden ende aen vijf boomen ghehangen.
IOSUAE 1. 10.

* Regel 1 *vande:* door de; *opter jacht ghekreghen:* in de achtervolging gevangen genomen. - r. 2 *haer.... wouden salveren:* zich wilden redden; *slechs:* slechts, alleen maar. - r. 3 *zich.... te onthouden:* te verblijven, 'n schuilplaats te vinden; *Josuae:* (Lat. 3e n.v.: aan Josua) Jozuee, de bekende aanvoerder en bestuurder van de Israëlieten na Mozes. - r. 5 *Josuae 1. 10:* vs. 10 van 't 1e hoofdstuk van 't boek Jozuee.

XLIX

Des jagers koppels *'tHart* ghezamentlijck bespronghen.[1]
'tHart vond zich van alzins vervolght en stijf gedrongen:[2]
En mat en afghejaeght lancx beemd, bosch, bergh, en dal,
Verbergh zich onverziens in eenen *Ossen-stal*.[4]
O Stieren (roept het wilt, beanxst en half verslonden,)[5]
Beschermt hem die bynae een proeye is voor den honden.[6]
Het leven ben ick quijt: den adem my begeeft.
Der bracken honger my bynae verbeten heeft.[8]
Ellendige! zeght *d'Os*, wat koomdy hier gheronnen[9]
Tot zulcke, die helaes! u niet beschermen konnen?
Versteeckt u hier int hoy, verberght u niet te min.[11]
De meester juyst op't slagh die koomt ter stallen in,[12]
En vanght t'gehorend *Hart*, dat nat van 't zweet bedropen,
Den jager nu vergeefs ontvlucht was en ontloopen.
‘Wie hulp en troost verzoeckt aen zulck een teeder man,[15]
‘Die zwack en weerloos is, en niemand helpen kan,
‘Van't eene lijfs ghevaer in t'ander zal geraecken.[17]
‘Voorzichtigh zijn de geen die in't perijckel waecken.[18]

1 *koppels:* koppels, troepen jachthonden; *'tHart:* Hollandse vorm van *hert*.
2 *van alzins:* van alle kanten: *stijf gedrongen:* volkomen in 't nauw gedreven.
4 *onverziens:* onverwachts, plotseling.
5 *het wilt:* 't hert, ('t jachtwild); *half verslonden:* half dood van angst.
6 *een proeye:* 'n prooi.
8 *verbeten:* doodgebeten.
9 *Ellendige:* ongelukkige; *koomdy.... gheronnen:* komt ge gelopen.
11 *Versteeckt u:* steekt u weg, verbergt u (in 't Vlaams nog: *zich versteken*)*; niet te min:* toch maar.
12 *juyst op't slagh:* juist op dat ogenblik.
15 *aen zulck een teeder man:* aan zo'n zwak man.
17 *lijfs ghevaer:* levensgevaar.
18 *in't perijckel:* in 't gevaar.

50. De Vos en de Druyven.*

[1] Deses Vossen aert heeft een Romeyn ghehadt, die zijn best deed dat hy *Martialis*
[2] heerlijcke hoff aen hem mocht trecken: maer ziende dat hij 't niet becomen konde,
[3] gingh hij 't verachten ende laken, seggende, datter geen goet met allen in en was,
[4] noch aen boomen, vruchten, bloemen, ofte kruyden, dat yemand vermaken conde.
MARTIALIS.

* Regel 1-2 *Martialis heerlijcke hoff:* 't heerlik buitenverblijf van Martialis; *aen hem:* aan zich. - r. 3 *geen goet met allen....:* niemendal goed, niets goeds in was (*met allen:* met al; in elk opzicht); *en:* versterking van de voorgaande ontkenning. - r. 5 *Martialis:* zie onder prent 48.

L

Oom *Reyntjen* werd verlieft een's wijngaerts purpre *Druyven*,[1]
In dient gelucken wou, smaecklustigh op te kluyven.[2]
De trossen hinghen hoogh verheven inde locht,[3]
Zoo dat hy nae veel moeyt die niet bereycken mocht.[4]
Dies toornigh dat hy niet de bezikens mocht krijghen,[5]
Mits dat hy onbequaem was om zoo hoogh te stijghen,[6]
Bestond den wijnstock met zijn vruchten te versmaen,[7]
Die zuyr' en onrijp, smaeck noch voedzel brachten aen.[8]
‘Veel trachten nae het geen zy met t'ghemoed begeeren:
‘Maer wanneer nu vergeefs t'ghewenschte zy ontbeeren[10]
‘Versmaen en lastren zy het onverkrijg'lick goet,[11]
‘En blusschen zoo den brand des lusts in haer ghemoed.[12]

1 *Oom Reyntjen:* Oom Reintje; Oom is 'n vertrouwelik vererende aanspreking in de dierfabels, meest tegen de ouwere dieren (zo in de Reinaert); *verlieft:* verlekkerd om.
2 *smaecklustigh:* met smakelik genot.
3 *locht:* lucht.
4 *mocht:* kon.
5 *Dies:* hierover; *de bezikens:* besjes, de druifjes.
6 *Mits dat:* omdat; *onbequaem:* ongeschikt, niet bij machte.
7 *Bestond:* begon.
8 *zuyr':* uitspraak *zuur; brachten aen:* zouden aanbrengen, zouden geven.
10 *vergeefs:* zonder 't begeerde te bereiken, na vergeefse moeite.
11 *lastren:* honen, verachten; *onverkrijg'lick:* onverkrijgbaar.
12 *des lusts:* der begeerte; *haer:* hun.

51. Den Aep en de Katte.*

[1] Diergelijcken gebeurde in *AEgypten* ter tijd des Konings *Rhampsiniti*, die machtigh
[2] ende rijck was, ende groot goet ende geldt in zijn schatkamer had verborghen. Als
[3] nu dese schat eener kont gedaen was, ende niet en wist hoe hy wat vanden selven
[4] soude mogen becomen, soo heeft hy zijn megesel (ghelijck de Smit de tang) daer
[5] toe ghebruyckt, die de hand inde schatkamer heeft ghesteken, ende zich gebrandet
[6] heeft: want hy by zijn handen met ijseren stricken ende ketenen verstrict wierde.
[7] Doen hy nu jammerlijck kreet, gaf hem de ander opde vlucht, ende liet zijn megesel
[8] inden strick zitten.
HERODOTUS.

* Regel 1 *Diergelijcken:* desgelijks, 't zelfde; *Rhampsiniti:* (Lat. 2e n.v. van) Rhampsinitos, de Griekse naam voor Ramses III, 'n Egyptiese Pharao in de 12e eeuw v. Kr. In de Griekse overlevering is vooral z'n rijkdom bekend en deze diefstal-geschiedenis. - r. 3 *eener kont gedaen was:* aan iemand bekend gemaakt was (*eener:* zie blz. 524 op r. 6). - r. 3 *vanden selven:* hiervan. - r. 4 *mogen:* kunnen. - r. 4-5 *daer toe:* daarbij, daarvoor; *ghesteken:* gestoken. - r. 6 *by zijn handen:* aan z'n handen; *wierde:* werd. - r. 7 *gaf hem:* begaf zich, ging; *Herodotus:* zie onder prent 19.

LI

De *Sim*, om t'huysgesin afwezich te verrasschen,[1]
En snoepen de ghebraen *Castanjen* uyt der asschen,
Nam *'sKatten* lincker-poot, hoe zeer zy was vervaert,
En krabde de ghebraen Kastanjen uyt den haert.
De *Puys* heeft luy ghemaut als zy haer klauw verbrade,[5]
En riep, houd op, houd stil, mijn lincker poot lijd schade:
Mijn vleysch is niet meer stael, en yser als het dijn;[7]
Wat Tyrannije is dit, ick lijde groote pijn.[8]
Maer onze moeder *Sim* niet afliet van verzengen:[9]
Voorze had de kolck ontbloot van gloeyende karstenghen:[10]
Belachende de *Kat* int midden van't verdriet,
En riep Hoe beerdy dus, u pijne voel ick niet.[12]
‘Een Koningh die zijn rijck en palen wil vergrooten[13]
‘Ghebruyckt zijn eyghen volck en kloecke rijcxgenooten:[14]
‘Hy houd zich uyt t'gevaer, en haelt als met haer hand,[15]
‘Al t'geen zijn herte wenscht uyt s'oorloogs fellen brand.

1 *De Sim....:* de aap, om 't huisgezin in z'n afwezigheid te beroven (*verrasschen*).
5 *De Puys:* de poes (*puys* 't oorspronkelike West-Nederl. woord, nog enkel bekend in: puisjes vangen: belletje trekken); *luy:* luid (luie, luide); *verbrade:* verschroeide.
7 Mijn vlees is niet meer van staal en ijzer dan 't uwe (*het dijn*).
8 *Tyrannije:* hardvochtigheid.
9 *niet afliet van verzengen:* hield niet op met schroeien.
10 *kolck:* kuil, de askuil; *ontbloot:* leeggehaald; *karstenghen:* kastanjes (*karsteng* met ingevoegde *r* uit *kasteng,* bijvorm van *kastanje*).
12 *Hoe beerdy:* waarom ga je zo te keer (*beren* Holl. vorm voor *baren:* zich aanstellen, te keer gaan = *gebaren*).
13 *zijn rijck en palen:* z'n rijkspalen, z'n rijksgrenzen, z'n rijk.
14 *rijcxgenooten:* die 't rijk mee besturen, medebestuurders.
15 *met haer hand:* met hun hand.

52. 'tJonghe Peerd en den Ezel.*

[1] Sulcken meyning had *Damocles* mede. Want als hy den Tyran *Dionijsium* in eeren,
[2] rijcdom ende wellust leven sagh, en hem selven in armoed ende ellende, soo hieldt
[3] hy *Dionijsium* gants ghelucsaligh, ende hem selven voor d'ongheluckigste: 'twelck
[4] *Dionijsius* vernomen hebbende, vraegd' hy *Damoclem* of hy een deel van zijn gheluck
[5] begeerde? hy antwoorde ja. Doen liet *Dionysius* een Coninglijck banquet bereyden,
[6] ende noode *Damoclem* daer op: liet hem Coninglijcke kleederen aentrecken, ende
[7] van al des Conings hofgesin dienen, ende allerley heerlijcke *Musiic* ende tijtverdrijf
[8] maken. Maer by alle dese gheneughten en conde *Damocles* niet vrolijck zijn: want
[9] boven zijn hooft hingh een bloot sweerdt aen een peerdts-hayr, 'twelck hy vreesde
[10] dat afvallen soude ende hem het hooft clooven. Daermede *Dioniisius* hem wilde
[11] aenwijsen, dat of hy wel Coninglijcke eere ende goederen had, hy nochtans by allen
[12] dien meer vrees als vreught hadde, ende nimmermeer seker van zijn lijf ware. t'Welck

* Onderschrift:
Regel 1 *mede:* ook; *Dámocles:* de bekende vleier van *Dionysios,* de beruchte tieran van Syrakuse in de 4e eeuw v. Kr. - r. 2-3 *wellust:* plezier; *hem selven:* zich zelf; *hieldt.... gants ghelucsaligh:* hield voor.... volmaakt gelukkig. - r. 6 *noode:* nodigde. - r. 7 *van al....:* door heel de hofhouding (*hofgesin*) van de koning. - r. 10 *Daermede:* waarmee. - r. 11-12 *of hy wel:* of hij al; *by allen dien:* bij dat alles; *lijf:* leven. - r. 13 *verstaende:* begrijpende; *steld hem:* stelde zich. - r. 14 *Cicero 5. Tuscul. Quaest:* uit de 5e van Cicero's Tusculanae Quaestiones: Tusculaanse strijdvragen, gewoonlik Tusc. Disputationes geheten: de disputen welke Cicero op z'n landgoed Tusculum hield. *Cicero:* zie onder prent 23.

[13] *Damocles* verstaende, heeft soodanighen gheluck niet begeert, maer steld hem met
[14] zijn staet te vreden.
CICERO 5. TUSCUL. QVAEST.

LII

Het wulpsche en jonge *Ros* was t'hert van rou benepen[1]
Om dat het daeghlijcx most zijns heeren wagen slepen,
En of zijn meester schoon droegh een beleeft gemoed,[3]
En boven maten niet den waghen overloed,[4]
Noch met veel slaghen was ghewoon den *Guyl* te groeten,[5]
Zoo kon zulcx noch *sPeerds* rouw vermindren noch verzoeten,[6]
Vermits het liever los in vrijheyd waer gesteld:[7]
Maer als't nu by geval ontmoetten op het veld[8]
Een *Ezel* krom en stijf van ouderdom gheboghen,
En ziende dat een ker van *d'Ezel* werd ghetoghen[10]
Met overgroot ghewicht en voeder overlaen,
Nu staet my mijnen staet, sprack *'tRos*, noch beter aen.[12]
‘Ghy murmereerders wend u aenschijn hier en ginder,[13]
‘Ziet nae de meerdre niet, maer nae haer die veel minder[14]
‘En lager zijn als ghy: ick wedde voor ghewis[15]
‘Ghy vonnist dat u staet, hoe kleyn, gheluckigh is.[16]

1 *wulpsche:* vurige; *van rou benepen:* door smart gekweld.
3 *of.... schoon:* of al (ofschoon); *beleeft:* rechtschapen, goedaardig.
4 *overloed:* overlaadde.
5 *den Guyl:* 't paard; *te groeten:* te bejegenen.
6 *zulcx:* dit.
7 *Vermits:* omdat.
8 *by geval ontmoetten:* bij toeval ontmoette.
10 *ker:* kar; *van.... ghetoghen:* door de ezel werd getrokken.
12 *noch:* toch.
13 *murmereerders:* klagers; *hier en ginder:* naar alle kanten.
14 *nae haer:* naar hun.
15 *voor ghewis:* voorzeker.
16 *Ghy vonnist:* gij oordeelt.

53. Smit en den Hont.*

[1] Even alsoo ist vergaen, doe in Grieckenlandt *Xerxis* ontalbare heyrkracht verslaghen
[2] wierde. Want het meeste gout ende silver, dat de Griecken den Persianen afjaegden,
[3] kreghen die van Athenen, dewijl zy haer in dien slagh dapper weerden, ende geen
[4] perijckel en ontsagen; en de andere die uyt vrees of luyheyt niet kloeckelijck en
[5] vochten hebben niettemin oock veel buyts daer van gebracht.
IUSTINUS.

* Regel 1 *vergaen:* gegaan; *Xerxis:* (Latijnse vorm van) Xerxes: koning van Perzië (5e eeuw v. Kr.); de Atheners wonnen op hem o.a. de bekende zeeslag bij Sálamis; *ontalbare:* ontelbare (*ontalbare:* met *a* onder invloed van (*ge*)*tal*); *heyrkracht:* legermacht. - r. 2 *afjaegden:* afhandig maakten. - r. 3 *dewijl zy haer:* omdat ze zich. - r. 4 *kloeckelijck:* dapper; *niet.... en:* niet. - r. 5 *gebracht:* meegebracht; *Justínus:* zie onder prent 4.

*

LIII

Een *Smit* zijn leven sleet in't midden vande voncken:
Van't kriecken vanden dagh tot dat de sterren bloncken
Hy aen zijn smisse stond, en gantsche daghen langh[3]
Was bezigh met het stael, de moker, en de tangh.
Doch voor d'ondraeghlijckheyd zijns arbeyds zonder treuren[5]
Hem nauwelijcx droogh brood en water mocht ghebeuren,[6]
Terwijl zijn traghen *Hond*, nae zijnen eyghen lust,
Vast onder zijne smisse en blaes-balck nam zijn rust,[8]
Die daghelijcx om brood zijn meester quam feesteren.[9]
De Meester om den *Hond* zijn traegheyd te verleeren,
Riep moeyelijck op t'lest, Ghy rechten bedelaer,[11]
Wat eyschty brood van my? ghy ziet hoe jaer op jaer[12]
Ick naulijcx onderhoud magh voor mijn zweet ghenieten,[13]
Terwijl ghy vet en grof u 'twercken laet verdrieten.[14]
Ghenoeght u, zeght het *Beest*, ick ben zulcx langh gewent,[15]
V leven loopt zoo wel alst mijn zeer haest ten end.
‘De prachers die met schijn haer pracherij verweeren,[17]
‘Zich van eens anders zweet niet schamen te geneeren:[18]
‘Zy zuypen 'snaesten merch en uyt-gheteerde bloed,[19]
‘Verslempende al het geen hy dier bezuren moet.[20]

* TEKSTKRITIEK: vs. 16 *loopt,* de oude uitgave heeft *loop't*.
3 *aen zijn smisse:* in z'n smidse (*smisse:* ouwe vorm van *smidse,* dit weer met *t* (*d*) van smid).
5 *voor d'ondraeghlijckheyd zijns arbeyds....:* voor z'n onverdraaglike arbeid die hij zonder treuren verrichtte.
6 *ghebeuren:* ten deel vallen.
8 *Vast:* altijd; *blaes-balck:* blaasbalg.
9 *feestéren:* vleien.
11 *moeyelijck:* boos; *rechten:* echte.
12 *eyschty:* eis je.
13 *onderhoud.... ghenieten:* kost kan verdienen.
14 *u 'twercken laet verdrieten:* aan werken 't land hebt.
15 *Ghenoeght u:* stel u tevreden; *zulcx:* dit.
17 *De prachers:* de bedelaars; *met schijn:* met 'n schijn, met 'n mooie schijn; *verweeren:* verdedigen.
18 *Zich geneeren van:* (zich te onderhouden met) te leven van.
19 *zuypen:* verzwelgen.
20 *al het geen hy dier bezuren moet:* wat hij met moeite en zure arbeid moet verkrijgen (*dier* Vlaamse vorm van *duur*).

54. De steertelose Vos.*

[1] Soodanighen Vos was *Adalgerius*. Want als hy op een quaet feyt ghevanghen, ende
[2] uyt bevel des Keysers *Severi* zijn hayr ende baerdt afgeschoren was, is hy alsoo wegh
[3] ghereyst ende by de zijnen gecomen, dien hy sochte wijs te maken, dat zy oock sonder
[4] hayr ende baerdt terstont gaen souden; ende wat de schalcke Vos van d'andere Vossen
[5] niet konde verwerven, dat heeft *Adalgerius* vanden zijnen verkreghen.
MARCUS WELSERUS.

* Regel 1 *op een quaet feyt:* om 'n slechte daad, om 'n misdaad. - r. 2 *uyt:* op; krachtens ('t Lat. *ex*)*; Severi:* van Sevérus: een van de drie gelijknamige Romeinse Keizers die in de 2e, 3e en 4e eeuw na Kr. leefden. - r. 4 *souden:* moesten; *schalcke:* sluwe. - r. 5 *verkreghen:* gedaan gekregen. - r. 6 *Marcus Welserus:* Markus Welser (1558-1614): Duitse humanist, schreef veel geschiedkundige werken.

LIV

De *V*os hadde in een val zijn ruyge steert verloren,
Liep overzulcx zoo naeckt van achter als van vooren[2]
Ghelijck een kale Sim, die eer noch schaemte aenkleeft:[3]
Dies *Reyntjen* zulcx in't diepst van't hert ghespeten heeft:[4]
En veynzende zijn leet quam tot zijn mackers treden,[5]
K'heb, sprack hy, mynen steert heel kort van't lijf gesneden.
De tijd is nu verkeert. het is der Vossen eer[7]
Dat zy van achter bloot geen steerten draghen meer.
Maer als zijn mackers loos oom *Reynaerts* treken sporen,[9]
T'is, zeggen zy, geen tijd nae uwen raed te hooren,
Om korten onze steert. wanneer den uwen wast[11]
Ziet dat ghy wederom hem af te snijden past.[12]
‘Die faem en eer-loos is en heel gheraeckt tot schanden[13]
‘Zal om zijn naesten oock t'onteeren dickwils branden.[14]
‘Wie boos is van gemoed, wanneer't hem qualijck gaet,
‘Wenscht andren dat haer magh ontmoeten tselve quaed.[16]

2 *overzulcx:* daardoor; *naeckt:* kaal.
3 *Sim:* aap; *die.... aenkleeft:* die zich niet bekommert om (niet gehecht is aan).
4 *Dies:* derhalve; *zulcx:* dit.
5 *veynzende:* ontveynzende; *quam... treden:* kwam (getreden) gegaan; gelijk in 't middeleeuws (en ook nu nog meermalen) 'n infinitief in plaats van 'n deelwoord.
7 *verkeert:* veranderd.
9 *loos:* slim; *treken sporen:* listige streken bespeuren.
11 *Om korten:* om te korten; *wast:* groeit.
12 *past:* er voor zorgt.
13 *faem en eer-loos:* faam- en eer-loos; *heel:* helemaal.
14 *Zal.... branden:* zal branden van begeerte.
16 *haer:* hun; *ontmoeten:* overkomen; *tselve:* 't zelfde.

55. De Havick en de Vogelen.*

[1] Dit is etlijckemael den Roomschen Burgers ghebeurt: de welcke als zy de Tyran-
[2] nische Keysers *Caligulam, Claudium, Neronem,* ende andere dierghelijcke meer tot
[3] Heeren hadden, ende niet minder van haer als de Duyven vanden Havick ghetopt
[4] ende geteest werden, soo hebben zy andere Overheyt gesocht ende gehuldt, die
[5] naemaels even soo bloetdorstigh wierden, ende even soo Tyrannisch als de voor-
[6] gaende met haer omgingen, ende d'een na d'ander ombrachten, ende vermoorden.
HISTORIA ROMANA.

* Regel 1 *etlijckemael:* (ettelike) vele malen; *Roomschen:* Romeinse; *de welcke als zy..:* toen zij ('t Lat. *qui cum*)*; Tyrannische:* tierannieke. - r. 2 *Caligulam, Claudium, Neronem:* (Latijnse buigingsvormen van) Caligula, Claudius, Nero; alle drie Romeinse keizers uit 't begin van de 1e eeuw na Kr., die voor elkaar in wreedheid en losbandigheid niet onderdeden. - r. 3-4 *van haer:* door hun; *ghetopt ende geteest:* vermoord en mishandeld; *ghetopt* van toppen = de top afnemen (bomen toppen), onthoofden; *geteest* van tezen: (wol) pluizen, plukken; *gehuldt:* gehuldigd (*hulden:* huldigen). - r. 5 *naemaels:* daarna. - r. 7 *Historia Romana:* Romeinse geschiedenis.

LV

Den *Havick* om den dagh en uyr van zijn gheboorte
Te vieren statighlijck nae eysch en nae behoorte,[2]
Heeft allerley gheslacht van *Vogelen* ter feest[3]
Zeer ernstelijck ghebeen met een beveynsde geest:[4]
Meest al wat wiecken droegh verscheen en liet hem vinden.[5]
Een zael was toe bereyd, en tafel voor de vrinden.
Men brast, men is verheught, men denckter om geen leet.
Maer als den *Havick* nu zijn aenslagh ziet ghereet,[8]
Hy listelijck terstond den ingangh sluyt der deuren,
En vanght van voren aen t'ghevogelt te verscheuren.[10]
‘Wie lichtelijck ghelooft, schiet lichtelijck te kort,[11]
‘Wanneer hy onverziens en snel bedroghen word.
‘Wie om een vette muyl zich geeft in 'svijands handen,[13]
‘T'is vreemt noch wonder dat hy haest geraeckt ter schanden.[14]

2 *nae behoorte:* naar behoren.
3 *gheslacht:* soort.
4 *ghebeen:* (gebeden) verzocht; *beveynsde:* geveinsde, gehuichelde.
5 *liet hem vinden:* liet zich aantreffen, was er aanwezig.
8 *ghereet:* klaar, in orde.
10 *vanght van voren aen:* begint van voren af aan; *van voren:* van voren af aan.
11 *schiet.... te kort:* verliest, wordt benadeeld.
13 *om een vette muyl:* om 'n overvloedige mond eten, om wat lekker eten (vgl.: om 'n zoet mondje).
14 *haest:* gauw.

56. Bock, Lam en Wolf.*

[1] Sulcken bedrogh nam *Antonius* voor met *Octavio* (wiens groote vriendt ende bescher-
[2] mer *Cicero* was.) Want als *Antonius Octavio* heymlick na lijf ende leven trachtede, soo
[3] meende hy, hy conde zijn voornemen niet beter in't werck stellen, dan als hy hem
[4] vriendlijck teghen *Octavio* aenstelde, ende zijn vriendschap begeerde. Is daerom tot
[5] hem gegaen, heeft hem vriendlijc aengesproken, ende gheseyt: Het ware groote
[6] schaed, dat *Octavius* sulck een Edel Ridderlijck heldt zijn vriendt niet en ware; ende
[7] niet lievers zien, dan dat hy hem te vrient hadde. Maer *Octavius*, 'tbedrogh merckende,
[8] sloegh hem de vriendschap af, ende seyde: hy had zijn vriendschap niet van noode,
[9] maer was met zijn eenige vriendt *Cicerone* wel te vreden, die hem wel ghezint hadde,
[10] ende oprechtelijck met hem meynde.
PLUTARCHUS.

* Onderschrift:
Regel 1 *nam voor:* was van plan; *Antonius* (83-30 v. Kr.) vijand van Cicero; was eerst met Octavius bevriend, maar werd later z'n tegenpartij en door deze overwonnen; *Octavio:* (Latijnse buigingsvorm) Octavius of Octavianus, later als Romeins keizer *Augustus* genoemd, † 14 na Kr. - r. 2 *Cicero:* zie onder prent 23; *na lijf ende leven trachtede:* naar 't leven stond (*lijf:* lichaam). - r. 3-4 *als hy hem.... aenstelde:* wanneer ie zich.... gedroeg. - r. 5 *Het ware.....:* 't zou groot nadeel zijn (*schaed* uit *schade*). - r. 6 *Edel Ridderlijck:* tot de adel van de ridderstand behorend (zie onder prent 48). - r. 7 *ende niet lievers zien:* en hij zou niets liever zien. - r. 8 *niet van noode:* niet nodig. - r. 9 *Cicerone:* Lat. buigingsvorm; *ghezint hadde:* liefhad (*gezinnen* en *gezind hebben:* liefhebben). - r. 10 *ende.... meynde:* en 't meende; *Plutarchus:* zie onder prent 36.

LVI

De *Bock* en twitte *Lam* zijn onderlingh verdraghen,[1]
Malkanders zoet en zuyr ghezamentlijck te draghen,[2]
Malkandren bij te staen in alderhande nood,
En geensins niet te vlien om leven noch om dood.[4]
De *Wolf* eerlanghe ontmoet dees lieve met-gezellen,[5]
En wist zich teghen *tLam* heel vrundlijck aen te stellen:[6]
Onnoozel *Schaepken*, zeght de *Wolf*, wat gaet u aen![7]
Wat wildij met een *Bock* dien vuylen stinckaert gaen?[8]
Komt voeght u neffens mij, ick kan u best bewaren,[9]
Voor alle die u leet aenbrenghen oft vervaren.[10]
De *Bock s'Wolfs* loosheyd merckt, en spreeckt, Gij loozen gier,[11]
Koe-vreter, Schapen-dief, flucx packt u wech van hier.
‘Wie met de vrome zich verselschapt t'allen tijden[13]
‘Blijft veylighlijck beschermt in alderhande lijden.
‘Geen goud zoo dierbaer is, noch geenderleye munt,[15]
‘Als tot een reys-ghezel is eenen trouwen vrund.[16]

1 *zijn onderlingh verdraghen:* zijn onderling overeengekomen (*verdragen:* 'n verdrag sluiten).
2 *Malkanders:* mekaars (*Malkander* is de ouwe vorm van *mekaar*).
4 *geensins niet:* volstrekt niet; *vlien:* vluchten (*vlien* oorspronkelike vorm van *vlieden*).
5 *eerlanghe:* kort daarop.
6 *aen te stellen:* voor te doen.
7 *Onnoozel:* onschuldig; *wat gaet u aen:* wat mankeer je.
8 *wildij:* wil je.
9 *bewaren:* beschermen.
10 *vervaren:* bang maken.
11 *loosheyd:* boosaardigheid; *gier:* veelvraat (*gier:* begerige).
13 *met de vrome:* met de deugdzame mensen.
15 *dierbaer:* kostbaar; *geenderleye:* geen enkele (van geen soort).
16 *vrund:* vooral Hollandse vorm van *vriend*.

57. De Vlieghe en Mieren.*

[1] Sulcke redenen zijnder ghevallen tusschen *Maximianum* ende *Diocletianum*. Want als
[2] *Maximiamus* onderstont *Diocletiano* wijs te maken dat het beter was op zijn boersch
[3] als op zijn hoofsch te leven: soo heeft *Diocletianus* het Keyserrijck ende al zijn
[4] M^{t}. verlaten, ende op't veldt in een hutte hem met slechte cost ende dranck laten
[5] ghenoeghen; tot den welcken *Maximianus* namaels quam ende prees ende roemde
[6] hemselven boven *Diocletianum,* om dat hij daghelijcx heerlijck leefde, ende aende
[7] Keyserlijcke tafel wel at ende dronck, en dat *Diocletianus* zijn buyck met grove spijs
[8] vervulde. Daerop hem *Diocletianus* antwoorde: hij was met sulcx wel te vreden. Want
[9] een goet Ruyter, wort wel uyt den zadel gelicht: Ende costelijcke brassers, zijn haer
[10] leven niet seker.
CVSPINIANVS.

* Onderschrift:
Regel 1 *redenen:* gesprekken, woorden; (vergelijk: er zijn harde woorden *gevallen*)*;* *Maximianum* en *Diocletianum:* Latijnse buigingsvormen. - r. 2 *Maximiánus:* Romeins keizer (305-311) opvolger van z'n schoonvader Diocletianus (284-305), de beruchte kristenvervolgers; *onderstont:* ondernam, probeerde; *Diocletiano:* Lat. 3e n.v. - r. 3 *op zijn hoofsch:* volgens de gewoontes van 't hof; *het Keyserrijck:* 't Keizerschap. - r. 4-5 *M^{t}.:* majesteit; *slechte:* eenvoudige; *hem laten ghenoeghen:* zich te vreden gesteld; *tot den welcken:* tot hem (tot wie, 't Latijnse *ad quem*)*; namaels:* later. - r. 6 *hemselven:* zichzelf; *heerlijck:* als 'n vorst (*heer*), vorstelik. - r. 7 *wel:* goed. - r. 8 *vervulde:* vulde; *Daerop:* waarop; *met sulcx:* met dit, hiermee. - r. 9 *een goet Ruyter....:* 'n spreekwoord met de bedoeling hier: die keizer is, kan de kroon verliezen; *costelijcke:* kostbare, dure; *Cuspinianus:* zie onder prent 2.

LVII

Der *Vlieghen Keyzer* zich veel lofs heeft toegeschreven,
Vermits hij in't palleys der Princen hoogh verheven[2]
Aen s'Vorsten tafel at, daer *t'Mierken* t'zomers vast[3]
Met arbeyd was bezwaert en wonderlijck belast;[4]
Zoo datze meer een Peert of Ezel was gheleken,[5]
Die staegh tot d'ooren toe in slavernije steken.[6]
Den arbeyd, zeght de *Mier*, kan niet zoo schand'lijck zijn,
Als leegheyd, die best past den Hond of t'vuyle Zwijn.[8]
Welcx leven van ons tween oock waert is meerder eeren[9]
Zal ons d'ervarentheyd des tijds heel kortling leeren.[10]
T'was nauwelijcx ghezeyd; de winter-tijd verscheen:
De *Vlieghe* in armoe sterf met droefheyd en gheween;[12]
Maer d'altijd kloecke *Mier* verzorght in hare schuren,[13]
De winter wonder veyl in weelde kon verduren.[14]
‘De Luyaert, die de bloem van 'slevens tijd verslaept,
‘In plaets van vruchten niet dan stekel-doornen raept:
‘Vergaet in zijn ellend; terwijl door s'Heeren zeghen,
‘De vrome wel verzorght en heerlijck is bedeghen.[18]

2 *'t palleys der Princen.....:* 't hoog verheven, vorstelik paleis (*Princen:* vorsten).
3 *daer:* terwijl; *t'zomers:* 's zomers (uit *te zomer:* in de zomer en *s'zomers,* zoals *tsnachts* uit *te nacht* en *'s nachts*)*; vast:* voortdurend.
4 *wonderlijck:* biezonder, heel erg.
5 *was gheleken:* had geleken (*was gheleken* uit *gelijk was* en *had geleken*).
6 *in slavernije steken:* in zware arbeid zitten.
8 *leegheyd:* ledigheid.
9 *Welcx leven...:* Wie van ons tweeën z'n leven.
10 *d'ervarentheyd:* de ondervinding; *heel kortling:* binnen heel korte tijd.
12 *sterf:* stierf (*sterf* de ouwere vorm).
13 *kloecke:* ijverige; *verzorght:* goed bezorgd, goed voorzien.
14 *veyl:* veilig, onbezorgd; *verduren:* doorkomen, doorstaan.
18 *De vrome:* de werkzame; *heerlijck is bedeghen:* in heerlike rijke voorspoed is (*bedeghen:* gegroeid; van *bedijen:* in voorspoed toenemen).

58. Adelaer en Scorpioen.*

[1] Dierghelijcken is overghecomen *Dioni* ende *Ptolemaeo* Koninghen in *AEgypten*. Want
[2] als *Ptolemaeus* in *Dionis* macht quam, ende zijn Koningrijck verloren had, soo dacht
[3] *Dio* den selven om te brengen. Maer gelijck 'tScorpioen den Arent vergaf: alsoo heeft
[4] *Ptolemaeus Dionem* met vergift arglistelijck om't leven gebracht. Als nu *Dio* 'tvergift
[5] vernam, seyde hij tot *Ptolemaeum:* Ick was van meyningh dij te dooden, maer ghij
[6] neemt mij noch eer mijn leven dan ick het dijne.
PLUTARCHUS.

* Boven- en Onderschrift:
Adelaer: de prent beeldt geen adelaar uit; 't Frans (nr. 74) heeft *De Raaf.*
Regel 1 *is overghecomen Dioni ende Ptolemoeo:* is overkomen aan Dio en Ptolemaeus; *Dioni* en *Ptolemaeo:* Latijnse buigingsvormen. *Ptolemaeus:* zie onder prent 35. - r. 2 *Dionis:* Latijnse buigingsvorm. - r. 3 *den selven....:* deze om 't leven te brengen. - r. 4 *Dionem:* Latijnse buigingsvorm. - r. 5 *vernam:* bemerkte; *dij:* u. - r. 6 *eer:* eerder; *het dijne:* 't uwe; *Plutarchus:* zie onder prent 36.

LVIII

Den *Arent* van't venijn des *Scorpioens* vergeven,[1]
Hem vond uyt lust tot wraeck zeer pijnelijck gedreven;[2]
En greep 'tveelvoetigh dier van t'aertrijck inde locht,
Met zijnen krommen beck, op dat hijt quetsen mocht.[4]
Maer laes! het was vergeefs; in plaets van zich te wreken,[5]
Heeft *tScorpioen* al meer hem met vergift bestreken,[6]
En doodelijck ghequest; de Vogel lijd vast smert,[7]
Want 'twerckende venijn bekruypt al meer zijn hert,
Ter tijd gantsch afghemat hij viel in t'gras verslaghen;[9]
Liet d'ijdelheyd zijn ziel aen zijner plaetsen draghen.[10]
‘Wie brand om eyghen wraeck van't eens ontfanghen quaed,[11]
‘Zie toe met wie hij zich het strijden onderstaet.[12]
‘Lijd liever onghelijck, als dat tot wraeck gheneghen,
‘Ghij eenen stercker Helt treckt onder ooghen teghen.[14]

1 *van't venijn:* door 't vergif.
2 *Hem vond... zeer pijnelijck gedreven:* (vond zich) voelde zich door felle pijn gedreven.
4 *mocht:* zou kunnen.
5 *laes:* helaas (*laes:* vroegere, kortere vorm); *in plaets van zich te wreken:* in plaats van zich te kunnen wreken.
6 *al meer:* voortdurend meer, al meer en meer; *bestreken:* besmet.
7 *ghequest:* gekwetst; *lijd vast smert:* lijdt voortdurend pijn.
9 *Ter tijd:* tot dat; *verslaghen:* gedood, dood.
10 Liet 't Niet (*d'ijdelheyd*) zijn ziel naar zijn plaats van bestemming dragen (schertsend, zo iets als: naar de dierehemel).
11 *om eyghen wraeck van:* om zich te wreken over.
12 *zich het strijden onderstaet:* de strijd aangaat.
14 *treckt onder ooghen teghen:* (onder z'n ogen) tegemoet trekt, 'n open strijd aangaat.

59. De hanghende Wolf in't schaeps vell.*

[1] Ghelijck de Wolf tot de Schapen, alsoo arghlistigh heeft *Darius* hem ghemaect tot de
[2] *Sacas*. Want als hij die selve wilde bekrijghen ende verdelghen, daer zij in drie hoopen
[3] verdeelt waren, soo toogh hij in aller stilligheyt op, overviel onverziens d' eerste hoop
[4] ende versloeghse alle. Daerna trocken *Darius* ende zijn Crijghsvolck der verslaghenen
[5] cleed'ren aen, met hare rustinghen, ende trocken alsoo op de tweede hoop: als de *Sacae*
[6] haer zagen komen, meynden zij niet anders of het waren hare meghesellen, vreesden
[7] voor geen perijkel, en toghense met juychen tegen om haer vriendlijck t'ontfangen.
[8] Maer de verkleede krijghsknechten *Darii* vielense met gantscher macht aen, ende ver-
[9] sloeghense alle. Hierop trocken zij alsoo verkleedt aen den derden hoop, ende be-
[10] hielden daer oock de overhandt. Eyndelijck wierde *Darius* na lang ghepleeght ghewelt
[11] ende arghlistigheyt van zijn, eyghen vader *Artaxerxe* in der ghevanghenis onthooft.

* Regel 1 *heeft Darius hem ghemaect:* heeft Darius zich gedragen; *Darius:* zoon van Artaxerxes Mnemon, tieranniek Perzies koning (4e eeuw v. Kr.). - r. 2 *Sacas:* Latijnse buigingsvorm: Saken (zo ook r. 5 *Sacae*)*; Saken:* 'n Skithiese nomadenstam, die in Azië verspreid leefde; *die selve:* die; *bekrijghen:* beoorlogen. - r. 5 *hare rustinghen:* hun wapenrustingen. - r. 6 *meghesellen:* metgezellen, stamgenoten. - r. 8 *Darii:* van Darius. - r. 11 *arghlistigheyt:* boosaardigheid; *van:* door; *Artaxerxe:* Latijnse buigingsvorm van Artaxerxes.

LIX

De *Wolf*, om alderbest de *Vliesen* te betrapen,[1]
Zich met een schaeps vel heeft vermomt en heel verschapen,[2]
En weyde met den choor der lammeren in t'gras,[3]
Sliep in der Schapen koye; en alsser niemand was
Hij spoedigh een verslond, en leefde in duysent weelden:
Maer als hij langh ghenoegh zijn oude tucken speelden,[6]
Den *Herder* eyndelijck ontwaeckte, als uyt den slaep,
Als hij van dagh op dagh ontbloot van menig schaep,[8]
De koye al stil beloerde, en zagh hoe *'sWolven* tanden[9]
Zijn kudde in't stil verslond en bracht gheheel ter schanden:[10]
Dies schietende onverziens ghelijck als uyt den droom,
Heer-Wolfaert knoopen liet met 'tSchaeps vel aen een boom.[12]
Als d'herders zaghen hoe hij eyndlijck was bedeghen,[13]
Recht heeft hij, zeyden zij, loon nae zijn werck ghekreghen.[14]
‘De schijn bedrieghter veel, wanneer de schalcke mensch
‘D' onnoosele beloert en laghen leyt nae wensch.
‘Doch 'tschaeps-vel magh een wijle een's wolven hert versteken:[17]
‘Maer wat hij waerlijck is, is altijd lest gebleken.[18]

1 *Vliesen:* schapen (*vlies:* eigenl. schapevacht); *betrapen:* betrappen, in z'n macht krijgen.
2 *heel verschapen:* helemaal van gedaante veranderd (duidelike woordspeling!).
3 *choor:* verzameling, kudde.
6 *zijn.... tucken speelden:* z'n streken uithaalde.
8 *ontbloot van:* beroofd van.
9 *al stil:* heel stil.
10 *in't stil:* in 't geheim; *bracht.... ter schanden:* vernietigde.
12 *Heer-Wolfaert:* meneer de wolf (zie blz. 514 op vs. 179); *knoopen:* opknopen.
13 *hoe hij eyndlijck was bedeghen:* hoe hij eindelik geworden was, hoe 't eindelik met hem afgelopen was (*bedeghen:* gegroeid, geworden, van *bedijen:* groeien).
14 *Recht:* met recht.
17 *een's wolven hert versteken:* de natuur, de aard van 'n wolf verbergen.
18 *lest:* tenslotte.

60. Wolf en Echel.*

[1] Ghelijck dese Wolf, soo deed *Pompejus*. Want als *Julius Caesar* met een groot heyr-
[2] cracht te Romen quam, soo schicte *Pompejus* hem zeer vriendlijck bij hem, ende seyde,
[3] hij had groot melijden met hem, om de oncosten die hy aen dat krijchsvolck leyde:
[4] rade hem daerom als een trouw vriendt, dat hij d'oncosten spaeren wilde, ende de
[5] knechten afdancken, sonderling de wijl hijse niet van doen had. Maer *Julius Caesar*
[6] mercte het bedrogh, ende hield zijn krijgsvolck bij een, 'twelck soo hij afgedanckt
[7] hadde, soo soud hij van *Pompejo* omghebracht zijn.
PLUTARCHUS.

* Regel 1-2 *Pompejus:* tijdgenoot en mededinger van Julius Caesar naar de oppermacht in Rome; *Julius Caesar:* (100-44 v. Kr.) de bekende veldheer en staatsman; hij voert de burgeroorlog tegen Pompejus en verslaat hem; *heyrcracht:* legermacht; *schicte.... hem:* schikte zich, voegde zich. - r. 3 *leyde:* (legde) besteedde; (vgl. ten koste leggen). - r. 4 *wilde:* zou. - r. 5 *knechten:* soldaten; *sonderling:* vooral; *van doen had:* nodig had. - r. 7 *van Pompejo:* door Pompejus; *Plutarchus:* zie onder prent 36.

LX

Den hongherighen *Wolf* een *Echel* juyst ontmoeten,[1]
En wist niet hoe hij mocht zijn honger aen haer boeten,[2]
Vermits zij wrevligh stack haer borstels overeynd.[3]
Dies sprack de Wolf tot haer, o Nichte, wel bekend![4]
Zijt voor mij onbevreest, noch staet niet in slaghoorden;[5]
'Tis onder al 'tghediert (ghelooft mij bij mijn woorden)
Bestand, jae enckel vrede, en eendracht over al:[6-7]
Zoo dat ghij niet en hoeft te zorghen voor misval.[8]
Ghij spreect (zeght, *d'Echel*) recht; ick weet dat alle beesten[9]
Staen in een vast verbond in velden en foreesten:[10]
Doch voor de Moordenaers, die lichtlijck in een haegh[11]
Ghedoken mij bespien, ick deze wapens draegh:
En ben noch niet van zin, op reys die af te leggen,
Misschien wie onverhoeds mij 'toorlogh aen mocht zeggen.[14]
‘Wijs is hij die zich zelfs beschermt en wel bewaert,
‘Den vijand niet gelooft, die vriend zich openbaert.[16]
‘Hij light maer op zijn luym, en zoude u geern betrapen,[17]
‘Als hij u vind ontblood van't uytgetoghen wapen.

1 *ontmoeten:* ontmoette.
2 *mocht.... boeten:* kon.... voldoen.
3 *overeynd, bekend:* zie blz. 557 op vs. 13.
4 *wel bekend:* goeie bekende, m'n beste.
5 *staet niet in slaghoorden:* maak je niet strijdvaardig (*in slagorde*).
6-7 *'Tis.... bestand:* 't is wapenstilstand.
8 *te zorghen voor misval:* bang te zijn voor 'n ongeval.
9 *Ghij spreect.... recht:* je hebt gelijk, je spreekt de waarheid.
10 *Staen in een vast verbond:* staan, zijn in voortdurende vrede; *foreesten:* bossen.
11 *lichtlijck:* wellicht; *in een haegh:* in 'n bosje.
14 *misschien wie:* misschien dat iemand, iemand mocht (gelijk in 't middeleeuws *misschien* met *wie* of *wat:* iemand, iets); *'toorlogh:* zie blz. 513 op vs. 152; *mocht:* zou willen.
16 *vriend zich openbaert:* zich voordoet als vriend.
17 *Hij light maer op zijn luym:* hij ligt alleen maar op de loer (doet niets anders dan u beloeren).

61. Slanghe en Echel.*

[1] Aldus heeft een Soldaet des Konings *Philippi* in Grieckenlandt zijn weerdt bedanct.
[2] Want als dese weerdt den Soldaet niet alleen ter herbergen had ghenomen, maer
[3] zeer vriendlijck ghetracteert, ende met alle nootdruft voorzien: soo heeft die ondanc-
[4] bare tulpel, door boose list, niet alleen den weerdt uyt het huys verdreven, maer oock
[5] bij den Koningh *Philippum* de zaeck daertoe gebracht, dat hem niet alleen het huys,
[6] maer oock des Weerds haef ende goedt is belooft gheworden.
CAELIUS.

* Regel 1 *Philippi:* van Philippus, koning van Macedonië (359-336 v. Kr.); *weerdt:* (waard) gastheer. - r. 2 *ter herbergen had ghenomen:* tot huisvesting had ontvangen, hem huisvesting had gegeven. - r. 3 *ghetracteert:* behandeld; *met alle nootdruft voorzien:* alles wat ie nodig had, gegeven had. - r. 4 *tulpel:* brasser, slokop (eigenlik: *tulper* van *tulpen:* brassen; nog in 't tegenwoordig Nederl. bekend als *tulp:* 'n onbeschofte, 'n zonderling). - r. 5 *daertoe:* zover. - *Caelius:?* Zie Nadere verklaringen blz. 823.

*

LXI

Den *Echel* bad de *Slangh* met zuchten en met stenen,[1]
Datze haer doch herbergh wou voor eenen winter leenen.[2]
De *Slinger-Slangh* beweeght door *s'Echels* droeve beed,[3]
Om haer weerdin te zijn was willigh en bereed,[4]
Maer als in't engh des hols den *Echel* dick ghezwollen,[5]
Zich krunckelde in een cloot, in circkelen en rollen,[6]
De *Slangh* misnoeghen kreech, om datze zomtijds stijf[7]
Met scherpe borstels vast haer prickelden in't lijf.[8]
Wel, sprack de *Slangh*, is dit het loon voor al mijn deugde?[9]
Dat ick u in mijn hol ontfingh met lust en vreughde?
Neen, zeyde *d'Echel*, zwijght, ghij vuyl twistgierigh dier,[11]
Ben ick u in de weegh zoo packt u flucx van hier.[12]
De *Slanghe* bad vergeefs om rust en wat verschooningh,
Dus om t'gheborstelt dier t'ontgaen verliet haer wooningh.[14]
‘D'ondanckbaer menschen, die geholpen zijn in nood,[15]
‘Vergeten weldaed licht, al is zij noch zoo groot:
‘Als zij gheholpen zijn, beschaden zij den genen,[17]
‘Diens mildheyd over haer heeft rijckelijck geschenen.[18]

* TEKSTKRITIEK: vs. 3, de oude uitgave heeft achter *beed* een punt.

1 *Echel:* egel, stekelvarken (door verwarring met *echel,* bloedzuiger, waarvoor omgekeerd *egel*)*; stenen:* kreunen, steunen.
2 *Datze haer:* spreek uit: dat z'aar; *doch:* toch; *herberg.... leenen:* onderdak geven.
3 *beweeght:* bewogen.
4 *bereed:* bereid (*bereed:* Vlaamse vorm).
5 *in't engh:* in de engte.
6 *in een cloot:* tot 'n bal; *in circkelen en rollen:* tot bollen en rollen; *cloot, cirkel, rol,* allemaal woorden voor *bol, bal*.
7 *ze:* de egel (voor *ze* naast *den echel,* zie blz. 467 op vs. 73); *zomtijds:* soms (zom-, ook in zommigen met *z,* de oorspronkelike klank); *stijf:* hard (hoort bij *prickelden:* prikte).
8 *vast:* stevig.
9 *deugde:* goedheid.
11 *twistgierigh:* twistbegerig, twistziek.
12 *Ben ick u in de weegh:* ben ik u in de weg, hinder ik je.
14 *verliet:* ze verliet (zonder nadere aanwijzing van 't onderwerp van de werking, zoals meermalen).
15 *D'ondanckbaer:* zonder uitgang, zie blz. 434 op vs. 162.
17 *beschaden:* benadelen.
18 *Diens:* wiens; *haer:* hun.

62. Chamaeleon.*

[1] Dierghelijcke eygenschap heeftmen aen *Alcibiades* bevonden. Want hij heeft hem om
[2] de snoode Eer heftigh becommert, ende gelijck de *Chamaeleon* vande lucht, alsoo
[3] heeft hij hem vande gemeene lof ende roem gevoedet, ende zijn leven onderhouden.
[4] Daerom hij oock den huyck na alle winden hing, ende allerley zeden ende manieren
[5] aennam. Bij die van *Athenen* leefde hij na haren aert vriendlijck in zeden ende ghe-
[6] laet: met die van *Persen* onvriendelijck ende oploopigh, drinckende ende klinckende
[7] &c. met den *Troianen* begaf hij hem tot vleyschelijcke wellusten. In somma, wiens

* Onderschrift:
Regel 1-2 *Alcibiades:* Alkibíades, Atheens staatsman en veldheer (450-404); naast z'n grote bekwaamheid was ie zeer eerzuchtig en in z'n jeugd erg losbandig; *aen Alcibiades bevonden:* in Alkibiades gevonden; *heeft hem.... becommert:* hij heeft zich om de nietige, vergankelike (*snoode*) eer erg bezorgd gemaakt; *Chamaeleon:* 'n hagedisachtig met schubben bedekt dier. De kleur is zeer veranderlik en hangt af van temperatuur, verlichting en voeding van 't beest; *vande lucht:* met (de) lucht. - r. 3 *de gemeene lof:* de openbare eer. - r. 4 *hij.... den huyck na alle winden hing:* wisselde hij van overtuiging naar alle omstandigheden; (*den huyck naar den wind hangen* = zoals de wind waait, waait m'n rokje, m'n mantel); *huyck:* kapmantel; *zeden ende manieren:* gewoontes en manieren. - r. 5 *vriendlijck:* beleefd, voorkomend; *ghelaet:* uiterlike manier van doen, levenswijs. - r. 6 *van Persen:* van Perzië, ('t m.v. zonder lidwoord werd vroeger dikwels gebruikt als benaming van't land; vergelijk nog: *Pruisen, Zweden*); *onvriendelijck ende oploopigh:* onbeleefd, onhebbelik en twistziek. - r. 7 *begaf hij hem tot:* gaf hij zich over aan; *In somma:* in een woord ('t Lat. *in summa*). - r. 8 *lievekosen:* vleien. - r. 9 *een gilde van een man te zijn:* 'n man van de wereld te zijn (*gilde:* opmaker, drinkebroer; deze betekenis in de 16e en 17e eeuw); *der deughtsamer....:* van de deugdzame....; *der deughtsamer:* ouwe middeleeuwse verbuiging (zie blz. 397 op vs. 16); *Probus,* bekende Romeinse schrijver in de 1e eeuw na Kr.

[8] broodt hij at, diens woordt hij sprack. Doch hoewel hij de luyden sochte te lievekosen,
[9] ende een gilde van een man te zijn, soo heeft hij nochtans der deughtsamer menschen
[10] zeden niet aengenomen.
PROBVS.

LXII

T'gheschubt *Chamaeleon* steeds bij de locht moet leven:[1]
De locht alleen dit dier kan spijze en voedzel geven.
'tHeeft voeten scherp geklauwt, het krunckelt zijnen steert,[3]
'tWaeckt s'daeghs zoo wel als s'nachts, 'tis stout en onverveert.[4]
Als eenen *Protéus* veel gedaenten kan verwerven,[5]
Zoo treckt dit dier tot zich van allerhande verwen
Het blinckende ghestalt, maer weyghert rood en wit.[6-7]
‘Den loghen-prater, die aen s'Princen tafel zit,[8]
‘Men bij't *Chamaeleon* ghelijcken magh met reden:[9]
‘Hij vult des Vorsten oor met vele nieuwigheden;
‘Verkoopt hem wat hij wil, smeet d'een aen d'ander klucht
‘Van allerley ghestroyt en wijd verziert gherucht:[11-12]
‘En blijft hij zomwijl in zijn loghentael ghevanghen,[13]
‘Hij krijght noch vrees noch schaemt, noch roo' noch bleecke wanghen.[14]

1 *bij de locht:* van de lucht.
3 *voeten scherp geklauwt:* poten met scherpe klauwen; *krunckelt:* kronkelt.
4 *s'daegs:* over dag (vergelijk: driemaal daags).
5 *Als:* evenals; *Protéus:* (uitspraak eigenlijk Protuis; de é wijst wel op de uitspraak Proteeuws) 'n zeegod in de klassieke mythologie; hij kon zich in allerlei gedaantes veranderen.
6-7 Zo neemt dit dier 't blinkend uiterlik aan van allerlei kleuren (*treckt.... tot zich:* neemt aan); *ghestalt:* uiterlik, gedaante, uit 't Nederduits; (gestalt(e) vroeger ook 'n *het*-woord, zoals in 't Nederduits).
8 *loghen-prater:* leugenaar, vleier; *s'Princen tafel:* tafel van de vorst.
9 *bij:* met.
11-12 *smeet d'een aen d'ander klucht.... gherucht:* hecht de ene malligheid aan de andere van allerlei verspreide praatjes, overal vandaan gehaald; *ghestroyt:* uitgestrooid; *wijd verziert gherucht:* ver, van ver weg verzonnen verhaaltje.
13 *blijft:* wordt (zoals in 't middeleeuws); *zomwijl:* soms (voor de *z* zie prent 61 vs. 7).
14 *roo':* rooie (*roo'* uit roo-e [naast rooie] van *roode,* zoals *gebeen* van *gebeden* enz).

63. Stier en Ram.*

[1] Soo ist den zeer treffelijcken heldt *Judae Machabaeo* gegaen. Want of hij wel door
[2] Gods sonderlinge genade, een dapper onvertsaegt ghemoedt ende groote stercte
[3] had, soo dat veel Koningen ende Vorsten voor hem vreesden; soo ist nochtans, dat
[4] hij zick alteveel op zijn manhaftigh ende stoutmoedigh hert verliet, ende sonder
[5] noodt aen een zeer stercken vijandt waegde, hij vanden selven is verslagen ende
[6] omghebracht.
1. MACHAB. 9.

* Regel 1 *Judae Machabaeo:* (Latijnse buigingsvorm) Judas de Makkabeeër: hij was de zoon van hoge-priester Mattathias (2e eeuw v. Kr.), versloeg met 'n klein leger de troepen der Syriërs, maar moest tenslotte voor hun legermacht onderdoen; *of.... wel:* ofschoon. - r. 2 *sonderlinge:* biezondere. - r. 3 *soo ist nochtans:* zo is 't echter 'n feit. - r. 4-5 *zick:* zich, zie blz. 602 op r. 2; *sonder noodt:* zonder noodzakelikheid; *vanden selven:* door deze. - r. 6 *1. Machab. 9:* 't 1e Boek van de Makkabeeën, 9e hfst. vs. 1-18 (de oude uitgave heeft bij vergissing I. Machab. 8).

LXIII

De kromghehoornde *Ram* begeerde dat de benden[1]
Der witghewolden hem als haren Koningh kenden,[2]
Vermits zijn voorhooft met twee hoornen was verzien,[3]
Waermede in tijd van nood hij dapper weyr mocht bien.[4]
T'ontwapent weyrloos vee, de witghewolde *Vliezen*[5]
Ghenoodzaeckt uyt ontzagh den *Ram* tot hooft te kiezen,[6]
Bestemden zijnen eysch: de *Bock* uyt hoovaerdij[7]
Om t'erven noch een rijck, en grooter heerschappij,
Den *Stier* ten strijde uytdaeghde, en dacht hem te verkloecken.[9]
Het groote beest ghereed niet verre en was te zoecken,[10]
Maer liep den *Ram* op 'tlijf, al wat hij rennen mocht,[11]
Die flucx verslaghen stack de beenen inde locht.[12]
‘Wie boven zijne macht te stout en zeer vermeten
‘Eens anders kracht bespot, en gaet zich self vergeten,[14]
‘Veel lichter als hij waent vernedert worden zal:
‘Want hooghmoed (zoomen zeght) gaet altijd voor den val.[16]

1 *de benden:* de kudden.
2 *kenden:* erkenden.
3 *met.... verzien:* voorzien van....
4 *weyr mocht bien:* af kon weren.
5 *ontwapent:* ongewapend.
6 *uyt ontzagh:* uit vrees.
7 *Bestemden:* stemden in met, willigden in; *Bock:* meermalen voor *Ram*.
9 *hem te verkloecken:* hem te verrassen, sluw te overvallen (in sluwheid voor te zijn).
10 *ghereed....:* was klaar (om te vechten) en hoefde niet ver gezocht te worden.
11 *liep op 'tlijf:* stormde op hem af zo hard ie lopen kon.
12 *flucx:* terstond.
14 *bespot:* spot met, minacht.
16 In dit vers de duidelike aanwijzing van de betekenis van 't bekende spreekwoord: gaat aan de val vooraf, de hoogmoed brengt ten val.

64. Henne mette Kuyken-Dieven.*

[1] Dierghelijcke sorgh heeft *Themistocles* voor die van *Athenen* ghedraghen. Want als
[2] *Xerxes* nae't bloedt van al de Griecken, maer bijsonder der *Atheniensers* dorstede,
[3] ende op dat hij desen dorst mochte lesschen, alle list ende moeyten aenleyde: so
[4] sloegh *Themistocles* daer goede acht op, ende gelijck als *Xerxes* allerleye rancken
[5] bedachte om die van *Athenen* schade te doen, also bedacht *Themistocles* daerentegen
[6] alle middelen ende manieren om die van *Athenen* te beschutten ende van schade te
[7] bevrijden.
DIODORUS SICULUS.

* Regel 1 *Themistocles:* beroemde Atheense veldheer (1e helft van de vijfde eeuw v. Kr.). Hij zorgde voor de Atheense zeemacht in de Perziese oorlogen en heeft daardoor Athene van de dreigende ondergang gered. - r. 2 *Xerxes:* zie onder prent 53; *Atheniensers:* Atheners; gevormd van 't Lat. *Atheniensis; dorstede:* dorstte (zie prent 34 r. 4). - r. 3 *aenleyde:* (aanlegde), besteedde. - r. 4 *goede:* nauwkeurig, *goede acht:* goede opmerkzaamheid; *rancken:* listen; (*rank:* 'n 16e eeuwse ontlening uit 't Duits). - r. 7 *Diodórus Sículus:* Diodorus van Sicilië, 'n Grieks geschiedschrijver ten tijde van Augustus; hij schreef 'n algemene geschiedenis van de vroegste tijden tot Caesars burgeroorlogen in 40 boeken.

LXIIII

Een groote *Kuycken-ren* zeer heftigh werd bestreden
Van *Kuycken-Dieven* drij, die grooten arbeyd deden,[2]
Op datze tot een roof verkreghen 'tjonghe bloed,[3]
Het mals en lieflijck vleysch van naeckt en kael ghebroet.
De *Moeder* koomt op slagh ghevloghen, met verschricken,[5]
En ziet hoe alle drij zij door de tralien picken:
Ziet hoe haer vlugh in nood en grooten ancxt (helaes!)[7]
Bij nae gheworden is der *Kuycken-Dieven* aes:
Dies stelt haer flucx te weyr, op dat zij nae vermoghen[9]
Afweyren mocht de geen die om haer joncxkens vloghen.[10]
Zij vlieght rondsom de kouw, zij klaeckt, en slaet geluyt,[11]
Zoo lang tot haer ontjaeght is den ghewenschten buyt.[12]
‘De *Klock-Hen* draeght het beeld der trouwe magistraten,[13]
‘Waer op d'onnoosle zich stantvastigh magh verlaten:[14]
‘Die allen vromen zijn als eenen vasten burght.[15]
‘Wel tland daer d'overheyd 'tghemeene best bezurght.[16]

2 *Kuycken-Dieven:* verschillende roofvogels (havik, sperwer, wouw e.a.); *drij:* drie (Brabants-Vlaams, met *ei*-uitspraak); *arbeyd:* moeite.
3 *tot een roof:* als buit.
5 *met verschricken:* met schrik (vergelijk: *met vrezen en beven*).
7 *haer vlugh:* haar (troep) kuikens (*vlug, vlog, vloge:* 'n vlucht vogels, hier 'n troep kuikens, dus = *Kuycken-ren* in vs. 1; t'is ons woord *vleug*(*je*).
9 *stelt haer:* stelt ze zich.
10 *om:* rondom.
11 *kouw:* kooi (*kouw* nevenvorm van *kooi*)*; klaeckt:* kloekt, klokt; (*klaken:* schel geluid maken).
12 *haer ontjaeght is:* hun (de Kuycken-Dieven) ontrukt is.
13 *draeght het beeld:* verbeeldt.
14 *d'onnoosle:* de onschuldige; *stantvastigh:* voortdurend, vast.
15 *allen vromen:* voor alle rechtschapen burgers; *eenen vasten burght* als in Luthers lied: Een vaste burg is onze God (zie blz. 449 op vs. 47).
16 *Wel tland:* Gelukkig 't land, waar de overheid 't algemeen welzijn verzorgt, behartigt.

65. Boer ende Muysken.*

[1] *Nero* was wel geen boer, maer een Roomsch Keyser, doch had desen Boers aert ende
[2] eyghenschap aen hem. Want als hij gelijck een droncken bout, ende gulzighe boer
[3] door een onzinnigheyt zijn eyghen Palleys, met de Stadt Roomen in brandt had laten
[4] steken, soo heeft hij alle die haer met de vlucht salveren wilden, weder te rugh ge-
[5] dreven ende in't vier laten jaghen.
IN'T LEVEN NERONIS.

* Regel 1-2 *Nero:* zie onder prent 30; *Roomsch:* Romeins; *desen Boers aert:* de aard van deze boer (dergelijke verbindingen in plaats van *deses Boers aert,* zoals 't middeleeuws: *in desen keisers tiden: desen* krijgt dan z'n vorm alsof't bij *aert, tiden* enz. hoorde); *had.... aen hem:* bezat; *droncken bout:* dronkelap (*bout* in de betekenis van *bol:* dikke kop; ook *dronkebol;* mogelik is *droncken bout* 'n vertaling op goed geluk van 't Duitse *Trunkenbold*). - r. 3 *door een onzinnigheyt:* door 'n onzinnige daad. - r. 4 *haer... salveren wilden:* zich redden wilden. - r. 5 *In't Leven Neronis:* in ieder Leven van Nero te vinden (bijv. Suetonius, zie onder prent 1) *Neronis:* (Latijnse buigingsvorm) van Nero.

LXV

Een ruyghe *Droncken-bloet*, die stonck van jopen bieren,[1]
Den dagh van zijn geboort gewoonlijck was te vieren:[2]
En rechten jaerlijcx toe een groote *Bacchus* feest,[3]
Daer't al ter maeltijd quam wat vrolijck was van geest.[4]
Voor't huys hij tot triumph een eycken vuyr deed blaecken,[5]
Om al den heelen choor der slempers te vermaken.[6]
Maer als eens bij gheval den Noordenwind op stack,[7]
En d'opghestegen vlam sloegh in het rieten dack,
De kermis was ghesteurt, thuys branden lichter laghen,[9]
De gasten vloden wech, verbaest en heel verslaghen.
Een *Muysken* om t'ontgaen die hongerighe vlam,
In't midden uyt den brand verbaest ghevloden quam.
Den *Huys-heer* zat van bier, en vol en dol beschoncken
Greep *'tMuysken* by den steert, en werp het in de voncken:[14]
En riep, O ontrou gast! waer hebbe ick oyt verschuld,[15]
Dat ghij in onspoed mij zoo haest verlaten zult?[16]
‘Die't Avonthuur toelacht geen vrunden en ontbreken,
‘Zoo lange als zijn planeet blijft een gheluckigh teecken:[18]
‘Maer als Fortuyn den neck op't onverzienste wend,
‘Hem naulijcx eenen vrund van zoo veel vrunden kent.

1 *ruyghe Droncken-bloet:* ruwe dronkaard; *jopen bieren:* jopenbier (een uit Noord Duitsland afkomstige biersoort; in 't Vlaams nog *jupen-bier;* de betekenis van *jopen* is onzeker; mogelik = *joep* 't zelfde als *hop*).
2 *gewoonlijck was:* was gewoon.
3 *rechten toe:* rechtte aan; *Bacchus feest:* 'n grove drinkpartij; *Bacchus,* omdat deze de geregeld dronken god van de wijn was in de klassieke mythologie; *groote... feest:* feest was vroeger 'n *de*-woord, maar ook bij 'n onzijdig woord, staat dikwels *groote* met *e*.
4 *Daer't al:* waar alles.
5 *een eycken vuyr:* 'n vuur van eikehout (*eycken:* bijv. n.w.); *blaecken:* branden.
6 *al:* voortdurend; *choor:* partij; *choor* was vroeger ook 'n *de*-woord.
7 *bij gheval:* toevallig.
9 *lichter laghen:* in lichte laaie, in volle vlam (*laghe* bijvorm van *laaie:* vlam).
14 *werp:* wierp; (*werp:* ouwere vorm van *wierp*).
15 *waer.... verschuld:* waaraan heb ik 't ooit verdiend.
16 *haest:* gauw.
18 *planeet....:* volgens de Ouden zou de stand van de planeet waaronder iemand geboren werd, invloed oefenen op z'n leven.

*

66. Voghelaer ende Vincken.*

[1] Insghelijcx ist met een Procureur te *Constantinopolen* afgheloopen. Want als hem
[2] eener een vereering deed, soo heeft hij die selve [om dat se hem te slecht dochte]
[3] niet willen aennemen, overmits hij wat meerder ende grooter hoopte te krijgen. Maer
[4] als hij sagh, dat hij niet alleen geen grooter, daer hij op wachte, maer oock de cleyne,
[5] die hij veracht had, niet en kreegh: soo is hij op hem selven soo toornigh geworden,
[6] dat hij zijn Dienstmaeght heeft belast, zij soude hem met een houte schoffel lustigh
[7] de lendens smeeren; op dat hij door sulcke slagen wijs wierde, ende voortaen het
[8] cleyn niet verachte.
PONTANUS.

* TEKSTKRITIEK: r. 3 *grooter,* de oude uitgave heeft *groote*.

* Onderschrift:
Regel 1 *een Procureur:* 'n bewindvoerder; *te Constantinopolen:* verbogen vorm (3e n.v.). - r. 2 *eener:* iemand, zie blz. 524 r. 6; *een vereering deed:* 'n geschenk vereerde; *te slecht:* te gering; *dochte:* leek (*dochte:* ouwe verl. tijd van *dunken*). - r. 3 *meerder:* belangrijker; dus: wat beter en groter (*meerder = grooter*). - r. 4 *daer hij op wachte:* waar hij op rekende. - r. 5 *op hem selven:* op z'n eigen. - r. 6 *zij soude:* zij moest; *schoffel:* schop, spa (zoals in 't middeleeuws en nog o.a. in 't Antwerps). - r. 7 *smeeren:* afranselen; *wierde:* zou worden. - r. 8 *Pontanus:* waarschijnlik *Giovanni Pontáno,* Napels humanist, dichter en staatsman (1426-1503): wel niet de Nederlandse geschiedschrijver *Johan Izaak Pontánus* (1571-1639) professor te Harderwijk, die alleen over Deense en Nederlandse geschiedenis geschreven heeft.

LXVI

Een *Voghelaer* in't veld uytspannende zijn garen,[1]
Ghezeten onder't bruyn van schaduwende blaren,[2]
Een wolcke *Vincken* tot zijn net afdalen zagh,[3]
Die't zaed op picken quam dat uytghespreydet lagh.
Maer ziende een ander schaer van voglen elders vlieghen
Dacht haer met eenen slagh te zamen te bedrieghen.[6]
De *Vincken* zat terwijl, van't zaed dat light ghespreyd,[7]
Ontvlien den Voghelaer die op zijn luymen leyd.[8]
T'licht ondertusschen daelt, nae moeyte en groot verlangen
Hij aenden avond maer een vincxken heeft ghevanghen.
‘De gierigaert die nae het goed des werelds streeft,[11]
‘En nimmermeer ghenoeght met tgene dat hij heeft,[12]
‘Maer nae't onzeker tracht het welcke hem quam te voren,[13]
‘Heeft dickwijls tgeen hij hadde op't onverzienst verloren.[14]

1 *garen:* net (van *garen*).
2 *'t bruyn van...:* de donkerte van schaduwgevende blaren (*bruin* bekende schildersterm voor *schaduw*).
3 *wolcke:* vlucht.
6 *haer.... te bedrieghen:* hun.... in 't net te verschalken.
7 *zat terwijl:* verzadigd ondertussen.
8 *die op zijn luymen leyd:* die op de loer ligt (*op zijn luymen liggen, luimen:* meervoud van *luim:* loer, 't loeren, 'n heel ander woord als *luim:* stemming, gril; ook: *op zijn luim liggen:* op (z'n) de loer liggen).
11 *De gierigaert:* de hebzuchtige.
12 *nimmermeer:* nooit; *ghenoeght:* tevreden is.
13 *hem quam te voren:* voor hem, voor z'n ogen kwam.
14 *hadde:* had (*hadde* oorspronkelike vorm).

67. Satyr en Boer.*

[1] *Emanuel* de Griexsche Keyser heeft hem in een saeck kout ende warm, vrient ende
[2] vijand betoont. Want als de Keyser *Conradus* met zijn krijgsheyr in *Palaestinam* trock,
[3] steld hij hem zeer ghedienstigh ende mild aen, liet hem veel meels ende allerley
[4] Proviand toevoeren. Doch mengde dat meel met calck, daer van de krijghslieden
[5] groote cranckheden ende schade kregen. Als nu *Conradus* dit vernam, te weten, dat
[6] *Emanuel* vriendlijck van woorden ende vijandlijck in't werck was, so maecte hij hem
[7] haest van daer, ende wilde hem niet langer betrouwen.
SABELLICUS.

* Regel 1-2 *Emanuel:* Manuel I, Griekse keizer (1120-1180). Trad tijdens de 2e kruistocht in vriendschappelike verbinding met keizer Koenraad III; *hem.... betoont:* zich getoond; Koenraad III, Duits keizer (1094-1152), maakte 'n kruistocht naar 't Heilig land, die minder gelukkig slaagde; gedeeltelik door onmatigheid, gedeeltelik door 't vergif dat de Grieken in de bronnen wierpen, bezweek 't leger; *in Palaestinam:* (Latijnse buigingsvorm) naar Palestina. - r. 3 *meels:* met *s* achter *veel*. - r. 4 *daer van:* waarvan. - r. 6 *in't werck:* in de daad, in z'n daden. - r. 7 *haest:* haastig; *betrouwen:* vertrouwen; *Sabéllicus:* bijnaam van Marcus Antonius Coccius, Italjaans humanist in de 15e eeuw, vooral bekend om z'n algemene wereldgeschiedenis: ‘Rhapsodiae historiarum Enneades.’

LXVII

Een *Land-man* vond in't wout een ruyghen *Satyr* dolen,[1]
Die dood van koude schier zat in een hol ghescholen,
Hij bracht hem in zijn huys en deed hem goede cier:[3]
De *Satyr*, boven mensch en onder als een dier,
Ghemerck nam, dat de *Boer* om d'handen te beschermen[5]
In zijne vuysten blies, op dat hij mocht verwermen
Zijn kneuckels schier verstijft van koude op twindigh veld:[7]
Oock zagh hij dat de spijze op 'stafels rugh ghesteld,[8]
Door *'sBoeren* adem d'hett' en brand werd afgheblazen:[9]
Verwondert overzulcx, began hij te verbazen,[10]
En vloot ter deuren uyt, beducht voor 'slijfs verlies,[11]
Om datmer koude en hett met eenen adem blies.[12]
‘Die in d'een hand het vuyr in d'ander 'twater houden,
‘De wijzeman bedacht voorzichtelijck oyt schouden:[13-14]
‘Want oft haer wezen schoon niet toont als liefde en jonst,[15]
‘Zoo zijnze doch niet vrij van booze toover-konst.[16]

1 *Satyr:* satyr, in de klassieke mythologie 'n ruw wezen, half mens, half dier.
3 *deed hem goede cier:* onthaalde 'm goed (*cier* middeleeuws ook de oorspr. vorm *chiere* (uitspr. sjiere): gelaat; *goede cier doen:* 'n vriendelik gezicht geven).
5 *Ghemerck nam:* merkte op; *te beschermen* (tegen de kou).
7 *twindigh:* 't winderig.
8 *de spijze:* (aan de spijs) bij de spijs.
9 *d'hett' en brand:* de brandende hitte.
10 *te verbazen:* te ontstellen.
11 *vloot:* vluchtte (*vloot* van vlieden) *'slijfs verlies:* verlies van z'n leven.
12 *mer:* men er (*me* toonloze bijvorm van *men*)*; met eenen:* met dezelfde.
13-14 *Die.... schouden:* De wijze schuwde altijd (*oyt*) bedachtzaam en voorzichtig hun, die.... (*schouwen* met Brab.-Holl. *ou* voor *schuwen*).
15 *oft.... schoon:* ofschoon; *niet.... als:* niets als; *jonst:* welwillendheid (*jonst,* zie blz. 517 op vs. 13).
16 *doch:* toch (*doch* oorspr. vorm).

68. Huys-Ratte en Oester.*

[1] Sulcken slickmuyl was *Diogenes* toeghenaemt de Hondt. Want of hij wel te huys
[2] genoegh te eten had, soo was hij nochtans lecker, ende had een groot verlanghen
[3] na garners. Dies hij na de Zee gingh om garners te vangen, ende quam daer om zijn
[4] leven, soo dat hij die slickerij dier ghenoegh betaelde.
ATHENAEUS.

* Regel 1 *Diógenes:* de bekende wijsgeer (4e eeuw v. Kr.) die in Athene ‘in 'n vat’ leefde en door z'n vijanden werd genoemd ‘kuoon’: hond, vandaar met Lat. uitspraak en spelling de ‘cynicus’ (hondse), de ‘cyniese’ wijsgeer; *slickmuyl:* slokop; *toeghenaemt:* bijgenaamd; *of hij wel:* hoewel hij, of hij al. - r. 2 *lecker:* op lekker eten belust. - r. 3 *garners:* garnalen (*garners:* ouwere vorm, nu nog Vlaams: *geerner*). - r. 4 *slickerij:* slokkerij, gulzigheid; *dier* (met Vl. *ie*): duur; *Athenaeus:* 'n Grieks taalgeleerde (3e eeuw na Kr.); z'n bekende werk *Deipnosophistai* (tafelproffen, tafelgeleerden) is 'n verzameling anekdoten over 't eten en drinken van bekende personen.

LXVIII

Een *Huys-Rat* niet vernoeght dat zij leefde als de vrije,[1]
En in eens koopmans huys hadde alle leckernije
Van suycker en bancket, van wilt en van ghebraed,
En alles wat den disch eens handelaers beslaet:[4]
Dies zij van dertelheyd beraen werd te verhuyzen[5]
Aen t'dorre en vochte strangh, daer steeds de baren bruyzen.[6]
Maer komende aen het Meyr en aen het natte zand[7]
Dat alzins light verwaeyt, zij flucx een *Oester* vand:[8]
Dies gretigh nae den visch van binnen heeft ghegrepen,[9]
Maer *d'Oester* heeft de schelp al zachtkens toe ghenepen,
En *'sRatten* hooft verplett, zoo dat het zwarte beest
Op staende voet verworght, zeer deerlijck gaf den geest.
‘Wie in gherusten staet en in een weeldigh leven[13]
‘Zijn lusten niet bedwinght, maer nae yet nieus wil streven,[14]
‘Door dertelheyd bekoort, al zelden wel beklijft,[15]
‘Vyt onghebondenheyd die hem tot weelde drijft.[16]

1 *vernoeght:* tevreden; *als de vrije:* vrij (zie blz. 597 op vs. 6.).
4 *den disch.... beslaet:* de tafel.... bezet, op tafel komt.
5 *van dertelheyd beraen werd:* door overmoed besloot; *beraen:* (beraden) besloten.
6 *Aen t'dorre en vochte strangh:* naar 't nu eens droge dan natte strand (*strangh,* zie blz. 442 op vs. 345); *bruyzen:* schuymen, bruisen; met *z*-klank bij Vondel ook als *s* gespeld; t'is 'n ander woord als *bruisen* met *s*-klank, gespeld *bruissen* of *bruischen,* ook bij Vondel.
7 *Meyr:* zee (met Antwerpse wije *ee*-uitspraak).
8 *Dat alzins light verwaeyt:* dat naar alle kanten verstoven ligt door de wind; *flucx:* weldra; *vand:* vond (*vand* oorspr. vorm van *vond*).
9 *van binnen:* binnen in (de schalen).
13 *in gherusten staet:* in 'n rustige toestand.
14 *yet:* iets.
15 *al zelden wel beklijft:* hem gaat 't heel (*al*) zelden goed (*beklijven:* gedijen).
16 *Vyt onghebondenheyd:* door z'n bandeloosheid, door z'n gemis aan zelfbedwang.

69. Sleck en Adelaer.*

[1] Aldus ist *Justiniano* den tweeden ghegaen. Want als hij uyt het Roomsche Rijck
[2] verjaegt ende zeer vernedert was, soo heeft hij *Trebellium* den Koning in *Bulgaria*
[3] versocht, ende ghebeden, hij wilde hem wederom in zijn Keyser-rijck helpen, soo wild
[4] hij hem daervoor met groot gelt ende goet vereeren. *Trebellius* deed zijn best met
[5] zijn volck ende geldt, behieldt d'overwinningh, ende bracht *Justinianum* wederom
[6] aen't Keyser-rijck: begeerde daerop 'tbeloofde gelt. Maer als *Justinianus* zijn belofte
[7] niet na en quam, soo greep *Trebellius* hem aen, ende nam hem geld, goudt, eer, landt,
[8] ende het Keyserrijck.
CUSPINIANUS.

* Regel 1-2 *Justiniano:* (Latijnse buigingsvorm) *Justinianus II* (669-711), Oost-Romeins keizer; hij werd om z'n wreedheid onttroond, maar door *Trebellius,* koning der Bulgaren, op z'n troon hersteld; later is ie in 'n nieuwe opstand gedood; *Roomsche Rijck:* Romeinse rijk. - r. 3 *wilde* en.... *wild:* zou; *Keyser-rijck:* keizerschap (zo ook in r. 8); *Cuspinianus:* zie onder prent 2.

LXIX

De *Sleck* met haren staet misnoeght, en gantsch 'tonvreden,[1]
Vermits zij kruypen most, en werd van elck vertreden,
Bad *d'Arent* dat hij haer ten Hemel voerde om hoogh,
Op dat zij 'sweerelts kloot met een doorzichtigh oogh[4]
Eens overgapen mocht, en alle de rivieren[5]
Die vochtigh hier en daer ghekrunckelt henen zwieren:[6]
Zij wild' hem voor dien dienst vereeren met den schat
Eens peerels die zij korts op 'tveld ghevonden had.[8]
Den *Arent* haest verbeen haer op nam met zijn klouwen,[9]
En dede haer d'ommeloop des aerdrijcx naeckt aenschouwen,[10]
Ten lesten hij verzocht van haer 'tbeloofde pand:
Maer als hij bij de *Sleck* noch bagh noch peerle vand,[12]
Hij haer den necken brack, en deerlijck bracht om 'tleven.[13]
‘Wie niet vernoeght met tgeen nature hem heeft gegeven,[14]
‘Maer steeds nae hoogheyd tracht, perijckel loopt voor al,[15]
‘Dat hem ghenaeckende is een ijsselijcken val.

1 *Sleck:* slak (*sleck:* oorspronkelike vorm); *'tonvreden* (*te onvreden*): in onvrede, ontevreden.
4 *'sweerelts kloot:* de wereld-bol; *doorzichtigh:* doorziend, scherpziend.
5 *overgapen:* (met open mond bekijken) met verbazing bekijken.
6 *ghekrunckelt:* gekronkeld, in kronkels.
8 *Eens peerels:* van 'n parel (*peerel:* oorspronkelike vorm); *korts:* kort geleden.
9 *haest verbeen:* spoedig verbeden, overgehaald.
10 *d'ommeloop:* de omtrek; *naeckt:* ten volle, volledig.
12 *bagh:* edelsteen, kostbaarheid; *vand:* oorspronkelike vorm van *vond*.
13 *necken:* nek (*necken:* bijvorm van neck[e]; wel onder invloed van 't Duitse *Nacken*).
14 *vernoeght:* tevreden is.
15 *perijckel:* gevaar; *voor al:* vooral, heel veel.

70. Kuycken-Dief en Koekoeck.*

[1] Ghelijck de Havick den Coeckoeck: also bespottede *Alexander Magnus Anaxarchum,*
[2] dat hij een arm leven leyde, ende slechte grove spijse at: maer dat *Alexander* met de
[3] costelijcste leckernijen ende lieflijcste wijnen hem verlustighde, ende van alle dinghen
[4] (herteken wat lust dij) hadde. Maer niet lang hier nae valt *Alexander* in een groote
[5] kranckheyt, ende wort vande Medicijnen in een kamer gheleyt: 'twelck als *Anaxarchus*
[6] vernam, soo lachte hij wederom met *Alexander,* ende zeyde: hij woude liever met
[7] slechten cost en dranck zijn ghesontheyt behouden, als met leckere beetkens hem
[8] selven ziecten ende smerten veroorsaken, ende vande *Medicis* als een gevangen man
[9] ghehouden werden.
AELIANUS.

* Boven- en Onderschrift:
Kuycken-Dief: zie onder prent 64.
Regel 1 *bespottede:* bespotte (zie prent 34 r. 4); *Alexander Magnus:* Alexander de Grote (zie onder prent 14); *Anaxarchum:* (Latijnse buigingsvorm) Anaxarchus, skepties wijsgeer, gunsteling van Alexander de Grote. - r. 2 *slechte:* eenvoudige (ouwe betekenis van *slecht,* vergelijk: *recht en slecht*). - r. 3 *lieflijcste:* aangenaamste. - r. 4 *herteken wat lust dij:* hartje wat lus je (*dij:* je, zie blz. 552 op r. 4; *wat lust dij:* wat behaagt je; of *lust dij:* lust gij, uit *lustij* enz., gelijk in 't middeleeuws). - r. 5 *Medicijn:* geneesheer (gelijk in 't middeleeuws, met *-ijn* zoals *retorisijn:* rederijker); *gheleyt:* gelegd; *'twelck als A.:* toen A dit ('t Lat. *quod cum*). - r. 6 *wederom:* op zijn beurt. - r. 8 *vande Medicis:* (Latijnse buigingsvorm) door de medici (geneesheren). - r. 9 *ghehouden werden:* vastgehouden worden; *werden* oorspronkelike vorm van *worden; AElianus:* zie onder prent 44. - r. 10 *Medicè vivere, est miserè vivere:* onder dokters behandeling leven is ongelukkig leven; *Plautinum:* Plautijns (gezegde), van Plautus, ‘de vader van't Latijnse blijspel’ omtr. 200 v. Kr.

Medicè vivere, est miserè vivere: PLAUTINUM.

*

LXX

De schampre *Kuycken-dief*, die daeghlijcx met zijn kluyven[1]
De Kuyckenen verscheurt en d'arme tortel-duyven,
Den *Koeckoeck* heeft beschimpt, om dat voor zijnen kost
Hij daeghlijcx zijnen buyck met pierkens vullen most;
Vermits hij veel te bloode om yemand aen te randen,[4-5]
Zijn zeen'wen nimmer tot yet treffelijcx uytspanden.[6]
De Vogel die altijd zingt op een zelve maet,[7]
Ghetroosten dat hij dus veracht werd en versmaet:[8]
Ghetroosten dat hij zich met wormkens most erneeren,[9]
Ter tijd hij onlancx spoorde, en kenden aen zijn veeren,[10]
Den *Kuycken-Dief* door list des voghelaers gheva'en,[11]
Die hingh aan 'stoorens top tot spiegel voor de qua'en.[12]
O (sprack de *Koeckoeck* doen) indien ghij goedertieren[13]
V sober had vernoeght met wormkens en met pieren,[14-15]
Ghij had u vrijheyd noch, en waert niet min als ick,
Ontweken vrij en vranck der voghelaren strick.
‘Wie met een sobren disch vernoeght zich houd te vreden,
‘Ontgaet 'tperijckel licht van veel ghevaerlijcheden.
‘Maer wie behaghen schept in weelde en overdaed,
‘Zich lichtelijcken brenght in eenen droeven staet.[20]

* TEKSTKRITIEK: vs. 16 *der voghelaren,* de oude uitgave heeft *den voghelaren*.
1 *schampre:* kwaadaardige; *kluyven:* klauwen.
4-5 *pierkens:* wormpjes. - 5 *bloode:* bang.
6 *zeen'wen:* spieren; *tot yet treffelijcx uytspanden:* tot iets voortreffeliks (in)spande.
7 *op een zelve maet:* op dezelfde deun (‘koekoek een zang’).
8 *Ghetroosten:* troostte zich; *versmaet:* gesmaad.
9 *erneeren:* voeden; (*erneeren:* met *er-* uit 't Duits, 't Nederl. was *generen*).
10 *Ter tijd:* totdat; *spoorde:* bespeurde (*spoorde, en:* spoord'en).
11 *gheva'en:* gevangen; (*ghevaen:* 'n ouwe bijvorm van *gevangen;* de ' is hier niet op z'n plaats, wel in 't volgend rijmwoord *qua'en* uit *quaden*).
12 *tot spiegel:* tot afschrikwekkend voorbeeld.
13 *doen:* toen (*doen* de oorspronkelike vorm); *goedertieren:* zachtaardig.
14-15 *vernoeght:* tevreden gesteld. - 15 *niet min als:* niet minder als, evenals.
20 *lichtelijcken:* gemakkelik (*lichtelijcken:* bijw. op *-en*).

71. De Gier en de Nachtegael.*

[1] Als 'tvolck te Romen om den honger oproerigh was, ende de Raets-Heeren over-
[2] vallen wilde, soo gheboot den Roomschen Raedt den welsprekenden *Catoni,* dat hij
[3] 't volck met schoone lieflijcke reden soude stillen. *Cato* deed een reden tot het volck,
[4] maer rechte niet bij haer uyt, want zij begeerden (metten kortsten geseyt) Broodt.
[5] *Cato* comt weder inden Raet sonder yet uyt gerecht te hebben, ende zeyt, *Venter*
[6] *caret auribus:* dat is, Daer moet gegeten zijn, al waren alle boomen galgen.

* Onderschrift:
Regel 1 *te Romen* (ouwe 3e n.v. na *te*): te Rome; *Raets-Heeren:* senatoren. - r. 2 *den Roomschen Raedt:* de Romeinse senaat; *Catoni:* (Latijnse buigingsvorm) aan Cato: de bekende *Cato censorius,* de (strenge) zedemeester (2e eeuw v. Kr.) oud-konsul enz. en heel welsprekend. - r. 3 *lieflijcke reden:* vriendelike woorden (*reden* meerv. van *rede*)*; deed een reden:* hield 'n redevoering (*reden* hier enkelv.; *rede* en *reden* betekenen oudtijds 't zelfde). - r. 4 *rechte niet bij haer uyt:* richtte niets bij hun uit (*rechten* bijvorm van 't oorspr. *richten,* uitrichten); *metten kortsten:* zo kort mogelik, kort en bondig. - r. 5-6 *Venter caret auribus:* honger luistert naar geen woorden; letterl.: de buik heeft geen oren (zie vs. 10 van 't bijschrift); *Daer moet....:* men moet eten, al zouen alle bomen galgen zijn. De uitdrukking komt hiervandaan, dat dikwels bij gebrek aan 'n galg 'n misdadiger aan 'n onvruchtbare boom werd opgehangen; dus: al zouen er niets dan onvruchtbare bomen zijn.

LXXI

Den hongherighen *Gier*, al toornigh en verbolghen,[1]
Een licht gewieckte schaer van voglen gingh vervolgen,[2]
En vingh uyt al de vlucht een jonghen *Nachtegael;*
Die al verbaest den *Gier* dus aen sprack op zijn tael:[4]
O aller voglen heer! wilt u barmhertigh toonen,
Wilt mijn onnoozelheyd en weerloosheyd verschoonen:[6]
Ick zal u danckbaer zijn, de tijd mijns levens langh,
En voor die deughd u geest vermaecken met ghezangh.[8]
Mij lust niet, antwoord hij, naer u ghezangh te hooren;
Den honger is te groot, *Den buyck en heeft geen ooren*
Om luystren nae't Muzijck, of eenigh lieflijck lied:[11]
Dus zwijght vrij, want dien zangh noch vreughd bekoort mij niet.[12]
‘Waer nood den mensch bekrijght, daer achtmen op geen zaken[13]
‘Die't oogh behaechlijck zijn, noch ons 'tgehoor vermaken.
‘Veel dingen zijn wel nut en staen ons wonder aen,[15]
‘Maar 't noodighst overweeght, en steeds moet voren gaen.[16]

1 *al:* heel (zo ook in vs. 3 en 4).
2 *licht gewieckte:* met lichte vleugels; dus kleine vogels.
4 *al verbaest:* heel ontsteld; *op zijn tael:* in zijn taal.
6 *onnoozelheyd:* onschuld; *verschoonen:* sparen, ontzien.
8 *deughd:* goedheid.
11 *Om:* om te; *Muzijck:* muziek (uit 't Frans; ons *muziek* met ie-klank opnieuw onder Franse invloed; in de 17e eeuw en nu nog dikwels 'n *het*-woord).
12 *zwijght vrij:* zwijg maar gerust.
13 *bekrijght:* bekampt, kwelt; *achtmen:* let men.
15 *nut:* nuttig.
16 *overweeght:* (met klem op *over*)*:* weegt 't zwaarst; *voren:* voor.

72. Slanghe en Boer.*

[1] Sulcken danck behaelde de Keyser *Arnulphus* voor de weldaedt, die hij *Zundebaldo*
[2] der Slaven Coning bewesen had. Want als die van zijn vijanden zeer benaut ende
[3] schier gants en gaer onderdruct was, so heeft *Arnulphus* hem met geldt ende volck
[4] versterct, ende uyt alle noot wederom gheholpen. Maer als *Zundebaldus* hem weder
[5] sterck bevant, so heeft hij hem teghen zijn weldoender opgemaect, ende onderstond
[6] hem groote schade te doen; twelck hem nochtans niet wel vergingh: want hij vanden
[7] Keyser met heyrscracht overrompelt, ende eer hij daertegens voorzien conde onder-
[8] druct wierde.
LUITPRANDUS.

* Onderschrift:
Regel 1 *de Keyser Arnulphus:* Keizer Arnulf; *de:* gelijk in 't middeleeuws 't lidwoord voor tietels, wanneer 'n eigennaam volgt; *Arnulphus:* Arnulf in 896 Duits Keizer; *Zundebaldo:* aan Zundebaldus. Zundebald heette eigenlik *Swatopluk*, 'n Slaviese koning, die met keizer Arnulf in oorlog was. Toen Arnulf met Swatopluk vrede sloot, werd Arnulf's zoon geboren, die nu naar Swatopluk genoemd werd: dit is de bekende H. Zwentibold (in Limburg Sanderbout genoemd; *Sanderbout* vernederlandsing van Zundebald). - r. 2 *van:* door. - r. 3 *schier gants en gaer:* bijna helemaal; (*gants en gaer* uit 't Duits ontleend: ganz und gar; voor *gants* zie blz. 459 vs. 10); *volck:* krijgsvolk. - r. 5 *hem bevant:* zich voelde (*bevant:* de oorspr. vorm van *bevond*); *heeft hij hem.... opgemaect:* heeft ie zich voor de strijd toegerust; *weldoender:* weldoener (met tussengevoegde *d* gelijk *hoenders* uit *hoeners*)*; onderstond:* probeerde. - r. 6 *vergingh:* bekwam. - r. 7 *met heyrscracht:* met'n legermacht; *daertegens:* daartegen (*daertegens* met toegevoegde bijw. -*s*, mede onder invloed van *jegens*)*; voorzien conde:* maatregelen kon nemen; *conde:* oorspr. vorm van *kon*. - r. 8 *wierde:* werd; *Luitprandus:* Luitprand, bisschop van Cremona, heeft enkele geschiedkundige werken geschreven (10e eeuw).

LXXII

De *Land-man* bij gheval vond in een hage doren,[1]
Een krunckelende *Slangh*, schier dood en half vervroren,[2]
Vermits den Noordenwind de bleecke zon int' snee,[3]
En 'tijs op 'tstrengst vant jaer haer aenzicht spieglen dee.[4]
Des huys-mans hert gheroert met liefde en mede dooghen[5]
'tSerpent brenght in zijn hut, maer vond zich haest bedrogen:[6]
Want als 'tondanckbaer dier s'vuyrs gloeyentheyd vernam,[7]
En meer en meer allenx heel tot zich zelven quam,
Het zijn fenijn terstond aen allen kanten spreyde,[9]
Dies hij haer met een acx terstond ten strijde ontzeyde,[10]
En kloof haer 'thooft in twee, en riep, O schendigh feyt![11]
Is dit de loon en danck van mijn ghetrouwigheyd?[12]
‘Daer is geen boozer dier als een ondanckbaer mensche,[13]
‘Die als hem alles gaet naer zijnen lust en wensche[14]
‘D'ontfanghen weldaed niet alleen ter zijden stelt,
‘Maer den weldoender zelf met alle quaed vergelt.

1 *bij gheval:* bij toeval; *hage doren:* haagdoorn.
2 *Een krunckelende Slangh:* 'n in elkaar gekronkelde slang; *krunckelende:* met passieve betekenis; vergelijk: 'n zingende Mis; *half vervroren:* door de vorst half verongelukt.
3 *snee:* sneeuw (*snee:* oorspr. onverbogen vorm naast *sneeuw* uit de verbogen vormen; ook 'n *het*-woord, zoals in 't middeleeuws).
4 *op 'tstrengst vant jaer:* in de strengste tijd van 't jaar; in 't strengste jaargetij; *haer*.... nml. van de zon. Dus: omdat de Noordewind de bleke zon z'n aangezicht deed spiegelen in de sneeuw....
5 *Des huys-mans hert:* 't hart van de boer.
6 *haest:* spoedig.
7 *gloeyentheyd:* warmte; *vernam:* bemerkte, voelde.
9 *fenijn:* venijn, vergif (*venijn* en *fenijn* naast elkaar door 't lidwoord *'t* dat de *v* verscherpt)
10 *acx:* bijl; *ten strijde ontzeyde:* (ten strijd uitdaagde) aanviel.
11 *kloof:* kliefde (oorspr. sterk w.w.); *schendigh:* schandelik.
12 *de loon:* 't loon (zoals in 't middeleeuws *de*- en *het*-woord); *ghetrouwigheyd:* genegenheid.
13 *mensche:* oorspronkelike vorm van *mens*.
14 *wensche:* ouwe verbogen vorm.

73. Leeuw en den Wandelaer.*

[1] Alsoo bijcans ist *Clito* vergaen. Want als hij hem selfs boven *Alexandrum Magnum*
[2] prees, ende zijn Ridderlijcke feyten hoogh roemde; oock voorgaf, dat hij niet alleen
[3] inden krijgh veel lieden met eygener handt verslagen had, maer *Alexandrum Magnum*
[4] uyt der vijanden handen verlost, ende hem selven alsoo boven *Alexandrum* verhief,
[5] soo vergrimde *Alexander* over hem, ende stack hem doot.
CVRTIVS LIB. 8.

* Regel 1 *bijcans:* (*bijcans* met bijw. -s naast 't dial. *bij-[be-] kant*) bijna*; Clito:* (Latijnse buigingsvorm) *Clitus*, vriend en vertrouweling van Alexander de Grote, wiens leven hij 'n keer redde (deze geschiedenis wordt ook anders verhaald); *hem selfs:* zich zelf: *Alexandrum Magnum:* (Latijnse buigingsvorm) Alexander de Grote, zie onder prent 14. - r. 2 *Ridderlijcke feyten:* dappere daden. - r. 3 *eygener:* ouwe verbuiging 3e n.v. vrouwelik op *er*. - r. 4 *hem selven:* zich zelf. - r. 5 *vergrimde:* werd toornig; *Curtius Lib. 8:* uit 't 8ste boek van Curtius, 'n Romeins geschiedschrijver in de 1e eeuw v. Kr.; hij schreef o.a. ‘Historiae Alexandri Magni’ (geschiedenis van Alexander de Grote) in 10 boeken.

LXXIII

Een reysend *Wandel-gast* en stercken *Leeuw* te zamen[1]
Door't schaduwende wout haer wegh en voet-pat namen,
En hadden onderlinghe haer praterij ghemeen,[3]
Ter tijd zij zaghen uyt ghehouwen in een steen,[4]
Een *Man* en ruyghen *Leeuw*, die worstelende deden
Haer beste en arbeyd om elck anderen t'ontleden:[6]
Daer nae veel strijds de *Man* ten lesten meester word,[7]
Zoo dat de *Leeuw* (zoo't schijnt) ter aerden neder stort.[8]
De wandelaers hier op haer ooghen bezigh sloeghen,[9]
En elck voor ander schiep hier in een goed ghenoeghen.[10]
De *Leeuw* 'sLeeuws sterckheyd prees, die 'smenschen overtrof,
De *Man* gaf zijns ghelijck den eeren-krans en lof,[12]
Vermits hij merckelijck den *Leeuw* scheen t'overwinnen:[13]
De *Leeuw* hier om vergramt en rasende van zinnen
Zijn macker sprongh op't lijf, en sprack, Wel aen, laet zien,
Wie van ons tween de sterckste, en grootste weyr magh bien.[16]
‘Wie zich te veel beroemt en zijnen kam op steket,
‘Niet lettende met wie of wat persoon hij spreket,[17-18]
‘Komt lichtelijck ten val, ghesnevelt onder voet,[19]
‘En zijn verdiende straf ten laetsten draghen moet.

1 *reysend Wandel-gast:* reizende wandelaar, voetreiziger; (*-gast* is hier in z'n betekenis veralgemeend tot 'n mannelik persoon, dus *wandelgast:* wandelaar).
3 En waren onder elkaar aan 't praten.
4 *Ter tijd:* tot dat.
6 *Haer beste:* hun best; *arbeyd:* moeite; *elck anderen:* elk den andere (hieruit *elkander, elkaar*)*; t'ontleden:* te verscheuren.
7 *Daer:* waar; *strijds:* met *s* bij *veel*.
8 *zoo't schijnt:* zoals 't blijkt.
9 *bezigh:* (werkzaam, ijverig) aandachtig.
10 *elck voor ander:* de een voor de ander.
12 *zijns ghelijck*: zijn gelijke (de gelijke van hem; *zijns:* van hem, ouwe 2e n.v.; ook nu nog zeggen we *zijns gelijke; ghelijck:* vorm zonder *e*, vgl. bij Vondel: *de heilig*).
13 *merckelijck:* merkbaar, duidelik; *scheen:* bleek.
16 *weyr:* weerstand.
17-18 *steket* en *spreket:* ouwe vormen van *steekt* en *spreekt* ook toen niet meer in gebruik, alleen om 'n slepend rijm te krijgen; *wat persoon:* wat voor 'n persoon.
19 *ghesnevelt onder voet:* (onder de voet) op de grond gevallen, bezweken (*snevelen:* vroeger gewoner dan *sneuvelen:* vallen, de ouwe betekenis).

74. De Leeuwe, Ezel en Vos.*

[1] Dus hebben metten anderen ghehandelt *Jugurtha Hiempsal* ende *Adherbal*. Want
[2] als zij 't Koningrijck van *Numidien* metten anderen souden paerten, soo heeft *Hiemp-*
[3] *sal* het beste deel ende de voornaemste plaetsen des lands voor hem selven behouden.
[4] Maer *Jugurtha*, die altijt een Leeuwen hert droegh, die heeft onlangs daer nae dezen
[5] *Hiempsalem* overvallen ende ghedoodt, ende zijn landschap ingenomen: 'twelck *Ad-*
[6] *herbal* ziende heeft zick daer over grootlijcx ontset, ende hem aen't cleynste deel laten
[7] ghenoegen.
SALLVSTIVS.

* Regel 1 *metten anderen:* met elkaar (zo ook in r. 2); *Jugurtha:* (2e eeuw v. Kr.) koning van Numidië in Noord-Afrika; ofschoon natuurlike zoon kreeg ie toch de erfrechten; doodde z'n broer *Hiempsal* en dwong *Adherbal* bij de verdeling van 't rijk 't schraalste deel te nemen; tenslotte heeft ie ook deze gedood. - r. 2 *paerten:* verdelen. - r. 4 *een Leeuwen hert droegh:* de wreedheid en overmoedigheid van 'n leeuw had; *onlangs:* korte tijd. - r. 5 *Hiempsalem:* (Latijnse buigingsvorm) Hiempsal; *landschap:* gewest. - r. 6-7 *zick:* zich (zie blz. 602 op r. 2); *ontset:* verbaasd; *hem laten ghenoegen:* zich tevreden gesteld; *aen:* met; *Sallustius:* Latijns geschiedschrijver (86-35 v. Kr.) die de Romeinse 'Oorlog met Jugurtha': *Bellum Jugurthinum* beschreven heeft.

LXXIV

Den *Ezel, Vos,* en *Leeuw* zijn onderling verdraghen,[1]
Ghelijckerhand om roof en buyt te gaen uyt jaghen:[2]
Zij renden door het wout, en hielden nerghens stee,[3]
Ter tijd zij afghejaeght betrapten een jongh *Rhee*.[4]
Doen sprack den *Ezel,* laet ons nu geenzins krackeelen,[5]
Maer t'jonghe *Rhee* in drijen voor ons te gader deelen.[6]
De *Leeu* hierom verstoort en eysselijcken gram,[7]
Den *Ezel* flucx verscheurde, en daedlijck 'tleven nam.
En spreeckt het *Vosken* aen, t'zal nu met ons ghelucken,[9]
Deylt ghij den verschen roof in twee ghelijcke stucken.[10]
De *Vos* verscheurden 't *Hert*, en deylden t'beest van een,[11]
Maer gaf zijn Koning 'tgrootste en t'beste deel van tween.
Dies zich der *Dieren Vorst* tot *Reynaert* spoedigh keerde,
En vraeghde, in wat school hij dees beleeftheyd leerde?[14]
Eens anders ongheluck, sprack *Reyntien* heel beleeft,[15]
Des *Ezels* droevigh eynd mij onderwezen heeft.
‘Wie 'sandren voorbeeld zich verstrecken laet een lesse,[17]
‘En houd d'ervarentheyd zijn voedster en meestresse,[18]
‘Veel zwarigheyds ongaet, en s'levens tijd verlenght,[19]
‘Terwijl d'onwijze zich in druck en lijden brenght.

1 *verdraghen:* (door 'n verdrag) overeengekomen.
2 *Ghelijckerhand:* gezamentlik (*ghelijckerhand:* van gelijke handeling: dus in 'n gelijke, gezamentlike handeling, te samen); *om.....:* uit jagen te gaan om roof en buit.
3 *hielden.... stee:* hielden stand, hielden stil.
4 *Ter tijd:* tot dat; *afghejaeght:* afgemat; *betrapten:* machtig werden; *Rhee:* ree (met *h* gespeld, mogelik onder invloed van de Duitse spelling *Reh,* die ook Kiliaen gebruikt; min waarschijnlik door vreemde (Griekse) woorden die met *rh* begonnen; merkwaardig dat *ree* onzijdig genomen wordt (zie vs. 6), door de voorstelling *dier?*
5 *Doen:* toen; *geenzins:* met *z;* de oorspr. vorm is geenszins ('n 2e n.v.).
6 *in drijen:* in drieën (spreek uit: *drein,* Brabants-Vlaamse vorm voor *drie*)*; voor ons te gader:* onder ons *te* samen.
7 *eysselijcken gram:* ijselik, vreselik boos.
9 *ghelucken:* lukken.
10 *Deylt:* verdeelt; (*deylen:* de oorspr. vorm van *delen*)*; roof:* buit.
11 *deylden.... van een:* scheurde.... uiteen.
14 *beleeftheyd:* welwillendheid, vriendelikheid.
15 *Reyntien:* Reintje (Reintie[n]; zie blz. 579 op vs. 13); *beleeft:* verstandig.
17 *verstrecken:* strekken tot.
18 *houd d'ervarentheyd:* houdt beschouwt de ervaring, de ondervinding als.
19 *Veel zwarigheyds ongaet:* ontkomt aan veel moelikheden; *ongaet:* ontgaat; *ongaan* voor *ontgaen* (en zo ook bij andere woorden) komt veel voor, evenals in 't middeleeuws, door de verwarring van *on-* en *ont-*, zie ook blz. 479, vs. 53.

75. De Vos en de Leeuwe.*

[1] Soodanighen Vos was *Funius*. Doe dese inden eersten aen't Koninghlijck hof quam,
[2] ontsettede hij hem voor des Konings M^{t}. En hoewel hij daer na, om de gestadige om-
[3] gangh met den Koning, niet meer en vreesde, soo gheloofde hij nochtans den Koning
[4] niet, maer nam als een schalcke Vos op hem selven goede acht. Want hij wel wist,
[5] dat het niet goet en was met groote heeren te spotten; ende dat heeren gunst ghelijck
[6] mey-windekens haest verkeeret.
LIVIVS.

* Regel 1 *Soodanighen:* (zodanig 'n) zo'n; *Doe:* toen; *inden eersten:* voor 't eerst. - r. 2 *ontsettede hij hem voor:* was ie bevreesd voor (*ontsettede:* ontzette, zie onder prent 34 r. 4); *M^{t}.:* majesteit; *om:* door. - r. 3 *gheloofde:* vertrouwde. - r. 4 *nam als...:* lette nauwkeurig op z'n eigen als 'n sluwe vos (*goede acht:* goede oplettendheid). - r. 5 *te spotten:* 't niet nauw te nemen; *heeren gunst:* vorstegunst. - r. 6 *haest verkeeret:* spoedig verandert; *Livius:* de bekende Romeinse geschiedschrijver (59 v. Kr.-17 na Kr.).

*

LXXV

De *Vos* zagh eenen *Leeuw* van verre' hem naerder komen:[1]
Dies 'tziddren hem bevingh, en zeer begon te schromen:[2]
Verstack zich voor een wijl in't diepste van het wout,[3]
En heeft zijn leven in s'Leeus klauwen niet vertrout.
Terstond daer aen is weer hem 'truyge dier verschenen;[5]
Doen was hij zoo beducht noch bangh niet als voorhenen,[6]
Doch vloot vast niet te min int dichtste van het lisch.[7]
Ten lesten hem noch eens de *Leeuw* ontmoetet is;[8]
Doen heeft hij onbezorght verzelt den schrick der dieren,
Die neffens *Reynaert* hem bewees zeer goedertieren.[10]
‘Ghewoonte veel vermagh int quaede en oock int goed:
‘T'is d'andere nature in't redelijck gemoed.[12]
‘Veel hebben t'zondigh quaed dat ons noch aen magh kleven,
‘Verkeerdelijck natuur, niet aenwenst toegheschreven.[14]

* TEKSTKRITIEK: vs. 5 *daer aen,* de oude uitgave heeft achter *aen* 'n puntkomma.
1 *verre' hem:* spreek uit *ver'em; naerder:* naderbij.
2 *'tziddren:* sidderen (zie blz. 435 op vs. 182; de spelling *'t* of *t'* gebruikt Vondel door elkaar, zie bijv. vs. 5 en vs. 13); *en zeer begon:* en hij begon erg bang te worden (weglating van *hij* zie blz. 538 r. 6).
3 *Verstack zich:* verborg zich (*zich versteken:* nog in 't Zuid-Ned.).
5 *daer aen:* daarna; *'truyge:* 't gruwzame.
6 *Doen:* toen.
7 *vloot:* vluchtte (verl. tijd van *vlieden*)*; vast niet te min:* toch maar vast; *lisch:* lisgras, riet.
8 *ontmoetet is:* ontmoet heeft (*ontmoetet:* deze vorm opnieuw gemaakt, zie onder prent 34 r. 4).
10 *neffens:* jegens (*neffens* bijvorm van *neven*(*s*)*;* voor *ff* en *v* vergelijk: bessem, bezem); *hem bewees:* zich toonde.
12 *d'andere nature:* de twede natuur; *redelijck:* door 't verstand geleid.
14 *Verkeerdelijck:* verkeerd, op 'n verkeerde wijze; *aenwenst:* aanwensel; dus: verkeerd aan de natuur, en niet aan 'n slecht aanwensel (gewoonte) toegeschreven.

76. Leeuwe, Vercken, en Gier.*

[1] Even alleens, doe *Hircanus,* ende *Aristobulus* teghen malcanderen oorloghden, hoopte
[2] *Herodes* een goede beet van d'een of d'ander te crijghen, ende daerenboven het Iood-
[3] sche Rijck: want hij voorseker meynde dat een van tween verslagen soude werden.
[4] Maer zijn hoop viel inde assche. Want als zij lang metten anderen geoorloght hadden,
[5] ende moede wierden, soo hebbense beyde opghehouden.
SABELLICVS.

* Regel 1-2 *Even alleens:* juist op dezelfde wijze (*alleens:* op gelijke wijze); *doe:* toen (*doe:* de oorspronkelike vorm van *toen*)*; Hircánus, Aristobúlus, Heródes:* van de hier vertelde verzoening tegen de zin van Herodes weet de geschiedenis niets (Flavius Josephus); 't verhaal berust wel op'n vergissing; *Herodes* (*de Grote*) onder wie Kristus geboren werd, heeft de broeders Aristobúlus en Hircánus, de een na de ander laten ombrengen om z'n eigen heerschappij te bevestigen; Hircánus II en Aristobúlus II, de laatste vorsten der Joden uit de Makkabeeën, beoorloogden elkander voortdurend; *beet:* stuk. - r. 3 *werden:* worden (*werden* de oorspronkelike vorm). - r. 4 *metten anderen:* met elkaar. - r. 5 *Sabellicus:* zie onder prent 67.

LXXVI

De *Leeuw* en *t'Wilde Zwijn* malkanderen ontmoeten,[1]
Met opghespeerden muyl d'een d'ander fel begroeten.[2]
De *Leeuw*, wiens kracht bestaet in zijnen slinger steert,[3]
Het wilt gheborstelt *Zwijn* zeer eysselijck aenveert,[4]
En scheurt het dicke speck met zijn gheslepen tanden:[5]
'tZwijns ooghen zietmen flucx gelijck twee kolen branden,[6]
En't grijpt zijn vijand aen om teghenweyr te bien:
Terwijl de vogel *Gier* haer worstlen gaet bespien
Van eenen groenen tack, waer op hij is ghezeten,
En vast op d'eerste die van tween zal zijn verbeten.[10]
Maer als zij strijdens moede opschorten haer ghevecht,[11]
En yder loopt zijns weeghs, en niemand onder leght,[12]
Den hongherighen *Gier* door ijdel hoop bedroghen,
Versteken van zijn vreughde is elders heen gevloghen.[14]
‘Wie zich te vroegh verblijd op't niet en 'tonghewis,[15]
‘En deylt den beyren-huyt eer't beest ghevanghen is,[16]
‘Ten lesten dickwils rouwe en droefheyd zal bespringen:[17]
‘Sot is hij die veel roemt in onverkreghen dinghen.

1 *malkanderen* naast de Fries-Holl. vorm *mekaar*.
2 *opghespeerden:* opengesperde; *-speren:* vooral Neder-Duits voor *sperren; fel begroeten:* hevig te lijf gingen.
3 *slinger-steert:* slingerende staart.
4 *wilt gheborstelt:* ruigharig; *eysselijck aenveert:* vreselik te lijf gaat (*aenveerden:* bijvorm van *aanvaarden:* aanvallen).
5 *gheslepen:* scherpe.
6 *'tZwijns* in plaats van 'sZwijns: *'tZwijn* werd als één woord gevoeld. *flucx:* plotseling.
10 *vast op:* hongert naar (van *vasten:* hongeren, hevig begeren); *verbeten:* doodgebeten.
11 *haer:* hun.
12 *yder:* ieder (zie blz. 503 op vs. 22); *onder leght:* onder ligt, overwonnen is.
14 *Versteken van:* verstoken van, beroofd van (*versteken* oorspr. vorm van *verstoken*).
15 *'tonghewis:* 't onzekere.
16 *deylt:* deelt; *beyren-huyt:* berenhuid; *beyren* met de Antwerpse wije *ee*-uitspraak.
17 *Ten lesten.... bespringen:* hem zal tenslotte....

77. De Wolf, 'tVosken en de Harder.*

[1] Als *Musulmanes* een broeder *Bajazetis* I. Turcxschen Keysers voor zijn broeder *Mose*,
[2] die hem socht te dooden, uyt het landt vloot, soo word hij van eenige Turcken op de
[3] wegh bekent, die hem terstont vingen ende *Mosi* overleverden, hopende groote gunst
[4] ende vergeldingh te verkrijgen. *Moses* nu neemt zijn broeder van dese verraders, ende
[5] laet hem stracx worghen; maer de verraders laet hij allegader met haer wijven, kin-
[6] deren, ende vrienden, ende haer gantsche geslacht levendigh verbranden.
CHALCOCONDYLAS LIB. 4.

* Boven- en Onderschrift:
Harder: herder (veel voorkomende vorm, zoals *hart* naast *hert*).
Regel 1 *Bajazetis I. Turxschen Keysers:* van Bajazet I, Turkse keizer († 1403); zoals in 't middeleeuws na 'n eigennaam in de 2e n.v. komt de bijstelling in dezelfde naamval; *Bajazetis:* Latijnse buigingsvorm; *Mose* en *Mosi:* Latijnse buigingsvormen. - r. 2 *vloot:* vluchtte (*vloot* verl. tijd van *vlieden*); *word:* werd (*word:* ouwere vorm bij *werd*); *van:* door. - r. 3-4 *bekent:* herkend; *gunst ende vergeldingh:* beloning. - r. 5 *stracx:* terstond; *allegader:* allegaar; *wijven:* vrouwen. - r. 7 *Chalcocondylas Lib. 4:* uit 't 4e boek van Chalcocondylas (zie onder prent 32).

LXXVII

De *Wolf* in d'afgrond van een holle rootze speelden,[1]
Van voorraet wel verzorght, en zwom in duyzent weelden.[2]
De *Vos*, die bij gheval passeerde lancx het gat,
Den *Wolf* om weynigh spijze en voedzel vrundlijck bad.[4]
Maer *Wolfaert* veel te gier, en vreemt van medelijden,[5]
Liet *Reynaert* onghetroost, en zagh hem aen ter zijden:[6]
De looze *Vos*, om zich te wreken van dien smaet,
Wees d'Herder t'Wolven hol, uyt doodelijcken haet.
De *Wolf* gheraeckt om hals, en *Reyntien* nood zich zelven[9]
Op't wiltbraed, dat hij vind in 'shollen klip ghewelven:[10]
Verbrast hem aen het vet, zoo dat hij selfs (helaes!)[11]
Ten lesten deerlijck word der feller honden aes.
‘Al wie uyt nijdigheyd een ander neemt te plaghen,[13]
‘Een beudel word zijns zelfs, en zal veel smerten draghen.[14]
‘De nijdighe zich zelfs noch andren deughd betoont,[15]
‘Om andren leet te doen hem zelven niet verschoont.[16]

1 *afgrond:* diepte; *rootze:* rots (*rootze* ouwe vorm naast *rotse*)*; speelden:* verlustigde zich.
2 *wel verzorght:* goed voorzien.
4 *vrundlijck:* vrindelik (*vrund:* bijvorm van *vrind*).
5 *Wolfaert:* de Wolf (zie blz. 514 op vs. 181)*; gier:* gierig; *vreemt van:* onbekend met, zonder.
6 *ter zijden:* met minachting.
9 *gheraeckt om hals:* komt om 't leven; *Reyntien:* zie blz. 579 op vs. 13; *nood zich zelven:* nodigt zich zelf uit.
10 *'shollen klip ghewelven:* de ruimtes van de holle rots (*klip*).
11 *Verbrast hem:* overeet zich; *selfs:* zelf.
13 *nijdigheyd:* boosaardigheid; *neemt:* op zich neemt.
14 *beudel:* oorspronkelike vorm van *beul; zijns zelfs:* van zich zelf.
15 *De nijdighe:* de boosaardige; *deughd betoont:* goed doet (*deughd:* goed).
16 *hem selven niet verschoont:* zich zelf niet ontziet.

78. De Vos, Hond en Haese.*

[1] Derghelijcke bedroch bevindt zich aller tijdt toeghedraghen te hebben: dan als veele
[2] menschen verrascht en in perijkel ghecomen zijn, weten zij fijntjens haer aenstaende
[3] perijkel op een ander te schuyven en haer daer soetjens uyt te draeyen, brenghende
[4] een ander in ghelijcke ghevaer. *Dit is een rechte Vosse list*.

* Regel 1 *Derghelijcke:* bijv. naamw. op *-e* ook bij onzijdige woorden (zie ook r. 4: *ghelijcke ghevaer*)*; bevindt zich:* wordt bevonden, zo gebruikt is't wschl. 'n germanisme; *aller tijdt:* ten allen tijde (bijw. bep. in de 2e n.v.; *tijd* was vroeger vrouwelik); *dan:* immers. - r. 2 *verrascht:* onaangenaam verrast, overvallen; *perijkel:* gevaar. - r. 3 *haer:* zich. - r. 4 *rechte:* echte.

LXXVIII

T'loos *Reyntien* eenen *Dogh* opt onverzienste ontmoeten:[1]
De *Dogh* die wilde aen hem zijn graghen honger boeten.[2]
Dies *Reynaert* in ghevaer, hielt met hem deze spraeck:[3]
Ghelooft mij, joncker *Dogh,* van wonder quaden smaeck[4]
Ist harde Vossen vleesch, en qualijck om verdraghen:[5]
T'bezwaert, en koockt gants niet in hongherighe maghen.[6]
Maer zoo u vleesch ghelust of eenigh lecker aes,[7]
Ziet daer loopt wel te passe een langh-gheoorden *Haes:*[8]
Zijn vleesch is delicaet, en laet zich lieflijck stoven,[9]
Het is 'tghezochtste wilt in aller Princen hoven.[10]
De *Dogh* hier door beweeght, nae't *Haesken* henen spoed,[11]
'tWelck vluchtigh hem ontspringht, gelijck oock *Reynaert* doet;[12]
Die veylich bij den *Haes* in schaduwe ghezeten[13]
Zijn ontrouwe en verraet van't *Haesken* word verweten.[14]
O Cort-steert (zeght de *Vos*) ghenoeghdy quaelijck noch?[15]
Ick prees u edel vleesch op 'thooghste voor den *Dogh*.
‘Zoo handlen zulcke die haer naesten noch bezwaren,[17]
‘Op datze in lijfs ghevaer haer zelven slechts bewaren.[18]
‘De schalcke heeft om de brand zijns nabuurs geen geklagh,[19]
‘Als hij zich veyligh bij de kolen warmen magh.

1 *Reyntien:* Reintje (zie blz. 579 op vs. 13); *Dogh:* 'n grote hond; *opt onverzienste:* heel onverwachts; *ontmoeten:* ontmoette.
2 *graghen:* begerige.
3 *hielt.... deze spraeck:* sprak em aan als volgt.
4 *joncker:* jonkheer; 'n bekende aanspreking in dierfabels, wanneer de dieren worden voorgesteld als adellike heren; hier natuurlik vooral om te vleien; *wonder quaden:* heel slechte.
5 *qualijck om:* slecht (om) te.
6 *koockt gants niet:* wordt niet gaar, verteert helemaal niet.
7 *u.... ghelust:* gij begeert (*mij ghelust:* ik begeer); *aes:* eten.
8 *wel te passe:* juist van pas.
9 *delicaet:* fijn van smaak; *lieflijck stoven:* zachtjes gaar stoven, zoet verteren.
10 *Princen:* vorsten.
11 *beweeght:* bewogen (zie blz. 563 op vs. 11).
12 *vluchtigh:* vluchtend.
13 *Die:* aan wie.
14 *ontrouwe:* valsheid; *van:* door.
15 *Cort-steert:* kortstaart (= de haas), hier wschl. minachtende aanspreking; *ghenoeghdy quaelijck noch:* ben je nog niet tevreden (*genoegen:* tevreden zijn).
17 *zulcke:* zij; *haer:* hun; *noch bezwaren:* zelfs in ellende brengen.
18 Als ze in levensgevaar hun eigen maar beschermen (*Op dat:* indien, als).
19 *De schalcke:* de boosaardige; *geklagh:* klacht, meelijden. (Lees: De schalk 'eeft).

79. Stier en't Muysken.*

[1] Aldus gingh het den machtighen Roomschen Oversten *Marco Antonio:* dese worde
[2] van een kleyne Vorst uyt Parthen heymlijck aengherant, ende leedt schade, hoewel
[3] niet groot. Als nu dese Vorst weghvluchtede, ende in een zeer diepe dal ende ver-
[4] sekerde plaets hem verbergde, soo heeft *Antonius* dese schaed hoogh genomen, ende
[5] hem met drie honder duysent man daer henen gemaeckt, daer de Vorst verborgen
[6] lagh; doch en heeft met al zijn macht hem niet connen krijghen, noch uyt zijn stercte
[7] verdrijven, maer is sonder yet uyt te rechten daer van daen ghetrocken.
PLVTARCHVS.

* Regel 1 *Roomschen Oversten:* Romeinse opperbevelhebber: *Marco Antonio:* (Latijnse buigingsvorm) Marcus Antonius, de Triumvir (de drieman) verdediger van Caesar, konsul en legerbevelhebber in de 1e eeuw v. Kr.; *worde:* werd (ouwe vorm bij *werd*). - r. 2 *van:* door. - r. 3 *weghvluchtede:* wegvluchtte (zie prent 34 r. 4); *diepe dal: diepe* (zie prent 78 r. 1); *versekerde:* beveiligde, versterkte. - r. 4 *hem verbergde:* zich verborg (*bergen:* in de 17e eeuw zwak, in de betekenis: in veiligheid brengen); *hoogh genomen:* hoog opgenomen. - r. 5 *hem... gemaeckt:* zich... begeven; *daer:* waar. - r. 6 *connen:* (oorspr. vorm) kunnen; *stercte:* versterking. - r. 7 *yet uyt te rechten:* iets uit te richten. - r. 8 *Plutarchus:* zie onder prent 36.

LXXIX

Den horen-drager *Stier* hem zelven Koningh noemde[1]
Van al't viervoetigh vee, en al wat d'hoornen kromde;
Beroemde dat hij 't al braveerde aen elcken kant:[3]
Ia zelf te boven gingh den stercken Oliphant,[4]
Den Leeuw, den Beyr, den Wolf, en wreede Panther-beesten,
En alles wat zich houd in dalen en foreesten.[6]
Terwijlen hij dus roemt, een *Muys* kruypt uyt haer hol,[7]
En bijt den *Stier* in't been: dies hij van gramschap dol,
Zijn leet te wreken tracht, en *t'Muysken* wil vervolghen,
tWelck hem in't hol ontvlucht: dies brult hij zeer verbolgen:
Want telcken als hij zich wil wreken van zijn leet,[11]
Loopt 'tdiefken in zijn hol, dat hem zoo schendigh beet.[12]
‘Hoe groot een Koningh is door al zijn heerlijckheden,
‘Al is hij schoon het hooft van menigh duysent steden,[14]
‘Zoo kan een onderzaet, en minder onderdaen,[15]
‘Hem door zijn kloeckheyd noch veel hinders brenghen aen.[16]

1 *hem zelven:* zich zelf.
3 *Beroemde:* blufte: *'t al....:* alles trotseerde onder ieder opzicht.
4 *zelf:* zelfs.
6 *zich houd:* zich ophoudt; *foreesten:* bossen.
7 *Terwijlen:* terwijl; *terwijlen:* oorspr. vorm: in de tijd (dat).
11 *telcken:* telkens (*te elken:* bij iedere [keer]).
12 *'tdicfken:* de schelm*; schendigh:* gruwelik.
14 *Al.... schoon:* al.... ook, ofschoon.
15 *minder:* geringe (minder in macht).
16 *kloeckheyd:* schranderheid.

80. De Aep en de Vos.*

[1] Dierghelijcke bede deede *Semiramis* aenden Coning *Ninum*. Want als zij zijn Coning-
[2] lijcke cieraet ghezien had, soo meynde zij datse alsdan veel heerlijcker soude gheacht
[3] zijn als de Coning haer van dien cieraet wat medeelde. Versocht derhalven oytmoe-
[4] delijck, hij wilde haer een deel van zijn Coninglijcke eer ende cieraet overgheven.
[5] Maer *Ninus* heeft haer sulcx gheweygert, segghende, dat dese eer, ende cieraet te
[6] dier tijdt hem ende niet haer toebehoorde.
DIODORVS.

* Regel 1-2 *deede:* deed (oorspr. vorm van *deed*)*; Semiramis:* 'n zeer talentvolle vrouw, die na de dood van haar man, koning Ninus, zelf 't bestuur over Assyrië in handen nam; *Coninglijcke cieraat:* koninklike waardigheidstekenen; *alsdan:* dan eerst; *heerlijcker:* vorsteliker; *gheacht zijn:* geacht worden. - r. 3-4 *Versocht:* ze verzocht; 't onderwerp niet uitgedrukt (zie blz. 538 r. 6); *oytmoedelijck:* met ootmoed (*oyt*-spreek uit *oot;* niet alleen met *e* maar ook met *i* of *y* achter *a, o, u* gaf men de klank aan, die wij met dubbele klinker spellen); *hij wilde:* hij zou. - r. 5-6 *sulcx:* dit; *te dier tijdt:* in deze tijd, nu; *Diodorus:* Diodóros van Sicilië, zie onder prent 64.

LXXX

De steertelooze *Sim*, den achter kalen *Marten*,[1]
Bad *Reyntien*, dat hij haer uyt liefde en goeder harten,[2]
Een stuck van zijnen steert uyt jonst meed-deelen wouw,[3]
Op datze afschutten mocht haer schande en oock de kouw,[4]
Vermits zijn steert te langh zulcx lichtlijck konde ontbeeren.[5]
Maer *Reynaert* heeft zich hier gants niet aen willen keeren:[6]
En sprack, Neen juffrouw *Sim*, maeckt mij het hooft niet kranck,[7]
De steert mij niet ontciert, noch valt mij niet te langh,
Noch oock zwaer van ghewicht, in slepen, oft in draghen;
V smeecken is vergeefs, dus hout vrij op van klaghen.[10]
‘De rijcke gierigaert (een zeldzaem wonder ist!)
‘Tot zijnes naesten troost, te noode ontbeert en mist[12]
‘Yets van zijn overschot; hij keert zich aen geen kermen,[13]
‘Noch ziet de nood niet aen van d'aenghevochten armen.[14]

1 *Sim:* aap; *achter:* van achteren; *Marten:* bekende eigennaam voor aap, die in de middeleeuwse dierfabels veel voorkomt (*Marten* 'n bijvorm van *Martijn*).
2 *uyt... goeder harten:* uit goedhartigheid (*goeder harten:* ouwe verbuiging 3e n.v. enkelv.).
3 *jonst:* welwillendheid (zie blz. 517 op vs. 13).
4 Opdat ze door die beschutting haar schaamte zou kunnen bedekken en de kou afweren (*schande* in de oorspr. betekenis van *schaamte*, zoals in 't middeleeuws).
5 Daar zijn staart die toch te lang was, dat makkelik kon missen.
6 *gants niet.....:* helemaal niet aan willen storen.
7 *kranck:* ziek, in de war; breng me niet van de wijs.
10 *hout vrij op van:* hou maar gerust op met.
12 *te noode:* zeer noode, met tegenzin.
13 *hij keert zich:* hij stoort zich.
14 *ziet.... niet aen:* ziet niet naar, bekommert zich niet om; *aenghevochten:* zwaar beproefde.

81. De Vos, en't Beeld.*

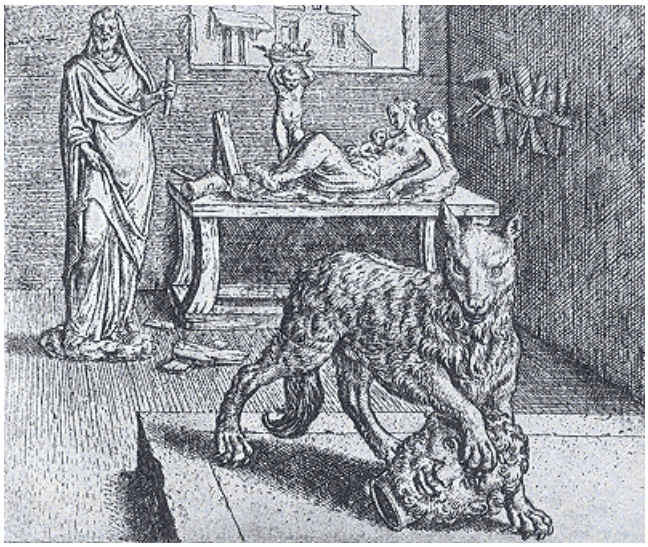

[1] Even alsoo hebben die vrome Christenen ghedaen. Want als zij tot de Heydenen
[2] quamen, die gesneden beelden hadden ende aenbaden; soo hebben zij die selve be-
[3] zien, inde handen ghenomen, ende om ende wederom ghekeert, ende als zij in die
[4] selve noch ziel noch vleesch, noch zin noch verstand en vonden, soo hebbense die
[5] selve bespott, ende verworpen.
HISTORIA ECCLESIASTICA.

* Regel 1 *Even alsoo:* evenzo. - r. 2 *gesneden:* door de beeldesnijder gemaakt; *die selve:* die. - r. 3-4 *om ende wederom:* (ommendom) van alle kanten; *in die selve:* daarin. - r. 5 *verworpen:* weggeworpen; *Historia Eccelesiastica:* Geschiedenis van de Kerk (van Beda? zie onder prent 122; of van wie?).

LXXXI

De *Vos* in't rijck kasteel eens edelmans aenschouwde
'tHooft dat een beeldenaer zeer schoon nae't leven bouwde:[2]
Zoo dat in't aenzien eerst hij vastlijck heeft ghelooft,[3]
T'Was geen gegoten beeld, maer een natuurlijck *Hooft;*
Het welck hij om de kunst ghelooft heeft en verheven,[5]
En sprack, Wat ooge zagh oyt schoonder beelt zijn leven?[6]
Maer nietemin wat light hier aen bedreven nu?[7]
O schoon ghebootste kop! ick vinde niet in u,[8]
Noch reden, noch verstand, noch hersenen, noch zinnen:[9]
Vytwendigh schijndij wat, maer niets en isser binnen.[10]
Een welgheschapen lijf, en treffelijck ghestalt,[11]
Vytwendigh menighmael den mensche wel ghevalt:[12]
Maer zietmen op den geest, waer in alleen den prijs leyd,[13]
Zoo vindmen hem ontbloot van reden, en van wijsheyd.[14]

2 *beeldenaer:* beeldmaker, beeldhouwer; *bouwde:* vormde.
3 *in't aenzien:* bij 't aanschouwen.
5 *ghelooft en verheven:* geprezen en geroemd.
6 *Wat ooge:* welk oog, wie; *schoonder:* schoner (met tussengevoegde *d*)*; zijn leven:* van (in) zijn leven.
7 *wat light hier aen bedreven nu:* wat doet 't er nu toe, wat heeft dat voor waarde (*bedreven:* uitgericht: wat is er mee uitgericht).
8 *ghebootste:* gevormde (geboetseerde); *niet:* niets.
9 *zinnen:* zintuigen.
10 *schijndij:* schijnt ge.
11 *Een welgheschapen lijf:* 'n mooi gevormd lichaam; *treffelijck ghestalt:* voortreffelike gestalte.
12 *ghevalt:* bevalt.
13 *den prijs leyd:* de waarde ligt.
14 *reden:* rede, verstand (*reden* en *rede:* zie prent 71 op r. 3).

82. 'tHert, 'tSchaep en Wolf.*

[1] Aldus heeft *Tatianus* I. een ander beclaegt, eerstlijck voor *Alexanders* hof-meester,
[2] daerna voor den Keyser selfs, als dat hij hem etlijcke schepelen gersts schuldigh was,
[3] ende niet en wilde betalen. De beclaegde wedersprack hem stantvastelijck, segghende
[4] hij was hem niet schuldigh. Maer *Tatianus* drongh hem soo ongheschicte hard met
[5] dreygen, dat hij eyndlijck uyt vreese seyde, hij was hem soo veel schepelen gersts
[6] schuldigh.

* Onderschrift:
Regel 1 *Tatianus I:* In de tijd van de Romeinse keizers komt deze naam veelvuldig voor. Hier zal wel bedoeld zijn Tatiánus (ook Titianus genoemd), 'n beroemde redenaar en aardrijkskundige in de eerste helft van de derde eeuw; hij is ook ‘burgemeester’ van Rome geweest; t'is dezelfde die de fabels van Aisópos in Latijns proza (Esopus) heeft vertaald. Wat die I achter Tatianus betekent, is niet duidelik. *Alexander* is wel de Romeinse keizer *Alexander* bijgenaamd Sevérus, de strenge (222-235 na Kr.); *beclaegt:* aangeklaagd; *eerstlijck:* vooreerst. - r. 2 *selfs:* zelf; *gersts:* (met 2e n.v. *s* achter *schepel*). - r. 3 *wedersprack hem stantvastelijck:* sprak hem standvastig tegen. - r. 4 *niet:* niets; *drongh:* benauwde; *ongheschicte:* ongemanierd, buitensporig (*ongheschicte:* bijwoord op *-e*, zoals in 't middeleeuws). - r. 5 *vreese:* oorspronkelike vorm van *vrees*.
Deze geschiedenis zal wel uit *Coelius* zijn. Caelius of Coelius Rhodiginus, met z'n eigen naam Lodovico Ricchieri, Italjaans humanist (± 1450-1525) (van Rovigo, 't oude Rhodógium) heeft geschreven *Antiquarum lectionum lib. XVI,* dat is 'n verzameling wetenswaardigheden over alle mogelike wetenschappen uit de oude schrijvers. (Zie op blz. 540, 590 en 638 onderaan).

LXXXII

Het ranck ghehorent *Hart* 'tonnoozel *Schaep* beklaeghden,[1]
En voor den wreeden *Wolf* vergramt ter vierschaer daeghden,[2]
Op dat het van de terwe en tgraen mocht zijn betaelt,[3]
De welck hem quam van ouds en had tot noch ghefaelt.[4]
De *Wolf* als rechter heeft verhoort haer beyder zegghen,[5]
En heeft het weerloos *Schaep* wel ernstigh op gaen legghen,
Dat het aent klachtigh *Hart* het koren zoud voldoen,[7]
En op ghezetten dagh zich tot voldoeningh spoen.[8]
T'onnoozel bevend *Lam* heeft alles aenghenomen.[9]
Maer als nu *'tHart* is ter ghezetter tijd ghekomen[10]
Heeft *'tSchaepken 'tHart* belacht om't vast beloofde graen,[11]
En zeyde, Ick dede uyt vreeze al tgene ick heb ghedaen.
‘D'onnoosle moet uyt schrick in der tyrannen hoven,[13]
‘Tgene hij niet schuldigh is uyt anxt en vrees beloven.
‘Want wie te schaffen heeft met eenigh wreet tyran,[15]
‘Op dat hij hem ontgae belooft al wat hij kan.

1 *Het.... Hart:* 't hert; *'tonnoozel:* 't onschuldig; *beklaeghden:* aanklaagde.
2 *ter vierschaer daeghden:* voor de rechtbank (van de wolf) daagde.
3 *mocht zijn betaelt:* zou betaald worden.
4 *quam:* toekwam; *tot noch ghefaelt:* en tot nog toe achterwege was gebleven; die hij tot nog toe niet betaald had gekregen.
5 *verhoort:* geluisterd naar; *haer beyder:* hun beider.
7 *'t klachtigh:* 't aanklagende.
8 *op ghezetten dagh:* op de gestelde dag; *zich.... spoen:* zich tot betaling haasten, zich zou haasten om te betalen.
9 *aenghenomen:* op zich genomen.
10 *ter ghezetter tijd:* op de bepaalde tijd.
11 *'tHart belacht:* 't hert uitgelachen.
13 *D'onnoosle:* de zwakke.
15 *te schaffen.... met:* te maken met (*te schaffen hebben met:* te doen, te maken hebben, gemeenschap hebben met, zoals in 't middeleeuws; *schaffen:* maken, bewerken).

83. De Geyte en 't jonghe Wolfken.*

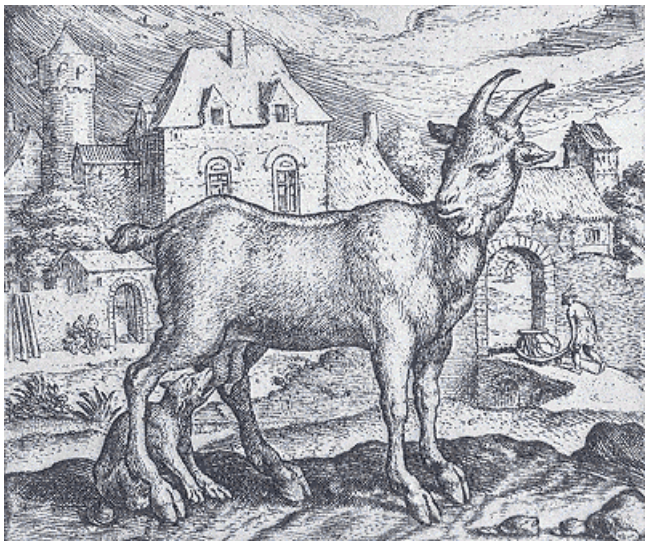

[1] Ghelijcke ondanckbaerheyd heeft *Antoninus Caracalla* bewesen. Dese wierd van
[2] *Cilone* opghevoedt, ende zeer bemint, soo dat alle menschen meynden hij had *Anto-*
[2] *ninum* voor zijn kint aenghenomen. Maer doen *Antoninus* groot wierde, heeft hij
[3] *Ciloni,* die hem soo trouwelijck bemint, ende opghevoedt hadde, schandelijck het
[4] leven henomen.

* Regel 1 *Antoninus Caracalla:* zie onder prent 31; *bewesen:* getoond; *wierd van:* werd door. - r. 2 *van Cilone:* (Latijnse buigingsvorm) door 'n zekere Cilo. - r. 3 *voor:* tot; *doen:* toen. - r. 4 *Ciloni:* (Latijnse buigingsvorm) aan Cilo; *hadde:* oorspr. vorm van *had*.

LXXXIII

De langhgebaerde *Geyt* een *Wolfken* heeft gevonden,
't Welck op te voeden zij haer zelf heeft onderwonden.[2]
Zij leydet aende speen: t'jongh *Wolfken* ouder werd,[3]
Al zoogh het *Geyten* melck, 'tbehielt een Wolven hert:[4]
Begon zijns vaders aert te drukken uyt nae 't leven,[5]
Zoo dat de moeder *Geyt* bestond daer voor te beven.[6]
Gaet *Wolf-Kind*, sprack zij, gaet (ick wil mij uws ontslaen,)[7]
Want voor de weldaed, die ick u hebb aengedaen,[8]
Ghij mij ten lesten zoud verscheuren en verslinden.
Gaet nae u Wolven toe, wilt uws ghelijcke vinden.
‘Deughd werckt hij, die in nood zijn vijand goed bewijst,[11]
‘Die zijnen dorst uytlescht, en zijnen honger spijst:[12]
‘Maer toezien moeten wij al zoo hem t'onderhouwen,[13]
‘Dat wij ons zelven niet hem al te veel betrouwen.[14]

2 *zij.... onderwonden:* zij op zich (zelf) heeft genomen.
3 *Zij leydet:* zij lei 't (*leyde:* van *leggen*).
4 *Wolven hert:* 'n wolvehart, de aard van 'n wolf.
5 *te drukken uyt nae't leven:* naar 't leven (in volle werkelikheid) te openbaren.
6 *bestond:* begon.
7 *ick wil mij uws ontslaen:* ik wil me van u ontlasten; (*uws:* 2e n.v. bij *ontslaen,* zoals in 't middeleeuws).
8 *hebb:* voor *hebbe,* oorspronkelike vorm (nog wel met *b* uit te spreken).
11 *Deughd werckt hij:* goed doet hij; *goed bewijst:* wel doet.
12 *uytlescht:* helemaal lest (*uyt:* helemaal).
13 *al zoo:* zo (*al* 'n versterking).
14 *betrouwen:* toevertrouwen, overgeven.

84. De Katte en den Haen.*

[1] Alsoo heeft die vermaerde Tyran *Dionysius Siculus* met de Burghers te Regio in *Sicilia*
[2] omgegaen. Want hij verweet hun grootelijcx, dat niemand vande Burgers hem zijn
[3] dochter ten wijve geven wilde. Daerop de Burgers antwoorden: dattet geen ge-
[4] bruyck was, dat eens Burgers dochter eens Konings huysvrou ware. Hiertegen seyd
[5] den Tyran: 'ten is oock geen gebruyck, datmen mij wat weygheren soude. Belegerde
[6] daerop de stadt, ende benaude de Burghers alsoo, dat zij met groot geldt de vrede
[7] moesten koopen. Niet zeer lang daer nae begeerde hij van haer, zij souden hem met
[8] koren voorzien. De Burghers seyden: 'twas in haer vermoghen niet, hem soo grooten
[9] hulp te doen. De Tyran antwoorde: zijt ghij te arm mij dat koren te geven, soo ben
[10] ick rijck genoegh u krijgh aen te doen: belegerde daerop de Stadt op een nieu, plun-
[11] dertse, ende beroofdse, ende bracht de Burgers om.
DIODORUS *Lib. 14*.

* Regel 1-2 *heeft... omgegaen met:* is... omgegaan met, heeft gehandeld met; *vermaerde:* beruchte; *Dionysius Siculus:* Dionysios van Sicilië, tieran van Syracuse (er waren in de 5e en 4e eeuw v. Kr. twee Dionysiussen die allebei bekend staan als tieran). - r. 3 *ten wijve:* tot vrouw; *Daerop:* waarop. - r. 4 *seyd:* zeide. - r. 7 *van haer:* van hun; *souden:* moesten. - r. 8 *soo grooten:* (zo groot 'n) zo'n grote. - r. 10-11 *op een nieu:* opnieuw (de oorspronkelike vorm); *plundertse:* plunderde ze; *beroofdse:* (beroofde ze) roofde ze uit; *Diodorus Lib. 14:* uit 't 14e boek van Diodorus van Sicilië: zie onder prent 64.

LXXXIIII

De klauterende *Kat* een *Haen* hadde opgegrepen,
En in haer pooten hielt hem vast en stijf ghenepen:
Bloed-schender, (zeyde zij,) hoereerder, razebol,[3]
Ghij hebt, ghij hebt nu uytghespeelt uws levens rol:
Ghij hebt de dood verschult: deese oogen zuldij luycken,[5]
En meer u moeder noch u suster niet ghebruycken,[6]
Om uwer geylen lust met haer te blusschen uyt.[7]
Ghij zult vroeghmorgens niet meer maecken groot geluyt,[8]
Noch in haer zoetste rust de slapers komen stooren.
Dies *Koppen* om 'tontgaen des *Katten* heeten toren,[10]
Zijn onschult maeckte, dat hij't niet en was alleen,[11]
Maer zulcx met al de rest der voglen had ghemeen.[12]
De *Katt* en luystert noch nae onschult, noch gheweten:[13]
Maer heeft der *Hinnen-Boel* op staende voet verbeten.[14]
‘Wie ymand haten wil, en is tot wraeck ghezind,
‘Al lichtelijcken een ghevonden oorzaeck vind:[16]
‘Geen onschuld gelden magh in't vierschaer der tyrannen,[17]
‘Daer reen en billijckheyd van ouds is uytghebannen.[18]

3 *razebol:* uitspattende, losbandige.
5 *verschult:* verdiend; *zuldij:* zul je; *luycken:* sluiten.
6 *meer.... niet:* niet meer.
7 *Om uwer geylen lust:* 't vrouwelik bijv. naamw. op *en* in 't enkelv. komt hoogstzelden voor; vergelijk in dezelfde uitdrukking *Den Gulden Winckel,* prent XV, blz 305 vs. 7.
8 *vroeghmorgens:* 'smorgens vroeg (met 2e n.v.-*s* van *vroeghmorgen,* de vroege morgen, zoals in 't middeleeuws 't znw. *vroemorgen*).
10 *Koppen:* de haan (eigenlik de benaming, in de middeleeuwse dierfabels al, voor de hen, de haan heet dan *Cantecleer*)*; des Katten:* kat, mannelik verbogen.
11 *onschult:* verontschuldiging.
12 *zulcx:* dit.
13 *gheweten:* (z'n eigen) geweten.
14 *verbeten:* doodgebeten.
16 *ghevonden:* verzonnen.
17 *gelden magh:* kan gelden, telt mee; *in't vierschaer:* voor de rechtbank (zie blz. 453 op vs. 146).
18 *Daer reen:* waar rede (*reden,* zie prent 71 op r. 3).

*

85. De Katt en de Ratten.*

[1] Alsulcken Kats-list heeft *Mithridates* ghebruyct, als hij *Damatem,* die teghen den
[2] Coning *Artaxerxem* rebelleerde, wilde dooden. Want als hij mercte, dat hij hem in
[3] een veldslagh niet sterck ghenoegh was, soo ghebruycte hij dese list. Hij maecte een
[4] heymelijck bestandt met *Artaxerxe,* ende nam krijghs-volck an, ende stelde den dief,
[5] als of hij oock, ghelijck *Damates* vanden Coning afghevallen ware. Nam oock inden

* TEKSTKRITIEK: r. 8 *ghespreck,* de oude uitgave heeft *ghespreek*.

* Onderschrift bij de Prent:
Regel 1 *Alsulcken Kats-list:* zo'n kattelist; *Mithridates:* veldheer van Artaxerxes II; *Artaxerxes II:* Perzies koning, kwam in 404 v. Kr. aan de regering. Volgens de geschiedenis werd *Datames* van Kappadocië (*Damates* is wel 'n verschrijving) die voortdurend tegen Artaxerxes in opstand was, door deze gevangen genomen en gedood; *Damatem:* Latijnse buigingsvorm: Damates (zo ook in r. 15). - r. 2 *hem:* tegenover hem (= Damates). - r. 3-4 *een heymelijck bestandt:* 'n geheime overeenkomst; *met Artaxerxe:* (Latijnse buigingsvorm) met Artaxerxes; *nam.... an:* nam aan, wierf aan; *stelde den dief:* stelde zich aan als oproerige, (deed alsof ie meedeed); (*dief* in algemener betekenis van *booswicht*). - r. 5-6 *inden schijn:* voor de schijn; *vastigheden:* versterkingen. - r. 7 *zick:* zich; *stond oock na:* legde 't er ook op aan 'n vriendschappelike bespreking en bondgenootschap met Damates te krijgen. - r. 10 *Doch alsoo:* maar toen; *sonder gheweer ende wapen:* zonder enige bewapening (zie blz. 610 r. 1). - r. 11 *raedt hielden:* beraadslaagden; *daerin:* waarin. - r. 12 *verbergde:* verborg (in 't 17e eeuws ook dikwels zwak vervoegd); *haer t'samencomst:* hun plaats van samenkomst; *raedt:* beraadslaging. - r. 13 *alst:* zoals 't. - r. 14 *daer:* waar; *'t geweer:* 't wapen; *rock:* mantel. - r. 16 *noodich had te:* noodzakelik moest. - r. 17 *yet wat:* iets. - r. 18 *Damati:* (Lat. buigingsvorm); *Plutarchus:* zie onder prent 36.

[6] schijn, met goeden weten ende wille des Konings etlijcke Steden, ende vastigheden
[7] in, ende gaf zick voor een vijand des Konings uyt: stond oock na een vriendlijck ghe-
[8] spreck, ende alliantie met *Damate* te houden, ende zijn krijghsheyr bij het zijne te
[9] voeghen, ende alsoo een heyrcracht uyt beyden teghen *Artaxerxem* te velde te bren-
[10] ghen. Doch alsoo zij beyde sonder gheweer, ende wapen bij malkander quamen, ende
[11] raedt hielden hoe zij de saeck souden aenlegghen, daerin *Damates* geern bewillighde,
[12] soo verbergde *Mithridates* zijn wapen dicht bij haer t'samencomst. Na dat den raedt
[13] nu, alst scheen, ghesloten was, scheyden zij van malkander: maer *Mithridates* comende
[14] daer hij 't geweer ghelaten had, nam het, ende verberghd het onder zijn rock, keerde
[15] terstond weder, ende riep *Damatem* te rugh, als of hij wat vergeten had, ende hem
[16] noodigh had te spreken. *Damates* geen quaet vreesende, comt onghewapent, mey-
[17] nende noch yet wat van hem te hooren: *Mithridates* grijpt het geweer, stoot het
[18] *Damati* in't lijf, ende doode hem.

PLVTARCHVS.

LXXXV

Een stock-oud *Katten-vel* met kreupelheyd behangen,[1]
Van oudheyd *Ratten* kon noch langer *Muyzen* vanghen:[2]
t'Langhsteertighe ghebroet alst hier de snuf van kreegh,[3]
Haer hongher boeten aen het meel, en aen den deegh.[4]
Dit heeft die oude *Kol* tot in het hert verspeten,[5]
Om datze haer wackerheyd door d'oudheyd had vergeten:[6]
Maer evenwel bedacht een raed vol argh en list,[7]
Zij voeghde haer bij het meel, en school haer inde kist.[8]
De dieren die bij nacht nae haer ghewoonte quamen,[9]
Zij d'een nae d'ander heeft verslonden al te zamen.
‘De magher armoe verr de zatte weeld verkloeckt,[11]
‘En in den bittren nood en anxt veel listen zoeckt:
‘Al tgeen in weelde niet kan ons ghedachten roeren,[13]
‘Weet d'armoe noch in nood scherpzinnigh uyt te voeren.[14]

1 *Katten-vel:* kat; *met kreupelheyd behangen:* met kreupelheid bezwaard, kreupel (*behangen met:* versierd met, opgeknapt met).
2 *Van oudheyd:* van ouderdom (zo ook in vs. 6).
3 *ghebroet:* gebroedsel, ongedierte; *alst:* zo gauw 't; *de snuf van kreegh:* de lucht van kreeg.
4 *boeten aen:* (boette) voldeed, stilde met.
5 *oude Kol:* ouwe heks; *tot in het hert verspeten:* diep gespeten.
6 *wackerheyd:* vlugheid; *vergeten:* kwijtgeraakt.
7 *bedacht:* (*bedacht ze:* 't onderwerp weggelaten; zie blz. 538 r. 6); *een raed....:* 'n plan vol listige boosheid, 'n arglistig plan (*arg:* boosheid, oorspr. vorm van *erg*).
8 *voeghde haer:* zette, zich; *school haer:* verschool zich.
9 *nae haer:* naar hun.
11 *verkloeckt:* overtreft in voortvarendheid.
13 *roeren:* opwekken (dus: waar we in weelde niet eens aan denken).
14 *uyt te voeren:* uit te denken.

86. De ouden Hond, en zijn Meester.*

[1] Dierghelijcke onbillicheyd heeft bejeghent de dienaren *Marci Catonis*. Want also
[2] lang zij jong, ghesondt, frisch ende sterck waren, ende alle dienst hem doen konden,
[3] soo hadden zij goedt onderhoudt: maer doe zij out wierden ende onvermoghende,
[4] gaf hen *Cato* noch te eten noch te breken; ja jaegdse ten lesten wegh, of verkochtse
[5] om een cleyn geld: ende al wast dat zij hem baden, dat hij aende dienst wilde ghe-
[6] dencken, die zij hem met grooten vlijt ende trouwe bewesen hadden, soo cregense
[7] doch geen genaed, maer moesten hulp- ende troostloos in honger, ende armoed ver-
[8] smachten.
PLVTARCHVS.

* Regel 1-2 *heeft bejeghent:* is overkomen aan; *Marci Catonis:* (Latijnse buigingsvorm) van *Marcus Cato:* Marcus Cato, de wijze (234-149 v. Kr.), Romeins konsul; *also lang:* zo lang. - r. 3 *onderhoudt:* verzorging; *doe:* toen; *onvermoghende:* zwak. - r. 4 *noch te eten noch te breken:* helemaal niets te eten; *te breken* = brood te breken; *jaegdse:* (jaagde ze) joeg ze. - r. 5 *om....:* voor 'n beetje geld; *aende dienst.... ghedencken:* de dienst gedenken. - r. 7-8 *doch:* toch (*doch* de oorspronkelike vorm); *versmachten:* omkomen; *Plutarchus:* zie onder prent 36.

*

LXXXVI

Een ouden krancken *Brack,* te traegh om meer te jagen,[1]
Werd daghelijcx ghegroet en afghesmeert met slagen,[2]
Om dat hij langer niet zijn *Joncker* bracht ten hoof[3]
Een afgheronnen Hart, Wild Zwijn, oft andren roof:[4]
Ghelijck hij voormaels plagh de tafel zijnes heeren
Met lieflijck venezoen op t'rijcxste te stofferen:[6]
Maer als hij eyndlijck werd bejeghent lancx hoe straf,[7]
En datmen stocken hem in plaets van eten gaf,[8]
Hij tot zijn heere sprack, Mijn diensten zijn vergeten,
Ick heb mijns levens tijd ellendelijck versleten:[10]
Men heeft mij om de buyt ghetroetelt spade en vroegh,
En niet uyt liefde en gunst die iemand tot mij droegh.[12]
‘Wie zijnen tijd verslijt in grooter Heeren hoven,
‘Zich dwazelijcken veel belooningh gaet beloven.[14]
‘Want als hij zijnen tijd onnut heeft doorghebracht,
‘Hij ijdel en vergeefs op zijn besoldingh wacht.[16]

* TEKSTKRITIEK: vs. 12 *iemand,* de oude uitgave heeft *jemand*.
1 *Brack:* jachthond; *om meer:* om nog langer.
2 *afghesmeert:* afgeranseld.
3 *langer niet:* niet meer; *Joncker:* (jonkheer) Heer.
4 *afgheronnen Hart:* afgemat, afgejaagd hert (*afgheronnen:* van *zich afrennen:* zich doodmoe lopen; t'is ook mogelik van *afrennen:* afmatten, afjagen, dus: afgejaagd).
6 *lieflijck venezoen:* lekker wildbraad.
7 *lancx hoe straf:* al langer hoe harder (*lancx:* langer, zie blz. 487 op vs. 296).
8 *stocken:* stokslagen.
10 *ellendelijck versleten:* op 'n ellendige wijze (nml. met hard werken) doorgebracht.
12 *gunst:* genegenheid; *jemand*.
14 *dwazelijcken:* als 'n dwaas.
16 *besoldingh:* bezoldiging, loon (waarschijnlik aan 't Duits ontleend).

87. De Boer en zijn Honden.*

[1] Alsoo hebben etlijcke Soldaten inde Stadt *Petilia* haer tijdelijck ghereddert. Want
[2] als de Burghers inde beleghering alles verteert hadden, de schorssen vande boomen
[3] ende dat oude leder opaten; doe maecten zick de Soldaten uyt der Stadt, soo zij best
[4] conden, mits zij meenden, dat zij ten lesten oock vande Burghers souden opghegeten
[5] worden.
FRONTIN. *Lib. 4*.

* Regel 1 *haer tijdelijck ghereddert:* zich op tijd gered. - r. 2 *inde beleghering:* tijdens 't beleg. - r. 3 *doe:* toen; *maecten zick:* maakten zich weg; *der:* ouwe 3e n.v. van *de; soo zij best:* zo goed, zo vlug ze konden. - r. 4 *mits:* omdat. - r. 5 *Frontin. Lib. 4:* uit 't 4e boek van Frontínus, 'n Romeins rechtsgeleerde, veldheer en konsul in de 1e eeuw na Kr.; hij heeft 'n werk over krijgslisten geschreven (*Strategémata*) in 3 boeken, die door 'n ander met 'n 4e werden vermeerderd.

*

LXXXVII

Een *Huys-man* hartghedruckt van swinters sture vlagen,[1]
Vyt grooten hongers nood zijn *Huys-vee* heeft geslagen:[2]
Maer laes! ten holp al niet, de koude duerde langh,[3]
De winter viel zoo strengh, en maecktent hem zoo bangh,[4]
Dat hij zijn *Ossen* bij haer hoornen heeft ghegrepen,
Die plachten zijnen ploegh te trecken en te slepen:
Deze heeft hij oock op't lest ter slachtbanck voortghebracht,[7]
En met den scherpen bijl gezamentlijck geslacht.
Zijn *Honden* hebben dit droef schouspel waerghenomen,
En eyndelijck bestaen uyt ancxt voor hem te schroomen:[9-10]
O laet ons (zeyden zij) ontvluchten metter ijl![11]
Magh zijn juckdraghent vee noch niet ontgaen den bijl;[12]
Niet beters zal ghewis op'tlest ons wedervaren:[13]
Die zijn lief huys-vee slacht, en zal geen dogghen sparen.[14]
‘Wijs is hij, die in tijds is voor tghevaer beducht,
‘Die veylighlijcken noch d'aenstaende dood ontvlucht:
‘Die vonnist, dat hij is te vreezen en te mijden,[17]
‘Die zijn zelfs huysghezin bezwaert met kruys en lijden.[18]

* TEKSTKRITIEK: vs. 11 *metter ijl,* de oude uitgave heeft *metten ijl*.
1 *Huys-man:* boer; *sture:* gure, felle.
2 *Huys-vee:* tam vee; *geslagen:* geslacht.
3 *laes:* helaas; *ten holp....* (*'t en holp*)*:* 't hielp helemaal (*al*) niet (*holp* ouwe vorm van *hielp*).
4 *maecktent.... bangh:* maakte 't hem zo benauwd.
7 *Deze heeft:* spreek uit: *deez' eeft; voortghebracht:* voortgesleept.
9-10 *hebben.... bestaen.... te schroomen:* begonnen bang te worden.
11 *metter ijl* (*met der ijl*)*:* in aller ijl, haastig.
12 *juckdraghent:* dat 't juk draagt (om te ploegen enz.).
13 *Niet beters:* niets beters.
14 *en.... geen dogghen:* zeker geen honden.
17 *Die vonnist:* die oordeelt.
18 *zijn zelfs:* z'n eigen (*zelfs* als versterking van *zijn,* enz. zoals in 't middeleeuws).

88. De Ezel, Buffel, Cameel, en Muyle.*

[1] Insghelijcx quamen de gemeene Burghers te Romen, ende beclaegden haer zeer over
[2] den Roomschen raet, dat zij voor die selve moesten arbeyden te huys ende op't veldt,
[3] ende haer dienen als slaven. Dies etlijcke van hun seyden, zij wouden voortaen niet
[4] meer soo slaven, noch soo gehoorsaem zijn, maer alsoo wel in ledigheyd ende blijschap
[5] leven als de Raets-heeren. Daerop *Agrippa* antwoorde: dat zulcx geen standt conde
[6] houden. Maer zij waren voor een tijd hardneckigh, ende bleven bij haer voornemen.
LIVIVS.

* Regel 1 *gemeene Burghers:* gewone burgers, plebejers; *haer:* zich. - r. 2 *Roomschen raet:* Romeinse raad, senaat; *die selve:* hun (de senaat, de senatoren). - r. 3 *haer:* hun. - r. 4 *alsoo wel:* even goed. - r. 5 *Raets-heeren:* senatoren: *Daerop:* waarop; *conde:* (oorspr. vorm) kon; *Agrippa:* konsul Menenius Agrippa omtrent 500 v. Kr., bekend door z'n fabel van de buik en de andere ledematen, die hij hier de plebejers voorhield. - r. 7 *Livius:* zie onder prent 75.

LXXXVIII

T'langh-halzighe *Cameel*, den *Ezel* afghedreven,[1]
'tLast-draghend *Muyl-Peerd*, en de *Buffel*, zat van leven,[2]
Zich vonden 'tsaem vergaert, in een ghezoncken dal:[3]
Elck klaeghde zijn verdriet en daeghlijcx ongheval;[4]
Om dat elck volghen most zijns heeren last en wenschen,[5]
En dienen tot gherief en slavernij der menschen.[6]
Den *Ezel* langh-gheoord die kreesch uyt onghedult,[7]
Hij was aen zulcken last noch arbeyd niet verschuld,[8]
Hij wildet zich onslaen, en langer dus niet kruypen,[9]
En voortaen oeffnen niet als vreten, slempen, zuypen.[10]
Dies strafften d'and're drije zijn domheyd al te rouw,[11]
En raden dat hij met dien staet vernoeghen zouw.[12]
Want willen slavernij ontgaen is moeyt verloren,
Om dat wij (zeyden zij) tot slaven zijn gheboren.
‘Hoe menigh plompaert noch al stribbende bepleyt[15]
‘'tOntgaen het dienstbaer juck dat hem is opgheleyd.[16]
‘Maer 'tis vergeefs ghewoelt om't voorschick te verschrijven:[17]
‘Want die een Ezel is, die moet een Ezel blijven.

1 *den Ezel afghedreven:* de afgejakkerde ezel.
2 *Muyl-Peerd:* muilezel, muil; *zat van leven:* levensmoe.
3 *Zich vonden:* bevonden zich; *ghezoncken:* diepliggend.
4 *ongheval:* leed.
5 *last:* gebod.
6 *slavernij:* dienstbaarheid.
7 *kreesch:* krijste.
8 *aen.... verschuld:* tot.... verplicht.
9 *Hij wildet zich onslaen:* Hij wilde er zich van ontslaan (*wildet:* wilde 't; *on-* voor *ont-*, hier door samensmelting van *ts* tot *s;* zie verder prent 74 op vs. 19); *dus:* aldus, zo.
10 *oeffnen niet als:* niets anders doen (beoefenen) als.
11 *strafften:* bestraften: *d'and're drije:* de andere drie (*drije,* spreek uit *drei,* zie blz. 645 op vs. 2); *rouw:* bot (z'n al te botte domheid).
12 *raden:* raadden aan; *vernoeghen zouw:* zich zou tevreden stellen.
15 *plompaert:* domoor; *noch:* nu nog, ook nu; *bepleyt al stribbende:* bepleit al tegenstribbelende.
16 *'tOntgaen:* om te ontgaan; *het dienstbaer juck:* 't juk van dienstbare; *opgheleyd:* opgelegd.
17 *'tis vergeefs ghewoelt:* 't is vergeefs zich te verzetten; oproerig te zijn (*woelen*); *om't voorschick te verschrijven:* om 't vastgestelde (voorbeschikte, vooruitbepaalde) opnieuw te schrijven, te veranderen.

89. Babiaen en de Aep.*

[1] Gelijck de Aep ende Kat haer aert niet laten: soo mede niet die boosaerdige menschen.
[2] Sulcx bleeck aen *Antoninus Caracalla* Roomsche Keyser, die van natueren toornigh
[3] was. Dese was in zijn jeughdt van *Severo* zijnen vader wel opghevoedt, ende van
[4] goede leermeesters tot alle deughden ende vrije konsten onderwesen, ende gestiert:
[5] daerin hij so toegenomen had, dat hij een goed Philosooph was, ende de meeste uren
[6] des daegs daerin toebrachte, betoonde hem oock gants sachtmoedigh, ende melijdigh.
[7] Ia als ymand veroordeelt, ende ter doodt gevoert worde, soo weende hij, ende keerder
[8] zijn oogen af, op dat hij't bloedt niet en sage. Maer als hij namaels begost te rijden

* Boven- en Onderschrift:
Babiaen: inlandse vrouw; eigenlijk 'n soort aap, later ook 'n inlandse man of vrouw uit Indië of Afrika (*babiaen:* de oorspr. vorm van *baviaen*).
Regel 1 *haer aert niet laten:* hun aard niet afleggen; *soo mede:* zo ook. - r. 2 *Antoninus. Caracalla:* Romeins keizer. - r. 3 *van Severo:* (Latijnse buigingsvorm) door Sevérus; deze was Romeins keizer (146-217 na Kr.); toen hij stierf volgde z'n zoon Antonínus Caracalla, hem op, die z'n regering begon met z'n broer Geta te vermoorden. - r. 4 *tot deughden:* in goeie hoedanigheden (niet alleen dus zedelike deugden); *vrije konsten:* vrije kunsten (de kunsten en wetenschappen van 'n vrijgeborene; artes liberales van de klassieken, zie blz. 269 op r. 44); *gestiert:* geleid (*gestiert* met Vlaamse *ie*). - r. 5 *toegenomen had:* toegenomen was. - r. 6 *daerin toebrachte:* daaraan besteedde; *betoonde hem:* toonde zich. - r. 7 *worde:* werd. - r. 8 *sage:* zou zien; *namaels:* later; *begost....:* begon (*begoste* dial. vorm van *begonste* en, naast *begonde*); *te rijden:* ten oorlog te trekken. - r. 9 *genatureert was:* geaard, aangelegd was. - r. 11 *metter haest* (met der....): spoedig: *word:* werd; *Getam:* (Latijnse buigingsvorm) Geta. - r. 12 *Roomsche Raets-heeren:* Romeinse senatoren; *Suidas:* 'n Grieks schrijver in de 10e eeuw na Kr.; hij schreef 'n geschied- en aardrijkskundig woordeboek.

[9] ende te vechten, soo liet hij wel dra mercken, waertoe hij genatureert was: ende als
[10] hij na zijns vaers doodt Keyser wierde, ende 'tsweerdt inde handt kreegh, soo vergat
[11] hij metter haest alle sachtmoedigheyd, word een tyran, ende doode zijn broeder Getam,
[12] ende zeer veel Roomsche Raets-heeren ende Burghers.
SVIDAS.

*

LXXXIX

Den *Aep* eens guychelaers bedreef zeer vreemde dingen,[1]
Met danssen in het perck, met beytelen, en springhen:[2]
T'nieuws-gierich malle volck zagh vast de bootsen aen,[3]
Elck was van lacchen schier de blijde ziele ontgaen.[4]
Terwijl den *Aep* vast juyght, en volght op smeesters roepen,
Hij een fraey hierlantsch wijf ziet groote noten snoepen:[6]
Dies hij op't onverzienst nae haren schoot zich maeckt,[7]
En voor een wijl met haer zoet-apigh noten kraeckt:[8]
Ten lesten kraeckens moede (o seldsaem wonderheden!)[9]
Hij haren voorschoot licht, en toont haer naeckte leden.
D'omstanders lacchen vast om zulck een vreemt bedrijf,[11]
Dat haer van schaemte moet versteken 'tschaem-root wijf.[12]
‘Natuyre wort bedeckt door d' aenghewende zeden,[13]
‘Maer nimmer uytgheroyt door leeringhe of door reden:[14]
‘Barst altijd erghens uyt, en brenght noch eens te pas[15]
‘Het geen haer aenghe-erft, en aengheboren was.

* TEKSTKRITIEK: vs. 15 *te pas,* de oude uitgave heeft *pas*.
1 *eens guychelaers:* van 'n kunstemaker (*guychelaer* nevenvorm van *gochelaer*).
2 *beytelen:* buitelen (*beytelen* 17 d'eeuwse bijvorm van *buitelen*).
3 *vast:* voortdurend, met spanning; *bootsen:* gekke sprongen, potsen.
4 *was.... de blijde ziele ontgaen:* was z'n blije ziel kwijt, was bijna dood van 't lachen.
6 *een fraey hierlantsch wijf:* 'n opgeschikte inlandse vrouw (uit Indië of Afrika).
7 *zich maeckt:* zich begeeft.
8 *zoet-apigh:* (als 'n zoete aap) zoetsappig.
9 *seldsaem:* zeldzame (*seldsaem:* 't meervoud meermalen onverbogen zoals in 't middeleeuws).
11 *vast:* stevig; *om zulck een vreemt bedrijf:* om zo'n rare manier van doen.
12 *Dat haer....:* zodat zich van schaamte moet verbergen.
13 *aenghewende zeden:* aangewende manieren.
14 *uytgheroyt:* uitgeroeid (*uytgheroyt* met *ooi*-klank; *uitroeien* is 't zelfde als *uitrooien,* maar de woorden hebben verschillende betekenis gekregen); *reden:* verstandige woorden.
15 *brenght.... te pas:* brengt nog eens te voorschijn (*te pas:* op 'n bepaalde plaats).

90. Zwaluwe ende den Quist-goet.*

[1] Insghelijcx heeft hem ghedraghen *Albidius* eens rijcken Romeyns Soon. Want na zijns
[2] vaders doodt heeft hij al zijn erfgoedt door de keel gejaegt ende verslampampt, daernae
[3] oock zijn kleederen verkoft ende verdroncken; eyndlijck, op dat hij niet en behielde,
[4] oock dat huys in brand ghesteken, ende ghemeynt hij soude wel een goet leven vinden:
[5] doch heeft daernae groot ghebreck, ende zeer grooten honger, ende kommer gheleden.
PLVTARCHVS.

* Boven- en Onderschrift:
Quist-goet: kwistgoed, verkwister; (*Quist-goet* bekende imperatieve samenstelling als *vergeet-mij-niet,* enz).
Regel 1 *hem ghedraghen:* zich gedragen. - r. 2 *verslampamt:* verbrast (*slampampen* versterking van *slampen:* slempen). - r. 3 *verkoft:* verkocht (*verkoft* met oorspr. *ft,* die tot diep in de 17e eeuw in 't Fries-Holl. bewaard bleef); *op dat hij niet en behielde:* om helemaal niets over te houden. - r. 4 *ghesteken* (oorspr. vorm van): gestoken; *soude:* (oorspr. vorm van): *zou*. - r. 5 *Plutarchus:* zie onder prent 36.

LXXXX

Een dertle *Lichtmis* al zijn goederen verquisten,[1]
Behalven zijnen rock, die hij ongeerne misten.[2]
Doch als hij onverziens een *Zwaluwe* inde locht[3]
Haer vleuglen roeren zagh, hij bij zich zelven docht,[4]
Die vogel is ghewis een voorbood van de daghen,
Die't alderlieflijcxst zijn, en niet dan bloemen draghen:
Mijn hemde mij ghenoeght; het opper-kleed moet zijn[7]
Verdobbelt en vertuyscht, 'thert vrolijck inde wijn.[8]
Maer laes! hoe ist vergaen? de Noordwind is ghekomen,[9]
En heeft met zijn gheblas den *Zwaluw* tlijf benomen.[10]
De *Brasser*, als hij nu den *Vogel* ligghen zagh,
Ghij (zeyde hij) d'oorzaeck zijt van alle mijn gheklagh.[12]
Van koude ick nu vergae. nu vinde ick mij bedroghen,
Om dat ghij trouwloos zijt te vroegh de hette onvloghen.[14]
‘Wie yets te spoedigh doet, en volgt zijn eyghen hooft,
‘Al lichtelijcken van zijn welvaert word berooft.[16]
‘Indien de quist-goed dacht op huyden, om den morghen,[17]
‘Hij zoude ontwijflijck meer voor slevens welstand zorgen.

1 *Een dertle Lichtmis:* 'n lichtzinnige losbol (*dertle* met oorspr. *e*)*; verquisten:* verkwistte.
2 *rock:* bovenkleed.
3 *onverziens:* onverwachts.
4 *docht:* (bijvorm van) dacht.
7 *mij ghenoeght:* is mij genoeg.
8 *vertuyscht:* vergooid, verdobbeld.
9 *vergaen:* afgelopen.
10 *gheblas:* geblaas; *tlijf:* 't leven.
12 *gheklagh:* geklaag, gejammer (vergelijk *beklag*).
14 *trouwloos:* onbetrouwbaar; *hette:* hitte; *onvloghen:* ontvlogen (*on-* voor *ont-*, zie blz. 665 op vs. 19).
16 *Al lichtelijcken:* heel makkelik, allicht.
17 *op huyden:* heden (*huyden* bijvorm van *heden,* dat van enigsins andere oorsprong is).

91. Voghelaer en 't Veld-hoen.*

[1] Als desen Weydman, soo heeft *Antiochi* volck haer ghedraghen. Want als *Triphon*
[2] *Antiocho* slaghleverde, ende inde vlucht ghedreven worde, soo heeft hij op alle
[3] straten, ende weghen gout laten uytwerpen, 'twelck het geltgierighe krijghsvolck op-
[4] greep. Ende als de Overste ende Hooftlieden hen sulcx verboden, ende seyden zij
[5] souden't geldt legghen laten, ende den Koningh najaghen, bij den welcken zij een
[6] veel grooter buyt dan dese vercrijghen souden, soo pasten zij daer niet op, maer
[7] seyden: 'twaer beter het seker te hebben, als 'tontseker te verhopen: want jaegdense
[8] hem na, soo mochten zij van hem gheslaghen werden, ende 'tgene zij alreede hadden,
[9] verliesen, ende 'tander datse hoopten niet becomen.
FRONTIN. LIB. 2.

* Onderschrift:
Regel 1 *Weydman: jager; Antiochi:* (van Antiochus) Antíochus Sidétes (te Sida opgevoed) koning van Syrië in de laatste helft van de 2e eeuw v. Kr.; verdreef met hulp van Simon de Makkabeër *Tryphoon,* 'n veldheer die zich tot koning van Syrië had opgeworpen, en later gedood werd; *haer ghedraghen:* zich gedragen. - r. 2 *Antiocho:* Lat. buigingsvorm; *inde vlucht:* op de vlucht; *worde:* werd. - r. 3 *geltgierighe:* geldzuchtige. - r. 4 *Overste ende Hooftlieden:* opperbevelhebber en aanvoerders; *sulcx:* dit. - r. 5 *souden:* moesten; *legghen:* voor *liggen* zoals algemeen ook al in 't middeleeuws; *den Koningh:* d.i. Tryphoon; *najaghen:* achtervolgen. - r. 6 *pasten zij daer niet op:* sloegen ze daar geen acht op. - r. 8 *mochten zij.....:* konden ze door hem verslagen worden; *alreede:* alreeds, al. - r. 9 *Frontin. Lib. 2:* zie onder prent 87.

LXXXXI

De *Vooglaer* op zijn luym vingh een Patrijs in't garen;[1]
Het *Veld-hoen* in s'doods schrick, en d'uyterste ghevaren,[2]
Den *Vooglaer* vrundlijck smeeckte, en om zijn leven bad.[3]
O (sprack het) rooft mij niet mijn alderweerdste schat![4]
Mijns levens doch verschoont; ick stae in duyzent vreezen:[5]
Mij weer in vrijheyd stelt, ick wil u danckbaer wezen,
En jaghen u zoo veel Patrijzen inden strick,
Als ghij begeeren zoud, in eenen ooghenblick.
Neen, zeght de *Vooglaer*, neen: zijt ghij zoo boos van herten,
Dat ghij een ander wilt toebrenghen zulcke smerten,
Waer van ghij hertlijck wenscht u selven nu t'ontslaen,
De welverdiende straffe en zuldij niet ontgaen.[12]
‘Die op zijn luymen light om andren te verraden,[13]
‘Zal eenen zwaren vloeck op zijne schoudren laden:
‘Die andren laghen leyd, oft onderstaet te do'on,[15]
‘Werd zelfs in't net gejaeght, en krijght verraders loon.[16]

1 *op zijn luym:* op de loer (zo ook in vs. 13; zie blz. 649, op vs. 8); *'t garen:* 't net (van garen).
2 *Veld-hoen:* andere naam voor patrijs; *in s'doods schrick:* in doodsangst.
3 *vrundlijck: vrund* vooral Holl. vorm van *vrind*.
4 *alderweerdste:* allerwaardste, allerkostbaarste (*weerd* ouwe vorm van *waard*).
5 Spaar toch m'n leven; *levens* 2e n.v. bij *verschoonen*.
12 *zuldij:* zul je.
13 *te verraden:* trouweloos te behandelen.
15 *leyd:* legt; *onderstaet te do'on:* tracht te doden.
16 *Werd zelfs:* wordt zelf.

92. De Hennen en't Veld-hoen.*

[1] Aldus gingh het schier met *Romulo,* dien de herder *Faustus* bij het water ghevonden,
[2] ende t'huys ghedraghen heeft. Want of hij wel van Koninglijcken stam en bloede
[3] was, soo is hij nochtans van, ende onder de boeren opgevoedt, die hem veel leeds
[4] aendeden, ende zeer hateden, ende quelden. Maer als hij wiste dat hij geen boer, maer
[5] van een ander aert was; oock zagh dat de boeren zelfs onder malcander niet een-
[6] drachtigh waren, hoe wel zij van een staet ende aert waren, soo heeft hij zijn quellagie
[7] verduldigh opgenomen, ende soo langh verdragen, tot dat hem de zon des gelucx
[8] opgingh, ende hij tot grooter eer, ende hooger staet gecomen is.
COMMENTATORES IN VIRGILIVM.

* Onderschrift:
Regel 1 *met Romulo:* (Lat. buigingsvorm) met Rómulus; volgens de sage werd Romulus met z'n broer Remus als pasgeboren kinderen door de herder *Faustus* (eigenlik *Faústulus*) gevonden en opgevoed. Romulus zou later de eerste koning en stichter van Rome zijn geworden. - r. 2 *Want of hij wel:* Want of ie al, want ofschoon ie. - r. 3 *van:* door. - r. 4 *hateden:* haatten, zie blz. 584 op r. 4; *als hij wiste:* toen hij te weten kwam (*wiste* oorspronkel. vorm van *wist*). - r. 5 *aert:* afkomst; *zelfs:* zelf. - r. 6 *van een staet:* van één maatschappelike stand; *quellagie:* kwelling (spreek uit *kwellaazje,* mogelik nog *-aadzje*). - r. 8 *tot grooter eer:* tot grote eer (*grooter* en *hooger* ouwe vrouwelike buigingsvormen). - r. 9 *Commentatores in Virgilium:* Toelichters, verklaarders van 't werk van *Virgilius,* een der voornaamste Latijnse dichters in de 1e eeuw v. Kr.; hij schreef o.a. 't epos *Aeneïs;* Vondel heeft al zijn werken vertaald.

XCII

De *Landman* een *Patrijs* in't looze net verstrickten,[1]
De Koppens inde ren het arme Hoen verpickten:[2]
Zoo dat het zijnen tijd met rouwe slijten most,[3]
Op hope van't verdriet noch eens te zijn verlost:
Doch eynd'lijck zagh het hoe vast vinnigh met onvreden[5]
De *Kamme-draghers* steeds zoo nijdigh t'samen streden,
D'een met jeloersheyds pest ontsteken en ghequelt,[7]
Om dat met zijn boelagie een ander was verzelt;[8]
En d'ander om den palm triumphelijck te voeren[9]
Hadde anders niet in't hooft als groote krijghs-rumoeren.
Als *'tVeld-hoen* dit beooghde, en zagh hoe fel en wreet[11]
Het een ghekamt gheslacht het andere bestreed,
Zoo heeft het zich ghetroost, en dacht, 'ten is geen wonder
Dat ick arm vreemdelingh moet stadigh duycken onder.[14]
‘Daer borghers onderlingh malkanderen bestaen
‘Op't scherpste en't alderfelst zeer hert te grijpen aen,[15-16]
‘En daer zij daedlijck zijn gheneyght ten alderboosten,[17]
‘In zijn versmaetheyd zich een uytheemsch licht kan troosten.[18]

1 *looze:* verborgen.
2 *De Koppens:* de hanen (*koppen,* zie prent 84 bij vs. 10); *verpickten:* voortdurend pikten.
3 *met rouwe:* met verdriet.
5 *vast:* voortdurend; *vinnigh met onvreden:* vinnig met ruzie, in vinnige ruzie.
7 *met jeloersheyds pest ontsteken:* met, door de (pest)ziekte van de minnenijd ontstoken. (*jeloers* voor *jaloers,* zie blz. 569 op vs. 1).
8 *boelagie:* geliefde, zie voor de uitspraak, onderschrift r. 6; *met.... was verzelt:* was vergezeld van.
9 *om den palm...:* om in triomf de palm (der overwinning) te dragen, koning te kraaien.
11 *beooghde:* merkte.
14 *duycken onder:* onderdoen.
15-16 er op uit zijn (*bestaen*) mekaar zeer hard aan te grijpen.
17 *daer:* waar; *ten alderboosten:* tot 't allerergste.
18 *versmaetheyd:* versmading; *een uytheemsch:* 'n vreemde (*uytheemsch:* onverbogen, zoals meermalen, vergelijk *de heilig,* enz.).

93. De Voghelaer en de Oijevaer.*

[1] Noch was de Tyran *Nero* grover ende wreeder. Want als hij zijn Tyrannische net
[2] uytspande, om al die gene te vanghen ende verworgen, die hem in't minste tegen
[3] waren; soo quam die onschuldighe *Soranus Senecae* broeder oock in zijn strick: ende
[4] doe hij hem bevond alsoo gevanghen, bat hij *Nero,* hij wilde hem niet dooden, na-
[5] dien hij niemand leet ghedaen had, noch hem in't alderminste niet teghen gheweest.
[6] Doch hij konde niet verwerven, maer is van dien grouwsamen Tyran omghebracht.
XIPHILINVS.

* Regel 1 *Noch:* toch; *Nero:* zie onder prent 21; *als:* toen. - r. 3 *Soranus Senecae broeder:* Soránus, de broer van Séneca; Seneca, de stoisijnse wijsgeer en toneeldichter, die Nero had opgevoed. - r. 4 *doe hij hem bevond:* toen hij zich bevond; *nadien:* (naar-dien) omdat. - r. 5 *teghen gheweest:* vijandig geweest. - r. 6 *niet:* niets; *grouwsamen:* gruwzame (met Brab.-Holl. *ou*). - r. 7 *Xiphilinus:* Monnik in Konstantinopel, broer van de patriarch Xiphilinos in de 11e eeuw. Voor Michael VII maakte hij 'n uittreksel uit 'n gedeelte van de werken van Dio Cassius, 'n Grieks geschiedschrijver.

XCIII

Eens *Landmans* acker stond gelaen met gouden koren,[1]
Maer 'twert van *Ganzen* en van *Kranen* afgheschoren.[2]
Dies hij van toornigheyd zijn stricken heeft ghestelt,
Om dees roof-voglen te verrasschen op het veld.
Hij lagh op zijne luym met overgroot verlanghen,[5]
En heeft juyst bij gheval een *Klepelaer* ghevanghen.[6]
Den *Oyevaer* uyt ancxt heeft zijne onnoozelheyd[7]
Den *Ackerman* verbaest tot onschuld voorgheleyd:[8]
Den tijd mijns levens noeyt beschadighde ick u granen,[9]
(Zeght *d'Oyevaer*) ghelijck de Ganzen en de kranen.
Neen (sprack de *Voghelaer*) het lijf is u ontzeyd,[11]
V onschuld niet en geld, ick vind u op het feyt.[12]
‘Wie veyligh leven wil in stilheyd uytghenomen,[13]
‘Verzel zich daeghlijcx bij 'tghezelschap van de vromen.[14]
‘Want wie den quaden volght, die't booze zijn gewoon,
‘Word eyndlijck achterhaelt, en krijght der quaden loon.

1 *gelaen...:* zwaarbeladen met goude korenaren (*koren* meervoud: korenaren, zoals ook in 't middeleeuws).
2 *Kranen:* kraanvogels; *afgheschoren:* afgegeten.
5 *op zijne luym:* op de loer (zie blz. 649 op vs. 8).
6 *Klepelaer:* ooievaar (*klepelaer* naar 't klepelen, klepperen met de snavel; misschien op de klank af naar ‘lepelaar’).
7 *onnoozelheyd:* onschuld.
8 *verbaest:* hoort bij *Ackerman* (achter 't zelfst. nmw. geregeld onverbogen); *onschuld:* verontschuldiging.
9 *Den tijd mijns levens noeyt:* nooit van m'n leven.
11 *het lijf is u ontzeyd:* 't leven wordt u ontzegd, ontnomen.
12 *ick vind u op het feyt:* ik betrap u op de daad (heter daad).
13 *in stilheyd uytghenomen:* in uitnemende, uitgezochte rust, heel rustig.
14 *Verzel zich.... bij:* moet verkeren in; *vromen:* deugdzamen.

94. De Wolf vervolgt het Schaep.*

[1] Soo ist eenighe Roomsche soldaten vergaen. Want als *Titus Vespasianus* de Room-
[2] sche Keyser *Hierusalem* beleghert had, drongh dat Roomsche krijgsvolck in't ver-
[3] overen vande Stadt met alle macht op de Ioden. Ende als de Ioden t'gedrang niet
[4] langher wederstaen conden, vluchteden zij inden Tempel om haer te salveren: maer
[5] 'tkrijgsvolck snelde haer soo na, dat zij haer haestlijck daer weder uyt maecten. Als nu
[6] dat krijgsvolck met grooter onghestuymigheyd inden Tempel drong, nam het vier
[7] rontom den Tempel alsoo de overhandt, dat zij de vlammen niet langer ontloopen
[8] konden, maer in die selfde jammerlijck verbranden moesten.
IOSEPHVS.

* Onderschrift:
Regel 1 *ist.... vergaen:* is 't met enige Romeinse soldaten gegaan; *Titus Vespasianus:* (vgl. onder prent 11 op blz. 538) Titus Flavius Vespasianus, Romeins keizer (79-81 na Kr.). Hij heeft vóór z'n keizerschap tegen 't opstandige Judea gestreden en Jeruzalem ingenomen en verwoest (70 na Kr.). Onder de gevangenen was o.a. *Josephus,* zie hieronder. - r. 2 *in't:* bij 't. - r. 4 *vluchteden:* vluchtten (zie blz. 584 r. 4); *haer te salveren:* zich te redden. - r. 5 *snelde haer soo na:* zat hun zo dicht op de hielen; *dat zij haer haestlijck:* dat ze (de Joden) er zich spoedig. - r. 6 *met grooter onghestuymigheyd:* met grote onstuimigheid (*grooter:* ouwe 3e n.v. vrouwelik; *onghestuymigheyd: ongestuimig* voor *onstuimig* onder invloed van 't Duits *ungestüm*); *vier:* vuur (met Vlaamse *ie*). - r. 8 *in die selfde:* in deze, daarin; *Iosephus:* de bekende Joodse geschiedschrijver (zie onder prent 5); 't bovenstaande verhaalt hij in z'n werk 'De Joodse oorlog', dat nog in 't Grieks en Latijn bestaat. Hij heeft zich Flavius Josephus genoemd, omdat ie door Flavius Vespasianus werd begunstigd.

XCIV

Den hongerighen Wolf, ter zijden weghgescholen,
Zagh een onnoozel *Schaep* lancx't open veld gaen dolen:[2]
Dies greetigh nae het aes hij aenghevloghen quam,[3]
En volghden op het spoor het weerloos vluchtigh *Lam:*[4]
Het *Vlies* zijn leven zocht op't spoedighste te vrijden,[5]
En ziende een oud ghesticht ghetimmert wat ter zijden,[6]
Ter poorten inne vloot: dies *Wolfaert* op de hiel[7]
Zoo dapper metter vlucht ter deuren inne viel,[8]
Dat als hij binnen was, zij flucx is toeghevallen:[9]
Dies spaerde hij *'tVlies* uyt ancxt, en questen't niet met allen.[10]
‘De booze niet verschoont het bloed van 't vroom geslacht,[11]
‘Voor dat hij heeft zich zelfs in zwaer verdriet gebracht.
‘Zijn hongher is zoo groot, dat hij ten langhen lesten
‘Vergeet al tgeen hem dient ten goeden en ten besten.[14]

2 *onnoozel:* onschuldig; *open:* onbewaakte.
3 *het aes:* 't eten, de prooi.
4 *vluchtigh:* vluchtend.
5 *Het Vlies:* 't schaap (*vlies:* schapevacht, schaap); *te vrijden:* te beveiligen (*vrijden* met tussengevoegde *d* uit *vrijen*).
6 *ghesticht:* gebouw; *ghetimmert:* gebouwd.
7 *Ter poorten inne....:* de deur binnen vluchtte (*vloot* van *vlieden*)*; dies:* waardoor; *Wolfaert:* heer Wolf (zie blz. 514 op vs. 181); *op de hiel:* vlak er achter.
8 Met zo'n vaart de deur binnenviel; (*dapper metter vlucht:* snel met de vaart, met snelle vaart) *dapper:* snel, de ouwere betekenis.
9 *als:* zodra.
10 *spaerde hij:* lees: spaard'ij; *questen:* kwetste (*questen: ts* wordt dikwels *s*)*; niet met allen:* niemendal, helemaal niets.
11 *verschoont:* spaart; *vroom:* braaf, deugdzaam.
14 *tgeen hem dient....:* wat goed voor em is (*ten goeden* 't zelfde als *ten besten*).

95. Jupiter en de Slanghe.*

[1] Op dese wijse gingh het toe met de gaven die *Alexandro Magno* op zijn bruylof
[2] ghepresenteert wierden. Want soo haest de mare voor den man quam, dat *Alexander*
[3] *Magnus* aen *Statyram Darij* dochter wilde hijlicken, soo hebben veel machtighe
[4] Potentaten groote Gaven bereyt, ende teghen de bruylofs feeste *Alexandrum Magnum*
[5] daermede vereert. Maer alsoo *Alexander* mercte dat sommige met een valsch hert
[6] haer geschencken presenteerden, soo heeft hij sulcke niet willen ontfanghen, maer
[7] die selve met den genen diese brachten teghelijck verworpen.
ATHENAEVS.

* Regel 1 *Alexandro Magno:* (Lat. buigingsvorm) aan Alexander de Grote (zie onder prent 14); *bruylof:* bruiloft (*bruylof* in de 17e eeuw gebruikelik om 'n zinspeling met *lof*). - r. 2 *soo haest....:* zo gauw 't gerucht aan de man kwam, onder de mensen kwam. - r. 3 *aen Statyram.... hijlicken:* Statyra, de dochter van Darius, wilde trouwen; *Statyram:* (Latijnse buigingsvorm), eigenlik Stateira, dochter van Darius Codomannus; *Darij:* (ij-spelling voor ii) van Darius; *hijlicken aen:* trouwen (*hijlick* bijvorm van *huwelik*). - r. 4 *Potentaten:* vorsten; *de.... feeste:* 't feest; (*feeste* was vroeger 'n *de*-woord. - r. 5 *alsoo:* toen ('t zelfde als *als*). - r. 7 *die selve:* die; *verworpen:* afgewezen; *Athenaeus:* zie onder prent 68.

XCV

De *Blixem-drager* heeft den choor der Hemel-Goden[1]
Op een zeer groot bancket heel vrundlijck laten nooden:[2]
Neptunus flucx ter feest met zijnen drijtand quam,[3]
En *Mars* noch vocht van't bloed, en van het krijgen gram;[4]
Apollo met de glans van zijn doorluchte stralen,[5]
Met al de Water-Goon en Nymphen vande dalen.
Zoo flucx't ghediert vernam het heerlijck avondmael;
Elck een zijn giften bracht op 'shemels opper-zael.
't Was *Jupiter* zeer lieff, hij heeft s'in danck ontfanghen.
Ten lesten met een *Roos* quam een der *Water-slanghen:*
Maer *Jupiter*, beducht dat eenigh boos venijn
Mocht onder's Roozen blaen en steel gestreken zijn,[12]
‘Heeft dit geschenck ontzeyd. Ghij die de Goon wilt eeren[13]
‘Met een oprecht ghemoed, wilt u ten hemel keeren.
‘Want ijdel is de dienst die yemand hem bewijst,[15]
‘Wanneer hij uyt een boos en Godloos herte rijst.

1 *De Blixem-drager* = Jupiter; *den Choor:* de schare (*koor* was vroeger ook 'n *de*-woord; vooral in de vorm *choor, ch* onder nieuwe invloed van 't Lat. *chorus*).
2 *nooden:* uitnodigen.
3 *Neptunus* = de zeegod; z'n scepter is de drietand (*drijtand, drij* Brab.-Vlaamse vorm voor *drie*).
4 *Mars* = de oorlogsgod; *vocht:* nat; *van het krijgen gram:* ontstemd, grimmig van 't oorlog voeren.
5 *Apollo* = de zonnegod; *doorluchte:* schitterende, lichte; (*doorluchte* oorspr. vorm naast *doorlichte;* vergelijk blz. 501, op r. 5).
12 *Mocht:* kon.
13 *ontzeyd:* geweigerd.
15 *ijdel:* vergeefs, nutteloos.

96. Jupiter en de honich Bije.*

[1] Ghelijck dese Bijen, soo wraeck-gierigh waren de leerjongeren *Christi*. want als
[2] *Christus* haer voor henen sandt in *Samariam,* ende dat de *Samaritanen* haer niet
[3] alleen niet herberghen wilden, maer heel qualijck bejeghenden, ende onvriendlijck
[4] afwesen, soo quamen zij, ende baden *Christum,* dat hij hun macht wilde geven, dat
[5] zij 'tvier vanden hemel op haer mochten doen vallen, ende haer altsamen verbranden.
[6] Daerop hen *Christus* antwoorde, dat sulcken straf niet alleen te swaer, maer oock haer
[7] begeeren gants onbillijck was, ja dat zij niet wisten van wat Geest zij waren.
LVCAE 9.

* Regel 1 *wraeck-gierigh:* wraakzuchtig; *leerjongeren:* leerlingen (*jonger:* leerling, al van ouds, eigenlik de vergrotende trap van *jong,* dikwels in de betekenis: 't jong, jongen); *Christi:* van Kristus; *als:* toen. - r. 2 *haer voor henen sandt:* hun vooruit zond (*sandt* oorspr. vorm); *in Samariam:* (Latijnse buigingsvorm) naar Samaría; *dat:* toen. - r. 5 *vier:* vuur; *op haer:* op hun. - r. 6-7 *Daerop:* waarop; *sulcken:* (zulk 'n): zo'n; *oock haer begeeren:* ook hun verlangen; *Lucae 9:* uit 't 9e hoofstuk van ('t evangelie van) Lukas vs. 52-56.

XCVI

Der *Bijen Koningh* trots, van grootsheyd uytghelaten,[1]
Boodt *Jupiter* beveynst een gift van honigh-raten,[2]
En bad met eenen dat t'hoogh vierschaer vande Goon[3]
Hem gunde dat hij mocht met zijnen angel doon[4]
Al wie van honigh quam onblooten zijne korven:[5]
Maer heeft van 'shemels troon deze antwoord flucx verworven:[6]
'tGeschenck dat ghij mij brengt mij zonderling behaeght,[7]
Maer 'tgeen ghij van mij bid, en daer ghij mij om vraeght,
Dat ghij een ander met u prickel mocht doen treuren,[9]
Dat overkome u zelfs, dat moet u zelfs ghebeuren.[10]
Want als ghij andren quest, 'tzij met, 'tzij zonder schult,[11]
Zoo zweere ick dat ghij flucx dit leven sterven zult.[12]
‘Die nae de sterren zend zijn vuyrighe ghebeden,[13]
‘Om zijn wraeckgierigheyd aen ymand te besteden,[14]
‘Zal missen niet alleen tgeen dat hij heeft ghebeen,[15]
‘Maer voelen zelfs op't hooft den opgheworpen steen.

1 *Der.... trots:* de trotse koning der bijen; *van grootsheyd uytghelaten:* buiten zich zelven van hoogmoed.
2 *beveynst:* met 'n vals gemoed.
3 *bad met eenen:* vroeg meteen; *t'hoogh vierschaer:* 't hoge gerechtshof (*'t vierschaer,* zie blz 453 op vs. 146).
4 *doon:* uit *doden*.
5 *van.... onblooten:* beroven (*on-* in plaats van *ont-*, zie onder prent 74 op vs. 19).
6 *deze antwoord:* dit antwoord (*antwoord* was vroeger 'n *de*-woord, zie blz. 543 op vs. 8).
7 *zonderling:* buitengewoon.
9 *mocht doen treuren:* pijn zoudt kunnen doen.
10 *u zelfs:* u zelf; *moet.... ghebeuren:* moge overkomen (*moeten* bij 'n wens: mogen, zoals in 't middeleeuws).
11 *quest:* kwetst (zie prent 94 op vs. 10); *schult* slaat op *andren*.
12 *dit leven sterven zult:* zult sterven (aan dit leven zult afsterven).
13 *nae de sterren:* naar de sterren, naar de hemel, naar God.
14 *wraeckgierigheyd:* wraakzucht; *aen ymand....:* tegen iemand te gebruiken (*ymand,* zie blz. 503 op vs. 22).
15 *ghebeen* (uit *ghebeden*): gevraagd.

97. 'tPeerd en 't Zwijn.*

[1] Alsoo hebben malkander gheantwoort *Themistocles* ende *Adimanthus*. Want als
[2] *Darius* met zijn gheweldigh heyrcracht de Griecken overquam, ende *Adimanthus*
[3] *Themistoclem* met grooter blijschap na de Slach sagh haesten, soo sprack hij: Het
[4] jammert mij dijner, dat ghij soo moedigh ten strijde ende ter doodt rennet. Daerop
[5] antwoord hem *Themistocles:* Ick wil liever met eeren als een Ridderlijcke heldt inden
[6] krijgh sterven, dan sonder eer als een arm blood catijf, ghelijck ghij zijt, leven.
PLVTARCHVS.

* Regel 1 *Themistocles ende Adimanthus:* beide Griekse veldheren in de 5e eeuw v. Kr.; de eerste is ook beroemd als staatsman. - r. 2 *gheweldigh:* (onverbogen, zie blz. 434 op vs. 162); *overquam:* overviel. - r. 3-4 *Themistoclem:* (Latijnse buigingsvorm) Themistocles; *grooter:* ouwe 3e n.v. vr.; *na:* naar; *Het jammert mij dijner:* 't spijt me voor u, ik heb meelij met u; *Het jammert* met de persoon met wie men meelij heeft in de 2e n.v. zoals in 't Lat. *miseret me alicuius; dijner:* 2e n.v. van *du* (zie blz. 552 op r. 4); *rennet:* ouwe ook toen niet meer gebruikelike konjunktiefvorm. - r. 5 *antwoord:* antwoordde. - r. 6 *blood catijf:* laffe ellendeling, ellendige lafaard (*blood* [blode]: laf). - r. 7 *Plutarchus:* zie onder prent 36.

*

XCVII

Het *Kuysche Truytgen Zoch* zagh *'tRos* verciert met pluymen,[1]
Ghezadelt en ghetoomt doen zijnen breydel schuymen,[2]
Ten oorloogh toegherust, om draghen zijnen heer[3]
In't midden van't ghevecht, met zweert, pistool, en speer.
O riep zij, armen *Guyl!* waer wildij u begheven?[5]
Wat dolheyd gaet u aen, dat ghij van zelfs u leven[6]
In 'sdoods perijkel stelt, en allerley ellend?[7]
Doen heeft zich tot de *Zeughe* het *Ros* aldus ghewent:
Ghij vuyle *Morsebel*, wat wildij al veel zegghen?[9]
Die altijd inden dreck en vuylen stanck blijft legghen?[10]
En eyndlijck blijft vervreemt van alle onsterflijckheyd,[11]
Die in't bestoven veld den *Hengst* word bij gheleyd;[12]
Als hij den *Ridder* voert tot dooden en tot moorden,
En breeckt door't vierkant van der vijanden slag-oorden;[14]
Behaelt veel wapen-roofs, en eenen heldren glans,[15]
Als hij verwinner blijft en erft der eeren krans.[16]
‘Die door zijn traegheyd blijft van't ware lof versteken,[17]
‘Veel tijds op andren wil veel snorcken en veel spreecken.[18]
‘Door ondeughds oeffeningh wert niemand oyt vermaert.[19]
‘Wel hem die door zijn deughd zijn naem van't graf bewaert.[20]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1 *Zoch,* de oude uitgave heeft *Zochs*.

1 *Het Kuysche Truytgen Zoch:* 't zindelike Truitje Zeug; *kuis:* zindelik (vooral in Zuid-Nederl.); *Truytgen:* spreek uit *Truitjen* (zie *Reyntgen,* blz. 531 op vs. 4); *zoch:* in Zuid-Nederl. en elders nog gebruikelike vorm voor *zeug*.
2 Zag 't ros z'n breidel doen schuimen, zag dat 't ros z'n breidel deed schuimen.
3 *om draghen:* om te dragen.
5 *Guyl:* paard (knol); *wildij:* wil je.
6 *gaet u aen:* bevangt je; *van zelfs:* van zelf, vrijwillig.
7 *In 'sdoods perijkel stelt:* in doodsgevaar brengt.
9 wil jij nog veel vertellen? *al veel:* nog veel.
10 *legghen:* liggen (zie onder prent 91 op r. 5).
11 *eyndlijck:* tenslotte; *blijft vervreemt van alle onsterflijckheyd:* zonder enige onsterflike roem zult zijn.
12 *'t bestoven veld:* 't stoffige oorlogsveld; *bij gheleyd:* (bij gelegd) toegekend.
14 *'t vierkant:* de troepen waren dikwels in die vorm opgesteld; *slag-oorden:* slagorden (-*oorde* bijvorm van -*orde*).
15 *wapen-roofs:* wapenbuit; *heldren glans:* schitterende luister, roem.
16 *verwinner:* overwinnaar; *der eeren krans:* de krans der eer, de ere-krans.
17 *van't ware lof versteken:* van de ware roem verstoken (*versteken,* zie blz. 519 op vs. 20); *'t lof:* tot in de 17e eeuw ook 'n *het*-woord (zie blz. 501 op vs. 9).
18 *snorcken en spreecken op:* snoevende aanmerkingen maken op.
19 *Door ondeughds oeffeningh:* door de ondeugd te beoefenen, door kwaad te doen; *wert:* wordt.
20 *van't graf:* van de dood, voor de verdwijning.

98. Peert, en den Ezel.*

[1] Ghelijck dat stoute Peerdt den Ezel, alsoo verachte *Dionysius* de jonge, een Tyran
[2] van Sicilien, niet alleen den gemeenen man, maer oock groote ende aenzienlijcke
[3] persoonen; ende begeerde dat elck man wijcken, ende datse alle voor hem vreesen
[4] souden, ghelijckse dan oock vreesden, ende van weghen zijn groote macht hem
[5] wijcken moesten. Maer als hij nu namaels onverziens, om zijn macht, rijck, ende eer
[6] quam, ende in grooter armoed, eensdeels een ghemeene Schoolmeester, die de jeught
[7] onderwijsen moest, anderdeels eenen armen Vedelspeelder inde droncke herbergen
[8] wierde; doe weeck hem niemand meer, maer die hem voorheen ghe-eert, ende ge-
[9] vreest hadden, die belachten, ende bespotteden hem op't seerste.
AELIANUS.

* Onderschrift:
Regel 1 *stoute:* stoutmoedige; wat in deze regel beweerd wordt van 't paard komt niet overeen met 't bijschrift; *Dionysius II:* zoon van Dionysios I, tieran van Syracuse (367-343); hij werd enige malen verdreven maar heroverde Syracuse weer. Eindelik moest ie naar Korinthe vertrekken, waar hij uit armoe, zoals men zegt, z'n laatste dagen als schoolmeester eindigde. - r. 4-5 *hem wijcken:* voor hem wijken. - r. 5-6 *om zijn.... rijck.... quam:* z'n heerschappij verloor (vergelijk *om 't leven komen*). - r. 6 *grooter:* ouwe 3e n.v. vrouwel.: grote. - r. 7 *Vedelspeelder:* vioolspeler, muziekant; *droncke herbergen:* dronkemans herbergen. - r. 9 *bespotteden:* bespotten (zie blz. 584 r. 4); *AElianus:* zie onder prent 44.

XCVIII

Den *Ezel* met veel houts en packen overladen,
Begon den droeven staet zijns levens te versmaden;
Als hij den gladden *Henghst* zagh briessen over't veld,[3]
O sprack hij of ick oock in vrijheyd waer ghesteld![4]
Dat ick in weelde mocht mijn daghen laten vlieden,
En niemand over mij yets hadde te ghebieden!
Maer als nu op het lest, het langhgheoorde dier,
'tPeerd draven zagh ten strijd hooghmoedigh, trots en fier,
In't midden van't ghevaer, van spiessen en van zwaerden;[9]
O (sprack het) mijnen staet ick liever houde in waerden![10]
Veel liever leve ick dus, met slavernij ghedruckt,[11]
Als midden inden krijgh, daer't zelden wel geluckt.[12]
‘Noch eer noch rijckdom magh den mensch geluckigh maken,[13]
‘Wanneermen wel bemerct den loop van sweerelts zaken,[14]
‘Gheluckigh is die geen die hier ghenoeghzaem leeft,[15]
‘En rust in't geen daer God hem toe gheroepen heeft.[16]

3 *gladden:* glanzende.
4 *of ick.... waer:* als ik was, mocht ik zijn.
9 *spiessen:* speren (spiessen met *ss,* nog met de ouwere *s*-klank ook in 't meerv.).
10 *in waerden:* in eer (*waerden:* ouwe 3e n.v. enkelv.).
11 *dus:* zo, in deze toestand.
12 *daer't zelden wel geluckt:* waar 't zelden goed afloopt.
13 *magh:* kan.
14 *wel bemerct:* goed beschouwt.
15 *ghenoeghzaem:* tevreden.
16 *rust in:* berust in, tevreden is met.

99. Kalikoet en den Haen.*

[1] Even alsoo hebben de Gabeoniten haer tegen den Levijt ende zijn wijf bewesen,
[2] *Judic. 19*. Want als hij vredelijck ende vriendlijck inde Stadt *Gaba* was ghekomen,
[3] ende hem stillekens voor een huys met zijn wijf had nedergheset; siet, soo quamen
[4] seer haest de geyle Gabeoniten, ende vielen met grooter onzinnigheyd den Levijt
[5] aen, ende martelden door hare geylheyd in die selve nacht het wijf ter doodt, ende
[6] de Levijt selve ontquam met nauwer noot die selve bijtighe geyle hanen.
IVDIC. 19.

* Regel 1 *Gabeoniten:* inwoners van Gábaä (in Benjamin) niet te verwarren met de inwoners van Gabaon; *Levijt:* (uitspr. met *ei*-klank) Leviet; *wijf:* vrouw; *haer.... bewesen:* zich gedragen. - r. 2 *Judic 19:* Boek der Rechters, 19e hfst. vs. 14-28; *vredelijck:* in vrede; *Gaba:* Gabaä. - r. 4 *haest:* haastig, spoedig; *onzinnigheyd:* waanzinnigheid, verwoedheid. - r. 6 *met nauwer noot:* in nijpende nood, ternauwernood.

XCIX

Den *Koeckeloeren-Haen* zagh op zijn mist-hoop treden[1]
Een rooden *Kalikoet*, dies werd hij zeer t'onvreden,[2]
Beriep hem tot den kamp, en liep hem in't ghemoedt:[3]
Dies hem verweyren most den grooten *Kalikoet*.[4]
Zij vochten beyde om strijd, dat 'troode bloed afdroopten,[5]
Als zij d'een d'ander fel met scherpe spooren noopten.[6]
Den *Kalikoet* in't eynd zagh dat den *Duytschen-Haen*[7]
Hem rust noch vrede liet: dus om zich gants t'ontslaen
Van allerhande twist, verkoos in ander hoecken[9]
Zijn daghelijcxsen kost in vrede te gaen zoecken.
‘Veel volckren zijn zoo wilt, zoo woest en onbesuyst,[11]
‘Dat d'arme vreemdling niet bij haer magh zijn gehuyst.[12]
‘Al hebben zij een land tot haer behoef ghewonnen,[13]
‘Een ander zullen zij het aerdrijck noch misgonnen.[14]

1 *Den Koeckeloeren-Haen:* De kukeleku-haan; *Koeckeloer* (bijvoeglik n.w.): die koekeloert, van *koeckeloeren,* wel 't zelfde als *kockeloeren* = kraaien, dat 'n klanknabootsend woord is; *mist-* veel voorkomend naast *mest-; treden:* lopen.
2 *Kalikoet:* Kalkoen (zie blz. 512 op vs. 149); *t'onvreden:* ontevreden, boos (in onvrede).
3 *Beriep hem....:* daagde hem uit, en liep hem tegemoet, stormde op hem af.
4 *hem:* zich.
5 *afdroopten:* afdroop, wegvloeide (van *afdropen:* afdruipen; *dropen* betekent bijna altijd doen druipen, bedruipen).
6 *d'een d'ander:* elkaar; *noopten:* prikten, staken, (*nopen:* steken, de oudst bekende betekenis).
7 *den Duytschen-Haen:* de Nederlandse haan (*Duits:* oudtijds 't gewone woord voor Nederlands, van de 16e eeuw of ook in 't zuiden in plaats van *Diets*).
9 *in ander hoecken:* op andere plaatsen (*ander* onverbogen, zie blz. 428 op vs. 30).
11 *onbesuyst:* ruw van zeden (ouwere betekenis).
12 *bij haer:* bij hun; *gehuyst:* gehuisvest.
13 *tot haer behoef:* voor hun behoefte, naar hun behoeven.
14 *misgonnen:* bijvorm van *misgunnen*.

*

100. Het Veld en Stad Muysken.*

[1] Ghelijck als de Veld-Muys, hoewel zij op't veld genoegh te eten had, evenwel om
[2] de leckere beetkens, haer uyt het veld met lijfs-perijckel in een huys begaf: Alsoo
[3] mede heeft de leckertand *Apicius* den Romeyn ghedaen. Want of hij schoon niet
[4] alleen ghenoeghsame, maer oock zeer goede spijs te *Romen* had: evenwel nochtans,
[5] alsser een quam, ende hem seyde, dat te *Minturn* zeer lecker rivier-kreeften, ende
[6] in *Alexandria* bovenmaten welsmakende *Squillen* of Zee-krabben te crijghen waren,
[7] soo heeft hij hem met groot ghevaer van *Romen* na *Minturn,* ende van daer na
[8] *Alexandrien* begheven, op dat hij slechs die leckere beetkens eten mochte. Maer
[9] als hij daer quam, soo en heeft hij niet alleen geene van dien te eten, maer oock niet
[10] te zien connen becomen: dies hij met groot onwil, ende lijfs-ghevaer hem weder na
[11] *Romen* moest begeven.
SENECA.

* TEKSTKRITIEK: r. 11 *moest,* de oude uitgave heeft *moesten*.

* Regel 2-3 *beetkens:* hapjes; *haer:* zich; *lijfs-perijckel:* levensgevaar ('t zelfde als *lijfs-ghevaer* in r. 10); *Alsoo mede:* zo ook; *of hij schoon:* ofschoon hij (*schoon:* al, reeds). - r. 4 *Romen* en r. 8 *Alexandrien:* ouwe 3e n.v. - r. 5 *alsser een:* toen er iemand; *lecker:* lekkere (onverbogen vorm, zie blz. 434 op vs. 162); *Minturn:* Minturnae, Latijnse stad in Italië (nu Minturno). - r. 6 *Squillen* van 't Lat. *squilla of cilla:* zee-krab. - r. 8 *op dat hij slechs:* als ie maar. - r. 9 *geene van dien:* (*dien:* ouwe 3e n.v. meerv). - r. 10 *connen becomen:* kunnen krijgen; *onwil:* verdriet. - r. 11 *Seneca:* zie onder prent 93.

C

T'bol *Muysken* vander Stadt de *Veld-Muys* quam vergasten.[1]
Maer vondt soo sobren disch, dat het zich niet verbrasten:[2]
Want erten, boonen, grut en wortlen was de kost,[3]
Daer't leckere diefken zich mee vrolijck maken most.[4]
De *Stad-Muys* onghewoon soo sobre middagh-maelen,
Wil tot een soete wraeck bett haer waerdinne onthalen:[6]
Zwert suster, seght zij, komt, versoeckt u oude kaer:[7]
Vergast mij, daermen smetst oft altijd bruyloft waer.[8]
De *Veld-Muys* is ghereed. Ter Stadwaert zij zich haesten,
De *Stad-Muys* vind haer woonst' en wilkoomt haer ten laesten[10]
In 'skelders diep ghewelf, daer't niet min was onvrij,
Als rijckelijck verzorght van alle leckernij:[11-12]
Want 'stafelknechts versoeck haer beven ded', en ijsen,[13]
Soo dick hij voorraets haelde om 'sMeesters disch te spijsen:[14]
En steurden *'tMuyse* mael, nu met, nu sonder kaers,[15]
Naer't rispelen jeloes. De *Veld-Muys* vol ghevaers,[16]
Sprack, Smaek noch soeticheyd aenbrenght mij 'tlecker eten:[17]
In't veyligh kies ick liefst rauw' bonen en erweten.[18]
‘Wie soberlijcken leeft in't vrije en open veld,
‘Die 'swerelts pracht versmaet, en goud-sucht niet en quelt,[20]
‘Smaeckt droogh broodt suycker-soet, als d'hongher hem komt nooden,[21]
‘Daer't hoff walght van't gebraet, noch smaeck vindt in't ghesoden.[22]
‘Want laegheydts armoed' is het veylighste van al,[23]
‘Daer hoogheydts weelde daelt, komt plotselijck ten val.

1 bol: dik; *quam vergasten:* kwam te gast bij (*vergasten:* als gast bezoeken; in deze betekenis alleen in 't 17e eeuws, wel onder Duitse invloed; zo ook blz. 531 vs. 1).
2 *zich niet verbrasten:* zich niet overat.
3 *grut:* gort (*grut:* oorspr. vorm van *gort*).
4 *Daer't leckere:* waar 't verlekkerde; *zich mee vrolijck maken most:* blij mee moest zijn.
6 *bett haer waerdinne...:* beter haar gastvrouw onthalen.
7 *Zwert suster:* zwarte zuster; *versoeckt...:* bezoek uw ouwe vriendin (*kaer*), (*kaer:* ontleend aan 't Latijnse *carus*); *verzoeken:* bezoeken, zoals in 't middeleeuws.
8 *Vergast mij:* kom bij mij te gast; *daermen smetst:* waar men smult.
10 *vind:* bereikt; *woonst':* (*woonste*) verblijf; *wilkoomt:* verwelkomt (*wilkom* naast *welkom,* vooral Z.-Nederl.).
11-12 *daer 't....:* waar 't niet minder onvrij (gevaarlik) was als rijk voorzien.
13 *versoeck:* (bezoek) komst; *haer:* hun; *ded'* voor *dede:* deed.
14 *dick:* dikwels; *voorraets:* voorraad (van de voorraad, zoals in 't middeleeuws bij derg. werkw. de 2e n.v.).
15 *steurden:* stoorde.
16 *Naer't rispelen jeloes:* vol ijver, scherp lettend op 't ritselen (van de muizen) *rispelen:* nederduits, 't zelfde als *ristelen:* ritselen; *jeloes, jaloes,* de oorspr. vorm uit 't Franse *jaloux; vol ghevaers:* in gevaar (of *gevaar* nog in de ouwere betekenis *vrees,* zoals *vaer* in 't middeleeuws).
17 *aenbrénght:* brengt aan (*aenbrénght* voor *brenght aen*, meermalen bij derg. werkw.).
18 *erwéten:* erten (*erwéten* bijvorm van er(w)ten, in 't Vl. nog gebruikelik).
20 *en* (*die*) *goud-sucht niet en quelt:* en die niet gekweld wordt door goudzucht.
21 *komt nooden:* komt dwingen, dwingt.
22 Waar 't hof al geen smaak meer heeft in gebraad; *'t ghesoden:* 't gekookte eten (*ghesoden* van *zieden*).
23 *laegheydts armoed':* de onaanzienlike staat van de armoe.

101. Ouden Man en Dood.*

[1] Sulck een gelegentheyt had het met den wereltwijsen man *Antisthene*. want als
[2] dese in een sware krancheyt was gevallen, ende groote smerten leedt, soo wenschte
[3] hij te sterven, om alsoo vande smerten vrij te zijn. Als nu *Diogenes* dit vernam, liep
[4] hij tot hem met een bloote ponjaert, om hem van al zijn smerten te helpen. Doe
[5] verschrickte *Antisthenes,* ende seyde: dat hij niet begeerde te sterven, maer dat
[6] *Diogenes* zick zijner smerten wilde annemen.
LAERTIVS.

* Regel 1 *Sulck een gelegentheyt had het met:* zo'n gesteldheid was er bij, zo was 't gelegen met (*'t heeft:* er is, zoals meermalen vroeger); *wereltwijsen man:* wijsgeer; *met.... Antisthene:* (Lat. buigingsvorm) met Antísthenes, 'n Atheens wijsgeer (5e eeuw v. Kr) 'n cynicus gelijk z'n leerling Diógenes, die meer als zodanig bekend staat (zie onder prent 68). - r. 2. *krancheyt:* ziekte. - r. 4. *ponjaert:* dolk; *Doe:* toen. - r. 6 *zick zijner smerten annemen:* zich z'n smarten zou aantrekken; *annemen* met de 2e n.v.; *Laertius:* Diogenes Laértius (v. Laërte in Cilicië) leefde in de 2e eeuw na Kr.; 'n epikuries wijsgeer, schreef in 't Grieks de levensbeschrijving der wijsgeren (10 boeken).

CI

Een stock-oud *Reyziger* lancx onghebaende weghen,
Met een zwaerwichtigh pack zich vond geheel verlegen:[2]
De last hem overweeght, hij ziet des weeghs geen eynd:[3]
Hij zucht, hij hijght, hij steent vol kommer en ellend.
Ten laetsten afgemat aenvanght hij dus te klaghen:[5]
Ghebeurt u dan geen rust, zelfs in uwe oude daghen?[6]
Wast daerom dat ghij voor vele andren overschoot,[7]
Die langh verbeten zijn van d'onverwachte *Dood?*[8]
O aenghename *Dood!* leent 'toor tot mijn ghebeden,
Helpt een onzaligh man uyt zijn katijvigheden.[10]
De *Dood* verhoort zijn klacht, en voor zijn aenghezicht
Haer schrickelijck vertoont met eenen stalen schicht.[12]
Dies schrickt den *ouden-stock,* en bid met groot vervaren,[13]
Erbarmt mijns ouderdoms, en wilt mij noch wat sparen:[14]
Ick wenschte alleen om u, vermits mij hulp ghebrack,[15]
En mij te bange viel mijn zwaer-geladen pack.[16]
‘Zoo dwijnt d'een zwarigheyd, die groot scheen in onz' oogen,[17]
‘Wanneer een grooter zich koomt levendigh vertoogen.[18]
‘Men roept wel om de dood, uyt onkunde, en verdriet;
‘Maer treetse voor den dagh, zeer snel men voor haer vlied.

2 *zich vond geheel verlegen:* bevond zich in grote verlegenheid.
3 *hem óverweeght:* weegt hem te zwaar; *eynd-ellend:* voor 't rijm, zie blz. 557 op vs. 13.
5 *aenvánght:* begint (*aenvánght* voor *vangt aen,* zie *aenbrénght* blz. 717 op vs. 17).
6 *Ghebeurt u:* overkomt u, krijg je.
7 *voor:* boven.
8 *langh verbeten.... van:* al lang (doodgebeten) gedood door.
10 *onzaligh:* ongelukkig; *katijvigheden:* ellendes.
12 *Haer:* zich; *schicht:* speer.
13 *den ouden-stock:* de stokoude man; *vervaren:* vrees.
14 *Erbarmt mijns ouderdoms:* ontfermt u over m'n ouderdom.
15 *ghebrack:* ontbrak.
16 *te bange viel:* te benauwd was, te veel benauwde.
17 *dwijnt:* verdwijnt.
18 *levendigh:* levend, in werkelikheid; *vertoogen:* vertonen.

102. Van 't droncken Hert.*

[1] Dit droncken Hert gheleeck wel den geswinden *Hannibal*. Want als hij in *Campanien*
[2] bij de goede wijn quam, soo heeft hij hem aldaer tot suypen, ende slempen gants be-
[3] gheven, ende versuymde daer door niet alleen de schoone gelegentheyt om te strijden,
[4] maer quam oock in't meeste perijckel zijns levens, soo dat hij't naulijcx met de vlucht
[5] ontquam. Doen hij nu 'tperijckel ontgaen was, heeft hij zick daerna geheel vanden wijn
[6] onthouden, ende alle dronckenschap, ende overdaet vermijdet.
PLVTARCHVS.

* Regel 1 *geswinden:* voortvarende; *Hannibal,* de grote Karthaagse veldheer (247-l83 v. Kr.) in de 2e Puniese oorlog. - r. 2-3 *hem... tot... gants begheven:* zich helemaal overgegeven aan. - r. 4 *in't meeste perijckel:* in 't grootste gevaar. - r. 6 *vermijdet:* vermeden (*mijden, vermijden* dikwels zwak zoals ook in 't middeleeuws); *Plutarchus:* zie onder prent 36.

CII

Een *Hert* ghewent in weelde en alle leckernijen,
Begaff zich tot den dronck en volle slempernijen:[2]
Door d'overstal'ghe maet, en 'tgulzige gheslock[3]
Verbreeckt zijn tenghre been aen eenen eyken block.[4]
‘Let hier op Kittebroers: dit zijn de waerde gaven,[5]
‘Die *Bacchus* geeft zijn maets en *Ceres* hare slaven:[6]
‘Wanneer hij van zijn vrucht, en zij van haren dranck
‘V schenckt de kroesen vol, dan zijn de beenen ranck,[8]
‘Dan krenken zij 'tvernuft, betoveren u zinnen,[9]
‘Door dat ghij van haer sap en natt te soet wilt ninnen.[10]
‘Dan steyghren zij in't hooft, en timmeren in't breyn:[11]
‘Ghij waent u een Monseur, vast wort de beurse kleyn.[12]
‘Ghij speelt den Gochelaer, oubolligh in manieren,[13]
‘En bootst soo wreet, soo vuyl, en slecht nae alle dieren.[14]
‘De zinnen zijn van huys, door't poyen dagh en nacht.
‘Men krauwt vergeefs den kop, alst gelt is door-gebracht.[16]
‘Het hammeken is op: de beenen zijn ghebroken:[17]
‘De goe gheleghentheyd en tijdt is weg gheslooken.[18]
‘De leeden zijn verstijft: De Lever, Longhe, en Milt
‘Versopen en verteert. Dits loon van't Dronckaerts gilt.[20]
‘Volght dan des waerheydts less, leert soberheyd ghebruycken;[21]
‘En vlied, als eene pest, zinlose *Bacchi* kruyken.[22]
‘Lett voor al op de spreuck: *Alst bier is in de man,*[23]
‘*Dan is al zijn verstand, en wijsheyd in de kan*.

2 *slempernijen:* slemperijen (*-ernij,* zoals in *slavernij*).
3 *overstal'ghe:* overvloedige.
4 *Verbreeckt:* breekt z'n ranke poot (of: breekt 't z'n poot; 't onderwerp is dan niet uitgedrukt, zie blz. 538 r. 6).
5 *Kittebroers:* kannebroers, drinkebroers (*kit* in 't laat middeleeuws: kruik, kan, grote beker); *waerde:* kostbare.
6 *Bacchus:* de meestal als dronken voorgestelde god van de wijnbouw; *Ceres:* de godin van de landbouw, hier vooral van 't koren, waaruit 't bier getrokken wordt.
8 *ranck:* tenger, slap.
9 *krenken zij 'tvernuft:* verzwakken zij (Bacchus en Ceres) 't verstand.
10 *ninnen:* leppen, drinken (als kleine kinderen).
11 *steyghren in:* stijgen ze (‘sap en natt’) naar; *timmeren in't breyn:* bonzen in de hersens.
12 *een Monseur:* 'n grote meneer; *Monseur* naast *monsieur,* wschl. onder invloed van *sinjeur; vast:* gauw.
13 *den Gochelaer:* de potsemaker; *oubolligh:* dwaas.
14 *En bootst.... nae:* en bootst in wreedheid enz. alle dieren na.
16 *Men krauwt.... den kop:* men krabt 't hoofd.
17 *Het hammeken is op:* heel de boel is op; *de beenen zijn ghebroken:* 't is helemaal bedorven, 't is helemaal mis.
18 *weg gheslooken:* ongemerkt verdwenen (van *sluiken*).
20 *verteert:* verwoest, bedorven.
21 *des waerheydts:* in de 16e en 17e eeuw werden ook de oorspronkelik vrouwelike woorden met *des* enz. verbogen; *ghebruycken:* beoefenen.
22 *zinlose:* die van 't verstand beroven; *Bacchi kruyken:* (kruiken van Bacchus) drank- of wijnkruiken.
23 *voor al:* vóór alles.

103. De Beer met de twee Wandelaers.*

[1] Van ghelijcken ginght met *Alcibiade*. Want op een tijdt, als hij proeven wilde, of
[2] die gene die hij voor vrienden hield, in tijd van noot hem oock ghetrouw zijn souden,
[3] soo liet hij een beeldt van een man die ontlijft was snijden, ende leydet in een zeer
[4] duystere plaets, ende bracht daer zijn vrienden bij, ende steld hem zeer treurigh aen,
[5] segghende: hij had aldaer een mensch omgebracht, ende wiste niet wat hij met het
[6] doode lichaem doen soude: badt haer, soo ver dese moordt uyt quam, zij wilden hem
[7] als trouwe vrienden bij staen. Maer soo haest zij dat vernomen hadden, hebben zij
[8] hem altesamen, uyt ghenomen eenen *Callias,* verlaten, ende begeven: daerop sprack
[9] *Alcibiades: Callias* alleen is een wis, ende trou vriendt, maer al d'andere, die in desen
[10] van mij bedachten noot mij niet bij staen, zijn valsche vrienden.
POLYAENVS.

* Regel 1 *Van ghelijcken:* op gelijke wijze; *met Alcibiade* (Lat. buigingsvorm) met Alkibiades (zie onder prent 62); *proeven:* beproeven. - r. 3 *een beeldt....:* 'n beeld maken van 'n dode: *snijden:* door 'n beeldsnijder snijden; *leydet in:* lei 't op; *leyde* (legde): lei. - r. 4 *steld hem:* stelde zich. - r. 6 *haer:* hun; *soo ver:* in zo ver, als mogelik. - r. 8 *uyt ghenomen eenen Cállias:* behalve 'n zekere Callias (zoals wij nog zeggen: ene Jansen); *begeven:* in de steek gelaten. - r. 9 *wis:* standvastig. - r 10 *van mij bedachten:* door mij uitgedachte, verzonnnen; *Polyaenus:* zie onder prent 3.

CIII

Twee *Mackers* op den wegh al wandelende spraken
Van ware broederschap en vriendelijcke zaken:[2]
Zij sloten eenen bondt, (hoe groot oock waer de noodt)
Malkander bij te staen ghetroulijck totter doodt.
Op't onverzienst komt haer den *Honich-snoeper* over,[5]
Soo vreeslijck dat hij scheen des blijden levens rover:
Dies d'een in snelder ijl begeeft zich op een boom;[7]
En d'ander als versuft, valt plotz'lijck in een droom,
Soo't scheen, en veynst hem dood door't recken van zijn leden,[9]
Alleens of met een vlim zijn draed waer afghesneden.[10]
Den *Beyr* snuyft om en om, en ruyckt vast hier en daer,[11]
Hij vint noch locht, noch geest, meer oft een krenge waer.[12]
Verlaet den banghen Man. Dies d'ander afghesteghen[13]
Versoect zijn oude Spits, die noch was gantsch versleghen:[14]
Ey zegh mij eelen baes, wat luysterde' hij in't oor?[15]
Hij sprack dat ick dijn vliede', en kies daer trouwer voor.[16]
‘Zoo kentmen waere liefd' in naere noodts bedroeven;[17]
‘Ghelijck men't goudt in't vier, en op de touts moet proeven:[18]
‘Maer valsche vrienden zijn lieftaligh in't aenschijn,[19]
‘Daer waere vrienden in den dood ghetrouwe zijn.[20]
‘Ghelijck de lichte sneu versmelt door *Phoebi* stralen,[21]
‘Veel lichter stuyft die wegh als voorspoet komt te dalen:[22]
‘Maer trouheyt blijft altoos, en wijckt om dit noch dat.
‘Dus is d'oprechte vriendt den kostelijcksten schat.

2 *vriendelijcke zaken:* vriendschappelike zaken.
5 *komt haer.... over:* overvalt hun de honingsnoeper, de beer (*Honich-snoeper:* vergelijk de *Reinaert*).
7 *in snelder ijl:* in snelle haast (*snelder, sneller:* ouwe vrouwelike buigingsvorm).
9 *hem:* zich; *door't recken van zijn leden:* door z'n ledematen als dood uit te strekken.
10 *Alleens of:* helemaal alsof; *vlim:* (naast *vlijm*) 'n heel scherp mes; *draed:* levensdraad.
11 *vast:* voortdurend, telkens.
12 *noch locht, noch geest:* adem noch leven; *meer oft.....:* 't is meer alsof 't 'n lijk was.
13 *banghen:* beangst.
14 *Versoect.....:* bezoekt, gaat naar z'n ouwe makker (*Spits:* van *spitsbroeder:* wapenmakker, kameraad); *gantsch versleghen:* helemaal verslagen, ontsteld (*versleghen* Zuid-Nederl. bijvorm van *verslagen*).
15 *eelen baes:* beste kerel (*eelen* uit *edelen*)*; luysterde:* fluisterde.
16 *dijn vliede':* jou moet vluchten (*dijn* voor *dij,* bij *du,* zie blz 552 op r. 4, zoals *mijn voor mij*).
17 *in naere noodts bedroeven:* in de ellende van de benauwende nood.
18 *touts:* toetsteen (spelling *ou* voor *oe,* zie blz. 449 op vs. 47).
19 *lieftaligh in't aenschijn:* lieftallig, vriendelik in de schijn (*lieftalig:* bijvorm van *lieftallig; aenschijn:* wat *aan-schijnt,* aan iemand schijnt te zijn).
20 *Daer:* waar, terwijl.
21 *lichte sneu:* onvaste, losse sneeuw (*sneu:* spreek uit met *eu*-klank, zoals veel in 't Zuid-Nederl.).
22 *lichter:* makkeliker; *die:* die schijn van lieftalligheid; *komt te dalen:* gaat verminderen.

104. De Wolf met zijn getuygen tegen 'tSchaepken.*

[1] Als de Hondt met het Schaep, soo heeft *Jugurtha* met *Adherbal* gehandelt. Want
[2] als *Adherbal* te Roomen *Jugurtham* beschuldighde, dat hij t'onrechte zijnen Broeder
[3] had omgebracht, ende hem oock met ghewelt uyt zijn goedt verdreven had: soo heeft
[4] *Jugurtha* valsche ghetuyghen daer toe ghecocht, ende de rechters met groot geldt
[5] verblindt, dat zij den *Adherbal,* die een rechtveerdige saeck had, teghen alle recht
[6] 'trecht hebben afgewesen; ende den *Jugurthae,* daer zij 't geldt van ghenomen hadden,
[7] toeghewesen hebben.
SALLVSTIVS.

* Regel 1 *de Hondt:* dit komt niet overeen met 't bijschrift, waar de wolf 't schaap voor 't gerecht daagt; *Jugurtha* en *Adherbal:* zie onder prent 74. - r. 2 *Jugurtham:* (Lat. buigingsvorm van) Jugurtha; *t'onrechte:* ten onrechte, tegen 't recht. - r. 3 *hem oock:* ook hem zelf (Jugurtha). - r. 5 *dat:* zodat; *den Adherbal:* 't gebruik van 't lidwoord voor eigennamen zoals ook in 't middeleeuws heel gewoon (mogelik hier onder invloed van 't Duits). - r. 6 *'trecht hebben afgewesen:* in 't ongelijk hebben gesteld; (*'trecht*) *toeghewesen hebben:* in 't gelijk hebben gesteld. - r. 7 *Sallustius:* zie onder prent 74.

CIV

T'onnozel slechte *Schaep* was voor het recht gedaeght,[1]
Van den deurtrapten *Wolf* op't heftigste aengeklaeght,[2]
Dat het haer schulden sou vergoeden en betalen,
Sou't anders zien van haer met macht of recht te halen:[4]
'Teenvoudigh *Schaepken* dat met waerheyd was verselt,[5]
Swoer hoogh en dier, dat haer noyt stuyver was ghetelt.[6]
De *Wolf* omkocht den *Hondt,* den *Gier,* en *Wou* tot tuygen,[7]
En loerden hoe hij't recht, en rechters konde buygen:
Verdruckt 'tonschuldigh *Schaep* door't oog van valsche blijck,[9]
Dies 'tvonnis teghens haer ghesproken wort ghelijck.[10]
‘Soo wort een quaede zaeck door Godvergeten guyten[11]
‘Met duysent e'en bevest. Meyneedich dan besluyten[12]
‘De rechters oock het recht: O wee een sulcke stadt[13]
‘Daer't recht een Spinwebb' is. De stercke maeckt een gat,[14]
‘De teere blijfter met zijn vlogels in ghevanghen.
‘De Rave wert verschoont, het Duyfken wert gehangen.[16]
‘De vrome wert verdruckt; de boose houden 'tvelt.[17]
‘Wee! is op sulcken land, en Koninckrijck ghestelt.[18]

1 *T'onnozel slechte Schaep:* 't onschuldige, eenvoudige schaap; *het recht:* 't gerecht.
2 *Van den deurtrapten Wolf:* door de sluw-gemene wolf.
4 *Sou't....:* hij zou 't anders; *met macht of recht:* met geweld of door 't gerecht.
5 *met waerheyd was verselt:* (van de waarheid was vergezeld) de waarheid aan z'n kant had.
6 *dier:* (duur) met 'n dure eed; *noyt stuyver was ghetelt:* nooit geld was voorgeteld, betaald.
7 *omkócht:* kocht om (zie *aenbrénght,* blz. 717 op vs. 17); *tuygen:* getuigen.
9 *door't oog van valsche blijck:* door de schijn van 'n vals bewijs; (*oog:* uitzicht, schijn).
10 *teghens:* tegen (met *s,* vergelijk *jegens*)*; ghelijck:* terstond.
11 *guyten:* boosdoeners.
12 *met e'en bevest:* met eden bevestigd; *besluyten:* stellen vast.
13 *een sulcke:* zo'n (*een sulcke* wel onder invloed van 't Duits).
14 *Daer:* waar.
16 Aan de fabel van de raaf en de duif wordt hier herinnerd; *wert verschoont:* wordt gespaard; *wert* oorspronkelike vorm van *wordt*.
17 *vrome:* deugdzame.
18 *sulcken* (zulk 'n): zo'n*; is.... ghestelt:* is gebracht.

105. Ezel en zijn drij Meesters.*

[1] Dit past zeer wel op't wijf daer van in't leven *Dionysii* ghemeldet wort. Want als de
[2] Ionghe *Dionysius* over landt reysde, ontmoetede hem een wijf, die hem aensprack,
[3] ende seyde, dat zij eerst des Ouden *Dionysii* ondersaet gheweest had, maer datse
[4] om zijn grousame Tyrannije van hem was ghetoghen, en een ander Heer ghesocht,
[5] ende noch een arger verkreghen hadde, dien zij oock daernae verliet, ende had nu
[6] noch een arger gevonden, welckers tyrannij zij oock niet verdraghen konde, ende had
[7] deshalven haer onder den Ionghen *Dionysio* als eenen fraeyen Heer begeven, doch
[8] met haer hooghste schaed onder noch grooter Tyran, als alle de anderen. Was daer-
[9] om van meyning geen ander Heer te soecken, uyt vrees datse noch geen argheren
[10] soude krijghen.

IN 'T LEVEN DIONYSII.

* Regel 1 *'t wijf:* de vrouw; *daer van:* waarvan; *in't leven Dionysii:* (tietel van 'n boek): in 't leven van Dionysius, de tieran van Syracuse (zie onder prent 98). - r. 4 *Tyrannije:* spreek uit *Tyrannij* met *ei*-klank (zie blz. 521 op vs. 20); *van hem was ghetoghen:* van hem was weggegaan (*ghetoghen* van *tiën, tijgen:* trekken). - r. 5 *arger:* erger (*arg* oorspronkelike vorm naast *erg,* vgl. *arglist*). - r. 6 *welckers:* wiens (zie blz. 494 op vs. 418). - r. 7 *onder Dionysio:* (Lat. 3e n.v.) onder Dionysius, ook in 't 17e eeuws nog de 3e n.v. achter *onder* (vgl. nu nog *onder eede*)*; als eenen fraeyen Heer:* (als zijnde) omdat ie 'n voortreffelik heerser leek. - r. 9 *noch geen argheren:* niet nog 'n ergere; de ontkenning (*geen*) wordt hier gebruikt achter *uyt vrees,* zoals wij ook nog doen (vgl. blz. 512 op vs. 145). - r. 10 *In 't Leven Dionysii:* in 't leven van Dionysius. (Over Dionysius heeft geschreven Diodorus, zie blz. 684 en AElianus, zie blz. 712).

CV

Den loomen *Ezel* klaeght mistroostigh en verslagen,[1]
Dat hij most door de stadt, ooft, moess, en wort'len dragen,
En van de leckers zijn bespot en oock bejout[3]
Watte' ooren heeft dit dier! beschimpt zijn en bespout.[4]
Hij biddet *Jupiter* dat hij hem wil verhooren,[5]
En voor dees *Hovenier* een beter Meester spooren,[6]
Daer hij gheruster leeft: zijn bede' hem wort vergunt:[7]
Hij krijght een *Tichler* weer, die d'ander wijt uytmunt[8]
In 'saerbeyds swaren last. Hij smeeckt om hulp de Goden[9]
Om eenen andren baes, die hem redd' uyt dees noden.[10]
Krijght een *Seemtouwer*, die hem soo beswaert met last,[11]
Dat voor onwilligheyt hem knuppels zijn ghepast.[12]
Bedenckt in zijnen zin, was ick niet geck vol sottheyt,
Dat ick mij selven streel, door mijn (te plompen) bottheyt,[14]
Dat licht vernieuwen baert, veranderen van staet;[15]
Ick hebb' het goe veracht, 'tnaeklaghen is te laet.
‘Dit is 'toprechte beeld van onghestade menschen,[17]
‘Die nimmermeer vernoeght altijdt nae beter wenschen,[18]
‘Geen onghemack ghewoon, en eermen daer op lett,[19]
‘Zij willen alle tijd van't eene' op't ander bedt.[20]
‘Verkrijghen dan haer wil, en van het quaed in quaeder
‘Vervallen voort, en voort. Bedencken zich dan naeder;[22]
‘En prijsen in haer zin het geen zij t'onbedacht[23]
‘Eerst hadden wispeltuyr versmeten en veracht.
‘Verwerpt geen' oude schoen, leert u gheluck verdraghen:[25]
‘'tZijn stercke beenen die de weelde konnen draghen.

1 *verslagen:* ontmoedigd.
3 *van de leckers:* door de kwajongens; (*lekkers* bij *lekken,* dus smullers; verder deugniet, zoals in 't middeleeuws)*; zijn bejout:* worden uitgejouwd.
4 *Watte' ooren:* wat 'n oren; *Watte'* voor *watten* (wat 'n); *bespout:* bespuwd (*bespout* met Brab.-Holl. *ou*).
5 *biddet:* 'n lang verouderde vorm, om de maat.
6 *dees Hovenier:* (nml. z'n tegenwoordige meester) deze groenteboer; *spooren:* speuren, zoeken.
7 *Daer:* waar, bij wie.
8 *Tichler:* tegelmaker, steenbakker; *weer:* er voor terug; *wijt uytmunt:* ver overtreft.
9 *In 'saerbeyds.....:* in de zware last van de arbeid, in zware, lastige arbeid.
10 *redd'* (redde): zou redden.
11 *Krijght:* hij krijgt ('t onderwerp is niet uitgedrukt, zo ook in vs. 13); *Seemtouwer:* leerbereider, leerlooier; *seem:* leer (zeemleer), in 't Vlaams *leertouwer,* van *touwen,* bereiden.
12 *knuppels zijn ghepast:* knuppelslagen, stokslagen zijn toegepast, gebruikt.
14 *streel:* wijsmaak.
15 Dat veranderen van staat allicht verbetering veroorzaakt; *vernieuwen:* verbeteren.
17 *oprechte:* ware, juiste; *onghestade:* wispelturige.
18 *nimmermeer vernoeght:* nooit tevreden.
19 *Geen onghemack ghewoon:* aan geen moeite gewoon (zijn kunnen worden); *en eermen daer op lett:* eer je 't weet; ieder ogenblik.
20 *alle tijd:* altijd, elk ogenblik.
22 *voort, en voort:* verder en verder.
23 *in haer zin:* bij hun eigen.
25 *gheluck:* lot (in de ouwe opvatting, zonder bijbetekenis van gunstig).

*

106. De Vos en de Bock.*

[1] Soo ist ghegaen *Antonio Leoni* te *Ferrare* in *Italien*. Want als hij met zijn wijf in een
[2] kelder vol goeden wijns quam, ende na zijns herten lust zijn buycxken vulde, soo
[3] maecte zick de loose Feex daer uyt, ende liet den onnooselen *Antonium* met zijn
[4] staetlijcke baerdt in de pekel steken.
MARTINVS DELRIO.

* TEKSTKRITIEK: r. 2 *goeden wijns,* de oude uitgave heeft *goeder wijns*.

* Regel 1 *Antonio Leoni* (Lat. buigingsvorm): Antonius Leo; *Italien:* ouwe 3e n.v. achter *in; wijf:* vrouw. - r. 2 *goeden wijns:* goeie wijn; de 2e n.v. zoals gewoon achter *vol, veel* en dergelijke woorden. - r. 3 *zick:* zich (zie blz. 602 op r. 2). - r. 4 *staetlijcke:* statige, plechtige; *in de pekel steken:* in de verlegenheid zitten; *Martinus Delrio:* (1551-1608) Jezuïet, te Antwerpen geboren; kommentarieerde in 't Latijn o.a. vele klassieke werken, en maakte veel opgang met z'n werk ‘Nasporingen over toverijen.’

CVI

De spits-vinnighe *Voss*, en ruygh ghehaerde *Bock,*[1]
Bespieden eenen buyt, of eenen vetten plock:[2]
En vinden bij gheval een kelder daer de wijnen
In overvloei ghetont vast laghen bij dozijnen:[4]
Waer nae de schrandre *Voss* wel janckten zijnen darm,[5]
Maer hij peynst op het eynd: seght broeder *Bock* hoe warm
Verquicken soude' ons borst door't lieflijck pinteleeren?[7]
De *Bock* (hoe langh gebaert) dacht niet op't weder keeren.[8]
Zij daelden in't ghewelf, daer zij den holle buyck
Opvulden van het nat. De *Bock* blijft in de fuyck,[10]
Nae't soete volghde' het suyr. De *Voss* light op zijn luymen,[11]
En seght, Spits-broer 'tis tijd dat wij de kelder ruymen.[12]
Laet mij eerst gaen bezien of nieuwers eenen hondt[13]
Of luyen rekel light, die 'truchtbaer maeckt en kondt.[14]
Krom' dij een weynich *Bock*, dat ick eerst recht aenschouwe[15]
De vrucht van ons geluck, ons blijdschap loss van rouwe.[16]
Mits buyght hij zijnen hals, en laet daer over gaen[17]
Den slimmen losen *Voss,* die hem socht te verraen.[18]
Het schalcke *Reyntjen* loert op zijn deurtrapte treken,[19]
En laet den wijsen Baerd dus in den pekel steken;[20]
Die deerlijck roept om hulpe, en klaeght in zijn verdriet:
Hij ziet en hoort hem wel, begeckt en acht hem niet.[22]
‘Zoo wie zijn ooren wendt nae der verleyders smeeken,[23]
‘Bij een ghebaerde *Bock* te recht wort hij gheleken.[24]

1 *spits-vinnighe:* spitsvondig, geslepen (*spitsvinnigh* uit *spitsvindig*).
2 *Bespieden:* zijn op zoek naar; *plock* (naast *pluk*)*:* 'n handvol, 'n flinke greep; (*'n pluk:* zoveel als men met de hand kan plukken, grijpen).
4 *vast... bij dozijnen:* wel bij dozijnen.
5 *Waer nae... janckten zijnen darm:* waar de schrandere vos z'n maag naar schreeuwde, om riep.
7 *lieflijck pinteleeren:* lekker pimpelen; *pinteleeren:* pintjes drinken.
8 *hoe langh gebaert:* hoe lang gebaard ie ook was; 'n lange baard als 'n teken van ondervinding en wijsheid; zie vs. 20 en 25.
10 *blijft in de fuyck:* blijft in de val.
11 *suyr:* spreek uit *zuur; light op zijn luymen:* ligt op de loer (zie blz. 649 op vs. 8).
12 *Spits-broer:* makker (zie prent 103 op vs. 14).
13 *bezien:* uitkijken; *nieuwers:* nergens.
14 *rekel:* hond (kettinghond); *die 'truchtbaer maeckt en kondt:* die 't door z'n blaffen bekend maakt (*ruchtbaer:* bekend, blijkbaar met 'n zinspeling op *gerucht,* 't geblaf; *kondt:* bekend).
15 *dij:* je; *eerst recht:* nu pas goed.
16 *loss van rouwe:* zonder verdriet.
17 *Mits:* ondertussen.
18 *die hem socht te verraen:* die hem erin trachtte te draaien.
19 *loert op...:* let scherp op 'n gelegenheid voor z'n gemene streken.
20 *in den pekel steken:* zie onderschrift.
22 *acht hem niet:* de vos bekommert zich niet om hem, let niet op hem.
23 *smeeken:* vleien.
24 *ghebaerde Bock:* de bok wordt voor 'n dommerik gehouden; hier zinspeelt Vondel op 't spreekwoord: ‘Indien den baerd de wijsheyd bracht, de Bock werd d'alderwijst gheacht’ (De Brune, Spreekw. 61).

‘Want soo de brave baerdt baert wijsheyd en verstandt,[25]
‘Dan vintmen meer Doctoors als sotten in het landt.[26]

25 *brave:* stevige; (let op 't spottend klank- en woordspel in *brave baerdt baert*).
26 *Doctoors:* leraars.

107. De Beyr en de Bijen.*

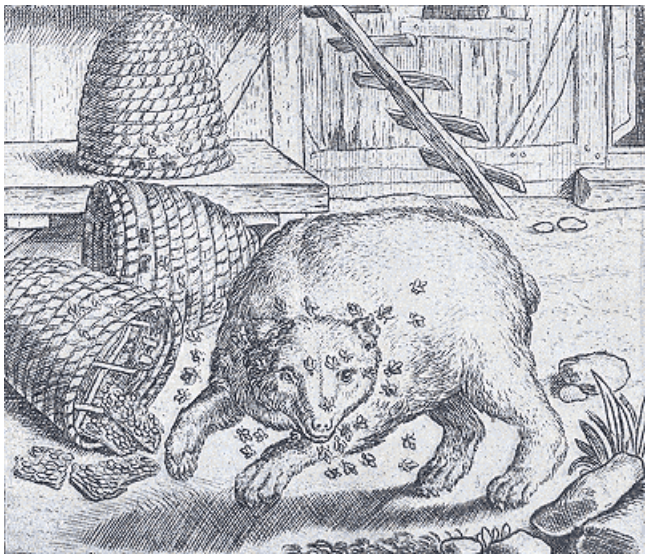

[1] Alsoo ist den dief afgheloopen, die *Rampsinito* den Koning in *AEgypten* zijn schat
[2] stelen wilde. Desen Koning had een zeer groote schat, om den welcken te sekerder
[3] te behouden, hij een bijsonder vast ghetimmer liet bouwen, ende daar binnen ront-
[4] omme stricken, ende netten uyt spannen. 'tgebeurde nu datter een vermeten Dief
[5] door een gat in dat getimmer kroop, ende verhing ende verwerde hem terstont alsoo
[6] inde stricken, dat hij noch voorwaers noch achterwaers komen konde. Doen hij nu
[7] lang gearbeyt had, ende hem daer niet uyt redden konde, seyde hij: Had ick niet
[8] willen stelen, soo waer ick in dese stricken niet vervallen.
HERODOTVS.

* Regel 1 *Rampsinito* (Lat. buigingsvorm): aan Rampsinitos, zie onder prent 51. - r. 2 *om den welcken:* en om deze (Lat. *ad quem*). - r. 3 *vast ghetimmer:* stevig gebouw. - r. 5 *verhing ende verwerde hem:* zich vastknoopte en verwarde. - r. 8 *vervallen:* gevallen; *Heródotus:* zie onder prent 19.

CVII

Hoe jeuckt mij mijne maege', hoe kittelen mijn zinnen,[1]
Om erghens eenen buyt of leck'ren beet te vinnen,[2]
Sprack d'onbesuyste *Beyr:* ick zien hier aen dees zij,[3]
En val de korven aen, ghelaen met leckernij.
Gans doodt! hoe prickelt ghij mijn dus, *ontelbre Swarmen?*[5]
En angelt mij ter doodt; hebt over mijn erbarmen.[6]
Den *Beyr* (om snoepen dol) bespiede' een nieuwe kans:[7]
De *Bijkens* (op haer hoed) verleeren hem al t'hans[8]
Het snoepen beter af: zij priemen hem zijn ooghen,
Zijn ooren en zijn muyl: en sonder mededooghen
Doorbooren hem zijn vel, met vlimmen in zijn huyd,[11]
Dat hij verbolghen tiert, en krijscht gants overluyd:
Ick heb te laet met schae mijn domheyd ondervonden,
Ick worde recht ghepijnt om mijn bedreven sonden:[14]
Was ick niet eerst gheleert, dat ick nu andermael[15]
Moet klaghen mijn verdriet, en lijden dese quael?[16]
‘Wiens herte brandt en blaeckt zijn naesten te beschaden,
‘Moet straffe, schande' en smaet op zijnen halse laden.
‘Wie tijdelijcken keert, en hout zulcx voor ghewis,[19]
‘Dat dit een lesse tot zijn onderwijzinghe is,
‘Sal naemaels zijn gherust, en niemant meer bedroeven,[21]
‘Ghenoeghen met het zijn, en s'anders niet behoeven.[22]

1 *maege', hoe:* lees: maag'oe*; kittelen:* jeuken, prikkelen.
2 *vinnen:* vinden.
3 *onbesuyste:* onbehouwen; *onbesuyste* met *t* de oudste vorm, middeleeuws *onbesuuste; ick zien hier....:* ik zie hier wat aan deze kant; *ick zien:* voor *ik zie* heel gewoon zoals in 't middeleeuws, ook: *ick gaen, staen* enz.
5 *Gans doodt:* voor de drommel (opzettelike vervorming van Gods dood); *mijn:* mij; *Swarmen:* bijenzwermen (*swarmen* de oorspr. vorm).
6 *angelt.... ter doodt:* steekt mij dood (met de angel).
7 *om snoepen dol:* dolbegerig om te snoepen.
8 *op haer hoed:* op hun hoede; *al t'hans:* heel gauw, onmiddelik (*thans:* terstond; met *al:* heel gauw).
11 *met vlimmen:* met scherpe angels (*vlim:* scherp mes).
14 *Ick worde recht ghepijnt:* ik word met recht gepijnigd.
15 *Was ick niet eerst gheleert:* was ik de eerste keer niet gewaarschuwd, was de eerste les voor mij niet voldoende.
16 *quael:* kwelling, pijn.
19 *tijdelijcken:* op tijd.
21 *gherust:* rustig, vredig.
22 *Ghenoeghen:* tevreden zijn: *s'anders niet:* niets van 'n (de) ander.

108. De Vrouwe en Henne.*

[1] Soo gingh het *Dionysio* den Tyran. Want als hij met de *Contributie* niet te vreden
[2] was, die zijn ondersaten ghewilligh gaven, maer woude altoos haer meer afdringen,
[3] ende haer met ondraeghlijcke lasten bezwaren: doe heeft hij haer niet alleen inde
[4] grond verdorven, maer oock hem selfs om land ende luyden gebracht, 'twelck hem
[5] namaels zijn levedage (doch te vergeefs) is leedt gheweest.
PLVTARCHVS.

* Onderschrift:
Regel 1 *Dionysio:* (Lat. buigingsvorm) met Dionysios: zie onder de prenten 84 en 105; *Contributie:* belasting. - r. 2 *woude:* ouwe vorm van *wou; haer...:* hun meer afpersen. - r. 3-4 *doe:* toen: *inde grond verdorven:* helemaal uitgeput; *hem selfs om land ende luyden gebracht:* zichzelf van land en volk beroofd. - r. 5 *zijn levedage:* heel z'n levenstijd, z'n leven lang (*levedag* of *leven[s]dag:* levenstijd; *zijn levedage:* ouwe 3e n.v. zoals men 't dikwels voelde of ook meervoud: [al] z'n levensdagen); *Plutarchus:* zie onder prent 36.

*

CVIII

Een arme, en slechte *Sloor*, die eerstmael quam aen't schrapen,[1]
Bequam een Lombaertsche' *Hen*, heel sonderling geschapen:[2]
Die zwanger dagelijcx haer gretige waerdin[3]
Een *Gulden Ey* int nest bracht tot besolding in.[4]
Waer uyt dan Overvloed en Rijckdom t'greetigh herte
Van dese vrecke *Sack*, besaten vol van smerte:[5-6]
Die met dees vaste rente' en incomst niet vernoeght,[7]
Heeft tot der *Hennen* dus haer redenen ghevoeght:[8]
'Tis waer, ick erff van u de daghelijcksche vruchten;
Maer laes! zij knaghen 'thert, en blijf vol onghenuchten:[10]
Ick moet self sien den grond, ick moet self sien den schatt,
Daer in mijn droeve Ziel steets droefheyd heeft ghehadt.[11-12]
Zy keeltse met een mess, en hoopt met eender vlaghen[13]
Den heelen schatt, en 'tgout, gelijcklijck uyt te dragen.[14]
De Gierige' haer bevindt bedroghen in haer sin:[15]
Terwijl zij schatten soeckt, verliest zij haer ghewin.
‘S'gelijcks is menigh mensch met d'incomst niet te vreeden,[17]
‘Maer tracht nae grooten staet, en ijdle' heerlijckheden:[18]
‘Waeght al zijns Vaders haeff moetwillich op een bott,[19]
‘Verliest zijn schatt en hoope', een onverwachte lott.[20]
‘Wijs is hij die ghenoeght, of leert ghenoeghen leeren.
‘Die wickt eerst eer hij't waeght, sal na-rou van hem keeren.[21-22]

* TEKSTKRITIEK: vs. 21 *leert,* de oude uitgave heeft *leer't*.

1 *slechte Sloor:* eenvoudige stakker van 'n vrouw (*sloor:* stakker, zoals nu nog in Zuid-Nederl.); *eerstmael quam aen't schrapen:* voor de eerste maal wat bij elkaar gekregen had.

2 *Lombaertsche'Hen:* spreek uit *Lombaarts'en,* 'n Lombardijse hen ('n biezonder groot ras uit Lombardije); *heel sonderling geschapen:* van heel biezondere natuur, soort.

3 *gretige waerdin:* begerige verzorgster.

4 *Gulden:* goud; *bracht tot besolding in:* inbracht tot beloning (voor 't voer).

5-6 en daardoor bemachtigden de begeerte naar overvloed en rijkdom 't gretige hart van deze vrekkige vrouw, vol pijnlike bekommering (om dat te verkrijgen); *Waer uyt:* en daardoor (waardoor, 't Lat. *ex quo*)*; vrecke Sack:* (vrekkige zak) vrek (*zak:* lichaam, in allerlei verbindingen voegen; vergelijk: *dikzak*)*; besaten:* bemachtigden, namen in (*besaten* van *bezitten*).

7 *vernoeght:* tevreden.

8 *tot der Hennen dus haer redenen ghevoeght:* de hen aldus haar woorden toegevoegd; *der Hennen:* de hen (ouwe 3e n.v. achter *tot*).

10 *laes:* helaas (zie blz. 527 op vs. 14); *en blijf....:* en ik blijf vol smarten.

11-12 *den grond:* de oorzaak, de herkomst. - 12 *Daer in:* waarin, waarover.

13 *met eender vlaghen:* in een vlaag, ineens.

14 *gelijcklijck uyt te dragen:* te gelijk weg te dragen.

15 *De Gierige'....:* De vrekkige (vrouw) bevindt zich (Spreek uit *gierg'aar*)*; sin:* mening.

17 *S'gelijcks:* (desgelijks) evenzo.

18 *heerlijckheden:* prachten.

19 *haeff:* have, bezit; *op een bott:* met een slag, ineens (*bot:* stoot, slag).

20 *lott:* uitkomst; *onverwachte* met *e,* zie blz. 672 r. 1.

21-22 *die ghenoeght:* die tevreden is; *leert.....:* leert tevreden leren zijn, tracht tevreden zijn te leren. - 22 *na-rou:* nasmart, leed achterna.

109. De Leeuwe, Koe, en 't Schaep.*

[1] Ghelijck de Leeuw met zijn jacht-ghesellen, alsoo heeft de Keyser *Caius Caligula*
[2] ghehandelt met de Roomsche Burgers. Want als hij door haer hulp het Keyserdom
[3] vercregen had, waer voor hijse danckbaerlijck behoorde vergolden te hebben, soo
[4] is hij soo uytghevaren, dat hij teghen alle billicheyt hen hare goederen heeft afge-
[5] drongen, ende teghen alle recht de sake soo verre ghebracht, dat een ijder Burger
[6] ende Boer, die sonder kinderen storf, hem tot een erfghenaem aller zijner goeden
[7] maken moeste. En die kinderen had, moesten hem oock een Soons deel in't erfgoedt
[8] bespreken. Dwong haer mede, dat zij bij levenden gesonden lijve haer Testamenten
[9] maken moesten: de welcke hij dan, op dat hij't erff te eerder krijgen mochte, met
[10] venijn liet ombrengen, seggende, dat het niet recht en was, dat die alreede alle zijne
[11] goeden bij Testamente wech ghemaect had, nae de makinge langher leven soude:
[12] Schraepte alsoo alles na hem, ende niemand dorfde hem wederspreken.

* Onderschrift:
Regel 1 *Caius Caligula:* Romeins keizer in de 1e eeuw na Kr.; regeerde de eerste 8 maanden als 'n rechtvaardig vorst, begon daarna toen hij de staatsgelden opgemaakt had, heilig en onheilig te plunderen en door verbeurdverklaringen en terechtstellingen geld te bemachtigen. Hij werd in 41 na Kr. vermoord. - r. 2 *Roomsche:* Romeinse; *Keyserdom:* keizerschap. - r. 4-5 *uytghevaren:* (in ruwheid) losgebroken; *afgedrongen:* afgeperst; *een ijder:* ieder (zie blz. 503 op vs. 22). - r. 6 *storf:* ouwere vorm van *stierf; goeden:* goederen. - r. 7 *die:* alwie; *moesten:* moest, *moeste* (ouwere vorm) met de bekende *n*-toevoeging in de verleden tijd enkelv. (zie blz. 465 op vs. 25). - r. 8 *bespreken:* vermaken; *haer mede:* hun ook; *bij levenden gesonden lijve:* in gezonde levenstoestand (bij levend gezond lichaam). - r. 10 *venijn:* vergif; *het niet recht en was:* 't niet behoorlik was. - r. 11 *wech ghemaect:* vermaakt; *makinge:* beschikking bij uiterste wil. - r. 12 *na:* naar; *dorfde:* durfde.

CIX

Een *Leeuwe, Koe,* en *Schaep,* die togen op der jacht,
En hebben door haer vanghst een *Hert* daer van gebracht:[2]
'tWelck van de stoute *Leeu* verscheurt zijnde' in vier deelen,[3]
Heeft daer mee nae ziin lust dus weten om te speelen.[4]
Het *eerste* komt mij toe, alsoo ick Koninck ben;[5]
En *'tander,* nu ick mij in't jaghen Meester ken;[6]
En't *Derde* voor de moeyte en arbeyd van het scheyden;[7]
Wie't *Vierde* deel begeert, die moet soo langhe beyden,[8]
Dat hij't uyt mijne vuyst, en kluyven mij onttreck,[9]
Of plockhayr teghens mij, en snoere' hier nae den beck.[10]
‘Let hier op reedlijck volck, met Leeuwen of met Beeren[11]
‘In geenen bondt te treen, of wreede Over-Heeren:
‘Zij scheyden nae haer zin. De arme wort verdruckt,[13]
‘'tGae oock met haer soo't wil, der fellen doen gheluckt.[14]
‘O woekenaers ghij speelt oock even dese perten:[15]
‘Ghij rooft der armen goedt, en maeckt haer droef van herten,
‘Neemt pandt en hooge rent, drij dobbel interest,[17]
‘En toont noch slechten schijn, al waer't ghij van de best.[18]
‘D'onnoosle wacht zijn deel, en vint hem heel bedrogen;[19]
‘Vast ist den Woekenaer in zijne kaeck ghevloghen.[20]
‘De *Leeuw* rooft met gewelt, de *Wolf* door valsche schijn;[21]
‘Zoo toont het quaet ghespuys, dat zij baet-soeckers zijn.[22]

2 *door haer vanghst:* door hun vangst, doordat ze wat gevangen hadden; *gebracht:* meegebracht.
3 Toen dat door de stoutmoedige leeuw verscheurd was..., heeft hij (Latijnse deelwoordzin).
4 *dus weten om te speelen:* aldus mee weten om te springen.
5 *alsoo:* omdat.
6 *Meester ken:* de baas weet.
7 *scheyden:* verdelen.
8 *beyden:* wachten.
9 *kluyven:* klauwen.
10 *plockhayr:* zal vechten; *snoere'...:* hierna m'n muil dichtsnoert (hier ‘de mond snoeren’ nog in de letterl. betekenis).
11 *reedlijck volck:* verstandige mensen.
13 Zij verdelen naar hun zin.
14 't Mag met hun gaan zo 't wil, wat de wrede heersers willen doen gelukt toch ('t doen der wreedaards: *der fellen doen*).
15 *woekenaers:* ook in 't middeleeuws de gewone vorm (uit oorspronkelik *woekeraar,* zoals *tovenaar* uit *toveraar*); *even:* evenzo; *perten:* gemene streken (*perten* met oorspr. *e* naast *parten*).
17 *drij dobbel:* drie dubbele.
18 *slechten schijn:* eenvoudig, onschuldig gezicht; *al waer't ghij van de best:* alsof jullie van de braafste waren (*waer't: waret* ouwe vorm: zoudt zijn; *de best* voor de beste(n), in 't meervoud heel zelden).
19 *D'onnoosle:* de onschuldige; *wacht zijn deel:* wacht z'n part, z'n lot af; *vint hem:* bevindt zich.
20 *Vast....:* Zeker is 't in de muil van de woekeraar verdwenen.
21 *door valsche schijn:* door 'n vals voorkomen, door vermomming.
22 *baet-soeckers:* eigenbaat-zoekers.

110. Den barenden Bergh.*

[1] Sulck een saeck heeft *Agesilaus* Koningh in Grieckenland onderstaen. Want hij
[2] maecte een bovenmaten grooten allarm, als of hij een ontelbaer heyrcracht te veld
[3] wilde brenghen, en met een onghehoorde menighte land ende lieden bekrijgen: liet
[4] oock alom de trommel slaen om volck aen te nemen. Als nu de roep groot was, ende
[5] verre luyde, soo heeft den Koning *Tachus* uyt verwondering hem opgemaeckt, en is
[6] in Griecken-land getogen, om dat groote volck te zien. Maer als hij daer quam, soo
[7] is *Agesilaus* met een cleyn veracht krijgshoopken opgetrocken: 'twelck *Tachus* ziende,
[8] seyde hij: Den Bergh was swanger, en heeft een Muysken ghebaert.
ATHENAEVS.

* Regel 1 *Agesilaus:* Spartaanse koning; leefde van 444-360 v. Kr.; 'n groot veldheer; na z'n nederlaag tegen de Thebanen vroeg hij wapenstilstand, en trok om geldmiddelen naar Egipte, waar hij o.a. gelukkig oorlog voerde tegen *Tachos*. De geest van dit onderschrift is in strijd met de degelikheid van Agesiláüs; *onderstaen:* onder-nomen. - r. 2 *ontelbaer:* zonder uitgangs-*e,* zoals meermalen in alle geslachten (zie blz. 434 op vs. 162). - r. 4 *Als:* toen. - r. 5 *verre luyde:* ver klonk, overal weerklonk; *heeft.... hem opgemaeckt:* heeft zich op weg begeven. - r. 6 *volck:* krijgsvolk, leger. - r. 8 *Athenaeus:* zie onder prent 68.

*

CX

Een steygerende *Bergh,* wiens kruyn de locht dorst tergen,[1]
Vytmunte door haer steylt' de *Pireneesche* Bergen,[2]
Vermat haer stout en koen, dat ijder hoorde' en zagh,[3]
Hoe zij een nieuwen *Bergh* sou brengen voor den dagh:
Dus swanger barst zij uyt of 't fellijck had' ghedondert:
Dus liep de wereld toe, en ijder was verwondert,[6]
Verwachtende wat vreemdts: door't krakende gedruys[7]
Baertse uyt haer swanghre lijf de lachelijcke Muys.[8]
Is dit, riep elcken een de vrucht van't hooge roemen?[9]
Het snorcken is maer windt, u krijten wij verdoemen.[10]
‘Vergeefs en ijdel is die stoft van groote konst,[11]
‘Van macht, van heerlijckheyt, alst blasen is om sonst.[12]
‘Poffhanssen zijnt te recht, want ijghelijck kan't mercken:[13]
‘Gekrijts genoegh, geen woll, seyd' Nicker, en schoor 'tvercken.[14]
‘Den eenen van zijn haeff snorckt, d'ander van zijn boecken:[15]
‘Hier is heer *Calis* t'huys, den Doctor moetmen soecken[16]
‘In zijne camer daer de Doctors staen te pronck:[17]
‘Dees is een man in't velt, en d'ander bij den dronck.[18]
‘O onbevaren volck, wilt op dees baken letten,[19]
‘En leeren op't kleyn schip geen groote seylen setten:
‘Vlaghvoerders striickt de fock, en haelt de wimpels in:[21]

* TEKSTKRITIEK: vs. 2 *Pireneesche,* de oude uitgave heeft *Piceneesche*.

1 *Een steygerende:* 'n hoog oprijzende; *locht:* hemel; *tergen:* uitdagen.
2 *Vytmunte:* overtrof.
3 *Vermat haer:* vermat zich; (*berg* wordt hier overal vrouwelik genomen, blijkbaar door de persoonsverbeelding van de barende berg; daarentegen in gewone zin in vs. 4 manlik; *wiens* in de eerste regel ook voor 't vrouwelik, zie blz. 144 op vs. 60); *dat ijder:* zodat ieder (*ijder* met *ei*-uitspraak, zie blz. 503 op vs. 22).
6 *de wereld:* de mensen.
7 *wat vreemdts:* wat biezonders; *door:* gedurende, bij.
8 *lachelijcke:* belachelike.
9 *elcken een:* elkeen, iedereen (*elcken een:* elk en een, ook *elk end' een,* letterlik: ieder en een afzonderlik, ieder afzonderlik).
10 *snorcken:* snoeven; *u krijten....:* uw schreeuwen achten we vloekwaardig.
11 *van groote konst:* van groot kunnen, van veel te kunnen.
12 *alst blasen is om sonst:* als 't wind maken is om niets (*om sonst:* onder invloed van 't Duits of Oost-Nederl. uit *om zus*).
13 *Poffhanssen:* pochhanzen (*hanssen* nog met *s*-uitspraak; *poff* van *poffen,* blazen, ons *puffen*); *ijghelijck:* ieder (zie blz. 503 op vs. 22).
14 *seyd' Nicker:* zei de duivel.
15 *zijn haeff:* z'n haven, z'n hebben, z'n bezittingen.
16 *heer Calis:* meneer Schraalhans (*Calis:* aan de zigeunertaai ontleend woord (zwarte, zigeuner), bij ons: *zwerver,* en met bijgedachte aan *kaal,* ‘arme drommel’).
17 Waar ie bluft met de pronkende boeken van veel andre dokters, geleerden?
18 *een man in't velt:* 'n oorlogsheid; *bij den dronck:* ('n held) in 't drinken.
19 *O onbevaren volck:* o mensen, ongeoefend in 't varen; *dees baken:* meervoud: deze bakens, waarschuwingen (van *baak* of *bake,* omdat *baken* als meervoud gevoeld werd).
21 *Vlaghvoerders....:* zee-oversten (admiraals) strijkt 't zeil (*fock*).

‘Veel vlaggen (seght Maetroos) 'tschip heeft geen botter in.[22]

22 *'tschip heeft geen botter in:* 't schip heeft geen boter aan boord; *botter:* bijvorm van boter; 't spreekwoord is: veel vlaggen, luttel botters (hoe meer gepronk, hoe slechter kost).

111. De Hasen en Vorsschen.*

[1] Noch vreesachtiger, als de Hasen, is geweest den Keyser *Claudius*. Want als hij ter tafel
[2] sat, soo moesten hem ghewapende maerschalcken dienen. Al die hij verhoorde, liet hij
[3] eerst besoecken, of zij geen moortpriem, mes, griffie of eenigh scherp bij haer hadden;
[4] en als hij van eener verstond, datmen hem na zijn leven stond, soo is hij soo verschrict
[5] geworden, dat hij zijn regering wilde laten varen. Als hij op een tijd inden Tempel
[6] offerde, en datter een een ponjaert aende gordel had, dien hy juyst nevens hem sagh
[7] staen, soo heeft hij haestelijck zijn raedt bij hem ontboden, ende voor de selve met
[8] stenen en suchten zick beklaegt, dat hij nergens zijns levens seker ware: heeft zick
[9] daerop t'huys ghemaeckt ende binnen ghehouden, ende niemandt meer tot hem in-
[10] ghelaten; maer alleen daernae ghetracht, hoe hij't leven ende zijn rijcke behouden
[11] mochte.

SABELLICVS LIB. 2.

* Onderschrift:
Regel 1 *Claudius:* Romeins keizer, leefde van 10 v. Kr.-54 na Kr.; hij was erg zwak van verstand, en werd de speelbal van z'n vrouw Messalina e.a. - r. 2 *maerschalcken:* dienaars; *Al die:* al wie; *verhoorde:* te woord stond, in gehoor ontving. - r. 3 *besoecken:* onderzoeken; *moortpriem:* dolk; *griffie:* metale schrijfstift (om in metaal of was te griffen); *eenigh scherp:* iets scherps (*het scherp:* 't scherpe ding). - r. 4 *eener:* iemand; *verstond:* vernam. - r. 5 *regering:* bestuur (evenals *regiment*). - r. 6 *en datter:* en toen er (*dat* als vervanger van 't voegwoord *als* in de eerste zin). - r. 7 *voor de selve:* voor deze. - r. 8 *stenen:* (steunen) kermen; *zijns levens:* van z'n leven, 2e n.v. bij *seker; zick:* zich. - r. 9 *t'huys ghemaeckt:* naar huis begeven. - r. 11 *mochte:* zou kunnen. - *Sabellicus Lib. 2:* uit 't 2e boek van Sabellicus: zie onder prent 6.

CXI

De *Hasen* eens ontvlucht der Honden felle macht,
Hier hadden (bleeck van vreese) haer leger-plaets ghebracht,[2]
Op't onverzienst begint den Noorden windt te ruysschen,
In't midden van't gheboomt: de bloode *Hasen* kruyssen
Het boom-rijck eycken bosch, en komen aen de kant
Van't drabbige Moras met hoopen aengherandt.[6]
De *Vorschen* onghewoon soo schielijcke gheruchten,[7]
Beginnen oock uyt schrick van dit ghewelt te vluchten.
Der *Hasen* Capiteyn, riep stout en onversaecht,
Spitsbroeders wijckt niet meer, nae niemanden en vraecht,[10]
Ghij ziet wij zijn een schrick van vreesselijcke dieren,
Waeromme souden wij de rappe winden vieren?[12]
‘'tGaet noch soo alle daegh: wanneer de bloode guyl[13]
‘Zijn minder over magh, hij acht hem als een uyl:[14]
‘Hij is soo in zijn schick, hij blaest soo uyt zijn darmen,[15]
‘Hij kapt drij mannen af met een houw seven armen.[16]
‘Hij wijckt voor niemand niet, wanneer zijn vijandt vliet,[17]
‘Dan ist een man in't velt, hij vreest noch acht hem niet.[18]
‘Maer als die wederom zijn tanden gaet ontblooten,[19]
‘Dan kiest hij 'tHaese padt, loopt voor een blaes met kooten.[20]

2 *haer leger-plaets:* hun leger, nest.
6 *Moras:* moeras (*Moras,* zie blz. 430 op vs. 70); *aengherandt:* aangelopen (*aengherandt* van *aanrennen:* aanlopen, dat anders ook bij Vondel, *aengeronnen* is; of van *aanranden* in de beteekenis *aan de rand komen?*).
7 *schielijcke gheruchten:* plotselinge rumoeren.
10 *Spitsbroeders:* makkers (nml. de hazen); *nae niemanden:* naar niemand (*niemanden:* ouwe 3e n.v.; zeldzaam bij Vondel).
12 *winden:* hazewinden; *vieren:* met rust laten, ontzien.
13 *bloode guyl:* laffe lummel (*guyl:* knol).
14 *over magh:* de baas is; *hij acht hem als een uyl:* hij acht zich zelf heel hoog; hij meent 'n hele Piet te zijn (*als een uyl:* als 'n voornaam iemand; de uil was in de Grieks-Rom. mythologie 't zinnebeeld van Athéne of Minerva, de godin van de wijsheid).
15 *hij blaest:* hij blaast zich zo op, hij bluft zo uit alle macht.
16 *drij mannen:* bij drie mannen.
17 *vliet:* vlucht.
18 *Dan ist een man in't velt:* dan is ie 'n held; *hem:* nml. de vijand.
19 *gaet ontblooten:* laat zien.
20 *loopt voor een blaes met kooten:* loopt weg voor 'n blaas met beentjes; *kooten:* beentjes; 'n varkensblaas met harde dingetjes erin (erten enz.) werd gebruikt om te verschrikken (ook, 'n blaas met erten, 'n blaas vol bonen).

112. De Draeck en Oliphant.*

[1] Sulcx is den Philisteen gebeurt. Want als zij met arglistigheyt *Samson* zijn stercte
[2] hadden genomen, d'oogen uytgesteken, ende in een meulen deeden malen, hem zeer
[3] plagende, ende haer tijdcortinghe van hem maecten: En dat *Samson* vermercte,
[4] datter een groote menighte van Philisteen in haer Afgods Tempel versamelt was, soo
[5] nam hij voor, dat hij hem aan haer wreeken wilde na zijn vermoghen: doch wilde
[6] niet sterven, of de Philisteen storven met hem. Grijpt der halven beyde de pilaeren,
[7] daer't huys op rustede, ende doetse met den Philisteen ter neder vallen, ende doode
[8] alsoo hemselven ende haer mede.

IVDICVM *Cap. 16.*

* Regel 1 *Sulcx....:* Dit is de Filistijnen overkomen (de vorm *Philisteen* is meervoud: *Philisteeën,* rechtstr. gevormd van 't Lat. *Philistaeus; Filistijn* is 't Lat. *Philistínus*). - r. 2 *uytgesteken:* uitgestoken (*gesteken* de oorspr. vorm). - r. 3 *ende haer tijdcortinghe:* en hem voor hun ontspanning gebruikten; *En dat:* en toen. - r. 5 *nam hij voor...:* maakte hij 't voornemen, dat hij zich aan hun (*haer*) wreken zou (*wilde*). - r. 6 *storven:* zouden sterven; *Grijpt:* ('t onderwerp weggelaten, zie blz. 538 r. 6) hij grijpt. - r. 7 *rustede:* rustte (zie blz. 584 r. 4). - r. 8 *hemselven ende haer mede:* zichzelf en hun ook; *Judicum Cap. 16:* uit't 16e hoofdst. van 't boek der Rechters vs. 18-30.

CXII

Een eysselijcken *Draeck* bevocht een *Oliphant,*
En heeft hem metter vlucht seer schricklijck angherant:[2]
Omslingherde' hem zijn been, en met vergifte steken[3]
Komt 'tbloed als een riviere uyt zijn groff lichaem leken,[4]
Aemachtigh slap en flau door de'uytghemarchde kracht[5]
Pofte' hij den *Draeck* op't lijf, doode' hem met gantscher macht.[6]
‘Dit is des werelts loop; wanneer de wree Tyrannen[7]
‘De vrome te vertre'en, en d'arme netten spannen,[8]
‘Omringhen haer ghelijck, en suyghen uyt haer bloed,[9]
‘Dan valt de vrome op't lijf die hem de wreedheyd doet.[10]
‘Gelijck de snelle *Rhee,* die op de steylle klippen
‘Den *Iager* had gejaeght, van meeninge' hem t'ontslippen,
‘Klimt, klautert, toegerust de Iager strengh en stijf:[11-13]
‘De *Rhee* ziet s'doodts ghevaer, springt botz hem op zijn lijf.[14]
‘De Iagher breeckt zijn hals, zijn armen en zijn beenen.
‘De *Rhee* valt onversaeght te barsten op de steenen.[16]
‘Soo wie oock yemandt meent te plaghen nae zijn wil,[17]
‘Die jaeght hem selven meest, de Iagher staet niet stil.[18]

2 *metter vlucht* (met der vlucht): met grote snelheid.
3 *Omslingherde' hem:* spreek uit: *omslingerd'em; vergifte:* vergiftige.
4 *leken:* vloeien.
5 *Aemachtigh:* amechtig, uitgeput; *flau:* krachteloos; *de uytghemarchde:* uitgeputte (*March* de oorspr. vorm van *merg*).
6 *Pofte' hij:* plofte hij (spreek uit: *poft'ij*)*; doode' hem:* doodde hem (spreek uit: *dood'em*)*; met gantscher macht:* met z'n volle zwaarte.
7 *wree* (uit *wrede*)*:* wrede.
8 Om de deugdzamen te vertrappen en de armen....
9 *Omringhen haer ghelijck:* hun helemaal insluiten.
10 *'t lijf die hem:* hem op 't lijf die hem....
11-13 Gelijk de snelle ree, die de jager op de steile rotsen (*klippen*) heeft gejaagd, klimt en klautert in de hoop hem te ontsnappen (*rhee* met *rh,* zie blz. 665 op vs. 4); *t'ontslippen:* te ontsnappen; *toegerust de Iager....:* (als tussenzin te nemen) de jager is toegerust, koelbloedig en hard.
14 *botz:* plotseling.
16 *onversaeght:* onverschrokken.
17 *Soo wie oock:* zo ook wie; *nae zijn wil:* naar z'n lust, naar z'n kwellust.
18 *Die jaeght....:* die kwelt zichzelf 't meest; de jager kent geen rust.

113. Den Haen, en den Diamandt.*

[1] Ghelijck desen *Haen,* soo zijn die van *Peru* ende *Japonia* ghezint. Want al ist dat zij 't
[2] suyverste gout, ende zilver ende edelgesteenten vinden, soo achten zij't doch weynigh,
[3] ja seggen, Het waer ons beter ende profijtelijcker, hadden wij rog, of terwe in ons
[4] landt gevonden.
ANNALES NOVI ORBIS.

[5] *Crates* groote rijckdom verkregen hebbende, heeft die selve niet alleen veracht, maer
[6] oock in de Zee geworpen. Beter ist (seyde hij) dat ick u verdrencke, als dat ghij mij
[7] verderft.

* Regel 1 *Peru:* 't land in 't Zuid-Westen van Zuid-Amerika; *Japonia:* Japan; *ghezint:* van mening. - r. 2 *doch:* toch. - r. 4 *Annales Novi Orbis:* Geschiedenis van de Nieuwe Wereld (van wie?). - r. 5 *Crates:* de cyniese wijsgeer, leerling van Diógenes (4e eeuw v. Kr.); *die selve:* die. - r. 6 *verdrencke:* verdrink (*verdrenken* oorspr. vorm van ons *verdrinken* in de betekenis *doen verdrinken*).

CXIII

De krijghsche en strijdbaere' *Haene'* al krabbelend' met spooren,[1]
Soect in het vuyle slick, ontrent de Goysche kant,[2]
Nae haver of nae kaff, nae boeck-weyt of nae kooren;
Terwijl hij't kostjen soeckt, vindt hij een *Diamant*.
Sprack, Wat magh mij 'tIuweel (dus cierelijck) vermaken,[5]
Dat d'ooghen wel verfraeyt, en lonckt mij lieflijck an?[6]
Ick soeck slechts kaff en graen, om aen den kost te raken:
Dees pracht en overdaed daer heb ick 'twalghen van.[8]
‘Ghekroonde Vogel wijs! kont ghij dijn meerder leeren,[9]
‘Haer wulpsche dartelheyt, en diere pronckerij[10]
‘Verachten en vertreen? dus mensche wilt u keeren,[11]
‘En spiegelt doch aen hem u prael en hoverdij.[12]
‘De *Peerle'* is oock de *konst* der wijse en hooghgheleerde,[13]
‘Die van d'onwetende' *Haen* verniet wort en verneert:[14]
‘Vytwendighlijck, en is cieraet van geender weerde,[15]
‘Soo ghij inwendichlijck nootdrufticheyt ontbeert.[16]

1 *krijgsche* en *strijdbaere:* alle twee betekenen *vechtlustig*.
2 *ontrent de Goysche kant:* in de buurt van 't Gooi.
5 *Wat magh.... vermaken:* wat kan mij genoegen doen; *dus cierelijck:* zo kostbaar.
6 *verfraeyt:* verheugt (zoals in 't middeleeuws).
8 *overdaed:* weelde; *daer heb ick 'twalghen van:* daar heb ik lak aan.
9 *Ghekroonde....:* gekamde, wijze vogel; *dijn meerder:* je meerdere (de mens).
10 *Haer wulpsche dartelheyt:* hun uitgelaten weelderigheid; *diere pronckerij:* kostbare pronk (*dier* Vlaams voor *duur*).
11 *u keeren:* u bekeeren.
12 *doch:* toch.
13 *De Peerle:* de parel (als de zacht en bescheiden glanzende) ook met de gedachte aan de verborgen parel van de gelijkenis uit 't Evangelie; hier voor de inwendige rijkdom van wijsheid en kennis tegenover 'n uitwendig sieraad; *de konst:* de kunde, de wetenschap.
14 *d'onwetende' Haen:* spreek uit: *d'onwetend'aan; verniet:* niet wordt geacht; *verneert:* (vernedert), geminacht.
15 *Vytwendighlijck:* uitwendig; *geender weerde:* van geen waarde.
16 *nootdrufticheyt:* 't nodige (de wijsheid).

114. De Leeuw, den Haen en den Ezel.*

[1] Sulcke Ezels waren de *Cymbri*. Want als *Marius* de plaets, daer hij zijn leger ghe-
[2] slaghen had, om de stralen des Sons gants onbequaem vondt, om hen slagh te leveren;
[3] soo heeft hij hem met zijn Volck ter zijden begeven, 'twelck de *Denen* ziende meynden
[4] dat hij uyt vrees voor haer vluchtede; hebben derhalven sonder rechte slaghoorde
[5] haer opghemaect, ende *Marium* naghetogen. De welcke uyt den Sonneschijn gekomen
[6] wesende, hem omghekeert ende haer met groot ghewelt aenghegrepen, ende alle ter
[7] selver plaetse nedergheleyt heeft.
FRONTINVS 64.

* Regel 1 *Cymbri:* Kimbren, 'n Noordelik (Germaans?) volk dat naar 't Zuiden afzakte en vele Romeinse legers vernietigde. Op hun terugtocht door Gallië werden ze door *Márius,* 'n Romeins veldheer, (de bekende tegenstander van Sulla) in 102 v. Kr. verslagen; *gheslagen:* opgeslagen. - r. 2 *gants onbequaem:* helemaal ongeschikt. - r. 3 *'twelck....:* ('t Lat. *quod*) toen de Denen dit; *Denen:* de Kimbren (zo genoemd omdat ze uit de streken van Holstein en Jutland kwamen). - r. 4-5 *voor haer vluchtede:* voor hun vluchtte (zie blz. 584 op r. 4); *sonder rechte slaghoorde:* zonder 'n behoorlike slagorde; *hebben... haer opghemaeckt* (zich opgemaakt): zijn opgetrokken; *Marium naghetogen:* Marius achterna getrokken, achtervolgd. - r. 6-7 *ghewelt:* kracht; *ter selver plaetse:* op dezelfde plaats (ouwe 3e n.v.); *nedergheleyt:* neergelegd, verslagen; *Frontinus 64:* de 64e krijgslist: zie onder prent 87.

CXIV

Den hoogh verheven *Leeuw* vermoeyt van 'tstadigh jagen,
Vant eenen *Esel* staen, verloomt door't sacke draghen,[2]
Daer bij een Lombaertsche *Haen,* die door zijn luyd gekraey,
Den trotsen *Leeuw* verschrickt, dat hij met eenen draey
Sich op der vlucht begeeft. Den *Esel* overmoedigh,[3-5]
Waent dat de *Leeuw* bedeest wort door zijn felheyd woedigh,[6]
Hem op zijn hielen volght met een geswinden loop,[7]
En t'onbedachtelijck brenght hii zijn vleess te koop.
De *Leeuwe'* int swinghen siet den tragen *Esel* volghen,[8-9]
Scheurt hem ter aerden stracx met een gemoet verbolghen,
En seght: dit is voor mij, voor't welgebooren bloed[10-11]
En 'teedle koninghs herte' een doren in mijn voet,
Dat ick voor yemant wijck. Dit is, o slechten broeder!
Dijn uyterste bancquett. O aller Haesen moeder![14]
‘Volgh waenwijs niet dien raed, om als dijn Prince vliet,[15]
‘Hem smaet en spot te doen, om voeden zijn verdriet:[16]
‘Of u schoon t'Avontuer toont gunstich haere tuyten,[17]
‘Sij draeyt te schielijck 'thooft, en steeckt u inde kluyten.[18]
‘Verstonden zij te recht den korrel van de saeck,[19]
‘Dat onbedachtheyt is t'verderff der dwaesen vaeck,
‘Zij souden wel besint op beter kanssen letten,[21]
‘Den *Esel* souw den *Leeuw* niet nae zijne' eere setten.[22]

2 *Vant* (oorspr. vorm): vond; *verloomt:* afgemat.
3-5 Men meende in de oudheid dat 'n leeuw op de vlucht sloeg voor 't gekraai van de haan, zoals ook Plinius vertelt. - 3 *Lombaertsche:* Lombardijse (zie prent 108 op vs. 2); *Lombaertsche Haen:* spreek uit: *Lombaarts'aan*. - 4 *met eenen draey:* (met een snelle beweging) ineens.
6 *felheyd woedigh:* woedende toorn.
7 *met een geswinden loop:* in 'n vlugge, in gestrekte draf.
8-9 *t'onbedachtelijck:* al te onbezonnen. - 9 *int swinghen:* in 't zwenken.
10-11 *stracx:* terstond. - 11 *welgebooren:* hooggeboren.
14 *Dijn uyterste bancquett:* je laatste feestmaal; *aller Haesen moeder:* (om z'n bangheid en z'n lange oren).
15 *waenwijs:* onwijs; *dien raed:* die manier van doen; *dijn Prince vliet:* uw vorst vlucht.
16 *om voeden:* om te voeden, te vermeerderen.
17 *Of.... schoon:* of.... al, ofschoon; *t'Avontuer toont gunstich haere tuyten:* de Fortuin u welwillend haar aanschijn toont (*haere tuyten,* waarschijnlik: haar vlechten, dus haar hoofd, haar aanschijn).
18 *steeckt u inde kluyten:* en laat u in de kluiten steken, laat u in de modder zitten.
19 *te recht:* juist; *den korrel:* de kern.
21 *wel besint:* wel bedacht.
22 *nae zijne' eere setten:* naar z'n eer staan, z'n eer willen ontnemen (*setten nae,* zoals 't middeleeuwse *hem setten nae:* zich toeleggen op, streven naar).

115. Den Hase en de Schiltpadde.*

[1] Het laet hem aenzien, of *Hannibal* die wijtvermaerde Veltoverste, ende *Fabius Maximus*
[2] dierghelijcken compact met malkander ghemaect hadden. Want *Hannibal* was in zijn
[3] voornemen, ende aenslaghen rasch ende snel, *Fabius* daerentegen langsaem ende be-
[4] dacht. *Hannibal* verliet hem op zijn cloeckheyt, ende vingh de saeck somtijds gants
[5] onbezint aen. Maer *Fabius* was wel langsaem, nochtans vierigh, ende stantvastigh in't
[6] werck. Hier uyt quamt ['twelck oock *Hannibal* selfs moest bekennen] dat *Fabius* dicwijls
[7] snelder met zijn welbedachte langsaemheyt, als *Hannibal* met zijn altegrooten haest
[8] aenquam, ende de stadt innam.
IN VITA FABII.

* Regel 1 *hem:* zich; *Hannibal:* de bekende Kartaagse veldheer (247-183 v. Kr.); *Fabius Maximus:* zie onder prent 42. - r. 2 *dierghelijcken compact:* 'n dergelijke afspraak (*dierghelijcken:* diergelijk 'n). - r. 3 *voornemen:* plan, 't opzetten van 'n plan; *aenslaghen:* aanvallen; *bedacht:* bedachtzaam. - r. 4 *verliet hem:* verliet zich, vertrouwde; *cloeckheyt:* voortvarendheid. - r. 4-5 *vingh.... gants onbezint aen:* begon helemaal zonder voorafgaand overleg; *vierigh:* vurig (*vierigh* met Vlaamse *ie*). - r. 6 *quamt:* kwam 't, gebeurde 't; *Hannibal selfs:* Hannibal zelf. - r. 7 *snelder* (uit *sneller*)*:* eerder. - r. 8 *In Vita Fabii:* In 't leven van Fabius (door wie? bij Livius is dit alles natuurlik te vinden).

CXV

Een ongheziene kans de *Schiltpadde'* heeft bestaen,[1]
Als met den lichten *Haes* zij ginck een wedspul aen,[2]
Die met zijn snellicheyt, en rassicheyt van leden,[3]
Dit loome dier verbaest met alle schamperheden:[4]
Wat wilt ghij kruyper doen? o! luyen rondassier,[5]
En al te traghen prij? kruyp, kruyp, nae dijn manier.[6]
Ick koom noch vroegh ghenoegh. schudt van dijne' harde schelpen[7]
Noch soo veel beenen uyt, en laetse d'ander helpen:[8]
Ick ben doch morghen vroegh te Ronssen voor de stadt,[9]
Eer ghij ten eynde zijt het geldeloose padt.[10]
De *Schiltpadde'* haren wegh spoeyt stadigh sonder dralen:[11]
Geen slaep ontrooft haer vlijt, om eere' en prijs te halen;[12]
En vindt den *Hase* niet als op den avont spae,[13]
Die doen zijn daed verfoeyt, meer om de schande' als schae:[14]
‘Koomt rappen wispeltuyr, die schijnt den baers t'ontgallen,[15]
‘V roem is al gedaen, u spillen zijn ontvallen:[16]
‘Schout hoe ghestadicheyt den lauwer-croon ontfanght,[17]
‘En't wispeltuyrigh hert aen s'armoedts borsten hanght.[18]
‘D'een groote steden bouwt, verrijcktse door haer wallen,[19]
‘En d'ander werptse neer, doet alle dinck vervallen.[20]
‘De staeghe jager jaeght, en wint ten lesten 'tvelt,[21]
‘Wanneer hij op den troon der eeren wort ghestelt.

1 *Een ongheziene kans.... heeft bestaen:* 'n hachelike kans heeft de schildpad gewaagd (*onghezien:* lelik, ongunstig; tegengestelde van *ghezien:* mooi, gunstig; vergelijk ons: 'n mooie, 'n lelike kans.
2 *Als:* toen; *lichten:* vlugge; *ginck* (oorspr. vorm): ging; *wedspul:* weddenschap, wedloop.
3 *snellicheyt:* snelheid; *rassicheyt:* vlugheid (hier *ch* voor *gh*).
4 *loome:* langzame; *verbaest met....:* overdondert met allerlei beledigingen.
5 *rondassier:* schilddrager; met zinspeling op z'n schild (*rondas*).
6 *prij:* (lelik) beest; *nae dijn manier:* op jouw manier.
7 *van dijne' harde schelpen:* uit je harde schulpen (spreek uit: *dijn arde*).
8 *Noch soo veel:* hoeveel ook (wij zeggen 't nog); *d'ander:* de andere, elkaar.
9 *doch:* toch; *Ronssen:* 'n stadje in Oost-Vlaanderen. (Waarom Vondel hier juist die stad noemt is niet duidelik; noch in de *Esbatement* [prent 26], noch in *De Warachtighe Fabulen* [blz. 178, 179] is die te vinden).
10 *geldeloose:* waar voor jou geen geld, geen winst te halen is.
11 *spoeyt:* spoedt, verhaast. Spreek uit: *schiltpad aren*.
12 *ontrooft haer vlijt:* neemt haar werkijver weg.
13 *En vindt:* en ze vindt; *niet als:* eerst, pas; *spae:* laat.
14 *doen:* toen, dan; meer om de schande als om de schade.
15 *rappen wispeltuyr:* wispelturige vluggerds (die wel vlug zijt, maar wispelturig); *die schijnt den baers t'ontgallen:* die schijnt iets moeiliks te kunnen doen (maar 't niet gedaan krijgt); 't is 'n kunst om bij 't schoonmaken van de baars de galblaas niet te breken.
16 *u spillen zijn ontvallen:* uw kansen zijn verdwenen; (uw weefklossen zijn u uit de hand gevallen; vgl. *Klinckert op W. Cz. Schouten,* vs. 10
17 *Schout:* zie; *ghestadicheyt:* volharding.
18 *aen s'armoedts borsten hanght:* wegkwijnt.
19 *D'een:* de gestadigheid.
20 *d'ander:* de wispelturigheid; *alle dinck:* alles (*dinck:* ouwere meervoudsvorm).
21 *staeghe jager:* gestadige, doorzettende strever; *wint ten lesten 'tvelt:* houdt tenslotte 't veld, overwint.

116. De spijse-draghende Ezel.*

[1] Veel ongheluckiger als dese last-draghenden Ezel, is geweest die ellendighe ghe-
[2] vanghen Keyser *Valerianus*. Want als hij vanden Koning van Persen *Sapor* geheeten
[3] bekrijght, gevanghen, met stricken ghebonden, ende in slavernije ghebracht was, soo
[4] heeft hij als een arme Ezel zeer swaren arbeyt doen moeten, ende hem oock voor een
[5] voetschamel laten ghebruycken, als de Koning te peerd wilde zitten; is oock noch
[6] ellendigh gheslaghen, ende armelijck ghespijst, tot dat hij in sulcken Ezels arbeyt
[7] zijn leven ellendighlijck eyndighde.
SABELLICVS.

* Regel 1 *ellendighe:* ongelukkige. - r. 2 *Valerianus:* Romeins keizer in de 3e eeuw na Kr.; hij voerde o.a. oorlog tegen de Perziese koning Sapor, en werd door deze verslagen en krijgsgevangen gemaakt. Hij moest vele gruwelen onderstaan; *vanden:* door de. - r. 5 *voetschámel:* voetbank (*schamel* bijvorm van *schemel*). - r. 6 *armelijck ghespijst:* schraal gevoed. - r. 7 *Sabellicus:* zie onder prent 67.

CXVI

Hier, hier, ghij Vrecken hier, schout *d'Ezel* overladen[1]
Met bouten, hoenders, taert, ghesoden, en ghebraden,[2]
Saucijssen, Hasen, Wijn, Capoenen, en Pastey,[3]
En hij eet dijstlen self op schraele en dorre wey.[4]
‘Zoo gaet het oock met u, verschroockte gierghe slaven:[5]
‘In rijckdom zijdij arm, becommert gaet ghij draven:[6]
‘Hebt stadelijcken sorgh, beswaert met druck en klagh,[7]
‘Vindt geen gerust gemoet, en woelt schier nacht en dagh:[8]
‘Slurpt wey en water in, schroomt uwen buyck te vullen:[9]
‘Een ander heeft u haef, derf leckerlijcken smullen.[10]
‘Die 't goedt heeft, suyght de poot; die 't niet heeft, eet gebraet.[11]
‘Dees loert op woeckers winst, en d'ander op verraet:[12]
‘En altijd heeft hij vrees, versmoort in ijdle sorghen:[13]
‘Komt stadigh broodt te kort, becommert voor den morgen:[14]
‘Onthout zijn lust het goet, en spaertet uyt zijn mont;[15]
‘Dat in het eynd verbrast wort door de Katt' of Hondt.

1 *schout:* ziet.
2 *bouten:* vleesboutjes; *ghesoden, en ghebraden:* gekookte en gebraden spijs (*gezoden* en *gebraden* zijn zelfst. naamw., vergelijk prent C, blz. 717 vs. 22: *'t ghesoden* naast *'t gebraet*).
3 *Capoenen:* vetgemeste hanen.
4 *dijstlen:* distels (*dijstel* Brabantse vorm).
5 *verschroockte:* (verschroeide) verschrompelde (*verschroocken:* verschroeien).
6 *zijdij:* zijt ge (toch) arm; *draven:* lopen, zwoegen.
7 *stadelijcken:* voortdurend (bijw. op *-en*)*; druck en klagh:* bedruktheid en geklaag.
8 *woelt:* zijt onrustig.
9 *wey:* schrale drank (de waterdelen van de melk, wat er overblijft als de kaas gemaakt is).
10 *u haef:* uw goederen; *derf leckerlijcken:* mag, kan lekker.
11 Die 't goed bezit, zuigt op 't been.
12 *Dees:* de ene (gierigaard); *d'ander:* de andere; *verraet:* bedriegerij (om hem te bedotten en zelf te genieten).
13 *versmoort:* gedompeld.
14 *voor den morgen:* voor den dag van morgen.
15 Onthoudt 't goed aan z'n eigen genoegen, gunt zich zelf 't genot van 't goed niet.

117. Den Hondt en de schaduwe.*

[1] Soo ghelucte het den Romeynschen *Crasso*. dese was rijck aen gelt ende goeden,
[2] ende hadde rontom Romen groote heerlickheden. Maer als hij dat schoone land der
[3] Parthers hadde ghezien, soo meynde hij daer nog veel rijcker te werden. Verliet
[4] derhalven wat hij te Romen had, ende snacte na de goederen der Parthen: doch is
[5] door zijn gierigheyt bedroghen: mits hij al 'tgene hij had verloor; ende 'tgeen hij
[6] verhoopte, niet en kreegh.
PLVTARCHVS.

* Regel 1 *ghelucte het:* overkwam 't; *Crasso* (Lat. buigingsvorm): aan Crassus; *Marcus L. Crassus* (114-53 v. Kr.) de Triumvir (drieman), 'n schatrijk en zeer hebzuchtig man; hij ondernam o.a. 'n oorlog tegen de Parthen, om zich van hun schatten meester te maken; verloor de slag en werd vermoord; *goeden:* goederen. - r. 2 *heerlickheden:* bezittingen. - r. 3 *werden* (oorspr. vorm): worden. - r. 5 *gierigheyt:* begerigheid, hebzucht. - r. 6 *Plutarchus:* zie onder prent 36.

CXVII

Een fluxen *Waterhondt* quam uyt een slagers hal,[1]
En kreegh dit *Hachjen* voor zijn trouwicheyts verval:[2]
Al wandelende voorts een treetjen over't water[3]
Vergroot der Sonnen schau zijn aes soo, dat 'tgheschater[4]
Van vreughde' int herte sprang, midts dien hij hongrigh hapt
Nae den gewaenden brock, doe was hem't vleess ontsnapt.
‘Dit is een leerlijck beeld van bodemloose menschen,[7]
‘Die nimmermeer vernoeght, nae groote schatten wenschen,[8]
‘Gepijnicht strengelijck van de' helsche Gierichеyd:[9]
‘Die nacht en dagh ontrooft al haer gherustigheyd:
‘Vergaepen zich aen 'tgroote', en laten 'tsekre vaeren,
‘En wilden op een bott, dat zij de Keyser waeren.[12]
‘'tWaer beter dat zij haer ghenoeghden met den buyt.[13]
‘De valsche *Hoop'* bedrieght, en jaeght ter poorten uyt.[14]
‘Laet dit een baecke zijn, onsadelijcke Gieren,[15]
‘'tSeyl uws begeerlijckheyts niet ruym te laten vieren.
‘'tGhenoegen is het al 'tis beter (hoe ghij pocht)[17]
‘Een Vogel in de handt, als hondert in de locht.

1 *fluxen:* vlugge; *Waterhondt:* 'n hond om waterwild te vangen.
2 *Hachjen:* brokje (stuk vlees); *voor zijn trouwicheyts verval:* als loon voor z'n trouw (*verval:* afval; vgl. 't verval van de dienstboden).
3 *voorts:* voort; *treetjen:* stapje, loopje.
4 *schau:* schaduw.
7 *een leerlijck beeld...:* 'n leerzaam voorbeeld voor onverzadigbare (*bodemloose*) mensen.
8 *nimmermeer vernoeght:* nooit tevreden.
9 *strengelijck:* hard, wreed; *van.... Gierichеyd:* door hebzucht; (spreek uit: *d'else*).
12 *op een bott:* ineens (*bot:* stoot: met een stoot).
13 *haer ghenoeghden:* zich tevreden stelden.
14 *ter poorten uyt:* de stad uit, de weg op (om wat te zoeken).
15 *baecke:* waarschuwing (*bake:* baken, zie prent 110 op vs. 19); *onsadelijcke Gieren:* onverzadigbare gieren (met woordspeling: *gier,* begerige, en *gier,* de roofvogel).
17 *'tGhenoegen...:* 't tevreden zijn is alles.

118. Den wreeden verouderden Leeuw.*

[1] Even alsoo ist een Vorst in *Sicilia* ghegaen, die sonder eenighe ghenaed ende barm-
[2] hertigheyt veel jaren in zijn regeringh de ondersaten als een Tyran gheplaegt, ende
[3] ghequelt had. Welcke Tyrannije hem namaels tot groote schade heeft gedijet: want
[4] hij worde daerom van haer verjaegt, ende van elckeen hulp ende troostloos gelaten,
[5] dies hij in zijn grijse ouderdom honger, ende kommer lijden moeste.
PLVTARCHVS.

* Regel 1 *een Vorst in Sicilia:* hier wel bedoeld Dionysios II: zie onder prent 98. - r. 3 *Tyrannije:* spreek uit met *ei*-klank; *heeft gedijet:* is geworden. - r. 4 *worde....:* werd hierom door hun (*haer*) weggejaagd. - r. 5 *dies:* waardoor; *Plutarchus:* zie onder prent 36.

CXVIII

De Koninghlijcke *Leeuw,* die in zijn frissche dagen[1]
Al't andere ghediert plagh wreedelijck te plaghen,
Ontzien worde' om zijn moort en strenghe Tyrannij;[3]
Dies zidderde' elck bevreest voor zijne rasernij:[4]
Nu zijnde traegh en swack, van alle man verstoten,[5]
Veracht werdt en beschimpt van al zijn Rijcx ghenoten.
Dies d'een uyt ouden haet, wijst hem zijn staelen voet,[7]
En d'ander wrockigh toont hem zijn ijvoyren hoet.[8]
Elck juyght, om dat hij moet in bittere' armoe leven:
Nu vleyt hij hulpeloos, die't eertijts al deed beven.[10]
Soo dat hij sonder troost, verwacht in zijne noodt[11]
Zijn quijnende' ouderdom te scheyden met de doodt.[12]
‘Zoo steunt de stoute mensch op rijckdom en op krachten:[13]
‘Verdruckt en vilt bij nae zijn minder met verachten:
‘Hout dien hij overmagh geduyrichlijck in angst,[15]
‘En toont zich als den Leeuwe', heer' inder dieren vangst:[16]
‘Stelt 'trecht naer zijnen zin, daer d'arme moet om treuren,[17]
‘En schraept in zijnen sack, al wat hem komt te veuren;[18]
‘Dies als hij comt in noot, dan is een ijder t'soeck:[19]
‘Want hij laedt op zijn hals den welverdienden vloeck.

1 *Koninghlijcke:* de uitspraak toch wel *koninklike* met *k* (zie blz. 563 op vs. 11-12); *frissche:* bloeiende, jonge.
3 *worde:* werd; *moort:* moorden.
4 *zidderde:* sidderde (zie blz. 435 op vs. 182); *rasernij:* razende woede.
5 *traegh:* langzaam; *van alle man:* door iedereen (*alle man:* iedere mens; *man* in de ouwere betekenis van *mens*).
7 *wijst hem zijn staelen voet:* toont em 't staal aan z'n poot ('t paard nml.).
8 *zijn ijvoyren hoet:* z'n hoorne (*ivore* in algemener zin) hoofdsieraad, z'n horens (nml. de stier); *oy*-spelling voor oo-klank, zie prent 80 regel 3.
10 *vleyt hij:* smeekt ie; *'t eertijts al:* eertijds ('t al) alles.
11 *verwacht:* afwacht.
12 *te scheyden:* af te breken, te eindigen.
13 *stoute* (stoutmoedige): overmoedige.
15 *overmágh:* de baas is.
16 *heer' in der dieren vangst:* meester in 't vangen van dieren; (spreek uit: *leeuw eer*).
17 *Stelt:* zet.
18 *hem komt te veuren:* voor hem komt (voor z'n neus komt).
19 *een ijder:* 'n ieder; *t'soeck:* weg, zoek, niet bij de hand [om te helpen]. (In *t'soeck:* [te zoek] is *zoek* zelfst. naamw.: 't zoeken, zoals in: *op zoek zijn*).

119. De Struys en 't Nachtegaelken.*

[1] Sulcken manier heeft de Keyser *Domitianus* inde Schou-spelen, die *Quinquatria*
[2] hieten, opghebracht ende onderhouden. Want in die selve moesten de Hand-werckers
[3] haer konstige hand-werck, de *Poëten* of Rijmdichters hare *Carmina,* de *Redeners*
[4] hare cierlijcke ende welghestelde redenen, de Schermers haer geswinde schermslagen,
[5] de Springers ende goochelaers haer luchtighe ende kromme-spronghen, ende boot-
[6] sen vertoonen; ende een ijder zijn kunst, op 't hooghste ende beste loven ende prijsen.

MATTHAEVS RADAEVS.

* Regel 1 *Sulcken* (zulk 'n): zo'n; *Domitianus,* de Romeinse keizer en bekende Kristenvervolger in de 1e eeuw na Kr.; deed in 't begin van z'n regering veel voor de bloei van kunsten en wetenschappen; *Quinquatria:* 't Minerva-feest; 't grote werd gevierd van 19-23 Maart, 't kleine op 13 Julie; Minerva of in de Griekse mythologie Pallas Athene was o.a. de godin der kunsten en wetenschappen. - r. 2 *hieten:* heetten; *opghebracht:* ingevoerd; *onderhouden:* in stand gehouden; *in die selve:* in deze. - r. 3 *hare Carmina:* hun liederen; *Redeners:* redenaars. - r. 4 *hare cierlijcke ende welghestelde redenen:* hun fijn gestileerde redevoeringen; *geswinde:* snelle. - r. 5 *haer luchtighe:* hun vrolike; *bootsen:* grappen (*boots:* beeld, figuur, vertoning, grap). - r. 6 *een ijder:* iedereen; *op 't hooghste ende beste loven en prijsen:* voor de hoogste en beste prijs aan de man brengen, dus: hun kunst op 't allerbeste te vertonen (*loven:* te koop bieden; *prijsen:* op 'n prijs stellen, prijs vragen). - r. 7 *Matthaeus Radaeus:* bedoeld is wel: Matheus Radérus (Rader) 'n geleerde Jezuïet (1561-1634); hij gaf veel klassieke schrijvers en geschiedwerken uit.

CXIX

De staelverslinder *Struys* en't *Nachtegaelken* t'samen,[1]
Elckandren haren roem trotzeerende benamen.[2]
De Vogel langhghebeent zijn vederen verhief;[3]
De *Nachtegael* zijn stemme, elck een om hooren lief.[4]
Monarchen (sprack de *Struys*) die werrelden bestieren[5]
Met mijne pluymen haer vereedlen en vercieren.[6]
Mijn liefelijck gheluyt op welghestelde maet[7]
(Riep 'tVogelken) verheught een yeder in zijn staet:[8]
'tZij Vorsten trots ghehult met purpre en zijde banden,[9]
Of landlien die 'tghelust te ploeghen d'ackerlanden.[10]
‘Een ijder die hier leeft, 'tzij van wat staet, ghewis[11]
‘Ghetrocken word tot 'tgeen zijns herten wellust is:[12]
‘Dat dunckt hem alderschoonst, en magh hem niet vervelen,[13]
‘Elck *Zot* heeft zijn *Marot* en tijdverdrijf om spelen.[14]

1 *staelverslinder:* volgens 't oude volksgeloof kon de struisvogel ijzer verteren; vandaar ziet men hem op wapens wel afgebeeld met 'n hoefijzer in z'n bek.
2 Betwistten pochend elkaar hun roem; *benamen:* ontnamen; *trotzeerende:* trotsende, pochende, met *tz:* zie blz. 435 op vs. 182 (*trotz* uit 't Duits).
3 *De Vogel langhghebeent:* de langpotige vogel; *verhief:* prees.
4 *om hooren lief:* lief om naar te luisteren.
5 *werrelden:* wereldrijken (*werreld* meermalen naast *wereld*)*; bestieren:* besturen (*bestieren* met Vlaamse *ie*).
6 *haer vereedlen, vercieren:* tooien zich (*vereedlen* = vercieren).
7 *op welghestelde maet:* op de juiste maat, met zuiver rietme.
8 *een yeder in zijn staet:* mensen van iedere staat, van iedere maatschappelike stand (*yeder* duidelik met *ie*-klank; *yder* in vs. 11 heeft de spelling voor de *ei*-klank, zie blz. 503 op vs 22; dergelijke ongelijkheden wel meer).
9 *ghehult met.... banden:* getooid met.... linten (waaraan de eretekens hingen).
10 *die 'tghelust:* aan wie 't aangenaam is.
11 *ijder:* zie op vs. 8; *'tzij van wat staet:* van welke stand ook (*tzij wat:* wat ook).
12 *wellust:* lust.
13 *magh:* kan.
14 Iedereen heeft z'n eigen stokpaardje en z'n eigen liefhebberij om zich te vermaken (*om spelen*)*; Elck Zot heeft zijn Marot:* oorspr. gezegd van de *Nar* van de Rederijkerskamers. Bij de plechtige intocht van de kamer voor 'n landjuweel of ander rederijkersfeest, vermaakte de kamernar de toeschouwers met z'n grappen, die hij aan de man bracht door tegen z'n *Marot* te spreken. Ook in 'n toneelstuk had de zot zo'n *Marot* of ‘zotskolf’, 'n korte staf met 'n gesneden kop er op; *Marót* uit 't Frans, betekent oorspronkelik: Marietje.

120. De krancke Gier.*

[1] Insgelijcx word de Koning *Merobedus* hulpeloos ghelaten, die een grousaem Tyran,
[2] ende ijselijcke bloedsuyper was, ende veel Koningen, niet anders als een Diefsche
[3] Gier de Hoenderen, vervolgde, die oock den Keyser *Tiberio* aen zijn landt ende lieden
[4] groote schade had gedaen. Dese op een tijdt qualijck gestreden hebbende, ende aen zijn
[5] macht grootlijcx gheswact, heeft bij *Tiberio* hulp gesocht, om dat hij zijn adem mochte
[6] verhalen, ende zick weder-stercken. Maer *Tiberius* sloegh hem alle hulp af, ende seyde:
[7] Hij sach hem liever swack dan sterck, doodt dan levendigh, op dat hij ende de zijnen
[8] van hem seker, ende onbeschadight moghten blijven.
MARCVS WELSERVS.

* Onderschrift:
Regel 1 *word:* werd (*word* ouwere vorm van *werd*)*; Merobedus:* (ook *Merobaudes* en andere vormen van deze naam komen voor) koning van Bohemen ten tijde van Augustus en Tiberius; hij had veel stammen van de Sueven ('n algemene naam voor veel Germaanse stammen) onderworpen. - r. 2. *ijselijcke bloedsuyper:* vreselike bloeddorstige, 'n vreselike wreedaard. - r. 3 *den Keyser Tiberio:* Keizer Tiberius (met 't lidwoord, zie onder prent 104 op r. 5). - r. 4-5 *qualijck:* slecht, onfortuinlik; *aen.... grootlijcx gheswact:* zeer verzwakt in; *Tiberio:* (Lat. buigingsvorm) Tiberius; *om dat:* opdat; dus: om op z'n verhaal te kunnen komen (*zijn adem verhalen:* diep adem halen). - r. 6 *zick weder-stercken:* zich tot weerstand versterken; *sloegh,...af:* weigerde. - r. 7 *levendigh:* levend. - r. 8 *van hem seker:* voor hem veilig; *onbeschadight:* ongelet, ongedeerd; *Marcus Welserus:* zie onder prent 54.

CXX

De krancke Vogel *Gier* bad ernstigh een ghesonden,
Hij wilde hem in 'sdoods nood zijns kranckheyds diepe wonden[2]
Doch helpen heelen nu met goed en heelsaem kruyd,[3]
Of anders ist met mij (sprack d'arme zuchter) uyt;
'Tis heel met mij ghedaen, zal 'tlijf niet houden moghen.[5]
Neen (sprack zijn macker) 'kheb met u geen mededooghen,
Ghij hebt mij dick ghebracht in al te veel ghevaers,[7]
'Ken maeck zoo licht geen roe voor mijnen eyghen aers.[8]
Mijn hulpe is u ontzeyd; kond ghij u zelf niet helpen,[9]
Ick zal in desen nood u lijden geenzins stelpen.[10]
‘D'erfvijand inden anxst belooft al tgeen hij magh,[11]
‘Vermits hij in zijn kruys zich geern gheholpen zagh:[12]
‘Maer waer hy eens verlost uyt al zijn onghevallen,
‘Van al 'tgeen hij beloofde en hielt hij niets met allen.[14]

2 *Hij wilde:* hij zou; *in 'sdoods nood:* in 't doodsgevaar; *zijns kranckheyds:* van z'n ziekte (*zijns kranckheyds* met manl. *s:* zie prent 102 op vs. 21).
3 *heelsaem:* heilzaam.
5 *'tlijf:* 't leven.
7 *dick:* dikwels.
8 *zoo licht geen roe:* zo makkelik niet 'n roe, 'n stok.
9 *ontzeyd:* ontzegd, geweigerd; *kond ghij:* kun je, of zou je kunnen; (*kond* ofwel *kont* = *kunt,* of *kond* = kondt).
10 *stelpen:* doen ophouden, stillen.
11 *D'erfvijand:* de aartsvijand; *magh:* kan.
12 *kruys:* lijden.
14 *niets met allen:* niemendal, niets (*met allen:* met alles, in elk opzicht).

121. 'tOnvernoeghde Peerd en d'Ezel.*

[1] Op ghelijcke wijse heeft *Chillas Agrigentinus* zijn knechten met arbeyt, hoe wel
[2] niet alte zeer, beladen; 'twelck hun nochtans te swaer dachte: hebben der halven over
[3] haer Heer gheclaeght, ende haer ghehouden als of daer geen knechten ter werelt
[4] waren die soo veel leden ende arbeyden moesten als zij: Maer als zij eens met haer
[5] Heer over wegh reysden, ende onderwegen herberghden bij een die zijn knechten
[6] veel strengher ende harder hield, ende dagh ende nacht als Ezels tot den arbeyt
[7] dreef, soo bekenden zij dat haer arbeyt nergens nae soo swaer was, noch haer Heer
[8] nae noch verre soo streng ende ongenadigh als die zelve was. hielden derhalven op
[9] te klagen ende morren.
STOBAEVS.

* Boven- en Onderschrift:
'tOnvernoeghde: 't ontevreden.
Regel 1 *Chillas Agrigentinus:* Chillas van Agrigentum, 'n stad op Sicilië. - r. 2 *dachte:* dacht, leek (*dachte* voor *dochte* van *dunken* zoals reeds in 't middeleeuws). - r. 3 *haer ghehouden:* zich gehouden, zich voorgedaan. - r. 4-5 *met haer Heer over wegh reysden:* met hun heer over de weg gingen, met hun heer samenreisden. - r. 6 *strengher hield:* strenger behandelde. - r. 7 *bekenden:* erkenden; *nergens nae:* bij lange na niet. -r. 8 *nae noch verre:* (nabij noch ver) in de verste verte niet; in geen enkel opzicht; *die zelve:* deze. - r. 9 *Stobaeus:* Joh. Stobaios, 'n Grieks schrijver ± 500 na Kr., maakte voor z'n zoon 'n bloemlezing uit meer dan 500 dichters en prozaschrijvers.

CXXI

Een fier *Deens Peertjen* most zomwijlen eens braveren,[1]
Met 'tnarrensleetjen, en speelwagentjen zijns heeren:[2]
Most zomwijl over't ijs en scheuren't spiegel-glas[3]
Des Amstels, die allom glad toegevrozen was.[4]
Het dertel krengh werd boos, en wonder ongheduldigh,[5]
Want 'twaenden 'twas zijn heer niet zoo veel arbeyds schuldigh,[6]
Ter tijd het eens ontmoet' een wagen zwaer gelaen,[7]
Daer eenen *Ezel* ranck voor was ghespannen aen,[8]
Die naulijcx slepen mocht den zwaer gheladen waghen,[9]
En dapper werd ghegroet en afghesmeert met slaghen.[10]
Het *Dene Kopken* dacht, Nu zie ick hoeter gaet,[11]
'Kheb oorzaeck om vernoeght te zijn met mijnen staet:[12]
Vermids men andren vind in steden en in dorpen,
Die veel meer slavernije, als ick, zijn onderworpen.
‘Wie op zijn minder ziet, wanneer hem 'therte wroeght,[15]
‘Kan lichtlijck in zijn staet zich vinden wel vernoeght:
‘Om datmen menschen vind, 'tzij waer wij d'oogen wenden,
‘Die onderworpen zijn noch tienmael meer ellenden.

1 *zomwijlen:* soms (voor de *z*, zie prent 61 op vs. 7); *braveren:* pralen (voor de slee).
2 *narrensleetjen:* arreslee (met de *n* is de oorspr. vorm, van *nar*)*; speelwagentjen:* plezier-rijtuigje.
3 *scheuren:* doen barsten ('t spiegelgladde ijs kreeg dan barsten).
4 *toegevrozen:* toegevroren (*toegevrozen* met *z* onder invloed van *vriezen* in plaats van de oorspr. vorm met *r*).
5 *Het dertel krengh:* 't dartele ding; *wonder:* erg.
6 *'twaenden:* 't meende (met *-n* in 't enkelv., zie blz. 465 op vs. 25).
7 *Ter tijd:* totdat; *ontmoet':* ontmoette.
8 *eenen Ezel ranck:* 'n magere ezel; *Daer.... voor was ghespannen aen:* Waarvoor.... was aangespannen.
9 *slepen:* trekken (*slepen* hier wschl. letterlik bedoeld, 'n slee [zonder wielen] die over de straat gesleept werd; van daar: sleperswagen).
10 *ghegroet en afghesmeert:* begroet en afgeranseld.
11 *Het Dene Kopken:* 't Deense stijfkopje (*Dene kopken:* één woord: Denekopje); *hoeter:* hoe 't er.
12 *oorzaeck:* reden; *vernoeght:* tevreden.
15 *wroeght:* pijnigt, ontevreden maakt.

122. De Zwan en den Oyevaer.*

[1] Alsoo heeft in zijn dootbed gantsch vrolijck ende lieflijck ghesonghen die Eer-
[2] weerdige man-Gods *Beda*. Daerover haer veel verwondert ende hem ghevraegt
[3] hebben, waerom hij soo vrolijck sanck? Die salighe man-Gods antwoorde: Soude
[4] ick niet vrolijck zingen, nadien ick zie ende bekenn, dat die droevige tijdt mijns
[5] sterflijcken levens voorbij is, ende de onsterflijckheyt naket, ende dat ick door dese
[6] tijdlijcke doodt al mijn noot, ende treurigheyt eyndighen sal, ende inde eeuwige
[7] vreughd en salicheyd komen.
GVLIELMVS MALMESBERIENSIS.

* Regel 1 *in:* op; *gantsch:* heel; *Eerweerdige:* Eerbiedwaardige, (Beda's vaste tietel); B., 'n Schot van geboorte, beroemd kloosterleraar in Engeland, leefde van 672-735. - r. 2-3 *haer veel verwondert... hebben:* hebben velen zich verwonderd; *sanck* (ouwere vorm): zong. - r. 4 *nadien:* (naardien) nu; *bekenn:* weet. - r. 5 *naket* (naakt): nadert (naket: ouwe vorm voor *naakt*, vergelijk blz. 663 op vs. 17-18). - r. 7 *Gulielmus Malmesberiensis:* Willem van Malmesbury (in Engeland), Benediktijn (12e eeuw): hij heeft o.a. geschreven *De Gestis pontificum Anglorum LL. IV:* 'Geschiedenis van de Engelse bisschoppen [de kerkelike geschiedenis van Engeland] in 4 boeken'.

CXXII

Des *Somers Voorbode* eens de *Blancke Zwan* ontmoeten,[1]
En vraeghden waerom zij haer leven met zoo zoeten[2]
En aenghenamen lied hier eyndighden op't lest?
O (zeght zij) 'tis van vreughd, dat ick dit aerdsche nest
Vol kommer en verdriet ten laesten worde ontslaghen,[4-5]
En in de zachte schoot van ruste word ghedraghen.
‘Een arm katijvigh man, die vroom is van ghemoed,[7]
‘Valt 'tleven wonder zuur, en 't sterven honigh-zoet.
‘Den dood hij vreughdenrijck wil in zijn armen loopen,
‘Als die hem sluyt de poort van 'slevens kercker open:
‘Van't leven, dat veel eer een durigh sterven is,[11]
‘Een Gasthuys vol verdriet, en vol bekommernis:
‘Een Zee die altijd woelt, daer 'sdroefheyds baren bruyzen.[13]
‘Gheluckigh is de Ziel die vrolijck magh verhuyzen.[14]

1 *Des Somers Voorbode:* de ooievaar (de voorbode van de lente); *Zwan:* vooral noordelike bijvorm van *zwaan; ontmoeten:* ontmoette.
2 *zoo zoeten:* zo'n zoet (*zoo zoeten:* zo zoet 'n).
4-5 *dit aerdsche nest.... worde ontslaghen:* uit dit aardse nest word verlost.
7 *katijvigh:* ongelukkig; *vroom:* deugdzaam.
11 *durigh:* gedurig.
13 *daer:* waar; *bruyzen:* bruisen (zie blz. 653 op vs 6).
14 *magh verhuyzen:* kan vertrekken (naar 't andere leven).

123. De Vogel Phoenix.*

[1] Ghelijck den Vogel Phoenix hem selven zeer welrieckendt hout vergadert, 'twelck
[2] der Sonnen hitte aensteect, ende hem daerop sett ende verbrandt, ende dat daernae
[3] uyt die selve assche eenen nieuwen Phoenix voortkomt: Alsoo heeft onse Heer ende
[4] Salighmaker *Jesus Christus* hem selven dat hout des Cruyces verkoren, ende is aen
[5] het selfde in't vier der heeter liefde te-ghelijck verbrandt, ende ghestorven. Maer
[6] daernae ten derden dage is hij wederom nieu, onsterflijck ende onlijdelijck weder
[7] op ghestaen.
SS. PATRES.

* Regel 1 *den Vogel Phoenix:* de feniksvogel; 'n Oosterse (Arabiese) vogel die volgens de oude mythe zich om de 5 eeuwen op 'n nest van geurig hout verbrandde, en verjongd uit z'n as verrees, zie bijschrift; omdat ie zo zeldzaam voorkomt gaat Feniks ook betekenen: 'n geniaal man, zie vs. 13 en volg.; *hem selven:* voor zich zelf. - r. 2 *hem:* zich. - r. 3 *die selve:* die (zelfde). - r. 4-5 *hem selven:* voor zichzelf; *verkoren:* verkozen; *aen het selfde:* daaraan (= aan het selve); *der heeter:* ouwe 2e n.v. vrouwel.; *te-ghelijk:* geheel. - r. 6 *nieu:* volkomen gaaf; *onlijdelijck:* niet aan lijden onderhevig. - r. 7 *SS. Patres:* Sancti Patres, de Heilige Vaders (de Kerkvaders).

CXXIII

Arabien draeght moet, en gaet den roem afstrijcken[1]
Van d'ander werreld wijd, en alle Koninghrijcken:[2]
Om dat de *Phoenix* staegh haer zoele locht doorzweeft,[3]
Die nimmer zijns ghelijck ziet, noch ghezien en heeft.
Die nae sess eeuwen zat, en moe van hier te swerven,[5]
Zich willigh en van zelf toe-rustet om te sterven,[6]
Op eenen steylen Bergh, daer hij zijn dood-bed sticht[7]
Met zoet welruyckend houdt, 'twelck 'theete zomer-licht,[8]
Vermids zijn stralen komt ontstekende verrasschen;[9]
De Vogel flucx verbrand, en word verteert tot asschen;[10]
Waer uyt allencx ontstaet en voortskruypt eenen worm,[11]
Daer uyt een *Phoenix* word vernieut nae's eersten form.[12]
‘Verstanden die gheleert in wijsheyd wijd uytsteken,[13]
‘Die werden hier bij niet onvoeghlijck vergheleken,[14]
‘Om dat zij zelden eens aentreffen haers ghelijck,[15]
‘En door haer groote faem en eere onsterffelijck,
‘Oock andren pricklen om met uytghereckte veeren[17]
‘Te volgen die gheraeckt zijn op den Bergh van eeren;[18]
‘Te vlieghen sterrenwaers verheven met 'tghemoed,[19]
‘Tot daermen erft te loon den groenen lauwer-hoed.[20]

1 *Arabien draeght moet:* Arabië gaat trots op, verheft zich (vergelijk de rei na 't 4e bedrijf van *Joseph in Dothan*); *afstrijcken:* wegstrijken, wegdragen.
2 *d'ander werreld:* de twede wijde wereld (oorspr. was *d'andre wereld* de nieuwe wereld; verder betekent de uitdrukking: de hele wereld).
3 *staegh:* voortdurend.
5 *nae sess eeuwen:* na 6 eeuwen, gewoonlik wordt 5 eeuwen opgegeven; *zat en moe:* verzadigd en vermoeid (*zat en moe* is één uitdrukking geworden).
6 *van zelf....:* uit zichzelf gereed maakt (*toe-rustet:* vergelijk blz. 663 op vs. 17-18).
7 *steylen:* hoge; *daer:* waar; *sticht:* maakt.
8 *welruyckend:* de Noordelike vorm van *welriekende* (Zuid-Nederl. vorm).
9 *Vermids:* door (middel van); *komt ontstekende verrasschen:* (komt overvallen door in brand te steken), plotseling komt ontsteken (wel 'n woordspeling met *ver-assen* tot as maken).
10 *flucx:* terstond.
11 *allencx:* langzamerhand; *voortskruypt:* voortkruipt.
12 *Daer uyt:* waaruit; *vernieut....:* opnieuw geboren naar de gedaante van de vorige (eerste).
13 *wijd uytsteken:* ver uitmunten.
14 *werden:* worden; *niet onvoeghlijck:* niet ongepast, zeer juist.
15 *eens:* een keer; *haers ghelijck:* huns gelijke.
17 *uytghereckte veeren:* uitgestrekte vleugels, met alle inspanning.
18 *Te volgen:* hun te volgen die....
19 *sterrenwaers: waers* voor *waerts, ts* wordt dikwels *s; verheven met 'tghemoed:* omhoog strevend (met hun gemoed, geest).
20 *daermen:* waar men; *te:* tot; *lauwer-hoed:* lauwerkrans (*-hoed:* krans, vergelijk ons *rozenhoedje*, 't rozekransgebed).

124. De oude Oyevaer.*

[1] In sulcker voegen heeft haer gedraghen *Pero Cinonis* dochter. Want als haer Vader
[2] niet alleen out maer oock gevangen waer, soo dacht zij bij haer selven, hoe dat zij
[3] van hem gheteelt, opgevoedt, versorgt ende wel uytghegeven was, en daerom schul-
[4] digh hem in zijn noot bij te staen. Dies zij versocht bij haer Vader te wesen, ende
[5] vande Rechters sulcx verkreegh. Heeft alsoo haren Vader een langhe tijdt met haer
[6] borsten ende melck gevoedt, ende bij het leven behouden.
VALERIVS MAXIMVS.

* Regel 1 *In sulcker voegen:* op 'n dergelijke manier (*voegen* ouwe 3e n.v. van *voege, voeg*); *haer:* zich; *Cinonis* (Lat. buigingsvorm): van Cinon. - r. 2 *waer:* was (*waer, ware*, ouwe konjunktief-vorm achter *als*); *bij haer selven:* bij d'r eigen (*selven:* ouwe ook vrouwel. 3e n.v.). - r. 3 *van hem gheteelt:* door hem voortgebracht; *wel uytghegeven:* goed ten huwelik gegeven; *schuldigh:* verplicht. - r. 4 *Dies:* derhalve (eigenlik als betrekkelik voegwoord: waarom). - r. 5 *sulcx:* dit. - r. 6 *bij:* in; *Valerius Maximus:* zie onder prent 29.

CXXIV

In Godsdienst zal met recht de *Klepelaer* uytsteken;[1]
Vermids hij zijn ghebroed in liefde onvergheleken[2]
Ghetrouw tot inden dood, zijn hulpe en jonste aenbied,[3]
En stadigh bijstand reyckt in allerley verdriet:[4]
'tGhebroedzel dat van joncx zij oeffnen en ghewennen,[5]
Zal deze ontfanghen deughd in d'oudren weer erkennen,[6]
En 't aes verre opghespeurt haer deylen wederom,[7]
Wanneer haer overvalt den grijsen ouderdom.[8]
‘Aen oprechte oud'ren, die Godzaligheyd hanteren,[9]
‘De kind'ren niet dan deughd, en ware wijsheyd leeren:[10]
‘D'aenkomers slaenze gae, en nemen op haer acht,[11]
‘En hechten 'tgeen zij zien haer zelven in't ghedacht.[12]
‘Waer goe voorgangers zijn, daer zijn ontsteken lichten,[13]
‘En goede boecken, die in deughd de jongheyd stichten.

1 *Godsdienst:* vroomheid, ouderliefde en kinderliefde (*godsdienst:* 'n min juiste zeldzame vertaling van 't Latijnse *pietas,* dat betekent: eerbied en liefde voor God, voor z'n ouders, voor z'n kinderen enz.); *Klepelaer:* lepelaar, ooievaar, zie blz. 703 op vs. 6; *uytsteken:* uitmunten.
2 *zijn ghebroed:* z'n jongen (zo ook in vs. 5); *in liefde onvergheleken:* in onvergelijkelike liefde.
3 *jonste:* liefde (*jonste* Brab. Vlaamse vorm van *gunst*).
4 *reyckt:* aanbiedt, geeft.
5 *oeffnen en ghewennen:* oefenen en opvoeden (door oefeningen goeie gewoontes leren).
6 *deughd:* weldaad; *in d'oudren weer erkennen:* aan de ouders weer dankbaar vergelden (vergelijk *erkentelik:* dankbaar; *ouderen:* de oorspronkelike vorm van *ouders*).
7 *'t aes:* 't voedsel; *verre opghespeurt:* van ver (opgespoord) opgezocht; *haer deylen:* hun toedelen, aan hun meedelen (*deylen* vooral Brab.); *wederom:* op hun beurt.
8 *haer:* hun.
9 *oprechte oud'ren:* echte, wezenlike ouders; *die Godzaligheyd hanteren:* die godsvrucht, deugd beoefenen.
10 *niet dan:* niets dan; *leeren.... aen:* leren bij, van.
11 *D'aenkomers:* de aankomende, opgroeiende kinderen; *nemen op haer acht:* letten op hun.
12 *hechten.... haer zelven in't ghedacht:* prenten hun eigen in 't geheugen.
13 *goe:* uit *goeë* van *goede; ontsteken* (oorspr. vorm): ontstoken.

125. Godts dienst des Oyevaers.*

[1] Soo Godts-dienstigh heeft hem den Patriarch ende Outvader *Abraham* vertoont,
[2] als hij zijnen eengheboren zone *Isac* ter liefde en ghehoorsaemheyt Godes, met ghe-
[3] willigher herten op't platt des altaers, zijnen Hemelschen Vader tot een welriekende
[4] offerhande heeft overghegeven.
GENESIS 22.

* Regel 1 *heeft hem.... vertoont:* heeft zich getoond. - r. 2-3 *eengheboren:* eniggeboren; *ter liefde.... Godes:* uit liefde tot God en uit gehoorzaamheid aan God; ('n dergelijk gebruik van de 2e n.v. in 't middeleeuws vrij veelvuldig; in de 17e eeuw ook nog wel onder invloed van 't Latijn; vergelijk nog: *de vreze des Heren*); *met ghewilligher herten:* met 'n gewillig hart (*herten* ouwe 3e n.v. van *herte*); *'t platt des altaers:* 't vlak, de offertafel; *welriekende:* geurige, aangename (met zinspeling op de reukoffers van de Joden). - r. 4 *offerhande:* offerande (voor *-hande*, zie blz. 476 noot op de tietel); *Genesis 22:* 22e hoofdstuk uit 't boek Génesis, 't boek der Schepping.

CXXV

Ziet hoe de *Klepelaer* den Schepper aller dinghen[1]
Op-offert jaerlijcx een van zijn vruchts eerstelingen;[2]
En uyt het hooghe nest verpickt zijn kael ghebroet,[3]
Ter tijd een vluggheloos het laghe kiezen moet.[4]
‘O mensche die noch groeyt en lacht in uwe zonden,[5]
‘En aen Godsdienstigheyd u niet en acht verbonden;[6]
‘Ziet hoe den *Oyevaer* u voor het vierschaer daeght,[7]
‘En van ondanckbaerheyd voor't aenschijn Gods verklaeght:[8]
‘Vermits ghij roeckeloos noyt liet ten hemel varen[9]
‘Het wieroock dat hij eyscht op zijn ghewijde altaren,[10]
‘Maer volght uws wellusts padt, en danst op hare trom,[11]
‘Betreed de dorpels noch van kerck noch heylighdom:
‘En weyt u beesten-ziel in haer wellustigheden,[13]
‘Terwijl verbannen zijn de waerheyd en de reden.[14]
‘Doch 'tis vergeefs gepreeckt, ghij houd het zelfde spoor,[15]
‘Neemt op geen leering acht, geeft wijsheyd geen gehoor.[16]
‘Welaen gij Goddeloos! God zal u niet verschoonen:[17]
‘Ghedenckt ghij dient u zelf, ghij mooght u zelven loonen.

1 *Klepelaer:* lepelaar, ooievaar (zie blz. 703 op vs. 6).
2 *een van zijn vruchts eerstelingen:* een van de eerstelingen van z'n kinderen (*vruchts eerstelingen:* dit is als een samengesteld woord: eerste kinderen; *vrucht:* kind, hier als verzamelwoord: kinderen, kroost).
3 *verpickt:* met pikken uit 't nest jaagt; *kael ghebroet:* kale jong.
4 *Ter tijd:* op de tijd dat; *vluggheloos:* zonder vliegen (*vlug:* 't vliegen, de vlucht van 'n vogel, vergelijk blz. 645 op vs. 7); *het laghe kiezen:* naar beneden gaan.
5 *groeyt:* plezier hebt (nu nog: hij groeit erin; *groeien:* welvarend zijn, zich verheugen; ook zonder *in*, vergelijk *Verovering van Grol* (1627) vs. 520: *Nu groeyt Prins Henricx hart*.
6 u niet gebonden acht aan de dienst van God.
7 *voor het vierschaer daeght:* voor 't gerecht daagt, uitdaagt (*het vierschaer*, zie blz. 453 op vs 146).
8 *verklaeght:* aanklaagt.
9 *roeckeloos:* zonder plichtbesef, uit gebrek aan plichtbesef.
10 *Het wieroock:* wierook was 'n *het*-woord.
11 *danst op hare trom:* danst op haar trommelslag, danst naar haar pijpen.
13 En verlustigt uw verdierlikt wezen in z'n wellusten.
14 *reden:* 't verstand.
15 *ghij houd het zelfde spoor:* gij blijft diezelfde richting (dat zelfde spoor) volgen.
16 *Neemt.... acht:* geeft acht.
17 *Goddeloos:* goddeloze (zonder buiging-e, zie blz. 434 op vs. 162); *verschoonen:* sparen.

*

[Gedichten]aant. aant. aant.

Jaerzang***

Na de wijse:
Van den ix. Psalm. Davids.
Heer, ick wil u uyt s'herten gront.

Nu segt het Oude jaer adieu,[1]
Want 'tis in Christo alles Nieu
De strenghe Moyses derft sijn klaerheyt,[3]
Hier schijnt ghenad' en enckel waerheyt.[4]
2
'Tis nu de dach der salicheyt,
Die God sijn volck heeft toegheseyt,
'Tjaer der verlossing is ghekomen,
Feesteert, en juycht ghy Christen vromen.[5-8]

* TEKSTKRITIEK: T i e t e l : *Jaerzang*, naar *J.v. Vondels Poëzy* van 1650; dit opschrift staat niet boven de tekst van 1618. - vs. 15 *Treckt uyt* (*wie*...., de oude uitgave heeft *Treckt* (*uyt wie*....

* Van 1618. Afgedrukt naar *HET BOECK DER GESANGEN. Inhoudende Alle de Psalmen / Lof-sanghen ende Geestelijcke Lieden..... Mitsgaders: De belijdenisse des Christelijcken Gheloofs. Tot Hoorn, Ghedruckt by Ian Iochimsz. Byvanck / woonende op't Noort / in't blau Lam van Haerlem. Anno 1618*. - Dit is de algemene tietel van 't bekende liedboek der Doopsgezinden, dat uit vier afdelingen bestaat, die telkens weer 'n tietelblad hebben. Dit lied van Vondel en de twee *Pinxterzangen* staan in de derde afdeling: *GHEESTELIJCKE LIEDEN: Om in de vergaderinge der Gheloovighen / tot aenroepinghe Godes / ende haerder eyghen stichtinghe ghesonghen te werden*. - 't Drukkersadres is als op de algemene tietel.
Vondels lied staat op blad *Dij* voorkant. Er boven staat: *Dat eerste Liedt. De gheloovighen vermanen haer selven in desen liede / om met den inganck des nieuwen tijts / een nieu leven in der Godsalicheyt aen te vangen / ende in te treden / is der halven bequaem om op Nieu-jaers dach gesongen te worden*.

** Dit lied is duidelik 'n Kerstlied op de Besnijdenis des Heren; met de gedachte aan 't nieuwe jaar, de nieuwe genadetijd, die Kristus gebracht heeft; zoals bijv. in middeleeuwse Kerstliederen: ‘Wij wachten 't nieuwe jaar’, en tegelijk met gedachte aan 't nieuwe burgerlik jaar.

1 *adieu:* spreek uit: *adiew* (zie blz. 512 op vs. 40).

3 *Moyses:* spreek uit: *Mooizes*, mogelik *Mozes* (zie voor *oy* = oo, blz. 676 op r. 3-4); hier is wel de uitspraak *ooi* bedoeld, omdat de naam in 't oorspronkelik *Moyses*, drielettergrepig is; de eerste, maar gewijzigde, uitgaaf die we van Vondel zelf kennen, 1650, heeft *Moses*. De hele regel betekent: de strenge wet, de godsdienst van Mozes wordt verduisterd, verdwijnt.

4 *schijnt:* straalt, schittert; *ghenad' en enckel waerheyt:* genade en enkel werkelikheid (niet meer de voorafbeelding); enkel de werkelikheid van de genade (zie voor de tegenstelling met Mozes' wet, de aant. op vs. 21).

5-8 Letterlik van 2 Kor. 6, 2, ‘nu is 't de dag van 't heil’, met verwijzing naar Isaïas 49, 8: ‘God zegt: op de aangename tijd en op de dag van 't heil help ik u’; de dag van 't heil is ‘de tijd van de verlossing.’ - 7 *'Tjaer:* de tijd. - 8 *Feesteert:* viert feest.

3
Men predickt en basuynt al om,
Het troostrijck Euangelium:[10]
Der sonden duystren zielen-kercker,
Is overweldicht van een stercker.[12]
4
Des herten ooren open sluyt,
En gaet het rijck des duyvels uyt:
Treckt uyt (wie lust te zijn ontbonden)[15]
Den rock des vleeschs en't juck der sonden.[16]
5
Want siet, in Christo gelt ghewis,[17]
Noch voor-huyt noch besnijdenis:
Maer een vernieut gemoet waerachtich,[19]
En sterck gheloof door liefde krachtich.
6
Besnijt dan 'tvleesch niet, maer u hert,[21]
En een verborghen Iode wert,
Den gheest kiest voor de doode letter:[23]
En leeft hoe lancks hoe onbesmetter.[24]
7
Hier toe Gods eengheboren Soon,
V streckt een levendich patroon,[25-26]
Hierom heeft Christus vroech gheleden,
En is op d'achtste dach besneden.

10 *Euangelium:* spreek uit: *Evangeliom* (zie blz 263 op vs. 48).
12 *overweldicht:* verbroken.
15 *wie lust:* wie verlangt (*lust* hier nog wel onpersoonlik: *aan wie lust; wie* zonder *n* heel gewoon toen, zoals in 't middeleeuws; maar *lust* kan ook persoonlik zijn, *lusten:* verlangen).
16 *Den rock des vleeschs* uittrekken is eigenlik: sterven; hier: de werken van 't vlees afleggen.
17 Deze hele stroof is ontleend aan Sint Pauwel's brief aan de Galaten, hfst. 5, vs. 6. De stroof betekent: in de vereniging met Kristus is de besnijdenis van de voorhuid d.i. iets uiterliks, van geen betekenis; maar alleen 'n geloof dat sterk is, werkzaam is door de liefde, heeft waarde.
19 Een wezenlik vernieuwde geest; tot 'n nieuw geestelik leven gekomen.
21 Deze stroof is ontleend aan Sint Pauwel's brief aan de Romeinen, hfst. 2, vs. 29. De stroof betekent: Niet de besnijdenis van 't lichaam, maar de besnijdenis, de bedwinging van 't hart, is van waarde; 'n ware Jood d.i. 'n ware dienaar Gods is hij die 't is naar 't inwendige (*verborghen Iode*); 'n besnijdenis dus in de geest (in 't inwendige) niet naar de letter (naar 't uitwendige).
23 *de doode letter:* naar 2 Kor. 3, 6: de letter, de geschreven oude Wet gaf alleen de kennis, niet, zoals de nieuwe Wet van Kristus, de geest d.i. de bovennatuurlike hulp; (‘de letter doodt’) de oude Wet zelf gaf aanleiding tot overtreding, tot de geestelike dood van de ziel.
24 *hoe lancks:* hoe langer (*lancks:* langer, zie blz. 489 op vs. 296).
25-26 *Hier toe:* d.i. om geestelik en onbesmet te leven, is Kristus 't levende voorbeeld ('t ‘levendich patroon’).

*

Hemelvaertzang[aant. aant. aant.*]

Op de wijse:
Van den viij. Psalm Davids.
O onsen God en Heer seer hooch gepresen.

Verblijdt u t'saem en juycht ghy Christen scharen,
Siet Hemel-waert u Vorst end' Heylant varen,
Die onlangs daeld' in't graf na soo veel smaets,
En heerlijck nu gaet nemen d'hoochste plaets.
2
Klimt op, klimt op, ghy Godt end 'smenschen sone!
Versmadet kruys, de speer, de doorne kroone,[6]
Ent boos gheslacht dat met een grimmich ooch
Ontsinnich u int heylich aenschijn spooch.[8]
3
Doet open ons u glory-rijcke troonen:
En baent den pat ten leven Adams sonen,[10]
Ontsluyt ons weer 'tgesloten Paradijs,
Salicht u volck tot uws naems lof end prijs.
4
Hooch-priester die onstraflijck zijt bevonden,[13]
En hebt u bloet ghestort voor 'swerelts sonden,
Klimt op, klimt op, in't alderheylichst Choor:[15]
Godts strengheydt komt met u verdiensten voor.[16]

* TEKSTKRITIEK: Tietel: *Hemelvaertzang* naar *J.v. Vondels Poëzy* van 1650, dit opschrift staat niet boven de tekst van 1618. - vs. 10 de oude uitgave heeft achter *pat* 'n komma.

* Van 1618. Afgedrukt naar *HET BOECK DER GESANGEN* (zie onder *Jaerzang* blz. 768). Dit lied staat in de twede afdeling: *SCHRIFTUERLIJCKE LOF-SANGHEN*. Om in de vergaderinge der Gheloovighen ten prijse Godes ghesonghen te werden. - 't Drukkers adres is als op de algemene tietel.
Dit lied staat op blad *Av* voorkant. Er boven staat: *Den v. Lof-Sanck*. In welcke verheft wordt den lof van Christi Hemelvaert/ende aendachtichlijck gebeden wert dat hy de nutticheyt van dien dagelijcks sijne lidtmaten ende kercke wil deelachtich maken.
Regel 5 *verheft:* verheven, verheerlikt. - r. 7 *van dien:* daarvan.

6 *Versmadet:* versmaad 't, zegepraal over 't (*versmadet:* versmadet 't; *versmadet* ouwere vorm, vergelijk blz. 663 op vs. 17-18; met de *-t* van 't meervoud, zoals al in 't vroege middeleeuws, en nog heden, ook voor 't enkelvoud).

8 *Ontsinnich:* ontzind, verdwaasd (*ontsinnich* verwarring van *onsinnich* en *ontsind:* buiten z'n zinnen, z'n verstand).

10 *den pat: pad* vroeger 'n *de*-woord.

13 *onstraflijck:* onstrafbaar, onzondig.

15 *'t alderheylichst Choor:* in de hemel van d'allerheiligste, van God (*choor:* tempel, enz.; vergelijk blz. 281, vs. 2).

16 Voorkom Gods strengheid (tegen ons) met uw verdiensten.

5

O die van Godt ghesalft zijt tot een Coning,
Aensiet u Kerck, u Bruyt uyt 'sHemels wooning,
Die hier verstroyt kent ander troost, noch Hooft.[19]
Send haer den geest end trourinck lang belooft.[20]

6

Soo mach sy steeds in 'sBruyd'goms liefde blaken,
Soo mach haer kroon noch sond', noch werelt schaken,[22]
Soo blijft haer liefd' veel stercker als de doot,
En erft te loon haers lieven minnaers schoot.

19 *hier verstroyt:* in de verstrooiing hier op aarde; *ander troost, noch Hooft:* geen andere troost of hoofd.

20 *den geest end trourinck:* de H. Geest door Kristus aan zijn Bruid, de Kerk, beloofd, en die 't huwelik van Kristus en de Kerk voltrekken zal.

22 Zo kan zonde noch wereld ontroven haar kroon.

*

Pinxterzang[aant. aant. aant.]***

Na de wijse:
Van Mariae Lof-Sanck.
Mijn ziel maeckt groot den Heer.

Na Christi Hemelvaert[1]
D'Apostelen vergaert,[2]
Eendrachtelijck te gader:
Verwachten van haer Hooft,[4]
Den Trooster die belooft
Haer was van God den Vader.

2

De Pincxter-feest verscheen,[7]
Als snellijck viel beneen,[8]
De gheest daer elck op hoopte
Die als eens wints ghedruys,[10]
Terstont vervulde 'thuys:
En met den vyer haer doopte.[12]

3

De twaelve sachmen hier,
Om scheenen met een vyer:
Om straelt met vyerghe tonghen,
Haer sprake sonder tolck,[16]
Verbaesde 'tuytHeemsch volck,

* TEKSTKRITIEK: T i e t e l : *Pinxterzang* naar *J.v. Vondels Poëzy* van 1650, dit opschrift staat niet boven de tekst in *Het Boeck der Gesangen*.

* Van 1618. Afgedr. naar *HET BOECK DER GESANGEN, GHEESTELIJCKE LIEDEN* (zie onder *Jaerzang*, blz. 768) blad *D iiij* achterkant. Er boven staat: *Dat iij. Liedt*. In dit Pincxter Liedt wert ghedacht de wonderbaerlijcke nederdalinghe des heylighen gheestes op de hoofden ende herten der Apostelen / mitsgaders de vruchtbare werckinghe des selvighen.
Regel 3 *ghedacht:* herdacht.

** I n ' t o p s c h r i f t : *Mariae* (Lat. buigingsvorm): Maria's; *Mariae Lof-Sanck:* 't bekende Magnificat, waarvan de eerste regel hierboven staat aangegeven. In de oude uitgave staat links naast 't begin van 't lied *Act. 2*. d.i. Handelingen der Apostelen Hfst. 2; de inhoud van dit lied is helemaal ontleend aan dat hoofdstuk vs. 1-42.

1 *Christi* (Lat. buigingsvorm): van Kristus, Kristus'.
2 *vergaert:* vergaderd.
4 *van haer Hooft:* van hun Hoofd, Kristus; Kristus had hun beloofd dat de Vader hun de Geestzou zenden (Joannes 14, 26).
7 *De Pincxter-feest: feest* was vroeger 'n *de*-woord.
8 *Als:* toen.
10 *als eens wints ghedruys:* als 't gedruis van 'n stormwind.
12 *met den vyer:* met 't vuur (*den* ouwe 3e n.v. onzijdig, *vyer* met Vlaamse *ie*)*; haer:* hun (de Apostelen).
16 Hun spreken zonder tolk; hoewel de Apostelen alleen hun eigen taal spraken, hoorde ieder toehoorder z'n eigen taal.

Van alsins inghedronghen.[17-18]

17-18 De vreemdelingen die van alle kanten in Jeruzalem binnengekomen waren, om 't Joodse Pinksterfeest te vieren (*Van alsins:* van alle kanten).

*

4

O wonder is't (segt d'een)
Dat die van Galileen,
Al 'swerelts talen konnen.[21]
Een ander segt: sy zijn
Versopen inden wijn,[23]
En vanden dronck verwonnen.

5

Neen, neen (roept Petrus bly)
'Tis Ioëls prophecy,[26]
Die God aen ons vervulden[27]
Ten eynde Iacobs huys[28-vlgg.]
Werd kondich, wie aen 't kruys,[29]
Nam op hem 'swerelts schulden.[30]

6

Den Hamer Gods hier strack,[31]
De steenen herten brack:
Wy sijn al schuldich vonden[33]
Aen 'sHeeren bloedt! wat raet?
Elck een (segt Petrus) laet[35]
Afwasschen al sijn sonden.[36]

7

Drij duysent zielen daer,
Boetveerdich wonderbaer,
Haer Christi niet en schamen.[39]
Sy volghen Iesus wet[40-vlgg.]
Sy waecken in't ghebedt
En zijn een ziele t'samen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 37 *Drij*, de oude uitgave heeft *Drie*.

21 *konnen:* kunnen, kennen.

23 *Versopen inden wijn:* vol wijn, (be)dronken van de wijn.

26 *Ioëls prophecy:* de profeet Joël had voorspeld de uitstorting van de H. Geest, de gave van profetie, en de vurige tekenen (Joël 2, 28-32).

27 *vervulden:* vervulde (zie blz. 465 vs. 25).

28-vlgg. Opdat 't huis van Jakob ('t volk van Israël) zou weten...; *Ten eynde:* ten einde, opdat.

29 *Werd kondich:* kundig zou worden, zou weten.

30 *op hem:* op zich.

31 *Den Hamer Gods:* Petrus, die door z'n krachtig woord als 'n hamer de stene harten brak; *strack:* met kracht (deze betekenis zoals in 't middeleeuws).

33 Hier spreken de toehorende Joden (zie Hand. 2, 37); *vonden:* gevonden, bevonden (*vonden* de oorspr. vorm).

35 *laet:* late, moet laten.

36 *Afwasschen:* door 't doopsel namelik (Hand. 2, 38).

39 Schamen zich niet voor Kristus, belijden Kristus; *Christi:* 2e n.v. bij *haer schamen*, zoals in 't middeleeuws.

40-vlgg. Hand. 2,42. 'En ze bleven volharden in de leer der Apostelen en in de gemeenschap: in et breken van et brood en in de gebeden.'
Zo is de oorspronkelike Griekse tekst; Vondel geeft niet de woorden: 'in et breken van et brood' (de Eucharistie, 't H. Misoffer); *een ziele t'samen:* in de gemeenschap, een van ziel allen te samen.

*

Pinxterzang[aant. aant. aant.]***

Na de wijse:
Van den C. Psalm. Davids.
Ghy volckeren des aertrijcks al.

Komt, komt, o drij-mael heyl'ghe Gheest!
Ghebenedijt ons Pincxter-feest[2]
Komt Tortel-duyf van 'sHemels dack[3]
En brengt ons den Olijven-tack.[4]

2

Vertrooster brengt ons Christi vree
En neemt in onse herten stee[6]
Gheest Godts maeckt onsen gheest ghewis[7]
Dat God ons aller Vader is.

3

O vingher Gods! dit steenen hert
Vermorselt dat het weecker wert[10]
En Christi wet die eeuwich blijft
In ons ghemoet en sinnen schrijft.[11-12]

4

O die ghy onbegrijplijck zijt![13]
Ons hert tot uwen Tempel wijt
En ons inwendicheyt herschept
Die lust by ons te woonen hebt.[16]

5

Komt Hemel-dou en overstort
'Tghemoet onvruchtbaer en verdort
O stroom des levens! o Fonteyn!

* TEKSTKRITIEK: T i e t e l : *Pinxterzang* naar *J.v. Vondels Poëzy* van 1650, dit opschrift staat niet boven de tekst in *Het Boeck der Gesangen*. - vs. 1 *drij-mael*, de oude uitg. heeft *drie-mael*.

* Van 1618. Afgedr. naar *HET BOECK DER GESANGEN. GHEESTELIJCKE LIEDEN* (zie op blz. 768), blad *Dv* achterkant. Erboven staat: *Dat iiij. Liedt*. Dit is een gheestlijck Liedt om op Pincxteren te singhen / ende wordt in het selvighe ghebeden / om de heylsame nederdalinghe des heylighen Gheests.

** *Na de wijse van den C. Psalm:* deze zang heeft vers- en strofevorm van de 100e psalm van *Het Boeck der Gesangen*, en wordt gezongen op de muziek daar aangegeven.

2 *Ghebenedijt:* benedijd, zegen (*ge-* zoals in 't middeleeuws dikwels tot versterking).

3 *Komt:* met *t*, zie blz. 770 op vs. 6.

4 *den Olijven-tack:* de vredestak (zoals de duif aan de ark van Noë bracht; de duif is 't zinnebeeld van de H. Geest).

6 *neemt.... stee:* neem plaats in, kom wonen in.

7 *maeckt.... ghewis:* maak zeker, duidelik.

10 *weecker:* zachter, meer gewillig; *wert:* wordt.

11-12 En schrijf Kristus' wet....

13 *onbegrijplijck:* door niets te omvatten; dus: hoewel gij door niets te omvatten zijt, wijd toch ons hart tot uw Tempel.

16 Die verlangt (*lust hebt*) bij ons te wonen.

Bevochticht ons en wascht ons reyn.

6

Komt Godlijc Vyer en steeckt voortaen
Ons koude ziel met yver aen[22]
Komt heylich vyer verteert verslint
Al wat in ons noch 'tvleesch bemint.

7

Ghy wint des Heeren weest doch mee[25]
Ons zielen schip in swerelts Zee[26]
Op dat wy vry van schipbreuck dan
Landen in't Hemels Canaan.[28]

22 *Ons....:* (*ons* zonder buigings-e, zie blz. 457 vs. 268).
25 *wint:* adem; (*wind* en *adem* 't Latijnse *spiritus:* aanblazing, adem); *weest mee:* wees met, wees gunstig voor.
26 *Ons zielen schip:* ons zieleschip, 't schip van onze ziel.
28 *Canaan:* spreek uit *Canaän*.

Op Hans de Ries[aant. aant. *]

HANS DE RIES OUD LXVI JAREN GEBOREN TOT HANTWERPEN IN HET JAER 1553.
M. Mierevelt pinxit
Wolff sculpsit
Van't wesen leering straelt: alleen ontbreekter 't leven
Van hem dien God ons als een kleynood heeft gegeven:
Die vander wiegen tot sijn grysen ouderdom
Den bouw betrachte van 't bouwvallig Christendom:
Die storm op storm versmaende en uytstaende, als een sterke,
Verstrekt een heilsaem sout en licht in Christus Kerke.

Van't wesen leering straelt: alleen ontbreekter 't leven[1]
Van hem dien God ons als een kleijnood heeft gegeven:
Die vander wiegen tot sijn grysen ouderdom[3]
Den bouw betrachte van 't bouwvallig Christendom:[4]
Die storm op storm versmaende en uytstaende, als een sterke,[5]
Verstrekt een heilsaem sout en licht in Christus Kerke.[6]

* Waarschijnlik van 1618. Afgedrukt volgens de tekst op de gravure, door W. Jz. Delff gesneden naar de schilderij van M. Jz. Mierevelt. - *Hans de Ries* was leraar van de Waterlandse doopsgezinden in Alkmaar; hij heeft met Lubbert Gerritsz. (zie volgend dichtje) de *Corte Belijdenisse des Geloofs* opgesteld, die als vierde deel gedrukt is in *Het boeck der Gesangen* (zie blz. 768).

1 *wesen:* gelaat.

3 *vander wiegen:* van de wieg af, van af z'n prilste jeugd.

4 *betrachte:* behartigde; *bouwvallig:* met afbraak bedreigd (door de vervolgingen).

5 Hij is uit Antwerpen verdreven als doopsgezinde, en heeft jaren lang rondgezworven overal vervolgd.

6 *heilsaem sout:* naar Kristus' woord tot z'n leerlingen in de bergrede: ‘Gij zijt 't zout van de aarde’ en ‘Gij zijt 't licht van de wereld’ (Matth. 5:13, 14).

Op Lubbert Gerritsz.[aant. aant.]*

LUBBERT GERRITSZ. OUD LXXVII. GEBOREN T'AMERSFORT 1535.
GESTORVEN T'AMSTERDAM 1612.
Ghy Wormkens Christi, die ploechysers maeckt van swaarden,
En sprengt in s' Dryeheyds Naem, alleene den bejaarden!
Siet uwen Leeraer hier, soodanich van gelaat:
Hoedanich hy self was, die nae der Kercken Vreede
Soo vuyrich, een halve eeuwe eens Leeraers ampt becleede
Ga Christo vruchten voort, voor 't onvergancklyck zaad.
M. Mierevelt
W. Delff

Ghy Wormkens Christi, die ploechysers maeckt van swaarden,[1]
En sprengt in s' Dryeheyds Naem, alleene den bejaarden![2]
Siet uwen *Leeraer* hier, soodanich van gelaat,
Hoedanich hy self was, die nae der Kercken Vreede[4]
Soo vuyrich, een halve eeuwe eens *Leeraers* ampt becleede,

* Waarschijnlik van 1618. Afgedrukt volgens de tekst op de gravure, door W. Jz. Delff gesneden naar de schilderij van M. Jz. Mierevelt. - *Lubbert Gerritsz*. was leraar van de Waterlandse doopsgezinden eerst in Hoorn, later van 1603 tot z'n dood in Amsterdam.

1 *Wormkens Christi:* ootmoedige leerlingen van Kristus. Vondel spreekt in dit bijschrift tot de doopsgezinden 'Lidtmaten onzes Heeren Iesu Christi' (*Boeck der Gesangen, Voorreden*)*; die ploechysers....:* de doopsgezinden weigerden de wapens te dragen; de profeet Michéäs 4:3 had voorspeld (en na hem Isaïas 2:4): 'ze zullen hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers', n.l. als de mensen naar Kristus' leer zouden leven, en niet hun begeerlikheid involgen.

2 De doopsgezinden doopten pas op volwassen leeftijd (in de naam des Vaders, en des Zoons, en des H. Geestes); *den bejaarden:* de volwassene.

4 *nae der Kercken Vreede:* na de vrede van de kerk; toen de druk der Spanjaarden ophield in Noord-Holland, omtrent 1567, kwamen de Mennonieten of Doopsgezinden weer overal voor den dag op 't platteland van Noord-Holland (Waterland); in die tijd werd hij leraar.

En *Christo* vruchten wan, door t' onvergancklyck zaad.[6]

6 *Christo vruchten wan:* voor Kristus vruchten won (*wan* oorspr. vorm).

Anagramma, Ofte Naem-Spreuck, vanden VVelgheoeffenden, en dapperen Hoornschen Zee-Ridder VVillem Korneliszoon Schouten.
Hoorense, vvilcomt Snellik V Zon.
I.V. Vondelen. aant. aant. aant. aant.*

Klinckert,
Op de vvonderlicke reyse vanden Hoornschen *Meyr-man* Willem Cornelisz. Schouten.

Als over *Hooren* blies de faem haer gulden horen,[1]
Hoe *Schouten* d'aerden-kloot op nieus was omgegaen,[2]
Niet als meer and're, door de Straet van *Magellaen,*[3]
Maer *d'engte van le Mair,* zoo niemand dee te voren:[4]

* Van 1618; afgedrukt naar de tekst in *IOVRNAL Ofte Beschryvinghe van de wonderlicke reyse/ghedaen door* Willem Cornelisz Schouten *van* Hoorn, *inde Iaren 1615. 1616. en 1617*. 't Amsterdam, *By Willem Jansz. op't water inde Sonnewyser/1618*. 't Anagramma op blz. *A 4* achterkant, onder de *Voorreden;* 't gedicht op de achterkant van de eerste prent, voór blz. 1.
Anagramma: letterverschikking; 't anagramma *Hoorense....* is gevormd door verschikking van de naam *Willem Korneliszoon Schouten* (vergelijk blz. 476) en betekent: Horenaars, verwelkomt met spoed uw Zon (hem die de roem is van uw stad).
Willem Cornelisz. Schouten ging met Lemaire, eveneens van Hoorn, in 1615 'n ontdekkingstocht beginnen, om 't privilegie van de O.I. Compagnie te ontduiken en langs 'n nieuwe weg in de Grote Oceaan te komen. Schouten ging mee als de ervaren (*welgheoeffenden*) zeeman, Lemaire als de man die de tocht finansieel steunde, en de leiding in handen had. Naar deze laatste werd de Straat Lemaire tussen de Zuid-Oosthoek van Vuurland en 't Staten-eiland genoemd.
In de tietel: *wonderlicke:* wonderbare; *Meyr-man:* zeeman (*meyr-* met Antwerpse wije *ee*-uitspraak). Vondel speelt hier wel met *meerman* in de betekenis van de mannelike weergade van de *meerminnen,* de zeevrouwen van de Germaanse mythologie (zie blz. 427 op vs. 3), min of meer vermengd met de klassieke (*Sirenen, Tritons,* verg. blz. 510 op vs. 106).

1 *Als:* toen; *de faem:* zie *Pascha* boven vs. 1805; *gulden:* goude. Let op de woord- en zinspeling *Hooren-horen*.

2 *d'aerden-kloot:* de aardbol; *op nieus....:* opnieuw (met bijw. *s*) was om-(rond)gevaren.

3 *Niet als meer and're:* niet zoals (meer) vele anderen gedaan hebben; *Straet van Magellaen:* 'n zee-engte aan de Zuidpunt van Zuid-Amerika, zo genoemd naar de Portugees Ferdinand Magellaen die deze weg in 1520 ontdekte.

4 *zoo niemand dee te voren:* zoals niemand te voren gedaan heeft.

Nu is sprack *Ferdinand* mijn eeren-krans verloren:[5-vlgg.]
Draeck vyer en vlam uytspoogh, en *Thomas* zaghmen staen[6]
Versuft door wangeloof: van *Noord* sprack wel beraen,[7]
'Tis oly in het vier om nae yet nieuws te sporen.[8]
En *Speilberg* naulijcx noch 't gherucht en quam verrasschen,[9]
Nu legghen (riep hy) al mijn spillen inder asschen![10]
O *Magellaen!* vaert wel, *Draeck, Candisch, Olivier,*[11]
En *Speilberg*, die tot noch gheweest zijt trouwe mackers,[12]
'Tis heel met ons ghedaen, de *Schout* komt met zijn rackers,[13]
Flucx jongens op een zy, en packt u wech van hier.[14]
I.V. Vondelen.

5-vlgg. Vondel laat vroegere ontdekkingsreizigers, die nu al dood zijn, hun verbazing hierover uiten; *Ferdinand:* Ferdinand Magellaen.

6 *Draeck:* Drake (zie blz. 436 vs. 209); *vyer....:* met zinspeling op z'n naam (de vuurspuwende draak); *Thomas:* Thomas Candish of Cavendish (zie blz. 436 op vs. 209).

7 *Versuft door wangeloof:* verbaasd door ongeloof, in ongelovige verbazing (met zinspeling op de ongelovige Thomas, de apostel, die eerst niet aan de Verrijzenis van Kristus wou geloven); *van Noord:* Olivier van Noort (zie blz. 440 op vs. 286); *wel beraen:* goed bedacht.

8 *'Tis oly in het vier:* t'is nodeloze moeite ('n min gebruikelike betekenis van deze uitdrukking, zoveel als: water naar zee dragen; woordspeling met *Olivier* van Noort; *yet:* iets; *sporen:* speuren, zoeken, om nog naar wat nieuws te zoeken, dit kan niet overtroffen worden (*sporen* en *speuren* zijn eigenlik 'tzelfde woord, maar 't gebruik is bij Vondel meest juist anders om, als bij ons).

9 *Speilberg:* Joris van Spilbergen (zie ook blz. 442 op vs. 325); en nauweliks nog kwam 't gerucht (van Schouten z'n reis) Spilbergen verrassen.

10 Nu ligt al m'n werk in de as, nu zijn al m'n kansen te niet; *leggen* voor *liggen* zoals al in 't middeleeuws; *spillen:* weefspillen, weefklossen; ze werkten gewoonlik aan 't spinnewiel bij 't haardvuur; als de weefklossen waarop ze 't garen wonden, in de as vielen, was hun werk vernietigd (zie *Warande der Dieren* onder prent 115 vs. 16); *spillen:* zinspeling op Spilbergen; *in der asschen:* ouwe 3e n.v. vr: enkelv. achter *in*.

11 Blijkbaar zegt Spilbergen ook de volgende regels, hoewel ie z'n eigen naam ook nog noemt (vs. 12).

12 *tot noch:* tot nog toe.

13 *heel:* helemaal; *Schout:* de schout, 't hoofd van 't gerecht; zinspeling op Schouten; *zijn rackers:* z'n gerechtsdienaars, de polietie (*racker* oorspr. folteraar, beulsknecht, van *racken:* uitrekken, folteren); dus alsof ze kwajongens waren die voor de polietie op de loop gaan.

14 *op een zy:* op zij, weg (letterl. op d'ene kant; nog met *een*, maar ook zonder *een* zoals al in 't middeleeuws).

Sur l'admirable navigation *de* Gvillavme Schovten, natif de *Horn*.[aant.*]

Epigramme.

Ce Tiphys baptizant les Tritons jamais veus,[1]
Et rendant tousiours mieux nous l'Inde tributaire:
Sur l'autel de Neptune or a payé ses voeux,[3]
Et s'est fait immortel dans l'estroit de *le Maire*.[4]
Autre.
L'estroict de Magelan, menaçant de naufrage[5]
Nos nefs, a deux costez emmuré de rochers,
Mettez or en oubli, car d'un plus seur passage[7]
Est *Schouten* porte-clef, pour vaguer l'univers.[8]
I.V. Vondelen.

* Van 1618. Afgedrukt naar *IOVRNAL Ou DESCRIPTION du merveilleux voyage de GVILLIAVME SCHOVTEN*. A Amstredam, Chez Guillaume Ianson, l'an 1618; blz. A *4,* achterkant. Dit is de Franse vertaling van de reisbeschrijving genoemd op blz. 778.

1 *Tiphys:* zeevaarder beroemd als Tiphus, zie blz. 441 op vs. 315; *Tritons:* zeewezens met 't bovenlijf van 'n mens, 't overige van 'n vis; ze waren de trouwe gezellen van de zee-god Neptunus; de regel betekent: deze beroemde zeevaarder heeft 'n onbekende zee(straat) 'n naam gegeven; *Tritons jamais veus:* onbekende zee.

3 *l'autel de Neptune:* de zeevaarders in de oudheid deden geloften aan de zee-god Neptunus voor 'n gelukkige vaart, dus: hij heeft nu z'n geloften aan Neptunus volbracht, 'n grote zeereis volbracht; *or:* nu.

4 *l'estroit de le Maire:* straat Lemaire, zie *Klinckert op Schouten*, blz. 778.

5 *L'estroict de Magellan:* de engte van Magellaan, zie de *Klinckert op Schouten*, blz. 778.

7 *Mettez or en oubli:* vergeet die nu maar: die straat hebben we niet meer nodig; *nefs:* schepen; *seur:* veilig.

8 *pour vaguer l' univers:* om de wereld rond te varen.

De brviloft van den Heere Iakob Iakobsz Hinlopen, Raet, en out Schepen en Iongkvrouw Sara de Wael.[aant. aant. aant.*]

De wulpsche en wufte Min, die dartele gemoeden[1]
En onbeslepe jeugt beheerscht, en helpt aan't woeden;[2]
Zoo ras de borst ontvonckt van een onhemelsch vuur,[3]
Dat haar ontaart van een bezadighder natuur;
Ick mein Cupido (voor wiens boogh en schichten vloden[5]
Misleide zielen, en belachelicke Goden)[6]
Hier uitgesloten blijf. De kuische en eerbre Trouw[7]
Kent hem noch Venus niet, noch eerde noit een vrouw,
Opborrelende uit schuim, en die, met natte hairen,
In 't boot van parlemoer, te Cypers quam gevaren.[8-10]
Och neen, een andre vlam hier bruiloftstichtster was,[11]
Die, als de Noortstar treckt de naalde van 't kompas[12]

* Van 1618. Afgedrukt naar *I.V. Vondels Verscheide Gedichten; t'Aemsteldam, Gedrukt by Iacob Lescaille. Voor Ioost Hartgers, Boekverkooper in de Gasthuissteeg, in de Boekwinkel, in 't jaar CI□ I□CXLIV* [d.i. 1644] blz. 252.
Jacob Jakobszoon Hinlopen was 'Raet', lid van de raad van Amsterdam; in 1617 was ie schepen van Amsterdam geweest (vandaar *out schepen*); 21 Oktober 1618 tekende hij ondertrouw aan met *Sara de Wael,* 'n meisje uit de Warmoesstraat, waar ook Vondel woonde.

In de tietel: *Jongkvrouw:* eenvoudig: juffrouw (geen adellike tietel).
1 *wulpsche:* wellustige.
2 *onbeslepe:* (ongepolijst) ongebonden; *onbeslepe* voor *onbeslepen* komt meermalen voor bij dergelijke deelwoorden en bijv. naamw. doordat de vorm op *en* als verbogen werd opgevat (zie ook vs. 21); *helpt aen:* brengt aan.
3 *ontvonckt....:* ontbrandt van 'n onrein vuur (begeerte).
5 *Ick mein Cupido:* ik bedoel Cupído (*meinen,* vooral Brabants, Hollands en Oostelik nog dikwels 't ouwere *ei* in plaats van *ee*).
6 *Misleide:* bedrogen; *belachelicke Goden:* de goden die zich belachelik maken, als Cupido hun met z'n minnepijlen getroffen heeft (zie *Gulden Winckel* prent III blz. 280).
7 *Hier uitgesloten blijf:* blijve hier buiten gesloten, moet hier buiten gesloten worden; *eerbre:* eerbare; *De Trouw:* persoonlik voorgesteld.
8-10 Volgens de Grieks-Romeinse mythologie werd Venus (in de Griekse mythologie Afrodíte) uit 't schuim van de zee geboren, en door zefiers (de zoele westewinden) eerst naar 't eiland Kuthéra (nu Cerigo), vervolgens naar *Cyprus* gevoerd; dit eiland gold dan ook voor haar verblijfplaats; *'t boot: boot* was in 't Noorden 'n *het*-woord.
11 *bruiloftstichtster:* met zinspeling op 't voorafgaande *vlam:* in tegenstelling met: brand stichten.
12 *als:* evenals; *de Noortstar* voor: de Noordpool, 't Noorden; *naalde:* ouwere vorm van *naald*.

Naar zich, oock t'zamentrock de harten die hier paren.
De zuivre Liefde helpt dit stemmigh paar vergaren;[14]
Daar zy al stil belaaght, en, in het heimlick, mickt
Op twee, malkander lang van boven toegeschickt.[15-16]
Zy spilde geen geweer. haar pijlen wrochten wonder,[17]
Als zy te raken paste een ieder, in't byzonder,[18]
Het scheen bykans een droom. zy stonden beyde stom;[19]
Dies greepse elx rechte hant, en sprack: heer Bruidegom,[20]
En uitgeleze Bruit, schept moedt, en wilt u dragen
En voegen, in dien staat, naar 's hemels welbehagen:[21-22]
Op dat hy anders niet aan ieders voorhooft speur,[23]
Dan dat uw beider wil hange aan zijn willekeur.[24]
Hy die vereenight zoo veel hemelsche lichamen,[25]
Door onderling verdragh, en krachtighlick te zamen[26]
Den ronden aardkloot bint, en op twee punten wickt,[27]
Heeft, tot een merck van gunst, uw huwlick toegeknickt.[28]
De Bruigom stemt haar toe. De Bruit, aan 't overwegen[29]
Van dit gewightigh stuck, stont stom, en gansch verlegen,[30]
En sprack ten lange leste: o droeve en leide Maar![31]

14 (De zuivere) *Liefde* hier, zoals dikwels in de 17e eeuw, opzettelik genomen in tegenstelling met (de wulpse) *Min,* hoewel die tegenstelling nooit in de woorden zelf gelegen heeft; die tegenstelling wel door de heidens-mythologiese voorstelling van *Cupído* en *Venus,* zie 't volgende *Huwelijcks Lof,* de eerste stroof en de vierde; *stemmigh:* zelfbeheersend, zedig.

15-16 Waar zij heel (*al*) stil bespiedt en in 't verborgen (*in het heimlick*) twee zoekt te treffen, die al lang door God (*van boven*) voor elkaar bestemd zijn (*toegeschickt*).

17 *spilde:* verspilde; *geweer:* wapen(s); *wrochten wonder:* deden wonderen.

18 *Als:* omdat; *paste:* zorgde; *in 't byzonder:* afzonderlik (*byzonder* nog met de uitspraak van *bijzonder*).

19 *stom:* verstomd, zwijgend (van ontroering).

20 *rechte hand:* rechter hand.

21-22 *uitgeleze:* zie vs. 2; *u dragen....:* u gedragen, u schikken naar Gods welbehagen, door in 't huwelik te treden; *staat:* de huwelikstaat.

23 *anders niet:* niet anders.

24 *hange aan:* afhangt, overgegeven is; *willekeur:* wilsbesluit (*willekeur,* zoals in 't middeleeuws, gewoon woord voor verordening van de overheid).

25 *vereenight:* tot 'n eenheid, als 'n geheel verbindt; *hemelsche lichamen:* hemellichamen.

26 *Door onderling verdragh:* in onderlinge eenheid, eendrachtig; (*verdragh:* samenschikking, verband).

27 *bint:* vasthoudt (op z'n hemelbaan); *op twee punten:* op de beide polen (de twee punten van z'n as); *wickt:* in evenwicht houdt, laat bewegen (*wicken:* wegen).

28 *tot een merck van gunst:* tot 'n teken van genegenheid; *toegeknickt:* toegestemd in.

29 *stemt haar toe:* stemt met haar (‘de zuivre Liefde’) in; *aan 't overwegen:* die aan 't overwegen was.

30 *stuck:* ding, daad.

31 *leide Maar:* verdrietige tijding (*leid* naast *leed,* bijv. naamw., vergelijk met enige betekenisverandering: *met lede ogen;* voor de *ei,* zie op vs. 5 *meinen*).

Mijn hals verworpt dit juck. dat pack valt my te zwaar.[32]
Een andren aan te slaan: mijn vader laten varen,[33]
Wiens drempel zedigh my betrouwt is te bewaren;[34]
Wiens huiszorgh ick verstrecke, in zijnen ouderdom,[35]
Nu hy zijn ega derft, die vlijtigh naar hem om[36]
Te kijken plagh, en voor zijn zwakheit was zorgvuldigh,
Ick ben niet meer my zelf, maar hem te dienen schuldigh:[38]
Dies neem mijn ontschult aan, op reden vast gegront.[39]
De Liefde sprack: vergeefs weerstreeft ghy 't echtverbont.
Bedenck uw eigen beste, en laat uw hart verwecken,
Van hem, die t'effens man en vader zal verstrecken:[41-42]
En, als de doot van hier den ouden vader ruck,[43]
V diene als trouwste vooght, en trooste in zulk een druck.[44]
De vader troost zich dit. de vrienden met hun allen:[45]
Dies 't lot, dat in uw schoot van boven is gevallen,
Gewillighlick omhels. Toen zagh men hare jeught
Ontfonken, root van schaamte, en, half van rou en vreugt,[46-48]
De tranen langs de wang afrollen, en zich spreien;[49]
Als die haar maagdom noch, voor 't einde, wou beschreien,[50]
En *Sara* gaf bedruckt stilswijgend te verstaan,[51]

32 *verworpt:* werpt af (*verworpen* met *ò* zoals *worden* van *werden*).
33 *Een andren aan te slaan:* 'n ander aan te nemen (ten huwelik te nemen; oorspronkelik schertsend gezegd).
34 In wiens huis ik bescheiden blijven moet; *my betrouwt is:* mij is toevertrouwd, ik behoor; 't huis *bewaren* hier in dubbele zin: verzorgen, en: blijven in; *drempel* voor huis, gebouw, is heel gewoon bij Vondel.
35 *huiszorgh:* huisvrouw, voor wie ik z'n huisvrouw ben (*verstrecken:* zijn of dienen tot, zo ook in vs. 42).
36 *vlijtigh:* met zorg.
38 Ik mag niet meer mij zelf dienen, mijn belang zoeken, maar ik moet hem dienen; *schuldigh:* verplicht.
39 *ontschult:* verontschuldiging; *ont-* voor *on-* onder invloed van *verontschuldigen,* waar de *t* ingevoegd is uit *veronschuldigen* (daarenboven *ont* vóór *s* smolt samen tot *ons-; onts-* en *ons* hadden dus meermalen dezelfde uitspraak, vergelijk blz. 693 op vs. 9).
41-42 *uw.... beste:* uw belang (*beste* door elkaar met *best* als zelfst. naamw.; juist als de bijv. naamw. in allerlei vormen met en zonder *e* gebruikt werden); *verwecken van hem:* uw liefde opwekken door hem; *t'effens:* tevens (*teffens* naast *tevens:* (zie blz. 667 op vs. 10, oorspr. uit *te evens* en *te effens*).
43 *ruck* (rucke): zal wegrukken (na *als* gelijk in 't middeleeuws nog de konjunktief).
44 *vooght:* beschermer; *druck:* verdriet.
45 *troost zich dit...:* getroost zich dit, en ook de vrienden allemaal.
46-48 *Dies:* derhalve. - 47 *Gewillighlick omhels:* aanvaard gewillig. - 47-48 *hare jeught ontfonken:* haar jeugdig gelaat blozen. - 48 *rou:* smart.
49 *zich spreien:* zich verspreiden.
50 *Als die:* alsof ze (als iemand, die); *voor 't einde:* voor 't einde van de maagdelikheid.
51 *bedruckt:* bedroefd.

Dat zy *Hinlopen* zagh voor haren Bruigom aan.[52]
Gespelen, sprackze, gaat, en helpt uw maytijt vieren.[53]
Gaat helpt den maagderey met krans en zangk vercieren.[54]
Mijn lente neemt verlof, en scheit met haar saizoen.[55]
Ick volgh mijn speelgenoot, en trede op spader groen.[56]
De t'zamenvoeghster deed hun beide harten branden,[57]
En vlechtende wel vast het paar verloofde handen[58]
In een, verhief haar stem, en goot dus overluit[59]
Den zegen, over d'echt der twee gelieven, uit.
Ghy, die van jaar op jaar, door milde zegeningen,
Veroirzaackt teelt op teelt, en vruchtbaarheit der dingen,
Alscheppende Natuur, die alles onderhoudt,[63]
En schaklende eeuw aan eeuw, de weerelt stut en bouwt;[64]
Die d'elementen leert omhelzen huns gelijcken;[65]
De beurten stiert, en voedt in zoo veel koningkrijcken
D'onsterflickheit des tijts: o onbepaalde ziel,[66-67]
Een oirzaack dat 'tgevaart der weerelt noit verviel,[68]
Begunstigh met uw gunst dit waarde paar, o vader,[69]
Het welck ghy heden bint met eenen bant te gader:

52 *zagh voor.... aan:* beschouwde als, aannam tot.
53 *Gespelen:* speelnootjes, vriendinnen, vier samen uw mei-tijd.
54 Luister samen de reidans van meisjes met bloemen en liederen op; (*helpen:* iets samen doen; vergelijk ons: ik help 't je hopen); *maagderey:* reidans van meisjes; *rei:* schaar, reidans en reilied; *vercieren:* opluisteren.
55 Mijn lente met haar bloeitijd is voorbij; *verlof:* afscheid; *scheit met haar saizoen:* gaat heen met haar bloeitijd; *saizoen: ai*-spelling uit 't Frans, met *ei*-uitspraak; *ai* en *ei* rijmen bij Vondel.
56 *mijn speelgenoot:* (met klem op *mijn*) ik heb nu 'n andere speelgenoot; (*Ick*) *trede op spader groen:* ik wandel niet meer in 't lentegroen maar in 't ouwere groen (*spader:* later).
57 *De t'zamenvoeghster:* de samenvoegende (Liefde).
58 *wel vast:* heel stevig.
59 *In een:* in elkaar.
63 *Alscheppende Natuur* en *onbepaalde ziel* in vs. 67 lijken haast pantheïsties, in ieder geval wel heel erg neutraal in godsdienstig opzicht; zo is dit hele gedicht met het bijkomende *Huwelijcks Lof;* dit is de eerste uiting bij Vondel van 'n niet-kristelik humanisme; *onderhoudt:* in stand houdt.
64 *bouwt:* bevolkt (*bouwen* in de zin van: nakomelingen geven, in de taal van de Bijbel; 't Latijnse *aedificare*).
65 *omhelzen:* zich verenigen met.
66-67 *De beurten stiert:* 't afwisselend opvolgen van de geslachten regelt; *voedt.... d'onsterflickheit des tijts:* onderhoudt de voortplanting der mensen (zoo blijft de tijd, de wereld onsterflik); *o onbepaalde ziel:* o onbeperkte bezieler, levenwekker.
68 *Een oirzaack:* (de) oorzaak (*oi* = *oo*, zie blz. 676 op regel 3); *'t gevaart:* 't samenstel (van 't oorspr. *gevaerde* of 't latere *gevaerte*).
69 *gunst:* genegenheid, zegen (woord- en klankspeling met *Begunstigh*)*; o vader* d.i. de 'Alscheppende Natuur.'

*

En zegen het, dat, eer de zon de Maaght bestraal,[71]
Vit deze twee verrijze een jonge *Ian de Waal,*
Of een *Hinlopen,* die zijn oudren zy gegeven[73]
Ten zoeten troost en hope en kortswijle, in dit leven;[74]
Die, zijner oudren beek, oock in den lesten dagh[75]
En zalige ure, in vre, hun oogen luicken magh.[76]
Zoo sprackze naulix, en verbont dees echtgenoten,[77]
Of 'k zagh, als in 't verschiet, de bruiloftzaal ontsloten.
De Bruigom trat voor uit: zijn ega volghde hem.
De speelnoots, daar te feest genoot, haar schelle stem[80]
Verhieven orgelzoet. elck zweegh, als zy aanvingen,[81]
Het vrolick paar te lief den echtlof toe te zingen.[82]

Huwelijcks Lof/ Op de Wijse:* *Si tanto gratioso*.

Lof, lof, sy dees Goddinne,[83]
Die daeg'lijcks 'teen geslacht met t'ander strengelt,[84]
En niet door gheyle minne,
Als *Venus* dee, het bloet der wulpschen menghelt,[86]

* TEKSTKRITIEK: vs. 84 *met t'ander,* de oude uitgave heeft *me t'ander*. - vs. 86 *menghelt,* de oude uitgave heeft geen komma.

71 *de Maaght:* een der sterrebeelden van de diereriem; de zon komt in de Maagd ongeveer half Augustus.

73 *oudren:* ouders.

74 *kortswijle:* (eigenlik: tijdverdrijf) vreugde.

75 *zijner oudren beelt:* de afspiegeling van z'n ouders.

76 *En zalige ure:* en in 't zalig uur (van hun sterven); *luicken*: sluiten.

77 Nauweliks had ze gesproken en de echtgenoten verbonden, of ik zag.

80 *De speelnoots:* speelgenoten, vriendinnen van de bruid (de 'gespelen' van vs. 53); *genoot:* genodigd (van *nooden:* nodigen); *schelle stem:* luid-, hoogklinkende stem.

81 *orgelzoet:* lieflik als de orgeltonen (zo genoemd omdat 't orgel de zang begeleidde?); *aanvingen:* aanvíngen, zie blz. 717 op vs. 17.

82 *te lief:* heel lief, op 'n heel lieve wijs; *echtlof:* de lof van 't huwelik, lofzang op 't huwelik.

* *HUWELIJCKS LOF*. - Van 1618. Afgedrukt naar *NIEV LIEDT-BOECK, Ghenaemt Der Minnaers Harten Iacht/ Ofte de Groote Amstelredamsche Rommelzoo... Tot Rotterdam, Voor Philips Iacobsz van Steenwegen,... 1627;* blz. 22.
Dit gedicht sluit onmiddellik aan bij 't voorgaande, maar is ook afzonderlik uitgegeven.
In de tietel: *Huwelijcks Lof:* Bruiloftszang (loflied op 't huwelik).

83 *dees Goddinne:* deze godin, *vrou Huwelijck* van vs. 119, 't huwelik verpersoonlikt; wel navolging van de Romeinse mythologie: Juno, de vrouw van Jupiter, beschermster van 't huwelik, als zodanig heet ze *prónuba;* zij staat hier als de zuivere Liefde tegenover Venus, de godin van de louter zinnelike (de 'wulpsche min' vs. 1 en vs. 14 en de aant. op vs. 14); *Goddinne* met dubbele *d* als aanduiding van de korte klinker, zoals in *God*.

84 *strengelt:* verenigt (door 't huwelik).

86 *Als Venus dee:* zoals Venus zou doen; *der wulpschen mengelt:* der wellustigen met elkaar verenigt.

*
5
Maer stedelijck ‘soo sedelijck
Kan door haer kracht beweghen[87-88]
Die min verachten ‘en echtelijck betrachten[89]
90 s'Hemels zeghen.
O Voester-vrouw der vromen[91]
10
Door u ist dat noch d'Oud'ren wort ghegheven,[92]
Met juychinghe uytghenomen,[93]
Int derde lidt haer blijschap te beleven,[94]
95 En uyt haer stronck ‘staen tot een pronck[95]
Veel stammen, elcks om 'tbrave,[96]
15
Die noch op heden ‘opwecken d'overleden[97]
Wt den grave.
Wat waert met d'arme mensche:[99]
100 Indien hy u ghesellicheyt sou derven?[100]
Al hadde hy s'herten wensche[101]
20
In eensaemheyt hy quijnende moest sterven:
De goude torts ‘des daeghs sou korts[103]
Vergheefs op onse daken,
105 Soo helder lichten ‘noch menschen aenghesichten
Meer vermaecken.
25
Of soo men in u stede[107]

* TEKSTKRITIEK: vs. 91 *vromen,* de oude uitgave heeft *vrouwen*.

87-88 Maar standvastig en naar goede zede door haar kracht hun kan opwekken (bewegen); *stedelijck* ‘*soo sedelijck:* gestadig zowel als zedelik; *min* weer in tegenstelling met de ‘zuivere liefde’. Vondel gebruikt hier de dubbele komma (in 't oorspr. de dubbele gotiese komma) om 't binnenrijm aan te geven (vergelijk *Schriftuerlijck Bruylofts Reffereyn* blz. 129, op *Reffereyn*).

89 en in de echt, in 't huwelik (*echtelijck*) trachten te verkrijgen.

91 *Voester-vrouw:* de ‘goddinne’ ‘vrou Huwelijck’; *voester-* oorspr. vorm van *voedster-*, met *d* onder invloed van 't verwante woord *voeden*.

92 *ist:* is 't, komt 't; *d'Oud'ren:* aan de ouders.

93 *Met juychinghe uytghenomen:* met buitengewone blijdschap.

94 *Int derde lidt:* in 't derde geslacht (de achterkleinkinderen); hun blijdschap te beleven aan 't derde geslacht.

95 *uyt haer stronck:* uit hun stamwortel zijn opgegroeid veel stammen.

96 *elcks om 'tbrave:* ieder op 't heerlikst (*elcks,* zie blz. 504 op vs. 50); *om 'tbrave:* (om 't braafst) op 't heerlikst.

97 *opwecken.....:* doen herleven de gestorven voorouders; *d'overleden:* de overledenen (als meerv. van *overlede,* zie op vs. 2).

99 *Wat waert* (*waer 't*)*:* wat zou 't zijn; *mensche:* mens (ouwe verbogen en onverbogen vorm, oorspr. is 't woord *mensche*).

100 *u ghesellicheyt:* uw samenleving, 't samenleven door u bewerkt (*gezelligheid*, oorspr. betekenis: 't samenwonen).

101 *hadde hy:* spreek uit: hadd'y; *'s herten wensche:* z'n hartewens (*wensche* niet oorspr. vorm, gemaakt naar 't voorbeeld van *mensche* en dergelijke).

103 *De goude torts.....:* de goude toorts van de dag, de zon; *torts*: de ouwere vorm van *toorts; korts:* weldra.

107 *in u stede:* (in uw plaats) in plaats van voor u.

*

Vrouw *Venus* smoockte alleen met wieroockvyeren,[108]
De menschelijcke zede[109]
Antwoorde flucx tghebruyck der wilde dieren,[110]
En elck sou boos ‘heel wetteloos[111]
V dorpels gaen ontwijen,[112]
Die vranck en veylich ‘betreen, al die nu heyligh
Willen vrijen.[113-114]
  Io Io Goddinne:[115]
Die in u stoel soo heerlijck zit bepeerelt,[116]
En als een Coninginne
De Scepter draeght van treedlijcxt deel der weerelt,[118]
Langh duere u rijck ‘vrou Huwelijck,
Groot worde uwe heerschappije,[120]
Eer langhe doetse ‘ontsien ons tegen-voetse
V partije.[121-122]
  EYNDE.

* TEKSTKRITIEK: vs. 108 *smoockte,* de oude uitgave heeft *smoocke*. - vs. 118 *weerelt,* de oude uitgave heeft geen komma.

108 alleen voor Vrouwe Venus wierook branden zou; *smoockte:* (zou roken met wierookvuren; wierookvuren zou doen roken) *alleen* hoort bij *Venus*.

109 *De menschelijcke zede;* de levenswijze der mensen.

110 zou weldra (beantwoorden aan) overeenkomen met de levenswijs (*'t ghebruyck*)....

111 *wetteloos:* buiten alle wetten.

112 *V dorpels:* uw tempels, d.i. de huizen der gehuwden (*dorpel* voor gebouw, tempel, evenals *drempel* vs. 3, 4).

113-114 *heyligh willen vrijen:* rein willen beminnen.

115 *Io:* 'n vreugderoep, aan 't Grieks-Latijn ontleend.

116 *stoel:* troon; *heerlijck zit bepeerelt:* zetelt met heerlike parels versierd.

118 *treedlijcxst deel....:* de redelikste mensen, die 't meest volgens de rede leven.

120 *uwe heerschappije:* spreek uit: uw 'eerschappije.

121-122 Binnenkort zal uw heerschappij ontzag inboezemen (*doet ontsien:* doet vrezen) aan onze tegenstandster (*tegen-voetse*), uw tegenpartij, uw mededingster; (*tegen-voetse* de vrouwel. vorm bij *tegen-voet* met 't bekende vrouwelik achtervoegsel *-se,* vergelijk *meesterse;* 't middeleeuws kent *tweevoet, viervoet,* natuurlik geen *tegenvoet*).

Op een trouwpenningk. aant. aant. aant. *

O Heer, spreekt Abrams knecht,[1]
Geef zegen tot dees echt,
En wijs my Izaaks bruit.
Rebekka treet voor uit,
Door ordening des hemels,[5]
En laeft hem met zijn kemels.

A N D E R .*

Een Engel uit Godts troon[7]
Geleit Tobias zoon,
Ter plaets daer hy oprecht[9]
Met Sara treet in echt.
Met waeken en gebeên
Verzaemt dit paer by een.[12]

* Van omtrent 1618. Afgedrukt naar *J.V. Vondels Poëzy, 1682, 2e deel* (Brandt's uitgaaf), blz. 653. (*Bibliographie van Vondels werken, nr. 8*).
I n d e t i e t e l : *trouwpenningk:* 'n penning die ter herinnering aan 't trouwen werd geslagen, en waarop dikwels 'n spreuk of enige versregels werden gegraveerd. Deze dichtjes van Vondel zijn ook voor dergelijke penningen gemaakt.

1 Abraham zond z'n oudste dienaar naar Mesopotamië om 'n vrouw te zoeken voor z'n zoon Izaak, omdat hij geen schoondochter wilde uit de afgodsdienaars van Kanaän. De dienaar kwam met z'n kamelen in Mesopotamië, en legerde ze bij 'n put. Hij bad tot God ‘Heer, God, van mijn heer Abraham’ laat 't meisje dat mij en m'n kamelen te drinken geeft ‘de vrouw zijn die Gij voor Izaak bestemd hebt.’ (Boek der Schepping, 24ste hoofdstuk; in vs. 12-20 meer biezonder waarop hier in 't dichtje wordt gezinspeeld).

5 *Door ordening des hemels:* door 'n hemelse beschikking.

* A N D E R .
De jonge Tobias (*Tobias zoon*) werd door de engel Rafaël naar de stad Reges in Medië geleid om Sara te huwen. Volgens de raad van Rafaël bracht 't bruidspaar de drie eerste nachten door in waken en gebeden, en verwierven zo Gods zegen over hun huwelik. (Boek Tobias, 8ste hoofdstuk).

7 *uit Godts troon:* uit (Gods) hemel (*Godts troon* voor hemel, heel gewoon zoals in 't middeleeuws; naar aanleiding van Matthéüs 5, 34: ‘Ik zeg u in 't geheel niet te zweren, niet bij de hemel, want dat is de troon van God).’

9 *daer hy oprecht:* waar hij in oprechte trouw (‘niet zoals de heidenen die God niet kennen’ vs. 5).

12 *Verzaemt.... by een:* verenigt zich in 't huwelik.

Op de Jonghste Hollantsche Transformatie.
GOmmer en Armijn te Hoof
Dongen om het recht gelooft,
Yeder sin-gebracht beschreijt
In de VVeech-schael vvert geleijt,
Doctor Gommer arme knecht
Hadder met den eersten slecht,
Mits den schranderen Armijn
Tegen Bezaen, en Calvijn
Ley den Rock van d' Advocaet,
En de Kussens van den Raet,
En het breijn dat geensins scheen
Ydel, van gesonde reen,
Brieven die vermelden plat
't Heylich recht van elcke Stadt.
Gommer sach vast hier en gins
Tot so lang mijn Heer de Prins
Gommers syd' die boven hing,
Troofte met sijn stale Kling
Die sosvvaer vvas van gevvicht,
Dat al 't ander viel te licht
Doen aenbad elck Gommers pop
En Armijn die kroech de Schop.
Anonieme spotprent van 1618 (Vondelmuseum)

*

Op de Ionghste Hollantsche transformatie.[aant. aant. aant.]***

Gommer en Armijn te Hoof[1]
Dongen om het recht geloof,[2]
Yeders in-gebracht bescheijt[3]
In de VVeech-schael vvert geleijt.
Docter Gommer arme knecht[5]
Haddet met den eersten slecht,[6]

* TEKSTKRITIEK: vs. 4, de tekst onder de prent heeft achter *geleijt* 'n komma.

* Van 1618. Afgedrukt volgens de tekst onder de prent in folio, waarvan op de vorige bladzij de afbeelding staat.
De anonieme politieke spotprent uit het Revolutiejaar 1618 vertoont 'n open hal, waar de 'bewijsgronden' van de godsdiensttwistende partijen (Arminianen of Remonstranten aan de ene, en Gomaristen of Contraremonstranten aan de andere kant) worden gewogen voor en door de wereldlike overheid (*te hoof*)*!*
Tekenaar of dichter kiezen geen partij in die strijd, maar t'is van allebei 'n spotkiek van dat vooral voor 'n doopsgezinde zo onzinnige *te hoof dingen om het recht geloof,* van beide partijen. Tekenaar en dichter (je zou zeggen, ze hebben samengewerkt) geven in 'n paar trekken de juiste ontwikkeling van die dwaze geschiedenis.
Gomárus beriep zich op de onderrichtingen van Kalvijn en Beza (Inst. Calvíni), maar Arminius stapelt de wereldlike macht, die ook in 't 'theologiese' niet mis was, in de schaal; en nu komt Gomárus met zwaarder gewicht, 't zwaard van Maurits. Dat is 'n zinspeling hierop: Maurits, op 't gevest van z'n degen kloppend, had gezegd: 'hiermee zal ik de religie verdedigen.' Dat woord en dat gebaar hebben ze beide gekiekt met spottende humor. En de eerste werking van die diktatoriale zwaardmacht zien we door de geopende zijmuur, op de Neude ('de Neu'), 't Utrechtse plein, waar Maurits de waardgelders (stedelike huursoldaten) afdankt.

** In de Tietel: *Iongste Hollantsche Transformatie:* de laatste omvorming, omzetting van de stedelike regeringen en de Staten in Holland (van Arminiaans tot Gomarist).

1 *Gommer:* Franciscus Gom(m)arus (Frans Gommer 1564-1643); hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden van 1594-1611, nam als zodanig zijn ontslag, en was daarna van 1616-1643 te Groningen hoogleraar. Hij beleed en doceerde de Predestinatie-leer in de geest van Kalvijn's *Institutio* (zie op de ene weegschaal 'Inst. Calvini'); deze strengere leer van de volstrekte predestinatie was de 'gevestigde' leer onder 't grootste deel van 't kalvinistiese volk.
Armijn: Jacobus Arminius (Jacob Harmensz, 1560-1609), eveneens hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden, van 1603-1609. Hij verdedigde een 'gematigder' leer dan die van Gomarus; de regeringen van de meeste Hollandse steden, dus ook de Staten van Holland steunden de Arminianen; sommige stedelike regeringen, bijv. van Amsterdam waren in meerderheid op de hand van de Gomaristen.
te Hoof: in 't hof, d.i. in 't Hof van Holland, 't gebouw op 't Haagse Binnenhof, waar de Staten van Holland vergaderden; dus: in de Hollandse Statenvergadering.

2 *Dongen:* pleitten, streden (voor de rechtbank); *het recht geloof:* 't zuivere geloof (*recht* in deze betekenis 'n vertaling van 't Griekse *orthodoxie* langs 't Lat. *fides recta*).

3 *bescheijt:* betoog, bewijsgrond.

5 *arme knecht:* arme jongen.

6 *Haddet:* had het; *met den eersten:* in 't eerst.

*

Mits den schranderen Armijn[7]
Tegen Bezam, en Calvijn[8]
Ley den Rock van d'Advocaet,[9]
En de Kussens van den Raet,[10]
En het breijn dat geensins scheen
Ydel van gesonde reen,
Brieven die vermelden plat
'tHeylich recht van elcke Stadt.[11-1413-14]
Gommer sach vast hier en gins[15]
Tot so lang mijn Heer de Prins
Gommers syd' die boven hing,
Trooste met sijn stale Kling[18]
Die so svvaer vvas van gevvicht,
Dat al 't ander viel te licht.
Doen aenbad elck Gommers pop[21]
En Armijn die kreech de Schop.

* TEKSTKRITIEK: vs. 12, de tekst onder de prent heeft achter *Ydel* een komma. - vs. 20, achter *licht* staat onder de prent geen leesteken.

7 *Mits:* omdat.

8 *Bezam* (Lat. 4e n.v.): Beza (1519-1605) is de grote vriend van Calvijn, en zijn opvolger als hoofd van de Gereformeerde Kerk in Genève.

9 *Advocaet:* Advokaat van Holland of Advokaat van den Lande, de bekende tietel van Oldenbarnevelt als voorzitter van de Staten van Holland.

10 *van den Raet:* de leden van de Staten van Holland; *Raet* betekent hier de Raet (vergadering) van de Staten, elders zegt Vondel *der Staten Raet* (Sonnet op Wessel van Boetseler, 1622). *Kussens* en *Rock* als zinnebeelden van 't ambt en de macht.

11-14 *het breijn:* 't verstand; *scheen:* bleek; *Ydel van:* leeg van, zonder; *reên:* redenering, bewijsgrond, dus: en 't verstand (of 't betoog) dat helemaal niet zonder gezonde bewijsgronden was, namelik 'n beroep op de papieren met de stedelike rechten.

13-14 *Brieven:* papieren, die duidelik (*plat*) 't recht van iedere stad vermelden (volgens art. 13 der Unie) om in godsdienstzaken te beslissen; *'tHeylich recht:* 't recht in 't heilige, in de godsdienstzaken; *plat:* vlakweg, duidelik.

15 *hier en gins:* naar alle kanten.

18 *met sijn stale kling:* zie de aant. boven.

21 *Doen:* toen; *Gommers pop:* Gommers afgodsbeeld, afgod Gommer; voor *pop* = afgodsbeeld, vergelijk: *Inwying van den Christen Tempel* (1630) vs. 76 *Molocks gruwelpop:* de gruwelike afgod Moloch.

*

Op Brero[aant. aant.]**

Hier herbercht 't lijf, wiens geest in schertsen munten wt,[1]
En met veel boertery steeds swanger ging van herssen,[2]
Wien *Charon* willig voert om sunst in d'oude schuyt,[3]
Vermits de zieltjens droef noch lachten om zijn farcen.[4]
I.v.V.

Gebedt.[aant. aant.]*

Uw zegen, Heer, dael op ons allen.
Bewaer ons, dat wy tot geen quaet vervallen.
Ons zorge zoek' het rijk daer boven meest.[3]
Nu in den naem van Vader, Zoon, en Geest,
Genuttight, met een dankbaer hart, te gader,
Al wat ons wort gegunt van Godt den Vader.[6]
Zijn milde hant verleent ons drank en spijs:
Men geef hem lof, en dank, en eer, en prijs.

* TEKSTKRITIEK: In de oude uitgave staat geen opschrift.

* *OP BRERO*. - Van 1619. Afgedrukt naar *Lijck-Dichten over 't afsterven des aardigen ende vermaarden Poeets Garbrant Adriaensz. Brederode* achter zijn *Stommen Ridder, t'Amsterdam, Voor Cornelis Lodewijcksz. vander Plassen 1619*; blz. I, 3 achterkant.

* In de tietel: *Brero,* de bekende 17e eeuwse dichter Gerbrandt Adriaenszoon Brederode, die in 1618 gestorven is. Hij schreef o.a. verschillende blijspelen en kluchten, waarop Vondel hier zinspeelt. Hij woonde evenals Vondel in de Warmoesstraat.

1 *herbercht 't lijf:* verblijft 't lichaam; *wiens...:* van hem wiens; *in schertsen munten wt:* uitmuntte in grappen.

2 en altijd 't hoofd vol had met boerterij; *swanger ging van herssen:* vol van hoofd was; *herssen:* oud meerv., 't kan ook wel enkelv. zijn van *herssenen:* (hersens) in de 17e eeuw nog 'n enkele keer in gebruik.

3 *Wien:* die; *Charon:* de veerman in de onderwereld, die de zielen over 't moeras van de Styx voerde waar ze door de rechters of naar 't Elyseum, (Elysese velden) in de vreugde, of naar de Tártarus in de ellende verwezen werden. Een lijk werd 'n klein geldstuk in de mond gelegd, om de schimmen de overtocht te kunnen laten betalen; maar Brero mag ‘om sunst’ over; *willig:* bereidwillig; *om sunst:* voor niets; (*sunst* of *sonst,* zie blz. 737 op vs. 12).

4 *Vermits:* omdat de droeve zieltjes; *farcen:* grappen.

* *GEBEDT*. - Van omtrent 1620. Afgedrukt naar *J.v. Vondels Poëzy*, 1682, II, blz. 653 onder ‘Oude rymen.’
Dit is 'n gebed voór de maaltijd, bewerkt naar de bekende woorden van Kristus tot zijn leerlingen (Lukas 12, 22-31; Mattheüs 6, 31-33).

3 Laat onze zorg, eerst 't rijk der hemelen zoeken; (Zoek eerst 't rijk Gods,... en dit alles zal u toegeworpen worden. Lukas 12, 31; Mattheüs 6, 33); *Ons zorge: ons* naast *onse,* zie blz. 457 op vs. 268; *zorge* oorspronkelike vorm van *zorg*.

6 *van Godt den Vader:* (Uw vader weet dat gij dit alles nodig hebt. Mattheüs 6, 32; Lukas 12, 30).

[Aantekeningen en aanvullingen]

Aantekeningen van dr. Moller
I. Tekstkritiek

In de tekstkritiek, onmiddelik onder de tekst, heb ik de juiste tekst aangegeven van de oude uitgaven, wanneer dat ook maar enigsins van belang kon zijn. Wat volstrekt niets anders was als spellingverandering, heb ik daar niet aangewezen. Hier volgt *zo nodig*, 'n verantwoording van die wijzigingen, en worden ook alle andere veranderingen opgenomen, die *niet* onder de tekst staan.

De veranderingen in de t-spelling, die in enkele gedichten verschillende malen terugkeren, heb ik voor 't gemak, voor ieder gedicht, bij elkaar aan 't eind gezet. Vondel had in deze tijd nog drie manieren om de *t*-klank aan 't *eind* van 'n woord aan te duiden: *dt*, *d* of *t*. Maar nu vinden we enkele malen ook *d* waar nooit in dat woord 'n *d* kan staan, bijv. *hij wind* van *winnen*; dergelijke fouten vindt men nog al 's; meestal is duidelik te zien, hoe de zetter aan zo'n fout komt, bijv. door 'n ander gelijkluidend woord; *hij wind* door 't zelfst. n.w. *wind*, of wel door 't andere rijmwoord, dat wel 'n *d* kan hebben, enz. Natuurlik kan ook Vondel zich wel om dezelfde redenen verschreven hebben.

SCHRIFTUERLIJCK BRUYLOFTS REFFEREYN:

Blz. 130 vs. 27, bij Van Lennep: *als t'Hirt doorsnel*. Hoewel de konjunktief achter *als:* toen enz., ook bij Vondel meermalen voorkomt, toch niet achter *als* = zoals; daarenboven de volgende regel heeft *baart* dat ook afhangt van *als* (hoewel, hier is *baart* noodzakelik voor de woordspeling).

LOF-ZANGH, TOE-GE-EYGENT MR. WILLEM BARTJENS:

Blz. 136 vs. 7, oude uitgave *opvloeden*. - vs. 14 de oude uitgave *met hen*, wat natuurlik onjuist is (zie *Verbeteringen*).

Blz. 139 vs. 79 *D'Emstel* van de oude uitgave is natuurlik goed; die vorm komt aanhoudend voor in de 17 d'eeuw (zie *Verbeteringen*).

OORLOF LIEDT:

Blz. 144 vs. 65 *toonder kruiden* is geen woord. - vs. 74 *om te bespien* is tegen de maat; de 4e druk heeft *om bespien*.

DE IAGHT VAN CUPIDO:

Blz. 140, in de tietel, achter *thoon* heeft de oude uitgave geen dubbelpunt; - vs. 21 *zal* moet *sal* zijn (zo in de oude uitgave) - vs. 22 achter *bestrijdet* in de oude uitgave geen //.

Blz. 144 vs. 72, 78 en 80 voor *zced, hier* en *dier* maar eén /.

Blz. 146 vs. 26, de oude uitgave *diren*, en vs. 36, de oude uitgave heeft *t doen*, (zie *Verbeteringen*).

Blz. 147 vs. 75, oude uitgave geen komma achter *qualen*.

OP HET TWAALFJARIGE BESTANDT:

Blz. 150. Hoewel in de bundel van 1647, die zoals bekend is, door 'n vijand van Vondel is uitgegeven, Vondel's spelling veranderd is, bijv. *ae* in *aa*, heb ik in dit gedicht de spelling helemaal onveranderd gelaten, ook de *aa*, omdat we tot Vondel's *Pascha* z'n eigen spelling niet kennen. Best mogelik, dat Vondel vóór *Pascha* in verschillende dingen anders gespeld heeft.

WTVAERT:

Blz. 151. Voor de spelling geldt ook hier, wat in de vorige aantekening gezegd is. *De Vernieuwde Gulden Winckel* van 1622, waarachter *Wtvaert* herdrukt is, is waarschijnlik niet van Vondel (zie blz. 805). We hebben geen enkele aanwijzing, of Vondel in 1610 bijv. al regelmatig *ae* spelde. T'is dus mogelik, dat de ongeregelde spelling hier, z'n ouwe spelling was. - vs. 56 *Mariaes* hoewel deze schrijfwijze voor *Mariá's* niets vreemds heeft, moet hier

wel *Mariae*, de Latijnse vorm, gelezen worden; immers alle andere eigennamen hebben in dit gedicht de Latijnse buiging. - vs. 71 *çiert;* (met kommapunt) is wel fout; Vondel gebruikt voor 'n grotere rust tussen twee geheel gescheiden zinnen of zinsdelen, dikwels 'n kommapunt, waar wij 'n punt zetten.

PASCHA:

Blz. 164 r. 50, de oude uitgave heeft *twee-sijdende*. Hoewel 't niet helemaal onmogelik is, dat Vondel *twee-sijdende* geschreven heeft door de ineenvloeiïng van *twee-snijdende* en *twee-sijdighe*, is et toch heel onwaarschijnlik.

Blz. 184 vs. 162, *stranc*, (met komma) en vs. 163 *Aerde;* (met kommapunt), kan niet juist zijn; blijkbaar zijn de twee leestekens verwisseld (zie aant. hierboven *Wtvaert* vs. 71).

Blz. 186 vs. 205 *liefelijcken*, de oude uitgave heeft *lieflijcken* wat met 't vers niet uitkomt.

Blz. 190 vs. 295-296, hier verwachten we slepend rijm: de verouderde vormen met *-et*, die Vondel nog wel 'ns gebruikt, zullen dus wel de echte zijn.

Blz. 193 vs. 366-367. Bij nader inzien is 't beter in 366 achter *bermhertichеyt* dubbele punt te zetten, en in 367 achter *Misschien* 'n komma en achter *begrijpen* 'n komma (zie *Verbeteringen*). Dan is de zin duidelik (zie *Nadere Verklaringen*). Vondel gebruikt de dubbelepunt, waar wij meermalen kommapunt zouden zetten.

Blz. 201 vs. 585. *En schort;* (met kommapunt) is hier noodzakelik; zie aant. hierboven voor *Wtvaert* op vs. 71.

Blz. 204 vs. 645, *belust*: (met dubbele punt) is hier gewenst (zie aant. hierboven voor blz. 193 op vs. 366), en is ook in overeenstemming met de andere strofen.

Blz. 222 vs. 1127. *Afriken* zal wel *Afrijken* moeten wezen. In Vondel's Brabants-Antwerpse uitspraak had de *ij* de *ei-klank;* vergelijk ook blz. 503, op r. 22.

Blz. 233 vs. 1412, *dunct u* kan geen goeie zin geven; *u* wordt nog niet als onderwerp gebruikt in de 17de eeuw.

DEN GULDEN WINCKEL:

Blz. 277. De tekstkritiek kan vervallen, zie blz. 557, aant. op vs. 13, 14.

Blz. 299 vs. 11, *lisch*: (met dubbele punt), zie hierboven aant. voor blz. 193 op vs. 366.

Blz. 308. *Rom. 1;* Er is maar eén brief aan de Romeinen.

Blz. 319 vs. 18, *Lichte-schey* is onbekend, en wat zou 't moeten betekenen? Men zou kúnnen zeggen: *Lichte-schey* = die lichtzinnig overal weer vandaan gaat (van *scheien*), maar dat lijkt erg gezocht. *Lichte-schoy* (zoals *De Vernieuwde Gulden Winckel* van 1622 leest) heb ik ook niet gevonden, maar t' is 'n imperatieve samenstelling zoals *al-bedil*, en 't geeft 'n goeie zin.

Blz. 336 1e regel, de oude uitgave: *Eeeuw*.

Blz. 351 vs. 19, *driemael, drie* zegt en schrijft Vondel niet vóór 1626 (zie Dr. H. Moller: 'Vondel's Spelling' Tijdschr. voor Ned. Taal en Letterk. dl. 27 blz. 133); hij spelt in deze tijd gewoonlik *drije* (uitspr. *drij*).

Blz. 371 vs. 8, de punt achter *zal* is natuurlik onmogelik.

Blz. 383 vs. 26, de oude uitgave: *onververwonnen*.

Blz. 393 vs. 16, Twee-snijdend of tweesnijdent.

Blz. 395 vs. 4, *immeer* is tegen de maat, al komt *emmeer* in 't middeleeuws nog voor.

Blz. 397 vs. 17, waarschijnlik kan de oorspronkelike lezing *eynde* wel blijven staan; zie blz. 557 op vs. 13.

Blz. 399 vs. 1, de oude uitgave heeft 'n grote kapitale *E* en dan *Eylacen*.

Blz. 403 vs. 22, *Daeld*. - vs. 42 *behoord*.

Blz. 404. *Der dwazen voorspoed* wordt door de zin vereist. (Proverb. I, 22 heeft: Usquequo.. stulti ea, quae sibi sunt noxia, cupient).

HYMNVS, OFTE LOF-GESANGH, Over de wijd-beroemde scheeps-vaert.

Blz. 428 vs. 12, *Altaerplat* of *Altaer-plat* wordt door de zin vereist; maar meermalen worden zulke woorden toch in tweeën gedrukt.

Blz. 430 vs. 71, de oude uitgave *'t Schat geld-rijck*.

Door 'n vergissing op de zetterij zijn in de volgende woorden de oorspronkelike foutieve *d's* weer hersteld in plaats van de *t:* vs. 2 *Beschaduwd*, vs. 42 *boud*, vs. 53 *keerd*, vs. 61 *erkendt*, vs. 79 *vloeyd*, vs. 118 *beveeld*, vs. 122 *ghewind*.

HYMNVS OF LOFZANGH VANDE CHRISTELYCKE RIDDER:

Blz. 432 vs. 107 de oude uitgave: *driemaal* (zie hierboven voor blz, 351, vs. 19).

Blz. 439 vs. 264 de oude uitgave: *Driemael drye* (zie *Verbeteringen*).

Blz. 458 vs. 276, *Laurenkrans* verstoort de maat, tenzij men 't uitspreekt met 'n lettergreep meer, dus: *lauwerenkrans;* men zou déze vorm ook kunnen zetten in de tekst; maar dan is wel 't getal lettergrepen in orde, maar niet de maat en 't rietme, die Vondel in deze tijd al heel zuiver heeft. Daarom lijkt *Laurierenkrans* de enige oplossing, zoals ook *Poëzy* 1682 heeft.

Ook in dit gedicht zijn abusievelik de volgende foutieve *d's* hersteld: (zie op voorg. gedicht): vs. 15 *queeld*, vs. 33 *daeld*, vs. 36 *voerd*, vs. 53 *wild*, vs. 68 *ontwapend*, vs. 90 *vloeyd*, vs. 11 *vierd*.

Van blz. 453 af ('n nieuw vel druks) is de *t* weer gesteld in plaats van de oorspronkelike *d:* vs. 142 *beloofd*, vs. 143 *diend*, vs. 146 *moogd*, vs. 169 *verfoeyd*, vs. 210 *veyld*, vs. 244 *speeld*, vs. 248 *steld*, vs. 253 *vermeerd*, vs. 272 *wind*.

ZEDIGH GEDICHT:

Blz. 459, achter vs. 10 heeft 'n dubbele punt geen zin, omdat 't betr. voorn. w. *Dien* van vs. 11 daar onmiddelik bij aansluit. - vs. 11, aan 't eind van deze regel is 'n langere rust nodig, die Vondel aanduidt met dubbele punt (zie de aant. hierboven voor blz. 193 vs. 366).

Blz. 460 vs. 18, de komma achter *dracht* is tegen de zin, hoewel de komma toch niet helemaal onmogelik is mischien.

Blz. 461 vs. 39, de oude uitgave *Croonen*, (met komma) hiervan geldt 't zelfde als bij vs. 18.

Blz. 462 vs. 51, achterop dubbele punt kan niet (zie hierboven aant. voor blz. 193 vs. 366).

UYTBREYDING OVER DEN 19 PSALM DAVIDS, blz. 464.

Ik heb de tekst vastgesteld naar 1647, hoewel dit natuurlik Vondel's eigen uitgaaf niet is; maar in de eerste uitgaaf, die we van Vondel hebben, in *J.v. Vondels Poëzy* van 1650, heeft hij blijkbaar (zoals ook bij veel andere gedichten) nog al gewijzigd. Ik heb dus door deze twee uitgaven te vergelijken de oude tekst zo goed mogelik hersteld. Hieronder volgen de beide uitgaven in hun geheel, en naast de eerste, ook de varianten van de 2e druk van 1647 (behalve spellingverschillen en kennelike drukfouten).

Uytbreyding Over den 19 Psalm Davids, Vervatende d'uytnemendheyt van de Wet des Heeren. [1647 eerste druk blz. 141]:[+]

[+][**1647** twede druk blz. 141]:

1

Geen schepsel soo gering,
Of't predickt sonderling
Sijns Scheppers lof en prijs,

Meer of men luydkeels riep[+]
(*ontbreekt*)[+]
Is machtich, goedt en wijs:
Doch onder alle die,
Voornamelijck ick zie
Der Hem'len kring uytdrucken
Hoe groot en wonderbaer
Is desen konstenaer
Vol kloecke meesters stucken.
2
Het uytgebreyd gewelf
My tot den Schepper self
Met soo veel lichten treckt,
En tuygt van 't ware Licht,
Dat sijn schoon aengesicht

[+][1647 twede druk blz. 141]: riep,
[+][1647 twede druk blz. 141]: Die alle dinge schiep.

Uitbreiding Over Davids 19 Psalm. Vervatende d'uitnementheit van Gods Wet.
[1650 blz. 586]:

Geen schepsel zoo gering,
Of't predickt zonderling
Zijn Scheppers lof en prijs,
Meer of men luits keels riep,
Die alle dingen schiep
Is machtig, goet en wijs:
Doch onder alle die,
Voornamelijck ick zie
Der heemlen kring uitdrucken
Hoe groot en wonderbaer
Is dezen konstenaer
Vol kloecke meesterstucken.
Het uitgebreit gewelf
My tot den Schepper zelf
Met zoo veel lichten treckt,
En tuigt van 't ware Licht,
Dat zijn schoon aengezicht

[1647 eerste druk blz. 141]:

Daer achter houdt bedeckt.
Nu weyd, mijn ooge weyd
Der Hem'len Majesteyt,
Vol schoonheyts ingegooten:
De schoonheyt my verbeeldt
Van't noyt geschildert beeldt,
Tot noch voor ons gesloten.
3
Nau gistren daelden neer
Den morgen melden 't weer
Geduerichlijck voorts aen:
Den eenen duystren nacht
Het tot den andren bracht.
Gods Lof noyt stil bleef staen,
't Schoonst dat oyt daeglijcx blonck,
Ons 'sdaegs sijn stralen schonck
Te helder noch van verren
En als het onderdoock,
Den duystren nacht ons oock
Quam lichten met haer sterren.
4
Geen tongen, volck, of steê,
Hoe uytheemsch, over zee,
Of leeren ongewent,
Of in hoe duystren hoeck,
Dat niet uyt 's Hemels boeck,
Alst wil, den Schepper kent:
Elck sterretjen gewis
Een gulden letter is.
Wie dees boeck-staven t'samen
Onsichtelijcken stelt,
Daer merckelijck uyt spelt
Gods wonderlijcke name.
5
Van derwaerts is dat trots
Den blixem onses Godts
Den sterflijcken verschrickt
Zy vlieden al haer best,
Als hy van't oost in't west,
In yders oogen blickt,
Wat plaets, wat hoeck, wat oord'
De donder niet en hoort,
Wanneer hy die wil senden:
Hy berst den wolcken uyt[+]
Met ysselijck geluyt,[+]
Tot aen des werelts enden.
6
In't deftich velt om hoog
Heeft Godt des werelts oog
De Son een hut vergunt,
Waer uyt hy toebereet,
Als eenen Bruydgom treet,
Die in çieragie uytmunt

[+][1647 twede druk blz. 141]: berst 'ten
[+][1647 twede druk blz. 141]: geluyt;

Die uyt sijn slaep-zael gaet
En blinckt in syn gewaet
Van held're diamanten,
Met minder luyster niet
Ons 't licht syn fackel biedt,
En straelt aen alle kanten.
7
Soo haest sy 'smorgens rijst
Op dees aertbodems lijst,
Der sterren glants verdooft:
Gelijck een moedich helt
Hy sich tot loopen stelt,
En toogt sijn glansich hooft:
Den gulden Vlammendrich
Alle oogen treckt tot sich
Van menschen en van dieren.
't Gevogelt algelijck

[1650 blz. 586]:

Daer achter houdt bedeckt.
Nu weit. mijn oogen weit:
Der Heemlen Majesteit,
Van schoonheit overgoten,
De schoonheit my verbeelt
Van 't noit geschildert beelt,
Tot noch voor ons gesloten.
Nau gistren daelde neêr
De morgen melde 't weêr
Geduriglijck voortaen:
En d'eene duistre nacht
Het tot den andren braght.
Gods lof noit stil bleef staen.
't Schoonst dat oyt daeglijcx blonck,
Ons 's daeghs zijn stralen schonck
Te helder noch van verren:
En als het onderdoock,
De duistren nacht ons oock
Quam lichten met haer sterren.
Geen tongen, volck, of steê,
Hoe uitheemsch, over zee,
Of 't leeren ongewent,
Of in hoe duistren hoeck,
Dat het uit 's hemels boeck,
Als 't wil, den Schepper kent.
Want elcke star gewis
Een gulden letter is:
Wie dees boeckstaven t'zamen
Met goede kennis stelt,
Daer merckelijck uit spelt
Godts wonderlijcke namen.
Van derwaert is't dat trots
De blixem onzes Godts
Den sterflijcken verschrickt.
Zy vlieden al hun best,
Als hy van 't oost in 't west
In yders oogen blickt.
Wat plaets, wat hoeck, wat oort
De donder niet en hoort,

Wanneer hy die wil zenden:
Hy berst ten wolcken uit
Met ysselijck geluit
Tot aen des weerelts enden.
In 't driftigh velt om hoogh
Heeft Godt, des weerelds oogh,
De Zon een hut vergunt,
Waer uit die toebereet,
Gelijck een Bruidegom treet,
Die in cieraedje uitmunt,
Uit zijn slaepkamer gaet,
En blinckt in zijn gewaet,
Van heldre diamanten.
Met minder luiter niet
Ons 't licht zijn fackel biet,
En straelt aen alle kanten.
Zoo haest zy 'smorgens rijst
Op des aertbodems lijst
Der sterren glans verdooft.
Gelijck een moedigh helt
Hy zich tot loopen stelt,
En toont zijn glansich hooft.
De gulde Vlammendrigh
Alle oogen treckt tot zich
Van menschen en van dieren.
'tGevogelt algelijck

[1647 eerste druk blz. 141]:

Hem groet met wilt muzijck[+]
En vrolijck tierelieren.
8
Verwondert ick aensach
O Vader van den dach,
Hoe snel gy 't al verklaert,
Hoe vlug gy henen schrijt,
Ja in soo korten tijdt
Volbrengt u Hemel-vaert:
Des Hemels blaeuwe tent
Gy dagelijcx omrent[+]
Met u gevlerckte paerden:
U hett' breeckt alsins door,[+]
En niets en blijfter voor
Geschoolen op der aerden.
9
Schoon 'shemels aengesicht,
En alderschoonst het licht,
Waer door de werelt ziet,
Noch schoonder 'sHeeren Wet
Die reyn en onbesmet,
Noyt ziel haer vlecken liet.
Hoe blinckt den starren troon
En alderklaerst ten toon
De goudgeel sonne luystert:
In klaerheyt waer sy straelt
Godts wet noch prijs behaelt,
Voor wien al 't licht verduystert.
10
't Uytbreydsel wonder net
De Sonne 't leven wet.
Wort alderminst geacht;
Doch metter vlijt bekleef
De Wet die Godt voorschreef
Het menschelijck geslacht:
De wet die aengemerckt
Wel neyging daed'lijck werckt
Ten goeden, van den quade,
Vermits sy swaerder weegt,
Waer door men Godt beweegt
Tot gunst en tot genaden.
11
De Leeck sy wederbaert.
En sijnen wulpschen aert
In wijsheyt grijsen doet,
Wanneer sy wel beoogt
Soo onderscheydlijck toogt
Het waere en 't valsche goedt.
Wie heylich en geschickt,
Des hoogsten reden wickt,
Die salse oprecht belijden;
En d'onderhouder wert
Ervaren hoe sy 't hert

[+][1647 twede druk blz. 141]: wilt-muzijck.

[+][1647 twede druk blz. 141]: omtrent

[+][1647 twede druk blz. 141]: hert'

Soo seer in Godt verblijden.
12
O! Welcken heldren glants
In d'oogen des verstants
Van 'sHeeren wet afschiet,
Waer door Heer uwen knecht
Na u behagen recht,
't Een lieft, en 't ander vliedt.
De vreese die steets vreest
Met eenen kintschen geest
Des hoogsten toorn is haylich,
Dies't lot dat sy verhoopt
Niet met der tijdt verloopt;
Maer in Gods schoot rust vailich.
13
Rechtvaerdich ist gericht
Dat yder sijnen plicht

[1650 blz. 586]:

Hem groet met wilt muzijck,
En vrolijck tierelieren.
Verwondert ick aenzagh,
O Vader van den dagh,
Hoe snel ghy 't al verklaert,
Hoe vlught ghy heneschrijt,
Ja in zoo kort een tijdt
Volbrengt uw hemelvaert.
Des hemels blaeuwe tent
Ghy daegh'lijx ommerent
Met uw gevlerckte paerden:
U hit qreeckt alsins door,
En niet en blijft'er voor
Gescholen op der aerden.
Schoon's hemels aengezicht,
En allerschoonst het licht,
Waer door de werelt ziet;
Noch schoonder 's Heeren Wet,
Die rein en onbesmet,
Noit ziel haer vlecken liet.
Hoe blinckt der starren troon!
En allerklaerst ten toon
De goude zonne luistert:
In klaerheit waerze straelt
Godts wet noch prijs behaelt,
Die al het licht verduistert.
't Uitbreidsel wonder net:
De Zon des levens wet,
Wort allernetst geacht;
Doch netter noch bekleef
De Wet, die Godt voorschreef
Het menschelijck geslacht:
De wet, die aengemerckt
Zielneiging daetlijck werckt
Ten goeden, van den quade,
Vermits zy zwaerder weeght,
Waer door men Godt beweegt
Tot gunst en tot genade.
Den mensch zy wederbaert,

En zijnen wulpschen aert
In wijsheit grijzen doet,
Wanneerze wel beooght
Zoo onderscheidlijck tooght
Het waere en valsche goet.
Wie heiligh en geschickt,
Des hoogsten reden wickt,
Die zalze oprecht belijden,
En d'onderhouder wert
Ervaren hoeze 't hert
Zoo zeer in Godt verblijden.
O! welcken heldren glants
In d'oogen des verstants
Van 's Heeren wet afschiet,
Waer door uw trouwe knecht
Naer uw behagen recht
't Een lieft, en 't ander vliedt.
De vrees die stadigh vreest
Met eenen kintschen geest
Des hoogsten toorn is heiligh,
Dies 't lot dat zij verhoopt
Niet met der tijt verloopt,
Maer in Godts schoot rust veiligh.
Rechtvaerdich is 't gericht,
Dat yder zijnen plicht

[1647 eerste druk blz. 141]:

Aentekent, en verklaert.+
Wijl 'shemels wetten dan
Geen tong volprijsen kan.
Hoe schoon sy zyn, en waerd.
Noch goudt noch eel gesteent
Heeft ophir oyt verleent
Soo dierbaer in myn oogen:
Noch nimmer honichbye+
Konfijten hoonich die
Soo soet heeft smaken mogen.
14
U knecht heeft 't geen hy weet
Al steets met doen bekleedt,
Steets hield' hy sich vermaent,
En nimmer yver sadt,
Speurt hoe sy hem den pat
Ter hoogster eeren baent,+
Soo oyt mijn ziel verleyt,
Wiert door onwetentheyt,
Wie kan die feylen mijden?
Errinnert my ô Heer+
Al 't geen waer door wy d'eer
Uws heylgen naems ontwijden.
15
Ontslaet derhalven my
Der trotscher heerschappy,
Soo blijve ick onbevleckt,
En onbesoedelt van
Al't geen den vromen man
Tot schult en onheyl streckt:
Aldan sal *Davids* mondt
Ontdekken 'sharten gront
Met heilige gedichten.
Mijn schermheer, troost en schilt,+
Die my verlossen wilt,
En al mijn kruys verlichten.
I.v.V.+
Over veel jaren gedicht.

+[1647 twede druk blz. 141]: Aentekent.

+[1647 twede druk blz. 141]: honichbie

+[1647 twede druk blz. 141]: baent.

+[1647 twede druk blz. 141]: Errineert

+[1647 twede druk blz. 141]: scherm-heer,

+[1647 twede druk blz. 141]: niet *I.v.V.*

[1650 blz. 586]:

Aentekent, en verklaert.
Nu's hemels wetten dan
Geen tong volprijzen kan
Hoe schoon zy zijn, en waert;
Noch gout noch eêl gesteent
Heeft Ophir oit verleent
Zoo dierbaer in mijn oogen:
Noch nimmer honighbie
Konfijte honigh, die
Zoo zoet heeft smaken mogen.
Uw knecht heeft 't geen hy weet

Oock met der daet bekleet
Gelijck hy wert vermaent,
En nimmer yvrens zat
Merckt hoe de wet hem 't padt
Ter hooghste glori baent.
Zo oit mijn ziel misleit
Wert door onwetenheit;
Wie kan die feilen mijden?
Erinner my, ô Heer,
Al 't geen waer door wy d'eer
Van uwen naem ontwijden.
Ontsla derhalve my
Der boozen heerschappy,
Zoo blijve ick onbevleckt,
En onbezoedelt van
Al 't geen den vromen man
Tot schult en onheil streckt:
Dan zal eens Davids mont
Ontdecken 's harten gront
Met heilige gedichten:
Mijn schermheer, troost, en schilt,
Die my verlossen wilt,
En al mijn kruis verlichten.

Blz. 468 vs. 103, *Hoe blinckt den starrentroon; starrentroon* als eén zelfst. n.w. zou ook kunnen = hoe blinkt de sterrehemel; t'is dus mogelik dat Vondel dit in zijn eerste uitgaaf gehad heeft. In de tekst van de Psalm zelf zijn deze woorden niet te vinden. - Vs. 111 en 112. De eigenaardige veranderingen van de uitgave van 1647 zijn (afgezien van de grote slordigheid in deze bundel) allicht te verklaren uit 't feit dat deze *Uytbreyding* gezongen werd, en dus veel mondeling werd overgeleverd. Ten minste maat en rietme, en strofebouw is helemaal gelijk aan de 19e Psalm van 't bekende Hoornse *Boeck der Gesangen* van de Doopsgezinden (zie onder *Jaerzang* blz. 768).

Op zich zelf zijn die lezingen van 1647 in vs. 111 en 112 niet onmogelik, maar toch heel onwaarschijnlik; wat moet *metter vlijt* (met ijver; met nadruk; met spoed) hier betekenen? *Metter vlijt*, waar *vlijt* dus vrouwelik is, is wel vreemd; de uitdrukking is *met vlijt* (*vlite*); *metter* zou kunnen ingedrongen zijn uit *metter spoet*, ook elders komt 'n enkele maal *mitter vliet* voor (Verdam, MiddelNed. Woordeboek, op *vliet*).

Blz. 469 vs. 116, *Wel neyging* is erg vreemd, 't zou kunnen betekenen de *welneyging:* neiging ten goede, 'n woord dus als *welneming* ('t welnemen) in't middeleeuws; of als twee woorden bedoeld: De goed beschouwde wet richt zeker (*wel*) de neiging ten goede; maar dat is al te gewrongen.

Blz. 470 vs. 149, Hoewel 1650 geen leesteken heeft achter *kan*, heb ik de punt van 1647 in 'n komma veranderd, omdat dan de zetfout van 'n punt begrijpelik is. - vs. 152 *Ophir* met hoofdletter naar 1650 - vs. 154, *bie* is natuurlik de bedoelde klank, zoals Vondel geregeld zei en schreef naar 't Brabants-Vlaams; dat spelt hij nooit met *ij*. - vs. 162 *baent* met punt naar 1650.

Blz. 471, vs. 170 *der trotscher* is onwaarschijnlik; de buigingsuitgang -*er* van 't *zelfst*.

gebruikte bijv. n.w., zoals 't middeleeuws wel had, komt bij Vondel niet voor, behalve bij *der gener* en *der sulcker*, waar de verhouding anders is, omdat 't geen eigenlike bijv. n.w. zijn.

DE VADEREN, blz. 477:

Vs. 119, de oude uitgave *dgye*. - vs. 202, de oude uitgave heeft achter *ghe-eert* helemaal geen leesteken. - vs. 204, de oude uitgave heeft *Een lust;* wat geen goeie zin geeft, lees: *En lust*; 't Frans heeft: Et qui ne trouvez point de plus douces fontaines.

Vs. 100 *ontsteld*, vs. 187 *steld*, vs. 267 *hoord*, vs. 374 *schreyd*, vs. 395 *bemind*.

VORSTELIICKE WARANDE DER DIEREN:

Inleydinghe: blz. 510 vs. 94, *uyghestorte*.

Prent XXXXVII, blz. 611 v. 5, *Des 'Hemels*.

Prent LX, blz. 637 vs. 18, achter *wapen* geen punt.

Prent LXX, blz. 657 vs. 16, *voghelarenstrick* als 'n samenstelling is ook mogelik.

Prent LXXI, blz. 659 vs. 16, achter *gaen* 'n komma.

Prent LXXIV, blz. 665 vs. 14, *beleefheyd*.

Prent LXXXIIII, blz. 685 vs. 7, *Om uwer geylen lust*, 'n verandering in *uwen* lag voor de hand, omdat 'n enkelv. vrouwel. bijv. n.w. op *-en* zo zelden voorkomt bij Vondel e.a., maar omdat in *Den Gulden Winckel* blz. 305 vs. 7, ook staat *der geylen Minne-lust*, heb ik geen reden gevonden tot wijziging. Zoals bekend is, was *lust* vroeger manl. en vrouwel.

Prent LXXXVI, blz. 689 vs. 12, *jemand* is onder invloed van 't Hoogduits niet beslist onmogelik, omdat in 't Hgd. juist in die tijd *jemand* de overhand begon te krijgen op 't mdhg. *ieman*; maar waarom zou Vondel die ene keer *jemand* schrijven, te meer waar 't Nederduits geen *jemand* kende?

Prent LXXXVII, blz. 691 vs. 11, *mettenijl* kan niet juist zijn, *ijl* komt niet manlik voor.

Prent C, blz. 716 regel 11, *moesten*.

Prent CV, blz. 727 vs. 2, *wort'len*.

Prent CVIII, blz. 733 vs. 6, *wrecke* is wel onwaarschijnlik voor *vrecke*, hoewel niet onmogelik, juist die *vr*, zoals ook bij *wrevel* uit *vrevel* is gebeurd. - vs. 11, *grond'*.

Prent CX, blz. 737, vs. 2, *Piceneesche* is heel onwaarschijnlik, want zo bekend was 't gebergte Picénum in Italië niet; en dan zou 't nog *Piceensche* geweest zijn. In *Esbatement* prent 46, staat eenvoudig ‘une montagne’ vs. 1; in *De Waarachtige Fabulen* staat deze prent niet, en 'n nieuwe uitgaaf van de *Warande* is in Vondels tijd niet verschenen; - vs. 21, *striickt*.

Prent CXI, blz. 739 vs. 20, *blaess*.

Prent CXX, blz. 756 regel 7, *den zijnen*.

De *t*-spelling: *Inleydinghe* vs. 120 *spand, steld;* prent VI, vs. 19 *voor-spand;* prent IX, vs. 11 *ontblood;* prent XIII, vs. 17 *kend;* prent XXXVIII, vs. 3 *spand;* prent LXV, vs. 20 *kend;* prent LXXII, vs. 15 *steld;* prent LXXVI, vs. 3 *bestaed;* prent LXXXI, vs. 14 *ontblood;* prent LXXXXI, vs. 6 *steld;* prent CI, vs. 17 *dwijndt;* prent CXI, vs. 5 *kandt;* prent CXIII, vs. 2 *kandt*, vs. 4 *Diamandt*.

In CXX, vs. 9. heb ik *kond* laten staan, omdat niet duidelik is, wat bedoeld wordt

Aan 't eind van de oude uitgave der *Warande* onder bijschrift CXXV staat: *Mistellingen die den beleefden leser, ghelieve beneffens eenighe andere te verschonen*. Figure 8. lin. 10 voor *den* leest *der* (enz).

Deze enkele verbeteringen zijn natuurlik in onze tekst aangebracht; ook die aangeduid worden met '*beneffens eenighe andere*', waarvan onder de tekst en hierboven rekenschap is gegeven, al weten we niet heel presies welke bedoeld worden.
JAERZANG: blz. 768 vs. 4, *ghenad* (zonder afkappingsteken).
HEMELVAERTZANG: blz. 770 vs. 10, *pat* met komma; vs. 19, *kend*.
PINXTERZANG: blz. 773 vs. 37 *Drie. Het boeck der Gesangen* had natuurlik 't Hollandse *drie;* Vondel zei en schreef vóór 1626 nooit *drie* (zie boven blz. 794, aant. voor blz. 351 vs. 19).
PINXTERZANG: blz. 774 vs. 1, *drie-mael* (zie vorige *Pinxterzang*).

II. Afwijkende lezingen

Hier heb ik *niet* opgenomen:

1. *spellingsverschillen* die geen klankverschillen aanduiden;
2. *leestekenverschillen* die geen wijziging brengen in de betekenis, of wel klaarblijkelik drukfouten zijn.

Alle uitgaven tijdens 't leven van Vondel, behalve de eerste onder de tekst zelf opgegeven, worden hier vermeld met de afwijkende lezingen. De uitgaven die niet van Vondel zelf zijn, zoals *Poesy* 1647 (2 drukken) en 1660 worden wel vermeld, evenzo die van Brandt *Vondels Poëzy*, 1682, maar afwijkende lezingen worden niet gegeven, dan alleen wanneer 't om een of andere reden van belang kan zijn. Dus:

1. wanneer we van Vondel zelf geen eigen uitgaaf hebben;
2. wanneer ze 'n lezing hebben die door Vondel zelf gewijzigd kan zijn;
3. wanneer om andere redenen hun lezing 'n nadere verklaring of verduideliking kan geven van Vondel's tekst.

Van *Poëzy* 1650 bestaan twee nadrukken (*Tot Leewarden, By Gysbert Sybes* 1651 en 1658), met *dezelfde gedichten* op *dezelfde bladzijden;* deze twee worden dus verder niet aangegeven.

Tenslotte geef ik bij Van *Lennep* en *Unger* de plaats waar de tekst te vinden is.

SCHRIFTUERLIJCK BRUYLOFTS REFFEREYN, blz. 129:

Van Lennep I, blz. 19. - *Unger* 1605-1616, blz. 1.

NIEUW-JAARS LIEDT, blz. 133:

Van Lennep I, blz. 24. - *Unger* 1605-1616, blz. 5.

LOF-ZANGH, TOE-GE-EYGENT MR. WILLEM BARTJENS, blz. 136:

Willem Bartjens vernieude cijfferinge.
t' eerste deel. Tot Swol, 1645 blz. 174
23 schadu
51 Inck
66 t'Hemelwaers

Ondertekening *alleen: Liefd' verwinne 't al*. De verdere uitgaven van Bartjens zijn natuurlik van geen belang; Vondel had er geen zeggenschap over.

Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 193.
Tietel - Lof-zang
2 Ruyckt
10 Goddinnen
23 Dat hy
51 inck
61 als de sterren,
62 uytbreytsels
79 besproeyt,

Poëzy 1660, blz. 203
6 drie
10 Goddinnen,
11 En wiens
29 uw
51 ink
59 uw

60 uw
62 d'uitbreitzels
64 uw
79 D'Amstel
79 besproeit,
Ondertekening *alleen: Liefde verwinnet al*.
Poëzy 1682 II, blz. 667.
onder ‘Oude Rijmen’
7 opvloeden
11 En wiens
15 Caucasus
23 Dat hy
26 voester
29 uw
41 rekening te slechten,
51 ink
53 in, rond
58 sult gy
62 uitbreitzels
64 Doet gy door uw
66 hooren
69 sal u
79 D'Aemstel
79 besproeit
82 Wijl
(geen ondertekening).
Van Lennep I, blz. 128. - *Unger* 1618-1620, blz. 1.
OORLOF LIEDT, blz. 140:
Den Nievwen Verbeterden Lust-Hof, 4e druk (zonder jaartal) blz. 94.
Vs. 74 *om bespien*.
Van Lennep I, blz. 772. - *Unger* 1605-1616, blz. 12.

DE IAGHT VAN CUPIDO, blz. 145:
Den Nieuwen Verbeterden Lusthof
(zonder jaartal)
4e druk achter 't register
36 te doen
60 Mosten
78 t' Welck
97 de zoete nacht
Ondertekening alleen: *Liefd' verwinnet al*.
P.T.L. Thronus Cupidinis.
Editio tertia, Prioribus emendatior, et multo auctior. Amsterodammi,
Apud Wilhelmum Iansonium 1620.
Aldus de voortietel; op de eigenlike tietel-bladzij staat: Editio altera; Priori emendatior, et auctior. Amsterodami, Apud Guilj:
Ianszonium 1618.
De oorspronkelike 2e druk heb ik nergens kunnen vinden. De eerste is allang onvindbaar. blz. C^2, vlgg.
23 Flucx
39 's werelts
57 Onverziens
59 des vrye
78 't Welck
85 De tijdt
90 't Weeldigh
In de spreuk: *Liefde*.
Poesy 1647 II, 2e druk blz. 169.
1 van de tijdt,
2 Flora wijdt,
23 Flux
36 te doen
51 sy 't konden
52 Deser schutter 't pynelijck suchten,
57 Onversiens
59 Alsoo de vrye...
60 liefdens
64 liefdens
72 Moest nu liefdens spijse suygen.
78 't Welck
82 Moest
83 na sijn wenschen,
85 De tijdt,
87 Liet Sepherus sien...
90 't Weeldig
97 de soete nacht
Liefde verwinnet al. I.v.V
Van Lennep I, blz. 768. - *Unger* 1605-1616, blz. 7.

DEDICATIE, blz. 149:
Den Nieuwen Verbeterden Lusthof
4e druk (zonder jaartal)
achter De Iacht van Cupido.
Dedicatie aende Ionck-vrouvven vant Nederlandt
Ondertekening alleen: *Liefde verwinnet al*.
Deze tietel ook al in sommige ex. van de 3e druk, maar met de naam *I.V. Vondellen*.
(zo in 't ex. van de Koninkl. Bibliotheek,
Den Haag, en van 't Vondelmuseum te Amsterdam).
P.T.L. Thronus Cupidinis
(zie boven bij *Iacht van Cupido*)
Blz. B^1, voorkant.
Tietel: *Aen de Ionkvrouwen van Nederlandt*.
1 werelt
2 wiert
Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 168
Klinck-Dichten aan de Jonck-Vrouwen van Nederlandt.
1 werelt
2 Wiert
11 (na
Ondertekening: *Liefde verwinnet al I.v.V*.
Poëzy 1682 II, blz. 670
onder ‘Oude Rymen’
Aan de Jonkvrouwen van Nederlandt.
1 werelt
2 Wiert
7 Dit Venus
8 ô zoete
11 tref (na
14 uw
geen ondertekening.
Van Lennep I, blz. 771. - *Unger* 1605-1616, blz. 11.
OP HET TWAALFJARIGE BESTANDT, blz. 150:
Poesy 1647 II, blz. 159. - *Poesy* 1647 II, 2e druk, blz 159 vs. 13 offer; geen ondertekening.
Poëzy 1650, blz. 71.

Op het twaelfjarigh Bestant der Nederlanden.

De Hemel, krijgens zat, erbarmt zich onzer qualen:
Kastilje wort beweeght den Vrede ons aen te biên.
De Staet geeft hem gehoor, dies wy vol hope zien
De Middelaers van pais genaken onze palen.
Na onderlingh gespreek en reênstrijt, en lang dralen,
Besluit men het Bestant voor een paer jaer en tien,
Op hoop of met der tijt de Vredezon misschien
Den Nederlanden moght gedurigh overstralen.

Nassau ontwapent zich om ruste te verwerven,
Steeckt op zijn dreigend zwaert, geschaert van al het kerven,
En 't vrye lant geniet de vruchten van zijn zweet.
Van blijschap golven viers ten hemel opwaert varen.
Men offert eer en prijs den Heere der heirscharen,
Die in volkome vreught voleindight al ons leedt.

Poëzy 1660, blz. 172. - *Poëzy* 1682 I, blz. 304. De lezing van *Poëzy* 1650.
Van Lennep I, blz. 27. - *Unger* 1605-1616, blz. 15.

WTVAERT EN TREUR-DICHT VAN HENRICVS DE GROOTE: blz. 151:
Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 177.
T i e t e l: Treur-spel van Hendrick de Vierde, Koning van Vranckrijck en Navarre.
6 Op dyn
12 Dyn troonen,
13 dyne heerlijckheden
14 Koninex
17 gimmig Leeuwe
18 Dijn vluchtig
21 den christelijcksten
27 den Kroon,
30 naast Mey staat 'n kruisje, en onder aan de bladzijde staat 't kruisje en de woorden die in onze tekst naast de regel staan (zie verbeteringen)
33 Den vyer'gen
34 Na 't tweelings
56 Mariae
59 na sijns Vaders
66 Den naklang
69 Den Koning... vrolijckheyt
71 ciert,
72 Ons 'svolgenden
75 den dach
84 den beproefden
85 Den wonderbaren schilt,
86 siet, daar
87 komt te Peert
89 't Bloet loopt van sijnen
90 Daar steect hy
95 den dullen
101 Den Voerman
104 stroomen.
107 Den toom
112 Den blauwen
120 Van een Deluvi sal
124 's Koninx
129 Den booswicht
134 na de schouder
140 Den wereltschen
144 Soo spuyten alsins 't bloet oock van den Franschen Vader.

146 Flocx
147 een diluvi bloets.
151 flocx
156 Louys
157 den Koning
163 mijn ziele; aan 't eind van de regel 'n punt.
175 den Romeyn,
178 den tydt
181 Na dat men
186 Altar-plat, na
187 Vermelest dyn
190 beelt u af,
191 'tVyer.... den Jongen
193 O snooden
208 Io. Io. Io. Io. (dus vier maal, de rest 't zelfde).
210 Louys
215 G'lyct Pyreneesch

I.v.V.
tussen vs. 200 en 201

Hoe lange suldy noch den hoogsten Rechter tergen
Gy Babylonsche Hoer? die in de weerelt zaayt
'tVermaledyde zaat, waar van men eyndlijck maayt
Dees vruchten. ô den val! genaact u Zeven-bergen.
De waarheyt schuyft alsins de bree Gordynen open,
Waer achter gy boeleert met dynen Helschen boel:
Afgodisch knielt niet meer voor haren hoogen stoel;
Doet eens u oogen op, gy Vorsten van *Europen*.
Siet hoe sy hare schaamt met een onnut geweven
En ydel spinne-web, noch te bedecken tracht
Wat Monsters sy in't licht der Sonnen heeft gebracht,
En hoe heur beelde Christ gelijckt als doot, en leven.
d'Onvastigheyt aanschouwt van hare Kerck-pylaren,
Welck dreygen al van selfs te vallen onder voet,
Heur Euangeli-boeck, bezegelt met het bloet
Der Moorders, welck sy noemt heur heyl'ge Martelaren.

Deze 16 regels zijn *niet* van Vondel. Zie hierover H. Moller: ‘De beruchte verzen in Vondels *Henricus de Groote*’ (Bijblad voor *Taal en Letteren*, 1917, blz. 51-67), waar ook de vroegere meningen over deze regels besproken zijn.

De oudste uitgave waar deze 16 regels in staan is: Westerbaen's *Kracht des GELOOFS van den Voortreffelijcken ende vermaerden* N*ederduytschen Poeët, JOOST VAN VONDELEN, Te speuren in de Altaer-Geheymenissen.... Tot Schiedam. Inde oude Druckerije*. (zonder jaartal), blz. 15.

De tekst luidt als volgt:

COPYE
Van eenige Veersen by de E: Heer
***Joost van den Vondel*,**
Voor desen uyt-geven ende gebracht in een Gedicht dat hy gemaeckt heeft op de Doodt van Koning
***Henrick de Groote*.**

Hoe lange suldy noch den Hoogsten Rechter tergen,
Gy Babylonsche hoer? die in de wereldt saeyt

Het heyloos zaet, waer van men sulcke vruchten maeyt.
Maer een gewisse val genaeckt uw' Seven Bergen.
De waerheydt schuyft alsints de bre'e gordijnen open
Waer achter gy boeleert met dijnen helschen Boel.
Af-godisch knielt niet meer voor haren hoogen stoel;
Doet eens uw' oogen op, gy Vorsten van *Europen:*
Siet hoe sy hare schaemt met een onnut geweven
En ijdel spinne-web noch te bedecken tracht.
Wat gruw'len sy in 't licht der Sonnen heeft gebracht
En hoe haer beeldt na Christ gelijckt als doodt en leven.
Aenschouwt d'onvastigheydt van hare Kerck-pijlaren,
Die dreygen al van selfs te vallen onder voet,
Haer Euangelij is bezegelt met het bloet
Der moorders, die sy noemt haer heyl'ge Martelaren.
J. van Vondelen.

TOE-GIFT
Aen Sr. *Joost van Vondel*,
Op sijne E. spreucke, gestelt op den tijtel sijner *Altaer-Geheymenissen*.

Justus Fide Vivit:
In de welcke hy door het woort J u s t u s sich selven schijnt te verstaen, ende te willen seggen
***Joost leeft door het Geloove*.**

Soo een rechtveerdig mensch door het Geloove leeft,
Hoe seecker gaet gy dan, Heer *Vondel*, boven and'ren!
Gy hebt strax weer een nieuw, als u het out begeeft.
De beesten dijen best die veel van wey verand'ren.
P.

Poëzy 1650, blz. 593 onder ‘Oude Rijmen.’
Tietel: Treurdicht Van Henrick deVierde, Koning van Vranckrijck en Navarre.
5 uw groote
6 Op dyn
9 uw oogen
12 Dijn troonen,.... aspun
13 dijne heerlijckheden
17 een grimmigh leeuwe
18 Dijn vluchtig
26 de blixem
27 den Kroon,
29 de blyde dagh,
30 naast dit vers staat die kanttekening niet.
34 Na'et
39 Een aertsche
44 offrent t'samen.... harer handen.
47 't Is Koning Henricks Bruit,... Godin,
50 Den staf van Vranckrijck men eenstemmich....
51 Nu Koninginne

53 Ay zie!
56 Marias.... heldre
59 na zijn Vaders
62 onser bate
63 de Kiel van uw galay
64 En lande
67 onwetend
69 vrolijckheit
71 Hoe vlytich elck zich ciert, en wapent, en toerust
82 Om, volgens zijnen aert, zich in het Arcenael
83 Te spieglen... van Oorlogs...
84 de beproefden toetse,
85 De wonderbare schilt, daer zijn verwonnen steden
86 siet, daer.... swaert,
87 komt te paert
88 Self
89 't Bloet loopt van zijnen arm met karmozijne stralen,
90 Daer steeckt hij
92 En meinde
95 de dullen Mars
97 al voort,
104 rots
107 hen bedwingt,
109 d'oneffenheit der steenen,
112 De blaeuwe hemel
114 over 's weerelt kruin
115 wint toont dampig,
118 Den bonten..., der swerte...
119 met schreiende;
120 Van een Diluvi zal....
124 's Koninx.... achterwaert
127 van 't zelve wagenpat
130 zijne scheê
132 Borbon
134 na de schouder toe
136 's Koningx Edel hert,
144 Zoo spuiten alzins 't bloet oock van den Franschen Vader.
147 Die stroomende overliep van een diluvi bloets.
148 men kreet om hulp,
150 Nabootsende den storm van een vergramde zee;
154 geeft. d'een
156 Louis
160 En starooght.... na alder.... oevre:
161 gesternden
163 mijn Ziele.
165 Driemalen
167 aen 't eind van de regel 'n punt.
169 Daer wort....
170 overvloeyt: aen's Hemels hoogh gebouw

171 't Geluit na boven klimt: daer....
172 Het gansche Parlement, met
174 Beklaeghlycken Monarch!
175 den Romevn
176 hun naams
179 En eindelijck het wiel....
181 Na datmen
185 Nu slaep o Henrick, slaep, nu....
186 Altar-plat, na zoo....
187 Bederreft dijn Collos
190 beelt u af
191 't Vier
193 O snoden
197 u Ziel
205 Morgen-starre!
206 in uw Vaders plaets,
208 Geluck geluck de Kroon,....
210 Louys
212 't heyligh Evangeli
213 Nu groey in dapperheit, dat...
216 afgonstigheit, (Geen ondertekening).

Poëzy II, 3e druk 1660, blz. 188, heeft enige verschillen met 1647, die natuurlik van geen belang zijn.

In de ingevoegde verzen vs. 8 uw oogen.

Brandt heeft *Poëzy* 1682 II, blz. 619 onder ‘Oude Rijmen’ de tekst van 1650 gebruikt, behalve onbeduidende verschillen. Achter 't gedicht op blz. 626 staat:

In dit Gedicht plachten op de 625 zijde, daer de woorden Treurspeeligh dijnen tijdt met 's Konings eindt volenden,*) *Noch zestien regelen, geleezen te worden, luidende van woordt tot woordt gelijk volght*. Dan volgen de 16 verzen. De tekst van deze verzen heeft Brandt genomen van de uitgave van 1647 II, 2e druk.

Van Lennep I, blz. 28. - *Unger* 1605-1616, blz. 15.

HET PASCHA, blz. 159:

1. Het Pascha met 'n Ets van C. Moyaert. *t'Amsteldam. Ghedruckt by Ioost Broersz. Boeck-drukker woonende inde Grave-straat, inde Druckery*, Anno 1636. VI en 50 blz. (de blz. zijn niet genummerd).

Weggelaten is: ‘Epistre A Mon-seigneur Iean Michiels van Vaerlaer, mon singulier Amy’.

Van de verdere gedichten staan er alleen in: ‘Op de verlossinghe Israels’, en ‘Het Domme mis-verstant’ van Breero, zonder 't opschrift.

De eerste regels luiden:

Weyd hier myn Beestiael, weyt hier myn tier'ge Vee,
Golft hier om dit Gebergt mijn wit-gewoelde*) Zee,
Scheert hier 't groen-hair'ghe loof, spaert kruyt,
noch Bloemkens geurich,
T'lacht hier doch altemael, zoet-rokigh en couleurigh,
Nu wauwelt zoo veel gras, zo vet en graegh bedijt,
Tot ghy van Madian de schoonste kudde zijdt:

2. Het Pascha gelijk aan de vorige maar met 'n ander adres: *t'Amsterdam, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckverkooper, woonende op de Nieuwe-Zijds Kolck in 't Bourgoens Kruys*, Anno 1636. (Aldus volgens Unger's Bibliographie, nr. 68; ik heb die niet in handen kunnen krijgen).

3. Het Pascha met Vignet: putje met: ‘Elk zijn beurt’ *t'Amsterdam, Voor Dirck Cornelisz. Houthaeck, Boeckverkooper, woonende op de Nieuwe-Zijds Kolck in 't Bourgoens Kruys*, Anno 1636, (VIII) en 59 blz.

Al deze drie uitgaven zijn van weinig of geen belang, omdat ze blijkbaar niet van Vondel zijn. Vondel zou bijv. toch zeker in 1636 de personen van 't spel geen ‘beelden’ (zie blz. 177 hiervoor) meer hebben genoemd. Ook weten we dat ie *Pascha* in *Poesy* 1644 (*I.v. Vondels verscheide Gedichten*) in z'n naschrift *Vondel aen zijnen afwezenden Vrient*, heeft verworpen. Hij zal er dus in 1636 wel geen herdruk van gegeven hebben, en nog wel 'n prakties ongewijzigde.

Van Lennep I blz. 36. - *Unger* 1605-1616 blz 25.

VERGHELIJCKINGHE VANDE VERLOSSINGE DER KINDEREN ISRAELS...., blz. 261:

Achter *Pascha* 1636. (in alle drie de uitgaven).

*) Blijkbaar is hier 'n woord *eindigen* of iets dergelijks uitgevallen.

*) Een van de vele drukfouten en slordigheden, die in deze uitgaaf voorkomen.

Ze schelen weinig of niets met de eerste uitgave; o.a. vs. 22 De bouten schallen (drukfout, of niet begrepen), zo in alle drie de uitgaven.

Poëzy 1682 II, blz. 640 onder ‘Oude Rymen’.

T i e t e l: in plaats van ‘der vereenichde Nederlandtsche Provincien’ heeft Brandt ‘der Vereenigde Nederlanden’.

1 de vlugge tijt
2 Moyses
5 van ons beyden
7 Wie schildert
8 Philippus de Monarch,
11 Den eenen eert Osir met zijn gebogen knien;
25 Gedenk
32 en steent by nacht en dagh,
36 van Christus
43 als beste vrient,
45 Borgoensche... Spanjen,
46 Mozes met Oranjen!
47 den ander
60 uw zaek,
63 uw verbonde Steden,
64 deze groote Helt
65 verradelijk
72 van uw zaek (zonder Finis)

Van Lennep I, blz. 118. - *Unger* 1605-1616 blz. 126.

DEN GULDEN WINCKEL DER KONSTLIEVENDE NEDERLANDERS, blz. 265:

1. De Vernieuwde Gulden Winckel. Der Kunstlievende Nederlanders. Waer in Den Mensche door Poëtische, Historische en Morale Leeringen, vertoont wort, hoedanigh hy zijn leven, handel ende wandel, zedighlijck, eerbaerlijck en vermakelijck sal overbrengen.

Hier is by ghevoeght het *Tweede Deel:* Waer in *'t Welvaren der vereenighde Nederlanden*, en de *droeve Wtvaert van Henricus de Groote, Coningh van Vranckrijck en Navarre, Etc*. Neffens andere stichtelijcke dinghen, den Konst-beminders worden voor oogen ghestelt.

Door I.V.V.

Alles in aengename maet-Dichten, met Verklaringen in prose gestelt, en met Konst-Platen en Beeldenissen verçiert. ('t Bekende uitgeversmerk van Pers: een ridder met Anagram:

Ick strii op sno eerde.)

T'Amstelredam, Voor Dirck Pietersz: op 't Water, inde witte Parsse, recht over de Coren-marckt. Anno 1622.

't Sonnet van D. Pietersz. staat hier vóór de Voor-Reden.

De voor-reden (van ‘De Drucker’) is veranderd en omgewerkt. De eerste regels luiden:

> ‘Hier wordt u (geestighe Lief-hebbers en Beminders vande Deugd en Wijsheyd) geopent eene *Winckel* van Poeetische, of kloeck-versierde Moralische of Zedighlijcke, Philosophische of Wijsgeerige Leeringen, Onderwijsingen, Waerschouwingen, etc, om alsoo u doorluchtighe en aerdige verstanden op te queecken ende porren om het alder-doorluchtighste en heerlijckste te omhelsen enz.’

De voor-reden eindigt in deze uitgave als volgt:

> ‘Dit boeck is eerst onder de name van *Kleyne Werlt* bekent geweest, maer is by ons verandert, om dat het selve niet van de *Kleyne Werlt*, dat is vanden *Mensche*, maer van eenige toevallen des Menschen handelt, daerom isset daer na op de naem vande *Gulden Winckel* uytgegeven met nieuwe Dichten, die wy hebben bevonden dat den Liefhebbers aengenaem waren. Doch also die selve geheel uyt verkoft zijn, hebben wy onder yder Beeldenisse eenige Historien of aengename Spreucken gepast, om dese druck so veel behaeghlijcker te maecken, op dat de Leser het eene gelesen hebbende, hem in't ander mach vermaecken. Want het en sal beyde niet sonder nuttigheydt geschieden, vermidts de Dichter dese Rymen also heeft gepast, datse by een yder met vermaeck ende stichtinge konnen gelesen worden: ende soodanigh oogh-wit heeft oock gehadt die de Historiën en Leer-spreucken daer by versamelt heeft: want men sal daer in vinden alle feylen en gebreken aengewesen, en de rechte middelen voorgestelt om tot een deughdigh ende Godsaligh leven te geraken, also dat de Ieughd hier door, als metter hand, na de Deughd en eerbaerheyd sal worden geleyd, en van de ondeughd afgeschrickt. Oock is hier en daer eenige verbeteringe

ende vermeerderinge gedaen die in d'eerste druck overgeslagen waren. Des eersten Dichters eere willen wy niet roven, maer prysen zijn vaerdigheyd en konst na de gelegentheyd van dien tijd, en seggen met *Alb: Durer, Er hat sein fleyss gethan*. Gebruyckt dan dese eerlijcke en leerlijcke Dichten in 't goede, en verwacht hier na wat de konst noch voor den dagh sal brengen.'

D.P.

In dit verband zou 't lijken, alsof met de 'eerste dichter' Vondel wordt bedoeld. Oorspronkelik sprak Pers van de Franse dichter. Is deze uitgaaf buiten Vondel omgegaan?

Als 'n voorbeeld, wat dat voor 'historiën' zijn, die nu onder de 'beeldenissen' geplaatst zijn, geef ik hier 't proza bijvoegsel van Pers onder *prent 7*. De rest is zoals in de eerste uitgaaf.

'Terminus was by den Romeynen een God der schickinge, daermede zy te verstaen gaven, dat alles wat by de Goden gestelt was, vast en onbeweeglick most uytgevoert worden. Hier stelden zy hem oock als een pael tot een seker merck-teecken van hare scheydingen, daermede een yder het zyne worde gegeven. Dat *Iupiter* daer voor schijnt te vluchten, daermede verstonden zy, dat *Iupiter* selve onder dese Godt en't Fatum moste buyghen: want de Poëten vertellen dat *Iupiter* niet en vermochte zynen soon *Sarpedon*, die met de boeijen van dit Fatum gebonden was, dat is van een harde dood, te verlossen. Want zy versierden vele dingen, en waren daerin oock seer verscheyden van gevoelen. Eenighe gevoelden dat het Fatum hingh aen de macht der Sterren, ander hielden dat het inde nature also gestelt was, en noemden daerom 't natuurlijck Fatum, d'andere dat het niet en kost verandert, maer most gheweldelijck uytghevoert worden, dat noemt men't geweldigh Fatum, Etc. Maer om vele hier van te spreken is onnoodigh, men lese daer van *Lipsium* in zijn Boecxken vande *Stant-vastigheyd* in't 18. 19. 20. Capittel.
Voor dese Godt *Terminus* worden by den Romeynen geoffert, vruchten, honichraten ende wijn, daer van *Ovidius* in zyne *Fastis* breeder verklaringe doet.'

De prenten en bijschriften zijn dezelfde als in de vorige uitgave, maar niet genummerd, alleen zijn prent 16 en 't bijschrift, die in den *Gulden Winckel* van 1613 op blz. 20 en 21 voorkomen, in deze uitgave weggelaten; dus in 't geheel 73 prenten.

Prent 28 (in de eerste druk pr. 29) is nagemaakt. Dit is heel makkelik te zien bijv. aan de stoel.

Ook prent 42 (in de eerste druk pr. 43) is nagemaakt. In de eerste druk is bijv. de rechterbovenhoek afgesneden, wat in deze druk bijgewerkt is.

2. Toonneel des Menschelikken levens, Of de Vernieuwde Gulden Winckel.

t'Aemstel-dam gedrukt bij Cornelis de Bruyn, Voor David van Wesel, Boek-verkooper, opde hoek van de Nieuwe Hoogh-straet, in de groen Segreyne Bybel Anno 1655.

Het opschrift van Vondel's gedicht aan z'n zwager is hier veranderd in ‘Inhoudt der Zinrijkste Spreuken’; en de laatste regels, vanaf vs. 85 zijn weggelaten; merkwaardig genoeg juist de verzen voor Abraham de Wolf, met die over de ‘zegen’ van ‘zijne Heyligheyd.’

3 en *4*. Zo zijn er nog 'n paar uitgaven van 1661 en van 1662.

Van deze laatste drie uitgaven geldt natuurlik 't zelfde wat over *Pascha* van 1636 gezegd is.

Van Lennep I, blz. 145. - *Unger* 1605-1616, blz. 129.

HYMNVS, OFTE LOF-GESANGH, OVER DE SCHEEPS-VAERT, blz. 427:

Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 202.

57 Toorts
63 haren borst.
77 in Oorlog en in vrede
105 alle vier hoecken...
226 toorts
275 En blyven op den weg...
325 Spilberg
326 van hare
344 beschaduw 't
361 bemindt

Er staat ‘Eynde’ onder.

Poëzy 1650, blz. 599.

T i e t e l : Lofzang Van de Zeevaert der Vereenigde Nederlanden.
1 Vereenight Nederlant!
3 met uw
5 Gedoogh
7 Amirael!
8 van het blaeuwe veld
9 Begunstigh mijne reis,
12 Outerplat
13 Toen't... had
14 en ongetemde
22 vreemd
23 met den visch,
24 hunnen disch.
25 der menschen,
26 nootdruft van hun lijf,
27 zich zelve
30 't Geen ons gewest ontbeert,...of...
35 als in haer aenzicht...
37 geschil, of
45 Een ander't ancker.. Hennepzeelen,
55 Dit is wel d'eerste Prins of Koning,
56 houten paert
57 torts

59 voort
61 bekent toch niet de welvaert en den zegen,
62 wort bereickt,
63 *achter* borst *geen punt*.
64 Word...., elck reeder wort een vorst,
67 Wier..., hier naer
71 Amsterdam
72 Enckhuizen Haringrijck, kloeck...
73 en Vlissing, wel gelegen
74 door ongebaende wegen.
76 Of allermeest
77 oorlog en in vrede
86 waert was
96 hunne Vorsten
97 En Karel zelf, genoemt de vijfde...
99 Te zijnen tijden... gekent;
100 Wien zelf
102 En andre
103 de Kleefsche
104 Die gansch Europa
105 Maer zelfs... aerde
106 zwaerde;
112 Filippes zijnen zoon,
115 lang
116 fors... 't Spaensch
117 de zoon wel haest
119 slacht het
121 buiten spoor: de Meester
123 De Ridder...t'zijner spijt:
125 Oranje,
126 Spanje;
127 Amsterdam,
128 oft de schilt,
129 Rotterdam, kloeck
132 de Nederlantsche krijgh,
133 tot het leste
134 van Weste,
142 hen vyanden
150 En t' effens
152 In 't Weste
155 Karels zoon alreê
162 Van weerbre
167 Ick zwijg de binne-vaert
171 toe onzen Helt
175 aen mocht zien
182 zee vast zidderen,
183 toen
186 't gansche heir
192 tooneel

197 een gulde neering,
201 die op de zee ervaren
202 van de baren,
203 Sint Peter
204 Uw vliende
205 De hemel
209 Als Draeck... ontdecken,
210 haer vleugels uit gaen recken,
211 En keeren
212 Met zeilen van damast aen Groenwits 't groot paleis,
213 oock beginnen...
215 heeft bestaen,
217 Niet hebben
218 afgunstig hen van Indus vaert
219 Hun yver... de heele rei
220 Der wereltmeters flux,
223 d'Een acht het
224 vreemt,
225 Dat lang voor menige eeuw is
226 Den Indiaen
234 ter hellewaert,
239 gansch
240 ten leste
243 Zal dan de weerelt door geen haven zijn noch strant,
244 Daer dit nieusgierigh volck den handel niet en plant?
245 veel eer, veel eer
247 en wint
256 zijn gulde torts
257 Des zomers..met uitgeworpe
259 Noch kan hier evenwel
260 bevroze kolck
261 Ick zwyge... zou ergens...
262 Uit onze
266 met ope schutjen,
269 terwijle
270 Indus kusten:
272 de kaep of kust
273 voltrecken.
276 dierwaerdig
283 daer vore
291 Castilie... om dat zoo rijck een leen,
293 d'allerzoetste
294 veelerhande
299 ervarenheit,
301 Als Opperamirael, om 't Indische geweste
302 Te stieren met verstant tot ons gemeene beste.
303 toch
304 Ter plaetse
306 gelijck een zoeten regen,

307 met groejen ziet
313 worden stercker,
316 Die uw
317 Zoo ghy
323 van 't een en....
325 Barentzoon, Spilberg,
326 Heemskerck... van hunne...
328 hemellucht
330 Amirael
332 Het zy hy speelen...
336 Een liefelijcke lucht de vlaggen...

339 Leghtwinden(roeptze)leght;
345 aen de strand,
348 't lage land
350 zijn vryheit
351 Zijn palen
353 O hoofttack van Oranje!
354 O groote... van Spanje!
356 uw leven
357 uw vroomheit
358 Kroon der Engelschen..
361 u bemindt,
362 Uw Bondgenoodtschap
363 d'Uitheemschen
365 De tulbanddrager...
370 en waert
371 op goude
373 Wat baet het,
375 te lager
377 De straf
381 uw kroonen wech, uw purpre
388 uw gout
394 Maer 't schip der ziele men geheel...
395 uw schatten
397 een zekre rent,
398 der vrome
399 na al dit
400 Na al dit
403 Vergunme... aller dingen! *Geen ondertekening*.

Poëzy II, 3e druk 1660, blz. 214 heeft enige verschillen met 1647, die natuurlik van geen belang zijn.

Brandt heeft, *Poëzy* 1682 II, blz. 627 onder ‘Oude Rymen’ de tekst van 1650 gebruikt, behalve onbeduidende verschillen.

Onder 't gedicht staat 't jaartal MDCXIII.

Van Lennep I blz. 132. - *Unger* 1605-1616 blz. 287.

HYMNUS OF LOFZANGH VANDE CHRISTELYCKE RIDDER, blz. 446:

Poëzy 1660, blz. 523.
2 oorlogshelden,
85 onder d'oogen
126 Den weerklank
138 uw zoet
160 u vry's Geests...
167 Ontzeg 's Geest
181 Laast
237 uw hoop
276 Met dezen Lauwrenkrans,

Poëzy 1682 II, blz. 643, onder ‘Oude Rymen’.

T i e t e l: Lofzang van den Kristelyken Ridder.

3 Dien,
8 de dappre
17 geberght
18 slaghoorden
19 elkander
24 de sterren
35 vierigh
38 te langh in
43 oorlogh
47 des steile
56 't beproef geloof,
59 Dit zwaert
78 aenschouw, aenschouw dien Ridder
85 onder d'oogen
88 inde spiegels
90 Haer ploirok
94 Juffrouw sleets
107 marmersteen
128 weelde
135 der vergoden schaer
138 uw zoet
139 zijt gy schoon.... elend:
141 Uw eer
142 geeft gy niet
149 uw duivels
159 gaet u aen?
168 schoonheit werd,
171 zijt gy daer,
181 Laest
182 en dood het
215 dien zelven geest
223 't zijner tijd
227 drie
237 hoop
254 ouw slang!... uw hielen
270 medebroeders
276 Met den laurieren krans,
277 de banier
283 't hart met
Van Lennep II, blz. 100. - *Unger* 1618-1620 blz. 340.

ZEDIGH GEDICHT, blz. 459:
Poesy 1647 II, blz. 138.
T i e t e l: Zeede-dichten.
1 na hooge
2 Na eer en tytels
10 glans.... aengedaen?
11 vooren.
14 Met wolcken zyn omringt van grooter majesteyt,
16 druck, en ellendigheyt.

17 al schijntz' een zon....
18 *achter deze regel geen komma*.
21 De scepter
27 onderworpen staen
28 lichtlijck
39 veel,
40 streng gerecht
50 Vaer wel...., vaer wel myn
51 aenbidden op myn
56 Koning
59 wat wilt gy
61 verdurven lusten
64 En sonder wil
65 Koninckrijck
66 hem 't geen hy in Gode socht,
67 Door uytgaen
68 *achter* heel *geen komma*.
71 moeten erven,
72 na 't gemoedt,
75 En lieft u Vryheit, dan wort gy als uytverkooren,

Ondertekening: I.v.V. over veel jaren gerijmt.

Poesy 1647 II, 2e druk blz. 138. 't Zelfde als de eerste druk van 1647, behoudens onbeduidende verschillen.

Poëzy 1650, blz 584, onder ‘Oude Rymen.’
T i e t e l: Zededicht.
1 na hooge
2 Na eer en tytels glans, na myter....
4 Elck wil gelijck een Godt
5 Indien dit..., ick woud'er oock na streven,
6 Om ampt hy Vorst of Graef of Koning te bekleên:
7 dit heil
8 Versmade in eer en staet, en acht....
10 aengedaen,
11 vooren?
13 ick laet het
14 Met wolcken zijn omringt van eere en majesteit,
16 Is niet dan slaverny,..., en ellendigheit.
17 al schijntze een zon....
18 Is hun.... en purpre draght

19 Hun dient tot ongemack:....
20 Hun 't harte.... van zorge
22 onder hun gebiet.
26 de volcken
27 onderworpen staen
28 lichtlijck
29 hun edick
30 hun honger
31 hun in de dromen
32 iemant naer de kroon, of naer hun....
35 Van buiten dienen zy des vyants
37 Zoo hun de zegen mist van hoogh gebore zoonen,
39 veel,.... kroonen
40 ten leste
43 Hun innerlijck
44 Behalve datze op 't lest... blom
45 hun palleizen,
46 hun poorten
50 Vaer wel...., vaer wel mijn
51 aenbidden op,
56 Koning
58 alleropperst
59 wilt ghy schooners
61 verdurven lusten
62 over hen
64 En buiten 's hemels wil niet anders....
65 Koningkrijck
66 in Gode
67 Door uytgaen van zich zelf,.... zich zelf
68 *geen komma achter* heel
69 onwettigh
70 men dael
72 na 'et gemoedt.
73 Verlies
75 En uwe Vryheit lieft. zoo wort ghy uitverkoren,
76 tot zulck een

Poëzy 1660, blz. 150, heeft enige verschillen met 1647, die van geen belang zijn. Ondertekening alleen ‘Over veel jaren gerijmt.’

Brandt heeft, *Poëzy* 1682 II, blz. 609, onder ‘Oude Rymen,’ de tekst van 1650 gebruikt, behalve onbeduidende verschillen. Geen ondertekening.

Van Lennep I, blz. 763. - *Unger* 1621-1625 blz. 24.

UYTBREYDING OVER DEN 19 PSALM DAVIDS, blz. 464:

Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 141. Verschilt behalve kleinigheden niet met de eerste druk van 1647 (zie blz. 795). Regel 5 staat hier wel in.

Poëzy 1650, blz. 586 (zie blz. 795) onder ‘Oude Rymen’.

Poëzy 1660, blz. 153. Verschilt behalve kleinigheden niet met de druk van 1647. Ondertekening alleen: Over veel jaren gedicht.

Brandt heeft, *Poëzy* 1682 II, blz. 612, onder ‘Oude Rymen’, de tekst van 1650 gebruikt, behalve onbeduidende verschillen.

Van Lennep II, blz. 150. - *Unger* 1621-1625, blz. 28.

SONNET, blz. 472:

Iephthahs ende zyn Eenighe Dochters trevr-spel. Voor Josephus van der Nave.... t'Amsterdam, Anno 1628. Geen verschillen van betekenis met de eerste uitgave; maar blijkbaar buiten Vondel opnieuw uitgegeven, zoals te zien is uit de bedorven 6e regel:

> Droef schouw-spel ons vernieuwt, ende 't Maeghdelijcke bloed

Poesy 1644, blz. 65.

T i e t e l : Op het treurspel van Ieptha.

> Evripides deed lang den Griexschen schouwburg weenen,
> Toen Iphigenia bebloede zijn tooneel,
> En, als een schoone bloem, van haren groenen steel
> Gemaait, ter neder viel, gelijck een schim verdwenen.
> Dees dichter doet niet min, wanneer hy met zijn steenen
> Het treurspel ons ververscht, en 't maaghdelijcke bloet
> Van *Iepthaes* eenigh kint vergiet, gelijk een vloet;
> Dan sterft het al met haar: dan bersten schier de steenen.
> Zoo wort een oude daat vergetelheit onttogen,
> En levend op een nieuw gestelt voor ieders oogen.
> Zoo wort een uitheemsch stuk met Duitsche stof bekleet.
> Treurspeler, o ghy hebt ons teder hart verraden.
> De roos van ieder wang met tranen hing geladen,
> Als ghy dat schoone hooft van 't witte lichaam sneet.

Poëzy 1650, blz. 62. Dezelfde tekst als 1644 behalve:

5 De dichter

9 vergetenisse onttogen,

10 En levende

11 Zoo wort het out Hebreeusch met Duitsche stof bekleet.

13 ieders wang

Poëzy 1682 I, blz. 296, de tekst van 1650.

Van Lennep II, blz. 334. - *Unger* 1605-1616, blz. 301.

DE VADEREN, blz. 473:

Zacharias Heyns heeft de hele *Seconde Sepmaine* vertaald, maar 't gedicht van *Abrahams Offerhande*, heeft ie eenvoudig overgenomen van Vondel, natuurlik zonder voorwerk en de

andere bijvoegsels. De tietel is: *Twede weke* Van den Edelen Geest-rijcken Willem van Saluste, heere van Bartas. Tot Zwol Anno 1621 (Vondel's verzen staan blz. 324-344).

Voor Vondel's verzen is deze uitgaaf verder van geen belang.

Van Lennep I, blz. 319. - *Unger* 1605-1616, blz. 303.

Wel zijn er nog verdere uitgaven van 't volgende:

KLINCK-VEERS, OVER ABRAHAMS OFFERHANDE, blz. 476:

Poesy 1647 II, 2e druk, blz. 168. Deze uitgave is voor ons van weinig belang.

Poëzy 1650 blz. 71.

T i e t e l: Op Abrahams Offerhande.

d'Aertsvader leit zijn' zoon, de hoop van zoo veel zielen,
Den bergh gewilligh op, op dat hy 't eenigh pant
Hier offere voor Godt, en overgeef ten brant.
Hij bint hem d'armen vast, en laet het jongske knielen.
De Liefde ontvonckt het vier, om 't offer te vernielen,
't Geloove houdt het lam gebonden bij den bant.
De Hoop geeft Abram 't zwaert in zijne rechte hant.
De Doot is al gereet om Isacks bloet te grielen:
Maer d'Engel, die met lust om 's vromen leger waeckt,
Den wreeden slagh belet, het bloedigh schouwspel staeckt
Van vader en van zoon, twee onbestorve harten.
Natuur van verre zagh het schricklijck treurspel aen,
En riep: o sterck Geloof, wat durftghe niet bestaen!
Een vader slaght zijn kint, en durf de Doot uittarten.

Poëzy 1660, blz. 182. Ook deze uitgave is voor ons van weinig belang.

Poëzy 1682 I, blz. 305. Voor deze uitgave is de tekst van 1650 gebruikt.

Van Lennep I blz. 321. - *Unger* 1605-1616, blz. 306.

VORSTELIICKE WARANDE DER DIEREN, blz. 498:

Tijdens Vondel's leven is geen enkele verdere uitgave bekend.

Van Lennep I, blz. 389. - *Unger* 1617 (geheel).

JAERZANG, blz. 768:

Poesy 1647 II, (beide drukken), blz. 151.

Deze uitgave heeft 'n andere tekst, als die van 1618, dezelfde als Vondel's nieuwe tekst van 1650 met enige verschillen; 't blijkt dus dat Vondel al vroeger de tekst gewijzigd had.

Verschillen van 1647 met 1650:

1 Nu zegt
2 Want 't is.... en waer.
3 Moises
4 Hier schijnt genaad'
5 den dag
7 der verlossing
8 Kristen vromen.
9 predick en bazuin
13 Des herten
14 des duyvels uit.
21 Besnijdt

23 kiest voor den dooden
24 En leeft hoe langs, hoe
25 Hier toe Gods zoon, nu opgeweckt,
Poëzy 1650, blz. 554.

T i e t e l : Jaerzang, Op den toon: Van den negenden Psalm.

Nu zegh vaer wel aan 't oude jaer,
Dat is in Kristus nieuw: want waer
De strenge Moses derft zijn klaerheit,
Daer schijnt genade en enkle waerheit.
't Is nu de dagh der zaligheit;
Die Godt zijn volck heeft toegezeit.
't Jaer der verlossinge is gekomen.
Feesteert en juight nu, Kriste vromen.
Men predicke en bazuine alom
Het troostrijck Euangeliom.
Der zonden duistren zielenkercker
Is overweldight van een' stercker.
Des harten ooren opensluit,
En gaet het rijck des afgronts uit.
Treck uit, die lust te zijn ontbonden,
Den rock des vleesch, en 't juck der zonden.
Want ziet in Kristus gelt gewis
Noch voorhuit, noch besnijdenis;
Maer een vernieuwt gemoedt waerachtigh,
En sterck geloof, door liefde krachtigh.
Besny dan 't vleesch niet, maer uw hart,
En een verborgen Jode wert.
Den geest kies voor de doode letter,
En leef hoe langer onbesmetter.
Godts zoon, nu hierom opgeweckt,
Een heilig levend voorbeelt streckt.
Hierom heeft Kristus vroegh geleden,
En is op d'achtsten dagh besneden.

Poëzy 1660, blz. 164. Dezelfde tekst als van 1647.
Poëzy 1682 II, blz, 496. Dezelfde tekst als van 1650.
Van Lennep I blz. 303 - *Unger* 1621-1625 blz. 10.

HEMELVAERTZANG, blz. 770:

't Kleyn Hoorns-Liet-Boeck van 1644, blz. 78 (twee verschillende uitgevers, Pieter Sacharijasen en Ian Iansz Duetel, maar 't boekje is gelijk) heeft de oude tekst van 1618; geen verschillen van belang. De uitgave van 1657 bij Pieter Sacharijasz heeft nog dezelfde tekst als van 1644. (Deze lied-boekjes hebben alleen Vondel's Hemelvaertzang en 2e Pinxterzang).

Poesy 1647 II, (beide drukken) blz. 148. Evenals bij de Jaerzang is hier de veranderde tekst van Vondel van 1650, maar met de volgende verschillen:

1 Kristen scharen,
4 d'hoogste plaats.
9 Doet oopen
10 En baant
12 En zaaligt ons door uw naams lof en prijs.
13 ontsterflijk
18 Aanziet u Kerck
19 verstrooit kent anders troost noch hooft.
21 Zoo mach sy
22 noch werelt raaken.
24 haar lieve

O n d e r t e k e n i n g : *Door Een is 't nu voldaan*.

De 2e druk heeft vs. 13 onsterflijk.

Poëzy 1650, blz. 532.

***Hemelvaertzang*,**
Op den toon:
***Van den achtsten Psalm*.**

Maeckt hantgeklap, en juicht ghy Kriste scharen.
Ziet Hemelwaert op zijn triomf koets varen,
Die onlangs daelde in 't Graf, na zoo veel smaets,
En heerlijck nu gaet nemen d'opper plaets.
Klim op, klim op, ghy Godts en 'smenschen zoone.
Versmae het kruis, de speer, de doorne kroone,
En 't boos geslacht, dat met een grimmigh oogh
Ontzinnigh U in 't heiligh aenschijn spoogh.
Nu open ons uw vreugdenrijcke troonen,
En baen het padt ten leven Adams zoonen.
Ontsluit ons weêr 't geslote Paradijs;
En zaeligh ons genadigh, u ten prijs.
Hoogh Priester, die onsterflijck zijt bevonden,
En hebt uw bloet gestort voor 's weerelts zonden,
Klim op, klim op, in 't alderheilighst koor.
Gods strengheit komt met uw verdiensten voor.
O die van Godt gezalft zijt tot een Koning!
Aenzie uw Kerck uw Bruidt uit 's hemels wooning,
Die hier verstroit u aenroept als haer hooft.
Zendt haer den Geest en Trouwring, lang belooft.
Zoo maghze steets in 's Bruigoms liefde blaecken,
Zoo magh haer kroon noch zond noch weerelt schaken.
Zoo blijft haer liefd' veel stercker als de doot:
En erft ten loon haer lieven minnaers schoot.

Poëzy 1660, blz. 160. Behalve enige onbelangrijke verschillen dezelfde tekst als van 1647.

Poëzy 1682 II, blz. 499. Dezelfde tekst als van 1650.

Van Lennep I, blz. 304 - *Unger* 1621-1625, blz. 6.

PINXTERZANG, blz. 772:

Poesy 1647 II, (beide drukken) blz. 150. Evenals bij de twee vorige gedichten is dit dezelfde tekst als van 1650 met enige verschillen.

3 Eendrachtiglijck
5 die belooft
6 Haar was van Godt den Vaader.
7 Als snellijck
12 den vyer haar
13 De Twaalven
26 Prophety
27 vervulden:
30 Nam op hem
31 Den Haamer Gods hier sprack
32 De steene harten brack.

Poëzy 1650, blz. 553.

Pinxterzang.
Op de Wijze
Van Mariaes Lofzang.

Na Kristus Hemelvaert
d'Apostelen vergaert
Eendraghtelijck te gader.
Verwachten voor haer hooft
Den Trooster, hun belooft
Van Godt den lieven vader.
De Pinxterfeest verscheen
Als schielijck viel beneên
De Geest, daer elck op hoopte,
Die, als een wints gedruis
Terstont vervulde 't huis,
En met een vier hen doopte.

De Twaelve zaghmen hier
Omscheenen met een vier,
Omstraelt met vierige tongen,
Haer sprake zonder tolck
Verbaesde 't uitheemsch volck,
Van alsins ingedrongen.
O wonder is 't, zeght d'een,
Dat die van Galileen
Als 's weerelts talen konnen.
Een ander zeght: zy zijn
Verzopen in den wijn,
En van den dranck verwonnen.
Neen, neen, roept Cefas bly,
't Is Jöels Profecy,
Die Godt aen ons vervulde,
Ten ende Jakobs huis,
Wert kondigh wie aen 't kruis
Op zich nam 's weerelts schulden.
Godts hamer brack gedweê
Het steenen hart in tweê.
Wy zijn vol schult bevonden
Aen 's Heeren bloet. wat raet?
Elck een, zeght Peter, laet,
Afwasschen al zijn zonden.
Drie duizent zielen daer
Boetvaerdigh wonderbaer,
Zich Kristus niet en schamen.
Zy volgen Jesus wet,
Zy waecken in 't gebedt,
En zijn een ziel te zamen.

Poëzy 1660, blz. 162. Dezelfde tekst als van 1647, behalve onbeduidende verschillen.

Poëzy 1682 II, blz. 501. De tekst van 1650 behalve enige onbetekenende verschillen.

Van Lennep I blz. 306 - *Unger* 1621-1625 blz. 8.

PINXTERZANG, blz. 774.

't Kleyn Hoorns-Liet-Boeck 1644, blz. 80 (zie bij Hemelvaertzang blz. 810) heeft de oude tekst van 1618.

't Kleyn Hoorns-Liet-Boeck 1657, blz. 80, ook nog de oude tekst van 1618.

Poesy 1647, II, (beide drukken), blz. 149. Evenals bij de drie vorige gedichten is dit dezelfde tekst als van 1650 met enige onbelangrijke verschillen.

In de Tietel: Op de stem,
2 zeegent
4 brengt
5 brengt
6 neemt
7 Geest Gods maakt
9 O vinger Gods, die 't
10 wacker wert:
17 Komt
21 Komt.... steek
25 doch meê,

26 De, zielen-schip*
27 Op dat zy,
28 Landt in 't beloofde Canaan.
I.v.V.
Poëzy 1650, blz. 552.

Pinxterzang.
Op de Wijze van den C. Psalm.

Kom, kom, ô driemael Heilge Geest,
Ay zegen onze Pinxterfeest.
Komt tortelduif van 's hemels dack,
En breng ons den Olyventack.
Vertrooster, breng ons Kristus vrêe,
En neem in ons geweten stê.
O Geest, maeck onzen geest gewis
Dat Godt ons aller Vader is.
Godts vinger, die het steenen hert,
Vermorsselt dat het weker wert,
En Kristus wet, die eeuwigh blijft,
In ons gemoedt en zinnen schrijft:
O ghy, die onbegrijplijck zyt,
Ons hert tot uwen tempel wydt:
Die onze inwendigheit herschept,
En lust by ons te woonen hebt.
Kom Hemeldauw en overstort
't Gemoedt, onvruchtbaer, en verdort.
O stroom des levens! ô fontein!
Bevochtigh ons, en maeck ons rein.
Kom, godlijck vier, en steeckt voortaen
Ons koude Ziel met yver aen.
Kom heiligh vier, verteert, verslint
Al wat in ons noch 't vleesch bemint.
Ghy windt des Heeren leidt toch mê
Der zielen schip in 's weerelts zee,
Op datze vry van schipbreuck dan
Belande in 't hemelsch Kanäan.

Poëzy 1660, blz. 161. De tekst van 1647.
Poëzy 1682 II, blz. 500. De tekst van 1650, behalve enige verschillen.
Van Lennep I, blz. 305. - *Unger* 1621-1625, blz. 7.
OP HANS DE RIES, blz. 776:
Poesy 1647 II, (beide drukken) blz. 68.

1 Uit 't weesen
3 Die van sijn wiege,

Poëzy 1650, blz. 484.

3 En van zijn wiege, tot den...

Poëzy 1660, blz. 72. 't Zelfde als 1647.
Poëzy 1682 I, blz. 577. 't Zelfde als 1650.
Van Lennep niet - *Unger* 1621-1625, blz. 49.

* 2e druk: Des zielen-schip

OP LUBBERT GERRITSZ, blz. 777:
Poesy 1647 II, (beide drukken) blz. 68.
1 Gy Christe Wormkens,
2 Dryheyd
5 vyerig een halv'eeuw
6 Christus
Poëzy 1650, blz. 483.
1 Ghy Kriste Wormkens,
2 Dryheit
4 hy zelfs
5 vyerigh een halv'eeuw
6 En Christus.... won, door onverganklijck
Poëzy 1660, blz. 71. 't Zelfde als 1647
Poëzy 1682 I, blz. 577. 't Zelfde als 1650 behalve vers 2 Dryheits
Van Lennep niet - *Unger* 1621-1625, blz. 50.
ANAGRAMMA, blz. 778:
Dit is na de oorspronkelike uitgaaf nergens herdrukt.
KLINCKERT OP SCHOUTEN, blz. 778:
Verscheide gedichten 1644, blz. 73.
Lof van Willem Cornelissen Schouten, die eerst de Straat van Le Maire ontdeckte.
1 Toen over
2 Hoe *Schouten* om den kloot der weerelt was gegaan,
3 Niet als zijn ouder door
5 mijn waterkrans
6 De *Draak* spoogh vier, en vlam.
7 Verbaast, uit wangeloof: *van Noort* sprak: nu welaan,
8 Dit 's.... om naar
9 En *Spilbergh* alzoo ras dees Maar hem quam verrassen,
11 vaar wel,
12 En *Spilbergh* die uw eer te water wout bewaren;
13 't Is uit: want *Schouten* is ons nu voorby gevaren.
Men strijk de vlagh: hem komt de waterlauwerier.
Poëzy 1650, blz. 69. Dezelfde tekst als van 1644, behalve: in de tietel: Cornelisz
4 daer niemant voer te voren;
Poëzy 1682 I, blz. 303. Dezelfde tekst als van 1650.
Van Lennep I, blz. 776; - *Unger* 1618-1620 blz. 11.
SVR L'ADMIRABLE NAVIGATION DE GVILLAVME SCHOVTEN, blz. 780:
Dit gedicht was voor 't eerst herdrukt door Mr. A.D. de Vries en J.H.W. Unger in *Oud-Holland* I (1883), blz. 21.
Van Lennep niet. - *Unger* 1618-1620 blz. 22.
DE BRVILOFT VAN HINLOPEN, blz. 781:
Poëzy 1650, blz. 351.
15 heimlijck
28 huwlijck
47 Gewillighlijck
67 d'Onsterflijckheit
77 Zoo sprack zy, en verbont terstont deze echtgenoten,

78 Als ick de bruiloftzael zagh in't verschiet ontsloten.
Poëzy 1682 I, blz. 641. Dezelfde tekst als van 1650.
Van Lennep IV blz. 154 - *Unger* 1618-1620 blz. 6.
HUWELIJCKS LOF, blz. 785:
Verscheide Gedichten 1644, blz. 255.

Huwelix lof.

I.
Lof, lof sy dees Godinne,
Die daeghlix 't een geslaght aan 't ander strengelt,
En niet door geile minne
Als Venus dee het bloed der wulpschen mengelt:
Maar redelijck en sedelijck
Kan door haar kracht beweegen,
Die Min verachten, en wettelijck betrachten
's Hemels segen.
II.
O voestervrouw der vroomen,
Door u is 't dat den oudren word gegeven
Met juiching uitgenomen
In 't darde lit hun blyschap te beleven:

Dat uit hun' struick verrijst het puick
Der rancken, elck om 't brave,
Die noch op heden verwecken d'overleden
Vit den grave.
III.
Wat waar 't, rampsaligh mensche,
Indienge most uw lieve weerga derven?
Al hadge 'sharten wensche
In eensaamheid ghy quijnend heen soud sterven.
De goude torts des daaghs sou korts
Vergeefs op onse daken
Soo helder lichten, nocht menschen aangesichten
Meer vermaken.
IV.
Of soome' in Huwlix stede
Voor Venus smoockte alleen met wierroock vieren,
De menschelijcke sede
Waar haast gelijck den aart der wilde dieren,
En elck sou boos en wetteloos
Vw kercken gaan ontwyen,
Nu vranck en veiligh betreden van die heiligh
Willen vryen.
V.
Lof, lof sy dees Godinne,
Die in haar stoel soo heerlijck sit bepeerelt,
En als een keiserinne
Den scepter draaght van 't reedlijckst deel der weereld.
Lang duur uw Rijck. vrouw Huwelijck,
Groot werde uw heerschappye.
Eer lange doetse ontsien ons Tegenvoetse,
Vw partye.

Poëzy 1650, blz. 354. Dezelfde tekst als 1644, behalve vers 2 daeghlijx.

De Nieuwe Haagsche Nachtegaal, 't Amsterdam; Uyt de Boekwinkel van Ian van Duisberg, in de Stilsteeg. Anno 1659, blz. 115.

Deze uitgave heeft dezelfde tekst als *Poesy* 1644, behalve de volgende verschillen: *Huwelyx Lof*. Toon: *Si tanto gratiosa;* vs. 7 *wettlijk;* vs. 23 *noch;* vs. 25 *in's Huwlijx;* vs. 33 *Goddinne;* vs. 37 *duure;* vs. 38 *u;* ondertekening: *I.v. Vondelen*.

De volgende uitgave van 1661, uitgegeven bij *Broer Iansz. Bouman*, Boeck-verkooper op't Water by de Nieuwe Brugh in't Vlieboot, blz. 29. Dezelfde tekst als 1659 met onbeduidende verschillen, maar zonder ondertekening.

Poëzy 1682 I, blz. 644, Dezelfde tekst als 1650.

Van Lennep IV, blz. 156 - *Unger* 1618-1620 blz. 9.

OP EEN TROUWPENNINGK blz. 788:

Brandt heeft 't onder ‘Oude rymen.’

Van Lennep II, blz. 195 - *Unger* 1621-1625 blz. 338.

OP DE IONGHSTE HOLLANTSCHE TRANSFORMATIE, blz. 789:

De afgebeelde prent met de tekst is naar de oorspronkelike prent in 't Vondelmuseum te Amsterdam. Deze prent staat *niet* opgegeven in Unger's Bibliographie. De prent die hij opgeeft als de oudste op nr. 738, is waarschijnlik jonger. Die van nr. 738 (met de tekst) is afgebeeld in *P. Leendertz Jr.: Het Leven van Vondel* blz. 106.

De afwijkingen van deze laatste zijn: vs. 4 *geleyt* met y; vs. 8 achter *Bezam* geen komma, en vs. 11 't beginwoord *Fn* met *F*. In de uitgave *Unger 739*, die door hem (in het deel 1618-1620) is afgedrukt onder den tietel *Hollantsche Transformatie*, staat in vs. 8 *Beza* en vs. 12 achter *reên* 'n punt.

Hieruit en uit de tekstverschillen onder de volgende prenten blijkt, dat de tekst telkens afzonderlik gezet werd.

In 't Vondelmuseum zijn nog verschillende afdrukken van de prent alle in Folio, met enige verschillen in de tekst, wat spelling of letters betreft, die van geen belang zijn.

Er zijn er 'n paar met 't opschrift: *Hollantsche Transformatie*; ook enige met 't opschrift: *Op de waeg-schael*, en de tekst is dan weer in twee dan weer in drie kolommen gedrukt.

Eén is er (op 't Vondelmuseum) met 't opschrift: *Op de weeg-schaal*, waar nog twee regels bijgevoegd zijn, die duidelik verraden dat ze van 'n tegenstander der Arminianen afkomstig zijn. Want de Arminianen werden beschuldigd Pelagianen en Socinianen te zijn, en aanhangers van de katolieke leer van kardinaal Bellarminus:

> Oock *PELAEGS* leer *BELLARMIJNS*
> En de Kettery Socijns.

Met de ondertekening: E. Israels.

Verder is de tekst te vinden in *Poesy* 1647 beide drukken, en *Poëzy* 1660, alle drie blz. 4 met de tietel: *Op de Weeghschael van Hollandt*.

Opmerkelike afwijkingen in deze drie zijn: vs. 9 *Leid,* en vooral vs. 12 *Reen:* (met dubbele punt).

In Vondel's uitgaaf *Poëzy* 1650 staat dit gedicht niet.

Poëzy 1682, II blz. 167, met 't jaartal MDCXVIII.

Van Lennep II blz. 567 - *Unger* 1618-1620, blz. 12.

OP BRERO, blz. 792:

Boertigh, Amoreus, en Aendachtigh *Groot Lied-boeck* 1622, van G.A. Brederode, Amsteldammer. t'Amstelredam, Voor Cornelis Lodewijcksz: van der Plasse,.... 1622.

In 't voorwerk, naast Breero's portret, beneden aan de linkerkant. Behalve spellingverschillen gelijk aan de tekst van 1619, alleen

vs. 2 ginck

Verscheide Gedichten 1644, blz. 320.

Op Brero.

> Hier rust *Brero*, heen gereist,
> Daar de boot geen veergelt eischt,
> Van den geest, die met zijn kluchten
> Holp aan 't lachen, al die zuchten.

Poëzy 1650, blz. 472. Dezelfde tekst als 1644.

Poëzy 1682 II, blz. 80. Dezelfde tekst als 1644.

Van Lennep I blz. 660 - *Unger* 1618-1620, blz. 5.

GEBEDT, blz. 792:

Van Lennep II blz. 120 - *Unger* 1621-1625 blz. 5.

III. De jaartallen van de gedichten

Hier worden alleen besproken de jaartallen, die niet vanzelf blijken uit de oorspronkelike uitgaaf van Vondel's verschillende gedichten.

LOF-ZANGH, MR. WILLEM BARTJENS, blz. 136:

Dit gedicht is waarschijnlik van 1606 of 1607.

Ik heb dit gedicht gesteld op 1606 of 1607, vooreerst om de ondertekening *Liefd' verwinnet al*. Die vinden we alleen nog maar onder de vijf andere gedichten, die

zeker gemaakt zijn vóór 't sonnet *Op het Twaalfjarige Bestandt* van 1609; *Lof-zangh* behoort dus tot diezelfde tijd.

Nu is de eerste uitgaaf van Bartjens z'n boekje van 1604 blijkens de dagtekening van zijn opdracht aan de regering van Amsterdam (1 Jan. Ann. 1604), die ook presies zo in de druk van 1632, de oudste die we hebben, weer is overgenomen. De mogelikheid zou dus bestaan dat Vondel z'n vers in 1604 had gemaakt, maar de verstechniek is veel beter dan

van 't *Bruylofts Reffereyn* van 1605 en ook wel dan van *Nieuw-jaars Liedt* van 1607. We moeten 't dus stellen tussen begin 1607 en 1609. Daarom leek mij 't waarschijnlikst 1607 (mogelik eind 1606), namelik van dezelfde tijd als *Oorlof Liedt* uit *Den Nievwen Verbeterden Lust-hof* van 1607.

DE IAGHT VAN CUPIDO, blz. 145 en DEDICATIE, blz. 149:

Beide waarschijnlik van 1608 (onder de tekst staat bij alle twee foutief 1606).

Deze twee waren afzonderlik gedrukt, en zijn later voor in de boekjes *Den Nievwen Verbeterden Lust-hof*, van 1607, 3e druk, achter 't Register bijgeplakt (bijv. 't ex. van 't Vondelmuseum). Ze zijn dus waarschijnlik van 1608. Zie hierover H. Moller: 'Vondel-studies I, Vondel's oudste gedichten.' Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde Deel 43, (1924) blz. 55; in tegenstelling met Dr. Sterck: 'Hoofdstukken over Vondel en zijn kring', blz. 6 en 7, die meent dat ze in 1606 gemaakt zijn.

Dat later bijvoegen van de twee gedichten wordt allerduidelikst bevestigd door 't exemplaar van de *derde* druk van de Lust-hof, op de Koninkl. Bibl. Den Haag (in één band achter Heinsius' Emblemata). Daar is 't hele oorspronkelike eerste vel (dus tot en met Vondel's Dedicatie) vervangen door 'n nieuw vel, en daar vinden we, merkwaardig genoeg, Vondel's twee gedichten volkomen gelijk met de andere 3e drukken, alleen is bij 't twede 't opschrift geworden: *Dedicatie Aende Jonck-vrouwen vant Nederlandt* (zie blz. 801 *Dedicatie*).

OP HET TWAALFJARIGE BESTANDT (blz. 150):

Van 1609. Vondel zal dit gedicht immers gemaakt hebben bij de sluiting van 't Bestand in 1609.

WTVAERT EN TREUR-DICHT VAN HENRICVS DE GROOTE, blz. 151:

Ik heb dit, evenals vroegere uitgevers, gesteld op 1610, omdat in Mei van dat jaar Hendrik IV vermoord is, en Vondel z'n gedicht toch wel zal gemaakt hebben onder de onmiddelike indruk van die moord. Misschien is 't niet *uitgegeven* vóór 1622, en is die van 1622 de eerste uitgaaf (zie blz. 56 van 't opstel genoemd op blz. 802).

HET PASCHA, blz. 159:

Pascha is in 1610 al opgevoerd in de Brabantse Kamer, maar t'is pas uitgegeven in 1612.

HYMNVS, OFTE LOF-GESANGH, OVER DE SCHEEPS-VAERT, blz. 427:

Van 1613. In vs. 300-308 spreekt Vondel over de reis van Geraert Reynst, naar Oost-Indië. Hij is in Julie 1613 als twede gouv. generaal naar Indië vertrokken. Vondel wenst hem toe 'zonder ongheval' aan te komen. Duidelik dus dat 't gedicht gemaakt is in die zelfde tijd. Dr. J. te Winkel heeft hier al op gewezen (Verslagen en Mededeelingen der Koninkl. Akad. afd. Letterk., 4e reeks, dl. XI, blz. 342, 343).

Ook de prent die bij dit gedicht hoort is van 1613 ongeveer. (Zie *Nadere verklaringen* hierachter blz. 818).

HYMNUS OF LOFZANGH VANDE CHRISTELYCKE RIDDER, blz. 447:

Van 1614. We kunnen dit gedicht wel met zekerheid stellen op 1614. Immers de prent die ontwijfelbaar hierbij hoort is van 1614, zoals op de prent zelf rechts onder de beginletters D V B staat aangegeven.

Zie over de verhouding van 't gedicht en de prent *Nadere verklaringen* blz. 819.

ZEDIGH GEDICHT, blz. 459:

Waarschijnlik van 1614 of 1615.

Vondel heeft in 1650 dit gedicht opgenomen onder *Oude Rymen*, en daarom stelde J. te Winkel (in bovengenoemde Verslagen blz. 318 en 345) 't op deze tijd. Dit is op

zichzelf geen voldoende reden, want onder Oude Rymen zet Vondel ook 'n gedicht *Gebedt,.... in*

mijn langdurige quijnende zieckte, dat zeker later is. Maar toch hou ik 't ook van dezelfde tijd als *De Christelycke Ridder* om de woordkeus en de woord- en zinsverbindingen, al is 't jaar natuurlik niet op een of twee nauwkeurig te bepalen. Zeker zal 't toch wel vóór de *Warande* gesteld moeten worden.

UYTBREYDING OVER DEN 19 PSALM DAVIDS, blz. 464:

Waarschijnlik 1614 of 1615.

Door J. te Winkel tegelijk en om dezelfde reden als 't vorige op deze tijd gesteld; ook voor mij geldt hier 't zelfde wat ik bij 't vorige gedicht heb aangewezen.

OP HANS DE RIES en OP LUBBERT GERRITSZ, blz. 776 en 777:

Beide waarschijnlik van 1618. Vondel heeft waarschijnlik in dezelfde tijd, dat ie de vier geestelike liederen dichtte, (blz. 768 vlgg.) die in *Het boeck der Gesangen* zijn opgenomen, ook z'n bijschriften gemaakt voor deze twee leraars van de Waterlandse Doopsgezinden.

Zoals de *Voor-reden* van dat liedboek zegt, waren zij de opstellers van ‘de *Belijdenisse des Christelijcken geloofs*’: Die voor eenighe jaren van twee onse Leeraren (Hans de Rijs, ende Lubbert Gerritsz. Sal.) eendrachtelijc gestelt, ende uytgegeven is / ten eynde, D.L. in dit onse werck niet en ontbreke. (*Sal.* = zaliger; D.L. = Dierbare Lidtmaten; *niet* = niets).

Hans de Ries was in 1553 geboren, en op 't portret staat dat ie 66 jaar is; 't is dus van 1618 of 1619; 't lopende jaar werd gewoonlik meegerekend, 't kan dus nog van 1618 zijn.

DE BRVILOFT VAN HINLOPEN, blz. 781:

Van 1618. Van Hinlopen heeft in 1618 aangetekend.

Huwelijcks Lof, evenzo van 1618, want 't hoort bij 't voorgaande gedicht, zoals blijkt uit de uitgaaf in *I.V. Vondels* Verscheide Gedichten van 1644, blz. 255. T'werd als afzonderlik huweliks-lied gedrukt in de liedboekjes.

OP EEN TROUWPENNINGK (twee gedichten) blz. 788:

Van omtrent 1618. Deze opschriften zullen wel ongeveer van dezelfde tijd zijn als 't voorafgaande bruiloftsdicht. Ze staan bij Brandt in 1682 onder ‘Oude rymen’.

OP DE IONGSTE HOLLANTSCHE TRANSFORMATIE, blz. 789:

Van 1618. Brandt in *Poëzy* II van 1682, (blz. 167), stelt dit gedicht op 1618. Dat is wel geen volstrekt bewijs, maar aan de andere kant, als we geen gegronde redenen hebben, mogen we 't jaar ook niet anders stellen. En die hebben we niet. Integendeel, er is alles voor te zeggen, dat 't van deze tijd is. Niet juist is wat J. te Winkel zegt, dat ‘de dichter eenvoudig weg vertelt alsof de zaak hem niet aanging.’ (*De Ontwikkelingsgang der Ned. Letterk.* Dl. II. hfst. XXVI; zie ook Versl. en Meded. Kon. Akad. Afd. Letterk. 4e reeks, Deel XI, blz. 316, 317). De dichter kiest geen partij, dat is waar; maar 't gaat hem wel degelik aan, hij kan de dwaasheid niet onbespot, of ongestraft laten, dat ze in zuiver godsdienstige zaken de wereldlike overheid wilden laten beslissen, hetzij dan door middel van de rok van d' Advokaat of van de kling van de Prins. Dat is hem te machtig, en dat bespot ie fijntjes maar scherp. Deze onpartijdige spot kán niet uit de tijd zijn van z'n andere hekeldichten over de Godsdiensttwisten, want toen had ie wél, en heel duidelik partij gekozen.

OP BRERO blz. 792:

Van 1619. Dit schertsende grafschrift is toch blijkbaar niet gemaakt bij Breero's dood, maar voor de uitgaaf van Breero's *Stommen Ridder* van 1619, waarachter 't gedrukt staat.

GEBEDT, blz. 792:

Van omtrent 1620. Dit en enige andere, waar 't volgende deel mee begint, staan bij Brandt in 1682 onder ‘Oude rymen’, en zijn geregeld omtrent deze tijd gesteld, wat heel waarschijnlik is.

IV. Nadere verklaringen

zoals die in de aantekeningen onder de tekst beloofd zijn, of nog wenselik zijn gebleken.

NIEUW-JAARS LIEDT, blz. 133:

Vondel heeft dit Nieuwjaarslied blijkbaar gemaakt met Nieuwjaar 1607, voor de Haarlemse Kamer, ter herdenking van 't Rederijkersfeest van Oktober 1606, waaraan hij met *Wt levénder Ionst* had deelgenomen (voor de naam van de Kamer, zie blz. 818, op vs. 2202).

Dit lied heeft dezelfde stroof- en versbouw van de 2e psalm zoals die bij de Doopsgezinden gezongen werd. (*Het boeck der Gesangen*, Hoorn 1618); maar de psalm heeft niet de binnenrijmen in de versregels.

Opmerkelik is, dat Vondel hier in vs. 1 d'aarde haar pijlen boodt, niet uitspreekt *d'aard'aar* zoals anders in z'n Brabants-Vlaamse tijd, maar *d'aarde haar* in drie lettergrepen, wat uit de versmaat blijkt. Hij heeft dat blijkbaar gedaan omdat 't lied niet was voor de Brabanters van de Brabantse Kamer, maar voor Hollanders.

LOF-ZANGH VOOR BARTJENS, blz. 136:

Dr. C.P. Burger Jr., in Het Boek I (1912) meent dat Vondel in de eerste helft van 't gedicht de beschrijving geeft van 'n allegoriese tietelprent, die in de oudere drukken van Bartjens z'n boekje zou hebben gestaan. De prent zou dan, als 't zo is, verbeeld hebben de Amsterdamse stedemaagd tronend boven de twee rieviergoden, en door schepen omringd. Maar dan moet (volgens vs. 21-25) ook Bartjens daarop afgebeeld zijn, rustend op de *kust van Amsterdam in de schaduw van de Stedemaagd!* en moet er op te zien geweest zijn de beperelde Aurora die ‘haar roode Roosen stroyt’ (vs. 20). Erg waarschijnlik lijkt 't me niet.

TREURDICHT VAN HENRICVS DE GROOTE, blz. 151:

Aldus staat de tietel boven de vervolgbladzijden in de oude uitgave.

121 *Françoys* beide keren wel uit te spreken *Fransoois* of *Fransoos*.

121-140. Zie voor al deze omstandigheden van de moord, Hooft's Leven van Henrick de Groote.

135 *'t vliesigh vel:* 't vel, de huid; (*vliesigh* van *vlies*, dat in de 17 d'eeuw veel gebruikt wordt voor *huid; vliesigh vel* dus: huid.

156 *Loys:* waarschijnlik uit te spreken Lo-ijs; die naam werd toen dikwels geschreven Lowijs.

209/212 *Lely / Euangelij*, de uitspraak of wel met *ie*, of wel waarschijnliker met *ei*-klank; (vergelijk blz. 503 op vs. 22).

212 aant. *heyligh Evangeli* staat in de uitg. van *Poëzy* 1650.

PASCHA, blz. 159:

Tietelblad: De Hebreeuwse letters boven in de zon zijn de vier letters van God's naam, 't bekende tetragrammaton J H V H (uitspraak *Jahwe*, later meende men dat *Jehova* moest uitgesproken worden). Merkwaardig is echter dat de Hebreeuwse letters in onze gewone volgorde staan, dus werkelik J H V H, terwijl 't Hebreeuws de omgekeerde volgorde schrijft. De plaat is dus blijkbaar omgekeerd, en ook Mozes met z'n staf stond oorspronkelik aan de rechterkant.

De Nederlandse tekst van de tietelprent is natuurlik afzonderlik ingezet. De vier regels in 't schild zijn van Vondel zelf; Brandt heeft ze dl. II, blz. 640, onder ‘Oude rymen’ met 't opschrift: *Voor het treurspel van 't Pascha* (boven de *Vergelijkinge*).

De vier regels slaan op God, die de bozen straft en de goeden beschermt.

Blz. 174 *Bemint de waerheydt* is de spreuk van de bekende rijmelaar Jan Sieuwertsen Kolm, lid van de Brabantse Kamer.

Jan Michielse Vaerlaer was ‘koopman in syden lakenen te Amstelredam’; hij had 't slot *Jaersveldt* in de buurt van Schoonhoven, gekocht van prins Filips Willem. Aldus bij

Van Lennep I, Nalezing, blz. 17, die deze meedelingen ontving uit de oorspr. verkoopbrieven te Vianen. Vaerlaer was van Antwerpse ouders, die ook naar Keulen waren uitgeweken.

Vs. 96 *twelf cubiten*. Vondel kende blijkbaar letterlik de woorden van Plinius (de oude, 23-79 na Kr.) Historia Naturalis, lib. XVIII, cap. 7: si duodecim cubita non excessit fames certa: als de Nijl niet meer dan twaalf ellen stijgt, komt er zeker hongersnood.

Blz. 193, vs. 367 betekent: mogelik - wij kunnen immers Zijn wijsheid niet begrijpen - heeft Hij ons beproefd, opdat.... (zie *Tekstkritiek*, blz. 794).

1363 vlgg. Vondel geeft hier aan, dat de Joden verlost werden, dus 't Pascha der Joden viel, toen 't halve maan was, d.i. eerste kwartier.

De avend van de verlossing was de 14e dag van de maand (*Uittocht*, 12, 6); maar de 14e dag van de maand kan niet samenvallen met eerste kwartier of halve maan; de Joden begonnen de maand met de nieuwe maan; de wassende halve maan is dus de 7e dag; Vondel neemt hier halve maan voor halve maand.

2202. Deze regel moet wel gelezen worden: Vloeyen Wt levénder jonst, met de klem op de 2e lettergreep van levénder. Blijkbaar is deze eigenaardige klemtoon die bij *levend* toch niet juist kan zijn (wel mogelik bij *levéndelijc*) 'n woord- en zinspeling met de naam van de bloem: *lavéndel* of *levénder* (in 't middeleeuws altijd *lavender*). De Kamer wordt aanhoudend genoemd *'T wit Levénder*, en door die zinspeling, heeft ook 't bijv. naamw. de klem *levénder* gekregen. Waarom juist *wit?* de bloem is toch blauw of paars?

Vondel noemt de bloem gewoonlik *levénder*, bijv. *Geboortklock* (1626) vs. 565; Virgilius' 2e Herderskout (1660) vs. 61; *Bespiegelingen* (1662) 3, 594.

VERGHELIJCKINGHE, blz. 261:

De vergelijking van Israël's verlossing uit Egipte met de vrijmaking van de Nederlanden uit de macht van Spanje vinden we herhaaldelik (vergelijk ook 't eerdicht op blz. 174). Deze vergelijking schijnt 't eerst gebruikt te zijn op Paasdag 1572, door de Pastoor van Vlissingen, toen de stad was overgegaan naar de partij van de Prins.

Vs. 43. Dit slaat op 't feit, dat Mozes als aanvoerder van 't Egiptiese leger de Moren, die zegevierend tot Memfis waren doorgedrongen, verslagen heeft; zie Flavius Josephus, Antiquitates Jud. (Joodse Geschiedenissen) 2e Boek, hfst. 5, op 't jaartal 2376/1588.

DEN GULDEN WINCKEL, blz. 265:

Blz. 266. Bij de eerste uitgaaf van de platen in 1579 waren de bijschriften in 't Latijn; Moerman gaf in 1584 Vlaamse bijschriften naar de oorspronkelike Latijnse bewerkt, bij dezelfde prenten; de uitgever Geerardt de Jode, die plaatsnijder was, heeft waarschijnlik de platen gesneden. De herdruk van Pers in 1608 was 'n herdruk van de Antwerpse tekst van Moerman; de platen zijn opgesneden waarschijnlik door C.J. Visscher, die ook de ouwe tietelprent van de eerste Latijnse uitgaaf had nagevolgd.

Niet in alle bijschriften had Moerman 'n kristelike toepassing.

De prenten behoren vier en vier bij elkaar, en dragen daarom bij vieren 't zelfde merkteken: A enz. volgens 't alfabet. Dat bij sommige bijv. prent V dat teken ontbreekt, komt wel hierdoor, dat 't bij 't opwerken van de plaat is weggesneden.

HYMNUS, OFTE LOF-GESANGH OVER DE SCHEEPS-VAERT, blz. 427:

De prent die Vondel hier bedicht, is beschreven door *Mr. A.D. de Vries* in *Oud-Holland* I, (1883) blz. 114, 115; hij heeft echter niet gedacht aan Vondel's gedicht. Dr. J. te Winkel wees op dat verband, alleen volgens de beschrijving van De Vries, want de prent was zoek. (Verslagen der Koninkl. Akad., afd. Letterkunde, 4e reeks, dl. XI, blz. 342 vlgg.).

Volgens aant. 3 op blz. 114 bij De Vries was de prent in 1883 eigendom van de heer Aug. Coster te Brussel. Bij nader onderzoek door bemiddeling van m'n neef Edmond Roeland, Sekretaris van Brussel, is gebleken, dat in 1907 de prent is aangekocht door de Conservator, de Heer M. van Bastelaere, voor 't Prentenkabinet van de Koninklike Biblioteek te Brussel. Daar is de prent voor onze uitgave gefotografeerd, door de persoonlike bemiddeling van

de leider der Wereldbibliotheek, die er de moeite van een spoedreis voor over had, om de prent nog te kunnen invoegen in 't reeds afgedrukte, maar nog niet ingenaaide vel 28.

Mr. De Vries beschrijft de prent in *Oud-Holland* I aldus:

De prent is op vier bladen van even zoovele koperen platen gedrukt.

Amsterdam van de Yzijde gezien breidt zich op den achtergrond der prent in zijne geheele lengte uit; links ontwaart men *'t Rijsenhooft*, de *Monckelbaenstoren* en *D*(*e*) *Suyderkerck;* in het midden verheffen zich *D*(*e*) *Oude Kerck, D*(*e*) *Beurs-toren*, de spitse toren van *'t Stathuys* en *D*(*e*) *Nieuwe Kerck*, rechts *D*(*e*) *Haringpackerijs-toren* en *De Nieuwe Stadt*. Het Y is met schepen gevuld. In het midden een princelijke galei met het beeld van prince Mourinck ten voeten uit tusschen de wapens van Zeeland en Vlissingen op den spiegel. De andere schepen vertegenwoordigen de verschillende provincien; rechts *Utrecht, Friesland, Gelderland, Holland* en *Groningen;* links *Overijsel* en *Zeeland* en een schip dat de Oranjevlag voert. Tusschen de reeds genoemde schepen ter rechterzijde is er een, dat de stad Hoorn vertegenwoordigt, ten minste het wapen dier stad in de vlag en op den spiegel voert. Nog dient vermelding dat van de schepen, die Zeeland, Holland en Gelderland moeten vertegenwoordigen, vlaggen wapperen met een halve maan, met de fortuin en met een hand, die een hemelglobe houdt.

Het is reeds uit het bovenstaande duidelijk, dat de geheele prent een allegorisch karakter draagt. Van boven in het midden troont dan ook *S'LANS WELVAREN* in de gedaante van een gelauwerde jonge vrouw, die een fregat op de schoot houdt; geloof en godsvrucht zitten aan hare zijden, het wapen van Amsterdam vertoont zich aan hare voeten tusschen de portretten van WILLEM BARENTS en JACOB HEEMSKERCK, aan welke dus een eereplaats op deze prent werd aangewezen. Aan iedere zijde van deze voorstelling bevinden zich twee door engelen vastgehouden cartouches met afbeeldingen van vier voorname steden der zeven provincien, elk van boven met een portret en ter zijde met een stedewapen versierd; *Rotterdam* met OLIVIER VAN NOORT, *Enckhuysen* met IAN HUYGEN, *Middelburch* met JORIS VAN SPILBERGEN, *Vlissingen* met PRINS MAURITS. In de benedenhoeken der prent zijn de opdrachten gesteld; rechts staat een opdracht van den uitgever ABRAHAM REGIUS aan de Admiraliteiten van Holland, Zeeland en Westfriesland onder het wapen met de twee gekruiste ankers; om het voetstuk, waarop deze opdracht staat, zijn allerlei zeevaartkundige instrumenten, kaarten enz. gegroepeerd. De opdracht luidt:

> '*Nobilissimis ornatissimis, spec:* | *tatissismisq*(*ue*) *viris ac Dominis, D. Hollandiae* | *Zelandiae e*(*t*) *Westfrisiae, rerum Maritimarum e*(*t*) | *Navalium dignissimis Prefectis, hanc, prosperrimi* | *Foederatarum Belgij Provinciarum status, Graphi*: | *cam per naves Delineationem, quam humillime con*: | *secrat atq*(*ue*) *dedicat Abrahamus Regius*. [*Vertaald:* Aan de edelachtbaarste, doorluchtigste en roemrijkste Heren, hoogwaardigste Heren Bestuurderen van 't zee- en vlootwezen van Holland, Zeeland en West-Friesland, wordt deze geëtste voorstelling van de allerbloeiendste staat der Verenigde Nederlandse Provincieën, die in schepen wordt verzinnebeeld, allereerbiedigst toegewijd en opgedragen door Abraham De Koning.]'

In den benedenhoek links een opdracht aan Maurits onder diens wapen met de spreuk *Honi soit qui mal y pense;* de opdracht is geplaatst op een voetstuk, dat met verschillende krijgsattributen is versierd en luidt aldus:

> ‘*Illustriss. Principi ac Domino, Mauritio D.G. Principi Auriaco | Comiti Nassoviae, Mursiae Lingae &c. Marchioni Veriae e*(*t*) | *Vlissingae, Federatarum Belgij Provinciarum Arcchistratego, e*(*t*) *totius inferioris Germaniae Oceani Archithalasso, nobi: | lissimi Ordinis Garteri Equiti, hanc Foederatae Belgiae | prosperrimi rerum status Graphicam Delineationem | D D. atq*(*ue*) *consecrat Abrahamus Regius*.
> AD Koninck ex.
> [*Vertaald:* Aan de allerroemrijkste Vorst en Heer, Maurits door de genade Gods Prins van Oranje, Graaf van Nassau, van Meurs van Lingen enz. Markgraaf van Vere en Vlissingen, Opperbevelhebber van de Verenigde Nederlandse Provincieën, en Admiraal ter zee van geheel Neder-Germanje, Ridder in de roemrijke Orde van de Kouseband, wordt deze geëtste uitbeelding van de allerbloeiendste staat van 't Verenigde Nederland opgedragen, en toegewijd door Abraham De Koning.
> De uitgever is [A]braham D[e] Koninck.]’

LOFZANGH VAN DE CHRISTELYCKE RIDDER, blz. 446:

De prent bij dit gedicht is in verschillende opzichten merkwaardig. Hij is opgedragen aan de bekende Leidse hoogleeraar Joannes Polyander, die gematigd gereformeerd was, en in 1612 in de plaats kwam van de felle Gommarus, die bedankt had. Deze Polyander

heeft ook deelgenomen aan de Dordse synode van 1618/19. Abraham de Koning was z'n bloedverwant.

Niet toevallig mischien ook is de keus van Erasmus' vertaling, al is die dan ook niet in z'n geheel opgenomen, maar toch juist in 't afwijkende woord *universam*. Is dit voorkeur van Vondel geweest, die zoals alle Doopsgezinden, Erasmus zo hoog stelde juist om z'n Bijbelvertaling en Bijbelverklaring?

De vrouw, die hier de Wereld voorstelt bij tekenaar en dichter, is uit Openbaring, 17:4,5: o.a. ‘met 'n goude beker in haar hand.’

De prent zelf geeft enige moeilikheden in verband met 't gedicht. T'is vooreerst opmerkelik, dat vs. 92 en 93 in tegenspraak zijn met de prent, ook is Joffrou wereld niet *sleeps* (94), ze heeft geen ‘sleep’, maar mogelik kan dit woord in algemener zin verklaard worden: pronkend. De wereld biedt met de *linker*hand de ‘gouden kopschaal’ aan, wat op zichzelf heel eigenaardig is; evenzo dat satan met de *rechter*hand de boog vasthoudt, en met de *linker* de pijl afschiet; dit is in strijd met de werkelikheid; zo ook wijst de aartsketter met z'n *linker*hand op 't boek. Alle drie dus averechts.

Dat zijn nog al vreemde afwijkingen. Ze zouen te verklaren zijn als de prent omgekeerd is, dan was 't oorspronkelik rechts; maar dan zou de hoofdpersoon averechts zijn, de ridder had dan z'n zwaard in de *linker*hand, wat nog erger zou wezen. Waarschijnlik heeft de tekenaar dus geen kans gezien, al die voorstellingen op eén prent te geven zonder zich dergelijke vrijheden te veroorloven; de meesten zouen dat trouwens toch niet merken.

Maar vreemder is, dat Vondel die onnauwkeurigheden zou hebben begaan in z'n beschrijving (vs. 92-94); en hij zou de hoekige steen waar de ridder op staat, wel niet als de hoeksteen Kristus verklaard hebben (63-70).

Daarom heb ik gedacht aan de tegengestelde verhouding, dat de tekenaar de voorstelling van 't gedicht heeft uitgebeeld, volgens de aanwijzingen van De Koning, en zo ook een en ander heeft aangeduid, wat niet van Vondel is. In ieder geval is De Koning de geestelike vader, en niet alleen de drukker van de prent. Want in de rechter-beneden-hoek staat A. Regius concepit et excudit: A. De Koning heeft 't ontworpen en gedrukt. Mogelik heeft De Koning zowel aan de tekenaar als aan de dichter z'n opzet en z'n voorstelling gegeven, en heeft ieder die min of meer zelfstandig uitgewerkt.

De beginletters van David Vinckboons en Peter Serwouters staan op de kleinere steen voór rechts, Vinckboons is 'n Brabanter van Mechelen, en Peter Serwouters Antwerpenaar van afkomst, is 'n goeie bekende van Vondel, die op hem 'n gedicht heeft gemaakt na z'n dood in 1657.

Wat de letters beduiden op de boeken waar de aartsketter op staat (Arriv en S O of S Q) is mij niet bekend.

Naast de Latijnse verzen onder de prent staat: posuit.... (verder door de afslijting niet leesbaar).

De oorspr. prent is 35.5 × 28 cM., en is te vinden op 't Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

Dr. J. te Winkel die de prent niet kende, vermoedde al uit de beschrijving daarvan door Mr. De Vries in Oud-Holland I, dat Vondel's gedicht op die prent gemaakt was (Versl. Kon. Akad. Letterk. 4e reeks, dl. XI, blz. 345), en zoals nu blijkt terecht.

Vs. 44 en 48. 't Boek der Wijsheid 5:17-21.

Vs. 44 in de aant. De twee eerste boeken van de Koningen heten in 't oorspronkelik en in de protestantse Bijbels Samuel 1 en 2; Koningen 3 en 4, zijn daar dus Koningen 1 en 2.

Vs. 45-47 en 55-62 en 68, 69. Ephese 6, 13-17: Neemt daarom de volle wapenrusting Gods aan, om weerstand te kunnen bieden op de boze dag, en in alles volmaakt stand te houden. Staat dan, uw lendenen omgord met waarheid, en gehuld in 't harnas van de gerechtigheid, en de voeten geschoeid tot voorbereiding van 't Evangelie van de vrede; neemt in alles 't schild van 't geloof, om daarmee al de brandende pijlen van de boze te kunnen uitdoven; neemt ook de helm van de zaligheid, en et zwaard van de geest (dat is 't woord van God).

Isaïas 59, 17: Hij is omgeven door de gerechtigheid als met 'n harnas, en de helm van de zaligheid op z'n hoofd.

Vs. 63, 64 en 69. Ephese 2:20, 22. Gij zijt opgebouwd op de grondslag van d'apostelen en de profeten, waar Kristus Jezus zelf de hoeksteen is.... waarop ook gij samen opgebouwd wordt tot 'n woonstee Gods door de Geest.

Vs. 92. Zie hierboven bij de bespreking van de prent.

Vs. 94. *hoe steecken haer de kruymen*, 't meervoud *kruimen* betekende vroeger 't zelfde als ons *kruim*, 't zachte beste deel van 't brood; de kruimen steken hem, zou dan waarschijnlik betekenen: 't beste is em nog niet goed genoeg; hij is buitengewoon trots en verwaand (zo bij Vondel hier) verder: verkwistend.

Vs. 183, *adieu* spreek uit *adieuw*, zoals geregeld, zie blz. 512, vs. 40.

UYTBREYDING OVER DEN 19 PSALM DAVIDS, blz. 464:

Dit gedicht heeft dezelfde vers- en strofevorm als de 19e psalm in *Het boeck der Gesangen* (1618) van de Doopsgezinden (zie blz. 768).

De 19e psalm is in de Vulgaat de 18e. De protestantse bijbels hebben dezelfde nummering van de psalmen als de oorspronkelik Hebreeuwse. De Vulgaat heeft de 10e psalm bij de 9e gevoegd, maar 146 en 147 die in de grondtekst een psalm zijn (zo ook in de protest. bijbels) heeft de Vulgaat gescheiden. Van de 10e tot en met de 145e (Vulgaat) is de telling in de protestantse bijbels dus één hoger, en 146 Vulgaat is de eerste helft van 147 protestants.

Vs. 66. In *Poëzy* 1650 spelt Vondel *cieraedje*, dus nog uitspraak *-aadzje*.

Vs. 73. (bij de aant.). In *Het boeck der Gesangen* staat in stroof 3 van die 19e psalm:

> Daer uyt rijst sy seer claer
> Als een Bruyd'gom eerbaer.
> Die uyt zijn camer gaet
> Sy is als ecn sterck heldt,
> Die hem tot loopen stelt,
> End' daer van prijs ontfaet,
> (en zo verder overal *sy*)

DE VADEREN, blz. 477.

Theodore Rodenburg in de opdracht van z'n *Hertoginne Celia* (t'Amsterd 1617) zegt van Vondel's *De Vaderen* (*Abrahams Offerhande*):

> ‘de willige buygzaemheid van *Abraham* in de gebode-offerhande zijns lieve Zoons Izak: zeer kunstelik en onberispelik wel gerijmt door die waerden Godvreesende, en stichtelik-kunst-lievende *Ioost van de Vondel*, wiens werken bij alle gezonde oordelaers lof waerdich gheacht moeten werden, vermids hy zijn rymerijen besteed in godzalighe stoffen, en de Rijmkunst niet ont-eert noch verquist in wispeltuur'ghe veerskens.’

Die opdracht is gedagtekend 30 Iunij 1617. Is dit 'n antwoord op Vondel's rijmpje voor Rodenburg's *Casandra?* of is Vondel's versje 'n antwoord op Rodenburg's lofprijzing? In de Casandra van 1617 (Amsterdam bij van der Plasse) staat 't versje van Vondel niet; waarschijnlijk is 't van 1621 of 1622.

Vs. 128 (bij de aant.). Dat *Moria* Moreland betekent, blijkt uit de Franse tekst:

plus de fils encore
Qu'on ne voit de sablon dessus la rive more.

Vs. 168-170. Zie voor de Fenix-vogel, *Warande der Dieren*, prent 123.

Vs. 202-vlgg. 4e (protest. 2e) Boek der Koningen 23, 13: Ook de hoogtes die te Jeruzalem waren aan de rechterzijde van de Berg der Ergernis, die Salomon de koning van Israël had gebouwd ter ere van Astaroth de afgod van de Sidoniërs, en van Chamos de gruwel van Moab, en van Melchom 't verfoeisel van de kinderen van Ammon, verontreinigde de koning; en 3e Boek der Koningen 11, 5 en 7: Maar Salomon vereerde Astarthe de godin van de Sidoniërs, en Moloch de afgod van de Ammonieten.... Toen bouwde Salomon de tempel voor Chamos de afgod van Moab,.... en voor Moloch de afgod der kinderen van Amnon.

Astaroth is eigenlik 'n verzamelnaam: de vrouwelike Kanaänietiese godheden, 't meervoud bij Astarte, de bekende godin.

Vs. 203-204 *Ghy Chamos ghy ghedrocht:* Vondels weergeving van: Chamos de gruwel van Moab. *Molochs* (meervoud), uw verwachting en vreugde (lust) is 't, dat men u berookt met zulke slachtoffers (n.l. mensenoffers, vergelijk vs. 200).

4e Boek der Koningen 23, 10: dat niemand zijn zoon en dochter aan de Moloch door 't vuur zou toewijden.

Moloch is de naam die de Griekse vertaling van de 70 heeft ingevoerd voor *Melchem;* de twee namen worden dikwels door elkaar gebruikt; Moloch is de verpersoonliking van 't vuur; in de Protest. Bijbels staat *Milcom*.

WARANDE DER DIEREN, blz. 498:

De uitgave van Du Bartas' Sepmaine, die in 't volgende wordt aangehaald is: *Commentaires svr la Sepmaine de la creation du monde, de Guillaume de Saluste, Seigneur du Bartas, A Anvers, Par Herman Mersmann, 1591*.

Blz. 500. Marcus Gheeraerts; aldus staat de naam in *De Fabulen* van 1567.

Dat de onderschriften ‘in prose’ niet van Vondel zijn, heeft Van Lennep al opgemerkt (Vondel I, Nalezing en Aant. blz. 55); ook hij schrijft ze toe aan Pers zelf. Dat ze niet van Vondel zijn blijkt onmiddelik uit taal en spelling die van ouwere tijd zijn.

Blz. 501. De tekst heb ik vergeleken met de uitgaaf van 1618 (t'Amsterdam By Jacob Pietersz. Wachter); de uitgave waarin Breero aan 't eind z'n dicht heeft op 't overlijden van K.v.M.

Blz. 502-vlgg. Deze *Voor-reden* is van de uitgever Pers, zoals blijkt uit 't slot (66-vlgg).

Blz. 503 bij aant. op 26. *'t selver*, selver werd voor alle geslachten en alle vormen gebruikt.

Blz 506 *Vermaeckelijcke Inleydinghe*. Dat Vondel hier wel 'n bestaande Doolhof heeft beschreven is al opgemerkt door Dr. J. te Winkel in 't 5e Verslag (1910-1911) van Het Vondelmuseum, blz. 14-21, en nog vroeger door Dr. C. Meyer Jr. *Oud-Holland* I (1883) blz. 38-vlgg. en 119-vlgg. Hieronder 'n kleine aanhaling uit dit laatste:

> ‘*Het Oude Doolhof te Amsterdam*
> In de toenmalige tuinen voegde het doolhof evengoed bij de parterre perken uit allerlei meetkunstige figuren samengesteld, als het, met zijne klassieke herinneringen aan het Labyrinth van Creta en het graf van Porsenna, paste bij de vazen en beelden aan de Grieksch-Romeinsche oudheid ontleend, waarmede men de buitenverblijven versierde.
> In het (in 1583 te Antwerpen en in 1615 te Keulen uitgegeven) werk van Vredeman de Vries, Hortorum viridariorumque elegantes et multiplicis formae ad architectoniacae artis normam delineatae treft men onderscheidene modellen aan van zulke doolhoven. Vondel beschreef in 1617 een doolhof op een buitenverblijf, in zijn inleiding tot de *Vorstelijke Warande der Dieren,* en Cats legde er later zelf een aan op zijn Sorgvliet. Hoogstwaarschijnlijk zullen ze dan ook wel niet ontbroken hebben bij het landhuis van meer dan één Amsterdammer uit die dagen maar binnen de stadsmuren was het doolhof in Sante Peylders (Vincent Peylder) tuin waarschijnlijk het oudste.’

Blz. 510 vs. 96 *zijn glasen stroom*. Te Winkel meent, dat hier ‘glasen’ wel letterlik zal moeten worden opgevat. Als we de afbeelding zien van de Doolhof van L. Janssen Root (Verslag Vondel-Mus. blz 20) lijkt dat wel waarschijnlik.

Vs. 97-vlgg. De walvissen krijgen bij 't ademhalen, water in hun niet volledig afgesloten luchtpijpen, en blazen dat weer uit; dat ze ‘stroomen uytrispen’ zoals de gewone voorstelling was, is wel wat overdreven.

Vs. 106-vlgg. *Meyrminnen* of Sirenen schildert Vondel zoals de oude klassieke schrijvers; dat ze half jonkvrouw half vis waren (vs. 116), beschrijven de ouden ook zo (Horatius spot: ut turpiter atrum desinat in piscem mulier formosa superne; De arte poetica, vs. 4).

Blz. 512 aant. op vs. 149 *Kalikoet* op de Westkust van Voor-Indië, niet Calcutta op de Oostkust, dat pas in de 18e eeuw 'n plaats van betekenis werd.

Blz. 524 Prent IV. De voorstelling van 't fabeldier de basilisk, 'n haan met de staart van 'n slang, is hier volgens de middeleeuwse opvatting (evenals in *Den Gulden Winckel* prent IX). Dat de basilisk 'n mens kan doden met z'n blik, en dat de wezel hem bestrijdt, is volgens de Ouden: Plinius (Hist. natur. LXX, cap. 51) vertelt dat de basilisk door de wijnruit verdreven wordt; *Esbatement* prent 6 zegt: une branche de Rue (On dict asseurement qu' une telle herbe tue Tout serpent venimeux).

De eerste regels van z'n bijschrift heeft Vondel letterlik van Du Bartas:

> Du pestueux Basilic... qui dans le cercueil
> Peut pousser les humains d'un seul trait de son oeil

(6e jour de la Sepmaine, blz. 418); in vs. 2 zal *Den menschen* wel meervoud zijn. *Basilisk* is 'n Grieks woord basiliskos: koninkje; zo wordt ie genoemd om z'n kam of kroon.

Blz. 531 Prent VII vs. 1 *vergasten:* was de gast van, bezocht als gast (zie prent 100 vs. 1); bij aant. op vs. 4: De plat Amsterdamse uitspraak was wel *Reintgjen, lietgjen* (d.i. natuurlik door de *t* verscherping -*chjen*); waarom zou Vondel anders in dat *liedje* van 1627, waar ie plat-Amsterdams schrijft, die spelling hebben gekozen, als ie geen andere uitspraak bedoelde als *Reintje?* Bekend is dat *-je* waarschijnlik uit *gje* (*chje*) is ontstaan.

Blz. 540 Prent XII, aant. op Coelius:

Caelius of Coelius Rhodigínus, met z'n eigen naam Lodovico Ricchieri, Italjaans humanist (± 1450-1525) (van Rovigo, 't oude Rhodógium) heeft geschreven *Antiquarum lectionum lib. XVI,* dat is 'n verzameling wetenswaardigheden over alle mogelike wetenschappen uit de oude schrijvers.

Blz. 559 Prent XXI vs. 13-vlgg. Vondel waardeert hier in de zedelike toepassing van de fabel de pogingen van Houtman, Heemskerk e.a. wel anders als in de *Hymnvs over de Scheepsvaert*, zie blz. 438-vlgg.

Blz. 579 Prent XXXI vs. 8. Hier is *den* Papegay in tegenstelling met *zy* en *haar* en *bruyt* verder in z'n gedicht, wel heel eigenaardig; en de gedachte dringt zich op, dat 't hier wel te doen was om de vreemde zinbouw in de twee eerste regels enigsins verstaanbaar te maken.

Blz. 590 Prent XXXVII: aant. op Coelius, zie hierboven op Prent XII.

Blz. 633 Prent LVIII. De zwarte Aziatiese schorpioen is heel gevaarlik; in de Bijbel wordt ie aanhoudend genoemd, (bijv. Ezechiël II, 6; enz.) ook Du Bartas noemt em onder de kwaadaardigste dieren (Sixième jour de la Sepmaine, blz. 420).

Blz. 638 Prent LXI, aant. op Coelius, zie hierboven op Prent XII.

Blz. 639 Prent LXI. De egel is van ouds als de vijand van de slang bekend.

Dat Vondel 't eigenaardige woord *rollen* gebruikt in vs. 6 komt misschien van Du Bartas die van de egel zegt: Sur ses cardes se roule, ainsi qu 'un peloton (6e jour blz. 415).

Blz. 641 Prent LXII. De biezonderheden van 't kameleon zijn uit Esbatement prent 78, behalve vs. 3 de scherpe klauwen en kronkelende staart, maar die zijn duidelijk op de prent te zien. Ook Du Bartas (6e jour blz. 415) heeft er enige van

> .... le Chameleon, qui reçoit, variable,
> Les diverses couleurs des corps qu' il a devant
> Et dont le sobre sein ne se paist que de vent.

(de scherpe klauwen en alle andere biezonderheden in de noot bij Du Bartas blz. 417).

In vs. 6 betekent *treckt.... tot zich,* dat 't de kleur aanneemt van de dingen waar ie zich op bevindt.

De toepassing in vs. 14 van d'afschrik voor rood en wit, is ook uit *Esbatement*.

Dit bijschrift is er een van die *Esbatement* zeer nabij volgen.

Blz. 669 Prent LXXVI, vs. 3. Dat de leeuw z'n kracht heeft ‘in zijnen slinger-steert’ is overal bij de Ouden te vinden; dit betekent dat ie z'n kracht en z'n woede uit door met z'n slingerende staart zich de lendenen te geselen, zich zelf ophitst (ook bij Du Bartas, 6e jour blz. 436):

> Puis fouëttant maintesfois d'une queue nerveuse
> Ores ses larges flancs, or' la terre poudreuse,
> Il resueille son ire,....

Blz. 709 Prent XCVI. vs. 11, 12. Dat de bij sterft na gestoken te hebben is 'n ouwe mening, die nu nog bij heel velen voortleeft.

Blz. 711 Prent CXII. De beschrijving van 't gevecht tussen draak en olifant geeft Vondel juist als Du Bartas, die 't weer van Plinius heeft:

.... le Dragon.... r'enlace
De tant de noeuds estroits ses iambes de deuant,
Qu'il ne peut, entraué, se porter plus auant....
Mais quoy? bien tost il perd le fruict de sa victoire,
D'autant que tout soudain la beste aux dents d'yuoire
Tombe morte, et tombant, rompt de son poids le corps
Qui l'a mangé dedans....

(6e jour, blz. 410 en in de aant. de aanhaling uit Plinius).
De voorstelling van de draak op de prent is volgens de middeleeuwse beeldende kunst; zo ook by Du Bartas t.a.p. en vergelijk Vondel's *Adam* vs. 618.

Blz. 745. Prent CXIV, vs. 3-5. Dat de leeuw verschrikt van 't hanegekraai, staat ook bij Du Bartas (5e jour, blz. 394):

.... le Coq audacieux.... frayeur du Lyon rogue.*)

Esbatement (prent 4) vermeldt dat ook.

Blz. 755. Prent CXIX, vs. 1. 'De staelverslinder Struys'; de struisvogel slokt werkelik alles op wat ie voor zich krijgt, maar Vondel bedoelt blijkbaar meer dan dat; vergelijk Du Bartas (5e jour blz. 394), die L'austruche noemt L'Oyseau Digere-fer... Esbatement heeft dat niet (prent 120).

Blz. 761. Prent CXXII. De zwaan die zingt in z'n stervensuur is algemeen bekend; t'is 'n dichterlike voorstelling die uit de oudheid stamt. De zwaan met zwart-gele bek heeft enige welluidende tonen; maar z'n zangkunst is sterk overdreven. Vondel heeft de zang van de stervende zwaan dikwels beschreven, denk bijv. aan de zang van de 'Joffers' in 't 3e bedrijf van *Noah*. Hier in *Warande* heeft ie Esbatement (123) gevolgd.

Blz. 763. Prent CXXIII. Deze beschrijving van de dood en herrijzing van de Phoenix helemaal als in Esbatement (prent 124). Van de leeftijd zegt deze: Apres auoir vescu six cens et soixante ans.

Merkwaardig is dat Esbatement 'n heel andere toepassing geeft n.l. op Jezus' dood en verrijzenis, en op die van de mens.

Du Bartas heeft: duizend jaren.

Vondel heeft hier anders veel overeenkomst met Du Bartas (5e jour blz. 379).

De Cairan iusqu'en Fez ne void rien de plus beau....
Car ayant veu glisser dessous un ciel diuers
Et cent fois dix Estez, et cent fois dix Hyuers,
Des siecles abbatu, il luy prend une enuie
De laisser en depost à la flamme sa vie.

Ook Du Bartas heeft de toepassing op de verrijzenis van Kristus en van de mens.

Vondel's 'Op eenen steylen Bergh' is noch in Esbatement, noch in Du Bartas, te vinden, die allebei spreken van 'n boom; ook Plinius (Du Bartas, aant. blz. 380) spreekt er niet van.

Blz. 765-vlgg. Prent 124 en 125. 'T bijschrift van 124 is helemaal volgens Esbatement 121, en 125 is evenzo bij Vondel gelijk aan z'n Franse voorbeeld.

Voor de eigenaardige betekenis van 'Godsdienst' in vs. 1 van CXXIV, en in 't bovenschrift van 125 is opmerkelik, dat de oude Romeinen de *Pietas* afbeeldden met 'n ooievaar ernaast. Du Bartas verhaalt wel (5e jour, blz. 390) de liefde van de jongen

*) trots

voor de ouden, dit is trouwens overal te vinden bij de oude heidense en kristelike schrijvers, maar van de ‘pietas’ van prent 125 niets. De eigenaardigheid zelf heeft Vondel uit Esbatement, de naam ‘godsdienst’: vroomheid, (ouder- en kinderliefde), omdat Vondel blijkbaar de ‘Pietas’ van de Romeinen kende, of wist dat de middeleeuwen de vroomheid van de ooievaar roemden.

Heel belangrijk voor al die dierfabeldingen bij Vondel is *Maurits Sabbe:* ‘Dierkennis en Diersage bij Vondel’ (Bijblad voor Taal en Letteren, 3e en 4e jaargang, 1915 en 1916; ook afzonderlik uitgegeven).

JAERZANG, blz. 768:

Dit lied is in de vers- en strofevorm van de 9e psalm van *Het boeck der Gesangen*.

HEMELVAERTZANG en de twede PINXTERZANG, blz. 770-vlgg. worden geregeld in 't Hoorns liedboekje, de opvolger van *Het boeck der Gesangen,* herdrukt (de twee andere niet) maar prakties ongewijzigd zoals te verwachten is (zie afwijkende lezingen blz. 810). Vondel's eigen veranderingen komen daar niet in, hij had immers alle verbinding met 't kerkgenootschap van de Doopsgezinden, en dus met hun liedboek verloren.

HEMELVAERTZANG, blz. 770:

Vs. 20: de belofte van de H. Geest, zie *Pinxterzang* blz. 772, aant. op vs. 4; de ‘trourinck’ naar 't Hooglied, dat Kristus en zijn Kerk uitbeeldt als de geestelike Bruidegom en Bruid.

PINXTERZANG, blz. 772:

Deze zang is in de vers- en strofevorm van 't Magnificat, in *Het boeck der Gesangen, Schriftuerlijcke Lof-Sanghen*. Den IX. Lof-Sanck; de beginregel wordt door Vondel aangehaald.

PINXTERZANG, blz. 774:

Deze zang heeft de vers- en strofevorm van de 100e psalm uit *Het boeck der Gesangen;* de beginregel wordt door Vondel aangehaald (psalm 99 van de Vulgaat, zie blz. 821, *Uytbreiding*). De inhoud van deze zang heeft mogelik enkele herinneringen uit Latijnse hymnen van de katolieke liturgie. Maar de meeste overeenkomsten zijn uit de Bijbel: zoals vs. 3 *Tortel-duyf,* de H. Geest daalde neer onder de gedaante van 'n duif bij Kristus' doop (Matth. 3, 16); vs. 5 *Vertrooster*, zo wordt de H. Geest door Kristus genoemd (*Joannes* 14, 26); vs. 6, *neemt in onse herten stee* (Joannes 14, 26); vs. 8, *God ons aller Vader* (Joannes 15, 7 en 8).

De 3e stroof (9-12) is heel duidelik 2 Kor. 3:3: Gij zijt 'n brief van Kristus door ons opgesteld, en geschreven niet met inkt, maar met de Geest van de levende God: niet op stene tafelen, maar in de vleselike tafelen van et hart; Jeremias 31:33: Ik zal mijn wet geven in hun binnenste, en in hun hart zal ik die schrijven; en Ezechiël 11:19: En ik zal 'n nieuwe geest geven in hun binnenste; en ik zal 't stene hart uit hun vlees wegnemen, en hun 'n hart van vlees geven.

Vs. 14 Ons hert tot uwen Tempel wijt; 1 Kor. 3:16: Weet gij niet, dat gij 'n tempel Gods zijt, en dat de H. Geest in u woont? (en zo in verschillende andere teksten).

Vs. 16 Die lust bij ons te wonen hebt; 2 Kor. 6:16: Gij zijt immers de tempel van de levende God, zoals God zegt: ik zal onder hun wonen; Levieten 16:11: Ik zal mijn woning nemen in uw midden.

Vs. 19 O Stroom des levens! O Fonteijn! Ecclesiasticus 21:16: De kennis van de wijze zal overvloeien als 'n overstroming, en zijn beleid blijft als 'n bron van 't leven; Joannes 4:16: Maar 't water dat ik hem geven zal, zal in hem worden 'n bron van water dat uitstroomt ten eeuwigen leven; Zacharias 13:1: Op die dag zal er 'n open bron zijn voor 't huis van David, en voor de inwoners van Jeruzalem tot afwassing van de zondaar; (en vele andere teksten).

De 6e stroof vs. 21-25, Zacharias 13:9: En 't derde deel zal ik voeren door 't vuur, en ik zal ze branden zoals 't zilver gebrand wordt, en ik zal ze beproeven zoals 't goud beproefd wordt; Lukas 3:16: Hij zal U dopen in de H. Geest en in 't vuur (en vele andere teksten).

Enigsins uitvoerig heb ik hier de Bijbelse bronnen van dit lied aangetoond, omdat Dr. Gerard Brom juist deze Pinxterzang aanvoert als bewijs dat Vondel veel aan katolieke hymnen ontleend heeft. Deze Pinxterzang zou zijn ‘een mengsel van Veni

Sancte Spiritus en Veni Creator Spiritus’, en van 't laatste zelfs de maat hebben overgehouden (Vondels Bekering, Aant. VII). Duidelik hebben de twee middeleeuwse Latijnse liederen en Vondels lied dezelfde Bijbelse teksten als bron, maar de voorstellingen en woorden zijn zo gewoon onder de kristenen, dat we niet eens onmiddelike ontlening aan de Bijbel hoeven te veronderstellen bij geen van drieën. En de maat is eenvoudig die van de Ce psalm; en ook die is toch zo heel gewoon (viervoetige jamben). Er zou dan niets anders over blijven als de aanroeping in de eerste regel; maar ook dat is niets biezonders; vergelijk bijv. *Biestkens' Liedboek* van 1617, 't lied *Comt Heyl'ge Geest met uwer kracht* (blz. 153) en *Comt Heylige Geest schijnt in ons klaer* (blz. 200) waar zelfs drie strofen die aanroeping hebben. Wel spreekt 't van zelf, dat nog veel liederen en woorden en uitdrukkingen van liederen van de katolieken bekend bleven; trouwens nog altijd vormden ze de meerderheid van de bevolking.

ANAGRAMMA en KLINCKERT OP SCHOUTEN, blz. 778:

De beschrijving van Schouten z'n reis verscheen in 't zelfde jaar 1618 in 't Nederlands en 't Frans, en in 1619 in 't Duits en 't Latijn; in de Latijnse en Duitse staat niets van Vondel. De uitgever van de Nederl. tekst, Willem Jansz., is de bekende Willem Jansz. Blaeu, de vriend van Vondel; hij woonde op 't water, d.i. 't Damrak.

De Schouten's behoorden tot Vondel's ‘cousynen’. Zie blz. 829, dr. Sterck's aantekening bij deze bladzij.

DE BRVILOFT VAN HINLOPEN, blz. 781:

De famielie Hinlopen behoort tot Vondels trouwe vrienden; deze Jakob Jakobsz Hinlopen zetelde als schepen in 1625, toen de Palamedes-zaak voor de volle schepenbank behandeld werd. De bruid, Sara de Wael, woonde in de Warmoesstraat, evenals Vondel.

Huwelijcks Lof achter 't Bruiloftsdicht voor Hinlopen, maakt hiermee éen geheel uit, maar 't werd afzonderlik in Liedboeken opgenomen; vandaar dat we er 'n ouwere tekst van bezitten dan van 't bruiloftsdicht zelf.

De bundel van 1644 is door vrienden van Vondel bezorgd, blijkens zijn nawoord aan 't slot onder zijn toezicht wat de keus van de gedichten betreft; maar hij heeft zeker geen toezicht gehad op 't drukken, want dikwels vertonen de gedichten 'n andere spelling als die van Vondel. Zo hier bijv. in 't bruiloftsdicht de *aa* in plaats van *ae;* ik heb 't onnodig geoordeeld die spelling te veranderen, omdat er dan hier en elders andere moeilikheden zouen komen in spellingzaken, die juist in gedichten vóor 1644 niet op te lossen zijn. Zodoende vertoont *Huwelijcks Lof*, hoewel aansluitend in doorlopende verzenummers 'n andere spelling, die zeker beter overeenkomt met die van Vondel, als die niet helemaal de zijne mocht zijn.

OP EEN TROUWPENNINGK, blz. 788:

Deze twee dichtjes vertonen 't zelfde spellingverschil als bij 't voorgaande gedicht is aangewezen (*aa* en *ae*).

OP DE IONGHSTE HOLLANTSCHE TRANSFORMATIE, blz. 790:

Vs. 1. *Te hoof* in twee lettergrepen uit te spreken. Vondel heeft in z'n Brabantse tijd wel meer, dat ie voor de *h* of voor 'n klinker, de klinkers niet laat samensmelten. Zo bijv. afgezien van deelwoorden als *gheholpen* (Warande CXX, vs. 12), enz. heeft ie dat al in z'n *Nieuwjaars Liedt* van 1607, vs. 1, *d'aarde haar pijlen boodt* (zie *Nadere verklaringen* blz. 817); in *Aendachtige Betrachtinge* (1620) vs. 179: *Van weereltlijke overheit*, waar de *e* niet samensmelt met de *o*.

Het is hier de plaats niet om de kultuurhistoriese betekenis van de 17de-eeuwse verdeeldheid over het oude Kristelike leerstuk der Praedestinatie en wat daar al mee samenhing uiteen te zetten. Met 'n enkele opmerking en 'n waarschuwing willen we volstaan.

De opmerking: in de nieuwste geschiedliteratuur, vooral die van de ekonomieserende richting en van dezer bestrijders, is de Praedestinatie-kwestie zeer aktueel en geniet die, evenals in Vondel's eeuw, Europese belangstelling.

Als waarschuwing halen wij met instemming de volgende woorden aan van Huizinga: ‘Vergis ik mij niet, dan bestaat er bij velen van onze niet theologisch geschoolde landgenooten een misvatting omtrent den aard van het zeventiende-eeuwsche *Remonstrantisme*. Misleid door de naamsgelijkheid met het hedendaagsche kerkgenootschap, misschien ook van het spoor gebracht door het woord Libertijnen, waarmee de *[Contraremonstrantsche]* Calvinisten hun

tegenstanders verdacht maakten, stelt men zich licht de Arminianen eenvoudig voor als liberalen, vrijzinnigen, modernen.' (J. Huizinga: *Tien Studiën* [1926] blz. 109).

Aanvullingen en opmerkingen door Dr. J.F.M. Sterck

Bij blz. 19. De reden, waarom ik het gedicht *Op de Geboorte van onze Hollandsche Sappho, Anna Roemers* in 1619 plaats, ondanks de opvatting van Dr. Jan te Winkel, die het op 1620 stelt,[1)] op grond waarvan het hier ook bewaard wordt voor 't volgende deel, is deze:

Het is voor het eerst gedrukt in de door Anna bewerkte uitgave van haars vaders *Sinnepoppen*, zonder jaartal verschenen te Amsterdam bij Willem Iansz. op 't water inde Sonnewyser.

Uit een vers van Cats, met wien zij in 1619 bekend was, ook in het begin van 't boekje opgenomen, valt op te maken dat de oude Roemer nog in leven was, toen met drukken begonnen werd. Maar de laatste bladzijde heeft een Grafschrift op Roemer Visscher door Hooft:

> *Roemer Visscher rust hier binnen.*
> *Moe gespeelt met Hollandtsch jock*, enz.

Daar Roemer Visscher in Februari 1620 is overleden, heeft de drukker blijkbaar het Grafschrift er in 1620 nog bijgevoegd, terwijl de eerste vellen, met de gedichten van Vondel en Cats in 1619 reeds waren afgedrukt. Zoo kreeg de bundel een nog meer actueel belang. Het Grafschrift geeft dus geen afdoende reden om het boekje, en dus ook Vondels gedicht, in 1620 te plaatsen.

Bij blz. 149. Het hoogstzeldzame Liedboekje *Thronvs Cvpidinis* uitgegeven te Amsterdam *Apud Wilhelmum Iansonium,* 1620, geeft aanleiding tot enkele opmerkingen.

Vondels *Dedicatie aende Ionck-vrouwen van Vrieslandt ende Overyssel* is het eerst gedrukt in de derde uitgave van *Den nievwen verbeterden Lust-hof*, waarvan de eerste in 1607 is verschenen. In de latere, zonder jaartal uitgegeven drukken van dezen 'Lust-hof' komt Vondels gedicht voor met den titel *Dedicatie Aende Ionck-vrouwen vant Nederlandt,* dien het ook draagt in het boekje 'Thronvs Cvpidinis.'

Men heeft gemeend, dat Vondel zelf dit opschrift gewijzigd had. De reden van de verandering blijkt evenwel uit den 'Thronvs Cvpidinis', waar bij een reeks sonnetten een dergelijk gedicht te vinden is, getiteld: *Aux Dames de France*, onmiddellijk volgend op Vondels vers, hier getiteld: *Aen de Ionckvrouwen van Nederlandt*. Klaarblijkelijk heeft de drukker van dit bundeltje, om overeenstemming in het opschrift van het Hollandsche en van het Fransche versje te verkrijgen, de titels, voor zoover noodig, gelijkluidend gemaakt. In den eersten druk van den 'Thronvs', die niet meer te vinden is, maar vóór 1618 gedrukt moet zijn, komen Vondels gedichten nog niet voor.[2)] Ook in latere drukken van den 'Lusthof' blijft het dan zijn nieuwen titel behouden.

Algemeen bekend zijn Vondels verzen:

> [O Poëzie], *hoe lieflyck is uw tredt!*

1) De oudste gedichten van Vondel. Verslagen Kon. Academie 4e reeks, Deel XI.
2) Dr. A.G.C. de Vries, De Nederl. Emblemata blz. 39 en No. 76-77. - Dit boek werd abusievelijk niet genoemd in mijne 'Literatuur-opgave'.

Waer ghy de voeten zet
Daer wassen leliën en geuren, enz.

uit *David in Ballingschap*, vers 967-969, gedicht in 1660.

Door J.A. Alberdingk Thijms *Quartet te Muiden,* gezongen op't Muiderslot bij gelegenheid der onthulling van Vondels standbeeld in 1867, hebben deze verzen een groote bekendheid verkregen.

Merkwaardig is het, dat Vondel ze dichtende, een oude herinnering verlevendigde uit den 'Thronvs Cvpidinis', waarin een 'Elegie' voorkomt:

> *En waer ghy op 't velt u voetkens gaat zetten,*
> *Daar wassen rooskens en violetten.*

Dit is daar weer vertaald uit een tegenover gedrukt gedicht:

> *Et si l'aller par les champs vous delecte,*
> *A chacun pas croit violette.*

Bij blz 778. Bij Vondels gedichten op den 'Hoornschen Meyr-man' Willem Cornelisz. Schouten, breng ik in herinnering, dat de Schoutens tot Vondels 'cousynen' behoorden, dus aan hem geparenteerd waren. Bij het testament van Joost en Maeiken de Wolff van 7 December 1613 was o.a. getuige Laurens Cornelis Schouten, de vader van Cornelis Laurens Schouten, in 1638 gehuwd met Debora Baeck. De zeeheld Willem Cornelis Schouten was een broeder van Laurens Cornelis Schouten, die als getuige, tot Vondels intiemen kring gehoord moet hebben.

Hieruit is Vondels belangstelling voor den zeeheld nader te verklaren, al was hij ongetwijfeld ook zonder dat vol bewondering voor die dapperen, die 'den kloot der aerden omghewielt' hadden.

(Zie 'Oorkonden over Vondel', blz. 16-18).

Bij blz. 266-267. Pieter Serwouters, (geb. 1586 dus een jaar ouder dan de dichter), die het titelblad sneed voor *Den Gulden Winckel*, Vondels eerste Emblemata-Boek, behoorde tot den intiemen kring van zijn verwanten en lotgenooten. Ook Serwouters' ouders waren wegens de geloofsvervolging van Antwerpen uitgeweken, eerst naar Duitschland, om later naar Amsterdam te komen. Toen zijn zuster, Elisabeth Serwouters, 29 Dec. 1601 trouwde met Cornelis Symons van Hamburg, verwant aan de familie De Wolff, werden zij geassisteerd met Joost van den Vondel, 's dichters vader, Tanneken de Wolff, des bruigoms petemoei en Cornelis van Tongerlo, op wiens dochter Claerken, Vondel zijn eerste *Bruylofts-Reffereyn* dichtte. Pieter Serwouters sneed ook de prent bij Vondels 'Hymnus of Lofzangh Vande Christelycke Ridder.' (Zie blz. 446).

De Bibliographie blz. 24 aan te vullen met: 1618 *Het boeck der Gesangen,* enz. Tot Hoorn, Ghedruckt by Ian Iochimsz. Byvanck, woonende op 't Noort, in 't blau Lam van Haerlem. Anno 1618.

Het bekende Liedboek der Doopsgezinden, waarin Vondels *Jaerzang, Hemelvaertzang,* en de twee *Pinxterzangen* voor het eerst zijn uitgegeven.

1618. *Sur l'admirable navigation,* in Iovrnal ou Description du merveilleux voyage de Guilliaume Schovten. A Amstredam, Chez Guillaume Ianson, l'an 1618.

1618. *Huwelycks Lof.* Uit Niev Liedt-Boeck, Ghenaemt Der Minnaers Harten Iacht enz. Tot Rotterdam, Voor Philips Iacobsz. van Steenwegen, 1627.*

* VERBETERING: Op blz. 17 regel 3/4 van boven staat: Joost van de*n* Vondele*r*, m.z.: Joost van de*r* Vondele*n*.

Lijst der illustraties

PORTRET VAN JOOST VAN DEN VONDEL. Kopergravure van Theod. Matham naar de teekening van Joachim von Sandrart (omstreeks 1640)	IV
TITELBLAD VAN *DEN NIEVWEN VERBETERDEN LUST-HOF,* die in 1607 en 1608 drie eerstelingen van Vondel publiceerde	142
EEN BLADZIJ UIT *DEN NIEVWEN VERBETERDEN LUST-HOF* van 1607, met een gedeelte van Vondels *OORLOF LIEDT,* gezet met de civilité-letter	143
TITELBLAD VAN VONDELS EERSTE BOEKJE: *HET PASCHA* van 1612	159
DE EERSTE VERZEN-BLADZIJ IN *HET PASCHA* van 1612	160
TITELBLAD DER EERSTE UITGAVE VAN *DEN GULDEN WINCKEL*. Kopergravure van Pieter Serwouters	267
DE LXXIIII PRENTEN DER EERSTE UITGAVE VAN *DEN GULDEN WINCKEL*	276-422
S'LANS WELVAREN, ANONIEME ZINNEBEELDIGE PRENT, door Vondel beschreven in zijn *HYMNVS OFTE LOF-GESANGH, OVER DE WIJD-BEROEMDE SCHEEPS-VAERT DER VEREENIGHDE NEDERLANDEN*. (Drie autotypieën naar foto's van R. Pardon te Brussel)	tusschen blz. 432 en 433
EEN ILLUSTRATIE VAN PAULUS' WOORDEN IN DEN BRIEF AAN DIE VAN EPHESE VI, 13. Prent geteekend door David Vinckboons en gegraveerd door Pieter Serwouters, hier in verband gebracht met Vondels *HYMNUS OF LOFZANGH VANDE CHRISTELYCKE RIDDER*	446
TITELBLAD DER EERSTE UITGAVE VAN DE *VORSTELIICKE WARANDE DER DIEREN*	499

DE 125 PRENTEN DER EERSTE UITGAVE VAN DE VORSTELIICKE *WARANDE DER DIEREN*. 518-766

PORTRET VAN HANS DE RIES. Kopergravure van W.Delff naar de schilderij van M. van Mierevelt 776

PORTRET VAN LUBBERT GERRITSZ. Kopergravure van W. Delff naar de schilderij van M. van Mierevelt 777

OP DE IONGHSTE HOLLANTSCHE TRANSFORMATIE, anonieme spotprent van MDCXVIII 789

EINDE VAN HET EERSTE DEEL